L. ANNÆI SENECÆ PHILOSOPHI,

ET

M. ANNÆI SENECÆ RHETORIS,

quæ extant opera.

Sigismundus à Sylverio ... Regio ... uinciali... concessi Alexandro ...



EX OFFICINA PLA...

RAPHELENGII,

... DC. IX.

L. ANNÆI SENECÆ AD EBVCIVM LIBERALEM DE BENEFICIIS LIBER PRIMVS.

CAPVT I.

INter multos ac varios errores temerè, inconsultéq. viuentiū, nihil propemodum; optime Liberalis, dixerim nocentius, quàm quòd beneficia nec dare scimus, nec accipere. Sequitur enim, vt malè collocata, malè debeantur; de quibus non redditis, serò querimur. ista enim perierunt, cùm darentur. Nec mirum est, inter plurima maximáque vitia, nullum esse frequentius, quàm ingrati animi. Id euenire ex pluribus causis video. Prima illa est, quòd non eligimus dignos, quibus tribuamus: sed nomina facturi, diligenter in patrimonium & vasa debitoris inquirimus: semina in solum effœtum & sterile non spargimus: beneficia sine vllo delectu magis proiicimus, quàm damus. Nec facilè dixerim vtrum turpius sit, inficiari, an repetere beneficium. Id enim genus huius crediti est, ex quo tantum recipiendum sit, quantum vltro refertur: decoquere verò fœdissimum, ob hoc ipsum, quia non opus est ad liberandum fidem facultatibus, sed animo. Reddit enim beneficium, qui libenter debet. Sed cùm sit in ipsis crimen, qui ne confessione quidem grati sunt, in nobis quoque est. Multos experimur ingratos, plures facimus: quia alias graues exprobatores exactorésque sumus, aliàs leues, & quos paulo post muneris sui pæniteat, alias queruli & minima momenta calumniātes. Ita gratiā omnem corrumpimus, non tantū postquam dedimus beneficia, sed dum damus. Quis enim nostrûm contentus fuit, aut leuiter rogari, aut semel? Quis non, cùm aliquid à se peti suspicatus

est, frontem adduxit, vultum auertit, occupationes simulauit, longis sermonibus, & de industria non inuenientibus exitũ, occasionem petendi abstulit, & variis artibus properantes necessitates elusit? In angusto verò comprehensus, aut distulit, id est, timidè negauit, aut promisit: sed difficulter, sed subductis superciliis, sed malignis, & vix exeũtibus verbis? Nemo autem libenter debet, quod non accepit, sed expressit. Gratus esse aduersus eum quisquam potest, qui beneficium aut superbè iniecit, aut iratus impegit, aut fatigatus, vt molestia careret, dedit? Errat, si quis sperat responsurum sibi, quem dilatione lassauit, expectatione torsit. Eodem animo beneficium debetur, quo datur: & ideo non est negligenter dandum. Sibi enim quisque debet, quod à negligente accepit. Nec tardè quidem: quia quum in omni officio magni æstimetur dantis voluntas, qui tardè fecit, diu noluit. Vtique non contumeliosè. Nam cùm ita naturâ comparatum sit, vt altius iniuriæ, quàm merita descendant, & illa cito defluant, has tenax memoria custodiat: quid expectat qui offendit, dum obligat? Satis aduersus illum gratus est, si quis beneficio eius ignoscit. Non est autem quod tardiores faciat ad bene merendum, turba ingratorum. Nam primum (vt dixi) nos illam augemus: deinde ne deos quidem immortales ab hac tam effusa benignitate sacrilegi, negligentésque eorum, deterrent. Vtuntur natura sua, & cuncta, intérque illa ipsos munerum suorũ malos interpretes iuuant. Hos sequamur duces, quantum humana imbecillitas patitur. Demus beneficia, non foeneremus. Dignus est decipi, qui de recipiendo cogitauit, cum daret. At male cessit. Et liberi, & coniuges spem fefellerunt: tamen & educamus & ducimus. Adeóque aduersus experimenta pertinaces sumus, vt bella victi, & naufragi maria repetant. Quanto magis permanere in dandis beneficiis decet? quæ si quis non dat quia non recipit, dedit vt reciperet, bonámque ingratorũ facit causam; quibus ita demum turpe est non reddere, si & licet. Quam multi indigni luce sunt? & tamen dies oritur. Quam multi, quod nati sunt, queruntur? tamen natura sobolem nouam gignit, ipsósque qui non fuisse mallent, esse patitur. Hoc & magni animi, & boni proprium est, non fructum beneficiorum sequi, sed ipsa, & post malos quoque bonum quærere. Quid magnifici erat multis prodesse, si nemo deciperet? Tũc est virtus, dare beneficia: non vtique reditura, quorum à viro egregio statim fructus perceptus est. Adeò quidem ista res fugare nos, & pigriores ad rem pulcherrimam facere non debet, vt si spes mihi præcidatur gratum hominem reperiendi, malim non recipere beneficia, quàm non dare. Quia qui non dat, vitium ingrati antecedit. Dicam quod sentio. Qui beneficium non reddit, non magis peccat, quàm qui nõ dat (:itius).

Beneficia in vulgus cum largiri institueris,
Perdenda sunt multa, vt semel ponas bene.

CAP. II. In priore versu vtrumque

vtrumque reprehendas. Nam nec in vulgus effundenda sunt, & nullius rei, minimè beneficiorum, honesta largitio est. quibus si detraxeris iudicium, desinunt esse beneficia. in aliud quodlibet incidunt nomen. Sequens versus mirificus est, qui vno benè posito beneficio, multorum amissorum damna solatur. Vide, oro te, ne hoc & verius sit, & magnitudini benefacientis aptius, vt illum hortemur ad danda, etiam si nullum bene positurus est. Illud etiam falsum est, Perdenda sunt multa. Nullum perit, quia qui perdit, computauerat. Beneficiorũ simplex ratio est. tantum eroga tu: si reddet aliquid, lucrum est: si non reddet, damnum non est. Ego illud dedi, vt darem. Nemo beneficia in kalendario scribit: nec auarus exactor ad horam & diem creditorem appellat. Nunquam illa vir bonus cogitat, nisi admonitus à reddente. Alioquin in formam crediti transeunt. Turpis feneratio est, beneficium expensum ferre. Qualiscunque priorum euentus est, perseuera in alios conferre. Melius apud ingratos iacebunt, quos aut pudor, aut occasio, aut imitatio aliquando gratos poterit efficere. Ne cessaueris dare: opus tuum perage, & partes boni viri exequere. Alium re, alium fide, alium gratia, alium consilio, alium præceptis salutaribus adiuua.

CAP. III. Officia etiam feræ sentiunt. Nec vllum tam immansuetum animal est, quod non cura mitiget, & in amorem sui vertat. Leonum ora à magistris impunè tractantur. Elephantorum feritatem vsque in seruile obsequium demeretur cibus. Adeo etiam quæ extra intellectum atque æstimationem beneficij sunt posita, assiduitas tamen meriti pertinacis euincit. Ingratus est aduersus vnum beneficium? aduersus alterum non erit. duorum oblitus est? tertium etiam eorum quæ exciderunt, memoriam reducet. Is perdidit, qui cito se perdidisse credidit. At qui instat & onerat priora sequentibus, etiam ex duro & immemori pectore gratiam extundit. Non audebit aduersus multa oculos attollere. Quocunque se vertit, memoriã sui fugiens, ibi te videat. Beneficiis tuis illum cinge. Quorum quæ vis, quæue proprietas sit, dicam, si prius illa, quæ ad rem nõ pertinent, transilire mihi permiseris: Quare tres Gratiæ, & quare sorores sint, & quare manibus implexis, quare ridentes, quare iuuenes, & quare virgines, soluta ac pellucida veste. Alij quidem videri volunt vnã esse, quæ det beneficium: alterã, quæ accipiat: tertiam quæ reddat. Alij tria beneficiorum genera, promerentium, reddentium, simul & accipientium reddentiumque. Sed vtrum libet ex istis iudica verum: quid ista nos iuuat scientia? Quid ille consertis manibus in se redeuntium chorus? Ob hoc, quia ordo beneficii per manus transeuntis, nihilominus ad dantem reuertitur, & totius speciem perdit, si vsquam interruptus est: pulcherrimus, si cohæsit, & vices seruauit. Ideo ridentes: quia promerentium vultus hilares sunt, quales solent esse & qui dant, & qui accipiunt beneficia. Iuuenes: quia nõ debet benefi-

ciorum memoria senescere. Virgines: quia incorrupta sunt & sincera, & omnibus sancta, in quibus nihil esse alligati decet, nec adstricti. Solutis itaq. tunicis utuntur: pellucidis autē, quia beneficia conspici volunt. Sit aliquis usque eo Græcis mancipatus, ut hæc dicat necessaria: nemo tamen erit, qui etiam illud ad rem iudicet pertinere, quæ nomina illis Hesiodus imposuerit, cum Aglaian maximam natu appellauerit, mediam Euphrosynen, tertiam Thalian. Horum nominum interpretationem, & prout cuique visum est, deflectit, & ad rationem aliquam conatur perducere: cùm Hesiodus puellis suis, quod voluit nomen imposuerit. Itaq. Homerus vni mutauit, Pasithean appellauit, & in matrimonium produxit, vt scias illas Vestales non esse. Inueniā alium poëtā, apud quem præcingantur, & spissis auro Phrygianis prodeant. Ergo & Mercurius vnà stat: non quia beneficia oratio commendat, sed quia pictori ita visum est. Chrysippus quoque, penes quem subtile illud acumen est, & in imā penetrans veritatem, qui rei agendæ causa loquitur, & verbis non vltra, quàm ad intellectum satis est, vtitur, totum librum suum his ineptiis replet; ita vt de ratione dādi, accipiendi, reddendique beneficij pauca admodum dicat. Nec his fabulas, sed hæc fabulis inserit. Nam præter ista quæ Hecatō scribit, treis Chrysippus Gratias ait Iouis & Eurynomes filias esse. Aetate autem minores quàm Horas, sed meliuscula facie, & ideo Veneri datas comites. Matris quoque nomen ad rem iudicat pertinere. Eurynomen enim dictam, quia latè patentis patrimonij sit, beneficia diuidere: tanquam matri post filias soleat nomen imponi, aut poëtæ vera nomina reddant. Quemadmodum nomenclatori memoriæ loco audacia est: & cuicunque nomen non potest reddere, imponit: ita poëtæ nō putant ad rem pertinere, verum dicere, sed aut necessitate coacti aut decore corrupti, id quemque vocari iubent, quod bellè facit ad versum. Nec illis fraudi est, si aliud quid in censum detulerunt. Proximus enim poëta suum illas ferre nomen iubet. Hoc vt scias ita esse, ecce Thalia, de qua cum maximè agitur, apud Hesiodum Charis est, apud Homerum verò Musa.

CAP. IIII. Sed ne faciam, quod reprehendo, omnia ista, quæ ita extra rem sunt, vt nec circa rem quidem sint, relinquam. Tu modò nos tuere, si quis mihi obiecerit, quòd Chrysippum in ordinem coëgerim: magnum mehercule virū, sed tamē Græcum, cuius acumē nimis tenue retunditur, & in se sæpe replicatur; etiam cùm agere aliquid videtur, pungit, non perforat. Hoc verò quod acumen est? De beneficiis dicendum est, & ordinanda res, quæ maximè societatem humanam alligat. Danda lex vitæ, ne sub specie benignitatis inconsulta facilitas placeat: Ne liberalitatem, quā nec deesse oportet nec superfluere, hæc ipsa obseruatio restringat, dum temperat. Docendi sunt libenter accipere, libenter reddere, & magnum ipsis certamen proponere, eos quibus obligati sunt re, animo non tantùm

tium æquare, sed vincere. Quia qui referre gratiam debet, nunquam consequitur, nisi præcessit. Hi docendi sunt nihil imputare: illi plus debere. Ad hanc honestissimam contentionem, beneficiis beneficia vincendi, sic nos adhortatur Chrysippus, vt dicat verendum esse, ne quia Charites Iouis filiæ sunt, parum se gratè gerere, sacrilegium sit, & tam bellis puellis fiat iniuria. Tu me aliquid eorum doce, per quæ beneficentior, gratiórque aduersus bene merentes fiam, per quæ obligantium, obligatorúmque animi certent, vt qui præstiterint, obliuiscantur, pertinax sit memoria debentium. Istæ vero ineptiæ poëtis relinquantur: quibus aures oblectare propositum est, & dulcem fabulam nectere. At qui ingenia sanare, & fidem in rebus humanis retinere, memoriam officiorum ingerere animis volunt, seriò loquantur, & magnis viribus agant: nisi fortè existimas, leui ac fabuloso sermone, & anilibus argumentis prohiberi posse rem perniciosissimã, beneficiorum nouas tabulas.

CAP. V. Sed quemadmodum superuacua transcurram, ita exponam necesse est, hoc primum, quid accepto beneficio debeamus. Debere enim dicit se alius pecuniam quam accepit, alius consulatum, alius sacerdotium, alius prouinciam. Ista autem sunt meritorum signa, non merita. Non potest beneficium manu tangi: animo cernitur. Multum interest inter materiam beneficij, & beneficium. Itaque nec aurum, nec argentum, nec quicquam eorum quæ à proximis accipiuntur, beneficium est, sed ipsa tribuentis voluntas. Imperiti autem id, quod oculis incurrit, & quod traditur possidetúrque, solum notant: contra, illud quod in re carum atque pretiosum est, parui pendunt. Hæc quæ tenemus, quæ aspicimus, in quibus cupiditas nostra hæret, caduca sunt. Auferre ea nobis, & fortuna, & iniuria potest. Beneficium verò, etiã amisso eo quod datum est, durat. Est enim rectè factum, quod irritum nulla vis efficit. Amicum à piratis redemi: hunc alius hostis excepit, & in carcerem condidit: non beneficium, sed vsum beneficij mei sustulit. Ex naufragio raptos, vel ex incendio, liberos reddidi: hos vel morbus, vel aliqua fortuita iniuria eripuit. Manet etiam sine illis, quod in illos datum est. Omnia itaque, quæ falsum beneficij nomen vsurpant, ministeria sunt, per quæ se voluntas amica explicat. Hoc quoque in aliis rebus euenit, vt alibi sit species rei, alibi ipsa res. Imperator aliquem torquibus, murali, & ciuica donat. Quid habet per se corona pretiosum? quid prætexta? quid fasces? quid tribunal & currus? Nihil horum honor est, sed honoris insigne. Sic nõ est beneficium id, quod sub oculos venit, sed beneficij vestigium & nota.

CAP. VI. QVID est ergo beneficium? Beneuola actio, tribuens gaudium, capiénsque tribuendo: in id quod facit prona, & sponte sua parata. Itaque non quid fiat, aut quid detur, refert, sed qua mente. Quia beneficium non in eo, quod fit aut datur, consistit, sed in ipso dantis aut facientis animo. Magnum

autem eſſe inter iſta diſcrimen, vel ex hoc intelligas licet, quòd beneficium vtique bonum eſt. Id autē quod fit aut datur, nec bonum nec malum eſt. Animus eſt, qui parua extollit, ſordida illuſtrat, magna & in precio habita dehoneſtat. Ipſa quæ appetuntur, neutram naturam habent, nec boni nec mali. Id refert, quò illa rector animus impellat, à quo forma datur rebus. Nō eſt ergo beneficium ipſum quod numeratur, aut traditur. Sicut nec in victimis quidem, licet opimæ ſint, auroque præfulgeant, deorum eſt honos: ſed pia ac recta voluntate venerantium. Itaque boni etiam farre ac fictilia religioſi ſunt: mali rurſus non effugiunt impietatem, quamuis aras ſanguine multo cruentauerint.

Cap. VII. Si beneficia in rebus, non in ipſa benefaciendi voluntate conſiſterent, eo maiora eſſent, quo maiora ſunt, quæ accipimus. Id autem falſum eſt. Nonnunquam enim magis nos obligat, qui dedit parua magnifice: qui regum æquauit opes animo: qui exiguum tribuit, ſed libenter: qui paupertatis ſuæ oblitus eſt, dum meam reſpicit: qui non voluntatem tantum iuuandi habuit, ſed cupiditatem: qui accipere ſe putauit beneficium, cum daret: qui dedit tamquam non recepturus, recepit tamquam non dediſſet: qui occaſionem, qua prodeſſet, & occupauit & quæſiuit. Contra, ingrata ſunt (vt dixi) licet re ac ſpecie magna videantur, quæ danti aut extorquentur aut excidunt. Multóque gratius venit, quod facili, quàm quod plena manu datur. Exiguum eſt quod in me contulit, ſed amplius non potuit. At hic quod dedit, magnum eſt: ſed dubitauit, ſed diſtulit, ſed cum daret, gemuit, ſed ſuperbè dedit, ſed circumtulit, & placere ei, cui præſtabat, noluit. ambitioni dedit, non mihi.

Cap. VIII. Socrati cum multa multi pro ſuis quiſque facultatibus offerrent: Aeſchines pauper auditor, Nihil, inquit, dignum te quod dare tibi poſſim, inuenio: & hoc modo pauperem me eſſe ſentio. Itaque dono tibi quod vnum habeo, Me ipſum. Hoc munus rogo qualecunque eſt, boni conſulas, cogiteſq. alios cum multum tibi darent, plus ſibi reliquiſſe. Cui Socrates: Quid ni tu, inquit, mihi magnum munus dederis, niſi forte paruo te æſtimas? Habebo itaque curæ, vt te meliorem tibi reddam quàm accepi. Vicit Aeſchines hoc munere Alcibiadis parem diuitiis animum, & omnium iuuenum opulentorum munificentiam.

Cap. IX. Vides quomodo animus inueniat liberalitatis materiam, etiā inter anguſtias paupertatis. Videtur mihi dixiſſe: Nihil egiſti fortuna, quòd me pauperē eſſe voluiſti. Expedā nihilominus dignum huic viro munus; & quia de tuo non poſſum, de meo dabo. Neque eſt quod exiſtimes illum vilem ſibi fuiſſe, qui pretium ſe ſui fecit. Ingenioſus adoleſcens inuenit quemadmodum Socratem ſibi daret. Nō quanti quæque ſint, ſed à quali dentur, perſpiciendum. Callidus non difficilem aditum præbet immodica cupientibus: ſpéſque impro-

bas,

bat, nihil re adiuturus, verbis fouet. At eius peior est opinio, qui longius aspexit, vultu grauis, cū inuidia fortunam suā explicauit. Colunt enim, detestantúrq. felicem; & si potuerint, eadē facturi, odere facientem. Coniugibus alienis nec clam, sed apertè quidam ludibrio habitis, suas aliis permisere. Rusticus, inhumanus ac maleuolus, & inter matronas abominandæ conditionis est, si quis coniugem in sella prostare vetuit, & vulgò admissis inspectoribus vehi vndiq. perspicuā. Si quis nulla se amica fecit insignē, nec alienæ vxori æmulum præstat, hunc matronæ humilē, & sordidæ libidinis, & ancillariolum vocant. Hinc decentissimum sponsaliorū genus est adulterium, & in consensu vidui cælibatus, nemo vxorem duxit, nisi qui abduxit. Iā rapta spargere, sparsa pari auaritiā recolligere certant: nihil pensi habere, paupertatem alienam cōtemnere, suam timere, nullum aliud vereri malum: non parcere iniuriis, perturbare imbecilliores, vi ac metu premere. Nam prouincias spoliari, & nummarium tribunal, audita vtrinque licitatione alteri addici, non mirum: quando quæ emeris, vendere, gentium ius est.

CAP. X. Sed longius nos impetus euehit, prouocante materia. Itaque sic finiamus, ne in nostro sæculo culpa subsidat. Hoc maiores nostri questi sunt, hoc nos querimur, hoc posteri nostri querentur, euersos esse mores, regnare nequitiam, in deterius res humanas & in omne nefas labi. At ista stant loco eodem, stabúntque, paululum duntaxat vltra aut citro mota: vt fluctus quos æstus accedēs longius extulit, recedens interiore litorum vestigio tenuit. Nunc in adulteria magis, quàm in alia peccabitur, abrumpétque frænos pudicitia: nunc conuiuiorum vigebit furor, & fœdissimum patrimoniorum exitium culina: nunc cultus corporum nimius & formæ cura, corpore præ se ferens animi deformitatem: nunc in petulantiam & audaciam erumpet male dispensata libertas: nunc in crudelitatem priuatam ac publicam ibitur, bellorúmque ciuilium insaniam, qua omne sanctum ac sacrum profanetur. Habebitur aliquando ebrietas honor, & plurimum meri cepisse virtus erit. Non stant vno loco vitia, sed mobilia & inter se dissentientia tumultuantur. pellunt inuicem, fugantúrque. Ceterum idem semper de nobis pronunciare debebimus, malos esse nos, malos fuisse, inuitus adiciam, & futuros esse. Erunt homicidæ, tyranni, fures, adulteri, raptores, sacrilegi, proditores: infra ista omnia ingratus est, nisi quod omnia ista ab ingrato animo sunt, sine quo vix vllum magnum facinus accreuit. Hoc tu caue, tanquam maximum crimen, ne admittas: ignosce tanquam leuissimo, si admissum est. Hæc est enim iniuriæ summa. Beneficium perdidisti. Saluum est tibi ex illo, quod est optimum. Dedisti. Quemadmodum autem curandum, vt in eos potissimum beneficia conferamus, qui gratè responsuri erunt: ita quædam, etiam si de illis male sperabitur, faciemus, tribuemúsque, non solum si iudicabimus ingratos fore, sed

si sciemus fuisse. Tanquam si filios alicui restituere potero, magno periculo liberatos, sine vllo meo incommodo, non dubitabo. Dignum, etiam impendio sanguinis mei tuebor, & in partem discriminis veniam. Indignum si eripere latronibus potero, clamore sublato, salutarem vocem homini non pigebit emittere.

CAP. XI. SEQVITVR vt dicamus, quæ beneficia danda sint, & quemadmodum. Primò demus necessaria, deinde vtilia, deinde iucunda, vtique mansura. Incipiendum est autē à necessariis. Aliter enim ad animum peruenit, quod vitā continet: aliter, quod exornat, aut instruit. Potest in eo aliquis fastidiosus esse æstimator, quo facile cariturus est, de quo dicere licet: Non desidero, meo contentus sum. interim non reddere tantum libet quod acceperis, sed abiicere. Ex his quæ necessaria sunt, quædā primum obtinent locum, sine quibus non possumus viuere: quædam secundum, sine quibus non debemus: quædam tertium, sine quibus nolumus. Prima huius notæ sunt, hostium manibus eripi, & tyrannicæ iræ, & proscriptioni, & aliis periculis, quæ varia & incerta humanam vitā obsident. Quicquid horum discusserimus, quo maius ac terribilius erit, hoc maiorem inibimus gratiam. Subit enim cogitatio, quantis sint liberati malis: & lenocinium est muneri antecedens metus. Nec tamen ideo debemus tardius quenquā seruare quàm possumus, vt muneri nostro timor imponat pondus. Proxima ab his sunt, sine quibus possumus quidem viuere, sed vt mors potior sit: tanquā libertas & pudicitia, & mens bona. Post hæc habebimus coniunctione, ac sanguine, vsúque, & consuetudine longa, cara: vt liberos, coniuges, penates, ceteráque, quæ vsque eo animus sibi applicuit, vt ab illis quàm à vita diuelli grauius existimet. Subsequuntur vtilia, quorum varia & lata materia est. Hîc erit pecunia non superfluens, sed ad sanum modum habendi parata. Hîc erit honor & processus ad altiora tendentium. Nec enim vtilius quicquam est, quàm sibi vtilem fieri. Iā cetera ex abundanti veniunt, delicatos factura: In his videamus, vt opportunitate grata sint, vt non vulgaria, quæque aut pauci habuerint, aut pauci intra hanc ætatem habēt, aut quæ etiam si naturâ pretiosa non sunt, tempore aut loco fiant. Videamus quid oblatum maximè voluptati futurum sit, quid frequenter occursurum habenti, vt totiens nobiscum, quotiens cum illo sit. Vtique cauebimus, ne munera supervacua mittamus, vt feminæ aut seni arma venatoria, aut rustico libros, aut studiis ac litteris dedito retia. Aequè ex contrario circumspiciemus, ne dum grata mittere volumus, suum cuique morbum exprobratura mittamus: sicut ebrioso vina, & valetudinario medicamenta. Maledictum enim incipit esse, non munus, in quo vitium accipientis agnoscitur.

CAP. XII. Si arbitrium dandi penes nos est, præcipuè mansura quæremus, vt quàm minimè mortale munus sit. Pauci enim sunt tā grati, vt quod acceperint, etiam si nō vident, co-

gitent.

gitent. Ingratis quoq. memoria cum ipso munere incurrit, vbi ante oculos est, & obliuisci sui non sinit, at auctorem suum ingerit & inculcat. Eò quidem magis duratura quæramus, quia nunquam admonere debemus. Ipsa res euanescentem memoriam excitet. Libentiùs donabo argentum factū, quàm signatum: libentiùs statuas, quàm vestem, & quod vsus breuis deterat. Apud paucos post rem manet gratia. Plures sunt, apud quos non diutius in animo sunt donata, quàm in vsu. Ergo si fieri potest, consumi munus meum nolo. Extet, hæreat amico meo, & conuiuat. Nemo tā stultus est, vt monendus sit, ne cui gladiatores aut venationē iā munere edito mittat, & vestimenta æstiua bruma, hiberna solstitio. Sit in beneficio sensus communis: tēpus, locum, personas obseruet: quia momentis quædam grata & ingrata sunt. Quāto acceptius est, si id damus, quod quis non habet, quàm cuius copia abundat: quod diu quærit, nec inuenit, quàm quod vbique visurus est? Munera non tā pretiosa, quā rara, & exquisita sint, quæ etiam apud diuitē sui locum faciunt: sicut gregalia quoque poma, etiam post paucos dies itura in fastidium, delectāt, si prouenere maturius. Illa quoque non erunt sine honore, quæ aut nemo illis alius dedit, aut nos nulli alij.

Cap. XIII. Alexandro Macedoni, cum victor Orientis, animos supra humana tolleret, Corinthij per legatos gratulati sunt, & ciuitate illum sua donauerunt. Cùm risisset Alexander hoc officij genus, vnus ex legatis; Nulli, inquit, ciuitatem vnquā dedimus alij, quàm tibi & Herculi. Libens accepit delatum honorem, & legatos inuitatione, aliáque humanitate prosecutus, cogitauit, non qui sibi ciuitatem darent, sed cui dedissent. Et homo gloriæ deditus, cuius nec naturam, nec modum nouerat, Herculis Liberíque vestigia sequens, ac ne ibi quidē resistens, vbi illi defecerant, ad socium honoris sui respexit à dantibus; tanquā cœlum, quod mente vanissima cōplectebatur, teneret, quia Herculi æquabatur. Quid enim simile habebat vesanus adolescens, cui pro virtute erat felix temeritas? Hercules nihil sibi vicit: orbem terrarum transiuit, non concupiscendo, sed vindicando. Quid vinceret malorum hostis, bonorum vindex, terrarum maríque pacator? At hic à pueritia latro, gentiúmq. vastator, tam hostium pernicies, quàm amicorum; qui summum bonum duceret, terrori esse cunctis mortalibus; oblitus, non ferocissima tantum, sed ignauissima quoque animalia timeri, ob virus malum.

Cap. XIV. Ad propositum nunc reuertamur. Beneficium quod quibuslibet datur, nulli gratum est. Nemo se stabularij aut cauponis hospitem iudicat, nec conuiuā dantis epulum, vbi dici potest: Quid enim in me contulit? Nēpe hoc quod in illum, & vix bene notum sibi, & in illum etiā inimicum ac turpissimum hominem. Nunquid enim me dignum iudicauit? Morbo suo morem gessit. Quód voles gratum esse, rarum effice. Quis patitur sibi imputari vulgaria? Nemo hæc ita interpretetur, tanquam reducam libera-

licitatem, & fœnis arctioribus reprimã. Illa vero, in quantum libet, exeat. sed eat, non erret. Licet ita largiri, vt vnusquisque etiam si cum multis accepit, in populo se esse non putet. Nemo nõ habeat aliquam familiarem notam, per quam speret se propius admissum. Dicat, Accepi idem quod ille, sed vltro. Accepi quod ille: sed ego intra breue tempus, cùm ille diu meruisset. Sunt qui idem habeant: sed non eisdem verbis datum, nõ eadem comitate tribuentis. Ille accepit, cum rogasset: ego, cũ rogarer. Ille accepit: sed facile redditurus, sed cuius senectus & liberorum orbitas magna promittebat. Mihi plus dedit, quamuis idem dederit, quia sine spe recipiendi dedit. Quemadmodum meretrix ita inter multos se diuidit, vt nemo non aliquod signum familiaris animi ferat: ita qui beneficia sua amabilia vult esse, excogitet, quomodo & multi obligentur, & tamen singuli habeant aliquid, quo se ceteris præferant. Ego verò beneficiis non obiiciam moras. quo plura maioráque fuerint, plus afferent laudis. Adsit tamen iudicium. Neque enim cordi esse cuiquã possunt, forte ac temere data. Quare si quis existimat nos, cùm ista præcipimus, benignitatis fines introrsus referre, & illi minus laxum limitem aperire; næ perperam monitiones nostras exaudit. quam enim virtutem magis veneramur? cui magis stimulos addimus? quibus verò tam conuenit hæc adhortatio, quàm nobis, societatẽ humani generis sancientibus?

CAP. XV. QVID ergo est? cum sit nulla honesta vis animi, etiam si à recta voluntate incepit, nisi quam virtutem modus fecit, veto liberalitatem neporari. Tunc iuuat accepisse beneficium, & supinis quidem manibus, vbi illud ratio ad dignos perducit. quod non quilibet casus & consilij indigens impetus defert: quod ostentare libet, & inscribere sibi. Beneficia tu vocas, quorum auctorem fateri pudet? At illa quanto gratiora sunt, quantóque in partem interiorem animi nunquam exitura descendunt, cum delectant, cogitantem magis à quo, quàm quid acceperis? Crispus Passienus solebat dicere, quorundam se iudicium malle, quàm beneficium: quorundam beneficium malle, quàm iudicium. & subiiciebat exempla: Malo, aiebat, diui Augusti iudicium: malo Claudij beneficium. Ego vero nullius puto expetendum esse beneficium, cuius vile iudicium est. Quid ergo? Non erat accipiendum à Claudio quod dabatur? Erat, sed sicut à fortuna, quam scires statim posse malam fieri. Quid ergo ista inter se mixta diuidimus? Non est beneficium, cui deest pars optima, datum esse iudicio. alioquin pecunia ingẽs si non ratione, nec recta voluntate donata est, non magis beneficium est, quàm thesaurus. Multa sunt autem, quæ oportet accipere, nec debere.

LIBER

LIBER SECVNDVS.

CAPVT I.

INSPICIAMVS, Liberalis virorum optime, id quod ex priore parte adhuc ſupereſt, quemadmodum dandum ſit beneficium: cuius rei expeditiſſimam videor monſtraturus viã. Sic demus, quomodo vellemus accipere. Ante omnia libenter, citò, ſine vlla dubitatione. Ingratum eſt beneficium, quod diu inter manus dantis hæſit, quod quis ægrè dimittere viſus eſt; & ſic dare, tanquam ſi ſibi præriperet. Etiam ſi quid moræ interuenit, euitemus omni modo, ne deliberaſſe videamur. Proximus eſt neganti, qui dubitauit, nullámque meretur gratiam. Nam cum in beneficio iucundiſſima ſit tribuentis voluntas, qui nolentem ſe tribuiſſe ipſa cunctatione teſtatus eſt, non dedit, ſed aduerſus ducentem, male tenuit. Multi autem ſunt, quos liberales facit frontis infirmitas. Gratiſſima ſunt beneficia, parata, facile occurrentia, vbi nulla mora fuit, niſi in accipientis verecundia. Primum eſt, antecedere deſiderium cuiuſque: proximum, ſequi. Illud melius, occupare antequam rogemur: quia cum homini probo ad rogandum os concurrat, & ſuffundatur rubore, qui hoc tormentum remittit, multiplicat munus ſuum. Non tulit gratis, qui cum rogaſſet, accepit. Quoniam quidem, vt maioribus noſtris, grauiſſimis viris, viſum eſt, nulla res carius conſtat, quàm quæ precibus empta eſt. Vota homines parcius facerent, ſi palàm facienda eſſent. Adeò etiam deos, quibus honeſtiſſime ſupplicamus, tacite malumus & intra noſmetipſos precari.

CAP. II. MOLESTVM verbum eſt, oneroſum, & demiſſo vultu dicendum, Rogo. Huius facienda eſt gratia amico, & cuicunque, quem amicum ſis promerendo facturus. Properet licet: ſero beneficium dedit, qui roganti dedit. Ideo diuinanda cuiuſq; voluntas, & cum intellecta eſt, neceſſitate grauiſſima rogãdi liberanda eſt. Illud beneficium iucundum, victurúmque in animo ſcias, quod obuiam venit. Si non contingit præuenire, plura rogantis verba intercidamus, ne rogati videamur: ſed certiores facti, ſtatim promittamus, facturóſque nos etiam antequam interpellaremur, ipſa feſtinatione approbemus. Quemadmodum in ægris opportunitas cibi ſalutaris eſt, & aqua tempeſtiuè data remedij locum obtinuit: ità quamuis leue & vulgare beneficium ſit, ſi præſto fuerit, ſi proximam quamque horam non perdidit, multum ſibi adiicit, gratiámque pretioſi, ſed lenti & diu cogitati muneris vincit. Qui tam paratè fecit, nõ eſt dubium, quin libenter faciat. Itaque lætus facit, & induit ſibi animi ſui vultum.

CAP. III. INGENTIA quorundam beneficia, ſilentium

aut loquendi tarditas, imitata grauitatē & tristitiam, corrupit, cùm prouenirent vultu negantiū. Quantò meliùs, adiicere bona verba rebus bonis, & prædicatione humana benignáq. commendare quæ præstes? Vt illum castiges, quòd tardior in rogādo fuit, adiicias licet familiarēque querelā: Irascor tibi, quòd cùm aliquid desiderasses, nō olim scire me voluisti; quòd tam diligenter rogasti, quòd quenquam adhibuisti. Ego verò gratulor mihi, quòd experiri animum meū libuit: posthac quicquid desiderabis, tuo iure exiges. Semel rusticitati tuæ ignoscitur. Sic efficies, vt animū tuum pluris æstimet, quàm illud quicquid est, ad quod petendū venerat. Tunc est summa virtus tribuentis, tunc benignitas, vbi ille qui discessit, dicet sibi: Magnum hodie lucrum feci. Malo quòd illum talem inueni, quàm si multiplicatum hoc ad me alia via peruenisset. Huic animo nunquam parem referam gratiam.

Cap. IV. At pleriq. sunt, qui beneficia asperitate verborum & supercilio in odium adducunt, eo sermone vsi, ea superbia, vt impetrasse pœniteat. Aliæ deinde post rem promissam sequuntur moræ. Nihil autem est acerbius, quàm vbi quoq. cùm impetrasti, rogandum est. Repræsentanda sunt beneficia: quæ à quibusdam accipere difficilius est, quàm impetrare. Hic rogādus est, vt admoneat ille, vt summat. Sic vnum munus per multorum teritur manus: ex quo gratiæ minimum apud promittentē remanet: quia auctori detrahit, quisquis post illum rogandus est. Hæc itaq. curæ habebis, si gratè æstimari quæ præstabis voles: vt beneficia tua illibata & integra ad eos, quibus promissa sunt, perueniāt, sine vlla, quod aiunt, deductione. Nemo illa intercipiat, nemo detineat. Nemo in eo quod daturus es, gratiam suam facere potest, vt nōn tuam minuat.

Cap. V. Nihil æquè amarum, quā diu pendere. Aequiore quidam animo ferunt præcidi spem suam, quàm trahi. Plerisq. autē hoc vitium est, ambitione praua differēdi promissa, ne minor sit rogantium turba. Quales regiæ potentiæ ministri sunt, quos delectat superbiæ suæ longum spectaculum: minúsque se iudicāt posse, nisi diu multúmq. singulis, quid possint, ostendant. Nihil confestim, nihil semel faciunt. Iniuriæ illorum præcipites, lenta beneficia sunt. Quare verissimum existima, quod ille Comicus dixit: Quid? tu nō intelligis, tantum te gratiæ demere, quantum moræ adiicis? Inde illæ voces, quas ingenuus dolor exprimit: Fac, si quid facis: Et, Nihil est tanti: Malo mihi iam neges: vbi in tædium adductus animus incipit beneficium odisse, dum expectat. Potest ob id ingratus esse? Quemadmodum acerbissima crudelitas est, quæ trahit pœnā: & misericordiæ genus est, citò occidere: (quia tormentum vltimum finē sui secum affert; quod antecedit tēpus maxima venturi supplicij pars est:) ita maior est muneris gratia, quo minùs diu pependit. Est enim bonarum etiā rerum sollicita expectatio. Et cùm plurima beneficia remedium alicuius rei afferāt; qui aut diutiùs torqueri patitur, quē protinus potest liberare,

berate, aut gaudere tardiùs, beneficio suo manus affert. Omnis benignitas properat: & proprium est libenter facientis, citò facere. Qui tardè dedit, & diem de die extrahens profuit, non ex animo fecit. Ita duas res maximas perdidit, & tempus & argumentum amicæ voluntatis. Tardè velle, nolentis est.

CAP. VI. IN omni negotio, Liberalis, non minima portio est, quomodo quicque aut dicatur, aut fiat. multum celeritas fecit, multum abstulit mora. Sicut in telis eadem ferri vis est: sed infinitò interest, vtrùm excusso lacerto torqueantur, an remissa manu effluant. Gladius idem & stringit, & transforat: quàm presso articulo venerit, refert. Idem est quod datur: sed interest quomodo detur. Quàm dulce, quàm pretiosum est, si gratias sibi agi non est passus qui dedit: si dedisse, dum dat, oblitus est! nam corripere eum, cui cummaximè aliquid præstes, dementia est, & inserere contumeliam meritis. Itaque non sunt exasperanda beneficia, nec quicquam illis triste miscendum. Etiam si quid erit, de quo velis admonere, aliud tempus eligito.

CAP. VII. FABIVS Verrucosus beneficium ab homine duro asperè datum, panem lapidosum vocabat, quem esurienti accipere necessarium sit: esse, acerbum. Tiberius Cæsar rogatus à nepote M. Allio prætorio, vt æri alieno succurreret: edere illum sibi nomina creditorum iussit. Hoc non est donare, sed creditores conuocare. Cùm edita essent, scripsit, nepoti iussisse se pecuniam solui. Adiecta contumeliosa admonitione, effecit, vt nec æs alienum haberet, nec beneficium. Liberauit illum à creditoribus, sibi non obligauit. Aliquid Tiberius secutus est. puto noluit plures esse, qui idem rogaturi concurrerent. Ista fortasse efficax ratio fuerit, ad hominum improbas cupiditates pudore reprimendas. Beneficium verò danti, tota alia sequenda est via.

CAP. VIII. OMNI genere quod des, quo sit acceptius, adornandum est. Hoc verò non est beneficium dare, reprehendere est. Et vt in transitu de hac quoque parte dicam quid sentiam; Ne principi quidem satis decorum est, donare ignominiæ causa. Tametsi inquietudinem Tiberius, nec hoc quidem modo, quo putabat, potuit effugere. Nam aliquot postea, qui idem rogarent, inuenti sunt, omnes iussit reddere in senatu, æris alieni causas, & ita illis certas summas dedit. Non est illud liberalitas: censura est, auxilium est, principale tributum est: beneficium non est: cuius sine rubore meminisse non possum. Ad iudicem missus sum, vt impetrarem, causam dixi.

CAP. IX. PRÆCIPIVNT itaq. omnes auctores sapientiæ, quædam beneficia palàm danda, quædam secretò. Palàm, quæ consequi gloriosum est, vt militaria dona, & honores, & quicquid aliud notitia pulchrius fit. Rursus quæ non producunt, nec honestiorem faciunt, sed occurrunt infirmitati, egestati, ignominiæ, tacitè danda sunt: vt nota sint solis, quibus prosunt. Interdum & ipse qui iuuatur, fallendus est: vt habeat,

nec à quo acceperit, sciat.

Cap. X. Arcesilavs, vt aiunt, amico pauperi, & paupertatem suam dissimulanti, ægro autem, & ne hoc quidem confitēti, deesse sibi in sumptum ad necessarios vsus, cùm clam succurrēdum iudicasset, puluino eius ignorantis sacculum subiecit, vt homo inutiliter verecundus, quod desiderabat, inueniret potius quàm acciperet. Quid ergo? ille nesciet a quo acceperit? primum nesciat, si hoc ipsum beneficij pars est. Deinde multa alia faciam, multa tribuā, per quæ intelligat & illius auctorem. Denique ille nesciet accepisse se: ego sciam me dedisse. Parum est, inquis. Parum, si fœnerare cogitas: sed si dare quo genere accipienti maxime profuturum erit, contentus eris te teste. Alioquin non benefacere delectat, sed videri benefecisse. Volo, inquis, sciat. Debitorem quæris. Volo vtique sciat. Quid, si illi vtilius est nescire: si honestius, si gratius, non in aliam partem abibis? Volo vt sciat. Ita tu hominem non seruabis in tenebris? Non nego, quotiens patitur res, percipiendum gaudium ex accipientis voluntate. Sin adiuuari illum & oportet, & pudet; si quod præstamus, offendit, nisi absconditur; beneficium in acta non mitto. Quid? ego illi sum indicaturus me dedisse, cum inter prima præcepta ac maximè necessaria sit, ne vnquam exprobrem, immo ne admoneam quidem? Hæc enim beneficij inter duos lex est. Alter statim obliuisci debet dati, alter accepti nunquam. Lacerat animum, & premit frequens meritorum commemoratio.

Cap. XI. Libet exclamare, quod ille triumuirali proscriptione seruatus à quodam Cæsaris amico exclamauit, cùm superbiam eius ferre non posset. Redde me Cæsari. Quousque dices, Ego te seruaui, ego te eripui morti? istud, si meo arbitrio memini, vita est: si tuo, mors est. Nihil tibi debeo, si me seruasti, vt haberes quem ostenderes. Quousque me circunduces? quousque obliuisci fortunæ meæ non finis? Semel in triumpho ductus essem. Non est dicendum, quid tribuerimus. Qui admonet, repetit. Non est instandum, non est memoriam reuocandum: nisi vt aliud dando, prioris admoneas. Ne aliis quidem narrare debemus. Qui dedit beneficium, taceat: narret, qui accepit. Dicetur enim, quod illi vbique iactanti beneficium suum: Num negabis, inquit, te recepisse? & cum respondisset, Quando? sæpe quidem, inquit, & multis locis, id est, quoties & vbicunque narrasti. Quid opus est te loqui? quid alienum occupare officium? Est qui illud facere honestius possit: quo narrante, & hoc laudabitur, quod ipse non narras. Ingratum me iudicas, si istud te tacente nemo sciturus est. Quod adeò non est committendum, vt etiam si quis coram nobis narrabit, ei respondendum sit: Dignissimus quidem ille est maioribus beneficiis, quæ ego magis velle me scio præstare, quàm posse. Et hæc ipsa non verniliter, nec ea figura, qua quidam reiiciunt, quæ magis ad se volunt attrahere. Deinde adiicienda omnis humanitas. Perdet agricola quod sparsit, si labores suos destituit in semine.

semine. Multa cura sata perducuntur ad segetem. Nihil in fructum peruenit, quod non à primo vsque ad extremum æqualis cultura prosequitur. Eadem beneficiorum est conditio. Nunquid vlla maiora possunt esse, quam quæ in liberos patres conferunt? Nec tamen tuta sunt, si in infantia deserantur, nisi longa pietas munus suum nutriat. Eadem cæterorum beneficiorum conditio est: nisi illa adiuueris, perdes. Parum est dedisse: fouenda sunt. Si gratos vis habere quos obligas, non tantum des oportet beneficia, sed & ames. Præcipuè, vt dixi, parcamus auribus. Admonitio tædium facit, exprobratio odium. Nihil æquè in beneficio dando vitandum est, quàm superbia. Quid opus arrogantia vultus? quid tumore verborum? Ipsa res te extollit. Detrahenda est inanis iactatio. Res loquentur, nobis tacentibus. Non tantum ingratum, sed inuisum est beneficium superbè datum.

CAP. XII. C. Cæsar dedit vitam Pompeio Penno; si dat, qui non aufert: deinde absoluto & agenti gratias, porrexit osculandum sinistrum pedem. Qui excusant eum, negant id insolentiæ causa factum: aiunt soccúlum auratum, immo aureum margaritis distinctum ostendere eum voluisse. Ita prorsus: quid hîc contumeliosum est, si vir consularis aurum & margaritas osculatus est, & alioquin nullam partem in corpore eius electuros, quam purius oscularetur? Homo natus in hoc, vt mores liberæ ciuitatis Persica seruitute mutaret, parum iudicauit, si senator senex, summis vsus honoribus, in conspectu principum supplex sibi, eo more iacuisset, quo victi hostes victoribus iacuere. Inuenit aliquid infra genua, quo libertatem detruderet. Non hoc est rempub. calcare? & quidem, dicet aliquis (nam potest ad rem pertinere) sinistro pede. Parum enim fœde, furioséque insolens fuerat, qui de capite consularis viri soccatus audiebat, nisi in os senatoris ingessisset Imperator pigros suos.

CAP. XIII. O Superbia magnæ fortunæ! O stultissimũ malũ: vt à te nihil accipere iuuat! vt omne beneficium in iniuriã conuertis! vt te omnia nimia delectant! vt te omnia dedecent: quóque altius te subleuasti, hoc depressior es, ostendísque te non agnoscere ista bona, quibus tantum inflatis. Quicquid das, corrumpis. Libet itaq. interrogare, quid tantopere te supinet, quid vultum habitúmq. oris peruertat, vt malis habere personam, quàm faciẽ. Iucunda sunt, quæ humana fronte, leni, placidáque tribuuntur: quæ cum daret mihi superior, non exultauit supra me, sed quàm potuit, benignissimus fuit, descendítque in æquum, & detraxit muneri suo pompam. obseruauit idoneum tempus, vt in occasione potius, quàm in necessitate succurreret. Vno modo persuadebimus, ne beneficia insolentia perdant, si ostenderimus non ideo videri maiora, quia tumultuosius data sunt: ne ipsos quidem ob id cuiquam posse maiores videri: vanam esse superbiæ magnitudinem, & quæ in odium etiam amanda perducat.

CAP. XIV. Sunt quædam nocitura impetrantibus: quæ non

nõ dare, sed negare, beneficium est. Aestimabimus itaq. vtilitatem potius, quam voluntatem petentium. Saepe enim noxia concupiscimus; nec dispicere quam perniciosa sint licet: quia iudicium interpellat affectus. Sed cùm subsedit cupiditas, cùm impetus ille flagrantis animi, qui cõsilia fugat, cecidit, detestamur perniciosos malorum munerum auctores. Vt frigidã aegris negamus; & lugentibus ac sibi iratis ferrum; aut amantibus, quicquid contra se vsurus ardor petit: sic ea, quae nocitura sunt, impensè ac submissè, nonnunquam etiam miserabiliter rogantibus, perseuerabimus non dare. Tum initia beneficiorum suorum spectare, tum etiam exitus decet: & ea dare quae non tantùm accipere, sed etiam accepisse delectet. Multi sunt qui dicant: Scio hoc illi non profuturum. sed quid faciam? rogat, resistere precibus eius non possum. Viderit. de se, non de me queretur. Falsum est: immò de te, & meritò quidem: cùm ad mentem bonam redierit, cùm accessio illa, quae animum inflãmabat, se remiserit. Quidni eum oderit, à quo in damnum, ac periculum suum adiutus est? Exorari in perniciem rogantium, saeua bonitas est. Quemadmodum pulcherrimum opus est, etiam inuitos nolentésq. seruare: ita rogantibus pestifera largiri, blandum & affabile odium est. Beneficium demus, quod vsu magis ac magis placeat, quod nunquam in malum vertat. Pecuniam non dabo, quam numeraturum adulterae sciam: ne in societatem turpis facti, aut consilij veniam. Si potero, reuocabo: sin minùs, non adiuuabo scelus. Siue illum ira, quò nõ debebat, impellit; siue ambitionis calor abducit à tutis: non committam, vt possit quandoq. dicere, Ille amando me occidit.

CAP. XV. SAEPE nihil interest inter amicorum munera, & hostium vota. Quicquid illi accidere optant: in id horum intẽpestiua indulgentia impellit, atque instruit. Quid autem turpius, quàm (quod euenit frequentissimè) vt nihil intersit inter odium & beneficium? Numquam, in turpitudinem nostram reditura, tribuamus. Cùm summa amicitiae sit, amicum sibi aequare, vtrique simul consulendum est. Dabo egenti: sed vt ipse non egeam. Succurram perituro: sed vt ipse non peream: nisi si futurus ero magni hominis, aut magnae rei merces. Nullum beneficium dabo, quod turpiter peterem. nec exiguum dilatabo, nec magna pro paruis accipi patiar. Nam vt qui quod dedit, imputat, gratiam destruit: ita qui quantum det, ostendit, munus suum commendat, non exprobrat. Respiciendae sunt cuiq. facultates suae, viresq.: ne aut plus praestemus, quàm possumus, aut minus. Aestimanda est eius persona, cui damus. Quaedam enim minora sunt, quàm vt exire à magnis viris debeant: quaedam accipiente minora sunt. Vtriusque itaque personam confer tecum: & idipsum inter illa quae donabis, examina, nunquid aut danti graue sit, aut paucum. Nunquid rursus qui accepturus est, aut fastidiat, aut non capiat.

CAP. XVI. VRBEM cuidam Alexander donabat, vesanus,

nus, & qui nihil animo nisi grande conciperet. Cùm ille cui donabatur, se ipsum mensus, tanti muneris inuidiam refugisset, dicens non conuenire fortunæ suæ: Non quæro, inquit, quid te accipere deceat, sed quid me dare. Animosa vox videtur, & regia: cùm sit stultissima. Nihil enim per se quenquã decet. Refert quid, cui, quando, quare, vbi, & cætera, sine quibus facti ratio non constabit. Tumidissimum animal! si illum accipere hoc non decet, nec te dare. Habeatur personarum ac dignitatum proportio. Et cùm sit vtrinq. virtutis modus, æquè peccat quod excedit, quàm quod deficit. Liceat istud sanè tibi, & te in tantum fortuna sustulerit, vt congiaria tua vrbes sint: quas quanto maioris animi fuit non capere, quàm spargere! est tamen aliquis minor, quàm vt in sinum eius condenda sit ciuitas.

CAP. XVII. Ab Antigono Cynicus petiit talentum: Respondit, plus esse, quàm quod Cynicus petere deberet. Repulsus petit denarium. Respondit, minus esse, quàm quod Regem deceret dare. Turpissima est eiusmodi cauillatio. Inuenit quomodo neutrum daret. In denario regem, in talento Cynicum respexit: cùm posset & denarium tanquam Cynico dare, & talentum tanquam rex. Vt sit aliquid maius, quàm quod Cynicus accipiat; nihil tam exiguum est, quod non honestè regis humanitas tribuat. Si me interrogas, probo. Est enim intolerabilis res, poscere nummos, & contemnere. Indixisti pecuniæ odium: hoc professus es. hanc personam induisti. agenda est. Iniquissimum est, te pecuniam sub gloria egestatis acquirere. Aspicienda ergo non minùs sua cuique persona est, quàm eius de quo iuuando quis cogitat. Volo Chrysippi nostri vti similitudine de pilæ lusu: quam cadere non est dubium, aut mittentis vitio, aut accipientis. Tunc cursum suum seruat, vbi inter manus vtriusque, aptè ab vtroque & iactata & excepta versatur. Necesse est autem lusor bonus, aliter illam collusori longo, aliter breui mittat. Eadem beneficij ratio est. nisi vtrique personæ, dantis & accipientis, aptatur: nec ab hoc exibit, nec ad illum perueniet, vt debet. Si cum exercitato & docto negotium est, audacius pilam mittemus. vtcunq. enim venerit, manus illam expedita & agilis repercutiet. Si cum tirone & indocto: non tam rigidè, nec tam excussè, sed languidiùs, & in ipsam eius dirigentes manum, remissè occurremus. Idem faciendum est in beneficiis. Quosdam doceamus; & satis iudicemus, si conantur, si audent, si volunt. Facimus autem plerumque ingratos, & vt sint, fauemus: tamquam ita demum magna sint beneficia nostra, si gratia illis referri non possit: vt malignis lusoribus propositum est, collusorem traducere, cũ damno scilicet ipsius lusus, qui non potest, nisi consentitur, extendi. Multi sunt tam prauæ naturæ, vt malint perdere quæ præstiterunt, quàm videri recepisse; superbi & imputatores! Quanto melius, quantóque humanius id agere, vt illi quoque partes suæ constent; & fauere, vt gratia sibi referri possit:

perit. Si liberum est tibi, si arbitrii tui est, vtrum velis, an non, id apud te ipse perpendes. Si necessitas tollit arbitrium, scies te non accipere, sed parêre. Nemo id accipiendo obligatur, quod illi repudiare non licuit. Si vis scire, an velim, effice, vt possim nolle. Vitam tamen tibi dedit. Non refert quid sit, quod datur, nisi à volente volenti detur. Si seruasti me, non ideo seruator es. Venenum aliquando pro remedio fuit, non ideo numeratur inter salubria. Quædam prosunt, nec obligant.

CAP. XIX. TVBER quidam tyranni gladio diuisit, qui ad eum occidendum venerat. Non ideo illi tyrannus gratias egit, quòd rem, quā medicorum manus reformidauerant, nocendo sanauit. Vides non esse magnum in ipsa re momentum. Quoniam non videtur dedisse beneficium, qui malo animo profuit. Casus enim beneficium est, hominis iniuria. Leonem in amphitheatro spectauimus, qui vnum è bestiariis agnitum, quum quondam eius fuisset magister, protexit ab impetu bestiarum. Num ergo est beneficium, feræ auxilium? Minimè, quia nec voluit facere, nec benefaciendi animo fecit. Quo loco feram posui, tyrannum pone. Et hic vitam dedit, & illa: nec hic, nec illa beneficium. Quia non est beneficium, accipere co... Non est beneficium, debere, ... nolis. Antè des oportet mi... arbitrium mei, deinde bene...ium.

CAP. XX. DISPVTARI de Bruto solet, an debuerit accipere à D. Iulio vitam, cùm ...dendum eum iudicaret. Quā rationem in occidendo secutus sit, aliàs tractabimus. Mihi enim, cùm vir magnus fuerit in aliis, in hac re videtur vehementer errasse, nec ex institutione Stoica se gessisse: qui aut regis nomen extimuit, cùm optimus ciuitatis status sub rege iusto sit: aut ibi sperauit libertatem futuram, vbi tā magnum præmium erat & imperandi, & seruiendi: aut existimauit ciuitatem in priorem formam posse reuocari, amissis pristinis moribus: futuramque ibi æqualitatem ciuilis iuris, & staturas suo loco leges, vbi viderat tot millia hominum pugnantia, non an seruirent, sed cui. Quanta vero illum aut rerum naturæ, aut vrbis suæ tenuit obliuio, qui vno interempto, defuturum credidit alium, qui idem vellet: cùm Tarquinius esset inuentus post tot reges ferro ac fulminibus occisos? Sed vitam accipere debuit: ob hoc tamen non habere illum parentis loco qui in ius dandi beneficij iniuria venerat. Non enim seruauit is, qui non interfecit, nec beneficium dedit, sed missionem.

CAP. XXI. ILLVD magis venire in disputationem potest aliquam, quid faciendum sit captiuo, cui redemptionis pretium homo prostituti corporis & infamis ore promittit. Patiar me ab impuro seruari? Seruatus deinde, quam illi gratiam referā? Viuam cum obscæno? Non viuam cum redemptore? Quid ergo placeat, dicam. Etiam ab aliquo tali accipiam pecuniam, quam pro capite dependam. Accipiam autem tanquam creditum, non tanquam beneficium. Soluam illi pecuniam: & si oc

casi

casio fuerit seruandi, periclitantem seruabo: in amicitiam, quæ similes iungit, non descendam. Nec seruatoris illum loco numerabo, sed feneratoris: cui sciã reddendum quod accepi. Est aliquis dignus, à quo beneficium accipiam: sed danti nociturum est. ideò non accipiam, quia ille mihi paratus est cum incommodo, aut etiam periculo suo prodesse. Defensurus est me reum: sed illo patrocinio, regem sibi est facturus inimicum. Inimicus sim, si cùm ille pro me periclitari velit, ego, quod facilius est, non facio, vt sine illo periclitér. Ineptum & friuolum hoc Hecaton ponit exemplum Arcesilai, quem ait à filiofamilias oblatam pecuniam non accepisse, ne ille patrem sordidum offenderet. Quid fecit laude dignum? quòd furtum non recepit? quòd maluit non accipere, quàm reddere? Quæ est enim alienam rem non accipere moderatio? Si exemplo magni animi opus est, vtamur Græcini Iulij, viri egregij, quem C. Cæsar occidit ob hoc vnum, quòd melior vir erat, quàm esse quẽquam tyranno expediret. Is cùm ab amicis conferentibus ad impensam ludorum pecunias acciperet, magnam pecuniam à Fabio Persico missam, non accepit. Et obiurgantibus his, qui non æstimabant mittentem, sed missa, quòd repudiasset: Ego, inquit, ab eo beneficium accipiã, à quo propinationẽ accepturus nõ sim? Cùmque illi Rebilus cõsularis, homo eiusdẽ infamiæ, maiorem summam misisset, instaretq. vt acciperet: Rogo, inquit, ignoscas: & à Persico non accepi.

CAP. XXII. VTRVM hoc munera accipere est, an senatum legere? Cùm accipiendum iudicauerimus, hilares accipiamus, profitentes gaudium: & id danti manifestum sit, vt fructum præsentem capiat. Iusta enim causa lætitiæ est, lætum amicum videre: iustior, fecisse. Gratè ad nos peruenisse indicemus, effusis affectibus: quod non ipso tantùm audiente, sed vbique testemur. Qui gratè beneficium accepit, primam eius pensionem soluit.

CAP. XXIII. SVNT quidam, qui nolunt nisi secretò accipere: testem beneficij & conscium vitant: quos scias licet malè cogitare. Quomodo danti in tantum producenda notitia est muneris sui, in quantum delectatura est eum, cui datur: ita accipienti adhibenda concio est: Quod pudet debere, ne acceperis. Quidam furtiuè agunt gratias, & in angulo, & ad aurem. Non est ista verecundia, sed infitiandi genus. Ingratus est, qui remotis arbitris, agit gratias. Quidam nolunt nomina secum fieri, nec interponi pararios, nec signatores aduocari, nec chirographum dare. Idem faciunt, qui dant operam, vt beneficium in ipsos collatum, quàm ignotissimum sit. Verentur palàm ferre, vt sua potiùs virtute, quàm alieno adiutorio consecuti dicantur. Rariores in eorum officiis sunt, quibus aut vitam, aut dignitatem debent: & dum opinionem clientium timent, grauiorem subeunt ingratorum.

CAP. XXIV. ALII pessimè loquuntur de optimè meritis. Tutius est quosdam offende-

offendere, quàm demeruisse. Argumentum nihil debentium, odio quærunt. Atqui nihil magis præstandum est, quàm vt memoria nobis meritorum hæreat, quæ subinde refricanda est: quia nec referre potest gratiam, nisi qui meminit; & qui meminit, iam refert. Nec delicatè accipiendum est, nec submisse & humiliter. Nam qui negligens est in accipiendo, cùm omne beneficium recens placeat; quid faciet, cùm prima eius voluptas refrixerit? Alius accipit fastidiosè, tanquam qui dicat: Non quidem mihi opus est: sed quia tam valdè vis, faciam tibi mei potestatem. Alius supinè, vt dubium præstanti relinquat, an senserit. Alius vix labra diduxit, & ingratior, quàm si tacuisset, fuit. Loquendum pro magnitudine rei impensiùs, & illa adiicienda: Plures, quàm putas, obligasti. Nemo enim nō gaudet beneficium suum latiùs patere. Nescis quid mihi præstiteris: sed scire te oportet, quanto plus sit quàm æstimas. Statim gratus est, qui se onerat. Nunquam tibi gratiam referre potero. Illud certè non desinam vbique confiteri, me referre non posse.

CAP. XXV. NVLLO magis Cæsarem Augustum demeruit, & ad alia impetranda facilē sibi reddidit Furnius, quàm quòd cùm patri Antonianas partes secuto, veniam impetrasset, dixit: Hanc vnam Cæsar habeo iniuriā tuam; effecisti vt viuerem & morerer ingratus. Quid est tam grati animi, quàm nullo modo sibi satisfacere, nec ad spē quidem exæquandi vnquā beneficij accedere? His atq. eiusmodi vocibus id agamus, vt voluntas non lateat, sed aperiatur, & vt luceat. Verba cessent licet; 11 quemadmodum debemus, affecti sumus, conscientia eminebit in vultu. Qui gratus futurus est, statim dum accepit, de reddendo cogitat. Chrysippus quidem dicit, illum velut in certamen cursus compositum, & carceribus inclusum operiri debere suum tempus, ad quod velut dato signo prosiliat. Et quidem magna illi celeritate opus est, magna contentione, vt consequatur antecedentem.

CAP. XXVI. VIDENDVM est nunc, quid maximè faciat ingratos. Aut nimius sui suspectus, & insitum mortalitati vitium, se suáque mirandi: aut auiditas, aut inuidia. Incipiamus à primo. Nemo non benignus est sui iudex. Inde est, vt omnia meruisse se existimet, & in solutum accipiat; nec satis suo pretio se æstimatum putet. Hoc mihi dedit: sed quàm serò, sed post quot labores! Quanto consequi plura potuissem, si illum, aut illum, aut me colere maluissem! Non hoc speraueram. In turbam coniectus sum, tam exiguo dignum me iudicauit. honestius præteriri fuit.

CAP. XXVII. CN. Lentulus augur, diuitiarum maximum exemplum, antequā illū libertini pauperem facerent, (hic quater milies sestertium suū vidit; propriè dixi: nihil enim amplius quàm vidit) ingenij fuit tam sterilis, quàm pusilli. Cùm enim esset auarissimus, nūmos citiùs emittebat, quā verba: tanta illi inopia erat sermonis. Hic cùm omnia incrementa sua D. Augusto deberet, ad quē attule-

rat paupertatem, sub honore nobilitatis laborantem, princeps iā ciuitatis, & pecunia, & gratia, subinde de Augusto solebat queri, dicens à studiis se abductum. Nihil tantum in se congestum esse, quantum perdidisset, relicta eloquentia. At illi inter alia hoc quoque diuus Augustus præstiterat, quod illum derisu ac labore irrito liberauerat. Non patitur auiditas quenquam esse gratum. Nunquam enim improbæ spei, quod datur, satis est. Eò maiora cupimus, quo maiora venerunt: multóque concitatior est auaritia, in magnarum opum congestu collocata: vt flammæ infinito acrior vis est, quo ex maiore incendio emicuit. Aequè ambitio non patitur quenquam in ea mensura honorum conquiescere, quæ quondam eius fuit impudens votum. Nemo agit de tribunatu gratias: sed queritur, quòd non est ad præturam vsque perductus. Nec hæc grata est, si deest consulatus. Ne hic quidem satis est, si vnus est. Vltrà se cupiditas porrigit, & felicitatem suam non intelligit: quia non vnde venerit, respicit, sed quò tendat. Omnibus his vehementius & importunius malum est inuidia, quæ nos inquietat, dum cōparat. Hoc mihi præstitit: sed illi plus, sed illi maturius: & deinde nullius causam agit, contra omnes sibi fauet.

Cap. XXVIII. Qvanto est simplicius, quanto purius, beneficium acceptum augere: scire neminem tanti ab alio, quanti à seipso æstimari? Plus accipere debuissem: sed illi facile non fuit plus dare. In multos diuidenda liberalitas erat. Hoc initium est. Boni consulamus, & & animum eius gratè excipiendo euocemus. Parum fecit, sed sæpius faciet. Illum mihi prætulit, & me multis. Ille non est mihi par virtutibus, nec officiis: sed habuit suam venerem. Querendo non efficiam, vt maioribus dignus sim, sed vt datis indignus. Plura illis hominibus turpissimis data sunt.

6 Quid ad remi quam rarò fortuna iudicat! Quotidie querimur malos esse felices. Sæpe quæ agellos pessimi cuiusque transierat, optimorum virorum segetem grando percussit. Fert sortem suam quisque, vt in cæteris rebus ita in amicitiis. Nullum est tam plenum beneficium, quod non vellicare malignitas possit: Nullum tam angustum, quod non bonus interpres extendat. Nunquam deerunt causæ querendi, si beneficia à deteriore parte spectaueris.

Cap. XXIX. Vide quàm iniqui sint diuinorum munerum æstimatores, etiam quidā professi sapientiam. Queruntur, quòd non magnitudine corporis æquemus elephantes, velocitate ceruos, leuitate aues, impetu tauros: quòd solidior sit cutis beluis, decentior damis, dēsior vrsis, mollior fibris; quòd sagacitate nos narium canes vincant, quòd acie luminum aquilæ, spatio ætatis corui, multa animalia nandi facilitate. Et cum quædam ne coire quidem in idem natura patiatur, vt velocitatem corporum & vires pares animalibus habeamus: ex diuersis ac dissidentibus bonis hominem non esse compositum, iniuriam vocant: & in

neglige-

negligentes nostri Deos querimoniam faciunt, quòd non bona valetudo, & viriis inexpugnabilis data sit; quòd non futuri scientia. Vix sibi temperant, quin eousque impudentiæ prouehantur, vt naturam oderint, quòd infra Deos sumus, quòd nō in æquo illis stetimus. Quanto satius est ad contemplationem tot tantorūmque beneficiorum reuerti, & agere gratias, quòd nos in hoc pulcherrimo domicilio voluerunt secundas sortiri, quòd terrenis præfecerunt? Aliquis ea animalia comparat nobis, quorum potestas penes nos est? Quicquid nobis negatum est, dari non potuit. PROINDE quisquis es iniquus æstimator sortis humanæ, cogita quanta nobis tribuerit parens noster, quanto valentiora animalia sub iugum misimus, quanto velociora cōsequamur: quàm nihil sit mortale, non sub ictu nostro positum. Tot virtutes accepimus, tot artes, animum denique, cui nihil non eodem quo intendit momento peruium est, sideribus velociorem, quorum post multa secula futuros cursus antecedit: tantum denique frugum, tantum opum, tantum rerum aliarum super alias aceruatarum. Circumeas licet cuncta: & quia nihil totum inuenies, quod esse te malles, ex omnibus singula excerpas, quæ tibi dari velles. Ita bene æstimata naturæ indulgentia, confitearis necesse est, in deliciis te illi fuisse. Ita est: carissimos nos habuerunt dij immortales, habéntque. Et qui maximus tribui honos potuit, ab ipsis proximos collocauerunt. Magna accepimus, maiora non cepimus.

CAP. XXX. HAEC, mi Liberalis, necessaria credidi, vt dicerem, & quia loquendum aliquid de magnis beneficiis erat, cùm de minutis loqueremur, & quia inde manat etiam inter cætera, huius detestabilis vitij audacia. Cui enim respondebit gratè, quod munus existimabit magnum, aut reddendum, qui summa beneficia spernit? Cui salutem, cui spiritum debebit, qui vitam accepisse se à diis negat, quam quotidie ab illis petit? Quicunque ergo gratos esse docet, & hominum causam agit, & deorum: quibus nullius rei indigentibus, positis extra desiderium, referre nihilominus gratiam possumus. Non est, quod quisquam excusationem mentis ingratæ ab infirmitate atq. inopia petat, & dicat: Quid enim faciam, & quomodo? quando superioribus, dominisque rerum omnium gratiam referam? Referre facile est, si auarus es, sine impendio: si iners, sine opera. Eodem quidem momento, quo obligatus es, si vis, cum quolibet paria fecisti: quoniam qui libenter beneficium accepit, reddidit.

CAP. XXXI. HOC ex paradoxis Stoicæ sectæ minimè mirabile, vt mea fert opinio, aut incredibile est, eum qui libenter accepit beneficium, reddidisse. Nam cùm omnia ad animum referamus, fecit quisque, quantum voluit. Et cùm pietas, fides, iustitia, omnis denique virtus intra se perfecta sit; etiam si illi manum exerere non licuit, gratus quoque potest esse homo etiam voluntate. Quotiens quod propòsuit, quis consequitur, capit operis sui fructum. Qui beneficium

neficiũ dat, quid proponit? prodesse ei cui dat, & voluptati sibi esse. Si quod voluit, effecit, peruenitque ad me animus eius, ac mutuo gaudio affecit; tulit quod petiit. Non enim sibi inuicem aliquid reddi voluit: aut non fuit beneficium, sed negotiatio. Bene nauigauit, qui quem destinauit portum, tenuit. Teli iactus certæ manus peregit officium, si petita percussit. Beneficium qui dat, vult excipi gratè. Habet quod voluit, si benè acceptum est. Sed sperauit emolumentum aliquod. Non fuit hoc beneficium; cuius proprium est, nihil de reditu cogitare. Quod accipiebam, si eo animo accepi quo dabatur, reddidi. Alioquin pessima optimæ rei conditio est. Vt gratus sim, ad fortunam mittor. Si illa inuita respondere non possum, sufficit animus animo. Quid ergo? Non quicquid potero, & faciam, & reddam; temporum rerúmque occasionem sequar, & eius implere sinum cupiam, à quo aliquid accepi? Sed malo loco beneficium est, nisi & excussis manibus esse grato licet.

CAP. XXXII. QVI accepit, inquit, beneficium, licet animo benignissimo acceperit, non consummauit officium suum. Restat enim pars reddendi. Sicut in lusu, est aliquid, pilam scitè ac diligenter excipere; sed non dicitur bonus lusor, nisi qui aptè & expeditè remisit, quam exceperat. Exemplum hoc dissimile est. Quare? quia huius rei laus in corporis motu est, & in agilitate, non in animo. Explicari itaque totum decet, de quo oculis iudicatur. Nec tamen ideò non bonum lusorem dicam, qui pilam, vt oportebat, excepit, si per ipsum mora, quò minus remitteret, non fuit. Sed quamuis, inquit, arti ludentis nihil desit, quia partem quidem fecit, sed & partem quam non fecit, potest facere: ludus tamen ipse imperfectus est: qui consummatur vicibus mittendi ac remittendi. Nolo diutiùs hæc refellere. Existimemus ita esse: desit aliquid lusui, non lusori. Sic & in hoc de quo disputamus, deest aliquid rei datæ, cui par altera debetur, non animo. Qui animum parem sibi nactus est, quantum in illo est, quod voluit, effecit.

CAP. XXXIII. BENEFICIVM mihi dedit, accepi non aliter, quàm ipse accipi voluit. Iam habet, quod petiit: & quod vnum petit, ergo gratus sum. Post hæc vsus mei restat, & aliquod ex homine grato commodum. Hæc nõ imperfecti officij reliqua pars est; sed perfecti accessio. Facit Phidias statuam. Alius est fructus artis, alius artificij. Artis est, fecisse quod voluit: artificij, fecisse cum fructu. Perfecit opus suum Phidias, etiamsi non vendidit. Triplex est illi fructus operis sui. Vnus cõscientiæ: hunc absoluto opere percepit. Alter famæ. Tertius vtilitatis: quem allatura est, aut gratia, aut venditio, aut aliqua commoditas. Sic beneficij fructus primus ille est, conscientiæ: Hunc percepit, qui quò voluit, munus suum pertulit. Secundus est famæ. Tertius eorum, quæ præstari inuicem possunt. Itaque cùm benignè acceptum est beneficium, is qui dedit, gratiam quidem iam recepit, mercedem nondum. Debeo itaque, quod extra

bene-

beneficium est; ipsum quidem bene accipiendo persolui.

CAP. XXXIV. QVID ergo? Retulit gratiam, qui nihil fecit? Plurimum fecit, bono animo bonum retulit: &, quod est amicitiæ, ex æquo. Post deinde aliter beneficium, aliter creditum soluitur. Non est quod expectes, vt solutionem tibi ostendam. res inter animos geritur. Quod dico, non videbitur durum, quamuis primò contra opinionem pugnet tuam, si te commodaueris mihi, & cogitaueris res esse plures, quàm verba. Ingens copia est rerum sine nomine: quas non propriis appellationibus notamus, sed aliunde commodatis. Pedem & nostrum dicimus, & lecti, & veli, & carminis. Canem, & venaticum, & marinum, & sidus. Quia non sufficimus, vt singulis singula assignemus: quotiens opus est, mutuamur. Fortitudo est virtus, pericula iusta contemnens: aut scientia periculorum repellendorum, excipiendorum, prouocandorum. Dicimus tamen & gladiatorem fortem virum, & seruum nequam, quem in contemptum mortis temeritas impulit. Parsimonia est scientia vitandi sumptus superuacuos; aut ars re familiari moderatè vtendi: parcissimum tamen hominem vocamus pusilli animi & contracti: cùm infinitum intersit, inter modum & angustias. Hæc alia sunt natura: sed efficit inopia sermonis, vt & hunc & illum parcum vocemus, vt & ille fortis dicatur cum ratione fortuita despiciens, & hic sine ratione in pericula excurrens. Sic beneficium & actio dicitur beneficij, & ipsum quod datur per illam actionem: vt pecunia, domus, prætexta. Vnum vtrique nomen est: vis quidem ac potestas longè alia.

CAP. XXXV. ITAQVE attende, iam intelliges, nihil me, quod opinio tua refugiat, dicere. Illi beneficio quod actio perficit, relata gratia est, si illud beneuolè excipimus. Illud alterum quod re continetur, nondum reddidimus, & volumus reddere. Voluntati voluntate satisfecimus, rei rem debemus. Itaque quamuis retulisse illum gratiam dicamus, qui beneficium libenter accepit; iubemus tamen aliquid simile ei, quod accepit, reddere. A consuetudine quædam, quæ dicimus, abhorrent. Deinde alia via ad consuetudinem redeunt. Negamus iniuriam accipere sapientem: & tamen qui illum pugno percusserit, iniuriarum damnabitur. Negamus rem stulti esse: & tamen eum qui rem aliquam stulto surripuerit, furti condemnabimus. Insanire omnes stultos dicimus; nec tamen omnes curamus elleboro. His ipsis quos vocamus insanos, suffragium & iurisdictionem committimus. Sic dicimus, eum, qui beneficium bono animo accepit, gratiam retulisse: nihilominus illum in ære alieno relinquimus, gratiam relaturum, etiam cùm reddiderit. Exhortatio est illa, non inficiatio beneficij. Ne timeamus, néve intolerabili sarcina depressi deficiamus animo. Bona mihi donata sunt, & fama defensa, detractæ sordes, spiritus, & libertas potior spiritu: & quomodo referre gratiam potero? quando ille veniet dies,

quo illi animum meum ostendam? Hic ipse est quo ille suum ostendit. Excipe beneficium, amplexare, gaude: non quod accipias, sed quod reddas, debiturus. Non adibis tam magnæ rei periculum, vt casus ingratum facere te possit. Nullas tibi proponam difficultates, ne despondeas animum, ne laborum ac longæ seruitutis expectatione deficias. Non differo te, de præsentibus fiat. Nunquam eris gratus, nisi statim sis. Quid ergo facies? Non arma sumenda sunt: & fortasse erunt. Non maria emetienda: fortasse etiam ventis minantibus solues. Vis reddere beneficium? Benignè accipe. retulisti gratiam: non vt soluisse te putes, sed vt securior debeas.

LIBER TERTIVS.

CAPVT I.

Non referre beneficiis gratiam, & est turpe, & apud omnes habetur, Ebuci Liberalis. Ideò de ingratis etiam ingrati queruntur: cùm interim hoc omnibus hæreat, quod omnibus displiceat: adeóque in contrarium itur, vt quosdam habeamus infestissimos non post beneficia tantùm, sed propter beneficia. Hoc prauitate naturæ accidere quibusdam, non negauerim; pluribus, quia memoriam tempus interpositum subduxit. Nam quæ recentia apud illos viguerunt, ea interiecto spatio obsolescunt. De quibus fuisse mihi tecum disputationem scio, cùm tu illos non ingratos vocares, sed oblitos: tanquam ea res ingratum excuset, quæ facit. An quia hoc accidit alicui, non sit ingratus: cùm hoc non accidat, nisi ingrato? Multa sunt genera ingratorum, vt furum, homicidarum: quorum vna culpa est, cæterùm in partibus varietas magna. Ingratus est, qui beneficium accepisse se negat, quod accepit. Ingratus est, qui dissimulat. Ingratus, qui non reddit. Ingratissimus omnium, qui oblitus est. Illi enim, si non soluunt, tamen debent: & extat apud illos vestigium certè meritorum, intra malam conscientiam conclusorum. Et aliquando ad referendam gratiam conuerti ex aliqua causa possunt, si illos pudor admonuerit, si subita honestæ rei cupiditas, qualis solet ad tempus, etiam in malis pectoribus exurgere: si inuitauerit facilis occasio. Hic nunquam fieri gratus potest, cui totum beneficium elapsum est. Et vtrum tu peiorem vocas, apud quem gratia beneficij intercidit, an apud quem etiam memoria? Luscitiosi oculi sunt, qui lucem reformidant: cæci, qui non vident. Et parentes suos non amare, impietas est: non agnoscere, insania. Quis tam in-

gratus eſt, quàm qui quod in prima parte animi poſitum eſſe debuit, & ſemper occurrere, ita ſepoſuit & abiecit, vt in ignorantiam verteretur? Apparet illum non ſæpe de reddendo cogitaſſe, cui obrepſit obliuio.

CAP. II. DENIQVE ad reddendam gratiam, & virtute opus eſt, & tempore, & facultate, & aſpirante fortuna. Qui meminit, ſine impendio gratus eſt. Hoc quod non operam exigit, non opes, non felicitatem, qui non præſtat, nullum habet quo lateat patrocinium. Nunquam enim voluit gratus eſſe, qui beneficium tam longè proiecit, vt extra conſpectum ſuum poneret. Quemadmodum quæ in vſu ſunt, & manum quotidie, tactúmque patiuntur, nunquam periculum ſitus adeunt; illa quæ ad oculos non reuocantur, ſed extra conuerſationem, vt ſuperuacua iacuerunt, ſordes ipſâ colligunt vetuſtate: ita quicquid frequens cogitatio exercet ac renouat, memoriæ nunquam ſubducitur; quæ nihil perdit, niſi ad quod non ſæpe reſpexit.

CAP. III. PRÆTER hanc cauſam aliæ quoque ſunt, quæ nobis merita nonnunquam maxima vellant. Prima omnium ac potiſſima, quòd nouis ſemper cupiditatibus occupati, non quid habeamus, ſed quid petamus, inſpicimus: non in id quod eſt, ſed quod appetimus, intenti. Quicquid enim domi eſt, vile eſt. Sequitur autem, vt vbi quod acceperis, leue nouorum cupiditas fecit, auctor quoque eorum non ſit in pretio. Amauimus aliquem & ſuſpeximus, & fundatum ab illo ſtatum noſtrum profeſſi ſumus, quàm diu nobis placebant ea quæ conſecuti ſumus. Deinde irrumpit in animum aliorum admiratio, & ad ea impetus factus eſt, vti mortalibus mos eſt, ex magnis maiora cupiendi: protinus excidit, quicquid antè apud nos beneficium vocabatur. Nec ea intuemur, quæ nos aliis præpoſuere, ſed ea ſola quæ fortuna præcedentium oſtentat. Non poteſt autem quiſquam & inuidere, & gratias agere: quia inuidere, querentis & mæſti eſt; gratias agere, gaudentis. Deinde, quia nemo noſtrûm nouit, niſi id tempus quod cûm maximè tranſit. Ad præterita rari animum retorquent. Sic fit, vt præceptores, eorúmque beneficia intercidant: quia totam pueritiam reliquimus. Sic fit, vt in adoleſcentiam noſtram collata pereant: quia ipſa nunquam retractatur. Nemo quod fuit, tanquam in præterito, ſed tanquam in perdito ponit. Ideóque caduca memoria eſt, futuro imminentium.

CAP. IV. HOC loco reddendum eſt Epicuro teſtimonium, qui aſſiduè queritur, quòd aduerſus præterita ſimus ingrati, quòd quæcunque percepimus bona, non in memoriam reducamus, nec inter voluptates numeremus: cùm certior nulla ſit voluptas, quàm quæ iam eripi non poteſt. Præſentia bona nondum tota in ſolido ſunt, poteſt illa caſus aliquis incidere. Futura pendent, & incerta ſunt. Quod præterit, inter tuta ſepoſitum eſt. Quomodo ergo gratus quiſquam eſſe aduerſus beneficia poteſt, qui omnem vitam ſuam tranſilit? Præſentium intuitus, ac præteritorum memoria, gratum facit. Memoriæ minimum

animum tribuit, quisquis sibi plurimum.

CAP. V. QVEMADMODVM, mi Liberalis, quædam res semel perceptæ hærent; quædam, vt scias, non est satis didicisse (intercidit enim eorum scientia, nisi continuetur) Geometriam dico, & sublimium cursum, & si qua alia propter subtilitatem lubrica sunt: ita beneficia quædam magnitudo non patitur excidere, quædam minora, sed numero plurima, & temporibus diuersa effluunt. Quia (vt dixi) non subinde illa tractamus, nec libenter quid cuique debeamus, recognoscimus. Audi voces petentium. Nemo non victuram semper in animo suo memoriam dixit; nemo non deditum se & deuotum professus est, & si quod aliud humilius verbum, quo se oppigneraret, inuenit. Post exiguum tempus iidem illi verba priora, quasi sordida & parum libera euitant: perueniunt deinde eò, quò, vt ego existimo, pessimus quisque atque ingratissimus peruenit, vt obliuiscantur. Adeò enim ingratus est, qui oblitus est, vt gratus sit, cui beneficium in mentem venit.

CAP. VI. HOC tam inuisum vitium, an impunitum esse debeat, quæritur: & an hæc lex, quæ in scholis exercetur, etiam in ciuitate ponenda sit, qua ingrati datur actio; quæ videtur æqua omnibus. Quid ni? cùm vrbes quoque vrbibus, quæ præstitere exprobrent, & maioribus collata, à posteris exigant. Nostri maiores, maximi illi viri, ab hostibus tantùm res repetierunt: beneficia magno animo dabant, magno perdebant. Excepta Medorum gente non est in vlla data aduersus ingratum actio. Magnúmque hoc argumentum, dandam non fuisse: quia aduersus maleficium omne consensimus: & homicidij, veneficij, parricidij, violatarum religionum, alibi atque alibi diuersa pœna est, sed vbique aliqua. Hoc frequentissimum crimen nusquam punitur, vbique improbatur. Neque absoluimus illud: sed cùm difficilis esset incertæ rei æstimatio, tantùm odio damnauimus, & inter ea reliquimus, quæ ad vindices deos mittimus.

CAP. VII. RATIONES autem multæ mihi occurrunt, propter quas crimen hoc in legem cadere non debeat. Primum omnium, pars optima beneficij perit, si actio, sicut certæ pecuniæ, aut ex conducto, aut ex locato datur. Hoc enim speciosissimum est, quòd dedimus vel perdituri, quòd totum permisimus accipientium arbitrio. Si appello, si ad iudicem voco, incipit non beneficium esse, sed creditum: deinde, cùm res honestissima sit, referre gratiam, desinit esse honesta, si necessaria est. Non enim magis laudabit quisquam gratum hominem, quàm eum, qui depositum reddidit, aut quod debebat, citra iudicium soluit. Ita duas res, quibus in vita humana nihil pulchrius est, corrumpimus, gratum animum, & beneficium. Quid enim aut in hoc magnificum est, si beneficium non dat, sed commodat: aut in illo qui reddit, non quia vult, sed quia necesse est? Non est gloriosa res, gratum esse; nisi tutum est, ingratum fuisse. Adijce nunc, quòd huic

huic vni legi omnia fora vix sufficient. Quis erit, qui nō agat? quis, cum quo non agatur? Omnes sua extollunt: omnes etiam minima, quæ in alios contulere, dilatant. Præterea quæcunque in cognitionem cadunt, cōprehendi possunt, & nō dare infinitam licentiam iudici. Ideò melior videtur conditio causæ bonæ, si ad iudicem, quàm si ad arbitrum mittitur: quia illum formula includit, & certos, quos non excedat, terminos ponit: huius libera, & nullis adstricta vinculis religio, & detrahere aliquid potest, & adiicere, & sententiam suam, non prout lex, aut iustitia suadet, sed prout humanitas aut misericordia impulit, regere. Ingrati actio non erat iudicem alligatura, sed regno liberrimo positura. Quid sit enim beneficium, non constat: deinde quantumcunque sit, refert, quàm benignè illud interpretetur iudex. Quid sit ingratus, nulla lex monstrat. Sæpe & qui non reddidit quod accepit, ingratus est; vt qui non credidit, gratus. De quibusdam etiam imperitus iudex dimittere tabellam potest. Vbi fecisse aut non fecisse pronuntiandum est; ibi prolatis cautionibus, controuersia tollitur: Vbi verò inter disputantes ratio ius dicit, ibi animi coniectura capienda est. Vbi id, de quo sola sapientia decernit, in controuersiam incidit, non potest ad hæc sumi iudex ex turba selectorum, quem census in album, & equestris hereditas misit.

Cap. VIII. Itaque non hæc parum idonea res visa est, quæ deduceretur ad iudicem: sed nemo huic rei satis idoneus iudex inuentus est: quod non admiraberis, si excusseris, quid habiturus fuerit difficultatis, quisquis in eiusmodi reum exisset. Donauit aliquis magnam pecuniam: sed diues, sed non sensurus impendium. Donauit alius: sed toto patrimonio cessurus. Summa eadem est: beneficium idem non est. Etiam nunc adiice. Hic pecuniam pro addicto dependit: sed cùm illam domo protulisset. Ille dedit eandem: sed mutuam sumpsit, aut rogauit, & se obligari ingenti merito passus est. Eodem existimas loco esse illum, qui beneficium ex facili largitus est: & hunc, qui accepit, vt daret? Tempore quædam magna fiunt, non summâ. Beneficium est donata possessio, cuius fertilitas laxare possit annonam. Beneficium est, vnus in fame panis. Beneficium est, donare regiones, per quas multa flumina & nauigabilia decurrant. Beneficium est, arentibus siti, & vix spiritum per siccas fauces ducentibus, monstrare fontem. Quis inter se ista comparabit? Quis expendet? Difficilis est sententia, quæ non rem, sed vim rei quærit. Eadem licet sint, aliter data, non idem pendent. Dedit mihi hic beneficium: sed non libenter, sed dedisse se questus est, sed superbius me quàm solebat, aspexit: sed tam tardè dedit, vt plus præstiturus fuerit, si citò negasset. Horum quomodo iudex inibit æstimationem, cùm sermo, & dubitatio, & vultus meriti gratiam destruant?

Cap. IX. Quid quòd quædam beneficia vocantur, quia nimis concupiscuntur: quædam non sunt ex hac vulgari nota, sed maiora, etiam si minùs

apparet? Beneficium vocas, dedisse potentis populi ciuitatem, in quatuordecim gradus deduxisse, & defendisse capitis reum: quid vitia suasisse? quid retinuisse, ne in scelus rueret? quid gladium excussisse morituro? quid efficacibus remediis refecisse lugentem? & quos desiderabat volentem sequi, ad vitæ consilium reduxisse? Quid assedisse ægro, & cùm valetudo eius ac salus momentis constaret, excepisse idonea cibo tempora, & cadentes venas vino refecisse, & medicum adduxisse morienti? Hæc quis æstimabit? quis similibus beneficiis iubebit beneficia pensari? Donauit tibi domum: sed ego tuam supra te ruere prædixi. Dedit tibi patrimonium: sed ego naufrago tabulam. Pugnauit pro te, & vulnera excepit: at ego vitam tibi silentio dedi. Cùm aliter beneficium detur, aliter reddatur, paria facere difficile est.

CAP. X. DIES præterea beneficio reddendo non dicitur, sicut pecuniæ creditæ. Itaque potest, qui nondum reddidit, reddere. Dic enim, intra quod tempus deprehendatur ingratus. Maxima beneficia probationem non habent. Sæpè intra tacitam duorum conscientiam latent. An hoc inducimus, vt non demus beneficia sine teste? Quam deinde pœnam ingratis constituimus? Vnam omnibus, cùm disparia beneficia sint? an inæqualem & pro cuiusque beneficio maiorem, aut minorem? Age, intra pecuniam versabitur taxatio: quid quòd quædam beneficia vitæ sunt, & maiora vitâ? His quæ pronunciabitur pœna? Minor beneficio? iniqua est. Par & capitalis? quid inhumanius, quàm cruentos esse beneficiorum exitus?

CAP. XI. QVAEDAM, inquit, priuilegia parentibus data sunt. Quo modo horum extra ordinem habita ratio est, sic aliorum quoque beneficiorum haberi debet. Parentum conditionem sacrauimus, quia expediebat liberos tolli. Sollicitandi ad hunc laborem erant, incertam adituri fortunam. Non poterat illis dici, quod beneficia dantibus dicitur: Cui des, elige ipse tecum. Si deceptus es, quære dignum, adiuua. In liberis tollendis nihil iudicio tollentium licet: tota res voti est. Itaque vt æquiore animo adirent aleam, danda illis aliqua potestas fuit. Deinde alia conditio est parentum, qui beneficia, quibus dederunt, dant nihilominus daturique sunt. Nec est periculum, ne dedisse se illis mentiantur. In ceteris quæri debet, non tantùm an receperint, sed an dederint. Horùm in confesso merita sunt: & quia vtile est iuuentuti regi, imposuimus illi quasi domesticos magistratus, sub quorum custodia contineretur. Deindè omnium parentum vnum erat beneficium. Itaque æstimari semel potuit. Alia diuersa sunt & dissimilia, infinitis inter se interuallis distantia. Itaque sub nullam regulam cadere potuerunt: cùm æquius esset omnia relinqui, quàm omnia æquari.

CAP. XII. QVAEDAM magno dantibus constant: quædam accipientibus magna sunt, sed gratuita tribuentibus: quædam amicis data, quædam ignotis. Plus est, quamuis idem detur,

detur, si ei detur, quem nosse à tuo beneficio incipis. Hic auxilia tribuit; ille ornamenta, ille solatia. Inuenies, qui nihil putet esse iucundius, nihil maius, quàm habere in quo calamitas acquiescat. Inuenies rursus, qui dignitati suæ, quàm securitati, consulat malit: est qui plus ei debere se iudicet, per quem tutior est; quàm ei per quem honestior. Proinde ista maiora aut minora erunt, prout fuerit iudex aut ad hæc, aut ad illa inclinatus animo. Præterea creditorem mihi ipse eligo. Beneficium sæpe ab eo accipio, à quo nolo, & aliquando ignorans obligor. Quid facies? ingratum vocabis eum, cui beneficium inscio, & si sciuisset, non accepturo, impositum est; non vocabis eum, qui vtcunque acceptum non reddidit?

CAP. XIII. ALIQVIS dedit mihi beneficium: sed idem postea fecit iniuriam. Vtrum vno munere ad patientiam omnium iniuriarum astringor: an perinde erit ac si gratiam retulerim, quia beneficium suum ipse insequenti iniuria rescidit? Quo modo deinde æstimabis; vtrum plus sit quod accepit, an id quo læsus est? Dies me deficiet, omnes difficultates persequi tentantem. Tardiores, inquit, ad beneficia danda facimus, non vindicando data, nec inficiatores eorum afficiendo pœna. Sed illud quoque tibi econtrario occurrat. Multò tardiores futuros ad accipienda beneficia, si periculum causæ dicendæ adituri erunt, & innocentiam sollicitiore habituri loco. Deinde erimus per hoc ipsi quoque ad danda tardiores. Nemo enim libenter dat inuitis: sed quicunque ad benefaciendum bonitate inuitatus est, & ipsa pulchritudine rei, etiam libentiùs dabit, nihil debituris, nisi quod volent. Minuitur enim gloria eius officij, cui diligenter cautum est.

CAP. XIV. DEINDE pauciora erunt beneficia, sed veriora. Quid autem mali est, inhiberi beneficiorum temeritatem? Hoc enim ipsum secuti sunt, qui nullam legem huic constituerunt, vt circumspectiùs donaremus, circumspectiùs eligeremus eos, in quos merita conferrentur. Etiam atque etiam, cui des, considera. Nulla actio erit, nulla repetitio. Erras, si existimas succursurum tibi iudicem. Nulla lex te in integrum restituet. Solam accipientis fidem specta. Hoc modo beneficia auctoritatem suam tenent, & magnifica sunt. Polluea illa, si materiam litium feceris. Æquissima vox est, & ius gentium præ se ferens: Redde quod debes. Hæc turpissima est in beneficio: Redde. Quid reddet? Vitam, inquam, debet, dignitatem, securitatem, sanitatem. Reddi maxima quæque non possunt. Aut pro his, inquit, aliquid quod tanti sit. Hoc est quod dicebam, interituram tantæ rei dignitatem, si beneficium mercem facimus. Non est incitandus animus ad auaritiam, ad querelas, ad discordiam: sua sponte in ista fertur. Quantum possumus, resistamus; & querendi occasiones amputemus.

CAP. XV. VTINAM quidem persuadere possemus, vt pecunias, creditas tantùm à volentibus acciperent! Vtinam nulla stipulatio emptorem vendi-

ditori obligaret! nec pacta conuentáque impressis signis custodirentur! fides potiùs illa seruaret, & æquum colens animus! Sed necessaria optimis prætulerunt, & cogere fidem quàm spectare, malunt. Adhibentur ab vtraque parte testes. Ille per tabulas plurium nomina, interpositis parariis, facit: ille non est interrogatione contentus, nisi rem manu sua tenuit. O turpem humano generi fraudis ac nequitiæ publicæ confessionem! annulis nostris plus quàm animis creditur. In quid isti viri ornati adhibiti sunt? in quid imprimunt signa? Nempe ne ille neget accepisse se, quod accepit. Hos incorruptos viros & vindices veritatis existimas? At his ipsis statim non aliter pecuniæ committentur. Ita non honestius erat à quibusdam fidem falli, quàm ab omnibus perfidiam timeri? Hoc vnum deest auaritiæ, vt beneficia sine sponsore non demus. Generosi animi & magnifici est, iuuare & prodesse. Qui dat beneficia, deos imitatur; qui repetit, fœneratores. Quid illos, dum vindicamus, in turbam sordidissimam redigimus?

CAP. XVI. PLVRES, inquit, ingrati erunt, si nulla aduersus ingratum datur actio. Immò pauciores: quia maiore delectu dabuntur beneficia. Deinde, non expedit notum omnibus fieri, quàm multi ingrati sint. Pudorem enim rei tollet multitudo peccantium; & desinet esse probri loco, commune maledictum. Nunquid iam vlla repudio erubescit, postquam illustres quædam ac nobiles feminæ, non consulum numero, sed maritorum, annos suos computant & exeunt matrimonij causa, nubunt repudij. Tam diu istud timebatur, quàm diu rarum erat. Quia verò nulla sine diuortio acta sunt, quod sæpe audiebant, facere didicerunt. Nunquid iam vllus adulterij pudor est, postquã eò ventum est, vt nulla virum habeat, nisi vt adulterum irritet? Argumentum est deformitatis, pudicitia. Quam inuenies iam miseram, iam sordidam, vt illi satis sit vnum adulterorum par? nisi singulis diuisit horas, & non sufficit dies omnibus? nisi ad alium gestata est, apud alium mansit? Infrunita & antiqua est, quæ nescit, matrimonium vocari, vnius adulterium. Quemadmodum horum delictorum iam euanuit pudor, postquam res latiùs euagata est: ita ingratos plures efficies & audaciores, si numerare se cœperint.

CAP. XVII. QVID ergo? impunitus erit ingratus? Quid ergo? impunitus erit impius? quid malignus? quid auarus? quid impotens? quid crudelis? Impunita tu credis esse, quæ inuisa sunt? Aut vllum supplicium grauius existimas publico odio? Pœna est, quòd non audet ab vllo beneficium accipere; quòd non audet vlli dare; quòd omnium designatur oculis, aut designari se iudicat; quòd intellectum optimæ rei ac dulcissimæ amisit. An tu infelicem vocas, qui caret acie oculorum, cuius aures morbus obstruxit: non vocas miserum eum, qui sensum beneficiorum amisit? Testes ingratorum omnium deos metuit, vrit illum & angit intercepti beneficij conscientia: denique satis hæc ipsa pœna

magna

magna est, quòd rei (vt dicebam) iucundissimæ fructum non percipit. At quem iuuat accepisse, æquali perpetuáque voluptate fruitur: & animum eius à quo accepit, non rem intuens, gaudet. Gratum hominem semper beneficium delectat, ingratum semel. Comparari autem potest vtriusque vita: cùm alter tristis sit & sollicitus, qualis esse inficiator ac fraudulentus solet; apud quem non parentum, qui debet, honor est, non educatoris, non præceptorum: alter lætus, hilaris, occasionem referendæ gratiæ expectans, & ex hoc ipso affectu gaudium grande percipiens; nec quærens quomodo decoquat, sed quemadmodum plenius vberiúsque respondeat, non solùm parentibus & amicis, sed humilioribus quoque personis. Nam etiamsi à seruo suo beneficium accepit, æstimat, non à quo, sed quid acceperit.

CAP. XVIII. QVANQVAM quæritur à quibusdam, sicut ab Hecatone, an beneficium dare seruus domino possit. Sunt enim qui ita distinguant: Quædam beneficia esse, quædam officia, quædam ministeria. Beneficiũ esse, quod alienus det. alienus est, qui potuit sine reprehensione cessare. Officium esse filij, vxoris, & earum personarum, quas necessitudo suscitat, & ferre opem iubet. Ministerium esse serui, quem conditio sua eo loco posuit, vt nihil eorum quæ præstat, imputet superiori. Propterea seruus qui negat dare aliquando beneficium, ignarus est iuris humani. Refert enim cuius animi sit, qui præstat, non cuius status. Nulli præclusa virtus est; omnibus patet, omnes admittit, omnes inuitat, ingenuos, libertinos, seruos, reges, & exules. Non eligit domum, nec censum: nudo homine contenta est. Quid enim erat tuti aduersus repentina; quid animus magnus promitteret sibi, si certam virtutem fortuna mutaret? Si non dat beneficium seruus domino; nec regi quisquam suo, nec duci suo miles. Quid enim interest, quali quisq. teneatur imperio, si summo tenetur? Nam si seruo, quominùs in nomen meriti perueniat, necessitas obest, & patiendi vltima timor: idem illud obstabit, & ei qui regem habet, & ei qui ducem: quoniam, quanquã sub dispari titulo, paria in illos licent. Atqui dant regibus suis, dant imperatoribus beneficia: ergo & dominis. Potest seruus iustus esse, potest fortis, potest magnanimus: ergo & beneficium dare potest. Nam & hoc virtutis est. adeóq. dominis serui beneficia possunt dare, vt ipsos sæpe beneficia sua fecerint. Non est dubium, quin seruus beneficium dare possit cuilibet: quare ergo non & domino suo possit?

CAP. XIX. QVIA non potest, inquit, creditor domini sui fieri, si pecuniam illi dederit. Alioqui quotidie dominum suum obligat. Peregrinantem sequitur, ægro ministrat, & labore summo colit. Omnia tamen ista, quæ alio præstante beneficia dicerentur, præstante seruo ministeria sunt. Beneficium enim id est, quod quis dedit, cùm illi liceret & non dare. Seruus autem non habet negandi potestatem: Ita non præstat, sed paret: nec id se fecisse iactat,

quod non facere non potuit. Etiam sub ista lege vincam, & eò perducam seruum, vt in multa liber sit. Interim dic mihi, si tibi ostendero aliquem seruum pro salute domini sui, sine respectu sui dimicantem & confossum vulneribus, reliquias tamen sanguinis ab ipsis vitalibus fundentem, & vt ille effugiendi tempus habeat, moram sua morte quærentem: hunc tu negabis beneficium dedisse, quia seruus est? Si tibi ostendero aliquem, vt secreta domini prodat, nulla tyranni pollicitatione corruptum, nullis territum minis, nullis cruciatibus victum, auertisse quantum potuit, suspiciones quærentis, & impendisse spiritum fidei: hunc tu negabis beneficium domino dedisse, quia seruus est? Vide ne eo maius sit, quo rarius est exemplum virtutis in seruis: eóque gratius, quod cùm ferè inuisa imperia sint, & omnis necessitas grauis, commune seruitutis odium, in aliquo domini caritas vicit. Ita non ideo beneficium non est, quia à seruo profectum est: sed ideò maius, quia deterrere ab illo nec seruitus quidem potuit.

CAP. XX. ERRAT, si quis existimat seruitutem in totum hominem descendere. Pars melior eius excepta est. Corpora obnoxia sunt & adscripta dominis: mens quidem sui iuris; quæ adeò libera & vaga est, vt ne ab hoc quidem carcere cui inclusa est, teneri queat, quo minus impetu suo vtatur, & ingentia agat, & in infinitum comes cælestibus exeat. Corpus itaque est, quod domino fortuna tradidit. Hoc emitur, hoc venditur. Interior illa pars mancipio dari non potest. Ab hac quicquid venit, liberum est. Non enim aut nos omnia iubere possumus, aut in omnia serui parêre coguntur. Contra rempublicam imperata non facient, nulli sceleri manus commodabunt.

CAP. XXI. QVAEDAM sunt quæ leges nec iubent, nec vetant facere: in his seruus materiam beneficij habet. Quamdiu præstatur, quod à seruis exigi solet, ministerium est: vbi plus quàm quod seruo necesse est, beneficium. Vbi in affectum amici transit, desinit vocari ministerium. Est aliquid quod dominus præstare seruo debeat, vt cibaria, vestiarium: nemo hoc dixit beneficium. At indulsit, liberalius educauit, artes quibus erudiuntur ingenui, tradidit: beneficium est. Idem econtrario fit in persona serui. Quicquid est quod seruilis officij formulam excedit, quod non ex imperio, sed ex voluntate præstatur, beneficium est: si modò tantum est, vt hoc vocari potuerit, quolibet alio præstante.

CAP. XXII. SERVVS (vt placet Chrysippo) perpetuus mercenarius est. Quemadmodum ille beneficium dat, vbi plus præstat quàm quod operæ locauit: sic seruus vbi beneuolentia erga dominum fortunæ suæ modum transiit, & altius aliquid ausus, quod etiam felicius nato decori esset, & spem domini antecessit, beneficium est intra domum inuentum. An æquum tibi videtur, quibus, si minus debito faciant, irascimur, non haberi gratiam, si plus debito solitóque fecerint? Vis scire, quando non sit beneficium? Vbi dici potest: Quid si nollet? Vbi

vero.

verò id præstat, quod nolle licuit, voluisse laudandum est. Inter se contraria sunt, beneficium & iniuria. Potest dare beneficium domino, si à domino iniuriam potest accipere. Atqui de iniuriis dominorum in seruos, qui audiat, positus est, qui & sæuitiam & libidinem, & in præbendis ad victum necessariis auaritiam compescat. Quid ergo? Beneficium dominus à seruo accipit? immò homo ab homine. Denique quod in illius potestate fuit, fecit. Beneficium domino dedit. Ne à seruo accipere, in tua potestate est. Quis autem tantus est, quem non fortuna indigere etiam infimis cogat? Multa iam beneficiorum exempla referam; & dissimilia, & & quædam inter se contraria. Dedit aliquis domino suo vitam, dedit mortem, seruauit periturum; & hoc si parum est, pereundo seruauit. Alius mortem domini adiuuit, alius decepit.

CAP. XXIII. CLAVDIVS Quadrigarius in duodeuicesimo annalium tradidit, cùm obsideretur Adrumetum, & iam ad summam desperationem ventum esset, duos seruos ad hostem transfugisse, & operæ pretium fecisse. Deinde vrbe capta, passim discurrente victore, illos per nota itinera ad domum in qua seruierant, præcucurrisse, & dominam suam ante se egisse, & quærentibus quænam esset, dominam, & quidem crudelissimam ad supplicium ab ipsis duci, professos esse. Eductam deinde extra muros summa cura celasse, donec hostilis ira considerет. Deinde, vt satiatus miles ad Romanos mores citò rediit, illos quoque ad suos rediisse, & dominam sibi ipsos dedisse. Manumisit vtrumque e vestigio illa: nec indignata est ab his se vitam accepisse, in quos vitæ necisque potestatem habuisset. Potuit sibi hoc vel magis gratulari; Alìter enim seruata, munus notæ & vulgaris clementiæ habuisset: sic seruata, nobilis fabula, & exemplum dominarum fuit. In tanta confusione captæ ciuitatis, cùm sibi quisque consuleret, omnes ab illa præter transfugas fugerunt. At hi, vt ostenderent quo animo facta esset prior illa transitio, à victoribus ad captiuam transfugerunt, personam parricidarum ferentes. quod in illo beneficio maximum fuit, tanti iudicauerunt, ne domina occideretur, videri dominam occidisse. Non est, mihi crede, non est seruilis animi, egregium factum fama sceleris emisse. C. Vettius, prætor Marsorum, ducebatur ad Romanorum imperatorem. Seruus eius gladium militi ipsi, à quo trahebatur, eduxit, & primùm dominum occidit: deinde, Tempus est, inquit, me & mihi consulere: iam dominum manumisi: atque ita se vno ictu transfecit. Da mihi quenquam, qui magnificentiùs dominum seruauerit.

CAP. XXIV. CORFINIVM Cæsar obsidebat. Tenebatur inclusus Domitius. Imperauit medico, eidémque seruo suo, vt sibi venenum daret. Cùm tergiuersantem videret: Quid cunctaris, inquit, tanquam tua in potestate totum illud sit? mortem rogo armatus. Tum ille promisit, & medicamentum innoxium bibendum illi dedit: quo cùm sopitus esset, accessit ad filium.

filium eius: Iube me, inquit, adseruari, dum ex euentu intelligis, an venenum patri tuo dederim. Vixit Domitius, & seruatus à Cæsare est. Prior tamen illum seruus seruauerat.

CAP. XXV. BELLO ciuili proscriptum dominum seruus abscondit: & cùm annulos eius sibi aptasset, ac vestem induisset, speculatoribus occurrit: nihil se deprecari, quo minùs imperata peragerent, dixit: & deinde ceruicem porrexit. Quanti viri est, pro domino eo tempore mori velle, quo erat rara fides, dominum mori nolle? in publica crudelitate mitem inueniri, in publica perfidia fidelem? cùm præmia proditionis ingentia ostendantur, præmium fidei, mortem concupiscere?

CAP. XXVI. NOSTRI sæculi exempla non præteribo. Sub Tiberio Cæsare fuit accusandi frequens, & penè publica rabies, quæ omni ciuili bello grauiùs togatam ciuitatem confecit. Excipiebatur ebriorum sermo, simplicitas iocantium. Nihil erat tutum. Omnis sæuiendi placebat occasio. Nec iam reorum expectabatur euentus, cùm esset vnus. Cenabat Paulus prætorius in conuiuio quodam, imaginem Tiberij Cæsaris habens, ectypam, & eminente gemma. Rem ineptissimam fecero, si nunc verba quæsiero, quemadmodum dicam illum matellam sumpsisse. Quod factum, simul & Maro, ex notis illius temporis vestigatoribus, notauit. At seruus eius cui nectebantur insidiæ, ei ebrio annulum extraxit. Et cùm Maro conuiuas testaretur, admotam esse imaginem obscœnis, & iam subscriptionem componeret, ostendit in manu sua seruus annulum. Si quis hunc seruum vocat, & illum conuiuam vocabit.

CAP. XXVII. SVB diuo Augusto nondum hominibus verba sua periculosa erant, iam molesta. Rufus, vir ordinis senatorij, inter cœnam optauerat, ne Cæsar saluus rediret ex ea peregrinatione quam parabat: & adiecerat, idem omnes & tauros, & vitulos optare. Fuerunt qui illa diligenter audirent. Vt primùm diluxit, seruus, qui cenanti ad pedes steterat, narrat quæ inter cenam ebrius dixisset. hortatur eum, vt Cæsarem occupet, atque ipse se deferat. Vsus consilio, descendenti Cæsari occurrit. Et cùm malam mentem habuisse se pridie iurasset, id vt in se & filios suos recideret, optauit; & Cæsarem, vt ignosceret sibi, rediretque in gratiam secum, rogauit. Cùm dixisset se Cæsar facere: Nemo, inquit, credet te mecum in gratiam redisse, nisi aliquid mihi donaueris: petitque non fastidiendam à propitio summam: & impetrauit. Cæsar ait: Mea causa dabo operam, ne vnquam tibi irascar. Honestè Cæsar, quòd ignouit, quòd liberalitatem clementiæ adiecit. Quicunque hoc audiuerit exemplum, necesse est Cæsarem laudet, sed cùm seruum antè laudauerit. Non expectas, vt tibi narrem manumissum, qui hoc fecerat. Nec tamen gratis. Pecuniam pro libertate eius Cæsar numerauerat.

CAP. XXVIII. POST tot exempla non est dubium, quin beneficium aliquando à

seruo

seruo dominus accipiat. Quare potius persona rem minuat, quàm personam res ipsa cohonestet? Eadem omnibus principia, eadémque origo. Nemo altero nobilior, nisi cui rectius ingenium, & artibus bonis aptius. Qui imagines in atrio exponunt, & nomina familiæ suæ longo ordine, ac multis stemmatum illigata flexuris, in parte prima ædium collocant; noti magis, quàm nobiles sunt. Vnus omnium parens mundus est: siue per splendidos, siue per sordidos gradus ad hunc prima cuiusque origo perducitur. Non est, quòd te isti decipiant; cùm maiores suos recensent, vbicunq. defecit nomen illustre, illicò deum fingunt. Neminem despexeris, etiam si circa illum obsoleta sunt nomina, & parum indulgente adiuta fortunâ: siue libertini ante nos habentur, siue serui, siue exterarum gentium homines: erigite audacter animos: & quicquid in medio sordidi iacet, transilite. Expectat vos in summo magna nobilitas. Quid superbiâ in tantam vanitatem attollimur, vt beneficia à seruis indignemur accipere, & sortem eorum spectemus, obliti meritorum? Seruum tu quenquam vocas, libidinis & gulæ seruus, & adulteræ, immò adulterarum commune mancipium? Seruum vocas quenquam? Quo tandem ab istis gerulis raperis, cubile istud tuum circumferentibus? Quò te penulati isti in militum & quidem non vulgarem cultum subornati? Quò, inquam, te isti efferunt? ad ostium alicuius ostiarij, ad hortos alicuius, ne ordinarium quidem habentis officium. Et deinde negas tibi beneficium à seruo tuo posse dari, cui osculum alieni serui beneficium est? Quæ est tanta animi discordia? Eodem tempore seruos despicis, & colis. Imperiosus intra limen atque impotens, humilis foris: & tam contemptus, quàm contemnens. Neque enim vlli magis abiiciunt animos, quàm qui improbè tollunt: nullíque ad calcandos alios paratiores, quàm qui contumelias facere, accipiendo didicerunt.

CAP. XXIX. DICENDA hæc fuerunt, ad contundendam insolentiam hominum ex fortuna pendentium, vindicandúmque ius beneficij dandi à seruis, vt à filiis quoque vindicaretur. Quæritur enim, an aliquando liberi maiora beneficia dare parentibus suis possint, quàm acceperint? Illud conceditur, multos filios maiores potentioresque extitisse, quàm parentes suos; æquè & illud, meliores fuisse. Quòd si constat, potest fieri, vt meliora tribuerint: cùm & fortuna illis maior esset, & melior voluntas. Quicquid, inquit, est, quod dat patri filius, vtique minus est, quia hanc ipsam dandi facultatem patri debet. Ita nunquam beneficio vincitur, cuius beneficium est ipsum, quòd vincitur. Primùm quædam initium ab aliis trahunt, & tamen initiis suis maiora sunt. Nec ideò aliquid non est maius eo à quo cœpit: quia non potuisset in tantum procedere, nisi cœpisset. Nulla non res principia sua magno gradu transit. Semina, omnium rerum causa sunt: & tamen minimæ partes sunt eorum quæ gignunt. Aspice Rhenum, aspice Euphratem, omnes denique inclytos amnes;

quid

quid sunt, si illos illic vnde effluunt æstimes? Quicquid est quo timentur, quo nominantur, in processu parauerunt. Tolle radicem, nemora non surgent; nec tanti montes vestiuntur. Aspice trabes, siue proceritatem æstimes, altissimas; siue crassitudinem spatiúmque ramorum, latissimè fusas: quantulum est his comparatum illud, quo radix tenui fibra complectitur? Innituntur fundamentis suis templa, & illa vrbis mœnia: tamen quæ in firmamentum totius operis iacta sunt, latent. Idem in cæteris euenit. Principia sua semper sequens magnitudo obruit. Non potuissem quicquam consequi, nisi parentum beneficium antecessisset. Sed non ideò quicquid consecutus sum, minus est eo, sine quo consecutus non essem. Nisi me nutrix aluisset infantem, nihil eorum quæ consilio ac manu gero, facere potuissem, nec in hanc emergere nominis claritatem, quam ciuili ac militari industria merui: nunquid tamen ideò maximis operibus præferes nutricis officium? At quid interest, cùm æquè sine nutricis beneficio, quàm sine patris, non potuerim ad vlteriora procedere?

CAP. XXX. QVOD si initio meo, quicquid iam possum, debeo; cogita non esse initium mei patrem, ne auum quidem. Semper enim erit vlterius aliquid, ex quo originis proximæ origo descendat. Atqui nemo dicitur plus debere ignotis, & vltra memoriam positis maioribus, quàm patri. Plus autem debeo, si hoc ipsum quod genuit me pater meus, maioribus suis debet. Quicquid præstiti patri, etiam si magnum est, infra æstimationem paterni muneris est: quia non essem, si non genuisset. Isto modo, etiam si quis patrem meum ægrum ac moriturum sanauerit, nihil præstare ei potero, quod non beneficio eius minus sit. Non enim genuisset me pater, ni sanatus esset. Sed vide, ne illud verius sit, æstimari, an id quod potui, & id quod feci, meum sit, mearum virium, meæ voluntatis. Illud quod natus sum, per se intuere quale sit. Animaduertis exiguum & incertum, & boni malique commune materiam, sine dubio primum ad omnia gradum: sed non ideò maiorem omnibus, quia primum. Seruaui patrem, & ad summam prouexi dignitatem, & principem vrbis suæ feci: nec tantùm rebus à me gestis nobilitaui, sed ipsi quoque gerendarum ingentem ac facilem, nec tutam minùs, quàm gloriosam dedi materiam. Honores, opes, quicquid humanos ad se animos rapit, congessi: & cùm supra omnes starem, infra illum steti. Dic nunc, Hoc ipsum, quòd ista potuisti, patris munus est. Respondebo tibi, Est prorsus, si ad ista facienda nasci satis est. Sed si ad bene viuendum minima portio est viuere, & id tribuisti, quod cum feris mihi & animalibus quibusdam minimis, quibusdam etiam fœdissimis commune est; noli tibi asserere, quod non ex tuis beneficiis, etiam si non sine tuis, oritur. Puta me vitam pro vita reddidisse. Sic quoque munus tuum vici, cùm ego dederim sentienti, sentiens me dare: cùm vitam tibi non voluptatis meæ causa, aut certè per voluptatem dede-

runt:

rim: cùm tanto maius sit retinere spiritum, quàm accipere, quanto leuius mori ante mortis metum.

CAP. XXXI. EGO vitam dedi statim illa vsuro: tu nescituro, an viuerem. Ego vitam dedi, mortem timenti: tu vitam dedisti, vt mori possem. Ego vitam tibi dedi consummatam, perfectam: tu me expertem rationis genuisti, onus alienum. Vis scire quàm non sit magnum beneficium, vitam sic dare? Si exposuisses, nempe iniuria erat genuisse. Quo quidem colligo, minimum esse beneficium, patris matrísque concubitum: nisi accesserint alia, quæ prosequerentur hoc initium muneris, & aliis officiis ratum facerent. Non est bonum viuere, sed bene viuere. At bene viuo. Sed potui & malè. Ita hoc tantùm est tuum, quod viuo. Si vitam imputas mihi per se, nudam, egentem consilij, & id vt magnum bonum iactas; cogita te mihi imputare muscarum ac vermium bonum. Deinde, vt nihil aliud dicam; quàm bonis artibus me studuisse, vt cursum ad rectum iter vitæ dirigerem; si bene viuo, in ipso beneficio tuo maius quàm quod dederas, recepisti. Tu enim me mihi rudem & imperitum dedisti: ego tibi filium, qualem genuisse gauderes.

CAP. XXXII. ALVIT me pater. si idem præsto, plus reddo: quia non tantùm ali se, sed à filio ali gaudet, & maiorem ex animo meo, quàm ex ipsa re, percipit voluptatem. Illius alimenta ad corpus tantùm meum peruenerunt. Quid si quis intantum processit, vt aut eloquentia per gentes enotesceret, aut iustitia, aut bellicis rebus & patri quoque ingentem circumfunderet famam, tenebrásque natalium suorum clara luce discuteret: non inæstimabile in parentes suos beneficium contulit? An quisquam Aristonem & Gryllum, nisi propter Xenophontem ac Platonem filios, nosset? Sophroniscum Socrates expirare non patitur. Ceteros enumerare longum est, qui viuunt ob nullam causam aliam, quàm quòd illos liberorum eximia virtus tradidit posteris. Vtrùm maius beneficiũ dedit M. Agrippæ pater, ne post Agrippam quidem notus, an patri dedit Agrippa, nauali corona insignis, vnicum adeptus inter dona militaria decus; qui tot in vrbe maxima opera excitauit, quæ & priorem magnificentiam vincerent, & nulla postea vincerentur? Vtrũ Octauius maius illum beneficium dedit filio, an patri diuus Augustus, quamuis illum vmbra adoptiui patris abscondit? Quantam cepisset voluptatem, si illum, post debellata arma ciuilia, vidisset securæ paci præsidentem; non agnoscens bonum suum; nec satis credens, quotiens respexisset ad se, potuisse illum virum in domo sua nasci? Quid nunc ceteros persequar, quos iam consumpsisset obliuio, nisi illos filiorum gloria è tenebris eruisset, & adhuc in luce retineret? Deinde non quærimus, num quis filius patri maiora beneficia reddiderit, quàm à patre acceperat: sed an possit aliquis maiora reddere. Etiamsi quæ retuli exempla, nondum satisfaciunt, nec beneficia parentum suorum supermicant:

capit

capit tamen hoc natura, quod nondum vlla aetas tulit. Si singula paternorum meritorum magnitudinem exuperare non possunt, plura in vnum congesta superabunt.

CAP. XXXIII. SERVAVIT in praelio patrem Scipio, & praetextatus in hostes equum concitauit: parum est, quòd vt perueniret ad patrem, tot pericula maximos duces cum maximè prementia contempsit, tot oppositas difficultates; quòd ad primam pugnam exiturus tiro per veteranorum corpora cucurrit: quod annos suos transiliuit. Adiice, vt idem patrem reum defendat, & conspirationi inimicorum potentium eripiat: vt alterum illi consulatum, ac tertium, aliósque honores etiam consularibus concupiscendos congerat, vt pauperi raptas belli iure opes tradat, & quod est militaribus viris speciosissimum, diuitem illum spoliis etiam hostilibus faciat. Si adhuc parum est, adiice vt prouincias & extraordinaria imperia continuet: adiice vt dirutis maximis vrbibus, Romani imperij sine aemulo ad ortus occasúsque venturi defensor & & conditor, maiorem nobilitatem nobili viro adiiciat. Dic Scipionis patrem: haud dubium est, quin generandi vulgare beneficium vicerit eximia pietas, & virtus; ipsi vrbi nescio vtrum maius praesidium afferens, an decus.

CAP. XXXIV. DEINDE, si hoc parum est, finge aliquem tormenta patris discussisse, finge in se transtulisse. Licet tibi inquantum velis extendere beneficia filij, cùm paternum munus & simplex sit, & facile, nec danti voluntarium. Quid necesse est multis? Dedit etiam quibus dedisse se nescit. In quo consortem habet: in quo spectauit legem patriam, praemia patrum, domus ac familiae perpetuitatem; omnia potiùs quàm eum cui dabat. Quid si quis sapientiam consecutus, hanc patri tradiderit, etiam nunc disputabimus, an maius aliquid dederit quàm acceperat: cùm vitam beatam patri reddiderit, acceperit tantùm vitam? Sed patris, inquit, beneficium est, quicquid facis, quicquid praestare illi potes. Et praeceptoris mei, quòd institutis liberalibus profeci. Ipsos tamen qui tradiderunt illa, transcendimus; vtique eos qui prima elementa docuerunt. Et quamuis sine illis nemo quicquam assequi posset, non tamen quantumcunque quis assecutus est, infra illos est. Multum inter prima ac maxima interest. Nec ideò prima maximorum instar sunt, quia sine primis maxima esse non possunt.

CAP. XXXV. IAM tempus est quaedam ex nostra (vt ita dicam) moneta proferri. Qui id beneficium dedit, quo est aliquid melius, potest vinci: Pater dedit filio vitam, est autem aliquid vita melius: Ita pater vinci potest, quia dedit beneficium, quo est aliquid melius. Etiamnum, qui dedit alicui vitam, si semel & iterum liberatus est mortis periculo, maius accepit beneficium, quàm dedit: Pater autem vitam dedit: Potest ergo, si saepiùs periculo mortis liberatus à filio fuerit, maius beneficium accipere, quàm dedit. Qui beneficium accipit, maius accipit, quò ma-

gis

gis eo indiget: Magis autem indiget vita qui viuit, quàm qui natus non est, vt qui ne indigere quidem omnino possit: Maius ergo beneficium accepit pater, si vitam à filio accepit, quàm filius à patre, quòd natus est. Patris beneficia vinci à filij beneficiis non possunt. Quare? quia vitam accepit à patre: quam nisi accepisset, nulla dare beneficia potuisset. Hoc commune est patri cum omnibus, qui vitam dederunt alicui. Non potuissent enim referre gratiam, nisi vitam accepissent. Ergo nec medico in maius gratia referri potest: solet enim & medicus vitam dare: nec nautæ, si naufragum sustulit. Atqui & horum & aliorum, qui aliquo modo nobis vitam dederunt, beneficia vinci possunt: ergo & patrum possunt. Si quis mihi beneficium dedit, quod multorum beneficiis adiuuandum esset, ego autem beneficium illi dedi, quod nullius adiutorio egeret, maius dedi quàm accepi. Pater filio vitam dedit perituram, nisi multa accessissent, quæ illam tuerentur: filius patri si dedit vitam, dedit eam quæ nullius desideraret auxilium, in hoc, vt permaneret: Ergo maius beneficium accepit à filio pater, qui vitam accepit, quàm illi dederat.

CAP. XXXVI. HAEC non destituunt parentum venerationem, nec deteriores illis liberos faciunt; immò etiam meliores. Natura enim gloriosa est virtus, & anteire priores cupit. Alacrior erit pietas, si ad reddenda beneficia cum vincendi spe venerit. Id si patribus idem volentibus contigerit (quoniam pleraque sunt, in quibus nostro bono vincimur) vnde certamen tam optabile, vnde tantam felicitatem parentibus, vt fateantur seipsos filiorum beneficiis impares? Nisi hoc ita iudicamus, excusationem damus liberis: & illos segniores ad referendam gratiam facimus, quibus stimulos adiicere debemus; & dicere: Hoc agite optimi iuuenes: proposita est inter parentes ac liberos honesta contentio, dederint maiora, an receperint. Non ideo vicerunt, quia occupauerunt. Sumite modò animum, qualem decet, & deficere nolite: vt vincatis optate. Nec desunt tam pulchro certamini duces, qui ad similia vos cohortentur, ac per vestigia sua ire ad victoriam sæpe iam partam ex parentibus, iubeant.

CAP. XXXVII. VICIT Aeneas patrem, ipse eius in infantia leue tutúmque gestamen, grauem senio, per media hostium agmina, & per cadentis circa se vrbis ruinas ferens, cùm complexus sacra ac penates deos religiosus senex non simplici vadentem sarcina premeret: tulit illum per ignes; &, quid non pietas potest? pertulit, colendúmque inter conditores Romani imperij posuit. Vicere Siculi iuuenes, cùm Aetna maiore vi peragitata, in vrbes, in agros, in magnam insulæ partem effudisset incendium, vexerunt parentes suos. Discessisse creditum est ignes, & vtrinque flamma recedente limitem adapertum, per quem transcurrerent iuuenes dignissimi, qui magna tutò auderent. Vicit Antigonus: qui cùm ingenti prælio superasset

nem ſpe ac pollicitatione corrumpat, vt cuncta in ſe impendere iubeat, ac ſæpius in vltro tributis ſit? Calcatis vtilitatibus ad illam eundum eſt quocunque vocauit, quocunque miſit; ſine reſpectu rei familiaris, interdum etiam ſine vlla ſanguinis ſui parſimonia vadendum, nec vnquam imperium eius detrectandum. Quid conſequar, inquit, ſi hoc fortiter, ſi hoc gratè fecero? Quod feceris. Nihil tibi extra promittitur: ſi quid fortè obuenerit commodi, inter acceſſiones numerabis. Rerum honeſtarum pretium in ipſis eſt. Si honeſtum per ſe expetendum eſt, beneficium autem honeſtum eſt, non poteſt alia eius conditio eſſe, cùm eadem natura ſit. Per ſe autem expetendum eſſe honeſtum, ſæpe & abundè probatum eſt.

CAP. II. IN hac parte nobis pugna eſt cum Epicureorum delicata, & vmbratica turba, in conuiuio ſuo philoſophantium; apud quos virtus voluptatum miniſtra eſt. Illis paret, illis deſeruit, illas ſupra ſe videt. Non eſt, inquit, voluptas ſine virtute. Sed quare ante virtutem eſt? De ordine putas diſputationem eſſe? de re tota, & de poteſtate eius ambigitur. Non eſt virtus, ſi ſequi poteſt. Primæ partes eius ſunt: ducere debet, imperare, ſummo loco ſtare. Tu illam iubes ſignum petere? Quid inquit, tua refert? Et ego ſine virtute nego beatam vitam poſſe conſtare. Ipſam voluptatem, quam ſequor, cui me mancipaui, remotâ illâ, improbo & damno. De hoc vno diſputatur, vtrum virtus ſummi boni cauſa ſit, an ipſa ſummum bonum. Vt hoc vnum quæratur, ordinis tantùm exiſtimas mutationem? Iſta verò confuſio eſt, & manifeſta cæcitas, primis poſtrema præferre. Non indignor, quòd poſt voluptatem ponitur virtus, ſed quòd omnino cum voluptate confertur. Contemptrix eius & hoſtis eſt, & longiſſimè ab illâ reſiliens, labori ac dolori familiarior, virilibus incommodis magis, quàm iſti effeminato bono inſerenda.

CAP. III. HAEC, mi Liberalis, dicenda fuerunt, quia beneficium (de quo nunc agitur) dare, virtutis eſt, & turpiſſimum id cauſa vllius alterius rei dare, quàm vt datum ſit. Nam ſi recipiendi ſpe tribueremus, locupletiſſimo cuique, non digniſſimo, daremus. Nunc verò diuiti importuno pauperem præferimus. Non eſt beneficium quod fortunam ſpectat. Præterea, ſi vt prodeſſemus, ſola nos inuitaret vtilitas, minima beneficia diſtribuere deberent, qui facillimè poſſent, locupletes, & potentes, & reges, aliena ope non indigentes. Dij verò tot munera, quæ ſine intermiſſione diebus ac noctibus fundunt, non darent. In omnia enim illis natura ſua ſufficit, plenóſque & tutos, & inuiolabiles præſtat. Nulli ergo beneficium dabunt, ſi vna dandi cauſa eſt, ſe intueri ac commodum ſuum. Iſtud non eſt beneficium, ſed fœnus: circumſpicere, non vbi optimè ponas, ſed vbi quæſtuoſiſſimè habeas, vnde facillimè tollas. Quod cùm longè à diis remotum ſit, ſequitur vt liberales ſint. Nam ſi vna beneficij dandi cauſa ſit vtilitas, nulla autem ex nobis vtilitas deo ſperanda eſt, nulla deo

dandi

dandi beneficij causa est.

CAP. IV. SCIO quid hoc loco respondeatur. Vtique non dat Deus beneficia, sed securus & negligens nostri, auersus à mundo, aliud agit, aut (quæ maxima Epicuro felicitas videtur) nihil agit: nec magis illum beneficia, quam iniuriæ tangunt. Hoc qui dicit, non exaudit precantium voces, & vndique sublatis in cælum manibus vota facientium, priuata ac publica. Quod profectò non fieret, nec in hunc furorem omnes mortales consensissent, alloquendi surda numina, & inefficaces deos; nisi nossent illorum beneficia nunc vltrò oblata, nunc orantibus data, magna, tempestiua, ingentes minas interuentu suo soluentia. Quis est itaque tam miser, tam neglectus, quis tam duro fato, & in pœnam genitus, vt non tantam deorum munificentiam senserit? Ipsos illos complorantes sortem suam, & querulos circumspice: inuenies non ex toto beneficiorum cælestium expertes: neminem esse ad quem non aliquid ex illo benignissimo fonte manauerit. Parum autem id, quod nascentibus ex æquo distribuitur? Vt quæ sequuntur, inæquali dispensata mensura transeamus, parum dedit natura, cùm se dedit?

CAP. V. NON dat Deus beneficia. Vnde ergo ista quæ possides? quæ das? quæ negas? quæ seruas? quæ rapis? Vnde hæc innumerabilia, oculos, aures, & animum mulcentia? Vnde illa luxuriam quoque instruens copia? Neque enim necessitatibus tantummodo nostris prouisum est: vsque in delicias amamur. Tot arbusta, non vno modo frugifera, tot herbæ salutares, tot varietates ciborum, per totum annum digestæ, vt inerti quoque fortuita terræ alimenta præberent. Iam animalia omnis generis, alia in sicco solidóque, alia in humido innascentia, alia per sublime dimissa; vt omnis rerum naturæ pars tributum aliquod nobis conferret. Flumina hæc amœnissimis flexibus campos cingentia, illa præbitura commerciis viam, vasto & nauigabili cursu vadentia: ex quibus quædam statis diebus mirabile incrementum trahunt, vt anhela & feruenti subiecta cælo loca subita vis æstiui torrentis irriget. Quid medicatorum torrentium venæ? Quid in ipsis littoribus aquarum calentium exundatio?

— Te Lari maxime, teque
Fluctibus & fremitu assurgens
Benace marino.

CAP. VI. SI pauca quis tibi donasset iugera, accepisse te diceres beneficium. immensa terrarum latè patentium spatia, negas esse beneficium? Si pecuniam tibi aliquis donauerit, & arcam tuam (quoniam id tibi magnum videtur) impleuerit, beneficium vocabis. tot metalla defodit, tot flumina emisit in aëra, super quæ decurrunt sola aurum vehentia: argenti, æris, ferri immane pondus omnibus locis obrutum, cuius inuestigandi tibi facultatem dedit, ac latentium diuitiarum in summa terra signa disposuit: negas te accepisse beneficium? Si domus tibi donetur, in qua marmoris aliquid resplendeat, & tectum nitidius auro, aut coloribus sparsum, num mediocre munus vocabis? Ingens tibi domicilium,

lium, ſine vllo incendij aut ruinæ metu ſtruxit, in qua vides non tenues cruſtas, & ipſa qua ſecantur lamina graciliores, ſed integras lapidis pretioſiſſimi moles, ſed totas variæ diſtinctæque materiæ, cuius tu paruula fruſta miraris; tectum verò aliter noctè, aliter interdiu fulgens: negas te vllum munus accepiſſe? Et cùm iſta quæ habes magno æſtimes, quod eſt ingrati hominis, nulli debere te iudicas? Vnde tibi iſtum quem trahis ſpiritum? Vnde iſtam, per quam actus vitæ tuæ diſponis atque ordinas, lucem? Vnde ſanguinem, cuius curſu vitalis continetur calor? Vnde iſta palatum tuum ſaporibus exquiſitis vltra ſatietatem laceſſentia? Vnde hec irritamenta iam laſſæ voluptatis? Vnde iſta quies in qua putreſcis ac marces? Nónne, ſi gratus es, dices,

——Deus nobis hæc otia fecit.
Namque erit ille mihi ſemper deus, illius aram
Sæpe tener noſtris ab ouilibus imbuet agnus.
Ille meas errare boues, vt cernis, & ipſum
Ludere quæ vellem, calamo permiſit agreſti.

Ille Deus eſt, non qui paucas boues, ſed qui per totum orbem armenta dimiſit, qui gregibus vbique paſſim vagantibus pabulum præſtat, qui paſcua hibernis æſtiua ſubſtituit, qui non calamo tantùm cantare, & agreſte atque inconditum carmen ad aliquam tantùm oblectationem modulari docuit, ſed tot artes, tot vocum varietates, tot ſonos, alios ſpiritu noſtro, alios externo, cantus edituros, commentus eſt. Neque enim noſtra iſta, quæ inuenimus, dixeris; non magis, quam quòd creſcimus, quam quòd ad conſtitutum tempus ſui corpori officia reſpondent. Nunc puerilium dentium lapſus, nunc ad ſurgentem iam ætatem, & in robuſtiorem gradum tranſeuntem pubertas; & vltimus ille dies fugienti vitæ terminum ponens. Inſita ſunt nobis omnium ætatum, omniúmque artium ſemina, magiſtérq; ex occulto Deus producit ingenia.

CAP. VII. NATVRA, inquit, hæc mihi præſtat. Non intelligis te, cum hoc dicis, mutare nomen Deo? Quid enim aliud eſt natura, quam Deus, & diuina ratio toti mundo & partibus eius inſerta? Quoties voles, tibi licet aliter hunc auctorem rerum noſtrarum compellare. & Iouem illum optimum ac maximum ritè dices, & tonantem, & ſtatorem: qui non (vt hiſtorici tradiderunt) ex eo quòd poſt votum ſuſceptum, acies Romanorum fugientium ſtetit, ſed quòd ſtant beneficio eius omnia, ſtator, ſtabilitórque eſt: hunc eundémque & fatum ſi dixeris, non mentieris. Nam cùm fatum nihil aliud ſit, quàm ſeries implexa cauſarum, ille eſt prima omnium cauſa, ex qua cæteræ pendent. Quæcunque voles illi nomina propriè aptabis, vim aliquam effectúmque cæleſtem continentia. Tot appellationes eius poſſunt eſſe, quot munera.

CAP. VIII. HVNC & Liberum patrem, & Herculem, ac Mercurium noſtri putant. Liberum patrem: quia omnium parens ſit, quòd ab eo primùm inuenta ſeminum vis eſt, con-

sultum per voluptatem. Herculem: quia vis eius inuicta sit, quámque lassata fuerit operibus editis, in ignem recessura. Mercurium: quia ratio penes illum est, numerúsque, & ordo, & scientia. Quocunque te flexeris, ibi illum videbis occurrentem tibi. Nihil ab illo vacat. Opus suum ipse implet. Ergo nihil agis, ingratissime mortalium, qui te negas Deo debere, sed naturæ: quia nec natura sine Deo est, nec Deus sine natura; sed idem est vtrumque, nec distat. Officium si quod à Seneca accepisses, Annæo te diceres debere, vel Lucio; non creditorem mutares, sed nomen. Quoniam siue prænomen eius, siue nomen dixisses, siue cognomen, idem tamen ille esset. Sic hunc naturam voca, fatum, fortunam: omnia eiusdem Dei nomina sunt, variè vtentis sua potestate. Et iustitia, probitas, prudentia, fortitudo, frugalitas, vnius animi bona sunt. Quicquid horum tibi placuit, animus placet.

CAP. IX. SED ne in aliam disputationem ex obliquo abeam, plurima beneficia ac maxima in nos Deus confert, sine spe recipiendi: quoniam nec ille collato eget, nec nos ei quicquam conferre possumus. Ergo beneficium per se expetenda res est vna spectatur in eo accipientis vtilitas. Ad hanc accedamus, sepositis commodis nostris. Dicis, inquit, diligenter eligendos quibus beneficia demus. Quia ne agricolæ quidem semina arenis committunt. Nostram vtilitatem in beneficiis dandis sequimur, quemadmodum in arando serendóque. Neque enim serere, per se res expetenda est. Præterea, quæritis cui dandum sit beneficium: quod non esset faciendum, si per se beneficium dare, expetenda res esset. quocunque loco, & quocunque modo daretur, beneficium erat. Honestum propter nullam aliam causam, quàm propter ipsum, sequimur. Tamen etsi nihil aliud sequendum est, quærimus quid faciamus, & quando, & quemadmodum: per hæc enim constat. Itaque cùm eligo cui dem beneficium, id ago, vt beneficium sit. Quia si turpi datur, nec honestum esse potest, nec beneficium.

CAP. X. DEPOSITVM reddere, per se res expetenda est: non tamen semper reddam. Nec quolibet loco, nec quolibet tempore. Aliquando nihil interest, vtrum infitier, an palàm reddam. Intuebor vtilitatem eius, cui redditurus sum, & nociturum illi depositum negabo. Idem in beneficio faciam. Videbo quando dem, cui dem, quemadmodum, quare. Nihil enim sine ratione faciendum est. Non est autem beneficium, nisi quod ratione datur: quoniam ratio, omnis honesti comes est. Quàm sæpe hominum, donationem suam inconsultam obiurgantium, hanc audiuimus vocem, Mallem perdidisse, quàm illi dedisse! Turpissimum genus damni est, inconsulta donatio: multóque grauius malè dedisse beneficium, quàm non recepisse. Aliena enim culpa est, quòd non recepimus; quòd cui daremus, non elegimus, nostra. In electione nihil minus, quàm hoc quod existimas, spectabo, à quo recepturus sim. Eligo enim eum qui gra-

tus, non qui redditurus sit. Sæpe autem & non redditurus, gratus est; & ingratus, qui reddidit. Ad animum tendit æstimatio mea. Ideò locupletem, sed indignum, præteribo; pauperi viro bono dabo. Erit enim in summa inopia gratus: & cùm omnia illi deerunt, supererit animus. Non lucrum ex beneficio capto, non voluptatem, non gloriam. Vni placere contentus, in hoc dabo, vt quod oportet faciam. Quod oportet autem, non est sine electione: quæ qualis futura sit, interrogas?

CAP. XI. ELIGAM virum integrum, simplicem, memorem, gratum, alieni abstinentem, sui non auarum, non tenacem, beneuolum. Hunc verò cùm elegero, licet nihil illi fortuna tribuat, quo referre gratiam possit, ex sententia res gesta erit. Si vtilitas me & sordida computatio liberalem facit, si nulli prosum, nisi vt inuicem ille mihi prosit; non dabo beneficium proficiscenti in diuersas longinquasque regiones, non dabo abfuturo semper, non dabo sic affecto, vt spes ei nulla sit conualescendi, non dabo ipse deficiens. non enim habeo tempus recipiendi. Atqui vt scias, rem per se expetendam esse, benefacere; aduenis modò in nostrum delatis portum, & statim abituris, succurrimus. Ignoto naufrago nauem, qua reuehatur, & damus & instruimus. Discedit ille, vix satis noto salutis auctore, & nunquam ampliùs in conspectum nostrum reuersurus, debitores nobis deos delegat; precaturque, vt illi pro se gratiam referant. Interim nos iuuat sterilis beneficij conscientia. Quid cùm in ipso vitæ fine constituti sumus, cùm testamentum ordinamus, non beneficia nobis nihil profutura diuidimus? Quantùm temporis consumitur, quàm diu secreto agitur, quantum & quibus demus? Quid enim interest, quibus demus, a nullo recepturi? Atqui nunquam diligentiùs damus, nunquam magis iudicia nostra torquemus, quàm vbi remotis vtilitatibus, solum ante oculos honestum stetit: tamdiu officiorum mali iudices, quamdiu illa deprauat spes ac metus, ac inertissimum vitium, voluptas. Vbi mors interclusit omnia, & ad ferendam sententiam incorruptum iudicem misit, quærimus dignissimos, quibus nostra tradamus. Nec quicquam cura sanctiore componimus, quàm quod ad nos non pertinet.

CAP. XII. ET mehercule tunc magna voluptas subit cogitantem, Hunc ego locupletiorem faciam: huius dignitati adiectis opibus, aliquid splendoris affundam. Si non damus beneficia, nisi recepturi, intestatis moriendum sit. Dicitis, inquit, beneficium creditum insolubile esse: creditum autem non est res per se expetenda. Cùm creditum dicimus, imagine & translatione vtimur. Sic enim & legem dicimus iusti iniustique regulam esse: & regula non est res per se expetenda. Ad hæc verba demonstrandæ rei causa descendimus. Cùm dico creditum, intelligitur tanquam creditum. Vis scire? adiicio insolubile, cùm creditum nullum non solui aut possit, aut debeat. Adeò beneficium vtilitatis causa dandum non est, vt sæpe,

eti & neglecti soli duritia, laborem? Nemo ad agrum colendum ex æquo & bono venit, nec ad vllam rem, cuius extra ipsam fructus est. Ad beneficium dandum non adducit cogitatio auara, nec sordida, sed humana, liberalis, cupiens dare etiam cùm dederit, & augere nouis ac recentibus vetera: & non habens propositum, quanto ei qui præstat bono futura sit: alioquin humile est, sine laude, sine gloria prodesse, quia expedit. Quid magnifici est se amare, sibi parcere, sibi acquirere? Ab omnibus istis vera beneficij dandi cupido auocat. Ad detrimentum, iniecta manu, trahit, & vtilitates relinquit, ipso benefaciendi opere lætissima.

CAP. XV. NVNQVID dubium est, quin contraria sit beneficio iniuria? Quomodo iniuriam facere, per se vitanda ac fugienda res est: sic beneficium dare, per se expetenda. Illic turpitudo, contra omnia præmia in scelus hortantia, valet ad hoc inuitat honesti per se efficax species. Non mentiar, si dixero, neminem non amare beneficia sua, neminem non ita compositum animo, vt non libentiùs eum videat, in quem multa congessit: cui non causa sit iterum dandi beneficij, semel dedisse; quod non accideret, nisi nos ipsa delectarent beneficia. Quàm sæpe dicentem audias? Non sustineo illum deserere, cui dedi vitam, quem è periculo eripui. Rogat me vt causam suam contra homines gratiosos agam. Nolo: sed quid faciam? Iam illi semel, iterúmque affui. Non vides inesse isti rei propriam quandam vim, quæ nos beneficia dare cogit? Primùm quia oportet, deinde quia dedimus. Cui initio ratio non fuisset præstandi, aliquid ei præstamus ob hoc, quia præstitimus. Adeóque nos ad beneficia non impellit vtilitas, vt & inutilia tueri ac fouere perseueremus, sola beneficij caritate: cui etiam infeliciter dato, indulgere, tam naturale, quàm liberis prauis.

CAP. XVI. IIDEM isti gratiam referre ipsos fatentur, non quia honestum est, sed quia vtile. quod non esse ita, minore opera probandum est. Quia quibus argumentis collegimus beneficium dare, per se rem expetendam esse, iisdem etiam hoc colligemus. Fixum est illud, à quo in cætera probationes nostræ exeunt, honestum ob nullam aliam causam, quàm quia honestum sit, coli. Quis ergo controuersiam facere audebit, an gratum esse, honestum sit? Quis non ingratum detestetur hominem, sibi ipsi inutilem? Quid autem cùm tibi narratur de eo, qui aduersus summa beneficia amici sui ingratus est, quomodo id feres? vtrum tanquam rem turpem fecerit, an tanquam vtilem rem sibi & profuturam omiserit? Puto, nequam hominem existimas: cui pœna, non cui curatore opus sit. Quod non accideret, nisi gratum esse, per se expetendum, honestúmq. esset. Alia fortasse minus dignitatem suam præferunt, & an sint honesta, interprete egent: hoc expositum est, pulchriúsque, quàm vt splendor eius dubiè ac parum luceat. Quid tam laudabile, quid tam æqualiter in omnium animos receptum, quàm referre bene meritis gratiam?

CAP. XVII. AD hoc, dic mihi, quæ cauſa nos perducit? Lucrum? quod qui non contemnit, ingratus eſt. Ambitio? & quæ iactatio eſt ſoluiſſe, quod debebas? Metus? nullus ingrato. Huic enim vni rei non poſuimus legem, tanquam ſatis natura cauiſſet. quo modo nulla lex amare parentes, indulgere liberis iubet. Superuacuum eſt enim, quò naturâ imus, impelli. Quemadmodum nemo in amorem ſui cohortandus eſt, quem cùm naſcitur ſtatim trahit: ita ne ad hoc quidem, vt honeſta per ſe petat. Placet ſuapte natura: adeóque gratioſa virtus eſt, vt inſitum ſit etiam malis, probare meliora. Quis eſt, qui non beneficus videri velit? qui non inter ſcelera & iniurias opinionem bonitatis affectet? qui non ipſis quæ impotentiſſimè fecit, ſpeciem aliquam induat recti? velit quoque iis videri beneficium dediſſe, quos læſit? Gratias itaque agi ſibi ab his, quos afflixêre, patiuntur: bonósque ſe ac liberales fingunt, quia præſtare non poſſunt. Quod non facerent, niſi illos honeſti & per ſe expetendi amor cogeret moribus ſuis opinionem contrariam quærere, & nequitiam abdere, cuius fructus concupiſcitur, ipſa verò odio pudorique eſt: nec quiſquam tantum à naturali lege deſciuit, & hominem exuit, vt animi cauſa malus ſit. Dic enim cuilibet ex iſtis, qui rapto viuunt, an ad illa quæ latrociniis & furtis conſequuntur, malint ratione bona peruenire? Optabit ille, cui graſſari, & tranſeuntes percutere quæſtus eſt, potiùs illa inuenire, quàm eripere. Neminem reperies, qui non nequitiæ præmiis, ſine nequitia, frui malit. Maximum hoc habemus naturæ meritum, quòd virtus in omnium animos lumen ſuum præmittit. etiam qui non ſequuntur illam, vident.

CAP. XVIII. VT ſcias, per ſe expetendam eſſe grati animi affectionem, per ſe fugienda res eſt ingratum eſſe: quoniam nihil æquè concordiam humani generis diſſociat, ac diſtrahit, quàm hoc vitium. Nam quo alio tuti ſumus, quàm quòd mutuis iuuamur officiis? Hoc vno inſtructior vita, contráque incurſiones ſubitas munitior eſt, beneficiorum commercio. Fac nos ſingulos: quid ſumus? præda animalium & victimæ, ac viliſſimus & faciliſſimus ſanguis. Quoniam ceteris animalibus in tutelam ſui ſatis virium eſt: quæcunque vaga naſcuntur, & actura vitam ſegregem, armata ſunt. Hominem imbecillitas cingit: non vnguium vis, non dentium, terribilem ceteris fecit. Nudum & infirmum, ſocietas munit. Duas res dedit, quæ illum obnoxium ceteris, validiſſimum facerent, rationem & ſocietatem. Itaque, qui par eſſe nulli poſſet, ſi diduceretur, rerum potitur. Societas illi dominium animalium dedit: ſocietas terris genitum, in alienæ naturæ tranſmiſit imperium, & dominari etiam in mari iuſſit. Hæc morborum impetus arcuit, ſenectuti adminicula proſpexit, ſolatia contra dolores dedit: hæc fortes nos facit, quòd licet contra fortunam aduocare. Hanc tolle, & vnitatem generis humani, qua vita ſuſtinetur, ſcindes. Tolletur autem, ſi effi-

cies,

ciet, vt ingratus animus non per se vitandus sit, sed quia aliud illi timendum est. Quàm multi sunt enim, quibus ingratis esse tutò licet? Denique ingratum voco, quisquis metu gratus est.

CAP. XIX. DEOS nemo sanus timet. Furor est enim metuere salutaria. Nec quisquam amat, quos timet. Tu denique Epicure Deum inermem facis. Omnia illi tela, omnem detraxisti potentiam, & ne cuiquam metuendus esset, proiecisti ipsum extra metum. Hunc igitur septum ingenti quodam & inexplicabili muro, diuisúmque à contactu & à conspectu mortalium, non habes quare verearis; nulla illi nec tribuendi, nec nocendi materia est. In medio interuallo huius & alterius cæli desertus, sine animali, sine homine, sine re, ruinas mundorum supra se circáque se cadentium euitat, non exaudiens vota, nec nostri curiosus. Atqui hunc vis videri colere, non aliter quàm parentem: grato, vt opinor, animo: aut si non vis videri gratus, quia nullum habes illius beneficium, sed te atomi, & istæ micæ tuæ fortè ac temerè conglobauerunt, cur colis? Propter maiestatem, inquis, eius eximiam, singularémque naturam. Vt concedam tibi: nempe hoc facis nulla spe, nullo pretio inductus. Est aliquid per se expetendum, cuius te ipsa dignitas ducit: id est, honestum. Quid est autem honestius, quàm gratum esse? Huius virtutis materia tam latè patet, quàm vita.

CAP. XX. SED inest, inquit, huic bono etiam vtilitas aliqua. cui enim virtuti non inest? sed id propter se expeti dicitur, quod quamuis habeat aliqua extra se commoda, sepositis quoque illis ac remotis, placet. Prodest gratum esse: ero tamen gratus, etiam si noceat. Qui gratus est, quid sequitur? Vt hæc res illi alios amicos, alia beneficia conciliet? Quid ergo si quis sibi offensas concitaturus est? Si quis intelligit, adeò per hoc se nihil consecuturum, vt multa etiam ex reposito acquisitóque perdenda sint, non libens in detrimenta descendet? Ingratus est, qui in referenda gratia secundum datum videt, qui sperat cùm reddit. Ingratum voco, qui ægro assidet, quia testamentum facturus est, cui de hæreditate, aut de legato vacat cogitare. Faciat licet omnia, quæ facere bonus amicus & memor officij debet, si animo eius obuersatur spes, si captator est, & hamum iacit: vt aues quæ laceratione corporum aluntur, lassa morbo pecora & casura, è proximo speculantur; ità hic imminet morti, & circa cadauer volat.

CAP. XXI. GRATVS animus ipsa virtute propositi sui capitur. Vis scire hoc ita esse, nec illum vtilitate corrumpi? Duo sunt genera grati hominis. Dicitur gratus, qui aliquid pro eo quod acceperat, reddit. Hic fortasse ostentare se potest: habet quod iactet, quod proferat. Dicitur gratus, qui bono animo accepit beneficium, bono debet. Hic intra conscientiam occlusus est. Quæ illi contingere potest vtilitas ex affectu latenti? Atqui hic, etiam si vltra facere nil potest, gratus est: amat, debet, referre gratiam cupit. Quicquid vltra desideras, non ipsi deest. Artifex

tifex est etiam, cui ad exercendam artem instrumenta non suppetunt: nec minùs tamen est peritus, cuius vocem exaudiri fremitus obstrepentium non sinit. Volo referre gratiam; post hoc aliquid superest, non vt gratus, sed vt solutus sim. Sæpe enim & qui gratiam retulit, ingratus est: & qui non retulit, gratus. Nam vt omnium aliarum virtutum, ita huius, ad animum tota æstimatio redit. Hic si in officio est, quicquid defuit, fortuna peccat. Quomodo est disertus etiam qui tacet; fortis etiam qui compressis manibus, vel etiam alligatis; quomodo gubernator etiam qui in sicco est, quia consummatæ scientiæ nihil deest, etiam si quid obstat quo minùs se vtatur: ita gratus est, etiam qui vult tantùm, nec habet huius voluntatis suæ vllum alium, quàm se, testem. Immò ampliùs adiciam. Est aliquando gratus, etiam qui ingratus videtur, quem mala interpres opinio in contrarium traducit. Hic quid aliud sequitur, quàm ipsam conscientiam? quæ etiam obruta delectat, quæ concioni ac famæ reclamat, & in se omnia reponit, & cùm ingentem ex altera parte turbam contrà sentientium aspexit, non numerat suffragia, sed vna sententia vincit. Si verò bonam fidem perfidiæ suppliciis affici videt, non descendit è fastigio, sed supra pœnam suam consistit.

CAP. XXII. HABEO, inquit, quod volui, quod petij. Non pœnitet, nec pœnitebit, nec vlla iniquitate me eò fortuna perducet, vt hanc vocem audiam, Quid mihi volui? quid mihi nunc prodest bona voluntas? Prodest & in equuleo, prodest & in igne. qui si singulis membris admoueatur, & paulatim viuum corpus circumeat; licet ipsum corpus plenum bona conscientia stillet, placebit illi ignis, per quem bona fides collucebit. Nunc quoque illud argumentum, quamuis dictum iam, reducatur. Quid est quare grati velimus esse, cùm morimur? quare singulorum perpendamus officia? quare id agamus in omnem vitam nostram memoria decurrente, ne cuius officij videamur obliti? Nihil iam superest, quo spes porrigatur. in illo tamen cardine positi, abire è rebus humanis quàm gratissimi volumus. Est videlicet magna in ipso opere merces rei & ad alliciendas mentes hominum ingens honesti potentia: cuius pulchritudo animos circumfundit, & delinitos admiratione luminis ac fulgoris sui rapit. At multa hinc commoda oriuntur. Et tutior est vita melioribus, amórque, & secundum bonorum iudicium, ætásque securior, quam innocentia, quam grata mens prosequitur. Fuisset enim iniquissima rerum natura, si hoc tantum bonum miserum, & anceps, & sterile fecisset. Sed illud intuere, an ad istam virtutem, quæ sæpe tuto ac facili aditur, etiam per saxa, & rupes, & feris ac serpentibus obsessum iter, fueris iturus.

CAP. XXIII. NON ideò per se non est expetendum, cui aliquid extra quoque emolumenti adhæret. Ferè enim pulcherrima quæque, multis & aduentitiis comitata sunt dotibus: sed illas trahunt, ipsa præcedunt. Num dubium est, quin

hoc

hoc humani generis domicilium, circuitus ſolis ac lunæ, vicibus ſuis temperet? quin alterius calore alantur corpora, terræ relaxentur, immodici humores comprimantur, alligantis omnia hiemis triſtitia frangatur: alterius tempore efficaci & penetrabili regetur maturitas frugum? quin ad huius curſum fecunditas humana reſpondeat? quin ille annum obſeruabilem fecerit circumactu ſuo; hæc menſem, minoribus ſe ſpatiis flectens? vt tamen detrahas iſta, non erat ipſe ſol idoneum oculis ſpectaculum, digniſque adorari, ſi tantùm præteriret? Non erat digna ſuſpectu luna, etiam ſi otioſum ſidus tranſcurreret? Ipſe mundus quotiens per noctem ignes ſuos fudit, & tantum ſtellarum innumerabilium refulſit, quem non intentum in ſe tenet? Quis ſibi illa cùm miratur, prodeſſe cogitat? Aſpice iſta tacito supernè cœlo labentia, quemadmodum velocitatem ſuã ſub ſpecie ſtantis atque immoti operis abſcondant. Quantum iſta nocte, quam tu in numerum ac diſcrimen dierum obſeruas, agitur? Quanta rerum turba ſub hoc ſilentio euoluitur? quantam fatorum ſeriem certus limes adducit? Iſta quæ tu non aliter, quàm in decorem ſparſa conſideras, ſingula in opere ſunt. Nec enim eſt, quod exiſtimes ſeptem ſola diſcurrere, cetera hærere. Paucorum motus comprehendimus: innumerabiles verò, longiùſque à conſpectu noſtro ſeducti dij, eunt, redeúntque. Et ex his qui oculos noſtros patiuntur, plerique obſcuro gradu pergunt, & per occultum aguntur. Quid ergo? non caperis tantæ molis aſpectu, etiam ſi te non regat, non cuſtodiat, non foueat, generétque ac ſpiritu ſuo riget?

CAP. XXIV. QVEMADMODVM hæc cùm primum vſum habeant, & neceſſaria vitaliáque ſint, maieſtas tamen eorum totam mentem occupat: ita omnis virtus, & in primis illa grati animi, multum quidem præſtat, ſed non vult ob hoc diligi: amplius quiddam in ſe habet; nec ſatis ab eo intelligitur, à quo inter vtilia numeratur. Gratus eſt, quia expedit? ergo & quantum expedit. Non recipit ſordidum virtus amatorem. Soluto ad illam ſinu veniendum eſt. Ingratus hoc cogitat: Volebam gratiam referre, ſed timeo impenſas, timeo periculum, vereor offenſam: faciam potiùs, quod expedit. Non poteſt eadem ratio, & gratum facere, & ingratum. Vt diuerſa illorum opera, ita inter ſe diuerſa propoſita ſunt. Ille ingratus eſt, quamuis non oporteat, quia expedit. Hic gratus eſt, quamuis non expediat, quia oportet.

CAP. XXV. PROPOSITVM eſt nobis ſecundum rerum naturam viuere, & deorum exemplum ſequi. Dij autem quodcunque faciunt, in eo nihil præter ipſam faciendi rationem ſequuntur: niſi fortè exiſtimas illos fructum operum ſuorum ex fumo extorum, & thuris odore percipere. Vide quanta quotidie moliantur, quanta diſtribuant, quantis terras fructibus impleant, quàm opportunis & in omnes oras ferentibus ventis maria permoueant, quantis imbribus repentè deiectis, ſolum molliant, vé-

paterfamilias habebitur, qui negotiorum gestorum damnato, patrimonij sui curam mandauerit; quo modo dementissimè testabitur, qui tutorem filio reliquerit, pupillorum spoliatorem: sic pessimè beneficia dare dicetur, quicunque ingratos eligit, in quos periura conferat.

CAP. XXVIII. Dii quoque multa ingratis tribuunt. Sed illa bonis parauerant. Contingunt autem etiam malis, quia separari non possunt. Satius est autem, prodesse etiam malis propter bonos, quàm bonis deesse propter malos. Ita, quæ refers, diem, solem, hyemis æstatísque cursus, & media veris autumníque tempora, imbres, & fontium haustus, ventorum statos flatus pro vniuersis inuenerunt: excerpere singulos non potuerunt. Rex honores dignis dat, congiarium & indignis. Frumentum publicum tam fur, quàm periurus & adulter accipiunt, &, sine delectu morum, quisquis ciuis est. cùm aliquid est, quod tanquam ciui, non tanquam bono datur, ex æquo boni ac mali ferunt. Deus quoque quædam in vniuersum humano generi dedit, à quibus excludit nemo. Nec enim poterat fieri, vt ventus bonis viris secundus esset, contrarius malis. Commune autem bonum erat patêre commercium maris, & regnum humani generis relaxari. Nec poterat lex casuris imbribus dici, ne in malorum improborúmque rura defluerent. Quædam in medio ponuntur. Tam bonis quàm malis conduntur vrbes. Monumenta ingeniorum, & ad indignos peruentura, publicauit editio. Medicina & sceleratis opem ministrat. Compositiones remediorum salutarium nemo suppressit, ne sanarentur indigni. In his exige censuram, & personarum æstimationem, quæ separatim tanquam digno dantur; non in his quæ promiscuè turbam admittunt. Multum enim refert, vtrum aliquem non excludas, an eligas. Ius fori omnibus dicitur: pace etiam homicidæ fruuntur: sua repetunt, etiam qui aliena rapuerunt. Percussores, & domi ferrum exercentes, murus ab hoste defendit. Legum præsidio, qui plurimum in illas peccauerunt, proteguntur. Quædam non poterant certis contingere, nisi vniuersis darentur. Non est itaque quod de istis disputes, ad quæ publicè inuitati sumus. Illud quod iudicio meo ad aliquem peruenire debebit, ei quem ingratum sciam, non dabo.

CAP. XXIX. ERGO, inquit, nec consilium deliberanti dabis ingrato, nec aquam haurire permittes, nec viam erranti monstrabis? An hæc quidem facies, sed nihil donabis? Distinguã istud: certè tentabo distinguere. Beneficium, est opera vtilis: sed non omnis opera vtilis beneficium est. Quædam enim tam exigua sunt, vt beneficij nomen non occupent. Duæ res coire debent, quæ beneficium efficiant. Primùm, rei magnitudo, quædam enim sunt infra huius nominis mensuram. Quis beneficium dixit, quadram panis, aut stipem æris abiectã, aut ignis accendendi factam potestatem? Et interdum ista plus prosunt, quàm maxima: sed tamen vilitas sua illis, etiam vbi

tempore facta sunt necessaria, detrahit pretium. Deinde quod potissimum est, oportet accedat: vt eius causa faciam, ad quem volebam peruenire beneficium; dignúmque eum iudicem: & libens id tribuam, percipiénsque ex munere meo gaudium. Quorum nihil est in istis, de quibus loquebamur. Non enim tanquam dignis illa tribuimus, sed negligenter tanquam paruа: & non homini damus, sed humanitati.

CAP. XXX. ALIQVANDO daturum me etiam indignis quædam non negauerim, in honorem aliorum: sicut in petendis honoribus quosdam turpissimos nobilitas industriis, sed nouis, prætulit. Non sine ratione, sacra est magnarum virtutum memoria: & esse plures bonos iuuat, si gratia bonorum non cum ipsis cadat. Ciceronem filium quæ res consulem fecit, nisi pater? Cinnam nuper quæ res ad consulatum recepit ex hostium castris? Quæ Sextum Pompeium, aliósque Pompeios, nisi vnius viri magnitudo? tanta quidem, vt satis altè omnes suos etiam ruina eius attolleret. Quid nuper Fabium Persicum, cuius osculum etiam impuri vitabant, sacerdotem non in vno collegio fecit, nisi Verrucosi, & Allobrogici, & illi trecenti, qui hostium incursioni pro republica vnam domum obiecerant? Hæc debemus virtutibus, vt non præsentes solùm illas, sed etiam ablatas è conspectu colamus. Quo modo illæ idem egerunt, vt non in vnam ætatem prodessent, sed beneficia sua etiam post ipsos relinquerent: ita & nos non vna ætate grati simus. Hic magnos viros genuit, dignus est beneficiis: qualiscunque est, dignos dedit. Hic egregiis maioribus ortus est: qualiscunque est, sub vmbra suorum lateat. Vt loca sordida repercussu solis illustrantur, ita inertes maiorum suorum luce resplendeant.

CAP. XXXI. EXCVSARE hoc loco, mi Liberalis, deos volo. Interdum enim solemus dicere: Quid sibi voluit prouidentia, quæ Aridæum regno imposuit? Illi putas hoc datum? patri eius datum est, & fratri. Quare C. Cæsarem orbi terrarum præfecit, hominem humani sanguinis auidissimum, quem non aliter fluere in conspectu suo iubebat, quàm si ore excepturus esset? Quid? ergo tu illi hoc datum existimas? patri eius Germanico datum, datum auo, proauóque, & ante hos aliis non minùs claris viris, etiam si priuati paréśque aliis vitam exegerunt. Quid tu, cùm Mamercum Scaurum COS. faceres, ignorabas ancillarum suarum menstruum ore illum hiante exceptare? Nunquid enim ipse dissimulabat? nunquid purus videri volebat? Referam dictum eius in se, quod circumferri memini, & ipso præsente laudari. Pollioni Asinio iacenti, obscœno verbo vsus, dixerat se facturum id quod pati malebat. & cùm Pollionis attractiorem vidisset frontem: Quicquid, inquit, mali dixi, mihi & capiti meo. Hoc dictum suum ipse narrabat. Hominem tam palàm obscœnum, ad fasces & ad tribunal admisisti? nempe dum veterē illum Scaurum, senatus principem, cogitas, indignè fers sobolē eius iacere.

CAP.

CAP. XXXII. DEOS videre eſt, vt alios indulgentiùs tractent, propter parentes auóſque, alios propter futuram nepotum pronepotúmque ac longè ſequentium poſterorum indolem. Nota eſt enim illis operis ſui ſeries. omnium illis rerum per manus ſuas iturarum ſcientia in aperto ſemper eſt: nobis ex abdito ſubit: & quæ repentina putamus, illis prouiſa veniunt ac familiaria. Sint hi reges, quia maiores eorum non fuerunt, quia pro ſummo imperio habuerunt iuſtitiam, abſtinentiam, quia non rempublicam ſibi, ſed ſe reipublicæ dicauerunt. Regnent hi, quia vir bonus quidam proauus eorũ fuit: qui animũ ſupra fortunam geſſit, qui in diſſenſione ciuili, quoniam ita expediebat reipublicæ, vinci quàm vincere maluit. Referri illi gratia tam longo ſpatio non potuit. In illius reſpectum, iſte populo præſideat: non quia ſcit aut poteſt, ſed quia alius pro eo meruit. Hic corpore deformis eſt, aſpectu fœdus, & ornamenta ſua traducturus. Iam me homines accuſabunt, cæcum & temerarium dicent, neſcientem quo loco, quæ ſummis ac excellentiſſimis debentur, ponam. At ego ſcio, alij me iſtud dare, alij olim debitum ſoluere. Vnde iſti norunt illum gloriæ ſequentis fugaciſſimum, eo vultu ad pericula euntem, quo alij ex periculo redeunt: nunquam bonum ſuum à publico diſtinguentem? Vbi, inquis, iſte, aut quis eſt? Apud me iſtæ expenſorum acceptorúmque rationes diſpunguntur. Ego quid cui debeam, ſcio. aliis poſt longam diem repono, aliis in anteceſſum: prout occaſio, & reipublicæ meæ vtilitas tulit.

CAP. XXXIII. INGRATO ergo aliquando quædam, ſed non propter ipſum, dabo. Quid ſi, inquit, neſcis, virum gratus ſit, an ingratus? Expectabis donec ſcias, an dandi beneficij tempus non amittes? Expectare longum eſt. nam (vt Plato ait) difficilis humani animi coniectura eſt. Non expectare temeratium eſt. Huic reſpondebimus: nunquam expectare nos certiſſimam rerum comprehenſionem: quoniam in arduo eſt veri exploratio: ſed eà ire, quà ducit veri ſimilitudo. Omne hac via procedit officium. Sic ſerimus, ſic nauigamus, ſic militamus, ſic vxores ducimus, ſic liberos tollimus: cùm omnium incertus ſit euentus. Ad ea accedimus, de quibus bene ſperandum eſſe credimus. Quis enim pollicetur ſerenti prouentum, nauiganti portum, militanti victoriam, marito pudicam vxorem, patri pios liberos? Sequimur quà ratio, non quà veritas trahit. Expecta, vt niſi bene ceſſura non facias, & niſi comperta veritate nihil moueris; relicto omni actu vita conſiſtit. Dum veriſimilia me in hoc aut in illud impellant, non verebor beneficium dare ei, quem veriſimile erit gratum eſſe.

CAP. XXXIV. MVLTA, inquit, interuenient, per quæ & malus pro bono ſurrepat, & bonus pro malo diſpliceat. Fallaces enim ſunt rerum ſpecies, quibus credimus. Quis negat? Sed nihil aliud inuenio, per quod cogitationem regam. His veritas mihi veſtigiis ſequenda eſt. Certiora non habeo.

Hæc vt quàm diligentissimè æstimem, operam dabo, nec cuiquam illis assentiar. Sic enim in prælio potest accidere, vt telum meum in commilitonem manus dirigat, aliquo errore decepta; & hosti, tanquam meo, parcam. Sed hoc & raro accidet, & non vitio meo: cui propositum est hostem ferire, ciuem defendere. Si sciam ingratum esse, non dabo beneficium. At obrepsit, at imposuit. Nulla hîc culpa tribuentis est: quia tanquam grato dedi. Si promiseris, inquit, te daturum beneficium, & postea ingratum esse scieris, dabis, an non? Si facis, sciens peccas: das enim cui non debes: si negas, & hoc modo peccas: quia non das ei, cui promisisti. Secta vestra hoc loco titubat, & illud superbum promissum, Nunquam sapientem facti sui pœnitere, nec vnquam emendare quod fecerit, nec mutare consilium. Non mutat sapiens consilium, omnibus his manentibus quæ erant, cùm sumeret. Ideò nunquam illum pœnitentia subit: quia nihil melius illo tempore fieri potuit, quàm quod factum est: nihil melius constitui, quàm quod constitutum est. Cæterùm ad omnia cum exceptione veniet, Si nihil inciderit quod impediat: ideo omnia illi succedere dicimus, & nihil contra opinionem accidere, quia præsumit animo, posse aliquid interuenire, quod destinata prohibeat. Imprudentium ista fiducia est, fortunam sibi spondere. Sapiens vtramque partem eius cogitat. Scit quantum liceat errori, quàm incerta sint humana, quàm multa consiliis obstent. Ancipitem rerum ac lubricam sortem suspensus sequitur, consiliis certis incertos euentus. Exceptio autem, sine qua nihil destinat, nihil aggreditur, & hic illum tuetur.

CAP. XXXV. PROMISI beneficium, nisi si quid incidisset, quare non deberem dare. Quid enim, si, quod illi pollicitus sum, patria sibi me dare iusserit? Si lex lata erit, ne id quisquam faciat, quod ego me amico meo facturum promiseram? Promisi tibi filiam in matrimonium, postea peregrinus apparuisti. Non est mihi cum extraneo connubium. Eadem lex me defendit, quæ vetat. Tunc fidem fallam, tunc inconstantiæ crimen audiam, si, cùm omnia eadem sint, quæ erant promittente me, non præstitero promissum. Alioquin quicquid mutatur, libertatem facit de integro consulendi, & meam fidem liberat. Promisi aduocationem: postea apparuit per illam causam præiudicium in patrem meum quæri. Promisi me peregrè vnà exiturum: sed iter infestari latrociniis nuntiatur. In rem præsentem venturus fui: sed æger filius, sed puerpera vxor tenet. Omnia esse debent eadem, quæ fuerunt cùm promitterem, vt promittentis fidem teneas. Quæ autem maior fieri mutatio potest, quàm si te malum virum & ingratum comperi? Quod tanquam digno dabam, indigno negabo, & irascendi quoque causam habebo deceptus.

CAP. XXXVI. INSPICIAM tamen, & quantum sit de quo agitur. Dabit mihi consilium promissæ rei modus. Si exiguum est, dabo: non quia dignus es, sed quia promisi. Nec tanquam munus dabo, sed verba redimam,

redimam, & aurem mihi peruellam. Damno castigabo promittendi temeritatem. Ecce vt doleat, vt postea consideratiùs loquaris: quod dicere solemus, linguarium dabo. Si maius erit, non committam (quemadmodum Mæcenas ait) vt sestertio centies obiurgandus sim. Inter sese enim vtrunque comparabo. Est aliquid, in eo quod promiseris, perseuerare: est rursus multum in eo, ne indigno beneficium des. Hoc tamen, quantum sit, attendendum. Si leue, conniueamus: Sin verò magno mihi aut detrimento, aut rubori futurum, malo semel excusare, quare negauerim, quàm semper, quare dederim. Totum, inquam, in eo est, quanti promissi mei verba taxentur. Non tantùm quod temere promisi, retinebo, sed quod non rectè dedi, repetam. Demens est, qui fidem præstat errori.

CAP. XXXVII. PHILIPPVS Macedonum rex, habebat militem manu fortem, cuius in multis expeditionibus vtilem expertus operam, subinde ex præda aliquid illi virtutis causa donauerat, & hominem venalis animæ crebris auctoramentis accendebat. Hic naufragus in possessiones cuiusdam Macedonis expulsus est. Quod vt Macedoni illi nuntiatum est, accucurrit, spiritum eius recollegit, in villam illum suam transtulit, lectulo suo cessit, affectum semianimémque recreauit, diebus triginta impensa sua curauit, refecit, viatico instruxit, subinde dicentem: Gratiam tibi referam, videre tantùm mihi Imperatorem meum contingat. Narrauit Philippo naufragium suum, auxilium tacuit; & protinus petiit, vt sibi prædia cuiusdam donaret. Ille quidam, erat hospes eius; is ipse, à quo receptus erat, à quo sanatus. Multa interim reges, in bello præsertim, opertis oculis donant. Non sufficit homo iustus vnus tot armatis cupiditatibus. Non potest quisquam eodem tempore & bonum virum, & bonum ducem agere. Quomodo tot millia hominum insatiabilia satiabuntur? Quid habebunt, si suum quisque habuerit? Hoc Philippus sibi dixit, cùm illum induci in bona quæ petebat iussit. Expulsus bonis suis ille, non vt rusticus, iniuriam tacitus tulit, contentus quòd non & ipse donatus esset: sed Philippo epistolam strictam ac liberam scripsit: quâ acceptâ ita exarsit, vt statim Pausaniæ mandaret, vt bona priori domino restitueret; cæterùm improbissimo militi, ingratissimo hospiti, auidissimo naufrago, stigmata inscriberet; ingratum hospitem testantia. Dignus quidem fuit, cui non inscriberentur illæ literæ, sed insculperentur, qui hospitē suum, nudo & naufrago similem, in id in quo iacuerat ipse litus expulerat. Sed videbimus, quis modus pœnæ seruandus fuerit. Auferendum vtique fuit, quod summo scelere inuaserat. Quis autem pœna eius moueretur, qui id commiserat, propter quod nemo misereri miseros posset?

CAP. XXXVIII. DABIT tibi Philippus quia promisit, etiam si non debet, etiam si iniuriam, etiam si scelus facturus est; etiam si vno facto præclusurus est naufragis littora? Non est leuitas, à cognito & damnato

minato errore discedere: & ingenuè fatendum est: Aliud putaui: deceptus sum. Hæc verò superbæ stultitiæ perseuerantia est: Quod semel dixi, qualecunque est, fixum ratúmque sit. Non est turpe, cum re mutare consilium. Age, si Philippus possessionem illum eorum litorum reliquisset, quæ naufragio ceperat, non ne omnibus miseris aqua & igni interdixerat? Potius est, inquit, intra fines regni mei, te litteras istas oculis inscribendas, durissima fronte circumferre. Ostende quàm sacra res sit mensa hospitalis. Præbe in facie tua legendum istud decretum, quo cauetur, ne miseros tecto iuuare capitale sit. Magis ista constitutio sic erit rata, quàm si illam in æs incidissem.

CAP. XXXIX. QVARE ergo, inquit, Zeno vester, cùm quingentos denarios mutuos cuidam promisisset, & illum parum idoneum comperisset, amicis suadentibus ne daret, perseuerauit credere, quia promiserat? Primùm alia conditio est in credito, alia in beneficio. Pecuniæ, etiam malè creditæ, exactio est: & appellare debitorem ad diem possum: & si foro cesserit, portionem feram: beneficium & totum perit, & statim. Præterea hoc mali viri est, illud mali patrisfamiliæ. Deinde ne Zeno quidem, si maior fuisset summa, credere perseuerasset. Quingenti denarij sunt. Illud, quod dici solet, in morbo consumat. fuit tanti, non reuocare promissum suum. Ad cœnam quia promisi, ibo, etiam si frigus erit: non quidem, si niues cadent. Surgam ad sponsalia, quia promisi, quamuis non concoxerim: sed non, si febricitauero. Sponsum descendam, quia promisi: sed non si spondere in incertum iubebis, si fisco obligabis. Subest, inquam, tacita exceptio, Si potero, si debebo, Si hæc ita erunt. Effice, vt idem status sit, cùm exigitur, qui fuit cùm promitterem. Destituere leuitas non erit, si aliquid interuenit noui. Quid miraris, cùm conditio promittentis mutata sit, mutatum esse consilium? Eadem mihi omnia præsta, & idem sum. Vadimonium promittimus: tamen deseritur. Non in omnes datur actio: Deserentem vis maior excusat.

CAP. XL. IDEM etiam illa in quæstione responsum existima, an omnimodo referenda sit gratia, & an beneficium vtique reddendum sit. Animum præstare gratum debeo: ceterùm aliquando me referre gratiam non patitur mea infelicitas, aliquando felicitas eius cui debeo. Quid enim regi, quid pauper diuiti reddam? Vtique cùm quidam recipere beneficium iniuriam iudicent, & beneficia subinde aliis beneficiis onerent. Quid amplius in horum personam possum, quàm velle? Nec enim ideò beneficium nouum reiicere debeo, quia nondum prius reddidi. Accipiam tam libenter, quàm dabitur: & præbebo me amico meo exercendæ bonitatis suæ capacem materiam. Qui noua accipere non vult, accepta offenditur. Non refero gratiam. Quid ad rem? non est per me mora, si aut occasio mihi deest, aut facultas. Ille præstitit mihi: nempe cùm occasionem haberet, cùm facultatem. Vtrum bonus vir est, an malus? Apud bo-

ptim virum, bonam causam habeo: apud malum non ago. Ne illud quidem existimo faciendum, vt referre gratiam, etiam inuitis his quibus refertur, properemus, & instemus cedentibus. Non est referre gratiam, quod volens acceperis, nolenti reddere. Quidam, cùm aliquod illis missum est munusculum, subinde aliud intempestiuè remittunt, & nihil se debere testantur. Reiiciendi genus est, protinus aliud inuicem mittere, & munus munere expungere. Aliquando & non reddam beneficium cùm possim, quando plus mihi detracturus ero, quàm illi collaturus: si ille non erit sensurus vllam accessionem recepto eo, quo reddito, mihi multum abscessurum erit. Qui festinat vtique reddere, non habet animum grati hominis, sed debitoris. Et vt breuiter dicam, qui nimis citò cupit soluere, inuitus debet: qui inuitus debet, ingratus est.

LIBER QVINTVS.

CAPVT I.

In prioribus libris videbar consummasse propositum, cùm tractassem, quemadmodum dandum esset beneficiũ, & quemadmodum accipiendũ. Hi enim sunt huius officij fines. Quicquid vltrà moror, non seruio materiæ, sed indulgeo: quæ quò ducit, sequendum est, non quò inuitat. Subinde enim nascetur, quod lacessat aliqua dulcedine animum, magis non necessarium, quàm superuacuum. Verùm quia ita vis, perseueremus, peractis quæ rem continebant, scrutari etiam ea, quæ sunt his connexa, verùm non cohærentia: quæ quisquis diligenter inspicit, nec facit operæ pretium, nec tamen perdit operam. Tibi autem homini naturâ optimo, & ad beneficia propenso, Liberalis Ebuci, nulla eorum laudatio satisfacit. Neminem vnquam vidi tam benignum, etiam leuissimorum officiorum æstimatorem. Iam bonitas tua eò vsque prolapsa est, vt tibi dari putes beneficium, quod vlli datur. Paratus es, ne quem beneficij pœniteat, pro ingratis dependere. Ipse vsque eò abes ab omni iactatione, vsque eò statim exonerare vis quos obligas, vt quicquid in aliquem confers, velis videri non præstare, sed reddere. Ideóque pleniùs ad te sic data reuertuntur. Nam ferè sequuntur beneficia non reposcentem: & vt gloria fugientes magis ac magis sequitur, ita fructus beneficiorum gratiùs respondet illis, per quos etiam esse ingratis licet. Per te verò non est mora, quo minùs beneficia qui acceperunt, vltrò repetant: nec recusabis conferre alia, & suppressis dissimulatisque plura

plura ac maiora adducere. Propoſitum optimi viri, & ingentis animi eſt, tam diu ferre ingratum, donec feceris gratum. Nec te iſta ratio decipiet. Succumbunt vitia virtutibus, ſi illa non citò odiſſe properaueris.

Cap. II. Illvd vtique vnicè tibi placet, velut magnificè dictum: Turpe eſt beneficiis vinci. quod an ſit verùm, non immeritò quæri ſolet: longéque aliud eſt quàm mente concipis. Nunquam enim in rerum honeſtarum certamine ſuperari, turpe eſt; dummodo arma non proiicias, & victus quoque velis vincere. Non omnes ad bonum propoſitum eaſdem afferunt vires, eaſdem facultates, eandem fortunam: quæ optimorum quoque conſiliorum duntaxat exitus temperat. Voluntas ipſa rectum petens, laudanda eſt, etiam ſi illam alius gradu velociori anteceſſit: non vt in certaminibus ad ſpectaculum editis meliorem palma declarat: quanquam in illis quoque ſæpe deteriorem prætulit caſus. Vbi de officio agitur, quod vterque à ſua parte eſſe quàm pleniſſimum cupit, ſi alter plus potuit, & ad manum habuit materiam ſufficientem animo ſuo, ſi illi, quantum conatus eſt, fortuna permiſit; alter autem voluntate par eſt, etiam ſi minora quàm accepit reddidit, aut omnino non reddidit, ſed vult reddere, & toto in hoc intentus eſt animo: hic non magis victus eſt, quàm qui in armis moritur: quem occidere faciliùs hoſtis potuit, quàm auertere. Quod turpe exiſtimas, id accidere viro bono non poteſt, vt vincatur. Nunquam enim ſuccumbet, nunquam renuntiabit: ad vltimum vſque diem vitæ ſtabit, paratus, & in hac ſtatione morietur; magna ſe accepiſſe, præ ſe ferens, paria voluiſſe.

Cap. III. Lacedaemonii vetant ſuos pancratio aut cæſtu decernere, vbi inferiorem oſtendit victi confeſſio. Curſor metam prior contingit; velocitate alium, non animo, anteceſſit. Luctator ter abiectus, perdidit palmam, non tradidit. Cùm inuictos eſſe Lacedæmonij ciues ſuos magno æſtimarent, ab his certaminibus remouerunt, in quibus victorem facit non iudex, non per ſe ipſe exitus, ſed vox cedentis, & tradere iubentis. Hoc quod illi in ciuibus ſuis cuſtodiunt, virtus ac bona voluntas omnibus præſtat, ne vnquam vincantur: quoniam quidem etiam inter ſuperantia animus inuictus eſt. Ideò nemo trecentos Fabios victos dicit, ſed occiſos. Et Regulus captus eſt à Pœnis, non victus: & quiſquis alius ſæuientis fortunæ vi ac pondere oppreſſus, non ſubmittit animum. In beneficiis idem eſt. Plura aliquis accepit, maiora, frequentiora: non tamen victus eſt. Beneficia fortaſſe beneficiis victa ſunt, ſi inter ſe data & accepta computes. Si dantem & accipientem comparaueris, quorum animi & per ſe æſtimandi ſunt, penes neutrum erit palma. Solet enim fieri, vt etiam cùm alter multis vulneribus confoſſus eſt, alter leuiter quidem ſaucius, pares exiiſſe dicantur, quamuis alter videatur inferior.

Cap. IV. Ergo nemo vinci poteſt beneficiis, ſi ſcit debere,

bere,

bere, si vult referre, si quod rebus non potest, animo æquat. Hic, quàm diu in hoc permanet, quàm diu tenet voluntatem, gratum animum signis approbat: quid interest, ab vtra parte munuscula plura numerentur? Tu multa dare potes: at ego tantùm accipere possum. Tecum stat fortuna: mecum bona voluntas. Tamen tam par tibi sum, quàm multis armatissimis nudi, aut leuiter armati. Nemo itaque beneficiis vincitur: quia tam gratus est quisque, quàm volvit. Nam si turpe est beneficiis vinci, non oportet à præpotentibus viris accipere beneficium, quibus gratiàm referre non possis. A principibus dico, à regibus: quos eo loco fortuna posuit, ex quo largiri multa possent, pauca admodum & imparia datis accepturi. Reges & principes dixi, quibus tamen potest opera nauari, & quorum illa excellens potentia per animorum consensum ministeriúmque constat. Sunt quidam extra omnem subducti cupiditatem, qui vix vllis humanis desideriis continguntur: quibus nihil potest præstare ipsa fortuna. Necesse est à Socrate beneficio vincar: necesse est à Diogene, qui per medias Macedonum gazas nudus incessit, calcatis regiis opibus. Nonne ille tunc meritò & sibi & cæteris, quibus ad dispiciendam veritatem non erat offusa caligo, supra eum eminere visus est, infra quem omnia iacebant? Multò potentior, multo locupletior fuit, omnia tunc possidente Alexandro. Plus enim erat, quod hic nollet accipere, quàm quod ille posset dare.

CAP. V. NON est turpe, ab his vinci. Neque enim minùs fortis sum, si cum inuulnerabili me hoste committis: nec ideò ignis minus vrere potest, si in materiam incidit inuiolabilem flammis: nec ideò ferrum secandi vim perdidit, si non recipiens ictum lapis solidus, inuictaque aduersus dura naturæ, diuidendus est. Idem tibi de homine grato non respondeo. Non turpiter vincitur beneficiis, si his obligatus est, ad quos aut fortunæ magnitudo, aut eximia virtus aditum redituris ad se beneficiis clausit. A parentibus ferè vincimur. Nam tam diu illos odio habemus, quàm diu graues iudicamus; & quàm diu beneficia illorum non intelligimus. Cùm iam ætas aliquid prudentiæ collegit, & apparere cœpit, propter illa ipsa eos amari à nobis debere, propter quæ non amabantur, admonit ones, seueritatem, & inconsultæ adolescentiæ diligentem custodiam, rapiuntur nobis. Paucos vsque ad verum fructum à liberis percipiendum perduxit ætas. Cæteri liberos onere senserunt. Non est tamen turpe, vinci beneficiis à parente. Quid ni non sit turpe, cùm à nullo turpe sit? Quibusdam enim & pares & impares sumus: pares animo, quem solum illi exigunt, quem nos solum promittimus: impares fortunâ, quæ si cui obstitit quo minùs referret gratiam, non ideò illi tanquam victo erubescendum est. Non est turpe, non assequi, dummodo sequaris. Sæpe necesse est antè alia beneficia petamus, quàm priora reddiderimus. Nec ideò non petimus, aut turpiter petimus, quia non reddituri debebimus. Quia non per

per nos erit mora, quo minùs gratiſſimi ſimus: ſed interuenerit aliquid extrinſecus, quod prohibeat. Nos tamen nec vincemur animo, nec turpiter his rebus ſuperabimur, quæ non ſunt in noſtra poteſtate.

CAP. VI. ALEXANDER Macedonum rex gloriari ſolebat, à nullo ſe beneficiis victum. Non eſt quòd nimiùs animi Macedonas, & Græcos, & Caras, & Perſas, & nationes diſtinctas ſine exercitu ſuſpiciat; ne hoc ſibi præſtitiſſe regnum, à Thraciæ angulo porrectum vſque ad litus incogniti maris, ludicet. Eâdem re gloriari Socrates potuit, eâdem Diogenes, à quo victus eſt. Quid ni victus ſit illo die, quo homo ſupra menſuram humanæ ſuperbiæ tumens, vidit aliquem, cui nec dare quicquam poſſet, nec eripere? Archelaus rex Socratem rogauit, vt ad ſe veniret. dixiſſe Socrates traditur, Nolle ſe ad eum venire, à quo acciperet beneficia, cùm reddere illi paria non poſſet. Primùm, in ipſius poteſtate erat, non accipere: deinde ipſe dare beneficium prior incipiebat. Veniebat enim rogatus, & id dabat, quod vtique ille non erat Socrati redditurus. Etiamnum Archelaus daturus erat aurum & argentum; recepturus contemptum auri & argenti. Non poterat ergo Archelao referre Socrates gratiam? Et quid tantum erat accepturus, quantum dabat, ſi oſtendiſſet hominem vitæ ac mortis peritum, vtriuſque fines tenentem? ſi regem, in luce media errantem ad rerum naturam admiſiſſet, vſque eò eius ignarum, vt quo die ſolis defectio fuit, regiam cluderet, & filium (quod in luctu ac rebus aduerſis moris eſt) tonderet? Quantum fuiſſet beneficium, ſi timentem è latebris ſuis extraxiſſet, & bonum animum habere iuſſiſſet, dicens: Non eſt iſta ſolis defectio, ſed duorum ſiderum coitus, cùm luna humiliore currens via, infra ipſum ſolem orbem ſuum poſuit, & illum obiectu ſui abſcondit: quæ modò partes eius exiguas, ſi in tranſcurſu ſtrinxit, obducit; modò plus tegit, ſi maiorem partem ſui obiecit; modò excludit totius aſpectum, ſi recto libramento inter ſolem terrâſque media ſucceſſit. Sed iam iſta ſidera, huc & illò diducet velocitas ſua; iam recipient diem terræ: & hic ibit ordo per ſæcula, quæ diſpoſitos ac prædictos dies habent, quibus ſol intercurſu lunæ vetetur omnes radios effundere. Paulùm expecta, iã emerget, iam iſtam velut nubem relinquet, iam exolutus impedimentis, lucem ſuam liberè mittet. Socrates parem gratiam Archelao referre non poſſet, ſi illum docuiſſet regnare? parum ſcilicet magnum beneficium à Socrate accipiebat, ſi vllum dare potuiſſet Socrati. Quare ergo hoc Socrates dixit? Vt facetus, & cuius per figuras ſermo procedere ſolitus erat, deriſor omnium, maximè potentium, maluit illi vafrè negare, quàm contumaciter ac ſuperbè. Dixit ſe nolle beneficia ab eo accipere, cui non poſſet paria reddere. Timuit fortaſſe, ne cogeretur accipere quæ nollet. Timuit, ne quid indignum Socrate acciperet. Diceret aliquis: Negaret, ſi nollet. Sed intellexiſſet in ſe regem inſolentem, & omnia ſua magno æſti-

mari

mari volentem. Nihil ad rem pertinet, vtrum dare aliquid regi nolis, an accipere à rege. In æquo vtrumque ponit repulsam. Et superbo fastidiri acribus est, quàm non timeri. Vis scire, quid verè noluerit? Noluit ire ad voluntariam seruitutem is, cuius libertatem ciuitas libera ferre non potuit.

CAP. VII. SATIS (vt existimo) hanc partem tractauimus, an turpe esset beneficiis vinci: quod qui quæret, scit non solere homines sibiipsis beneficium dare. manifestum enim fuisset, non esse turpe à seipso vinci. Atqui apud Stoicos quosdam & de hoc ambigitur, an possit aliquis sibi beneficium dare? an debeat referre sibi gratiam. quod vt videretur quærendum, illa fecerunt. Solemus dicere, Gratias mihi ago: &, De nullo queri possum alio quàm de me: Ego mihi irascor, &, Ego à me pœnas exigam: &, Odi me: multa præterea huiusmodi, per quæ vnusquisque de se, tanquam de altero, loquitur. Si nocere, inquit, mihi possum: quare non & beneficia mihi dare possum? Præterea quæ, si in alium contulissem, beneficia vocarentur: quare si in me contuli, non sint? Quod si ab altero accepissem, deberem: quare si mihi ipse dedi, non debeam? Quare sim aduersus me ingratus; quod non minùs turpe est, quàm in se sordidum esse, & in se durum ac sæuum, & sui negligentem? Tam alieni corporis leno malè audit, quàm sui. Nempe reprehenditur assentator, & aliena subsequens verba, paratus ad falsa laudator: non minùs placens sibi, & se suspiciens, &, vt ita dicam, assentator suus. Vitia non tantùm cùm foris peccant, inuisa sunt, sed cùm in se retorquentur. Quem magis admiraberis, quàm qui imperat sibi, quàm qui se habet in potestate? Gentes facilius est barbaras, impatientesque alieni arbitrii, regere, quàm animum suum continere, & tradere sibi. Plato, inquit, agit Socrati gratias, quòd ab illo didicit: quare Socrates non agat, quòd ipse se docuit? M. Cato ait: Quod tibi deerit, à te ipso mutuare. Quare donare mihi non possum, si commodare possum? Innumerabilia sunt, in quibus consuetudo nos diuidit. Dicere solemus: Sine tu, loquar mecum: &, Ego mihi aurem peruellam. Quæ si vera sunt, quemadmodum aliquis sibi irasci debet, sic & gratias agere: quo modo obiurgare se, sic & laudare: quo modo damno sibi esse, sic & lucro potest. Iniuria & beneficium, contraria sunt. Si de aliquo dicimus, Iniuriam sibi fecit: poterimus dicere, Beneficium sibi dedit. Nemo sibi debet. Natura prius est, vt quis debeat, deinde vt gratiam referat. Debitor non est sine creditore, non magis quàm maritus sine vxore, aut sine filio pater.

CAP. VIII. ALIQVIS dare debet, vt aliquis accipiat. Non est dare, nec recipere, in dexteram manum de sinistra transferre. Quo modo nemo se portat, quamuis corpus suum moueat & transferat: quo modo nemo, quamuis pro se dixerit, affuisse sibi dicitur, nec statuam sibi tanquam patrono ponit: quo modo si æger cùm cura sua conualuit, mercedem à se non exigit: sic in omni negotio, etiam cùm

per nos erit mora, quo minùs gratissimi simus: sed interueniet aliquid extrinsecus, quod prohibeat. Nos tamen nec vincemur animo, nec turpiter his rebus superabimur, quæ non sunt in nostra potestate.

CAP. VI. ALEXANDER Macedonum rex gloriari solebat, à nullo se beneficiis victum. Non est quòd nimius animi Macedonas, & Græcos, & Caras, & Persas, & nationes discriptas sine exercitu suspiciat; ne hoc sibi præstitisse regnum, à Thraciæ angulo porrectum vsque ad litus incogniti maris, iudicet. Eâdem re gloriari Socrates potuit, eâdem Diogenes, à quo victus est. Quidni victus sit illo die, quo homo supra mensuram humanæ superbiæ tumens, vidit aliquem, cui nec dare quicquam posset, nec eripere? Archelaus rex Socratem rogauit, vt ad se veniret. dixisse Socrates traditur, Nolle se ad eum venire, à quo acciperet beneficia, cùm reddere illi paria non posset. Primùm, in ipsius potestate erat, non accipere: deinde ipse dare beneficium prior incipiebat. Veniebat enim rogatus, & id dabat, quod vtique ille non erat Socrati redditurus. Etiamnum Archelaus daturus erat aurum & argentum; recepturus contemptum auri & argenti. Non poterat ergo Archelao referre Socrates gratiam? Et quid tantum erat accepturus, quantum dabat, si ostendisset hominem vitæ ac mortis peritum, vtriusque fines tenentem? si regem, in luce media errantem ad rerum naturam admisisset, vsque eò eius ignarum, vt quo die solis defectio fuit, regiam cluderet, & filium (quod in luctu ac rebus aduersis moris est) tonderet? Quantum fuisset beneficium, si timentem è latebris suis extraxisset, & bonum animum habere iussisset, dicens: Non est ista solis defectio, sed duorum siderum coitus, cùm luna humiliore currens via, infra ipsum solem orbem suum posuit, & illum obiectu sui abscondit: quæ modò partes eius exiguas, si in transcursu strinxit, obducit; modò plus tegit, si maiorem partem sui obiecit; modò excludit totius aspectum, si recto libramento inter solem terrásque media successit. Sed iam ista sidera, huc & illô diducet velocitas sua; iam recipient diem terræ: & hic ibit ordo per sæcula, quæ dispositos ac prædictos dies habent, quibus sol intercursu lunæ vetetur omnes radios effundere. Paulùm expecta, iã emerget, iam istam velut nubem relinquet, iam exolutus impedimentis, lucem suam liberè mittet. Socrates parem gratiam Archelao referre non posset, si illum docuisset regnare? parum scilicet magnum beneficium à Socrate accipiebat, si vllum dare potuisset Socrati. Quare ergo hoc Socrates dixit? Vir facetus, & cuius per figuras sermo procedere solitus erat, derisor omnium, maximè potentium, maluit illi vafrè negare, quàm contumaciter ac superbè. Dixit se nolle beneficia ab eo accipere, cui non posset paria reddere. Timuit fortasse, ne cogeretur accipere quæ nollet. Timuit, ne quid indignum Socrate acciperet. Diceret aliquis: Negaret, si nollet. Sed instigasset in se regem insolentem, & omnia sua magno æstimari

ari volentem. Nihil ad rem pertinet, vtrum dare aliquid regi nolis, an accipere à rege. In aequo vtrumque ponit repulsam. Et superbo fastidiri acerbius est, quàm non timeri. Vis scire, quid verè noluerit? Noluit ire ad voluntariam seruitutem is, cuius libertatem ciuitas libera ferre non potuit.

CAP. VII. SATIS (vt existimo) hanc partem tractauimus, an turpe esset beneficiis vinci: quod qui quaerit, scit non solere homines sibiipsis beneficium dare. manifestum enim fuisset, non esse turpe à seipso vinci. Atqui apud Stoicos quosdam & de hoc ambigitur, an possit aliquis sibi beneficium dare? an debeat referre sibi gratiam. quod vt videretur quaerendum, illa fecerunt. Solemus dicere, Gratias mihi ago: &, De nullo queri possum alio quàm de me: Ego mihi irascor, &, Ego à me poenas exigam: &, Odi me: multa praeterea huiusmodi, per quae vnusquisque de se, tanquam de altero, loquitur. Si nocere, inquit, mihi possum: quare non & beneficia mihi dare possum? Praeterea quae, si in alium contulissem, beneficia vocarentur: quare si in me contuli, non sint? Quod si ab altero accepissem, deberem: quare si mihi ipse dedi, non debeam? Quare sim aduersus me ingratus; quod non minùs turpe est, quàm in se sordidum esse, & in se durum ac saeuum, & sui negligentem? Tam alieni corporis leno malè audit, quàm sui. Nempe reprehenditur assentator, & aliena subsequens verba, paratus ad falsa laudator: non minùs placens sibi, & se suspiciens, &, vt ita dicam, assentator suus. Vitia non tantùm cùm foris peccant, inuisa sunt, sed cùm in se retorquentur. Quem magis admiraberis, quàm qui imperat sibi, quàm qui se habet in potestate? Gentes facilius est barbaras, impatientesque alieni arbitrii, regere, quàm animum suum continere, & tradere sibi. Plato, inquit, agit Socrati gratias, quòd ab illo didicit: quare Socrates non agat, quòd ipse se docuit? M. Cato ait: Quod tibi deest, à te ipso mutuare. Quare donare mihi non possum, si commodare possum? Innumerabilia sunt, in quibus consuetudo nos diuidit. Dicere solemus: Sine tu, loquar mecum: &, Ego mihi aurem peruellam. Quae si vera sunt, quemadmodum aliquis sibi irasci debet, sic & gratias agere: quo modo obiurgare se, sic & laudare: quo modo damno sibi esse, sic & lucro potest. Iniuria & beneficium, contraria sunt. Si de aliquo dicimus, Iniuriam sibi fecit: poterimus dicere, Beneficium sibi dedit. Nemo sibi debet. Natura prius est, vt quis debeat, deinde vt gratiam referat. Debitor non est sine creditore, non magis quàm maritus sine vxore, aut sine filio pater.

CAP. VIII. ALIQVIS dare debet, vt aliquis accipiat. Non est dare, nec recipere, in dexteram manum de sinistra transferre. Quo modo nemo se portat, quamuis corpus suum moueat & transferat: quo modo nemo, quamuis pro se dixerit, affuisse sibi dicitur, nec statuam sibi tanquam patrono ponit: quo modo si aeger cùm cura sua conualuit, mercedem à se non exigit: sic in omni negotio, etiam cùm

mo, nisi alteri. Id intra vnum non potest fieri, quod toties duos exigit.

CAP. X. BENEFICIUM est, prӕstitisse aliquid vtiliter. Verbum autem, Prӕstitisse, ad alios spectat. Nunquid non demens videbitur, qui aliquid vendidisse sibi se dicet? Quia venditio alienatio est, & rei suӕ, iurisque sui in alium translatio. Atqui quemadmodum vendere, sic dare aliquid, a se dimittere est, & id quod tenueris, habendum alteri tradere. Quod si est, beneficium nemo sibi dedit: quia nemo dat sibi aliquid. Duo contraria in vnum coëunt, vt idem sit dare, & accipere. Sed etiamnum multum interest, inter dare, & accipere. Quidni? cùm ex diuerso ista verba posita sint. Atqui si quis sibi beneficium dat, nihil interest inter dare & accipere. Paulo antè dicebam, quӕdam ad alios pertinere, & sic esse formata, vt tota significatio illorum discedat à nobis. Frater sum, sed alterius. Nemo est enim suus frater. Par sum, sed alicui. Quis est enim par sibi? Quod comparatur, sine altero non intelligitur: quod iungitur, sine altero non est. Sic & quod datur, sine altero non est: & beneficium sine altero non est. Id ex ipso vocabulo apparet, in quo hoc continetur, benefecisse. Nemo autem sibi benefacit, non magis quàm sibi fauet, quàm suarum partium est. Diutiùs hoc & pluribus exemplis licet prosequi. Quidni? cùm inter ea sit habendum beneficium, quӕ secundam personam desiderant. Quӕdam cùm sint honesta, pulcherrima, summӕ virtutis, nisi cum altero non habent locum. Laudatur, & inter maxima humani generis bona, fides colitur. Num quis ergo dicitur sibi fidem prӕstitisse?

CAP. XI. VENIO nunc ad vltimam partem. Qui gratiam refert, aliquid debet impendere, sicut qui soluit pecuniam. Nihil autem impendit, qui gratiam sibi refert, non magis quàm consequitur, qui beneficium à se accepit. Beneficium & gratiӕ relatio, vltrò citróque ire debent. Intra vnum hominem non est vicissitudo. Qui ergo gratiam refert, inuicem prodest ei, à quo consecutus est aliquid. Qui sibi gratiam refert, cui prodest? sibi. Et quis non alio loco relationem gratiӕ, alio beneficium cogitat? Qui gratiam sibi refert, sibi prodest. Et quis vnquam ingratus hoc noluit facere? immo quis non ingratus fuit, vt hoc faceret? Si gratias, inquit, nobis agere debemus, & gratiam referre debemus. Dicimus autem, Ago gratias mihi, quòd illam vxorem nolui ducere, & cum illo non contraxi societatem. Cùm hoc dicimus, laudamus nos: & vt factum nostrum comprobemus, gratias agentium verbis abutimur. Beneficium est quod potest, & cùm datum est, non reddi. Qui sibi beneficium dat, non potest non recipere, quod dedit. Ergo non est beneficium. Alio tempore beneficium accipitur, alio redditur. In beneficio hoc est probabile, & suspiciendum, quòd alteri vt aliquis prodesset, vtilitatis interim suӕ oblitus est: quòd alteri dedit, ablaturus sibi. Hoc non facit, qui beneficium sibi dat. Beneficium dare, socialis

socialis res est, aliquem conciliat, aliquem obligat: sibi dare, non est socialis res, neminem conciliat, neminem obligat, neminem in spem inducit, vt dicat: Hic homo colendus est. illi beneficium dedi; dabit & mihi. Beneficium est, quod quis non sua causa dat, sed eius cui dat: Is qui sibi beneficium dat, sua causa dat: Non est ergo beneficium.

CAP. XII. VIDEOR tibi iam illud quod in principio dixeram, mentitus? Dices me abesse ab eo, qui operæ pretium facit; immò totam operam bona fide perdere. Expecta: etiam hoc verius dices, simul ac te ad has latebras perduxero: à quibus cùm euaseris, nihil amplius assecutus eris, quàm vt eas difficultates effugias, in quas licuit non descendere. Quid enim boni est, nodos operosè soluere, quos ipse vt solueres, feceris? Sed quemadmodum quædam in oblectamentum ac iocum sic alligantur, vt eorum solutio imperito difficilis fit: quæ ille, qui implicuit, sine vllo negotio separat: quia commissuras eorum & moras nouit: & nihilominus illa habent aliquam voluptatem; tentant enim acumen animorum & intentionem excitant: ita hæc quæ videntur callida & insidiosa, securitatem, torporem ac segnitiem ingeniis auferunt, quibus modò campus in quo vagentur, sternendus est, modò scabri aliquid & confragosi obiiciendum, per quod erepant, & sollicitè vestigium faciant. Dicitur nemo ingratus esse. id sic colligitur. Beneficium est quod prodest: prodesse autem nemo homini malo potest, vt dicitis Stoici: ergo beneficium non accipit malus: itaque nec ingratus est. Etiamnum beneficium honesta & probabilis res est: apud malum nulli honestæ rei aut probabili locus est: ergo nec beneficio; quod si accipere non potest, nec reddere quidem debet. & ideò non fit ingratus. Etiamnum, vt dicitis: Bonus vir omnia rectè facit. Si omnia rectè facit, ingratus esse non potest. Bonus beneficium reddit; malus non accipit. Quod si est, nec bonus quisquam ingratus est, nec malus. Ita ingratus in rerum natura est nomen, & hoc inane. Vnum est apud nos bonum, honestum. Id peruenire ad malum non potest. Desinit enim malus esse, si ad illum virtus intrauerit. Quamdiu autem malus est, nemo illi dare beneficium potest: quia bona maláque dissentiunt, nec in vnum eunt. Ideò nemo illi prodest: quia quicquid ad illum peruenit, id prauo vsu corrumpit. Quemadmodum stomachus morbo vitiatus, & colligens bilem, quoscunque accepit, cibos mutat, & omne alimentum in causam doloris trahit: ita animus cæcus, quicquid illi commiseris, id onus suum, & perniciem, & occasionem miseriæ facit. Felicissimis itaque opulentissimisque plurimum æstus subest, minúsque se inueniunt, quo in maiorem materiam inciderunt, qua fluctuarentur. Ergo nihil potest ad malos peruenire, quod prosit: imo nihil quod non noceat. Quæcunque enim illis contigerunt, in naturam suam vertunt, & extra speciosa, profuturáque si meliori darentur, illis pestifera sunt. Ideò nec benefi-

beneficium dare possunt: quoniam nemo potest, quod non habet, dare: hic benefaciendi voluntate caret.

CAP. XIII. SED quamuis hæc ita sint, accipere tamen malus potest, quæ beneficiis similia sint: quibus non redditis, ingratus erit. Sunt animi bona, sunt corporis, sunt fortunæ. Illa à stulto ac malo submouentur: ad hæc admittitur, quæ & accipere potest, & debet reddere: & si non reddit, ingratus est. Nec hoc ex nostra constitutione tantùm. Peripatetici quoque, qui felicitatis humanæ longè lateque terminos ponunt, aiunt, minuta peruenire beneficia ad malos. hæc qui non reddit, ingratus est. Nobis itaque beneficia esse non placet, quæ non sunt animum factura meliorem: commoda tamen illa esse, & expetenda, non negamus. Hæc & viro bono dare malus potest, & accipere à bono: vt pecuniam, vestem, honores, & vitam: quæ si non reddet, in ingrati nomen incidet. At quomodo ingratum vocas, eo non reddito, quod negas esse beneficium? Quædam etiamsi vera non sint, propter similitudinem eodem vocabulo comprehensa sunt. Sic pyxidem & argenteam & auream dicimus. Sic illiteratum non ex toto rudem, sed ad litteras altiores non perductum. Sic qui malè vestitum & pannosum vidit, nudum se vidisse dicit. Beneficia ista non sunt; habent tamen beneficij speciem. Quomodo ista sunt tanquam beneficia; sic & ille tanquam ingratus est, non ingratus. Falsum est; quia illa beneficia, & qui dat, appellat, & qui accipit. Ita & qui veri beneficij specie fefellit, tam ingratus est, quàm veneficus, qui soporem, cùm venenum crederet, miscuit.

CAP. XIV. CLEANTHES vehementiùs agit. Licet, inquit, beneficium non sit quod accipit: ipse tamen ingratus est; quia non fuit redditurus, etiam si accepisset. Sic latro est, etiã antequam manus inquinet: quia ad occidendum iam armatus est, & qui habet spoliandi atque interficiendi voluntatem. Exercetur & aperitur opere nequitia, non incipit. Ipsum quod accepit, beneficium non erat, sed vocabatur. Sacrilegi dant pœnas, quamuis nemo vsque ad deos manus porrigat. Quomodo, inquit, aduersus malum ingratus est quisquam, cùm malo dari beneficium non possit? Ea scillicet ratione, quia accepit ab illo aliquid ex illis, quæ apud imperitos bona sunt: quorum si malis copia est, ipse quoque in simili materia gratus esse debebit: & illa qualiacunque sunt, cùm pro bonis acceperit, pro bonis reddere. Aes alienum habere dicitur, & qui aureos debet, & qui corium forma publica percussum: quale apud Lacedæmonios fuit, quod vsum numeratæ pecuniæ præstat. Quo genere obligatus es, hoc fidem exolue.

CAP. XV. QVID sint beneficia, an & in hanc sordidam humilémque materiam deduci magnitudo nominis clari debeat, ad vos non pertinet; ad alios spectat verum. Vos ad speciē veri componite animum: & dum honestum dicitis, quicquid est id quod nomine honesti iactatur, id colite. Quo modo inquit, nemo per vos ingratus

est

est, sic rursus omnes ingrati sunt. Nam (vt dicitis) omnes stulti mali sunt. Qui autem habet vitium vnum, habet omnia. Omnes autem stulti, & mali sunt. Omnes ergo ingrati sunt. Quid ergo? non vndique humano generi conuicium fit? non publica querela est, beneficia perisse, & paucissimos esse, qui de benemerentibus non inuicem pessimè mereantur? Nec est quòd hanc tantùm nostram murmurationem putes, pro pessimo prauóq. numerantium, quicquid citra recti formulam cecidit. Ecce nescio quæ, non ex philosophorum domo clàm, sed ex medio conuentu, populos gentésque damnatura vox mittitur:

—— Non hospes ab hospite tutus,
Non socer à genero. fratrum quoque gratia rara est:
Imminet exitio vir coniugis, illa mariti.

Hoc iam amplius est. Beneficia in scelus versa sunt: & sanguini eorum non parcitur, pro quibus sanguis fundendus est. Gladio ac venenis beneficia sequimur. Ipsi patriæ manus afferre, & fascibus suis illam premere, potentia ac dignitas est. Humili se ac depresso loco putat stare, quisquis non supra rempublicam stetit. Accepti ab illa exercitus in ipsam conuertuntur, & imperatoria concio est, Pugnate contra coniuges, pugnate contra liberos. Aras, focos, penates, armis incessite. Qui ne triumphaturi quidem intrare vrbem iussu senatus deberetis, quibúsque exercitum victorem reducentibus curia extra muros præberetur; nunc ciuibus cæsis, perfusi cruore cognato, vrbem subrectis intrate vexillis. Obmutescat inter militaria signa libertas: & ille victor, pacatórque gentium populus, remotis procul bellis, omni terrore compresso, intra muros obsessus, aquilas suas horreat.

CAP. XVI. INGRATVS est Coriolanus: serò & post sceleris pœnitentiam pius. posuit arma, sed in medio parricidio posuit. Ingratus Catilina. parum est illi capere patriam, nisi euerterit, nisi Allobrogum in illam cohortes immiserit, & trans Alpes accitus hostis, vetera & ingenita odia satiauerit, ac diu debitas inferias Gallicis bustis duces Romani persoluerint. Ingratus C. Marius, ad consulatum à caliga perductus: qui nisi Cimbricis cædibus Romana funera æquauerit, nisi ciuilis exitij, & trucidationis non tantùm dederit signum, sed ipse signum fuerit, parum mutatam, ac repositam in priorem locum fortunam suam sentiet. Ingratus L. Sylla: qui patriam durioribus remediis quàm pericula erant, sanauit. qui cùm à Prænestina arce, vsque ad Collinam portam, per sanguinem humanum incessisset, alia edidit in vrbe prœlia, alias cædes: legiones duas, quod crudele est, post victoriam; quod nefas, post fidem, in angulum congestas contrucidauit, & proscriptionem commentus est: Dij magni! vt qui ciuem Romanum occidisset, impunitatem, & pecuniam, tantum non ciuicam acciperet. Ingratus Cn. Pompeius: qui pro tribus consulatibus, pro triumphis tribus, pro tot honoribus, quos ex maxima parte immaturus inuaserat, hanc

gratiam

gratiam reip reddidit, vt in possessionem eius alios quoque induceret, quasi potentiæ suæ detracturus inuidiam, si quod nulli licere debebat, pluribus licuisset: dum extraordinaria concupiscit imperia, dum prouincias, vt eligeret, distribuit: dum ita triumuiris R.P. diuidit, vt tamen in sua domo duæ partes essent, eo redegit populum R. vt saluus esse non posset, nisi beneficio seruitutis. Ingratus ipse Pompeij hostis ac victor, qui à Gallia Germaniaque bellum in vrbem circumegit, & ille plebicola, ille popularis, castra in circo Flaminio posuit, propiùs quàm Porsennæ fuerant. Temperauit quidem ius crudelitatéque victoriæ. Quod dicere solebat, præstitit: neminem occidit nisi armatum. Quid ergo est? Ceteri arma cruentiùs exercuerunt, satiati tamen aliquando abiecerunt. Hic gladium citò condidit, nunquam posuit. Ingratus Antonius in dictatorem suum, quem iure cæsum pronunciauit, interfectorésque eius, in prouincias & imperia dimisit: patriam verò proscriptionibus, incursionibus, bellis laceratam, post tot mala, destinauit ne Romanis quidem regibus: vt quæ Achæis, Rhodiis, & plerisque vrbibus claris ius integrum, libertatemque cum immunitate reddiderat, ipsa tributum spadonibus penderet.

CAP. XVII. DEFICIET dies enumerantem ingratos, vsque in vltima patriæ exitia. Æquè immensum erit, si percurrere cœpero, ipsa respub. quàm ingrata in optimos ac deuotissimos sibi fuerit: quámque non minùs sæpe peccauerit, quàm in ipsam peccatum est. Camillum in exilium misit: Scipionem dimisit: exulauit post Catilinam Cicero; diruti eius penates, bona direpta, factum quicquid victor Catilina fecisset. Rutilius innocentiæ pretium tulit in Asia latêre. Catoni populus Romanus præturam negauit, consulatum pernegauit. Ingrati publicè sumus. Se quisque interroget. Nemo non aliquem queritur ingratum. Atqui non potest fieri, vt omnes querantur, nisi querendum est de omnibus. Omnes ergo ingrati sunt. Tantum? Et cupidi omnes, & maligni omnes, & timidi omnes, illi in primis qui videntur audaces. Adijce, & ambitiosi omnes sunt, & impij omnes. Sed non est quod irascaris. Ignosce illis, omnes insaniunt. Nolo te ad incerta reuocare, vt dicam, Quàm ingrata sit iuuentus, vide. Quis non patri suo supremum diem, vt innocens sit, optat? vt moderatus, expectat? vt pius, cogitat? Quotus quisque vxoris optimæ mortem timet, vt non computet? Cui rogo litigatori defenso, tam magni beneficij, vltra res proximas, memoria durauit? Illud in confesso est. Quis sine querela moritur? Quis extremo die dicere audet:

Vixi, & quem dederat cursum fortuna, peregi.

Quis non recusans, quis non gemens exit? Atqui hoc ingrati est, non esse contentum præterito tempore. Semper pauci dies erunt, si illos numeraueris. Cogita, non esse summum bonum in tempore. Quantumcunque est, boni consule. Vt prorogetur tibi dies mortis, nihil proficit

cit ad felicitatem: quoniam mora non fit beatior vita, sed longior. Quanto satius est, gratum aduersus perceptas voluptates, non aliorum annos computare, sed suos benignè æstimare, & in lucro ponere? Hoc me dignum iudicauit Deus: hoc satis est. Potuit plus: sed hoc quoque beneficium est. Grati simus aduersus deos, grati aduersus homines, grati aduersus eos, qui nobis aliquid præstiterunt: grati etiam aduersus eos, qui nostris præstiterunt.

CAP. XVIII. IN infinitum, inquis, me obligas, cùm dicis, & nostris. Itaque pone aliquem finem. Qui filio beneficium dat, vt dicis, & patri eius dat. Primùm vnde, quo, quæro: deinde illud vtique mihi determinari volo, si & patri beneficium datur, nunquid & fratri? nunquid & patruo? nunquid auo? nunquid vxori, & socero? Dic mihi, vbi debeam desinere: quousque personarum seriem sequar. Si agrum tuum coluero, tibi beneficium dedero? si domum tuam ardentem restinxero, aut ne cadat excepero, tibi beneficium non dabo? si seruum tuum seruauero, tibi imputabo: si filium tuum seruauero, non habebis beneficium meum?

CAP. XVIII. DISSIMILIA ponis exempla: quia qui agrum meum colit, agro beneficium non dat, sed mihi: & qui domum meam, quo minus ruat, fulcit, præstat mihi. Ipsa enim domus sine sensu est. Debitorem me habet, quia nullum habet. & qui agrum meum colit, non illum, sed me demereri vult. Idem de seruo dicam. mei mancipij res est, mihi seruatur; ideò ego pro illo debeo. Filius ipse beneficij capax est. itaque ille accipit: ego beneficio lætor, contingor, non obligor. Velim tamen, tu qui debere non putas, respondeas mihi: Filii bona valetudo, felicitas, patrimonium, pertinet ad patrem? felicior futurus est, si saluum habuerit filium? infelicior, si amiserit? Quid ergo? qui & felicior fit à me, & infelicitatis maximæ periculo liberatur, nõ accipit beneficium? Non, inquit. Quædam enim in alios conferuntur, sed ad nos vsque permanant. Ab eo autem exigi quidq. debet, in quem confertur, sicut pecunia ab eo petitur, cui credita est, quamuis ad me illa aliquò modo venerit. Nullum beneficium est, cuius commodum non & proximos tangat, nonnunquam etiam longiùs positos. Non quæritur, quo beneficium ab eo cui datum est, transferatur, sed vbi primò collocetur. A reo tibi ipso & à capite repetitio est. Quid ergo? oro te: non dicis, Filium mihi donasti, & si hic periisset, victurus non fui? Pro eius vita beneficium non debes, cuius vitam tuæ præfers? Etiamnum cùm filium tuum seruaui, ad genua procumbis, diis vota soluis, tanquam ipse seruatus. Illæ voces exeunt tibi: Nihil interest, meum an me seruaueris. duos seruasti: immo me magis. Quare ista dicis, si non accipis beneficium? Quia etsi filius meus pecuniam mutuam sumpserit, creditori numerabo, non tamen ego debuero. Quia etsi filius meus in adulterio deprehensus erit, erubescam, non ideò ego ero adulter. Dico me tibi obligatũ pro filio; nõ quia sum, sed quia volo

me offerre tibi debitorē voluntarium. At peruenit ad me summa ex incolumitate eius voluptas, summa vtilitas, & orbitatis grauissimum vulnus effugi. Non quaerimus nunc, an profueris mihi, sed an beneficiū dederis. Prodest enim & animal, & lapis, & herba: nec tamen beneficium dant, quod nunquā datur, nisi à volente. Tu autē non vis patri, sed filio dare: & interim ne nosti quidē patrem. Itaq; cùm dixeris, Patri ergo beneficium nō dedi, filium eius seruando? contra oppone, Patri ergo beneficium dedi, quē non noui, quem non cogitaui? Et quid, quod aliquando euenit, vt patrem oderis, filium serues: beneficium ei videberis dedisse, cui tunc inimicissimus eras cùm dares? Sed vt dialogorum altercatione seposita, tanquam iurisconsultus respōdeam, mens spectanda est dantis: beneficium ei dedit, cui datum voluit. Sicut si in patris honorē fecit, pater accepit beneficium: sic pater beneficio in filium collato nō obligatur, etiam si fruitur. Si tamen occasionem habuerit, volet & ipse praestare aliquid: non tanquam soluendi necessitatem habeat, sed tāquam incipiendi causam. Repeti à patre beneficium non debet. Si quid pro hoc benignè facit, iustus, non gratus est. Nam illud finiri non potest; si patri do beneficium, & matri, & auo, & auunculo, & liberis, & affinibus, & amicis, & seruis, & patriae. Vbi ergo beneficium incipit stare? Sorites enim ille inexplebilis subit: cui difficile est modum imponere, quia paulatim surrepit, & nō desinit serpere. Illud solet quaeri. Fratres duo dissident: si alterum seruo, an dem beneficium ei, qui fratrem inuisum non perisse molestè laturus est? Non est dubium quin beneficium sit, etiam inuito prodesse: sicut non dedit beneficium, qui inuitus profuit.

CAP. XX. BENEFICIVM, inquit, vocas, quo ille offenditur, quo torquetur? Multa beneficia tristē frontē & asperam habent: quēadmodum secare & vrere vt sanet, & vinculis coërcere. Non est spectandum an doleat quis beneficio accepto: sed an gaudere debeat. Non est malus nummus, quem barbarus & ignarus formae publicae reiecit. Beneficium & odit & accepit, si modò id prodest, si is qui dabat, vt prodesset dedit. nihil refert an bonam rē malo animo quis accipiat. Agedum, hoc in contrarium verte. Odit fratrem suum, quem illi expedit habere: Hunc occidi: non est beneficium, quāuis ille dicat esse, & gaudeat. Insidiosissimè nocet, cui gratiae aguntur pro iniuria. Video. Prodest aliqua res, & ideò beneficiū est: nocet, & ideò non est beneficium. Ecce, quod nec prosit, nec noceat, dabo: & tamen beneficiū est. Patrem alicuius in solitudine exanimē inuēni, corpus eius sepeliui: nec illi profui, quid enim illius intererat, quo genere dilaberetur? nec filio, quid enim per hoc cōmodi accessit illi? Dicā quid cōsecutus sit: officio solēni & necessario per me functus est. Praestiti patri eius, quod ipse praestare voluisset, nec non & debuisset. Hoc tamen ita beneficium est, si non misericordiae & humanitati dedi, vt quodlibet cadauer abscōderem: sed si corpus agnoui, si filio tunc hoc prae-

præstare me cogitaui. At si terram ignoto mortuo inieci, nullum habeo huius officij debitorem, in publicum humanus. Dicet aliquis, Quid tantopere quæris, cui dederis beneficium, tanquam repetiturus aliquando? Sunt qui nunquam iudicant esse repetendum, & has causas afferunt: Indignus, etiam repetenti non reddet: dignus, ipse per se referet. Præterea si bono viro dedisti, expecta, ne iniuriam illi facias appellando, tanquam non fuisset sua sponte redditurus. Si malo viro dedisti: fer. Beneficium verbo ne corruperis, creditum faciendo. Præterea, lex quod non iussit repeti, vetuit. Vera sunt ista: Quàm diu me nihil vrget, quàm diu fortuna nihil cogit, perdam potiùs beneficium quàm repetam: sed si de salute liberorum agitur, si in periculum vxor deducitur, si patriæ salus ac libertas mittit me etiam quò ire nollem, imperabo pudori meo, & testabor omnia me fecisse, ne opus esset mihi auxilio hominis ingrati. Nouissimè recipiendi beneficij necessitas, repetendi verecundiam vincet. Deinde cùm bono viro beneficium do, sic do, tanquam nunquam repetiturus, nisi necesse fuerit. Sed lex, inquit, non permittendo exigere vetuit.

Cap. XXI. Mvlta legem non habent, nec actionem: ad quæ consuetudo vitæ humanæ, lege omni valentior, dat aditum. Nulla lex iubet amicorum secreta non eloqui, nulla lex fidem etiam inimico præstare. Quæ lex ad id præstandum nos quod alicui promisimus, alligat? Querar tamen cum eo, qui arcanum sermonem non continuerit, & fidem datam, nec seruatam, indignabor. Sed ex beneficio, inquit, creditum facis. Minimè. Non enim exigo, sed repeto: & ne repeto quidem, sed admoneo. Ne vltima quidem necessitas in hoc aget, vt ad eum veniam, cum quo diu mihi luctandum sit. Quid tam ingratus est, vt illi non sit satis admoneri, eum transibo: nec dignum iudicabo, qui gratus esse cogatur. Quo modo fœnerator quosdam debitores non appellat, quos scit decoxisse, & in quorum pudorem nihil superest, quod pereat: sic ego quosdam ingratos palàm ac pertinaciter præteribo: nec ab vllo beneficium repetam, nisi à quo non ablaturus ero, sed recepturus.

Cap. XXII. Mvlti sunt, qui nec negare sciant quod acceperunt, nec referre: qui nec tam boni sunt quàm grati, nec tam mali quàm ingrati; segnes & tardi, lenta nomina, non mala. Hos ego non appellabo, sed commonefaciam, & ad officium aliud agentes educam, qui statim mihi sic respondebunt: Ignosce, non mehercule sciui hoc te desiderare: alioquin vltro obtulissem. Rogo ne me ingratum existimes; memini quid mihi præstiteris. Hos ego quare dubitem, & sibi meliores & mihi facere? Quemcunque potuero, peccare prohibeo: multò magis amicum. & ne peccet, & ne in me potissimùm peccet. Alterum illi beneficium do, si illum ingratum esse non patior: nec durè illi exprobrabo, quæ præstiti, sed quàm potero mollissimè: vt potestatem referendæ gratiæ faciam, renouabo memoriam eius, & petam beneficium: ipse me repe-

repetere intelliget. Aliquando vtar verbis durioribus, ſi emendari illum ſperauero poſſe. Nam deploratum propter hoc quoque non exagitabo, ne ex ingrato inimicum faciam. Quod ſi admonitionis quoque ſuggillationem ingratis remittimus, ſegniores ad reddenda beneficia faciemus. Quoſdam verò ſanabiles, & qui fieri boni poſſint, ſi quid illos ſi morderet, perire patiemur admonitione ſublata? qua & pater filium aliquando correxit, & vxor maritum aberrantem ad ſe reduxit, & amicus languentem amici fidem erexit.

CAP. XXIII. QVIDAM vt expergiſcantur, non feriendi, ſed commouendi ſunt: Eodem modo quorundam ad referendam gratiam fides non ceſſet, ſed languet. hanc peruellamus. Noli munus tuum in iniuriam vertere. Iniuria eſt enim, ſi in hoc non repetis, vt ingratus ſim. Quid ſi ignoro, quid deſideres? Quid ſi occupationibus diſtrictus, & in alia vocatus, occaſionem non obſeruaui? Oſtende mihi quid poſſim, quid velis. Quare deſperas, antequàm tentas? Quare properas & beneficium & amicum perdere? Vnde ſcis, nolim, an ignorem: an animus, an facultas deſit mihi? Experire. Admonebo ergo, non amarè, non palam, ſine conuicios ſic, vt ſe rediiſſe in memoriam, non reduci putet.

CAP. XXIIII. CAVSAM dicebat apud diuum Iulium ex veteranis quidam, paulò violentior aduerſus vicinos ſuos, & cauſa premebatur. Meminiſti, inquit, Imperator, in Hiſpania, talum te torſiſſe circa Sucronem? cùm Cæſar meminiſſe ſe dixiſſet: Meminiſti quoque, inquit, ſub quadam arbore minimum vmbræ ſpargente, cùm velles reſidere feruentiſſimo ſole, & eſſet aſperrimus locus, in quo ex rupibus acutis, vnica illa arbor eruperat, quendam ex commilitonibus penulam ſuam ſubſtrauiſſe? Cùm dixiſſet Cæſar: Quid ni meminerim? & quidem ſiti confectus, quia impeditus ire ad fontem proximum non poteram, repere manibus volebam, niſi commilito, homo fortis ac ſtrenuus, aquam mihi in galea ſua attuliſſet. Potes ergo, inquit, Imperator, agnoſcere illum hominem, aut illam galeam? Cæſar ait, ſe non poſſe galeam agnoſcere, hominem pulchrè poſſe: & adiecit, puto ob hoc iratus, quòd ſe à cognitione media ad veterem fabulam abduceret, Tu vtique ille non es. Meritò (inquit) Cæſar, me non agnoſcis. nam cùm hoc factum eſt, integer eram; poſtea ad Mundam in acie oculus mihi effoſſus eſt, & in capite lecta oſſa. Nec galeam illam ſi videres, agnoſceres: machæra enim Hiſpana diuiſa eſt. Vetuit illi exhiberi negotium Cæſar: & agellos, in quibus vicinalis via, cauſa rixæ ac litium fuerat, militi ſuo donauit.

CAP. XXV. QVID ergo? non repeteret beneficium ab Imperatore, cuius memoriam multitudo rerum confuderat? quem fortuna ingens, exercitus diſponentem, non patiebatur ſingulis militibus occurrere? Non eſt hoc repetere beneficium, ſed reſumere bono loco poſitum & paratum: ad quod tamen, vt ſumatur, manus porrigenda eſt.

Repetam itaque, quia hoc aut necessitate facturus ero, aut illius causa, à quo repetam. Tiberius Cæsar inter initia dicenti cuidam, Meministi, antequam plures notas familiaritatis veteris proferret: Non memini, inquit, quid fuerim. Ab hoc nedum esset repetendum beneficium, optanda erat obliuio. Auersabatur omnium amicorum & æqualium notitiam, & illam solam præsentem fortunam suam aspici, illam solam cogitari ac narrari volebat: inquisitorem habebat, veterē amicum. Magis tempestiuè repetendum est beneficium, quàm petendum. Adhibenda verborum moderatio, vt nec ingratus possit dissimulare. Tacendum & expectandum, si inter sapientes viueremus: & tamen sapientibus quoq. indicare melius fuisset, quid rerum nostrarum status posceret. Deos, quorum notitiam nulla res effugit, rogamus: & illos vota non exorant, sed admonent. Diis quoque, inquam, Homericus ille sacerdos allegat officia; & aras religiosè cultas, quo obsequentes faciat, & pareant. Monere velle ac posse, secunda virtus est. Huc illuc frænis leniter motis flectendus est animus, paucis sui rector optimus: proximi sunt, qui admoniti in viam redeunt. His non est dux detrahendus. Opertis oculis inest acies, sed sine vsu, quam, lumen à diis immissum ad ministeria sua euocat. Instrumenta cessant, nisi illa in opus suum artifex mouerit. Inest interim animis voluntas bona: sed torpet, modò delicijs ac situ, modò officij inscitiâ. Hanc vtilem facere debemus: nec irati relinquere in vitio, sed vt magistri puerorum discentium patienter ferre offensationes memoriæ labentis. Quæ quem admodum sub iecto vno aut altero verbo, ad contextum reddendæ orationis adducta est, sic ad referendam gratiam admonitione reuocanda est.

LIBER SEXTVS.

CAPVT I.

QVædam, Liberalis, virorum optime, exercendi tātùm ingenii causa quæruntur, & semper extra vitam iacent: quædam & dum quæruntur, oblectamento sunt, & quæsita, vsui. Omnium tibi copiam faciam. Tu illa, vtcunque tibi visum erit, aut peragi iubeto, aut ad explicādum ludorum ordinem induci. His quoque si abire protinus iusseris, nonnihil actum erit. Nam etiam quod discere superuacuum est, prodest cognoscere. Ex vultu igitur tuo pendebo, prout ille suaserit mihi, alia detinebo diutius, alia expellam, & capite agam.

CAP. II. An beneficium eripi possit, quæsitum est. Quidā negant posse. Non enim res est, sed actio: quomodo aliud est munus: aliud ipsa donatio: aliud qui nauigat, aliud ipsa nauigatio. Et quāuis æger non sit sine morbo, nō tamē idem est æger & morbus: Ita aliud est beneficium ipsum, aliud quod ad vnumquemq: nostrū beneficio peruenit. Illud incorporale est, irritum non

non fit in materia illius huc & illuc iactatur, & dominum mutat. Itaque tu tuum eripis, ipsa rerum natura reuocare quod dedit, non potest. Beneficia sua interrumpit, non rescindit. Qui moritur, tamen vixit: qui amisit oculos, tamen vidit. Quæ ad nos peruenerũt, ne sint, effici potest: ne fuerint, non potest. Pars autem beneficii, & quidem certissima, est, quæ fuit. Nõnunquam vsu beneficij longiore prohibemur; beneficium quidem ipsum non eraditur. Licet omnes in hoc vires suas natura aduocet, retro illi agere se non licet. Potest eripi domus, & pecunia, & mancipium, & quicquid est, in quo hæsit beneficii nomen: ipsum verò stabile & immotum est. Nulla vis efficiet, ne hic dederit, ne ille acceperit.

CAP. III. EGREGIE mihi videtur M. Antonius apud Rabirium poëtam, cùm fortunã suam transeuntem aliò videbat, & sibi nihil relictum, præter ius mortis: id quoque, si citò occupauerit, exclamare: *Hoc habeo, quodcunque dedi.* O quantum habere potuit, si voluisset! Hæ sunt diuitiæ certæ, in quacunque sortis humanæ leuitate, vno loco permansuræ: quæ quo maiores fuerint, hoc minorẽ habebunt inuidiam. Quid tanquã tuo parcis? Procurator es. Omnia ista quæ vos tumidos, & supra humana elatos, obliuisci cogunt vestræ fragilitatis, quæ ferreis claustris custodiis armati, quæ ex alieno sanguine rapta vestro defenditis; propter quæ classes cruentaturas maria deducitis; propter quæ quassatis vrbes, ignari, quãtum telorum in aduersos fortuna comparet; propter quæ ruptis totiens affinitatis, amicitiæ, collegij fœderibus, inter contendentes duos terrarum orbis elisus est; non sunt vestra: in deposito causa sunt, iam iamq. ad alium dominum spectãtia, aut hostis illa, aut hostilis animi successor, inuadet. Quæris quomodo illa tua facias? donando. Consule ergò rebus tuis, & certam tibi earum atque inexpugnabilem possessionem para; honestiores illas non solùm, sed tutiores facturus: illud quod suspicis, quo te diuitẽ ac potentem putas, quamdiu possides, sub nomine sordido iacet. Domus est, seruus est, nummi sunt. cùm donasti, beneficium est.

CAP. IIII. FATERIS, inquit, nos aliquando beneficium non debere ei, à quo accepimus. ergo ereptum est. Multa sunt, propter quæ beneficium debere desinimus: non quia ablatum, sed quia corruptum est. Aliquis reum me defendit: sed vxorem meam per vim stupro violauit. Non abstulit beneficium, sed opponendo illi parem iniuriam, soluit me debito: &, si plus læsit, quàm antè profuerat, nõ tantùm gratia extinguitur, sed vlciscẽdi querendique libertas fit, vbi in comparatione beneficij præponderauit iniuria: ita non aufertur beneficium, sed vincitur. Quid? non tam duri quidam, & tã scelerati patres sunt, vt illos auersari & eiurare ius fasq. sit? Nunquid ergo illi abstulerunt, quæ dederant? minimè: sed impietas sequentium temporum, cõmendationem omnis prioris officij sustulit. Nõ beneficium tollitur, sed beneficij gratia: & efficitur, nõ, ne habeã, sed ne debeã. Pecuniam aliquis mihi credidit: sed

domum meam incêdit? penſatum eſt creditum damno. nec reddidi illi, nec tamen debeo. Eodem modo & hic: quia aliquid benignè aduerſus me fecit, aliquid liberaliter; ſed poſteà multa ſuperbè, contumelioſè, crudeliter: eo loco me poſuit, vt perinde liber aduerſus eum ſim, quaſi non accepiſſem. Vim beneficiis ſuis attulit. Colonum ſuum non tenet, quamuis tabellis manentibus, qui ſegetem eius proculcauit, qui ſucc'dit arbuſta: non quia recepit quod pepigerat, ſed quia ne reciperet, effecit. Sic debitori ſuo creditor ſæpe damnatur, vbi plus ex alia cauſa abſtulit, quàm ex credito petit. Non tantùm inter creditorem & debitorem iudex ſedet qui dicat, Pecuniam credidiſti. Quid ergo? pecus abegiſti, ſeruum eius occidiſti, agellum quem non emeras poſſides: æſtimatione facta, debitor diſcede, qui creditor veneras. Sæpe etiam beneficium manet, nec debetur, ſi ſecuta eſt dantem pœnitentia; ſi miſerum ſe dixit, quòd dediſſet; ſi cùm daret, ſuſpirauit, vultum obduxit; perdere ſe credidit, non donare: ſi ſua cauſa, aut certè non mea, dedit: ſi non deſiit inſultare, gloriari, & vbique iactare, & acerbum munus ſuum facere. Manet itaque beneficium, quamuis non debeatur: ſicuti quædam pecuniæ, de quibus ius creditori non dicitur, debentur, ſed non exiguntur.

CAP. V. INTER beneficia quoque & iniurias ratio confertur. Dediſti beneficium: iniuriam poſteà feciſti. Et beneficio gratia debetur, & iniuriæ vltio. Nec ego illi gratiam debeo, nec ille mihi pœnam. Alter ab altero abſoluitur. Cùm dicimus, Beneficium illi reddidi; non hoc dicimus, illud nos quod acceperamus reddidiſſe, ſed aliud pro illo. Reddere enim eſt, rem pro re dare. Quid ni? cùm omnis ſolutio non idem reddat, ſed tantundem. Nam & pecuniam dicimur reddidiſſe, quamuis numerauimus pro argenteis aureos, quamuis non interuenerint nummi, ſed delegatione & verbis perfecta ſolutio ſit. Videris mihi dicere: Perdis operam. Quorſum enim pertinet ſcire me, an maneat quod non debetur? Iuriſconſultorum iſtæ acutæ ineptiæ ſunt, qui hereditatem negant vſucapi poſſe, ſed ea quæ in hereditate ſunt: tanquã quicquam aliud ſit hereditas, quàm ea quæ in hereditate ſunt. Illud mihi potiùs diſtingue, quod poteſt ad rem pertinere, cùm idem homo beneficium mihi dedit, & poſtea fecit iniuriam, vtrum & beneficium illi reddere debeam, & me ab illo nihilominus vindicare; ac veluti duobus nominibus ſeparatim reſpondere: an alterum alteri contribuere, & nihil negotij habere, vt beneficium iniuria tollatur, beneficio iniuria. Illud enim video in foro fieri; quid in veſtra ſchola iuris ſit, vos ſciatis. Separantur actiones, & de eo quod agimus, de eodem nobiſcum agitur. Confunditur formula; ſi qui apud me pecuniam depoſuerit, idem mihi poſtea furtum fecerit; & ego cum illo furti agam, & ille mecum depoſiti.

CAP. VI. QVAE propoſuiſti, mi Liberalis, exempla, certis legibus continentur, quas neceſſe eſt ſequi: lex legi non miſcetur.

tur. Vtraque sua via it;depositum habet suam actionem propriam, tam mehercule quàm furtum. Beneficium nulli legi subiectum est: me arbitro vtitur licet cōparare inter se quantum profuerit mihi quisque, aut quātum nocuerit: tum pronuntiare, vtrum plus debeatur mihi, an debeam. In illis nihil est nostræ potestatis: eundum est, quà ducimur. In beneficio tota potestas mea est: ego itaque iudico illa, non separo, nec diduco: sed iniurias ac beneficia ad eundem iudicem mitto. Alioquin iubes me eodem tempore amare & odisse; queri & gratias agere: quod natura non recipit. Potiùs comparatione facta inter se beneficij & iniuriæ, videbo an etiam vltrò mihi debeatur. Quomodo si quis scriptis nostris, alios supernè imprimat versus, priores literas non tollit, sed abscōdit: sic beneficium, superueniens iniuria, apparere non patitur.

CAP. VII. VVLTVS tuus, cui regendum me tradidi, colligit rugas & attrahit frontem, quasi longiùs excam. Videris mihi dicere:

Quo tantum mihi dexter abis? huc dirige cursum.

Litus ama.

Non possum magis. Itaque si huic satisfactum existimas, illò transeamus, an ei debeatur aliquid qui nobis inuitus profuit. Hoc apertiùs potui dicere, nisi propositio deberet esse cōfusior, vt distinctio statim subsecuta ostenderet vtrumque quæri, an ei debeamus, qui nobis, dum non vult, profuit: & an ei, qui dum nescit. Nam si quis coactus aliquid boni fecit, quin nos non obliget, manifestius est, quàm vt ulla in hoc verba impendenda sint. Et hæc quæstio faciè expeditur, & si qua similis huic moueri potest, si totiens illò cogitationem nostram conuicerimus. Beneficium nullum est, nisi quod ad nos primùm aliqua cogitatio defert, deinde amica & benigna. Itaque nec fluminibus gratias agimus, quamuis aut magna nauigia patiantur, & ad subuehendas copias largo ac perenni alueo currant; aut piscosa & amœna pinguibus aruis interfluant: nec quisquam Nilo beneficium debere se iudicat, non magis quàm odium, si immodicus superfluxit, tardeque recessit: nec ventus beneficium dat, licet lenis & secundus aspiret: nec vtilis & salubris cibus. Nam qui beneficium mihi daturus est, debet non tantùm prodesse, sed velle. Ideò nec mutis animalibus quicquam debetur: & quàm multos è periculo velocitas equi rapuit? Nec arboribus: & quàm multos æstu laborantes, ramorum opacitas texit? Quid autem interest, vtrum mihi qui nescit, profuerit; an qui scire non potuit? cùm vtriq; velle defuerit? Quid autem interest, vtrum me iubeas naui, aut vehiculo, aut lanceæ debere beneficium; an ei qui æquè quàm ista propositū benefaciendi nullum habuit, sed profuit casu?

CAP. VIII. BENEFICIVM aliquis nesciens accepit, nemo à nesciente. Quomodo multos fortuita sanant, nec ideò remedia sunt; & in flumen alicui cecidisse frigore magno, causa sanitatis fuit: quomodo quorundam flagellis quartana discussa est; & metus repentinus animum

animum in aliam curã auertendo suspectas horas fefellit; nec ideò quicquam horum etiam si saluti fuit, salutare est: sic quidam nobis prosunt, dum nolunt, immo quia nolunt; nõ tamen ideo illis beneficium debemus. Quid si perniciosa illorum consilia fortuna deflexit in melius? an existimas me debere ei quicquam, cuius manus cùm me peteret, percussit hostem meum, qui nocuisset, nisi errasset? Saepe testis dum apertè peierat, etiam veris testibus abrogauit fidẽ, & reum velut factione circumuẽtũ miserabilem reddidit. Quosdã ipsa, quae premebat, potentia eripuit: & iudices quem dãnaturi erant causa, dãnare gratia noluerunt. Non tamen hi beneficium dederunt, quamuis profuerint; quia eò quò missum sit, non quò peruenerit, quaeritur: & beneficium ab iniuria distinguit, non euentus, sed animus. Aduersarius meus dum cõtraria dicit, & iudicẽ superbia offendit, & vnum testem temerè dimittit, causam meã erexit. Nõ quaero an pro me errauerit, quia contra me voluit.

CAP. IX. NEMPE ut gratus sim, velle debeo idẽ facere quod ille. Vt beneficium daret, velle debuit. Nam quid est iniquius homine, qui eum odit, à quo in turba calcatus, aut respersus, aut quò nollet impulsus est? At quid est aliud, quod illum querelae eximat, cùm in re sit iniuria, quàm nescisse quid faceret? Eadem res efficit, ne hic beneficium dederit, ne ille iniuriam fecerit. Et amicum & inimicum voluntas facit. Quàm multos militiae morbus eripuit? quosdam ne ad ruinam domus suae occurrerẽt, inimicus vadimonio tenuit; ne in piratarum manus peruenirẽt, quidã naufragio consecuti sunt. Nec his tamen beneficium debemus; quoniã extra sensum officij casus est; nec inimico cuius nos lis seruauit, dum vexat ac detinet. Non est beneficium, nisi quod à bona voluntate proficiscitur, nisi illud agnoscit, qui dedit. Profuit aliquis mihi dũ nescit; nihil illi debeo: profuit cùm vellet nocere, imitabor ipsum.

CAP. X. AD primũ illum reuertamur: vt gratiam referã, aliquid facere me vis: ille vt beneficium mihi daret, nihil fecit. Vt ad alterum transeamus, vis me huic gratiam referre, vt quod à nolẽte accepi, volens reddam. Nam quid de tertio loquar, qui ab iniuria in beneficium delapsus est? Vt beneficium tibi debeam, parum est voluisse te dare: vt nõ debeam, satis est noluisse. Beneficium enim voluntas nuda nõ efficit: sed quod beneficium non esset, si optimae ac plenissimae voluntati fortuna deesset, id aequè beneficium nõ est, nisi fortunam voluntas antecessit. Non enim profuisse te mihi oportet, vt ob hoc tibi obliger, sed ex destinato profuisse.

CAP. XI. Cleanthes exemplo eiusmodi vtitur: Ad quaerẽdum, inquit, & accersendum ex academia Platonem, duos pueros misi. Alter totam porticum perscrutatus est, alia quoque loca in quibus illum inueniri posse sperabat, percurrit, & domum non minùs lassus quàm irritus redit. Alter apud proximum circulatorem resedit, & dum vagus atq; erro vernaculis cõgregatur, & ludit, trãseuntem Platonem, quem non quaesierat, inuenit. Illum, inquit, laudabimus puerum qui

qui quantum in se erat, quod illius est fecit:hũc, feliciter inertem, castigabimus. Voluntas est,quæ apud nos ponit officiũ: cuius vide quæ conditio sit, vt me debito obstringat. Parum est illi velle, nisi profuit: parum est profuisse,nisi voluit. Puta enim aliquem donare voluisse,nec donasse;animum quidem eius habeo,sed beneficium non habeo: quod consummat & res,& animus. Quemadmodum ei qui voluit mihi pecuniã credere,sed non credidit,nihil debeo: ita ei qui voluit mihi beneficium dare,sed nõ potuit,amicus quidem ero,sed non obligatus. Et volam illi aliquid præstare: nam & ille voluit mihi: ceterùm si benigniore fortuna vsus præstitero, beneficium dedero, non gratiam retulero. Ille mihi gratiam debebit referre:huic initium à me fiet numerandi.

CAP. XII. INTELLIGO iam quid velis quærere. Nõ opus est te dicere. Vultus tuus loquitur. Si quis sua causa nobis profuit, estne , inquis, debetur aliquid? Hoc enim sæpe te conquerentẽ audio, quòd quædam homines sibi præstant,aliis imputant. Dicam,mi Liberalis:sed priùs hanc quæstiunculam diuidam,& rem æquã ab iniqua separabo. Multũ enim interest, vtrum aliquis beneficium nobis det sua causa,an nostra:an sua & nostra. Ille qui totus ad se spectat,& nobis prodest,quia aliter sibi prodesse non potest:eo loco mihi est, quo qui pecori suo hibernum & æstiuum pabulum prospicit, eo loco,quo qui captiuos suos,vt cõmodiùs væneant,pascit, & opimos boues saginat ac defricat; quo lanista, qui familiam suam summa cura exercet atque ornat. Multum (vt ait Cleanthes) a beneficio distat negotiatio.

CAP. XIII. RVRSVS non sum tam iniquus, vt nihil ei debeã, qui cùm mihi vtilis esset, fuit & sibi. Non enim exigo, vt sine respectu sui mihi consulat: immò etiam opto, vt beneficium mihi datum, vel magis danti profuerit; dummodo id qui dabat,duos intuens dederit, & inter me séque diuiserit. Licet id ipse ex maiore parte possideat, si modò me in consortium admisit,si duos cogitauit: ingratus sum, non solùm iniustus, nisi gaudeo hoc illi profuisse quod proderat mihi. Summæ malignitatis est, non vocare beneficium, nisi quod dantem aliquo incommodo affecit. Aliter illi, qui beneficium dat sua causa, respondebo: Quare potius te mihi profuisse dicas, quàm me tibi? Puta, inquit, aliter fieri non posse me magistratum, quàm si decem captos ciues ex magno captiuorum numero redemero; nihil debebis mihi, cùm te seruitute ac vinculis liberauero? Atqui mea id causa faciam. Aduersus hoc respondeo: Aliquid istic tua causa facis, aliquid mea. Tua,quòd redimis: mea, quòd eligis. tibi enim ad vtilitatẽ tuam satis est quoslibet redemisse. Itaq. debeo, non quòd redimis me,sed quòd eligis. poteras enim & alterius redemptione idem consequi,quod mea. Vtilitatem rei partiris mecum,& me in beneficium recipis,duobus profuturum. Præfers me aliis : hoc totum mea causa facis. Itaque si prætorem te factura esset decem captiuorum redemptio,decẽ autem soli

captiui essemus, nemo quicquam tibi deberet ex nobis: quia nihil haberes quod cuiquam imputares, à tua vtilitate seductum. Non sum iniquus beneficij interpres: nec desidero illud mihi tantùm dari, sed & tibi.

CAP. XIIII. QVID ergo, inquit, si in sortem nomina vestra coniici iussissem, & tuũ nomen inter redimendos exisset, nihil deberes mihi? immò deberem, sed exiguum. Quid sit hoc, dicam. Aliquid mea causa facis, quòd me ad fortunam redemptionis admittis: quòd nomen meum exiit, sorti debeo; quòd exire potuit, tibi. Aditum mihi ad beneficium tuum dedisti, cuius maiorem partem fortunæ debeo: sed hoc ipsum tibi, quod fortunæ debere potui. Illos ex toto præteribo, quorum mercenarium beneficium est: quod qui dat, non computat cui, sed quanti daturus sit, quod vndiq. in se conuersum est. Vendit mihi aliquis frumentum, viuere non possum, nisi emero: sed non debeo vitam, quia emi. Nec quàm necessarium fuerit, æstimo, sine quo victurus non fui: sed quàm gratuitum, quod non habuissem, nisi emissem: in quo inuehendo mercator non cogitauit, quantum auxilij allaturus esset mihi, sed quantum lucri sibi. Quod emi, non debeo.

CAP. XV. ISTO modo, inquit, ne medico quidem debere te, nisi mercedulam, dices: nec præceptori, quia aliquid numerauerit. Atqui omnium horum apud nos magna caritas, magna reuerentia est. Aduersus hoc respõdetur, quædam pluris esse, quàm emuntur. Emis à medico rem inæstimabilem, vitam ac valetudinem bonam: à bonarum artium præceptore studia liberalia, & animi cultum. Itaque his non rei pretium, sed operæ soluitur, quòd deseruiunt, quòd à rebus suis auocati nobis vacant: mercedem non meriti, sed occupationis suæ ferunt. Aliud tamen dici potest verius, quod statim ponam, si priùs quomodo istud refelli possit, ostendero. Quædam, inquit, pluris sunt quàm væniuerunt, & ob hoc aliquid mihi extra pro illis quamuis empta sint, debes. Primùm, quid interest quanti sint, cùm de pretio inter ementem & vendentem conuenerit? Deinde non væniit illud suo pretio, sed tuo. Pluris est, inquit, quàm væniit. Sed pluris vænire non potuit. Pretium autem cuiusque rei pro tempore est. Cùm benè ista laudaueris, tanti sunt quanto pluris vænire non possunt. Præterea nihil venditori debet, qui bene emit. Deinde etiam si pluris ista sunt, non tamen vllum istic tuum munus est, vt non ex vsu affectúve, sed ex consuetudine & annona æstimentur. Quod tu pretium ponis traiicienti maria, & per medios fluctus, cùm è terræ conspectu recessit, certam secanti viam & prospicienti futuras tempestates, & securis omnibus iubenti subitò vela stringi, armamenta demitti, paratos ad incursum procellæ, & repentinum impetum stare? Huic tamen tantæ rei præmium vectura persoluit. Quanti æstimas in solitudine hospitium, in imbre tectum, in frigore balneum, aut ignem? Scio tamen quanti ista consecuturus diuersorium subeam. Quantùm nobis præstat,

stat, qui labentem domum fulcit? & agentem ex imo rimas, insulam, incredibili arte suspendit? Certo tamen & leui pretio fultura conducitur. Murus nos ab hostibus tutos, & à subitis latronum incursionibus præstat. Notum est tamen, illas turres, pro securitate publica propugnacula habituras, excitaturus faber quid in diem mereat.

CAP. XVI. INFINITVM erit, si latiùs exempla conquiram, quibus appareat, paruo magna constare. Quid ergo? quare medico & præceptori plus quiddam debeo, nec aduersus illos mercede defungor? Quia ex medico ac præceptore in amicum transeunt, & nos non arte quam vendunt, obligant, sed benigna & familiari voluntate. Itaque medico, qui nihil amplius quàm manum tangit, & me inter eos, quos perambulat, ponit, sine vllo affectu facienda vitandaue præcipiens, nihil amplius debeo: quia me non tanquam amicum vidit, sed tanquam imperatorem. Ne præceptorem quidem habeo cur venerer, si me in grege discipulorum habuit; si non putauit dignum propria & peculiari cura, si nunquam in me direxit animum; & cùm in medium effunderet, quæ sciebat, non didici, sed excepi. Quid ergo est, quare istis debeamus multum? non quia pluris est quod vendiderunt, quàm emimus, sed quia nobis ipsis aliquid præstiterunt. Ille plus impendit, quàm medico necesse est. Pro me, non pro fama artis, extimuit. Non fuit contentus remedia monstrare, sed admouit. Interea sollicitus assedit, ad suspecta tempora occurrit. Nullum ministerium oneri illi, nullum fastidio fuit. Gemitus meos non securus excepit. In turba multorum inuocantium, ego illi potissima cura fui. Tantum aliis vacauit, quantum mea valetudo permiserat. Huic ego non tanquam medico, sed tanquam amico obligatus sum. Alter rursus in docendo & laborem & tædium tulit, præter illa quæ præcipientibus in commune dicuntur, aliqua instillauit, ac tradidit, hortando bonam indolem erexit, & modò laudibus fecit animum, modò admonitionibus discussit desidiam. Tum ingenium latens & pigrum, iniecta (vt ita dicam) manu, extraxit: nec quæ sciebat, malignè dispensauit, quo diutiùs esset necessarius: sed cupiit, si posset, vniuersa transfundere. Ingratus sum, nisi illum inter gratissimas necessitudines diligo.

CAP. XVII. SORDIDISSIMORVM quoque artificiorum institoribus supra constitutum aliquid adiecimus, si nobis opera illorum enixior visa est: & gubernatori, & opifici vilissimæ mercis, & in diem se locanti, corollarium aspersimus: In optimis verò artibus, quæ vitam aut conseruant, aut excolunt, qui nihil se plus existimat debere quàm pepigit, ingratus est. Adiice, quòd talium studiorum traditio miscet animos. hoc cùm factum est, tam medico quàm præceptori pretium operæ soluitur, animi debetur.

CAP. XVIII. PLATO cùm flumen naue transisset, nec ab illo quicquam portitor exegisset, honori hoc suo datum credens, dixit positum illi esse apud Platonem officium. Deinde pau-

paulo post, cùm alium atq. alium gratis eâdem transueheret sedulitate, negauit illi iam apud Platonem positum officium. Nam vt tibi debeam aliquid, pro eo quod præstas, debes non tantùm mihi præstare, sed tanquam mihi. Non potes ob id quenquam appellare, quod spargis in populum. Quid ergo? Nihil debetur pro hoc? Nihil tanquã ab vno. Cũ omnibus soluam quod tibi cum omnibus debeo.

CAP. XIX. NEGAS, inquit, vllum dare beneficium eum, qui me gratuitò naue per flumen Padum tulit? Nego. Aliquid boni facit, beneficium non dat. Facit enim sua causa, aut vtiq. non mea. Ad summam, ne ipse quidem se mihi beneficium iudicat dari: sed aut reip. aut viciniæ, aut ambitioni suæ præstat: & pro hoc aliud quoddam commodum expectat, quàm quod à singulis recepturus est. Quid ergo, inquis, si princeps ciuitatem dederit omnibus Gallis, si immunitatem Hispanis, nihil hoc nomine singuli debebunt? Quid ni debeant? Debebunt autem non tanquam proprium beneficium, sed tanquam publici partem. Nullam, inquit, habuit cogitationem mei. Illo tẽpore, quo vniuersis proderat, noluit mihi propriè ciuitatem dare: nec in me direxit animum. Ita quare ei debeam, qui me sibi non substituit, cùm facturus esset, quod fecit? Primùm cùm cogitauit Gallis omnibus prodesse, & mihi cogitauit prodesse. Eram enim Gallus: & me, etiam si nõ mea, publica tamen nota cõprehendit. Deinde ego quoq. illi nõ tanquam proprium debebo: sed quomodo vnus è populo, non tanquam pro me soluam, sed tanquam pro patria conferam.

CAP. XX. Si quis patriæ meæ pecuniam credat, non dicam me illius debitorem, nec hoc æs alienum profitebor, aut candidatus, aut reus: ad exsoluendum tamen hoc, portionem meã dabo. Sic istius muneris quod vniuersis datur, debitorem me nego: quia mihi dedit quidem, sed non propter me: & mihi quidem, sed nesciẽs an mihi daret: nihilominus aliquid mihi dependendum sciam; quia ad me quoq. circuitu longo peruenit. Propter me factum debet esse quod me obliget. Isto, inquis, modo nec Lunæ, nec Soli quicquam debes; non enim propter te mouentur. Sed cùm in hoc moueantur, vt vniuersa conseruẽt, & pro me mouentur. Vniuersorum enim pars sum. Adice nunc, quòd nostra & horum cõditio dissimilis est. Nam qui mihi prodest, vt per me prosit & sibi, non dedit beneficium: quia me instrumentum vtilitatis suæ fecit. Sol autem & Luna etiamsi nobis prosunt; non in hoc tamen prosunt, vt per nos prosint sibi. Quid enim nos illis conferre possumus?

CAP. XXI. SCIAM, inquit, Solem ac Lunam nobis velle prodesse, si nolle potuerint: illis enim non licet non moueri. ad summam consistant, & opus suum intermittant. Hoc vide quot modis refellatur. Nõ ideò minus vult, quia non potest nolle. Immo magnum argumentum est firmæ voluntatis, ne mutare quidẽ posse. Vir bonus non potest non facere, quod facit: non enim erit bonus, nisi fecerit.

cerit. Ergo nec bonus vir beneficium dat, quia facit quod debet. non poteſt autem non facere quod debet. Præterea multũ intereſt, vtrũ dicas, Non poteſt hoc nõ facere, quia cogitur: an, Nõ poteſt nolle. Nã ſi neceſſe eſt illi facere, nõ debeo ipſi beneficium, ſed cogẽti. Si neceſſe eſt illi velle ob hoc, quia nihil habet melius quod velit, ipſe ſe cogit. Ita quod tanquam coacto nõ deberẽ, tanquam cogenti debeo. Deſinam, inquit, velle. Hoc loco tibi occurrat, Quis tam demens eſt, vt eam neget voluntatẽ eſſe, cui non eſt periculum deſinendi, vetteddiq. ſe in cõtrariũ: cũm ex diuerſo nemo æquè videri debeat velle, quàm cuius voluntas vſq.eò certa eſt, vt æterna ſit? An ſi is quoq.vult, qui poteſt ſtatim nolle, is non videbitur velle, in cuius naturam non cadit nolle?

CAP. XXII. AGEDVM, inquit, ſi poſſunt, reſiſtant. Hoc dicis, Omnia iſta ingentib. interuallis diducta, & in cuſtodiam vniuerſi diſpoſita, ſtationes ſuas deſerãt, ſubita cõfuſione rerum ſidera ſideribus incurrant, & rupta rerum concordia in ruinam diuina labantur, cõtextusq. velocitatis citatiſſimæ, in tot ſæcula promiſſas vices in medio itinere deſtituat, & quæ nunc cum alternis tedeũtq. opportunis librãmẽtis, mundum ex æquo tẽperãtia, repẽtino cõcrementur incẽdio, & ex tanta varietate ſoluantur, atq. eant in vnum omnia. Ignis cuncta poſſideat, quem deinde pigra nox occupet, & profunda vorago tot deos ſorbeat. Eſt tanti, vt tu coarguaris, iſta cõcidere? Proſunt tibi etiam inuito, eũntq. iſta tua cauſa: etiã ſi maior illis alia ac prior cauſa eſt.

CAP. XXIII. ADIICE nunc, quod non externa cogunt deos, ſed ſua illis in legem æterna voluntas eſt. ſtatuerunt, quæ non mutarent. Itaque non poſſunt videri facturi aliquid, quamuis nolint: quia quicquid deſinere non poſſunt, perſeuerare voluerunt. Nec vnquam primi conſilij deos pœnitet. Sine dubio illis deſciſcere in cõtrarium non licet. Sed non ideo, quia vis ſua illos in propoſito tenet, ex imbecillitate permanent; ſed quia non licet ab optimis aberrare, & ſic ire decretum eſt. In prima autem illa conſtitutione, cùm vniuerſa diſponerẽt, etiam noſtra viderunt, rationemque hominis habuerunt. Itaque non poſſunt videri ſua tantum cauſa decurrere, & explicare opus ſuum: quia pars operis ſumus & nos. Debemus ergo & Soli, & Lunæ, & cæteris cæleſtibus beneficium: quia etiam ſi potiora illis ſunt, in quæ oriuntur, nos tamen in maiora ituri iuuant. Adiice, quòd deſtinato iuuant. Ideóque obligati ſumus, qui non in beneficium ignorantium incidimus; ſed hæc quæ accipimus, accepturos ſcierunt: & quanquam maius illis propoſitum ſit, maiórque actus ſui fructus, quàm ſeruare mortalia: tamen in noſtras quoque vtilitates à principio rerum præmiſſa mens eſt, & is ordo mundo datus, vt appareat curam noſtri non inter vltima habitam. Debemus parentibus noſtris pietatem. & multi non vt gignerent, coierunt. Dij nõ poſſunt videri neſciſſe, quid effecturi eſſent, cùm omnib. alim ẽta protinus, & alia vtilia prouiderint. nec eos per negligentiã genuere,

quæ-

quibus tam multa genuerant. Cogitauit enim nos antè natura, quàm fecit. Nec tam leue opus sumus, vt illi potuerimus excidere. Vide quantum nobis permiserit, quàm non intra homines, humani imperij conditio sit. Vide in quantum corporibus vagari liceat, quæ non coërcuit fine terrarum, sed omnem in partem sui misit. Vide, animi quantum audeant, quemadmodum soli aut nouerint deos, aut quærant, & mente in altum datâ diuina comitentur. Scias, non esse hominem tumultuarium & incogitatum opus. Inter maxima rerum suarum, natura nihil habet quo magis glorietur, aut certè cui glorietur. Quantus iste furor est, controuersiam dijs muneris sui facere? Quomodo aduersus eos hic erit gratus, quibus gratia referri sine impendio non potest? qui negat ab his accepisse se, à quibus cum maximè accipit, qui & semper daturi sunt, & nunquam recepturi? Quanta autem peruersitas, ob hoc alicui non debere, quia etiam inficianti benignus est: & continuationem ipsam, seriémque beneficij, argumentum vocare necessario dantis? Nolo, sibi habeat. Quis illum rogat? & omnes alias impudentis animi voces his astrue. Non ideò de te minus meretur is, cuius liberalitas ad te etiam, dum negas, peruenit, cuiusque beneficiorum vel hoc maximum, quod etiam querenti daturus est.

CAP. XXIIII. NON vides, quemadmodum teneram liberorum infantiam, parentes ad salubrium rerum patientiam cogant? Flentium corpora, ac repugnantium, diligenti cura fouent: & ne membra libertas immatura detorqueat, in rectum exitura constringunt: & mox liberalia studia inculcant, adhibito timore nolentibus. Ad vltimum audacem iuuentam frugalitati, pudori, moribus bonis, si parum sequitur, coactam applicant. Adolescentibus quoque ac iam potentibus sui, si remedia, metu aut intemperantia reiiciunt, vis adhibetur, ac seruitus. Itaque beneficiorum maxima sunt, quæ à parentibus accipimus, dum aut nescimus, aut nolumus.

CAP. XXV. HIS ingratis, & repudiantibus beneficia, non quia nolunt, sed ne debeant, similes sunt ex diuerso nimis grati: qui aliquid incommodi precari solent his quibus obligati sunt, aliquid aduersi, in quo affectum memorem accepti beneficij approbent. An hoc rectè faciant, & pia voluntate, quæritur: quorum animus similis est prauo amore flagrantibus, qui amicæ suæ optant exilium, vt desertam fugientemque comitentur: optant inopiam, vt magis desideranti donent: optant morbum, vt assideant: & quicquid inimicus optaret, amantes vouent. Ferè idem itaque exitus est odij & amoris insani. Tale quiddam & his accidit, qui amicis incommoda optãt, quæ detrahant, & ad beneficium iniuria veniunt: cùm sanctius sit vel cessare, quàm per scelus officio locum quærere. Quid si gubernator à Dijs tempestates infestissimas, & procellas petat, vt gratior ars sua periculo fiat? Quid si imperator deos oret, vt magna vis hostium circumfusa

ca-

castris, fossas subito impetu ō-pleat, & vallum trepidante exercitu conuellat, & in ipsis portis, infesta signa constituat, quo maiore cum gloria rebus lapsis profligatisque succurrat? Omnes isti beneficia sua detestabili via ducunt, qui deos contra eum aduocant, cui ipsi affuturi sunt, & antè illos sterni, quàm erigi volunt. Inhumana ista & peruersè grati animi natura est, contra eum optare, cui honestè deesse non possis.

CAP XXVI. NON nocet illi votum meum, inquit, quia simul opto & periculum & remedium. Hoc dicis, nonnihil te peccare, sed minùs quàm si sine remedio periculum optares. Nequitia est vt extrahas, mergere: euertere, vt suscites; vt emittas, includere. Non est beneficium, iniuriæ finis: nec vnquam id detraxisse meritum est, quod ipse qui detraxit, intulerat. Non vulneres me malo, quàm sanes. Potes inire gratiam, si quia vulneratus sum, sanas: non, si vulneras, vt sanandus sim. Nunquam cicatrix, nisi collata vulneri, placuit: quod ita coisse gaudemus, vt non fuisse mallemus. Si hoc ei optares, cuius nullum beneficium haberes, inhumanum erat votum: quanto inhumanius ei optas, cui beneficium debes?

CAP. XXVII. SIMVL, inquit, vt possim ferre illi opem, precor. Primum, vt te in media parte voti tui occupem, iam ingratus es. Nondum audio quid illi velis præstare; scio quid illum velis pati. Sollicitudinem illi & metum, & maius aliquid imprecaris malum. Optas vt ope indigeat: Hoc contra illum est. Optas vt sua indigeat ope: Hoc pro te est. Non succurrere vis illi, sed soluere. Qui sic properat, ipse solui vult, non soluere. Ita quod vnum in voto tuo honestum videri poterat, turpe & ingratum est, nolle debere. Optas enim, non vt tu facultatem habeas referendæ gratiæ, sed vt ille necessitatem implorandæ. Superiorem te facis, & quod nefas est, breue meritum ad pedes tuos mittis. Quanto satius est, honesta voluntate debere, quàm per malam rationem soluere? Si inficiatus es quod acceperas, minùs peccares: nihil enim nisi quod dederat, amitteret: Nunc vis illum subiici tibi iactura rerum suarum, & status mutatione in id deuocari, vt infra beneficia sua iaceat. Gratum te reputabo? coram eo, cui prodesse vis, opta. Votum tu istud vocas, quod inter gratum & inimicum potest diuidi? quod non dubites aduersarium & hostem fecisse, si extrema tacerentur? Hostes quoque optauerunt capere quasdam vrbes, vt seruarent: & vincere quosdam, vt ignoscerent. Nec ideo non hostilia vota: in quibus quod mitissimum est, post crudelitatem venit. Denique qualia esse iudicas vota, quæ nemo sibi minùs volet, quàm is pro quo fiunt, succedere? Pessimè cum eo agis, cui vis à diis noceri, à te succurri: iniquè cum ipsis diis. Illis enim durissimas partes imponis, tibi humanas. Vt tu prosis, dij nocebunt? Si accusatorem submitteres, quem deinde remoueres; si aliqua illum lite implicares, quam subinde discuteres, nemo de isto scelere dubitaret. Quid interest, vtrum istud

fraude

fraude tentetur, an voto? Nisi quòd potentiores illi aduersarios quæris. Nō est quod dicas; Quam enim illi iniuriam facio? Votum tuum aut superuacuum est, aut iniuriosum: immo iniuriosum, etiā si irritum. Quicquid non efficis, Dei munus est: iniuria verò, quicquid optas. Sat est. Tibi non aliter debemus irasci, quàm si feceris.

CAP. XXVIII. Si vota, inquit, valuissent, & in hoc valuissent, vt tutus esses. Primùm, certum mihi optas periculum sub incerto auxilio. Deinde vtrumque certum puta: quod nocet, prius est. Præterea, tu conditionem voti tui nosti. me tempestas occupauit, portus ac præsidij dubiū. Quantum existimas tormentum, etiam si accepero, egisse? etiam si seruatus fuero, trepidasse? etiam si absolutus fuero, causam dixisse? Nullius metus tam gratus est finis, vt nō grauior sit solida & incōcussa securitas. Opta vt reddere mihi beneficium possis, cùm opus erit, non vt opus sit. Si esset in tua potestate quod optas, ipse fecisses.

CAP. XXIX. QVANTO hoc honestius votum est? Opto in eo statu sit, quo semper beneficia distribuat, nunquam desideret. Sequatur illum materia, qua tam benignè vtitur largiendo iuuandoque, vt nunquam illi sit dandorum beneficiorum inopia, datorum pœnitentia. Naturam per se pronam ad humanitatem, ad misericordiam, & clementiam, irritet ac prouocet turba gratorum: quos illi & habere contingat, nec experiri necesse sit. Ipse nulli implacabilis sit, ipsi nemo placandus. Tam æquali in eum fortuna indulgētiâ perseueret, vt nemo in illum possit esse, nisi conscientiâ, gratus. Quanto hæc iustiora vota sunt, quæ te in nullam occasionem differunt, sed gratum statim faciunt? Quid enim prohibet referre gratiam prosperis rebus? Quàm multa sunt, per quæ quidquid debemus, reddere etiam felicibus possumus? Fidele consilium, assidua conuersatio, sermo comis, & sine adulatione iucundus, aures, si deliberare velit, diligentes; tutæ, si credere; & cōuictus familiaritas. Neminem tam altè secunda posuerunt, vt non illi eò magis amicus desit, quia nihil absit.

CAP. XXX. ISTA tristis, & omni voto submouenda occasio, ac procul repellenda. Vt gratus esse possis, iratis diis opus est? Nec ex hoc quidem peccare te intelligis, quòd melius cum eo agitur, cui ingratus es? Propone in animo tuo carcerem, vincula, sordes, seruitutē, bellum, egestatem. Hæ sunt occasiones tui voti. si quis tecum contraxit, per ista dimittitur. Quin potius eum potentem esse vis, cui plurimum debes, & beatum? Quid enim (vt dixi) vetat, te referre etiam summa felicitate præditis gratiam? cuius plena tibi occurret & varia materia. Quid? tu nescis debitum etiam locupletibus solui? Ne te inuitum distringam: Omnia sanè excluserit opulenta felicitas: monstrabo tibi, cuius rei inopiâ laborent magna fastigia, quid omnia possidentibus desit. Scilicet ille, qui verum dicat, & hominem inter mentientes stupentem, ipsaq. cōsuetudine pro rectis blanda audiendi, ad ignorantiam veri perductum, vindicet à consensu cō-

centu-

centinque falsorum. Non vides quemadmodum illos in præceps agat extincta libertas, & fides in obsequium seruile submissa; dum nemo ex animi sui sententia suadet, dissuadetque, sed adulandi certamen est, & vnum amicorum omnium officium, vna contentio, quis blandissimè fallat? Ignorauere vires suas, & dum se tam magnos quàm audiunt, credunt, attraxere superuacua & in discrimen rerum omnium peruentura bella, vtilem & necessariam rupere concordiam: secuti iram, quam nemo reuocabat, multorum sanguinem hauserunt, fusuri nouissimè suum, dum vindicant inexplorata pro certis, flectique non minus existimant turpe quàm vinci, & perpetua credunt, quæ in summũ perducta maximè nutant. Ingẽtia super se ac suos casura regna fregerunt, nec intellexerunt, in illa scæna, & vanis & citò diffluentibus bonis refulgente, ex eo tempore ipsos nihil non aduersi expectare debuisse, ex quo nihil veri audire potuerunt.

CAP. XXXI. CVM bellum Græciæ indiceret Xerxes, animum tumentẽ, oblitũque quàm caducis confideret, nemo non impulit. Alius aiebat, nõ laturos nuntium belli, & ad primã aduẽtus famam, terga versuros. Alius, nihil esse dubii, quin illa mole non vinci solùm Græcia, sed obrui posset: magis verendum, ne vacuas desertasq. vrbes inuenirẽt, & profugis hostibus vastæ solitudines relinquerentur, non habituris, vbi tantas vires exercere possent. Alius, illi vix rerum naturam sufficere: angusta esse classibus maria, militi castra, explicandis equestribus copiis cãpestria, vix patẽre cœlum satis ad emittenda omni manu tela. Cùm in hunc modum multa vndiq. iactarẽtur, quæ hominẽm nimia æstimatione sui furẽtem concitarent, Demaratus Lacedæmonius solus dixit, ipsam illam qua sibi placeret multitudinem, indigestam & grauẽ, metuendam esse ducenti: nõ enim vires, sed pondus habere: immodica nunquam regi posse: nec diu durare, quicquid regi non potest. In primo, inquit, statim monte Lacones obiecti, dabunt tibi sui experimentum. Tot ista gentium millia trecenti morabuntur, hærebunt in vestigio fixi, & commissas sibi angustias tuebuntur, & corporibus obstruent. Tota illos Asia nõ mouebit loco. Tantas minas belli, & penè totius generis humani ruentis impetum, paucissimi sustinebunt. Cùm te mutatis legibus suis natura transmiserit, in semita hærebis, & æstimabis futura damna, cùm computaueris quanti Thermopylarum angusta constiterint. Scies te fugari posse, cùm scieris posse retineri. Cedent quidem tibi pluribus locis, velut torrentis modo ablati, cuius cum magno terrore prima vis defluit: deinde hinc atque illinc coorientur, & tuis te viribus prement. Verum est quod dicitur, maiorem belli apparatum esse, quàm qui recipi ab his regionibus possit, quas oppugnare constituis. Sed hæc res contra nos est. Ob hoc ipsum te Græcia vincet, quia non capit. Vti toto te non potes. Præterea, quæ vna rebus salus est, occurrere ad primos rerum impetus, & inclinatis opem ferre non poteris, nec

fulcire

fulcire ac firmare labantia. Multo antè vinceris, quàm victum esse te sentias. Ceterùm non est, quòd exercitum tuum ob hoc sustineri putes non posse, quia numerus eius duci quoque ignotus est. Nihil tam magnum est, quod perire non possit: cui nascitur in perniciem, vt alia quiescant, ex ipsa magnitudine sua causa. Acciderunt quæ Demaratus prædixerat. Diuina atque humana impellentem, & mutantem quicquid obstiterat, trecenti stare iusserunt: stratúsque per totam passim Græciam Xerxes intellexit, quantum ab exercitu turba distaret. Itaque Xerxes pudore quàm damno miserior, Demarato gratias egit, quòd solus sibi verum dixisset; & permisit petere, quod vellet: petit ille, vt Sardes maximam Asiæ ciuitatem curru vectus intraret, rectam capite tiaram gerens. id solis datum regibus. Dignus fuerat præmio, antequam peteret: sed quàm miserabilis gens, in qua nemo fuit, qui verum diceret regi, nisi qui non dicebat sibi!

CAP. XXXII. DIVVS Augustus filiam intra pudicitiæ maledictum impudicam relegauit, & flagitia Principalis domus in publicum emisit: admissos gregatim adulteros, pererratam nocturnis comessationibus ciuitatem, forum ipsum ac rostra, ex quibus pater legem de adulteriis tulerat, filiæ in stupra placuisse, quotidianum ad Marsyam concursum: cùm ex adultera in quæstuariam versa, ius omnis licentiæ sub ignoto adultero peteret. Hæc non tam vindicanda Principi quàm tacenda (quia quarundam rerum turpitudo etiam ad vindicantem redit) parum potens iræ publicauerat. Deinde cùm, interposito tempore, in locum iræ subiisset verecundia, gemens, quòd non illa silentio pressisset, quæ tamdiu nescierat, donec loqui turpe esset, sæpe exclamauit: Horum nihil mihi accidisset, si aut Agrippa, aut Mæcenas vixisset. Adeò tot habenti millia hominum, duos reparare difficile est. Cæsæ sunt legiones, & protinus scriptæ. Fracta classis, & intra paucos dies natauit noua. Sæuitum est in opera publica ignibus; surrexerunt meliora consumptis. Tota vita, Agrippæ & Mæcenatis vacauit locus. Quid putem? defuisse similes qui assumerentur: an ipsius vitium fuisse, qui maluit queri, quàm quærere? Non est quod existimemus, Agrippam & Mæcenatem solitos illi vera dicere: qui si vixissent, inter dissimulantes fuissent. Regalis ingenii mos est, in præsentium contumeliam, amissa laudare; & his virtutem dare vera dicendi, à quibus iam audiendi periculum non est.

CAP. XXXIII. SED vt me ad propositum reducam, vides quàm facile sit, gratiam referre felicibus, & in summo humanarum opum positis: Dic illis non quod volunt audire, sed quod audisse semper volent. Plenas aures adulationibus, aliquando vera vox intret. Da consilium vtile. Quæris, quid felici præstare possis? Effice, ne felicitati suæ credat: vt sciat illam multis & fidis manibus continendam. Parum in illum contuleris, si illi semel stultam fiduciam permansuræ semper potentiæ

tentiæ excusseris, docuerisque mobilia esse quæ dedit casus, & maiore cursu fugere, quàm veniunt: nec his portionibus, quibus ad summa peruentum est, retrò iri? sæpe inter fortunam maximam & vltimam nihil interesse? Nescis quantum sit pretium amicitiæ, si non intelligis multum te ei daturum, cui dederis amicum, rem non domibus tantùm sed sæculis raram: quæ non alibi magis deest, quàm vbi creditur abundare. Quid? istos tu libros, quos vix nomenclatorum complectitur aut memoria, aut manus; amicorum existimas esse? Non sunt isti amici, qui agmine magno ianuam pulsant, qui in primas & secundas admissiones digeruntur. Consuetudo ista vetus est regibus, regésque simulantibus, populum amicorum describere. Est proprium superbiæ, magno æstimare introitum, ac tactum sui liminis; pro honore dare, vt ostio suo propius assideas, vt gradum prior intra domum ponas; in qua deinceps multa sunt ostia, quæ receptos quoque excludunt.

Cap. XXXIIII. Apud nos primi omnium C. Gracchus, & mox Liuius Drusus instituerunt segregare turbam suam, & alios in secretum recipere, alios cum pluribus, alios cum vniuersis. Habuerunt itaque isti amicos primos, habuerunt & secundos; nunquam veros. Amicum vocas, cuius disponitur salutatio? aut potest huius tibi patere fides, qui per fores maligne apertas nō intrat, sed illabitur? Huic peruenire vsq. ad distringendā libertatē licet, cuius vulgare & publicum verbum & promiscuum ignotis, Aue, non nisi suo ordine emittitur? Ad quemcunque itaque istorum veneris, quorum salutatio vrbem concutit, scito, etiam si animaduerteris obsessos ingenti frequentia vicos, & commeantium in vtramque partem cateruis itinera compressa, tamen venire te in locum hominibus plenum, amicis vacuum. In pectore amicus, non in atrio quæritur. Illo recipiendus est, illîc retinendus, & in sensus recondendus. Hoc doce, gratus es. Malè de te existimas, si inutilis es, nisi afflicto; si rebus bonis superuacuus. Quemadmodum te & in dubiis, & in aduersis & in lætis sapienter geris, vt dubia prudenter tractes, aduersa fortiter, læta moderatè; ita in omnia vtilem te amico exhibere potes. Aduersa eius si nec deserueris, nec optaueris, multa nihilominus, vt non optes, in tanta varietate, quæ tibi materiam exercendæ fidei præbeant, incident. Quemadmodum qui optat diuitias alicui, in hoc, vt illarum partem ipse ferat, quamuis pro illo videatur optare, sibi prospicit; sic qui optat amico aliquam necessitatem, quam adiutorio suo fideque discutiat, quod est ingrati, se illi præfert, & tanti æstimat illum miserum esse, vt ipse gratus sit, & ob hoc ipsum ingratus est. Exonerare enim se vult, & graui sarcina liberare. Multum interest, vtrum properes referre gratiam, vt reddas beneficium; an, vt nō debeas. Qui reddere vult, illius se commodo aptabit, & idoneum illi venire tempus volet. Qui nihil aliud quàm ipse liberari vult, quacunque ad hoc

cupiet

cupiet peruenire: quod est pessimæ voluntatis.

CAP. XXXV. ISTA, inquam, nimis feminatio ingrati est. id apertiùs exprimere non possum, quàm si repetiuero quod dixi. Non vis reddere acceptum beneficium, sed effugere. Hoc dicere videris: Quando isto carebo? quocunque modo mihi laborandum est, ne illi obligatus sim. Si optares vt illi solueres de suo, multum abesse videreris a gratis: hoc quod optas, iniquius est. Execraris enim illum, & caput sanctum tibi, dira imprecatione defigis. Nemo, vt existimo, de immanitate animi tui dubitaret, si apertè illi paupertatem, si captiuitatem, si famem ac metum imprecareris. At quid interest, verum vox ista tua sit, an votum? Sanius aliquid horum opta. I nunc, & hoc esse grati puta, quod ne ingratus quidem faceret, qui modò non vsque in odium, sed tantum ad inficiationem beneficij perueniret.

CAP. XXXVI. Quis pium dicet Aeneam, si patriam capi voluerit, vt captiuitate patrem eripiat? Quis Siculos iuuenes, vt bona liberis exempla monstrarent, si optauerint vt Aetna immensi ignium vi supra solitum ardens, daret ipsis occasionem exhibendæ pietatis, ex medio parentibus incendio raptis? Nihil debet Scipioni Roma, si Punicum bellum vt finiret, perseuerare maluit: nihil Decijs, quòd morte patriam seruauerunt, si priùs optauerant, vt deuotioni fortissimæ locum vltima rerum necessitas faceret. Grauissima infamia est medici, opus quærere. Multi quos auxerant morbos, & irritauerant, vt maiore gloria sanarent, nõ potuerunt discutere, aut cũ magna miserorum vexatione vicerunt.

CAP. XXXVII. CALLISTRATVM aiunt (ita certè Hecaton auctor est) cùm in exilium iret, in quod multos simul cum illo seditiosa ciuitas, & intemperanter libera expulerat, optante quodam, vt Atheniensibus necessitas restituendi exules esset, abominatum talem reditum. Rutilius noster animosius: Cùm enim quidam illum consolaretur, & diceret instare arma ciuilia: breui futurum, vt omnes exules reuerterentur: Quid tibi, inquit, mali feci, vt mihi peiorẽ reditum, quàm exitum optares? Malo, vt patria exilio meo erubescat, quàm reditu mœreat. Non est illud exilium, cuius neminem non magis, quàm damnatum, pudet. Quemadmodum illi seruauerunt bonorum ciuium officium, qui reddi sibi penates suos noluerunt clade communi, quia satius erat duos vnico malo affici, quàm omnes publico: ita non seruat grati hominis affectum, qui bene de se merentem difficultatibus vult opprimi, quas ipse submoueat: qui etiam si benè cogitat, malè precatur. Ne in patrocinium quidem, nedum in gloriam est, incendium extinxisse, quod feceris.

CAP. XXXVIII. In quibusdam ciuitatibus impium votum sceleris vicem tenuit. Demades certè Athenis, eum qui necessaria funerib. venditabat, damnauit, cùm probasset magnum lucrũ optasse: quod contingere illi sine multorũ morte nõ poterat. Quæri tamẽ solet, an meritò dãnatus sit. Fortasse optauit,

non

nō vt multis vēderet, sed vt carè: vt paruo sibi constarent quæ vēditurus esset. Cùm cōstet negotiatio ex empto & vēdito, quare votum eius in vnam partē trahis, cùm lucrum ex vtraque sit? Præterea omnes licet, qui in ista negotiatione sunt, damnes: (omnes enim idem volunt, idem intra se optant:) magnā hominum partem damnabis. Cui enim nō ex alieno incommodo lucrum est? Miles bellum optat. Agricolam annonæ caritas erigit. Eloquens captat pretium ex litium numero. Medicis grauis annus in quæstu est. Institores delicatarū mercium, iuuentus corrupta locupletat. Nulla tempestate, nullo igne lædantur tecta: iacebit opera fabrilis. Vnius votum deprehensum est, omnium simile est. An tu Arruntium & Aterium, & ceteros qui captandorum testamentorum artē professi sunt, non putas eadem habere, quæ designatores & libitinarios, vota? Illi tamen quorum mortes optent, nesciunt: hi familiarissimum quemque, ex quo propter amicitiam spei plurimum est, mori cupiunt. Illorum damno nemo viuit: hos quisquis differt, exhaurit. Optant ergo non tantùm vt accipiant quod turpi seruitute meruerunt; sed etiam vt tributo graui liberentur. Nō est itaq. dubium, quin hi magis quod damnatum est in vno, optent; quibus quisquis morte profuturus est, vita nocet. Omnium tamen istorum tam nota sunt vota, quàm impunita. Denique se quisq. consulat, & in secretū pectoris sui recedat, & inspiciat quid tacitus optauerit. Quàm multa sunt vota, quæ etiam sibi fateri pudeat! quàm pauca, quæ facere coram teste possimus!

CAP. XXXVIIII. SED nō quicquid reprehendendum, etiam damnandū est: sicut hoc votum amici, quod in manibus est, malè vtentis bona voluntate, & in id incidentis, quod euitat. Nam dum gratum animum festinat ostendere, ingratus est. Hic, ait, in potestatem meā recidat, gratiam meam desideret; sine me saluus, honestus, tutus esse non possit. tam miser sit, vt illi beneficij loco sit quicquid redditur. Circumueniāt illū domesticæ insidiæ, quas ego possim solus opprimere. instet potēs inimicus & grauis, infesta turba nec inermis, & creditor vrgeat & accusator.

CAP. XXXX. Vide quàm sis æquus: horum optares nihil, si tibi beneficium non dedisset. Vt alia taceam, quæ grauiora committis, pessima pro optimis referendo, hoc certè delinquis, quòd nō expectas suum cuiusq. rei tempus: quod æquè peccat, qui non sequitur, quàm qui antecedit. Quomodo non semper beneficium recipiendum est, sic non vtiq. reddendum. Si mihi non desideranti redderes, ingratus esses: quanto ingratior es, qui desiderare me cogis? Expecta. Quare subsidere apud te munus meum non vis? Quare obligatus molestè fers? Quare, quasi cum acerbo feneratore, signare rationē parem properas? Quid mihi negotium quæris? Quid in me deos immittis? quo modo exigeres, qui sic reddis?

CAP. XLI. ANTE omnia ergo, Liberalis, hoc discamus, beneficia securè debere, & occasiones reddendorum obseruare; non manu facere. Hanc ipsam cupiditatem primo quoque tempo-

pore liberandi se, meminerimus ingrati esse. Nemo enim libenter reddit, quod inuitus debet: & quod apud se non vult esse, onus iudicat esse, non munus. Quanto melius ac iustius, in promptu habere merita amicorum: & offerre, non ingerere, nec obæratum se iudicare? Quoniam beneficium commune vinculum est, & inter se duos alligat. Dic, Nihil moror, quo minus tuum reuertatur ad te: opto hilaris accipias. si necessitas alterutri nostrum imminet, fatóque quodam datum est, vt aut tu cogaris beneficium recipere, aut ego accipere, det potius qui solet. Ego paratus sum. *Nulla mora in Turno* : ostendam hunc animum, cùm primum tempus aduenerit. Interim dij testes sunt.

CAP. XLII. SOLEO, mi Liberalis, notare hunc in te affectum, & quasi manu prendere, verentis & æstuantis, ne in vllo officio sis tardior. Nō decet gratum animum sollicitudo, sed contrà, summa fiducia sui: & ex conscientia veri amoris, dimisse omnis anxietas. Tam cum vitio est, recipere quod non debes, quàm non dare quod debes. Hoc beneficij primùm dati sit lus, vt recipiendi tempus eligat qui dedit. At vereor, nè homines de me sequiùs loquantur. Malè agit, qui famæ, non conscientiæ gratus est. Duos istius rei iudices habeare, quem non potes fallere, & illum, quem potes. Quid ergo, si nulla interuenerit occasio, semper debebo? debebis: sed palam debebis, sed libenter debebis, sed cum magna voluptate apud te depositum intueberis. Pœnitet accepti beneficij, quem nondum redditi piget. Quare qui tibi dignus visus est, a quo acciperes, indignus videatur, cui debeas?

CAP. XLIII. In magnis erroribus sunt, qui ingentis animi credunt, proferre, donare, plurium sinum ac domum replere: cùm ista interdum non magnus animus faciat, sed magna fortuna. Nesciunt, quanto maius ac difficilius interdum sit capere, quàm fundere. Nam vt nihil alteri detraham, quoniā vtrumque vbi ex virtute fit, par est, non minoris est animi beneficium debere, quàm dare: eo quidem operosius hoc quàm illud, quo maiore diligentia custodiuntur accepta, quàm dantur. Ideò non est trepidandum, quàm citò reponamus, nec properandum intempestiuè: quia æquè delinquit, qui ad referendam gratiam properat tempore alieno, quàm qui suo cessat. Positum est illi apud me, nec illius nomine, nec meo timeo. Bene illi cautum est. Non potest hoc beneficium perdere, nisi mecum: immò ne mecum quidem. Egi illi gratias, id est, retuli. Qui nimis de beneficio reddendo cogitat, nimis cogitare alterum de recipiendo putat. Præstet se in vtrumque facilem: siuult recipere beneficium, referamus, reddamusque læti. illud apud nos custodiri mauult, quid thesaurum eius eruimus? quid custodiam recusamus? Dignus est, cui vtrum volet, liceat. Opinionem quidem & famam eo loco habeamus, tanquam quæ non ducere, sed sequi debeat.

LIBER SEPTIMVS.

CAPVT I.

BOnum, mi Liberalis, habeas animum volo.

In manibus terra. Non hic te carmine longo,
Atque per ambages & longa exorsa tenebo.

Reliqua hic liber cogit & exhausta materia, circumspicio, non quid dicam, sed quid non dixerim. Boni tamen consules quicquid superest, cùm tibi superfuerit. Si voluissem lenocinari mihi, debuit paulatim opus crescere, & ea pars in finem reseruari, quam quilibet etiam satiatus appeteret. Sed quicquid maximè necessarium erat, in primum statim congessi: nunc si quid effugit, recolligo. Nec mehercule, si me interrogas, nimis ad rem existimo pertinere, vbi dicta sint quæ regunt mores, persequi cetera, non in remedium animi, sed in exercitationem ingenij inuenta. Egregiè enim hoc dicere Demetrius Cynicus, vir meo iudicio magnus, etiam si maximis compareatur, solet: *Plus prodesse, si pauca præcepta sapientiæ teneas, sed illa in promptu tibi & in vsu sint, quam si multa quidem didiceris, sed illa non habeas ad manum.* Quemadmodum, inquit, magnus luctator est, non qui omnes numeros nexusque perdidicit, quorum vsus sub aduersario rarus est; sed qui in vno se aut altero bene & diligenter exercuit, & eorum occasiones intentus spectat: nec enim refert, quàm multa sciat, si scit, quantum victoriæ satis est: sic in hoc studio multa delectant, pauca vincunt. Licet nescias, quæ ratio Oceanum effundat ac reuocet: quare septimus quisque annus ætati signum imprimat: quare latitudo porticus ex remoto spectantibus, non seruet proportionem suam, sed vltima in angustias coëant, & columnarum nouissima interualla iungantur: quid sit, quod geminorum conceptum separet, partum iungat: verum vnus concubitus spargatur in duos, an totiens concepti sint: cur pariter natis fata diuersa sint: maximisque rerum spatiis distent, quorum inter ortus minimum interest. Non multum tibi nocebit trânsisse, quæ nec licet scire, nec prodest. Inuoluta veritas in alto latet. Nec de malignitate naturæ queri possumus: quia nullius rei difficilis inuentio est, nisi cuius hic vnus inuentæ fructus est, inuenisse. Quicquid nos meliores beatósque facturum est, aut in aperto, aut in proximo posuit. Si animus fortuita contempsit, si se supra metum sustulit, nec auida spe infinita complectitur, sed didicit à se petere diuitias: si deorum hominúmque formidinem eiecit, & scit non multum esse ab homine timendum, à Deo nihil: si contemptor omnium, quibus torquetur vita, dum ornatur, eo perdu-

perductus est, ut illi liqueat mortem nullius mali esse materiam, multorum finem: si animum virtuti consecrauit, & quacunque vocat illi, planum putat: si sociale animal est, & in commune genitus, mundum ut unam domum spectat, & conscientiam suam diis aperit, semperque tanquam in publico viuit: si se magis veretur quàm alios, subductus illis tempestatibus, in solido ac sereno stetit, consummauit scientiam utilem atq. necessariã. Reliqua oblectamẽta otii sunt. Licet enim iam in tutum retracto animo, ad hæc quoque excurrere, cultum, non robur, ingeniis afferentia.

CAP. II. HAEC Demetrius noster utrâque manu tenere proficiẽtem iubet, hæc nusquam dimittere, immo affigere & partem sui facere, eoque quotidiana meditatione perduci; ut suâ sponte occurrant salutaria, & ubique ac statim desiderata præsto sint: & sine mora ulla veniat illa turpis honestique distinctio, sciatque nec malum esse ullum nisi turpe, nec bonum nisi honestum. Hac regula vitæ opera distribuat: ad hanc legem & agat cuncta, & exigat: miserrimósque mortalium iudicet, in quantiscunque opibus refulgebunt, ventri ac libidini deditos, quorum animus inerti otio torpet. Dicat ipse sibi: Voluptas fragilis est & breuis: fastidio obiecta: quo auidiùs hausta est, citiùs in contrarium recidens; cuius subinde necesse est aut pœniteat, aut pudeat. In qua nihil est aut magnificum, aut quod naturam hominis, diis proximi, deceat. Res humilis, mẽbrorum turpium ac vilium ministerio veniens, exitu fœda. Ista est voluptas & homine & viro digna, non implere corpus, nec saginare, nec cupiditates irritare, quarum tutissima est quies: sed perturbatione carere, & ea quæ hominum inter se rixantium ambitus concutit, & ea quæ intolerabilis ex alto venit, ubi de diis famæ creditum est, vitiisque illos nostris æstimauimus. Hanc voluptatẽ æqualem, intrepidam, nunquam sensuram sui tædium, percipit hic quem deformamus cum maximè, qui, ut ita dicam, diuini iuris atque humani peritus, præsentibus gaudet, ex futuro non pendet. Nihil enim firmi habet, qui in incerta propensus est. Magnis itaq. curis exemptus, & distorquentibus mentem, nihil sperat, aut cupit; nec se mittit in dubium, suo contentus: Nec illum existimetis paruo esse contentum: omnia illius sunt: non sic, quẽadmodum Alexandri fuerunt: cui, quanquam in litore maris rubri steterat, plus deerat quàm qua venerat. Illius ne ea quidem erãt, quæ tenebat, aut vicerat, cùm in Oceano Onesicritus præfectus classibus præmissus explorator erraret, & bella in ignoto mari quæreret. Non satis apparebit inopem esse, qui extra naturæ terminos arma proferret? qui se in profundum, inexploratum & immensum, auiditate cæca prorsus immitteret? Quid interest, quot eripuerit regna, quot dederit, quantum terrarum tributo premat? Tantum illi deest, quantum cupit.

C. III. NEC hoc Alexandri tãtùm vitiũ fuit, quem per Liberi Herculisq. vestigia felix temeritas egit, sed omniũ, quos fortu-

na

na irritauit implendo. Cyrum & Cambyſen, & totũ regni Perſici ſtemma percenſe, quẽ inuenies, cui modum imperij ſatietas fecerit? qui non vitam in aliqua vlterius procedendi cogitatione finierit? Nec id mirũ eſt. Quicquid cupiditati contigit, penitus hauritur & conditur. Nec intereſt, quantum in id quod inexplebile eſt, congeras. Vnus eſt ſapiens, cuius omnia ſunt, nec ex difficili tuenda. Non habet mittendos trans maria legatos, nec metanda in ripis hoſtilibus caſtra, non opportunis caſtellis diſponenda præſidia: non opus eſt legione, nec equeſtribus turmis. Quemadmodum dij immortales regnum inermes regunt, & illis rerum ſuarum ex edito tranquilloq. tutela eſt: ita hic officia ſua, quãuis latiſſimè pateant, ſine tumultu obit & omne humanum genus, potentiſſimus eius optimusq. infra ſe videt. Derideas licet: ingentis ſpiritus res eſt, cùm Orientem Occidentemq. luſtraueris animo, quo etiam remota, & ſolitudinibus intercluſa penetrantur, cùm tot animalia, tãtam copiam rerum, quas natura beatiſſimè fundit, aſpexeris, emittere hanc dei vocem: Hæc omnia mea ſunt. Sic fit, vt nihil cupiat: quia nihil eſt extra omnia.

Cap. IIII. HOC ipſum, inquis, volui, teneo te: volo videre, quomodo ex his laqueis, in quos tua ſponte decidiſti, explicaris. Dic mihi, quemadmodum poteſt aliquis donare ſapienti, ſi omnia ſapientis ſunt? Nam id quoque quod illi donat, ipſius eſt. Itaque non poteſt dari beneficium ſapienti: cui quicquid datur, de ſuo datur. Atqui dicitis, ſapienti poſſe donari. Idem autem me ſcito & de amicis interrogare. Omnia dicitis illis eſſe communia: ergo nemo quicquã amico donare poteſt: donat enim illi communia. Nihil prohibet aliquid & ſapientis eſſe, & eius qui poſſidet, cui datum & aſſignatum eſt. [Sic omnia ſapientis eſſe dico, vt nihilominus proprium quiſq. in rem ſuam dominium habeat.] Iure ciuili omnia regis ſunt: & tamen illa quorum ad regem pertinet vniuerſa poſſeſſio, in ſingulos dominos deſcripta ſunt, & vnaquæque res habet poſſeſſorem ſuum. Itaque dare regi & domum, & mancipium, & pecuniam poſſumus: nec donare illi de ſuo dicimur. Ad reges enim poteſtas omnium pertinet, ad ſingulos proprietas. Fines Athenienſium aut Campanorum vocamus, quos deinde inter ſe vicini priuata terminatione diſtinguunt. & totus ager huius aut illius reipublicæ eſt: pars deinde ſuo domino quæq. cenſetur. Ideoque donare agros noſtros reip. poſſumus, quamuis illius eſſe dicantur: quia aliter illius ſunt, aliter mei. Nunquid dubium eſt, quin ſeruus cũ peculio, domini ſit? Dat tamẽ domino ſuo munus. Nõ enim ideò nihil habet ſeruus, quia non eſt habiturus, ſi dominus illum habere noluerit: nec ideò non eſt munus, cùm volens dedit, quia potuit eripi, etiamſi noluiſſet. Quemadmodum probemus omnia (nunc enim omnia ſapientis eſſe, inter nos conuenit) illud quod quæritur colligẽdũ eſt, quomodo liberalitatis materia aduerſus eum ſuperſit, cuius vniuerſa eſſe contendimus. Omnia

nia patris sunt, quæ in liberorum manu sunt: quis tamen nescit, donare aliquid & filium patri? Omnia deorum sunt: tamen diis posuimus donum, & stipem iecimus. Non ideo quod habeo, meum non est, si tuum est: potest enim idem esse meum & tuum. Is, inquis, cuius prostitutæ sunt, leno est: Omnia autem sapientis sunt; inter omnia autem & prostitutæ sunt: Ergo & prostitutæ sapientis sunt: Leno autem est, cuius prostitutæ sunt: ergo sapiens est leno. Sic illum vetant emere. dicunt enim: Nemo rem suam emit: omnia autem sapientis sunt: ergo sapiens nihil emit. Sic vetant & mutuum sumere, quia nemo vsuram pro pecunia sua pendit. Innumerabilia sunt, per quæ cauillantur; cùm pulcherrimè, quid à nobis dicatur, intelligant.

CAP. V. ENIMVERÒ sic omnia sapientis esse dico, vt nihilo minus proprium quisque in rebus suis dominium habeat. Quemadmodum sub optimo rege, omnia rex imperio possidet; singuli dominio. Tempus istius probandæ rei veniet. Interim hoc huic quæstioni satis est, id quod aliter sapientis, aliter meum est, me posse donare sapienti. Nec mirum est, aliquid ei, cuius est totum, posse donari. Conduxi domum à te. In hac aliquid tuum, aliquid meum. Res tua est: vsus rei tuæ, meus est. Itaque nec fructus tanges, colono tuo prohibente, quamuis tua in possessione nascantur: & si annona carior fuerit, aut fames,

Heu frustra magnum alterius
spectabis aceruum,

in tuo natum, in tuo positum, in horrea iturum tua. Nec conductum meum, quanquam sis dominus, intrabis: nec seruum tuum, mercenarium meum, abduces: & abs te rhedam si conduxero, beneficium accipies, si tibi in vehiculo tuo sedere permisero. Vides ergo posse fieri, vt aliquis accipiendo quod suum est, munus accipiat.

CAP. VI. In omnibus istis quæ modò retuli, vterque eiusdem rei dominus est. Quomodo? quia alter rei dominus est, alter vsus. Libros dicimus esse Ciceronis: eosdem Dorus librarius suos vocat: & vtrumque verum est. Alter illos tanquam auctor sibi, alter tanquam emptor asserit: ac rectè vtriusque dicuntur esse. Vtriusque enim sunt, sed non eodem modo. Sic potest T. Liuius à Doro accipere, aut emere libros suos. Possum donare sapienti, quod viritim meum est, licet illius sint omnia. Nam cùm regio more cuncta possideat, singularum autem rerum in vnumquemque proprietas sit sparsa: & accipere munus, & debere; & emere, & conducere potest. Cæsar omnia habet: fiscus eius priuata tantùm, ac sua: & vniuersa in imperio eius sunt, in patrimonio propria. Quid eius sit, quid non sit, sine diminutione imperij quæritur. Nam id quoque quod tanquam alienum abiudicatur, aliter illius est. Sic sapiens vniuersa animo possidet, iure ac dominio sua.

CAP. VII. BION modò omnes sacrilegos argumentis esse:

esse colligit, modò neminem. Cùm omnes de saxo deiecturus est, inquit: Quisquis id quod deorum est, sustulit & consumpsit, atque in vsum suum vertit, sacrilegus est: Omnia autem deorum sunt: Quod quisque ergo tollit, deorum tollit, quorum omnia sunt: Ergo quisquis tollit aliquid, sacrilegus est. Deinde cum effringi templa, & expilari impunè Capitolium iuberet, nullum sacrilegium esse: Quia quicquid sublatum est, ex eo loco qui deorum erat, in eum transfertur locum, qui deorum est. Hîc respondetur: Omnia quidem deorum esse, sed non omnia diis dicata. In his obseruari sacrilegium, quæ religio numini adscripsit. Sic & totum mundum deorum esse immortalium templum, solum quidem amplitudine illorum ac magnificentia dignum: & tamen à sacris profana discerni, & non omnia licere in angulo, cui nomen fani impositum est, quæ sub cælo & conspectu siderum licent. Iniuriam sacrilegus Deo quidem non potest facere, quem extra ictum sua diuinitas posuit: sed tamen punitur, quia tanquam Deo fecit. Opinio illum nostra, ac sua, obligat pœnæ. Quomodo ergo sacrilegus videtur, qui aliquid aufert sacri, etsi quocunque transtulit, quod surripuerat, intra terminos est mundi: sic & sapienti furtum potest fieri. Aufertur enim illi, non ex his quæ vniuersa habet, sed ex his quibus dominus inscriptus est, quæ viritim ei seruiunt. Illam alteram possessionem agnoscet, hanc nolet habere, etsi poterit: emittetque illam vocem, quam Romanus imperator emisit, cùm illi ob virtutem & bene gestam Rempub. tantum agri decerneretur, quantum arando vno die circuire potuisset. *Non est,* inquit, *vobis eo opus ciue, cui plus opus sit, quam vni ciui.* Quanto maioris viri putas, respuisse hoc munus, quàm meruisse? Multi enim [imperatores] fines alijs abstulerunt, sibi nemo constituit.

CAP. VIII. Ergo cùm animum sapientis intuemur, potentem omnium, & per vniuersa dimissum, omnia illius esse dicimus: cùm ad hoc ius quotidianum, si ita res tulerit, capite censebitur. Multum interest, possessio eius animi magnitudine æstimetur, an censu. Hæc vniuersa habere, de quibus loqueris, abominabitur. Non referam tibi Socratem, Chrysippum, Zenonem, & cæteros magnos quidem viros, maiores tamen, quia in laudem vetustorum inuidia non obstat. Paulo ante Demetrium retuli: quem mihi videtur rerum natura, nostris tulisse temporibus, vt ostenderet nec illum à nobis corrumpi, nec nos ab illo corrigi posse: virum exactæ (licet neget ipse) sapientiæ, firmaque in his quæ proposuit constantiæ: eloquentiæ verò eius, quæ res fortissimas deceat, non concinnatæ, nec in verba sollicitæ, sed ingenti animo, prout impetus tulit, res suas prosequentis. Huic non dubito, quin prouidentia & talem vitam, & talem dicendi facultatem dederit, ne aut exemplum sæculo nostro, aut conuicium deesset.

CAP. IX. Demetrio si

res nostras aliquis deorum possidendas velit tradere sub lege certa, ne liceat donare, affirmaverim repudiaturum, dicturumq. Ego verò me ad istud inextricabile pondus non alligo, nec in illam faecem rerum hunc expeditum hominem demitto. Quid ad me defers populorum omnium mala? quae nec daturus quidem acciperem; quoniam multa video, quae me donare non deceat. Volo sub conspectu meo ponere, quae gentium oculos, regumq. perstringunt? Volo intueri pretia sanguinis, animarumq. vestrarum? Prima mihi luxuriae spolia propone: sive illa vis per ordinem expandere, sive (ut est melius) in unum acervum dare. Video elaboratam scrupulosa distinctione testudinem, & foedissimorum pigerrimorumque animalium testas, ingentibus pretiis emptas, in quibus ipsa illa, quae placet varietas, subditis medicamentis, in similitudinem veri coloratur. Video istic mensas, & aestimatum lignum senatoris censu, eo pretiosius, quo illud in plures nodos arboris infelicitas torsit. Video istic crystallina, quorum accendit fragilitas pretium. Omnium enim rerum voluptas apud imperitos, ipso quo fugare debet periculo, crescit. Video murrhina pocula. parum scilicet luxuria magno fuerit, nisi quod vomant; capacibus gemmis inter se propinarent. Video uniones; non singulos singulis auribus comparatos: iam enim exercitatae aures oneri ferendo sunt: iunguntur inter se, & insuper alij binis superponuntur. Non satis muliebris insania viros subiecerat, nisi bina ac terna patrimonia auribus singulis rependisset. Video sericas vestes, si vestes vocandae sunt, in quibus nihil est, quo defendi aut corpus, aut denique pudor possit: quibus sumptis, mulier parum liquidò, nudam se non esse, iurabit. Haec ingenti summa, ab ignotis etiam ad commercium gentibus accersuntur, ut matronae nostrae, ne adulteris quidem, plus sui in cubiculo quàm in publico ostendant.

CAP. X. QUID agis avaritia? quot rerum caritate aurum tuum victum est? omnia ista quae retuli, in maiore honore pretioq. sunt. Nunc volo tuas opes recognoscere, laminas utrasque materiae, ad quas cupiditas nostra caligat. At me hercule terra, quae quicquid utile futurum nobis erat, protulit, ista defodit, & mersit, & ut noxiis rebus ac malo gentium in medium prodituris toto pondere incubuit. Video ferrum ex iisdem tenebris esse prolatum, quibus aurum & argentum: ne aut instrumentum in caedes mutuas deesset, aut pretium. Et adhuc ista aliquam materiam habent: est in quo errorem oculorum animus subsequi possit: Video istic diplomata, & syngraphas, & cautiones, vacua habendi simulachra, umbras quasdam avaritiae laborantis, per quas decipiant animum, inanium opinione gaudentem. Quid enim ista sunt? Quid foenus & kalendarium, & usura, nisi humanae cupiditatis extra naturam quaesita nomina? Possum de rerum natura queri, quòd aurum argentumque non interiùs absconderit; quòd non illis maius, quàm quod detrahi posset, pondus iniecerit. Quid

ſunt iſtæ tabulæ, quid computationes, & venale tempus, & ſanguinolentæ centeſimæ? Voluntaria mala ex conſtitutione noſtra pendentia, in quibus nihil eſt, quod ſubiici oculis, quod teneri manu poſſit: inanis auaritiæ ſomnia. O miſerum, ſi quem delectat ſui patrimonij liber magnus, & vaſta ſpatia terrarum colenda per vinctos, & immenſi greges pecorum per prouincias ac regna paſcendi, & familia bellicoſis nationibus maior, & ædificia priuata laxitatem vrbium magnarum vincentia! Cùm bene iſta, per quæ diuitias ſuas diſpoſuit ac fudit, circumſpexerit, ſuperbúmque ſe fecerit, ſi, quicquid habet, ei quod cupit comparet, pauper eſt. Dimitte me, & illis diuitiis meis redde. Ego regnum ſapientiæ noui, magnum, ſecurum: Ego ſic omnia habeo, vt omnium ſint.

CAP. XI. ITAQVE cùm C. Cæſar illi ducenta donaret, ridens reiecit, ne dignam quidem ſummam iudicans, qua non accepta gloriaretur. Dij deæque, quàm pauxillo illum animum aut honorare voluit, aut corrumpere! Reddendum egregio viro teſtimonium eſt. Ingẽtem rem ab illo dici audiui, cùm miraretur dementiam eius, quòd ſe putaſſet tanti poſſe mutari. *Si tentare*, inquit, *me conſtituerat, toto illi fui experiendus imperio.*

CAP. XII. SAPIENTI ergo donari aliquid poteſt, etiam ſi ſapientis omnia ſunt. Æquè nihil prohibet, cùm omnia amicis dicamus eſſe communia, aliquid amico donari. Non enim mihi ſic cum amico communia omnia ſunt, quo modo cum ſocio, vt pars mea ſit, pars illius: ſed quo modo patri matrique communes liberi ſunt: quibus cùm duo ſunt, non ſinguli ſingulos habent, ſed ſinguli binos. Primum omnium iam efficiam, vt quiſquis eſt iſte, qui me in ſocietatem vocat, ſciat ſe nihil mecum habere commune. Quare? quia hoc conſortium ſolum inter ſapientes eſt, inter quos amicitia eſt. Cæteri non magis amici ſunt, quàm ſocij. Deinde pluribus modis communia ſunt. Equeſtria omnium equitum Romanorum ſunt: in illis tamen locus meus fit proprius, quem occupaui. hoc ſi cui ceſſi, quamuis illi communi re ceſſerim, tamen aliquid dediſſe videor. Quædam quorundam ſub certa conditione ſunt. Habeo in equeſtribus locum, non vt vendam, non vt locem, non vt habitem; in hoc tantùm, vt ſpectem. Propterea non mentiar, ſi dicam me habere in equeſtribus locum: ſed cùm in theatrum veni, ſi plena ſunt equeſtria, & iure habeo locum illic, quia ſedere eſt mihi liberum; & nō habeo, quia ab his, cum quibus ius mihi loci cōmune eſt, occupatus eſt. Idē inter amicos puta fieri. Quicquid habet amicus, cōmune eſt nobis: ſed illius proprium eſt, qui tenet. Vti illo nolente, nō poſſum. Derides me, inquis. Si, quod amici eſt, meum eſt; liceat mihi vendere. Non licet. Nam nec equeſtria: & tamen communia tibi cum cæteris equitibus ſunt. Nō eſt argumentum, ideò aliquid tuum non eſſe, quia vendere non potes, quia conſumere, quia mutare in

alterius aut melius non potes. Tuum enim est, etiam quod sub lege certa tuum est. Accepisti, certè nō minus habes.

CAP. XIII. Ne te traham longiùs, Beneficium maius esse non potest ea per quæ beneficium datur, possunt esse maiora, & plura in quæ se beneuolentia effundat; & sic sibi indulgeat, quemadmodum amantes solent: quorum plura oscula, & complexus arctiores non augent amorem, sed exercent. Hæc quoque quæ venit quæstio, profligata est in prioribus. Itaque breuiter perstringetur. Possunt enim in hanc, quæ data sunt aliis, argumenta transferri. Quæritur, an qui omnia fecit, vt beneficium redderet, reddiderit. Vt scias, inquit, illum non reddidisse, omnia fecit, vt redderet. Apparet ergo, non esse id factum, cuius faciendi occasionem non habuit. Vt creditori suo pecuniam non soluit is, qui vt solueret, vbiq. quæsiuit, nec inuenit. Quædam eius conditionis sunt, vt effectum præstare debeant: quibusdam pro effectu est, omnia attentasse vt efficerent. Si omnia fecit vt sanaret, peregit medicus partes suas. Etiam damnato reo, oratori constat eloquentiæ officium, si omni arte vsus est. Laus imperatori etiam victo, & duci redditur, si & prudentia, & industria, & fortitudo muneribus suis functa est. Omnia fecit vt beneficium redderet? obstitit illi felicitas tua. Nihil incidit durius, quod veram amicitiam experiretur. Locupleti donare non potuit, sano assidere, felici succurrere. Gratiam retulit, etiam si tu beneficium non recepisti. Præterea huic intentus semper, & huius rei tempus operiens, qui in hoc multum curæ, multum sollicitatis impendit, plus laborauit, quàm cui citò referre gratiam contigit.

CAP. XIIII. DEBITORIS exemplum dissimile est: cui parum est pecuniam quæsisse, nisi soluit. Illic enim stat acerbus super caput creditor, qui nullum diem gratis occidere patiatur: hic benignissimus, qui te cùm cursantem & sollicitum atque anxium viderit, dicat: *Mitte hanc de pectore curam.* Desine tibi molestus instare. Omnia à te habeo. Iniuriam mihi facis, si me quicquam amplius desiderare iudicas. Plenissimè ad me peruenit animus tuus. Dic, inquit, mihi: reddidisse beneficium dices illum, qui sic gratiam retulit. Eodem ergo loco est, qui reddidit, & qui non reddidit. Contrà, nunc illud pone, si oblitus esset accepti beneficii, si ne tentasset quidem gratus esse, negares illum gratiam retulisse? At hic diebus noctibusque se lassauit, & omnibus aliis renuntiauit officiis, huic vni imminens, & operiens, ne qua se fugeret occasio. Eodem ergo loco erunt, ille qui curam referendæ gratiæ abiecit, & hic qui nunquam ab illa recessit? Iniquus es, si rem à me exigis, cùm videas animum non defuisse. Ad summam, puta, cùm captus esses, me pecuniam mutuatum, rebus meis in securitatem creditoris oppositis, nauigasse hyeme iam sæua, per infesta latrociniis litora, emensum quicquid periculi afferre potest etiam pacatum mare: peragratis omnibus solitudinibus, cùm quos

quos nemo non fugiebat ego quærerem, tandem ad piratas perueni: & iam te alius redemerat: negabis me gratiam retuliſſe? etiamſi in illa nauigatione pecuniam, quam ſaluti tuæ contraxeram, naufragus perdidi, etiam vbi in vincula quæ detrahere tibi volui, ipſe incidi: negabis me retuliſſe gratiam? At mehercle Athenienſes, Harmodium & Ariſtogitonem, tyrannicidas vocant: & Mutii manus in hoſtili ara relicta, inſtar occiſi Porſenæ fuit. Et ſemper contra fortunam luctata virtus, etiam citra effectum propoſiti operis enituit. Plus præſtitit, qui fugientes occaſiones ſecutus eſt, & alia atque alia captauit, per quæ referre gratiam poſſet, quàm is quem, ſine vllo ſudore, gratum prima fecit occaſio.

CAP. XV. DVAS, inquit, res ille tibi præſtitit, voluntatem & rem: Tu quoque illi duas debes. Meritò iſtud diceres ei, qui tibi reddidit voluntatem otioſam. Huic vero, qui & vult, & conatur, & nihil intentatum relinquit, non potes dicere: vtrumque enim præſtat, quantum in ſe eſt. Deinde, non ſemper numero numerus æquandus eſt: aliquando vna res pro duabus valet. Itaque in locum rei ſuccedit tam propenſa voluntas, & cupida reddēdi. Quod ſi animus ſine re, ad referendam gratiam non valet; nemo aduerſus deos gratus eſt, in quos voluntas ſola confertur. Diis, inquit, nihil aliud præſtare poſſumus. Sed ſi huic quoque, cui referre gratiam debeo, nihil aliud præſtare poſſum, quid eſt, quare non eo aduerſus hominem gratus ſim, quo nihil amplius in deos confero?

CAP. XVI. SI tamen quid ſentiam quæris, & vis ſignare reſponſum: Hic beneficium recepiſſe ſe iudicet: ille ſe ſciat non reddidiſſe. Hic illum dimittat: ille ſe teneat. Hic dicat, Habeo: ille reſpondeat, Debeo. In omni quæſtione propoſitum ſit nobis bonum publicum. Præcludendæ ſunt excuſationes ingratis, ad quas refugere poſſint, & ſub quibus inficiationem ſuam tegere. Omnia feci. Fac etiam nunc. Quid tu tam imprudentes iudicas maiores noſtros fuiſſe, vt non intelligerent iniquiſſimum eſſe, eodem loco haberi eum qui pecuniam, quam à creditore acceperat, libidine aut alea abſumpſit; & eum qui incendio, aut latrocinio, aut aliquo caſu triſtiore, aliena cum ſuis perdidit? Nullam excuſationem receperunt: vt homines ſcirent fidem vtique præſtandam. Satius enim erat à paucis etiam iuſtam excuſationem non accipi, quàm ab omnibus aliquam tentari. Omnia feciſti vt redderes. Hoc illi ſatis ſit: tibi parum. Nam quemadmodum ille, ſi enixam & ſedulam operam tranſire pro irrita patitur, cui gratia referatur indignus eſt: ita tu ingratus es, niſi ei, qui voluntatem bonam in ſolutum accepit, eo libentiùs debes, quia dimitteris. Non rapias hoc, nec teſteris: occaſiones reddēdi nihilominus quæras. Redde illi, quia repetit: huic, quia remittit: illi, quia malus; huic, quia non malus. Ideóque non eſt quod ad te hanc quæſtionem iudices pertinere: an, quod beneficium quis à ſapiente acceperit, reddere debeat, ſi ille

ille desinit esse sapiens, & in malum versus est. Redderes enim & depositum, quod à sapiente accepisses; & etiam malo redderes creditum; quid est, cur non & beneficium? Quia mutatus est ille, te mutat? Quid? si quid à sano accepisses, ægro non redderes: cùm plus semper imbecillo amico debeamus? Et hic æger est animo: adiuuetur, feratur. Stultitia, morbus est animi. Distinguendum hoc, quo magis intelligatur, existimo.

CAP. XVII. DVO sunt beneficia. Vnum, quod dare nisi sapiens sapienti non potest: hoc est absolutum & verum beneficium. Alterum vulgare, plebeium, cuius inter nos imperitos commercium est. De hoc non est dubium, quin illi qualiscunque est debeam reddere, siue homicida, siue fur, siue adulter euasit. Habent scelera leges suas. Meliùs istos iudex quàm ingratus emendat. Nemo te malum, quia est, faciat. Malo beneficium proiiciam; bono reddam: huic, quia debeo, illi ne debeam.

CAP. XVIII. DE altero beneficij genere dubitatur, quod si accipere non potui nisi sapiens, nec reddere quidem nisi sapienti possum. Puta enim me reddere; ille non potest recipere. non est iam huius rei capax. scientiam vtendi perdidit. Quid si me remittere manco pilam iubeas? Stultum est dare alicui, quod accipere non possit. Vt respondere ab vltimo incipiam: Non dabo illi, quod accipere non poterit: reddam, etiam si accipere non poterit. Obligare enim non possum, nisi accipientem: liberari tantùm, si reddo, possum. Ille vti illo non poterit? viderit. penes illum erit culpa, non penes me.

CAP. XIX. REDDERE, est, inquit, accepturo tradidisse. Quid enim si cui vinum debeas, & hoc ille infundere reticulo iubeat, aut cribro: reddidisse te dices, aut reddere voles, quod dum redditur, inter duos perit? Reddere, est, id quod debeas, ei cuius est, volenti dare. Hoc vnum mihi præstandum est. Vt quidem habeat, quod à me accepit, iam vlterioris est curæ. Nō tutelam illi, sed fidem debeo: multoq; satius est, illum non habere, quàm me non reddere. Et creditori statim in macellum laturo, quod accepit, reddam. Etiam si mihi adulteram, cui numerem, delegauerit, soluam: & si nummos quos accipiet, in sinū suum discinctus fundet, dabo. Reddendum enim mihi est; non seruandum, cùm reddidero, aut tuendum. Beneficii accepti, non redditi, custodiam debeo. Dum apud me est, saluum sit: ceterùm licet accipientis manibus effluat, dādum est reposcēti. Reddam bono, cùm expediet; malo, cùm petet. Tale, inquit, beneficium, quale accepisti, non illi potes reddere. Accepisti enim à sapiente; stulto reddis. Immò reddo illi, quale nunc potest accipere: nec per me fit deterius, sed per illum. Id quod accepi, reddam. Cui si ad sapientiam redierit, reddam quale accepi: dum in malis est, reddam quale ab illo potest accipi. Quid, inquit, si non tantùm malus factus est, sed ferus, sed immanis, qualis Apollodorus, aut Phalaris: & huic beneficium, quod acceperas, reddes? Mutationem

sapien-

sapientis tantam natura non patitur. Nam in pessima ab optimis lapsus, necesse est etiam in malo vestigia boni teneat. Nunquam in tantum virtus extinguitur, vt non certiores animo notas imprimat, quàm vt illas eradat vlla mutatio. Feræ inter nos educatæ cùm in syluas eruperunt, aliquid mansuetudinis pristinæ retinent: tantúmque à placidissimis absunt, quantum à veris feris & nunquam humanam manum passis. Nemo in summam nequitiam incidit, qui vnquam hæsit sapientiæ. Altiùs infectus est, quàm vt ex toto elui, & transire in colorem alium possit. Deinde interrogo, vtrum iste ferus sit animo tantùm, an & in perniciem publicam excurrat? Proposuisti enim mihi Apollodorum & Phalarim tyrannum: quorum si naturam habet intra se malus, quidni ego isti beneficium suum reddam, ne quid mihi cum eo sit iuris amplius? Si verò sanguine humano non tantùm gaudet & pascitur, sed & suppliciis omnium ætatum crudelitatem insatiabilem exercet, nec ira, sed auiditate quadam sæuiendi furit, si in ore parentum filios iugulat, si nõ contentus simplici morte, distorquet, nec vrit solum perituros, sed excoquit, si ara eius cruore semper recenti madet: parum est huic beneficium non reddere. Quicquid erat, quo mihi cohæreret, intercisa iuris humani societas abscidit. Si præstitisset quidem mihi aliquid, sed arma patriæ meæ inferret: quicquid meruerat, perdidisset; & referre illi gratiam scelus haberetur. Si non patriam meam impugnat, sed suæ grauis est, & sepositus à mea gente, suam exagitat; abscidit nihilominus illum tanta prauitas animi: etiam si non inimicum, inuisum mihi efficit: priórque mihi ac potior eius officij ratio est, quod humano generi, quàm quod vni homini debeo.

CAP. XX. SED quamuis hoc ita sit, & ex eo tempore omnia mihi in illum sint libera, ex quo, corrumpendo fas omne, vt nihil in eum nefas esset, effecerit: illum mihi seruandum modum credam, vt si beneficium illi meum, neque vires maiores daturum est in exitium commune, nec cõfirmaturum quas habet; id autem erit, quod illi reddi sine pernicie publica possit, reddam. Seruabo filium eius infantem. Quid hoc beneficiũ obest cuiquam eorum, quos crudelitas eius lacerat? Pecuniam quæ satellitem stipendio teneat, non subministrabo. Si marmora & vestes desiderabit, nihil oberit cuiquam id, quo luxuria eius instruitur: militem & arma non suggeram. Si pro magno petet munere artifices scænæ, & scorta, & quæ feritatem eius emolliant, libens offeram. Cui triremes & ceratas non mitterem, lusorias & cubiculatas, & alia ludibria regum in mari lasciuientium mittam. Et si ex toto eius sanitas desperata fuerit, eâdem manu beneficium omnibus dabo, illi reddam: quando ingeniis talibus vitæ exitus remedium est; optimúmque est obire ei, qui ad se nunquam rediturus est. Sed hæc rara nequitia est, & semper portẽti loco habita fuit, sicut hiatus terræ, & de cauernis maris ignium eruptio-

Itaque ab illa recedamus: De his loquamur, quæ detestamur sine horrore. Huic homini malo, quem inuenire in quolibet foro possum, quem singuli timent, reddam beneficium quod accepi. Non oportet mihi nequitiam eius prodesse, quod in me non est, redeat domum bonus an malus. Quàm diligenter istud excuterem, si non redderem, sed darem? Hic locus fabulam poscit.

CAP. XXI. PYTHAGORICVS quidam emerat à sutore phæcasia, rem magnam, non præsentibus nummis. Post aliquot dies venit ad tabernam, redditurus: & cùm clausam diu pulsaret, fuit qui diceret: *Quid perdis operam tuam? sutor ille quem quæris, elatus, combustus est: quod nobis fortasse molestum est, qui in æternum nostros amittimus; tibi minimè, qui scis futurum, vt renascatur.* iocatus in Pythagoricum. At philosophus noster, treis aut quatuor denarios (non inuita manu) domum retulit, subinde concutiens. Deinde cùm reprehendisset hanc suam non reddendi tacitam voluptatem, intelligens arrisisse sibi illud lucellum, redit ad eandem tabernam, & ait: *Ille tibi viuit, tu redde, quod debes.* Deinde per clostrum, qua se commissura laxauerat, quatuor denarios in tabernam inseruit, ac misit, pœnas à se exigens improbæ cupiditatis, ne alieno assuesceret.

CAP. XXII. QVOD debes, quære cui reddas: Et si nemo poscet, ipse te appella. Malus an bonus sit, ad te non pertinet. Redde & accusa, non oblitus, quemadmodum inter vos officia diuisa sunt. Illi obliuio imperata est, tibi meminisse mandamus. Errat tamen, si quis existimat, cùm dicimus eum qui beneficium dedit, obliuisci oportere, excutere nos illi memoriam rei præsertim honestissimæ. Quædam præcepimus vltra modum, vt ad verum & suum redeant. Cùm dicimus, Meminisse non debet: hoc volumus intelligi, prædicare non debet, nec iactare, nec grauis esse. Quidam enim beneficium, quod dederunt, omnibus circulis narrant. Hoc sobrii loquuntur, hoc ebrii non continent: hoc ignotis ingerunt, hoc amicis committunt. Vt hæc nimia & exprobratrix memoria subsideret, obliuisci eum qui dedit, iussimus, & plus imperando quàm præstari poterat, silentium suasimus.

CAP. XXIII. QVOTIES parum fiduciæ est in his, quibus imperas, amplius est exigendum quàm satis est, vt præstetur quantum satis est. In hoc omnis hyperbole excedit, vt ad verum mendacio veniat. Itaque ille qui dixit:

Qui candore niues anteirent, cursibus auras:

quod non poterat fieri, dixit: vt crederetur quantum plurimum posset. Et qui dixit,

His immobilior scopulis, violentior amne:

ne hoc quidem se persuasurum putauit, aliquem tam immobilem esse, quàm scopulum. Nunquam tantùm sperat hyperbole, quantum audet: sed incredibilia affirmat, vt ad credibilia perueniat. Cùm dicimus, Qui beneficium-

ficium dedit, obliuiſcatur: hoc dicimus, ſimilis ſit obliuo: Memoria eius non appareat, nec incurrat. Cùm dicimus, beneficium repeti non oportere, non ex toto repetitionem tollimus: ſæpe enim opus eſt malis exactore; etiam bonis admonitore. Quid ergo? occaſionem ignoranti non oſtendam? neceſſitates illi meas non detegam, quare neſciſſe ſe aut mentiatur, aut doleat? Interueniat aliquando admonitio: ſed verecunda, quæ non poſcat, nec in ius vocet.

CAP. XXIIII. SOCRATES amicis audientibus: *Emiſſem*, inquit, *pallium, ſi nummos haberem*. Neminem popoſcit, omnes admonuit. à quo acciperet, ambitus fuit. Quid ni eſſet? Quantulum enim erat, quod Socrates accipiebat? At multum erat, fuiſſe, à quo Socrates acciperet. Non illos caſtigare mollius potuit: Emiſſem, inquit, pallium, ſi nummos haberem. Poſt hæc quiſquis properauerit, ſerò dat, iam Socrati defuit. Propter acerbos exactores, repetere prohibemus: non vt nunquam fiat, ſed vt parcè.

CAP. XXV. ARISTIPPVS aliquando delectatus vnguento: *Male*, inquit, *iſtis effeminatis eueniat, qui rem tam bellam infamauerunt*. Idem dicendum eſt: Malè iſtis improbis & importunis beneficiorum ſuorum quadruplatoribus eueniat, qui tam bellam admonitionem inter amicos ſuſtulerunt. Ego tamen vtar hoc iure amicitiæ, & beneficium ab eo repetam, à quo petiſſem; qui alterius beneficii loco accepturus eſt, potuiſſe reddere. Numquam, ne querens quidem, dicam:

Eiectum litore, egentem,
Excepi, & regni demens in parte locaui.

Non eſt iſta admonitio, non: conuicium eſt. Hoc eſt in odium beneficia perducere: hoc eſt efficere, vt ingratum eſſe, aut liceat, aut iuuet. Satis, atque eſt, ſubmiſſis & familiaribus verbis, memoriam reuocare:

Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam
Dulce meum.

Ille inuicem dicat: Quid ni merueris? eiectum litore, egentem excepiſti.

CAP. XXVI. SED nihil, inquit, profecimus: diſſimulat, oblitus eſt. Quid facere debeam? Quæris rem maximè neceſſariam, & in qua hanc materiam cōſummari decet, quemadmodum ingrati ferendi ſint? Placido animo, manſueto, magno. Nunquam te tam inhumanus, & immemor, & ingratus offendat, vt non tamen dediſſe delectet. Nunquam in has voces iniuria impellat; Vellem non feciſſe. Beneficii tui etiam infelicitas placeat. Semper illum pœnitebit, ſi te ne nunc quidem pœnitet. Non eſt, quod indigneris tanquam aliquid noui acciderit: magis mirari deberes, ſi non accidiſſet. Alium labor, alium impenſa deterret: alium periculum, alium turpis verecundia, ne dum reddit, fateatur accepiſſe: alium ignorantia officii, alium pigritia, alium occupatio. Aſpice, quemadmodum immenſæ hominum cupiditates hient ſemper, & poſcant: Non miraberis ibi neminem reddere, vbi nemo ſatis accipit. Quis eſt iſtorum tam

firmæ voluntatis ac solidæ, vt tutò apud eum beneficia deponas? Alius libidine insanit, alius abdomini seruit, alius lucri totus est, cuius summam non vincet. alius inuidia laborat, alius cæca ambitione, & in gladios ruente. Adijce torporem mentis ac senium, & huic contrariam inquieti pectoris agitationem, tumultusque perpetuos. Adijce æstimationem sui nimiam & tumorem, ob quæ contemnendus est, insolentem. Quid contumaciam in peruersa nitentium, quid leuitatem semper aliò transilientem loquar? Huc accedat temeritas præceps, & nunquam fidele consilium daturus timor, & mille errores, quibus voluimur: audacia timidissimorum, discordia familiarissimorum: & publicum malum, incertissimis fidere, fastidire possessa, quæ consequi posse spes non fuit.

Cap. XXVII. Inter affectus inquietissimos, rem quietissimam, fidem quæris? Si tibi vitæ nostræ vera imago succurret, videberis tibi videre captæ cum maximè ciuitatis faciem; in qua, omisso pudoris rectique respectu, vires in consilio sunt, velut signo ad permiscenda omnia dato. Non igni, non ferro abstinetur. Soluta legibus scelera sunt. Nec religio quidem, quæ inter arma hostilia supplices texit, vllum impedimentum est ruentium in prædam. Hic ex priuato, hic ex publico, hic ex profano, hic sacra rapit: hic effringit, hic transilit, hic non contentus angusto itinere, ipsa quibus arcetur, euertit, & in lucrum ruina venit. Hic sine cæde populatur, hic spolia cruentâ manu portat. Nemo non fert aliquid ex altero. In hac auiditate generis humani, næ tu nimis fortunæ communis oblitus es, qui quæris inter rapientes referentem. Si indignaris ingratos esse, indignare luxuriosos, indignare auaros, indignare impudicos, indignare ægros deformes, senes pallidos. Est istud graue vitium, est intolerabile, & quod dissociet homines, quod concordiam, qua imbecillitas nostra fulcitur, scindat ac dissipet: Sed vsque eo vulgare est, vt illud nec qui queritur quidem effugerit.

Cap. XXVIII. Cogita tecum, an quid vsciunq. debuisti, gratiam retuleris, an nullum vnquam apud te perierit officium, an omnium te beneficiorum memoria comitetur. Videbis quæ puero data sunt, ante adolescentiam elapsa: quæ in iuuenem collata sunt, non perdurasse in senectutem. Quædam perdidimus, quædam proiecimus, quædam è conspectu nostro paulatim exierunt: à quibusdam oculos auertimus. Vt excusem tibi imbecillitatem tuam, in primis fragilis est memoria, & rerum turbæ non sufficit. Necesse est quantum recipit, emittat, & antiquissima recentissimis obruat. Sic factum est, vt minima apud te nutricis esset auctoritas, quia beneficium eius longiùs ætas sequens posuit. Sic factum est, vt præceptoris tibi non esset vlla veneratio. Sic euenit, vt circa consularia occupato comitia, aut sacerdotiorum candidato, quæsturæ suffragator excideret. Fortasse vitium, de quo quereris, si te diligenter excusseris, in sinu inuenies. Iniquè pu-

publico irasceris crimini, stultè tuo. Vt absoluaris, ignosce. Meliorem illum facies ferendo: vtique peiorem exprobrando. Non est, quòd frontem eius indures: sine, si quid est pudoris residui, seruet. Sæpe dubiam verecundiam, vox conuiciantis clarior rupit. Nemo id esse quod etiam videtur, timet. Deprehensus pudor amittitur.

Cap. XXIX. Perdidi beneficium. Nunquid quæ consecrauimus, perdidisse nos dicimus? Inter consecrata beneficium est, etiam si malè respondit, bene collocatum. Non est ille, qualem sperauimus. Simus quales fuimus nos, ei dissimiles. damnum tunc factum, nunc apparuit. Ingratus non sine nostro pudore protrahitur: quoniam quidem querela amissi beneficii, non bene dati signum est. Quantum possumus, causam eius apud nos agamus: fortasse non potuit, fortasse ignorauit: fortasse facturus est. Quædam nomina bona, lentus ac sapiens creditor fecit: qui sustinuit, ac morâ fouit. Idem nobis faciendum. Nutriamus fidem languidam.

Cap. XXX. Perdidi beneficium. Stulte, non nosti detrimenti tui tempora. perdidisti, sed cùm dares. Nunc palàm factum est. Etiam in his quæ videntur in perdito, moderatio plurimum profuit. Vt corporis, ita animorum molliter vitia tractanda sunt. Sæpe quod explicauit mora, pertinacia trahentis abruptum est. Quid opus est maledictis? quid querelis? quid insectatione? quare illum liberas? quare dimittis? Si ingratus est, iam nihil debet. Quæ ratio est exacerbare eum, in quem magna contuleris, vt ex amico dubio fiat non dubius inimicus, & patrocinium sibi nostra infamia quærat? Nec desit qui dicat: Nescio quid est, quod eum, cui tantum debuit, ferre non potuit. Subest aliquid. Nemo nõ superioris dignitatem querẽdo, etiam si non inquinauit, aspersit. Nec quisquam fingere contentus est leuia, cùm magnitudine mendacii fidem quærat.

C. XXXI Qvanto illa melior via, qua seruatur illa species amicitiæ, & si reuerti ad sanitatẽ velit, etiã amicitia? Vincit malos pertinax bonitas: nec quisquam tã duri infestiq. aduersus diligẽda animi est, vt etiã vi tractus bonos nõ amet; quibus hoc quoq. cœpit debere, quod impunè non soluit. Ad illa itaq. cogitationes tuas flecte. Nõ est mihi relata gratia. Quid faciam? Quod dij omniũ rerũ optimi auctores, qui beneficia ignorãtibus dare incipiũt, ingratis perseuerant. Alius illis obiicit negligentiã nostri, alius iniquitatẽ: alius illos extra mundũ suum proiicit, & ignauos hebetesq., sine luce, sine vllo opere destituit. Alius solem, cui debemus, quòd inter laborem quietemq. tẽpus diuisimus, quòd nõ tenebris immersi, confusionem æternæ noctis effugimus, quòd annũ cursu suo tẽperat, & corpora alit, sata euocat, percoquit fructus, saxũ aliquod, aut fortuitorum ignium globum, & quiduis potiùs quàm deum appellat. Nihilominus tamen more optimorum parentum, qui maledictis suorum infantiũ arrident, non cessant dij beneficia cõgerere, de beneficiorũ auctore dubitantibus; sed æquali tenore

bona

bona sua per gentes populosque distribuunt, vnam potentiam sortiti, prodesse. Spargunt opportunis imbribus terras: maria flatu mouent, siderum cursu notant tempora, hiemes æstatésque interuentu lenioris spiritus molliunt: errorem labentium animarum placidi ac propitii ferunt. Imitemur illos. Demus, etiam si multa in irritum data sint. Demus nihilominus aliis, demus ipsis, apud quos iactura facta est. Neminem ab excitanda domo ruina deterruit: & cùm penates ignis absumpsit, fundamenta tepente adhuc area ponimus, & vrbes haustas sæpius eodem solo condimus. Adeò ad bona spes pertinax animus est. Terra marique humana opera cessarent, nisi malè cedentia iterum tentare libuisset.

Cap. XXXII. Ingratvs est. non mihi fecit iniuriam, sed sibi. Ego beneficio meo, cùm darem, vsus sum. Nec ideo pigriùs dabo, sed diligentiùs. Quod in hoc perdidi, ab aliis recipiam. Sed huic ipsi beneficium dabo iterum, & tanquam bonus agricola, cura cultuque sterilitatem soli vincam. Periit mihi beneficium: iste omnibus. Non est magni animi, dare & perdere: hoc est magni animi, perdere & dare.

L. AN.

L. ANNÆI SENECÆ AD LVCILIVM Epistolæ.

EPISTOLA I.

ITA fac, mi Lucili: vindica te tibi, & tempus, quod adhuc aut auferebatur, aut surripiebatur, aut excidebat, collige & serua. Persuade tibi hoc sic esse vt scribo: quædam tempora eripiuntur nobis, quædam subducuntur, quædam effluunt. Turpissima tamen est iactura, quæ per negligentiam fit: & si volueris attendere, magna vitæ pars elabitur malè agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus. Quem mihi dabis, qui aliquod pretium tempori ponat? qui diem æstimet? qui intelligat se quotidie mori? In hoc enim fallimur, quod mortem prospicimus, magna pars eius iam præteriit. quicquid ætatis retro est, mors tenet. Fac ergo mi Lucili, quod facere te scribis, omnes horas complectere: sic fiet vt minus ex crastino pendeas, si hodierno manū inieceris. Dum differtur vita, transcurrit. Omnia, mi Lucili, aliena sunt: tempus tantùm nostrum est. In huius rei vnius fugacis ac lubricæ possessionem natura nos misit, ex qua nos expellit quicunq. vult. sed tanta stultitia mortalium est, vt quæ minima & vilissima sunt, certè reparabilia, imputari sibi, cùm impetrauere, patiantur: nemo se iudicet quicquam debere, qui tempus accepit, cùm interim hoc vnum est, quod ne gratus quidem potest reddere. Interrogabis fortasse, quid ego faciam, qui tibi ista præcipio. Fatebor ingenuè: quod apud luxuriosum, sed diligentem, euenit. Ratio mihi constat impensæ. Non possum dicere, me nihil perdere: sed quid perdam, & quare, & quemadmodum, dicam: causas paupertatis meæ reddam. Sic euenit mihi quod plerisque non suo vitio ad inopiam redactis: omnes ignoscunt, nemo succurrit. Quid ergo est? Non puto pauperem, cui quantulumcunque superest, sat est. Tu tamen malo serues tua, & bono tēpore incipias. Nam vt visum est maioribus nostris: Sera parsimonia in fundo est. Non enim tantū minimum in imo, sed pessimum remanet.

EP. II. EX his quæ mihi scribis,

scribis, & ex his quæ audio, bonã spem de te concipio, non discurris, nec locorum mutationibus inquietaris. Ægri animi ista iactatio est. Primum argumentum compositæ mentis existimo, posse consistere, & secum morari. Illud vide, ne ista lectio multorum auctorum & omnis generis voluminum, habeat aliquid vagum & instabile. Certis ingeniis immorari & innutriri oportet, si velis aliquid trahere, quod in animo fideliter sedeat. Nusquam est, qui vbique est. In peregrinatione vitam agentibus hoc euenit, vt multa hospitia habeant, nullas amicitias. Idem accidat necesse est iis, qui nullius se ingenio familiariter applicant, sed omnia cursim & properantes transmittunt. Non prodest cibus, nec corpori accedit, qui statim sumptus emittitur. Nihil æquè sanitatem impedit, quàm remediorum crebra mutatio. Non venit vulnus ad cicatricem, in quo medicamenta tentãtur. Non cõualescit planta, quæ sæpe trãsfertur. Nihil tam vtile est, quod in transitu prosit. Distrahit animum librorum multitudo. Itaque cùm legere non possis quantum habueris, sat est habere quantùm legas. Sed modò, inquis, hunc librum euoluere volo, modò illum. Fastidientis stomachi est, multa degustare: quæ vbi varia sunt & diuersa, inquinant, non alunt. Probatos itaq. semper lege: & si quando ad alios diuertere libuerit, ad priores redi. Aliquid quotidie aduersus paupertatem, aliquid aduersus mortem auxilij compara, nec minus aduersus ceteras pestes. Et cum multa percurreris, vnum excerpe, quod illo die cõcoquas. Hoc ipse quoque facio: ex pluribus quæ lego, aliquid apprehendo. Hodiernum hoc est, quod apud Epicurum nactus sum. Soleo enim & in aliena castra transire, non tanquam transfuga, sed tanquam explorator. Honesta, inquit, res est, læta paupertas. Illa vero non est paupertas, si læta est. Cui enim cum paupertate bene conuenit, diues est: non qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est. Quid enim refert, quantum illi in arca, quantum in horreis, iaceat, quantum pascat, aut fœneret, si alieno imminet, si non acquisita, sed acquirenda computat? Quis sit diuitiarum modus, quæris? Primus, habere quod necesse est: proximus, quod sat est.

EP. III. EPISTOLAS ad me perferendas tradidisti, vt scribis, amico tuo. Deinde admones me, ne omnia cum eo ad te pertinentia communicem, quia non soleas nec ipse quidem hoc facere. Ita eâdem epistolâ illum & dixisti amicum, & negasti. Itaq. sic priore illo verbo quasi publico vsus es, & sic illum amicum vocasti, quomodo omnes candidatos, bonos viros dicimus: quomodo obuios, si nomen non succurrit, dominos salutamus. Hoc abierit. Sed si aliquem amicum existimas, cui non tãtumdem credis, quantum tibi, vehementer erras, & non satis nosti vim veræ amicitiæ. [Nullum habet maius malũ occupatus homo & bonis suis obsessus, quàm quòd amicos sibi putat, quibus ipse non est.] Tu vero omnia cum amico delibera, sed de ipso prius. Post amicitiam credendum est; ante amicitiam iudicandum.

eandem. Isti verò præpostere officia permiscent, qui contra præcepta Theophrasti, cùm amauerint, iudicant; & non amant cùm iudicauerint. Diu cogita, an tibi in amicitiam aliquis recipiendus sit, cùm placuerit fieri, toto illum pectore admitte: tam audacter cum illo loquere quàm tecum. Tu quidem ita viue, vt nihil cõmittas, nisi quod committere etiam inimico possis. sed quia interueniunt quædam, quæ consuetudo fecit arcana, cum amico omnes curas, omnes cogitationes tuas misce. Fidelem si putaueris, facies. Nam multi fallere docuerunt, dum timent falli: & aliis ius peccandi suspicando fecerunt. Quid est ergo, quare verba coram amico retraham? Quid est, quare me coram illo non putem solum? Quidam quæ tantùm amicis committenda sunt, obuiis narrant, & in quaslibet aures, quicquid illos vrit, exonerant: quidam rursus etiam carissimorum conscientiam reformidant, & si possent, ne sibi quidem credituri, interius premunt omne secretum. Neutrum faciendum est. Vtrumque enim vitium est, & omnibus credere, & nulli: sed alterum honestius dixerim vitium, alterum tutius. Sic vtrosque reprehendas, & eos qui semper inquieti sunt, & eos qui semper quiescunt. Nam illa tumultu gaudens, non est industria; sed exagitatæ mentis concursatio: & hæc non est quies, quæ motum omnem molestiam iudicat, sed dissolutio & languor. Itaq. hoc quod apud Pomponium legi, animo tuo mãdabitur. Quidã adeo in latebras refugerũt, vt putẽt in turbido esse quicquid in luce est. Inter se ista miscenda sunt, & quiescenti agendum, & agenti quiescendum est. Cum rerum natura delibera. illa dicet tibi, se & diem fecisse & noctem.

EP. IIII. PERSEVERA vt cœpisti, & quantum potes propera: quò diutius frui emendato animo & composito possis. Frueris quidem etiam dum cõponis, etiam dum emendas: alia tamen illa voluptas est, quæ percipitur ex contemplatione mẽtis ab omni labe puræ & splendidæ. Tenes vtique memoriã, quantum senseris gaudium, cùm prætexta posita, sumpsisti virilem togam, & in forum deductus es. Maius expecta, cum puerilem animum deposueris, & te in viros philosophia transcripserit. Adhuc enim non pueritia in nobis, sed, quod est grauius, puerilitas remanet; & hoc quidem peius est, quòd auctoritatem habemus senum, vitia puerorum: nec puerorum tantùm, sed infantium. Illi leuia, hi falsa formidãt: nos vtraque. Profice modo, & intelliges, quædam ideo minus timenda, quia multum metus adferunt. Nullum magnum malum, quod extremũ est. Mors ad te venit: timenda erat, si tecũ esse posset. Necesse est, aut nõ perueniat, aut pertranseat. Difficile est, inquis, animũ perducere ad cõtemptum animæ. Non vides, quàm ex friuolis caussis contẽnatur? Alius ante amicæ fores laqueo pependit: alius se præcipitauit à tecto, ne dominũ stomachantẽ diutius audiret, alius ne reduceretur è fuga, ferrum adegit in viscera. Non putas virtutẽ hoc effecturã, quod efficit nimia formido? Nulli

potest

potest secura vita contingere, qui de producenda nimis cogitat, qui inter magna bona multos consules numerat. Hoc quotidie meditare, vt possis æquo animo vitam relinquere: quam multi sic complectuntur, & tenent, quomodo qui à torrente rapiuntur, spinas & aspera. Plerique inter mortis metum, & vitæ tormenta miseri fluctuant: & viuere nolunt, & mori nesciunt. Fac itaque tibi iucundam vitam, omnem pro illa sollicitudinem deponēdo. Nullum bonum iuuat habentem, nisi ad cuius amissionem præparatus est animus. Nullius autem rei facilior amissio est, quàm quæ desiderari amissa non potest. Ergo aduersus omnia quæ accidere possunt etiam potentissimis, adhortare te & indura. De Pompeij capite pupillus & spado tulere sententiam: De Crasso crudelis & insolens Parthus. Caius Cæsar iussit Lepidum Decimo tribuno præbere ceruicem: ipse Chæreæ præstitit. Neminem eò fortuna prouexit, vt non tantùm illi minaretur, quantum permiserat. Noli huic tranquillitati confidere, momento mare vertitur, eodem die vbi luserunt nauigia, sorbentur. Cogita posse & latronem & hostem admouere iugulo tuo gladium. Vt potestas maior absit, nemo non seruus habet in te vitæ necisque arbitrium. Ita dico, quisquis vitam suam contempsit, tuæ dominus est. Recognosce exempla eorum, qui domesticis insidiis perierunt, aut aperta vi aut dolo: & intelliges, non pauciores seruorum ira cecidisse, quàm regum. Quid ad te itaque, quàm potens sit quem times, cùm id propter quod times, nemo non possit? At si fortè in manus hostium incideris, victor te duci iubebit; eò nempe quò duceris. Quid te ipse decipis, & hoc nunc primum, quod olim patiebaris, intelligis? Ita dico, ex quo natus es duceris. Hac & huiusmodi versanda in animo sunt, si volumus illam vltimam horam placidi expectare, cuius metus omnes alias inquietas facit. Sed vt epistolæ finem imponam, accipe quod hodierno die mihi placuit: & hoc quoque ex alienis hortulis sumptum est. Magnæ diuitiæ sunt, lege naturæ composita paupertas. Lex autem illa naturæ, scis quos nobis terminos statuit? Non esurire, non sitire, non algere. Vt famem sitimque depellas, non est necesse superbis assidere liminibus, nec supercilium graue, & contumeliosam etiam humanitatem pati. Non est necesse maria tentare, nec sequi castra. Parabile est quod natura desiderat, & expositum. Ad superuacua sudatur. Illa sunt quæ togam conterunt, quæ nos senescere sub tentorio cogunt, quæ in aliena litora impingunt. Ad manum est, quod sat est.

EP. V. QVOD pertinaciter studes, & omnibus omissis, hoc vnum agis, vt te quotidie meliorem facias; & probo & gaudeo: nec tantum hortor, vt perseueres, sed etiam rogo. Illud autem te admoneo, ne eorum more qui non proficere, sed conspici cupiunt, facias aliqua, quæ in habitu tuo, aut genere vitæ notabilia sint. Asperum cultum, & intonsum caput, & negligentiorem barbam, & indi-

ctum

ctum argento odium, & cubile humi positum, & quicquid aliud ambitionem peruersa via sequitur, deuita. Satis ipsum nomen philosophiæ, etiam si modestè tractetur, inuidiosum est. Quid si nos hominum consuetudini cœperimus excerpere? Intus omnia dissimilia sint: frons nostra populo conueniat. Non splendeat toga; ne sordeat quidem. Non habeamus argentum, in quod solidi auri celatura descenderit: sed non putemus frugalitatis indicium auro argentóque caruisse. Id agamus vt meliorem vitam sequamur quàm vulgus, non vt contrariam. Alioqui quos emendari volumus, fugamus, & à nobis auertimus. Illud quoque efficimus, vt nihil imitari velint nostri, dum timent ne imitanda sint omnia. Hoc primum philosophia promittit, sensum communem, humanitatem & congregationem, à qua professionis dissimilitudo separabit. Videamus ne ista, per quæ admirationem parare volumus, ridicula & odiosa fiant. Nempe propositum nostrum est, secundum naturam viuere. Hoc contra naturam est, torquere corpus suum, & faciles odisse mundirias, & squallorem appetere, & cibis non tantùm vilibus vti, sed tætris & horridis. Quemadmodum delicatas res desiderare, luxuriæ est: ita vsitatas & non magno parabiles fugere, dementiæ est. Frugalitatem exigit philosophia, non pœnam. Potest autem esse incōpta frugalitas. Hic mihi modus placet. Temperetur vita inter bonos mores & publicos. Suspiciant omnes vitam nostram, sed & agnoscant. Quid ergo? Eadem faciemus, quæ cæteri? Nihil inter nos & illos intererit? Plurimum. Dissimiles esse nos vulgo, sciat, qui inspexerit propius, qui domum intrauerit, nos potiùs miretur quàm supellectilem nostram. Magnus ille est, qui fictilibus sic vtitur quemadmodum argento; nec ille minor est, qui sic argento vtitur, quemadmodum fictilibus. Infirmi animi est, pati non posse diuitias. Sed vt huius quoque diei lucellum tecum communicem, apud Hecatonem nostrum inueni, cupiditatum finem, etiam ad timoris remedia proficere. Desines, inquit, timere, si sperare desieris. Dices, quomodo ista tam diuersa pariter sunt? Ita est, mi Lucili: cùm videantur dissidere, coniuncta sunt. Quemadmodum eadem catena & custodiam & militem copulat, sic ista quæ tam dissimilia sunt, pariter incedūt. Spem metus sequitur. Nec miror ista sic ire. Vtrumque pendentis animi est, vtrumque futuri expectatione solliciti. Maxima autem vtriusque causa est, quod non ad præsentia aptamur, sed cogitationes in longinqua præmittimus. itaque prouidentia, maximum bonum condicionis humanæ, in malum versa est. Feræ pericula quæ vident, fugiunt: cùm effugêre, securæ sunt. Nos & venturo torquemur, & præterito. Multa bona nostra nobis nocent. Timoris enim tormentum memoria reducit, prouidentia anticipat. Nemo tantùm præsentibus miser est.

Ep. VI. INTELLIGO, Lucili, non emendari me tantum, sed transfigurari: nec hoc promitto

iam

iam aut spero, nihil in me superesse, quod mutandum sit. Quid ni multa habeam quæ debeant corrigi, quæ extenuari, quæ attolli? Et hoc ipsum argumentum est, in melius translati animi, quòd vitia sua, quæ adhuc ignorabit, videt. Quibusdam ægris gratulatio fit, cum seipsos ægros esse senserunt. Cuperem itaque tecum communicare tam subitam mei mutationem: tunc amicitiæ nostræ certiorem fiduciam habere cœpissem; illius veræ, quam non spes, non timor, non vtilitatis suæ cura diuellit; illius, cum qua homines moriuntur, pro qua moriuntur. Multos tibi dabo, qui non amico, sed amicitia caruerunt. Hoc non potest accidere, cùm animos in societatem honesta cupiendi par voluntas trahit. Quid ni non possit? Sciunt enim ipsos omnia habere communia, & quidem magis aduersa. Concipere animo non potes, quantum momenti afferre mihi singulos dies videam. Mitte, inquis, & nobis ista, quæ tam efficacia expertus es. Ego verò cupio in te omnia transfundere, & in hoc gaudeo aliquid discere, vt doceam: nec me vlla res delectabit, licet eximia sit & salutaris, quam mihi vni sciturus sum. Si cum hac exceptione detur sapientia, vt illam inclusam teneam, nec enuntiem, reiiciam. Nullius boni sine socio iucunda possessio est. Mittam itaque ipsos tibi libros: & ne multum operæ impendas, dum passim profutura sectaris, imponam notas, vt ad ea ipsa protinus quæ probo & miror, accedas. Plus tamen tibi viua vox & conuictus, quàm oratio proderit. In rem præsentem venias oportet. Primum quia homines ampliùs oculis quàm auribus credunt: deinde quia longum iter est per præcepta, breue & efficax per exempla. Zenonem Cleanthes non expressisset, si eum tantummodo audisset. Vitæ eius interfuit, secreta perspexit, obseruauit illum, an ex formula sua viueret. Plato & Aristoteles, & omnis in diuersum itura sapientium turba, plus ex moribus quàm ex verbis Socratis traxit. Metrodorum, & Hermachum, & Polyænum, magnos viros non schola Epicuri, sed contubernium fecit. Nec in hoc te accerso tantum, vt proficias, sed vt prosis. Plurimum enim alter alteri conferemus. Interim quia diurnam tibi mercedulam debeo, quid me hodie apud Hecatonem delectauerit, dicam. Quæris, inquit, quid profecerim? Amicus esse mihi cœpi. Multum profecit, nunquam erit solus. Qui sibi amicus est, scito hunc amicum omnibus esse.

EP. VII. QVID tibi vitandum præcipuè existimem, quæris? Turbam. Nondum illi te tuto commiseris. Ego certè confiteor imbecillitatem meam. Nunquam mores quos extuli, refero. Aliquid ex eo quod composui, turbatur: aliquid ex his quæ fugaui, redit. Quod ægris euenit, quos longa imbecillitas vsque adeò affecit, vt nunquam sine offensa proferantur: hoc accidit nobis, quorum animi ex longo morbo reficiuntur. Inimica est multorum conuersatio. Nemo non aliquod nobis vitium aut commendat, aut imprimit, aut nescientibus allinit. Vtique quo maior est populus cui commiscemur,

cemur, hoc periculi plus est. Nihil vero est tam damnosum bonis moribus, quàm in aliquo spectaculo desidere. Tunc enim per voluptatem facilius vitia surrepunt. Quid me existimas dicere? Auarior redeo, ambitiosior, luxuriosior? imò verò crudelior & inhumanior, quia inter homines fui. Casu in meridianum spectaculum incidi, lusus expectans, & sales, & aliquid laxamenti, quo hominum oculi ab humano cruore acquiescant. Contra est: quicquid antè pugnatum est, misericordia fuit. Nunc omissis nugis, mera homicidia sunt; nihil habent quo tegantur, ad ictum totis corporibus expositi, nunquam frustra manum mittunt. Hoc plerique ordinariis paribus & postulaticiis præferunt. Quid ni præferant? non galea, non scuto repellitur ferrum. Quo munimenta? Quo artes? Omnia ista mortis moræ sunt. Manè leonibus & vrsis homines, meridie spectatoribus suis obiiciuntur. Interfectores inter se iubentur obiici, & victorem in aliam detinent cædem. exitus pugnantium mors est: ferro & igne res geritur. Hæc fiunt, dum vacat arena. Sed latrocinium fecit aliquis: quid ergo meruit? vt suspendatur. Occidit hominem, quia occidit ille, meruit vt hoc pateretur: tu quid meruisti miser, vt hoc spectes? Occide, vre, verbera. Quare tam timidè incurrit in ferrum? quare parum audacter occidit? quare parum libenter moritur? Plagis aguntur in vulnera, & mutuos ictus nudis & obuiis pectoribus excipiunt. Intermissum est spectaculum? interim iugulantur homines, ne nihil agatur. Age, ne hoc quidē intelligitis, mala exempla in eos redundare qui faciunt? Agite diis immortalibus gratias, quòd eum docetis esse crudelem, qui non potest discere. Subducēdus populo est tener animus, & parum tenax recti. Facilè transitur ad plures. Socrati, Catoni, & Lælio excutere mentē suam dissimilis multitudo potuisset: adeo nemo nostrum, qui cùm maximè cōcinnamus ingenium, ferre impetum vitiorum tam magno comitatu venientium potest. Vnum exemplum aut luxuriæ aut auaritiæ, multum mali facit. Conuictor delicatus paulatim eneruat & emollit. Vicinus diues cupiditatem irritat: malignus comes, quamuis candido & simplici, rubiginem suam affricuit. Quid tu accidere his credis, in quos publicè factus est impetus? Necesse est aut imiteris, aut oderis. Vtrumq. autem deuitandum est: ne vel similis malis fias, quia multi sunt: néve inimicus multis, quia dissimiles sunt. Recede in te ipsum quantum potes: cum his versare, qui te meliorē facturi sunt. Illos admitte, quos tu potes facere meliores. Mutuo ista fiunt: & homines dū docēt, discunt. Nō est ergo quod te gloria publicādi ingenij producat in medium, vt recitare istis velis aut disputare; quod facere te vellem si haberes isti populo idoneam mentem. Nemo est qui intelligere te possit. Aliquis fortasse vnus aut alter incidet: & hic ipse formandus tibi erit, instituendúsque ad intellectum tui. Cui ergo, inquis, ista didici? non est quod timeas, ne operam perdi-

perdideris: tibi didicisti. Sed ne mihi soli hodie didicerim, communicabo tecum quæ occurrerunt mihi egregiè dicta circa eundem fere sensum tria: ex quibus vnum hæc epistola in debitum soluet: duo in antecessum accipe. Democritus ait: Vnus mihi pro populo est, & populus pro vno. Bene & ille, quisquis fuit (ambigitur enim de auctore) cum quæreretur ab illo, quò tanta diligentia artis spectaret ad paucissimos peruenturæ: Satis sunt, inquit, mihi pauci, satis est vnus, satis est nullus. Egregiè hos tertium. Epicurus, cùm vni ex consortibus studiorum suorum scriberet: Hæc, inquit, ego non multis, sed tibi: satis enim magnum alter alteri theatrum sumus. Ista, mi Lucili, condenda in animum sunt, vt contemnas voluptatem, ex plurium assensione venientem. Multi te laudant. Ecquid habes cur placeas tibi, si is es, quem multi intelligunt? introrsus bona tua spectent.

Ep. VIII. Tv me, inquis, vitare turbam iubes, secedere, & conscientia esse contentum? vbi illa præcepta vestra, quæ imperant in actu mori? Quid ego tibi videor interim sedere? in hoc me recondidi, & fores clausi, vt prodesse pluribus possem. Nullus mihi per otium dies exit: partem noctium studiis vindico: non vaco somno, sed succumbo, & oculos vigilia fatigatos, cadentésque, in opere detineo. Secessi non tantùm ab hominibus, sed etiam à rebus, & primum à meis. Posterorum negotium ago: illis aliqua quæ possint prodesse, conscribo: salutares admonitiones, velut medicamentorum vtilium compositiones, litteris mando, esse illas efficaces in meis vlceribus expertus: quæ etiam si persanata non sunt, serpere desierunt. Rectum iter quod serò cognoui, & lassus errando, aliis monstro. Clamo, Vitate quæcunq. vulgo placent, quæ casus attribuit: ad omne fortuitum bonum, suspiciosi pauidique subsistite. Et fera, & piscis spe aliqua oblectante decipitur. Munera ista fortunæ putatis? insidiæ sunt. Quisquis nostrum tutam agere vitam volet, quantùm plurimum potest, ista viscata beneficia deuitet: in quibus hoc quoque miserrimi fallimur, quod habere nos putamus, habemur: In præcipitia cursus iste deducit. Huius eminentis vitæ exitus cadere est. Deinde ne resistere quidem licet, cum cœpit transuersos agere felicitas. Aut rectus sta, aut semel fuge. Qui hoc faciunt, non euertit fortuna, sed cernulat & allidit. Hanc ergo sanam & salubrem formam vitæ tenero, vt corpori tãtum indulgeas, quantum bonæ valetudini satis est. Durius tractandum est, ne animo malè pareat: cibus famem sedet, potio sitim extinguat, vestis arceat frigus, domus munimentum sit aduersus infesta corpori. Hanc vtrum cespes erexerit, an varius lapis gentis alienæ, nihil interest. Scito hominem tam bene culmo quàm auro tegi. Contemne omnia, quæ superuacuus labor velut ornamentum ac decus ponit. Cogita in te præter animum nihil esse mirabile, cui magno nihil magnum est. Si hoc mecum, si hoc cũ posteris loquor, non videor tibi plus prodesse, quàm

quàm cùm ad vadimonium aduocatus descenderem, aut tabulis testamenti annulum imprimerem, aut in senatu candidato vocem & manum commodarem? Mihi crede: qui nihil agere videntur, maiora agunt, humana diuinaque simul tractant. Sed iam finis faciendus est, & aliquid, vt institui, pro hac epistola dependendum. id de meo non fiet, adhuc Epicurum compilamus, cuius hanc vocem hodierno die legi. Philosophiæ seruias oportet, vt tibi contingat vera libertas. Non differtur in diem, qui se illi subiecit & tradidit. statim circumagitur, hoc enim ipsum philosophiæ seruire, libertas est. Potest fieri, vt me interroges, quare ab Epicuro tam multa bene dicta referam potius quàm nostrorum. quid est tamen, quare tu istas Epicuri voces putes esse, non publicas? Quàm multa poëtæ dicunt, quæ à philosophis aut dicenda, aut dicta sunt? Non attingam tragicos aut togatas nostras. Habent enim hæ quoque aliquid seueritatis, & sunt inter comœdias & tragœdias mediæ. Quantum disertissimorum versuum inter mimos iacet? quàm multa Publij, non excalceatis, sed cothurnatis dicenda sunt? Vnum eius versum qui ad philosophiam pertinet, & ad hanc partem quæ modò fuit in manibus, referam, quo negat fortuita in nostris habenda:

Alienum est omne quicquid optando venit.

Hunc versum à te dici nō paulo melius, & astrictius, memini:

Non est tuum, fortuna quod fecit tuum.

Illud etiamnum melius dictum à te non præteribo:

Dari bonum, quod potuit, auferri potest.

Hoc non imputo in solutum. de tuo tibi.

Ep. IX. An merito reprehendat in quadam epistola Epicurus eos, qui dicunt sapientem seipso esse contentum, & propter hoc amico non indigere, desideras scire. Hoc obiicitur Stilponi ab Epicuro, & his quibus summum bonum visum est animus impatiens. In ambiguitatem incidendum est, si exprimere ἀπάθειαν vno verbo scitè voluerimus, & impatientiam dicere. Poterit enim contrarium ei quod significare volumus, intelligi. Nos enim eum volumus dicere, qui respuat omnis mali sensum. accipietur is qui nullum possit ferre malum. Vide ergo, num satius sit, aut inuulnerabilem animum dicere, aut animum extra omnem patientiam positum. Hoc inter nos & illos interest. Noster sapiens vincit quidem incōmodum omne, sed sentit: illorum ne sentit quidem. Illud nobis cum illis commune est, sapientem seipso esse contentum: sed tamen & amicum habere vult, & vicinum, & contubernalem, quamuis sibi ipse sufficiat. Vide quàm sit se contentus. aliquando sui parte contentus est, si illi manum aut morbus, aut hostis inciderit. Si quis oculum casus excusserit, reliquiæ illi suæ satisfacient: & erit imminuto corpore & amputato tam lætus, quàm integro fuit. Quæ sibi desunt, non desiderat: sed non deesse mauult. Ita sapiens

caritatis accedit. Quid ergo? ex hac inhoneſta cauſa erit turpis affectus? Nã agitur, inquis, nunc hoc, an amicitia propter ſe, an propter aliud ſit expetẽda. nã ſi propter ſeipſam expetenda eſt, poteſt ad illã accedere, qui ſeipſo contentus eſt. Quomodo ergo ad illam accedit? Quomodo ad rem pulcherrimam: non lucro captus, nec varietate fortunæ perterritus. Detrahit amicitiæ maieſtatẽ ſuã, qui illã parat ad [bonos] caſus. Se cõtentus eſt ſapiens. Hoc, mi Lucili, perperam plerique interpretantur. Sapientem vndique ſubmouẽt, & intra cutem ſuam cogunt. Diſtinguendum eſt autem, quid & quatenus vox iſta promittat. Se contentus eſt ſapiens ad beatè viuendum, non ad viuẽdum. Ad hoc enim multis illi rebus opus eſt, ad illud tantum animo ſano, & erecto, & deſpiciẽte fortunam. Volo tibi Chryſippi quoque diſtinctionem indicare. Ait ſapientem nulla re indigere, & tamen multis illi rebus opus eſſe: Contra, Stulto nulla re opus eſt: nulla enim re ſcit vti: ſed omnibus eget. Sapienti & manibus, & oculis, & multis ad quotidianum vſum neceſſariis opus eſt, ſed eget nulla re: egere enim, neceſſitatis eſt. Nihil autem neceſſe ſapienti eſt. Ergo quamuis ſeipſo contentus ſit, amicis illi opus eſt: hos cupit habere quàm plurimos: non vt beatè viuat: viuet enim etiam ſine amicis beatè. Summum bonum extrinſecus inſtrumenta non quærit: domi colitur: ex ſe totum eſt, incipit fortunæ eſſe ſubiectum, ſi quam partem ſui foris quærit. Qualis tamen futura eſt vita ſapientis, ſi ſine amicis relinquatur in cuſtodiam coniectus, vel in aliqua gente aliena deſtitutus, vel in nauigatione longa retentus, aut in deſertum litus eiectus? qualis eſt Iouis, cum reſoluto mundo, & diis in vnum confuſis, paulliſper ceſſante natura, acquieſcit ſibi, cogitationibus ſuis traditus; tale quid iam ſapiens facit. In ſe reconditur, ſecum eſt: quamdiu quidem illi licet ſuo arbitrio res ſuas ordinare, ſe contentus eſt: & ducit vxorem, ſe contentus: & liberos tollit, ſe contentus: & tamen non viuet, ſi fuerit ſine homine victurus. Ad amicitiam fert illum nulla vtilitas ſua, ſed naturalis irritatio. Nam vt aliarum nobis rerum innata dulcedo eſt, ſic amicitiæ. Quomodo ſolitudo in odio eſt, ſic in dulcedine appetitio ſocietatis. Quomodo hominem homini natura conciliat, ſic ineſt huic quoque rei ſtimulus, qui nos amicitiarum appetentes faciat. Nihilominus cùm ſit amicorum amantiſſimus, cùm illos ſibi comparet, ſæpe præferat, omne intra ſe bonum terminabit, & dicet quod Stilpon ille dixit, Stilpon quem Epicuri epiſtola inſequitur. Hic enim capta patria, amiſſis liberis, amiſſa vxore, cum ex incendio publico ſolus, & tamen beatus exiret, interroganti Demetrio, cui cognomen ab exitio vrbiũ Poliorcetes fuit, nunquid perdidiſſet: Omnia, inquit, bona mea mecũ ſunt. Ecce vir fortis ac ſtrenuus. ipſam hoſtis ſui victoriam vicit. Nihil, inquit, perdidi. dubitare illum coëgit, an viciſſet. Omnia mea mecum ſunt. Iuſtitia, virtus, temp-

temperantia, prudentia, hoc ipsum, nihil bonum putare quod eripi possit. Miramur animalia quædam, quæ per medios ignes, sine noxia corporum transeunt: quanto hic mirabilior vir, qui per ferrum & ruinas & ignes, illæsus & indemnis euasit? Vides quanto facilius sit totam gentem, quàm vnum virum vincere. Hæc vox illi est communis cum Stoico. æque & hic intacta bona per concrematas vrbes fert. Se enim ipso contentus est, hoc felicitatem suam fine designat. Ne existimes nos solos generosa verba iactare, & ipse Stilponis obiurgator Epicurus, similem illi vocem emisit, quam tu boni consule: etiam si hunc diem iam expunxi. Si cui, inquit, sua non videntur amplissima, licet totius mundi dominus sit, tamen miser est. Vel si hoc modo tibi melius enunciari videtur: id enim agendum, vt non verbis seruiamus, sed sensibus: Miser est, qui se non beatissimum iudicat, licet imperet mundo. Vt scias autem hos sensus communes esse, natura scilicet dictante, apud poëtam comicum inuenies:

Non est beatus, esse se qui non putat.

Quid enim refert qualis status tuus sit, si tibi videtur malus? Quid ergo, inquis, si beatum se dixerit ille turpiter diues, & ille multorum dominus, sed plurium seruus, beatus sua sententia fiet? Non quid dicat, sed quid sentiat, refert: nec quid vno die sentiat, sed quid assidue. Non est autem quod verearis, ne ad indignum res tanta perueniat. Nisi sapienti sua non placent. omnis stultitia laborat fastidio sui.

EP. X. SIC est. non muto sententiam. fuge multitudinem, fuge paucitatem, fuge etiam vnum. Non habeo cum quo te communicatum velim. & vide quò iudicium meum abeat. Audeo te tibi credere. Crates, vt aiunt, huius ipsius Stilponis auditor, cuius mentionem priori epistola feci, cùm vidisset adolescentulum secreto ambulantem, interrogauit, quid illic solus faceret. Mecum, inquit, loquor. cui Crates: Caue, inquit, rogo, & diligenter attende, ne cum homine malo loquaris. Lugentem timentémque custodire solemus, ne solitudine male vtatur. Nemo est ex imprudentibus qui relinqui sibi debeat. Tunc mala consilia agitant: tunc aut aliis, aut ipsis futura pericula struunt: tunc cupiditates improbas ordinant: tunc quicquid aut metu, aut pudore animus celabat, exprompit: tunc audaciam acuit, libidinem irritat, iracundiam instigat. Denique, quod vnum solitudo habet commodum, nihil vlli committere, non timere indicem, perit stulto: ipse se prodit. Vide itaque quid de te sperem, immo quid spôdeam mihi. spes enim incerti boni nomen est. Non inuenio cum quo te malim esse, quàm tecum. Repeto memoria, quàm magno animo quædam verba proieceris, quàm roboris plena. Gratulatus sum protinus mihi, & dixi: non à summis labris ista venerunt, habent hæ voces fundamentum: iste homo non est vnus è populo, ad salutem spectat. Sic loquere, sic viue. Vide

Vide ne te vlla res deprimat. Votorum tuorum veterum licet diis gratiam facias, alia de integro suscipe: roga bonam mentem, bonam valetudinem animi, deinde corporis. Quid ni tu ista vota sæpe facias? Audacter deum roga, nil illum de alieno rogaturus. Sed vt more meo cum aliquo munusculo epistolam mittam, verum est, quod apud Athenodorum inueni: Tunc scito esse te omnibus cupiditatibus solutum, cùm eò perueneris, vt nihil Deum roges, nisi quod rogare possis palam. Nunc enim quanta dementia est hominum? Turpissima vota diis insusurrant: si quis admouerit aurem, conticescent, & quod scire hominem nolunt, Deo narrant. Vide ergo ne hoc præcipi salubriter possit: Sic viue cum hominibus, tanquam Deus videat: sic loquere cum Deo, tanquam homines audiant.

EP. XI. LOCVTVS est mecum amicus tuus bonæ indolis: in quo quantum esset animi, quantum ingenii, quantum iam etiam profectus, sermo primus ostendit. Dedit enim nobis gustum ad quem respondebit: non enim ex præparato locutus est, sed subito deprehensus. Vbi se collegit, verecundiam, bonum in adolescente signum, vix potuit excutere: adeò illi ex alto suffusus est rubor. Hic illum, quantum suspicor, etiam cùm se confirmauerit, & omnibus vitiis exuerit, sapientem quoque sequetur. Nulla enim sapientia, naturalia corporis aut animi vitia ponuntur: quicquid infixum & ingenitum est, lenitur arte, non vincitur. Quibusdam etiam constantissimis in conspectu populi sudor erumpit, non aliter quàm fatigatis & æstuantibus solet: quibusdam tremunt genua dicturis: quorundam dentes colliduntur, lingua titubat, labra concurrunt. Hæc nec disciplina, nec vsus vnquam excutit: sed natura vim suam exercet, & illos vitij sui etiam robustissimos admonet. Inter hæc & ruborem esse scio, qui grauissimis quoque viris, subitus offunditur. Magis quidem in iuuenibus apparet, quibus & plus caloris est, & tenera frons: nihilominus veteranos & senes tangit. Quidam nunquam magis quàm cùm erubuerint, timendi sunt, quasi omnem verecundiam effuderint. Sylla tunc erat violentissimus, cùm faciem eius sanguis inuaserat. Nihil erat mollius ore Pompeij, nunquam non coram pluribus erubuit: vtique & in concionibus. Fabianum, cùm in senatum testis esset inductus, erubuisse memini: & hic mirè illum pudor decuit. Non accidit hoc ab infirmitate mentis, sed à nouitate rei: quæ inexercitatos etsi non concutit, mouet naturali in hoc facilitate corporis pronos. Nam vt quidam boni sanguinis sunt, ita quidam incitati & mobilis, & cito in os prodeuntis. Hæc, vt dixi, nulla sapientia abigit: alioquin haberet rerum naturam sub imperio, si omnia eradicaret vitia. Quæcunque attribuit conditio nascendi, & corporis temperatura, cùm multum se diuque animus composuerit, hærebunt. Nihil horum vitari potest, non magis quàm accersi. Artifices scenici, qui imitantur affectus, qui metum & tri-

& trepidationem exprimunt, qui tristitiam repræsentant, hæc iudicio imitantur verecundiam: deiiciunt vultum, verba submittunt, figunt in terram oculos & deprimunt: ruborem sibi exprimere non possunt: nec prohibetur hic, nec adducitur. Nihil aduersus hæc sapientia promittit, nihil proficit: sui iuris sunt, iniussa veniunt, iniussa discedunt. Iam clausulam epistola poscit. Accipe, & quidem vtilem & salutarem, quam te affigere animo volo. Aliquis vir bonus nobis eligendus est, ac semper ante oculos habendus, vt sic tanquam illo spectante viuamus, & omnia tanquam illo vidente faciamus. Hoc, mi Lucili, Epicurus præcepit: custodem nobis & pædagogum dedit: nec immerito. Magna pars peccatorum tollitur, si peccaturis testis assistat. Aliquem habeat animus, quem vereatur, cuius auctoritate etiam secretum suum sanctius faciat. O felicem illum, qui non aspectus tantum, sed etiam cogitatus emendat! O felicem, qui sic aliquem vereri potest, vt ad memoriam quoque eius se componat, atque ordinet! Qui sic aliquem vereri potest, cito erit verendus. Elige itaque Catonem: si hic videtur tibi nimis rigidus, elige remissioris animi virum Lælium; elige eum cuius tibi placuit & vita, & oratio: & ipsius animum ante te ferens & vultus, illum semper tibi ostende, vel custodem, vel exemplum. Opus est, inquam, aliquo, ad quem mores nostri se ipsi exigant. Nisi ad regulam, praua non corriges.

EP. XII. QVOCVNQVE me verto, argumenta senectutis meæ video. Veneram in suburbanum meum, & querebar de impensis ædificii dilabentis. Ait villicus, non esse negligentiæ suæ vitium: omnia se facere; sed villam veterem esse. Hæc villa inter manus meas creuit. Quid mihi futurum est, si iam putria sunt ætatis meæ saxa? Iratus illi, proximam occasionem stomachandi arripio. Apparet, inquam, has platanos negligi, nullas habent frondes: quàm nodosi sunt & retorridi rami! quàm tristes & squallidi trunci! Hoc non accideret, si quis has circumfoderet, si irrigaret. Iurat per genium meum, se omnia facere, in nulla re cessare curam suam: sed illas vetulas esse. Quod inter nos dictum sit, ego illas posueram, ego illarum primum videram folium. Conuersus ad ianuam: Quis est, inquam, iste decrepitus, & merito ad ostium admotus? foras enim spectat. Vnde istum nactus es? quid te delectauit, alienum mortuum tollere? At ille: Non cognoscis me? inquit. Ego sum Felicio, cui solebas sigillaria afferre: ego sum Philositi villici filius, deliciolum tuum. Profecto, inquam, iste delirat. Pupulus, etiam deliciolum meum factus est. Prorsus potest fieri: dentes illi cum maxime cadunt. Debeo hoc suburbano meo, quod mihi senectus mea, quocunque aduerteram, apparuit. Complectamur illam, & amemus. Plena est voluptatis, si illa scias vti. Gratissima sunt poma, cùm fugiunt. Pueritiæ maximus in exitu decor est. Deditos vino potatio extrema delectat: illa quæ mergit,

pit, cum extremam summam manum imponit. Quod in se iucundissimum omnis voluptas habet, in finem sui differt. Iucundissima est ætas deuexa iam, non tamen præceps: & illam quoque in extrema regula stantem iudico habere suas voluptates: aut hoc ipsum succedit in locum voluptatum, nullis egere. Quam dulce est, cupiditates fatigasse ac reliquisse! Molestum est, inquis, mortem ante oculos habere. Primum ista tam iuueni ante oculos debet esse, quam seni. Nō enim citamur ex censu. Deinde nemo tam senex est, vt improbe vnum diem speret. Vnus autem dies, gradus est vitæ. tota ætas partibus cōstat, & orbes habet circumductos maiores minoribus. Est aliquis, qui omnes complectatur & cingat: hic pertinet à natali ad diem extremum. Est alter, qui annos adolescentiæ excludit. Est qui totam pueritiam ambitu suo astringit. Est deinde per se annus, in se omnia continens tempora, quorum multiplicatione vita componitur. Mensis arctiore præcingitur cingulo, angustissimum habet dies gyrum: sed & hic ab initio ad exitum venit, ab ortu ad occasum. Ideo Heraclitus, cui cognomen fecit orationis obscuritas: Vnus, inquit, dies par omni est. Hoc alius aliter accepit: dixit enim parem esse horis: nec mentitur. Nam si dies tempus est viginti quatuor horarum, necesse est omnes inter se dies pares esse: quia nox habet quod dies perdidit. Alius ait, parem esse vnum diem omnibus similitudine: nihil enim habet longissimi temporis spatium, quod non in vno die inuenias, lucem & noctem, & alternas mundi vices. Planiora facit ista nox aliàs contractior, aliàs productior. Itaque sic ordinandus est dies omnis, tanquam cogat agmen, & consummet atque expleat vitam. Pacuuius, qui Syriam vsu suam fecit, cùm vino & illis funebribus epulis se sepelisset, quasi parentaret, sic in cubiculum ferebatur à cœna, vt inter plausus exoletorum hoc ad symphoniam caneretur: βεβίωκε, βεβίωκε, nullo non se die extulit. Hoc quod ille ex mala conscientia faciebat, nos ex bona faciamus, & in somnum ituri, læti hilaresque dicamus,

Vixi, & quem dederat cursum fortuna, peregi.

Crastinum si adiecerit Deus, læti recipiamus. Ille beatissimus est, & securus sui possessor, qui crastinum sine sollicitudine expectat. Quisquis dixit, Vixi, quotidie ad lucrum surgit. Sed iam debeo epistolam cludere. Sic, inquis, sine vllo ad me peculio veniet? Noli timere: aliquid secum feret. quare aliquid dixi? multū. Quid enim hac voce præclarius, quam illi trado ad te perferendam? Malum est in necessitate viuere: sed in necessitate viuere, necessitas nulla est. Quidni nulla sit? patent vndique ad libertatem viæ multæ, breues, faciles. Agamus Deo gratias, quod nemo in vita teneri potest. Calcare ipsas necessitates licet. Epicurus, inquis, dixit: Quid tibi cum alieno? quod verum est, meum est, perseuerabo Epicurum tibi ingerere: vt isti qui in verba iurant, nec quid dicatur æstimant, sed à quo; sciant, quæ optima sunt, esse communia.

EP. XIII. MVLTVM tibi esse animi scio. nam etiam antequam instructum te præceptis salutaribus & dura vincentibus, satis aduersus fortunam placebas tibi;& multo magis, postquam cum illa conseruisti manum, viresque expertus es tuas: quæ nunquam certam dare fiduciam sui possunt, nisi cùm multæ difficultates hinc & illinc apparuerint,aliquando verò & propius accesserint. Sic verus ille animus,& in alienum non venturus arbitrium, probatur. Hæc eius obrussa est. Non potest athleta magnos spiritus ad certamen afferre, qui nunquam suggillatus est. Ille qui vidit sanguinem suum, cuius dentes crepuerunt sub pugno, ille qui supplantatus aduersarium toto tulit corpore, nec proiecit animum proiectus, qui quotiens cecidit, contumacior resurrexit, cum magna spe descendit ad pugnam. Ergo, vt similitudinem istam prosequar, sæpe iam fortuna supra te fuit: nec tamen tradidisti te, sed subsiliisti,& acrior constitisti. Multum enim adiicit sibi virtus lacessita. Tamen si tibi videtur, accipe à me auxilia, quibus munire te possis. Plura sunt, Lucili,quæ nos terrent, quàm quæ premunt:& sæpius opinione quàm re laboramus. Non loquor tecum Stoica lingua,sed hac submissiore. Nos enim dicimus,omnia ista quæ gemitus mugitusque exprimunt, leuia esse & contemnenda.Omittamus hæc magna verba, sed, dii boni,vera. Illud tibi præcipio, ne sis miser ante tempus: cùm illa quæ velut imminentia expauisti,fortasse nunquam ventura sint, certe nondum venerint. Quædam ergo nos magis torquent quàm debeant: quædam antè torquent quàm debeant: quædam torquent cùm omnino non debeant. Aut augemus dolorem,aut fingimus, aut præcipimus. Primum illud, quia res in controuersia est, & litem contestatam habemus, in præsentia differatur. Quod ego leue dixero,tu grauissimum esse contendes. Scio alios inter flagella ridere, alios gemere sub colapho. Postea videbimus, vtrum ista suis viribus valeant, an imbecillitate nostra. Illud præsta mihi, vt quotiens circumsteterint, qui tibi te miserum esse persuadeant, non quid audias,sed quid sentias cogites: & cum patientia tua deliberes, ac te ipse interroges, qui tua optimè nosti: Quid est quare isti me complorent? quid est quod trepident,quod contagium quoque mei timeant, quasi transilire calamitas possit? Est aliquid istic mali: an res ista magis infamis est quàm mala? Ipse te interroga: Nunquid sine causa crucior,& mæreo, & quod non est malum facio? Quomodo, inquis,intelligam, vana sint, an vera,quibus angor? Accipe huius rei regulam: Aut præsentibus torquemur, aut futuris, aut vtrisque. De præsentibus facile est iudicium. si corpus tuum liberum est, sanum est, nec vllus ex iniuria dolor est: videbimus quid futurum sit, hodie nihil negotij habet. At enim futurum est. Primum dispice,an certa argumenta sint venturi mali. Plerumque enim suspicionibus laboramus, & illudit nobis

bit illa, quæ conficere bellum ſolet, fama: multo autem magis ſingulos conficit. Iia eſt, mi Lucili: cito accedimus opinioni: non coarguimus illa, quæ nos in metum adducunt: nec excutimus, ſed trepidamus: & ſic vertimus terga, quemadmodum illi, quos puluis motus fugâ pecorum, exuit caſtris, aut quos aliqua fabula ſine auctore ſparſa conterruit. Neſcio quomodo magis vana perturbant, vera enim modum ſuum habent: quicquid ex incerto venit, coniecturæ & licentiæ pauentis animi traditur. Nulli itaque tam pernicioſi, tam irreuocabiles, quàm lymphatici metus ſunt. Ceteri enim ſine ratione, hi ſine mente ſunt. Inquiramus itaq. in rem diligenter. Veriſimile eſt, aliquid futurum mali: Non ſtatim verum eſt. Quam multa non expectata venerunt, quàm multa expectata nuſquam comparuerunt? Etiamſi futurum eſt, quid iuuat dolori ſuo occurrere? Satis cito dolebis cum venerit: interim tibi meliora promitte. Quid facies lucri? tempus. Multa interuenient, quibus vicinum periculum vel prope admotum, aut ſubſiſtat, aut deſinat, aut in alienum caput tranſeat. Incendium ad fugam patuit: quoſdam molliter ruina depoſuit: aliquando gladius ab ipſa ceruice reuocatus eſt: aliquis carnifici ſuo ſupeſtes fuit. Habet etiam mala fortuna leuitatem: fortaſſe erit, fortaſſe non erit; interim dum non eſt, meliora propone. Nonnunquam nullis apparentibus ſignis, quæ mali aliquid pronuntient, animus ſibi falſas imagines fingit, aut verbum aliquod dubiæ ſignificationis detorquet in peius, aut maiorem ſibi offenſam proponit alicuius quàm eſt; & cogitat, non quantum iratus ille ſit, ſed quantum liceat irato. Nulla autem cauſa vitæ eſt, nullus miſeriarum modus, ſi timetur quantum poteſt. Hic prudentia proſit, hic robore animi euidentem quoque metum reſpue. Si minus, vitio vitium repelle, ſpe metum tempera. Nihil tam certum eſt ex his quæ timentur, vt non certius ſit, & formidata ſubſidere, & ſperata decipere. Ergo & ſpem ac metum examina: & quotiens incerta erunt omnia, tibi faue, crede quod mauis: ſi plures habebit ſententias metus, nihilominus in hanc partem potius inclina, & perturbare te deſine. Ac ſubinde hoc in animo volue, maiorem partem mortalium, cum illi nec ſit quicquam mali, nec pro certo futurum ſit, æſtuare ac diſcurrere. Nemo enim reſiſtit ſibi cum cœperit impelli, nec timorẽ ſuum redigit ad verũ. Nemo dicit, Vanus auctor eſt, vanus: aut finxit, aut credidit. Damus nos referentibus, expaueſcimus dubia pro certis, non ſeruamus modum rerum, ſtatim in timorem venit ſcrupulus. Pudet me ſic tecum loqui, & tam leuibus te remediis refocillare. Alius dicat, Fortaſſe hoc non veniet: tu dic, Quid porrò ſi veniet? Videbimus vtrum veniet; fortaſſe pro me veniet; & mors iſta vitam honeſtabit. Cicuta magnum Socratem fecit. Catoni gladium aſſertorem libertatis extorque: magnam partem detraxeris gloriæ. Nimium diu te co-

hortor, cùm tibi admonitione magis quàm exhortatione opus sit. Non in diversum te à natura tua ducimus: natus es ad ista, quæ dicimus. Eò magis bonum tuum auge & exorna. Sed iam finem epistolæ faciam, si illi signum suum impressero: id est, aliquam magnificam vocem perferendam ad te mandavero: Inter cetera mala, hoc quoque habet stultitia, semper incipit vivere. Considera quid vox ista significet, Lucili virorum optime: & intelliges quàm fœda sit hominum levitas, quotidie nova vitæ fundamenta ponentium, novas spes etiam in exitu inchoantium. Circumspice tecum singulos. occurrent tibi senes, qui se cùm maximè ad ambitionem, ad peregrinationes, ad negotiandum parant. Quid est autem turpius, quàm senex vivere incipiens? Non adiicerem auctorem huic voci, nisi esset secretior, nec inter vulgata Epicuri dicta, quæ mihi & laudare, & adoptare permisi.

EP. XIIII. FATEOR insitam esse nobis corporis nostri caritatem. Fateor nos huius gerere tutelam; nec nego indulgendum illi: serviendum nego. Multis enim serviet, qui corpori servit, qui pro illo nimium timet, qui ad illud omnia refert. Sic gerere nos debemus, non tanquam propter corpus vivere debeamus, sed tanquam non possimus sine corpore. Huius nos nimius amor timoribus inquietat, sollicitudinibus onerat, contumeliis obiicit. Honestum ei vile est, cui corpus nimis carum est. Agatur eius diligentissimè cura: Ita tamen, ut cùm exiget ratio, cùm dignitas, cùm fides, mittendum in ignem sit. Nihilominus, quantum possumus, evitemus incommoda quoque, non tantum pericula: & in tutum nos reducamus, excogitantes subinde, quibus possint timenda depelli. quorum tria, ni fallor, genera sunt. Timetur inopia, timentur morbi, timentur quæ per vim potentioris eveniunt. Ex his omnibus nihil magis nos concutit, quàm quod ex aliena potentia impendet. Magno enim strepitu & tumultu venit. Naturalia mala quæ retuli, inopiæ atque morbi, silentio subeunt, nec oculis nec auribus quicquam terroris incutiunt. Ingens alterius mali pompa est; ferrum circa se & ignes habet, & catenas & turbam ferarum, quam in viscera immittat humana. Cogita hoc loco carcerẽ, & cruces, & eculeos, & uncum, & adactum per medium hominem, qui per os emergat, stipitẽ, & distracta in diversum actis curribus membra; illã tunicam alimentis ignium & illitam & intextam, quicquid aliud, præter hæc, commenta sævitia est. Non est itaque mirum, si maximus huius rei timor est, cuius & varietas magna, & apparatus terribilis est. Nam quẽadmodum plus agit tortor, quo plura instrumẽta doloris exposuit (specie enim vincuntur, qui patientiæ restitissent:) ita ex his, quæ animos nostros subigunt & domant, plus proficiunt, quæ habent quod ostendant. Illæ pestes non minus graves sunt; famem dico & sitim, & præcordiorum suppurationes, & febrem viscera ipsa torrentem: sed latent. Nihil habent quod intentent, quod præferant. Hæc, ut magna bella,

bella, aspectu paratuque vicerunt. Demus itaque operam, abstineamus offensis. Interdum populus est, quem timere debeamus: interdum, si ea ciuitatis disciplina est, vt plurima per senatum transigantur, gratiosi timeantur in eo viri: interdum singuli, quibus potestas populi & in populum data est. Hos omnes amicos habere, operosum est: satis est inimicos non habere. Itaque sapiens nunquam potentium iras prouocabit: immo declinabit, non aliter quàm in nauigando procellam. Cùm peteres Siciliam, traiecisti fretum. temerarius gubernator contempsit austri minas. Ille est enim, qui Siculum pelagus exasperet, & in vertices cogat. Non sinistrum petit litus, sed id, quo propior Charybdis maria conuoluit. At ille cautior, peritos locorum rogat, qui æstus sit, quæ signa dent nubes, & longè ab illa regione verticibus infami cursum tenet. Idem facit sapiens: nocituram potentiam vitat, hoc primum cauens, ne vitare videatur. Pars enim securitatis & in hoc est, non ex professo eam fugere: quia quæ quis fugit, damnat. Circumspiciendum nobis est ergo, quomodo à vulgo tuti esse possimus. Primum, nihil idem concupiscamus, vnde rixa est inter competitores: deinde nihil habeamus, quod cum magno emolumento insidiantis eripi possit. Quàm minimum sit in corpore tuo spoliorum. Nemo ad humanum sanguinem propter ipsum venit, aut admodum pauci: plures computant quàm oderunt. Nudum latro transmittit: etiam in obsessa via pauperi pax est. Tria deinde ex præcepto veteri præstanda sunt, vt vitentur: Odium, inuidia, contemptus. Quomodo hoc fiat, sapientia sola monstrabit. Difficile enim temperamentum est, verendumque, ne in contemptum nos inuidiæ timor transferat: ne dum calcari nolumus, videamur posse calcari. Multis timendi attulit causas, timeri posse. Vndique nos reducamus: non minus contemni quàm suspici nocet. Ad philosophiam ergo confugiendum est. Hæ literæ non dico apud bonos, sed apud mediocriter malos, infularum loco sunt. Nam forensis eloquentia, & quæcunque alia populum mouent, aduersarium habent: hæc quieta, & sui negotii, contemni non potest, cui ab omnibus artibus, etiam apud pessimos honor est. Nunquam in tantum conualescet nequitia, nunquam sic contra virtutes coniurabitur, vt non philosophiæ nomen venerabile & sacrum maneat. Cæterum philosophia ipsa tranquillè modesteque tractanda est. Quid ergo, inquis? Videtur tibi M. Cato modestè philosophari, qui bellum ciuile sententia sua reprimit? qui furentium principum armis medius interuenit, qui aliis Pompeium offendentibus, aliis Cæsarem, simul lacessit duos? Potest aliquis disputare, an illo tempore capessenda fuerit sapienti respublica. Quid tibi vis M. Cato? iam non agitur de libertate; olim pessundata est. Quæritur vtrum Cæsar, an Pompeius possideat rempublicam. Quid tibi cum ista contentione? Nullæ partes tuæ sunt: dominus eligi-

eligitur. Quid tua, vter vincat? melior vincere non potest: potest esse peior qui victus fuerit; non potest melior, qui vicerit. Vltimas partes attigi Catonis: sed ne priores quidem anni fuerunt, qui sapientem in illam rapinam reipublicæ admitterent. Quid aliud quàm vociferatus est Cato, & misit irritas voces, cùm modò per populi leuatus manus, & obrutus sputis, extra forum traheretur: modò è senatu in carcerem duceretur? Sed postea videbimus, an sapienti opera perdenda sit. Interim ad hos te voco, qui à republica exclusi, secesserunt ad colendam vitam, & humano generi iura condenda, sine vlla potentioris offensa. Non conturbabit sapiens publicos mores: nec populum in se vitæ nouitate conuertet. Quid ergo? Vtique erit tutus, qui hoc propositum sequetur? Promittere tibi hoc non magis possum, quàm homini temperanti bonam valetudinem: & tamen facit temperantia bonam valetudinem. Perit aliqua nauis in portu: sed tu quid accidere in medio mari credis? Quanto huic periculum paratius foret, multa agenti, molientique, cui ne otium quidem tutum est? Pereunt aliquando innocentes: quis negat? Nocentes tamen sæpius. Ars ei constat, qui per ornamenta percussus est. Denique initium omnium rerum sapiens, non exitum spectat. Initia in potestate nostra sunt: de euentu fortuna iudicat, cui de me sententiam non do. At aliquid vexationis affert, aliquid aduersi: non damnatur latro, cùm occidit. Nunc ad quotidianam stipem manum porrigis, aurea te stipe implebo. Et quia facta est auri mentio, accipe quemadmodum vsus fructúsque eius tibi esse gratior possit. Is maximè diuitiis fruitur, qui minimè diuitiis indiget. Ede, inquis, auctorem. Vt scias quàm benigni simus, propositum est aliena laudare: Epicuri est, aut Metrodori, aut alicuius ex illa officina. Et quid interest, quis dixerit? Omnibus dixit. Qui eget diuitiis, timet pro illis. Nemo autem sollicito bono fruitur. Adiicere illis aliquid studet, dum de incremento cogitat, oblitus est vsus, rationes accipit, forum conterit, kalendarium versat, fit ex domino procurator.

EP. XV. MOS antiquis fuit, vsque ad meam seruatus ætatem, primis epistolæ verbis adiicere: Si vales, bene est. Rectè & nos dicimus: Si philosopharis, bene est. Valere enim hoc demum est. Sine hoc, æger est animus. Corpus quoque etiam si magnas habet vires, non aliter quàm furiosi, aut phrenetici, validum est. Ergo hanc valetudinem præcipuè cura, deinde & illam secundam: quæ non magno tibi constabit, si volueris bene valere. Stulta est enim, mi Lucili, & minimè conueniens literato viro, occupatio exercendi lacertos, & dilatandi ceruicem, ac latera firmandi. Cùm tibi feliciter sagina cesserit, & tori creuerint, nec vires vnquam opimi bouis, nec pondus æquabis. Adiice nunc, quod maiore corporis sarcina animus eliditur, & minus agilis est. Itaque quantum potes circumscribe corpus tuum, &

animo

animo locum laxa. Multa sequuntur incommoda huic deditos curæ. Primùm exercitationes, quarum labor spiritum exhaurit, & inhabilem intentioni ac studiis acrioribus reddit. Deinde, copiâ ciborum subtilitas animi impeditur. Accedunt pessimæ notæ mancipia in magisterium recepta, homines inter oleum & vinum occupati, quibus ad votum dies est actus, si bene desudauerunt, si in locum eius quod effluxit, multum potionis altius, ieiuno gutture ingesserunt. Bibere & sudare, vita cardiaci est. Sunt exercitationes & faciles & breues, quæ corpus & sine mora laxent, & tempori parcant: cuius præcipua ratio habenda est. Cursus, & cum aliquo pondere manus motæ, & saltus, vel ille qui corpus in altum leuat, vel ille qui in longum mittit, vel ille (vt ita dicam) saliaris, aut (vt contumeliosius dicam) fullonius. Quodlibet ex his elige, vsu fit facile. Quicquid facies, cito redi à corpore ad animum: illum diebus ac noctibus exerce. Labore modico alitur ille. Hanc exercitationem non frigus, non æstus impediet, ne senectus quidem. Id bonum cura, quod vetustate fit melius. Neque ego te iubeo semper imminere libro aut pugillaribus. Dandum & aliquod interuallum animo: ita tamen vt non resoluatur, sed vt remittatur. Gestatio & corpus concutit, & studio non officit: possis legere, possis dictare, possis loqui, possis audire: quorum nihil nec ambulatio quidem vetat fieri. Nec tu intentionem vocis contempseris: quam veto te per gradus & certos modos attollere, deinde deprimere. Quod si velis deinde quemadmodum ambules discere, admittes istos quos noua artificia docuit fames: erit qui gradus tuos temperet, & buccas edentis obseruet, & in tantum procedit, in quantum eius audaciam patientiæ lenitate produxeris. Quid ergo? à clamore protinus & à summa contentione vox tua incipiet? Vsque adeo naturale est, paulatim incitari, vt litigantes quoque à sermone incipiant, ad vociferationem transeant. Nemo statim Quiritum fidem implorat. Ergo vtcunque tibi impetus animi suaserit, modò vehementius fac vitiis conuicium, modò lentius, prout vox quoque te hortabitur & latus. Modesta, cum receperis illam, reuocarisque, descendat, non decidat: moderatoris sui tēperamentū habeat, nec indocto & rustico more desæuiat. Nō enim id agitur, vt exerceatur vox, sed vt exerceat. Detraxi tibi nō pusillum negotium: mercedula, & munus gratum, ad hæc beneficia accedet. Ecce insigne præceptum: Stulti vita ingrata est, trepida est, tota in futurum fertur. Quis hæc, inquis, dicit? Idem qui supra. Quam tu nunc vitam dici existimas stultam? Babæ & Ixionis? Non ita est: nostra dicitur: quos cæca cupiditas in nocitura, certè nunquam satiatura, præcipitat: quibus si quid satis esse posset, fuisset: qui non cogitamus quàm iucundum sit nihil poscere, quàm magnificum sit plenum esse, nec ex fortuna pēdere. Subinde itaque Lucili, quàm multa sis consecutus, recordare. Cum aspe-

aspexeris, quot te antecedant, cogita quot sequantur. Si vis gratus esse adversus deos, & adversus vitam tuam, cogita quàm multos antecesseris. Quid tibi cum cæteris? Te ipse antecessisti. Finem constitue, quem transire ne possis quidem, si velis: discedent aliquando ista insidiosa bona, & sperantibus meliora quàm assecutis. Si quid in illis esset solidi, aliquando & implerent. Nunc haurientium sitim concitant, & invitant speciosi apparatus. Quod futuri temporis incerta sors volvit, quare potius à fortuna impetrem, ut det, quàm à me, ne petam? Quare autem petam, oblitus fragilitatis humanæ? Congeram? in quid laborem? Ecce hic ultimus dies, ut non sit, prope ab ultimo est.

EP. XVI. LIQUERE tibi hoc scio, Lucili, neminem posse beatè vivere, ne tolerabiliter quidem, sine sapientiæ studio: & beatam vitam perfecta sapientia effici, tolerabilem, etiam inchoata. Sed hoc quod liquet, firmandum, & altius, quotidiana meditatione figendum est. Plus operis est in eo, ut proposita custodias, quàm ut honesta proponas. Perseverandum est, & assiduo studio robur addendum, donec bona mens sit, quod bona voluntas est. Itaque tibi apud me pluribus verbis opus non est, aut affirmatione, aut tam longa. Intelligo te multum profecisse. Quæ scribis, unde veniant scio: non sunt ficta, nec colorata. Dicam tamen quid sentiam, iam de te spem habeo, nondum fiduciam. Tu quoque idem facias volo. Non est quod tibi cito & facilè credas. Excute te, & varie scrutare, & observa. Illud ante omnia vide, utrum in philosophia, an in ipsa vita profeceris. Non est philosophia populare artificium, nec ostentationi paratum. Non in verbis, sed in rebus est. Nec in hoc adhibetur, ut aliqua oblectatione consumatur dies, ut dematur otio nausea. Animum format & fabricat, vitam disponit, actiones regit, agenda & omittenda demonstrat, sedet ad gubernaculum, & per ancipitia fluctuantium dirigit cursum. Sine hac nemo securus est. Innumerabilia accidunt singulis horis, quæ consilium exigunt, quod ab hac petendum est. Dicet aliquis: Quid mihi prodest philosophia, si fatum est? quid prodest, si Deus rector est? quid prodest, si casus imperat? Nam & mutari certa non possunt, & nihil præparari potest adversus incerta, sed aut consilium meum Deus occupavit, decrevitque quid facerem: aut consilio meo nihil fortuna permittit. Quicquid est ex his, Lucili, vel si omnia hæc sunt, philosophandum est: sive nos inexorabili lege fata constringunt, sive arbiter Deus universi cuncta disponit, sive casus res humanas sine ordine impellit & iactat, philosophia nos tueri debet. Hæc adhortabitur, ut Deo libenter pareamus, ut fortunæ contumaciter resistamus: hæc docebit ut Deum sequaris, feras casum. Sed non est nunc in hanc disputationem transeundum, quid sit iuris nostri, si providentia in imperio est, aut si fatorum series illigatos trahit, aut si repentina, aut subita dominantur.

Illò

Illò nunc reuertor, vt te moneã & exhorter, ne patiaris animi tui impetum delabi & refrigescere. Contine illum, & cõstitue, vt habitus fiat quod est impetus. Iã ab initio, si bene te noui, circumspicis ecquid hæc epistola munusculi attulerit: excute illam, & inuenies. Non est quod mireris animum meum, adhuc de alieno liberalis sum. Quare autem alienum dixi? quicquid bene dictum est ab vllo, meum est. Sic quoque quod ab Epicuro dictum est: Si ad naturam viues, nunquam eris pauper: si ad opinionem, nunquã diues. Exiguum natura desiderat, opinio immensum. Congeratur in te, quicquid multi locupletes possederunt, vltra priuatum pecuniæ modum fortuna te prouehat, auro tegat, purpura vestiat, & eo deliciarum opumque perducat, vt terram marmoribus abscondas, & non tantum habere tibi liceat, sed calcare diuitias. Accedant statuæ & picturæ, & quicquid ars vlla luxuriæ laborauit: maiora cupere ab his disces. Naturalia desideria finita sunt: ex falsa opinione nascentia, vbi desinant, non habent, nullus enim terminus falso est. Via eunti aliquid extremum est: error immensus est. Retrahe te à vanis: & cùm voles scire, quod petes vtrum naturalem habeat, an cæcam cupiditatem, considera an possit alicubi consistere. Si longe progresso, semper aliquid longius restat, scito id naturale non esse.

EP. XVII. PROIICE omnia ista, si sapis: immo vt sapias: & ad bonam mentem magno cursu ac totis viribus tende. Si quid est quo teneris, aut expedi, aut incide. Moratur, inquis, me res familiaris. Sic illam disponere volo, vt sufficere nihil agenti possit, ne aut paupertas mihi oneri sit, aut ego alicui. Cum hæc dicis, non videris vim ac potentiam eius de quo cogitas boni nosse: & summam quidem rei peruides, quantum philosophia prosit, partes autem nondum satis subtiliter dispicis; nec dum scis quantum vbique nos adiuuet, quemadmodum & in maximis (vt Ciceronis vtar verbis) opituletur, & in minima descendat. Mihi crede, aduoca illam in consilium: suadebit tibi, ne ad calculos sedeas. Nempe hoc quæris, & hoc ista dilatione vis consequi, ne tibi paupertas timenda sit. Quid si appetenda est? Multis ad philosophandum obstitere diuitiæ: paupertas expedita est, secura est. Cùm classicum cecinit, scit non se peti: cùm aliqua conclamatum est, quomodo exeat, non quid efferat, quærit. Si nauigandum est, non perstrepunt portus, nec vnius comitatu inquieta sunt litora, non circumstat illam turba seruorum, ad quos pascendos transmarinarum regionum est optanda fertilitas. Facile est pascere paucos ventres, & bene institutos, & nihil aliud desiderantes, quàm impleri. Paruo fames constat, magno fastidium. Paupertas cõtenta est, desideriis instantibus satisfacere. Quid est ergo, quare tu hanc recuses contubernalem, cuius mores sanus diues imitatur? Si vis vacare animo, aut pauper sis oportet, aut pauperi similis. Nõ potest studiũ salutare fieri sine frugalitatis cura: frugalitas autem

autem paupertas voluntaria est. Tolle itaque istas excusationes: Quantum sat est, nondum habeo: si ad illam summam peruenero, tunc me totum philosophiæ dabo. Atqui nihil priùs quàm hoc parandum est, quod tu differs; & post cetera paras. Ab hoc incipiendum est. Parare, inquis, vnde viuam, volo. Simul & parare disce. Si quid te vetat bene viuere, bene mori non vetat. Non est quod paupertas nos à philosophia reuocet, ne egestas quidem tolerande est enim ad hoc properantibus vel fames, quam tolerauere quidam in obsidionibus. Et quod aliud erat illius patientiæ præmium, quàm in arbitrium non cadere victoris? quanto hoc maius est, quo promittitur perpetua libertas, nullius nec hominis, nec Dei timor? Et quidem vel esurienti ad ista veniendum est. Perpessi sunt exercitus inopiam omnium rerum, vixerunt herbarum radicibus, & dictu fœdam tulerunt famem. Hæc omnia passi sunt pro regno (quo magis mireris) alieno. Dubitabit aliquis ferre paupertatem, vt animum furoribus liberet? Non est ergo prius acquirendum. Licet ad philosophiam etiam sine viatico peruenire. Ita est, cùm omnia habueris, tunc & sapientiam habere voles? Hæc erit vltimum vitæ instrumentum, & (vt ita dicam) additamentum. Tu vero, siue aliquid habes, iam philosophare: vnde enim scis, an iam nimis habeas? siue nihil, hoc prius quære, quàm quicquam. At necessaria deerunt. Primùm deesse non poterunt, quia natura minimum petit. Naturæ autem se sapiens accommodat. Sed si necessitates vltimæ inciderint, iam dudum exiliet è vita, & molestus sibi esse desinet. Si vero exiguum fuerit & angustum, quo possit vita produci, id boni consulet, nec vltra necessaria sollicitus aut anxius, ventri & scapulis suum reddet, & occupationes diuitum, concursationésque ad diuitias euntium, securus lætúsque ridebit, ac dicet: Quid in longum ipse te differs? expectabis ne fenoris quæstum, aut ex merce compendium, aut tabulas beati senis, cum fieri possis statim diues? Repræsentat opes sapientia: quas cuicunque fecit superuacuas, dedit. Hæc ad alios pertinent: tu locupletibus propior es. Sacculum muta, nimis habes. Inest omni sacculo, quod sat est. Poteram hoc loco epistolam claudere, nisi te malè instituissem. Reges Parthos non potest quisquam salutare sine munere: tibi valedicere non licet gratis. Quid istuc? ab Epicuro mutuum sumam. Multis parasse diuitias, non finis miseriarum fuit, sed mutatio. Non hoc miror. Non est enim in rebus vitium, sed in ipso animo. Illud quod paupertatem grauem fecerat, & diuitias graues fecit. Quemadmodum nihil differt, vtrum ægrum in ligneo lecto, an in aureo colloces: quocunque illum transtuleris, morbum suum secum transfert: sic nihil refert, vtrum animus æger in diuitiis, an in paupertate ponatur: malũ suum, illum sequitur.

EP. XVIII. DECEMBER est mensis, quo maximè ciuitas desudat. Ius luxuriæ publicè da-

rium est: ingenti apparatu sonant omnia: tanquam quicquam inter Saturnalia nunc intersit, & dies rerum agendarum. Adeo nihil interest, vt non videatur mihi errasse, qui dixit olim mensem Decembrem fuisse, nunc annum. Si te hic haberem, libenter tecum conferrem, quid existimares esse faciendum, vtrum nihil ex quotidiana consuetudine mouendum, an, ne dissidere videremur cum publicis moribus, & hilarius cœnandum & exuendam togam. Nam quod fieri nisi in tumultu & tristi tempore ciuitatis non solebat, voluptatis causa ac festorum dierum, vestem mutamus. Si te bene noui, arbitri partibus functus, nec per omnia nos similes esse pileatæ turbæ voluisses, nec per omnia dissimiles: nisi fortè his maximè diebus animo imperandum est, vt tunc voluptatibus solus abstineat cùm in illas [illegible] mum argumentum firmitatis suæ capit, si ad blanda & in luxuriam trahentia nec it, nec abducitur. Hoc multo fortius est, ebrio ac vomitante populo, siccum ac sobrium esse. Illud temperatius, non excerpere se, nec insigniri, nec misceri omnibus: & eadem, sed non eodem modo, facere. Licet enim sine luxuria agere festum diem. Ceterum adeo mihi placet tentare animi tui firmitatem, vt ex præcepto magnorum virorum tibi quoque præcipiam: interponas aliquot dies, quibus contentus minimo ac vilissimo cibo, dura atque horrida veste, dicas tibi: Hoc est quod timebatur? In ipsa securitate animus ad difficilia se præparet, & contra iniurias fortunæ, inter beneficia firmetur. Miles in media pace decurrit sine vllo hoste, vallum iacit, & superuacuo labore lassatur, vt sufficere necessario possit. Quem in ipsa re trepidare nolueris, ante rem exerce. Hoc secuti sunt, qui omnibus mensibus paupertatem imitati, prope ad inopiam accesserunt, ne vnquam expauescerent, quod sæpe didicissent. Non est nunc quod existimes me ducere te ad modicas cœnas & pauperum cellas, & quicquid aliud est per quod luxuria diuitiarum tædio ludit. Grabatus ille verus sit, & sagum, & panis durus ac sordidus. Hoc triduo & quatriduo fer, interdum pluribus diebus: vt non lusus sit, sed experimentum. Tunc mihi crede, Lucili, exultabis, dupondio satur, & intelliges ad saturitatem non opus esse fortuna: hoc enim quod necessitati sat est, debet [illegible] quare tu multum tibi facere videaris: facies enim quod multa milia seruorum, multa milia pauperum faciunt. Illo nomine te suspice, quod facies non coactus. Tam facile erit tibi illud pati semper, quam aliquando experiri. Exerceamur ad palum: & ne imparatos fortuna deprehendat, fiat nobis paupertas familiaris. Securius diuites erimus, si scierimus quàm non sit graue pauperes esse. Certos habebat dies ille magister voluptatis Epicurus, quibus malignè famem extingueret, visurus an aliquid deesset ex plena & consummata voluptate, vel quantum deesset, & an dignum, quod quis magno

labo-

latore pensaret. hoc certe in his epistolis ait, quas scripsit, Charino magistratu, ad Polyaenum. Et quidem gloriatur, non toto asse se pasci: Metrodorum, qui nondum tantum profecerit, toto. In hoc tu victu saturitatem non putas esse? Et voluptas est. Voluptas autem, non illa leuis, & fugax, & subinde reficienda, sed stabilis & certa. Non enim iucunda res est aqua & polenta, aut frustum hordeacei panis; sed summa voluptas est, posse capere etiam ex his voluptatem, & ad id se reduxisse, quod eripere nulla fortunae iniquitas possit. Liberaliora sunt alimenta carceris: sepositos ad capitale supplicium, non tam anguste qui occisurus est pascit. Quanta est animi magnitudo, ad id sua sponte descendere, quod nec ad extrema quidem redactis timendum sit? hoc est praeoccupare tela fortunae. Incipe ergo, mi Lucili, sequi horum consuetudi- quibus secedas à tuis rebus, minimoque te facias familiarem. Incipe cum paupertate habere commercium,

Aude hospes contemnere opes,
& te quoque dignum
Finge Deo.

Nemo alius est Deo dignus, quàm qui opes contempsit: quarum possessione tibi non interdico: sed efficere volo, vt illas intrepide possideas: quod vno consequeris modo, si te etiam sine illis beate victurum persuaseris tibi, si illas tanquam exituras semper aspexeris. Sed iam incipiamus epistolam complicare. Prius, inquis, redde quod debes. Delegabo tibi Epicurum. ab illo fiet numeratio. Immodica ira gignit insaniam. Hoc quam verum sit, necesse est scias, cum habueris seruum & inimicum. In omnes personas hic exardescit affectus: tam ex amore nascitur, quàm ex odio: non minus inter seria, quàm inter lusus & iocos. nec interest, ex quàm magna causa nascatur, sed in qualem perueniat animum. Sic ignis non refert quàm magnus, sed quo incidat. Nam etiam maximum solida non receperunt: rursus arida, & corripi facilia, scintillam quoque fouent vsque in incendium. Ita est, mi Lucili: ingentis irae exitus, furor est: & ideo ira vitanda est, non moderationis causa, sed sanitatis.

EP. XIX. EXULTO quotiens epistolas tuas accipio. Implent enim me bona spe: iam non promittunt de te, sed spondent. Ita fac, oro atque obsecro: quid enim habeo melius, quod amicum rogem, quàm potes, subduc te istis occupationibus: si minus, eripe. Satis multum temporis sparsimus; incipiamus in senectute vasa colligere. Numquid inuidiosum est? in freto viximus, moriamur in portu. Neque ego suaserim tibi nomen ex otio petere; quod nec iactare debes, nec abscondere. Nunquam enim vsque eo te abigam, generis humani furore damnato, vt latebram tibi aliquam parari ad obliuionem velim. Id age vt otium tuum non emineat, sed appareat. Deinde videbunt de isto, quibus integra sunt & propria consilia, an velint vitam per obscurum transmittere: tibi liberum non est. In medium te protu-

protulit ingenij vigor, scriptorum elegantia, claræ & nobiles amicitiæ. Tanta notitiā te inuasit, vt si in extrema mergaris, ac penitus condaris, tamen priora te monstrabunt. tenebras habere non potes. Sequetur pristinæ lucis multum, quocunq. fugeris. Quietem potes vindicare, sine vllius odio, sine desiderio, aut morsu animi tui. Quid enim relinques, quod inuitus relictum à te possis cogitare? clientes: quorum nemo teipsum sequitur, sed aliquid ex te. Amicos? olim amicitia petebatur: nunc præda. Mutabunt testamenta destituti senes? migrabit ad aliud limen salutator? non potest paruo res magna constare. Æstima vtrum te relinquere, an aliquid ex tuis te malis. Vtinam tibi quidem senescere contigisset, intra natalium tuorum modum, nec te in altum fortuna misisset! Tulit te longè à conspectu vitæ salubris rapida felicitas, prouincia & procuratio, & quicquid ab istis promittitur. Maiora deinde officia te excipient, & ex aliis alia. Quis exitus erit? quid expectas donec desinas? habere quod cupias? Nunquā erit tempus. Qualem dicimus esse seriem causarum, ex quibus nectitur fatum, talem dicimus esse cupiditatum. Altera ex fine alterius nascitur. In eam demissus es vitam, quæ nunquā tibi miseriarum terminum ac seruitutis ipsa factura sit. Subduc ceruicem iugo: semel illam incidi, quàm semper premi, satius est. Si te ad priuata retuleris, minora erunt omnia, sed affatim implebunt. At nūc plurima & vndiq. ingesta non satiāt. Vtrum autē mauis, ex inopia saturitatē, an in copia famem? Et auida felicitas est, & alienæ auiditati exposita. Quādiu tibi satis nihil fuerit, ipse aliis non eris. Quomodo, inquis, exibo? vtcunq. Cogita quàm multa temerè pro pecunia, quàm multa laboriosè pro honore tentaueris. Aliquid & pro otio audendum est, aut in ista sollicitudine procurationum, & deinde vrbanorum officiorum, senescendum in tumultu, ac semper nouis fluctibus, quos effugere nulla modestia, nulla vitæ quiete cōtingit. Quid enim ad rē pertinet, an tu quiescere velis? fortuna tua non vult. Quid si illi etiā nunc permiseris crescere? quātum ad successum accesserit, accedet ad metū. Volo tibi hoc loco referre dictum Mæcenatis. Vera in ipso eculeo elocutus. Ipsa enim altitudo attonat summa. Si quæris, in quo libro dixerit, in eo qui Prometheus inscribitur. hoc voluit dicere, attonita habet summa. Est ergo tanti vlla potentia, vt sit tibi tam ebrius sermo? Ingeniosus vir ille fuit, magnum exemplum Romanæ eloquentiæ daturus, nisi illum enervasset felicitas, immo castrasset. Hic te exitus manet; nisi iam contrahas vela, nisi (quod ille serò voluit) terram leges. Poteram tecum & hac Mæcenatis sententia parem facere rationem: sed mouebis mihi controuersiam, si te noui, nec voles quod debeo in asperum & probum accipere. Vt se res habet, ab Epicuro versura facienda est. Ante, inquit, circumspiciendum est, cum quibus edas & bibas, quam quid edas & bibas. Nam sine amico, visceratio, leonis ac lupi vita est. Hoc non cōtinget

tibi,

tibi, nisi secesseris: alioquin habebis conuiuas, quos ex turba salutantium nomenclator digesserit. Errat autem, qui amicum in atrio quærit, in conuiuio probat. Nullum habet maius malum occupatus homo, & bonis suis obsessus, quàm quod amicos sibi putat, quibus ipse non est; quòd beneficia sua efficacia iudicat, ad conciliandos amicos: cum quidam, quo plus debent, magis oderint. Leue æs alienum, debitorem facit; graue, inimicum. Quid ergo? Beneficia non parant amicitias? Parant, si accepturos licuit eligere, si collata, non sparsa sunt. Itaque dum incipis esse mentis tuæ, interim hoc consilio sapientum vtere, vt magis ad rem existimes pertinere, quis, quàm quid acceperit.

EP. XX. SI vales, & te dignum putas qui aliquando fias tuus, gaudeo. Mea enim gloria erit, si te istinc vbi sine spe exeundi fluctuaris, extraxero. Illud autem, mi Lucili, te rogo atque hortor, vt philosophiam in præcordia ima demittas, & experimentum tui profectus capias, non oratione, nec scripto; sed animi firmitate, & cupiditatum deminutione. Verba rebus proba. Aliud propositum est declamantibus & assensionem coronæ captantibus, aliud his qui iuuenum otiosorum aures disputatione varia aut volubili detinent. Facere docet philosophia, non dicere: & hoc exigit, vt ad legem suam quisque viuat, ne orationi vita dissentiat, vt ipsa inter se vita vnius, sine actionum dissensione, coloris sit. Maximum hoc est & officium sapientiæ, & indicium, vt verbis opera concordent, vt & ipse vbique par sibi idemque sit. Quis hoc præstabit? Pauci, aliqui tamen. Est difficile hoc: nec dico sapientem semper vno iturum gradu, sed vna via. Obserua itaque, numquid vestis tua domúsque dissentiant: numquid in te liberalis sis, in tuos sordidus: numquid cœnes frugaliter, ædifices luxuriosè. Vnam semel ad quam viuas regulam prende, & ad hanc omnem vitam tuam exæqua. Quidam se domi contrahunt, dilatant foris, & extendunt. Vitium est hæc diuersitas, & signum vacillantis animi, ac nondum habentis tenorem suum. Etiamnunc dicam vnde sit ista inconstantia, & dissimilitudo rerum consiliorúmque. Nemo proponit sibi quid velit; nec si proposuit, perseuerat in eo, sed transilit: nec tantùm mutat, sed redit, & in ea quæ deseruit ac damnauit, reuoluitur. Itaque vt relinquam definitiones sapientiæ veteres, & totum complectar humanæ vitæ modum, hac possum contentus esse. Quid est sapientia? Semper idem velle atque idem nolle. Licet illam exceptiunculam non adiiciam, vt rectum sit quod velis. Non potest cuiquam semper idem placere, nisi rectum. Nesciunt ergo homines quid velint, nisi illo momento, quo volunt. In totum nulli velle aut nolle decretum est. Variatur quotidie iudicium, & in contrarium vertitur. Itaque plerisque agitur vita per lusum. Preme ergo quod cœpisti: & fortasse perduceris aut ad summum, aut eo quod summum

mum

mum nondum esse solus intelligis. Quid fiet, inquis, huic turbæ familiarium? Turba ista cùm à te pasci desierit, ipsa se pascet: aut quod tu beneficio tuo non potes scire, paupertatis scies. Illa veros certosque amicos retinebit: discedet quisquis non te, sed aliud sequebatur. Non est autem vel ob hoc vnum amanda paupertas, quod à quibus ameris ostendit? O quando ille veniet dies, quo nemo in honorem tuum mentiatur! Huc ergo cogitationes tuæ tendant, hoc cura, hoc opta, omnia alia vota Deo remissurus, vt contentus sis temetipso & ex te nascentibus bonis. Quæ potest esse felicitas deo propior? Redige te ad parua, ex quibus cadere non possis: idque vt libentius facias, ad hoc pertinebit tributum epistolæ huius: quod statim conferam. Inuideas licet: etiam nunc libenter pro me dependet Epicurus. Magnificentior (mihi crede) sermo tuus in grabato videbitur & in panno. non enim dicentur tantum illa, sed probabuntur. Ego certè aliter audio quæ dicit Demetrius noster, cùm illum vidi nudum, quanto minus quàm stramentis incubantem? Tunc enim non præceptor veri, sed testis est. Quid ergo? Non licet diuitias in sinu positas contemnere? quid ni liceat? Et ille ingentis animi est, qui illas circumfusas sibi multum diuque miratus, quòd ad se venerint, ridet, suasque audit magis esse quàm sentit. Multum est, non corrumpi diuitiarum contubernio. Magnus est ille qui in diuitiis pauper est: sed securior, qui caret diuitiis. Nescio, inquis, quomodo iste paupertatem laturus sit, si in illam inciderit. Nec ego Epicuri angelus scio, an pauper iste contempturus sit diuitias, si in illas inciderit. Itaque in vtroque mens æstimanda est; inspiciendumque, an ille paupertati indulgeat, an hic diuitiis non indulgeat. Alioquin leue argumentum est bonæ voluntatis grabatus, aut pannus, nisi apparuit aliquem illa non necessitate pati, sed malle. Ceterum magnæ indolis est, ad ista non properare tanquam ad meliora, sed præparare tanquam ad facilia. Et sunt, Lucili, facilia, cùm verò multò ante meditatus accesseris, iucunda quoque. Inest enim illis, sine qua nihil est iucundum, securitas. Necessarium ergo iudico id, quod tibi scripsi magnos viros sæpe fecisse, aliquos dies interponere, quibus nos imaginaria paupertate exerceamus ad veram: quod eo magis faciendum est, quod deliciis permaduimus, & omnia dura ac difficilia iudicamus. Potius excitandus è somno, & vellicandus est animus, admonendúsque paruam nobis minimum constituisse. Nemo nascitur diues: quisquis exit in lucem, iussus est lacte & panno esse contentus. Ab his initiis nos regna non capiunt.

Ep. XXI. CVM istis negotium tibi esse iudicas de quibus scripseras? Maximum negotium tecum habes: tu tibi molestus es. Quid velis, nescis: melius probas honesta, quàm sequeris. Vides vbi sit posita felicitas, sed ad illam peruenire non audes. Quid sit autem quod te impediat, quia parum ipse dispicis,

dicam. Magna hæc esse existimus, quæ relicturus es: & cùm propono mihi tibi illam securitatem, ad quam transiturus es, retinet te huius vitæ, à qua recessurus es, fulgor, tanquam in sordida & obscura casurum. Erras, Lucili: ex hac vita ad illam ascenditur. Quod interest inter splendorem & lucem, cùm hæc certam originem habeat, ac suam, ille niteat alieno; hoc inter hanc vitam & illam. Hæc, quia fulgore extrinsecus veniente percussa est, crassam illi statim umbram faciet quisquis obstiterit: illa vero suo lumine illustris est. Studia te tua clarum & nobilem efficient. Exemplum Epicuri referam. cùm Idomeneo scriberet, & illum à vita speciosa, ad fidelem stabilemque gloriam reuocaret, rigidæ tunc potentiæ ministrum, & magna tractantem: Si gloria, inquit, tangeris, notiorem te epistolæ meæ facient, quam omnia ista quæ colis, & propter quæ coleris. Numquid ergo mentitus est? Quis Idomenea nosset, nisi Epicurus illum suis literis incidisset? Omnes illos megistanas & satrapas, & regem ipsum, ex quo Idomenei titulus petebatur, oblinio alta suppressit. Nomen Attici perire Ciceronis epistolæ non sinunt. nihil illi profuisset gener Agrippa, & Tiberius progener, & Drusus Cæsar pronepos. inter tam magna nomina taceretur, nisi Cicero illum applicuisset. Profunda supra nos altitudo temporis veniet: pauca ingenia caput exerent, & in idem quandoque silentium abitura obliuioni resistent, ac se diu vindicabunt. Quod Epicurus amico suo potuit promittere, hoc tibi promitto, Lucili. Habeo apud posteros gratiam, possum mecum duratura nomina educere. Virgilius noster duobus memoriam æternam promisit, & præstat:

Fortunati ambo, si quid mea carmina possunt,
Nulla dies vnquam memori vos eximet æuo:
Dum domus Æneæ Capitoli immobile saxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.

Quoscunque in medium fortuna protulit, quicunque membra ac partes alienæ potentiæ fuerant, horum gratia viguit, domus frequentata est, dum ipsi steterunt: post ipsos citò memoria defecit. Ingeniorũ crescit dignatio: nec ipsis tantum habetur, sed quicquid illorum memoriæ adhæsit, excipitur. Ne gratis Idomeneus in epistolam meã venerit, ipse eam de suo redimet. Ad hunc Epicurus illam nobilem sententiam scripsit, qua hortatur vt Pythoclea locupletem nõ publica nec ancipiti via faciat. Si vis, inquit, Pythoclea diuitem facere, non pecuniæ adiiciendum, sed cupiditatibus detrahẽdum est. Et apertior ista sententia est, quam vt interpretanda sit, & disertior quàm vt adiuuanda. Hoc vnum te admoneo, ne istud tantum existimes de diuitiis dictum: quocunque transtuleris, idem poterit. Si vis Pythoclea honestum facere, non honoribus adiiciẽdum est, sed cupiditatibus detrahendum. Si vis Pythoclea esse in perpetua voluptate, non voluptatibus adiiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. Si vis

Py-

Pythocles fenem facere, & in-pletae vitium, non pecuniae adiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. Haec vox non est quod Epicuri esse tu liceat, publicae sunt. Quod fieri in senatu solet, faciendum ego in philosophia quoque existimo. Cum censuit aliquis, quod ex parte mihi placeat, iubeo illum diuidere sententiam, & sequor. Eo libentius Epicuri egregia dicta commemoro, vt istis qui ad illa confugiunt, spe mala inducti, qui velamentum se ipsos suorum vitiorum habituros existimant, probem, quocunque ierint, honestè esse viuendum. Cum adieris hos hortulos, & inscriptum hortulis: Hospes hic bene manebis, hic summum bonum voluptas est: paratus erit istius domicilij custos, hospitalis, humanus, & te polenta excipiet, & aquam quoque largè ministrabit, & dicet: Ecquid bene acceptus es? Non irritant, inquam, hi hortuli famem, sed extinguunt: nec maiorem ipsis potionibus sitim faciunt, sed naturali & gratuito remedio sedant. In hac voluptate consenui. De his tecum desideriis loquor, quae consolationem non recipiunt, quibus dandum est aliquid vt desinant. Nam de illis extraordinariis quae licet differre, licet castigare & opprimere, hoc vnum commonefaciam; Ista voluptas non naturalis est, nō necessaria: huic nihil debes. Si quid impendis, voluntariū est. Venter praecepta nō audit, poscit, appellat. Nō est tamen molestus creditor, paruo dimittitur: si modo das illi, quod debes, non quod potes.

EP. XXII. IAM intelligis educendum esse te ex istis occupationibus speciosis & malis: sed quomodo id consequi possis, quaeris. Quaedam non nisi à praesente monstrantur. Non potest medicus per epistolas cibi aut balnei tempus eligere, vena tangenda est. Vetus prouerbium est, Gladiatorem in arena capere cōsilium. Aliquid aduersarij vultus, aliquid manus mota, aliquid ipsa inclinatio corporis intuentē monet. Quid fieri soleat, quid oporteat, in vniuersum, & mandari potest, & scribi. Tale consilium non tantum absentibus, sed etiam posteris datur. Illud autem quando fieri debeat, aut quemadmodum, ex longinquo nemo suadebit; cum rebus ipsis deliberandum est. Non tantum praesentis, sed vigilantis est, occasionem obseruare properantem. Itaque hanc circumspice: hanc si videris, prende: & toto impetu, totis viribus id age, vt te istis officiis exuas. Et quidem quam sententiam feram, attende. Censeo aut ex ista vita tibi, aut è vita exeundum. Sed illud idem existimo, leni eundum via, vt quod malè implicuisti, soluas potius quàm abrumpas: dummodo si alia soluendi ratio non erit, vel abrumpas. Nemo tā timidus est, vt malit semper pendere, quàm semel cadere. Interim, quod primum est, impedire te noli, contentus esto negotiis, in quae descendisti, vel quod videri mauis, incidisti. Non est quod ad vlteriora nitaris, aut perdes excusationem, & apparebit te non incidisse. Ista enim quae dici solent, falsa sunt: Nō potui aliter. Quid si nollem? necesse erat. Nulli

necesse

Iam imprimebam epistolæ signum: resoluenda est, vt cum sollemni ad te munusculo veniat, & aliquam magnificam vocem secum ferat. & ecce occurrit mihi nescio vtrum verior, an eloquentior. cuius? inquis. Epicuri. Adhuc enim alienas sarcinas adoro: Nemo non ita exit è vita, tanquam modò intrauerit. Quemcunque vis occupa, adolescentem, senem, medium: inuenies æque timidum mortis, æque inscium vitæ. nemo quicquam habet facti. In futurum enim nostra distulimus. Nihil me magis in ista voce delectat, quàm quòd exprobratur senibus infantia. Nemo, inquit, aliter, quàm quomodo natus est, exit è vita. Falsum est; peiores morimur quàm nascimur. Nostrum istud, non naturæ vitium est. Illa de nobis conqueri debet, & dicere: Quid hoc est? Sine cupiditatibus vos genui, sine timoribus sine superstitione, sine perfidia, cæterisque pestibus: quales intrastis, tales exite. Percepit sapientiam, si quis tam securus moritur, quàm nascitur. Nunc vero trepidamus, cum periculum accessit: non animus nobis: non color constat: lachrymæ nihil profuturæ cadunt. Quid est turpius, quàm in ipso limine securitatis esse sollicitum? Causa autem hæc est, quòd inanes omnium bonorum sumus, quorum in fine vitæ desiderio laboramus. Non enim apud nos pars eius vlla subsedit, transmissa est, & effluxit. Nemo quàm bene viuat, sed quandiu, curat: cùm omnibus possit contingere, vt bene viuat: vt diu, nulli.

EP. XXIII. PVTAS me tibi scripturum, quàm humanè nobiscum hyems egerit, quæ & remissa fuit, & breuis: quàm maligna ver sit, quàm præposterum frigus, & alias ineptias verba quærentium. Ego verò aliquid, quod & mihi & tibi prodesse possit, scribam. Quid autem id erit, nisi vt te exhorter ad bonam mentem? Huius fundamentum quod sit, quæris? ne gaudeas vanis. Fundamentum hoc esse dixi, etiam culmen est. Ad summa peruenit, qui scit quo gaudeat, qui felicitatem suam in aliena potestate non posuit. Sollicitus est, & incertus sui, quem spes aliqua proritat; licet ad manum sit, licet non ex difficili petatur, licet illum nunquam sperata deceperint. Hoc ante omnia fac, mi Lucili: disce gaudere. Existimas me nunc detrahere tibi multas voluptates, qui fortuita submoueo, qui spes, dulcissima oblectamenta, deuitanda existimo. Immo contra, nolo tibi vnquam deesse lætitiam. Volo illam tibi domi nasci. Nascitur, si modo intra teipsum fit. Cæteræ hilaritates non implent pectus, sed frontem remittunt, leues sunt: nisi fortè tu iudicas illum gaudere, qui ridet. Animus debet esse alacer & fidens, & super omnia erectus. Mihi crede, res seuera est verum gaudium. An tu existimas quenquam soluto vultu, & vt isti delicati loquuntur, hilari oculo mortem contemnere? paupertati domum aperire? voluptates tenere sub frænis? meditari dolorum patientiam? Hæc qui apud se versat, in magno gaudio est, sed

parum blando. In huius gaudij possessione esse te volo. Nunquam deficiet, cum semel vnde petatur inueneris. Leuium metallorum fructus in summo est: illa opulentissima sunt, quorum in alto latet vena, assiduè plenius responsura fodienti. Hæc quibus delectatur vulgus, tenuem habent ac perfusoriam voluptatem: & quodcunque inuecticium gaudium est, fundamento caret. Hoc de quo loquor, ad quod te conor perducere, solidum est, & quod plus pateat introrsus. Fac oro te, Lucili carissime, quod vnum potest te præstare felicem: disice & conculca istas quæ extrinsecus splendent, quæ tibi promittuntur ab alio: ad verum bonum specta, & de tuo gaude. Quid est autem hoc de tuo? Te ipso & tui optima parte. Corpusculum quoque, etiam si nihil fieri sine illo potest, magis necessariam rem crede, quàm magnam. Vanas suggerit voluptates, breues, pænitendas, ac nisi magna moderatione temperentur, in contrarium abituras. Ita dico; in præcipiti est voluptas, ad dolorem vergit, nisi modum teneat. Modum autem tenere in eo difficile est, quod bonum esse credideris. Veri boni auiditas tuta est. Quid sit istud, interrogas, aut vnde subeat? Dicam. Ex bona conscientia, ex honestis consiliis, ex rectis actionibus, ex contemptu fortuitorum, ex placido vitæ & continuo tenore vnam prementis viam. Nam illi qui ex aliis propositis in alia transiliunt, aut ne transiliunt quidem, sed casu quodam transmittuntur, quomodo habere quicquam certum mansurũ ue possunt, suspensi & vagi? Pauci sunt, qui consilio se suáque disponant: cæteri eorum more quæ fluminibus innatant, non eunt, sed feruntur. Ex quibus alia lenior vnda detinuit, ac mollius vexit, alia vehementior rapuit; alia proximè ripam, cursu languescente deposuit; alia torrens impetus deiecit in mare. Ideo constituendum est, quid velimus, & in eo perseuerandum. Hic est locus soluendi æris alieni. Possum enim vocem tibi Epicuri tui reddere, & hanc epistolam liberare. Molestum est, semper vitam inchoare, aut si hoc modo magis sensus potest exprimi: Malè viuunt, qui semper viuere incipiunt. Quare, inquis? desiderat enim explanationem ista vox. Quia semper illis imperfecta vita est. Non potest autem stare paratus ad mortem, qui modò incipit viuere. Id agendum est, vt satis vixerimus. Nemo hoc putat, qui orditur cùm maximè vitam. Non est quòd existimes paucos esse hos: propemodum omnes sunt. Quidam viuere tunc incipiunt cùm desinẽdum est. Si hoc iudicas mirum, adijciam quod magis admireris: Quidam ante viuere desierunt, quam inciperent.

EP. XXIIII. SOLLICITVM te esse scribis de iudicij euentu, quod tibi furor inimici denuntiat: & existimas me suasurum vt meliora tibi proponas, & acquiescas spei blandæ. Quid enim necesse est mala accersere, & satis cito patiẽda cùm venerint, præsumere, ac præsẽs tẽpus futuri metu perdere? Est sine dubio stultum, quia quandoque sis futurus miser, esse iam miserũ.

Sed

Sed ego alia te ad ſecuritatem via ducam. Si vis omnem ſollicitudinem exuere; quicquid vereris ne eueniat, euenturum vtique propone, & quodcunque illud eſt malum, tecum ipſe metire, ac timorem tuum taxa. intelliges profectò aut non magnum aut non longum eſſe quod metuis: nec diu exempla quibus confirmeris, colligenda ſunt. Omnis illa ætas tulit. In quamcunque partem rerum, vel ciuilium, vel externarum, memoriam miſeris; occurrent tibi ingenia, aut profectus, aut impetus magni. Nunquid accidere tibi, ſi damneris, poteſt durius, quàm vt mittaris in exilium? vt ducaris in carcerem? nunquid vltra quicquam corpori timendum eſt, quàm vt pereat? Singula iſta conſtitue, & contemptores eorum cita, qui non quærendi, ſed eligendi ſunt. Damnationem ſuam Rutilius ſic tulit, tanquam nihil illi moleſtum eſſet aliud, quàm quòd malè iudicaretur. Exilium Metellus fortiter tulit. Rutilius etiam libenter. Alter, vt rediret, Reip. præſtitit: alter reditum ſuum Syllæ negauit, cui nihil tunc negabatur. In carcere Socrates diſputauit, & exire (cùm eſſent qui promitterent fugam) noluit: remanſitque, vt duarum rerum grauiſſimarum hominibus metum demeret, mortis & carceris. Mucius ignibus manum impoſuit. Acerbum eſt vri, quanto acerbius ſi id te faciente patiaris? Vides hominem non eruditum, nec vllis præceptis contra mortem aut dolorē ſubornatum, militari tantum robore inſtructum, pœnas à ſe irriti conatus exigentem. ſpectator diſtillantis in hoſtili foculo dextræ ſtetit; nec antè remouit nudis oſſibus fluentem manum, quàm ignis illi ab hoſte ſubductus eſt. Facere aliquid in illis caſtris felicius potuit, nihil fortiùs. Vide quanto acrior ſit ad occupanda pericula virtus, quàm crudelitas ad irroganda. Faciliùs Porſena Mucio ignouit, quòd voluerat occidere; quàm ſibi Mucius, quòd non occiderit. Decantatæ, inquis, in omnibus ſcholis fabulæ iſtæ ſunt. Iam mihi, cùm ad contemnendam mortem ventum fuerit, Catonem narrabis. Quid ni ego narrem? Vltima illa nocte Platonis librum legentem, poſito ad caput gladio. Duo hæc in rebus extremis inſtrumenta proſpexerat: alterum, vt vellet mori; alterum, vt poſſet. compoſitis ergo rebus, vtcunque componi fractæ atque vltimæ poterant, id agendum exiſtimauit, ne cui Catonem aut occidere liceret, aut ſeruare contingeret: & ſtricto gladio, quem vſque in illum diem ab omni cæde purũ ſeruauerat: Nihil, inquit, egiſti fortuna, omnibus conatibus meis obſtando: non pro mea adhuc, ſed pro patriæ libertate pugnaui: nec agebam tanta pertinacia, vt liber, ſed vt inter liberos viuerem: nunc quoniam deploratæ ſunt res generis humani, Cato deducatur in tutum. Impreſſit deinde mortiferum corpori vulnus; quo obligato à medicis, cùm minus ſanguinis haberet, minus virium, animi idem, iam non tantùm Cæſari, ſed ſibi iratus, nudas in vulnus manus egit, & generoſum illum contemptoremque omnis potentiæ ſpiritum non

emissi, sed eiecti. Non in hoc exempla hæc nunc congero, vt ingenium exerceam; sed vt te aduersus id quod maxime terribile videtur, exhorter. Facilius autem exhortabor, si ostendero non tantùm fortes viros hoc momentum efflandæ animæ contempsisse, sed quosdam ad alia ignauos, in hac re æquasse animum fortissimorum: sicut illum Cnei Pompeii socerum Scipionem, qui contrario in Africam vento relatus, cùm teneri nauem suam videret ab hostibus, ferro se transuerberauit: & quærentibus vbi Imperator esset: Imperator, inquit, bene se habet. Vox hæc illum parem maioribus fecit, & fatalem Scipionibus in Africa gloriam non est interrumpi passa. Multum fuit Carthaginem vincere, sed amplius mortem. Imperator, inquit, bene se habet. An aliter debebat Imperator, & quidem Catonis, mori? Non reuoco te ad historias, nec ex omnibus sæculis contemptores mortis, qui sunt plurimi, colligo. Respice ad hæc nostra tempora, de quorum languore ac deliciis querimur. Omnis ordinis homines succurrent, omnis fortunæ, omnis ætatis, qui mala sua morte præciderunt. Mihi crede, Lucili, adeò mors timenda non est, vt beneficio eius nihil anteferendum sit. Securus itaque inimici minas audi: & quamuis conscientia tua tibi fiduciam faciat, tamen, quia multa extra causam valent, & quod æquissimum est spera, & ad id te quod est iniquissimum, compara. Illud ante omnia memento, demere rebus tumultum, ac videre quid in quaque re sit: scies nihil esse in istis terribile, nisi ipsum timorem. Quod vides accidere pueris, hoc nobis quoque maiusculis pueris euenire. Illi quos amant, quibus assueuerunt, cum quibus ludunt, si personatos vident, expauescunt. Non hominibus tantum, sed & rebus persona demēda est, & reddenda facies sua. Quid mihi gladios & ignes ostendis, & turbam carnificum circa te frementium? Tolle istam pompam sub qua lates, & stultos territas, mors est, quam nuper seruus meus, quam ancilla contempsit. Quid tu rursus mihi flagella & eculeos magno apparatu explicas? Quid tu singulis articulis, singula machinamenta, quibus extorqueantur, aptata, & mille alia instrumenta excarnificandi particulatim hominis? Pone ista quæ nos obstupefaciunt: iube conticescere gemitus & exclamationes, & vocum inter lacerationem elisarum acerbitatem. Nempe dolor est, quem podagricus ille contemnit, quem stomachicus ille in ipsis deliciis perfert, quem in puerperio puella perpetitur. Leuis est, si ferre possum: breuis est, si ferre non possum. Hæc in animo voluta, quæ sæpe audisti, sæpe dixisti: sed an verè audieris, an verè dixeris, effectu proba. Hoc enim turpissimum est, quod nobis obiici solet, verba nos philosophiæ non opera tractare. Quid tu? Nunc primum tibi mortem imminere scisti? nunc exilium, nunc dolorem? In hæc natus es. Quicquid fieri potest, quasi futurum cogitemus. Quod facere te moneo, scio certè fecisse.

vidisse. Nunc ad id venio, vt animum tuum non mergas in istam sollicitudinem. Hebetabitur enim, & minus habebit vigoris, cum exurgendum erit. Abduc illum a priuata causa ad publicam: dic mortale tibi, & fragile corpusculum esse, cui non ex iniuria tantum aut ex potentioris viribus denuntiabitur dolor, sed ipsæ voluptates in tormenta vertuntur. Epulæ cruditatem afferunt: ebrietates neruorum torporem tremoremque: libidines, pedum, manuum, articulorum omnium deprauationes. Pauper fiam? inter plures ero. Exul fiam? ibi me natum putabo, quo mittar. Alligabor? Quid enim? nunc solutus sum? Ad hoc me natura graue corporis mei pondus astrinxit. Moriar? Hoc dicis, desinam ægrotare posse, desinam alligari posse, desinam mori posse. Non sum tam ineptus, vt Epicuream cantilenam hoc loco persequar, & dicam vanos esse inferorum metus, nec Ixionem rota volui, nec saxum humero Sisyphi trudi in aduersum, nec vllius viscera & renasci posse quotidie, & carpi. Nemo tam puer est, vt Cerberum timeat & tenebras, & laruarum habitum nudis ossibus cohærentium. Mors nos aut consumit, aut emittit. Emissis meliora restant, onere detracto: consumptis nihil restat: bona pariter malaque submota sunt. Permitte mihi referre hoc loco tuum versum, si prius admonuero, vt te iudices non aliis scripsisse ista, sed etiam tibi. Turpe est aliud loqui, aliud sentire: quanto turpius, aliud scribere, aliud sentire? Memini te illum locum aliquando tractasse, non repente nos in mortem incidere, sed minutatim procedere. Quotidie enim demitur aliqua pars vitæ: & tunc quoque, cùm crescimus, vita decrescit. Infantiam amisimus, deinde pueritiam, deinde adolescentiam: vsque ad hesternum, quicquid transiit temporis, periit. Hunc ipsum quem agimus diem, cum morte diuidimus. Quemadmodum clepsydram non extremum stillicidium exhaurit, sed quicquid ante defluxit: sic vltima hora qua esse desinimus non sola mortem facit, sed sola consummat. Tunc ad illam peruenimus, sed diu venimus. Hæc cùm descripsisses, quo soles ore, semper quidem magnus, nunquam tamen acrior, quam vbi veritati commodas verba, dixisti:

Mors non vna venit, sed quæ rapit, vltima mors est.

Malo te legas, quàm epistolam meam. Apparebit enim tibi, hanc quam timemus mortem extremam esse, non solam. Video quò spectes. Quæris quid huic epistolæ infulserim, quod dictum alicuius animosum, quod præceptum vtile. Ex hac ipsa materia quæ in manibus fuit, mittetur aliquid. Obiurgat Epicurus non minus eos, qui mortem concupiscunt, quàm eos qui timent, & ait: Ridiculum est, currere ad mortem tædio vitæ, cùm genere vitæ, vt currendum esset ad mortem, effeceris. Item alio loco dicit: Quid tam ridiculum, quàm appetere mortem, cùm vitam tibi inquietam feceris metu mor-

mortis? His adiicias & illud eiusdem notæ licet: tantam hominum imprudentiam esse, immo dementiam, vt quidam timore mortis cogantur ad mortem. Quicquid horum tractaueris, confirmabis animum, vel ad mortis, vel ad vitæ patientiam. In vtrumque monendi ac firmandi sumus, & ne nimis amemus vitam, & ne nimis oderimus. etiam cùm ratio suadet finire, non temerè, nec cum procursu capiendus est impetus. Vir fortis ac sapiens non fugere debet è vita, sed exire. Et ante omnia ille quoque vitetur affectus, qui multos occupauit, libido moriendi. Est enim, mi Lucili, vt ad alia, sic etiam ad moriendum inconsulta animi inclinatio: quæ sæpe generosos atque acerrimæ indolis viros corripit, sæpe ignauos, iacentesque. Illi contemnũt vitam, hi grauantur. Quosdam subit eadem faciendi videndique satietas, & vitæ non odium sed fastidium: in quod prolabimur, ipsa impellente philosophia, dum dicimus: Quousque eadem? Nempe expergiscar, dormiam, satiabor, esuriam, algebo, æstuabo: nullius rei finis est: sed in orbem nexa sunt omnia: fugiunt ac sequuntur. diem nox premit, dies noctem: æstas in autumnum desinit, autumno hiems instat, quæ vere compescitur. Omnia transeunt, vt reuertantur. Nihil noui video, nihil noui facio. Fit aliquando & huius rei nausea. Multi sunt, qui non acerbum iudicent viuere, sed superuacuum.

EP. XXV. QVOD ad duos amicos nostros pertinet, diuersa via eundum est. Alterius enim vitia emendanda, alterius frangenda sunt. Vtar libertate tota: non amo illum, nisi offendo. Quid ergo? inquis. Quadragenarium pupillum cogitas sub tutela tua continere? Respice ætatem eius iam duram & intractabilem, nõ potest reformari: tenera finguntur. An profecturus sim nescio: malo successum mihi, quàm fidem deesse: nec desperaueris, etiam diutinos ægros posse sanari, si contra intemperantiam steteris, si multa inuitos & facere coëgeris & pati. Nec de altero quidem satis fiduciæ habeo, excepto eo quòd adhuc peccare erubescit. nutriendus est hic pudor: qui quamdiu in animo eius durauerit, aliquis erit bonæ spei locus. Cum hoc veterano parcius agendum puto, ne in desperationem sui veniat: nec vllum tempus aggrediendi melius fuit, quàm hoc, dum interquiescit, dum emendato similis est. Aliis hæc intermissio eius imposuit, mihi verba non dat: expecto cum magno fœnore vitia reditura, quæ nunc scio cessare, non deesse. Impendam huic rei dies: & vtrum possit aliquid agi, an non possit, experiar. Tu nobis te, vt facis, fortem præsta, & sarcinas contrahe. Nihil ex his quæ habemus, necessarium est. ad legem naturæ reuertamur. Diuitiæ paratæ sunt. Aut gratuitum est quo egemus, aut vile. Panem & aquam natura desiderat, nemo ad hæc pauper est: intra quæ quisquis desiderium suum clausit, cum ipso Ioue de felicitate contẽdat, vt ait Epicurus: cuius aliquam vocem huic epistolæ inuoluam. Sic fac, inquit, omnia tanquam spectet aliquis. Prodest sine dubio,

bio, custodem sibi imposuit; & habere quem respiciat, quem interesse cogitationibus suis iudicet. Hoc quidem longè magnificentius est, sic viuere tanquam sub alicuius boni viri, ac semper præsentis, oculis. Sed ego etiam hoc contentus sum, vt sic facias quæcunque facies, tanquam spectet aliquis. Omnia nobis mala solitudo persuadet. Cùm iam profeceris tantum, vt sit tibi etiam tui reuerentia, licebit dimittas pædagogum. Interim te aliquorum auctoritate custodi. Aut Cato ille sit, aut Scipio, aut Lælius, aut cuius interuentu perditi quoque homines vitia supprimerent: dum te efficis eum, coram quo peccare non audeas. Cùm hæc effeceris, & aliqua cœperit apud te tui esse dignatio, incipiam tibi permittere quod idem suadet Epicurus. Tunc præcipuè in te ipse secede, cùm esse cogeris in turba. Dissimilem te fieri multis oportet. Dum tibi tutum non est à te recedere, circumspice singulos. Nemo est cui non satius sit, cum quolibet esse quàm secum. Tunc præcipuè in te ipse secede, cùm esse cogeris in turba, si bonus vir, si quietus, si temperans es: alioquin in turbam tibi à te recedendum est. istic enim malo viro propius es.

EP. XXVI. MODO dicebam tibi, in conspectu esse me senectutis: iam vereor, ne senectutem post me reliquerim. Aliud iam his annis huic corpori vocabulum conuenit: quoniam quidem senectus lassæ ætatis, non fractæ nomen est. Inter decrepitos me numera, & extrema tangentes. Gratias tamen mihi apud te ago. Non sentio in animo ætatis iniuriam, cùm sentiam in corpore. tantùm vitia, & vitiorum ministeria senuerunt. Viget animus, & gaudet non multum sibi esse cum corpore: magnam partem oneris sui deposuit. exultat, & mihi facit controuersiam de senectute. Hunc ait esse florem suum. Credamus illi: bono suo vtatur. Ire in cogitationem iuuat, & dispicere, quid ex hac tranquillitate ac modestia morum sapientiæ debeam, quid ætati: & diligenter excutere, quæ non possim facere, quæ nolim: possim ne aliquid, quod nolim. Nam si quid nō possum, non posse me gaudeo. Quæ enim querela est, quod incommodum, si quod debet desinere, defecit? Incommodum summum est, inquis, minui & deperire, & vt propriè dicam, liquescere. Non enim subito impulsi ac prostrati sumus. Carpimur: singuli dies aliquid subtrahunt viribus. Et quis exitus est melior, quàm in finē suum, natura soluente, dilabi? Non quia aliquid mali est ictus, & è vita repentinus excessus: sed quia lenis hæc via est, subduci. Ego certè, velut appropinquet experimentum, & ille laturus sententiam de omnibus annis meis dies venerit, ita me obseruo & alloquor. Nihil est inquam, adhuc, quod aut rebus aut verbis exhibuimus. leuia sunt ista & fallacia pignora animi, multisq. inuoluta lenociniis. Quid profecerim, morti crediturus sum. Non timidè itaque componor ad illum diem, quo remotis strophis ac fucis, de me pronuntiaturus sum, vtrum loquar fortia, an sentiam: numquid

vincunt. Quando ad hoc gaudium peruenire continget? Non quidem cessatur adhuc, sed non festinatur. Multum restat operis, in quod ipse necesse est vigiles, ipse laborem tuum impendas, si effici cupis. Delegationem res ista non recipit. Aliud literarum genus adiutorium admittit. Caluisius Sabinus memoria nostra fuit diues, & patrimonium habebat libertum & ingenuum. Nunquam vidi hominem beatum indecentius. Huic memoria tam mala erat, vt illi modò nomen Vlixis excideret, modò Achillis, modò Priami: quos tam bene nouerat, quàm pædagogos nostros nouimus. Nemo vetulus nomenclator, qui nomina non reddit, sed imponit, tam perperā tribus, quàm ille Troianos & Achiuos persalutabat, nihilominus eruditus volebat videri. Hanc itaque compendiariam excogitauit: magna summa emit seruos, vnum qui Homerum teneret, alterum qui Hesiodum. Nouem præterea Lyricis singulos assignauit. Magno emisse illum non est quod mireris. Non inuenerat: faciendos locauit. Postquam hæc familia illi comparata est, cœpit conuiuas suos inquietare. Habebat ad pedes hos, à quibus subinde cum peteret versus, quos referret, sæpe in medio versu excidebat. Suasit illi Satellius Quadratus, stultorum diuitum arrosor, & quod sequitur, arrisor, & quod duobus his adiunctum est, derisor, vt Grammaticos haberet analectas. Cùm dixisset Sabinus, centenis millibus sibi constare singulos seruos: Minoris, inquit, totidem scrinia emisses. Ille tamen in ea opinione erat, vt putaret se scire, quod quisquam in domo sua sciret. Idem Satellius illum hortari cœpit, vt luctaretur, hominem ægrum, pallidum, gracilem. Cùm Sabinus respondisset, Et quomodo possum? vix viuo. Noli, obsecro, inquit, istud dicere. Non vides quàm multos seruos valentissimos habeas? Bona mens nec commendatur, nec emitur: & puto, si venalis esset, non haberet emptorem. At mala quotidie emitur. Sed accipe iam quod debeo, & vale. Diuitiæ sunt, ad legem naturæ composita paupertas. Hoc sæpe dicit Epicurus aliter atque aliter. Sed nunquam nimis dicitur, quod nunquam satis discitur. Quibusdam remedia monstranda, quibusdam inculcanda sunt.

EP. XXVIII. Hoc tibi soli putas accidisse, & admiraris quasi rem nouam, quòd peregrinatione tam longa & tot locorum varietatibus, non discussisti tristitiam grauitatemque mentis. Animum debes mutare, non cœlum. Licet vastum traieceris mare, licet (vt ait Virgilius noster) terræque vrbesque recedant, sequuntur te quocunque perueneris, vitia. Hoc idem cuidam querenti Socrates ait: Quid miraris, nihil tibi peregrinationes prodesse, cùm te circumferas? Premit te eadem causa quæ expulit. Quid terrarum iuuare nouitas potest? Quid cognitio vrbium, aut locorum? In irritum cedit ista iactatio. Quæris quare te fuga ista non adiuuet? tecum fugis. Onus animi deponendum est. Non ante tibi vllus placebit locus.

locus. Talem nunc esse habitum tuum cogita, qualem Virgilius noster vatis inducit, iam concitatæ & instigatæ, multumque habentis in se spiritus, non sui.

Bacchatur vates, magnum si
pectore possit
Excussisse Deum....

Vadis huc & illuc, vt excutias insidens pondus, quod ipsa iactatione incommodius fit. sicut in naui onera immota, minùs vrgent: inæqualiter conuoluta, citius eam partem in quam incubuere demergunt. Quicquid facis, contra te facis, & motu ipso noces tibi. Ægrum enim concutis. At cum istud exemeris malum, omnis mutatio loci iucunda fiet. In vltimas expellaris terras licebit, in quolibet barbariæ angulo colloceris: hospitalis tibi illa qualiscunque sedes erit. Magis quis veneris, quàm quò, interest: & ideo nulli loco addicere debemus animum. Cum hac persuasione viuendum est: Non sum vni angulo natus: patria mea totus hic est mundus. Quod si liqueret tibi, non admirareris, nihil adiuuari te regionum varietatibus, in quas subinde priorum tædio migras. Prima enim quæque placuisset, si omnem tuam crederes. Non peregrinaris, sed erras & ageris, ac locum ex loco mutas: cùm illud quod quæris, bene viuere, omni loco positum sit. Num quid tam turbidum fieri potest, quàm forum? Ibi quoque licet quietè viuere, si necesse sit. Sed si liceat disponere se, cõspectum quoq; & viciniam fori procul fugiam. Nã vt loca grauia etiam firmissimã valetudinem tentant: ita bonæ quoque menti, nec dum adhuc perfectæ, & conualescenti, sunt aliqua parum salubria. Dissentio ab his qui in fluctus medios eunt, & tumultuosam probantes vitam, quotidie cum difficultatibus rerum, magno animo colluctantur. Sapiens feret ista, non eliget: & malet in pace esse, quàm in pugna. Non enim multum prodest vitia sua proiecisse, si cum alienis rixandum est. Triginta, inquis, tyranni Socratem circumsteterunt, nec potuerunt animum eius infringere. Quid interest, quot domini sint? Seruitus vna est. Hanc qui contempsit, in quantalibet turba dominantium liber est. Tempus est desinere, sed si prius portorium soluero. Initium est salutis, notitia peccati. Egregiè mihi hoc dixisse videtur Epicurus. Nam qui peccare se nescit, corrigi non vult. Deprehendas te oportet, antequam emendes. Quidam vitiis gloriantur. Tu existimas aliquid de remedio cogitare, qui mala sua virtutum loco numerant? Ideo quantum potes teipsum coargue, inquire in te: accusatoris primùm partibus fungere, deinde iudicis, nouissimè deprecatoris: aliquando te offende.

EP. XXIX. De Marcellino nostro quæris, & vis scire quid agat. Rarò ad nos venit, nulla alia ex causa quàm quia audire verum timet: à quo periculo iam abest: nulli enim nisi audituro dicendum est. Ideo de Diogene, nec minus de aliis Cynicis, qui libertate promiscua vsi sunt, & obuios quosque monuerunt, dubitari solet, an hoc facere debuerint. Quid enim si quia surdos obiurget, aut natura mor-

boue

tóve mutos? Quare, inquis, verbis parcam? Gratuita sunt. Non possum scire an ei profuturus sim, quem admoneo. Illud scio, alicui me profuturum, si multos admonuero. Spargenda est manus: non potest fieri, vt non aliquando succedat, multa tentanti. Hoc, mi Lucili, non existimo faciendum magno viro. diluitur eius auctoritas. nec habet apud eos satis ponderis, quos posset minus obsolefacta corrigere. Sagittarius non aliquando ferire debet, sed aliquando deerrare. Non est ars, quæ ad effectum casu venit. Sapientia ars est: certum petat: eligat profecturos: ab his quos desperauit, recedat: non tamen citò relinquat, sed in ipsa desperatione extrema remedia tentet. Marcellinum nostrum ego nondum despero; etiam nunc seruari potest: sed si citò illi manus porrigitur. Est quidem periculum, ne porrigentem trahat. magna in illo ingenij vis est, sed iam tendentis in prauum. Nihilominus adibo hoc periculum, & audebo illi mala sua ostendere. Faciet quod solet, aduocabit illas facetias, quæ risum euocare lugentibus possunt: & in se primum, deinde in nos iocabitur: omnia quæ dicturus sum, occupabit. Scrutabitur scholas nostras, & obiiciet philosophis congiaria, amicas, gulam. Ostendet mihi alium in adulterio, alium in popina, alium in aula: ostendet mihi lepidum philosophum Aristonem, qui in gestatione disserebat: hoc enim ad edendas operas tempus acceperat. De cuius secta cùm quæreretur, Scaurus ait: Vtique Peripateticus non est. De eodem cùm consuleretur Iulius Græcinus, vir egregius, quid sentiret: Non possum, inquit, tibi dicere. nescio enim quid de gradu faciat: tanquam de essedario interrogaretur. Hos mihi circulatores, qui philosophiam honestius neglexissent, quàm vendunt, in faciem ingeret. Constitui tamen contumelias perpeti. Moueat ille mihi risum: ego fortasse illi lacrymas mouebo: aut, si ridere perseuerabit, gaudebo, tanquam in malis, quod illi genus insaniæ hilare contigerit. Sed non est illa hilaritas longa. obserua. videbis eosdem intra exiguum tempus acerrime ridere & acerrime rabere. Propositum est aggredi illum, & ostendere quanto pluris fuerit, quum multis minoris videretur. Vitia eius etiam si non excidero, inhibebo. non desinent, sed intermittentur: fortasse autem & desinent, si intermittendi consuetudinem fecerint. Non est, hoc ipsum fastidiendum: quoniam quidem grauiter affectis, sanitatis loco est bona remissio. Dum me illi paro, tu interim qui potes, qui intelligis, vnde, quo euaseris, & ex eo suspicaris, quousque sis euasurus: compone mores tuos, attolle animum, aduersus formidata consiste: numerare eos noli, qui tibi metum faciunt. Nonne videatur stultus, si quis multitudinem timeat eo loco, per quem transitus singulis est? Æque ad tuam mortem multis aditus non est, licet illam multis minentur. Sic istud natura disposuit. Spiritum tibi tam vnus eripiet, quàm vnus dedit. Si pudorem haberes, vltimam mihi pensio-

nē remisisti. Sed ne ego quidem me sordidè geră, in fenore æris alieni,& tibi quod debeo impingā. Nunquā volui populo placere. Nā quæ ego scio, nō probat populus: quæ probat populus, ego nescio. Quis hoc? inquis: tanquam nescias cui imperem. Epicurus. Sed idem hoc omnes tibi ex omni domo conclamabunt, Peripatetici, Academici, Stoici, Cynici. Quis enim placere potest populo, cui placet virtus? Malis artibus popularis fauor quæritur: similem te illis facias oportet. Non probabunt, nisi agnouerint. Multo autem ad rem magis pertinet, qualis tibi videaris, quam qualis aliis. Conciliari nisi turpi ratione amor turpium non potest. Quid ergo illa laudata, & omnibus præferenda artibus rebusque philosophia præstabit? scilicet vt malis tibi placere, quàm populo: vt æstimes iudicia, non numeres: vt sine metu deorum, hominumque viuas: vt aut vincas mala, aut finias. Ceterum si te videro celebrem secundis vocibus vulgi, si intrante te clamor, plausus, & pantomimica ornamēta obstrepuerint, si tota ciuitate te feminæ puerique laudauerint: quid ni ego tui miserear, cùm sciam quæ via ad istum fauorem ferat?

EP. XXX. BASSVM Aufidium, virum optimum, vidi quassum, ætati obluctantem. Sed iam plus illum degrauat, quàm quod possit attolli. Magno senectus & vniuerso pondere incubuit. Scis illum semper infirmi corporis & exsucci fuisse: diu illud continuit, &, vt verius dicam, concinnauit. subito defecit. Quemadmodum in naue quæ sentinam trahit, vni rimæ aut alteri obsistitur: vbi plurimis locis laxari cœpit & cedere, succurri non potest nauigio dehiscenti: ita in senili corpore aliquatenus imbecillitas sustineri & fulciri potest: vbi tanquam in putri ædificio omnis iunctura dilabitur, & dum alia excipitur, alia discinditur, circunspiciendum est quomodo exeas. Bassus tamen noster alacer animo est: hoc philosophia præstat in quocunque corporis habitu fortem, in conspectu mortis hilarem, lætumque, nec deficientem, quamuis deficiat. Magnus gubernator & scisso nauigat velo, & si exarmauit, tamen reliquias nauigii aptat ad cursum. Hoc facit Bassus noster: & eo animo vultuque finem suum spectat, quo alienum spectare, nimis securi esse putares. Magna res est hæc, Lucili, & diu discenda, cùm aduentat hora illa ineuitabilis, æquo animo abire. Alia genera mortis, spei mixta sunt. Desinit morbus, incendium extinguitur, ruina quos videbatur oppressura, deposuit: mare quos hauserat, eadem vi qua sorbebat, eiecit incolumes: gladium miles ab ipsa peritūri ceruice reuocauit. Nihil habet quod speret, quem senectus ducit ad mortem. Huic vni intercedi non potest. Nullo genere homines mollius moriuntur, sed nec diutius. Bassus noster videtur mihi prosequi se, & componere, & viuere tanquam superstes sibi, & sapienter ferre desiderium sui. Nam de morte multa loquitur, & id agit sedulo, vt nobis persuadeat, si quid incommodi aut metus in hoc negotio est, morientis vitium

vitium esse, non mortis: nec magis in ipsa quicquam esse molestiæ, quam post ipsam. Tam demens autem est, qui timet quod non est sensurus, quàm qui timet quod non est passurus. An quisquam hoc futurum credit, ut per quam fit ut nihil sentiatur, ea sentiatur? Ergo, inquit, mors adeo extra omne malum est, ut sit extra omnem malorum metum? Hæc ego scio & sæpe dicta, & sæpe dicenda: sed neque cùm legerem, æque mihi profuerunt, neque cùm audirem his dicentibus, qui negabant timenda à quorum metu aberant. Hic verò plurimum auctoritatis habuit, cùm loqueretur de morte vicina. Dicam enim quid sentiam. Puto etiam fortiorem eum esse qui in ipsa morte est, quàm qui circa mortem est. Mors enim admota, etiam imperitis animum dedit, non vitandi inevitabilia. Sic gladiator tota pugna timidissimus, iugulum adversario præstat, & errantem gladium sibi attemperat. At illa, quæ in propinquo est, utique ventura, desiderat lentam animi firmitatem, quæ est rarior, nec potest nisi à sapiente præstari. Libentissimè itaq. illum audiebam, quasi ferentem de morte sententiam, & qualis esset eius natura, velut propius inspectæ, indicantem. Plus, ut puto, fidei haberet apud te, plus ponderis, si quis revixisset, & in morte nihil mali esse narraret expertus. Accessus mortis quam perturbationem afferat, optimè hi tibi dicent, qui secundum illam steterunt, qui venientem & viderunt & receperunt. Inter hos Bassum licet numeres, qui nos decipi noluit: Is ait, tam stultum esse qui mortem timeat, quàm qui senectutem. Nam quemadmodum senectus adolescentiam sequitur, ita mors senectutem. Vivere noluit qui mori non vult. Vita enim cum exceptione mortis data est: ad hanc itur: quam ideo timere dementia est, quia certa expectantur, dubia metuuntur. Mors necessitatem habet æquam & invictam. Quis queri potest, in ea conditione se esse, in qua nemo non est? Prima enim pars æquitatis, est æqualitas. Sed nunc supervacuum est, naturæ causam agere: quæ non aliam voluit legem nostram esse, quàm suam. Quicquid composuit, resolvit: & quicquid resolvit, componit iterum. Iam verò si cui contigit, ut illum senectus leniter emitteret, non repente avulsum vitæ, sed minutatim subductum, næ ille gratias agere diis omnibus debet, quod satiatus ad requiem homini necessariam, lasso gratam, perductus est. Vides quosdam optantes mortem, & quidem magis quàm rogari solet vita. Nescio utros existimem maiorem nobis animum dare: qui deposcunt mortem, an qui hilares eam quietique opperiuntur: quoniam illud ex rabie interdum ac repentina indignatione fit; hæc ex iudicio certo tranquillitas est. Venit aliquis ad mortem iratus; mortem venientem nemo hilaris excipit, nisi qui se ad illam diu composuerat. Fateor ergo, ad hominem mihi carum, ex pluribus me causis frequentius venisse, ut scirem an illum totiens

tingere non potest, nisi contemptus est labor, & in eorum numero habitus quæ neque bona sunt, neque mala. Fieri enim nō potest, vt vna res modò mala sit, modò bona; modò leuis & perferenda, modò expauescenda. Labor bonum non est. Quid ergo est bonum? Laboris contemptio. Itaque in vanum operosos culpauerim: rursus ad honesta nitentes, quanto magis incubuerint, minusque sibi vinci ac strigare permiserint, admirabor & clamabo, Tanto melior surge, & respira: & cliuum istum vno, si potes, spiritu exupera. Generosos animos labor nutrit. Non est ergo quod ex illo veteri voto parentum tuorum eligas, quid contingere tibi velis, quid optes; & in totum, iam per maxima acto viro turpe est, etiamnum deos fatigare. Quid votis opus est? Fac te ipse felicem. facies autem, si intellexeris bona esse, quibus admixta est virtus: turpia, quibus malitia coniuncta est. Quemadmodum sine mixtura lucis nihil splendidū est; nihil atrum, nisi quod tenebras habet, aut aliquid in se traxit obscuritatis: quemadmodum sine adiutorio ignis, nihil calidum est, nihil sine aëre frigidum: ita honesta & turpia virtutis & malitiæ societas efficit. Quid ergo est bonum? rerum scientia. Quid malum est? rerum imperitia. Ille prudens atque artifex, pro tempore quæque repellet aut eliget. Sed nec quæ repellit timet, nec miratur quæ eligit, si modò magnus illi & inuictus animus est. Submitti te ac deprimi veto. laborem si non recuses, parum est: posce. Quis ergo, inquis, labor friuolus & superuacuus est? In quem humiles causæ vocauerint. non est malus, non magis quàm ille qui pulchris rebus impenditur: quoniam animi est ipsa tolerantia, quæ se ad dura & aspera hortatur, & dicit: Quid cessas? Non est viri, timere sudorem. Huc & illud accedat, vt perfecta virtus sit, æqualitas ac tenor vitæ per omnia consonans sibi: quod non potest esse, nisi rerum scientia contingat; & ars, per quam diuina & humana noscantur. Hoc est summum bonum: quod si occupas, incipis deorum esse socius, non supplex. Quomodo, inquis, istò peruenitur? Non per Apenninum Graiúmve montem, nec per deserta Candauiæ; nec Syrtes tibi, nec Scylla, aut Charybdis adeundæ sunt: quæ tamen omnia transisti procuratiunculæ pretio. Tutum iter est, iucundum est, ad quod natura te instruxit. Dedit tibi illa quæ si non deserueris, par Deo surges. Parem autem Deo pecunia non faciet: Deus nihil habet. Prætexta non faciet: Deus nudus est. Fama non faciet, nec ostentatio tui, & in populos nominis dimissa notitia: Nemo nouit Deum: multi de illo malè existimant & impunè. Non turba seruorum lecticam tuam per itinera vrbana ac peregrina portantium: Deus ille maximus potentissimúsque ipse vehit omnia. Ne forma quidem, & vires beatum te facere possunt: nihil horum patitur vetustatem. Quærendum est ergo quod non fiat in dies deterius, cui non possit obstari, quo nil melius possit optari.

Quid

Quid hoc est? animus: sed hic rectus, bonus, magnus. Quid aliud voces hunc, quam Deum in humano corpore hospitantem? Hic animus tam in equitem Romanum, quam in libertinum, quam in seruum, potest cadere. Quid est eques Romanus, aut libertinus, aut seruus? Nomina ex ambitione, aut ex iniuriâ nata. Subsilire in cælum ex angulo licet. *Exurge modo, & te quoque dignum Finge Deo:* finges autem non auro, non argento. Non potest ex hac materia imago Deo exprimi similis. Cogita illos, cùm propitii essent, fictiles fuisse.

EP. XXXII. INQVIRO in te, & ab omnibus sciscitor, qui ex ista regione veniunt, quid agas, vbi & cum quibus moreris. Verba dare non potes, tecum sum. Sic viue, tanquam quid facias auditurus sim: immo tanquam visurus. Quæris, quid me maxime ex his quæ de te audio, delectet? Quod nihil audio: quod plerique ex his quos interrogo, nesciunt quid agas. Hoc est salutare, non conuersari cum dissimilibus, & diuersa cupientibus. habeo quidem fiduciam non posse te torqueri, mansurumque in proposito, etiam si sollicitantium turba circumeat. Quid ergo est? non timeo ne immutent te, timeo ne impediant. Multum autem nocet & qui moratur, vtique in tanta breuitate vitæ: quam breuiorem inconstantia facimus, aliud eius subinde atque aliud facientes initium. Diducimus illam in particulas, ac laceramus. Propera ergo Lucili carissime, & cogita, quantum celeritati additurus fueris, si à tergo hostis instaret, si equitem aduentare suspicareris, ac fugientium premere vestigia. Fit hoc, premeris. accelera, & euade, perduc te in tutum, & subinde considera, quàm pulchra res sit consummare vitam ante mortem, deinde expectare securum reliquam temporis sui partem, in possessione beatæ vitæ positum: quæ beatior non fit, si longior. O quando videbis illud tempus, quo scies tempus ad te non pertinere, quo tranquillus placidusque eris, & crastini negligens, & in summa tui satietate. Vis scire, quid sit quod faciat homines auidos futuri? Nemo sibi contigit. Optauerunt tibi alia parentes tui: sed ego tibi contra, omnium tibi eorum contemptum opto, quorum illi copiam. Vota illorum multos compilant, vt te locupletent. Quicquid ad te transferunt, alicui detrahendum est. Opto tibi tui facultatem, vt vagis cogitationibus agitata mens, tandem resistat, & certa sit sui placeat sibi, & intellectis veris bonis, quæ simul intellecta sunt, possidentur, ætatis adiectione non egeat. Ille demum necessitates supergressus est, & exauctoratus ac liber, qui viuit vita peracta.

EP. XXXIII. DESIDERAS his quoque epistolis, sicut prioribus, adscribi aliquas voces nostrorum procerum. Non fuerunt circa flosculos occupati. totus contextus illorum virilis est. Inæqualitatem scias esse, vbi quæ eminent notabilia sunt. Non est admirationi vna arbor, vbi in eandem altitudinem tota sylua surrexit. Eiusmodi vocibus.

tibus referta sunt carmina, referta historiæ. Itaque nolo Epicuri illas esse existimes: publicæ sunt, & maximè nostræ. Sed in illo magis annotantur, quia raræ interueniunt, quia insperatæ, quia mirum est aliquid fortiter dici ab homine mollitiem professo. Ita enim plærique iudicant. Apud me vero Epicurus est & fortis, licet manuleatus sit. Fortitudo & industria, & ad bellum prompta mens, tam in Persas quàm in altè cinctos cadit. Non est ergo quod exigas excerpta & repetita: Continuum est apud nostros, quicquid apud alios excerpitur. Non habemus itaq. ista odorifera, nec emptorem decipimus, nihil inuenturum cùm intrauerit, præter illa quæ in fronte suspensa sunt. Ipsis permittimus vnde velint sumere exemplar. Putas nos velle singulares sententias ex turba separare? Cui illas assignabimus? Zenoni, an Cleanthi, an Chrysippo, an Panætio, an Posidonio? Non sumus sub rege, sibi quisque se vindicat, apud istos quicquid dicit Hermachus, quicquid Metrodorus, ad vnum refertur. Omnia quæ quisquam in illo contubernio locutus est, vnius ductu & auspiciis dicta sunt. Non possumus, inquam, ex tanta rerum æqualium copia, licet tentemus, aliquid educere.

Pauperis est numerare pecus.

Quocunque miseris oculum, id tibi occurrit quod eminere posset, nisi inter paria legeretur. Quare depone istam spem, posse te summatim degustare ingenia maximorum virorum. Tota tibi inspicienda sunt, tota tractanda. Res geritur, & per lineamenta sui ingenij opus nectitur, ex quo nihil subduci sine ruina potest. Nec recuso, quominus singula membra, dummodo in ipso homine, consideres. Non est formosa mulier, cuius crus laudatur aut brachium, sed illa cuius vniuersa facies admirationem singulis partibus abstulit. Si tamen exegeris, non tam mendicè tecum agam, sed plena manu fiet. Ingens eorum turba est passim iacentium. Sumenda erunt, non colligenda. Non enim excidunt, sed fluunt perpetua, & inter se connexa sunt. Nec dubito, quin multum conferant rudibus adhuc, & extrinsecus auscultantibus. Facilius enim singula insidunt circumscripta, & carminis modò inclusa. Ideo pueris & sententias ediscendas damus, & has quas Græci Chrias vocant: quia complecti eas puerilis animus potest: quia plus adhuc non capit certi profectus. Viro captare flosculos turpe est, & fulcire se notissimis & paucissimis vocibus, & memoria stare. Sibi iam innitatur, dicat ista, non teneat. Turpe est enim seni, aut prospicienti senectutem, ex commentario sapere. Hoc Zeno dixit, tu quid? Hoc Cleanthes, tu quid? quousque sub alio moueris? Et impera, & dic quod memoriæ tradatur: aliquid & de tuo profer. Omnes itaque istos nunquam auctores, semper interpretes, sub aliena vmbra latentes nihil puto habere generosi, nunquam ausos aliquando facere, quod diu didicerant. Memoriam in alienis exercuerunt. Aliud est meminisse: aliud scire.

fruis etiã absentibus gaudium: sed id leue & euanidum. Conspectus, & præsentia, & conuersatio aliquid habet viuæ voluptatis: vtique si non tantum quem velis, sed qualem velis, videas. Affer itaque te mihi ingens munus: & quo magis instes, cogita me senem esse, te mortalem. Propera ad me, sed ad te prius. Profice, & ante omnia hoc cura, vt constes tibi. Quoties experiri voles, an aliquid actum sit, obserua an eadem velis hodie quæ heri. Mutatio voluntatis indicat animum natare aliubi, atq. aliubi apparere, prout tulit ventus. Non vagatur quod est fixum & fundatum. Illud sapienti perfectè contingit, aliquatenus & proficienti prouectóque. Quid ergo interest? Hic commouetur quidem, non tamen transit, sed suo loco nutat: ille nec commouetur quidem.

Ep. XXXVI. Amicum tuum hortare, vt istos magno animo contemnat, qui illum obiurgant, quòd vmbram & otium petierit, quòd dignitatem suam destituerit, & cum plus consequi posset, prætulerit quietem omnibus. Quam vtiliter negotium suum gesserit, quotidie illis ostendet. Hi quibus inuidetur, non desinent transire. Alij elidentur, alij cadent. Res est inquieta, felicitas. Ipsa se exagitat, mouet cerebrum, non vno genere. Alios in aliud irritat: hos in potentiam, illos in luxuriam: hos inflat, illos mollit, & totos resoluit. At bene aliquis illam fert, sic quomodo vinum. Itaque non est quod tibi isti persuadeant, eum esse felicem, qui à multis obsidetur. Sic ad illum, quemadmodum ad lacum concurritur, quem exhauriunt & turbant. Nugatorium & inertem vocant. Scis quosdam peruersè loqui, & significare contraria. Felicem vocabant. Quid ergo? Erat? Ne illud quidem curo, quod quibusdam nimis horridi animi videtur & tetrici. Ariston aiebat, malle se adolescentem tristem, quàm hilarem & amabilem turbæ. Vinum enim fieri bonum, quod recens durum & asperum visum est: non pati ætatem, quod in dolio placuit. Sine eum tristem appellent, & inimicum processibus suis: bene se dabit in vetustate ipsa tristitia. perseueret modò colere virtutem, perbibere liberalia studia, non illa quibus perfundi satis est, sed hæc quibus tingendus est animus. hoc est discendi tempus. Quid ergo? aliquod est, quo non sit discendum? Minimè. Sed quemadmodum omnibus annis studere honestum est: ita non omnibus institui. Turpis & ridicula res est, elementarius senex. Iuueni parandum, seni vtendum est. Facies ergo rem vtilissimam tibi, si illum quàm optimum feceris. Hæc aiunt beneficia esse expetenda tribuendaque, non dubiè primæ sortis, quæ tam prodest dare quàm accipere. Denique nihil illi iam liberum est. Spopondit. Minus autem turpe est creditori, quàm spei bonæ decoquere. Ad illud æs alienũ soluendũ, opus est negotianti nauigatione prospera, agrum colenti vbertate eius quam colit terræ, & cæli fauore. Ille quod debet, sola potest volũtate

tate persoluere. In mores fortuna ius non habet. Hos disponat, vt quam tranquillissimus ille animus ad perfectum veniat, qui nec ablatum sibi quicquam sentit, nec adiectum: sed in eodem habitu est, quocunque res cadunt. Cui siue aggeruntur vulgaria bona, supra res suas eminet: siue aliquid ex istis vel omnia casus excussit, minor non fit. Si in Parthia natus esset, arcum infans statim tenderet: Si in Germania, protinus puer tenerum hastile vibraret. Si auorum nostrorum temporibus fuisset, equitare, & hostem cominus percutere didicisset. Hæc singulis disciplina gentis suæ suadet & imperat. Quid ergo huic meditandum est? quod aduersus omnia tela, quod aduersus omne hostium genus bene facit, mortem contemnere: quæ quin habeat in se aliquid terribile, vt & animos nostros (quos in amorem sui natura formauit) offendat, nemo dubitat, nec enim necesse esset in sa comparari & acui, in quod instinctu quodam voluntario iremus, sicut feruntur omnes ad conseruationem sui. Nemo discit, vt si necesse fuerit, æquo animo in rosa iaceat: sed in hoc duratur, vt tormentis non submittat fidem, vt, si necesse fuerit, stans, etiam aliquando saucius, pro vallo peruigilet, & ne pilo quidem incumbat: quia solet obrepere interim somnus in aliquod adminiculum reclinatis. Mors nullum habet incommodum. Esse enim debet aliquid, cuius sit incommodum. Quod si tanta cupiditas longioris æui te tenet, cogita nihil eorum quæ ab oculis abeunt, & in rerum naturam, ex qua prodierunt ac mox processura sunt, reconduntur, consumi. Desinunt ista, non pereunt. Et mors, quam pertimescimus ac recusamus, intermittit vitam, non eripit: veniet iterum qui nos in lucem reponat dies, quem multi recusarent, nisi oblitos reduceret. Sed postea diligentius docebo, omnia quæ videntur perire, mutari. Æquo animo debet rediturus exire. Obserua orbem rerum in se remeantium, videbis in hoc mundo nihil extingui, sed vicibus descendere ac surgere. Æstas abit, sed alter annus illam adducit: hiems cecidit, referent illam sui menses. Solem nox obruit, sed ipsam statim dies abiget. Stellarum iste discursus, quicquid præteriit, repetit: pars cœli leuatur assidue, pars mergitur. Denique finem faciam, si hoc vnum adiecero, nec infantes, nec pueros, nec mente lapsos, timere mortem: & esse turpissimum, si eam securitatem nobis ratio non præstat, ad quam stultitia perducit.

EP. XXXVII. QVOD maximum vinculum est ad bonam mentem, promisisti virum bonum. Sacramento rogatus es. Deceperit, si quis tibi dixerit, mollem esse militiam & facilem. Nolo te decipi. Eadem honestissimi huius & illius turpissimi auctoramenti verba sunt, vri [virgis] ferroque necari. Ab illis qui manus arenæ locant & edunt ac bibunt quæ per sanguinem reddant, cauetur vt ista vel inuiti patiantur: à te, vt volens libensque patiaris. Illis licet arma submittere, miseri-

cordiam populi tentares? Tu neque submittes, nec vitam rogabis. Recto tibi inuictóque moriendum est. Quid porrò prodest, paucos dies aut annos lucrifacere? Sine missione nascimur. Quomodo ergo, inquis, me expediam? Effugere non potes necessitates: potes vincere. Fiat via, & hanc tibi viam dabit philosophia. ad hanc te confer, si vis saluus esse, si securus, si beatus: denique si vis esse, quod est maximum, liber. Hoc contingere aliter non potest. Humilis res est stultitia, abiecta, sordida, seruilis, multis affectibus & saeuissimis subiecta. Hos tam graues dominos, interdum alternis vicibus imperantes, interdum pariter, dimittit à te sapientia, quae sola libertas est. Vna ad hanc fert via, & quidem recta. Non aberrabis: vade certo gradu. Si vis tibi omnia subiicere, te subiice rationi: multos reges, si ratio te rexerit. Ab illa disces, quid & quemadmodum aggredi debeas, non incides rebus. Neminem mihi dabis, qui sciat quomodo quod vult coeperit velle. Non consilio adductus illo, sed impetu impactus est. Non minus saepe fortuna in nos incurrit, quàm nos in illam. Turpe est non ire, sed ferri: & subito in medio turbine rerum stupentem quaerere: Huc ego quemadmodum veni?

EP. XXXVIII. MERITO exigis, vt hoc inter nos epistolarum commercium frequentemus. Plurimum proficit sermo, qui minutatim irrepserit animo. Disputationes praeparatae & effusae audiente populo, plus habent strepitus, minus familiaritatis. Philosophia bonum consilium est. Consilium nemo clamore dat. Aliquando vtendum est & illis, vt ita dicam, concionibus, vbi qui dubitat, impellendus est. Vbi verò non hoc agendum est, vt velit discere, sed vt discat, ad haec submissiora verba veniendum est. Faciliùs intrant, sed & haerent. Nec enim multis opus est, sed efficacibus. Seminis modo spargenda sunt: quod quamuis sit exiguum, cùm occupauit idoneum locum, vires suas explicat, & ex minimo in maximos auctus diffunditur. Idem facit ratio; non latè patet, si aspicias, in opere crescit. Pauca sunt quae dicuntur: sed si illa animus bene exceperit, conualescunt & exurgunt. Eadem est, inquam, praeceptorum conditio, quae seminum. Multum efficiunt, etsi angusta sunt: tantùm, vt dixi, idonea mens capiat illa, & in se trahat. Multa inuicem, & ipsa generabit, & plus reddet, quàm acceperit.

EP. XXXIX. COMMENTARIOS quos desideras, diligenter ornatos, & in angustum coactos, ego verò componam: sed vide ne plus profectura sit oratio ordinaria, quàm haec quae nunc vulgò breuiarium dicitur. Olim cùm Latinè loqueremur, summarium vocabatur. Illa res discenti magis necessaria est; haec scienti. Illa enim docet, haec admonet. Sed vtriusque rei tibi copiam faciam. Tu à me non est quod illum aut illum exigas. Qui notorem dat, ignotus est. Scribam ergo quod vis, sed meo more. Interim multos habes, quorum

scripta

scripta nescio an satis ordinent. Sume in manus indicem philosophorum. Hæc ipsa res expergisci te coget. Si videris quàm multi tibi laborauerint, concupisces & ipse ex illis vnus esse. Habet enim hoc in se generosus animus, quòd concitatur ad honesta. Neminem excelsi ingenii virum humilia delectant & sordida: magnarum rerum species ad se vocat & extollit. Quemadmodum flamma surgit in rectum, iacére ac deprimi non potest, non magis quàm quiescere: ita noster animus in motu est, eo mobilior & actuosior, quo vehementior fuerit. Sed felix qui ad meliora hunc impetum dedit. Ponet se extra ius ditionemque fortunæ. Secunda temperabit, aduersa comminuet, aliis admiranda despiciet. Magni animi est, magna contemnere, ac mediocria malle, quàm nimia. Illa enim vtilia sunt; at hæc eo, quod superfluunt, nocent. Sic segetem nimia sternit vbertas: sic rami onere franguntur: sic ad maturitatem non peruenit nimia fecunditas. Idem animis quoque euenit, quos immoderata felicitas rumpit: quā non tantùm in aliorum iniuriam, sed etiam in suam vtuntur. Quis hostis in quenquam tam contumeliosus fuit, quàm in quosdam voluptates suæ sunt? quorum impotentiæ atque insanæ libidini ob hoc vnum possis ignoscere, quod quæ fecere patiuntur. Nec immerito hic illos furor vexat. Necesse est in immensum exeat cupiditas, quæ naturalem modum trāsiliit: illa enim habet suum finē: inania, & ex libidine orta, sine termino sunt. Necessaria metitur vtilitas, superuacua quo redigis? Voluptatibus itaq. se immergunt, quibus in consuetudinem adductis carere non possunt: & ob hoc miserrimi sunt, quòd eō peruenerunt, vt illis quæ superuacua fuerant, facta sint necessaria. Seruiunt itaque voluptatibus suis, non fruuntur: & mala sua, quod malorum vltimum est, amant. Tunc autem cōsummata est infelicitas, vbi turpia non solùm delectant, sed etiam placent: & desinit esse remedio locus, vbi quæ fuerant vitia, mores sunt.

EP. XL. QVOD frequenter mihi scribis, gratias ago. Nam quo vno modo potes, te mihi ostendis. Nunquam epistolam tuam accipio, vt non protinus vnà simus. Si imagines nobis amicorum absentium iucundæ sunt, quæ memoriam renouant, & desiderium absentiæ, falso atq. inani solatio leuant: quanto iucundiores sunt litteræ, quæ vera amici absentis vestigia, veras notas afferunt? Nam quod in conspectu dulcissimum est, id amici manus epistolæ impressa præstat, agnoscere. Audisse te scribis Serapionem philosophum, cùm istuc applicuisset, solere magno cursu verba conuoluere, quæ non effundit, sed premit & vrget. Plura enim veniunt quàm quibus vox vna sufficiat. Hoc nō probo in philosopho, cuius pronuntiatio quoq. sicut vita debet esse composita. Nihil autem ordinatum est, quod præcipitatur & properat. Itaq. oratio illa apud Homerum concitata, & sine intermissione in morem niuis superueniens, oratori data est: at lenis

lenis & melle dulcior seni profluit. Sic itaq. habe, vt istam vim dicendi rapidam atq. abundantem, aptiorem esse circulāti quàm agenti rē magnam ac seriam, docentique. Aequè stillare illum nolo, quàm currere. Nec extendat aures, nec obruat. Nam illa quoque inopia & exilitas, minus intentum auditorem habet tædio interruptæ tarditatis. Facilius tamen insidit quod expectatur, quàm quod prætervolat. Deniq. tradere homines discipulis præcepta dicuntur. Non traditur quod fugit. Adice nunc, quod quæ veritati operam dat oratio, incōposita debet esse & simplex. Hæc popularis nihil habet veri: mouere vult turbam, & inconsultas aures impetu rapere. tractandam se non præbet: aufertur. Quomodo autem regere potest, quæ regi non potest? Quid quod hæc oratio, quæ sanandis mentibus adhibetur, descendere in nos debet? Remedia non prosunt, nisi immorentur. Multum præterea habet inanitatis & vani: plus sonat quàm valet. Lenienda sunt quæ me exterrent, cōpescenda quæ irritant, discutienda quæ fallunt: inhibenda luxuria, corripienda auaritia. Quid horum raptim potest fieri? Quis medicus ægros in transitu curat? Quid quod ne voluptatem quidem vllam habet, talis verborum sine delectu ruentium strepitus? Sed vt pleraque quæ fieri posse non crederes, cognouisse satis est; sic istos qui verba exercuerunt, abundè est semel audisse. Quid enim quis discere, quid imitari velit? quid de eorum animo iudicet, quorum oratio perturbata & admissa est, nec potest reprimi? Quemadmodum per procliue currentium, non vbi visum est, gradus sistitur; sed incitato corporis pondere se rapit, ac longius quàm voluit effertur: sic ista dicendi celeritas nec in sua potestate est, nec satis decora philosophiæ; quæ ponere debet verba, non proicere, & pedetentim procedere. Quid ergo? non aliquando & insurget? Quid ni? sed salua dignitate morum: quam violenta ista & nimia vis exuit. Habeat vires magnas, moderatas tamen: perennis sit vnda, non torrens. Vix oratori permiserim talem dicendi velocitatem, irreuocabilem, ac sine lege vadentem. Quemadmodum enim iudex subsequi poterit, aliquando etiam imperitus ac rudis? tum quoque cùm illum aut ostentatio abstulerit, aut affectus impotens sui? tantum festinet atque ingerat, quantum aures pati possunt. Rectè ergo facies, si non audieris istos, qui quantum dicant, non quemadmodum, quærunt: & ipse malueris aliquando si necesse est, vel iuxta P. Vinicium dicere: qui cùm quæreretur, quomodo diceret, Asellius ait, tractim. Nam Geminus Varius ait, quomodo istum disertum dicatis, nescio: tria verba non potest iungere. Quid ni malis tu sic dicere, quomodo Vinicius? Aliquis tam insulsus interuenerit, qui illi singula verba vellenti, tanquā dictaret non diceret, ait, Dic, vel nunquam dicas. Nam Q. Haterij cursum suis temporibus oratoris celeberrimi, longè abesse ab homine sano volo. Nunquā dubitauit, nunquā intermisit: semel inci-

incipiebat, semel desinebat. quædam tamen & nationibus puto magis aut minus conuenire. In Græcis hanc licentiam tuleris: Nos etiam cum scribimus, interpungere consueuimus. Cicero quoque noster, à quo Romana eloquentia exiluit, gradarius fuit. Romanus sermo magis se circumspicit, & æstimat, & præbet æstimandum. Fabianus vir egregius & vita & scientia, & quod post ista est, eloquentia quoque, disputabat expeditè magis, quàm concitatè: vt posses dicere, facilitatem esse illam, non celeritatem. Hanc ego in viro sapiente recipio, non exigo, vt oratio eius sine impedimento exeat: proferatur tamen malo quàm profluat. Eò autem magis te deterreo ab isto morbo, quod non potest tibi ista res contingere aliter, quàm si te pudere desierit. perfrices frontem oportet, & ipse te non audias. Multa enim inobseruatus ille cursus feret, quæ reprehendere velis. Non potest, inquam, tibi contingere res ista, salua verecundia. Præterea exercitatione opus est quotidiana, & à rebus studium transferendum est ad verba. Hæc autem etiam si aderunt, & poterunt sine vllo tuo labore decurrere, tamen temperanda sunt. Nam quemadmodum sapienti viro incessus modestior conuenit, ita oratio pressa, non audax. Summa ergo summarum hæc erit: tardiloquum te esse iubeo.

EP. XLI. FACIS rem optimam, & tibi salutarem, si, vt scribis, perseueras ire ad bonam mentem: quam stultum est optare, cùm possis à te impetrare. Non sunt ad cælum eleuandæ manus, nec exorandus æditimus vt nos ad aures simulachri, quasi magis exaudiri possimus, admittat. Prope est à te Deus, tecum est, intus est. Ita dico, Lucili, sacer intra nos spiritus sedet, malorum bonorumque nostrorum obseruator & custos: hic prout à nobis tractatus est, ita nos ipse tractat. Bonus vir sine Deo nemo est. An potest aliquis supra fortunam, nisi ab illo adiutus, exurgere? Ille dat consilia magnifica, & erecta. In vnoquoque virorum bonorum, Quis deus, incertum est, habitat deus. Si tibi occurrit vetustis arboribus, & solitam altitudinem egressis frequens lucus, & conspectum cæli densitate ramorum aliorum alios protegentium submouens, illa proceritas syluæ, & secretum loci, & admiratio vmbræ, in aperto tam densæ atque continuæ, fidem tibi numinis faciet. Et si quis specus saxis penitus exesis montem suspenderit, non manu factus, sed naturalibus causis in tantam laxitatem excauatus, animum tuum quadam religionis suspicione percutiet. Magnorum fluminum capita veneramur: subita ex abdito vasti amnis eruptio aras habet. Coluntur aquarum calentium fontes: & stagna quædam, vel opacitas, vel immensa altitudo sacrauit. Si hominem videris interritum periculis, intactum cupiditatibus, inter aduersa felicem, in mediis tempestatibus placidum, ex superiore loco homines videntem, ex æquo deos: non subibit te veneratio eius? Non dices: Ista res maior est altiorque, quàm vt credi

credi similis huic, in quo est, corpusculo ponit? Vis istuc diuina descendit: animum excellentem, moderatum, omnia tanquam minora transeuntem, quicquid timemus optamusque ridentem, cælestis potentia agitat. Non potest res tanta sine adminiculo numinis stare. Itaque maiore sui parte illic est, vnde descendit. Quemadmodum radij solis contingunt quidem terram, sed ibi sunt vnde mittuntur: sic animus magnus & sacer, & in hoc demissus vt propius diuina nossemus, conuersatur quidem nobiscum, sed hæret origini suæ. Illinc pendet: illuc spectat ac nititur: nostris tanquam melior interest. Quis est ergo hic? animus qui nullo bono nisi suo nitet. Quid enim est stultius, quam in homine aliena laudare? Quid eo dementius, qui ea miratur, quæ in alium protinus transferri possunt? Non faciunt meliorem equum aurei fræni. Aliter leo aurata iuba mittitur, dum contrectatur, & ad patientiam recipiendi ornamenta cogitur fatigatus: aliter incultus, integri spiritus. Hic scilicet impetu acer, qualem illum esse natura voluit, speciosus ex horrido, cuius hic decor est, non sine timore aspici, præfertur illi languido & bracteato. Nemo gloriari nisi suo debet. Vitem laudamus, si fructu palmites onerat, si ipsa ad terram pondere eorum quæ tulit, adminicula deducit. Num quis huic illam præferet vitem, cui aureæ vuæ, aurea folia dependent? Propria virtus est in vite fertilitas. In homine quoque id laudandum est, quod ipsius est. Familiam pulchram habet, & domum pulchram: multum serit, multum fenerat: nihil horum in ipso est, sed circa ipsum. Lauda in ipso, quod nec eripi potest, nec dari: quod proprium est hominis. Quæris quid sit? Animus, & ratio in animo perfecta. Rationale enim animal est homo. Consummatur itaque eius bonum, si id adimpleuit cui nascitur. Quid est autem quod ab illo ratio hæc exigit? Rem facillimam, secundum naturam suam viuere: sed hanc difficilem facit communis insania. In vitia alter alterum trudimus. Quomodo autem ad salutem reuocari possunt, quos nemo retinet, populus impellit?

EP. XLII. IAM tibi iste persuasit, se virum bonum esse. Atqui vir bonus tam citò nec fieri potest, nec intelligi. Scis quem nunc virum bonum dicam? huius secundæ notæ. Nam ille alter fortasse, tanquam phœnix, semel anno quingentesimo nascitur: nec est mirum, ex interuallo magna generari. Mediocria & in turbam nascentia, sæpe fortuna producit: eximia verò, ipsa raritate commendat. Sed iste multum adhuc abest ab eo quod profitetur: & si sciret quid esset vir bonus, nondum se esse crederet: fortasse etiam fieri posse desperaret. At male existimat de malis. Hoc etiam mali faciunt, nec vlla maior pœna nequitiæ est, quàm quòd sibi ac suis displicet. At odit eos, qui subita & magna potentia insolenter vtuntur. Idem faciet, cum idem poterit. Multorum, quia imbecilla sunt, latent vitia: non minus ausura,

cùm illis vires suæ placuerint, quàm illa quæ iam felicitas aperuit. Instrumenta illis explicandæ nequitiæ desunt. Sic tuto serpens etiam pestifera tractatur, dum riget frigore. Non desunt tunc illi venena, sed torpent. Multorum crudelitas, & ambitio, & luxuria, ne paria pessimis audeat, fortunæ fauore deficitur. Eadem velle eos cognosces, da posse quantum volunt. Meministi, cùm quendam affirmares esse in tua potestate, dixisse me, volaticum esse ac leuem, & te non pedem eius tenere, sed pennam. Mentitus sum: pluma tenebatur, quam remisit, & fugit. Scis quos postea exhibuerit tibi ludos, quàm multa in caput suum casura tentauerit. Non videbat se per aliorum pericula in suum ruere, non cogitabat quàm onerosa essent quæ petebat, etiamsi superuacua non essent. Hoc itaque in his quæ affectamus, ad quæ labore magno contendimus, inspicere debemus, aut nihil in illis commodi esse, aut plus incommodi. Quædam superuacua sunt, quædam tanti non sunt. Sed hæc non peruidemus, & gratuita nobis videntur, quæ carissimè constant. Ex eo licet stupor noster appareat, quod ea sola putamus emi, pro quibus pecuniam soluimus: ea gratuita vocamus, pro quibus nosipsos impendimus. Quæ emere nollemus, si domus nobis nostra pro illis esset danda, si amœnum aliquod fructuosumve prædium: ad ea parati sumus peruenire cum sollicitudine, cum periculo, cum iactura pudoris, & libertatis, & temporis. Adeo nihil est cuique se vilius. Idem itaque in omnibus consiliis rebusque faciamus, quod solemus facere, quotiens ad institorem alicuius mercis accessimus; videamus, hoc quod concupiscimus quanti deferatur. Sæpe maximum pretium est, pro quo nullum datur. Multa possum tibi ostendere, quæ acquisita acceptaque, libertatem nobis extorserunt. Nostri essemus, si ista nostra non essent. Hæc ergo tecum ipse versa, non solùm vbi de incremento agetur, sed etiam vbi de iactura. Hoc periturum est. Nempe aduentitium fuit, tam facilè sine isto viues, quàm vixisti. Si diu illud habuisti, perdis postquam satiatus es, si non diu, perdis antequàm assuescas. Pecuniam minorē habebis, nempe & molestiā: gratiam minorem, nempe & inuidiam. Circumspice ista, quæ nos agunt in insaniā, quæ cum plurimis lachrymis amittimus. Scies non damnum in his molestum esse, sed opinionē damni. Nemo illa perisse sentit, sed cogitat. Qui se habet, nihil perdidit. Sed quoto cuique habere se contigit?

EP. XLIII. QVOMODO hoc ad me peruenerit, quæris: quis mihi id te cogitare narrauerit, quod tu nulli narraueras. Is qui scit plurimùm, rumor. Quid ergo? inquis, tantus sum, vt possim excitare rumorem? Non est quod te ad hunc locum respiciens metiaris: ad istum respice, in quo moraris. Quicquid inter vicina eminet, magnū est illic vbi eminet. Nam magnitudo non habet certum modum: comparatio illam aut tollit, aut deprimit. Nauis quæ in flumine magna est, in mari paruula est.

Gubernaculum quod naui alteri magnum, alteri exiguum eſt. Tu nunc in prouincia licet contemnas ipſe te, magnus es. Quid agas, quemadmodum cenes, quem ad modum dormias, quæritur, ſcitur. Eo tibi diligentius viuendum eſt. Tunc felicem te eſſe iudica, cùm poteris in publico viuere, cùm te parietes tui tegent, non abſcondent: quos pleruncq. circumdatos nobis iudicamus, non vt tutius viuamus, ſed vt peccemus occultiùs. Rem dicam, ex qua mores æſtimes noſtros, vix quenquam inuenies, qui poſſit aperto oſtio viuere. Ianitores conſcientia noſtra, non ſuperbia oppoſuit. Sic viuimus vt deprehendi ſit, ſubito aſpici. Quid autem prodeſt recondere ſe, & oculos hominum auréſque vitare? Bona cõſcientia turbam aduocat, mala etiam in ſolitudine anxia atque ſollicita eſt. Si honeſta ſunt quæ facis, omnes ſciant: ſi turpia, quid refert neminem ſcire, cùm tu ſcias? O te miſerum, ſi contemnis hunc teſtem! VALE.

EP. XLIIII. ITERVM tu mihi te puſillum facis, & dicis, malignius tecum egiſſe naturam priùs, deinde fortunam, cùm poſſis te eximere vulgo, & ad felicitatem omnium maximam emergere. Si quid aliud eſt in philoſophia boni, hoc eſt, quod ſtemma non inſpicit. Omnes ſi ad primam originem reuocentur, à diis ſunt. Eques Romanus es, & ad hunc ordinem tua te perduxit induſtria. At mehercules multis quatuordecim [gradus] ſunt clauſi. Non omnes curia admittit. Caſtra quoq. quos ad laborem & periculum recipiunt, faſtidiosè legunt. Bona mens omnibus patet: omnes ad hoc ſumus nobiles. Nec reiicit quenquam philoſophia, nec eligit: omnibus lucet. Patricius Socrates non fuit. Cleanthes aquam traxit, & rigando horrulo locauit manus. Platonem non accepit nobilem philoſophia, ſed fecit. Quid eſt quare deſperes his te poſſe fieri parem? Omnes hi maiores tui ſunt, ſi te illis geris dignum. Geres autem, ſi hoc protinus tibi perſuaſeris, à nullo te nobilitate ſuperari. Omnibus nobis totidem ante nos ſunt, nullius non origo vltra memoriam iacet. Plato ait, Neminem regem non ex ſeruis eſſe oriundum: neminem non ſeruum ex regibus. Omnia iſta longa varietas miſcuit, & ſurſum deorſum fortuna verſauit. Quis ergo generoſus? Ad virtutem bene à natura compoſitus. Hoc vnum eſt intuendum. Alioqui ſi ad vetera reuocas, nemo non inde eſt ante quod nihil eſt. A primo mũdi ortu vſq. in hoc tempus perduxit nos ex ſplendidis ſordidiſque alternata ſeries. Non facit nobilem atrium plenum fumoſis imaginibus. Nemo in noſtram gloriã vixit: nec quod ante nos fuit, noſtrum eſt. Animus facit nobilem: cui ex quacunque condicione ſupra fortunam licet ſurgere. Puta itaque te non eſſe equitem Romanum, ſed libertinum: poteſ hoc conſequi, vt ſolus ſis liber inter ingenuos. Quomodo? inquis. Si mala bonáq. non populo auctore diſtinxeris. Intuendum eſt, non vnde veniant, ſed quò eant. Si quid eſt quod beatam vitam poteſt facere, id bonum eſt ſuo iure: deprauari enim in

in malum non potest. Quid est ergo in quo erratur? Cum omnes beatam vitam optent, quod instrumenta eius pro ipsa habent, & illam dum petunt, fugiunt. Nam cùm summa beatæ vitæ sit solida tranquillitas, & eius inconcussa fiducia, sollicitudinis colligunt causas, & per insidiosum iter vitæ non tantùm ferunt sarcinas sed trahunt. Ita longius ab effectu eius quod petunt semper abscedunt, & quo plus operæ impendunt, hoc se magis impediunt: & feruntur retro. Quod euenit in labyrintho properantibus: ipsa illos velocitas implicat.

EP. XLV. LIBRORVM istic inopiam esse quereris. Non refert quàm multos, sed quàm bonos, habeas. Lectio certa prodest, varia delectat. Qui quo destinauit, peruenire vult, vnam sequatur viam, non per multas vagetur. Non ire istud, sed errare est. Vellem, inquis, magis libros mihi quàm consilium dares. Ego verò quoscunque habeo, mittere paratus sum, & totum horreum excutere: me quoque istò, si possem transferrem, & nisi maturè te finem officii speratem impleturum, hanc senilem expeditionem indixissem mihi: nec me Charybdis, & Scylla, & fabulosum istud fretum deterrere potuissent. Transnatassem ista, non solùm traiecissem, dummodo te complecti possem, & præsens æstimare quantum animo creuisses. Ceterùm quòd libros meos tibi mitti desideras, non magis ideo me disertum puto, quàm formosum putarem, si imaginem meam peteres. Indulgentiæ scio istud esse, non iudicii: & si modo iudicij est, indulgentia tibi imposuit. Sed qualescunque sunt, tu illos sic lege, tanquam verum quæram adhuc, non sciam, & contumaciter quæram. Non enim me cuiquam mancipaui, nullius nomen fero: multum magnorum virorum iudicio credo, aliquid & meo vindico. Nam illi quoque non inuenta, sed quærenda nobis reliquerunt: & inuenissent forsitan necessaria, nisi & superflua quæsissent. Multum illis temporis verborum cauillatio eripuit, & captiosæ disputationes, quæ acumen irritum exercent. Nectimus nodos, & ambiguam significationem verbis alligamus, deinde dissoluimus: tantùm nobis vacat? iam viuere, iam mori scimus? Tota illò mente pergendum est, vbi prouideri debet, ne res nos, non verba, decipiant. Quid mihi vocum similitudines distinguis, quibus nemo vnquam nisi dum disputat, captus est? Res fallunt: illas discerne. Pro bonis mala amplectimur. Optamus contra id quod optauimus: pugnant vota nostra cum votis, consilia cum consiliis. Adulatio quàm similis est amicitiæ? Non imitatur tantùm illam, sed vincit & præterit: apertis & propitiis auribus recipitur, & in præcordia ima descendit, eo ipso gratiosa quo lædit. Doce quemadmodum hanc similitudinem dignoscere possim. Venit ad me pro amico blandus inimicus, vitia nobis sub virtutum nomine obrepunt. Temeritas sub titulo fortitudinis latet. Moderatio vocatur ignauia, pro cauto timidus accipitur. In his magno periculo erratur, his certas

notas imprime. Ceterum qui interrogatur, an cornua habeat, non est tam stultus, vt frontem suam tentet: nec rursus tam ineptus aut hebes, vt non habere se nesciat, quod tu illi subtilissima collectione persuaseris. Sic ista sine noxa decipiunt, quomodo præstigiatorum acetabula & calculi, in quibus fallacia ipsa delectat. Effice, vt quomodo fiat intelligam, perdidi vsum. Idem de istis captionibus dico: quo enim nomine potius sophismata appellem? nec ignoranti nocent, nec scientem iuuant. Si vis vtique verborum ambiguitates diducere, hoc nos doce, beatum non eum esse, quem vulgus appellat, ad quem pecunia magna confluxit: sed illum, cui bonum omne in animo est, erectum, & excelsum, & mirabilia calcantem: qui neminem videt, cum quo se commutatum velit: qui hominem ea sola parte æstimat, qua homo est: qui natura magistra vtitur, ad illius leges componitur, sic viuit, quomodo illa præscripsit: cui bona sua nulla vis excutit: qui mala in bonum vertit, certus iudicii, inconcussus, intrepidus: quem aliqua vis mouet, nulla perturbat: quem fortuna, cum in eum quod habuit telum nocentissimum, vi maxima intorsit, pungit, non vulnerat, & hoc rarò. Nam cetera eius tela, quibus genus humanum debellatur, grandinis more dissultant: quæ incussa tectis, sine vllo habitatoris incommodo crepitat, ac soluitur. Quid me detines in eo, quem tu ipse pseudomenon appellas, de quo tantum librorum compositum est? Ecce tota mihi vita mentitur: hanc coargue, hanc ad verum, si acutus es, redige. Necessaria iudicat, quorum magna pars superuacua est: etiam quæ non est superuacua, nihil in se momenti habet in hoc, vt possit fortunatum beatumque præstare. Non enim statim bonum est, si quid necessarium est. At proiicimus bonum, si hoc nomen pani aut polentæ damus, & cæteris sine quibus vita non ducitur. Quod bonum est, vtique necessarium est: quod autem necessarium est, non statim bonum est: quoniam quædam necessaria sunt, eadem vilissima. Nemo vsque eò dignitatem boni ignorat, vt illud ad hæc in diem vtilia demittat. Quid ergo? non eo potius curam transferes, vt ostendas omnibus, magno temporis impendio quæri superuacua, & multos transisse vitam, dum vitæ instrumenta conquirunt? Recognosce singulos, considera vniuersos, nullius non vita spectat in crastinum. Quid in hoc sit mali, quæris? Infinitum, non enim viuunt, sed victuri sunt: omnia differunt. Etiam si attenderemus, tamen nos vita præcurreret: nunc vero cunctantes quasi aliena transcurrit, & vltimo die finitur, omni perit. Sed ne epistolæ modum excedam, quæ non debet sinistram manum legentis implere, in alium diem hanc litem cum dialecticis differam, nimium subtilibus, & hoc solum curantibus, non & hoc.

EP. XLVI. LIBRVM tuum quem mihi promiseras, accepi, & tanquam lecturus ex commodo adaperui, ac tantùm de-

gustare volui. Deinde blanditus est ipse, vt procederem longius: qui quàm disertus fuerit, ex hoc intelligas licet; breuis mihi visus est, cùm esset nec mei, nec tui temporis, sed qui primo aspectu aut T. Liuij, aut Epicuri posset videri: tanta autem dulcedine me tenuit & traxit, vt illum sine vlla dilatione perlegerem. Sol me inuitabat, fames admonebat, nubes minabantur, tamen exhausi totum. Non tantum delectatus, sed gauisus sum. Quid ingenij iste habuit? quid animi? dicerem, quid impetus, si interquieuisset, si interuallo surrexisset. Nunc non fuit impetus, sed tenor, compositio virilis & sancta. Nihilominus interueniebat dulce illud & loco lene. Grandis & erectus es: hoc te volo tenere, sic ire. Fecit aliquid & materia. Ideo eligenda est fertilis, quæ capiat ingenium, quæ excitet. De libro tuo plura scribam, cùm illum retractauero: nunc vero parum mihi sedet iudicium: tanquam audierim illa, non legerim. Sine me & inquirere. Non est quod verearis, verum audies. O te hominem felicem, quod nihil habes, propter quod quisquam tibi tā longè mentiatur: nisi quod etiam vbi causa sublata est, mentimur & consuetudinis causa.

EP. XLVII. LIBENTER ex his qui à te veniunt cognoui, familiariter te cum seruis tuis viuere. hoc prudentiam tuam, hoc eruditionem decet. Serui sunt? immo homines. Serui sunt? immo contubernales. Serui sunt? immo humiles amici. Serui sunt? immo conserui, si cogitaueris tantundē in vtrosq. licere fortunæ. Itaq. rideo istos, qui turpe existimant cum seruo suo cœnare. Quare? nisi quia superbissima consuetudo cœnantem dominum stantium seruorum turba circumdedit. Est ille plus quàm capit, & ingenti auiditate onerat distentum ventrem, ac desuetum iam ventris officio, vt maiore opera omnia egerat, quàm ingessit. At infelicib. seruis mouere labra, ne in hoc quidem, vt loquantur, licet; virga murmur omne compescitur: & ne fortuita quidem verberibus excepta sunt, tussis, sternutamentum, singultus: magno malo vlla voce interpellatum silentiū luitur: nocte tota ieiuni mutique perstant. Sic fit, vt isti de domino loquantur, quibus corā domino loqui nō licet. At illi quibus non tantùm coram dominis, sed cum ipsis erat sermo, quorum os non cōsuebatur, parati erant pro domino porrigere ceruicem, periculum imminēs in caput suum auertere. In conuiuijs loquebantur, sed in tormentis tacebant. Deinde eiusdē arrogantiæ prouerbium iactatur: Totidem esse hostes, quot seruos. Non habemus illos hostes, sed facimus. Alia interim crudelia & inhumana prætereo, quod nec tanquam hominibus quidem, sed tanquam iumentis abutimur: quòd cùm ad cœnādū discumbimus, alius sputa detergit, alius reliquias temulentorum subditus colligit, alius pretiosas aues scindit: pectus & clunes, certis ductibus circumferēs eruditā manum, in frusta excutit. Infelix qui huic vni rei viuit, vt altilia decenter secet: nisi quòd miserior est, qui hoc voluptatis causa docet, quàm qui necessitatis,

tatur, discit. Alius vini minister in muliebrem modum ornatus, cum ætate luctatur. Effugit pueritiam, sed retrahitur. Iam q. militari habitu glaber distinctis pilis, aut penitus euulsis, tota nocte peruigilat: quam inter ebrietatem domini ac libidinem diuidit; & in cubiculo vir, & in conuiuio puer est. Alius cui conuiuarum censura permissa est, perstat infelix, & expectat, quos adulatio, & intemperantia aut gulæ, aut linguæ reuocet in crastinum. Adiice obsonatores, quibus dominici palati notitia subtilis est: qui sciunt, cuius rei illum sapor excitet, cuius delectet aspectus, cuius nouitate nauseabundus erigi possit, quid iam ipsa satietate fastidiat, quid illo die esuriat. Cum his cœnare non sustinet, & maiestatis suæ diminutionem putat, ad eandem mensam cum seruo suo accedere. Dij melius, quod ex istis dominos habent. Stare ante limen Callisti dominum suum vidi, & eum qui illi impegerat titulum, qui inter reiicula mancipia produxerat, aliis intrantibus excludi. Retulit illi gratiam seruus; ille in primam decuriam coniectus, in qua vocem præco experitur: & ipse illum inuicem apologauit: & ipse non iudicauit domo sua dignum. Dominus Callistum vendidit: sed domino quàm multa Callistus? Vis tu cogitare istum, quem seruum tuum vocas, ex iisdem seminibus ortum, eodem frui cælo, æquè spirare, æquè viuere, æquè mori? Tam tu illum ingenuum videre potes, quàm ille te seruum. Mariana clade quàm multos splendidissimè natos, senatorium per militiam auspicantes gradum, fortuna depressit? alium ex illis pastorem, alium custodem casæ fecit. Contemne nunc eius fortunæ hominem, in quam transire, dum contemnis, potes. Nolo in ingentem me locum immittere, & de vsu seruorum disputare, in quos superbissimi, crudelissimi & contumeliosissimi sumus. Hæc tamen præcepti mei summa est: Sic cum inferiore viuas, quemadmodum tecum superiorem velles viuere. Quotiens in mentem venerit, quantum tibi in seruum liceat: veniat in mentem, tantundem in te domino tuo licere. At ego, inquis, nullum habeo dominum. Bona ætas est, forsitan habebis. Nescis qua ætate Hecuba seruire cœperit, qua Crœsus, qua Darij mater, qua Plato, qua Diogenes? Viue cum seruis clementer. Comiter quoque & in sermonem admitte, & in consilium, & in conuictum. Hoc loco acclamabit mihi tota manus delicatorum: Nihil hac re humilius, nihil turpius. Hos ego eosdem deprehendam alienorum seruorum osculantes manum. Ne illud quidem videtis, quàm omnem inuidiã maiores nostri dominis, omnem contumeliam seruis detraxerint? Dominum, patrem familiæ appellauerunt: seruos (quod etiam in mimis adhuc durat) familiares. Instituerunt diem festum, quo non solùm cum seruis domini vescerentur, sed vtique honores illis in domo gerere, ius dicere permiserunt, & domum pusillam rempublicam esse iudicauerunt. Quid ergo? Omnes seruos admouebo

mensæ meæ? Non magis quàm omnes liberos. Erras, si existimas me quosdam quasi sordidioris operæ reiecturum, vt puta illum mulionem, & illum bubulcum. Non ministeriis illos æstimabo, sed moribus. Sibi quisque dat mores: ministeria casus assignat. Quidam cenent tecum, quia digni sunt; quidam vt sint. Si quid enim in illis ex sordida conuersatione seruile est, honestiorum conuictus excutiet. Non est, mi Lucili, quod amicum tantùm in foro & in curia quæras: si diligenter attenderis, & domi inuenies. Sæpe bona materia cessat sine artifice. Tenta, & experire. Quemadmodum stultus est, qui equum empturus, non ipsum inspicit, sed stratum eius ac frænos: sic stultissimus est, qui hominem aut ex veste, aut ex conditione, quæ vestis modo nobis circumdata est, æstimat. Seruus est? sed fortasse liber animo. Seruus est? hoc illi nocebit? alius non nocebit. Ostende quis non sit. Alius libidini seruit, alius auaritiæ, alius ambitioni, omnes timori. Dabo consularem aniculæ seruientem: dabo ancillulæ diuitem. Ostendam nobilissimos iuuenes mancipia Pantomimorum. Nulla seruitus turpior est, quàm voluntaria. Quare non est quod fastidiosi te deterreant, quominus seruis tuis hilarem te præstes, & non superbè, superiorem. Colant potius te, quàm timeant. Dicet nunc aliquis, me vocare ad pileum seruos, & dominos de fastigio suo deiicere, quod dixi, colant potius dominum, quàm timeant. Ita ne, inquit, prorsus colant tanquam clientes, tanquam salutatores? Hoc qui dixerit, obliuiscetur, id dominis parum esse quod Deo satis est, qui colitur & amatur. Non potest amor cum timore misceri. Rectissimè ergo te facere iudico, quod timeri à seruis tuis non vis, quod verborum castigatione vteris. Verberibus muta admonentur. non quicquid nos offendit, & lædit. Sed ad rabiem cogunt venire deliciæ, vt quicquid non ex voluntate respondit, iram prouocet. Regum nobis induimus animos. Nam illi quoque obliti & virium suarum, & imbecillitatis alienæ, sic excandescunt, sic sæuiunt, quasi iniuriam acceperint: à cuius rei periculo illos fortunæ suæ magnitudo tutissimos præstat. Nec hoc ignorant, sed occasionem nocendi captant querendo. acceperunt iniuriam, vt facerent. Diutius te morari nolo. Non est enim tibi exhortatione opus. Hoc habent inter cætera boni mores, placent sibi, & permanent. leuis est malitia, sæpe mutatur: non in melius, sed in aliud.

EP. XLVIII. AD epistolam quam mihi ex itinere misisti, tam longam, quàm ipsum iter fuit, postea rescribam. Seducere me debeo, & quid suadeam, circumspicere. Nam tu quoque, qui consulis, diu an consuleres cogitasti: quanto magis hoc mihi faciendum est, cùm longiore mora opus sit, vt soluas quæstionem, quàm vt proponas? Vtique cùm aliud tibi expediat, aliud mihi; iterum ego tanquam Epicureus loquor. Mihi vero idem expedit, quod tibi: aut non sum amicus, nisi

quic-

quicquid agitur ad te pertinēs, meum eſt. Conſortium rerum omnium inter nos facit amicitia: nec ſecundi quicquam ſingulis eſt, nec aduerſi. In commune viuitur. Nec poteſt quiſquam beate degere, qui ſe tantum intuetur, qui omnia ad vtilitates ſuas conuertit. Alteri viuas oportet, ſi vis tibi viuere. Hæc ſocietas diligenter & ſanctè obſeruanda eſt, quæ nos omnes omnibus miſcet, & indicat aliquod eſſe commune ius generis humani: plurimum ad illam quoque (de qua loquebar) interiorem ſocietatem amicitiæ colendam proficit. Omnia enim cum amico communia habebit, qui multa cum homine. Hoc, Lucili virorum optime, mihi ab iſtis ſubtilibus præcipi malo, quid amico præſtare debeam, quid homini, quot modis amicus dicatur, & homo quàm multa ſignificet. In diuerſum ecce ſapientia & ſtultitia diſcedunt. cui accedo? in vtram ire partem iubes? Illi homo pro amico eſt, huic amicus non eſt pro homine: ille amicum ſibi parat, hic ſe amico. Tu mihi verba diſtorques, & ſyllabas digeris. Scilicet niſi interrogationes vafertimas ſtruxero, & concluſione falſa à vero naſcens mendacium adſtruxero, non potero à fugiendis petenda ſecernere: Pudet me: in re tam ſeria ſenes ludimus. Mus ſyllaba eſt: mus autem caſeum rodit: ſyllaba ergo caſeum rodit. Puta nunc me iſtud non poſſe ſoluere: quod mihi ex iſta ſententia periculum imminet? quod incommodum? Sine dubio verendum eſt, ne quando in muſcipula ſyllabas capiam, aut ne quando, ſi negligentior fuero, caſeum liber comedat. Niſi fortè acutior eſt illa collectio: Mus ſyllaba eſt: ſyllaba autem caſeum non rodit: mus ergo caſeum non rodit. O pueriles ineptias! in hoc ſupercilia ſubduximus? in hoc barbam demiſimus? hoc eſt quod triſtes docemus & pallidi? Vis ſcire, quid philoſophia promittat generi humano? Cōſiliū. Aliū mors vocat, aliū paupertas vrit, alium diuitiæ vel alienæ torquent, vel ſuæ. Ille malā fortunam horret, hic ſe felicitati ſuæ ſubducere cupit: hunc homines malè habent, illum dij. Quid mihi luſoria iſta proponis? non eſt iocandi locus. Ad miſeros aduocatus es. Opem te laturum naufragis, captis, ægris, egentibus, intentæ ſecuri ſubiectum præſtantibus caput, pollicitus es. Quo diuerteris? quid agis? hic cum quo ludis, timet. Succurre, quiſquis eloquentior es, pereuntium pœnis. Omnes vndique ad te manus tendunt, perditæ vitæ, perituræque auxilium aliquod implorant; in te ſpes opeſque ſunt. Rogant vt ex tanta illos volutatione extrahas, vt diſiectis & errantibus clarum veritatis lumen oſtendas. Dic quid natura neceſſarium fecerit, quid ſuperuacuum, quàm faciles leges poſuerit, quàm iucunda ſit vita, quàm expedita illas ſequentibus; quàm acerba & implicita eorum, qui opinioni plus quàm naturæ crediderunt. Quid iſtorum cupiditates demit? quid temperat? Diſputationes iſtæ vtinam tantùm non prodeſſent. Nocent. Hoc tibi, cùm voles, manifeſtiſſimum faciam, & com-

comminui & debilitari generosam indolem, in istas argutias coniectam. Pudet dicere, contra fortunam militaturis, quæ porrigant tela; quemadmodum illos subornent. Hac ad summum bonum itur? per istud philosophiæ sunt nigræ, & turpes, infamesque etiam ad album sedentibus, exceptiones? Quid enim aliud agitis, cùm eum quem interrogatis, scientes in fraudem inducitis, quàm vt formula cecidisse videatur? Sed quemadmodum illum prætor, sic hos philosophia in integrum restituit. Quid disceditis ab ingentibus promissis, & grandia locuti, effecturos vos, vt non magis auri fulgor quàm gladij perstringat oculos meos, vt ingenti constantia, & quod omnes optant, & quod omnes timent, calcem, ad Grammaticorum elementa descēditis? Quid dicitis? sic itur ad astra? hoc enim est quod philosophia mihi promittit, vt me parem Deo faciat. ad hoc inuitatus sum, ad hoc veni. fidem præsta. Quantum potes ergo, mi Lucili, deduc te ab istis exceptionibus & præscriptionibus philosophorum. Aperta decent & simplicia bonitatem. Etiam si multum superesset ætatis, parcè iam dispensandum erat, vt sufficeret necessariis. Nunc quæ dementia est, superuacua discere in tanta temporis egestate?

EP. XLIX. EST quidem, mi Lucili, supinus & negligens, qui in amici memoriam ab aliqua regione admonitus reducitur: tamen repositum in animo nostro desiderium loca interdum familiaria euocant, nec extinctam memoriam reddunt, sed quiescentem irritant: sicut dolorem lugentium, etiā si mitigatus est tempore, aut seruuli familiaris admonitio, aut vestis, aut domus renouat. Ecce Campania, & maximè Neapolis, ad Pompeiorum tuorū conspectum incredibile est, quàm recens desiderium tui fecerit. Totus mihi in oculis es: cum maxime à te discedo: video lacrimas combibentē & affectibus tuis inter ipsam coërcitionem exeuntibus non satis resistentem. Modo amisisse te videor. Quid enim non modò est, si recorderis? Modò apud Sotionem philosophum puer sedi, modò causas agere cœpi, modò desij velle agere, modò desij posse. Infinita est velocitas tēporis, quæ magis apparet respicientibus. Nam ad præsentia intentos fallit: adeo præcipitis fugæ transitus leuis est. Causam huius rei quæris? quicquid temporis transit, eodem loco est: pariter aspicitur, vnà iacet: omnia inde in profundum cadit: & alioquin non possunt longa interualla esse in ea re, quæ tota breuis est. Punctum est quod viuimus, & adhuc puncto minus: sed hoc minimum specie quadam longioris spatij natura diuisit. Aliud ex hoc infantiam fecit, aliud pueritiam, aliud adolescentiam, aliud inclinationem quandam ab adolescentia ad senectutem, aliud ipsam senectutem. In quàm angusto quot gradus posuit! Modò te prosecutus sum: & tamen hoc modò, ætatis nostræ bona portio est: cuius breuitatem aliquando futuram cogitemus. Non solebat mihi tam velox tempus videri. Nunc incredibilis cursus appa-

rer: siue quia admoneri lineas senio, siue quia attendere cœpi & computare damnum meum: eo magis vtique indignor, aliquos ex hoc tempore (quod sufficere nec ad necessaria quidem potest, etiam si custoditum diligentissime fuerit) in superuacua maiorem partem erogare. Negat Cicero, si duplicetur sibi ætas, habiturum se tempus quo legat Lyricos, eodem modo Dialecticos. Tristius inepti sunt. Illi ex professo lasciuiunt: hi agere seipsos aliquid existimant. Nec ego nego prospicienda ista, sed prospicienda tantum, & à limine salutanda, in hoc vnum, ne verba nobis dentur, & aliquid esse in illis magni ac secreti boni iudicemus. Quid te torques & maceras in ea quæstione, quàm subtilius est contempsisse, quàm soluere? Securi est, & ex commodo migrantis, minuta conquirere. Cum hostis instat à tergo, & mouere iussus est miles, excutit necessitas quicquid pax otiosa collegerat. Non vacat mihi verba dubiè cadentia consectari, & vafritiam in illis meam experiri.

Aspice qui coeant populi, quæ mœnia clausis
Ferrum acuant portis.

Magno mihi animo strepitus iste belli circumsonantis exaudiendus est. Demens omnibus merito viderer, si cum saxa in munimentum murorum senes feminæq. congererent, cùm iuuentus intra portas armata signum eruptionis expectaret, aut posceret, cùm hostilia in portis tela vibrarent, & ipsum solum suffossionibus & cuniculis tremeret, sederem otiosus & eiusmodi quæstiunculas ponens: Quod non perdidisti, habes: cornua autem non perdidisti: cornua ergo habes; aliaque ad exemplum huius acutæ delirationis concinnata. Atqui æquè licet demens tibi videar, si istis impendero operam. Et nunc obsideor: tunc tamen periculum mihi obsesso externum immineret, murus me ab hoste secerneret. Nunc mortifera mecum sunt. Non vaco ad istas ineptias. Ingens negotium in manibus est. Quid agam? mors me sequitur, fugit vita: aduersus hæc me doce: aliquid affer, ne mortem fugiam, vita me non effugiat. Exhortare aduersus difficilia, de æquanimitate: aduersus ineuitabilia, angustias temporis mei laxa. doce non esse positum bonum vitæ in spatio eius, sed in vsu: posse fieri, immò sæpe fieri, vt qui diu vixit, parum vixerit. Dic mihi dormituro, Potes non expergisci: dic experrecto, Potes non dormire amplius. Dic exeunti, Potes non reuerti; dic redeunti, Potes non exire. Erras, si in nauigatione tantùm existimas minimum esse, quo à morte vita diducitur. In omni loco æquè tenue interuallum est. Non vbique se mors tam prope ostendit: vbique tam prope est. Has tenebras discute: & facilius ea trades, ad quæ præparatus sum. Dociles natura nos edidit, & rationem dedit imperfectam, sed quæ perfici posset. De iustitia mihi, de pietate disputa, de frugalitate, de pudicitia vtraque, & illa cui alieni corporis abstinentia est, & hac cui sui cura. Si me nolueris per deuia ducere, facilius ad

id quò tendo, perueniam. Nam (vt ille ait Tragicus) Veritatis simplex oratio est. Ideóque illam implicare non oportet, nec enim quicquam minus conuenit, quàm subdola ista calliditas, animis conantibus magna.

Ep. L. EPISTOLAM tuam accepi post multos menses quàm miseras; superuacuum itaque putaui, ab eo qui afferebat, quid ageres, quærere. Valde enim bonæ memoriæ est, si meminit: & tamen spero. te sic iam viuere, vt vbicunque eris, sciam quid agas. Quid enim aliud agas, quàm vt meliorem te ipse quotidie facias, vt aliquid ex erroribus ponas, vt intelligas tua vitia esse, quæ putas rerum? Quædam enim locis & temporibus adscribimus. At illa, quocunque transierimus, secutura sunt. Harpasten vxoris meæ fatuam, scis hereditarium onus in domo mea remansisse. Ipse enim auersissimus ab istis prodigiis sum: si quando fatuo delectari volo, non est mihi longè quærendus, me rideo. Hæc fatua subitò desiit videre. Incredibilem tibi narro rem, sed veram, nescit esse se cæcam: subinde pædagogum suum rogat, vt migret: ait domum tenebrosam esse. Hoc quod in illa ridemus, omnibus nobis accidere, liqueat tibi. Nemo se auarum esse intelligit, nemo cupidum. Cæci tamen ducem quærunt: nos sine duce erramus, & dicimus, Non ego ambitiosus sum, sed nemo aliter Romæ potest viuere. Non ego sumptuosus, sed vrbs ipsa magnas impensas exigit. Non est meum vitium quòd iracundus sum, quod nondum constitui certum genus vitæ: adolescentia hæc facit. Quid nos decipimus? Non est extrinsecus malum nostrum: intra nos est, in visceribus ipsis sedet. Et ideo difficulter ad sanitatem peruenimus, quia nos ægrotare nescimus. Si curari cœperimus, quando tot morbos, tantásve ægritudines discutiemus? Nūc vero ne quærimus quidem medicum: qui minus negotij haberet, si adhiberetur ad recens vitium. Sequerentur teneri & rudes animi, recta monstrantem. Nemo difficulter ad naturam reducitur, nisi qui ab illa defecit. Erubescimus discere bonam mentem. At mehercules, turpe est magistrum huius rei quærere. Illud desperandum est, posse nobis casu tantum bonum influere: laborandum est; &, vt verum dicam, ne labor quidem magnus est: si modo, vt dixi, antè animum nostrum formare incipimus, & recorrigere, quàm indurescat prauitas eius. sed nec indurata despero. Nihil est quod non expugnet pertinax opera, & intenta ac diligens cura. Robora in rectum, quamuis flexa, reuocabis. Curuatas trabes calor explicat, & aliter natæ, in id finguntur, quod vsus noster exigit. quanto facilius animus accipit formam, flexibilis, & omni humore obsequentior? Quid enim aliud est animus, quàm quodam modo se habens spiritus? Vides autem tanto spiritum esse faciliorem omni alia materia, quanto tenuior est. Illud, mi Lucili, non est quod te impediat, quo minus de nobis bene speres, quod malitia iam nos tenet,

tenet, quod diu in possessione nostri est. Ad neminem ante bona mens venit, quàm mala. Omnes praeoccupati sumus, Virtutes discere, vitia dediscere: sed eo maiore animo ad emendationem nostri debemus accedere, quod semel traditi boni perpetua possessio est. Non dediscitur virtus. Contraria enim mala in alieno haerent. Ideo expelli & extirpari possunt. Fideliter sedent, quae in locum suum veniunt. Virtus secundum naturam est: vitia inimica & infesta sunt. Sed quemadmodum virtutes receptae exire non possunt, facilisque earum tutela est: ita initium ad illas eundi arduum: quia hoc primum imbecillae mentis atque aegrae est, formidare inexperta. Itaque cogenda est mens, vt incipiat. deinde non est acerba medicina: protinus enim delectat, dum sanat. Aliorum remediorum post sanitatem voluptas est: philosophia pariter & salutaris & dulcis est.

EP. LI QVOMODO quisque potest, mi Lucili: tu istic habes Aetnam, illum nobilissimum Siciliae montem: quem quare dixerit Messalla vnicum, siue Valgius (apud vtrumque enim legi) non reperio, cum plurima loca euomant ignem, non tantum edita, quod crebrius euenit, videlicet quia ignis in altissimum effertur, sed etiam iacentia. Nos vtcunque possumus, contenti sumus Baiis: quas postero die, quàm attigeram, reliqui: locum ob hoc deuitandum, cùm habeat quasdam naturales dotes, quia sibi illum celebrandum luxuria desumpsit. Quid ergo? vlli loco indicendum est odium? minime. Sed quemadmodum aliqua vestis sapienti ac probo viro magis conuenit quàm alia; nec vllum colorem ille odit, sed aliquem putat parum aptum esse frugalitatem professo: sic regio quoque est, quam sapiens vir, aut ad sapientiam tendens declinet, tanquam alienam bonis moribus. Itaque de secessu cogitans, nunquam Canopum eliget, quamuis neminem Canopus esse frugi vetet. Ne Baias quidem. Diuersorium vitiorum esse coeperunt. Illic sibi plurimum luxuria permittit: illic, tanquam aliqua licentia debeatur loco, magis soluitur. Non tantùm corpori, sed etiam moribus salubrem locum eligere debemus. Quemadmodum inter tortores habitare nolim, sic nec inter popinas quidem. Videre ebrios per litora errantes, & comessationes nauigantium, & symphoniarum cantibus perstrepentes lacus, & alia quae velut soluta legibus luxuria, non tantum peccat, sed publicat, quid necesse est? Id agere debemus, vt irritamenta vitiorum quàm longissimè profugiamus. Indurandus est animus, & à blandimentis voluptatum procul abstrahendus. Vna Hannibalem hiberna soluerunt: & indomitum illum niuibus atque Alpibus virum eneruauerunt fomenta Campaniae. Armis vicit, vitiis victus est. Nobis quoque militandum est: & quidem genere militiae quo nunquam quies, nunquam otium datur. Debellandae sunt in primis voluptates: quae (vt vides) saeua quoque ad se ingenia rapuerunt. Si quis

be, latronum more, quos Philetas AEgyptii vocant. In hoc nos amplectuntur, vt strangulent.

EP. LII. QVID est hoc, Lucili, quod nos alio tendentes, alio trahit, & eo vnde recedere cupimus, impellit? quid colluctatur cum animo nostro, nec permittit nobis quicquam semel velle? fluctuamus inter varia consilia: nihil liberè volumus, nihil absolutè, nihil semper. Stultitia, inquis, est: cui nihil constat, nihil diu placet. Sed quomodo, aut quando nos ab illa reuellemus? Nemo per se satis valet, vt emergat: oportet manum aliquis porrigat, aliquis educat. Quosdam ait Epicurus ad veritatem sine vllius adiutorio exisse, fecisse sibi ipsos viam. Hos maxime laudat, quibus ex se impetus fuit, qui seipsos protulerunt: quosdam indigere ope aliena, non ituros si nemo præcesserit, sed bene secuturos. Ex his Metrodorum ait esse. Egregium hoc quoque, sed secundæ sortis ingenium. Nos ex illa prima nota non sumus: bene nobiscum agitur, si in hanc secundam recipimur. Nec hunc quidem contempseris hominem, qui alieno beneficio esse saluus potest: & hoc multum est, velle seruari. Præter hæc adhuc inuenies aliud genus hominum, ne ipsum quidem fastidiendum, eorum qui cogi ad rectum compellique possunt, quibus non duce tantum opus sit, sed adiutore, &, vt ita dicam, coactore. Hic tertius color est. Si quæris huius exemplar, Hermachum ait Epicurus talem fuisse. Itaq. alteri magis gratulatur, alterum magis suspicit. Quamuis enim ad eundem finem vterque peruenerit: tamen maior est laus idem effecisse in difficiliore materia. Puta enim duo ædificia excitata esse, ambo paria, æquè excelsa, æquè magnifica: alterum dura area accepit, illic protinus opus creuit: alterius fundamenta lapsabunda, in mollem ac fluidam demissa humum: multúmque laboris exhaustum est, dum peruenitur ad solidum. Apparet in altero, quicquid factum est: alterius magna pars & difficilior latet. Quædam ingenia facilia & expedita: quædam manu (quod aiunt) facienda sunt, & in fundamentis suis occupanda. Itaque ego illum feliciorem dixerim, qui nihil negotij secum habuit. Hunc quidem de se melius meruisse, qui malignitatem naturæ suæ vicit, & ad sapientiam se non perduxit, sed extraxit. Hoc durum & laboriosum nobis datum scias, licet. Imus per obstantia. Itaque pugnemus, aliquorum inuocemus auxilium. Quem, inquis, inuocabo? hunc aut illum? Tu verò etiam ad priores reuertere: qui vacant. Adiuuare nos possunt non tantùm qui sunt, sed & qui fuerunt. Ex his autem qui sunt, eligamus non eos, qui verba magna celeritate præcipitant, & communes locos voluunt, & in priuato circulantur: sed eos qui vita docent, qui cùm dixerint, quid faciendum sit, probant faciendo: qui docent quid vitandum sit, nec vnquam in eo quod fugiendum dixerint deprehenduntur. Eum elige adiutorem, quem magis admireris cùm videris, quàm cùm audieris. Nec ideo te

pro-

derem, protinus per altum ad Nesida directi, præcisurus omnes sinus. Cùm iam eo processissem, vt mea nihil interesset, vtrum irem, an redirem, primum æqualitas illa quæ me corruperat, periit. Nondum erat tempestas, sed iam inclinatio maris, ac subinde crebrior fluctus. Cœpi gubernatorem rogare, vt me in aliquo litore exponeret. Aiebat ille, aspera esse & importuosa, nec quicquam se æquè in tempestate timere, quàm terram. Peius autem vexabar, quàm vt periculum mihi succurreret. Nausea enim me segnis hæc & sine exitu torquebat, quæ bilem mouet, nec effundit. Institi itaque gubernatori, & illum vellet nollet coegi vt peteret litus. Cuius vt vicinam attigimus, non expecto vt quicquam ex præceptis Virgilij fiat, Obuertunt pelago proras, aut ancora de prora iaciatur: sed memor artificij mei veteris, mitto me in mare, quomodo psychrolutam decet, gausapatus. Quæ putas me passum dum per aspera me erepo, dum viam quæro, dum facio? Intellexi non immerito nautis terram timeri. Incredibilia sunt quæ tulerim: quum me ferre non possem. Illud scito, Vlyxem non fuisse tam irato mari natum, vt vbique naufragia faceret. Nauseator erat. At ego quocunque nauigare debuero, vicesimo anno perueniã. Vt primùm stomachum (scis non cum mari nauseam effugere) collegi, vt corpus vnctione recreaui, occœpi mecum cogitare, quanta nos vitiorum nostrorum sequeretur obliuio, etiam corporalium, quæ subinde admonent sui, nedum illorumque eo magis latent, quo maiora sunt. Leuis aliquem motiuncula decipit: sed cùm creuerit, & vera febris exarserit, etiam duro & perpessicio confessionem exorquet. Pedes dolent, articuli punctiunculas sentiunt: adhuc dissimulamus, & aut talum extorsisse nos dicimus, aut in exercitatione aliqua laborasse. Dubio & incipiente morbo, quæritur nomen: at vbi ad talaria cœpit tendere, necesse est podagram fateri. Contra euenit in his morbis, quibus afficiuntur animi: quo quis peius se habet, minus sentit. Non est quod mireris, Lucili carissime: Nam qui leuiter dormit, & species secundum quietem capit, aliquando dormire se dormiens cogitat. Grauis somnus etiam somnia extinguit, animumque altius mergit, quàm vt vllo intellectu sinat. Quare vitia sua nemo confitetur? Quia etiam nunc in illis est. Somnium narrare, vigilantis est: & vitia sua confiteri, sanitatis indicium est. Expergiscamur ergo, vt errores nostros coarguere possimus. Sola autem nos philosophia excitabit, sola somnum excutiet grauem. Illi te totũ dedica: dignus illa es, illa te digna est. Ite in complexum alter alterius: omnibus aliis [rebus] te nega, fortiter, apertè: Non est quòd precario philosopheris. Si æger esses, curam intermisisses rei familiaris, & forensia tibi negotia excidissent: nec quenquam tanti putares, cui aduocatus in causam descenderes: Toto animo id ageres, vt quàm primum morbo liberareris. Quid ergo? Non & nunc idem

est. Quid enim refert, vitium nō incipias, an desinas? vtriusq. rei hic est effectus, non esse. His & huiusmodi exhortationibus tacitis (nam verbis locus nō erat) alloqui me nō desii: deinde paulatim suspirium illud, quod esse iam anhelitus cœperat, interualla maiora fecit, & retardatum est, ac remansit. Nec adhuc quamuis desierit, ex natura fluit spiritus. Sentio hæsitationem quandam eius & moram. Quomodo volet, dum modo non ex animo suspirem, hoc tibi de me recipe: non trepidabo ad extrema: iam præparatus sum: nihil cogito de die. Illum lauda & imitare, quem non piget mori, cùm iuuat viuere. Quæ enim virtus est, cùm eiiciaris exire? tamen est & hîc virtus. Eiicior quidem, sed tanquam exeam. Et ideo nunquam eiicitur sapiens: quia eiici, est inde expelli, vnde inuitus recedas. Nihil inuitus facit sapiens, necessitatem effugit: quia vult quod ipsa coactura est.

EP. LV. A gestatione cùm maxime venio, nō minus fatigatus, quàm si tantum ambulassem, quātum sedi. labor est enim, diu ferri: ac nescio an eo maior, quia contra naturā est: quæ pedes dedit, vt per nos ambularemus: oculos, vt per nos videremus. Debilitatē nobis indixere deliciæ: & quod diu noluimus, posse desiuimus. Mihi tamē necessarium erat cōcutere corpus, vt siue bilis insederat faucibus, discuteretur, siue ipse ex aliqua causa spiritus densior erat, extenuaret illū iactatio, quā profuisse mihi sensi. Ideo diutius vehi perseueraui, inuitāte ipso litore, quod inter Cumas & Seruilij Vatiæ villā curuatur, & hinc mari, illinc lacu, velut angustū iter clauditur. Erat enim à recēti tempestate maris spissum. Fluctus autē illud (vt scis) frequens & concitatus exæquat, lōgior tranquillitas soluit, cùm arenis, quæ humore alligantur, succus abscessit. Ex consuetudine tamen mea circumspicere cœpi, an aliquid illic inuenirē, quod mihi bono posset esse: & direxi oculos in villam, quæ aliquando Vatiæ fuit. In hac ille prætorius diues, nulla alia re quàm otio notus, consenuit, & ob hoc vnum felix habebatur. Nam quotiens aliquos amicitia Asinij Galli, quotiens Seiani odium, deinde amor merserat, (æquè enim offendisse illum, quàm amasse, periculosum fuit) exclamabant homines: O Vatia, solus scis viuere. At ille latere sciebat, nō viuere. Multum autē interest, vtrum vita tua otiosa sit, an ignaua. Nūquam aliter hanc villam Vatia viuo præteribā, quàm vt dicerem: Vatia hîc situs est. Sed adeò, mi Lucili, philosophia sacrum quiddam est, & venerabile, vt etiam si quid illi simile est, mendacio placeat. Otiosum enim hominem seductum existimat vulgus & securum, & se contentum, sibique viuentem: quorum nihil vlli contingere, nisi sapienti, potest. Ille quidem nulla re sollicitus scit sibi viuere. Ille enim (quod est primum) scit viuere. Nam qui res & homines fugit, quem cupiditatum suarum infelicitas relegauit, qui alios feliciores videre non potuit, qui velut timidum atque iners animal, metu oblituit, ille sibi non viuit, sed (quod est turpissimum)

mum) ventri, somno, libidini. Non continuò sibi viuit, qui nemini. Adeò tamen magna res est constantia, & in proposito suo perseuerantia, vt habeat auctoritatem inertia quoque pertinax. De ipsa villa nihil possum tibi certi scribere: frontem enim eius tantùm noui, & exposita: quæ ostendit etiam transeuntibus. Speluncæ sunt duæ magni operis, laxo atrio pares, manufactæ: quarum altera solem non recipit, altera vsque in occidentem torretur. Platanona medius riuus & à mari & ab Acherusio lacu receptus, Euripi modo diuidit, alendis piscibus (etiam si assiduo exhauriatur) sufficiens. Sed illi, cùm mare patet, parcitur: cùm tempestas piscatoribus dedit ferias, manus ad parata porrigitur. Hoc tamen est commodissimum in villa, quod Baias trans parietem habet: incommodis illarum caret, voluptatibus fruitur. Has laudes eius ipse noui: nunc esse villam totius anni credo. Occurrit enim Fauonio, & illum adeò excipit, vt Baiis neget. Non stultè videtur elegisse hunc locum Vatia, in quem otium suum pigrum iam & senile conferret. Sed non multum ad tranquillitatem locus confert: animus est, qui commendat omnia. Vidi ego in villa hilari & amœna mœstos, vidi in media solitudine occupatis similes. Quare non est quod existimes, ideo parum bene compositum esse te, quòd in Campania non es. quare autem non es? hucusque cogitationes tuas mitte. Conuersari cum amicis absentibus licet: & quidem quotiens velis, quandiu velis. magis hac voluptate, quæ maxima est, fruimur, dum absumus. Præsentia enim nos delicatos facit: & quia aliquando vnà loquimur, ambulamus, cōsidemus, cum diducti sumus, nihil de his quos modò vidimus, cogitamus: & ideò æquo animo ferre debemus absentiam, quia nemo non multum etiam præsentibus abest. Pone hic primùm noctes separatas: deinde occupationes vtrinque diuersas, deinde studia secreta, suburbanas profectiones: videbis non multum esse, quod nobis peregrinatio eripiat. Amicus animo possidendus est, hic autem nunquam abest: quem cunque vult, quotidie videt. Itaque mecum stude, mecum cœna, mecum ambula. In angusto viueremus, si quicquam esset cogitationibus clausum. Video te, mi Lucili, cùm maximè audio: adeo tecum sum, vt dubitem, an incipiam non epistolas, sed codicillos tibi scribere.

EP. LVI. PEREAM, si est tam necessarium quàm videtur silentium in studia seposito. Ecce varius clamor vndique me circumsonat, supra ipsum balneum habito. Propone nunc tibi omnia genera vocum, quæ in odium possunt aures adducere: cùm fortiores exercentur, & manus plumbo graues iactant, cum aut laborant, aut laborantem imitantur, gemitus audio: quotiens retentum spiritum remiserunt, sibilos & acerbissimas respirationes: cùm in aliquem aliptem inertem, & hac plebeia vnctione contentum incidi, audio crepitum illisæ manus humeris: quæ prout plana peruenit,

nit, aut concaua, ita sonum mutat. Si verò pilicrepus superuenerit, & numerare cœperit pilas, actum est. Adijce nunc scordalum, & furem deprehensum, & illum cui vox sua in balneo placet. Adijce nunc eos, qui in piscinam cum ingenti impulsæ aquæ sono saliunt. Præter istos, quorum, si nihil aliud, rectæ voces sunt, alipilum cogita, tenuem & stridulam vocem, quo sit notabilior, subinde exprimentem, nec vnquam tacentem, nisi dum vellit alas, & alium pro se clamare cogit. Iam libarij varias exclamationes, & botularium, & crustularium, & omnes popinarum institores, mercem sua quadam & insignita modulatione vendentes. O te, inquis, ferreum, aut surdum, cui mens inter clamores tam varios, tam dissonos constat, cùm Chrysippum nostrum assidua salutatio perducat ad mortem. At mehercules, ego istum fremitum non magis curo, quàm fluctum aut deiectum aquæ. Quamuis audiam cuidam genti hanc vnam fuisse causam, vrbem suam transferendi, quia fragorem Nili cadentis ferre non potuit. Magis mihi vox auocare videtur, quàm crepitus. Illa enim animum abducit, hic tantùm aures implet ac verberat. In iis quæ me sine auocatione circumstrepunt, essedas transcurrentes pono, & fabrum inquilinum, & serrarium vicinum, aut hunc qui ad metam sudantem tubas experitur & tibias; nec cantat, sed exclamat. Etiam molestior est mihi sonus, qui intermittitur subinde, quàm qui continuatur. Sed iam me sic ad omnia ista duraui, vt audire vel pausarium possim, voce acerbissima remigibus modos dantem. Animum enim cogo sibi intentum esse, nec auocari ad externa. omnia licet foris resonent, dum intus nihil tumultus sit, dum inter se non rixentur cupiditas & timor, dum auaritia luxuriáque non dissideant, nec altera alteram vexet. Nam quid prodest totius regionis silentium, si affectus fremunt?

Omnia noctis erant placida composta quiete.

Falsum est. nulla placida quies est: nisi quam ratio composuit. Nox exhibet molestiam, non tollit, & sollicitudines mutat. Nam dormientium quoque insomnia tam turbulenta sunt, quàm dies. Illa tranquillitas vera est, in quam bona mens explicatur. Aspice illum, cui somnus laxæ domus silentio quæritur, cuius aures ne quis agitet sonus, omnis seruorum turba conticuit, & suspensum accedentium propius vestigium ponitur. Huc nempe versatur atque illuc, somnum inter ægritudines leuem captans: quæ non audit, audisse se queritur. Quid in causa putas esse? animus illi obstrepit: hic placandus est, huius compescenda est seditio: quem non est quod existimes placidum, si iacet corpus. Interdum quies inquieta est. Et ideo ad rerum actus excitandi, ac tractatione bonarum artium occupandi sumus, quoties nos malè habet inertia sui impatiens. Magni imperatores cùm malè parere militem vident, aliquo

labore

labore compescunt, & expeditionibus detinent. Nunquam vacat lasciuire districtis: nihilq. tam certum est quam otij vitia negotio discuti. Sæpe videmur tædio rerum ciuilium, & infelicis atque ingratæ stationis pœnitentia secessisse: tamen in illa latebra, in quam nos timor & lassitudo coniecit, interdum recrudescit ambitio. Non enim excisa desiit, sed fatigata, aut etiam abiecta, rebus parum sibi cedentibus. Idem de luxuria dico, quæ videtur aliquando cessisse: deinde frugalitatem professos sollicitat, atque in media parsimonia voluptates nô damnatas, sed relictas petit: & quidem eo vehementius, quo occultius. Omnia enim vitia in aperto leniora sunt: & morbi quoque tunc ad sanitatem inclinant, cùm ex abdito erumpunt, ac vim suam proferunt. Et auaritiam itaque, & ambitionem, & cetera mala mentis humanæ, tûc perniciosissima scias esse, cùm simulata sanitate subsidût. Otiosi videmur, & non sumus. Nam si bona fide sumus, si receptui cecinimus, si speciosa contempsimus, vt paulò ante dicebam, nulla res nos auocabit, nullus hominum, auiumque concentus interrumpet cogitationes bonas, solidasque & iam certas. Leue illud ingenium, nec se adhuc reduxit introrsus, quod ad vocem ex accidenti erigitur. Habet intus aliquid sollicitudinis, & concepti pauoris, quod illum curiosum facit, vt ait Virgilius noster:

Et me, quem dudum non vlla iniecta mouebant
Tela, nec aduerso glomerati ex agmine Graij,
Nunc omnes terrent auræ, sonus excitat omnis
Suspensum, & pariter comitique onerique timentem.

Prior ille sapiens est, quem non tela vibrantia, non arietata inter se arma agminis densi, nô vrbis impulsæ fragor territat. Hic alter imperitus est, rebus suis timet, ad omnem crepitum expauescens, quem vna quælibet vox pro fremitu accepta deiecit, quê motus leuissimi exanimant. Timidum illum sarcinæ faciunt. Quemcunq. ex istis felicibus elegeris, multa trahentibus, multa portantibus, videbis illum comitiq. onerique timentê. Tunc ergo te scito esse compositum, cù ad te nullus clamor pertinebit: cùm te nulla vox tibi excutiet: non si blandietur, non si minabitur, non si inani sono varia circumstrepet. Quid ergo? non aliquando commodius est, carere conuicio? fateor. Itaque ego ex hoc loco migrabo, sed experiri & exercere me volui. Quid necesse est diutius torqueri: cùm tam facile remedium Vlixes socijs etiam aduersus Sirenas inuenerit?

EP. LVII. CVM Baiis deberê Neapolim repetere, facilè credidi tempestatem esse, ne iterum nauem experirer, sed tãtum luti tota via fuit, vt possem videri nihilominus nauigasse. Totum athletarum fatum mihi illo die perpetiendum fuit. A ceromate nos haphe excepit in Crypta Neapolitana. Nihil illo carcere longius, nihil illis faucibus obscurius, quæ nobis præstant, non vt per tenebras videamus, sed vt ipsas. Ceterum etiam si locus haberet lucem, puluis auferret, in aperto quoque res grauis & molesta.

festa: quid illic, vbi in se volutatur, & cum sine vllo spiramento sit inclusus, in ipsos à quibus incitatus est recidit? Duo incõmoda inter se contraria simul pertulimus: eadem via, eodem die, & luto & puluere laborauimus. Aliquid tamen mihi illa obscuritas, quod cogitarem, dedit. Sẽsi quendam ictum animi, & sine metu mutationem, quam insolitæ rei nouitas simul ac fœditas fecerat. Nõ de me nunc tecum loquor, qui multum ab homine tolerabili, nedum à perfecto absum, sed de illo in quem ius fortuna perdidit: huius quoq. ferietur animus, mutabitur color. Quædam enim sunt, mi Lucili, quæ nulla virtus effugere potest: admonet illam natura mortalitatis suæ. Itaq. & vultum adducet ad tristitiam, & inhorrescet ad subita, & caligabit, si vastam altitudinẽ in crepidine eius constitutus despexerit. Non est hic timor, sed naturalis affectio inexpugnabilis rationi. Itaque fortes quidam & paratissimi fundere suum sanguinem, alienum videre non possunt: quidã ad vulneris noui, quidam ad veteris & purulenti tractationẽ inspectionemq. concidunt & linquuntur animo: alii gladium facilius recipiunt, quàm vident. Sensi ergo (vt dicebam) quãdam nõ quidem perturbationem, sed mutationẽ. Rursus ad primum conspectum redditæ lucis, alacritas incogitata rediit & iniussa. Illud deinde mecum loqui cœpi, quàm ineptè quædam magis ac minus timeremus, cũm omnium idem finis esset. Quid enim interest, vtrum supra aliquem vigiliarium ruat, an mons, an turris? Nil inuenies. Erunt tamẽ qui hanc ruinam magis timeant, quamuis vtraque mortifera æque sit. Adeo non effectus, sed efficientia timor spectat. Nunc me putas de Stoicis dicere, qui existimant animam hominis magno pondere extriti permeare non posse, & statim spargi, quia non fuerit illi exitus liber. Ego verò non facio. Qui hoc dicunt, videntur mihi errare. Quemadmodum flamma non potest opprimi: nam circa id diffugit, quo vrgetur: quemadmodum aër verbere aut ictu non læditur, nec scinditur quidem, sed circa id cui cessit refunditur: sic animus qui ex tenuissimo constat, deprehendi non potest, nec intra corpus effligi, sed beneficio subtilitatis suæ per ipsa quibus premitur, erumpit. Quomodo fulmini, etiam cùm latissimè percussit ac fulsit, per exiguum foramen est reditus: sic animo, qui adhuc tenuior est igne, per omne corpus fuga est. Itaque de illo quærendum est, an possit immortalis esse. Hoc quidem certum habe, si superstes est corpori, propter hoc illum nullo genere posse perire, propter quod non perit: quoniam nulla immortalitas cum exceptione est, nec quicquam noxium æterno est.

EP. LVIII. QVANTA verborum nobis paupertas, immo egestas sit, nunquam magis quàm hodierno die intellexi. Mille res inciderunt, cùm forte de Platone loqueremur, quæ nomina desiderarent, nec haberent: quædam verò, cùm habuissent, fastidio nostro perdidissent. Quis autem ferat in ege-

egestate fastidium? Hunc quem Græci œstrum vocant, pecora peragentem, & totis saltibus dissipantem, asilum nostri vocabant, hoc Virgilio licet credas:

Et lucum Silari iuxta ilicibusque virentem,
Plurimus Alburnum volitans, cui nomen asilo
Romanum est, œstrum Græci vertere vocantes,
Asper, acerba sonans, quo tota exterrita siluis
Diffugiunt armenta.---

Puto intelligi illud verbum intercidisse. Nec te longè differam, quædam simplicia in vsu erant, sicut cernere ferro inter se dicebant. Idem Virgilius hoc probabit tibi.

---Stupet ipse Latinus,
Ingentes genitos diuersis partibus orbis
Inter se coiisse viros, & cernere ferro.

quod nunc decernere dicimus. Simplicis illius verbi vsus amissus est. Dicebant antiqui, si iusso, id est, si iussero. Hoc nolo mihi credas, sed Virgilio:

Cetera, qua iusso, mecum manus inferat arma.

Non id ago nunc hac diligentia, vt ostendam quantum tempus apud grammaticum perdiderim: sed vt ex hoc intelligas, quantum apud Ennium & Accium verborum situs occupauerit: cùm apud hunc quoque qui quotidie excutitur, aliqua nobis subducta sint. Quid, inquis, sibi ista vult præparatio? quò spectat? Non celabo te, cupio, si fieri potest propitiis auribus tuis, essentiam dicere: sin minus, dicam & iratis. Ciceronem auctorem huius verbi habeo, puto locupletem. Si recentiorem quæris, Fabianum, disertum & elegantem, orationis, etiam ad nostrum fastidium, nitidæ. Quid enim fiet, mi Lucili? quomodo dicetur οὐσία, res necessaria, naturam continens, fundamentum omnium? Rogo itaque permittas mihi hoc verbo vti. nihilominus dabo operam vt ius à te datum parcissime exerceam: fortasse contentus ero mihi licere. Quid proderit facilitas tua, cum ecce id nullo modo Latine exprimere possim, propter quod linguæ nostræ conuicium feci? Magis damnabis angustias Romanas, si scieris vnam syllabam esse, quam mutare non possim. Quæ hæc sit, quæris? τὸ ὄν. Duri tibi videbor ingenii: in medio positum esse: posse sic transferri, vt dicam, Quod est. Sed multum interesse video. cogor verbum pro vocabulo ponere. Sed id si necesse est, ponam, Quod est. Sex modis hoc à Platone dici, amicus noster homo eruditissimus hodierno die dicebat. Omnes tibi exponam, si antè indicauero, esse aliquod genus. Nunc enim primum illud genus quærimus, ex quo ceteræ species suspensæ sunt, à quo nascitur omnis diuisio, quo vniuersa comprehensa sunt. Inuenietur autem, si cœperimus singula retro legere: sic enim perducemur ad primum. Homo species est, vt Aristoteles ait. Equus species est, canis species: ergo commune aliquod quærendum est his omnibus vinculum, quod illa complectatur, & sub se habeat. Hoc quid est? animal. Ergo genus

cus esse cœpit, omnium horum, quæ modò retuli, hominis, equi, canis, animal. Sed sunt quædam quæ animam habent, nec sunt animalia. Placet enim satis & arbustis animam inesse. Itaque & viuere illa, & mori dicimus. Ergo animantia superiorem tenebunt locum, quia & animalia in hac forma sunt, & sata. Quædam anima carent, vt saxa. Itaque aliquid erit animantibus antiquius, scilicet corpus; hoc sic diuidam, vt dicam corpora omnia aut animata esse, aut inanima. Etiamnum est aliquid superius, quàm corpus. Dicimus enim quædam corporalia esse, quædam incorporalia. Quid ergo erit ex quo hæc diducantur? Illud cui nomen modò parum proprium imposuimus, Quod est. Sic enim in species secabitur, vt dicamus: Quod est, aut corporale est, aut incorporale. Hoc ergo genus est primum & antiquissimum, & vt ita dicam, generale. Cetera genera quidem sunt, sed specialia, tanquam homo genus est, habet enim in se nationum species, Græcos, Romanos, Parthos: colorum, albos, nigros, flauos: habet singulos, Catonem, Ciceronem, Lucretium. Itaque qua multa continet, in genus cadit: qua sub alio est, in speciem. Illud genus quod est generale, supra se nihil habet. Initium rerum est, omnia sub illo sunt. Stoici volunt superponere huic etiam aliud genus magis principale: de quo statim dicam, si prius illud genus, de quo locutus sum, meritò primum poni docuero, cùm sit rerum omnium capax. Quod est, in has species diuido, vt sint corporalia, aut incorporalia. Nihil tertium est. Corpus quomodo diuido? vt dicam, aut animantia sunt, aut inanima. Rursus animantia quemadmodum diuido? vt dicam, quædam animum habent, quædam tantùm animam: aut sic, quædam impetum habent, incedunt, transeunt: quædam solo affixa, radicibus aluntur & crescunt. Rursus, animalia in quas species seco? aut mortalia sunt, aut immortalia. Primum genus Stoicis quibusdam videtur: sed quare videatur, subiiciam. In rerum (inquiunt) natura quædam sunt, quædam non sunt. Et hæc autem quæ non sunt, rerum natura complectitur, quæ animo succurrunt, tanquam Centauri, Gigantes, & quicquid aliud falsa cogitatione formatum, habere aliquam imaginem cœpit, quamuis non habeat substantiam. Nunc ad id quod tibi promisi, reuertor, quomodo quæcunque sunt, in sex modos Plato partiatur. Primum illud quod est, nec visu nec tactu, nec vllo sensu comprehenditur: cogitabile est: quod generaliter est: tanquam homo generalis sub oculos non venit, sed specialis venit, vt Cicero & Cato: animal non videtur, sed cogitatur: videtur autem species eius, equus & canis. Secundum ex his quæ sunt, ponit Plato, quod eminet & exuperat omnia. Hoc ait per excellentiam esse, vt poëta communiter dicitur, omnibus enim versus facientibus hoc nomen est, sed iam apud Græcos in vnius notam cessit. Homerum intelligas, cùm audieris poëtam. Quid ergo hoc est?

est? Deus scilicet maior ac potentior cunctis. Tertium genus est eorum quæ proprie sunt: innumerabilia hæc sunt, sed extra nostrum posita conspectum. Quæ sunt, interrogas? Propria Platonis supellex est: Ideas vocat, ex quibus omnia quæ fiunt, & ad quas cuncta formantur. Hæ immortales, immutabiles, inuiolabiles sunt. Quid sit Idea, id est, quid Platoni esse videatur, audi. Idea est eorum quæ natura fiunt exemplar æternum. Adiiciam definitioni interpretationem, quo tibi res apertior fiat. Volo imaginem tuam facere. exemplar picturæ te habeo, ex quo capit aliquem habitum mens quem operi suo imponat. Ita illa quæ me docet & instruit, facies, a qua petitur imitatio, Idea est. Talia ergo exemplaria infinita habet natura rerum, hominum, piscium, arborum; ad quæ quodcumque fieri ab illa debet, exprimitur. Quintum locum habet εἶδος. Quid sit hoc εἶδος, attendas oportet: & Platoni imputes, non mihi, hanc rerum difficultatem. Nulla est autem sine difficultate subtilitas. Paulo ante pictoris imagine utebar. Ille cum reddere Virgilium coloribus vellet, ipsum intuebatur. Idea erat Virgilij facies, futuri operis exemplar: ex hac quod artifex trahit, & operi suo imposuit, εἶδος est. Quid intersit, quæris? alterum exemplar est, alterum forma ab exemplari sumpta, & operi imposita. Alteram artifex imitatur, alteram facit. Habet aliquam faciem statua: hæc est Idos. Habet aliquã faciem exemplar ipsum, quod intuens opifex, statuam figurauit: hæc Idea est. Etiamnũ aliã desideras distinctionem? Idos in opere est, Idea extra opus: nec tantum extra opus est, sed ante opus. Quintum genus est eorum quæ communiter sunt: hæc incipiunt ad nos pertinere: hic sunt omnia, homines, pecora, res. Sextum genus eorum est quæ quasi sunt, tanquam inane, tanquam tempus. Quæcunque videmus ac tangimus, Plato in illis non numerat, quæ esse proprie putat. Fluunt enim, & assidua diminutione atque adiectione sunt. Nemo nostrum idem est in senectute qui fuit iuuenis. Nemo est manè, qui fuit pridie. Corpora nostra rapiuntur fluminum more. quicquid vides, currit cum tempore. Nihil ex his quæ videmus, manet. Ego ipse dum loquor mutari ista, mutatus sum. Hoc est quod ait Heraclitus: In idem flumen bis non descendimus. Manet idem fluminis nomen, aqua transmissa est. Hoc in amne manifestius est, quàm in homine. Sed nos quoque non minus velox cursus prætereuhit: & ideo admiror dementiam nostram, quod tantopere amamus rem fugacissimam, corpus, timemúsque ne quando moriamur: cum omne momentum, mors prioris habitus sit. Vis tu timere, ne semel fiat quod quotidie fit? De homine dixi, fluida materia & caduca, & omnibus obnoxia casibus. Mundus quoque, æterna res & inuicta, mutatur, nec idem manet. Quamuis enim omnia in se habeat quæ habuit, aliter habet quam habet, ordinem mutat. Quid, inquis, ista subtilitas mihi proderit? si me interro-

gis, nihil. Sed quemadmodum ille cælator oculos diu intentos ac fatigatos, remittit atque auocat, & vt dici solet, pascit: sic nos animum aliquando debemus relaxare, & quibusdam oblectamentis reficere. sed ipsa oblectamenta opera sint: ex his quoque si obseruaueris, inuenies, quod possit fieri salutare. Hoc ego, mi Lucili, soleo facere: ex omni vacatione, etiam si à philosophia longissime auersa est, eruere aliquid conor, & vtile efficere. Quid de istis capiam, quæ modo tractauimus, remotis à reformatione morum? Quomodo meliorem me facere Ideæ Platonicæ possunt? Quid ex istis traham, quod cupiditates meas comprimat? vel hoc ipsum, quod omnia ista quæ sensibus seruiunt, quæ nos accendunt & irritant, negat Plato ex iis esse quæ verè sint. Igitur ista imaginaria sunt, & ad tempus aliquam faciem ferunt: nihil horum stabile nec solidum est, & nos tamen cupimus tanquam aut semper futura, aut semper habituri: imbecilli fluidique per interualla consistimus. Mittamus animum ad illa quæ æterna sunt, miremur in sublime volitantes rerum omnium formas, Deumque inter illa versantem & prouidentem, quemadmodum quæ immortalia facere non potuit, quia materia prohibebat, defendat à morte, ac ratione vitium corporis vincat. Manent enim cuncta, non quia æterna sunt, sed quia defenduntur cura regentis. Immortalia tutore non egent. Hæc conseruat artifex, fragilitatem materiæ vi sua vincens. Contemnamus omnia, quæ adeo pretiosa non sunt, vt an sint omnino, dubium sit. Illud simul cogitemus, si mundum ipsum non minus mortalem, quàm nos sumus, prouidentia periculis eximit, posse tandem aliquatenus nostra quoque prouidentia longiorem prorogari huic corpusculo moram, si voluptates, quibus pars maior perit, potuerimus regere & coërcere. Plato ipse ad senectutem se diligentia pertulit. Erat quidem corpus validum ac forte sortitus, & illi nomen latitudo pectoris fecerat: sed nauigationes ac pericula multum detraxerunt viribus: parsimonia tamen, & eorum quæ auiditatem euocant modus, & diligens sui tutela, perduxit illum ad senectutem, multis prohibentibus causis. Nam hoc scis, puto, Platoni diligentiæ suæ beneficio contigisse, quòd natali suo decessit, & annum vnum atque octogesimum impleuit, sine vlla deductione. Ideo Magi, qui forte Athenis erant, immolauerunt defuncto, ampliorıs fuisse sortis quàm humanæ rati, quia consummasset perfectissimum numerum, quem nouies nouem multiplicata componunt. Non dubito, quin paratus esset paucos dies ex ista summa & sacrificium remittere. Potest frugalitas producere senectutem: quam vt non puto concupiscendam, ita ne recusandam quidem. Iucundum est esse secũ quàm diutissimè, cùm quis se dignũ quo frueretur, effecit. Itaq. de isto feremus sententiam, an oporteat fastidire senectutis extrema, & finẽ nõ opperiri, sed manu facere. Prope est à

timente, qui fatum segnis expectat: sicut ille vltra modum deditus vino est, qui amphoram exsiccat, & fæcem quoque exsorbet. De hoc tamen quæremus, pars summa vitæ, vtrum fæx vitæ hæc sit, an liquidissimum ac purissimum quiddam: si modò mens sine iniuria est, & integri sensus animum iuuant, nec defectum & præmortuum corpus est. Plurimum enim refert, vitam aliquis extendat, an mortem. At si inutile ministeriis est corpus, quid ni oporteat educere animum laborantem? & fortasse paulò ante quàm debet, faciendum est, ne cùm fieri debeat, facere non possis & cùm maius periculum sit malè viuendi, quàm cito moriendi, stultus est qui non exigui temporis mercede, magnæ rei aleam redimit. Paucos longissima senectus ad mortem sine iniuria pertulit. Multis iners vita, sine vsu iacuit sui. Quanto deinde crudelius iudicas, aliquid ex vita perdidisse, quamuis finienda? Noli me inuitus audire, tanquam ad te iam pertineat ista sententia: sed quid dicam æstima. Non relinquam senectutem, si me totum mihi reseruabit: totum autem ab illa parte meliore. At si cœperit concutere mentem, si partes eius conuellere, si mihi non vitam reliquerit, sed animam: prosiliam ex ædificio putrido ac ruenti. Morbum morte non fugiam, dumtaxat sanabilem, nec officientem animo: non afferam mihi manus propter dolorem, sic mori vinci est. Hunc tamen si sciero perpetuò mihi esse patiendum: exibo non propter ipsum, sed quia impedimento mihi futurus est ad omne propter quod viuitur. Imbecillus est & ignauus, qui propter dolorem moritur: stultus, qui doloris causa viuit. Sed in longum exeo. Est præterea materia quæ ducere diem possit. Et quomodo finem vitæ imponere poterit, qui epistolæ non potest? Vale ergo: quod libentius quàm mortis mecùm lecturus es.

Ep. LIX. Magnam ex epistola tua percepi voluptatem: permitte enim mihi vti verbis publicis, nec illa ad significationem Stoicam reuoca. Vitium esse voluptatem credimus. Sit sanè: ponere tamen illam solemus ad demonstrandam animi hilarem affectionem. Scio, inquam, & voluptatem (si ad nostrum album verba dirigimus) rem infamem esse, & gaudium nisi sapienti non contingere. Est enim animi elatio, suis bonis viribusque fidentis. Vulgo tamen sic loquimur, vt dicamus, magnum gaudium nos ex illius consulatu, aut ex nuptiis, aut ex partu vxoris percepisse: quæ adeo non sunt gaudia, vt sæpe initia futuræ tristitiæ sint. Gaudio autem iunctum est, non desinere, nec in contrarium verti. Itaque cùm dicit Virgilius noster, *Et mala mentis gaudia*: diserte quidem dicit, sed parum propriè: nullum enim malum gaudium est. Voluptatibus hoc nomen imposuit, & quod voluit, expressit: significauit enim homines, malo suo lætos. tamen ego non immeritò dixeram, cœpisse me magnam ex epistola tua voluptatem. Quamuis enim ex iusta causa impe-

imperitus homo gaudeat, tamen affectum eius in potentem, & in diuersa statim inclinaturum, voluptatem voco, opinione falsi boni motam, immoderatam & immodicam. Sed vt ad propositum reuertar, audi quid me in epistola tua delectauerit. habes verba in potestate. non effert te oratio, nec longius quam destinasti, trahit. Multi sunt, qui ad id quod non proposuerant scribere, alicuius verbi decore placentis, vocentur; quod tibi non euenit: pressa sunt omnia, & rei aptata. Loqueris quantum vis, & plus significas quàm loqueris. Hoc maioris rei indicium est. apparet animum quoque nihil habere superuacui, nihil tumidi. Inuenio tamen translationes verborum, vt non temerarias, ita non indecoras, vt quæ periculum sui fecerint. Inuenio imagines: quibus si quis nos vti vetat, & poëtis illas solis indicat esse concessas, neminem mihi videtur ex antiquis legisse, apud quos nondum captatur plausibilis oratio. Illi qui simpliciter & demonstrandæ rei causa eloquebantur, parabolis referti sunt: quas existimo necessarias, non ex eadem causa qua poëtis, sed vt imbecillitatis nostræ adminicula sint, & vt discentem & audientem in rem præsentem adducant. Sextium ecce cum maxime lego, virum acrem, Græcis verbis, Romanis moribus philosophantem. mouit me imago ab illo posita, ire quadrato agmine exercitum, vbi hostis ab omni parte suspectus est, pugnæ paratum. Idem, inquit, sapiens facere debet: omnes virtutes suas vndique expandat, vt vbicunque infesti aliquid oritur, illic præparata præsidia sint, & ad nutum regentis sine tumultu respondeant: quod in exercitibus his, quos imperatores magni ordinant, fieri videmus, vt imperium ducis simul omnes copiæ sentiant, sic dispositæ, vt signum ab vno datum, peditem simul equitemque percurrat: hoc aliquanto magis necessarium esse nobis, Sextius ait. Illi enim sæpe hostem timuere sine causa: tutissimumque illis iter, quod suspectissimum fuit. Nil stultitia pacatum habet. Tam supernè illi metus est, quàm infrà. Vtrumque trepidat latus. Sequuntur pericula & occurrunt: ad omnia pauet, imparata est, & ipsis terretur auxiliis. Sapiens autem ad omnem incursum munitus & intentus, non si paupertas, non si luctus, non si ignominia, non si dolor impetum faciat, pedem referet. Interritus & contra illa ibit, & inter illa. Nos multa alligant, multa debilitant. diu in istis vitiis iacuimus, elui difficile est. Non enim inquinati sumus, sed infecti. Ne ab alia imagine ad aliam transeamus, hoc quæram, quod mecum sæpe dispicio, quid ita nos stultitia tam pertinaciter teneat. Primò quia non fortiter illam repellimus: nec toto ad salutem impetu nitimur: deinde quia illa quæ à sapientibus viris reperta sunt, non satis credimus, nec apertis pectoribus haurimus, leuiterque tam magnæ rei insistimus. Quemadmodum autem potest aliquis, quantum satis sit, aduersus vitia discere, qui quantum à vitijs vacat, discit? Nemo nostrum in altum de-

secundis; summa tantùm decerpsimus: & exiguum temporis impendisse philosophiæ, satis abundeque occupatis fuit. Illud præcipuè impedit, quod cito nobis placemus: si inuenimus qui nos bonos viros dicat, qui prudentes, qui sanctos: agnoscimus. Nec sumus modica laudatione contenti: quicquid in nos adulatio sine pudore congessit, tanquam debitum prendimus: optimos nos esse, sapientissimos affirmantibus assentimur, cùm sciamus illos sæpe mentiri. Adeoque indulgemus nobis, vt laudari velimus in id, cui contraria cùm maximè facimus. Mitissimum ille se in ipsis suppliciis audit, in rapinis liberalissimum, in ebrietatibus ac libidinibus temperantissimum. Sequitur itaque, vt ideo mutari nolimus, quia nos optimos esse credimus. Alexander cùm iam in India vagaretur, & gentes ne finitimis quidem satis notas, bello vastaret, in obsidione cuiusdam vrbis dum circuit muros, & dum imbecillissima mœnium quærit, sagitta ictus, diu persedere, & incœpta agere perseuerauit. Deinde cùm represso sanguine, sicci vulneris dolor cresceret, & crus equo suspensum paulatim obtorpuisset, coactus absistere; Omnes, inquit, iurant me Iouis esse filium, sed vulnus hoc hominem esse me clamat. Idem nos faciamus: cùm pro sua quenque portione, adulatio infatuat, dicamus: Vos quidem me dicitis prudentem esse: ego autem video quàm multa inutilia concupiscam, nocitura optem: ne hoc quidem intelligo, quod animalibus satietas monstrat, quis cibo debeat esse, quis potioni modus: quantum capiam adhuc nescio. Iam docebo, quemadmodum intelligas te non esse sapientem. Sapiens ille est, qui plenus gaudio, hilaris & placidus, inconcussus, cum diis ex pari viuit. Nunc ipse te consule: si nunquam mœstus es, nulla spes animum tuum futuri expectatione sollicitat, si per dies noctesque par & æqualis animi tenor, erecti & placentis sibi, est, peruenisti ad humani boni summam. Sed si appetis voluptates, & vndique, & omnes, scito tantum tibi ex sapientia, quantum ex gaudio deesse. ad hoc cupis peruenire: sed erras, qui inter diuitias illuc venturum esse te speras. Inter honores gaudium, id est, inter sollicitudines, quæris? Ista quæ sic petis, tanquam datura lætitiam ac voluptatem, causæ dolorum sunt. Omnes, inquam, illi tendunt ad gaudium: sed vnde stabile magnumque consequantur, ignorant. Ille ex conuiuiis & luxuria: Ille ex ambitione, & circumfusa clientium turba: Ille ex amica, alius ex studiorum liberalium vana ostentatione, & nihil sanantibus literis. Omnes istos oblectamenta fallacia & breuia decipiunt: sicut ebrietas, quæ vnius horæ hilarem insaniam, longi temporis tædio pensat: sicut plausus & acclamationis secundæ fauor, qui magna sollicitudine & partus est, & expiandus. Hoc ergo cogita, hunc esse sapientiæ effectum, gaudij æqualitatem. Talis est sapientis animus, qualis mundi status super lunã. Semper illic serenum est. Habes ergo, quare velis sapiens esse, quia nunquam sine gaudio

gaudio est. Gaudium hoc non nascitur, nisi ex virtutum conscientia. Non potest gaudere, nisi fortis, nisi iustus, nisi temperans. Quid ergo, inquis, stulti ac mali non gaudent? Non magis quàm prædam nacti leones. Cùm fatigauerunt se vino & libidinibus, cùm illos nox inter vina defecit, cùm voluptates, angusto corpori vltra quam capiebat ingestæ, suppurare cœperunt, tunc exclamant miseri Virgilianum illum versum:

Namque vt supremam falsa inter gaudia noctem
Egerimus, nosti ...

Omnem luxuriosi noctem inter falsa gaudia, & quidem tanquam supremam, agunt. Illud gaudium, quod deos deorumque æmulos sequitur, non interrumpitur, non desinit. desineret, si sumptum esset aliunde. Sed quia non est alieni muneris, nec arbitrii quidem alieni est. Quod non dedit fortuna, non eripit.

Ep. LX. Qveror, litigo, irascor. Etiamnunc optas quod tibi optauit nutrix tua, aut pædagogus, aut mater. Nondum intelligis, quantum mali optauerint. O quam inimica nobis sunt vota nostrorum; eo quidem inimiciora, quo cessere felicius. Iam non admiror, si omnia nos à prima pueritia mala sequuntur: inter execrationes parentum creuimus. Exaudiant dij quandoque nostram vocem gratuitam. Quousque poscemus aliquid Deos, quasi nondum ipsi alere nos possimus? Quam diu sationibus implebimus magnarum vrbium campos? quā diu nobis populus metet? quā diu vnius mēsæ instrumentū multa nauigia, & quidē nō ex vno mari, subuehēt? Taurus paucissimorum iugerum pascuis impletur: vna sylua elephantis plurib. sufficit: homo & terra pascitur, & mari. Quid ergo? tam insatiabilem nobis natura aluum dedit, cum tam modica corpora dedisset, vt vastissimorum edacissimorumque animalium auiditatem vinceremus? Minime. Quantulū est enim quod naturæ datur? Paruo illa dimittitur. Non fames nobis ventris nostri magno constat, sed ambitio. Hos itaque (vt ait Sallustius) ventri obedientes, animalium loco numeremus, non hominum: quosdam vero ne animalium quidem, sed mortuorum. Viuit is qui se vtitur. Qui vero latitant & torpent, sic in domo sunt, quasi in conditiuo. Horum licet in limine ipso nomen marmori inscribas: mortem suam antecesserunt.

Ep. LXI. Desinamvs quod volumus velle. Ego certe id ago senex, ne videar eadē velle, quæ puer volui. In hoc vnum eunt dies, in hoc noctes: hoc opus meum est, hæc cogitatio, imponere veterib. malis finē. Id ago, vt mihi instar totius vitæ, sit dies. Nec me hercules tāquā vltimum rapio, sed sic illū aspicio, tanquā esse vel vltimus possit. Hoc animo tibi hanc epistolam scribo, tāquam cùm maximè scribentem mors euocatura sit. Paratus exire sum, & ideo fruor vita: quia quamdiu futurum hoc sit, minimi pendo. Ante senectutem curaui, vt bene viuerem: in senectute, vt bene moriar: bene autem mori, est libenter mori. Da operam, ne quid vnquam inuitus facias: quic-

quicquid necesse est, futurum est. Repugnanti, non volenti necessitas est: in volente necessitas non est. Ita dico, qui imperia libens excipit, partem acerbissimam seruitutis effugit, facere quod nolit. Non qui iussus aliquid facit, miser est: sed qui inuitus facit. Itaque sic animum componamus, vt quicquid res exiget, id velimus, & inprimis finem nostri sine tristitia cogitemus: antè ad mortem quàm ad vitam praeparandi sumus. Satis instructa vita est: sed nos instrumentorum eius auidi sumus. Deesse nobis aliquid videtur, & semper videbitur. Vt satis vixerimus, nec anni nec dies faciunt, sed animus. Vixi, Lucili carissime, quantum satis erat: mortem plenus expecto.

EP. LXII. MENTIVNTVR, qui sibi obstare ad studia liberalia turbam negotiorum videri volunt. Simulant occupationes, & augent, & ipsi se occupant. Vaco, mi Lucili, vaco: & vbicunque sum, meus sum. Rebus enim non me trado, sed commodo: nec consector perdendi temporis causas: & quocunque constiti loco, ibi cogitationes meas tracto, & aliquid in animo salutare verso. Cùm me amicis dedi, non tamen mihi abduco: nec cum illis moror quibus me tempus aliquod congregauit, aut causa ex officio nata: sed cum optimo quoque sum: ad illos in quocunque loco, in quocunque seculo fuerint, animum meum mitto. Demetrium, virorum optimum, mecum circumfero, & relictis conchyliatis, cum illo seminudo loquor, illum admiror. Quid ni admirer? vidi nihil ei deesse. Contemnere omnia aliquis potest: omnia habere nemo potest. Breuissima ad diuitias per contemptum diuitiarum via est. Demetrius autem noster sic viuit, non tanquam contempserit omnia, sed tanquam aliis habenda permiserit.

EP. LXIII. MOLESTE fero decessisse Flaccum, amicum tuum: plus tamen aequo dolere te nolo. Illud, vt non doleas, vix audeo exigere: etsi esse melius scio. Sed cui ista firmitas animi continget, nisi iam multum supra fortunam elato? Illum quoque ista res vellicabit, sed tantum vellicabit. Nobis autem ignosci potest prolapsis ad lacrymas, si non nimiae decurrerunt, si ipsi illas repressimus. Nec sicci sint oculi amisso amico, nec fluant. Lacrymandum est, non plorandum. Duram tibi legem videor ponere: cùm poetarum Graecorum maximus ius flendi dederit in vnum dumtaxat diem: cùm dixerit, etiam Nioben de cibo cogitasse. Quaeris vnde sint lamentationes, vnde immodici fletus? Per lacrimas argumenta desiderij quaerimus: & dolorem non sequimur, sed ostendimus. Nemo tristis sibi est. O infelicem stultitiam! Est aliqua & doloris ambitio. Quid ergo? inquis, obliuiscar amici? Breuem illi apud te memoriam promittis, si cum dolore mansura est. Iam istam frontem ad risum quaelibet fortuita res transferet. Non differo in longius tempus, quo desiderium omne mulcetur, quo etiam acerrimi luctus residunt. Cum primum te obseruare desieris, imago

go ista tristitiæ discedet. Nunc ipse custodis dolorem tuum: sed custodienti quoque elabitur: eoque citius, quo est acrior, desinit. Id agamus, vt iucunda fiat nobis amissorum recordatio. Nemo libenter ad id redit, quod non sine tormento cogitaturus est. Si tamen illud fieri necesse est, vt cum aliquo nobis morsu, amissorum quos amauimus nomen occurrat, hic quoque morsus habet suam voluptatem. Nam, vt dicere solebat Attalus noster: Sic amicorum defunctorum memoria iucunda est, quomodo in vino nimis veteri ipsa nos amaritudo delectat: quomodo poma quædam sunt suauiter aspera: cum verò interuenit spatium, omne quod angebat extinguitur, & pura ad nos voluptas venit. Si illi credimus, amicos incolumes cogitare, melle ac placenta frui est: eorum qui fuerunt retractatio, non sine acerbitate quadam iuuat. Quis autem negauerit, hæc acria quoque, & habentia austeritatis aliquid, stomachum excitare? Ego non idem sentio. mihi amicorum defunctorum cogitatio, dulcis ac blanda est. habui enim illos tanquam amissurus: amisi tanquam habeam. Fac ergo, mi Lucili, quod tuam æquitatem decet. Desine beneficium naturæ male interpretari. abstulit, sed dedit. Ideo amicis auidè fruamur, quia, quamdiu contingere hoc possit, incertum est. Cogitemus quàm sæpe illos reliquerimus, in aliquam peregrinationem longinquam exituri, quàm sæpe eodem morantes loco, non viderimus; intelligemus plus nos temporis perdidisse in viuis. Feras autem hos, qui cùm negligentissimè amicos habeant, miserrimè lugent: nec amant quemquam, nisi cùm perdiderunt? Ideoque tunc effusius mœrent, quia verentur ne dubium sit an amauerint; sera indicia affectus sui quærunt. Si alios habemus amicos, malè de his & meremur & existimamus: quia parum valent in vnius elati solatium: si non habemus, maiorem ipsi nobis iniuriam fecimus, quàm à fortuna accepimus. Illa vnum abstulit: nos quenquam non fecimus. Deinde ne vnum quidem amauit, qui plus quàm vnum amare non potuit. Si quis despoliatus, amissa vnica tunica, complorare se malit, quàm circumspicere quomodo frigus effugiat, & aliquid inueniat quo tegat scapulas, nonne tibi videatur stultissimus? Quẽ amabas, extulisti, quære quem ames. Satius est amicum reparare, quàm flere. Scio pertritum iam hoc esse quod adiecturus sum: non tamen ideo prætermittam, quia ab omnibus dictum est. Finem dolendi etiam qui consilio non fecerat, tempore inuenit. Turpissimum autem est in homine prudente remedium mœroris, lassitudo mœrendi. Malo relinquas dolorem, quàm ab illo relinquaris: quàm primum id facere desiste, quod, etiam si voles, diu facere non poteris. Annum feminis ad lugendum constituêre maiores, non vt tam diu lugerent, sed ne diutius: viris nullum legitimum tempus est, quia nullum honestum. Quam tamen mihi ex illis mulierculis dabis, vix retractis à rogo, vix à cada-

video. Veneror itaque inuenta sapientiæ, inuentoresque. Adire tanquam multorum hæreditatem iuuat. Mihi ista acquisita, mihi laborata sunt. Sed agamus bonum patremfamiliæ: faciamus ampliora quæ accepimus, maior ista hæreditas à me ad posteros transeat. Multum adhuc restat operis, multumque restabit: nec vlli nato post mille sæcula præcludetur occasio aliquid adhuc adiiciendi. Sed etiam si omnia à veteribus inuenta sunt: hoc semper nouum erit, vsus, & inuentorum ab aliis scientia & dispositio. Puta relicta nobis medicamenta, quibus sanarentur oculi. Non opus est mihi alia quærere, hæc tantum morbis & temporibus aptanda sunt. Hoc asperitas oculorum conleuatur, hoc palpebrarum crassitudo tenuatur, hoc vis subita & humor auertitur, hoc acuitur visus. Teras ista oportet, & eligas tempus, adhibeas singulis modum. Animi remedia inuenta sunt ab antiquis: quomodo autem admoueantur, aut quando, nostri operis est quærere. Multum egerunt qui ante nos fuerunt, sed non peregerunt. Suspiciendi tamen sunt, & ritu deorum colendi. Quid ni ego magnorum virorum & imagines habeam, incitamenta animi, & natales celebrem? Quid ni illos honoris causa semper appellem? Quam venerationem præceptorib. meis debeo, eandem illis præceptoribus generis humani, à quibus tanti boni initia fluxerunt. Si consulem videro, aut prætorem, omnia quibus honor haberi solet, faciam: equo desiliam, caput adaperiam, semita cedam. Quid ergo, Marcum Catonem vtrumque, & Lælium Sapientem, & Socratem cum Platone, & Zenonem, Cleanthen que in animum meum sine dignatione summa recipiam? Ego vero illos veneror, & tantis hominibus semper assurgo.

EP. LXV. HESTERNVM diem diuisi cum mala valetudine: ante meridianum illa sibi vindicauit; postmeridianum mihi cessit. Itaque lectione primum tentaui animum: Deinde cum hanc recepisset, plus illi imperare ausus sum, immo permittere: aliquid scripsi, & quidem intentius, quàm soleo, dum cum materia difficili contendo, & vinci nolo: donec interuenerunt amici, qui mihi vim afferent, & tanquam ægrum intemperantem coërcerent. In locum stili sermo successit: ex quo eam partem ad te perferam, quæ in lite est: te arbitrum adegimus: plus negotii habes quam existimas. Triplex causa est: dicunt, vt scis, Stoici nostri, duo esse in rerum natura, ex quibus omnia fiant: causam & materiam. Materia iacet iners, res ad omnia parata, cessatura, si nemo moueat. Causa autem, id est ratio, materiam format, & quocunq. vult versat: ex illa varia opera producit. Esse debet ergo vnde aliquid fiat, deinde à quo fiat: hoc causa est, illud materia est. Omnis ars imitatio est naturæ: itaque quod de vniuerso dicebam, ad hæc transfer quæ ab homine facienda sunt. Statua & materiam habuit, quæ pateretur artificium, & artificem, qui materiæ daret faciem: Ergo in statua materia æs fuit, causa artifex. Eadem con-

condicio rerum omnium est, ex eo constant quod fit, & ex eo quod facit. Stoicis placet vnam causam esse, id quod facit. Causam Aristoteles putat tribus modis dici. Prima, inquit, causa est ipsa materia, sine qua nihil potest effici. Secunda, opifex. Tertia, forma, quæ vnicuique operi imponitur, tanquam statuæ. Nam hanc Aristoteles Idos vocat. Quarta quoque, inquit, his accedit, propositum totius operis. Quid sit hoc, aperiam. Æs prima statuæ causa est: nunquam enim facta esset, nisi fuisset id ex quo ea funderetur, ducerentúrve. Secunda causa artifex est: non potuisset enim æs illud in habitum statuæ figurari, nisi accessissent peritæ manus. Tertia causa est forma: neque enim statua ista Doryphoros aut Diadumenos vocaretur, nisi hæc illi esset impressa facies. Quarta causa est, faciendi propositum: nam nisi hoc fuisset, facta non esset. Quid est propositum? quod inuitauit artificem, quod ille secutus fecit. Vel pecunia est hoc, si venditurus fabricauit: vel gloria, si laborauit in nomen: vel religio, si donum templo parauit. Ergo & hæc causa est propter quam fit. An non putas inter causas facti operis numerandum, in quo remoto factum non esset? His quintam Plato adiicit exemplar, quam ipse Ideam vocat: hoc est enim ad quod respiciens artifex, id quod destinabat, efficit. Nihil autem ad rem pertinet, vtrum foris habeat exemplar, ad quod referat oculos: an intus, quod sibi ipse concepit & posuit. Hæc exemplaria rerum omnium Deus intra se habet, numerósque vniuersorum quæ agenda sunt, & modos mente complexus est, plenus his figuris est, quas Plato Ideas appellat immortales, immutabiles, infatigabiles. Itaque homines quidem pereunt: ipsa autem humanitas ad quam homo effingitur, permanet: & hominibus laborantibus, intereuntibus, illa nil patitur. Quinque ergo causæ sunt, vt Plato dicit: Id ex quo, id à quo, id quo, id ad quod, id propter quod. Nouissimè id quod ex his est, tanquam in statua (quia de hac loqui cœpimus) id ex quo, æs est. Id à quo, artifex est: Id quo forma est, quæ aptatur illud: Id ad quod exemplar est, quod imitatur is qui facit: Id propter quod, facientis propositum est: Id quod ex istis est, ipsa statua. Hæc omnia mundus quoque (vt ait Plato) habet. Faciens, hic Deus est: ex quo fit, hæc materia est: forma hæc, est habitus, & ordo mundi quem videmus. Exemplar, scilicet ad quod Deus hanc magnitudinem operis pulcherrimi fecit, propositum, propter quod fecit. Quæris, quid sit propositum Deo? Bonitas. Ita certè Plato ait, quæ Deo faciendi mundum causa fuit? bonus est, bona fecit, bono nulla cuiusquam boni inuidia est. Fecit itaque quàm optimum potuit. Fer ergo iudex sententiam, & pronuntia, quis tibi verisimillimum videatur dicere, non quis verum dicat. Id enim tam supra nos est, quàm ipsa veritas. Hæc quæ ab Aristotele & Platone ponitur, turba causarum, aut nimium multa, aut nimium pauca comprehendit. Nam si

quo-

quocunque remoto quid effici non potest, id causam iudicant esse faciendi. pauca dixerunt; ponant inter causas tempus: nihil sine tempore potest fieri. ponant locum: si non fuerit vbi fiat aliquid, ne fiet quidem. ponant motum: nil sine hoc nec fit nec perit: nulla sine motu ars, nulla mutatio est. Sed nos nunc primam & generalem causam quærimus, hæc simplex esse debet. Nam & materia simplex est. Quærimus, quid sit causa. Ratio faciens, id est, Deus. Ista enim quæ nunc retulit, non sunt multæ & singulæ causæ, sed ex vna pendent, ex ea quæ facit. Formam dicis causam esse: hanc imponit artifex operi; pars est, non causa. Exemplar quoque non est causa, sed instrumentum causæ necessarium. Sic necessarium est exemplar artifici, quomodo scalprum, quomodo lima: sine his procedere ars non potest; non partes tamen hæ artis, aut causæ sunt. Propositum, inquit, artificis, propter quod ad faciendum aliquid accedit, causa est: vt sit causa, non est efficiens causa, sed superueniens. Hæ autem innumerabiles sunt, nos de causa quærimus generali. Illud vero non pro solita ipsis subtilitate dixerunt, totum mundum & consummatum opus causam esse, multum enim interest inter opus & causam operis. Aut fer sententiam, aut (quod facilius in eiusmodi rebus est) nega tibi liquere, & nos reuerti iube. Quid te, inquis, delectat tempus inter ista conterere, quæ tibi nullum affectum eripiunt, nullam cupiditatem abigunt? Ego quidem priora illa ago ac tracto, quibus pacatur animus, & me prius scrutor. Deinde hunc mundum. Ne hoc quidem tempus, vt existimas, perdo. Ista enim omnia, si non concidantur, nec in hanc subtilitatem inutilem distrahantur, attollunt & leuant animum, qui graui sarcina pressus, explicari cupit, & reuerti ad illa quorum fuit. Nam corpus hoc, animi pondus ac pœna est: premente illo vrgetur; in vinculis est, nisi accessit philosophia: & illum respirare rerum naturæ spectaculo iussit, & a terrenis dimisit ad diuina. Hæc libertas eius est, hæc euagatio: subducit interim se custodiæ in qua tenetur, & cælo reficitur. Quemadmodum artifices ex alicuius rei subtilioris intentione, quæ oculos defatigat, si malignum & non præclarum lumen habent, in publicum prodeunt, & in aliqua regione ad populi otium dedicata oculos libera luce delectant: sic animus in hoc tristi & obscuro domicilio clusus, quotiens potest, apertum petit, & in rerum naturæ contemplatione requiescit. Sapiens assectatorque sapientiæ adhæret quidem in corpore suo, sed optima sui parte abest, & cogitationes suas ad sublimia intendit, & velut sacramento rogatus, hoc quod viuit stipendium putat; ita formatus est, vt illi nec amor vitæ, nec odium sit: patiturque mortalia, quamuis sciat ampliora superesse. Interdices mihi inspectione rerum naturæ, & toto abductum rediges in partem? Ego non quæram, quæ sint initia vniuersorum? quis rerum formator? quis omnia in vna massa, & materia inerti conuo-

luta discreuerit? Non quæram, quis sit artifex huius mundi, qua ratione tanta magnitudo in legem & ordinem venerit, quis sparsa collegerit, confusa distinxerit, nimia deformitate latentibus faciem diuiserit: vnde lux tanta fundatur: ignis sit, an aliquid igne lucidius? Ego ista non quæram? ego nesciam vnde descenderim? semel hæc mihi videnda sint, an sæpe? Nesciam quo hinc iturus sim? quæ sedes expectet animam solutam legibus seruitutis humanæ? Vetas me cælo interesse, id est, iubes me viuere capite demisso? Maior sum, & ad maiora genitus, quàm vt mancipium sim mei corporis: quod equidem non aliter aspicio, quàm vinculum libertati meæ circundatum. Hoc itaque oppono fortunæ, in quo resistat: nec per illud ad me vllum transire vulnus sino. Quicquid in me potest iniuriam pati, hoc est in hoc obnoxio domicilio: animus liber habitat: nunquam me caro ista compellet ad metum, nunquam ad indignam bono simulationem: nunquam in honorem huius corpusculi mentiar. Cùm visum fuerit, distraham cum illo societatem: & nunc tamen dum hæremus, non erimus æquis partibus socij: animus ad se omne ius ducet. Contemptus corporis sui, certa libertas est. Vt ad propositum reuertar, huic libertati multum conferet & illa, de qua modo loquebamur, inspectio: Nempe vniuersa ex materia & ex Deo constant. Deus ista temperat, quæ circumfusa rectorem sequuntur, & ducem. Potentius autem est, quod facit, quod est Deus, quàm materia, patiens Dei. Quem in hoc mundo locum Deus obtinet, hunc in homine animus: quod est illic materia, id nobis corpus est. Seruiant ergo deteriora melioribus: fortes simus aduersus fortuita: non contremiscamus iniurias, non vulnera, non vincula, non egestatem. Mors quid est? aut finis est, aut transitus. nec desinere timeo, idem est enim quod non cœpisse: nec transire, quia nusquam tam anguste ero. [illegible]

EP. LXVI. CLARANVM condiscipulum meum vidi post multos annos: non puto expectas vt adiiciam senem: sed mehercules viridem animo ac vigentem, & cum corpusculo suo colluctantem. Inique enim se natura gessit, & talem animum malè collocauit: aut fortasse voluit hoc ipsum nobis ostendere, posse ingenium fortissimum ac beatissimum sub qualibet cute latere. Vicit tamen omnia impedimenta, & ad cetera contemnenda à contemptu sui venit. Errare mihi visus est qui dixit:

Gratior est pulchro veniens è corpore virtus.

Nullo enim honestamento eget: ipsa & magnum sui decus est, & corpus suum consecrat. Certè Claranum nostrum cœpi intueri: formosus mihi videtur, & tam rectus corpore quàm est animo. Potest ex casa vir magnus exire; potest & ex deformi humilique corpusculo, formosus animus ac magnus. Quosdam itaque videtur mihi in hoc natura tales generare, vt approbet virtutem omni loco nasci. Si posset per se nudos edere animos, fecisset: nunc quod amplius est facit: quosdam enim

edit corporibus impeditos, sed nihilominus perrumpentes obstantia. Claranus mihi videtur in exemplar editus, vt scire possemus non deformitate corporis fœdari animum, sed pulchritudine animi corpus ornari. Quāuis autem paucissimos vnà egerimus dies, tamen multi nobis sermones fuerunt, quos subinde egeram, & ad te mittam. Hoc primo die quæsitum est, quomodo possint paria bona esse, si triplex eorum condicio est. Quædam (vt nostris videtur) prima bona sunt: tanquam gaudium, pax, salus patriæ. Quædam secunda, in materia infelici expressa: tanquam tormentorum patientia, & in morbo graui tēperantia. Illa bona, directo optamus nobis: hæc, si necesse erit. Sunt adhuc tertia: tanquam modestus incessus & cōpositus, ac probus vultus, & conueniens prudenti viro gestus. Quomodo ista inter se paria esse possunt, cùm alia optanda sint, alia auersanda? Si volumus ista distinguere, ad primum reuertamur, & consideremus id quale sit. Animus intuens vera, peritus fugiendorum ac petendorum, non ex opinione, sed ex natura pretia rebus imponens, toti se inserens mundo, & in omnes eius actus contemplationem suam mittens, cogitationibus actionibusque intentus, ex æquo magnus ac vehemens, asperis blandisque pariter inuictus, neutri se fortunæ submittens, supra omnia quæ contingunt acciduntque, eminens: pulcherrimus cum decore, cum viribus sanus ac siccus, imperturbatus, intrepidus: quem nulla vis frangat, quem nec attollant fortuita, nec deprimant. Talis animi virtus est, hæc eius facies, si sub vnum veniat aspectum, & semel tota se ostendat. Cæterùm multæ eius species sunt, quæ pro vitæ varietate & pro actionibus explicantur: nec minor fit aut maior ipsa. Decrescere enim summum bonum non potest, nec virtuti ire retro licet: sed in alias atque alias qualitates conuertitur, ad rerum quas actura est habitum figurata: quicquid attigit, in similitudinem sui adducit & tinguit: actiones, amicitias, interdum domos totas, quas intrauit disposuitque, condecorat: quicquid tractauit, id amabile, conspicuum, mirabile facit. Itaque vis eius & magnitudo vltra non potest surgere, quando incrementum maximo non est. Nihil inuenies rectius recto, non magis quàm verius vero, quàm temperato temperatius. Omnis in modo est virtus, modus certa mensura est. Constantia non habet quo procedat, non magis quàm fiducia, aut veritas, aut fides. Quid accedere perfecto potest? Nihil. Aut perfectum non erat, cui accessit. Ergo ne virtuti quidem: cui si quid adiici potest, defuit. Honestum quoque nullam accessionem recipit, honestum est enim propter quod illa quæ retuli. Quid porrò decorum & iustum & legitimum? nō eiusdem esse formæ putas, certis terminis comprehensum? Crescere posse, imperfectæ rei signum est: bonū omne in easdē cadit leges: iuncta est priuata & publica vtilitas, tam mehercules, quàm inseparabile est, laudandum petendumque. Ergo virtutes inter se paria sunt, &

opera

opera virtutum, & omnes homines quibus illa contigere. Satorum vero animaliúmque virtutes, cùm mortales sint, fragiles, caducæque, & incertæ, exiliunt, residúntque, & ideo non eodem pretio æstimantur. Vna inducitur humanis virtutibus regula: vna enim est ratio recta, simplexque. Nihil est diuino diuinius, cælesti cælestius. Mortalia eminent, cadunt, deteruntur, crescunt, exhauriuntur, implentur. Itaque illis in tam incerta sorte inæqualitas est. Diuinorum vna natura est. Ratio autem nihil aliud est, quàm in corpus humanum pars diuini spiritus mersa. Si ratio diuina est, nullum autem bonum sine ratione est, bonum omne diuinum est. Nullum porrò inter diuina discrimen est: ergo nec inter bona. Paria itaque sunt, gaudium, & fortis atque obstinata tormentorum perpessio. In vtroque enim eadem est animi magnitudo: sed in altero remissa, & laxa; in altero pugnax & intenta. Quid? tu non putas, parem esse virtutem eius qui fortiter hostium mœnia expugnat, & eius qui obsidionem patientissimè sustinet? Et magnus Scipio, qui Numantiam claudit & comprimit, cogitque inuictas manus in exitium ipsas sui verti: & magnus ille obsessorum animus, qui scit nihil esse clausum, cui mors aperta est, & in complexu libertatis expirat. Æquè reliqua quoque inter se paria sunt, tranquillitas, simplicitas, liberalitas, constantia, æquanimitas, tolerantia: omnibus enim istis vna virtus subest, quæ animum rectum & indeclinabilem præstat. Quid ergo? nihil interest inter gaudium, & dolorum inflexibilem patientiam? Nihil, quantum ad ipsas virtutes: plurimum, quantum ad illa, in quibus virtus vtraque ostenditur. In altero namque naturalis animi remissio ac laxitas, in altero contra naturam dolor. Itaque media sunt hæc, quæ plurimum interualli recipiunt. Virtus in vtraque par est. Virtutem materia non mutat: nec peiorem facit dura & difficilis, nec meliorem hilaris & læta. Necesse est ergo æqualia sint bona vtraque: quia nec hic potest se meliùs in hoc gaudio gerere, nec ille meliùs in illis cruciatibus. duo verò, quibus nihil fieri melius potest, paria sunt. Nam si, quæ extra virtutem posita sunt, aut minuere illam, aut augere possunt, desinit vnum bonum esse quod honestum est. Si hoc concesseris, omne honestum perit. Quare? dicam: quia nihil honestum est, quod ab inuito, quod à coacto fit. Omne honestum voluntarium est. Admisce illi pigritiam, querelam, tergiuersationem, metum: quod habet in se optimum, perdidit, sibi placere. Non potest honestum esse, quod non est liberum. Nam quod timet, seruit. Honestum omne securum est, tranquillum est. Si recusat aliquid, si complorat, si malum iudicat, perturbationem recipit, & in magna discordia volutatur. Hinc enim species recti vocat, illinc suspicio mali retrahit. Itaque qui honestè aliquid facturus est, quicquid opponitur, id etiam si incommodum putat, malum non putat. Omne honestum, in-

iussum

iussum incoactumque est, sincerum, & nullo malo mixtum. Scio quid mihi hoc loco responderi possit: Hoc nobis persuadere conaris, nihil interesse, vtrum aliquis in gaudio sit, an in equuleo iaceat, & tortorem suum lasset. Poteram respondere quod Epicurus ait, Sapientem, si in Phalaridis tauro peruratur, exclamaturum: Dulce est, & ad me nil pertinet. Quid miraris, si ego paria bona dico, vnius in conuiuio iacentis, alterius inter tormenta fortissimè stantis: cùm (quod incredibilius est) dicat Epicurus, dulce esse torqueri? Et hic respondeo, plurimum interesse inter gaudium & dolorem. Si quæratur electio, alterum petam, alterum vitabo. Illud secundum naturam est, hoc contra. Quamdiu sic æstimantur, magno inter se dissident spatio. Cùm verò ad virtutem ventum est, vtraque par est, & quæ per læta procedit, & quæ per tristia. Nullum habent momentum vexatio & dolor, & quicquid aliud incommodi est: virtute enim obruitur. Quemadmodum minora lumina claritas solis obscurat: sic dolores, molestias, iniurias, virtus magnitudine sua elidit atque opprimit, & quocunque affulsit, ibi quicquid sine illa apparet, extinguitur: nec magis vllam portionem habent incommoda, cùm in virtutem inciderint, quàm in mari nimbus. Hoc vt scias ita esse, ad omne pulchrum vir bonus sine vlla cunctatione percurret: stet illic licet carnifex, stet tortor atque ignis, perseuerabit: nec quid passurus, sed quid facturus sit, aspiciet: & se honestæ rei tanquam bono viro credet: vtilem illam sibi iudicabit, tutam, prosperam. Eundem ergo locum habebit apud illum honesta res, sed tristis atque aspera, quem vir bonus, pauper, aut exul, ac pallidus. Agedum pone ex alia parte virum bonum, diuitiis abundantem, ex altera nihil habentem, sed in se omnia: vterque æquè bonus vir erit, etiam si fortuna dispari vtetur. Idem (vt dixi) in rebus iudicium est, quod in hominibus. Æquè laudabilis est virtus in corpore valido ac libero posita, quàm in morbido ac vincto. Ergo tua quoque virtus non magis laudabilis, si corpus illæsum tibi & integrum fortuna præstiterit, quàm si ex aliqua parte mutilatum. Alioqui hoc erit, ex seruorum habitu dominum æstimare. Omnia enim ista in quæ dominium casus exercet, seruilia sunt, pecunia, & corpus, & honores, imbecilla, fluida, mortalia, possessionis incertæ. Illa rursus libera & inuicta opera virtutis, quæ non ideo magis appetenda sunt, si benignius à fortuna tractantur, nec minus, si aliqua rerum iniquitate premuntur. Quod amicitia in hominibus est, hoc in rebus appetitio est. Non puto magis amares virum bonum locupletem, quàm pauperem: nec robustum & lacertosum, quàm gracilem, & languidi corporis. Ergo ne rem quidem magis appetes hilarem aut pacatam, quàm distractam & operosam. & si hoc est, magis diliges ex duobus æquè bonis viris nitidum & vnctum, quàm puluerulentum & horrentem. Deinde

hucus

hucusque peruenies, vt magis diligas integrum omnibus mēbris & illæsum, quàm debilem aut luscum. Paulatim fastidium tuum illò vsque procedet, vt ex duobus æquè iustis ac prudentibus comatum & crispulum malis, quàm recaluastrum. Vbi par est in vtroque virtus, non comparet aliarum rerum inæqualitas. Omnia enim alia non partes, sed accessiones sunt. Nam quis tam iniquam censuram inter suos agit, vt filium sanum quàm ægrum magis diligat; proceriúmve & excelsum, quàm breuem & modicum? Fetus suos non distinguunt feræ, & se in alimentum pariter omnium sternunt. Aues ex æquo partiuntur cibos. Vlixes ad Ithacæ suæ saxa sic properat, quemadmodum Agamemnon ad Mycenarum nobiles muros. Nemo enim patriam, quia magna est, amat, sed quia sua. Quorsum hæc pertinent? vt scias, virtutem omnia opera sua, velut fetus suos, iisdem oculis intueri; atque indulgere omnibus, & quidem impensius, laborantibus. quoniam quidem etiam parentum amor, magis in ea quorum miseretur, inclinat. Virtus quoque opera sua quæ videt affici, & premi, non magis amat, sed parentum bonorum more, magis complectitur ac fouet. Quare non est vllum bonum alio maius? quia non est quicquam apto aptius, quia plano nihil est planius. Non potes dicere: Hoc magis par est alicui quàm illud: ergo nec honesto honestius quicquā est. Quod si par omnium virtutum natura est, tria genera bonorum in æquo sunt. Ita dico, in æquo est, moderatè gaudere, & moderatè dolere. Lætitia illa non vincit hanc animi firmitatem sub tortore gemitus deuorantem. Illa bona optabilia sunt, hæc mirabilia: itaq; nihilominus paria: quia quicquid incommodi est, velamento maioris boni tegitur. Quisquis hæc imparia iudicat, ab ipsis virtutibus auertit oculos, & exteriora circumspicit. Bona vera idē pendunt, idem patent: falsa multum habent vani. Itaque speciosa & magna contra visentibus, cùm ad pondus reuocata sunt, fallunt. Ita est, mi Lucili, quicquid vera ratio commendat, solidum & æternum est: firmat animū, attollitque, semper futurum in excelso. Illa quæ temere laudantur & vulgi sententiā bona sunt, inflant inanibus lætos. Rursus ea quæ timentur tanquā mala, iniciunt formidinē mentibus; & illas nō aliter quàm animalia species periculi agitant. Vtraque res ergo sine causa animum & diffundit, & mordet: nec illa gaudio, nec hæc metu digna est: sola ratio immutabilis & iudicij tenax est. Non enim seruit, sed imperat sensibus. Ratio rationi par est, sicut rectum recto: ergo & virtus, quæ non aliud est, quàm recta ratio. Omnes virtutes rationes rectæ sunt. Si rectæ sunt, & pares sunt. Qualis ratio est, tales & actiones sunt: ergo omnes pares sunt. Nam cum similes rationi sint, similes & inter se sunt. pares autem actiones inter se esse dico, quà rectæ sunt, & honestæ. Cæterum magna habebunt discrimina variante materia: quæ modò latior est, modò angustior, modò illu-

illustris, modò ignobilis: modò ad multos pertinens, modò ad paucos. In omnibus tamen istis, id quod optimum est, par est: tanquam viri boni omnes pares sunt, qua boni sunt: sed habent differentias ætatis: alius senior, alius iunior: habent corporis, alius formosus, alius deformis est: habent fortunæ, ille diues, hic pauper est: ille gratiosus, hic potens, vrbibus notus & populis: ignotus hic plerisque & obscurus. Sed per illud quod boni sunt, pares sunt. De bonis ac malis sensus non iudicat: quid vtile sit, quid inutile, ignorat. Non potest ferre sententiam, nisi in rem præsentem perductus est: nec futuri prouidus est, nec præteriti memor: quid sit consequens, nescit. Ex hoc autem rerum ordo seriesque contexitur, & vnitas vitæ in perfectum itura. Ratio ergo arbitra est bonorum ac malorum: aliena & externa pro vilibus habet: & ea quæ neque bona sunt, neque mala, accessiones minimas ac leuissimas iudicat: omne illi bonum in animo est. Cæterum quædam prima existimat, ad quæ ex proposito venit, tanquam victoriam, bonos liberos, patriæ salutem: quædam secunda, quæ non apparent nisi in rebus aduersis, ut æquo animo pati morbum magnum, exilium: quædam media, quæ nihilo magis secundum naturam sunt, quàm contra naturam: tanquam prudenter ambulare, composite sedere. Non enim minus secundum naturam est sedere, quàm aut stare aut ambulare. Duo illa superiora, diuersa sunt. Prima enim secundum naturam sunt, gaudere liberorum pietate, patriæ incolumitate. Secunda contra naturam sunt, fortiter obstare tormentis, & sitim perpeti, morbo vrente præcordia. Quid ergo? aliquid contra naturam bonum est? Minimè. Sed illud aliquando contra naturam est, in quo bonum illud existit. vulnerari enim & subiecto igne tabescere, & aduersa valetudine affligi, contra naturam est: sed inter ista seruare animum infatigabilem, secundum naturam est. Et vt, quod volo, exprimam breuiter, materia boni aliquando contra naturam est: at bonum nunquam: quoniam bonum sine ratione nullum est: sequitur autem ratio naturam. Quid est ergo ratio? naturæ imitatio. Quid est summum hominis bonum? ex naturæ voluntate se gerere. Non est, inquit, dubium, quin felicior pax sit nunquam lacessita, quàm multo reparata sanguine. Non est dubium, inquit, quin felicior sit inconcussa valetudo, quàm ex grauibus morbis & extrema minitantibus in tutum vi quadam & patientia educta. Eodem modo non erit dubium, quin maius bonum sit gaudium, quàm obnoxius animus ad perpetiendos cruciatus vulnerum aut ignium. Minimè: illa enim quæ fortuita sunt, plurimum discriminis recipiunt: æstimantur enim vtilitate sumentium. Bonorum vnum propositum est, consentire naturæ. Hoc in omnibus par est. Cùm alicuius in senatu sententiam sequimur, non potest dici: Ille magis assentitur quàm ille; ab omnibus in eandem sententiam itur. Idem de virtutibus dico:

dico: omnes naturæ assentiuntur. Idem de bonis dico: omnia naturæ assentiuntur. Alter adolescens decessit, alter senex, aliquis præter hos infans, cui nihil amplius contigit, quàm prospicere vitam. Omnes hi æquè fuere mortales, etiam si mors aliorum longius vitam passa est procedere, aliorum in medio flore præcidit, aliorum interrupit principia. Alius inter cœnandum solutus est, alterius continuata mors somno est; aliquem concubitus extinxit. His oppone ferro transfossos, aut exanimatos serpentum morsu, aut fractos ruina, aut per longam neruorum contractionem extortos minutatim. Aliquorum melior dici, aliquorum peior potest exitus: mors quidem omnium par est: per quæ venit, diuersa sunt: id in quod desinunt, vnum est. mors nulla maior aut minor est: habet enim eundem in omnibus modum, finisse vitam. Idem tibi de bonis dico: hoc bonum inter meras voluptates est, hoc inter tristia & acerba: illud fortunæ indulgentiam rexit, hoc violentiam domuit: vtrunque æquè bonum est, quamuis illud plana emolliuerit, hoc aspera. Idem finis omnium est. bona sunt, laudanda sunt, virtutem rationémq. comitantur. virtus æquat inter se, quicquid agnoscit. Nec est quod hoc inter nostra placita mireris, apud Epicurum duo bona sunt, ex quibus summum illud beatúmque componitur: vt corpus sine dolore sit, animus sine perturbatione. Hæc bona non crescunt, si plena sunt. Quo enim crescet, quod plenum est? Dolore corpus caret: quid ad hanc accedere indolentiam potest? Animus constat sibi, & placidus est: quid accedere ad hanc tranquillitatem potest? Quemadmodum serenitas cœli non recipit maiorem adhuc claritatem, in sincerissimum nitorem repurgata; sic hominis corpus animúmque curantis, & bonum suum ex vtroque nectentis, perfectus est status, & summam voti sui inuenit, si nec æstus animo est, nec dolor corpori. Si qua extrà blandimenta contingunt, non augent summum bonum, sed, vt ita dicam, condiunt & oblectant: absolutum enim illud humanæ naturæ bonum, corporis & animi pace contentum est. Dabo apud Epicurum tibi etiamnum simillimam huic nostræ diuisionem bonorum. Alia enim sunt apud illum, quæ malit contingere sibi: vt corporis quietem, ab omni incommodo liberam; & animi remissionem, bonorum suorum contemplatione gaudentis. Alia sunt, quæ quamuis nolit accidere, nihilominus & laudat & comprobat: tanquam illam, quam paulò ante dicebam, malæ valetudinis, & dolorum grauissimorum perpessionem, in qua Epicurus fuit illo summo ac fortunatissimo die suo: ait enim se vesicæ & exulcerati ventris tormenta tolerare, vlteriorem doloris accessionem non recipientia: esse nihilominus sibi illum beatum diem: beatum autem agere, nisi qui est in summo bono, non potest. Ergo & apud Epicurum sunt hæc bona, quæ malles non experiri: sed quia ita res tulit, & amplexanda & laudāda & exæquanda summis sunt. Non potest

test dici, hoc non esse par maximis bonum, quod beatæ vitæ clausulam imposuit, cui Epicurus extrema voce gratias egit. Permitte mihi, mi Lucili, virorum optime, aliquid audacius dicere. si vlla bona maiora esse aliis possent, hæc ego quæ tristia videntur, mollibus illis & delicatis prætulissem. Maius est enim perfringere difficilia, quàm læta moderari. Eadem ratione fit, scio, vt aliquis felicitatem bene & calamitatem fortiter ferat. Æque fortis esse potest, qui pro vallo securus excubuit, nullis hostibus castra tentantibus: & qui succisis poplitibus in genus se excepit, nec arma dimisit. Macte virtute esto, sanguinolentis & ex acie redeuntibus dicitur. Itaque hæc magis laudauerim bona exercitata & fortia, & cum fortuna rixata. Ego dubitem quin magis laudem truncam illam & retorridam manum Mucij, quàm cuiuslibet fortissimi saluam? Stetit hostium flammarumq. contemptor, & manum suam in hostili foculo distillantem perspectauit, donec Porsenna, cuius pœnæ fauebat, gloriæ inuidit, & ignem inuito eripi iussit. Hoc bonum quid ni inter prima numerem, tantóque maius putem, quàm illa secura & intentata fortunæ, quanto rarius est hostem amissa manu vicisse, quam armata? Quid ergo? inquis, hoc bonum tibi optabis? Quid ni? hoc enim, nisi qui potest & optare, non potest facere. An potius optem, vt malaxandos articulos exoletis meis porrigam? vt muliercula aut aliquis in mulierculam ex viro versus, digitulos meos ducat? Quid ni ego feliciorem putem Mucium, qui sic tractauit ignem, quasi illam manum tractatori præstitisset? In integrum restituit, quicquid errauerat. Confecit bellum inermis ac mancus, & illa manu trunca reges duos vicit.

EP. LXVII. Vt à communibus initium faciam, ver aperire se cœpit: sed iam inclinatum in æstatem. quo tempore calere debebat, intepuit: nec adhuc illi fides est: sæpe enim in hyemem reuoluitur. Vis scire quam dubium adhuc sit? nondum me committo frigido aëris: adhuc rigorem eius infringo. Hoc est, inquis, nec calidum, nec frigidum pati. Ita est, mi Lucili, iam ætas mea contenta est suo frigore: vix media regelatur æstate. Itaque maior pars in stramentis degitur. Ago gratias senectuti, quòd me lectulo affixit. Quid ni gratias illi hoc nomine agam? Quicquid debebam nolle, non possum. Cum libellis mihi plurimus sermo est. Si quando interueniunt epistolæ tuæ, tecum esse mihi videor: & sic afficior animo, tanquam tibi non rescribam, sed respondeam. Itaque & de hoc quod quæris, quasi colloquar tecum, quale sit, vnà scrutabimur. Quæris an omne bonum optabile sit. Si bonum est, inquis, fortiter torqueri, & magno animo vri, & patienter ægrotare, sequitur vt ista optabilia sint. Nihil autem video ex istis voto dignum. Neminem certe adhuc scio eo nomine votum soluisse, quod flagellis cæsus esset, aut podagra distortus, aut equuleo longior factus. Distingue, mi Lucili, ista:

dimittit. Illic est indiuiduus ille comitatus virtutum. Quicquid honeste fit, vna virtus facit, sed de consilii sententia. Quod autem ab omnibus virtutibus comprobatur, etiam si ab vna fieri videtur, optabile est. Quid? tu existimas ea tantum optabilia esse, quæ per voluptatem & otium veniunt? quæ excipiuntur foribus ornatis? Sunt quædam tristes voluptates, sunt quædam vota, quæ non gratulantium cœtu, sed adorantium venerantiúmque celebrantur. Ita tu non putas Regulum optasse, vt ad Pœnos perueniret? Indue magni viri animum, & ab opinionibus vulgi secede paulisper: cape quantam debes virtutis pulcherrimæ ac magnificentissimæ speciem, quæ nobis non sertis, sed sudore & sanguine colenda est. aspice M. Catonem, sacro illi pectori purissimas manus admouentem, & vulnera parum demissa laxantem. Vtrum illi tandem dicturus es, Vellem quæ velles, &, Moleste fero: an, Feliciter, quod agis? Hoc loco mihi Demetrius noster occurrit, qui vitam securam, & sine vllis fortunæ incursionibus, mare mortuum vocat. Nihil habere ad quod exciteris, ad quod te concites, cuius denuntiatione & incursu firmitatem animi tui tentes; sed in otio inconcusso iacere, non est tranquillitas, malacia est. Attalus Stoicus dicere solebat: Malo me fortuna in castris suis, quàm in deliciis habeat. torqueor, sed fortiter; bene est. occidor, sed fortiter; bene est. Audi Epicurum, dicet, Et dulce est. Ego tam honestæ rei ac seueræ nunquam molle nomen imponam: Vror, sed inuictus. Quid ni optabile sit, non quod vrit me ignis, sed quod non vincit? Nihil est virtute præstantius, nihil pulchrius: & bonum est, & optabile, quicquid ex huius geritur imperio.

EP. LXVIII. CONSILIO tuo accedo: absconde te in otio, sed & ipsum otium absconde. Hoc te facturum, Stoicorum etiam si non præcepto, at exemplo licet scias: sed ex præcepto quoque facies. Id tibi, cùm voles approbabo. Nec ad omnem Remp. mittimus, nec semper, nec sine vllo fine. Præterea cùm sapienti Remp. ipso dignam dedimus, id est, mundū, non est extra Remp. etiam si secesserit: immo fortasse relicto vno angulo, in maiora atque ampliora transit; & cælo impositus, intelligit, cùm sellam aut tribunal ascenderat, quàm humili loco sederit. Depone hoc apud te: nunquam plus agere sapientem, quàm cùm in conspectum eius diuina atque humana venerunt. Nunc ad illud reuertor, quod suadere tibi cœperam, vt otium tuum ignotum sit. Non est quod inscribas tibi philosophiam. Atque etiam aliud proposito tuo nomen impone: valetudinem & imbecillitatem vocato, & desidiam. Gloriari otio, iners ambitio est. Animalia quædam, ne inueniri possint, vestigia sua circa cubile ipsum cōfundunt. Idem tibi faciendum est: alioqui non deerunt qui persequantur. Multi aperta transeunt, condita & abstrusa rimantur. furem signata sollicitant. Vile videtur quicquid patet: aperta effractarius præte-

ræ. Hos mores habet populus, hos imperitissimus quisque: in secreta erumpere cupit. Optimum itaque est, non iactare suum. Iactandi autem genus est, nimis latere, & à conspectu hominum secedere. Ille Tarentum se abdidit, ille Neapoli inclusus est, ille multis annis non transit domus suæ limen. Conuocat turbam, quisquis otio suo aliquam fabulam imposuit. Cùm secesseris, non est agendum hoc, vt de te homines loquantur, sed vt ipse tecum loquaris. Quid autem tecum loquaris? Quod homines de aliis libentissimè faciunt. De te apud te malè existima. Assuesce & dicere verum, & audire. Id autem maximè tracta, quod in te esse infirmissimum senties. Nota habet quisque sui corporis vitia. Itaq. alius vomitu leuat stomachum, alius frequenti cibo fulcit, alius interposito ieiunio corpus exhaurit & purgat. Hi quorum pedes dolor repetit, aut vino aut balneo abstinent: in cetera negligentes, huic à quo sæpe infestantur, occurrunt. Sic in animo nostro sunt quasi causariæ partes, quibus adhibenda curatio est. Quid in otio facio? ulcus meum curo. Si ostenderem tibi pedem turgidum, liuidam manum, aut contracti cruris aridos neruos, permitteres mihi vno loco iacere, & fouere morbum meum. Maius malum est hoc, quod non possum tibi ostendere. In pectore collectio & vomica est. Nolo laudes, nolo dicas: O magnum virum! contempsit omnia, & damnatis humanæ vitæ furoribus fugit. Nihil damnaui nisi me: non est quod proficiendi causa venire ad me velis. Erras, qui hinc aliquid auxilij speras. Non medicus, sed æger hîc habitat. Malo illa, cùm discesseris, dicas, Ego istum beatum hominem putabam & eruditum: erexeram aures, destitutus sum, nihil vidi, nihil audiui quod concupiscerem, ad quod reuerterer. Si hæc sentis, si hoc loqueris, aliquid profectum est. Malo ignoscas otio meo, quàm inuideas. Otium, inquis, Seneca mihi commendas? ad Epicureas voces delaberis. Otium tibi commendo, in quo maiora agas & pulchriora, quàm quæ reliquisti. Pulsare superbas potentiorum fores, digerere in literam senes orbos, plurimum in foro posse, inuidiosa potentia ac breuis est, &, si verum æstimes, sordida. Ille me gratia forensi longè antecedit. Ille stipendiis militaribus & quæsita per hoc dignitate. Ille clientum turbâ. Huius turbæ par esse non possum, huius gratiæ. Tanti est ab hominibus vinci, dum à me fortuna vincatur. Vtinam quidem hoc propositum sequi olim fuisset animus tibi: utinam de vita beata non in conspectu mortis ageremus, sed nunc quoque non moremur! Multa enim quæ superuacua esse & inimica credituri fuimus rationi, nunc experientiæ credimus. Quod facere solent qui serius exeunt, & volunt tempus celeritate reparare, calcar addamus. hæc ætas optimè facit ad hæc studia. Iam despumauit, iam vitia primo feruore adolescentiæ indomita lassauit: non multum superest vt extinguat. Et quando, inquis, tibi

pro-

proderit istud, quod in exitu discis, aut in quam te usin hâc, vt exeam melior. Non est tamen quod existimes, vllam ætatem aptiorem esse ad bonam mentem, quàm quæ se multis experimentis, longa ac frequenti rerum patientia domuit; quæ ad salutaria, mitigatis affectibus, venit. Hoc est breuis huius boni tempus. quisquis senex ad sapientiam peruenit, annis peruenit.

EP. LXIX. MVTARE te loca, & in alium de alio transilire nolo. Primum, quia tam frequens migratio instabilis animi est. coalescere otio non potes, nisi desinas circumspicere & errare. Vt animum possis continere, prius corporis tui fugam siste. Deinde plurimum remedia continuata proficiunt. Interrumpenda non est quies, & vitæ prioris obliuio. Sine dediscere oculos tuos: sine aures assuescere sanioribus verbis. quotiens processeris, in ipso transitu aliqua quæ renouent cupiditates tuas, tibi occurrent. quemadmodum ei qui amorem exuere conatur, euitanda est omnis admonitio dilecti corporis: nihil enim facilius quàm amor recrudescit: ita qui deponere vult desideria rerum omnium, quarum cupiditate flagrauit, & oculos & aures ab his quæ reliquit, auertat. Cito rebellat affectus: quocunque se verterit, pretium aliquod præsens occupationis suæ aspiciet. Nullum sine auctoramento malum est. Auaritia pecuniam promittit: luxuria multas ac varias voluptates: ambitio purpuram & plausum, & ex hoc potentiam, & quicquid potentia potest. Mercede te vitia sollicitant. hîc tibi gratis viuendum est. Vix effici toto sæculo potest, vt vitia tam longa licentia tumida subigantur & iugum accipiant; nedum, si tam breue tempus per interualla discindimus. Vnam quamlibet rem vix ad perfectum reducit assidua vigilia & intentio. Si me quidem velis audire, hoc meditare, exerce te, vt mortem & excipias; & si ita res suadebit, accersas. Interest nihil, an illa ad nos veniat, an ad illam nos. Illud imperitissimi cuiusque verbum falsum esse ipse tibi persuade: Bella res est, mori sua morte. Illud præterea tecum licet cogites: Nemo nisi suo die moritur. Nihil perdis ex tuo tempore. Nam quod relinquis, alienum est.

EP. LXX. POST longum interuallum Pompeios tuos vidi. in conspectum adolescentiæ meæ reductus sum. quicquid illic iuuenis feceram, videbar mihi facere adhuc posse, & paulò antè fecisse. Prænauigamus, mi Lucili, vitam, & quemadmodum in mari, vt ait Virgilius noster,

--Terraq; vrbesque recedunt:

sic in hoc cursu rapidissimi têporis primùm pueritiam abscondimus, deinde adolescentiã, deinde quicquid est illud inter iuuenem & senem medium, in vtriusque confinio positum: deinde ipsius senectutis optimos annos. Nouissimè incipit ostendi publicus finis generis humani. Scopulum esse illum putamus, dementissimi? Potius est aliquando petendus, nunquam recusandus. In quem si

 quis

quis intra primos annos delatus est, non magis queri debet, quàm qui cito nauigauit. Alium enim, vt scis, venti segnes ludũt ac detinent, & tranquillitatis lentissimo tædio lassant: alium pertinax flatus celerrimè perfert. Idem euenire nobis puta, alios vita velocissimè adduxit, quo veniendum erat etiam cunctantibus: alios macerauit & coxit: quæ, vt scis, non semper retinenda est. Non enim viuere bonum est, sed bene viuere. Itaque sapiens viuit, quantum debet, non quantum potest. Videbit vbi victurus sit, cum quibus, quomodo, quid acturus. Cogitat semper, qualis vita, non quanta sit. Si multa occurrunt molesta, & tranquillitatem turbantia, emittit se: nec hoc tantùm in necessitate vltima facit, sed cùm primùm illi cœperit suspecta esse fortuna, diligenter circumspicit, nunquid illo die desinendum sit. Nihil existimat sua referre, faciat finem, an accipiat: tardius fiat, an citius. Non tanquam de magno detrimento timet. Nemo multum ex stillicidio potest perdere. Citius mori, vel tardius, ad rem non pertinet: bene mori, aut malè, ad rem pertinet: bene autem mori, est effugere malè viuẽdi periculum. Itaque effeminatissimam vocem illius Rhodii existimo, qui cùm in caueam coniectus esset à tyranno, & tanquam ferum aliquod animal, aleretur, suadenti cuidam vt abstineret cibo: Omnia, inquit, homini dum viuit speranda sunt. Vt sit hoc verum, non omni pretio vita emenda est. Quædam licet magna, licet certa sint, tamen ad illa turpi infirmitatis confessione non veniam. Ego cogitem in eo qui viuit omnia posse fortunam, potiùs quàm cogitem in eo qui scit mori, nihil posse fortunam? Aliquando tamen, etiam si certa mors instabit, & destinatum sibi supplicium sciet, non commodabit pœnæ suæ manum. Stultitia est, timore mortis mori. Venit qui occidat. Expecta, quid occupas? quare suscipis alienæ crudelitatis procurationem? Vtrum inuides carnifici tuo, an parcis? Socrates potuit abstinentia finire vitam, & inedia potius quàm veneno mori. triginta tamen dies in carcere & in expectatione mortis exegit: non hoc animo tanquam omnia fieri possent, tanquam multas spes tam longum tempus reciperet, sed vt præberet se legibus, vt fruendum amicis extremum Socratẽ daret. Quid erat stultius, quàm mortem cõtemnere, venenum timere? Scribonia grauis fœmina, amita Drusi Libonis fuit, adolescentis tam stolidi, quàm nobilis, maiora sperantis, quàm aut illo sæculo quisquam sperare poterat, aut ipse vllo. cùm æger à senatu in lectica relatus esset, non sanè frequẽtibus obsequiis: omnes enim necessarij deseruerant impiè, iam non reum, sed funus: habere cœpit consilium, vtrum conscisceret sibi mortem, an expectaret. Cui Scribonia: Quid te, inquit, delectat alienum negotium agere? Persuasit. Manus sibi attulit, nec sine causa. Nam post diem tertium aut quartum inimici moriturus arbitrio, si viuit, alienum negotium agit. Non possis itaque de te in vniuersum pronun-

spatiare, cùm mortem vis externa denuntiat, occupanda sit, an expectanda. Multa enim sunt, quæ in vtramque partem trahere possunt. Si altera mors cum tormento, altera simplex & facilis est, quid ni huic iniicienda sit manus? Quemadmodum nauim eligam nauigaturus, & domum habitaturus, ita mortem vtique qua sum exiturus, è vita meliorem. Præterea quemadmodum non vtiq. melior est longior vita, sic peior vtique mors longior. In nulla re magis, quàm in morte, morem animo gerere debemus. Exeat qua impetum cepit: siue ferrum appetit, siue laqueum, siue aliquam potionem venas occupantem; pergat, & vincula seruitutis abrumpat. Vitam & aliis approbare quisque debet; mortem, sibi optima est, quæ placet. Stultè hæc cogitantur. Aliquis dicet me parum fortiter fecisse, aliquis nimis temerè, aliquis fuisse aliquod genus mortis animosius. Vis tu cogitare id in manibus esse, consilium, ad quod fama non pertinet? Hoc vnum intuere, vt te fortunæ quàm celerrimè eripias. Alioqui aderunt qui de facto tuo malè existiment. Inuenies etiam professos sapientiam, qui vim afferendam vitæ suæ negent, & nefas iudicent ipsum interemptorem sui fieri. Expectandum esse exitum, quem natura decreuit. Hoc qui dicit, non videt se libertati viam claudere. Nil melius æterna lex fecit, quàm quòd vnum introitum nobis ad vitam dedit, exitus multos. Ego expectem, vel morbi crudelitatem, vel hominis, cùm possim per media exire tormenta, & aduersa dimouere? Hoc est vnum, cur de vita non possimus queri, neminem tenet. Bono loco res humanæ sunt, quod nemo nisi vitio suo miser est. Placet? viue. non placet? licet eò reuerti vnde venisti. Vt dolorem capitis leuares, sanguinem sæpe emisisti: ad extenuandum corpus vena percutitur. Non opus est vasto vulnere diuidere præcordia. scalpello aperitur ad illam magnam libertatem via: & puncto securitas constat. Quid ergo est, quod nos facit pigros inertésque? Nemo nostrum cogitat, quandoque sibi ex hoc domicilio exeundum. Sic veteres inquilinos indulgentia loci & consuetudo, etiam inter iniurias detinet. Vis aduersus hoc corpus liber esse? Tanquam migraturus habita: propone tibi quandoque hoc contubernio carendum, fortior eris ad necessitatem exeundi. Sed quemadmodum suus finis veniet in mentem, omnia sine fine concupiscentibus? Nullius rei meditatio tam necessaria est. Alia enim exercentur fortasse in superuacuum, aduersus paupertatem præparatus est animus? permansere diuitiæ, ad contemptum nos doloris armauimus? nunquam à nobis exiget huius virtutis experimentum integri ac sani felicitas corporis, vt fortiter amissorum desideria pateremur, præcepimus nobis? omnes quos amabamus, superstites fortuna seruauit: huius vnius rei vsum, qui exigat dies, veniet. Non est, quod existimes, magnis tantùm viris hoc robur fuisse, quo seruitutis humanæ claustra perrumperent,

rent, non eſt quod iudices, hoc fieri niſi à Catone non poſſe, qui quam ferro non emiſerat animam, manu extraxit: cùm viliſſimæ ſortis homines ingenti impetu in tutum euaſerint; cumque commodè mori non licuiſſet, nec ad arbitrium ſuum inſtrumenta mortis eligere, obuia quæque rapuerunt, & quæ natura non erant noxia, vi ſua tela fecerunt. Nuper in ludo beſtiariorum, vnus è Germanis, cùm ad matutina ſpectacula pararetur, ſeceſſit ad exonerandum corpus, nullum aliud illi dabatur ſine cuſtode ſecretum: ibi lignum id quod ad emundanda obſcœna adhærente ſpongia poſitum eſt, totum in gulam farſit, & vi præcluſis faucibus ſpiritum eliſit. Hoc fuit morti contumeliam facere, ita prorſus, parum mundè, & parum decenter. Quid eſt ſtultius, quàm faſtidiosè mori? O virum fortem! ô dignum, cui fati daretur electio! quàm fortiter ille gladio vſus eſſet, quàm animosè in profundam ſe altitudinem maris, aut abſciſſe rupis immiſiſſet! Vndique deſtitutus, inuenit quemadmodum & mortem ſibi deberet, & telum: vt ſcias ad moriendum nihil aliud in mora eſſe, quàm velle. Exiſtimetur de facto hominis acerrimi, vt cuique viſum erit, dum hoc conſtet, præferendam eſſe ſpurciſſimam mortem ſeruituti mundiſſimæ. Quoniam cœpi ſordidis exemplis vtique perſeuerabo: plus enim à ſe quiſque exiget, ſi viderit hanc rem etiam à contemptiſſimis poſſe contemni. Catones, Scipionésque, & alios, quos audire cum admiratione conſueuimus, ſupra imitationem poſitos putamus. Iam ego iſtam virtutem habere tam multa exempla in ludo beſtiario, quàm in ducibus belli ciuilis oſtendam. Cùm adueheretur nuper inter cuſtodias quidam ad matutinum ſpectaculum miſſus, tanquam ſomno premente nutaret, caput vſque eò demiſit, donec radiis inſereret, & tam diu ſe in ſedili ſuo tenuit, donec ceruicem circumactu rotæ frãgeret: eodem vehiculo quo ad pœnam ferebatur, pœnam effugit. Nihil obſtat erumpere & exire cupienti. In aperto nos natura cuſtodit. Cui permittit neceſſitas ſua, circumſpiciat exitum mollem. Cui ad manum plura ſunt, per quæ ſeſe aſſerat, is delectum agat, & quà potiſſimum liberetur conſideret. Cui difficilis occaſio eſt, is proximam quamque pro optima arripiat, ſit licet inaudita, ſit noua. Non deerit ad mortem ingenium, cui non defuerit animus. Vides quemadmodum extrema quoque mancipia, vbi illis ſtimulos adegit dolor, excitentur, & intentiſſimas cuſtodias fallant. Ille vir magnus eſt, qui mortem ſibi non tantùm imperauit, ſed inuenit. Ex eodem tibi munere multa exempla promiſi. Secundo Naumachiæ ſpectaculo vnus è barbaris lanceam, quam in aduerſarios acceperat, totam iugulo ſuo immerſit. Quare, inquit, non omne tormentum, omne ludibrium iam dudum effugio? Quare ego mortem armatus expecto? Tanto hoc ſpecioſius ſpectaculum fuit, quanto honeſtius mori diſcunt homines, quàm occidere. Quid ergo? quod

quod animi perditi noxiosique habent, non habebunt illi, quos aduersus hos casus instruxit longa meditatio, & magistra rerum omnium ratio? Illa nos docet, fati varios esse accessus, finem eundem. Nihil autem interesse, vnde incipiat quod venit. Eadem illa ratio monet, vt, si licet, moriaris sine dolore. Sin autem non potest, fac quemadmodum potes; & quicquid obuenerit ad vim afferendam tibi, inuadas. Iniuriosum est rapto viuere: at contra pulcherrimum mori rapto.

EP. LXXI. SVBINDE me de rebus singulis consulis, oblitus vasto nos mari diuidi: cum magna pars consilii sit in tempore, necesse est euenire, vt de quibusdam rebus tunc ad te perferatur sententia mea, cùm iam contraria potior est. Consilia enim rebus aptantur; res nostræ feruntur, immo voluuntur. Ergo consilium sub die nasci debet; & hoc quoque tardum est nimis: sub manu, quod aiunt, nascatur. Quemadmodum autem inueniatur, ostendam. Quotiens quid fugiendum sit, aut quid petendum, voles scire, ad summum bonum & propositum totius vitæ respice. Illi enim consentire debet quicquid agimus. non disponet singula, nisi cui iam vitæ suæ summa proposita est. Nemo, quamuis paratos habeat colores, similitudinem reddet, nisi iam constet quid velit pingere. Ideo peccamus, quia de partibus vitæ omnes deliberamus, de tota nemo deliberat. Scire debet quid petat ille, qui sagittam vult mittere; & tunc dirigere, & moderari manu telum. Errant consilia nostra, quia non habent quò dirigantur. Ignoranti quem portum petat, nullus suus ventus est. Necesse est multum in vita nostra casus possit, quia viuimus casu. Quibusdam autem euenit, vt quædam scire se nesciant: quemadmodum quærimus sæpe eos, cùm quibus stamus, ita plærumque finem summi boni ignorantes appositum, nec multis verbis, nec circuitu longo, quid sit summum bonum colliges, digito, vt ita dicam, demonstrandum est, nec in multa spargendum. Quid enim ad rem pertinet in particulas illud diducere, cùm possis dicere: Summum bonum est, quod honestum est? & quod magis admireris, Vnum bonum est, quod honestum est. Cætera falsa & adulterina bona sunt. Hæc si persuaseris tibi, & virtutem adamaueris (amare enim parum est) quicquid illa contigerit, id tibi, qualecunque aliis videbitur, faustum felixque erit: & torqueri, si modò iacueris ipso torquente securior: & ægrotare, si non maledixeris fortunæ, si non cesseris morbo. Omnia denique quæ cæteris videntur mala, & mansuescent, & in bonum abibunt, si super illa eminueris, hoc liqueat, nihil esse bonum, nisi honestum: & omnia incommoda suo iure bona vocabuntur, quæ modò virtus honestauerit. Multis videmur maiora promittere, quàm recipit humana condicio, non immerito, ad corpus enim respiciunt, reuertantur ad animum, iam hominem Deo metientur. Erige te, Lucili, virorum optime, & relinque istum ludum litterarium philosophorum, qui rem

rem magnificentissimam ad syllabas vocant, qui animum minuta docendo diminuunt & conterunt: fiet similis illis, qui inuenerunt ista, non qui docent, & id agunt, vt philosophia potius difficilis quàm magna videatur. Sequere illos, si quid apud te habeo auctoritatis. Socrates, qui totam philosophiam reuocauit ad mores, hanc summam dixit esse sapientiam, Bona malàque distinguere. Vt sis beatus, inquit, & te alictri stultum videri sine: quisquis volet tibi contumeliam facere, faciat, tu tamen nihil patieris, si modo tecum erit virtus. Si vis, inquit, beatus esse, si fide bona vir bonus, sine contemnat te aliquis. Hoc nemo præstabit, nisi qui omnia bona exæquauerit: quia nec bonum sine honesto est, & honestum in omnibus par est. Quid ergo? nihil interest inter præturam Catonis, & repulsam? Nihil interest vtrum Pharsalica acie Cato vincatur, an vincat? Hoc eius bonum, quo victis partibus non potest vinci, par erat illi bono, quo victor rediret in patriam, & componeret pacem? Quid ni par sit? eadem enim virtute & mala fortuna vincitur, & ordinatur bona: virtus autem non potest maior aut minor fieri. Vnius staturæ est. Sed Cn. Pompeius amittet exercitum: sed ille pulcherrimus reip. prætextus optimates, & prima acies Pompeianarum partium, senatus ferens arma, vno prælio profligabuntur: & tam magni ruina imperij, in totum dissiliet orbem: aliqua pars eius in AEgypto, aliqua in Africa, aliqua in Hispania cadet: ne hoc quidem miseræ Reip. continget, semel ruere. Omnia licet fiant, Iubam in regno suo, non locorum notitia adiuuet, non popularium pro rege suo virtus obstinatissima. Vticensium quoque fides malis fracta deficiat, & Scipionem in Africa nominis sui fortuna destituat, olim prouisum est, ne quid Cato detrimenti caperet. Victus est tamen. Et hoc numera inter repulsas Catonis. Tam magno animo feret aliquid sibi ad victoriam, quàm ad præturam obstitisse. Quo die repulsus est, lusit: qua nocte periturus fuit, legit. Eodem loco habuit, prætura & vita excedere. omnia quæ acciderent, ferenda esse persuaserat sibi. Quid ni ille mutationem Reipubl. forti & æquo pateretur animo? Quid enim mutationis periculo exceptum? non terra, non cælum, non totus hic rerum omnium contextus, quamuis Deo agente ducatur: non semper tenebit hunc ordinem: sed illum ex hoc cursu aliquis dies deiiciet. Certis eunt cuncta temporibus: nasci debent, crescere, extingui. Quæcunque vides supra nos currere, & hæc quibus innixi atque impositi sumus veluti solidissimis, carpentur ac desinent. Nulli non senectus sua est. Inæqualibus ista spatiis eodem natura demittit: quicquid est, non erit, nec peribit, sed resoluetur. Nobis solui perire est. Proxima enim intuemur: ad vlteriora non prospicit mens hebes, & quæ se corpori addixerit: alioqui fortius finem sui suorúmque pateretur, si speraret omnia illa sic in vitam mortémque per vices ire, & composita dissolui, dissoluta componi: in hoc

hoc opere æternam artem cuncta temperantis Dei verti. Itaq. Cato cùm æuum animo percurrerit, dicit: Omne humanum genus, quodque est, quodque erit, morte damnatum est: omnes quæ vsquam rerum potiuntur vrbes, quæq. alienorum imperiorum magna sunt & decora, vbi fuerint, aliquando quæretur, & vario exitij genere tollentur: alias destruent bella: alias desidia, paxque ad inertiam versa consumet, & magnis opibus exitiosa res luxus. Omnes hos fertiles campos repentina maris inundatio abscondet, aut in subitam cauernam considentis soli lapsus abducet. Quid est ergo, quare indigner, aut doleam, si exiguo momento publica fata præcedo? Magnus animus Deo pareat: & quicquid lex vniuersi iubet, sine cunctatione patiatur. aut in meliorem emittitur vitam, lucidius tranquilliusque inter diuina mansurus: aut certè sine vllo futurus incommodo, naturæ suæ remiscebitur, & reuertetur in totum. Non est ergo M. Catonis maius bonum honesta vita, quàm mors honesta: quoniam non intenditur virtus. Idem esse dicebat Socrates veritatem & virtutem: quemodo illa non crescit, sic nec virtus quidem habet numeros suos: plena est. Non est itaque quod mireris paria esse bona, & quæ ex proposito sumenda sunt, & quæ subita res tulit. Nam si hanc inæqualitatem receperis, vt fortiter torqueri in minoribus bonis numeres, numerabis etiam in malis: & infelicem Socratem dices in carcere, infelicem Catonem vulnera sua animosiùs quàm fecerat, retractantem: calamitosissimum omnium Regulum, fidei pœnas etiam hostibus seruatæ pendentem. Atqui nemo hoc dicere ne ex mollissimis quidem ausus est. Negant enim illum esse beatum, sed tamen negant miserum. Academici veteres beatum quidem esse etiam inter hos cruciatus fatentur, sed non ad perfectum, nec ad plenum: quod nullo modo potest recipi. Si beatus est, in summo bono est. Quod summum bonum est, supra se gradum non habet, si modò illi virtus inest; si illam aduersa non minuunt, si manet etiam comminuto corpore incolumis. Manet autem. Virtutem enim intelligo animosam & excelsam: quam incitat, quicquid infestat. Hunc animum quem sæpe induunt generosæ indolis iuuenes, quos alicuius honestæ rei pulchritudo percussit, vt omnia fortuita contemnant, profectò sapientia infundet, & tradet: persuadebit vnum bonum esse quod honestum. Hoc nec remitti nec intendi posse, non magis quàm regulam, qua rectum probari solet. Quam si flectes, quicquid ex illa mutaueris, iniuria est recti. Idem ergo de virtute dicemus: & hæc recta est. Flexuram non recipit: rigida est, ampliùs intendi non potest. Hæc de omnibus rebus iudicat, de hac nulla. Si rectior ipsa non potest fieri, nec quæ ab illa quidē fiunt, alia aliis rectiora sunt. Huic enim necesse est respondeant. ita paria sunt. Quid ergo? inquis, iacére in conuiuio, & torqueri, paria sunt? Hoc mirum videtur tibi? Illud

Illud licet magis admiteris. Iacere in conuiuio, malum est: torqueri in equuleo, bonum est: si illud turpiter, hoc honestè fit. bona ista aut mala, non efficit materia, sed virtus. Hæc vbicunque apparuit, omnia eiusdem mensuræ ac pretii sunt. In oculos nunc mihi manus intentat ille, qui omnium animum æstimat ex suo, quod dicam paria bona esse aduersa fortiter portantis, & prospera honestè iudicantis: quod dicam paria bona esse eius qui triumphat, & eius qui ante currum vehitur inuictus animo. Non putant enim fieri quicquid facere non possunt: ex infirmitate sua de virtute ferunt sententiam. Quid miraris, si vri, vulnerari, occidi, alligari iuuat? aliquando etiam libet. Luxurioso frugalitas pœna est, pigro supplicij loco labor est, delicatus miseretur industrii; desidioso studere torqueri est. Eodem modo hæc, ad quæ omnes imbecilli sumus, dura atque intoleranda credimus, obliti quàm multis tormentum sit vino carere, aut prima luce excitari. Non ista difficilia sunt natura, sed nos fluidi & enerues. Magno animo de rebus magnis iudicandum est: alioqui videbitur illarum vitium esse, quod nostrum est. Sic quædam rectissima, cùm in aquam demissa sunt, speciem curui præfractique visentibus reddunt. Non tantùm quid videas, sed quemadmodum, refert. Animus noster ad vera perspicienda caligat. Da mihi adolescentem incorruptum, & ingenio vegetum, dicet fortunatiorem sibi videri, qui omnia rerum aduersarum onera rigidâ ceruice sustollit, quàm qui supra fortunam extat. Non mirum est, in tranquillitate non concuti. Illud mirare, ibi extolli aliquem, vbi omnes deprimuntur; ibi stare, vbi omnes iacent. Quid est in tormentis, quid est in aliis quæ aduersa appellamus, mali? vt opinor, succidere mentem, & incuruari, & succûbere: quorum nihil sapienti viro potest euenire. Stat rectus, sub quolibet pondere. Nulla illum res minorem facit, nihil illi eorum quæ ferenda sunt, displicet. Nam quicquid cadere in hominem potest, in se cecidisse non queritur: vires suas nouit: scit se esse oneri ferendo. Non educo sapientem ex hominum numero, nec dolores ab illo, sicut ab aliqua rupe nullum sensum admittente, submoueo. Memini ex duabus partibus illum esse compositum. Altera est irrationalis: hæc mordetur, vritur, dolet. Altera rationalis: hæc inconcussas opiniones habet, intrepida est, & indomita. In hac positum est summum illud hominis bonum, quod antequam impleatur, incerta mentis volutatio est: cùm verò perfectum est, immota illa stabilitas est. Itaque inchoatus ad summa procedens, cultórque virtutis, etiamsi appropinquat perfecto bono, sed ei nondum summam manum imposuit, ibi interim cessabit, & remittet aliquid ex intentione mentis, nondum enim incerta transgressus est, etiam nunc versatur in lubrico. beatus verò, & virtutis exactæ, tunc se maximè amat, cùm fortissimè expertus est: & metuenda ceteris, si alicuius honesti of-

ficij

ficij pretia sunt, non tantùm fert, sed amplexatur; multoque audire mauult, Tanto melior, quàm, Tanto felicior. Venio nunc illo, quo me vocat expectatio tua: ne extra rerum naturam vagari virtus nostra videatur, & tremet sapiens & dolebit, & expallescet. hi enim omnes corporis sensus sunt. Vbi ergo est origo calamitatis? vbi illud malum verum est? illic scilicet, si ista animum distrahunt, si ad confessionem seruitutis adducunt, si illi pœnitentiam sui faciunt. Sapiens quidem vincit virtute fortunam. At multi professi sapientiam, leuissimis nonnunquam minis exterriti sunt. Hoc loco nostrum vitium est, qui quod dicitur de sapiente, exigimus & à proficiente. Suadeo adhuc mihi ista quæ laudo, nondum persuadeo: etiamsi persuasissem, nondum tam parata haberem, aut tam exercitata, vt ad omnes casus procurrerem. Quemadmodum lana quosdam colores semel ducit, quosdam nisi sæpius macerata & recocta non perbibit: sic alias disciplinas ingenia cùm accepere, protinus præstant: hæc nisi altè descendit, & diu sedit, animum non colorauit, sed infecit; nihil ex his quæ promiserat, præstat. Cito hoc potest tradi, & paucissimis verbis, vnum bonum esse virtutem: nullum certè sine virtute: & ipsam virtutem in parte nostri meliore, id est rationali, positam. Quid erit hæc virtus? iudicium verum & immotum: ab hoc enim impetus veniet mentis, ab hoc omnis species quæ impetum mouet, redigetur ad liquidum. Huic iudicio consentaneum erit, omnia quæ virtute contracta sunt, & bona iudicare, & inter se paria. Corporum autem bona corporibus quidem bona sunt, sed in totum non sunt bona. His pretium quidem erit aliquod, ceterum dignitas non erit: magnis inter se interuallis distabunt; alia maiora, alia minora erunt. Et in ipsis sapientiam sectantibus magna discrimina esse fateamur necesse est: alius iam in tantum profecit, vt cõtra fortunam audeat attollere oculos, sed non pertinaciter; cedunt enim nimio splendore præstricti: alius in tantum, vt possit cum illa conferre vultum, si iam peruenit ad summum, & fiduciæ plenus est. Imperfecta necesse est labent, & modò prodant, modò sublabantur, aut succidant. Sublabentur autem, nisi ire & niti perseuerauerint: si quicquam ex studio & fideli intentione laxauerint, retro eundum est. Nemo profectum ibi inuenit, vbi reliquerat. Instemus itaque, & perseueremus; plus quàm profligauimus, restat: sed magna pars est profectus, velle proficere. Huius rei conscius mihi sum, volo, & tota mente volo. Te quoque instinctum esse, & magno ad pulcherrima properare impetu video. Properemus, ita demum vita beneficium erit: alioqui mora est, & quidem turpis inter fœda versantibus. Id agamus, vt nostrum omne tempus sit. Non erit autem, nisi prius nos nostri esse cœperimus. Quando continget contemnere vtramque fortunam? quando continget omnibus oppressis affectibus, & sub arbitrium adductis, hanc vocem emittere? vici.

Quem vicerim, quæris? Non Persas, nec extrema Medorum, nec si quid vltra Dacas bellicosum iacet: sed auaritiam, sed ambitionem, sed metum mortis, qui victores gentium vicit.

EP. LXXII. QVOD quæris à me, liquebat mihi, si teminisceter: sed diu non retentaui memoriam meam. Itaque non facilè me sequitur, quod euenit libris situ cohærentibus, hoc euenisse mihi sentio: explicandus est animus, & quæcunque apud illum deposita sunt, subinde excuti debent, vt parata sint quotiens vsus exegerit. Ergo hoc in præsentia differamus: multum enim operæ, multum diligentiæ poscit. Cùm primùm longiorem eodem loco sperauero moram, tunc in manus sumam. Quædam enim sunt, quæ possis & in cisio scribere: quædam lectum, & otium, & secretum desiderant: nihilominus his quoque occupatis diebus agatur aliquid, & quidem totis: nunquam enim non succedent occupationes nouæ; serimus illas: itaque ex vna exeunt plures: deinde ipsi nobis dilationem damus. Cùm hoc peregero, toto animo incumbam: & si hanc rem molestam composuero: studio me dabo. Non cùm vacaueris, philosophandum est: omnia alia negligenda, vt huic assideamus: cui nullum tempus satis magnum est: etiamsi à pueritia vsque ad longissimos humani æui terminos vita protenditur. Non multum refert, vtrum omittas philosophiam, an intermittas. Non enim vbi interrupta est manet, sed eorum more, quæ intenta dissiliunt, vsque ad initia sua recurrit, quod à continuatione sua discessit. Resistendum est occupationibus: nec explicandæ, sed submouendæ sunt. Tempus quidem nullum est parum idoneum studio salutari: atqui multi inter illa non student, propter quæ studendum. Incidet aliquid quod impediat, non quidem eum, cuius animus in omni negotio lætus atque alacer est. Imperfectis adhuc interscinditur lætitia. Sapienti verò contexitur gaudium: nullis rumpitur causa, nulla fortuna: semper & vbique tranquillum est. Non enim ex alieno pendet, nec fauorem fortunæ, aut hominis expectat: domestica illi felicitas est, exiret ex animo, si intraret, ibi nascitur. Aliquando extrinsecus, quo admoneatur mortalitatis, interuenit: sed id leue & quod summam cutem stringat. Aliquo, inquam, incommodo afflatur, maximum eius illud bonum est fixum. Ita dico; extrinsecus aliqua sunt incommoda, velut in corpore interdum robusto solidoque eruptiones quædam pustularum & vlcuscula, nullum in alto malum est. Hoc, inquam, interest inter consummatæ sapientiæ virum, & alium procedentis, quod inter sanum & ex morbo graui ac diutino emergentem, cui sanitatis loco est leuior accessio. Hic, nisi attendit, subinde grauatur, & in eadem reuoluitur. Sapiens recidere non potest, ne incidere quidem amplius. Corpori enim ad tempus bona valetudo est: quam medicus etiam si reddidit, non præstat. Sæpe ad eundem quem

exci-

excitauerat, aduocatur: Animus semel in totum sanatur. Dicam quomodo intelligas sanum, si se ipse contentus est, si confidit sibi, si scit omnia vota mortalium, omnia beneficia quæ dantur petunturque, nullum in beata vita habere momentum. Nam cui quid accedere potest, id imperfectum est. Cui quid abscedere non potest, id perpetuum est: cuius perpetua futura lætitia est, is suo gaudeat. Omnia autem quibus vulgus inhiat, vltro citroque fluunt. Nihil dat fortuna mancipio: sed hæc quoque fortuita tunc delectant, cùm illa ratio temperauit ac miscuit: hæc est etiam quæ externa commendet, quorum auidus vsus ingratus est. Solebat Attalus hac imagine vti: Vidisti aliquando canem, missa à domino frusta panis aut carnis aperto ore captantem? quicquid excepit, protinus integrum deuorat, & semper ad spem futuri hiat. Idem euenit nobis, quicquid expectantibus fortuna proiecit, id sine vlla voluptate demittimus, statim ad rapinam alterius erecti & attenti. Hoc sapienti non euenit: plenus est, etiam si quid obuenit, securè excipit ac reponit: lætitia fruitur maxima, continua, sua. Habet aliquis bonam voluntatem: habet profectum, sed cui multum desit à summo? hic deprimitur alternis, & extollitur, ac modò in cœlum alleuatur, modò defertur ad terram. Imperitis ac rudibus nullus præcipitationis finis est, in Epicureum illud chaos decidunt inane, sine termino. Adhuc est genus tertium eorum, qui sapientiæ alludunt: quam non quidem attigerunt, in conspectu tamen, & vt ita dicam, sub ictu habent: hi non concutiuntur, ne defluunt quidem: nondum in sicco, iam in portu sunt. Ergo cùm tam magna sint inter summos imosque discrimina, cùm medios quoque sequatur fluctus suus, sequatur ingens periculum ad deteriora redeundi, non debemus occupationibus indulgere: excludendæ sunt: si semel intrauerint, in locum suum alias substituent. Principiis illarum obstemus, meliùs non incipient quàm desinent.

Ep. LXXIII. Errare mihi videntur, qui existimant philosophiæ fideliter deditos contumaces esse ac refractarios, & contemptores magistratuum ac regum, eorumve per quos publica administrantur. E contrario enim nulli aduersus illos gratiores sunt: nec immerito. Nullis enim plus præstant, quàm quibus frui tranquillo otio licet. Itaque hi quibus ad propositum bene viuendi adiutum confert securitas publica, necesse est auctorem huius boni, vt parentem colant: multo quidem magis, quàm illi inquieti, & in medio positi, qui multa principibus debent, sed multa & imputant: quibus nunquam tam plenè occurrere vlla liberalitas potest, vt cupiditates illorum quæ crescunt, dum implentur, exsatiet. Quisquis autem de accipiendo cogitat, obliitus accepti est. Nec vllum habet malum cupiditas maius, quàm quòd ingrata est. Adiice nunc, quòd nemo eorum qui in republica versantur, quos vincat, sed à quibus vincatur, aspicit: & il-

his non tam iucundum est, multos post se videre; quàm graue, aliquem ante se. Habet hoc vitium omnis ambitio: non respicit. Nec ambitio tantùm instabilis est, verùm cupiditas omnis: quia incipit semper à fine. At ille vir sincerus ac purus, qui reliquit & curiam & forum, & omnem administrationem Reip. vt ad ampliora secederet, diligit eos per quos hoc ei facere tuto licet, solusque illis gratuitum testimonium reddit, & magnam rem nescientibus debet. Quemadmodum præceptores suos veneratur ac suspicit, quorum beneficio illis se vitiis exuit: sic & his, sub quorum tutela positus exercet artes bonas. Verùm alios quoque rex viribus suis protegit. quis negat? Sed quemadmodum Neptuno plus debere se iudicat ex his qui eadem tranquillitate vsi sunt, qui plura & pretiosiora illo mari vexit: & animosius à mercatore quàm à victore soluitur votum, & ex ipsis mercatoribus effusius gratus est, qui odores ac purpuras & auro pensanda portabat, quàm qui vilissima quæque & saburræ loco futura congesserat: sic huius pacis beneficium ad omnes pertinens, altiùs ad eos peruenit, qui illa bene vtuntur. Multi enim sunt ex his togatis, quibus pax operosior bello est. An idem existimas pro pace debere eos, qui illam ebrietati aut libidini impendunt, aut aliis vitiis, quæ vel bello rumpenda sunt? nisi fortè tam iniquum putas esse sapientem, vt nihil viritim se debere, pro communibus bonis iudicet. Soli lunæque plurimum debeo: & non vni mihi oriuntur: anno, temperantique annum Deo priuatim obligatus sum, quamuis nō in meum honorem descripta sint. Stulta auaritia mortalium possessionem proprietatémque discernit; nec quicquam suum credit esse, quod publicum est. At ille sapiens nihil iudicat suum magis, quàm cuius illi cum humano genere consortium est. Nec enim essent ista communia: nisi pars illorum pertineret ad singulos. Socium efficit etiam quod ex minima portione commune est. Adde nunc, quòd magna & vera bona non sic diuiduntur, vt exiguum in singulos cadat: ad vnumquemque tota perueniunt. Ex congiario tantum ferunt homines, quantum in capita promissum est. Epulum & visceratio, & si quid aliud capitur manu, discedit in partes. At hæc indiuidua bona, pax & libertas, tam omnium tota, quàm singulorum sunt. Cogitat itaque sapiens, per quem sibi horum vsus fructus contingat, per quem non ad arma illum, nec ad seruandas vigilias, nec ad tuenda mœnia, & multiplex belli tributum publica necessitas vocet: agitque gubernatori suo gratias. Hoc docet philosophia præcipue, bene debere beneficia, bene soluere. interdum autem solutio est ipsa confessio. Confitebitur ergo multum se debere ei, cuius administratione ac prouidentia contingit illi pingue otium, & arbitrium sui temporis, & imperturbata publicis occupationibus quies.

O Melibœe, Deus nobis hæc otia fecit.

Nam-

Namque erit ille mihi semper Deus.

Si illa quoque otia multum au-ctori suo debent, quorum mu-nus hoc maximum est:

Ille meas errare boues (vt cer-nis) & ipsum

Ludere quæ vellem, calamo per-misit agresti:

quanti æstimamus hoc otium, quod inter deos agitur, quod deos facit? Ita dico, Lucili, & te in cœlum compendiariò voco. Solebat Sextius dicere, Iouem plus non posse quàm bonum virum. Plura Iupiter habet, quæ præstet hominibus: sed inter duos bonos non est melior, qui locupletior: non magis quàm inter duos, quibus par scientia regendi gubernaculum est, meliorem dixeris, cui maius speciosiusque nauigium est. Iupiter, quo antecedit virum bonum? diutius bonus est. Sapiens nihilo se minoris æstimat, quod virtutes eius spatio breuiore clauduntur. Quemadmodum ex duobus sapientibus qui senior decessit, non est beatior eo cuius intra pauciores annos terminata virtus est: sic Deus non vincit sapientem felicitate, etiam si vincit ætate. Non est virtus maior, quæ longior. Iupiter omnia habet: sed nempe aliis tradidit habenda. Ad ipsum hic vnus vsus pertinet, quòd vtendi etiam omnibus causa est. Sapiens tam æquo animo omnia apud alios videt contemnitque, quàm Iupiter: & hoc se magis suspicit, quòd Iupiter vti illis non potest, sapiens non vult. Credamus itaque Sextio, monstranti pulcherrimum iter, & clamanti: Hac itur ad astra, hac secundum frugalitatem, hac secundum temperantiam, hac secundùm fortitudinem. Non sunt dij fastidiosi, non inuidi: admittunt, & ascendentibus manum porrigunt. Miraris hominem ad deos ire? Deus ad homines venit, imo (quod propius est) in homines venit. Nulla sine Deo mens bona est. Semina in corporibus humanis diuina dispersa sunt: quæ si bonus cultor excipit, similia origini prodeunt, & paria his ex quibus orta sunt surgunt: si malus, non aliter quàm humus sterilis ac palustris necat, ac deinde creat purgamenta pro frugibus.

EP. LXXIIII. EPISTOLA tua delectauit me, & marcentem excitauit: memoriam quoque meam, quæ iam mihi segnis ac lenta est, euocauit. Quid ni tu, mi Lucili, maximum putes instrumentum beatæ vitæ hanc persuasionem, vnum bonum esse, quod honestum est? Qui omne bonum honesto circumscripsit, intra se felix est. Nam qui alia bona iudicat, in fortunæ venit potestatem, alieni arbitrii fit. Hic amissis liberis mæstus, hic sollicitus ægris, hic turpibus & aliquam passis infamiam tristis. Illum videbis alienæ vxoris amore cruciari, illum suæ. Non deerit, quem repulsa distorqueat: erunt quos honor ipse vexet. Illa verò maxima est ex omni mortalium populo turba miserorum, quam exspectatio mortis exagitat vndique impendens. Nihil enim est, vnde non subeat. Itaque vt in hostili regione versantibus, huc & illuc circumspiciendum est, & ad omnem strepitum circumagenda ceruix: nisi hic ti-

 mor

timor è pectore eiectus est, palpitantibus præcordiis viuunt. Occurrent acti in exilium, & euoluti bonis: occurrent (quod genus egestatis grauissimum est) in diuitiis inopes: occurrent naufragi, similiáve naufragia passi, quos aut popularis ira aut inuidia, perniciosum optimis telum, inopinantes securósque disiecit, procellæ more, quæ in ipsa serenì fiducia solet emergere, aut fulminis subiti, ad cuius ictum etiam vicina tremuerunt. Nam vt illic quisquis ab igne propior stetit, percusso similis obstupuit: sic in his per aliquam vim accidentibus vnum calamitas opprimit, ceteros metus pareníque passis tristitiam facit, pati posse. Omnium animos mala aliena ac repentina sollicitant: quemadmodum aues etiam inanis fundæ sonus territat, ita nos non ad ictum tantum exagitamur, sed ad crepitum. Non potest ergo quisquam beatus esse, qui huic se opinioni credidit. Non enim beatum est, nisi quod intrepidum. Inter suspecta male viuitur. Quisquis se multum fortuitis dedit, ingentem sibi materiam perturbationis & inexplicabilem fecit. Vna hæc via est ad tuta vadenti, & externa despicere, & honesto contentum esse. Nam qui aliquid virtute melius putat, aut vllum præter illam bonum, ad hæc quæ à fortuna sparguntur, sinum expandit sollicitus missilia eius expectat. Hanc imaginem animo tuo propone, ludos facere fortunã, & in hunc mortalium cœtum honores, diuitias, gratiam excutere: quorum alia inter diripientium manus scissa sunt, alia infida societate diuisa, alia magno detrimento eorum, in quos deuenerant pensa: ex quibus quædam aliud agentibus inciderunt; quædam, quia nimis captabantur, amissa, & dum auidè rapiuntur, excussa sunt. Nulli vero etiam cui rapina feliciter cessit, gaudium rapti durauit in posterum. Itaq. prudentissimus quisque cum primum induci videt munuscula, à theatro fugit, & scit magno parua constare. Nemo manum confert cum recedente: nemo exeuntem ferit. Circa primum rixa est. Idem in his euenit, quæ fortuna desuper iactat. Æstuamus miseri, distringimur, multas habere cupimus manus: modò in hunc, modò in illum respicimus. nimis tardè nobis mitti videntur, quæ cupiditates nostras irritant, ad paucos peruentura, expectata omnibus. Ire obuiam cadentibus cupimus, gaudemus si quid inuasimus: inuadendique aliquos spes vana delusit: vilem prædam magno aliquo incommodo luimus, aut inde fallimur. Secedamus itaque ab istis ludis, & demus raptoribus locum. Illi spectent bona ista pendentia, & ipsi magis pendeant. Quicunque beatus esse constituit, vnum esse bonum putet, quod honestum est. Nam si vllum aliud existimat, primum male de prouidentia iudicat, quia multa incommoda iustis viris accidunt: & quia quicquid nobis dedit, breue est & exiguum, si compares mundi totius æuo. Ex hac deploratione nascitur, vt ingrati diuinorum interpretes simus. Querimur, quod non semper, & quod pauca nobis, & incer-

incerta, & abitura contingant. Inde est quod nec viuere, nec mori volumus. Vitæ nos odium tenet, timor mortis. Nutat omne consilium, nec implere nos vlla felicitas potest. Causa autem est, quod non peruenimus ad illud bonum immensum & insuperabile, vbi necesse est resistat voluntas nostra: quia vltra summum non est locus. Quæris, quare virtus nullo egeat? præsentibus gaudet, non concupiscit absentia. Nihil non illi magnum est, quia satis. Ab hoc discede iudicio: non pietas constabit, non fides: multa viramque præstare cupienti patienda sunt, ex his quæ mala appellantur: multa impendenda sunt ex his, quibus indulgemus tanquam bonis. Perit fortitudo, quæ periculum facere debet sui: perit magnanimitas, quæ non potest eminere, nisi omnia velut minuta contempserit, quæ pro maximis vulgus optat: perit gratia & relatio gratiæ. Æstimatur labor, si quicquam pretiosius fide nouimus, si non optima spectamus. Sed vt illa prætercam, aut ista bona non sunt quæ vocantur, aut homo felicior Deo est. quoniam quidem quæ parata nobis sunt, non habet in vsu Deus: nec enim libido ad illum, nec epularum lautitia, nec opes, nec quicquam ex his hominem inescantibus, & vili voluptate ducentibus pertinet. Ergo aut, quod incredibile est, bona Deo desunt, aut hoc ipsum argumentum est, bona non esse, quæ Deo non desunt. Adiice quod multa, quæ bona videri volunt, animalibus quàm homini pleniora contingunt. Illa cibo auidius viuntur: Venere non æquè fatigantur. Virium illis maior est, & æquabilior firmitas. Sequitur vt multo feliciora sint homine. Nam sine nequitia, sine fraudibus degunt, fruuntur voluptatibus, quas & magis capiunt, & ex facili sine vllo pudoris aut pœnitentiæ metu. Cōsidera tu itaque, an id bonum vocandum sit, quo Deus ab homine vincitur. Summum bonum in animo constituamus; obsolescit, si ab optima nostri parte ad pessima transit, & transfertur ad sensus, qui agiliores sunt animalibus mutis. Non est summa felicitatis nostræ in carne ponenda. Bona illa sunt vera, quæ ratio dat: solida ac sempiterna, quæ cadere non possunt, nec decrescere quidem aut minui. Cetera opinione bona sunt: & nomen quidem habent commune cum veris; proprietas in illis boni non est. Itaque commoda vocentur, & vt nostra lingua loquar, producta: ceterum sciamus mancipia nostra esse, non partes, & sint apud nos, sed ita vt meminerimus extra nos esse, etiam si apud nos sint, inter subiecta & humilia numerentur, propter quæ nemo se attollere debeat. Quid enim stultius, quàm aliquem eo sibi placere, quod ipse non fecit? Omnia ista nobis accedant, non hæreant: si abducantur, sine vlla nostri laceratione discedant. Vtamur illis, non gloriemur: & vtamur parcè, tanquam depositis apud nos & abituris. Quisquis illa sine ratione possedit, non diu tenuit. Ipsa enim felicitas, se, nisi temperat, premit: si fugacissimis bonis credidit,

didit, citò deseritur: & vt non deseratur, affligitur. Paucis deponere felicitatem molliter licuit: ceteri cum his inter quæ eminuere labuntur, & illos degrauant ipsa quæ extulerant. Ideo adhibebitur prudētia, quæ modum illis ac parsimoniam imponat: quoniam quidem licentia opes suas præcipitat neque viget: nec vnquam immodica durârunt, nisi illa moderatrix ratio compescuit. Hoc multarum tibi vrbium ostendet euentus, quarum in ipso flore luxuriosa imperia ceciderunt; & quicquid virtute erat partum, intemperantia corruit. Aduersus hos casus muniendi sumus; Nullus autem contra fortunam inexpugnabilis murus est. Intus instruamur. Si illa pars tuta est, pulsari homo potest, capi non potest. Quod sit hoc instrumentum, scire desideras? Nihil indignetur sibi accidere; sciatque illa ipsa quibus lædi videtur, ad conseruationem vniuersi pertinere, & ex his esse quæ cursum mundi officiumque consummant. Placeat homini, quicquid Deo placuit: ob hoc seipsum suaque miretur, quod non potest vinci, quod mala ipsa sub se tenet, quod ratione, qua valentius nihil est, casum, doloremque & iniuriam subigit. Ama rationem: huius te amor contra durissima armabit. Catulorum amor in venabula impingit feras, quas feritas & inconsultus impetus præstat indomitas. Iuuenilia nonnunquam ingenia cupido gloriæ in contemptum tam ferri quàm ignium misit. Species quosdam atque vmbra virtutis in mortem voluntariam trudit. Quanto his omnibus fortior ratio est, quanto constātior: tanto vehementior per metus ipsos & pericula exibit. Nihil agitis, inquit, quod negatis vllum esse aliud ab honesto bonum. Non faciet vos hæc munitio tutos à fortuna, & immunes. Dicitis enim inter bona esse liberos pios, & bene moratam patriam, & parentes bonos; horum pericula non potestis spectare securi; perturbabit vos obsidio patriæ, liberorum mors, parentum seruitus. Quid aduersus hos pro nobis responderi soleat, ponam. Deinde tunc adiiciam, quid præterea respondendum putem. Alia conditio est in his, quæ ablata in locum suum aliquid incommodi substituunt: tanquam bona valetudo vitiata, in malam transfertur: acies oculorum extincta, cæcitate nos afficit: Non tantum velocitas perit poplitibus incisis, sed debilitas pro illa subit. hoc periculum non est in his, quæ paulo ante retulimus. Si amicum bonum amisi, non est mihi pro illo perfidia patienda: nec si bonos liberos extuli, in illorum locum impietas succedit. Deinde non amicorum ille aut liberorum interitus, sed corporum est. Bonum autem vno modo perit, si in malum transit, quod natura non patitur: quia omnis virtus & opus omne virtutis incorruptum manet. Deinde etiam si amici perierunt, etiam, si probati respondentesque voto patris liberi, est quod illorum expleat locum. Quid sit, quæris? quod illos bonos fecerat, virtus. Hæc nihil vacare patitur loci: totum animum tenet,

defi-

desiderium omnium tollit: sola satis est. Omnium enim bonorum vis & origo in ipsa est. Quid refert, an aqua decurrens intercipiatur atq. abeat, si fons ex quo fluxerat, saluus est? Non dices virum iustiorem saluis liberis, quàm amissis, nec ordinatiorem, nec prudentiorem, nec honestiorem: ergo nec meliorem quidem. Non facit collectio amicorum sapientiorem, non facit stultiorem detractio: ergo nec beatiorem, aut miseriorem. quamdiu salua fuerit virtus, non senties quid abscesserit. Quid ergo? Non est beatior & amicorũ & liberorum turba succinctus? Quidni non sit? Summum enim bonum nec infringitur, nec augetur: in suo modo permanet: vtcunque fortuna se gessit, siue illi senectus longa contigit, siue citra senectutem finitus est, eadem mensura summi boni est, quamuis ætatis diuersa sit. Vtrum maiorem an minorem circulum scribas, ad spatium eius pertinet, non ad formam: licet alter diu manserit, alterum statim obduxeris, & in eum in quo scriptus est puluerem solueris, in eadem vterque forma fuit. Quod rectum est, nec magnitudine æstimatur, nec numero, nec tempore: non magis produci, quàm contrahi potest. Honestam vitam ex centum annorum numero inquantum voles corripe, & in vnum diem coge, æquè honesta est. modò latiùs virtus funditur, regna, vrbes, prouincias temperat: fert leges, colit amicitias, inter propinquos liberósque dispensat officia: modò arcto fine circundatur paupertatis, exilii, orbitatis: non tamen minor est, si ex altiore fastigio in priuatum, ex regio in humilem subducitur, ex publico & spatioso iure in angustias domus vel anguli coit. Æquè magna est, etiam si in se recessit, vndique exclusa. Nihilominus enim magni spiritus est & erecti, exactæ prudentiæ, indeclinabilis iustitiæ. Ergo æquè beata est. Beatum enim illud in vno loco positum est, in ipsa mente, stabile, grande, tranquillum, quod sine scientia diuinorum humanorumque non potest effici. Sequitur illud quod me responsurum esse dicebam. Non affligitur sapiens liberorum amissione, non amicorum; eodem enim animo fert illorum mortem, quo suam expectat. Non magis hanc timet, quam illam dolet. Virtus enim conuenientia constat: omnia opera eius cum ipsa concordant & congruunt. Hæc concordia perit, si animus, quem excelsum oportet esse, luctu aut desiderio submittitur. Inhonesta est omnis trepidatio & sollicitudo, & in vllo actu pigritia. Honestum enim securum & expeditum est, interritum est, in procinctu stat. Quid ergo? non aliquid perturbationi simile patietur? non & color eius mutabitur, & vultus eius agitabitur, & artus refrigescent? & quicquid aliud, non ex imperio animi, sed inconsulto quodam naturæ impetu geritur? Fateor: sed permanebit illi persuasio eadem, nihil illorum malum esse, nec dignum, ad quod mens sana deficiat. Omnia quæ facienda erunt, audacter facit & promptè. Hoc enim stultitiæ proprium quis non dixerit, ignauè & con-

tuma-

disertum. Hoc enim tale est, quale si peritus gubernator etiam formosus est. Quid aures meas scalpis? Quid oblectas? Aliud agitur. Vrendus, secandus, abstinendus sum. Ad hæc adhibitus es: curare debes morbum veterem, grauem, publicum. Tantum negotii habes, quantum in pestilentia medicus. Circa verba occupatus es? Iamdudum gaude, si sufficis rebus. Quando multa disces? quando quæ didiceris affiges tibi, ita vt excidere non possint? quando illa experieris? Non enim vt cetera, memoriæ tradidisse satis est. In opere tentanda sunt. Non est beatus qui scit illa, sed qui facit. Quid ergo? infra illum nulli gradus sunt? statim ad sapientiam præceps est? Non existimo. Nam qui proficit, in numero quidem stultorum est, magno tamen interuallo ab illis diducitur: inter ipsos quoque proficientes sunt magna discrimina. In tres classes (vt quibusdam placet) diuiduntur: primi sunt, qui sapientiam nondum habent, sed iam in vicinia eius constiterunt: tamen etiam quod prope est, extra est. Qui sint hi, quæris? qui omnes iam affectus ac vitia posuerunt: quæ erant complectenda, didicerunt: sed illis adhuc inexperta fiducia est: bonum suum nondum in vsu habent. Iam tamen in illa quæ fugerunt, recidere non possunt. Iam ibi sunt, vbi non est retrò lapsus: sed hoc illis de se nondum liquet, & quod in quadam epistola scripsisse me memini, scire se nesciunt. Iam contigit illis bono suo frui, nondum confidere. Quidam hoc proficientium genus, de quo locutus sum, ita complectuntur, vt illos dicant iam effugisse morbos, animi affectus nondum, & adhuc in lubrico stare: quia nemo sit extra periculum malitiæ, nisi qui totam eam excussit. Nemo autem illam excussit, nisi qui pro illa sapientiam assumpsit. Quid inter morbos animi intersit & affectus, sæpe iam dixi. Nunc quoque te admonebo. Morbi sunt inueterata vitia, & dura, vt auaritia, vt ambitio nimia, postquam hæc animum implicuerunt, & perpetua esse mala eius cœperunt. Vt breuiter finiam, morbus est iudicium in prauo pertinax, tanquam valde expetenda sint, quæ leuiter expetenda sunt: vel si mauis, ita finiamus, Nimis imminere leuiter petendis, vel ex toto non petendis, aut in magno pretio habere in aliquo habenda, vel in nullo. Affectus sunt motus animi improbabiles, subiti & concitati: qui frequentes neglectiq. fecere morbum: sicut destillatio vna, nec adhuc in morem adducta, tussim facit, assidua & vetus phthisin. Itaque qui plurimum profecere, extra morbos sunt, affectus adhuc sentiunt, perfecto proximi. Secundum genus est eorũ, qui & maxima animi mala & affectus deposuerunt, sed ita, vt non sit illis securitatis suæ certa possessio: possunt enim in eadem relabi. Tertium illud genus extra multa & magna vitia est, sed non extra omnia. Effugit auaritiam, sed iram adhuc sentit. Iam non sollicitatur libidine, sed habet etiamnum ambitionem: iam non concupiscit, sed adhuc timet; & in ipso

metu

metu ad quædam ſatis firmus eſt, quibuſdam cedit: mortem contemnit, dolorem reformidat. De hoc loco aliquid cogitemus: bene nobiſcum agetur, ſi in hunc admittimur numerum. Magna felicitate naturæ, magnaque & aſſidua intentione ſtudij, ſecundus occupatur gradus: ſed ne hic quidem contemnendus eſt color tertius. Cogita, quantum circa te videas malorum: aſpice, quàm nullum ſit nefas ſine exemplo, quantum quotidie nequitia proficiat, quantum publicè priuatimque peccetur; intelliges ſatis nos conſequi, ſi inter peſſimos non ſumus. Ego verò, inquis, ſpero me poſſe & amplioris ordinis fieri. Optauerim hoc nobis, magis quàm promiſerim, præoccupati ſumus: ad virtutem contendimus, inter vitia diſtricti: pudet dicere, honeſta colimus quantum vacat. At quàm grande præmium nos expectat, ſi occupationes noſtras & mala tenaciſſima abrumpimus? Non cupiditas nos, non timor pellet: inagitati terroribus, incorrupti voluptatibus, nec mortem horrebimus, nec deos: ſciemus mortem malum non eſſe, deos malos non eſſe. Tam imbecillum eſt, quod nocet, quàm cui nocetur. Optima, & noxâ carentia expectant nos, ſi ex hac aliquando fæce in illud euadimus ſublime & excelſum: tranquillitas animi, & expulſis erroribus abſoluta libertas. Quæris, quæ ſit iſta? non homines timere, non deos: nec turpia velle, nec nimia: in ſeipſum habere maximam poteſtatem. Inæſtimabile bonum eſt, ſuum fieri.

Ep. LXXVI. Inimicitias mihi denuntias, ſi quicquam ex his quæ quotidie facio, ignoraueris. Vide quàm ſimpliciter tecum viuam: hoc quoque tibi committam. Philoſophum audio, & quidem quintum iam diem habeo, ex quo in ſcholam eo, & ab octaua diſputantem audio. Bona, inquis, ætate. Quid ni bona? Quid autem ſtultius, quàm quia diu non didiceris, non diſcere? quid ergo? Idem faciam quod troſſuli & iuuenes? Bene mecum agitur, ſi hoc vnum ſenectutem meam dedecet. Omnis ætatis homines hæc ſchola admittit: in hac ſeneſcamus: hanc vt iuuenes ſequamur. In theatrum ſenex ibo, & in circum deferar, & nullum par ſine me depugnabit: ad philoſophum ire erubeſcam? Tam diu diſcendum eſt, quàm diu neſcias, &, ſi prouerbio credimus, quàm diu viuis. Nec illi hoc rei magis conuenit, quàm huic: tam diu diſcendum eſt quemadmodum viuas, quàm diu viuis. Ego tamen hîc aliquid & doceo. Quæris quid doceam? Etiam ſeni eſſe diſcendum. Pudet autem me generis humani. Quotiens ſcholam intraui, præter ipſum theatrum Neapolitanorum (vt ſcis) tranſeundum eſt, Metronactis petentibus domum. Illud quidem, fartum eſt: & hoc ingenti ſtudio, quis ſit pithaules bonus: iudicatur. Habet tibicen quoque Græcus & præco concurſum. At in illo loco, in quo vir bonus diſcitur, pauciſſimi ſedent, & hi pleriſque videntur nihil boni negotij habere quod agant: inepti & inertes vocantur. Mihi contingat iſte deriſus.

AEquo

AEquo animo audienda sunt imperitorum conuicia: & ad honesta vadenti contemuendus est ille contemptus. Perge, Lucili, & propera, ne tibi accidat quod mihi; vt senex discas: immo ideo magis propera, quoniam id nunc aggressus es, quod perdiscere vix senex possis. Quantum, inquis, proficiam? quantum tentaueris. Quid expectas? Nulli sapere casu obtigit. Pecunia veniet vltro, honor offeretur, gratia ac dignitas fortasse ingerentur tibi: virtus in te non incidet, ne leui quidem opera aut paruo labore: sed est tanti laborare, omnia bona semel occupaturo. Vnum enim est bonum, quod honestum. In illis nihil inuenies veri, nihil certi, quæcumque famæ placent. Quare hoc vnum sit bonum quod honestum: dicam, quoniam me parum exsecutum priore epistola iudicas, magisque hanc rem tibi laudatam quàm probatam putas: & vt in arctum, quæ dicta sunt, contraham: Omnia suo bono constant. vitem fertilitas commendat, sapor vinum, velocitas ceruum. Quare fortia dorso iumenta sint, quæris? quia eorum hic vnus est vsus, sarcinam ferre. In cane sagacitas prima est, si inuestigare debet feras: cursus, si consequi: audacia, si mordere & inuadere. Id in quoque optimum est cui nascitur, quo censetur. In homine optimum quid est? Ratio: hac antecedit animalia, deos sequitur. Ratio ergo perfecta, proprium hominis bonum est: cetera illi cum animalibus satisque communia sunt. Valet? & leones. formosus est? & pauones. velox est? & equi. non dico, in his omnibus vincitur. Non quæro quid in se maximum habeat, sed quid suum. Corpus habet? & arbores. habet impetum & motum voluntarium? & bestiæ & vermes. habet vocem? sed quanto clariorem canes, acutiorem aquilæ, grauiorem tauri, dulciorem mobilioremque lusciniæ? Quid in homine proprium? Ratio. hæc recta & consummata, felicitatem hominis impleuit. Ergo si omnis res cùm bonum suum perfecit, laudabilis est, & ad finem naturæ suæ peruenit, homini autem suum bonum ratio est, si hanc perfecit, laudabilis est, & finem naturæ suæ attigit. hæc ratio perfecta, virtus vocatur, eadémque honestum est. Id itaque vnum bonum est in homine, quod vnum hominis est. Nunc enim non quærimus quid sit bonum, sed quod sit hominis bonum. Si nullum aliud est hominis, quàm ratio, hæc erit vnum eius bonum, sed pensandum cum omnibus. Si sit aliquis malus, puto improbabitur; si bonus, puto probabitur. Id ergo in homine proprium solúmque est, quo & probatur, & improbatur. Non dubitas, an hoc sit bonum: dubitas, an solum bonum sit. Si quis omnia alia habeat, valetudinem, diuitias, imagines multas, frequens atrium, sed malus ex confesso sit: improbabis illum. Item si quis nihil quidem illorum, quæ retuli, habeat, deficiatur pecunia, clientum turba, nobilitate, & auorum proauorúmque serie, sed ex confesso bonus sit: probabis illum. Ergo est vnum bonum hominis: quod qui habet,

bet, etiam si aliis destituitur, laudandus est: qui non habet, in omnium aliorum copia damnatur ac reiicitur. Quae conditio rerum, eadem & hominum est. Nauis bona dicitur, non quae pretiosis coloribus picta est, nec cui argenteum aut aureum rostrum est, nec cuius tutela ebore celata est, nec quae fiscis ac opibus regiis pressa est: sed stabilis, & firma, & iuncturis aquam excludentibus spissa, ad ferendum incursum maris solida, gubernaculo parens, velox, & consentiens vento. Gladium bonum dices, non cui deauratus est baltheus, nec cui vagina gemmis distinguitur: sed cui & ad secandum subtilis acies, & mucro munimentum omne rupturus. Regula non quàm formosa, sed quàm recta sit, quaeritur. Eo quodque laudatur, cui comparatur, quod illi proprium est. Ergo in homine quoque nihil ad rem pertinet, quantum aret, quantum fœneret, à quàm multis salutetur, quàm in pretioso incumbat lecto, quàm pellucido poculo bibat, sed quàm bonus sit. Bonus autem est, si ratio explicita & recta est, & ad naturae voluntatem accommodata. Haec vocatur virtus: hoc est honestum, & vnicum hominis bonum. Nam cùm sola ratio perficiat hominem, sola ratio perfecta beatum facit. Hoc autem vnum hominis bonum est, quo vno beatus efficitur. Dicimus & illa bona esse, quae à virtute profecta contractaque sunt, id est, opera eius omnia. Sed ideo vnum ipsa bonum est, quia nullum sine illa est. Si omne in animo bonum est, quicquid illum confirmat, extollit, amplificat, bonum est: valentiorem autem animum, & excelsiorem, & ampliorem, facit virtus: nam caetera quae cupiditates nostras irritant, deprimunt quoque animum & labefaciunt: & cùm videntur attollere, inflant, ac multa vanitate delusunt. Ergo vnum id bonum est, quo melior animus efficitur. Omnes actiones totius vitae honesti ac turpis respectu temperantur: ad haec faciendi & non faciendi ratio dirigitur. Quid sit hoc, dicam. Vir bonus quod honestè se facturum putauerit, faciet, etiam si laboriosum erit: faciet, etiam si damnosum erit: faciet, etiam si periculosum erit. Rursus quod turpe erit, non faciet, etiam si pecuniam afferet, etiam si voluptatem, etiam si potentiam. Ab honesto nulla re deterrebitur, ad turpia nulla spe inuitabitur. Ergo si honestum vtique secuturus est, turpe vtique vitaturus: & in omni actu vitae spectaturus haec duo: nullum aliud bonum quàm honestum, nec aliud malum quàm turpe. Si vna indepravata virtus est, & sola permanet tenoris sui, vnum est bonum virtus: cui iam accidere vt non sit bonum, non potest. Mutationis periculum effugit sapientia. Sapientia non eripitur, sapientia in stultitiam non reuoluitur. Dixi, si fortè meministi, concupita vulgo, & formidata inconsulto impetu plerosque calcasse. Inuentus est qui flammis imponeret manus: cuius risum non interrumperet tortor: qui in funere liberorum lacrymam non mitteret: qui morti intrepidus occurreret. Amor, ira, cupiditas, pericula de-

depoposcerunt. Quod si hoc potest breuis obstinatio animi, aliquo stimulo excitata: quanto magis virtus quæ non ex impetu, nec subito, sed æqualiter valet: cui perpetuum robur est? Sequitur, vt quæ ab inconsultis sæpe contemnuntur, à sapientibus semper, ea nec bona sint, nec mali. Vnum ergo bonum ipsa virtus est, quæ inter hanc fortunam & illam superba incedit, cum magno vtriusque contemptu. Si hanc opinionem receperis, aliquid bonum esse præter honestum, nulla non virtus laborabit. Nulla enim obtineri poterit, si quidquam extra se respexerit. Quod si est, rationi repugnat, ex qua virtutes sunt: & veritati, quæ sine ratione non est. Quæcumque autem opinio veritati repugnat, falsa est. Virum bonum côcedas necesse est summæ pietatis erga deos esse: Itaque quicquid illi accident, æquo animo sustinebit. Sciet enim id accidisse lege diuina, qua vniuersa procedunt. Quod si est, vnum illi bonum erit, quod honestum: in hoc enim positum est & parere diis, nec excandescere ad subita, nec deplorare sortem suam, sed patienter excipere fatum, & facere imperata. Si vllum aliud est bonum quàm honestum, sequetur nos auiditas vitæ, auiditas rerum vitam instruentium, quod est intolerabile, infinitum, vagum. Solum ergo bonum est honestum, cui modus est. Diximus, hominum futuram feliciorem vitam quàm deorum, si ea bona sunt, quorum nullus diis vsus est, tanquam pecunia & honores. Adiice nunc: quod si modò solutæ corporibus animæ manent, felicior illis status restat, quàm est dum versantur in corpore. Atqui si ista bona sunt, quibus per corpora vtimur, emissis erit peius: quod contra fidem est, feliciores esse liberis & in vniuersum datis clausas & obsessas. Illud quoque dixeram, si bona sunt ea quæ tam homini contingunt quàm mutis animalibus, & muta animalia beatam vitam actura: quod fieri nullo modo potest. Omnia pro honesto patienda sunt: quod non erat faciendum, si esset vllum aliud bonum, quàm honestum. Hæc quamuis latiùs executus essem priore epistola, constrinxi, & breuiter percurri. Nunquam autem vera tibi opinio talis videbitur, nisi animum alleues, & teipsum interroges: si res exegerit, vt pro patria moriaris, & salutem omnium ciuium tua redimas, an porrecturus sis ceruicem, non tantùm patienter, sed etiam libenter. Si hoc facturus es, nullum aliud bonum est. Omnia relinquis, vt hoc habeas. Vide, quanta vis honesti sit. Pro Rep. morieris, etiám si nō statim facturus hoc eris, cùm scieris tibi esse faciendum. interdum ex re pulcherrima magnū gaudium etiam tempore breui ac exiguo capitur: & quamuis fructus operis peracti nullus ad defunctum exemptúmque rebus humanis pertineat, ipsa tamen contemplatio futuri operis iuuat: & vir fortis & iustus cùm mortis suæ pretia ante se posuit, libertatem patriæ, salutem omnium pro quibus dependit animam, in summa voluptate est, & periculo

suo

ſuo fruitur,ſed ille quoque, cui etiam hoc gaudium eripitur, quod tractatio operis maximũ & vltimum præſtat, nihil cunctatus deſiliet in mortem, facere rectè piorum contentus. Oppone etiam nunc illi multa quæ dehortentur. Dic, Factum tuum matura ſequetur obliuio: & parum grata exiſtimatio ciuium reſpondebit tibi. Iſta omnia extra opus meum ſunt, ego ipſum contemplor: hoc eſſe honeſtum ſcio. Itaque quocunque ducit ac vocat, venio. Hoc ergo vnum bonum eſt; quod non tantùm perfectus animus, ſed generoſus quoque & indolis bonæ ſentit: cetera leuia ſunt, mutabilia. Itaque ſollicitè poſſidentur, etiam ſi fauente fortuna in vnum congeſta ſunt: dominis ſuis incumbunt grauia, & illos ſemper premunt, aliquando & elidunt. Nemo ex iſtis quos purpuratos vides, felix eſt, non magis quàm ex illis quibus ſceptrum & chlamydem in ſcena fabulæ aſſignant, cùm præſente populo, elati inceſſerunt, & cothurnati; ſimul exierunt, excalceantur, & ad ſtaturam ſuam redeunt. Nemo iſtorum quos diuitiæ honoréſque in altiore faſtigio ponunt, magnus eſt. Quare ergo magnus videtur? Cum baſi illum ſua metiris. Paruus pumilio, licet in monte conſtiterit. Coloſſus magnitudinem ſuam ſeruabit, etiam ſi ſteterit in puteo. Hoc laboramus errore, ſic nobis imponitur: quod neminem æſtimamus eo quo eſt, ſed adiicimus illi & ea quibus adornatus eſt. Atqui cùm voles veram hominis æſtimationem inire, & ſcire qualis ſit, nudum inſpice: ponat patrimonium, ponat honores, & alia fortunæ mendacia: corpus ipſum exuat: animum intuere, qualis quantúſque ſit, alieno an ſuo magnus. Si erectis oculis gladios micantes videt, & ſi ſcit ſua nihil intereſſe, vtrum anima per os, an per iugulum exeat: beatum voca, ſi cùm illi denuntiata ſunt corporis tormenta, & quæ caſu veniunt, & quæ potentioris iniuria, ſi vincula & exilia, & vanas humanarum formidines mentium, ſecurus audit, & dicit,

--Non vlla laborum
O virgo noua mi facies inopinaue ſurgit.
Omnia præcepi, atque animo mecum ipſe peregi.

Tu hodie iſta denuntias: ego ſemper denuntiaui mihi; hominem paraui ad humana; præcogitati mali mollis ictus venit. At ſtultis & fortunæ credentibus omnis videtur noua rerum & inopinata facies. Magna autem pars eſt apud imperitos mali, nouitas. Hoc vt ſcias, ea quæ putauerunt aſpera, cum aſſueuere, patiuntur. Ideo ſapiens aſſueſcit futuris malis: & quæ alij diu patiendo leuia faciunt, hic leuia facit diu cogitando. Audimus aliquando voces imperitorum, dicentium; Neſciebam hoc mihi reſtare. Sapiens ſcit ſibi omnia reſtare: quicquid factum eſt, dicit, Sciebam.

EP. LXXVII. S V.B. Hodie nobis Alexandrinæ naues apparuerunt, quæ præmitti ſolent & nuntiare ſecuturæ claſſis aduentum: tabellarias vocant. Gratus illarum Campaniæ aſpectus eſt. Omnis in pilis

Puteolorum turba consistit, & ex ipso genere velorum Alexandrinas, quamuis in magna turba nauium, intelligit. Solis enim licet supparum intendere, quod in alto omnes habent naues. Nulla enim res æquè adiuuat cursum, quàm summa pars veli. illinc maximè nauis vrgetur. Itaque quotiens ventus increbruit, maiórque est, quàm expedit, antemna submittitur. Minus habet virium flatus ex humili. Cum intrauere Capreas & promontorium, ex quo

Alta procelloso speculatur vertice Pallas,

ceteræ velo iubentur esse contentæ: supparum Alexandrinarum insigne est. In hoc omnium discursu properantium ad litus, magnam ex pigritia mea sensi voluptatem, quod epistolas meorum accepturus, non properaui scire, quis illic esset rerum mearum status, quid afferrent. Olim iam nec perit quicquam mihi, nec acquiritur. Hoc, etiam si senex non essem, fuerat sentiendum. Nunc vero multo magis, quia quantulumcunque haberem, tamen plus iam mihi superesset viatici, quàm viæ: præsertim cum eam viam simus ingressi, quam peragere non est necesse. Iter imperfectum erit, si in media parte, aut citra petitum locum steteris. Vita non est imperfecta, si honesta est. Vbicunque desines, si bene desinis, tota est. Sæpe autem & fortiter desinendum est, & non ex maximis causis. Nam nec hæ maximæ sunt, quæ nos tenent. Tullius Marcellinus, quem optimè noueras, adolescens quietus & cito senex, morbo, & non insanabili correptus, sed longo & molesto, & multa imperante, cœpit deliberare de morte; conuocauit complures amicos: vnusquisque, aut quia timidus erat, id illi suadebat, quod sibi suasisset: aut quia adulator & blandus, id consilium dabat, quod deliberanti gratius fore suspicabatur. Amicus noster Stoicus, homo egregius, & vt verbis illum, quibus laudari dignus est, laudem, vir fortis ac strenuus, videtur mihi optimè illum cohortatus. Sic enim cœpit: Noli, mi Marcelline, torqueri, tanquam de re magna deliberes. Non est res magna viuere; omnes serui tui viuunt, omnia animalia: Magnum est, honestè mori, prudenter, fortiter. Cogita quamdiu iam idem facias. Cibus, somnus, libido. Per hunc circulum curritur. Mori velle non tantum prudens, & fortis aut miser, sed etiam fastidiosus potest. Non opus erat suasore illi, sed adiutore. Serui parere nolebant. Primum detraxit illis metum, & indicauit tunc familiam periculum adire, cùm incertum esset, an mors domini voluntaria fuisset: alioquin tam mali exempli esse prohibere dominum, quàm occidere. Deinde ipsum Marcellinum admonuit, non esse inhumanum, quemadmodum cœna peracta reliquiæ circumstantibus diuiduntur: sic peracta vita aliquid porrigi his, qui totius vitæ ministri fuissent. Erat Marcellinus facilis animi, & liberalis, etiam cùm de suo fieret. Minutas itaque summulas distribuit flentibus seruis, & illos vltro conso-

solutus est. Non fuit illi opus ferro, non sanguine. Triduo abstinuit, & in ipso cubiculo poni tabernaculum iussit. Solium deinde illatum est, in quo diu iacuit, & calida subinde suffusa paulatim defecit, vt aiebat, non sine quadam voluptate, quam afferre solet lenis dissolutio animi, non inexperta nobis, quos aliquando liquit animus. In fabellam excessi non ingratam tibi: exitum enim amici tui cognosces, non difficilem, nec miserum. Quamuis enim mortem sibi consciuerit, tamen mollissimè excessit, & vitæ elapsus est. Sed ne inutilis quidem hæc fabella fuerit. Sæpe enim talia exempla necessitas exigit. Sæpe debemus mori, nec volumus; morimur, nec volumus. Nemo tam imperitus est, vt nesciat sibi quandoque moriendum: tamen cùm prope accesserit, tergiuersatur, tremit, plorat. Nonne tibi videtur stultissimus omnium, qui fleuerit quod ante annos mille non vixerat? Æquè stultus est, qui flet, quod post annos mille non viuet. Hæc paria sunt: Non eris, nec fuisti. Vtrumque tempus alienum est. In hoc punctum coniectus es: quod vt extendas, quousque extendes? Quid fles? quid optas? Perdis operam.

Desine fata Deûm flecti sperare precando.

Rata & fixa sunt, atque magna & æterna necessitate ducuntur. Eo ibis, quo omnia eunt. Quid tibi nouum est? ad hanc legem natus es: hoc patri tuo accidit, hoc matri, hoc maioribus, hoc omnibus ante te, hoc omnibus post te. Series inuicta, & nulla mutabili ope illigat ac trahit cuncta. Quantus te populus moriturum sequetur, quantus comitabitur? Fortior, vt opinor, esses, si multa millia tibi commorerentur. Atqui multa millia hominum & animalium hoc ipso momento, quo tu mori dubitas, animam variis generibus emittunt. Tu autem non putabas te aliquando peruenturum ad id, ad quod semper ibas? Nullum sine exitu iter est. Exempla nunc magnorum virorum me tibi iudicas relaturum? Puerorum referam. Lacon ille, memoriæ traditur impubes adhuc, qui captus clamabat, Non seruiam, sua illa Dorica lingua: & verbis fidem imposuit, vt primùm iussus est fungi seruili & contumelioso ministerio: afferre enim vas obscœnum iubebatur: illisum parieti caput rupit. Tam prope libertas est: & seruit aliquis? Ita non sic perire filium tuum malles, quàm per inertiam senem fieri? Quid ergo est, cur perturberis, si mori fortiter etiam puerile est? Puta te nolle sequi, duceris. Fac tui iuris, quod alieni est. Non sumes pueri spiritum, vt dicas, Non seruio? Infelix, seruis hominibus, seruis rebus, seruis vitæ. Nam vita, si moriendi virtus abest, seruitus est. Ecquid habes propter quod expectes? Voluptates quæ te morantur ac retinent, consumpsisti: nulla tibi noua est, nulla non iam odiosa ipsa satietate. quis sit vini, quis mulsi sapor, scis: nihil interest, centum per vesicam tuam, an mille amphoræ transeant; saccus es. quid sapiat ostreum, quid mullus optimè nosti: nihil tibi luxuria tua in futuros annos intactum

refer-

reſeruauit. Atqui hæc ſunt à quibus inuitus diuelleris? Quid eſt aliud quod tibi eripi doleas? Amicos & patriam? Tanti enim illam putas, vt tardius cœnes? ſolem, ſi poſſes, extingueres. Quid enim vnquam feciſti luce dignum? confitere non curiæ te, non fori, non ipſius naturæ rerũ deſiderio, tardiorem ad moriẽdũ fieri. Inuitus relinquis macellum, in quo nihil reliquiſti. Mortẽ times, at quomodo illam media oblectatione, contemnis? Viuere vis, ſcis enim, mori times. Quid porro? iſta vita non mors eſt? Cæſar, cùm illum trãſeuntem per Latinam viã, vnus ex cuſtodiarum agmine demiſſa vſq. in pectus vetere barba rogaret mortem: Nunc enim, inquit, viuis? Hoc iſtis reſpondendum eſt, quibus ſuccurſura mors eſt: Mori times? nunc enim viuis? Sed ego inquit, viuere volo, qui multa honeſtè facio. Inuitus relinquo officia vitæ, quibus fideliter & cum induſtria fungor. Quid? tu neſcis vnum eſſe ex vitæ officiis & mori? Nullum officium relinquis. Non enim certus numerus quem debeas explere, finitur. Nulla vita eſt non breuis. Nam ſi ad naturam rerum reſpexeris, etiam Neſtoris & Statiliæ breuis eſt, quæ inſcribi monumento ſuo iuſſit, annis ſe nonaginta nouem vixiſſe. Vides aniculam gloriari ſenectute lõga, quis illam ferre potuiſſet, ſi contigiſſet centeſimum implere? Quomodo fabula, ſic vita: non quàm diu, ſed quàm bene acta ſit, refert. Nihil ad rem pertinet, quo loco deſinas. quocunque voles deſine: tantùm bonam clauſulam impone.

EP. LXXVIII. VEXARI te deſtillationib. crebris ac febriculis, quæ longas deſtillationes & in conſuetudinẽ adductas ſequuntur, eo moleſtius mihi eſt, quia expertus ſum hoc genus valetudinis: quod inter initia contẽpſi. Poterat adhuc adoleſcẽtia iniurias ferre, & ſe aduerſus morbos cõtumaciter gerere: deinde ſuccubui, & eo perductus ſum, vt ipſe deſtillarẽ. Ad ſummam maciem deductus, ſæpe impetum cepi abrumpendæ vitæ. patris me indulgentiſſimi ſenectus retinuit. Cogitaui enim, non quàm fortiter ego mori poſſem, ſed quàm ille fortiter deſiderare me poſſet. Itaq. imperaui mihi vt viuerem: aliquando enim & viuere, fortiter facere eſt. Quæ mihi tunc fuerint ſolatio, dicam: ſi prius hoc dixero, hæc ipſa quib. acquieſcebã, medicinæ vim habuiſſe. In remediũ cedunt honeſta ſolatia: & quicquid animum erexit, etiam corpori prodeſt. Studia mihi noſtra ſaluti fuerunt. Philoſophiæ acceptum fero quod ſurrexi, quod conualui: illi vitam debeo, & nihil illi minus debeo. Multum mihi contulerunt ad bonam valetudinem amici, quorum adhortationibus, vigiliis, ſermonibus alleuabar. Nihil æquè, Lucili virorum optime, ægrum reficit atque adiuuat, quàm amicorum affectus: nihil æquè expectationem mortis ac metum ſurripit. Non iudicabam me, cùm illos ſuperſtites relinquerem, mori: putabam, inquam, me victurum, non cum illis, ſed per illos. non effundere ſpiritum mihi videbar ſed tradere. Hæc mihi dederũt, voluntatem adiuuandi me, &

patiendi omne tormẽtum, alioqui miserrimum est, cùm animum moriendi proieceris, non habere viuendi. Ad hæc ergo remedia te confer, medicus tibi quantum ambules, quantum exerceaeris, monstrabit. Ne indulgeas otio, ad quod vergit iners valetudo: vt legas clarius, & spiritum, cuius iter & receptaculum laborat, exerceas; vt nauiges, & viscera molli iactatione concutias: quibus cibis vtaris: vinum quando virium causa aduoces, quando intermittas, ne irritet & exasperet tussim. Ego tibi illud præcipio, quod non tantùm huius morbi, sed totius vitæ remedium est. Contemne mortem. Nihil triste est, cùm huius metum effugimus. Tria hæc in omni morbo grauia sunt, metus mortis, dolor corporis, intermissio voluptatum. De morte satis dictum est: hoc vnum dicam, non morbi hunc esse sed naturæ metum. multorum mortem distulit morbus: & saluti illis fuit, videri perire. Morieris, non quia ægrotas, sed quia viuis. Ista te res & sanatum manet. cùm conualueris, nõ mortem, sed valitudinem effugies. Ad illud nunc proprium incommodum reuertamur, magnos cruciatus habet morbus, sed hos tolerabiles intercalla faciunt. Nam summi doloris intentio inuenit finem. Nemo potest valdè dolere, & diu. sic nos amantissima nostri natura disposuit, vt dolorem aut tolerabilem aut breuem faceret. Maximi dolores consistunt in macerrimis corporis partibus. Nerui, articulique, & quicquid aliud exile est, acerrimè sæuit, cùm in arcto vitia concepit. Sed cito hæ partes obstupescunt, & ipso dolore sensum doloris amittunt: siue quia spiritus naturali prohibitus cursu, & mutatus in peius vim suam qua viget, admonétque nos, perdit: siue quia corruptus humor, cùm desiit habere quo confluat, ipse se elidit, & his quæ nimis impleuit, excutit sensum. Sic podagra & chiragra, & omnis vertebrarum dolor, neruorumque interquiescit, cùm illa quæ torquebat hebetauit: omnium istorum prima verminatio vexat: impetus mora extinguitur, & finis dolendi est obtorpuisse. Dentium, oculorum, aurium, dolor, ob hoc ipsum acutissimus est, quod inter angusta corporis nascitur: non minus mehercule quàm capitis ipsius. Sed quò incitatior est, eò citius in alienationem stuporemque conuertitur. Hoc itaque solatium vasti doloris est, quod necesse est desinas illum sentire, si nimis senseris. Illud autem est quod imperitos in vexatione corporis malè habet: non assueuerunt animo esse contenti: multum illis cum corpore fuit. Ideo vir magnus ac prudens animum deducit à corpore, & multum cum meliore & diuina parte versatur; cum hac querula ac fragili, quantum necesse est. Sed molestum est, inquis, carere assuetis voluptatibus, abstinere cibo, sitire, esurire. Hæc prima abstinentia grauia sunt: deinde cupiditas relanguescit, ipsis per quæ cupimus fatigatis ac deficientibus. Inde morosus est stomachus: inde quorum fuit auiditas, odium est. desideria ipsa moriuntur. Non est autem

autem acerbum carere eo, quod cupere desieris. Adiice, quòd nullus non intermittitur dolor, aut certè remittitur. Adiice, quòd licet & cauere venturum, & obsistere imminenti remediis. Nullus enim non signa præmittit, vtique qui ex solito reuertitur. Tolerabilis est morbi præsentia, si contempseris id quod extremum minatur. Noli mala tua facere tibi ipsi grauiora, & te querelis onerare. leuis dolor est, si nihil illi opinio adiecerit. Contra si exhortari te cœperis, ac dicere, Nihil est, aut certè exiguum est: duremus, iam desinet: leuem illum, dum putas, facies. Omnia ex opinione suspensa sunt, non ambitio tantùm ad illam respicit & luxuria & auaritia. Ad opinionem dolemus. tam miser est quisque quàm credit. Detrahendas præteritorum dolorum conquestiones puto, & illa verba: Nulli vnquam fuit peius. Quos cruciatus, quanta mala pertuli! Nemo me surrecturum putauit. Quotiens deploratus sum à meis, quotiens à medicis relictus! In equuleum impositi non sic distrahuntur. Etiam si sunt vera ista, transierunt. Quid iuuat præteritos dolores retractare, & miserum esse, quia fueris? Quid, quod nemo non multum malis suis adiicit, & sibi ipse mentitur? Deinde quod acerbum fuit, retulisse iucundum est. Naturale est, male sui fine gaudere. Circumcidenda ergo duo sunt, & futuri timor, & veteris incommodi memoria. hoc ad me iam non pertinet, illud nondum. In ipsis positus difficultatibus, dicat:

-----Forsan & hæc olim meminisse iuuabit.

Toto contra illum pugnet animo. vincetur, si cesserit: vincet, si se contra dolorem suum intenderit. Nunc hoc plerique faciunt, attrahunt in se ruinam cui obstandum est. istud quod premit, quod impendet, quod vrget, si subducere te cœperis, sequetur & grauius incumbet: si contra steteris, & obniti volueris, repelletur. Athletæ quantum plagarum ore, quantum toto corpore excipiunt? ferunt tamen omne tormentum gloriæ cupiditate: nec tantum quia pugnant, ista patiuntur: sed vt pugnent. exercitatio ipsa tormentum est. Nos quoque euincamus omnia, quorum præmium non corona nec palma est, nec tubicen prædicationi nominis nostri silentium faciens, sed virtus & firmitas animi & pax in ceterum parta, si semel in aliquo certamine debellata fortuna est. Dolorem grauem sentio. Quid ni sentias, si illum muliebriter tuleris? Quemadmodum perniciosior est hostis fugientibus, sic omne fortuitum incommodum magis instat cedenti & auerso. Sed graue est. quid nos ad hoc fortes sumus, vt leuia portemus? Vtrum vis, longum esse morbum, an concitatum & breuem? Si longus est, habet intercapedinem, dat refectioni locum: multum temporis donat: necesse est vt exurgat & desinat. Breuis morbus ac præceps alterutrum faciet; aut extinguetur, aut extinguet. Quid autem interest, non sit, an nō sim? In vtroque finis dolendi est. Illud quoque proderit, ad alias cogi-

cogitationes auertere animum, & à dolore discedere. Cogita quid honestè, quid fortiter feceris: bonas partes tecum ipse tracta: memoriam in ea, quæ maximè miratus es, sparge: tunc tibi fortissimus quisque & victor doloris occurrat. Ille qui dum varices exsecandas præberet, legere librum perseuerauit? Ille qui non desiit ridere, cùm ob hoc ipsum irati tortores omnia instrumenta crudelitatis experirentur. Non vincetur dolor ratione, qui victus est risu? Quicquid vis, nunc licet dicas, destillationes, & vim continuæ tussis egerentem viscerum partes, & febrem præcordia ipsa torrentem, & sitim, & artus in diuersum articulis exeuntibus tortos: plus est flamma, & equuleus, & lamina, & vulneribus ipsis intumescentibus, quod illa renouaret & altiùs vrgeret impressum. inter hæc tamen aliquis non gemuit: parum est. non rogauit, parum est. non respondit: parum est. risit, & quidem ex animo. vis tu post hoc dolorem deridere? sed nihil, inquit, agere sinit morbus, qui me omnibus abduxit officiis. Corpus tuum valetudo tenet, non animum. Itaque cursoris moratur pedes, sutoris ac fabri manus impedit. Si animus tibi esse in vsu solet, suadebis, docebis, audies, disces, quæres, recordaberis. Quid porrò? nihil agere te credis, si temperans æger sis? Ostendes morbum posse superari, vel certè sustineri. Est, mihi crede, virtuti etiam in lectulo locus. Non tantùm arma & acies dant argumenta alacris animi, indomitique terroribus, & in vestimentis vir fortis apparet. Habes quod agas: bene luctare cum morbo: si nihil te coëgerit, si nihil exorauerit, insigne prodis exemplum. O quàm magna erat gloriæ materia, si spectaremur ægri! Ipse te specta, ipse te lauda. Præterea duo sunt genera voluptatum, corporales morbus inhibet, non tamen tollit: immo, si verum æstimes, incitat: magis iuuat bibere sitientem, gratior est esurienti cibus. Quicquid ex abstinentia contigit, auidiùs excipitur. Illas verò animi voluptates, quæ maiores certioresque sunt, nemo medicus ægro negat: has quisquis sequitur, & bene intelligit, omnia sensuum blandimenta contemnit. O infelicem ægrum! quare? quia non vino niuem diluit: quia non rigorem potionis suæ, quam capaci scypho miscuit, renouat fracta insuper glacie: quia non ostrea illi Lucrina in ipsa mensa aperiuntur: quia non circa cœnationem eius tumultus coquorum est, ipsos cum obsoniis focos transferentium: hoc enim iam luxuria commenta est. Ne quis intepescat cibus, ne quid palato iam calloso parum ferueat, cœnam culina prosequitur. O infelicem ægrum! edet quantum concoquat: non iacebit in conspectu aper, vt vilis caro, à mensa relegatus: nec in repositorio eius pectora auium; totas enim videre fastidium est; congesta ponentur. Quid tibi mali factum est? Cœnabis tanquam æger, imò aliquando tanquam sanus. Sed omnia ista facile perferemus, sorbitionem, aquam calidam, & quicquid aliud intolerabile videtur delicatis & luxu fluen-

fluentibus, in agisque animo quàm corpore morbidis: tantum mortem desinamus horrere. Desinemus autẽ, si fines bonorum ac malorum cognouerimus. Ita demum nec vita tædio erit, nec mors timori. Vitam enim occupare satietas sui non potest, tot res, varias, magnas, diuinas percensentem. in odium illam sui adducere solet iners otium. Rerum naturã peragranti nunquam in fastidium veritas veniet: falsa satiabunt. Rursus si mors accedit & vocat, licet immatura sit, licet mediam præcidat ætatem, perceptus longissimæ fructus est. Cognita est illi ex magna parte natura, scit tempore honesta non crescere. his necesse est videri omnem vitam breuẽ, qui illam voluptatibus vanis & ideo infinitis metiuntur. His te cogitationibus recrea, & interim epistolis nostris vacando. Veniet aliquod tempus, quod nos iterũ iungat ac misceat: quãtũlibet sit, illud longum faciet scientia vtendi. Nam, vt Posidonius ait, vnus dies hominum eruditorũ plus patet, quàm imperitis longissima ætas. Interim tene hoc, morde: aduersis nõ succumbere, lætis non credere, omnem fortunæ licentiam in oculis habere: tanquam quicquid potest facere factura sit. Quicquid expectatum est diu, leuius accedit.

EP. LXXIX. EXPECTO epistolas tuas, quibus mihi indices, circumitus Siciliæ totius quid tibi noui ostenderit, & omnia de ipsa Charybdi certiora. Nam Scyllam saxum esse, & quidem non terribile nauigantibus, optimè scio. Charybdis an respondeat fabulis, perscribi mihi desidero. Et si forte obseruaueris, (dignum est autem vt obserues) fac nos certiores, vtrum vno tantùm vento agatur in vortices, an omnis tempestas æquè mare illud contorqueat: & an verum sit, quicquid illo freti turbine arreptum est, per multa millia trahi conditum, & circa Tauromenitanum litus emergere. Si hæc mihi perscripseris, tunc tibi audebo mandare, vt in honorem meum, Ætnam quoque ascendas: quam consumi, & sensim subsidere, ex hoc colligunt, quòd aliquanto longius nauigantibus solebat ostẽdi. Potest hoc accidere, non quia montis altitudo desedit, sed quia ignis euanuit, & minus vehemens ac largus effertur, ob eandem causam fumo quoque per diem segniore. Neutrum autem incredibile est, nec montem qui deuoretur quotidie minui, nec ignem non manere eundem: qui non ipse ex se est, sed in aliqua inferna valle conceptus exæstuat, & alibi pascitur, in ipso monte non alimentum habet, sed viam. In Lycia regio notissima est, Ephestion incolæ vocant, perforatum pluribus locis solum, quod sine vllo nascentium damno ignis innoxius circuit. Læta itaque regio est & herbida, nil flammis adurentibus, sed tantùm vi remissa ac languida refulgentibus. Sed reseruemus ista tunc quæsituri, cùm tu mihi scripseris, quantum ab ipso ore montis niues absint, quas ne æstas quidem soluit: adeo tutæ sunt ab igne vicino. Non est autem, quod istam curam imputes mihi: morbo enim

tuo daturus eras, etiam si nemo tradidisset tibi, donec AEtnam describas in tuo carmine, & hunc sollemnem omnibus poëtis locum attingas: quem quo minus Ouidius tractaret, nihil obstitit, quod iam Virgilius impleuerat, ne Seuerum quidem Cornelium vterque deterruit. Omnibus praeterea feliciter hic locus se dedit: & qui praecesserant, non praeripuisse mihi videntur quae dici poterant, sed aperuisse. Sed multum interest, vtrum ad consumptam materiam, an ad subactam accedas. Crescit in dies, & inuenturis inuenta non obstant. Praeterea condicio optima est vltimi. Parata verba inuenit, quae aliter instructa nouam faciem habent: nec illis manus inicit tanquam alienis. Sunt enim publica. Iurisconsulti negant quicquam publicum vsucapi. Aut ego te non noui, aut AEtna tibi saliuam mouet. Iam cupis grande aliquid, & par prioribus scribere. Plus enim sperare modestia tibi tua non permittit: quae tanta in te est, vt videaris mihi retracturus ingenij tui vires, si vincendi periculum sit: tanta tibi priorum reuerentia est. Inter cetera hoc habet boni sapientia. Nemo ab altero potest vinci, nisi dum ascenditur. dum ad summum perueneris, paria sunt. Non est incremento locus, statur. Numquid Sol magnitudini suae adiicit? Numquid luna vltra quàm solet procedit? Maria non crescunt: mundus eundem habitum ac modum seruat. Extollere se, quae iustam magnitudinem impleuere, non possunt. Qui cunque fuerint sapientes, pares erunt & aequales: habebit vnusquisque ex his proprias dotes. Alius erit affabilior, alius expeditior, alius promptior in eloquendo, alius facundior. Illud de quo agitur, quod beatum facit, aequale erit in omnibus. An AEtna tua possit sublabi, & in se ruere, an hoc excelsum cacumen & conspicuum per vasti maris spatia detrahat assidua vis ignium, nescio: virtutem non flamma, non ruina inferius adducet. Haec vna maiestas deprimi nescit, nec proferri vltra, nec referri potest. Sic huius, vt caelestium, stata magnitudo est. Ad hanc nos conemur educere. iam multum operis effectum est: immo, si verum fateri volo, non multum. Nec enim bonitas est, pessimis esse meliorem. Quis oculis glorietur, qui suspicentur diem, quibus sol per caliginem splendet? licet contentus interim sit effugisse tenebras, adhuc non fruitur bono lucis. Tunc animus noster habebit quod gratuletur sibi, cum emissus his tenebris, in quibus volutatur, non tenui visu clara prospexerit, sed totum diem admiserit, & redditus caelo suo fuerit, cum receperit locum quem occupauit sorte nascendi. Sursum vocant illum initia sua. Erit autem illic etiam antequam hac custodia exsoluatur, cum vitia disiecerit, purusque ac leuis in cogitationes diuinas emicuerit. Hoc nos oportet agere, Lucili carissime, in hoc ire impetu toto: licet pauci sciant, licet nemo videat. Gloria, vmbra virtutis est: etiam inuitos comitabitur. Sed quemadmodum aliquando vmbra antecedit, aliquando sequi-

quitur, Ita gloria aliquando ante nos est, visendámque se præbet; aliquando in auersio est, maiorque quo serior, vbi inuidia secessit. Quamdiu videbatur furere Democritus? vix recepit Socratem fama. Quamdiu Catonem ciuitas ignorauit? respuit: nec intellexit, nisi cum perdidit. Rutilii innocentia ac virtus lateret, nisi accepisset iniuriam: dum violatur, effulsit. Numquid non sorti suæ gratias egit, & exilium suum complexus est? De his loquor, quos illustrauit fortuna, dum vexat. Quàm multorum profectus in notitiam euasere post ipsos? quàm multos fama non excepit, sed eruit? Vides Epicurum, quantopere non tantum eruditiores, sed hæc quoque imperitorum turba miretur. Hic ignotus ipsis Athenis fuit, circa quas delituerat. Multis itaque iam annis Metrodoro suo superstes, in quadam epistola, cum amicitiam suam & Metrodori, grata commemoratione cecinisset, hoc nouissime adiecit, nihil sibi & Metrodoro inter bona tanta nocuisse, quod ipsos illa nobilis Græcia non ignotos solùm habuisset, sed pæne inauditos. Numquid ergo non postea quàm esse desierat, inuentus est? Numquid non opinio eius emicuit? Hoc Metrodorus quoque in quadam epistola confitetur, se & Epicurum non satis emicuisse: sed post se & Epicurum, magnum paratúmque nomen habituros, apud eos qui voluissent per eadem ire vestigia. Nulla virtus latet: & latuisse, non ipsius est damnum. Veniet qui conditam & sæculi sui malignitate compressam dies publicet. Paucis natus est, qui populum ætatis suæ cogitat. Multa annorum millia, multa populorum superuenient. Ad illa respice, etiam si omnibus tecum viuentibus silentium liuor indixerit: venient qui sine offensa, sine gratia iudicent. Si quod est pretium virtutis ex fama, nec hoc interit. Ad nos quidem nihil pertinebit posterorum sermo: tamen etiam non sentientes colet ac frequentabit. Nulli non virtus & viuo & mortuo retulit gratiam, si modo illam bona secutus est fide, si se non exornauit & pinxit, sed idem fuit, siue ex denuntiato videbatur, siue imparatus ac subito. Nihil simulatio proficit, paucis imponit leuiter extrinsecus inducta facies. veritas in omnem partem sui semper eadem est. Quæ decipiunt, nihil habent solidi. Tenue est mendacium: perlucet, si diligenter inspexeris.

EP. LXXX. HODIERNO die non tantum meo beneficio mihi vaco, sed spectaculi, quod omnes molestos ad sphæromachiam auocauit. Nemo irrumpit, nemo cogitationem meam impedit, quæ hac ipsa fiducia procedit audacius. Non crepuit subinde ostium, non alleuatur velum: licebit vni vadere, quod magis necessarium est per se eunti, & suam sequenti viam. Non ergo sequor priores? facio, sed permitto mihi & inuenire aliquid & mutare, & relinquere. Non seruio illis, sed assentior. Magnum tamen verbum dixi, qui mihi silentium promittebam, & sine interpellatore secretum. Ecce

ingens clamor ex stadio profertur, & me non excutit mihi, sed in huius ipsius rei contentionem transfert. Cogito mecum, quàm multi corpora exerceant, quàm ingenia pauci: quantus ad spectaculum non fidele & lusorium fiat concursus, quanta sit circa artes bonas solitudo: quàm imbecilli animo sint, quorum lacertos humerosque miramur. Illud maximè reuoluo mecum, si corpus perduci exercitatione ad hanc patientiam potest, qua & pugnos pariter & calces non vnius hominis ferat, qua solem ardentissimum in feruentissimo puluere sustinens aliquis, & sanguine suo madens diem ducat: quanto facilius animus corroborari possit, vt fortunæ ictus inuictus excipiat, vt proiectus, vt conculcatus exsurgat. Corpus enim multis eget rebus, vt valeat. Animus ex se crescit, se ipse alit, se exercet. Illi multo cibo, multa potione opus est, multo oleo, longa denique opera: tibi continget virtus sine apparatu, sine impensa. Quicquid facere te potest bonum, tecū est. Quid tibi opus est vt sis bonus? velle. Quid autē melius potes velle, quàm eripere te huic seruituti, quæ omnes premit; quàm mancipia quoque condicionis extremæ, & in his sordibus nata, omni modo exuere conantur? peculium suum, quod comparauerunt ventre fraudato, pro capite numerant. Tu non concupisces quanticunque ad libertatem peruenire, qui te putas in illa natum? Quid ad arcā tuam respicis? emi non potest. Itaque in tabellas vanum coniicitur nomen libertatis, quam nec qui emerunt habent, nec qui vendiderunt. Tibi des oportet istud bonum: à te petas. Libera te primum metu mortis, illa nobis primum iugum imponit. Deinde metu paupertatis. Si vis scire quàm nihil in illa mali sit, compara inter se pauperum & diuitum vultus. Sæpiùs pauper & fideliùs ridet: nulla sollicitudo in alto est, etiam si qua incidit cura, velut nubes leuis transit: horum qui felices vocantur, hilaritas ficta est, aut grauis & suppurata tristitia: & quidem grauior, quia interdum non licet palam esse miseros: sed inter ærumnas cor ipsum exedentes, necesse est agere felicem. Sæpius hoc exemplo mihi vtendum est: nec enim vllo efficacius exprimitur hic humanæ vitæ mimus, qui nobis partes has, quas male agamus, assignat. Ille qui in scenam elatus incedit, & hæc resupinus dicit,

Ex imperio Argis regna mihi liquit Pelops,
Qua Ponto ab Helles atque ab Ionio mari
Vrgetur Isthmos:

seruus est, quinque modios accepit, & quinque denarios: Ille, qui superbus, atque in potentia & fiducia virium tumidus, ait:

Quod nisi quieris Menelae, hac dextra occides:

diurnum accipit, in cœnaculo dormit. Idem de istis licet omnibus dicas, quos supra capita hominum, supraque turbam delicatos lectica suspendit. Omnium istorum personata felicitas est. Contemnes illos, si despoliaueris. Equum empturus, solui iubes stratum, detrahis vestimenta venalibus, ne qua vi-

tia:

tia corporis lateant? hominem inuolutum aestimas? Mangones, quicquid est quod displiceat, aliquo lenocinio abscondunt. Itaque ementibus ornamenta ipsa suspecta sunt: siue crus alligatum, siue brachium aspiceres, nudari iuberes, & ipsum tibi corpus ostendi. Vides illum Scythiae Sarmatiaeve regem insigni capitis decorum? si vis illum aestimare, totumque scire qualis sit, fasciam solue. multu mali sub illa latet. Quid de aliis loquor? si perpendere te voles, sepone pecuniam, domum, dignitatem: intus te ipse considera. Nunc qualis sis, aliis credis.

EP. LXXXI. QUERERIS incidisse te in hominem ingratum. Si hoc nunc primum, age aut fortunae, aut diligentiae tuae gratias. Sed nihil facere hoc loco diligentia potest, nisi te malignum. Nam si hoc periculum vitare volueris, non dabis beneficia. Ita ne apud alium pereant, apud te peribunt. Non respondeant potius, quàm non dentur. Et post malam segetem serendum est. Saepe quicquid perierat assidua infelicis soli sterilitate, vnius anni restituit vbertas. Est tanti, vt gratum inuenias, experiri & ingratos. Nemo habet tam certam in beneficiis manum, vt non saepe fallatur. Aberrent, vt aliquando haereant. Post naufragium maria tentantur: feneratorem non fugat à foro decoctor. Citò inerti otio vita torpebit, si relinquendum est quicquid offendit. Te vero benigniorem haec ipsa res faciat. Nam cuius rei euentus incertus est, id, vt aliquando procedat, saepe tentandum est. Sed de isto satis multa in iis libris locuti sumus, qui De Beneficiis inscribuntur. Illud magis quaerendum videtur, quod non satis (vt existimo) explicatum est: An is qui profuit nobis, si postea nocuit, paria fecerit, & nos debito soluerit. Adiice, si vis, & illud: Multo plus postea nocuit, quàm antè profuerat. Si rectam illam rigidi iudicis sententiam quaeris, alterum ab altero absoluet, & dicet: Quamuis iniuria praeponderet, tamen beneficiis donetur, quod ex iniuria superest. plus nocuit, sed prius profuit. Itaque habeatur & temporis ratio. Iam illa manifestiora sunt quàm vt admoneri debeas: quaerendum esse, quàm libenter profuerit, quàm inuitus nocuerit: quoniam animo & beneficia & iniuriae constant. Nolui beneficium dare. Victus sum aut verecundia, aut instantis pertinacia, aut spe. Eo animo quidque debetur, quo datur: nec quantum, sed à quali profectum sit voluntate, perpenditur. Nunc coniectura tollatur. Et illud beneficium fuit, & hoc quod modum beneficii prioris excessit, iniuria est. Vir bonus vtrosque calculos sic ponit, vt se ipse circumscribat: beneficio adiicit, iniuriae demit. Ille alter remissior iudex, quem esse me malo, iniuriae obliuisci debebit, officii meminisse. Hoc certè, inquam, iustitiae conuenit, suum cuique reddere, beneficio gratiam, iniuriae talionem, aut certè malam gratiam. Verum erit istud, cùm alius iniuriam fecerit, alius beneficium dederit. Nam si idem est, beneficio vis iniuriae extingui-

tur. Nam cui etiam si merita non antecessissent, oportebat ignosci, post beneficia lædenti, plus quàm venia debetur. Non pono vtriq. par pretium: pluris æstimo beneficium quàm iniuriam. Non omnes sciunt referre beneficium. Potest etiam imprudens, & rudis, & vnus è turba, vtique dum prope est ab accepto, reddere beneficium, & pensare: ignorat autem quantum debeat. Vbi sapienti notum est, quanti res quæque taxanda sit. Nam ille de quo loquebar modò, stultus, etiam si bonæ voluntatis est, aut minus quàm debet, aut tempore, aut quo non debet loco, reddit: id quod referendum est, effundit atque abiicit. Mira in quibusdam rebus verborum proprietas est: & consuetudo sermonis antiqui, quædam efficacissimis & officia docentibus notis signat. Sic certè solemus loqui: Ille illi gratiam retulit. Referre est vltro quod debeas afferre. Non dicimus, Gratiam reddidit. Redduntur enim, & qui reposcuntur, & qui inuiti, & qui vbilibet, & qui per alium. Non dicimus, Reposuit beneficium aut soluit: nullum enim nobis placuit, quod æri alieno conuenit, verbum. Referre, est ad eum à quo acceperis, ferre. Hæc vox significat voluntariam relationem. Qui retulit, ipse se appellauit. Sapiens omnia examinabit secum, quantum acceperit, à quo, quando, vbi, quemadmodum. Itaque negamus quenquam scire gratiam referre, nisi sapientem; non magis quàm beneficium dare quisquam scit, nisi sapiens: hic scilicet qui magis dato gaudet, quàm alius accepto. Hoc aliquis inter illa numerat, quæ videmur inopinata omnibus dicere: παράδοξα Græci vocant: & ait, Nemo ergo scit præter sapientem referre gratiam? ergò nec quod debet creditori suo, reponere quisquam scit alius? nec cùm emit aliquam rem, pretium venditori persoluere? Sed ne nobis fiat inuidia, scito idem dicere Epicurum. Metrodorus certè ait, solum sapientem referre gratiam scire. Deinde idem admiratur, cùm dicimus, Solus sapiens scit amare, Solus sapiens amicus est. Atqui & amoris & amicitiæ pars est, referre gratiam: immo hoc magis vulgare est, & in plures cadit, quàm vera amicitia. Deinde idem admiratur quod dicimus fidem nisi in sapiente non esse: tanquam non ipse idem dicat. An tibi videtur fidem habere, qui referre gratiam nescit? Desinant itaque infamare nos, tanquam incredibilia iactantes: & sciant apud sapientem esse ipsa honesta, apud vulgum simulacra rerum honestarum & effigies. Nemo referre gratiam scit, nisi sapiens. Stultus quoque vtcunque scit, & quemadmodum potest referat: scientia illi potiùs quàm voluntas desit. Velle non discitur. Sapiens intra se omnia comparabit. Maius enim aut minus fit (quamuis idem sit) tempore, loco, causa. Sæpe enim hoc non potuere diuitiæ in domum infusæ, quod opportune dati mille denarij. Multum enim interest, donaueris, an succurreris: seruauerit illum tua liberalitas, an instruxerit. Sæpe quod datur,

datur, exiguum est: quod sequitur ex eo, magnum. Quantum autem existimas interesse, vtrum aliquis quod dederat, sumpserit, an beneficium acceperit, vt daret? Sed ne in eadem quæ satis scrutati sumus, reuoluamur, in hac comparatione beneficij & iniuriæ vir bonus iudicabit quidē quod erit æquissimum, sed beneficio fauebit; in hanc erit partem procliuior. Plurimum autem momenti persona solet afferre in rebus eiusmodi. Dedisti mihi beneficium in seruo, iniuriam fecisti in patre: seruasti mihi filium, sed patrem abstulisti. Alia deinceps, per quæ procedit omnis collatio, prosequetur. Et si pusillum erit quod intersit, dissimulabit. Etiam si multum fuerit, si id donari salua pietate ac fide poterit, remittet, id est, si ad ipsum tota pertinebit iniuria. Summa rei hæc est: Facilis erit in commutando: patietur plus imputari sibi: inuitus beneficium per compensationem iniuriæ soluet: in hanc partem inclinabit, huc verget, vt cupiat debere gratiam, cupiat referre. Errat enim, si quis beneficium libentius accipit quàm reddit. Quanto hilarior est qui soluit, quàm qui mutuatur: tanto debet lætior esse, qui se maximo ære alieno accepti beneficii exonerat, quàm qui cum maxime obligatur. Nam in hoc quoque falluntur ingrati, quod creditori quidem præter sortem extra ordinem numerant: beneficiorum autem vsum esse gratuitum putant. Et illa crescunt mora; tantóque plus soluendum est, quanto tardius. Ingratus est, qui beneficium reddit sine vsura. Itaque huius quoque rei habebitur ratio, cùm conferentur accepta & expensa. Omnia facienda sunt, vt quàm gratissimi simus. Nostrum enim hoc bonum est, non quemadmodum iustitia, vt vulgo creditur, ad alios pertinens: maxima pars eius in se redit. Nemo non cum alteri prodest, sibi profuit. Non eo nomine dico, quod volet adiuuare adiutus, protegere defensus, quod bonum exemplum circuitu ad facientem reuertitur: sicut mala exempla recidunt in auctores; nec vlla miseratio contingit his, qui patiuntur iniurias, quas posse fieri, faciendo docuerunt: sed quod virtutum omnium pretium in ipsis est. Non enim exercentur ad præmium. Rectè facti, fecisse merces est. Gratus sum: non vt alius mihi libentius præstet, priori irritatus exemplo, sed vt rem iucundissimam ac pulcherrimam faciam. Gratus sum: non quia expedit, sed quia iuuat. Hoc vt scias ita esse, si gratum esse non licebit, nisi vt videar ingratus; si reddere beneficium non aliter, quàm per speciem iniuriæ potero, æquissimo animo ad honestum consilium per mediam infamiam tendam. Nemo mihi videtur pluris æstimare virtutem, nemo illi magis esse deuotus, quàm qui boni viri famam perdidit, ne conscientiam perderet. Itaque, vt dixi, maiore tuo, quàm alterius bono gratus es. Illi enim vulgaris & quotidiana res contigit, recipere quod dederat: tibi magna, & ex beatissimo animi statu profecta, gratum fuisse. Nam si mali-

malitia miseros facit, virtus beatos, gratum autem esse virtus est, rem vsitatam reddidisti, inæstimabilem consecutus es, conscientiam grati; quæ nisi in animum diuinum fortunatúmque non peruenit. In contrarium autem huic affectum summa infelicitas vrget. Nemo si ingratus est, non miser erit: non differo illum, statim miser est. Itaque ingrati esse vitemus, non aliena causa, sed nostra. Minimum ex nequitia leuissimúmque ad alios redundat: quod pessimum ex illa est & (vt ita dicam) spississimum, domi remanet, & premit habentem: quemadmodum Attalus noster dicere solebat. Malitia ipsa maximam partem veneni sui bibit. Illud venenum quod serpentes in alienam perniciem proferunt, sine sua continent, non est huic simile: hoc habentibus pessimum est. Torquet ingratus se, & macerat: odit quæ accepit, quia redditurus est, & extenuat: iniurias verò dilatat atque auget. Quid autem eo miserius, cui beneficia excidunt, hærent iniuriæ? At contra sapientia exornat omne beneficium, ac sibi ipsi commendat, & se assidua eius commemoratione delectat. Malis vna voluptas est, & hæc breuis, dum accipiunt beneficia: ex quibus sapienti longum gaudium manet, ac perenne. Non enim illum accipere, sed accepisse delectat: quod immortale est & assiduum. Illa contemnit quibus læsus est, nec obliuiscitur per negligentiam, sed volens. Non vertit omnia in peius, sed nec quærit cui imputet casum, & peccata hominum ad fortunam potius refert. Non calumniatur verba, nec vultus: quicquid accidit, benignè interpretando leuat: nec offensæ potius quàm beneficii meminit: quantum potest, in priore ac meliore se memoria detinet: nec mutat animum aduersus bene meritos, nisi multum malefacta præcedant, & manifestum etiam conniuenti discrimen est: tunc quoque in hoc duntaxat, vt talis sit post maiorem iniuriam, qualis ante beneficium. Nam cùm beneficio par est iniuria, aliquid in animo beneuolentiæ remanet. Quemadmodum reus sententiis paribus absoluitur, & semper quicquid dubium est, humanitas inclinat in melius: sic animus sapientis, vbi paria maleficiis merita sunt, desinet quidem debere, sed non desinet velle debere: & hoc facit, quod qui post tabulas nouas soluunt. Nemo autem gratus esse potest, nisi contempserit ista, propter quæ vulgus insanit. Si referre vis gratiam, & in exilium eundum est, & effundendus sanguis, & suscipienda egestas, & ipsa innocentia sæpe maculanda, indignisque obiicienda rumoribus. Non paruo sibi constat homo gratus. Nihil carius æstimamus quàm beneficium, quamdiu petimus: nihil vilius cùm accepimus. Quæris, quid sit quod obliuionem acceptorum nobis faciat? Cupiditas accipiendorum. Cogitamus non quid impetratum, sed quid impetrandum sit. Abstrahunt à recto diuitiæ, honores, potentia, & cetera, quæ opinione nostra cara sunt, pretio suo vilia. Nescimus æstimare res: de quibus non cum fama, sed cum rerum

natura-

natura deliberandi m est. Nihil habent ista magnificum, quo te enitea in se nostras trahant, præter hoc, quod mirari illa consueuimus. Non enim quia concupiscenda sunt, laudantur; sed concupiscuntur, quia laudata sunt: & cum singulorum error publicū fecerit, singulorū errorem facit publicus. Sed quemadmodum illa credidimus, sic & in hoc fidem populo demus, nihil esse grato animo honestius. Omnes hoc urbes, omnes etiam ex barbaris regionibus gentes conclamabunt. In hoc bonis malisq; conueniet. Erunt qui voluptates laudent, erunt qui labores malint: erunt qui dolorem maximum malum dicant, erunt qui ne malum quidem appellent: diuitias aliquis ad summum bonum admittet, alius illas dicet humanæ malo vitæ repertas: nihil esse eo locupletius, cui quod donet fortuna, non inuenit. In tanta judiciorū diuersitate, referendam bene merētibus gratiam, omnes vno tibi, quod aiunt, ore affirmabunt: in hoc tam discors turba, consentiet, cum interim iniurias pro beneficiis reddimus. Et prima causa est, cur quis ingratus sit, si satis gratus esse nō potuit. Eo perductus est furor, vt periculosissima res sit, beneficia in aliquem magna conferre. Nam quia putat turpe, non reddere, non vult esse cui reddat. Tibi habe quod accepisti. Non repeto: non exigo. Profuisse tutum sit. Nullum est odium perniciosius, quàm beneficij violati pudore.

EP. LXXXII. DESII iam de te esse sollicitus. Quem, inquis, deorum sponsorem accepisti? eum scilicet qui neminem fallit, animum, recti ac boni amatorem. In tuto pars tui melior est. potest fortuna tibi iniuriam facere: quod ad rem magis pertinet, non timeo ne tu facias tibi. I, quà cœpisti: & in isto te vitæ habitu compone, placidè, non molliter. Male mihi esse malo, quàm molliter. Male nunc sic excipe, quemadmodum à populo solet dici, dure, asperè, laboriosè. Audire solemus sic quorundam vitam laudari, quibus inuidetur: Molliter viuit. hoc dicunt, malus est. Paulatim enim effeminatur animus, atque in similitudinem otii sui & pigritiæ, in qua iacet, soluitur. Quid ergo? viro non vel obrigescere satius est? Deinde delicati timent mortem, cui vitam suam fecere similem. Multum interest inter otium & conditiuum. Quid ergo, inquis, non satius est vel sic iacere, quàm istis officiorum verticibus volutari? Vtraque res letalis est, & contractio, & torpor. Puto, æquè qui in odoribus iacet, mortuus est, quàm qui rapitur vnco. Otium sine litteris mors est, & hominis viui sepultura. Quid denique prodest secessisse, tanquam non trans maria nos sollicitudinum causæ persequantur? Quæ latebra est, in quam non intret metus mortis? Quæ tam munita, & in altum subducta vitæ quies, quam non dolor terreat? Quocunque te abdideris, mala humana circumstrepent. Multa extra sunt, quæ circumeunt nos, quæ aut fallant, aut vrgeant. Multa intus, quæ etiam in media soli-

solitudine exaestuant. Philosophia circumdanda est, inexpugnabilis murus, quem fortuna multis machinis lacessitum non transit. In insuperabili loco stat animus, qui externa deseruit, & arce se sua vindicat: infra illum omne telum cadit. Non habet, vt putamus, fortuna longas manus: neminem occupat, nisi hærentem sibi. Itaque quantum possumus, ab illa resiliamus: quod sola præstabit sui naturæque cognitio. Sciat quo iturus sit, vnde ortus: quid illi bonum, quod malum sit: quid petat, quid deuitet: quæ sit illa ratio, quæ appetenda ac fugienda discernat, qua cupiditatum mansuescit insania, timorum sæuitia compescitur. Hæc quidam putant ipsos etiam sine philosophia repressisse: sed cùm securos aliquis casus expertus est, exprimitur sera confessio. Magna verba excidunt, cùm tortor poposcit manum, cùm mors propius accessit. Possis illi dicere: Facilè prouocabas mala absentia. Ecce dolor, quem tolerabilem esse dicebas: Ecce mors, contra quam multa animosè locutus es: sonant flagella, gladius micat:

Nunc animis opus Ænea,
nunc pectore firmo.

Faciet autem illud firmum assidua meditatio: si non verba exercueris, sed animum: si contra mortem te præparaueris: aduersus quam non exhortabitur, nec attollet, qui cauillationibus tibi persuadere tentauerit, mortem malum non esse. Libet enim, Lucili virorum optime, ridere ineptias Græcas, quas nondum, quamuis mirer, excussi. Zeno noster has collectione vtitur: Nullum malum gloriosum est: mors autem gloriosa est: mors ergo non est malum. Profecisti, liberatus sum metu. Post hæc non dubitabo porrigere ceruicem. Non vis seuerius loqui, nec morituro risum mouere? Non mehercule facilè tibi dixerim, vtrum ineptior fuerit, qui se hac interrogatione iudicauit mortis metum extinguere; an qui hoc, tanquam ad rem pertineret, conatus est soluere. Nam & ipse interrogationem cōtrariam opposuit, ex eo natam, quòd mortem inter indifferentia ponimus, quæ ἀδιάφορα Græci vocant. Nihil, inquit, indifferens gloriosum est: mors autem gloriosum est: ergo mors non indifferens. Hæc interrogatio vides vbi obrepat: mors non est gloriosa, sed fortiter mori gloriosum est: & cùm dicit, indifferens nihil gloriosum est; concedo tibi, ita vt dicam, nihil gloriosum esse, nisi circa indifferentia: indifferentia autem esse dico, nec bona, nec mala; tanquam morbum, dolorem, paupertatem, exilium, mortem: nihil horum per se gloriosum est, nihil tamen sine his. Laudatur enim non paupertas, sed is quem non submittit, nec incuruat. Laudatur non exilium, sed qui hoc non doluit. Laudatur non dolor, sed ille quem nihil coegit dolor. Nemo mortem laudat, sed eum cui mors ante abstulit animum, quàm conturbauit. Omnia ista per se non sunt honesta, nec gloriosa: sed quicquid virtus ex illis adiit, tractauitque, honestum & gloriosum facit: illa in medio posita sunt. Interest, vtrum

malacia illis an virtus manum admouerit. Mors enim illa quæ in Catone gloriosa est, in Bruto statim turpis est & erubescenda. Hic est enim Brutus, qui cùm periturus mortis moras peteret, ad exonerandum ventrem secessit; & euocatus ad mortem, iussusq. præbere ceruicem: Præbebo, inquit: ita viuam. Quæ dementia est fugere, cùm retro ire non possis? Præbebo, inquit: ita viuam, penè adiecit, Vel sub Antonio. O hominem dignum, qui vitæ dederetur! Sed, vt cœperam dicere, vt des ipsam mortem nec malum esse, nec bonum, Cato illa honestissimè vsus est, turpissimè Brutus. Omnis res, quod non habuit decus virtute addita sumit. Cubiculum lucidum dicimus; hoc idem obscurissimum est nocte. Dies illi lucem infundit, nox eripit. Sic istis quæ à nobis indifferentia ac media dicuntur, diuitiis, viribus, formæ, honoribus, regno; & contrà, morti, exilio, malæ valetudini, doloribus, quæque alia aut minus, aut magis pertimuimus: aut malitia aut virtus dat boni vel mali nomen. Massa per se nec calida nec frigida est: in fornacem coniecta concaluit: in aquam remissa refrixit. Mors honesta est, per illud quod honestum est. Id est virtus, & animus externa contemnens. Est & horum Lucili, quæ appellamus media, grande discrimen. Non enim sic mors indifferens est, quomodo vtrum capillos pares habeas. Mors inter illa est, quæ mala quidem non sunt, tamen habent mali speciem. Sui amor est, & permanendi conseruandique se insita voluntas, atque aspernatio dissolutionis, quia videtur multa nobis bona eripere, & nos ex hac cui assueuimus rerum copia educere. Illa quoque res morti nos alienat, quod hæc iam nouimus: illa ad quæ transituri sumus, nescimus qualia sint, & horremus ignota. Naturalis præterea tenebrarum metus est, in quas adductura mors creditur. Itaque etiam si indifferens mors, non tamen inter ea est, quæ facilè negligi possint. Magna exercitatione durandus est animus, vt conspectum eius accessúmque patiatur. Mors contemni debet, magis quàm solet, multa enim de illa credimus. Multorum ingeniis certatum est ad augendam eius infamiam. Descriptus est carcer infernus, & perpetua nocte oppressa regió, in qua ingens ianitor Orci,

Ossa super recubans antro semesa cruento,
Æternum latrans exangues territat vmbras.

Sed etiam cùm persuaseris, ista fabulas esse, nec quicquam defunctis superesse quod timeant, subit alius metus. Æquè enim timent, ne apud inferos sint, quàm ne nusquam. His aduersantibus quæ nobis infudit lõga persuasio, fortiter pati mortem, quid ni gloriosum sit, & inter maxima opera mentis humanæ? quæ nunquam ad virtutem exurget, si mortem malum esse crediderit: exsurget, si putabit indifferens esse. Non recipit rerum natura, vt aliquis magno animo accedat ad id quod malum iudicat: pigrè veniet, & cunctanter. Non est autem

autem gloriosum, quod ab inuito & tergiuersante fit. Nihil facit virtus quia necesse est. Adijce nunc, quod nihil honestè fit, nisi cui totus animus incubuit, atque affuit, cui nulla parte sui repugnauit. Vbi autem ad malum acceditur, aut peiorum metu fit, aut spe bonorum, ad quæ peruenire tanti sit, deuorata vnius mali patiētia. Dissident inter se iudicia facientis. Hinc est, quod iubeat proposita perficere: illinc, quod retrahat, & ab re suspecta ac periculosa fuget. Igitur in diuersa distrahitur. Si hoc est, perit gloria. Virtus enim concordi animo decreta peragit. non timet quod facit.

Tu ne cede malis, sed contra audentior ito.

Non ibis audentior, si mala illa esse credideris. Eximendum hoc è pectore est: alioqui hæsitabit impetum moratura suspicio. Trudetur in id, quod inuadendum est. Nostri quidem videri volunt, Zenonis interrogationem veram esse, fallacem autem alteram & falsam quæ illi opponitur. Ego non redigo ista ad legem Dialecticam, & ad illos artificii veternosissimi nodos: totum genus istud exturbandum iudico, quo circumscribi se qui interrogatur, existimat, & ad confessionem perductus aliud respondet, aliud putat. Pro veritate simplicius agendum est: contra metum fortius. Hæc ipsa quæ voluntur ab illis, soluere malim & expendere, vt persuadeam, non vt imponam. In aciem educturus exercitum, pro coniugibus ac liberis mortem obiturum, quomodo exhortabitur? Do tibi Fabios, totum Reip. bellum in vnam transferentes domum. Laconas tibi ostendo in ipsis Thermopylarum angustiis positos, nec victoriam sperantes, nec reditum. Ille locus illis sepulchrum futurus est. quemadmodum exhortaris, vt totius gentis ruinam obiectis corporibus excipiant? & vita potiùs quàm loco cedant? Dices, quod malum est, gloriosum non est. Mors gloriosa est: mors ergo non malum. O efficacem concionem! Quis post hanc dubitet se infestis ingerere mucronibus & stans mori? At ille Leonidas quàm fortiter illos allocutus est? Sic, inquit, commilitones prandete, tanquam apud inferos cœnaturi. Non in ore creuit cibus, non hæsit in faucibus, non elapsus est manibus. Alacres illi & ad prandium promiserunt, & ad cœnam. Quid dux ille Romanus, qui ad occupandum locum milites missos, cùm per ingentem hostium exercitum ituri essent, sic allocutus est: Ire commilitones illo necesse est: redire non est necesse. Vides quàm simplex & imperiosa virtus sit. Quem mortalium circumscriptiones nostræ fortiorem facere, quem erectiorem possunt? Frangunt animum, qui nunquam minus contrahendus est, & in minuta ac spinosa cogendus, quam cùm aliquid grande componitur. Nō trecentis, sed omnibus mortalibus mortis timor detrahi debet. Quomodo illos docebis malum nō esse? Quomodo opiniones totius æui, quibus protinus infantia imbuitur, euinces? Quod auxilium inuenies? Quid dices imbecillitati humanæ?

na? Quid dices quo inflammati in media pericula irruant? quia oratione hunc timendi consensum, quibus ingenii viribus obruitam contra te persuasionē humani generis auertes? Verba mihi captiosa cōponis, & interrogatiunculas nectis. Magnis telis magna portenta feriuntur. Serpentē illū in Africa saeuum, & Romanis legionib. bello ipso terribiliorē, frustra sagittis fundisq. petierunt. Ne Pythoni quidē vulnerabilis erat, cùm ingens magnitudo pro vastitate corporis solida, ferrum, & quicquid humanae torserant manus, reijceret, molarib. demū fracta saxis est, & aduersus mortem tu tam minuta iacularis? Subula leonem excipis. Acuta sunt ista quae dicis. Nihil est acutius arista. Quaedam inutilia & inefficacia, ipsa subtilitas reddit.

EP. LXXXIII. SINGVLOS dies tibi meos, & quidem totos, indicari iubes. Bene de me iudicas, si nihil esse in illis putas quod abscondam. Sic certe viuendum est, tanquam in cōspectu viuamus: sic cogitandum, tanquam aliquis in pectus intimum inspicere possit; & potest. Quid enim prodest ab homine aliquid esse secretum? Nihil Deo clusum est. Interest animis nostris, & cogitationib. medijs interuenit. Sic interuenit dico, tanquam aliquando discedat. Faciam ergo quod iubes, & quid agam, & quo ordine, libenter tibi scribam. Obseruabo me protinus: & quod est vtilissimū, diem mecum recognoscā. Hoc nos pessimos facit, quod nemo vitā suam respicit. Quid facturi simus, cogitamus, & id rarò: quid fecerimus, nō cogitamus. Atqui consilium futuri ex praeterito venit. Hodiernus dies solidus est. Nemo ex illo quicquam mihi eripuit: totus inter stratum lectionémque diuisus est. Minimum exercitationi corporis datum: & hoc nomine ago gratias senectuti, non magno mihi constat; cùm me moui, lassus sum. Hic autem exercitationis, etiam fortissimis, finis est. Progymnastas meos quaeris? vnus mihi sufficit, Farinus, puer (vt scis) amabilis: sed mutabitur. Iam aliquem teneriorem quaero. Hic quidem ait, nos eandem crisin habere, quia vtrique dentes cadunt. sed iam vix illum assequor currentem, & intra paucissimos dies non potero: vide quid exercitatio quotidiana proficiat. Cito magnum interuallū fit inter duos itinere diuerso euntes; eodem tempore ille ascendit, ego descendo: nec ignoras, quanto ex his velocius alterum fiat. Mentitus sum, iam enim aetas nostra non descendit, sed cadit. Quomodo tamen hodiernum certamen nobis cesserit, quaeris? Quod rarò cursorib. euenit, Hieran fecimus. Ab hac fatigatione magis quàm exercitatione in frigidam descendi. Hoc apud me vocatur parum calda. Ille tantus Psychrolutes, qui kalendis Ianuarijs in Euripum saltabam, qui anno nouo quemadmodum legere, scribere, dicere aliquid, sic auspicabar in Virginem desilire, primum ad Tiberium transtuli castra: deinde ad hoc solium, quod cùm fortissimus sum, & omnia bona fide fiunt, sol temperat, non multum mihi ad balneum superest. Panis deinde sic-

cus,

cus, & sine mensa prandium: post quod non sunt lauandæ manus. Dormio minimum. Consuetudinem meam nosti: breuissimo somno vtor, & quasi interiungo. satis est mihi vigilare desisse. Aliquando dormisse me scio, aliquando suspicor. Ecce Circensium obstrepit clamor: subita aliqua & vniuersa voce feriuntur aures meæ. Nec cogitationem meam excutiunt, nec interrumpunt quidem, fremitum patientissimè fero: multæ voces, & in vnum confusæ, pro fluctu mihi sunt, aut vento syluam verberante, & ceteris sine intellectu sonantibus. Quid ergo est? nunc cui animum adiecerim, dicam. Superest ex hesterno mihi cogitatio, quid sibi voluerint prudentissimi viri, qui rerum maximarum probationes leuissimas & perplexas fecerunt, quæ, vt sint veræ, mendacio tamen similes sunt. Vult nos ab ebrietate deterrere Zeno, (vir maximus) huius sectæ fortissimæ ac sanctissimæ conditor. Audi ergo quemadmodum colligat, virum bonum non futurum ebrium. Ebrio secretum sermonem nemo committit: viro autem bono committit: ergo vir bonus ebrius non erit. Quemadmodum opposita interrogatione simili derideatur, attende. Satis enim est, vnam ponere ex multis. Dormienti nemo secretum sermonem committit: viro autem bono committit: ergo vir bonus nō dormit. Quo vno modo potest, Posidonius Zenonis nostri causam agit: sed ne sic quidem, vt existimo, agi potest. Ait enim ebrium duobus modis dici: altero, cùm aliquis vino grauis est, & impos sui: altero, si solet ebrius fieri, & huic obnoxius vitio est. Hunc à Zenone dici qui soleat fieri ebrius, non qui sit. Huic autem neminem commissurum arcana, quæ per vinum eloqui possit: quod est falsum. Prima enim illa interrogatio complectitur eum qui est ebrius, non eum qui futurus est. Plurimum enim interesse concedes inter ebrium & ebriosum. Potest & qui ebrius est, tunc primum esse, nec habere hoc vitium: & qui ebriosus est, sæpe extra ebrietatem esse. Itaque id intelligo, quod significari verbo isto solet: præsertim cùm ab homine diligentiam professo ponatur, & verba examinante. Adiice nunc, quod si hoc intellexit Zeno, & nos intelligere voluit, ambiguitate verbi quæsiuit locum fraudi: quod faciendum non est, vbi veritas quæritur. Sed sanè hoc senserit: quod sequitur, falsum est, ei qui soleat ebrius fieri, non committi sermonem secretum. Cogita enim quàm multis militibus, non semper sobriis, & imperator, & tribunus, & centurio, tacenda mandauerit. De illa C. Cæsaris cæde, illius dico, qui superato Pompeio Rempublicam tenuit, tam creditum est Tillio Cimbro, quàm C. Cassio. Cassius tota vita aquam bibit: Tillius Cimber & nimius erat in vino, & scordalus. in hanc rem iocatus est ipse: Ego, inquit, quemquam feram, qui vinum ferre non possum? Sibi quisque nunc nominet eos, quibus scit & vinum malè credi, & sermonem bene. Vnum tamen exemplum, quod occurrit mi-

hi,

hi, te teram, ne intercidat. Instruenda est enim vita exemplis illustribus. Non semper confugiamus ad vetera. L. Piso, vrbis custos ebrius ex quo semel factus fuit, maiorem partem noctis in conuiuio exigebat: vsque in horam sextam ferè dormiebat: hoc erat eius matutinum. Officium tamen suum, quo tutela vrbis continebatur, diligentissimè administrauit. Huic & diuus Augustus dedit secreta mandata, cùm illum praeponeret Thraciae quam perdomuit: & Tiberius proficiscens in Campaniam, cùm multa in vrbe & suspecta relinqueret & inuisa. puto quia illi bene cesserat Pisonis ebrietas, postea Cossum fecit vrbis praefectum, virum grauem, moderatum, sed mersum vino, & madentem: adeo, vt ex senatu aliquando, in quem è conuiuio venerat, oppressus inexcitabili somno, tolleretur. Huic tamen Tiberius multa sua manu scripsit: quae committenda ne ministris quidem suis iudicabat: nullum Cosso aut priuatum secretum, aut publicum elapsum est. Itaque declamationes istas de medio remoueamus. Non est animus in sua potestate, ebrietate deuinctus. Quemadmodum musto dolia ipsa rumpantur, & omne quod in imo iacet, in summam partem vis caloris eiectat: sic vino exaestuante, quicquid in imo iacet abditum, effertur, & prodit in medium. Onerati mero quemadmodum non continent cibum, vino redundante, ita ne secretum quidem: quod suum, alienumque est, pariter effundunt. Sed quamuis hoc soleat accidere, ita & illud solet, vt cum his quos scimus libentius bibere, de rebus necessariis deliberemus. Falsum est ergo hoc, quod patrocinii loco ponitur, ei qui soleat ebrius fieri, non dari tacitum. Quanto satius est, apertè accusare ebrietatem, & vitia eius exponere? quae etiam tolerabilis homo vitauerit, nedum perfectus ac sapiens: cui satis est sitim extinguere: qui etiam si quando orta est hilaritas, aliena causa producta longiùs, tamen citra ebrietatem resistit. Nam de illo videbimus, an sapientis animus nimio vino turbetur, & faciat ebriis solita. Interim si hoc colligere vis, virum bonum non debere ebrium fieri, cur syllogismis agis? dic quàm turpe sit, plus sibi ingerere, quàm capiat, & stomachi sui non nosse mensuram: quàm multa ebrii faciant, quibus sobrii erubescant: nihil aliud esse ebrietatē, quàm voluntariam insaniam. Extende in plures dies illum ebrium habitum: numquid de furore dubitabis? Nunc quoque non est minor, sed breuior. Refer Alexandri Macedonis exemplum, qui Clytum carissimum sibi ac fidelissimum inter epulas transfodit; & intellecto facinore, mori voluit, certè debuit. Omne vitium ebrietas & incendit, & detegit: obstantem malis conatibus verecundiam remouet. Plures enim pudore peccandi, quàm bona voluntate, prohibitis abstinent. Vbi possidit animum nimia vis vini, quicquid mali latebat, emergit. Non facit ebrietas vitia, sed prodit. tunc libidinosus ne cubiculum quidem expectat, sed cupiditatibus suis,

ſus, quantum petierint, ſine dilatione permittit: tunc impudicus morbum profitetur ac publicat, tunc petulans non linguam, non manum continet. Creſcit inſolenti ſuperbia, crudelitas ſæuo, malignitas liuido: omne vitium detegitur & prodit. Adiice illam ignorationem ſui, dubia & parum explanata verba, incertos oculos, gradum errantem, vertiginem capitis, tecta ipſa mobilia, velut aliquo turbine circumagente totam domum: ſtomachi tormenta, cùm efferueſcit merum, ac viſcera ipſa diſtendit. Tunc tamen vtcunque tolerabile eſt, dum illi vis ſua eſt. Quid cum ſomno vitiatur, & quæ ebrietas fuit, cruditas facta eſt? Cogita quas clades ediderit publica ebrietas. Hæc acerrimas gentes, bellicoſasque hoſtibus tradidit: hæc multorum annorum pertinaci bello defenſa mœnia patefecit: hæc contumaciſſimos, & iugum recuſantes, in alienum egit arbitrium: hæc inuictos acie, mero domuit. Alexandrum, cuius modo feci mentionem, tot itinera, tot prælia, tot hiemes, per quas victa temporum locorumque difficultate tranſierat, tot flumina ex ignoto cadentia, tot maria tutum dimiſerunt: intemperantia bibendi, & ille Herculaneus ac fatalis ſcyphus condidit. Quæ gloria eſt, capere multum? Cùm penes te palma fuerit, & propinationes tuas ſtrati ſomno ac vomitantes recuſauerint, cùm ſuperſtes toti conuiuio fueris, cum omnes viceris virtute magnifica, & nemo tam vini capax fuerit, vinceris à dolio. M. Antonium, magnum virum & ingenii nobilis, quæ alia res perdidit, & in externos mores ac vitia non Romana trajecit, quàm ebrietas, nec minor vino Cleopatræ amor? Hæc illum res hoſtem reipublicæ, hæc hoſtibus ſuis imparem reddidit, hæc crudelem fecit, cùm capita principum ciuitatis cœnanti referrentur, cùm inter apparatiſſimas epulas luxúſque regales ora ac manus proſcriptorum recognoſceret; cùm vino grauis, ſitiret tamen ſanguinē. Intolerabile erat quod ebrius faciebat, etiam ſi ſobrius faceret: quanto intolerabilius, quod hæc in ipſa ebrietate faciebat? Ferè vinolentiam crudelitas ſequitur, violatur enim exaſperatúrq. ſanitas mentis. Quemadmodum difficiles faciunt oculos diutini morbi, etiam ad minimam radii ſolis offenſionem: ita ebrietates continuæ efferant animos. Nam cùm ſæpe apud ſe non ſint, cōſuetudine inſaniæ durata vitia, vino concepta, etiam ſine illo valent. Dic ergo, quare ſapiens non debeat ebrius fieri. Deformitatem rei & importunitatem oſtende, rebus, nō verbis: quod facillimum eſt. Proba iſtas, quæ voluptates vocantur, vbi tranſcenderint modum, pœnas eſſe. Nam ſi illud argumentaberis, ſapientem multo vino inebriari, & retinere rectum tenorem, etiam ſi temulentus ſit: licet colligas, nec veneno poto moriturum, nec opio ſumpto dormiturum, nec elleboro accepto, quicquid in viſceribus hærebit, ejecturum deiecturúmque. Sed ſi tentantur pedes, lingua non conſtat, quid eſt, quare illum exiſtimes in parte ſobrium eſſe, in parte ebrium?

EP. LXXXIIII. ITINERA ista quæ segnitiam mihi excutiunt & valetudini meæ prodesse iudico, & studiis. Quare valetudinem adiuuent, vides; cùm pigrum me, & negligentem corporis, litterarum amor faciat, aliena opera exerceor. Studiis quare prosint, indicabo. A lectionibus recessi. Sunt autem, vt existimo, necessariæ. Primum, ne sim me vno cõtentus: deinde, vt cùm ab aliis quæsita cognouero, tum & de inuentis iudicem, & cogitem de inueniendis. Alit lectio ingenium: & studio fatigatum, non sine studio tamen reficit. Nec scribere tantùm nec tãtùm legere debemus. Altera res contristabit, & vires exhauriet: de stilo dico, altera soluet ac diluet. Inuicem hoc illo commutandum est, & alterum altero temperandum: vt quicquid lectione collectum est, stilus redigat in corpus. Apes (vt aiunt) debemus imitari, quæ vagantur, & flores ad mel faciendum idoneos carpunt: deinde quicquid attulere, disponunt, ac per fauos digerunt, &, vt Virgilius noster ait,

---liquentia mella
Stipant, & dulci distendunt nectare cellas.

De illis non satis cõstat, vtrum succum ex floribus ducant, qui protinus mel sit: an quæ collegerunt, in hunc saporem mixtura quadam & proprietate spiritus sui mutent. Quibusdam enim placet, non faciendi mellis scientiam esse illis, sed colligendi. Aiunt inueniri apud Indos mel in arundinum foliis, quod aut ros illius cæli, aut ipsius arundinis humor dulcis & pinguior gignat. In nostris quoque herbis vim eandem, sed minus manifestam & notabilem poni, quam persequatur & contrahat animal huic rei genitum. Quidam existimant, conditura & dispositione in hãc qualitatẽ verti, quæ ex tenerrimis virentium florentiumq. decerpserint, non sine quodam, vt ita dicam, fermento, quo in vnum diuersa coalescunt. Sed ne ad aliud, quàm de quo agitur, abducar, nos quoq. apes debemus imitari, & quæcunq. ex diuersa lectione congessimus, separare: melius enim distincta seruatur. Deinde adhibita ingenii nostri cura & facultate, in vnum saporem varia illa libamenta confundere: vt etiam si apparuerit vnde sumptum sit, aliud tamen esse quàm vnde sumptum est, appareat: quod in corpore nostro videmus sine vlla opera nostra facere naturam. Alimenta quæ accepimus, quandiu in sua qualitate perdurant, & solida innatant stomacho, onera sunt. At cùm ex eo quod erant, mutata sunt, tunc demum in vires & in sanguinem transeunt. Idem in his, quibus aluntur ingenia, præstemus vt quæcunque hausimus, non patiamur integra esse, ne aliena sint sed concoquamus illa: alioquin in memoriam ibunt, non in ingenium. Assentiamur illis fideliter, & nostra faciamus: vt vnum quiddam fiat ex multis: sicut vnus numerus fit ex singulis, cùm minores summas & dissidentes computatio vna comprehendit. Hoc faciat animus noster. Omnia quibus est adiutus, abscondat: ipsum tantum ostendat, quod effecit. Etiam si alicuius in te comparebit

rebit similitudo, quam admiratio tibi altiùs fixerit, similem esse te volo quomodo filium, non quomodo imaginem. Imago res mortua est. Quid ergo? non intelligetur cuius imiteris orationem? cuius argumentationem? cuius sententias? Puto aliquando ne intelligi quidem posse, si magni viri nec enim omnibus quae ex quoque velut exemplaria traxit, formam suam impressit, vt in vnitatem illam competant. Non vides quàm multorum vocibus chorus constet? vnus tamen ex omnibus sonus redditur. aliqua illic acuta est, aliqua grauis, aliqua media, accedunt viris feminae: interponuntur tibiae. singulorum illic latent voces, omnium apparet. De choro dico, quem veteres philosophi nouerant. In commissionibus nostris plus cantorum est, quàm in theatris olim spectatorum fuit, cùm omnes vias ordo canentium impleuit, & cauea aeneatoribus cincta est, & ex pulpito omne tibiarum genus organorúmque consonuit, fit concentus ex dissonis. Talem animum esse nostrum volo, vt multae in illo artes, multa praecepta sint, multarum aetatum exempla, sed in vnum conspirata. Quomodo, inquis, hoc effici poterit? assidua intentione, si nihil egerimus, nisi ratione suadente. hanc si audire volueris, dicet tibi: Relinque ista iam ludum, ad quae discurritur. Relinque diuitias, aut periculum possidentium, aut onus. Relinque corporis atque animi voluptates, molliunt & eneruant. Relinque ambitum, tumida res est, vana, ventosa, nullum habet terminum, tam sollicita est, ne quem ante se videat, quàm ne se post alium. laborat inuidia, & quidem duplici. Vides autem quàm miser sit is, cui inuidetur, si & inuidet. Intueris illas potentium domos, illa tumultuosa, rixa salutantium, limina? multum habent contumeliarum, vt intres: plus, cùm intraueris. Praeteri istos gradus diuitum, & magno aggestu suspensa vestibula. Non in praerupto tantùm istic stabis, sed in lubrico. Huc potius te ad sapientiam dirige, tranquillissimásque res & simul amplissimas pete. Quaecunque videntur eminere in rebus humanis, quamuis pusilla sint, & comparatione humillimorum extent, per difficiles tamen & arduos tramites adeuntur. Confragosa in fastigium dignitatis via est. At si conscendere hunc verticem libet, cui se fortuna submisit, omnia quidem sub te quae pro excelsissimis habentur, aspicies; sed tamen venies ad summa per planum.

EP. LXXXV. PEPERCERAM tibi, & quicquid nodosi adhuc supererat, praeterieram, contentus quasi gustum tibi dare, eorum quae à nostris dicuntur, vt probetur virtus ad explendam beatam vitam sola satis efficax. Iubes me, quicquid est interrogationum aut nostrarum, aut ad traditionem nostram excogitatarum, comprehendere: quod si facere voluero, non erit epistola, sed liber. Illud toties testor, hoc me argumentorum genere non delectari. Pudet in aciem descendere pro diis hominibúsque susceptam, subula armatum. Qui prudens est,

est, & temperans est. Qui temperans est, & constans. Qui constans est, & imperturbatus est. Qui imperturbatus est, sine tristitia est. Qui sine tristitia est, beatus est. Ergo prudens beatus est, & prudentia ad beatam vitam satis est. Huic collectioni hoc modo Peripateticorum quidam respondent, vt imperturbatum, & constantem, & sine tristitia, sic interpretentur, tamquam imperturbatus dicatur, qui raro perturbatur & modice, non qui nunquam. Item sine tristitia eum dici aiunt, qui non est obnoxius tristitiæ, nec frequens nimiúsve in hoc vitio. Illud enim, humanam naturam negare, alicuius animum immunem esse tristitia: sapientem non vinci mœrore, ceterum tangi: & cetera in hunc modum sectæ suæ respondentia, non his tollunt affectus, sed temperant. Quantulum autem sapienti damus, si imbecillimis fortior est, & mœstissimis lætior, & effrænatissimis moderatior, & humillimis maior? Quid si miretur velocitatem suam Ladas, ad claudos debilésque respiciens?

Illa vel intactæ segetis per summa volaret
Gramina, nec cursu teneras læsisset aristas:
Vel mare per medium fluctu suspensa tumenti,
Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.

Hæc est pernicitas per se æstimata, non quæ tardissimorum collatione laudatur. Quid si sanum voces, leuiter febricitantem? non est bona valetudo, mediocritas morbi. Sic, inquit, sapiens imperturbatus dicitur, quomodo apyrina dicuntur, non quibus nulla inest duritia granorum, sed quibus minor. Falsum est. Non enim diminutionem malorum in bono viro intelligo, sed vacationem. nulla debent esse, non parua. Nam si vlla sint, crescent, & interim impedient. Quomodo oculos maior & perfecta suffusio excæcat, sic modica turbat. Si das aliquos affectus sapienti, impar illis erit ratio, & velut torrente quodam auferetur: præsertim cùm illi non vnum, sed vniuersum affectuum cœtum relinquis, cum quo colluctetur. plus potest quamuis mediocrium turba, quàm vnius magni violentia. Habet pecuniæ cupiditatem, sed modicam: habet ambitionem, sed non concitatam: habet iracundiam, sed placabilem: habet inconstantiam, sed minùs vagam ac mobilem: habet libidinem, non insaniam. Meliùs cum illo ageretur, qui vnum vitium integrum haberet, quàm cum eo, qui leuiora quidem, sed omnia. Deinde nihil interest, quàm magnus sit affectus, quantuscunque est: parere nescit, consilium non accipit. quemadmodum rationi nullum animal obtemperat, non ferum, non domesticum & mite; natura enim illorum est surda suadenti: sic non sequuntur, non audiunt affectus, quantulicunque sint. Tigres, leonesque nunquam feritatem exuût, aliquando submittunt: & cùm minimè expectaueris, exasperatur toruitas mitigata. Nunquam bona fide vitia mansuescunt. Deinde si ratio proficit, ne incipient quidem affectus: si inuita ratione cœperint,

initia perseuerabunt. Facilius est enim, initia illorum prohibere: quàm impetum regere. Falsa est vtique ista mediocritas & inutilis, eodémque loco habenda, quo si quis diceret modicè insaniendum, modicè ægrotandum. Sola virtus habet, non recipiunt animi mala temperamentum: facilius sustuleris illa quam rexeris. Nunquid dubium est, quin vitia mentis humanæ inueterata & dura, quæ morbos vocamus, immoderata sint: vt auaritia, vt crudelitas, vt impotentia, vt impietas? ergo immoderati sunt & affectus: ab his enim ad illa transitur. Deinde si das aliquid iuris tristitiæ, timori, cupiditati, cæterisque motibus prauis, non erunt in nostra potestate. Quare? quia extra nos sunt, quibus irritantur. Itaque crescunt, prout magnas habuerint minorésve causas, quibus concitentur. maior erit timor, si plus quo exterreatur, aut propius, aspexerit: acrior cupiditas, quo illam amplioris rei spes euocauerit. Si in nostra potestate non est, an sint affectus, ne illud quidem est, quanti sint: si ipsis permisisti incipere, cum causis suis crescent; tantique erunt, quanti fient. Adiice nunc, quod ista quantumuis exigua sint, in maius excedunt. Nunquam perniciosa seruant modum. Quamuis leuia initia morborum serpunt: & ægra corpora, minima interdum mergit accessio. Illud vero cuius dementiæ est credere, quarum rerum extra nostrum arbitrium posita principia sunt, earum nostri esse arbitrii terminos? Quomodo ad id finiendum satis valeo, ad quod prohibendum parum valui? cum facilius sit excludere, quam admissa cōprimere. Quidam ita distinxerunt, vt dicerent, Temperans ac prudens positione quidem mentis, & habitu tranquillus est, euentu non est. nam quantum ad habitum mētis suæ, non perturbatur, nec cōtristatur, nec timet: sed multæ extrinsecus causæ incidunt, quæ illi perturbationem afferant. Tale est quod volunt dicere, Iracundum quidem illum non esse, irasci tamen aliquando: & timidum quidem non esse, timere tamen aliquando: id est, vitio timoris carere, affectu non carere. Quod si recipitur, vsu frequenti timor transit in vitium. & ira in animum admissa, habitum illum ira carentis animi retexit. Præterea si non contemnit venientes extrinsecus causas, & aliquid timet, cum fortiter eundum erit aduersus tela, ignes, pro patria, legibus, libertate, cunctanter exibit, & animo recedente. Non cadit autem in sapientem hæc diuersitas mentis. Illud præterea iudico obseruandum, ne duo quæ separatim probanda sunt, misceamus. Per se enim colligitur, vnum bonum esse quod honestum: per se rursus, ad vitam beatam satis esse virtutem. Si vnum bonum est, quod honestum, omnes concedunt ad beatè viuendum sufficere virtutem. è contrario non remittetur, si beatum sola virtus facit, vnum bonum esse quod honestum est. Xenocrates & Speusippus putant beatum vel sola virtute fieri posse, non tamen vnum bonum esse, quod honestum est. Epicurus quoque iu-

dicat,

dicat, cùm virtutem habeat, beatum esse, sed ipsam virtutem non satis esse ad beatam vitam: quia beatum efficiat voluptas, quæ ex virtute est, non ipsa virtus. Inepta distinctio. Idem enim negat vnquam virtutem esse sine voluptate: ita si ei iuncta semper est, atque inseparabilis, & sola satis est. habet enim secum voluptatem, sine qua non est, etiam cùm sola est. Illud autem absurdum est, quod dicitur, beatum quidem futurum vel sola virtute; non futurum autem perfecte beatum: quod quemadmodum fieri possit, non reperio. Beata enim vita bonum in se perfectum habet, inexuperabile: quod si est, perfecte beata est. Si deorum vita nihil habet maius aut melius: beata autem vita diuina est: nihil habet, in quod amplius possit attolli. Præterea si beata vita nullius est indigens, omnis beata vita perfecta est, eadémque est & beata, & beatissima. Numquid dubitas, quin beata vita summum bonum sit? ergo si summum bonum habet, summè beata est. Quemadmodũ summum, adiectionem non recipit (quid enim supra summum erit?) ita ne beata quidem vita, quæ sine summo bono non est. Quod si aliquem magis beatũ induxeris, & multo magis innumerabilia discrimina summi boni facies: cum summum bonum intelligam, quod supra se gradum non habet. Si est aliquis minus beatus quàm alius, sequitur, vt hic alterius vitam beatioris magis concupiscat, quàm suam beatus autem nihil suæ præfert. Vtrumlibet ex his incredibile est: aut aliquid beato restare, quod esse quàm quod est malit: aut id illum nõ malle, quod illo melius est. Vtique enim quo prudentior est, hoc magis se ad id quod est optimum, extendet, & id omni modo consequi cupiet. Quomodo autem beatus est, qui cupere etiamnum potest, immo qui debet? Dicam quid sit, ex quo veniat hic error. Nesciunt beatam vitam vnam esse. In optimo illam statu ponit qualitas sua, non magnitudo. Itaq. in æquo est longa & breuis, diffusa & angustior: in multa loca, multásq. partes distributa, & in vnum coacta. Qui illam numero æstimat, & mensura & partibus, id illi quod habet eximium eripit. Quid autem est in beata vita eximium? quod plena est. Finis, vt puta, edendi bibendíque, satietas est: hic plus edit, ille minus, quid refert? vterque iam satur. Hic plus bibit, ille minus; quid refert? vterque non sitit. Hic pluribus annis vixit, hic paucioribus. Nihil interest: si tam illum multi anni beatum fecerunt, quàm hunc pauci. Ille quem tu minus beatum vocas, non est beatus, non potest nomen imminui. Qui fortis est, sine timore est: qui sine timore est, sine tristitia est: qui sine tristitia est, beatus est. Nostrorum hæc interrogatio est. Aduersus hanc sic respondere conantur, falsam nos rem & controuersam pro confessa inducere, eum qui fortis est, sine timore esse. Quid ergo? inquit, fortis imminentia mala non timebit? Istud dementis alienatique, non fortis est. Hic verò, inquit, moderatissimè timet, sed in totum extra me-

metum non est. Qui hæc dicunt, rursus in idem reuoluuntur, vt illis virtutum loca sint minora vitia. Nam qui timet quidem, sed rarius & minus, non caret malitia, sed leuiore vexatur. At enim dementem puto, qui mala imminentia non extimescit. Verum est quod dicit, si mala sunt: sed si scit mala illa non esse, & vnam tantùm turpitudinem malum indicat, debebit securè pericula aspicere, & aliis timenda contemnere: aut si stulti & amentis est, mala non timere: quo quis prudentior est, hoc timebit magis. Vt vobis, inquit, videtur, præbebit se periculis fortis. Minimè. Non timebit illa, sed vitabit. cautio illum decet, timor non decet. Quid ergo? inquis, mortem, vincula, ignes, alia tela fortunæ non timebit? Non: scit enim illa non esse mala, sed videri: omnia ista humanæ vitæ formidines putat. Describe captiuitatem, verbera, catenas, egestatem, & membrorum lacerationes, vel per morbum, vel per iniuriam: & quicquid aliud attuleris, inter lymphaticos metus numerat. Ista timidis timenda sunt. An id existimas malum, ad quod aliquando nobis sponte veniendum est? Quæris, quid sit malum? Cedere his, quæ mala vocantur, & illis libertatem suam dedere, pro qua cuncta patienda sunt. Perit libertas, nisi illa contemnimus, quæ nobis iugum imponunt. Non dubitarent quid conueniret forti viro, si scirent quid esset fortitudo. Non est enim inconsulta temeritas, nec periculorum amor, nec formidabilium appetitio. Scientia est distinguendi quid sit malum, & quid non sit: diligentissima in tutela sui fortitudo est, & eadem patientissima eorum, quibus falsa species malorum est. Quid ergo, si ferrum intentatur ceruicibus viri fortis, si pars subinde alia atque alia suffoditur, si viscera sua in sinu suo vidit, si ex interuallo, quo magis tormenta sentiat, repetitur, & per siccata viscera recens dimittitur sanguis; non timere istum tu dices, non dolere? Iste verò dolet: sensum enim hominis nulla exuit virtus: sed non timet inuictus ex alto dolores suos spectat. Quæris, quis tunc animus illi sit? qui ægrum amicum adhortantibus. Quod malum est, nocet: quod nocet, deteriorem facit. Dolor & paupertas deteriorem non faciunt: ergo mala non sunt. Falsum est, inquit, quod proponitur: non enim si quid nocet, etiam deteriorem facit. Tempestas & procella nocet gubernatori, non tamen illum deteriorem facit. Quidam Stoici ita aduersus hoc respondent: Deteriorem fieri gubernatorem tempestate ac procella, quia non possit id quod proposuit efficere, nec tenere cursum suum: deteriorem illum in arte sua non fieri, in opere fieri. quibus Peripateticus: Ergo, inquit, & sapientem deteriorem faciet paupertas & dolor, & quicquid aliud tale fuerit: virtutem enim illi non eripiet, sed opera eius impediet. Hoc rectè diceretur, nisi dissimilis esset gubernatoris condicio, & sapientis. Huic enim propositum est in vita agenda, non vtique quod tentat efficere, sed omnia rectè facere.

facere. Gubernatori propositum est vtique nauem in portum perducere. Artes ministræ sunt: præstare debent, quod promittunt. Sapientia domina rectrixque est. Artes seruiunt vitæ, sapientia imperat. Ego aliter respondendum iudico, nec artem gubernatoris deteriorem vlla tempestate fieri, nec ipsam administrationem artis. Gubernator tibi non felicitatem promisit, sed vtilem operam, & nauis regendæ scientiam. hæc eo magis apparet, quo illi magis aliqua fortuita vis obstitit. Qui hoc potuit dicere, Neptune nunquam hanc nauem, nisi rectam: arti satisfecit: tempestas non opus gubernatoris impedit, sed successum. Quid ergo? inquis, non nocet gubernatori ea res quæ illum tenere portum vetat? quæ conatus eius irritos efficit? quæ aut refert illum, aut detinet, & exarmat? Non tanquam gubernatori, sed tanquam nauiganti nocet. Alioquin gubernatoris artem adeo non impedit, vt ostendat. Tranquillo enim, vt aiunt, quilibet gubernator est. Nauigio ista obsunt, non rectori eius, qua rector est. Duas personas habet gubernator: alteram communem cum omnibus qui eandem conscenderunt nauem, qua ipse quoque vector est: alteram propriam, qua gubernator est. Tempestas tanquam vectori nocet, non tanquam gubernatori. Deinde gubernatoris ars alienum bonum est, ad eos quos vehit, pertinet: quomodo medici ars ad eos quos curat. Sapientia commune bonum est, & eorum cum quibus viuit, & proprium ipsius. Itaque gubernatori fortasse nocetur, cuius ministerium aliis promissum tempestate impeditur. Sapienti non nocetur à paupertate, non à dolore, non ab aliis tempestatibus vitæ. Non enim prohibentur opera eius omnia, sed tantum ad alios pertinentia: ipse semper in actu est: tunc maximus, cùm illi fortuna se opposuit, tunc ipsius sapientiæ negotium agit: quam diximus & alienum bonum esse, & suum. Præterea ne aliis quidem tunc prodesse prohibetur, cùm illum aliquæ necessitates premunt. Propter paupertatem prohibetur docere, quemadmodum tractanda respublica sit: at illud docet, quemadmodum tractanda sit paupertas. per totam vitam opus eius extenditur. Ita nulla fortuna, nulla res, actus sapientis excludit. Id enim ipsum agit, quo alia agere prohibetur. Ad vtrasque casus aptus est: bonorum rector est, malorum victor. Sic, inquam, se exercuit, vt virtutem tam in secundis quàm in aduersis exhibeat, nec materiam eius, sed ipsam intueatur. Itaque nec paupertas illum, nec dolor, nec quicquam aliud quod imperitos auertit & præcipites agit, prohibet. Tu illum premi putas malis? Vtitur. Non ex ebore tantum Phidias sciebat facere simulacra: faciebat ex ære. si marmor illi, si adhuc viliorem materiam obtulisses, fecisset quale ex illa fieri optimum posset. Sic sapiens virtutem, si licebit, in diuitiis explicabit: si minus, in paupertate: si poterit, in patria; si minus, in exilio: si poterit, imperator; si minus, miles: si poterit, integer; si minus,

 debi-

debilis, quamcumque fortunam acceperit, aliquid ex illa memorabile efficiet. Certi sunt domitores ferarum, qui sæuissima animalia & ad occursum exterrentia hominem, docent pati iugum: nec asperitatem excussisse contenti, vsq. in contubernium mitigant. Leonibus magister manum inserit, osculatur Tigrim suus custos: Elephantem minimus Æthiops iubet subsidere in genua, & ambulare per funem: Sic sapiens est artifex domandi mala. Dolor, egestas, ignominia, carcer, exilium, & cetera horrenda: cùm ad hunc peruenere, mansueta sunt.

EP. LXXXVI. IN ipsa Scipionis Africani villa iacens hæc tibi scribo, adoratis manibus eius & ara, quam sepulchrum esse tanti viri suspicor: animum quidem eius in cœlum, vnde erat, redisse persuadeo mihi: non quia magnos exercitus duxit (hoc enim & Cambyses furiosus, ac furore feliciter vsus habuit) sed ob egregiam moderationem pietatémque magis in illo admirabilem, cùm reliquit patriam, quàm cùm defendit. Aut Scipio Romæ deesse debebat, aut Romæ libertas. Nihil, inquit, volo derogare legibus, nihil institutis: æquum inter omnes ciues ius sit: vtere sine me beneficio meo patria: causa tibi libertatis fui, ero & argumentum. Exeo, si plus quàm tibi expedit, creui. Quid ni ego admirer hanc magnitudinem animi? In exilium voluntarium secessit, & ciuitatem exonerauit. Eo perducta res erat, vt aut libertas Scipioni, aut Scipio libertati faceret iniuriam. Neutrum fas erat. Itaque dedit locum legibus, & se Literninum recepit, tam suum exilium Reip. imputaturus, quam Hannibalis. Vidi villam structam lapide quadrato, murum circumdatum siluæ, turres quoque in propugnaculum villæ vtrinque subrectas. Cisternam ædificiis ac viridibus subditam, quæ sufficere in vsum vel exercitus posset. Balneolum angustum, tenebricosum ex consuetudine antiqua. Non videbatur maioribus nostris caldum, nisi obscurum. Magna ergo me voluptas subit, contemplantem mores Scipionis ac nostros. In hoc angulo ille Carthaginis horror, cui Roma debet, quod tantùm semel capta est, abluebat corpus laboribus rusticis fessum: exercebat enim opere se, terrámque (vt mos fuit priscis) ipse subigebat. Sub hoc ille tecto tam sordido stetit, hoc illum pauimentum tam vile sustinuit. At nunc quis est, qui sic lauari sustineat? pauper sibi videtur ac sordidus, nisi parietes magnis & pretiosis orbibus refulserunt, nisi Alexandrina marmora Numidicis crustis distincta sunt, nisi illis vndique operosa & in picturæ modum variata circumlitio prætexitur, nisi vitro absconditur camera, nisi Thasius lapis, quondam rarum in aliquo spectaculum téplo, piscinas nostras circumdedit, in quas multa sudatione corpora exinanita demittimus, nisi aquam argentea epistomia fuderunt. Et adhuc plebeias fistulas loquor: quid cùm ad balnea libertinorum peruenio? quantum statuarum, quantum columnarum est nihil sustinentium, sed in ornamentum positarum impensæ causa?

cauſæ? quantum aquarum per gradus cum fragore labentium? Eo deliciarum peruenimus, vt niſi gemmas calcare nolimus. In hoc balneo Scipionis minimæ ſunt rimæ, magis quàm feneſtræ, muro lapideo exſectæ, vt ſine iniuria munimenti, lumen admitterent. At nunc blattaria vocant balnea, ſi qua non ita aptata ſunt, vt totius diei ſolem feneſtris ampliſſimis recipiant, niſi & lauantur ſimul & colorantur, niſi ex ſolio agros & maria proſpiciunt. Itaque quæ concurſum & admirationem habuerant cùm dedicarentur, hæc in antiquorum numerum reiiciuntur, cum aliquid noui luxuria commenta eſt, quo ipſa ſe obrueret. At olim & pauca erant balnea, nec vllo cultu exornata. Cur enim ornaretur res quadrantaria, & in vſum, non in oblectamenta reperta? Nõ ſuffundebatur aqua, nec recens ſemper velut ex calido fonte currebat: nec referre credebant, in quàm perlucida ſordes deponerent. Sed, dii boni, quàm iuuabat illa balnea intrare obſcura, & gregali tectorio inducta, quæ ſcires Catonem tibi ædilem, aut Fabium Maximum, aut ex Corneliis aliquem manu ſua temperaſſe? Nam hoc quoque nobiliſſimi ædiles fungebantur officio, intrandi ea loca quæ populum receptabant, exigendique munditias, & vtilem ac ſalubrem temperaturam, non hanc quæ nuper inuenta eſt, ſimilis incendio, adeo quidem vt conuictum in aliquo ſcelere ſeruum, viuum lauari oporteat. Nihil mihi videtur iam intereſſe, ardeat balneum, an caleat. Quantæ nunc aliqui ruſticitatis damnãt Scipionem, quòd non in caldarium ſuum latis ſpecularibus diem admiſerat, quòd non in multa luce decoquebatur, & ſpectabat, vt in balneo concoqueretur? O hominem calamitoſum! neſcit viuere. non ſaccata aqua lauabatur, ſed ſæpe turbida, & cùm plueret vehementius, pæne lutulenta. Nec multum eius intererat, an ſic lauaretur: veniebat enim, vt ſudorem illic ablueret, non vt vnguentum. Quas nunc quorundam futuras voces credis? Non inuideo Scipioni: verè in exilio vixit, quĩ ſic lauabatur. Immo ſi ſcias, non quotidie lauabatur. Nam, vt aiunt qui priſcos mores vrbis tradiderunt, brachia & crura quotidie abluebant, quæ ſcilicet ſordes opere collegerant: ceterum toti nundinis lauabantur. Hoc loco dicet aliquis, liquet mihi immundiſſimos fuiſſe. Quid putas illos oluiſſe? Militiam, laborem, virum. Poſtquam munda balnea inuenta ſunt, ſpurciores ſunt. Deſcripturus infamem, & nimiis notabilem deliciis Horatius Flaccus, quid ait?

Paſtillos Ruſillus olet, ---

Dares nunc Ruſillum, perinde eſſet, ac ſi hircum oleret & Gorgonii loco eſſet, quem idem Horatius Ruſilio oppoſuit. Parum eſt ſumere vnguentum, ni bis die térque renouetur, ne euaneſcat in corpore. Quid, quòd odore tanquam ſuo gloriantur? Hæc ſi tibi nimium triſtia videbuntur, villæ imputabis: in qua didici ab AEgialo diligentiſſimo patrefamiliæ (is enim nunc huius agri poſſeſſor eſt) quamuis vetus arbuſtum poſſe

decuit, quàm multa haberemus superuacua, & quàm facilè iudicio possemus contemnere, quæ si quando necessitas abstulit, non sentimus ablata. Cum paucissimis seruis, quos vnum capere vehiculum potuit, sine vllis rebus, nisi quæ corpore nostro continebantur, ego & Maximus meus biduum iam beatissimum agimus. Culcitra in terra iacet: ego in culcitra. Ex duabus penulis, altera stragulum, altera opertorium facta est. De prandio nihil detrahi potuit: paratum fuit non magis hora: nusquam sine caricis, nusquam sine pugillaribus. Illæ, si panem habeo, pro pulmentario sunt: si non, pro pane: quotidie mihi annum nouum faciunt, quem ego faustum & felicem reddo bonis cogitationibus, & animi magnitudine: qui nunquam maior est, quàm vbi aliena seposuit: & fecit sibi pacem, nihil timendo: fecit sibi diuitias, nihil concupiscendo. Vehiculum in quod impositus sum, rusticum est. Mulæ viuere se ambulando testantur, mulio excalceatus non propter æstatem. Vix à me obtineo, vt hoc vehiculum velim videri meum. Durat adhuc peruersa recti verecundia: quotiens in aliquem comitatum lautiorem incidimus, inuitus erubesco: quod argumentum est, ista quæ probo, quæ laudo, nondum habere certam sedem & immobilem. Qui sordido vehiculo erubescit, pretioso gloriabitur. Parum adhuc profeci, nondum audeo frugalitatem palam ferre, etiam nunc curo opiniones viatorum. Contra totius generis humani opiniones mittenda vox erat: Insanitis, erratis, stupetis ad superuacua, neminem æstimatis suo. Cùm ad patrimonium ventum est, diligentissimi computatores, sic rationem ponitis singulorum, quibus aut pecuniam credituri estis, aut beneficia. Nam hæc quoque iam expensa fertis. Latè possidet, sed multum debet: habet domum formosam, sed alienis nummis paratam: familiam nemo cito speciosiorem producet, sed nominibus non respondet. Si creditoribus soluerit, nihil illi supererit. Idem in reliquis quoque facere debebatis, excutere quantum proprii quisque debeat. Diuitem illum putas, quia aurea supellex etiam in via eum sequitur, quia in omnibus prouinciis arat, quia magnus kalendarii liber euoluitur, quia tantum suburbani agri possidet, quantum inuidiosè in desertis Apuliæ possideret: & cùm omnia dixeris, pauper est. quare? quia debet: quantum, inquis? omnia. nisi fortè iudices interesse, vtrum aliquis ab homine, an à fortuna mutuum sumpserit. Quid ad rem pertinent mulæ saginatæ, vnius omnes coloris? Quid ista vehicula cælata?

--Instrati ostro alipedes pictisque tapetis,
Aurea pectoribus demissa monilia pendent.
Tecti auro, fuluum mandunt sub dentibus aurum.

Ista nec dominum meliorem possunt facere, nec mulam. M. Cato Censorinus (quem tam Romano populo hercule profuit nasci quàm Scipionem: alter enim cum hostibus nostris bellum, alter cum moribus ges-

nia purum effecit, an ipse pecuniam conspurcauit? quæ sic in quosdam hominis, quon odo denarius in cloacam cadit. Virtus supra ista consistit, suo ære censetur: nihil ex istis quon odolibet incurrentibus bonum indicat. Medicina & gubernatio non interdicit sibi ac suis admirationem talium rerum. Qui non est vir bonus, potest nihilominus medicus esse, potest gubernator, potest grammaticus, tam mehercules quàm coquus. Cui contigit habere rem non quamlibet, hunc non quemlibet dixeris. Qualia quisque habet, talis est. Fiscus tanti est, quantum habet: immo in accessione eius venit quod habet. Quis pleno sacculo vllum pretium ponit, nisi quod pecuniæ in eo conditæ numerus effecit? Idem euenit magnorum dominis patrimoniorum: accessiones illorum & appendices sunt. Quare ergo sapiens magnus est? quia magnum animum habet. Verum est ergo, quod contemptissimo cuique contingit, bonum non esse. Itaque indolentiam nunquam bonum dicam; habet illam cicada, habet pulex. Ne quietem quidem, & molestia vacare, bonum dicam. Quid est otiosius verme? Quæris, quæ res sapientem faciat? quæ Deum. Des oportet illi aliquid diuinum, aliquid cæleste, magnificum. Non in omnes bonum cadit, nec quemlibet possessorem patitur. Vide

Quid quaque ferat regio, & quid quaque recuset.
Hic segetes, illic veniunt felicius vuæ:
Arborei fœtus alibi, atque iniussa virescunt
Gramina. nonne vides croceos vt Tmolus odores,
India mittit ebur, molles sua tura Sabæi:
At Chalybes nudi ferrum.---

Ista in regiones descripta sunt, vt necessarium mortalibus esset inter ipsos commercium, si inuicem aliud ab alio aliquid peteret. Summum illud bonum & ipsum suam habet sedem: non nascitur vbi ebur, nec vbi ferrum. Quis sit summi boni locus, quæris? Animus: hic nisi purus ac sanctus est, Deum non capit. Bonum ex malo non fit, diuitiæ fiunt ex auaritia: diuitiæ ergo non sunt bonum. Non est, inquit, verum, bonum ex malo non nasci. Ex sacrilegio enim & furto pecunia nascitur. Itaque malum quidem est sacrilegium & furtum: sed ideo, quia plura mala facit quàm bona. Dat enim lucrum, sed cum metu, sollicitudine, tormentis & corporis & animi. Quisquis hoc dicit, necesse est recipiat, sacrilegium, sicut malum sit, quia multa mala facit; ita bonum quoque ex aliqua parte esse, quia aliquid boni facit: quo quid fieri portentosius potest, quàm sacrilegium, furtum & adulterium inter bona haberi? Prorsus persuasum ut. Quàm multi furto non erubescunt, quàm multi adulterio gloriantur? Nam sacrilegia minuta puniuntur, magna in triumphis feruntur. Adiice nunc, quod sacrilegium, si omnino ex aliqua parte bonum est, etiam honestum erit, & rectè factum vocabitur: nostra enim actio est: quod nullius mortalium cogitatio recipit, ergo bona nasci ex malo non possunt.

Nam, si, vt dicitis, ob hoc vnum sacrilegium malum est, quia multum mali affert: si remiseris illi supplicia, si securitatem spoponderis, ex toto bonum erit. Atqui maximum scelerum supplicium in ipsis est. Erras, inquam, si illa ad carnificem aut ad carcerem differs: statim puniuntur cùm facta sunt, immo dum fiunt. Non nascitur itaque ex malo bonum, non magis quàm ficus ex olea: ad semen nata respondent: bona degenerare non possunt. Quemadmodum ex turpi honestum non nascitur, ita ne ex malo quidem bonum: nam idem est honestum & bonum. Quidam ex nostris aduersus hoc sic respondent: putemus pecuniam bonum esse vndecunque sumptam, non tamen ideo ex sacrilegio pecunia est, etiamsi ex sacrilegio sumitur. Hoc sic intellige. In eadem vrna & aurum est, & vipera. Si aurum ex vrna sustuleris, quia illic & vipera est, non ideo mihi vrna aurum dat, quia viperam habet, sed aurum dat, cùm & viperam habeat. Eodem modo ex sacrilegio lucrum fit: non quà turpe & sceleratum est sacrilegium, sed quà lucrum habet: quemadmodum in illa vrna vipera malum est, non aurum quod cum vipera iacet; sic in sacrilegio malum est scelus, non lucrum. Quibus opponitur. Dissimillima vtriusque rei conditio est. Illic aurum possum sine vipera tollere: hic lucrum sine sacrilegio facere non possum. lucrum istud non est appositum sceleri, sed immixtum. Quod dum consequi volumus, in multa mala incidimus: id bonum non est. Dum diuitias consequi volumus, in multa mala incidimus: ergo diuitiæ bonum non sunt. Duas, inquit, significationes habet propositio vestra; vnam, dum diuitias consequi volumus, in multa nos mala incidere. In multa autem mala incidimus, & dum virtutem consequi volumus. Aliquis, dum nauigat studii causa, naufragium fecit, aliquis captus est. Altera significatio talis est: Per quod in mala incidimus, id bonum non est. Huic propositioni non erit consequens, per diuitias nos, aut per voluptates in mala incidere; aut si per diuitias in multa mala incidimus, non tantùm bonum diuitiæ non sunt, sed malum sunt. Vos autem illas dicitis tantùm, bonum non esse. Præterea, inquit, conceditis diuitias habere aliquid vsus. Inter commoda illas numeratis. Atqui eâdem ratione ne commodum quidem erunt: per illas enim multa nobis incommoda eueniunt. His quidam hoc respondent. Errat is, qui incommoda diuitiis imputatis. Illæ neminem lædunt, aut sua cuique nocet stultitia, aut aliena nequitia. Sic quemadmodum gladius, qui neminem occidit, occidentis telum est. Non ideo diuitiæ tibi nocent, si propter diuitias tibi nocetur. Posidonius (vt ego existimo) melius: qui ait diuitias esse causam malorum; non quia ipsæ faciant aliquid, sed quia facturos irritant. Alia est enim causa efficiens quæ protinus necesse est noceat: alia præcedens. hanc præcedentem causam diuitiæ habent. Inflant ani-

animos, ſuperbiam pariunt, inuidiam contrahunt, & vſque eo mentem alienant, vt fama pecuniæ nos etiam nocitura delectet. Bona autem omni carere culpa decet: pura ſunt, non corrumpunt animos, non ſollicitant: extollunt quidem & dilatant, ſed ſine tumore. Quæ bona ſunt, fiduciam faciunt: diuitiæ audaciam. Quæ bona ſunt, magnitudinem animi dant: diuitiæ inſolentiam. Nihil autem aliud eſt inſolentia, quàm ſpecies magnitudinis falſa. Iſto modo, inquis, etiam malum ſunt diuitiæ, non tantùm bonum non ſunt. Eſſent malum, ſi per ſe nocerent, ſi (vt dixi) haberent efficientem cauſam: nunc præcedentem habēt, & quidem non irritantem tantùm animos, ſed attrahentem. Speciem enim boni oſtendunt veriſimilem ac pleriſque credibilem. Habet virtus quoque præcedentem cauſam ad inuidiam: multis enim propter ſapientiam, multis propter iuſtitiam inuidetur: ſed nec ex ſe hanc cauſam habet, nec veriſimilem. Contra enim veriſimilior illa ſpecies hominum animis obiicitur à virtute, quæ illos in amorem & admirationem vocet. Poſidonius ſic interrogandum ait: Quæ neque magnitudinem animo dant, nec fiduciam, nec ſecuritatem, non ſunt bona: diuitiæ autem, & bona valetudo, & ſimilia his, nihil horum faciunt: ergo non ſunt bona. Hanc interrogationem magis etiamnum hoc modo intendit: Quæ neque magnitudinem animo dant, nec fiduciam, nec ſecuritatem: contrà autem, inſolentiam, tumorem, arrogantiam creant, mala ſunt: à fortuitis autem in hæc impellimur: ergo non ſunt bona. Hac, inquit, ratione ne commoda quidem iſta erunt. Alia eſt commodorum condicio, alia bonorum. Commodum eſt, quod plus vſus habet quàm moleſtiæ. Bonum ſincerum eſſe debet, & ab omni parte innoxium. Non eſt id bonum, quod plùs prodeſt: ſed quod tantùm prodeſt. Propterea commodum & ad animalia pertinet, & ad imperfectos homines, & ad ſtultos. Itaque poteſt ei eſſe incommodum mixtum. Sed commodum dicitur à maiore ſui parte æſtimatum: bonum ad vnum ſapientem pertinet. Inuiolatum eſſe oportet. Bonum animum habe. Vnus tibi nodus, ſed Herculaneus, reſtat. Ex malis bonum non fit: ex multis paupertatibus diuitiæ fiunt: ergo diuitiæ bonum non ſunt. Hanc interrogationem noſtri non agnoſcunt. Peripatetici & fingunt illam, & ſoluunt. Ait autem Poſidonius, hoc ſophiſma per omnes dialecticorum ſcholas iactatum, ſic ab Antipatro refelli. Paupertas non per poſitionem, ſed per detractionem dicitur, vel (vt antiqui dixerunt) per orbationem: Græci dicunt κατὰ στέρησιν: non quod habeat, dicitur, ſed quod non habeat. Itaque ex multis inanibus nihil impleri poteſt: diuitias multæ res faciunt, non multæ inopiæ. Aliter quam debes, paupertatem intelligis. Paupertas eſt, non quæ pauca poſſidet, ſed quæ multa non poſſidet. Ita non ab eo dicitur quod habet, ſed ab eo quod ei deeſt.

dem pretio recedentem: modò Epicureum laudantem statum quietæ ciuitatis, & inter conuiuia cantúsque vitam exigentis: modò Peripateticum, bonorum tria genera inducentem: modò Academicum, incerta omnia dicentem. Apparet, nihil horum esse in illo, quia omnia sunt. Ista enim inter se dissident. Demus illis, Homerum philosophum fuisse, nempe sapiens factus est, antequam carmina vlla cognosceret; ergo illa discamus, quæ Homerum fecere sapientem. Hoc quidem me quærere, vtrum maior ætate fuerit Homerus an Hesiodus, non magis ad rem pertinet, quàm scire, an minor Hecuba fuerit, quàm Helena: & quare tam malè tulerit ætatem. Quid, inquam, annos Patrocli & Achillis inquirere ad rem existimas pertinere? Quæris, Vlixes vbi errauerit potiùs, quàm efficias, ne nos semper erremus? Non vacat audire, vtrum inter Italiam & Siciliam iactatus sit, an extra notum nobis orbem: neque enim potuit in tam angusto error esse tam longus. Tempestates animi nos quotidie iactant, & nequitia in omnia Vlixis mala impellit: non deest forma quæ sollicitet oculos, non hostis: hinc monstra effera, & humano cruore gaudentia: hinc insidiosa blandimenta aurium: hinc naufragia, & tot varietates malorum. Hoc me doce, quomodo patriam amem, quomodo vxorem, quomodo patrem, quomodo ad hæc tam honesta vel naufragus nauigem. Quid inquiris, an Penelopa impudica fuerit, an verba sæculo suo dederit, an Vlixem illum esse quem videbat, antequam sciret, suspicata sit? Doce me, quid sit pudicitia, & quantum in ea bonum: in corpore, an in animo, posita sit. Ad musicum transeo. doces me, quomodo inter se acutæ ac graues voces consonent, quomodo neruorum disparem reddentium sonum fiat concordia. Fac potius, quomodo animus secum meus consonet, nec consilia mea discrepent. Monstras mihi, qui sint modi flebiles; monstra potius, quomodo inter aduersa non emittam flebilem vocem. Metiri me geometres docet latifundia; potius doceat, quomodo metiar quantum homini sit satis. Numerare docet me arithmetica, & auaritiæ commodare digitos; potius doceat, nihil ad rem pertinere istas computationes, non esse feliciorem, cuius patrimonium tabularios lassat, immo quàm superuacua possideat, qui infelicissimus futurus est, si, quantum habeat, per se computare cogatur. Quid mihi prodest, scire agellum in partes diuidere: si nescio cum fratre diuidere? Quid prodest colligere subtiliter pedes iugeri, & comprehendere etiam si quid decempedam effugit, si tristem me facit vicinus potens, & aliquid ex meo abradens? Doces me, quomodo nihil perdam ex finibus meis? at ego discere volo, quomodo totos hilaris amittam. Paterno agro, inquit, & auito expellor. Quid? Ante auum tuum quis istum agrum tenuit? Cuius non dico hominis, sed populi fuerit, expedire potes? Non dominus isto, sed colonus intrasti. Cuius colo-

colonus es? Si bene tecum agitur, heredis. Negant iurisconsulti quicquam vsucapi, quod publicum est. Publicum est hoc quod tenes, & quidem generis humani. O egregiam artem: scis rotunda metiri, in quadratum redigis quamcunque acceperis formam: interualla siderum dicis: nihil est quod in mensuram tuam non cadat. Si artifex es, metire hominis animum, dic quàm magnus sit, dic quàm pusillus sit. Scis, quæ recta sit linea: quid tibi prodest, si, quid in vita rectum sit, ignoras? Venio nunc ad illum qui cælestium notitia gloriatur,

Frigida Saturni quo sese stella receptet,
Quos ignis cæli Cyllenius erret in orbes.

Hoc scire quid proderit? vt sollicitus sim, cùm Saturnus & Mars ex contrario stabunt, aut cùm Mercurius vespertinum faciet occasum vidente Saturno. Potiùs hoc discam, vbicunque sunt ista, propitia esse, non posse mutari. Agit illa continuus ordo fatorum, & ineuitabilis cursus. Per statas vices remeant. Effectus rerum omnium aut mouent, aut notant. Sed siue quicquid euenit faciunt, quid immutabilis rei notitia proficiet? siue significant, quid refert prouidere, quod effugere non possis? Scias ista, nescias, fient.

Si verò solem ad rapidum stellásque sequentes
Ordine respicias: nunquam te crastina fallet
Hora, nec insidiis noctis capiere serenæ.

Satis abundeque prouisum est, vt ab insidiis tutus essem. Nunquid me crastina non fallit hora? fallit enim, quod nescienti euenit. Ego quid futurum sit, nescio: quid fieri possit, scio. Ex hoc nihil desperabo, totum expecto. Si quid remittitur, boni consulo. Fallit me hora, si parcit: sed nec sic quidem fallit. Nam quemadmodum scio omnia accidere posse, sic scio & non vtique casura. Vtique secunda expecto, malis paratus sum. in illo feras me necesse est non ad præscriptum euntem. Non enim adducor, vt in numerum liberalium artium pictores recipiam, non magis quàm statuarios, aut marmorarios, aut ceteros luxuriæ ministros. Æquè luctatores, & totam oleo ac luto constantem scientiam expello ex his studiis liberalibus: aut & vnguentarios recipiam, & cocos, & ceteros voluptatibus nostris ingenia accommodantes sua. Quid enim, oro te, liberale habent isti ieiuni vomitores, quorum corpora in sagina, animi in macie & veterno sunt? An liberale studium istud esse iuuentuti nostræ credimus, quam maiores nostri rectam exercuerunt, hastilia iacere, sudem torquere, equum agitare, arma tractare? Nihil liberos suos docebant, quod discendum esset iacentibus. Sed nec hæ nec illæ docent aluntve virtutem. Quid enim prodest equum regere, & cursum eius fræno temperare, affectibus effrænatissimis abstrahi? Quid prodest multos vincere luctatione vel cestu; ab iracundia vinci? Quid ergo? nil liberalia nobis conferunt studia? ad alia multum, ad virtutem nihil. Nam & hæ vi-

lia

les ex professo artes quæ manu constant, ad instrumenta vitæ plurimùm conferunt, tamen ad virtutem non pertinent. Quare ergo liberalibus studiis filios erudimus? Non quia virtutem dare possunt, sed quia animum ad accipiendam virtutem præparant. Quemadmodum prima illa, vt antiqui vocabant, literatura, per quam pueris elementa traduntur, non docet liberales artes, sed mox percipiendis locum parat; sic liberales artes non perducunt animum ad virtutem, sed expediunt. Quattuor ait esse Posidonius artium genera. Sunt vulgares & sordidæ, sunt ludicræ, sunt pueriles, sunt liberales. Vulgares opificum, quæ manu constant, & ad instruendam vitam occupatæ sunt: in quibus nulla decoris, nulla honesti simulatio est. Ludicræ sunt, quæ ad voluptatem oculorum atque aurium tendunt. His annumeres licet machinatores, qui pegmata per se surgentia excogitant, & tabulata tacitè in sublime crescentia, & alias ex inopinato voluptates, aut dehiscentibus quæ cohærebant, aut his quæ distabant, sua sponte coeuntibus; aut his quæ eminebant, paulatim in se residentibus. His imperitorum feriuntur oculi, omnia subita (quia causas non nouere) mirantium. Pueriles sunt, & aliquid habentes liberalibus simile, hæ artes quas ἐλευθέρας Græci, nostri liberales vocant. Solæ autem liberales sunt, immo (vt dicam verius) liberæ, quibus curæ virtus est. Quemadmodum, inquit, est aliqua pars philosophiæ naturalis, est aliqua moralis, est aliqua rationalis: sic & hæc quoque liberalium artium turba locum sibi in philosophia vindicat. Cùm ventum est ad naturales quæstiones, geometriæ testimonio statur. Ergo eius quam adiuuat, pars est? Multa adiuuant nos, nec ideo partes nostræ sunt: immo si partes essent, non adiuuarent. Cibus adiutorium corporis, nec tamen pars est. Aliquid nobis præstat geometriæ ministerium. Sic philosophiæ necessaria est, quomodo ipsi faber: sed nec hic geometriæ pars est, nec illa philosophiæ. Præterea vtraque fines suos habet. Sapiens enim causas naturalium & quærit & nouit, quorum numeros mensurásque geometres persequitur & supputat. Qua ratione constent cælestia, quæ illis sit vis, quæ natura, sapiens scit: cursus & recursus & obseruationes, per quas descendunt & alleuantur, ac speciem interdum stantium præbent, cum cælestibus stare non liceat, colligit mathematicus. Quæ causa in speculo imagines exprimat, scit sapiens. Illud tibi geometres potest dicere, quantum abesse debeat corpus ab imagine, & qualis forma speculi, quales imagines reddat. Magnum esse solem philosophus probabit: quantus sit, mathematicus, qui vsu quodam & exercitatione procedit: sed vt procedat, impetranda illi quædam principia sunt. Non est autem ars sui iuris, cui precarium fundamentum est. Philosophia nil ab alio petit, totum opus à solo excitat. Mathematica (vt ita dicam) superficiaria est, in alieno ædificat, aliena accipit

cùm per nos aliquid facere desierit: quomodo libertate sua vsurus, cum ex hac effugerit carcere; an obliuiscatur priorum, & illic nosse se incipiat, postquam de corpore abductus in sublime secessit. Quamcunque partem rerum humanarum diuinarúmque comprehenderis, ingenti copia quærendorum ac discendorum fatigaberis. Hæc tam multa, tam magna, vt habere possint liberum hospitium, superuacua ex animo tollenda sunt. Non dabit se in has angustias virtus. Laxum spatium res magna desiderat. Expellantur omnia: totum pectus illi vacet. At enim delectat artium notitia multarum. Tantum itaque ex illis retineamus, quantum est necessarium. An tu existimas reprehendendum qui superuacua vsu sibi comparat, & pretiosarum rerum pompam in domo explicat: non putas eum, qui occupatus est in superuacua litterarum supellectile? Plus scire velle quàm sit satis, intemperantiæ genus est. Quid, quod ista liberalium artium consectatio molestos, verbosos, intempestiuos sibi placentes facit, & ideo non discentes necessaria, quia superuacua didicerunt? Quatuor millia librorum Didymus grammaticus scripsit: miser, si tam multa superuacua legisset. In his libris de patria Homeri quæritur, in his de Æneæ matre vera: in his, libidinosior Anacreon, an ebriosior vixerit: in his, an Sappho publica fuerit: & alia, quæ erant dediscenda, si scires. I nunc, & longam esse vitam nega. Sed ad nostros quoque cum perueneris, ostendam multa securibus recidenda. Magno impendio temporum, magna alienarum aurium molestia, laudatio hæc constat: O hominem litteratum! Simus hoc titulo rusticiore contenti: O virum bonum! Itáne est? annales euoluam omnium gentium, & quis prima carmina scripserit, quæram; quantum temporis inter Orphea intersit & Homerum, cùm fastos non habeam, computabo: & Aristarchi notas quibus aliena carmina compunxit recognoscam: & ætatem in syllabis conteram? Itáne in geometriæ puluere hærebo? Adeo mihi præceptum illud salutare excidit: Tempori parce? Hæc sciam, vt quid ignorem? Apion grammaticus, qui sub C. Cæsare tota circumlatus est Græcia, & in nomen Homeri ab omnibus ciuitatibus adoptatus, aiebat: Homerum vtraque materia consummata, & Odyssea, & Iliade, principium adiecisse operi suo, quo bellum Troianum complexus est. Huius rei argumentum afferebat, quod duas litteras in primo versu posuisset ex industria librorum suorum numerum continentes. Talia sciat oportet, qui multa vult scire. Nunc cogita quantum temporis tibi auferat mala valetudo, quantum occupatio publica, quantum occupatio priuata, quantum occupatio quotidiana, quantum somnus: metire ætatem tuam, iam multa non capit, de liberalibus studiis loquor. Philosophi quantum habent superuacui, quantum ab vsu recedentis? Ipsi quoq. ad syllabarum distinctiones, & coniunctionum ac præpositionum proprietates descenderunt,

derunt, & inuidere grammaticis, inuidere geometris. Quicquid in illorum artibus superuacuum erat, transtulere in suam. Sic effectum est, vt diligentiùs sciant loqui, quàm viuere. Audi, quantum mali faciat nimia subtilitas, & quàm infesta veritati sit. Protagoras ait, de omni re in vtramque partem disputari posse, ex æquo: & de hac ipsa, an omnis res in vtramque partem disputabilis sit. Nausiphanes ait, ex his quæ videntur esse, nihil magis esse, quàm non esse. Parmenides ait, ex his quæ videntur, nihil esse in vniuersum. Zenon Eleates omnia negotia de negotio deiecit: ait nihil esse. Circa eadem fere Pyrrhonij versantur, & Megarici, & Eretrici, & Academici, qui nouam induxerunt scientiam, nihil scire. Hæc omnia in illum superuacuum studiorum liberalium gregem coniice. Illi mihi non profuturam scientiam tradunt, hi spem omnis scientiæ eripiunt. Satius est superuacua scire, quàm nihil. Illi non præferunt lumen, per quod acies dirigatur ad verum: hi oculos mihi effodiunt. Si Protagoræ credo, nihil in rerum natura est, nisi dubium. Si Nausiphani, hoc vnum certum est, nihil esse certi. Si Parmenidi, nihil est præter vnum. Si Zenoni, ne vnum quidem. Quid ergo nos sumus? quid ista quæ nos circumstant, alunt, sustinent? Tota rerum natura vmbra est, aut inanis, aut fallax. Non facilè dixerim, vtrum magis irascar illis, qui nos nihil scire voluerunt: an illis, qui ne hoc quidem nobis reliquerunt, nihil scire.

EP. LXXXIX. REM vtilem desideras, & ad sapientiam properanti vtique necessariam, diuidi philosophiam; & ingens corpus eius in membra disponi. Facilius enim per partes in cognitionem totius adducimur. Vtinam quemadmodum vniuersi mundi facies in conspectum venit, ita philosophia tota nobis posset occurrere, simillimum mundo spectaculum! Profectò enim omnes mortales in admirationem sui raperet, relictis his, quæ nunc magna, magnorum ignorantia credimus. Sed quia contingere hoc non potest, sic erit à nobis aspicienda, quemadmodum mundi secreta cernuntur. Sapientis quidem animus totam molem eius amplectitur, nec minus illam velociter obit, quàm cælum acies nostra. Nobis autem, quibus perrumpenda caligo est, & quorum visus in proximo deficit, singula quæque ostendi faciliùs possunt, vniuersi nondum capacibus. Faciam ergo quod exigis, & philosophiam in partes, non in frusta diuidam. Diuidi enim illam, non concidi, vtile est. Nam comprehendere quemadmodum maxima, ita minima, difficile est. Describitur in tribus populus, in centurias exercitus. Quicquid in maius creuit, faciliùs agnoscitur, si discessit in partes, quas (vt dixi) innumerabiles esse & paruas non oportet. Idem enim vitii habet nimia, quod nulla diuisio. Simile confuso est, quicquid vsque in puluerem sectum est. Primum itaque, sicut videtur tibi, dicam, inter sapien-

sapientiā & philosophiam quid intersit. Sapientia perfectum bonum est mentis humanæ. Philosophia, sapientiæ amor est & affectatio. Hæc ostendit, quo illa peruenit. Philosophia vnde dicta sit, apparet: ipso enim nomine fatetur. Quidam sapientiam ita finierunt, vt dicerent eam diuinorum & humanorum scientiam. Quidam ita: Sapientia est, nosse diuina & humana, & horum causas. Superuacua mihi videtur hæc adiectio, quia causæ diuinorum humanorumq; partes sunt. Philosophiam quoque fuerunt qui aliter atque aliter definirent. Alij studium illam virtutis esse dixerunt, alij studium corrigendæ mentis. A quibusdam dicta est appetitio rectæ rationis. Illud quasi constet, aliquid inter philosophiam & sapientiam interesse. Neque enim fieri potest, vt idem sit quod affectatur, & quod affectat. Quomodo multum inter auaritiam & pecuniam interest, cùm illa cupiat, hæc concupiscatur: sic inter philosophiam & sapientiam. Hæc enim illius effectus & præmium est. Illa venit, ad hanc itur. Sapientia est, quā Græci σοφίαν vocant. Hoc verbo quoque Romani vtebantur, sicut philosophia nunc quoque vtuntur. Quod & togatæ tibi antiquæ probabunt, & inscriptus Dossenni monumento titulus:

HOSPES RESISTE, ET SOPHIAM DOSSENNI LEGE.

Quidam ex nostris, quamuis philosophia studium virtutis esset, & hæc peteretur, illa peteret; tamen non putauerunt illas distrahi posse. Nam nec philosophia sine virtute est, nec sine philosophia virtus est. Philosophia studium virtutis est, sed per ipsam virtutem. Nec virtus autem esse sine studio sui potest, nec virtutis studium sine ipsa. Non enim quemadmodum in his, qui aliquid ex distanti loco ferire conantur, alibi est qui petit, alibi quod petitur: nec quemadmodum itinera quæ ad vrbes perducunt, extra ipsas sunt, ad virtutem venitur per ipsam. Cohærent ergo inter se philosophia virtusque. Philosophiæ tres partes esse dixerunt & maximi, & plurimi auctores: Moralem, Naturalem, & Rationalem. Prima componit animum, secunda rerum naturam scrutatur, tertia proprietates verborum exigit, & structuram, & argumentationes, ne pro vero falsa surrepant. Ceterum inuenti sunt & qui in pauciora philosophiam & qui in plura diducerent. Quidam ex Peripateticis quartam partem adiecerunt, Ciuilem: quia quandam propriam exercitationem desideret, & circa aliam materiam occupata sit. Quidam adiecerunt his partem, quam Græci οἰκονομικὴν vocant, administrandæ rei familiaris scientiam. Quidam & de generibus vitæ locum separauerunt. Nihil autem horum in illa parte morali non reperitur. Epicurei duas partes philosophiæ putauerunt esse, Naturalem atque Moralem: Rationalem remouerunt. Deinde cùm ipsis rebus cogerentur ambigua secernere, falsa sub specie

specie veri latentia coarguere, ipsi quoque locum, quem de iudicio & regula appellant, alio nomine rationalem induxerunt: sed eam accessionem esse naturalis partis existimant. Cyrenaici naturalia cum rationalibus sustulerunt, & contenti fuerunt moralibus. Sed hi quoque quæ remouent, aliter inducunt. In quinque enim partes moralia diuidunt: vt vna sit de fugiendis & expetendis, altera de affectibus, tertia de actionibus, quarta de causis, quinta de argumentis. Causæ rerum ex naturali parte sunt, argumenta ex rationali, actiones ex morali. Aristo Chius non tantum superuacuas esse dixit naturalem & rationalem, sed etiam contrarias. Moralem quoque, quam solam reliquerat, circumcidit. Nam eum locum qui monitiones continet, sustulit, & pædagogi esse dixit, non philosophi: tanquam quicquam aliud sit sapiens, quàm humani generis pædagogus. Ergo cum tripertita sit philosophia, moralem eius partem primùm incipiamus disponere. Quam in tria rursus diuidi placuit: vt prima esset inspectio suum cuique distribuens, & æstimans quanto quidque dignum sit, maximè vtilis. Quid enim est tam necessarium, quàm pretia rebus imponere? Secunda de impetu: tertia de actionibus. Primum enim est, vt quanti quidque sit, iudices. Secundum, vt impetum ad illa capias ordinatum temperatúmque. Tertium, vt inter impetum tuum, actionémque conueniat, vt in omnibus istis, tibi ipsi consentias. Quicquid ex his tribus defuerit, turbat & cetera. Quid enim prodest, intus æstimata habere omnia, si sis impetu nimius? Quid prodest impetus repressisse, & habere cupiditates in tua potestate, si in ipsa rerum actione tempora ignores; nec scias quando quidque & vbi, & quemadmodum agi debeat? Aliud est enim, dignitates & pretia rerum nosse: aliud articulos: aliud impetus refrænare, & ad agenda ire, non ruere. Tunc ergo vita sibi concors est, vbi actio non destituit impetum. Impetus ex dignitate rei cuiusque concipitur, proinde remissus acriórve, prout illa digna est peti. Naturalis pars philosophiæ in duo scinditur: Corporalia, & Incorporalia. Vtraque diuiduntur in suos, vt ita dicam, gradus. Corporum locus in hos primum, in ea quæ faciunt, & quæ ex his gignuntur. Gignuntur autem elementa. Ipse elementi locus, vt quidam putant, simplex est: vt quidam, in materiam & causam omnia mouentem, & elementa diuiditur. Superest vt rationalem partem philosophiæ diuidamus. Omnis oratio aut continua est, aut inter respondentem & interrogantem diuisa. Hanc διαλεκτικὴν, illam ῥητορικὴν placuit vocari. Hæc verba curat, & sensus & ordinem: διαλεκτικὴ in duas partes diuiditur, in verba, & significationes: id est, in res quæ dicuntur, & vocabula quibus dicuntur. Ingens deinde sequitur vtriusque diuisio. Itaque hoc loco finem faciam:

--- *Et summa sequar fastigia rerum:*

Alioqui si voluero facere partium partes, quæstionum liber fiet.

ret. Hæc Lucili, virorum optime, quo minus legas non deterreo: dummodo quicquid legeris, ad mores statim referas. Illos compesce; marcentia in te excita, soluta constringe, contumacia doma, cupiditates tuas publicasque quantum potes vexa: & illis dicentibus, Quousque eadem? responde: Ego debeo dicere, Quousque eadem peccabitis? Remedia ante vultis, quàm vitia desinere. ego vero eo magis dicam, & quia recusatis, perseuerabo. Tunc incipit medicina proficere, vbi in corpore alienato dolorem tactus expressit. Dicam etiam inuitis profutura. Aliquando aliqua ad vos non blanda vox veniet: & quia verum singuli audire non vultis, publice audite. Quousque fines possessionum propagabitis? Ager vni domino, qui populum cepit, angustus est. Quousque arationes vestras porrigetis, ne prouinciarum quidem satione contenti circumscribere prædiorum modum? Illustrium fluminum per priuatum decursus, & amnes magni, magnarumque gentium termini, vsque ad ostium à fonte, vestri sunt. Hoc quoque parum est, nisi latifundiis vestris maria cinxistis, nisi trans Hadrianum, & Ionium, Ægæumque vester villicus regnat: nisi insulæ, ducum domicilia magnorum, inter vilissima rerum numerentur. Quam vultis, latè possidete. Sit fundus, quod aliquando imperium vocabatur. Facite vestrum quicquid potestis, dum plus sit alienum. Nunc vobiscum loquor, quorum æque spatiose luxuria, quàm illorum auaritia diffunditur. Vobis dico; quousque nullus erit lacus, cui non villarum vestrarum fastigia immineant? nullum flumen, cuius non ripas ædificia vestra prætexant? Vbicunque scatebunt aquarum calentium venæ, ibi noua diuersoria luxuriæ excitabuntur. Vbicunque in aliquem sinum litus curuabitur, vos protinus fundamenta iacietis, nec contenti solo, nisi quod manu feceritis, maria agetis introrsus. Omnibus licet locis tecta vestra splendeant, alicubi imposita montibus, in vastum terrarum marisque prospectum, alicubi ex plano in altitudinem montium educta, cùm multa ædificaueritis, cùm ingentia, tamen & singula corpora estis, & paruula. Quid prosunt multa cubicula? In vno iacetis. Non est vestrum, vbicunque non estis. Ad vos deinde transeo, quorum profunda & insatiabilis gula, hinc maria scrutatur, hinc terras. Alia hamis, alia laqueis, alia retium variis generibus cum magno labore persequitur. Nullis animalibus, nisi ex fastidio, pax est. Quantulum enim ex istis epulis, quas per tot comparatis manus, fesso voluptatibus ore libatis? Quantulum ex ista fera periculose capta, dominus crudus ac nauseans gustat? Quantulum ex tot conchyliis, tam longe aduectis, per istum stomachum inexplebilem labitur? Infelices etiam: quod non intelligitis, vos maiorem famem habere, quàm ventrem. Hæc aliis dic, vt dum dicis audias ipse. Scribe: vt dum scripseris, legas: omnia ad mores, & ad sedandam rabiem affectuum referens. Stude, non vt plus

aliis

aliis ſcias, ſed vt melius.

Ep. XC. QVIS dubitare, mi Lucili, poteſt, quin Deorum immortalium munus ſit, quod viuimus: philoſophiæ, quod bene viuimus? Itaque tanto plus nos debere huic, quam Diis, quanto maius beneficium eſt bona vita, quàm vita: pro certo deberetur, niſi ipſam Dij philoſophiam tribuiſſent: cuius ſcientiam nulli dederunt, facultatem omnibus. Nam ſi hanc quoque bonum vulgare feciſſent, & prudentes naſceremur; ſapientia quod in ſe optimum habet, perdidiſſet, quòd inter fortuita non eſt. Nunc enim hoc in illa pretioſum atque magnificum eſt, quod non obuenit, quod illam ſibi quiſque debet, quod non ab alio petitur. Quid haberes, quod in philoſophia ſuſpiceres, ſi beneficiaria res eſſet? Huius opus vnum eſt, de diuinis humaniſque verum inuenire: ab hac nunquam recedit iuſtitia, pietas, religio, & omnis alius comitatus virtutum conſertarum, & inter ſe cohærentium. Hæc docuit colere diuina, humana diligere, & penes Deos imperium eſſe, & inter homines conſortium: quod aliquandiu inuiolatum manſit, antequam ſocietatem auaritia diſtraxit, & paupertatis cauſa etiam his quos fecit locupletiſſimos, fuit. Deſierunt enim omnia poſſidere, dum volunt propria. Sed primi mortalium, quique ex his geniti, naturam incorrupti ſequebantur; eandem habebant & ducem, & legem, commiſſi melioris arbitrio. Naturæ eſt enim potioribus deteriora ſubmittere. Mutis quidem gregibus aut maxima corpora præſunt, aut vehementiſſima. Non præcedit armenta degener taurus, ſed qui magnitudine ac toris ceteros mares vicit. Elephantorum gregem excelſiſſimus ducit. Inter homines pro ſummo eſt optimus. Animo itaque rector eligebatur. Ideoque ſumma felicitas erat gentium, in quibus non poterat potentior eſſe, niſi melior. Tantum enim quantum vult poteſt, qui ſe niſi quod debet, non putat poſſe. Illo ergo ſeculo quod aureum perhibetur, penes ſapientes fuiſſe regnum Poſidonius iudicat. Hi continebant manus, & infirmiores à validioribus tuebantur. Suadebant, diſſuadebantque, & vtilia atque inutilia monſtrabant. Horum prudentia, ne quid deeſſet ſuis, prouidebat. Fortitudo arcebat pericula, beneficentia augebat ornabátque ſubiectos: officium erat imperare, non regnum. Nemo quantum poſſet aduerſus eos experiebatur, per quos cœperat poſſe. Nec erat cuiquam aut animus in iniuriam, aut cauſa: cùm bene imperanti bene pareretur, nihilque rex maius minari malè parentibus poſſet, quàm vt abiret è regno. Sed poſtquam ſurrepentibus vitiis, in tyrannidem regna verſa ſunt, opus eſſe cœpit legibus: quas & ipſas inter initia tulere ſapientes. Solon, qui Athenis æquo iure fundauit, inter ſeptem æui ſapientia notos. Lycurgum ſi eadem ætas tuliſſet, ſacro illi numero acceſſiſſet octauus. Zaleuci leges Charondæque laudantur. Hi non in foro, nec in conſultorum atrio, ſed in Pythagoræ tacito illo ſanctoque

receſſu

secesso didicerunt ista, quæ florenti tunc Siciliæ, & per Italiam Græciæ ponerent. Hactenus Posidonio assentior: artes quidem à philosophia inuentas, quibus in quotidiano vsu vita vitur, non concesserim, nec illam fabricæ afferam gloriam. Illa, inquit, sparsos & casulis tectos, aut aliqua rupe suffossa, aut exesæ arboris trunco, docuit tecta moliri. Ego vero philosophiam iudico, non magis excogitasse has machinationes tectorum suprà tecta surgentium, & vrbes prementium, quàm viuaria piscium in hoc clausa, vt tempestatum pericula non adiret gula: & quamuis acerrimè pelago sæuiente, haberet luxuria portus suos, in quibus distinctos piscium greges saginaret. Quid ais? Philosophia docuit homines habere clauem & seram? & quid aliud erat, auaritiæ signum dare? Philosophia hæc cum tanto habitantium periculo imminentia tecta suspendit? Parum enim erat fortuitis tegi, & sine arte & difficultate naturale sibi inuenire aliquod receptaculum. Mihi crede, felix illud sæculum ante architectonas fuit. Ista nata sunt, iam nascente luxuria, in quadratum tigna decidere, & scire per designata currente, certa manu trabem scindere.

Nam primi cuneis scindebant
fissile lignum.

Non enim tecta cœnationum epulas receptura parabantur: nec in hunc vsum pinus aut abies deferebatur longo vehiculorum ordine, vicis intrementibus, vt ex illa lacunaria auro grauia penderent. Furcæ vtrinque suspensæ fulciebant casam: spissatis ramalibus, ac fronde congesta, & in procliue disposita, decursus imbribus quamuis magnis erat. Sub his tectis habitauere securi. Culmus liberos texit. Sub marmore atque auro seruitus habitat. In illo quoque dissentio à Posidonio, quòd ferramenta fabrilia excogitata à sapientibus viris iudicat. Isto enim modo dicat licet sapientes, per quos,

Tunc laqueis captare feras, &
fallere visco
Inuentum, & magnos canibus
circundare saltus.

Omnia enim ista sagacitas hominum, non sapientia inuenit. In hoc quoque dissentio, sapientes fuisse, qui ferri metalla & æris inuenerunt, cùm incendio siluarum adusta tellus, in summo venas iacentes liquefacta fudisset. Ista tales inueniunt, quales colunt. Ne illa quidem tam subtilis quæstio mihi videtur, quàm Posidonio: Vtrum malleus in vsu esse prius, an forcipes cœperint. Vtraque inuenit aliquis exercitati ingenii, acuti, non magni, nec elati, & quicquid aliud corpore incuruato, & humum spectante quærendum est. Sapiens facilis victo fuit. Quid ni, cùm hoc quoque sæculo esse quam expeditissimus cupiat? Quomodo oro te conuenit, vt Diogenem mireris, & Talum? Vter ex his sapiens tibi videtur, qui serram commentus est, an ille qui cum vidisset puerum caua manu bibentem aquam, fregit protinus exemptum è perula calicem, hac obiurgatione sui: Quàm diu homo stultus superuacuas sarcinas habui? qui se complicuit in dolio, & in eo cubita-

 uit?

quit? Hodie vtrum tandem sapientiorē putas, qui inuenit quemadmodum in immensam altitudinem crocum latentibus fistulis exprimat; qui Euripos subito aquarum impetu implet, aut siccat; versatilia cœnationum laquearia ita coagmentat, vt subinde alia facies atque alia succedat, & totiens tecta, quotiens fercula mutentur: an eum, qui & aliis & sibi hoc mōstrat, quàm nihil nobis natura durum ac difficile imperauerit? Posse nos habitare sine marmorario fabro, posse nos vestitos esse sine commercio Serum; posse nos habere vsibus nostris necessaria, si contenti fuerimus his quæ terra posuit in summo? Quē si audire humanum genus voluerit, tā superuacuum sciet sibi coquum esse, quàm militem. Illi sapientes fuerunt, aut certe sapiētibus similes, quibus expedita erat tutela corporis. Simplici cura constant necessaria: in delicias laboratur. Non desiderabis artifices, si sequere naturam: illa noluit esse districtos: ad quæcunque nos cogebat, instruxit. Frigus intolerabile est corpori nudo. Quid ergo? Nunquid non pelles ferarum, & aliorum animalium à frigore satis abundéque defendere queunt? Non corticibus arborum pleræque gentes tegunt corpora? Non auium plumæ in vsum vestis conseruntur? Non hodieque magna Scytharum pars tergis vulpium induitur ac murium, quæ tactu mollia, & impenetrabilia ventis sunt? Opus est tamen calorem solis æstiui vmbra crassiore propellere. Quid ergo? Non vetustas multa abdidit loca, quæ vel iniuria temporis, vel alio quolibet casu excauata in specum recesserunt? Quid ergo? Non quamlibet virgeam cratem texuerunt manu, & vili obleuerunt luto, deinde stipula aliisque siluestribus operuere fastigium, & pluuiis per deuexa labentibus, hiemem transiere securi? Quid ergo? Non in defosso latent Syrticæ gentes? quibus propter nimios solis ardores, nullum tegumentum satis repellendis caloribus solidum est, nisi ipsa arens humus. Non fuit tam inimica natura, vt cùm omnibus aliis animalibus facilem actum vitæ daret, homo solus non posset sine tot artibus viuere. Nihil horum ab illa nobis imperatum est, nihil ægrè quærendum vt posset vita produci. Ad parata nati sumus: nos omnia nobis difficilia facilium fastidio fecimus. Tecta, tegumentaque & fomenta corporum, & cibi & quæ nunc ingens negotium facta sunt, obuia erant, & gratuita, & opera leui parabilia. Modus enim omnium, prout postulabat necessitas, erat: nos ista pretiosa, nos mira, nos magnis multisque conquirenda artibus fecimus. Sufficit ad id natura quod poscit. A natura luxuria desciuit, quæ quotidie seipsam incitat; & tot sæculis crescit, & ingenio adiuuat vitia. Primò superuacua cœpit concupiscere, inde contraria: nouissimè corpori animum addixit, & illius deseruire libidini iussit. Omnes istæ artes, quibus aut excitatur ciuitas, aut strepit, corporis negotium gerunt: cui omnia olim tanquam seruo præstabantur, nunc tanquam domino parantur.

tur. Itaque hinc textorum, hinc fabrorum officinæ sunt, hinc odores coquentium, hinc molles corporis motus docentium, mollesque cantus & infractos. Recessit enim ille naturalis modus, desideria ope necessaria finiens. Iam rusticitatis & miseriæ est, velle quantum sat est. Incredibile est, mi Lucili, quàm facilè etiam magnos viros dulcedo orationis abducat à vero. Ecce Posidonius, vt mea fert opinio, vnus ex iis, qui plurimum philosophiæ contulerunt, dum vult describere primum, quemadmodum alia torqueantur fila, alia ex molli solutoque ducantur: deinde quemadmodum tela suspensis ponderibus, rectum stamen extendat, quemadmodum subtemen insertum, quod duritiam vtrinque comprimentis tramæ remolliat, spatha coire cogantur, & iungi, textricum quoque artem à sapientibus dixit inuentam, oblitus postea repertũ hoc subtilius genus, in quo

Tela iugo iuncta est, stamen secernit arundo:
Inseritur medium radiis subtemen acutis,
Quod lato feriunt insecti pectine dentes.

Quid si contigisset illi videre has nostri temporis telas, quibus vestis nihil celatura conficitur; in qua non dico nullum corpori auxilium, sed nullum pudori est? Transit deinde ad agricolas, nec minùs facundè describit proscissum aratro solum, & iteratum, quo solutior terra faciliùs pateat radicibus: tum sparsa semina, & collectas manu herbas, ne quid fortuitum & agreste succrescat, quod necet segetem. Hoc quoque opus ait esse sapientium: tanquam non nunc quoque plurima cultores agrorum noua inueniant per quæ fertilitas augeatur. Deinde non est contentus his artibus, sed in pistrinum sapientem submittit. Narrat enim quemadmodum rerum naturam imitatus, panem cœpit facere. Receptas, inquit, in os fruges, concurrens inter se duritia dentium frangit; & quicquid excidit, ad eosdem dentes lingua refertur: tunc vero salluæ miscetur, vt faciliùs per fauces lubricas transeat. Cùm peruenit in ventrem, æqualiculi feruore concoquitur, tunc demum corpori accedit. Hoc aliquis secutus exemplar, lapidem asperum aspero imposuit, ad similitudinem dentium, quorum pars immobilis motum alterius expectat. Deinde vtriusque attritu grana franguntur, & sæpius reteruntur, donec ad minutiam frequenter trita redigantur. Tunc farinam aqua sparsit, & assidua tractatione perdomuit, finxitque panem: quem primo cinis calidus, & feruens testa percoxit. Deinde furni paulatim reperti, & alia genera, quorum feruor seruiret arbitrio. Non multum abfuit quin sutrinum quoque inuentum à sapientibus diceret. Omnia ista ratio quidem, sed non recta ratio commenta est. Hominis enim non sapientis inuenta sunt, tam mehercules quàm nauigia, quibus amnes, quibusque maria transimus, aptatis ad excipiendum ventorum impetum velis, & additis à tergo gubernaculis, quæ huc atque illuc, cursum nauigii torqueant: & exemplum

à piscibus tractum est, qui cauda reguntur, & leui eius in vtrunque momento velocitatem suam flectunt. Omnia hæc quidem, inquit, sapiens inuenit: sed minora, quàm vt ipse tractaret, sordidioribus ministris dedit. Immo non ab aliis excogitata ista sunt, quàm à quibus hodiéque curantur. Quædam nostra demum prodisse memoria scimus: vt speculariorum vsum, perlucente testa, clarum transmittentium lumen: vt suspensuras balneorum, & impressus parietibus tubos, per quos circumfunderetur calor, qui ima simul & summa foueret æqualiter. Quid loquar marmora, quibus templa, quibus domus fulgent? Quid lapideas moles in rotundum ac leue formatas, quibus porticus & capacia populorum tecta suscipimus? Quid verborum notas, quibus quamuis citata excipitur oratio, & celeritatem linguæ manus sequitur? Vilissimorum mancipiorum ista commenta sunt. Sapientia altiùs sedet, nec manus edocet: animorum magistra est. Vis scire quid illa eruerit, quidve effecerit? Non indecoros corporis motus, nec varios per tubam ac tibiam cantus, quibus exceptus spiritus, aut in exitu, aut in transitu formatur in vocem: non arma, nec muros, nec bella? Vtilia molitur, paci fauet, & genus humanum ad concordiam vocat. Non est, inquam, instrumentorum ad vsus necessarios opifex. Quid illi tam paruula assignas? Artificem vides vitæ, alias quidem artes sub dominio habet. Nam cui vita, illi vitæ quoque ornamenta seruiunt. Ceterum ad beatum statum tendit, illo ducit, illo vias aperit. Quæ sint mala, quæ videantur, ostendit: vanitatem exuit mentibus, dat magnitudinem solidam: inflatam verò, & ex inani speciosam reprimit: nec ignorari sinit, inter magna quid intersit & tumida: totius naturæ notitiam ac suæ tradit. Quid sint dii qualesque declarat: quid inferi, quid lares & genii, quid in secundam numinum formam animæ perpetuæ, vbi consistant, quid agant, quid possint, quid velint. Hæc eius initiamenta sunt, per quæ non municipale sacrum, sed ingens omnium deorum templum mundus iste reseratur: cuius vera simulacra, verasque facies cernendas mentibus protulit: nam ad spectacula tam magna vsus est, ad initia deinde rerum redit, & æternam rationem toti inditam, & vim omnium seminum singula propriè figurantem. Tum de animo cœpit inquirere, vnde esset, vbi, quamdiu, in quot membra diuisus. Deinde à corporalibus se ad incorporalia transtulit, veritatémque & argumenta eius excussit. Post hæc, quemadmodum discernerentur vitæ ac necis ambigua. In vtraque enim falsa veris immixta sunt. Non abduxit, inquam, se, vt Posidonio videtur, ab istis artibus sapiens, sed ad illas omnino non venit. Nihil enim dignum inuentu iudicasset, quod non erat dignum perpetuo vsu iudicaturus; ponenda non sumeret. Anacharsis, inquit, inuenit rotam figuli, cuius circuitu vasa formantur. Deinde quia apud Homerum inuenitur figuli rota, mauult videri ver-

versus falsos esse quàm fabulam. Ego nec Anacharsin huius rei fuisse auctorem contendo: & si fuit, sapiens quidem hoc inuenit, sed non tanquam sapiens, sicut multa sapientes faciunt, qua homines sunt, non qua sapientes. Puta velocissimum esse sapientem: cursu omnes anteibit, qua velox est, non qua sapiens. Cuperem Posidonio aliquem vitrarium ostendere, qui spiritu vitrum in habitus plurimos format, qui vix diligenti manu effingerentur. Hæc inventa sunt, postquam sapientem inuenire desiimus. Democritus, inquit, inuenisse dicitur fornicem, vt lapidum curuatura paulatim inclinatorum medio saxo alligaretur. Hoc dicam falsum esse. Necesse est enim ante Democritum & pontes & portas fuisse, quarum ferè summa curuantur. Excidit porrò vobis eundem Democritum inuenisse, quemadmodum ebur moliretur, quemadmodum decoctus calculus in smaragdum conuerteretur, qua hodieque coctura inuenti lapides coctiles colorantur. Ista sapiens licet inuenerit, non qua sapiens erat, inuenit. Multa enim facit, quæ ab imprudentissimis aut æquè fieri videmus, aut peritiùs, aut exercitatiùs. Quid sapiens inuestigauerit, quid in lucem protraxerit, quæris? Primùm veram naturam, quam non vt cetera animalia oculis secutus est, tardis ad diuina. Deinde vitæ legem, quam ad vniuersa direxit: nec nosse tantùm, sed sequi docuit deos & accidentia non aliter excipere, quàm imperata. Vetuit parére opinionibus falsis, & quanti quidque esset, vera æstimatione perpendit: damnauit mixtas pœnitentiæ voluptates. Et bona semper placitura laudauit. & palàm fecit, felicissimum esse, cui felicitate opus non est: potentissimum esse, qui se habet in potestate. Non de ea philosophia loquor, quæ ciuem extra patriam posuit, extra mundum deos, quæ virtutem donauit voluptati: sed de illa quæ nullum bonum putat, nisi quod honestum est, quæ nec hominis, nec fortunæ muneribus deleniri potest: cuius hoc pretium est, non posse pretio capi. Hanc philosophiam fuisse illo rudi sæculo, quo adhuc artificia deerant, & ipso vsu discebant vtilia, non credo: sicut ante fortunata tempora, cùm in medio iacerent beneficia naturæ promiscuè vtenda, antequam auaritia atque luxuria dissociauere mortales, & ad rapinam ex consortio discurrere; non erant illi sapientes viri, etiam si faciebant facienda sapientibus. Statum quidem generis humani, non alium quisquam suspexerit magis, nec si cui permittat Deus terrena formare, & dare gentibus mores, aliud probauerit, quàm quod apud illos fuisse memoratur, apud quos *nulli subigebant arua coloni,*

Nec signare quidem aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quærebant, ipsáque tellus
Omnia liberiùs, nullo poscente ferebat.

Quid hominum illo genere felicius? In commune rerum natura fruebantur: sufficiebat illa vt parens in tutelam omnium:

nium: hæc erat publicarum opum secura possessio. Quid ni ego illud locupletissimum mortalium genus dixerim, in quo pauperem inuenire non posses? Irrupit in res optimè positas auaritia: & dum seducere aliquid cupit, atque in suum vertere, omnia fecit aliena, & in angustum ex immenso redacta, paupertatem intulit; & multa concupiscendo, omnia amisit. Licet itaque velit nunc concurrere & reparare quod perdidit, licet agros agris adijciat, vicinum vel pretio pellat aut iniuria, licet in prouinciarum spatium rura dilatet & possessionem vocet, per sua longam peregrinationem, nulla nos finium propagatio eo reducet, vnde discessimus. Cùm omnia fecerimus, multum habebimus, vniuersum habebamus. Terra ipsa fertilior erat illaborata, & in vsus populorum non diripientium larga. Quicquid natura protulerat, id non minus inuenisse, quàm inuentum monstrare alteri, voluptas erat: nec cui vlli superare poterat, aut deesse; inter concordes diuidebatur. Nondum valentior imposuerat infirmiori manum; nondum auarus abscondendo quod sibi iaceret, alium necessarijs quoque excluserat. Par erat alterius ac sui cura. Arma cessabant, incruentæque humano sanguine manus, odium omne in feras verterant. Illi quos aliquod nemus densum à sole protexerat, qui aduersus sæuitiam hyemis aut imbris vili receptaculo tuti sub fronde viuebant, placidas transigebant sine suspirio noctes. Sollicitudo nos in nostra purpura versat, & acerrimis excitat stimulis: mollem somnum illis dura tellus dabat. Non impendebant cælata laquearia: sed in aperto iacentes sidera superlabebantur, & insigne spectaculum noctium mundus in præceps agebatur, silentio tantum opus ducens: tam interdiu illis quàm noctu patebat prospectus huius pulcherrimæ domus. Libebat intueri signa, ex media cœli parte vergentia, rursus ex occulto alia surgentia. Quid ni iuuaret vagari inter tam latè sparsa miracula? At vos ad omnem tectorum pauentis sonum, & inter picturas vestras si quid increpuit, fugitis attoniti. Non habebant domos instar vrbium. Spiritus ac liber inter aperta flatus, & leuis vmbra rupis aut arboris, & perlucidi fontes, riuique non opere, nec fistula, nec vllo coacto itinere obsolefacti, sed sponte currentes, & prata sine arte formosa, inter hæc agreste domicilium, rustica positum manu. Hæc erat secundum naturam domus, in qua libebat habitare, nec ipsam, nec pro ipsa timentem. Nunc magna pars nostri metus, tecta sunt. Sed quamuis egregia illis vita fuerit, & carens fraude, non fuere sapientes, quando hoc iam in opere maximo nomen est. Non tamen negauerim fuisse alti spiritus viros, & (vt ita dicam) à diis recentes. Neque enim dubium est, quin meliora mundus nondum effœtus ediderit. Quemadmodum autem omnibus indoles fortior fuit, & ad labores paratior, ita non erant ingenia omnibus consummata. Non enim dat natura virtutem. Ars est,

eſt, bonum fieri. Illi quidem non aurum, nec argentum, nec per lucidos lapides ima terrarum fæce quærebant, parcebantque adhuc etiam mutis animalibus: tantum aberat, vt homo hominem non iratus, non timens tantùm ſpectaturus occideret. Nondum veſtis illis erat picta, nondum texebatur aurum, adhuc non eruebatur. Quid ergo? Ignorantia rerum innocentes erant. Multum autem intereſt, vtrum peccare aliquis nolit, an neſciat. Deerat illis iuſtitia: deerat prudentia, deerat temperantia ac fortitudo. Omnibus his virtutibus habebat ſimilia quædam rudis vita. Virtus non contingit animo, niſi inſtituto & edocto, & ad ſummum aſſidua exercitatione perducto. Ad hoc quidem, ſed ſine hoc naſcimur: & in optimis quoque antequam erudias, virtutis materia, non virtus eſt.

EP. XCI. LIBERALIS noſter nunc triſtis eſt, nuntiato incendio, quo Lugdunenſis colonia exuſta eſt. Mouere hic caſus quemlibet poſſet, nedum hominem patriæ ſuæ amantiſſimum. Quæ res effecit, vt firmitatem animi ſui quærat, quam videlicet ad ea quæ timeri poſſe putabat, exercuit. Hoc vero tam inopinatum malum, penè inauditum, non miror ſi ſine metu fuit, cùm eſſet ſine exemplo. Multas enim ciuitates incendium vexauit, nullam abſtulit. Nam etiam vbi hoſtili manu in tecta ignis immiſſus eſt, multis locis deficit, & quamuis ſubinde excitetur, rarò tamen ſic cuncta depaſcitur, vt nihil ferro relinquat. Terrarum quoque vix vnquam tam grauis & pernicioſus fuit motus, vt tota oppida euerteret. Nunquàm denique tam infeſtum vlli exarſit incendium, vt nihil alteri ſupereſſet incendio. Tot pulcherrima opera, quæ ſingula illuſtrare vrbes ſingulas poſſent, vna nox ſtrauit, & in tanta pace, quantum ne bello quidem timeri poteſt, accidit. Quis hoc credat? vbique armis quieſcentibus, cum toto orbe terrarum diffuſa ſecuritas ſit, Lugdunum quod oſtendebatur in Gallia, quæritur. Omnibus fortuna quos publicè afflixit, quod paſſuri erant, timere permiſit. Nulla res magna, non aliquod habuit ruinæ ſuæ ſpatium. In hanc vna nox intérfuit inter vrbem maximam & nullam. Denique diutius illam tibi periſſe, quàm periit, narro. Hæc omnia Liberalis noſtri affectum inclinant, aduerſus ſua firmum & erectum: nec ſine cauſa concuſſus eſt. Inexpectata plus aggrauant. Nouitas adiicit calamitatibus pondus: nec quiſquam mortalium non magis quod etiam miratus eſt, doluit. Ideo nihil nobis improuiſum eſſe debet. In omnia præmittendus eſt animus: cogitandumq; nō quicquid ſolet, ſed quicquid poteſt fieri. Quid enim eſt, quod nō fortuna cùm voluit, & florentiſſimo detrahat? quod non eo magis aggrediatur & quatiat, quo ſpecioſius fulget? Quid illi arduū, quidve difficile eſt? Nō vna via ſemper, ne tota quidē incurrit. Modò noſtras in nos manus aduocat, modò ſuis contenta viribus, inuenit pericula ſine auctore: nullum tempus excep-

tum est, in ipsis voluptatibus causæ doloris oriuntur. Bellum in media pace consurgit, & auxilia securitatis in metum transeunt: ex amico inimicus, hostis ex socio. In subitas tempestates hibernisque maiores agitur æstiua tranquillitas: sine hoste patimur hostilia: & cladis causas, si alia deficiunt, nimia sibi felicitas inuenit. Inuadit temperatissimos morbus, validissimos phthisis, innocentissimos pœna, secretissimos tumultus. Eligit aliquid noui casus per quod velut oblitis vires suas ingerat. Quicquid longa series multis laboribus, multa Dei indulgentia struxit, id vnus dies spargit ac dissipat. Longam moram dedit malis properantibus qui diem dixit, horam, momentúmque temporis, euertendis imperiis sufficere. Esset aliquod imbecillitatis nostræ solatium, rerumque nostrarum, si tanta celeritate reparatentur cuncta; quanta fiiuntur. Nunc incrementa lentè exeunt, festinatur in damnum: nihil priuatim, nihil publicè stabile est: tam hominum quàm vrbium fata voluuntur. Inter placidissima terror existit, nihilque extra tumultuantibus causis, mala vnde minimè expectabantur, erumpunt. Quæ domesticis bellis steterant regna, quæ externis, impellente nullo ruunt. Quota quæque felicitatem ciuitas pertulit? Cogitanda ergo sunt omnia, & animus aduersus ea quæ possunt euenire, firmandus. Exilia, tormenta, bella, morbos, naufragia meditare. Potest te patriæ, potest patriam tibi casus eripere: potest te in solitudinem abiicere, potest hoc ipsum, in quo turba suffocatur, fieri solitudo. Tota ante oculos sortis humanæ condicio ponatur: nec quantum frequenter eueniat, sed quantum plurimum potest euenire, præsumamus animo, si nolumus opprimi, nec illis inusitatis velut nouis obstupefieri. In plenum cogitanda fortuna est. Quotiens Asiæ, quotiens Achaiæ vrbes vno tremore ceciderunt? quot oppida in Syria? quot in Macedonia deuorata sunt? Cyprum quotiens vastauit hæc clades? Quotiens in se Paphus corruit? Frequenter nobis nuntiati sunt totarum vrbium interitus: & nos, inter quos frequenter ista nuntiantur, quota pars omnium sumus? Consurgamus itaque aduersus fortuita: & quicquid inciderit, sciamus non esse tam magnum quàm rumore iactetur. Ciuitas arsit opulenta, ornamentúmque prouinciarum, quibus & inserta erat, & excepta; vni tamen imposita, & huic non altissimo monti. Omnium istarum ciuitatum, quas nunc magnificas ac nobiles audis, vestigia quoque tempus eradet. Non vides quemadmodum in Achaia clarissimarum vrbium iam fundamenta consumpta sint: nec quicquam extet, ex quo appareat illas saltem fuisse? Non tantùm manufacta labuntur, non tantùm humana arte atque industria posita vertit dies. Iuga montium diffluunt, totæ desedere regiones. Operta sunt fluctibus quæ procul à conspectu maris stabant. Vastauit ignis colles, per quos elucebat: erosit & quondam altissimos verti-

vertices, solatia nauigantium, ac speculas, ad humilem arenam deduxit. Ipsius naturæ opera vexantur, & ideo æquo animo ferre debemus vrbium excidia. Casura omnia exiant: omnibus exitus manet: siue interna vi flatuque præclusi venti, pondus, sub quo tenentur, excusserint: siue torrentium in abdito vis obstantia effregerit: siue flammarum violentia compaginem soli ruperit: siue vetustas, à qua nihil tutum est, expugnauerit minutatim: siue grauitas cæli eiecerit populos, & situs deserta corruperit. Enumerare omnes fatorum vias, longum est. Hoc vnum scio: omnia mortalium opera, mortalitate damnata sunt: inter peritura viuimus. Hæc ego atque eiusmodi solatia admoueo Liberali nostro, incredibili quodam patriæ suæ amore flagranti: quæ fortasse consumpta est, vt in melius excitaretur. Sæpe maiori fortunæ locum fecit iniuria. Multa ceciderunt, vt altius surgerent, & in maius. Timagenes felicitati vrbis inimicus, aiebat, Romæ sibi incendia ob hoc vnum dolori esse, quòd sciret meliora resurrectura quàm arsissent. in hac quoque vrbe verisimile est, certaturos omnes esse, vt maiora certioraque quàm amisere restituantur. Sint vtinam diuturna, & melioribus auspiciis in æuum longius condita. Nam huic coloniæ ab origine sua centesimus annus est, ætas ne homini quidem extrema. Deducta in hanc frequentiam, loci opportunitate conualuit. Quæ tamen grauissimos casus intra spatium humanæ pertulit senectutis. Itaque formetur animus ad intellectum patientiamque sortis suæ, & sciat nihil inausum esse fortunæ. Aduersus imperia illam idem habere iuris, quod aduersus imperantes: aduersus vrbes idem posse, quod aduersus homines. Nihil horum indignandum est. In eum intrauimus mundum, in quo his legibus viuitur. Placet? pare. non placet? quacunque vis exi. Indignare, si quid in te iniquè propriè constitutum est. Sed si hæc imos summosque necessitas alligat, in gratiam cum fato reuertere, à quo omnia resoluuntur. Non est quod nos tumulis metiaris, & his monumentis, quæ viam disparia prætexunt. Æquat omnes cinis: impares nascimur, pares morimur. Idem de vrbibus, quod de vrbium incolis dico. Tam Ardea capta, quàm Roma est. Conditor ille generis humani, non natalibus nos, nec nominum claritate distinxit, nisi dum sumus. Vbi verò ad finem mortalium ventum est; Discede, inquit, ambitio: omnium quæ terram premunt, siremps lex esto. Ad omnia patienda pares sumus. Nemo altero fragilior est, nemo in crastinum sui certior. Alexander Macedonum rex discere Geometriam infelix cœperat, sciturus quàm pusilla terra esset, ex qua minimum occupauerat. Ita dico infelix ob hoc, quòd intelligere debebat falsum se gerere cognomen. Quis enim esse magnus in pusillo potest? Erant illa, quæ tradebantur, subtilia, & diligenti intentione dis-

exaudiri non quæ percipere possit versantis homines, & trans Oceanū cognata onera sua mittens. Facilia, inquit, me doce. Cui præcipio? Ista, inquit, omnibus eadem sunt, æquè difficilia. Hoc puta tecum naturam dicere. Ista de quibus quereris, omnibus eadem sunt; nulli dari faciliora possunt; sed quisquis volet, sibi illa reddet faciliora. Quomodo? æquanimitate. Et doleas oportet, & sitias, & esurias, & senescas, & si tibi longior contigerit inter homines mora, & ægrotes, & perdas aliquid, & pereas. Non est tamen quod istis qui te circumstrepūt credas. Nihil horum malum est, nihil intolerabile, aut durum. Ex consensu istis metus est. Sic mortem times, quomodo famam. Quid autem stultius homine, verba metuente? Eleganter Demetrius noster solet dicere, eodem loco sibi esse voces imperitorum, quo ventre redditos crepitus. Quid enim, inquit, mea refert, sursum isti an deorsum sonent? Quanta dementia est vereri, ne infameris ab infamibus? Quemadmodum famam extimuistis sine causa, sic & illa, quæ nunquam timeretis, nisi fama iussisset. Numquid detrimenti faceret vir bonus, iniquis rumoribus aspersus? nec morti quidē hæc apud nos noceat. & hæc malam opinionem habet. Nemo eorum qui illam accusant, expertus est. Interim temeritas est, damnare quod nescias. At illud scis, quàm multis vtilis sit, quàm multos liberet tormentis, egestate, querelis, suppliciis, tædio. Non sumus in vllius potestate, cùm mors in nostra potestate sit.

Ep. XCII. Puto, inter me teque conuenit, externa corpori acquiri; corpus in honorem animi coli; in animo esse partes ministras, per quas mouemur alimurque, propter ipsum principale nobis datas. In hoc principali est aliquid irrationale, est & rationale. Illud huic seruit. Hoc vnum est, quod alio non refertur, sed omnia ad se refert. Nam illa quoque diuina ratio omnibus præposita est; ipsa sub nullo est. Et hæc autem nostra eadem est, quia ex illa est. Si de hoc inter nos conuenit, sequitur vt de illo quoque conueniat, in hoc vno positam esse beatam vitam, vt in nobis ratio perfecta sit. Hæc enim sola non submittit animum, stat contra fortunam. In quolibet rerum habitu, seruata seruat. Id autem vnum bonum est, quod nunquam defringitur. Is, inquam, beatus, quem nulla res minorem facit, tenet summa, & ne vlli quidem, nisi sibi innixus. Nam qui aliquo auxilio sustinetur, potest cadere. Si aliter est, incipient in nobis multum valere non nostra. Quis autem vult constare fortuna, aut quis se prudens ob aliena miratur? Quid est beata vita? securitas & perpetua tranquillitas. Hanc dabit animi magnitudo, dabit constantia bene iudicati tenax. Ad hoc quomodo peruenitur? si veritas tota perspecta est, si seruatus est in rebus agendis ordo, modus, decor, & innoxia voluntas, ac benigna, intenta rationi, nec vnquam ab illa recedens, amabilis simul, mirabilisque. Denique, vt breuiter tibi formulam scribam, talis animus sapien-

sapientis esse viri debet, qualis Deum deceat. Quid potest desiderare is, cui omnia honesta contingunt? Nam si possunt aliquid non honesta conferre ad optimum statum, in iis erit beata vita, sine quibus non est. Et quid stultius turpiúsve quàm bonum rationalis animi ex irrationalibus nectere? Quidam tamen augeri summum bonum iudicant, quia parum plenum sit, fortuitis repugnantibus. Antipater quoque inter magnos sectæ huius auctores, aliquid se tribuere dicit externis; sed exiguum admodum. Vides autem quale sit, die non esse contentum, nisi aliquis igniculus alluxerit. Quod potest in hac claritate solis habere scintilla momentum? Si non es sola honestate contentus, necesse est aut quietem adiici velis, quam *hesychian* vocant Græci, aut voluptatem. Horum alterum vtcunque recipi potest. Vacat enim animus molestia, liber ad conspectum vniuersi; nihilque illum auocat à contemplatione naturæ. Alterum illud, voluptas, bonum pecoris est. Adiicimus rationali irrationale, honesto inhonestum. Magnam vitam facit titillatio corporis? Quid ergo dubitatis dicere, bene esse homini, si palato bene est? Et hunc tu, non dico inter viros numeras, sed inter homines, cuius summum bonum saporibus, ac coloribus, ac sonis constat? Excedat ex hoc animalium numero pulcherrimo, ac diis secundo, mutis aggregetur animal pabulo natum. Irrationalis pars animi duas habet partes: alterã animosam, ambitiosam, impotentem, positã in affectionibus: alteram humilem, languidam, voluptatib. deditam. Illam effrænatam, meliorem tamen, certè fortiorem ac digniorem viro, reliquerunt. Hanc necessariã beatæ vitæ putauerunt, eneruem & abiectã. Huic rationem seruire iusserunt, & fecerunt animalis generosissimi bonum, demissum & ignobile. Præterea mixtum portentosumque & ex diuersis animalium congruentibus mẽbris. Nam, vt ait Virgilius noster in Scylla,

Prima hominis facies & pulchro pectore virgo,
Pube tenus, postrema immani corpore pristis,
Delphinum caudas vtero commissa luporum.

Huic tamen Scyllæ fera animalia iuncta sunt, horrenda, velocia: at isti sapientiam ex quibusnam composuere portentis? Prima hominis pars, est ipsa virtus. Huic committitur futilis caro, & fluida, & receptandis tantùm cibis habilis, vt ait Posidonius. Virtus illa diuina in lubricum desinit, & superioribus eius partibus venerandis atque cælestibus, animal iners ac marcidum attexitur. Illa vtcunque alta quies nihil quidẽ ipsa animo præstabat, sed impedimenta remouebat. Voluptas vltro dissoluit, & omne robur emollit. Quæ inuenietur tam discors inter se iunctura corporũ? Fortissimæ rei inertissima astruitur, seuerissimæ parũ seria, sanctissimæ intemperans vsque & incesta. Quid ergo inquit, si virtutem nihil impeditura sit bona valetudo, & quies, & dolorum vacatio, non petes illas? Quid ni petam? Non

 quia

quia bona sunt, sed quia secundum naturam sunt, & quia bono à me indicio sumuntur. Quod erit in illis tunc bonum? hoc vnum, bene eligi. Nam cùm vestem qualem decet sumo, cùm ambulo vt oportet, cùm cœno quemadmodum debeo: non cœna, aut ambulatio, aut vestis bona sunt, sed meum in his propositum, seruandi in quaque re rationi conuenientem modum. Etiam nunc adiiciam: Mundæ vestis electio appetenda est homini. Natura enim homo mundum & elegans animal est. Itaque non est bonum per se munda vestis, sed mundæ vestis electio: quia non in re bonum est, sed in electione: quia actiones nostræ honestæ sunt, non ipsa quæ aguntur. Quod de veste dixi, idem de corpore me existima dicere. Nam hoc quoque natura, vt quandam vestem, animo circumdedit, velamentum eius est. Quis autem vnquam vestimenta æstimauit arcula? Nec bonum nec malum vagina gladium facit. Ego de corpore quoque idem tibi respondeo: sumpturum quidem me, si detur electio, & sanitatem & vires. Bonum autem futurum, iudicium de illis meum, non ipsa. Est quidem, inquit, sapiens beatus. Summum tamen illud bonum non assequitur, nisi illi & naturalia instrumenta respondeant. Ita miser quidem esse, qui virtutem habet, non potest: beatissimus autem non est, qui naturalibus bonis destituitur, vt valetudine, & membrorum integritate. Quod incredibilius videtur, id concedis, aliquem in maximis & continuis doloribus non esse miserum, esse etiam beatum: quod leuius est, negas, beatissimum esse. Atqui si potest virtus efficere, ne miser aliquis sit, faciliùs efficiet, vt beatissimus sit. Minus enim interualli à beato ad beatissimum restat, quàm à misero ad beatum. An quæ res tantùm valet, vt ereptum calamitatibus inter beatos locet: non potest adiicere, quod superest, vt beatissimum faciat? In summo deficit cliuo? Commoda sunt in vita, & incommoda: vtraque extra nos. Si non est miser vir bonus, quamuis omnibus prematur incommodis: quomodo non beatissimus, etsi aliquibus commodis deficitur? Nam quemadmodum incommodorum onere vsque ad miserum non deprimitur, sic commodorum inopiâ non deducitur à beatissimo. Sed tam sine commodis beatissimus est, quàm non est sub incommodis miser. An non potest illi eripi bonum suum, si potest minui? Paulò ante dicebam, igniculum nihil conferre lumini solis. Claritate enim eius quicquid sine eo lucet, absconditur. Sed quædam, inquit, soli quoque obstant. At solis vis & lux integra est, etiam inter opposita: & quamuis aliquid interiaceat quod non prohibeat eius aspectu, in opere est, cursu suo fertur. Quotiens inter nubila luxit, non est sereno minor, nec tardior quidem: quoniam multum interest, vtrum aliquid obstet tantùm an impediat. Eodem modo virtuti opposita nihil detrahunt. Non est minor, sed minus fulget: nobis

bis forsitan non æquè apparet ac nitet, sibi eadem est, & more solis obscuri, in occulto vim suam exercet. Hoc itaque aduersus virtutem possint calamitates, & damna, & iniuriæ, quod aduersus solem potest nebula. Inuenitur qui dicat, sapientem corpore parum prospero vsum, nec miserum esse, nec beatum. Hic quoque fallitur, exæquat enim fortuita virtutibus, & tantundem tribuit honestis, quantum honestate carentibus. Quid autem fœdius, quid indignius, quàm comparare veneranda contemptis? Veneranda enim sunt, fides, iustitia, pietas, fortitudo, prudentia. E contrario vilia sunt, quæ sæpe contingunt pleniora vilissimis, crus solidum, & lacertus, & dentes, & horum sanitas, firmitasque. Deinde si sapiens cui corpus molestum est, nec miser habebitur, nec beatus, sed in medio relinquetur, vita quoque eius nec appetenda erit, nec fugienda. Quid autem tam absurdum, quàm sapientis vitam appetendam non esse? Aut quid tam extra fidem, quàm aliquam vitam nec appetendam, nec fugiendam? Deinde si damna corporis miserum non faciunt, beatum esse patiuntur. Nam quibus potentia non est in peiorem transferendi statum, nec interpellandi quidem optimum. Frigidum, inquit, aliquid & calidum nouimus. Inter vtrumque tepidum est: Sic aliquis beatus est, aliquis miser: aliquis nec miser, nec beatus. Volo hanc contra nos positam imaginem excutere. Si tepido illi plus frigidi ingessero, fiet frigidum: si plus calidi affudero, fiet nouissimè calidum. At huic, nec misero, nec beato, quantumcumque ad miserias adiecero, miser non erit, quemadmodum dicitis. Ergo imago ista dissimilis est. Deinde trado tibi hominem, nec miserum, nec beatum. Huic adiicio cæcitatem: non fit miser. Adiicio debilitatem, non fit miser. Adiicio dolores continuos & graues: non fit miser. Quem tam multa mala in miseram vitam non transferunt, nec ex beata quidem educunt. Si non potest, vt dicitis, sapiens ex beato in miserum decidere, non potest in non beatum. Quare enim qui labi cœpit, alicubi subsistat? Quæ res non patitur illum ad imum deuolui, retinet in summo. Quid ni non possit beata vita rescindi? Nec remitti quidem potest: & ideo virtus ad illam per se ipsa satis est. Quid ergo? inquit, sapiens non est beatior qui diutius vixerit, quem nullus auocauit dolor, quàm ille qui cum mala fortuna sæpe luctatus est? Responde mihi: Numquid & melior est, & honestior? Si hæc non sunt, nec beatior quidem est. Rectius viuat, oportet, vt beatius viuat: si rectius non potest, ne beatius quidem. Non intenditur virtus: ergo ne beata quidem vita, quæ ex virtute est. Virtus enim tantum bonum est, vt istas accessiones minutas non sentiat, breuitatem æui, & dolorem, & corporum varias offensiones. Nam voluptas non est digna, ad quam respiciat. Quid est in virtute præcipuum? Futuro non indigere, nec dies suos computare. In quantolibet tempore

bona æterna consummat. Incredibilia nobis hæc videntur, & supra humanam naturam excurrentia. Maiestatē enim eius ex nostra imbecillitate metimur, & vitiis nostris nomen virtutis imponimus. Quid porrò, non æquè incredibile videtur, aliquem in summis cruciatibus positum, dicere, Beatus sum? Atqui hæc vox in ipsa officina voluptatis est audita. Beatissimum, inquit, hunc & vltimum diem ago, Epicurus: cùm illum hinc vrinæ difficultas torqueret, hinc insanabilis exulcerati dolor ventris. Quare ergo incredibilia sunt ista apud eos, qui virtutem colunt: cùm apud eos quoque reperiantur, apud quos voluptas imperat? hi quoque degeneres & humillimæ mentis aiunt, in summis doloribus, in summis calamitatibus, sapientem nec miserum futurum, nec beatum. Atqui hoc quoque incredibile est, immo incredibilius. Non video enim quomodo non in infimum agatur, è fastigio suo deiecta virtus. Aut beatum præstare debet: aut si ab hoc depulsa est, non prohibebit fieri miserum. Stans non potest vinci: aut vincatur oportet, aut vincat. Diis, inquit, immortalibus solis, & virtus & beata vita contingit. Nobis vmbra quædam illorum bonorum, & similitudo. Accedimus ad illa, non peruenimus. Ratio verò diis hominibusque communis. Hæc in illis consummata est: in nobis consummabilis. Sed ad desperationem nos vitia nostra perducunt. Nam ille alter secundus, vt aliquis parum constans ad custodienda optima, cuius iudicium labat etiamnum & incertum est, desiderat oculorum atque aurium sensum, bonam valetudinem, & non fœdum aspectum corporis, sed habitu manentem suo, ætatis præterea longius spatium. Per hanc potest non pœnitenda agitare, vt imperfecto viro. Huic malitiæ vis quædam inest, qua animum habet mobilem ad praua: illa agit, carens malitia; & ea agitatio abest à bono. Non est adhuc bonus, sed in bonum fingitur. Cuicunque autem deest aliquid ad bonum, malus est:

Sed si cui virtus animusque in corpore præsens;

hic deos æquat: illò tendit originis suæ memor. Nemo improbè eò conatur ascendere, vnde descenderat. Quid istuc autem, cur non existimes in eo diuini aliquid existere, qui Dei pars est? Totum hoc quo continemur, & vnum est, & Deus, & socii eius sumus & membra. Capax est noster animus: perfertur illo, si vitia non deprimant. Quemadmodum corporum nostrorum habitus erigitur, & spectat in cælum, ita animus, cui in quantum vult, licet porrigi, in hoc à natura rerum formatus est, vt paria diis velit: & sic vtatur suis viribus, ac se in spatium suum extendat. Nam si aliena via ad summa niteretur, magnus erat labor, ire in cælum. Redit, cùm hoc iter ad quod natus est; vadit audacter, & contemptor omnium, nec ad pecuniam respicit: aurum argentumque, illis in quibus iacuere tenebris dignissima, non hoc æstimat splendore, quo imperitorum verberant oculos, & auertetur à cælo, ex quo illa secreuit cupiditas nostra & effodit.

effodit. Scit, inquam, alibi poſitas eſſe diuitias, quàm quo congeruntur: animum impleri debere, non arcam. Hunc imponere domino omnium rerum licet, hunc in poſſeſſionem rerum naturæ inducere, vt ſuorum Oriens Occidensque terminus fiat, deorumque ritu cuncta poſſideat; cum opibus ſuis diuites supernè deſpiciat: quorum nemo tam lætus eſt ſuo quàm triſtis alieno. Cùm ſe in hanc ſublimitatem tulit, corporis quoque, velut oneris neceſſarii, non amator, ſed procurator eſt: nec ſe illi cui impoſitus eſt, ſubiicit. Nemo liber eſt, qui corpori ſeruit. Nam vt alios dominos, quos nimia pro illo ſollicitudo inuenit, tranſeas, ipſius moroſum imperium delicatumque eſt. Ab hoc modò æquo animo exit, modò magno proſilit: nec quis deinde reliquiis eius futurus ſit exitus, quærit. Sed vt ex barba capillos detonſos negligimus, ita ille diuinus animus egreſſurus hominem, quo receptaculum ſuum conferatur, ignis illud exurat, an feræ diſtrahant, an terra contegat, non magis ad ſe iudicat pertinere, quàm ſecundas ad editum infantem. Vtrum proiectum aues differant, an conſumatur

canibus data præda marinis;

quid ad illum? Qui tunc quoque, cùm inter homines eſt, nullas minas timet: vllâſne timebit poſt mortẽ minas eorũ, quibus vſque ad mortem timeri parum eſt? non conterret, inquit, me, nec vncus, nec proiecti ad contumeliam cadaueris laceratio, fœda viſuris. Neminem de ſupremo officio rogo. Nulli reliquias meas commendo. ne quis inſepultus eſſet, rerum natura proſpexit. Quem ſæuitia proiecerit, dies condet. Diſertè Mæcenas ait:

Nec tumulum curo, ſepelit natura relictos.

Alte cinctum putes dixiſſe. Habuit enim ingenium & grande & virile, niſi illud ipſe diſcinxiſſet.

EP. XCIII. IN epiſtola qua de morte Metronactis philoſophi querebaris, tanquam & potuiſſet diutius viuere, & debuiſſet, æquitatem tuam deſideraui: quæ tibi in omni perſona, in omni negotio ſupereſt, in vna te deeſt, in qua omnibus. Multos inueni æquos aduerſus homines: aduerſus deos neminem. Obiurgamus quotidie fatum. Quare ille in medio curſu raptus eſt? Quare ille non rapitur? Quare ſenectutem & ſibi & aliis grauem extendit? Vtrum obſecro te, æquius iudicas, te naturæ, an tibi parere naturam? Quid autem intereſt quàm citò exeas, vnde vtique exeundum eſt? Non vt diu viuamus, curandum eſt; ſed vt ſatis. Nã vt diu viuas, fato opus eſt: vt ſatis, animo. Lõga eſt vita, ſi plena eſt. Impletur autẽ, cùm animus ſibi bonum ſuum reddidit, & ad ſe poteſtatẽ ſui tranſtulit. Quid illum octoginta anni iuuant, per inertiam exacti? Nõ vixit iſte, ſed in vita moratus eſt; nec ſerò mortuus eſt, ſed diu. Octoginta annis vixit. Intereſt, mortẽ eius ex quo die numeres. At ille obiit viridis: ſed officia boni ciuis, boni amici, boni filii

executus

excessus est. In nulla parte cessauit, licet eius ætas imperfecta sit, vita perfecta est. Octoginta annis vixit. immo octoginta annis fuit: nisi forte sic vixisse eum dicis, quomodo dicuntur arbores viuere. Obsecro te, mi Lucili, hoc agamus, vt quemadmodum pretiosa rerum, sic vita nostra non pateat multum, sed multum pendat. Actu illam metiamur, non tempore. Vis scire, quid inter hunc intersit vegetum contemptoremque fortunæ, functum omnibus vitæ humanæ stipendiis, atque in summum bonum erectum, & illum cui multi anni transmissi sunt? Alter post mortem quoque est, alter ante mortem periit. Laudemus itaque & in numero felicium reponamus eum, cui quantulumcunq. temporis contigit, bene collocatum est. Vidit enim veram lucem, non fuit vnus è multis, & vixit, & viguit. Aliquando sereno vsus est: aliquando, vt solet, validi sideris fulgor per nubila emicuit. Quid quæris, quamdiu vixerit? Vixit ad posteros vsque, transiliit, & se in memoriam dedit. Nec ideo mihi plures annos accedere recusauerim: nihil tamen ad beatam vitam defuisse dicam, si spatium eius inciditur. Non enim ad eum diem me aptaui quem vltimum mihi spes auida promiserat: sed nullum non tanquam vltimum aspexi. Quid me interrogas, quando natus sim? An inter iuniores adhuc censear? Habeo meum. Quemadmodum in minore corporis habitu potest homo esse perfectus, sic & in minore temporis modo potest esse vita perfecta. Ætas inter externa est. Quamdiu sim, alienum est: quamdiu vir bonus sim, meum est. Hoc à me exige, ne velut per tenebras æuum ignobile emetiar, vt agam vitam, non vt prætereuehar. Quæris quod sit amplissimum vitæ spatium? Vsque ad sapientiam viuere. Qui ad illam peruenit, attigit non longissimum finem, sed maximum. Ille verò glorietur audacter, & diis agat gratias, interque eos sibi & rerum naturæ imputet, quod fuit. Meritò enim imputabit: meliorem illi vitam reddidit, quã acceperat. Exemplar boni viri posuit, qualis quantusque esset ostendit. Si quid adiecisset, fuisset simile præterito. Et tamen quousque viuimus? omnium rerum cognitione fruiti sumus. Scimus à quibus principalis natura se attollat, quemadmodum ordinet mundum, per quas vices annum reuocet, quemadmodum omnia quæ vsquam erant, cluserit, & seipsam sui finem fecerit. Scimus, sidera impetu suo vadere: præter terram nihil stare, cetera continua velocitate decurrere. Scimus quemadmodum solem luna prætereat, quare tardior velociorem post se relinquat: quomodo lumen accipiat, aut perdat: quæ causa inducat noctem, quæ reducat diem. Illuc eundum est, vbi ista propius aspicias: nec hac spe, inquit sapiens ille, fortius exeo, quod patere mihi ad deos meos iter iudico. Merui quidem admitti, & iam inter illos fui: animumque illo meum misi, & ad me illi suum miserunt. Sed tolli me de medio puta, & post mortem nihil ex homine restare, Æquè mag

gnum

gnum animum habeo, etiam si nusquam transiturus excedo. Non tam multis vixit annis, quàm potuit: Et paucorum versuum liber est, & quidem laudandus, atque vtilis. Annales Tamusii scis quàm non decóri sint, & qui vocentur. A Equè est vita quorundam longa, & quod Tamusii sequitur annales. Nunquid feliciorem iudicas eum, qui summo die muneris, quàm eum qui medio occiditur? Nunquid aliquem esse tam cupidum vitæ putas, vt iugulari in spoliario quàm in arena malit? Non maiore spatio alter alterum præcedimus. Mors per omnes it. Qui occidit, consequitur occisum. Minimum est, de quo sollicitissimè agitur. Quid autem ad rem pertinet, quam diu vites, quod euitare non possis?

EP. XCIIII. EAM partem philosophiæ, quæ dat propria cuique personæ præcepta, nec in vniuersum componit hominem, sed marito suadet, quomodo se gerat aduersus vxorem: patri, quomodo educet liberos: domino, quomodo seruos regat: quidam solam receperunt, ceteras quasi extra nostram vtilitatem vagantes reliquerunt: tanquam quis possit de parte suadere, nisi qui summam prius totius vitæ complexus est. Sed Aristo Stoicus è contrario hanc partem leuem existimat, & quæ non descendat in pectus vsque. At illam non habentem præcepta plurimum ait proficere, ipsáque decreta philosophiæ, cõstitutionem esse summi boni, quam qui bene intellexit & didicit, quid in quaque re faciendum sit, sibi ipse præcepit. Quẽadmodum qui iaculari discit, destinatum locum captat, & manum format, ad dirigenda quæ mittit: cùm hanc vim ex disciplina & exercitatione percepit, quocunque vult, illa vtitur. Didicit enim non hoc aut illud ferire, sed quodcunque voluerit. Sic qui se ad totam vitam instruxit, non desiderat particulatim admoneri, doctus in totum; non quomodo cum vxore aut cum filio viueret, sed quomodo bene viueret: in hoc, & quomodo cum vxore ac liberis viuat. Cleanthes vtilem quidem iudicat & hanc partem, sed imbecillem, nisi ab vniuerso fluit, nisi decreta ipsa philosophiæ & capita cognouit. In duas ergo quæstiones locus iste diuiditur: Vtrum vtilis, an inutilis sit: & an solus virum bonum possit efficere, id est, vtrum superuacua sit, an omnes faciat superuacuos. Qui hanc partem videri volunt superuacuam, hoc aiunt: Si quid oculis oppositum moratur aciem, remouendum est. illo quidem non abiecto operam perdidit, qui præcepit, Sic ambulabis, illo manum porrigens. Eodem modo vbi aliqua res obcæcat animum, & ad officiorum dispiciendum ordinem impedit, nihil agit qui præcipit, Sic viues cum patre, sic cum vxore. Nihil enim proficient præcepta, quamdiu menti error obfusus est. si ille discutitur, apparebit quid cuique debeatur officio. Alioquin doces illum, quid sano faciendum sit, non sanum efficis. Pauperi, vt agat diuitem, monstras. Hoc quomodo manente paupertate fieri potest? Ostendis esurienti, quid tanquam satur faciat. Fixam potiùs

nis opinionibus malitia contra. Habaut etiam si non est falsis occupatus, ad falsa procliuis est, & cito specie quo non oportet trahente, corrumpitur. Itaque debemus aut curare mentem ægram, & vitiis liberare: aut vacantem quidem, sed ad peiora pronam, præoccupare. Vtrunque decreta philosophiæ faciũt. Ergo tale præcipiendi genus nihil agit. Præterea si præcepta singulis damus, incomprehensibile opus est. Alia enim dare debemus fœneranti, alia colenti agrum, alia negotianti, alia regum amicitias sequenti, alia pares, alia inferiores amanti. In matrimonio præcipias, quomodo viuat cum vxore aliquis quam virginem duxit, quomodo cum ea quæ alicuius matrimonium experta est: quemadmodum cum locuplete, quemadmodum cum indotata. An non putas aliquid esse discriminis inter sterilem & fœcundam, inter prouectiorem & puellam, inter matrem & nouercam? Omnes species complecti non possumus. Atqui singulæ propria exigunt. Leges autem philosophiæ breues sunt, & omnia alligant. Adiice nunc, quod sapientis præcepta finita esse debent, & certa: si qua finiri non possunt, extra sapientiam sunt. Sapientia rerum terminos nouit. Ergo ista pars præceptiua submouenda est: quia quod paucis promittit, præstare omnibus non potest. Sapientia autem omnia tenet. Inter insaniam publicam, & hanc quæ medicis traditur, nihil interest: nisi quod hæc morbo laborat, illa opinionibus falsis. Altera causas furoris traxit ex valetudine, altera animi mala valetudo est. Si quis furioso præcepta det, quomodo loqui debeat, quomodo procedere, quomodo in publico se gerere, quomodo in priuato, erit ipso quem monebit insanior. Bilis nigra curanda est, & ipsa furoris causa remouenda. Idem in hoc alio animi furore faciendum est. ipse discuti debet: alioquin abibunt in vanum monentium verba. Hæc ab Aristone dicuntur. Cui respondebimus ad singula. Primum aduersus illud quod ait, si quid obstat oculo, & impedit visum, debere remoueri. Fateor, huic non esse opus præceptis ad videndum, sed remedio quo purgetur acies, & officientem sibi moram effugiat. Natura enim videmus: cui vsum sui reddit, qui remouet obstantia. Quid autem cuique debeatur officio, natura non docet. Deinde cuius curata suffusio est, is non protinus cum visum recepit, aliis quoque potest reddere. Malitia liberatus, & liberat. Non est opus exhortatione, nec consilio quidem, vt colorum proprietates oculus intelligat: à nigro album, etiam nullo monente, distinguet. Multis contra præceptis eget animus, vt videat quid agendum sit in vita. Quanquam oculos quoque ægros medicus non tantum curat, sed etiam monet. Non est, inquit, quod protinus imbecillã aciem committas improbo lumini: à tenebris primò ad vmbrosa procede, deinde plus aude, & paulatim claram lucem pati assuesce. Non est quod post cibum studeas, non

est

est quod plenis oculis ac intentibus imperes. Afflatum & vim frigoris in os occurrentis euita: alia eiusmodi, quæ non minus quàm medicamenta proficiunt. Adiicit remediis medicina consilium. Error, inquit, est causa peccandi. Hunc nobis præcepta non detrahunt, non expugnant opiniones de bonis ac malis falsas. Concedo, per se efficacia præcepta non esse ad euertendam prauam animi persuasionem: sed non ideo, ne aliis quidem adiecta proficiunt. Primum memoriam renouant. Deinde quæ in vniuerso confusius videbantur, in partes diuisa diligentius considerantur. Aut tu isto modo licet & consolationes dicas superuacuas & exhortationes. Atqui non sunt superuacuæ. Ergo ne monitiones quidem. Stultum est, inquit, præcipere ægro, quid facere tanquam sanus debeat: cum restituenda sanitas sit, sine qua irrita sunt præcepta. Quid quod habent ægri saniq. quædam communia, de quibus admonendi sunt? tanquam ne auide cibos appetant, vt lassitudinem vitent. Habẽt quædam præcepta communia pauper & diues. Sana, inquit, auaritiam, & nihil habebis, quod admoneas aut pauperem, aut diuitem, si cupiditas vtriusque consedit. Quid quòd aliud est, non concupiscere pecuniam: aliud, vti pecunia scire? cuius auari modum ignorant, etiam non auari vsum. Tolle, inquit, errores, superuacua præcepta sunt. Falsum est. Puta enim auaritiam relaxatam: puta astrictam esse luxuriam, temeritati frænos iniectos, ignauiæ subditum calcar: etiam remotis vitiis, quid & quemadmodum debeamus facere, discendum est. Nihil, inquit, efficient monitiones admotæ grauibus vitiis. Ne medicina quidem morbos insanabiles vincit: tamen adhibetur aliis in remedium, aliis in leuamentum. Ne ipsa quidem vniuersæ philosophiæ vis, licet tota in hoc vires suas aduocet, duram iam & veterem animis extrahet pestem: sed non ideo nihil sanat, quia non omnia. Quid prodest, inquit, aperta monstrare? Plurimum. Interdum enim scimus, nec attendimus. Non docet admonitio, sed aduertit, sed excitat, sed memoriam continet, nec patitur elabi. Pleraque ante oculos posita transimus. Admonere, genus adhortandi est. Sæpe animus etiam aperta dissimulat. Ingerenda est itaque illi notitia rerum notissimarum. Illa hoc loco in Vatinium Calui repetenda sententia est. Factum esse ambitum, scitis: & hoc vos scire, omnes sciunt. Scis amicitias sanctè colendas esse: sed non facis. Scis improbum esse, qui ab vxore pudicitiam exigit, ipse alienarum corruptor vxorum. Scis vt illi nil cum adultero, sic nihil tibi esse debere cum pellice: & non facis. Itaque subinde reducendus es ad memoriam. Nõ enim reposita illa esse oportet, sed in promptu. Quæcunq. salutaria sunt, sæpe agitari debent, sæpe versari: vt non tantùm nota sint nobis, sed etiam parata. Adiice nunc, quod aperta quoque apertiora fieri solent. Si dubia sunt, inquit, quæ præcipis, probationes adiicere debebis. Ergo illæ, non præcepta proficient. Quid quod etiam sine

proba-

probationibus, ipſa monentis auctoritas prodeſt: ſic quemodo iuriſconſultorum valent reſponſa, etiamſi ratio non redditur? Præterea ipſa quæ præcipiuntur, per ſe multum habent ponderis: vtique ſi aut carmini intexta ſunt, aut proſa oratione in ſententiam coartata. Sicut illa Catoniana: Emas, non quod opus eſt, ſed quod neceſſe eſt. Quod non opus eſt, aſſe carum eſt. Qualia ſunt illa, aut reddita oraculo, aut ſimilia: Tempori parce, Te noſce. Nunquid rationem exiges, cùm tibi aliquis hos dixerit verſus?

Iniuriarum remedium eſt obliuio.

Audentes fortuna iuuat.

Piger ſibi ipſe obſtat.

Aduocatum iſta non quærunt, affectus ipſos tangunt, & natura vim ſuam exercente proficiunt. Omnium honeſtarum rerum ſemina animi gerunt, quæ admonitione excitantur: non aliter quàm ſcintilla flatu leui adiuta, ignem ſuum explicat. Erigitur virtus, cùm tacta eſt & impulſa. Præterea quædam ſunt quidem in animo, ſed parum prompta, quæ incipiunt in expedito eſſe, cùm dicta ſunt. Quædam diuerſis locis iacent ſparſa, quæ contrahere inexercitata mens non poteſt. Itaque in vnum conferenda ſunt, & iungenda, vt plus valeant, animumque magis alleuent. Aut, ſi præcepta nihil adiuuant, omnis inſtitutio tollenda eſt. Ipſa natura contenti eſſe debemus. Hoc qui dicunt, non vident alium ingenii eſſe mobilis & erecti, alium tardi & hebetis. Vtique alius alio ingenioſior eſt. Ingenii vis præceptis alitur & creſcit; nouaſque perſuaſiones adiicit innatis, & deprauata corrigit. Si quis, inquit, non habet recta decreta, quid illum admonitiones iuuabunt vitiis obligatum? Hoc ſcilicet vt illis liberetur. Non enim extincta in illo indoles naturalis eſt, ſed obſcurata & oppreſſa. Sic quoq. tentat reſurgere, & contra praua niti. Nacta verò præſidium, & adiuta præceptis, conualeſcit ſi tamen illam diutina peſtis infecit, non enecuit. Hanc enim ne diſciplina quidem philoſophiæ toto impetu ſuo connixa, reſtituet. Quid enim intereſt inter decreta philoſophiæ & præcepta, niſi quod illa generalia præcepta ſunt, hæc ſpecialia? Vtraq. res præcipit, ſed altera in totum, particulatim altera. Si quis, inquit, recta habet & honeſta decreta, hic ex ſuperuacuo monetur. Minime. Nã hic quoq. doctus quidẽm eſt facere, quæ debet, ſed hæc non ſatis perſpicit. Non enim tantum affectibus impedimur, quo minus probanda faciamus, ſed imperitia inueniendi, quid quæq. res exigat. Habemus interdum compoſitum animum, ſed reſidem & inexercitatum ad inueniendam officiorum viam, quam admonitio demonſtrat. Expelle, inquit, falſas opiniones de bonis & malis: in locum autem earum veras repone; & nihil habebit admonitio, quod agat. Ordinatur iſta ſine dubio ratione animus; ſed non iſta tantum. Nam quamuis argumentis collectum ſit, quæ bona, quæ mala ſint, nihilominus habent præcepta partes ſuas: & prudentia, & iuſtitia officiis conſtant: officia præceptis diſponuntur. Præterea

ipſum

ipsum de bonis malisque iudicium confirmatur officiorum executione, ad quam præcepta perducunt. Vtraque enim inter se consentiunt: nec illa possunt præcedere, vt non hæc sequantur, & hæc ordinem sequuntur suum. Vnde apparet illa præcedere. Infinita, inquit, præcepta sunt. Falsum est. Nam de maximis ac necessariis rebus non sunt infinita. Tenues autem differentias habent, quas exigunt tempora, loca, personæ. Sed his quoque dantur præcepta generalia. Nemo, inquit, præceptis curat insaniam, ergo nec malitiam quidem. Dissimile est. Nam si insaniam sustuleris, sanitas reddita est. Si falsas opiniones exclusimus, non statim sequitur dispectus rerum agendarum; & vt sequatur, tamen admonitio corroborabit rectam de bonis malisque sententiam. Illud quoque falsum est, nihil apud insanos proficere præcepta. Nam quemadmodum sola non prosunt, sic curationem adiuuant. Et denuntiatio, & castigatio insanos coërcuit. De illis insanis nunc loquor quibus mens mota est, non erepta. Leges, inquit, vt faciamus quod oportet, non efficiunt. Et quid aliud sunt, quàm minis mixta præcepta? Primùm omnium ob hoc illæ non persuadent, quia minantur. At hæc non cogunt, sed exorant. Deinde leges à scelere deterrent: præcepta in officium adhortantur. His adijce, quòd leges quoque proficiunt ad bonos mores, vtique si non tantùm imperant, sed docent. In hac re dissentio à Posidonio. Non probo, quòd Platonis legibus adiecta principia sunt. Legem enim breuem esse oportet, quo facilius ab imperitis teneatur, velut emissa diuinitus vox sit. Iubeat, non disputet. Nihil videtur mihi frigidius, nihil ineptius, quàm lex cum prologo. Mone, dic quid me velis fecisse. Nõ disco, sed pareo. Proficiunt itaque malis moribus vti videbis ciuitates vsas malis legibus. At non apud omnes proficiunt. Ne philosophia quidem: nec ideo inutilis, & formandis animis inefficax est. Quid autem philosophia, nisi vitæ lex est? Sed putemus non proficere leges: non ideo sequitur, vt ne monitiones quidem proficiant. Aut sic & consolationes nega proficere, dissuasionesque, & adhortationes, obiurgationes & laudationes. Omnia ista monitionum genera sunt: per ista ad perfectum animi statum peruenitur. Nulla res magis animos honesta induit, dubiosque & in prauum inclinantes reuocat ad rectum, quàm bonorum virorum conuersatio. Paulatim enim descendit in pectora: & vim præceptorum obtinet, frequenter audiri, aspici frequenter. Occursus mehercule ipse sapientium iuuat: & est aliquid, quod ex magno viro vel tacente proficias. Nec tibi facilè dixerim quemadmodum prosit, sicut illud intelligam, profuisse. Minuta quædam, vt ait Phædon, animalia, cùm mordent, nõ sentiuntur: adeò tenuis illis & fallens in periculum vis est. tumor indicat morsum, & in ipso tumore nullum vulnus apparet. Idem tibi in conuersatione virorum sapientium eueniet, non deprehendes quemadmodum

aut

aliquando tibi profit: profuisse deprehendes. Quorsum, inquit, hoc pertinet? Aequè praecepta bona, si saepe tecum sint, profutura, quàm bona exempla. Pythagoras ait, alium animum fieri intrantibus templum, deorumque simulachra ex vicino cernentibus, & alicuius oraculi opperientibus vocem. Quis autem negauerit, feriri quibusdam praeceptis efficaciter etiam imperitissimos? velut his breuissimis vocibus, sed multū habentibus ponderis: *Nihil nimis: Auarus animus nullo satiatur lucro.*

Ab alio expectes, alteri quod feceris.

Haec cum ictu quodam audimus; nec vlli licet dubitare, aut interrogare. Quare? adeo etiam sine ratione ipsa veritas ducit. Si reuerentia fraenat animos, aut vitia compescit: cur non admonitio idem possit? Si imponit pudorem castigatio, cur admonitio non faciat, etiamsi nudis praeceptis vtitur? Illa verò efficacior est, & altius penetrat, quae adiuuat ratione quod praecipit, quae adiicit, quare quidque faciendum sit, & quis facientem obedientemque praeceptis fructus expectet. Si imperio proficitur, & admonitione proficitur. Atqui proficitur imperio, ergo & admonitione. In duas partes virtus diuiditur: in contemplationem veri, & actionem. Contemplationem institutio tradit, actionem admonitio. Virtutem & exercet, & ostēdit recta actio. Acturo autem si prodest qui suadet, & qui monet, proderit. Ergo si recta actio virtuti necessaria est, rectas autem actiones admonitio demonstrat, & admonitio necessaria est. Duae res plurimum roboris animo dant, fides veri, & fiducia. Vtramque admonitio facit. Nam & creditur illi, & cùm creditum est, magnos animus spiritus concipit, ac fiducia impletur. Ergo admonitio non est superuacua. M. Agrippa, vir ingentis animi, qui solus ex his quos ciuilia bella claros potentesque fecerunt, felix in publicum fuit, dicere solebat, multum se huic debere sententiae: Nam concordia paruae res crescunt, discordia maximae dilabuntur. Hac se aiebat, & fratrem, & amicū optimum factū. Si eiusmodi sententiae familiariter in animum receptae formant eum: cur nō haec pars philosophiae quae talibus sententiis constat, idem possit? Pars virtutis disciplina constat, pars exercitatione. Et discas oportet; & quod didicisti, agendo confirmes. Quod si ita est, non tantum scita sapientiae prosunt, sed etiam praecepta, quae affectus nostros velut edicto coërcent & obligant. Philosophia, inquit, diuiditur in haec, scientiam & habitum animi. Nam illam qui didicit, & facienda ac vitanda percipit, nondum sapiens est, nisi in ea quae didicit, animus eius transfiguratus est. Tertia pars ista praecipiendi ex vtroque est, & ex decretis & ex habitu. Itaque superuacua est ad implendam virtutem, cùm duo illa sufficiant. Isto ergo modo & consolatio superuacua est, nam haec quoque ex vtroque est: & exhortatio, & suasio, & ipsa argumentatio. Nam & haec ab habitu animi compositi validique proficiscitur. Sed quamuis ista ex ha-

habitu animi veniant, optimus animi habitus & ex his est, & ex illis. Deinde illud quod dicis, tam perfecti viri est, ac summam consecuti felicitatis humanæ. Ad hoc autem tardè peruenitur. Interim etiam imperfecto, sed proficienti, demonstranda est in rebus agendis via. Hanc forsitan etiam sine admonitione dabit sibi ipsa sapientia, quæ iam eo perduxit animum, vt moueri nequeat, nisi in rectum. Imbecillioribus quidem ingeniis necessarium est aliquem præire: Hoc vitabis, hoc facies. Præterea si expectat tempus quo per se sciat, quid optimum factu sit, interim errabit, & errando impedietur, quo minus ad illud perueniat, quo possit se esse contentus. Regi ergo debet, dum incipit posse se regere. Pueri ad præscriptum discunt: digiti illorum tenentur, & aliena manu per literarum simulacra ducuntur. Deinde imitari iubentur proposita, & ad illa reformare chirographum. Sic animus noster dum eruditur ad præscriptum, iuuatur. Hæc sunt per quæ probatur, hanc philosophiæ partem superuacuam non esse. Quæritur deinde, an ad faciendum sapientem sola sufficiat. Huic quæstioni suum diem dabimus: Interim omissis argumentis, nonne apparet nobis esse opus aliquo aduocato, qui contra populi præcepta præcipiat? Nulla ad aures nostras vox impune perfertur. Nocent qui optant, nocent qui execrantur. Nam & horum imprecatio falsos nobis metus inserit, & illorum amor malè docet benè optando. Mittit enim nos ad longinqua bona, & incerta & errantia; cùm possimus felicitatem domo promere. Non licet, inquam, ire recta via. Trahunt in prauum parentes, trahunt serui. Nemo errat vni sibi, sed dementiam spargit in proximos, accipitque inuicem. Et ideo in singulis vitia populorum sunt, quia illa populus dedit dum facit quisque peiorem, factus est. Didicit deteriora, deinde docuit: effectaque est ingens illa nequitia, congesto in vnum, quod cuique pessimum scitur. Sit ergo aliquis custos, & aurem subinde peruellat, abigatque rumores, & reclamet populis laudantibus. Erras enim, si existimas nobiscum vitia nasci: superuenerunt, ingesta sunt. Itaque monitionibus crebris, opiniones quæ nos circumsonant, compescamus. Nulli nos vitio natura conciliat. Nos illa integros ac liberos genuit. Nihil quidem quod auaritiam nostram irritaret, posuit in aperto. Pedibus aurum & argentum subiecit, calcandumque ac premendum dedit, & quicquid est, propter quod calcamur ac premimur. Illa vultus nostros erexit in cælum, & quicquid magnificum mirumque fecerat, videri à suspicientibus voluit: ortus occasusque, & properantis mundi volubilem cursum, interdiu terrena aperientem, noctu cælestia: tardos siderum incessus, si compares toti; citatissimos, si cogites, quanta spatia nunquam intermissa velocitate circumeant: defectus solis & lunæ inuicem obstantium. Alia deinceps digna miratu, siue per ordinem subeunt, siue subditis causis mota prosiliunt, vt nocturni ignium tractus, & sine vllo ictu soni-

ſonituque fulgores cæli fatiſcentis, columnæque ac trabes, & varia ſimulacra flammarum. Hæc ſupra nos natura diſponit. Aurum quidem & argentum, & propter iſta nunquam pacem agens ferrum, quaſi malè nobis committerentur, abſcondit. Nos in lucem propter quæ pugnaremus, extulimus. Nos & cauſas periculorum noſtrorum, & inſtrumenta, diſiecto terrarum pondere eruimus. Nos fortunæ mala noſtra tradidimus: nec erubeſcimus ſumma apud nos haberi, quæ fuerunt ima terrarum. Vis ſcire quàm falſus oculos tuos decipit fulgor? Nihil eſt iſtis, quamdiu merſa & inuoluta cœno ſuo iacent, fœdius, nihil obſcurius. quid ni? quando per longiſſimorum cuniculorum tenebras extrahuntur, nihil eſt illis, dum fiunt & à fæce ſua ſeparantur, informius. Denique ipſos opifices intuere, per quorum manus ſterile terræ genus & informe perpurgatur: videbis quanta fuligine oblinantur. Atqui iſta magis inquinant animos, quàm corpora: & in poſſeſſore eorum, quàm in artifice, plus eſt ſordium. Neceſſarium itaque eſt admoneri, & habere aliquem aduocatum bonæ mentis, æquè tanto fremitu tumultuque falſorum veram denique audire vocem. Quæ erit illa vox? Ea ſcilicet quæ tibi tantis clamoribus ambitioſis exſurdato, ſalubria inſuſurret verba: quæ dicat, Non eſt quod inuideas iſtis, quos magnos feliceſque populus vocat. Non eſt quod tibi compoſitæ mentis habitum & ſanitatem plauſus excutiat. Non eſt quod tibi tranquillitatis tuæ faſtidium faciat ille, ſub illis faſcibus, purpura cultus. Non eſt quod feliciorem eum iudices, cui ſubmouetur, quam quem lictor ſemita deiicit. Si vis exercere tibi vtile, nulli autem graue imperium, ſubmoue vitia. Multi inueniuntur, qui ignem inferant vrbibus, qui inexpugnabilia ſæculis, & per aliquot ætates tuta proſternant, qui æquum arcibus aggerem attollant, & muros in miram altitudinem adductos arietibus ac machinis quaſſent: multi ſunt, qui ante ſe agant, & tergis hoſtium graues inſtent, & ad mare magnum perfuſi cæde gentium veniant: ſed hi quoque, vt vincerent hoſtem, cupiditate victi ſunt. Nemo illis venientibus reſtitit, ſed nec ipſi ambitioni, crudelitatique reſtiterant: Tunc cùm agere viſi ſunt alios, agebantur. Agebat infelicem Alexandrum furor aliena deuaſtandi, & ad ignota mittebat. An tu putas ſanum, qui à Græciæ primum cladibus, in qua eruditus eſt, incepit? qui quod cuique optimum eſt, eripuit? Lacedæmona ſeruire iubet: Athenas tacere. Non contentus tot ciuitatum ſtrage quas aut vicerat Philippus, aut emerat, & alias alio loco proiicit; & toto orbe arma circumfert: nec ſubſiſtit vnquam laſſa crudelitas, immanium ferarum modo, quæ plus quàm exigit fames, mordent. Iam in vnum regnum multa regna coniecit. Iam Græci Perſæque eundem timent, iam etiam à Dario liberæ nationes iugum accipiunt: ire tamē vult vltra Oceanum ſoléinque: indignatur ab Herculis Liberique veſtigiis victoriam flectere. Ipſi

naturæ vim parat. Non ille ire vult, sed non potest stare: non aliter, quàm in præceps deiecta pondera, quibus eundi finis est, iacuisse. Ne Cn. quidem Pompeio externa inire bella aut domestica, virtus aut ratio suadebat: sed insanus amore magnitudinis falsæ, modò in Hispaniam & Sertoriana arma, modò ad cogendos piratas ac maria pacanda vadebat. Hæ prætexebantur causæ ad continuandam potentiam. Quid illum in Africam, quid in Septentrionem, quid in Mithridatem & Armeniam, & omnes Asiæ angulos traxit? Infinita scilicet cupido crescendi, cùm sibi vni parum magnus videretur. Quid C. Cæsarem in sua fata pariter ac publica immisit? gloria & ambitio, & nullus supra ceteros eminendi modus. Vnum ante se ferre non potuit, cùm resp. supra se duos ferret. Quid tu C. Marium semel consulem (vnum enim consulatum accepit, ceteros rapuit) cùm Teutonicos Cimbrósque concideret, cùm Iugurtham per Africæ deserta sequeretur, tot pericula putas appetisse, virtutis instinctu? Marius exercitum, Marium ducebat ambitio. Isti cùm omnia concuterent, concutiebãtur turbinum more, qui rapta conuoluunt, sed ipsi antè voluuntur, & ob hæc maiore impetu incurrunt, quia nullum illis sui frænum est. Ideóq. cùm multis fuerunt mali, pestiferam illam vim, qua plerisq. nocuerunt, ipsi quoque sentiunt. Non est quod credas quemquam fieri aliena infelicitate felicem. Omnia ista exempla, quæ oculis atque auribus nostris ingeruntur, retexendã sunt, & plenum malis sermonibus pectus exhauriendum. Inducenda est in occupatum locum virtus, quæ mendacia contra verum placentia extirpet, quæ nos à populo, cui nimis credimus, separet, ac sinceris opinionibus reddat. Hæc est enim sapientia, in naturam conuerti, & eo restitui, vnde publicus error expulerit. Magna pars sanitatis est, hortatores insaniæ reliquisse, & ex isto cœtu inuicem noxio procul abiisse. Hoc vt esse verum sciar, aspice, quanto aliter vnusquisque populo viuat, alter sibi. Non est per se magistra solitudo innocentiæ, nec frugalitatem docent rura: sed vbi testis ac spectator abscessit, vitia subsidunt, quorum monstrari, & conspici, fructus est. Quis eam quam nulli ostenderet, induit purpuram? Quis posuit secretam in auro dapem? Quis sub alicuius rusticæ arboris proiectus vmbra, luxuriæ pompam solus explicuit? Nemo oculis suis lautus est, ne paucorum quidem & familiarium, sed apparatum vitiorum suorum pro modo turbæ spectantis expandit. Itaque irritamentum est omnium in quæ insanimus, admirator & conscius. Ne concupiscamus efficies, si ne ostendamus effeceris. Ambitio, & luxuria, & impotentia scænam desiderant. Sanabis ista, si absconderis. Itaque si in medio vrbium fremitu collocati sumus, stet ad latus monitor, & contra laudatores ingentium patrimoniorum laudet paruo diuitem, & vsu opes metientem. Contra illos qui gratiam ac potentiam attollunt, otium ipse suspiciat tradi-

tum literis, & animum ab externis ad sua reuersum. Ostendat ex constitutione vulgi beatos, in isto inuidioso fastigio suo trementes & attonitos, longéque aliam de se opinionem habentes, quàm ab aliis habetur. Nam quæ aliis videntur excelsa, ipsis prærupta sunt. Itaque exanimantur, & trepidant, quotiens despexerunt in illud magnitudinis suæ præceps. Cogitant enim varios casus, & in sublimi maximè lubricos: tunc appetita formidant, & quæ & illos graues aliis reddit, grauior ipsis felicitas incumbit. Tunc laudant otium lene & sui iuris. odio est fulgor, & fuga iam à rebus adhuc stantibus quæritur: tunc demum videas philosophantes metu, & ægræ fortunæ sana consilia. Nam quasi ista inter se contraria sint, bona fortuna, & mens bona, ita melius in malis sapimus, secunda rectum auferunt.

EP. XCV. Petis à me, vt id quod in diem suum dixeram debere differri, repræsentem & scribam tibi, an hæc pars philosophiæ, quam Græci παραινετικὴν vocant, nos præceptiuam dicimus, satis sit ad consummandam sapientiam. Scio te in bonam partem accepturum, si negauero. Eo magis promitto, & verbum publicum perire non patior. Postea noli rogare quod impetrare nolueris. Interdum enim obnixè petimus id quod recusaremus, si quis offerret. Hæc siue leuitas est, siue vernilitas, punienda est promittendi facilitate. Multa videri volumus velle, sed nolumus. Recitator historiam ingentem attulit, minutissimè scriptam, arctissimè plicatam: & magna parte perlecta; Desinam, inquit, si vultis. Acclamatur; Recita, recita, ab his qui illum obmutescere illico cupiunt. Sæpe aliud volumus, aliud optamus & verum ne diis quidem dicimus, sed dii aut non exaudiunt, aut miserentur. Ego me, omissa misericordia, vindicabo, & tibi ingentem epistolam impingam: quam tu si inuitus leges, dicito: Ego mihi hoc contraxi: téque inter illos numera, quos vxor magno ducta ambitu torquet: inter illos, quos diuitiæ per summum acquisitæ sudorem, malè habent: inter illos, quos honores, nulla non arte atque opera petiti discruciant, & ceteros malorum suorum compotes. Sed, vt omisso principio, rem ipsam aggrediar: Beata, inquiunt, vita constat ex actionibus rectis: ad actiones rectas præcepta perducunt: Ergo ad beatam vitam præcepta sufficiunt. Non tamen semper ad actiones rectas præcepta perducunt, sed cùm obsequens ingenium est. Aliquando frustra admonentur, si animum opiniones obsident prauæ. Deinde etiam si rectè faciunt, nesciunt facere se rectè. Non potest enim quisquam nisi ab initio formatus, & tota ratione compositus, omnes exsequi numeros, vt sciat quando oporteat, & in quantum, & cum quo, & quemadmodum. Quare non potest toto animo ad honesta conari, ne constanter quidem, aut libenter, sed respiciet, sed hæsitabit. Si honesta, inquit, actio ex præceptis venit, ad beatam vitam præcepta abundè sunt. Atqui est illud: ergo

ergo & hoc. His respondemus, Actiones honestas ex decretis fieri, non tantum præceptis. Si aliæ, inquit, artes contentæ sunt præceptis, contenta erit & sapientia. Nam & hæc ars vitæ est. Atqui gubernatorem facit ille qui præcipit: Sic moue gubernaculum, sic vela submitte; sic secundo vento vtere, sic aduerso resiste, sic dubium communemque tibi vindica. Alios quoque artifices præcepta confirmant. Ergo non hoc idem poterunt artifices viuendi? Omnes istæ artes circa instrumenta vitæ occupatæ sunt, non circa totam vitam. Itaque multa illas inhibent extrinsecus, & impediunt, spes, cupiditas, timor. At hæc quæ artem vitæ professa est, nulla re, quo minus se exerceat, vetari potest. Discutit enim impedimenta, & tractat obstantia. Vis scire quàm dissimilis sit aliarum artium condicio, & huius? In illis excusatius est voluntate peccare quàm casu: in hac, maxima culpa est, sponte delinquere. Quod dico, tale est. Grammaticus non erubescit solœcismum, si sciens facit: erubescit, si nesciens. Medicus si deficere ægrum non intelligit, quantum ad artem, magis peccat quàm si se intelligere dissimulat. At in hac arte viuendi, turpior volentium culpa est. Adice nunc, quod artes quoque pleræque, immo ex omnibus liberalissimæ, habent decreta sua, non tantùm præcepta, sicut medicina. Itaque alia est Hippocratis secta, alia Asclepiadis, alia Themisonis. Præterea nulla ars contemplatiua sine decretis suis est, quæ Græci vocant δόγματα; nobis vel decreta licet appellare, vel scita, vel placita: quæ in geometria & in astronomia inuenies. Philosophia autem & contemplatiua est, & actiua: spectat, simulque agit. Erras enim, si illam putas tantum terrestres operas promittere: altius spirat. Totum, inquit, mundum scrutor, nec me intra contubernium mortale contineo; suadere vobis, ac dissuadere contenta. Magna me vocant, supraque vos posita.

Nam tibi de summa cæli ratione deûmque
Disserere incipiam, & rerum primordia pandam.
Vnde omnis natura creet res, auctet, alatque,
Quòque eadem rursus natura perempta resoluat:

vt ait Lucretius. Sequitur ergo, vt cùm contemplatiua sit, habeat decreta sua. Quid, quod facienda quoque nemo rite obibit, nisi is cui ratio erit tradita, qua in quaque re omnes officiorum numeros exsequi possit? Quos non seruabit, qui mera præcepta acceperit. Imbecilla sunt per se, & vt ita dicam, sine radice, quæ partibus dantur. Decreta sunt quæ muniant, quæ securitatem nostram tranquillitatemque tueantur, quæ totam vitam, totamque rerum naturam simul contineant. Hoc interest inter decreta philosophiæ & præcepta, quod inter elementa & membra. Hæc ex illis dependent: illa & horum causæ sunt, & omnium. Antiqua, inquit, sapientia nihil aliud quàm facienda & vitanda præcepit. Et tunc longè meliores erant viri. Postquam docti prodierunt, boni desunt.

Simplex enim illa & aperta virtus in obscuram & solertem scientiam versa est; docemurque disputare, non viuere. Fuit sine dubio, vt dicitis, vetus illa sapientia, cùm maximè nascens, rudis, non minus quàm ceteræ artes, quarum in processu subtilitas creuit. Sed nec opus quidem adhuc erat remediis diligentibus. Nondum in tantum nequitia surrexerat; nec tam latè se sparserat. Poterant vitiis simplicibus obstare remedia simplicia. Nunc necesse est tanto operosiora esse munimenta, quanto valentiora sunt quibus petimur. Medicina quondam paucarum fuit scientia herbarum, quibus sisteretur fluens sanguis, vulnera coirent paulatim. Deinde in hanc peruenit tam multiplicem varietatem. Nec est mirum, tunc illam minus negotii habuisse, firmis adhuc solidisque corporibus, & facili cibo, nec per artem voluptatemque corrupto. Qui postquam cœpit, non ad tollendam, sed ad irritandam famem quæri, & inuentæ sunt mille conditurę, quibus auiditas excitaretur, quæ desiderantibus alimenta erant, onera sunt plenis. Inde pallor & neruorum vino madentium tremor: & miserabilior ex cruditatibus quàm ex fame macies. Inde incerti labantium pedes, & semper qualis in ipsa ebrietate titubatio. Inde in totam cutem humor admissus, distentusq. venter, dum malè assuescit plus capere, quàm poterat. Inde suffusio luridæ bilis, & decolor vultus, tabesque in se putrescentium, & retorti digiti articulis obrigescentibus, neruorum sine sensu iacentium torpor, aut palpitatio sine intermissione vibrantium. Quid capitis vertigines dicam? Quid oculorum auriumque tormenta, & cerebri æstuantis verminationes, & omnia per quæ exoneramur, internis vlceribus affecta? Innumerabilia præterea febrium genera, aliarum impetu subeuntium, aliarum tenui peste repentium, aliarum cum horrore & multa membrorum quassatione venientium? Quid alios referam innumerabiles morbos, supplicia luxuriæ? Immunes erant ab istis malis, qui nondum se deliciis soluerant: qui sibi imperabant, sibi ministrabant. Corpora opere ac vero labore durabant, aut cursu defatigati, aut venatu, aut tellure versata. excipiebat illos cibus, qui nisi esurientibus placere non poterat. Itaque nihil opus erat tam magna medicorum supellectile, nec tot ferramentis atque pyxidibus. Simplex erat ex simplici causa valetudo: multos morbos multa fercula fecerunt. Vide quantum rerum per vnam gulam transiturarum permisceat luxuria, terrarum marisque vastatrix. Necesse est itaque inter se tam diuersa dissideant, & hausta malè digerantur, aliis aliò nitentibus. Nec mirum, quod inconstans variusque ex discordi cibo morbus est, & illa ex contrariis naturæ partibus in eundem compulsa redundant. Inde tam nullo ægrotamus genere, quàm viuimus. Maximus ille medicorum, & huius scientiæ conditor, feminis nec capillos defluere dixit, nec pedes laborare. Atqui

qui hæ iam & capillis destituuntur, & pedibus ægræ ſunt. Non mutata feminarum natura, ſed vita eſt. Nam cùm virorum licentiam æquauerint, corporum quoque virilium vitia æquauerunt. Non minus peruigilant, non minus potant, & oleo & mero viros prouocant. Æquè inuitis ingeſta viſceribus per os reddunt, & vinum omne vomitu remetiuntur; æquè niuem rodunt, ſolatium ſtomachi æſtuantis. Libidine verò nec maribus quidem cedunt, pati natæ. Dii illas deæque malè perdant: adeò peruerſum commentæ genus impudicitiæ, viros ineunt. Quid ergo mirandum eſt, maximum medicorum ac naturæ peritiſſimum, in mendacio prehendi, cùm tot fœminæ podagricæ caluæque ſint? Beneficium ſexus ſui, vitiis perdiderunt: & quia feminam exuerunt, damnatæ ſunt morbis virilibus. Antiqui medici neſciebant dare cibum ſæpius, & vino fulcire venas cadentes: neſciebant ſaniem emittere, & diutinam ægrotationem balneo ſudoribúſque laxare: neſciebant crurum vinculo brachiorúmque latentem vim, & in medio ſedentem, ad extrema reuocare. Non erat neceſſe circumſpicere multa auxiliorum genera, cùm eſſent periculorum pauciſſima. Nunc verò quàm longè proceſſerunt mala valetudinis? Has vſuras voluptatum pendimus, vltra modum fáſque concupitarum. Innumerabiles eſſe morbos miraris? coquos numera. Ceſſat omne ſtudium: & liberalia profeſſi, ſine vlla frequentia, deſertis angulis præſident. In rhetorum ac philoſophorum ſcholis ſolitudo eſt. At quàm celebres culinæ ſunt, quanta nepotum focos iuuentus premit? Tranſeo puerorum infelicium greges: quos poſt tranſacta conuiuia, aliæ cubiculi contumeliæ expectant. Tranſeo agmina exoletorum, per nationes coloréſque deſcripta, vt eadem omnibus leuitas ſit, eadem primæ menſura lanuginis, eadem ſpecies capillorum, ne quis cui rectior eſt coma, criſpulis miſceatur. Tranſeo piſtorum turbam, tranſeo miniſtratorum, per quos ſigno dato ad inferendam cœnam diſcurritur. Dii boni, quantum hominum vnus venter exercet! Quid tu illos boletos, voluptarium venenum, nihil occulti operis iudicas facere, etiam ſi præſentanei non fuerint? Quid tu illam æſtiuam niuem non putas callum iecinoribus obducere? Quid illa oſtrea, inertiſſimam carnem, cœno ſaginatam, nihil exiſtimas limoſæ grauitatis inferri? Quid illud Sociorum garum, pretioſam malorum piſcium ſaniem, non credis vrere ſalſa tabe præcordia? Quid illa purulenta, & quæ tantum non ab ipſo igne in os transferuntur, iudicas ſine noxa in ipſis viſceribus extingui? Quàm fœdi atque peſtilentes ructus ſunt, quantum faſtidium ſui, exhalantibus crapulam veterem. Scias putreſcere ſumpta, non concoqui. Memini fuiſſe quondam Æſopi nobilem patinam, in quam quicquid apud lautos ſolet diem ducere, properans in damnum ſuum popina congeſſerat, veneriæ ſpondylique, & oſtrea eatenus circumci-

ſa,

sa, quæ eduntur, interuenientibus distinguebantur echinis, toni, distracti, sine vllis ossibus mulli constrauerant. Piget esse singula, coguntur in vnum sapores. In cœna fit, quod fieri debet saturo in ventre. Expecto iam vt manducata ponantur. Quantulo autem hoc minus est, testas excerpere atque ossa, & dentium opera coquum fungi? Graue est luxuriari per singula, omnia semel & in eundem saporem versa ponantur. Quare ego ad vnam rem manum porrigam? Plura veniant simul: Multorum ferculorum ornamenta coëant & cohæreant. Sciant protinus hi, qui iactationem ex istis peti & gloriam aiebant, non ostendi ista, sed conscientiæ dari. Pariter sint, quæ disponi solent, iure vno perfusa. Nihil intersit, ostrea echinis, spondyli perturbati mullis concoctique ponantur. Non esset confusior vomentium cibus. Quomodo ista perplexa sunt, sic ex istis non singulares morbi nascuntur, sed inexplicabiles, diuersi, multiformes: aduersus quos & medicina armare se cœpit multis generibus, multis obseruationibus. Idem de philosophia dico. Fuit aliquando simplicior inter minora peccantes, & leui quoque cura medicabiles. Aduersum tantam morum euersionem, omnia conanda. Et vtinam sic denique lues ista vinceretur! Non priuatim solùm, sed publicè furimus. Homicidia compescimus, & singulas cædes. Quid bella, & occisarum gentium gloriosum scelus? Non auaritia, non crudelitas modum nouit: & ista quàm diu furtim & à singulis fiunt, minus noxia, minúsque monstrosa sunt. Ex senatusconsultis plebisque scitis scelera exercentur, & publicè iubentur, vetita priuatim. Quæ clam commissa capite luerent, eadem quia palam fecere, laudamus. Non pudet homines, mitissimum genus, gaudere sanguine alterno, bella gerere, gerendaque liberis tradere: cùm inter se etiam mutis ac feris pax sit? Aduersus tam potentem explicitúmque latè furorem, operosior philosophia facta est, & tantum sibi virium sumpsit, quantum his, aduersus quæ parabatur, accesserat. Expeditum erat, obiurgare indulgentes mero, & petentes delicatiorem cibum. non erat animus ad frugalitatem magna vi reducendus, à quo paululum discesserat.

Nunc manibus rapidis opus est, nunc arte magistra.

Voluptas ab omni parte quæritur. Nullum intra se manet vitium. In auaritiam præceps luxuria est. honestatis obliuio inuasit. Nihil turpe est, cuius placet pretium. Homo, sacra res, homo iam per lusum & iocum occiditur: & quem erudiri ad inferenda accipiendáque vulnera nefas erat, is iam nudus inermisque producitur: satisque spectaculi in homine mors est. In hac ergo morū peruersitate, desideratur solito vehementius aliquid, quod mala inueterata discutiat. Decretis agēdum est, vt reuellatur penitus falsorum recepta persuasio. His si adiunxerimus præcepta, cōsolationes, adhortationes, poterunt valere:

per se inefficaces sunt. Si volumus soluere obligatos, & malis quibus iam tenentur, auellere, discant quid malum, quid bonum sit. Sciant omnia præter virtutem mutare nomen; modò mala fieri, modò bona. Quemadmodum primum militiæ vinculum est, religio, & signorum amor, & deserendi nefas: tunc deinde facilè cetera exiguntur mandantúrque adiusiurandum adactis: ita in his quos velis ad beatam vitam perducere, prima fundamenta iacienda sunt, & insinuanda virtus. Huius quadam superstitione teneantur: hanc ament: cum hac viuere velint, sine hac nolint. Quid ergo? Non quidam sine institutione subtili euaserunt probi, magnosque profectus assecuti sunt, dum nudis tantùm præceptis obsequuntur? Fateor: sed felix ingenium illis fuit, & salutaria in transitu rapuit. Nam vt dii immortales nullam didicere virtutem, cum omni editi, & pars naturæ eorum est, esse bonos: ita quidam ex hominibus egregiam sortiti indolem, in ea quæ tradi solent, perueniunt sine longo magisterio; & honesta complexi sunt, cùm primùm audierunt. Vnde ista tam rapacia virtutis ingenia, vel ex se fertilia? At illis aut hebetibus & obtusis, aut mala consuetudine obsessis diu, rubigo animorum effricanda est. Ceterùm vt illos in bonum pronos, citiùs educit ad summa, & hos imbecilliores adiuuabit, malisque opinionibus extrahet, qui illis philosophiæ placita tradiderit; quæ quàm sint necessaria, licet videas. Quædam incident nobis, quæ nos ad alia pigros, ad alia temerarios faciunt. Nec hæc audacia reprimi potest, nec illa inertia suscitari, nisi causæ eorum eximantur, falsa admiratio, falsa formido. Hæc nos quamdiu possident, dicas licet: Hoc patri præstare debes, hoc liberis, hoc amicis, hoc hospitibus: tentantem auaritia retinebit. Sciet pro patria pugnandum esse: dissuadebit timor. Sciet pro amicis desudandum esse, ad extremum vsque sudorem: sed deliciæ vetabunt. Sciet in vxorem grauissimum esse genus iniuriæ, habere pellicem: sed illum libido in contraria impinget. Nihil ergo proderit dare præcepta, nisi prius amoueris obstantia præceptis: non magis quàm proderit arma in conspectu posuisse, propiùsque admouisse, nisi vsuræ manus expediuntur. Vt ad præcepta quæ damus, possit animus ire, soluendus est. Putemus aliquem facere quod oportet, non faciet assiduè, non faciet æqualiter: nescit enim quare faciat. Aliqua vel casu vel exercitatione exibunt recta; sed non erit in manu regula, ad quam exigantur: cui credat recta esse quæ fecit. Non promittet se talem in perpetuum, qui casu bonus est. Deinde præstabunt tibi fortasse præcepta, vt quod oportet facias: non præstabunt, vt quemadmodum oportet, & si hoc non præstant, ad virtutem non perducunt. Faciet quod oportet monitus, concedo. Sed id parum est: quoniam quidem non in facto laus est, sed in eo quemadmodum fiat. Quid est cœnæ sumptuosa flagitiosius, & equestrem censum consumente? Quid tam dignum censoria nota;

nota, si quis, vt isti gancones loquuntur, sibi hæc & genio suo præstet? & tricies tamen HS aditiciales cœnæ frugalissimis viris constiterunt. Eadem res si gulæ datur, turpis est; si honori, reprehensionem effugit. Non enim luxuria, sed impensa solemnis est. Mullum ingentis formæ (quare autem non pondus adiicio, & aliorum gulam irrito? quatuor pondo & ad selibram fuisse aiebant) Tiberius Cæsar missum sibi, cùm in macellum deferri & venire iussisset: Amici, inquit, omnia me fallunt, nisi istum mullum aut Apicius emerit, aut P. Octauius. Vltra spem illi coniectura processit. Licitati sunt. Vicit Octauius: & ingentem consecutus est inter suos gloriam, cùm quinque millibus HS emisset piscem, quem Cæsar vendiderat, ne Apicius quidem emerat. Numerare tantum Octauio fuit turpe, non illi qui emerat; vt Tiberio mitteret, quanquam illum quoque reprehenderim. Admiratus est rem, qua putauit Cæsarem dignum. Amico ægro aliquis assidet. probamus. At hoc si hereditatis causa facit, Vultur est, cadauer expectat. Eadem & turpia sunt, & honesta: Refert, quare, aut quemadmodum fiant. Omnia autem honestè fient, si honesto nos addixerimus, idque vnum in rebus humanis bonum iudicauerimus; quæque ex eo sunt: cetera in diem bona sunt. Ergo infigi debet persuasio ad totam pertinens vitam. Hoc est quod decretum voco. Qualis hæc persuasio fuerit, talia erunt quæ agentur, quæ cogitabuntur. Qualia autem hæc fuerint, talis vita erit. In particulas suasisse, totum ordinanti parum est. M. Brutus in eo libro quem περὶ καθήκοντος inscripsit, dat multa præcepta & parentibus, & liberis & fratribus. hæc nemo faciet quemadmodum debet, nisi habuerit quo referat. Proponamus oportet finē summi boni, ad quem nitamur, ad quem omne factum nostrum dictumque respiciat, veluti nauigantibus ad aliquod sidus dirigendus est cursus. Vita sine proposito vaga est. Quod si vtique proponendum est, incipiunt necessaria esse decreta. Illud, puto, concedes, nihil esse turpius dubio, & incerto ac timido, pedem modò referente, modò producente. Hoc in omnibus rebus accidet nobis: nisi eximantur quæ reprehendunt animos ac detinent, & conari totos vetant. Quomodo sint dii colendi, solet præcipi. Accendere aliquem lucernam sabbathis prohibeamus: quoniam nec lumine dii egent, & ne homines quidem delectantur fuligine. Vetemus salutationibus matutinis fungi, & foribus assidere templorum. humana ambitio istis officiis capitur. Deum colit, qui nouit. Vetemus lintea & strigiles Ioui ferre, & speculum tenere Iunoni. Non quærit ministros Deus. Quid ni? ipse humano generi ministrat. Vbique & omnibus præsto est. Audiat licet, quemadmodum se gerere in sacrificiis debeat, quàm procul resilire à molestis superstitionibus. nunquam satis profectum erit, nisi qualem debet Deum, mente conceperit, omnia habentem, omnia tribuentem, beneficia gratis dantem.

rem. Quæ cauſa eſt diis benefaciendi? natura. Errat, ſi quis putat illos nocere velle. Non poſſunt. nec accipere iniuriam queunt, nec facere. Lædere enim lædique coniunctum eſt. Summa illa ac pulcherrima omnium natura, quos periculo exemit, nec periculoſos quidem fecit. Primus eſt deorum cultus, deos credere. Deinde, reddere illis maieſtatem ſuam, reddere bonitatem, ſine qua nulla maieſtas eſt: Scire illos eſſe qui præſident mundo, qui vniuerſa vi ſua temperant, qui humani generis tutelam gerunt, interdum curioſi ſingulorum. Hi nec dant malum, nec habent. Ceterum caſtigant quoſdam, & coërcent, & irrogant pœnas, & aliquando ſpecie mali puniunt. Vis Deos propitiare? bonus eſto. Satis illos coluit, quiſquis imitatus eſt. Ecce, altera quæſtio: quomodo hominibus ſit vtendum. Quid agimus? quæ damus præcepta? Vt parcatur ſanguini humano? Quantulum eſt ei non nocere, cui debeas prodeſſe? Magna ſcilicet laus eſt, ſi homo manſuetus homini eſt. Præcipiemus vt naufrago manum porrigat, erranti vt viam monſtret, cum eſuriente panem ſuum diuidat? Quando omnia quæ præſtanda ſunt, ac vitanda, dicam, cùm poſſim breuiter hanc formulam humani officii tradere? Omne hoc quod vides, quo diuina atque humana concluſa ſunt, vnum eſt: membra ſumus corporis magni. Natura nos cognatos edidit, cùm ex iiſdem & in eadem gigneret. Hæc nobis amorē indidit mutuum, & ſociabiles fecit. Illa æquum iuſtúmque compoſuit. Ex illius conſtitutione miſerius eſt nocere, quàm lædi. Ex illius imperio paratæ ſunt iuuantis manus. Iſte verſus & in pectore & in ore ſit:

Homo ſum, humani nihil à me alienum puto.

Habeamus in commune, quod nati ſumus. Societas noſtra lapidum fornicationi ſimillima eſt, quæ caſura, niſi inuicem obſtarent, hoc ipſo ſuſtinetur. Poſt deos hominéſque, diſpiciamus quomodo rebus ſit vtendum. In ſuperuacuum præcepta iactauimus, niſi illud præceſſerit qualem de quaque re habere debeamus opinionem, de paupertate, de diuitiis, de gloria, de ignominia, de patria, de exilio. Æſtimemus ſingula, fama remota: & quæramus quid ſint, non quid vocentur. Ad virtutes tranſeamus, præcipiet aliquis, vt prudentiam magni æſtimemus, vt fortitudinem complectamur: temperantiam amemus: iuſtitiam, ſi fieri poteſt, propius etiam quàm ceteras nobis applicemus. Sed nihil agetur ſi ignoramus quid ſit virtus: vna ſit, an plures: ſeparatæ, an annexæ: an qui vnam habet, & ceteras habeat: quomodo inter ſe differant. Non eſt neceſſe fabro de fabrica quærere, quod eius initium, quis vſus ſit, non magis quàm pantomimo de arte ſaltandi. Omnes iſtæ artes ſe ſciunt: nihil deeſt. Non enim ad totam pertinent vitam. Virtus & aliorum ſcientia eſt, & ſui: diſcendum de ipſa eſt, vt ipſa voluntas diſcatur. Actio recta non erit, niſi recta fuerit voluntas. Ab hac enim eſt

actio.

actio. Rursus *voluntas* non erit recta, nisi habitus animi rectus *fuerit*. Ab hoc enim est voluntas. *Habitus* porrò animi non erit in optimo, nisi totius vitæ leges perceperit, & quid de quoque iudicandum sit, exegerit, nisi res ad verum redegerit. Non contingit tranquillitas nisi immutabile certúmque iudicium *adeptis*. Ceteri decidunt subinde, & reponuntur, & inter omissa appetitáq. alternis fluctuantur. Causa huius iactationis est, quod nihil liquet incertissimo regimine vtentibus fama. Si vis eadem semper velle, vera oportet velis. Ad verum sine decretis non peruenitur: continent vitam. Bona & mala, honesta & turpia, iusta & iniusta, pia & impia, virtutes vsúsq. virtutum, rerum commodarum possessio, existimatio ac dignitas, valetudo, vires, forma, sagacitas sensuum, hæc omnia æstimatorem desiderant, quanti quidque in censum deferendum sit. Falleris enim, & pluris quædam quàm sunt, putas: adeóque falleris, vt quæ maxima inter vos habentur, diuitiæ, gratia, potentia, sestertio nummo æstimanda sint. Hoc nescis, nisi constitutionem ipsam, qua ista inter se æstimantur, inspexeris. Quemadmodum folia virere per se non possunt, ramum desiderant, cui inhæreant, ex quo trahant succum: sic ista præcepta si sola sunt, marcent: infigi volunt. Præterea non intelligunt hi qui decreta tollunt, eo ipso confirmari illa quo tolluntur. Quid enim dicunt? præceptis satis vitam explicari, superflua esse decreta sapientiæ, id est dogmata. Atqui hoc ipsum quod dicunt, decretū est, tā hercule, quàm si nūc ego dicerē recedendū esse à præceptis, & in hæc sola studiū conferendū: hoc ipso quo negarem curanda esse præcepta, præciperē. Quædā admonitionem philosophiæ desiderant, quædā probationem: & quidē multa ita inuoluta sunt, vt vix summa diligētia ac summa subtilitate aperiuntur. Si probationes necessariæ sunt, & decreta, quæ veritatem argumentis colligunt. Quædam aperta sunt, quædam obscura. Aperta, quæ sensu comprehenduntur: obscura, quæ extra hæc sunt. Ratio autem non impletur manifestis. Maior eius pars pulchriórque, in occultis est. Occulta probationem exigunt. probatio non sine decretis est. necessaria ergo decreta sunt. Quæ res communem sensum facit, eadem perfectum, certarum rerum persuasio, sine qua omnia in animo natant. Necessaria ergo sunt decreta, quæ dant animis inflexibile iudicium. Denique cùm monemus aliquem, vt amicum eodem habeat loco quo se, vt ex inimico cogitet posse fieri amicum; in illo amorem incitet, in hoc moderetur odium, adiicimus iustum & honestum. Iustum autem honestúmque decretorum nostrorum continet ratio. Ergo hæc necessaria est, sine qua nec illa sunt. Sed vtraque iungamus. Namque & sine radice inutiles rami sunt, & ipsæ radices his quæ genuere adiuuantur. Quantum vtilitatis manus habeant, nescire nulli licet. aperte iuuant. Cor, illud quo manus viuunt, ex quo impetum sumunt, quo mo- uen-

tum in illo vigoris ac spiritus, quantum in publica trepidatione fiduciæ est? Scit se vnum esse, de cuius statu non agatur: non quæri, an liber Cato, sed an inter liberos sit. Inde periculorum gladiorúmque contemptus. Libet, admirantem inuictam constantiam viri, inter publicas ruinas non labantis, dicere: Luxuriáque toris animosum pectus. Proderit non tantùm quales esse soleant boni viri, dicere, formámque eorum & lineamenta deducere; sed quales fuerint, narrare, & exponere Catonis illud vltimum ac fortissimum vulnus, per quod liber amisit animam: Lælii sapientem, & cum suo Scipione concordiam: alterius Catonis domi forísque egregia facta: Tuberonis ligneos lectulos, cùm in publicum sternerentur, hædinásque pro stragulis pelles, & ante ipsius Iouis cellam propositâ conuiuiis vasa fictilia, quid aliud est paupertatem in Capitolio consecrare? Vt nullum aliud factum eius habeam, quo illum Catonibus inseram, hoc parum credimus? Censura fuit illa, non cœna. O quàm ignorant homines cupidi gloriæ, quid illa sit, aut quemadmodum petenda! Illo die populus Romanus multorum supellectilem spectauit, vnius miratus est. Omnium illorum aurum argentúmque fractum est, & millies conflatum. At omnibus sæculis Tuberonis fictilia durabunt.

EP. XCVI. TAMEN tu indignaris aliquid, aut quereris: & non intelligis, nihil esse in istis mali, nisi hoc vnum, quòd indignaris & quereris? Si me interrogas, nihil puto viro miserum, nisi aliquid esse in rerum natura putet miserum. Non feram me, quo die aliquid ferre non potero. Malè valeo? pars fati est. Familia decubuit? fœnus offendit, domus crepuit? Damna, vulnera, labores, metus incurrerunt? Solet fieri, hoc parùm est, debuit fieri: decernuntur ista, non accidunt. Si quid credis mihi, intimos affectus meos tibi cum maximè detego: in omnibus quæ aduersa videntur, & dura, sic formatus sum. Non pareo deo, sed assentior: ex animo illum, non quia necesse est, sequor. Nihil vnquam mihi incidet, quod tristis excipiam, quod malo vultu: nullum tributum inuitus conferam. Omnia autem ad quæ gemimus, quæ expauescimus, tributa vitæ sunt. Horum, mi Lucili, nec speraueris immunitatem, nec petieris. Vesicæ te dolor inquietauit. Epulæ fuerunt parum dulces, detrimenta continua: propiùs accedam, de capite timuisti. Quid tu nesciebas hæc te optare, cùm optares senectutem? Omnia ista in longa vita sunt, quomodo in longa via & puluis & lutum & pluuia. Sed volebam viuere, carere tamen incommodis omnibus. Tam effeminata vox virum dedecet. Videris quemadmodum hoc votum meum excipias. Ego illud magno animo, non tantum bono facio. Neque dii, neque deæ faciant, vt te fortuna in deliciis habeat. Ipse te interroga, si quis potestatem tibi Deus faciat, vtrum velis viuere in macello, an in castris. Atqui viuere, mi Lucili, militare est. Itaque hi qui iactantur, & per operosa atque

atque ardua ſurſum atque deorſum exeunt, & expeditiones periculoſiſſimas obeunt, fortes viri ſunt, primoreſque caſtrorum. Iſti quos publica quies, aliis laborantibus molliter habet, Turdilli ſunt, tuti contumeliæ cauſa.

EP. XCVII. ERRAS, mi Lucili, ſi exiſtimas noſtri ſæculi eſſe vitium, luxuriam & negligentiam boni moris, & alia quæ obiicit ſuis quiſque temporibus. Hominum ſunt iſta, non temporum. Nulla ætas vacauit à culpa. Et ſi æſtimare licentiam cuiuſque ſæculi incipias, pudet dicere: Nunquam apertiùs quàm coram Catone peccatum eſt. Credat aliquis pecuniam eſſe verſatam in eo iudicio, in quo reus erat Clodius, ob id adulterium, quod cum Cæſaris vxore in operto commiſerat, violatis religionibus ſacrificii, quod pro populo fieri dicitur, ſic ſubmotis extra conſpectum omnibus viris, vt picturæ quoque maſculorum animalium contegantur. Atqui dati iudicibus nummi ſunt, & quod hac etiamnum pactione turpius eſt, ſtupra inſuper matronarum & adoleſcentulorum nobilium ſalarii loco exacta ſunt. Minus crimine, quàm abſolutione, peccatum eſt. Adulterii reus adulteria diuiſit: nec ante fuit de ſalute ſecurus, quàm ſimiles ſui iudices ſuos reddidit. Hæc in eo iudicio facta ſunt, in quo, ſi nihil aliud, Cato teſtimonium dixerat. ipſa ponam verba Ciceronis, quia res fidem excedit. Accerſiuit ad ſe, promiſit, interceſſit, dedit. Iam vero, ô dii boni, rem perditam, etiam noctes certarum mulierum atque adoleſcentulorum nobilium perductiones, nonnullis iudicibus pro mercedis cumulo fuerunt. Non vacat de pretio queri, plus in acceſſionibus fuit. Vis ſeueri illius vxorem? dabo illam. Vis diuitis? huius quoque tibi præſtabo concubitum. Adulterium vbi feceris, damna. Illa formoſa quam deſideras, veniet: illius tibi noctem promitto, nec differo. Intra comperendinationem fides promiſſi mei ſtabit. Plus eſt diſtribuere adulteria, quàm facere. Illud eſt matribus familiæ denuntiare, hoc illudere. Hi iudices Clodiani à ſenatu petierant præſidium, quod non erat niſi damnaturis neceſſarium: & impetrauerant. Itaque eleganter illis Catulus, abſoluto reo: Quid vos, inquit, præſidium à nobis petebatis? An, ne nummi vobis eriperentur? Inter hos tamen iocos impune tulit ante iudicium adulter, in iudicio leno, qui damnationem peius effugit, quàm meruit. Quicquam fuiſſe corruptius illis moribus credis, quibus libido non ſacris inhiberi, non iudiciis poterat? quibus in ea ipſa quæſtione quæ extra ordinem ſenatuſconſulto exercebatur, plus quàm quærebatur admiſſum eſt? Quærebatur, an poſt adulterium aliquis poſſet tutus eſſe; apparuit, ſine adulterio tutum eſſe non poſſe. Hoc inter Pompeium & Cæſarem, inter Ciceronem Catonémque commiſſum eſt: Catonem, inquam, illum, quo ſedente negatur populus permiſiſſe ſibi poſtulare Florales iocos nudatum meretricum. Credis ſpectaſſe tunc ſeueriùs homines, quàm iudicaſſe? &

fieor,

fient, & si ista sunt illa & licentia vrbium, aliquando disciplina metúsque, nunquam sponte considet. Non est itaque quod credas, nunc plurimum libidini permissum esse, legibus minimum. Longè enim frugalior hæc iuuentus, quàm illa est, cùm reus adulterium apud iudices negaret, iudices apud reum confiterentur: cùm stuprum committeretur rei iudicandæ causa: cùm Clodius iisdem vitiis gratiosus quibus nocens, conciliaturas exerceret in ipsa causæ dictione. Credat hoc quisquam? qui damnabatur vno adulterio, absolutus est multis. Omne tempus Clodios, non omne Catones feret. Ad deteriora faciles sumus: quia nec dux potest, nec comes deesse: & res etiam ipsa sine duce, sine comite procedit: non pronum iter est tantùm ad vitia, sed præceps. Et quod plerosque inemendabiles facit, omnium aliarum artium peccata, artificibus pudori sunt, offendúntque: errantem in vita, peccata delectant. Non gaudet nauigio gubernator euerso, non gaudet ægro medicus elato, non gaudet orator, si patroni culpa reus cecidit. At contrà omnibus crimen suum voluptati est. Lætatur ille adulterio, in quod irritatus est ipsa difficultate: lætatur ille circumscriptione furtoque: nec antè illi culpa, quàm culpæ fortuna displicuit. Id praua consuetudine euenit. Alioqui vt scias subesse animis, etiam in pessima abductis, boni sensum, nec ignorari turpe, sed negligi, omnes peccata dissimulant, & quamuis feliciter cesserint, fructu illorum vtuntur, ipsa subducunt. At bona conscientia prodire vult, & conspici. Ipsas nequitia tenebras timet. Eleganter itaque ab Epicuro dictum puto: Potest nocenti contingere vt lateat, latendi fides non potest. Aut si hoc modo melius hunc explicari posse iudicas sensum: Ideo non prodest latêre peccantibus, quia latendi etiam si facultatem habent, fiduciam non habent. Ita est: tuta scelera esse possunt; secura non possunt. Hoc ego repugnare sectæ nostræ, si sic expediatur, non iudico. Quare? quia prima & maxima peccantium est pœna, peccasse. Nec vllum scelus, licet illud fortuna exornet muneribus suis, licet tueatur ac vindicet, impunitum est: quoniam sceleris in scelere supplicium est. Sed nihilominus & hæc & illa secundæ pœnæ premunt ac sequuntur, timere semper & expauescere, & securitati diffidere. Quare ego hoc supplicio nequitiam liberem? Quare non semper illam in suspenso relinquam? Illic dissentiamus cum Epicuro, vbi dicit nihil iustum esse natura, & crimina vitanda esse, quia vitari metus non possit. Hic consentiamus, mala facinora conscientiâ flagellari, & plurimum illi tormentorum esse, eo quod perpetua illam sollicitudo vrget ac verberat, quod sponsoribus securitatis suæ non potest credere. Hoc enim ipsum argumentum Epicure est, naturâ nos à scelere abhorrere, quòd nulli non etiam inter tuta timor est. Multos fortuna liberat pœna, metu neminem. Quare? quia infixa nobis eius

rei

rei auersatio est, quam natura damnauit. Ideo nunquam fides latendi fit etiam latentibus, quia coarguit illos conscientia, & ipsos sibi ostendit. Proprium autem est nocentium trepidare. Male de nobis actum erat, quòd multa scelera legem & iudicem effugiunt, & scripta supplicia, nisi illa naturalia & grauia de præsentibus soluerent, & in locum pœnitentiæ timor cederet.

Ep. XCVIII. NVNQVAM credideris felicem quenquam, ex felicitate suspensum. fragilibus innititur, qui aduentitio lætus est. exibit gaudium quod intrauit. At illud ex se ortum, fidele firmúmque est, & crescit, & ad extremum vsque prosequitur. Cetera quorum admiratio est vulgo, in diem bona sunt. Quid ergo? non vsui ac voluptati esse possunt? Quis negat? Sed ita, si illa ex nobis pendent, non ex illis nos. Omnia quæ fortuna intuetur, ita fructifera ac iucunda fiunt, si quis habens illa, se quoque habet, nec in rerum suarum potestate est. Errant enim, mi Lucili, qui aut boni aliquid nobis aut mali iudicant tribuere fortunam. Materiam dat bonorum ac malorum, & initia rerum apud nos in malum bonúmve exiturarum. Valentior enim omni fortuna animus est: in vtramque partem ipse res suas ducit, beatæque ac miseræ vitæ sibi causa est. Malus animus omnia in malum vertit, etiam quæ specie optimi venerant. Rectus atque integer corrigit praua fortunæ, & dura atque aspera, ferendi scientia mollit: idémque & secunda gratè excipit modestéque, & aduersa constanter atque fortiter. Qui licet prudens sit, licet exacto faciat cuncta iudicio, licet nihil supra vires suas tentet: non contingit illi bonum integrum illud, & extra minas fortunæ positum, nisi certus aduersus incerta est. Siue alios obseruare volueris (liberius enim inter aliena iudicium est) siue teipsum fauore seposito: & senties hoc & confiteberis, nil ex his optabilibus & caris vtile esse, nisi te contra leuitatem casus, rerúmque casum sequentium instruxeris: nisi illud frequenter & sine querela inter singula damna dixeris: *Diis aliter visum est.* Immo mehercule, vt carmen fortius ac iustius repetam, quo animum tuum magis fulcias, hoc dicito, quotiens aliquid aliter quàm cogitabas euenerit: *Dij melius.* Sic composito nihil accidet. Sic autem componetur, si quid humanarum rerum varietas possit, cogitauerit, antequam senserit. Si & liberos, & coniugem atque patrimonium sic habuerit, tanquam non vtique semper habiturus, & tanquam non futurus ob hoc miserior, si habere desierit. Calamitosus est animus futuri anxius, & ante miserias miser, qui sollicitus est, vt ea quibus delectatur, ad extremum vsque permaneant. Nullo enim tempore conquiescet, & expectatione futuri, præsentia, quibus frui poterat, amittet. In æquo est autem dolor amissæ rei, & timor amittendæ. Nec ideo præcipio tibi negligentiam. Tu verò metuenda declina, & quicquid consilio prospici potest, prospice. Quodcunque læsurum est, multo ante quam accidat,

cidat, ſpeculare & auerte. In hoc ipſum tibi plurimum conferet fiducia, & ad tolerandum omnino obfirmata mens. Poteſt fortunam cauere, qui poteſt ferre. Certè in tranquillo non tumultuatur. Nil eſt nec miſerius nec ſtultius, quàm ſemper timere. Quæ iſta dementia eſt, malum ſuum antecedere? Denique, vt breuiter includam quod ſentio, & iſtos ſatageos, ac ſibi moleſtos deſcribam tibi; tam intemperantes in ipſis miſeriis ſunt, quàm ante illas. Plus dolet quàm neceſſe eſt, qui antè dolet quàm neceſſe ſit. Eâdem enim infirmitate dolorem non æſtimat, qua non expectat. Eâdem intemperantiâ fingit ſibi perpetuam felicitatem; fingit ſibi creſcere debere quæcunque contigerunt, non tantùm durare: & oblitus fati quo humana iactantur, ſibi vni fortuitorum conſtantiam ſpondet. Egregiè itaque videtur mihi Metrodorus dixiſſe in ea epiſtola, qua ſororem, amiſſo optimæ indolis filio, alloquitur: Mortale eſt omne mortalium bonum. De his loquitur bonis, ad quæ concurritur. Nam illud verum bonum non moritur: certum eſt ſempiternúmque, ſapientia, & virtus; hoc vnum contingit immortale mortalibus. Cęterùm tam improbi ſunt, támque obliti quo eant, quo illos ſinguli dies trudant, vt mirentur aliquid ſe amittere, amiſſuri vno die omnia. Quicquid eſt, cui dominus inſcriberis, apud te eſt, tuum non eſt. Nihil firmum infirmo, nihil fragili æternum & inuictum eſt. Tam neceſſe eſt perire quàm perdere: & hoc ipſum, ſi intelligimus, ſolatium eſt, æquo animo perdere, quod periturum eſt. Quid ergo aduerſus has amiſſiones auxilii inueniemus? Hoc, vt memoria teneamus amiſſa, nec cum ipſis fructum excidere patiamur, quem ex illis percepimus. Habere, eripitur: habuiſſe, nunquam. Peringratus eſt, qui cùm amiſerit, pro accepto nihil debet. Rem nobis eripit caſus, vſum fructúmque apud nos relinquit, quem nos iniquitate deſiderii perdimus. Dic tibi, Ex iſtis quæ terribilia videntur, nihil eſt inuictum. Singula vicere iam multi: ignem Mucius, crucem Regulus, venenum Socrates, exilium Rutilius, mortem ferro adactam Cato. Et nos vincamus aliquid. Rurſus iſta, quæ vt ſpecioſa, & felicia trahunt vulgum, à multis & ſæpe contempta ſunt. Fabricius diuitias imperator reiecit, cenſor notauit: Tubero paupertatem & ſe dignam & Capitolio iudicauit, cùm fictilibus in publica cœna vſus, oſtendit debere his hominem eſſe contentum, quibus dii etiam nunc vterentur. Honores repulit pater Sextius: qui ita natus vt remp. deberet capeſſere, latum clauum diuo Iulio dante, non recepit. Intelligebat enim, quod dari poſſet, & eripi poſſe. Nos quoque aliquid ex his faciamus animosè. Simus inter exempla. Quare deficimus? Quare deſperamus? Quicquid fieri potuit, poteſt. Nos modò purgemus animum, ſequamúrque naturam, à qua aberranti cupiendum timendúmque eſt, & fortuitis ſeruiendum. Licet reuerti in viam, licet in integrum reſtitui. Reſtituamur, vt poſſimus dolores,

quo-

quocunque modo corpus inuaserint, perferre, & fortunæ dicere: Cum viro tibi negotium est, quære quem vincas. His sermonibus, & his similibus, lenitur illa vis ulceris: quam opto mehercules mitigari, & aut sanari aut stare, & cum ipso senescere. Sed securus de ipso sum, de nostro damno agitur, quibus senex egregius eripitur. Nam ipse vitæ plenus est, cui adiici nihil desiderat sua causa, sed eorum, quibus vtilis est. Liberaliter facit quod viuit. Alius iam hos cruciatus finisset: hic tam turpe putat mortem fugere, quàm ad mortem confugere. Quid ergo? non si suadebit, exibit? Quid ni exibit, si nemo iam eo vti poterit? si nihil aliud quàm dolori operam dabit? Hoc est, mi Lucili, philosophiam in opere discere, & ad verum exerceri: videre quid homo prudens animi habeat contra mortem, contra dolorem: cùm illa accedat, hic premat. Quid faciendum sit, à faciente discendum est. Adhuc argumentis actum est, an posset aliquid dolori resistere, an mors magnos quoque animos admota submittere. Quid opus est verbis? In rem præsentem eamus: nec mors illum contra dolorem facit fortiorem, nec dolor contra mortem. Contra vtrumq. sibi fidit: nec spe mortis patienter dolet, nec tædio doloris libenter moritur. hunc fert, illam expectat.

EP. XCIX. EPISTOLAM quam scripsi Marullo, cùm filium paruulum amisisset, & diceretur molliter ferre, misi tibi. In qua non sum morem solitum secutus, nec putaui leniter illum debere tractari, cùm obiurgatione esset quàm consolatione dignior. Afflicto enim, & magnum vulnus malè ferenti, paulisper cedendum est. Exsatiet se, aut certè primum impetum effundat. Hi qui sibi lugere sumpserunt, protinus castigentur, & discant quasdam etiam lacrimarum ineptias esse. Solatia expectas? conuicia accipe. Tam molliter tu fers mortem filii? quid faceres, si amicum perdidisses? Decessit filius incertæ spei, paruulus: pusillum temporis periit. Causas doloris conquirimus, & de fortuna etiam iniquè queri volumus, quasi non sit iustas querendi causas præbitura. At mehercule satis mihi iam videbaris animi habere etiã aduersus solida mala, nedum ad istas vmbras malorum, quibus ingemiscunt homines moris causa. Quod damnorum omniũ maximum est, si amicum perdidisses, dãda opera erat, vt magis gauderes quòd habueras, quàm mæreres quòd amiseras. Sed pleriq. non computant, quanta perceperint, quantùmve gauisi sint. Hoc habet inter reliqua mala dolor, quòd non superuacuus tantùm, sed ingratus est. Ergo quòd habuisti talem amicum, periit opera? Tot annis, tanta coniunctione vitæ, tam familiari studiorum societate, nihil actum est? Cum amico effers amicitiam: & quid doles amisisse, si habuisse non prodest? Mihi crede, magna pars ex illis quos amauimus, licet ipsos casus abstulerit, apud nos manet. Nostrum est quod præteriit tempus: nec quicquam est loco tutiore, quàm quod fuit. Ingrati aduersus percepta spe futuri

tuti sumus: quasi non quod futurum est, si modò successerit nobis, citò in præterita transiturum sit. Angustè fructus rerum determinat, qui tantùm præsentibus lætus est. Et futura & præterita delectant: hæc expectatione, illa memoria: sed alterum pendet, & non fieri potest: alterum non potest non fuisse. Quis ergo furor est, certissimo excidere? Acquiescamus his, quæ iam hausimus, si modò non perforato animo hauriebamus, & transmittente quicquid acceperat. Innumerabilia sunt exempla eorum, qui liberos iuuenes sine lacrimis extulerint: qui in senatum, aut in aliquod publicum officium à rogo redierint, & statim aliud egerint: nec immerito. Nam primùm superuacuum est dolere, si nihil dolendo proficias. Deinde iniquum est queri de eo, quod vni accidit, & omnibus restat. Deinde desiderii stulta conquestio est, vbi minimum interest inter amissum & desiderantem. Eo itaque æquiore animo esse debemus, quod quos amisimus sequimur. Respice celeritatem rapidissimi temporis: cogita breuitatem huius spatii, per quod citatissimi currimus. Obserua hunc comitatum generis humani, eodem tendentis, minimis interuallis distinctum, etiam vbi maxima videntur. Quem putas periisse, præmissus est. Quid autem dementius, quàm cùm idem tibi iter emetiendum sit, flere eum, qui antecessit? Flet aliquis factum, quod non ignorauit futurum: aut si mortem in homine non cogitauit, sibi imposuit. Flet aliquis factum, quod aiebat non posse non fieri. Quisquis aliquem queritur mortuum esse, queritur hominem fuisse. Omnes eadem condicio deuinxit. Cui nasci contigit, mori restat. Interuallis distinguimur, exitu æquamur. Hoc quod inter primum diem & vltimum iacet, varium & incertum est. Si molestias æstimas, etiam puero longum: si velocitatem, etiam seni angustum. Nil non lubricum & fallax, & omni tempestate mobilius. Iactantur cuncta, & in contrarium transeunt, iubente fortuna: & in tanta volutatione rerum humanarum, nil cuiquam, nisi mors, certum. Tamen de eo queruntur omnes, in quo vno nemo decipitur. Sed puer decessit. Nondum dico melius agi cum eo, qui vita defungitur. Ad eum transeamus qui consenuit: quantulo vincit infantem? Propone profundi temporis vastitatem, & vniuersum complectere: deinde hoc, quod ætatem vocamus humanam, compara immenso: videbis quàm exiguum sit quod optamus, quod extendimus. Ex hoc, quantum lacrimæ, quantum sollicitudines occupant, quantum mors, antequam veniat optata: quantum valetudo, quantum timor, quantum tenent aut rudes aut inutiles anni. Dimidium ex hoc edormitur. Adiice labores, luctus, pericula: & intelliges etiam in longissima vita, minimum esse quod viuitur. Sed quis tibi concedat, non melius se habere eum cui cito [illegible] licet, cui ante lassitudinem peractum est iter? Vita, nec bonum nec malum est: boni ac mali

mali locus est. Ita nihil perdidit ille, nisi aleam in damnum certiorem. Potuit euadere modestus ac prudens, potuit sub cura tua in meliora formari, sed (quod iustius timetur) potuit fieri pluribus similis. Aspice illos iuuenes, quos ex nobilissimis domibus in arenam luxuria proiecit: aspice illos, qui suam alienámque exercent mutuò impudici: quorum nullus sine ebrietate, nullus sine aliquo insigni flagitio dies exit, plus timeri quàm sperari potuisse manifestum erit. Non debes itaque causas doloris accersere, nec leuia incommoda indignando cumulare. Non hortor, vt nitaris & vrgeas. Non iam malè de te iudico, vt tibi aduersus hæc totam putem virtutem aduocandam. Non est dolor iste, sed morsus: tu illum dolorem facis. Sine dubio multum philosophia profecit, si puerum nutrici adhuc quàm patri notiorem animo forti desideras. Quid? nunc ego duritiam suadeo; & in funere ipso erigere vultum volo, & animum ne contrahi quidem patior? Minimè. Inhumanitas est ista, non virtus, funera suorum iisdem oculis, quibus ipsos, videre; nec commoueri ad primam familiarium diuisionem. Puta autem me vetare. Quædam sunt sui iuris. Excidunt etiam retinentibus lachrimæ, & animum profusæ leuant. Quid ergo est? Permittamus illis cadere, non imperemus. Fluant quantum affectus eiecerit, non quantum poscet imitatio. Nihil verò mœrori adiiciamus, nec illum ad alienum augeamus exemplum. Plus ostentatio doloris exigit, quàm dolor. Quotus quisque sibi tristis est? Clariùs, cùm audiuntur, gemunt: & taciti quietique, dum secretum est, cùm aliquos viderint, in fletus nouos excitantur. Tum capiti suo manus ingerunt, quod potuerant facere, nullo prohibente, liberius: tunc mortem comprecantur sibi, tunc lectulo deuoluuntur. Sine spectatore cessat dolor. Sequitur nos vt in aliis rebus, ita in hac quoque hoc vitium, ad plurium exempla componi; nec quid oporteat, sed quid soleat, aspicere. A natura discedimus: populo nos damus, nullius rei bono auctori, & in hac re, sicut in omnibus, inconstantissimo. Videt aliquem fortem in luctu suo: impium vocat, & efferatum. Videt aliquem collabentem, & corpori affusum: effeminatum ait, & eneruem. Omnia itaque ad rationem reuocanda sunt. Stultius verò nihil est, quàm famam captare tristitiæ, & lacrymas approbare: quas iudico sapienti viro alias permissas cadere, alias vi sua latas. Dicam quid intersit, cùm primùm nos nuntius acerbi funeris perculit, cùm tenemus corpus è complexo nostro in ignem transiturum, lacrymas naturalis necessitas exprimit: & spiritus ictu doloris impulsus, quemadmodum totum corpus quatit, ita oculos, quibus adiacentem humorem premit & expellit. Hæ lachrymæ per elisionem cadunt, nolentibus nobis. Aliæ sunt, quibus exitum damus, cùm memoria eorum quos amisimus, tractatur: & inest quiddam dulce tristitiæ: cùm occurrunt sermones eorum iucundi, con-

conuersatio hilaris, officiosa pietas, tunc oculi velut in gaudio relaxantur. His indulgemus, illis vincimur. Non est itaque, quod lacrimas propter circumnantes assidentésque aut contineas, aut exprimas: nec cessant, nec fluunt vnquam tam turpiter, quàm finguntur. Eant sua sponte. Ire autem possunt placidi atque compositi. Sæpe salua sapientis auctoritate fluxerunt, tanto temperamento, vt illis nec humanitas, nec dignitas deesset. Licet, inquam, naturæ obsequi, grauitate seruata. Vidi ego in funere suorum verendos, in quorum ore amor eminebat, remota omni lugentium scæna. Nihil erat, nisi quod veris dabatur affectibus. Est aliquis & dolendi decor, hic sapienti seruandus est: & quemadmodum in ceteris rebus, ita & in lacrimis aliquid sat est. Imprudentium vt gaudia, sic dolores exundauere. Æquo animo excipe necessaria. Quid incredibile, quid nouum euenit? Quàm multis cum maxime funus locatur? quàm multis vitalia eruuntur? quàm multi post luctum tuum lugent? Quotiens cogitaueris puerum fuisse, cogita & hominem, cui nihil certi promittatur, quem fortuna non vtique perducit ad senectutem: vnde visum est, dimittit. Ceterùm de illo frequenter loquere, & memoriam eius quantum potes, celebra: quæ ad te sæpius reuertetur, si erit sine acerbitate ventura. Nemo enim libenter tristi conuersatur, nedum tristitiæ. Si quos sermones eius, si quos quamuis paruuli iocos cum voluptate audieras, sæpius repete: potuisse illum implere spes tuas, quas paterna mente conceperas, audacter affirma. Obliuisci quidem suorum, ac memoriam cum corporibus efferre, & effusissimè flere, meminisse parcissimè, inhumani animi est. Sic aues, sic feræ fetus suos diligunt: quarum concitatus est amor, & penè rabidus, sed cum amissis totus extinguitur. Hoc prudentem virum non decet: Meminisse perseueret; lugere desinat. Illud nullo modo probo, quod ait Metrodorus, esse aliquam cognatam tristitiæ voluptatem: hanc ipsam captandam in eiusmodi tempore. Ipsa Metrodori verba subscripsi. De quibus non dubito, quid sis sensurus. Quid enim turpius, quàm captare in ipso luctu voluptatem, immo per luctum & inter lachrimas quoque quod iuuet quærere? Hi sunt qui nobis obiiciunt nimium rigorem, & infamant præcepta nostra duritiæ, quòd dicamus dolorem in animum aut admittendum non esse, aut citò expellendum. Vtrum tandem est aut incredibilius, aut inhumanius, non sentire amissso amico dolorem, an voluptatem in ipso dolore aucupari? Nos quod præcepimus, honestum est. Cùm aliquid lacrimarum affectus effuderit, &, vt ita dicam, despumauerit, non esse tradendum animum dolori. Quid tu dicis? miscendam ipsi dolori voluptatem? Sic consolamur crustulo pueros, sic infantium fletum infuso lacte compescimus. Ne illo quidem tempore quo filius ardet, aut amicus exspirat, cessare pateris voluptatem, sed ipsum vis titillare mœrorem. Vtrum hone-

qui iudicium abstulit, quam qui meruit. Et scio hunc tutiorem esse: scio audacius sibi de futuro promittere. Oratio sollicita philosophum non decet. Vbi tandem erit fortis & constans, vbi periculum sui faciet, qui timet verba? Fabianus non erat negligens in oratione, sed securus. Itaque nihil inuenies sordidum. Electa verba sunt, non captata, nec huius seculi more contra naturam suam posita & inuersa, splendida tamen: quamuis sumantur è medio. Sensus honestos & magnificos habent, non coactos in sententiam, sed altiùs ductos. Videbimus, quid parum recisum sit, quid parum structum, quid non huius recentis polituræ. Cùm circumspexeris omnia, nullas videbis angustias inanes. Desit sanè varietas marmorum & concisura aquarum cubiculis interfluentium, & pauperis cella, & quicquid aliud luxuria, non contenta decore simplici, miscet. Quod dici solet, domus recta est. Adiice nunc, quod de compositione non constat. Quidam illam volunt esse ex horrido comptam: quidam vsque eo aspera gaudent, vt etiam quæ mollius casus explicuit, ex industria dissipent, & clausulas abrumpant, ne ad expectatum respondeant. Lege Ciceronem. Compositio eius vna est: pedem seruat, curata, lenta, & sine infamia mollis. At contra, Pollionis Asinii salebrosa & exiliens, & vbi minimè expectes, relictura. Denique apud Ciceronem omnia desinunt: apud Pollionem cadunt: exceptis paucissimis, quæ ad certum modum, & ad vnum exemplar astricta sunt. Humilia præterea tibi videri dicis omnia, & parum erecta: quo vitio carere eum iudico. Non sunt humilia illa, sed placida. Sunt enim tenore quieto compositóque formata; nec depressa, sed plana. Deest illis oratorius vigor, stimulique quos quæris, & subiti ictus sententiarum. Sed totum corpus vide, quamuis non sit comptum, honestum est. Non habet oratio eius dignitatem. Affer quem Fabiano possis præponere. Dic Ciceronem, cuius libri ad philosophiam pertinentes, penè totidem sunt, quot Fabiani. Cedam: sed non statim pusillum est, si quid maximo minus est. Dic Asinium Pollionem. Cedam: sed vt respondeam: In re tanta eminere est, & post duos esse. Nomina adhuc Liuium. Scripsit enim & dialogos, quos non magis philosophiæ annumerare possis, quàm historiæ: & ex professo philosophiam continentes libros. Huic quoque dabo locum. Vide tamen, quàm multos antecedat, qui à tribus vincitur, & tribus eloquentissimis. Sed non præstat omnia. Non est fortis oratio eius, quamuis elata sit: non est violenta, nec torrens, quãuis effusa sit, nõ est perspicua, sed pura. Desideras, inquis, contra vitia aliquid asperè dici, contra pericula animosè, contra fortunã superbè, contra ambitionem contumeliosè. Volo luxuriam obiurgari, libidinem traduci, impotentiam frangi. Sit aliquid oratoriè acre, tragicè grande, comicè exile. Vis illum assidere pusillæ rei, verbis? Ille rerum se magnitudini addixit, eloquentiam

tiam

tiam, velut umbram, non hoc agens, trahit. Non erunt sine dubio singula circumspecta, nec in se collecta; nec omne verbum excitabit ac punget. Fateor, exibunt multa, nec ferient, & interdum otiosa præterlabetur oratio: sed multum erit in omnibus locis, & ingens sine tædio spatium. Denique, illud præstabit, ut liqueat tibi, illum sensisse, quæ scripsit. Intelliges actum hoc, ut tu scires quid illi placeret, non ut ille placeret tibi. Ad profectum omnia tendunt & ad bonam mentem. Non quæritur plausus. Talia esse scripta eius non dubito, etiam si magis reminiscor quàm teneo: hæretque mihi color eorum, non ex recenti conversatione familiariter, sed summatim, ut solet, ex vetere notitia. Cùm audirem certè illum, talia mihi videbantur, non solida, sed plena, quæ adolescentem indolis bonæ attollerent, & ad imitationem sui vocarent, sine desperatione vincendi. Quæ mihi adhortatio videtur efficacissima. Deterret enim, qui imitandi cupiditatem modo fecit, spem abstulit. Ceterum verbis abundabat, sine commendatione partium singularum, in universum magnificus.

EP. CI. OMNIS dies, omnis hora, quàm nihil simus ostendit, & aliquo argumento recenti admonet fragilitatis oblitos, cùm æterna meditantes respicere cogit ad mortem. Quid sibi istud principium velit, quæris. Senecionem Cornelium, equitem Romanum splendidum & officiosum, noveras: ex tenui principio se ipse promoverat, & iam illi declivis erat cursus ad cetera. Faciliùs enim crescit dignitas, quàm incipit. Pecunia quoque circa paupertatem plurimam moram habet, dum ex illa erepat. Hic etiam Senecio divitiis imminebat, ad quas illum duæ res ducebant efficacissimæ, & quærendi, & custodiendi scientia; quarum vel altera locupletem facere potuisset. Hic homo summæ frugalitatis non minus patrimonii quàm corporis diligens, cùm me ex consuetudine manè vidisset, cùm per totum diem amico graviter affecto, & sine spe iacenti, usque in noctem assedisset, cùm hilaris cœnasset, genere valetudinis præcipiti abreptus, angina, vix compressum arctatis faucibus spiritum traxit in lucem. Intra paucissimas ergo horas, postquam omnibus erat sani ac valentis officiis functus, decessit. Ille qui & mari & terra pecuniam agitabat, qui ad publica quoque, nullum relinquens inexpertum genus quæstus, accesserat, in ipso actu bene cedentium rerum, in ipso procurrentis pecuniæ impetu, raptus est.

Insere nunc Melibœe pyros, pone ordine vites.

quàm stultum est ætatem disponere! ne crastino quidem dominamur. O quanta dementia est spes longas inchoantium! Emam, ædificabo, credam, exigam: honores geram, tum demum lassam & plenam senectutem in otium referam. Omnia, mihi crede, etiam felicibus dubia sunt. Nihil sibi quisquam de futuro debet promittere. Id quoque quod tenetur, per manus exit: & ipsam quam premimus horam, casus incidit. Vol-

uitur

nitur tempus rata quidem lege, sed per obscurum. Quid autem ad me, an naturæ certum sit, quod mihi incertum est? Nauigationes longas, & peterratis litoribus alienis, seros in patriam reditus proponimus, militiam, & castrensium laborum tarda manu pretia, procurationes, officiorúmque per officia processus: cùm interim ad latus mors est; quæ quoniam nunquam cogitatur, nisi aliena, nobis subinde ingeruntur mortalitatis exempla, non diutiùs, quàm dum miramur, hæsura. Quid autem est stultius, quàm mirari id vllo die factum, quod omni potest fieri? Stat quidem terminus nobis, vbi illum inexorabilis fatorum necessitas fixit: sed nemo scit nostrûm, quàm prope versetur. Sic itaque formemus animum, tanquam ad extremum ventum sit. Nihil differamus. Quotidie cum vita paria faciamus. Maximum vitæ vitium est, quòd imperfecta semper est, quòd etiam aliquid ex illa differtur. Qui quotidie vitæ suæ summam manum imposuit, non indiget tempore. Ex hac autem indigentia timor nascitur, & cupiditas futuri exedens animum. Nihil est miserius dubitatione venientium, quorsum euadant. Quantum sit illud quod restat, aut quale: collecta mens inexplicabili formidine agitatur. Quomodo effugiemus hanc volutationem? Vno, si vita nostra non prominebit, si in se colligetur. Ille enim ex futuro suspenditur, cui irritum est præsens. Vbi verò quicquid mihi debui, redditum est, vbi stabilita mens scit, nihil interesse inter diem & sæculum, quicquid deinceps dierum rerúmque venturum est, ex alto prospicit, & cum multo risu seriem temporum cogitat. Quid enim varietas mobilitásque casuum perturbabit, si certus sis aduersus incerta? Ideo, mi Lucili, propera viuere: & singulos dies, singulas vitas puta. Qui hoc modo se aptabit, cui vita sua quotidie fuit tota, securus est. In spe viuentibus, proximum quodque tempus elabitur, subítque auiditas, & miserrimum atque miserrima omnia efficiens, metus mortis. Inde illud Mæcenatis turpissimum votum: quo & debilitatem non recusat, & deformitatem, & nouissimè acutam crucem, dummodò inter hæc mala spiritus prorogetur.

Debilem facito manu,
Debilem pede, coxa:
Tuber adstrue gibberum,
Lubricos quate dentes.
Vita dum superest, bene est.
Hanc mihi, vel acutam,
Si das, sustineo crucem.

Quod miserrimum erat, si incidisset, optatur, & tanquam vita petitur, supplicii mora. Contemptissimum putarem, si viuere vellet vsque ad crucem. Tu verò, inquit, me debilites licet, dum spiritus in corpore fracto & inutili maneat: depraues licet, dum monstroso & distorto, temporis aliquid accedat: suffigas licet, & acutam sessuro crucem subdas. est tanti, vulnus suum premere, & patibulo pendere destrictum, dum differat id quod est in malis optimum, supplicii finem. est tanti, habere animam, vt agam. Quid huic optes, nisi deos faciles? quid sibi vult ista carminis

effeminati turpitudo? quid timoris dementissimi pactio? quid tam fœda vitæ mendicatio? Huic putas vnquam recitasse Virgilium,

Usque adeòne mori miserum est?

Optat vltima malorum: & quæ pati grauissimum est, extendi ac sustineri cupit; qua mercede? scilicet vitæ longioris. Quid autem huius viuere est? Diu mori. Inuenitur aliquis, qui malit inter supplicia tabescere, & perire membratim, & totiens per stillicidia amittere animam, quàm semel exhalare? Inuenitur qui velit adactus ad illud infelix lignum, iam debilis, iam prauus, & in fœdum scapularum ac pectoris tuber elisus, cui multæ moriendi causæ etiam citra crucem fuerant, trahere animam tot tormenta tracturam? Nega nunc magnum beneficium esse naturæ, quod necesse est mori. Multi peiora pacisci adhuc parati sunt: etiam amicum prodere, vt diutiùs viuant, & liberos ad stuprum manu sua tradere, vt contingat lucem videre, tot consciam scelerum. Excutienda vitæ cupido est: discendúmque nihil interesse quando patiaris, quod quandoque patiendum est: quàm bene viuas referre, non quamdiu: sæpe autem in hoc esse bene, ne diu.

Ep. CII. QVOMODO molestus est iucundum somnium videnti qui excitat: aufert enim voluptatem, etiam si falsam, effectum tamen veri habentem: sic epistola tua mihi fecit iniuriam, reuocauit enim me cogitationi aptæ traditum, & iturum, si licuisset vlteriùs. Iuuabat de æternitate animarũ quærere, immo mehercule credere. Credebam enim facilè opinionib. magnorum virorum, rem gratissimam promittentium magis quàm probantium. Dabam me spei tantæ. Iam enim fastidio mihi, iã reliquias ætatis infractæ contemnebam, in immensum illud tempus, & in possessionẽ omnis æui transiturus, cùm subitò experrectus sum, epistola tua accepta, & tam bellum somnium perdidi, quod repetam, si te dimisero, & redimam. Negas me epistola prima totam quæstionem explicuisse, in qua probare conabar id, quod nostris placet, claritatem quæ post mortem contingit, bonum esse. Id enim me non soluisse, quod opponitur nobis. Nullum, inquiunt, bonum ex distantibus. Hoc autem ex distantibus constat. Quod interrogas, mi Lucili, eiusdem quæstionis est, loci alterius: & ideo non hoc tantùm sed alia quoque eodem pertinentia distuleram. Quædam enim, vt scis, moralibus rationalia immixta sunt. Itaque illam partem rectà ad mores pertinentem tractaui. Nunquid stultum sit, ac superuacuum, vltra extremum diem curas trãsmittere. An cadant bona nostra nobiscum, nihilque sit eius qui nullus est. An ex eo quodcunque erit, sensuri simus aliquid fructus, antequam percipi possit. Hæc autem omnia ad mores spectant. Itaque suo loco posita sunt. At quæ à dialecticis contra hanc opinionem dicuntur, segreganda fuerunt: & ideo seposita sunt. Nunc quia omnia exigis, omnia quæ dicunt, persequar, deinde singulis occur-

occurram, nisi aliquid prædixero, intelligi non poterunt quæ refellentur. Quid est quod prædicere velim? Quædam continua esse corpora, vt hominem: quædam composita, vt nauem, domum, omnia denique quorum diuersæ partes iunctura in vnum sunt coactæ: quædam ex distantibus, quorum adhuc mẽbra separata sunt, tanquam exercitus, populus, senatus. Illi enim per quos ista corpora efficiuntur, iure aut officio cohærent, natura diducti & singuli sunt. Quid est, quod etiam nunc prædicere velim? Nullum bonum putamus esse, quod ex distantibus constat. Vno enim spiritu vnum bonum contineri ac regi debet, vnum esse vnius boni principale. Hoc si quando desideraueris, per se probatur. Interim ponendum fuit, quo nostra tela mittuntur. Dicitis, inquit, nullum bonum ex distantibus esse. Claritas autem ista, bonorum virorum opinio est. Nam quomodo fama non est vnius sermo, nec infamia vnius mala existimatio: sic nec claritas, vni bono placuisse. Cõsentire in hoc plures insignes & præstantes viri debent, vt claritas sit. Hæc autem ex iudiciis plurium efficitur, id est, distantium: ergo non est bonum. Claritas, inquit, laus est, à bonis bono reddita: laus, oratio: oratio vox est aliquid significans. Vox autem, licet virorum sit bonorum, bonum non est. Neque enim quicquid vir bonus facit, bonum est. Nam & plaudit, & sibilat: sed nec plausum quisquam, nec sibilum, licet omnia eius admiretur & laudet, bonum dicit, non magis quam sternutamentum aut tussim. Ergo claritas bonum non est. Ad summam, dicite nobis, virum laudantis, an laudati bonum sit? Si laudantis bonum esse dicitis, tam ridiculam rem facitis, quàm si affirmetis meum esse, quòd alius bene valeat. Sed laudare dignos, honesta actio est: ita laudantis bonum est, cuius actio est, non nostrum qui laudamur. Atqui hoc quærebatur. Respondebo nunc singulis cursim. Primùm, an sit aliquid ex distantibus bonum, etiam nunc quæritur, & pars vtraque sententias habet. Deinde claritas non desiderat multa suffragia: potest & vnius boni viri iudicio esse contenta. Nam omnes bonos bonus vnus indicat. Quid ergo, inquit, & fama erit vnius hominis existimatio, & infamia vnius malignus sermo? Gloriam quoque, inquit, latiùs fusam intelligo. Consensum enim multorum exigit. Diuersa horum conditio est, & illius. Quare? Quia si de me bene vir bonus sentit, eodem loco sum, quo, si omnes boni idem sentirent. Omnes enim si me cognouerint, idem sentirent. Par illis idémq; iudicium est: æquè verò sentitur ab his, qui dissidere non possunt. Ita pro eo est, ac si omnes idem sentiant: quia aliud sentire non possunt. Ad gloriam & famam non est satis vnius opinio. Illic idem potest vnius sententia, quod omnium: quia omnium, si rogentur, vna erit. Hîc diuersa dissimilium iudicia sunt, dissimiles affectus. Dubia omnia inuenias, leuia, suspecta. Putas tu posse sententiam vnam omnium esse? Non est vnius

vna. Illis placet verum. Veritatis vna vis, vna facies est. Apud hos falsa sunt, quibus assentiuntur. Nunquam autem falsis constantia est. Variantur & dissident. Sed laus, inquit, nihil aliud quàm vox est. Vox autem bonum non est. Cùm dicant claritatem laudem esse bonorum, à bonis redditam, iam non ad vocem referunt, sed ad sententiam. Licet enim vir bonus taceat, sed aliquem iudicet dignum laude, laudatus est. Præterea aliud est laus, aliud laudatio. Hæc & vocem exigit. Itaque nemo dicit laudem funebrem, sed laudationem, cuius officium oratione constat. Cùm dicimus aliquem laude dignum, non verba illi benigna hominum, sed iudicia promittimus. Ergo laus etiam taciti est bene sentientis, ac bonum virum apud se laudantis. Deinde, vt dixi, ad animum refertur laus, non ad verba, quæ conceptam laudem egerunt, & in notitiam plurium emittunt. Laudat, qui laudandum esse iudicat. Cùm Tragicus ille apud nos ait, Magnificum esse laudari à laudato viro: laude digno, ait. Et cùm æquè antiquus poëta ait, Laus alit artes: non laudationem dicit, quæ corrumpit artes. Nihil enim æquè & eloquentiam & omne aliud studium auribus deditum vitiauit, quàm popularis assensio. Fama vtique vocem desiderat, claritas non. potest enim citra vocem contingere, contenta iudicio: plena est, non tantùm inter tacentes, sed etiam inter reclamantes. Quid intersit inter claritatem & gloriam, dicam. Gloria multorum iudiciis constat, claritas bonorum. Cuius, inquit, bonum est claritas, idest, laus bono à bonis reddita, viri laudati an laudantis? Vtriusque: meum qui laudor, quia natura me amantem omnium genuit, & benefecisse gaudeo, & gratos me inuenisse virtutum interpretes lætor. Hoc plurium bonum est, quod grati sunt, sed & meũ. Ita enim animo compositus sum, vt aliorum bonum, meum iudicem: vtique eorum quibus ipse sum boni causa. Est illud laudantium bonum. Virtute enim geritur. Omnis autem virtutis actio bonum est. Hoc contingere illis non potuisset, nisi ego talis essem. Itaque vtriusque bonum est, merito laudari: tam mehercule, quàm bene iudicasse, iudicantis bonum est & eius secundùm quem iudicatum est. Nunquid dubitas, quin iustitia & habentis bonum sit, & eius cui debitum soluit? Merentem laudare, iustitia est: igitur vtriusque bonum est. Cauillatoribus istis abundè respondimus. Sed non debuit hoc nobis esse propositum, argutias serere, & philosophiam in has angustias ex sua maiestate detrahere. Quanto satius est ire aperta via & recta; quàm sibi ipsi flexus disponere, quos cum magna molestia debeas relegere? Neque enim quicquam aliud istæ disputationes sunt, quàm inter se peritè captantium lusus. Dic potiùs, quàm naturale sit, in immensum mentẽ suam extendere. Magna & generosa res est humanus animus: nullos sibi poni nisi communes & cum Deo terminos patitur. Primùm humilem non accipit patriam, Ephesum aut Alexandriam,

driam, aut si quod est etiamnum frequentius incolis, latius tectis solum. Illi patria est quodcumque supernè vniuersa circuitu suo cingit. Hoc omne conuexum, intra quod iacent maria cum terris, intra quod aër humanis diuina secernens etiam coniungit, intra quod disposita tot numina in actus suos excubant. Deinde arctam ætatem sibi dari non sinit. Omnes, inquit, anni mei sunt. Nullum sæculum magnis ingeniis clusum est, nullum non cogitationi peruium tempus. Cùm venerit dies ille qui mixtum hoc diuini humaníque secernat, corpus hoc, vbi inueni, relinquam: ipse me Diis reddam: nec nunc sine illis sum, sed graui terrenóque detineor. Per has mortalis æui moras, illi meliori vitæ longioríque præluditur. Quemadmodum nouem mensibus nos tenet maternus vterus, & præparat non sibi, sed illi loco in quem videmur emitti, iam idonei spiritum trahere, & in aperto durare: sic per hoc spacium, quod ab infantia patet in senectutem, in alium naturæ sumimur partum. Alia origo nos expectat, alius rerum status. Nondum cælum nisi ex interuallo pati possumus. Proinde intrepidus horam illam decretoriam prospice. Non est animo suprema, sed corpori. Quicquid circa te iacet rerum, tanquam hospitalis loci sarcinas specta. Transeundum est. Excutit redeuntem natura, sicut intrantem. Non licet plus efferre, quàm intuleris. Immo etiam ex eo quod in vitam attulisti, pars magna ponenda est. Detrahetur tibi hæc circumiecta, nouissimum velamentum tui, cutis: detrahetur caro & suffusus sanguis, distuténsque per membra: detrahentur ossa neruíque, firmamenta fluidorum ac labentium. Dies iste, quem tanquam extremum reformidas, æterni natalis est. Depone onus. Quid cunctaris, tanquam non priùs quoque relicto, in quo latebas corpore, exieris? Hæres & reluctaris, tum quoque magno nisu matris expulsus es. Gemis, ploras: & hoc ipsum flere, nascentis est. Sed tunc debebat ignosci, rudis & imperitus omnium veneras: ex maternorum viscerum calido mollique fomento emissum, afflauit aura liberior. Deinde offendit duræ manus tactus, tenérque adhuc, & nullius rei gnarus obstupuisti inter ignota. Nunc tibi non est nouum separari ab eo cuius antè pars fueris: æquo animo membra iam superuacua dimitte, & istud corpus inhabitatum diu, pone. Scindetur, obruetur, abolebitur. Quid contristaris? Ita solet fieri. Pereunt semper velamenta nascentium. Quid ista sic diligis, quasi tua? Istis opertus es. Veniet qui te reuelet dies, & ex contubernio fœdi atque olidi ventris educat. Hinc nunc quoque tu quantum potes, subuola: ab aliis, nisi quæ etiam necessariis cohærebunt, alienus. Iam hinc, altius aliquid sublimiúsque meditare. Aliquando naturæ tibi arcana retegentur: discutietur ista caligo, & lux vndique clara percutiet. Imaginare tecum, quantus ille sit fulgor, tot sideribus inter se lumen miscentibus. Nulla serenum vmbra turbabit: æqua-

ficet splendebit omine cæli latus. Dies & nox, aëris infimi vices sunt. Tunc in tenebris vixisse dices, cùm totam lucem totus aspexeris, quam nunc per angustissimas oculorum vias obscurè intueris, & tamen admiraris tam procul. Quid tibi videbitur diuina lux, cùm illam suo loco videris? Hæc cogitatio nihil sordidum animo subsidere sinit, nihil humile, nihil crudele. Deos omnium rerum esse testes ait. Illis nos approbari, illis in futurum parari iubet, & æternitatem proponere: quam qui mente concepit, nullos horret exercitus, non terretur tuba, nullis ad timorem minis agitur. Quidni non timeat, qui mori sperat? si is quoque qui tandiu animum iudicat manere, quandiu retinetur corporis vinculo; solutum, totum spargi, id agit, vt etiam post mortem vtilis esse possit? Quamuis enim ipse ereptus sit oculis, tamen

Multa viri virtus animo, multúsque recursat
Gentis honos.

Cogita, quantum nobis exempla bona prosint. scies magnorum virorum, nõ minus præsentia, esse vtilem memoriam.

Ep. CIII. QVID ista circũspicis, quæ tibi possunt fortasse euenire, sed possunt & non euenire? incendium dico, ruinam, aliáque, quæ nobis incidunt, non insidiantur. Illa potiùs vide, illa deuita, quæ nos obseruant, quæ captant. rari sunt casus, etiam si graues, naufragium facere, vehiculo euerti. Ab homine homini quotidianum periculum. Aduersus hoc te expedi, hoc intentis oculis intuere. Nullum enim malum frequentius, nullum pertinacius, nullum blandius. Tempestas minatur, antequã surgat. Crepant ædificia, antequã corruant: prænuntiat fumus incendium. Subita est ex homine pernicies: & eo diligentius tegitur, quo propius accedit. Erras, si istorum tibi qui occurrunt vultibus credis: hominum effigies habent, animos ferarum: nisi quod illarum perniciosior est primus incursus, quos transire non quaerunt. Nunquam enim illas ad nocendum nisi necessitas misit. Aut fame, aut timore coguntur ad pugnam. Homini perdere hominem libet. Tu tamen ita cogita, quod ex homine periculum sit; vt cogites, quod sit hominis officium. Alterum intuere, ne lædaris: alterum, ne lædas. Commodis omnium læteris; mouearis incommodis & memineris quæ præstare debeas, quæ cauere. Sic viuendo quid consequeris? Non ne noceant: sed ne fallant. Quantum autem potes, in philosophiam secede, illa te sinu suo proteget. In huius sacrario eris aut tutus, aut tutior. Non arietant inter se, nisi in eodem ambulantes. Ipsam autem philosophiam non debebis iactare. Multis fuit periculi causa, insolenter iactata, & contumaciter. Vitia tibi detrahat, non aliis exprobret: non abhorreat à publicis moribus: nec ita agat, vt quicquid non facit, damnare videatur. Licet sapere sine pompa, sine inuidia.

Ep. CIIII. IN Nomentanum meum fugi, quid putas? vrbem? immo febrem, & quidem surrepentem. Iam manum mihi iniece-

Infecerat; protinus itaque parari vehiculum iuſſi, Paulina mea retinente. Medicus initia eſſe dicebat, motis venis, ſed incertis, & naturalem turbantibus modum. Exire perſeueraui. Illud mihi in ore erat domini mei Gallionis: qui cùm in Achaia, febrem habere cœpiſſet, protinus nauem aſcendit, clamitans non corporis eſſe, ſed loci morbum. Hoc ego Paulinæ meæ dixi, quæ mihi valetudinem meam commendat. Nam cùm ſciam ſpiritum illius in meo verti, incipio vt illi conſulam, mihi conſulere: & quum me fortiorem ſenectus ad multa reddiderit, hoc beneficium ætatis amitto. Venit mihi in mentem in hoc ſene & adoleſcentem eſſe, cui parcitur. Itaque quoniam ego ab illa non impetro, vt me fortiùs amet: impetrat illa à me, vt me indulgentiùs amem. Indulgendum eſt enim honeſtis affectibus; & interdum etiam ſi premunt cauſæ, ſpiritus in honorem ſuorum vel cum tormento reuocandus, & in ipſo ore retinendus eſt, cùm bono viro viuendum ſit, non quamdiu iuuat, ſed quamdiu oportet. Ille qui non vxorem non amicum tanti putat, vt diutiùs in vita commoretur, qui perſeuerat mori, delicatus eſt. Hoc quoque imperet ſibi animus vbi vtilitas ſuorum exigit: nec tantùm ſibi velit mori, ſed & ſi cœpit, intermittat, & ſuis ſe commodet. Ingentis animi eſt, aliena cauſa ad vitam reuerti: quod magni viri ſæpe fecerunt. Sed hoc quoque ſummæ humanitatis exiſtimo, ſenectutem ſuam, cuius maximus fructus eſt ſecurior ſui tutela, & vitæ vſus animoſior, attentiùs conſeruare, ſi ſcias alicui tuorum eſſe dulce, vtile, optabile. Habet præterea in ſe non mediocre iſta res gaudiũ & mercedem. Quid enim iucundius, quàm vxori iam carum eſſe, vt propter hoc tibi carior ſias? Poteſt itaque Paulina mea non tantùm ſuum mihi timorem imputare, ſed etiam meum. Quæris ergo, quomodo mihi conſilium profectionis ceſſerit? Vt primùm grauitatem vrbis exceſſi, & illum nidorem culinarum fumantium, quæ motæ quicquid peſtiferi vaporis obruerant, cum puluere effundunt, protinus mutatam valetudinem ſenſi. Quantum deinde adiectum putas viribus, poſtquam vineas attigi? In paſcuum emiſſus, cibum meum inuaſi. Reperiui ergo iam me: non permanſit marcor ille corporis dubij, & malè cogitantis. Incipio toto animo ſtudere. Non multum ad hoc locus confert, niſi ſe ſibi præſtet animus, qui ſecretum & in occupationibus mediis, ſi volet, habebit. At ille qui regiones eligit, & otium captat, vbiq; quo diſtringatur, inueniet. Nam Socratẽ querenti cuidam, quòd nihil ſibi peregrinationes profuiſſent, reſpõdiſſe ferunt: Non immeritò hoc tibi euenit: tecũ enim peregrinabaris. O quã bene cum quibuſdam ageretur, ſi à ſe aberrarent! Nunc primi ſeipſos ſollicitant, corrumpũt, terrent. Quid prodeſt mare traicere, & vrbes mutare? Si vis iſta quibus vrgeris, effugere, non alibi ſis oportet, ſed alius. Puta veniſſe te Athenas, puta Rhodon. Elige arbitrio tuo ciuitatẽ. Quid ad rem pertinet, quos illa

carrus, nondum inuenta quæramus. Sic eximendus animus ex miserrima seruitute in libertatem. Quamdiu quidem nescieris, quid fugiendum, quid petendum, quid necessarium, quid superuacuum, quid iustum, quid honestum sit, non erit hoc peregrinari, sed errare. Nullam tibi opem feret iste discursus. Peregrinaris enim cum affectibus tuis, & mala te tua sequuntur. Vtinam quidem sequerentur, longiùs abessent: nunc fers illa, non ducis. Itaque vbique te premunt, & paribus incommodis vrunt. Medicina ægro, non regio, quærenda est. Fregit aliquis crus, aut extorsit articulum? non vehiculum nauémque conscendit, sed aduocat medicum, vt fracta pars iungatur, vt luxata in locum reponatur. Quid ergo animum tot locis fractum & extortum credis locorum mutatione posse sanari? Maius est istud malum, quàm vt gestatione curetur. Peregrinatio non facit medicum, non oratorem. Nulla ars loco discitur. Quid ergo? Sapientia res omnium maxima in itinere colligitur? Nullum, mihi crede, iter est, quod te extra cupiditates, extra iras, extra metus sistat: aut si quod esset, agmine facto, gens illuc humana pergeret. Tamdiu ista vrgebunt mala, macerabuntque per terras ac maria vagum, quamdiu malorum gestaris causas. Fugam tibi nō prodesse miraris? tecum sunt quæ fugis. Te igitur emenda, onera tibi detrahe, & desideria saltem intra modum contine. Omnem ex animo erade nequitiam. Si vis peregrinationes habere iucundas, tuum comitem sana. Hærebit tibi auaritia, quamdiu auaro sordidóque conuixeris. Hærebit tumor, quamdiu cum superbo conuersaberis. Nunquam sæuitiam in tortoris contubernio pones. Incendent libidines tuas adulterorum sodalitia. Si velis vitiis exui, longè à vitiorum exemplis recedēdum est. Auarus, corruptor, sæuus, fraudulentus, multum nocituri si prope te fuissent, intra te sunt. Ad meliores transi; cum Catonibus viue, cum Lælio, cum Tuberone: quod si conuiuere etiam Græcis iuuat, cum Socrate, cum Zenone versare. Alter te docebit mori, si necesse erit: alter, antequam necesse erit. Viue cum Chrysippo, cum Posidonio. Hi tibi tradent diuinorum humanorúmque notitiam. Hi iubebunt in opere esse; nec tantùm scitè loqui, & in oblectationem audientium verba iactare, sed animum indurare, & aduersus minas erigere. Vnus est enim huius vitæ fluctuantis & turbidæ portus, euentura cōtemnere, stare fidenter, apertè tela fortunæ aduerso pectore excipere, non latitantem, nec tergiuersantem. Magnanimos nos natura produxit; & vt quibusdam animalibus ferum dedit, quibusdam subdolum, quibusdam pauidum, ita nobis gloriosum & excelsum spiritum, quærentem vbi honestissimè, non vbi tutissimè viuat; simillimum mundo, quem quantum mortalibus passibus licet, sequitur æmulatúrque. Profert se: laudari & aspici gestit. Dominus omnium est, supra omnia est. Itaque nulli se rei submittit. nihil illi videtur graue, nihil quod virum incuruet.

temporis, videbis illinc plebē & omnem erectum ad res nouas vulgum: hinc optimates & equestrem ordinē, quicquid erat in ciuitate sancti & lecti: duos in medio relictos, remp. & Catonem. Miraberis, inquam, cùm animaduerteris,

Atridem, Priamúmque, & sæuum ambobus Achillem.

Virumq. enim improbat, vtrunque exarmat. Hanc fert de vtroque sententiam. Ait se, si Cæsar vicerit, moriturum: si Pompeius, exulaturum. Quid habebat quod timeret, qui ea sibi & victo & victori constituerat, quæ constituta esse ab hostibus iratissimis poterant? Perit itaque ex decreto suo. Vides posse homines labores pati? per medias Africæ solitudines pedes duxit exercitum. Vides posse tolerare sitim? & in collibus arentibus, sine vllis impedimentis victi exercitus reliquias trahens, inopiam humoris loricatus tulit, & quotiens aquæ fuerat occasio, nouissimus bibit. Vides honorem & notam posse contemni? Eodem quo repulsus est die, in comitio pila lusit. Vides posse non timeri potentiam superiorum? & Pōpeium & Cæsarem, quorum nemo alterum offendere audebat, nisi vt alterum demereretur, simul prouocauit. Vides tam mortem posse contemni quàm exilium? & exilium sibi indixit & mortem, & interim bellum. Possumus itaque aduersus ista tantum habere animi: libeat modò subducere iugo collum. In primis autem respuendæ sunt voluptates: eneruant, & effeminant: & multum petunt, multum autem à fortuna petendum est. Deinde spernendæ opes auctoramenti sunt seruitutum. Aurum & argentum, & quicquid aliud felices domos onerat, relinquatur. Non potest gratis cōstare libertas. Hāc si magno æstimas, omnia paruo æstimanda sunt.

EP. CV. QVAE obseruanda tibi sint, vt tutior viuas, dicam. Tu tamen sic audias censeo ista præcepta, quomodo si tibi præciperem, qua ratione bonam valetudinem in Ardeatino tuereris. Considera quæ sint quæ hominem in perniciem hominis instigent. Inuenies spem, inuidiam, odium, metum, contemptum. Ex omnibus istis, adeo leuissimum est contemptus, vt multi in illo remedii causa delituerint. Quem quis contemnit, calcat sine dubio, sed transit. Nemo homini contempto, pertinaciter, nemo diligenter nocet. Etiam in acie iacens prætentur: cum stante pugnatur. Spem improborum vitabis, si nihil habueris quod cupiditatem alienam & improbam irritet, si nihil insigne possederis. Concupiscuntur enim insignia, etiam si parum notā sunt. Sic verò inuidiam effugies, si te non ingesseris oculis, si bona tua non iactaueris, si scieris in sinu gaudere. Odium autem ex offensa sic vitabis, neminem lacessendo gratuito, à quo te sensus communis tuebitur: fuit enim hoc multis periculosum. Quidam odium habuerunt, nec inimicum. Illud, ne timearis, præstabit tibi & fortunæ mediocritas, & ingenii lenitas: cùm te esse homines scient quem offendere sine periculo possint. Reconciliatio tua & facilis sit, & certa. Timeri autem

iam domi molestum est, quàm foris: tam à seruis, quàm à liberis. Nulli non ad nocendum satis virium est. Adiice nunc, quod qui timetur, timet. Nemo potuit terribilis esse securè. Contemptus superest: cuius modum in sua potestate habet, qui illum sibi adiunxit: qui contemnitur, quia voluit, non quia debuit. Huius incommodum & artes bonae discutiunt, & amicitiae eorum qui apud aliquem potentem potentes sunt: quibus applicari expediet, non implicari: ne pluris remedium, quàm periculum constet. Nihil tamen aequè proderit, quàm quiescere, & minimum cũ aliis loqui, plurimum secum. Est quaedam dulcedo sermonis quae irrepit & blanditur, & non aliter quàm ebrietas aut amor secreta producit. Nemo quod audierit, tacebit: nemo quantum audierit loquetur. Qui rem non tacuerit, non tacebit auctorem. Habet vnusquisque aliquem cui tantum credit, quantum ipsi creditum est. Vt garrulitatẽ suam custodiat, & contentus sit vnius auribus, populum faciet. Sic quod modo secretum erat, rumor est. Securitatis magna portio est, nihil inique facere. Cõfusam vitam & perturbatam impotentes agunt: tantum metuunt, quantum nocent: nec vllo tempore vacant. Trepidant enim cùm fecerunt, haerent. Cõscientia aliud agere non patitur, ac subinde respicere ad se cogit. Dat poenas, quisquis expectat; quisquis autem meruit, expectat. Tutum aliqua res in mala conscientia praestat, nulla securam. Putat enim se, etiam si non deprehẽditur, posse deprehendi: & inter somnos mouetur, & quotiens alicuius scelus loquitur, de suo cogitat. Non satis illi obliteratum videtur, non satis tectum. Nocens habuit aliquando latendi fortunam, nunquam fiduciam.

EP. CVI. TARDIVS rescribo ad epistolas tuas, non quia districtus occupationibus sum: hanc excusationem caue audias. Vaco: & omnes qui volunt, vacant. Neminem res sequuntur: ipsi illas amplexantur, & argumentum esse felicitatis occupationem putant. Quid ergo fuit quare non protinus rescriberem tibi, de quo quaerebas? Veniebat in contextum operis mei: scis enim me moralem philosophiam velle cõplecti, & omnes ad eam pertinẽtes quaestiones explicare. Itaque dubitaui vtrum differrem te, an donec suus isti rei veniret locus, ius tibi extra ordinem dicerem. Humanius visum est, tam longè venientem non detinere. Itaque & hoc ex illa serie rerum cohaerentium excerpam, & si qua erunt huiusmodi, non quaerenti tibi vltrò mittam. Quae sint haec, interrogas? Quae scire magis iuuat, quàm prodest: sicut hoc de quo quaeris, an corpus bonum sit. Corpus est, facit enim. Quod facit, corpus est. Bonũ, agitat animum, & quodãmodo format & continet: quae ergo propria sunt corporis, Et corporis bona sunt corpora: corpora ergo sunt & quae animi sunt. Nam & hic corpus est. Bonum hominis necesse est corpus sit, cùm ipse corporalis. Mentior, nisi & quae alunt illud, & quae valetudinem eius vel custodiunt, vel restituunt, corpora

corpora sunt. Ergo & bonum eius corpus est. Non puto te dubitaturum, an affectus corpora sint, vt aliud quoque de quo non quæris, infulciam: tanquam ira, amor, tristitia. Si dubitas, vide an vultum nobis mutent, an frontem astringant, an faciem diffundant, an ruborem euocent, an fugent sanguinem. Quid ergo? tam manifestas corpori notas credis imprimi, nisi à corpore? Si affectus corpora sunt, & morbi animorum, & auaritia, crudelitas, indurata vitia, & in statum inemendabilem adducta, ergo & malitia, & species eius omnes, malignitas, inuidia, superbia. Ergo & bona; primùm quia contraria istis sunt: deinde, quia eadem tibi indicia præstabunt. An non vides, quantum oculis det vigorem fortitudo? Quantam intentionem prudentia? Quantam modestiam & quietem reuerentia? Quantam serenitatem lætitia? Quantum rigorem seueritas? Quantam remissionem hilaritas? Corpora ergo sunt, quæ colorem habitúmque corporum mutant, quæ in illis regnum suum exercent. Omnes autem quas retuli virtutes, bona sunt, & quicquid ex illis est. Nunquid est dubium, an id quo quid tangi potest, corpus sit? *Tangere enim & tangi, nisi corpus, nulla potest res*, vt ait Lucretius. Omnia autem ista quæ dixi, non mutarent corpus, nisi tangerent: ergo corpora sunt. Etiamnum, cui tanta vis est, vt impellat & cogat & retineat & iubeat, corpus est. Quid ergo? Non timor retinet? Non audacia impellit? Non fortitudo immittit, & impetum dat? Non moderatio refrænat ac reuocat? Non gaudium extollit? Non tristitia abducit. Denique quicquid facimus, aut malitiæ, aut virtutis gerimus imperio. Quod imperat corpori, corpus est. Quod vim corpori affert, corpus. Bonum corporis corporale est. Bonum hominis, & corporis bonum est: itaque corporale est. Quoniam, vt voluisti, morem gessi tibi, nunc ipse dicam mihi, quod dicturum esse te video. Latrunculis ludimus, in superuacuis subtilitas teritur. Non faciunt bonos ista, sed doctos. Apertior res est, sapere: immo simplicior. Paucis opus est ad mentem bonam literis. Sed nos vt cetera in superuacuum diffundimus, ita philosophiam ipsam. Quemadmodum omnium rerum, sic litterarum quoque intemperantiâ laboramus. Non vitæ sed scholæ discimus.

EP. CVII. VBI illa prudentia tua? Vbi in dispiciendis rebus subtilitas? Vbi magnitudo? Tam pusilla te angunt? serui occupationes tuas, occasionem fugæ putauerunt. Si amici deciperent: habeant enim sanè nomen, quod illis Epicurus noster imposuit, & ita vocentur: quota pars abesset rebus tuis? Desunt illi qui & operam tuam conterebant, & te aliis molestum reddebant. Nihil horum insolitum, nihil inexpectatum est. Offendi rebus istis tam ridiculum est, quàm queri, quòd spargaris in publico aut inquineris luto. Eadem vitæ conditio est, quæ balnei, turbæ, itineris: quædam intermittentur, quædam incident. Non est delicata res, viuere. Longam viam

Duc me parens, celsiq; dominator poli,
Quocumque placuit: nulla parendi mora est.
Assum impiger: fac nolle, comitabor gemens:
Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.
Malusq; patiar, quod pati licuit bono.

Sic viuamus, sic loquamur, paratos nos inueniat atque impigros fatum. Hic est magnus animus, qui se Deo tradidit. At contra ille pusillus ac degener, qui obluctatur, & de ordine mundi malè existimat, & emendare mauult deos quàm se.

Ep. CVIII. ID de quo quæris, ex his est, quæ scire tantùm eo, vt scias, pertinet. Sed nihilominus quia pertinet, pertinaciter properas, nec vis expectare libros, quos cùm maximè ordino continentes totam moralẽ philosophiæ partem, statim expediam. Illud tamen priùs scribam, quemadmodum tibi ista cupiditas discendi, qua flagrare te video, regenda sit, ne ipsa se impediat. Nec passim carpenda sunt, nec auidè inuadenda vniuersa: per partes peruenitur ad totum. aptari onus viribus debet: nec plus occupari, quàm cui sufficere possimus. Non quantum vis, sed quantum capis, hauriendum est. bonum tantùm habe animum: capies, quantum voles. Quo plus recipit animus, hoc se magis laxat. Hæc nobis præcipere Attalum memini, cùm scholam eius obsideremus, & primi veniremus, & nouissimi exiremus: ambulantem quoque illum ad aliquas disputationes euocaremus, non tantùm paratum discentibus, sed obuium. Idem inquit, & docenti & discenti debet esse propositum: vt ille prodesse velit, hic proficere. Qui ad philosophorum scholas venit, quotidie secum aliquid boni ferat, aut sanior domum redeat, aut sanabilior stetibus autem. Ea enim philosophiæ vis est, vt non solùm studentes, sed etiam conuersantes iuuet. Qui in solem venit, licet non in hoc venerit, colorabitur. Qui in vnguentaria taberna resederunt, & paulo diutius commorati sunt, odorem secum loci ferunt. Et qui apud philosophum fuerunt, traxerint aliquid necesse est, quod prodesset etiam negligentibus. Attende quid dicam, negligentibus non repugnantibus. Quid ergo? Nõ nouimus quosdam, qui multis apud philosophiam annis persederint, & ne colorem quidẽ duxerint? Quidni nouerim? Pertinacissimos quidem, & assiduos: quos ego non discipulos philosophorum, sed inquilinos voco. Quidam veniunt vt audiant, non vt discant: sicut in theatrum voluptatis causa ad delectandas aures, oratione, vel voce, vel fabulis ducimur. Magnam hanc auditorum partem videbis, cui philosophi schola diuersorium otii sit. Non id agunt, vt aliqua illic vitia deponant, vt aliquam legem vitæ accipiant, ad quam mores suos exigant, sed vt oblectamento aurium perfruantur. Aliqui tamen & cum pugillaribus veniunt, non vt res excipiant, sed verba: quæ tam sine profectu alieno dicant, quàm sine suo audiant. Quidam ad magnificas voces excitantur, & transeunt in affe-

affectum dicentium, alacres vultu & animo: nec aliter concitantur, quàm solent Phrygii tibicinis sono semiuiri & ex imperio furentes. Rapit illos instigatque rerum pulchritudo, non verborum inanium sonitus. Si quid acriter contra mortem dictum est, si quid contra fortunam contumaciter, iuuat protinus quæ audias facere. Afficiuntur illi, & sunt quales iubentur, si illa animo forma permaneat, si non impetum insignem protinus populus honesti dissuasor excipiat. Pauci illam quam conceperant mentem domum perferre potuerunt. Facilè est auditorem concitare ad cupiditatem recti. Omnibus enim natura fundamenta dedit, semenque virtutum: omnes ad omnia ista nati sumus. Cùm irritator accessit, tunc illa animi bona velut sopita excitantur. Non vides quemadmodū theatra consonent, quotiens aliqua dicta sunt, quæ publicè agnoscimus: & consensu vera esse testamur?

Desunt inopiæ multa, auaritiæ omnia.

In nullum auarus bonus est, in se pessimus.

Ad hos versus ille sordidissimus plaudit, & vitiis suis fieri conuicium gaudet. Quanto magis hoc iudicas euenire, cùm à philosopho ista dicuntur, cùm salutaribus præceptis versus inseruntur, efficacius eadem illa demissuri in animum imperitorum? Nam (vt dicebat Cleanthes) quemadmodum spiritus noster clariorem sonum reddit, cùm illum tuba per longi canalis angustias tractum, patentiore nouissimè exitu effudit; sic sensus nostros clariores carminis arcta necessitas efficit. Eadem negligentiùs audiuntur, minúsque percutiunt, quamdiu soluta oratione dicuntur: vbi accessere numeri, & egregium sensum astrinxere certi pedes, eadem illa sententia velut lacerto excussa torquetur. De contemptu pecuniæ multa dicuntur, & longissimis orationibus hoc præcipitur, vt homines in animo, non in patrimonio putent esse diuitias. Eum esse locupletem, qui paupertati suæ aptus est, & paruo se diuitem fecit. Magis tamen feriuntur animi, cum carmina eiusmodi dicta sunt.

Is minimo eget mortalis, qui minimum cupit.

Quod vult habet, qui velle quod satis est potest.

Cùm hæc atque eiusmodi audimus, ad confessionem veritatis adducimur. Illi enim quibus nihil satis est, admirantur, acclamant, odium pecuniæ indicunt. Hunc illorum affectum vbi videris, vrge, hoc preme, hoc onera, relictis ambiguitatibus, & syllogismis, & cauillationibus, & ceteris acuminis irriti ludicris. Dic in auaritiam, dic in luxuriam. Cùm profecisse te videris, & animos audientium affeceris, insta vehementiùs. Verisimile non est, quantum proficiat talis oratio remedio intenta, & tota in bonum audientium versa. Facillimè enim tenera conciliantur ingenia ad honesti rectique amorem. Adhuc docilibus leuitérque corruptis inijcit manum veritas, si aduocatum idoneum nacta est. Ego certè cùm Attalum audirem, in vitia, in errores, in mala vitæ perorantem, sæpe misertus sum generis

generis humani, & illum sublimem altioremque humano fastigio credidi. Ipse regem se esse dicebat: sed plus quàm regnare mihi videbatur, cui liceret censuram agere regnantium. Cùm verò commendare paupertatem cœperat, & ostendere, quicquid vsum excederet, pondus esse superuacuum, & graue ferenti; sæpe exire è schola pauperi libuit. Cùm cœperat voluptates nostras traducere, laudare castum corpus, sobriam mensam, puram mentem, non tantùm ab illicitis voluptatibus, sed etiam superuacuis; libebat circumscribere gulam & ventrem. Inde mihi quædam permansere, Lucili. Magno enim in omnia impetu veneram: deinde ad ciuitatis vitam reductus, ex bene cœptis pauca seruaui. Inde ostrea boletisque in omnem vitam renunciatum est. Hæc enim non cibi, sed oblectamenta sunt, ad edendum saturos cogentia, quod gratissimum est edacibus, & se vltra quàm capiunt farcientibus, facilè descensura, facilè reditura. Inde in omnem vitam vnguento abstinemus: quoniam optimus odor in corpore est nullus. Inde vino caret stomachus. Inde in omnem vitam balneum fugimus. Decoquere corpus atque exinanire sudoribus, inutile simul delicatumque credimus. Cetera proiecta redierunt. Ita tamen, vt quorum abstinentiam interrupi, modum seruem; & quidem abstinentiæ proximiorem, nescio an difficiliorem: quoniam quædam abscinduntur faciliùs animo, quàm temperantur. Quoniam cœpi tibi exponere, quantò maiori impetu ad philosophiam iuuenis accesserim, quàm senex pergam, non pudebit fateri, quem mihi amorem Pythagoras iniecerit Sotion. Docebat, quare ille animalibus abstinuisset, quare postea Sextius. Dissimilis vtrique causa erat, sed vtrique magnifica. Hic homini satis alimentorum citra sanguinem esse credebat, & crudelitatis consuetudinem fieri, vbi in voluptatem esset adducta laceratio. Adiiciebat contrahendam materiam esse luxuriæ. Colligebat, bonæ valetudini contraria esse alimenta varia, & nostris aliena corporibus. At Pythagoras omnium inter omnia cognationem esse dicebat, & animorum commercium in alias atque alias formas transeuntium. Nulla (si illi credas) anima interit, nec cessat quidem, nisi tempore exiguo, dum in aliud corpus transfunditur. Videbimus per quas temporum vices, & quando pererratis pluribus domiciliis, in hominem reuertatur. Interim sceleris hominibus ac parricidii metum fecit, cùm possint in parentis animam inscii incurrere, & ferro morsúve violare, in quo cognatus aliquis spiritus hospitaretur. Hæc cùm exposuisset Sotion, & impleuisset argumentis suis, Non credis, inquit, animas in alia corpora atque alia describi? & migrationem esse, quam dicimus esse mortem? Non credis in his pecudibus ferisve aut aqua mersis illum quondam hominis animum morari? Non credis nihil perire in hoc mundo, sed mutare regionem? Nec tantùm cælestia per certos circuitus verti, sed animalia quoque per vices ire, &

ire, & animos per orbem agi? Magni iſta crediderant viri. Itaque iudicium quidem tuum ſuſtine. Ceterùm omnia tibi in integro ſerua. Si vera ſunt iſta, abſtinuiſſe animalibus innocentia eſt: ſi falſa, frugalitas eſt. Quod iſtic crudelitati tuæ damnum eſt? Alimenta tibi leonum & vulturum eripio. His inſtinctus, abſtinere animalibus cœpi: & anno peracto non tantùm facilis erat mihi conſuetudo, ſed dulcis. Agiliorem mihi animum eſſe credebam: nec tibi hodie affirmauerim, an fuerit. Quæris, quomodo deſierim? In Tiberii Cæſaris principatum iuuentæ tempus inciderat, alienigenarum gentium ſacra mouebantur. Sed inter argumenta ſuperſtitionis ponebatur quorundam animalium abſtinentia. Patre itaque meo rogante, qui non calumniam timebat, ſed philoſophiam oderat, ad priſtinam conſuetudinem redii: nec difficulter mihi, vt inciperem meliùs cœnare, perſuaſit. Laudare ſolebat Attalus culcitam, quæ reſiſteret corpori. Tali vtor etiam ſenex, in qua veſtigium apparere non poſſit. Hæc retuli, vt probarem tibi, quàm vehementes haberent tirunculi impetus primos ad optima quæque, ſi quis exhortaretur illos, ſi quis impelleret. Sed aliquid præcipientium vitio peccatur, qui nos docent diſputare, non viuere: aliquid diſcentium, qui propoſitum adferūt ad præceptores ſuos, non animum excolendi, ſed ingenium. Itaque quæ philoſophia fuit, facta philologia eſt. Multum autem ad rem pertinet, quo propoſito ad quam rem accedas. Qui grammaticus futurus, Virgilium ſcrutatur, non hoc animo legit illud egregium,

--Fugit irreparabile tempus.

Vigilādum eſt, niſi properamus, relinquimur. Agit nos, agiturque velox dies. inſcii rapimur. Omnia in futurum diſponimus, & inter præcipitia lenti ſumus. Sed vt obſerues, quotiēs Virg. de celeritate temporum dicit, hoc vti verbo illum, Fugit:

Optima quaque dies miſeris mortalibus æui
Prima fugit, ſubeunt morbi, triſtiſque ſenectus,
Et labor, & duræ rapit inclementia mortis.

Ille qui ad philoſophiam ſpectat, hæc eadem quò debet, abducit. Nunquam Virgilius, inquit, dies dicit ire, ſed fugere, quod currendi genus concitatiſſimum eſt: & optimos quoſque primos rapi. Quid ergo ceſſamus nos ipſi concitare, vt velocitatem rapidiſſimæ rei poſſimus æquare? Meliora prætereuolant, deteriora ſuccedunt. Quemadmodum ex amphora primùm quod eſt ſinceriſſimum effluit, grauiſſimū quodque turbidúmque ſubſidit: ſic in ætate noſtra, quod eſt optimum, primum eſt. Id exhauriri in aliis potius patimur, vt nobis fæcem reſeruemus. Inhæreat iſtud animo, & tanquam miſſum oraculo placeat:

Optima quaque dies miſeris mortalibus æui
Prima fugit.--

Quare optima? quia reſtat quod incertum eſt. Quare optima? Quia iuuenes poſſumus diſcere, poſſumus facilem animum, & adhuc tractabilem, ad meliora conuertere: quia hoc tēpus idoneum

neum est laborib. idoneum agitandis per studia ingeniis, & exercendis per opera corporibus. Quod superest, segnius & languidius est, & propius à fine. Itaq. toto hoc agamus animo, & omissis ad quæ diuertimus, in rē vnam laboremus: ne hanc tē poris pernicissimi celeritatem, quam retinere nō possumus, relicti demum intelligamus. Primus quisq. tanquā optimus dies placeat, & redigatur in nostrum. Quod fugit, occupandum est: hoc non cogitat ille, qui grammatici oculis carmen istud legit: Ideo optimum quemq. primum esse diem, quia subeunt morbi, quia senectus premit, & adhuc adolescentiam cogitantibus supra caput est: sed ait, Virgilium sempervnà ponere morbos & senectutem, non mehercule immerito. Senectus enim insanabilis morbus est. Præterea, inquit, hoc senectuti cognomē imposuit, tristem illam vocat.

--- Subeunt morbi, tristisque senectus.

Non est quod mireris, ex eadem materia suis, quemque studiis apta colligere. In eodem prato bos herbam quærit, canis leporem, ciconia lacertum. Cùm Ciceronis libros de Rep. prehendit hinc philologus aliquis, hinc grammaticus, hinc philosophiæ deditus: alius aliò curam suam mittit. Philosophus admiratur, contra iustitiam dici tam multa potuisse. Cùm ad hanc eandem lectionem philologus accessit, hoc subnotat, duos Romanos reges esse, quorum alter patrem non habet, alter matrem. Nam de Seruii matre dubitatur: Anci pater nullus, Numæ nepos dicitur. Præterea notat eum quem nos dictatorem dicimus, & in historiis ita nominari legimus, apud antiquos magistrum populi vocatum. Hodieque id extat in Auguralibus libris: & testimonium est, quod qui ab illo nominatur, magister equitum est. AEquè notat, Romulum perisse solis defectione: Prouocationem ad populum etiam à regibus fuisse. Id esse in Pontificalibus libris putat & Fenestella. Eosdem libros cùm grammaticus explicuit, primum, Reapse, dici ab Cicerone, id est reipsa, in cōmentarium refert: nec minus Sepse, id est, se ipse. Deinde trāsit ad ea, quæ consuetudo seculi mutauit: tanquam quod ait Cicero, Quoniam sumus ab ipsa calce, eius interpellatione reuocati: hanc quam nunc in circo metam vocamus, calcem antiqui dicebant. Deinde Ennianos colligit versus & in primis illos de Africano scriptos:

--- Cui nemo ciuis neque hostis
Quiuit pro factis reddere opera pretium.

Ex eo se ait intelligere, apud antiquos auxilium significasse Operam, ait enim, neminē potuisse Scipioni neque ciuē, neq. hostem reddere operæ pretium. Felicem deinde se putat, quod inuenerit, vnde visum sit Virgilio dicere:

--- Quem super ingens
Porta tonat cœli. ---

Ennium hoc ait Homero surripuisse: Ennio Virgilium. Est Ennii apud Ciceronem in his ipsis de rep. hoc epigramma:

Si fas endo plagas cœlestum ascendere cuiquam;

Mi soli cæli maxima porta patet.

Sed ne & ipse, dum aliud ago, in philologum aut grammaticum delabar, illud admoneo, auditionem philosophorum lectionemque ad propositum beatæ vitæ trahendam: non vt verba prisca aut ficta captemus, & translationes improbas figurasque dicendi, sed vt profutura præcepta, & magnificas voces, & animosas, quæ mox in rem transferantur. Sic ista discamus, vt quæ fuerint verba, sint opera. Nullos autem peius mereri de omnibus mortalibus iudico, quàm qui philosophiam velut aliquod artificium venale didicerunt: qui aliter viuunt, quàm viuendum esse præcipiunt. Exempla enim seipsos inutilis disciplinæ circumferunt, nulli non vitio quod insequuntur, obnoxii. Non magis mihi potest quisquam talis prodesse præceptor, quàm gubernator in tempestate nauseabundus. Tenēdum est, rapiente fluctu, gubernaculum, luctandum cum ipso mari; eripienda sunt vento vela. Quid me potest adiuuare rector nauigii attonitus & vomitans? Quanto maiore putas vitam tempestate iactari, quàm vllam ratem? Non est loquendum, sed gubernandum. Omnia quæ dicunt, quæ turba audiente iactant, aliena sunt. dixit illa Plato, dixit Zeno, dixit Chrysippus, & Posidonius, & ingens agmen tot ac talium. Quomodo probare possint sua esse, monstrabo. Faciant quæ dixerint. Quoniam quæ volueram ad te perferri, iam dixi, nunc desiderio tuo satisfaciam, & in alteram epistolam integrum quod exegeras, transferam: ne ad spinosam, & auribus erectis curiosisque audiendam, lassus accedas.

EP. CIX. AN sapiens sapienti prosit, scire desideras. Dicimus plenum omni bono esse sapientem, & summa adeptum. Quomodo prodesse aliquis possit summum bonum habenti, quæritur. Prosunt inter se boni, exercent enim virtutes & sapientiam in suo statu continent. desiderat vterque aliquem, cum quo conferat, cum quo quærat. Peritos luctandi, vsus exercet. Musicum, qui paria didicit, mouet. Opus est & sapienti, agitatione virtutum. Ita quemadmodum ipse se mouet, sic mouetur ab alio sapiente. Quid sapiens sapienti proderit? Impetum illi dabit, occasiones actionum honestarum commonstrabit. Præter hæc, aliquas suas cogitationes exprimet, docebit, quæ inuenerit. Semper enim sapienti restabit quod inueniat, & quo animus eius excurrat. Malus malo nocet: facit peiorem, iram, metum incitando, tristitiæ assentiendo, voluptates laudando. Et tunc maximè laborant mali, vbi plurimùm vitia miscuere, & in vnum collata nequitia est. Ergo ex contrario bonus bono proderit. Quomodo inquis? Gaudium illi afferet, fiduciam confirmabit, ex conspectu mutuæ tranquillitatis crescet vtrinsque lætitia. Præterea quarundam illi rerum notitiam tradet. Non enim omnia sapiens scit: etiam si sciret, breuiores vias rerum aliquis excogitare possit, & has indicare per quas facilius totum opus circumfertur. Proderit sapienti

pienti sapiens: non scilicet tantùm suis viribus, sed ipsius quem adiuuat. Potest quidem ille, etiam relictus sibi, explicare partes suas. Vtitur propria velocitate: sed nihilominus adiuuat etiam, qui currentem hortatur. Non prodest tantùm sapiens sapienti, sed sibi ipsi. Obiicies: Detrahe illi vim propriam, & ille nihil aget. Isto modo dicas licet, non esse in melle dulcedinem. Nam ipse ille qui est, esse debet ita aptatus lingua palatóque ad huiusmodi gustum, vt ille tali sapore capiatur, non offendatur. Sunt enim quidam, quibus morbi vitio mel amarum videatur. Oportet vtrunque talem esse, vt & ille prodesse possit, & huic profecturo idonea materia sit. In summum, inquit, producto calorem calefieri superuacuum est: & in summum producto bonum superuacuum est quod prosit. Nunquid instructus omnibus rebus agricola, ab alio instrui quærit? Nunquid armatus miles quantum in aciem exituro satis est, ampliùs armari desiderat? Ergo nec sapiens. Satis enim vitæ instructus, satis armatus est. Qui in summo est calore, ei non opus est adiectu, vt summum teneat. Ipse se, inquit, calor continet. Ad hæc respondeo. Primùm, multum interest inter ista quæ comparas. Calor enim vnus est: prodesse varium est. Deinde, calor non adiuuatur adiectione caloris vt caleat. Sapiens non potest in habitu suæ mentis stare, nisi amicos aliquos similes sui admisit, cum quibus virtutes suas cõmunicet. Adijce nunc, quòd omnibus inter se virtutibus amicitia est. Itaque prodest, qui virtutes alicuius paris sui amat, amandásque inuicem præstat. Similia delectant: vtique vbi honesta sunt, & probare ac probari sciunt. Etiamnum. Sapientis animum perfectè mouere nemo alius potest, nisi sapiens: sicut hominem mouere rationaliter non potest, nisi homo. Quo modo ergo ad rationem mouendam ratione opus est: sic, vt moueatur ratio perfecta, opus est ratione perfecta. Prodesse dicuntur, & qui media nobis largiuntur, pecuniam, gratiam, incolumitatem, alia in vsus vitæ cara aut necessaria. In his dicetur etiam stultus sapienti prodesse. Prodesse autem est, animum secundum naturam mouere virtute sua, aut eius qui mouebitur. Hoc non sine ipsius quoque qui proderit bono fiet. Necesse est enim, alienam virtutem exercendo, exerceat & suam. Sed vt remoueas ista, quæ aut summa bona sunt, aut summorum efficientia: nihilominus prodesse inter se sapientes possunt. Inuenire enim sapientem, sapienti per se res petenda est: quia naturâ bonum omne carum est bono: & sic quisque conciliatur bono, quemadmodum sibi. Necesse est, ex hac quæstione, argumenti causa, in alteram trãseam. Quæritur enim, an deliberaturus sapiens, in consilium aliquem sit aduocaturus. quod facere illi necessarium est, cùm ad hæc ciuilia & domestica venitur, & (vt ita dicam) mortalia. In his sic illi opus est alieno consilio, quo modo medico, quo modo gubernatori, quo modo aduocato, & litis ordinatori. Proderit ergo sapiens aliquando sapienti.

Suade-

accidere. Quotiens enim felicitatis causa & initium fuit, quod calamitas vocabatur? Quotiens magna gratulatione excepta res gradum sibi struxit in præceps; & aliquem iam eminentem alleuauit etiamnum, tanquam ibi adhuc staret, vnde tutò caderet? sed ipsum illud cadere non habet in se mali quicquam, si exitum spectes, vltra quem natura neminem deiicit. Prope est, rerum omnium terminus, prope est, inquam, & illud vnde infelix eiicitur, & illud vnde felix emittitur. Nos vtraque extendimus, & longa spe ac metu facimus. Sed si sapis, omnia humana conditione metire: simul & quod gaudes, & quod times contrahe. Est tanti, diu nihil gaudere, ne quid diu timeas. Sed quare istuc malum astringo? Non est quod quicquam timendum putes. Vana sunt ista quæ nos mouent, quæ attonitos habent. Nemo nostrûm quid veri esset, excussit, sed metum alter alteri tradidit. Nemo ausus est ad id quo perturbatur accedere, & naturam ac bonum timoris sui nosse. Itaque res falsa & inanis habet adhuc fidem, quia non coarguitur. Tanti putemus oculos intendere, iam apparebit quàm breuia, quàm incerta, quàm tuta timeantur. Talis est animorum nostrorum confusio, qualis Lucretio visa est.

Nam veluti pueri trepidant, atque omnia cæcis
In tenebris metuunt: ita nos in luce timemus.

Quid ergo? Nõ omni puero stultiores sumus, qui in luce timemus? Sed falsum est, Lucreti, nõ timemus in luce, omnia nobis fecimus tenebras: nihil videmus, nec quid noceat, nec quid expediat. tota vita incursamus, nec ob hoc resistimus, aut circumspectiùs pedem ponimus. Vides autem quàm sit furiosa res, in tenebris impetus. At mehercule id agimus, vt longiùs reuocandi simus: & cùm ignoremus quò feramur, velociter tamen illò quò intendimus, ire perseueramus. Sed lucescere, si velimus, potest. Vno autem modo potest, si quis hanc humanorum diuinorumque notitiam acceperit: si illa se non perfuderit, sed infecerit; si eadem quamuis sciat, retractauerit, & ad se sæpe retulerit: si quæsierit quæ sint bona, quæ sint mala: quibus hoc sit falsò nomen adscriptum: si quæsierit de honestis, de turpibus, de prouidentia. Nec intra hæc humani ingenii sagacitas sistitur. Prospicere & vltra mundum libet, quo feratur, vnde surrexerit, in quem exitum tanta rerum velocitas properet. Ab hac diuina contemplatione abductum animum in sordida & humilia pertraximus, vt auaritiæ seruiret, vt relicto mundo terminisque eius & dominis cuncta versantibus, terram rimaretur, & quæreret quid ex illa mali effoderet, non contentus oblatis. Quicquid nobis bono futurum erat, Deus & parens noster in proximo posuit. Non expectauit inquisitionem nostram: vltrò dedit: nocitura altissimè pressit. Nihil nisi de nobis queri possumus. Ea quibus periremus, nolente rerum natura & abscondente, protulimus. Addiximus animum voluptati: cui indulgere, initium

omnium

omnium malorum est. Tradidimus ambitioni & famæ, cæteris æquè vanis & inanibus. Quid ergo nunc te hortor vt facias? Nihil noui: nec enim nouis malis remedia quæruntur: sed hoc primum, vt tecum ipse dispicias, quid sit necessarium, quid superuacuum. Necessaria tibi vbique occurrent: superuacua & semper, & toto animo quærenda sunt. Non est autem quod te nimis laudes, si contempseris aureos lectos, & gemmeam supellectilem. Quæ est enim virtus, superuacua contemnere? Tunc te admirare, cùm contempseris necessaria. Non magnam rem facis, quòd viuere sine regio apparatu potes: quòd non desideras miliarios apros, nec linguas phœnicopterorum, & alia portenta luxuriæ iam tota animalia fastidientis, & certa membra ex singulis eligentis. Tunc te admirabor, si non contempseris etiam sordidum panem: si tibi persuaseris, herbas, vbi necesse est, non pecori tantùm, sed homini nasci: si scieris cacumina arborum explementum esse ventris, in quem sic pretiosa congerimus, tamquam recepta seruantem. Sine fastidio implendus est. Quid enim ad rem pertinet, quid accipiat, perditurus quicquid acceperit? Delectant te disposita, quæ terra marique capiuntur. Alia eo gratiora, si recentia perferuntur ad mensam: alia, si diu pasta & coacta pinguescere, fluunt, ac vix saginam continent suam. Delectat te nitor horum arte quæsitus. At mehercule ista sollicitè scrutata, variéque condita, cùm subierint ventrem, vna atque eadem fœditas occupabit. Vis ciborum voluptatem contemnere? Exitum specta. Attalum memini cum magna admiratione omnium hæc dicere: Diu mihi, inquit, imposuere diuitiæ. Stupebam, vbi aliquid ex illis alio atque alio loco fulserat. Existimabam similia esse quæ laterent, his quæ ostenderentur: sed in quodam apparatu vidi totas opes vrbis, cælatas ex auro & argento, & his quæ pretium auri argentique vicerunt, exquisitos colores, & vestes vltra non tantùm nostrum, sed vltra finem hostium aduectas. Hinc puerorum perspicuos cultu atque forma greges, hinc feminarum, & alia quæ res suas recognoscens summi imperii fortuna protulerat. Quid hoc est, inquam, aliud quàm irritare cupiditates hominum per se incitatas? Quid sibi vult ista pecuniæ pompa? Ad discendam auaritiam conuenimus? At mehercules minus cupiditatis istinc effero, quàm attuleram. Contempsi diuitias, non quia superuacuæ, sed quia pusillæ sunt. Vidistine, quàm intra paucas horas ille ordo, quamuis lentus dispositúsque, transierit? Hoc totam vitam nostram occupabit, quod totum diem occupare non potuit? Accessit illud quoque: Tam superuacuæ mihi visæ sunt habentibus quàm fuerant spectantibus. Hoc itaque ipse mihi dico, quotiens tale aliquid præstrinxerit oculos meos, quotiens occurrit domus splendida, cohors culta seruorum, lectica formosis imposita calonibus? Quid miraris? quid stupes? Pompa est. Ostenduntur istæ res, non possidentur: & dum placent, transeunt. Ad ve-

ras po-

tas potiùs te conuerte diuitias: disce paruo esse contentus: & illam vocem magnus atque animosus exclama: Habeamus aquam, habeamus polentam, Ioui ipsi de felicitate controuersiam faciamus. Faciamus, oro te, etiam si illa defuerint. Turpe est, beatam vitam in auro & argento reponere: æquè turpe est in aqua & polenta. Quid ergo faciam, si ista non fuerint? Quæris, quod sit remedium inopiæ? Famem fames finit. Alioqui quid interest, magna sint, an exigua, quæ seruire te cogunt? Quid refert quantum sit, quod tibi possit negare fortuna? Hæc ipsa aqua & polenta in alienum arbitrium cadit. Liber est autem, non in quem parum licet fortunæ, sed in quem nihil. Ita est: nihil desideres oportet, si vis Iouem prouocare nihil desiderantem. Hæc nobis Attalus dixit: natura omnibus. Quæ si voles frequenter cogitare, id ages, vt sis felix, non vt videaris: & vt tibi videaris, non aliis.

EP. CXI. QVID vocentur Latinè sophismata, quæsisti à me. Multi tentauerunt illis nomen imponere, nullum hæsit: videlicet quia res ipsa non recipiebatur à nobis, nec in vsu erat, nomini quoque repugnatum est. Aptissimum tamen videtur mihi, quo Cicero vsus est. Cauillationes vocat: quibus quisquis se tradidit, quæstiunculas quidem vafras nectit: ceterùm ad vitam nihil proficit, neque fortior fit, neque temperantior, neque elatior. At ille qui philosophiam in remedium suum exercuit, ingens fit animo, plenus fiduciæ, inexsuperabilis & maior adeunti. Quod in magnis euenit montibus, quorum proceritas minùs apparet longè intuentibus, cùm accesseris, tunc manifestum fit quàm in arduo summa sint. Talis est, mi Lucili, verus, & rebus, non artificiis philosophus. In edito stat admirabilis, celsus, magnitudinis veræ. Non exurgit in plantas, nec summis ambulat digitis, eorum more qui mendacio staturam adiuuant, longioresq. quàm sunt, videri volunt. Contentus est magnitudine sua. Quid ni contentus sit eo vsque creuisse, quo manum fortuna non porrigit? Ergo & supra humana est. Par sibi in omni statu rerum, siue secundo cursu vita procedit, siue fluctuatur per aduersa ac difficilia. Hanc constantiam cauillationes istæ, de quibus paulò antè loquebar, præstare non possunt. Ludit istis animus, non proficit: & philosophiam à fastigio deducit in planum. Nec te prohibuerim aliquando ista agere: sed nunc, cùm voles nihil agere. Hoc tamen habent in se pessimum: dulcedinem quandam sui faciunt, & animum specie subtilitatis inductum tenent, ac remorantur: cùm tanta rerum moles vocet, cùm vix tota vita sufficiat, vt hoc vnum discas, vitam contemnere. Quid regere? inquis. Secundum opus est. Nam nemo illam benè rexit, nisi qui contempserat.

EP. CXII. CVPIO mehercule amicum tuum formari, vt desideras, & institui: sed valde durus capitur, immo potius, quod est molestius, valde mollis capitur, & consuetudine mala ac diutina fractus. Volo tibi ex nostro artificio exemplum referre.

ferre. Non quælibet insitionem vitis patitur: si vetus & exesa est, si infirma gracilisque, aut non recipiet surculum, aut non alet, nec applicabit sibi, nec in qualitatem eius naturámque transibit. Itaque solemus supra terram præcidere: vt, si non responderit, tentari possit secunda fortuna, & iterum repetita infra terram inseratur. Hic de quo scribis & mandas, non habet vires. Indulsit vitiis, simul & emarcuit, & induruit. Non potest recipere rationem, non potest nutrire. At cupit ipse. Noli credere. Non dico illum mentiri tibi. putat se cupere. Stomachum illi fecit luxuria. citò tamen redibit in gratiam. Sed dicit se offendi vita sua. Non negauerim. Quis enim non offenditur? Homines vitam suam & amant simul, & oderunt. Tunc itaque de illo feramus sententiam, cùm fidem nobis fecerit, inuisam iam sibi esse luxuriam. Nunc illis male conuenit.

Ep. CXIIII. Desideras tibi scribi à me, quid sentiam de hac quæstione iactata apud nostros: An iustitia, an fortitudo, prudentia, cæteræque virtutes, animalia sint. Hac subtilitate effecimus, Lucili carissime, vt exercere ingenium inter irrita videamur, & disputationibus nihil profuturis otium terere. Faciam quod desideras, & quid nostris videatur, exponam. Sed me in alia sententia profiteor esse. Quæ sint ergo quæ antiquos mouerint, dicam. Animum constat animal esse: cùm ipse efficiat vt simus animalia, & cùm ab illo animalia nomen hoc traxerint. Virtus autem nihil aliud est, quàm animus quodam modo se habens: ergo animal est. Deinde: Virtus agit aliquid. Agi autem nihil sine impetu potest. Si impetum habet, qui nulli est, nisi animali, animal est. Si animal est, inquit, virtus, habet ipsam virtutem. Quid ni? habet seipsam. Quo modo sapiens omnia per virtutem gerit, sic virtus per se. Ergo, inquit, & omnes artes animalia sunt, & omnia quæ cogitamus, quæque mente complectimur. Sequitur, vt multa animalium millia habitent in his angustiis pectoris, & singuli multa simus animalia, aut multa habeamus animalia. Quæris, quid aduersus ista respondeatur? Vnaquæque res ex istis animal erit, multa animalia non erunt. Quare? Dicam, si mihi accommodaueris subtilitatem, & intentionem tuam. Singula animalia singulas debent habere substantias. Ista omnia vnum animum habent. Itaque singula esse possunt, multa esse non possunt. Ego & animal sum & homo: non tamen duos esse dices. Quare? quia separati esse debent. Ita dico, alter ab altero debet esse diductus, vt duo sint. Quicquid vnum multiplex est, sub vnam cadit naturam: itaque vnum est. Et animus meus animal est, & ego animal sum? duo tamen non sumus? Quare? quia animus mei pars est. Tunc aliquid per se numerabitur, cùm per se stabit. Vbi verò alterius membrum erit, non poterit videri aliud. Quare? Dicam: quia quod aliud est, suum oportet esse, & proprium, & totum, & intra se absolutum. Ego in alia esse me sententia, professus sum.

Non

Non enim tantum virtutes animalia erunt, ſi hoc recipitur: ſed oppoſita quoque illis vitia & affectus, tanquam ira, timor, luctus, ſuſpicio. Vltra res iſta procedet, omnes ſententiæ, omnes cogitationes animalia erunt: quod nullo modo recipiendum eſt. Non enim quicquid ab homine fit, homo eſt. Iuſtitia quid eſt? inquit. Animus quodam modo ſe habens. Itaque ſi animus animal eſt, & iuſtitia. Minimè. Hæc enim habitus animi eſt, & quædam vis. Idem animus in varias figuras conuertitur, & non totiens animal aliud eſt, quotiens aliud facit: nec illud quod fit ab animo, animal eſt. Si iuſtitia animal eſt, ſi fortitudo, ſi cæteræ virtutes, vtrum deſinunt animalia eſſe ſubinde, ac rurſus incipiunt, an ſemper ſunt? Deſinere virtutes non poſſunt: ergo multa animalia, immo innumerabilia in hoc animo verſantur. Non ſunt, inquit, multa: quia ex vno religata ſunt; & partes vnius ac membra ſunt. Talem ergo faciem animi nobis proponimus, qualis eſt Hydræ, multa habentis capita, quorum vnumquodque per ſe pugnet, per ſe noceat. Atqui nullum ex illis capitibus animal eſt, ſed animalis caput. Cæterùm ipſa vnum animal eſt. Nemo in Chimæra leonem eſſe animal dixit, aut draconem. Hæ partes erant eius, partes non ſunt animalia. Quid eſt quo colligas iuſtitiam animal eſſe? Agit, inquit, aliquid, & prodeſt: quod autem agit aliquid, & prodeſt, impetum habet: quod autem impetum habet, animal eſt. Verum eſt, ſi ſuum impetum habet: ſuum autem non habet, ſed animi. Omne animal donec moriatur, id eſt quod cœpit: homo donec moriatur, homo eſt; equus item, & canis: tranſire enim in aliud non poſſunt. Iuſtitia, id eſt, animus quodam modo ſe habens, animal eſt. Credamus. Deinde animal eſt fortitudo, id eſt, animus quodam modo ſe habens. Quis animus? Ille qui modò iuſtitia erat: tenetur in priore animali: in aliud animal ei tranſire non licet. In eo illi, in quo primùm eſſe cœpit, perſeuerandum eſt. Præterea vnus animus duorum animalium eſſe non poteſt, multo minùs plurium. Si iuſtitia, fortitudo, temperantia, cæteræque virtutes animalia ſunt: quomodo vnum animum habebunt? Singulos habeant oportet, aut non ſunt animalia. Non poteſt vnum corpus plurium animalium eſſe: hoc & ipſi fatentur. Iuſtitiæ quod eſt corpus? Animus. Fortitudinis quod eſt corpus? Idem animus. Atqui vnum corpus eſſe duorum animalium non poteſt. Sed idem animus, inquit, iuſtitiæ habitum induit, & fortitudinis, & temperantiæ. Hoc fieri poſſet, ſi quo tempore iuſtitia eſſet, fortitudo non eſſet, quo tempore fortitudo eſſet; temperantia non eſſet. Nunc verò omnes virtutes ſimul ſunt. Iſta quo modo erunt ſingula animalia, cùm vnus animus ſit, qui plus quàm vnum animal non poteſt facere? Denique nullum animal pars eſt alterius animalis. Iuſtitia autem pars eſt animi: non eſt ergo animal. Videor mihi in re confeſſa perdere operá. Magis enim indignandum

est. Ergo cur non ipsius Chrysippi exemplo sibi quisque se vindicet; & ista tot animalia, quot mundus ipse non potest capere, derideat? Non sunt, inquit, virtutes multa animalia, & tamen animalia sunt. Nam quemadmodum aliquis & poëta est & orator, & tamen vnus: sic virtutes istæ animalia sunt, sed multa non sunt. Idem est animus & iustus, & prudens, & fortis, ad singulas virtutes quodam modo se habens. Sublata est quæstio. cõuenit nobis. Nam & ego interim fateor, animum animal esse: postea visurus, quam de ista re sententiam feram. Actiones eius animalia esse nego. Alioquin & omnia verba erunt animalia, & omnes versus. Nam si sermo prudens bonum est: bonum autem omne animal est: sermo ergo animal est. Prudens versus bonum est: bonum autem omne animal est: versus ergo animal est. Itaque,

Arma virúmque cano,

animal est: quod non possunt rotundum dicere, cùm sex pedes habeat. Textorium, inquis, totum mehercule istud est, quod cùm maximè agitur, dissilio risu: cùm mihi propono solœcismum animal esse, & barbarismum, & syllogismum, & aptas illis facies, tanquam pictor, assigno. Hæc disputamus, attractis superciliis, fronte rugosa. Non possum hoc loco dicere illud Cæcilianum: O tristes ineptiæ! ridiculæ sunt. Quin itaque potius aliquid vtile nobis ac salutare tractamus, & quærimus quomodo ad virtutes venire possimus, quæ nos ad illas via adducat. Doce me, non an fortitudo animal sit: sed nullum animal felix esse sine fortitudine, nisi contra fortuita conualuit, & omnes casus antequam exciperet, meditando prædomuit. Quid est fortitudo? Munimentum humanæ imbecillitatis inexpugnabile. Quod qui circumdedit sibi, securus in hac vitæ obsidione perdurat. Vitur enim suis viribus, suis telis. Hoc loco tibi Posidonii nostri sententiam referre volo: Non est quod vnquam fortunæ armis putes esse te tutum. Tuis pugna cõtra ipsam. fortuita non armant. Itaque contra nostra instructi, contra ipsam inermes sunt. Alexander quidem Persas, & Hyrcanos, & Indos, & quicquid gentium vsque in Oceanum extendit Oriens; vastabat, fugabatque. Sed ipse modò occiso amico, modò amisso, iacebat in tenebris, alias scelus, alias desiderium suum mœrens: victor tot regum atque populorum, iræ, tristitiæque succubuit. Id enim egerat, vt omnia potiùs haberet in potestate, quàm affectus. O quàm magnis homines erroribus tenentur, qui ius dominandi trans maria cupiunt mittere: felicissimósque se iudicant, si multas per milites prouincias obtinent, & nouas veteribus adiungunt, ignari quod sit illud ingens paratumque regnum. Imperare sibi, maximum imperium est. Doceat me, quàm sacra res sit iustitia, alienum bonum spectans, nihil ex se petens, nisi vsum sui. Nihil sit illi cum ambitione famáque: sibi placeat. Hoc ante omnia sibi quisque persuadeat, Me iustum esse gratis oportet. Parum est, adhuc illud persua-

deat sibi, Me in hanc pulcherrimam virtutem vltro etiam impendere iubeor, vt tota cogitatio à priuatis cōmodis quàm longissimè auersa sit. Non est quod spectes, quòd sit iustæ rei præmium maius quàm iustum esse. Illud adhuc tibi affige, quod paulò ante dicebam: nihil ad rem pertinet, quàm multi æquitatem tuam nouerint. Qui virtutem suam publicari vult, non virtuti laborat, sed gloriæ. Non vis esse iustus sine gloria. At mehercules sæpe iustus esse debebis cum infamia. Et tunc si sapis, mala opinio bene parta delectat.

EP. CXIIII. QVARE quibusdam temporibus prouenerit corrupti generis oratio, quæris: & quomodo in quædam vitia inclinatio ingeniorum facta sit, vt aliquando inflata explicatio vigeret, aliquando infracta, & in morem cantici ducta. Quare aliàs sensus audaces & fidem egressi placuerint, aliàs abruptæ sententiæ, & suspiciosæ, in quibus plus intelligēdum est, quàm audiendum. Quare aliqua ætas fuerit, quæ translationis iure vteretur inuerecundè. Hoc quod audire vulgò soles, quod apud Græcos in prouerbium cessit. Talis hominibus fuit oratio, qualis vita. Quemadmodum autem vniuscuiusq. actio dicenti similis est, sic genus dicendi aliquando imitatur publicos mores. Si disciplina ciuitatis laborauit, & se in delicias dedit, argumentum est luxuriæ publicæ, orationis lasciuia: si modò non in vno aut in altero fuit, sed approbata est, & recepta. Non potest alius esse ingenio, alius animo color. Si ille sanus est, si compositus, grauis, temperans, Ingenium quoque siccum ac sobrium est. Illo vitiato, hoc quoque afflatur. Non vides, si animus languet, trahi membra, & pigrè moueri pedes? si ille effeminatus est, in ipso incessu apparere mollitiem? si ille acer est & velox, cōcitari gradum? Si furit, aut (quod furori simile est) irascitur, turbatum esse corporis motum, nec ire, sed ferri? Quanto hoc magis accidere ingenio putas, quod totum animo permixtum est? Ab illo fingitur, illi paret, inde legem petit. Quomodo Mæcenas vixerit, notius est, quàm vt narrari nunc debeat. Quomodo ambulauerit, quàm delicatus fuerit, quàm cupierit videri, quàm vitia sua latére noluerit. Quid ergo? Non oratio eius æquè soluta est, quàm ipse discinctus? Non tam insignita illius verba sunt, quàm cultus, quàm comitatus, quàm domus, quàm vxor? Magni ingenii vir fuerat, si illud egisset via rectiore, si non vitasset intelligi, si non etiam in oratione difflueret. Videbis itaque eloquentiam ebrii hominis, inuolutam, & errantem, & licentiæ plenam. Mæcenas in cultu suo. Quid turpius amne, siluisque ripa comantibus? Vide vt alueum lintribus arent, versoque vado, remittant hortos. Quid si quis feminæ cirro crispat, & labris columbatur? Incipitque suspirans, vt ceruice laxa feratur, nemo tyranni, irremediabilis factio rimantur, epulis, lagenaque tentant domus, & sæpe mortem exigunt. Genium festo vix suo testem tenuis cerei fila & crepacem mola focum mater aut

vxor

vxor inuestiunt. Non statim hæc cùm legeris, hoc tibi occurret, Hunc esse qui solutis tunicis in vrbe semper incesserit? Nam etiam, cùm absentis partibus Cæsaris fungeretur, signum à discincto petebatur. Hunc esse qui in tribunali, in rostris, in omni publico cœtu sic apparuerit, vt pallio velaretur caput, exclusis vtrinque auribus, non aliter quàm in Mimo diuites fugitiui solent? Hunc esse cui cùm maximè ciuilibus bellis strepentibus, & sollicita vrbe & armata, comitatus hic fuerit in publico: spadones duo, magis tamen viri quàm ipse? Hunc esse, qui vxorem millies duxit, cùm vnam habuerit? Hæc verba tam improbè structa, tam negligenter abiecta, tam contra consuetudinem omnium posita, ostendunt mores quoq. non minùs nouos & prauos & singulares fuisse. Maxima laus illi tribuitur mansuetudinis: pepercit gladio, sanguine abstinuit: nec vlla alia re, quid posset, quàm licentia ostendit. Hanc ipsam laudem suam corrupit, istis orationis portentosissimæ deliciis. Apparet enim mollem fuisse, non mitem. Hoc istæ ambages compositionis, hoc verba transuersa, hoc sensus magni quidem sæpe, sed eneruati dum exeunt, cuiuis manifestum facient, motum illi felicitate nimia caput: quod vitium hominis esse interdum, interdum temporis solet. Vbi luxuriam latè felicitas fudit, cultus primùm corporum esse diligentior incipit. Deinde supellectili laboratur, deinde in ipsas domos impenditur cura, vt in laxitatem ruris excurrant, vt parietes aduectis trans maria marmoribus fulgeant, vt tecta varientur auro, vt lacunaribus pauimentorum respondeat nitor: deinde ad cœnas lautitia transfertur, & illic commendatio ex nouitate, & soliti ordinis commutatione captatur: vt ea quæ cludere cœnam solent, prima ponantur; vt quæ aduenientibus dabantur, exeuntibus dentur. Cùm assueuit animus fastidire, quæ ex more sunt, & illi pro sordidis solita sunt, etiam in oratione quod nouum est, quærit: & modò antiqua verba atque exoleta reuocat & profert, modò fingit, & ignota deflectit; modò id quod nuper increbruit, pro cultu habetur: audax translatio, ac frequens. Sunt qui sensus præcidant, & hinc gratiam sperent, si sententia pependerit, & audienti suspicionem sui fecerit. Sunt qui illos detineant, & porrigant. Sunt qui non vsque ad vitium accedant: necesse est enim hoc facere, aliquid grande tentanti: sed qui ipsum vitium ament. Itaque vbicunque videris orationem corruptam placere, ibi mores quoque à recto descìuisse, non erit dubium. Quomodo conuiuiorum luxuria, quomodo vestium, ægræ ciuitatis indicia sunt: sic orationis licentia (si modò frequens est) ostendit animos quoque, à quibus verba exeunt, procidisse. Mirari quidem non debes corrupta excipi, non tantùm à corona sordidiore, sed ab hac turba quoque cultiore. Togis enim inter se isti, non iudiciis distant. Hoc magis mirari potes, quòd non tantùm vitiosa, sed & vitia laudantur. Nam illud semper factum

est. Nullum sine venia placuit ingenium. Da mihi quemcunque vis magni nominis virum, dicam, quid illi ætas sua ignouerit, quid in illo sciens dissimulauerit. Multos dabo quibus vitia non nocuerint: quosdam quibus profuerint. Dabo, inquam, maximæ famæ, & inter miranda propositos: quos si quis corrigit, delet. Sic enim vitia virtutibus immixta sunt, vt illas secum tractura sint. Adiice nunc, quòd oratio certam regulam non habet. Consuetudo illam ciuitatis, quæ nunquam in eodem diu stetit, versat. Multi ex alieno sæculo petunt verba. Duodecim tabulas loquuntur. Gracchus illis & Crassus & Curio nimis culti & recentes sunt. Ad Appium vsque & ad Coruncanium redeunt. Quidam contrà, dum nihil nisi tritum & vsitatum volunt, in sordes incidunt. Vtrunque diuerso genere corruptum est, tam mehercules quàm si velles splendidis vti, ac sonantibus, & poëticis, necessaria & in vsu posita vitare: tam hunc dicam peccare, quàm illum. Alter se iusto plus colit, alter se iusto plus negligit: ille & crura, hic nec alas quidem vellit. Ad compositionem transeamus: quot genera tibi dabo in hac, quibus peccetur? Quidam præfractam & asperam probant, disturbant de industria, si quid placidius effluxit, nolunt sine salebra esse iuncturam; virilem putant & fortem, quæ aurem inæqualitate percutiat. Quorundam non est compositio: modulatio est: adeò blanditur. Quid de illa loquar, in qua verba differuntur, & diu expectata vix ad clausulas redduntur? Quid de illa in exitu lenta, qualis Ciceronis est, deuexa, & molliter desinens, nec aliter quàm solet, ad morem suum pedemque respondens? Non tantum in genere sententiarum vitium est, si aut pusillæ sunt & pueriles, aut improbæ, & plus ausæ quàm pudore saluo licet, sed si floridæ sunt & nimis dulces; si in vanum exeunt, & sine effectu, nihil amplius quàm sonant. Hæc vitia vnus aliquis inducit, sub quo tunc eloquentia est. Ceteri imitantur, & alter alteri tradunt. Sic Sallustio vigente, amputatæ sententiæ, & verba ante expectatum cadentia, & obscura breuitas fuere pro cultu. Arruntius vir raræ frugalitatis, qui historias belli Punici scripsit, fuit Sallustianus, & in illud genus nitens. Est apud Sallustium; Exercitum argento fecit, id est, pecunia parauit. Hoc Arruntius amare cœpit. Posuit illud omnibus paginis. Dicit quodam loco: Fugam nostri fecere. Alio loco: Hiero rex Syracusanorum, bellum facit. Et alio loco: Quæ audita Panormitanos dedere Romanis fecere. Gustum tibi dare volui. Totus his contexitur liber. Quæ apud Sallustium rara fuerunt, apud hunc crebra sunt, & penè continua, nec sine caussa: ille enim in hæc incidebat; at hic illa quærebat. Vides autem quid sequatur, vbi alicui vitium pro exemplo est. Dixit Sallustius, Aquis hiemantibus. Arruntius in primo libro belli Punici ait, Repente hiemauit tempestas. Et alio loco, cùm dicere vellet frigidum annum fuisse, ait: Totus hiemauit annus. Et alio loco; Inde sexa-

ginta onerarias leues, præter militem & necessarios nautarum, hiemante Aquilone misit. Non desinit omnibus locis hoc verbum infulcire. Quodam loco Sallustius dicit: Inter arma ciuilia, æqui boni famas petit. Aruntius non temperauit quo minus primo statim libro poneret, ingentes esse famas de Regulo. Hæc ergo & huiusmodi vitia, quæ alicui impressit imitatio, non sunt indicia luxuriæ, nec animi corrupti. Propria enim esse debent, & ex ipso nata, ex quibus tu æstimes alicuius affectus. Iracundi hominis iracunda oratio est: commoti nimis incitata, delicati tenera & fluxa. Quod vides istos sequi, qui aut vellunt barbam, aut intervellunt: qui labra pressius tondent & abradunt, seruata & submissa cetera parte: qui lacernas coloris improbi sumunt, qui perlucentem togam, qui nolunt facere quicquam quod hominum oculis transire liceat: irritant illos, & in se aduertunt: volunt vel reprehendi, dum conspiciantur. Talis est oratio Mæcenatis, omniúmque aliorum, qui non casu errant, sed scientes volentésque. Hoc à magno animi malo oritur. Quomodo in vino non ante lingua titubat, quàm mens cessit oneri, & inclinata vel prodita est: ita ista oratio, (quid aliud quàm ebrietas?) nulli molesta est, nisi animus labat. Ideò ille curetur: ab illo sensus, ab illo verba exeunt, ab illo nobis est habitus, vultus, incessus. Illo sano ac valente, oratio quoque robusta, fortis, virilis est. Si ille procubuit, & cetera sequuntur ruinam.

--*Rege incolumi, mens omnibus vna est:*
Amisso rupere fidem.

Rex noster est animus. Hoc incolumi, cetera manent in officio, parent & obtemperant. Cùm ille paulum vacillauit, simul nutant. Cùm verò cessit voluptati, artes quoque eius, actúsque marcent, & omnis ex languido fluxóque conatus est. Quoniam hac similitudine sum vsus, perseuerabo. Animus noster modò rex est, modò tyrannus. Rex, cùm honesta intuetur, salutem sibi commissi corporis curat, & nihil imperat turpe, nihil sordidum. Vbi verò impotens, cupidus, delicatus est, transit in nomen detestabile ac dirum, & fit tyrannus. Tunc illum excipiunt affectus impotentes, instantq; qui initio quidem gaudent, vt solet populus largitione nocitura frustra plenus, & quæ non potest haurire, contrectat. Cùm vero magis ac magis vires morbus exedit, & in medullas neruósque descendere deliciæ, conspectu eorum, quibus se nimia auiditate inutilem reddidit, lætus pro suis voluptatibus habet spectaculum alienarum, subministrator libidinum, testísque; quarum sibi vsum, ingerendo abstulit: nec illi tam gratum est abundare iucundis, quàm acerbum, quòd non omnem illum apparatum per gulam ventrémque transmittit, non cum omni exoletorum feminarúmque turba cõuoluatur: mæretque, quod magna pars suæ felicitatis exclusa corporis angustiis, cessat. Numquid enim, mi Lucili, hic furor est, quod nemo nostrum mortalem se cogitat? quod nemo imbe-

imbecillum? immo quod nemo nostrum vnum esse se cogitat? Aspice culinas nostras, & concursantes inter tot ignes coquos nostros. Vnum videri putas ventrem, cui tanto tumultu comparatur cibus? Aspice veteraria nostra, & plena multorum sæculorum vindemiis horrea. Vnum putas videri ventrem, cui tot consulum regionúmque vina conduntur? Aspice quot locis vertatur terra, quot millia colonorum arent, fodiant. Vnum putas videri ventrem, cui & in Sicilia, & in Africa seritur? Sani erimus, & modica concupiscemus, si vnusquisque se numeret, metiatur simul corpus, sciatque nec multum capere, nec diu posse. Nihil tamen æquè tibi profuerit ad temperantiam omnium rerum, quàm frequens cogitatio breuis æui, & huius incerti. Quicquid facies, respice ad mortem.

Ep. CXV. Nimis anxium esse te circa verba & compositionem, mi Lucili, nolo. Habeo maiora quæ cures. Quære quid scribas, non quemadmodum: & hoc ipsum, non vt scribas, sed vt sentias: vt illa quæ senseris, magis applices tibi, & velut signes. Cuiuscunque orationem videris sollicitam & politam, scito animum quoque non minùs esse pusillis occupatum. Magnus ille, remissiùs loquitur & securiùs. Quæcunque dicit, plus habent fiduciæ, quàm curæ. Nosti complures iuuenes, barba & coma nitidos, de capsula totos: nihil ab illis speraueris forte, nihil solidum. Oratio, vultus animi est: si circumtonsa est, & fucata, & manufacta, ostendit illum quoque non esse sincerum, & habere aliquid fracti. Non est ornamentum virile concinnitas. Si nobis animum boni viri liceret inspicere, ô quàm pulchram faciem, quàm sanctam, quàm ex magnifico placidóque fulgentem videremus! hinc iustitia, illinc fortitudine, hinc temperantia prudentiaque lucentibus. Præter has frugalitas, & continentia, & tolerantia, & libertas, comitasque, & (quis credat?) in homine rarum humanitas bonum, splendorem illi suum affunderent. Tum prouidentia, tum elegantia, & ex istis magnanimitas eminentissima, quantum, dii boni, decoris illi, quantum ponderis grauitatisque adderent? quanta esset cum gratia auctoritas? Nemo illum amabilem, qui non simul venerabilem diceret. Si quis viderit hanc faciem altiorem fulgentioremque, quàm cerni inter humana consueuit, nónne velut numinis occursu obstupefactus resistat, & vt fas sit vidisse, tacitus precetur? Tum euocante ipsum vultus benignitate productus, adoret ac supplicet: & diu contemplatus multum extantem, supráque mensuram solitorum inter nos aspici, elatam, oculis miti quidem, sed nihilominus viuido igni flagrantibus: tunc demum illam Virgilii nostri vocem verens atque attonitus emittat:

O quàm te memorem virgo? namque haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem sonat.
Sis felix nostrúmque leues quæcunque laborem.

Aderit, leuabitque, si colere eam voluerimus. Colitur autem non taurorum opimis corporibus contrucidatis, nec auro, argen-

argẽtoq. suspenso, nec in thesauros stipe infusa, sed pia & recta voluntate. Nemo non, inquam, amore eius arderet, si nobis illam videre contingeret. Nunc enim multa obstrigillant, & aciem nostram aut splendore nimio repercutiunt, aut obscuro retinent. Sed quemadmodum visus oculorum quibusdam medicamentis acui solet, & repurgari: sic & nos, si aciem animi liberare impedimentis voluerimus, poterimus perspicere virtutem, etiam obrutam corpore, etiam paupertate oppositа, & humilitate & infamia obiacentibus. Cernemus, inquam, pulchritudinem illam, quamuis sordido obiectã. Rursus æquè malitiam, & ærumnosi animi veternum perspiciemus: quamuis multus circà diuitiarum radiantium splendor impediat, & intuentem, hinc honorum, illinc magnarum potestatum falsa lux verberet. Tunc intelligere nobis licebit, quàm contemnenda miremur; simillimi pueris, quibus omne ludicrum in pretio est. Parentibus quippe, nec minùs fratribus præferunt paruo ære empta monilia. Quid ergo inter nos & illos interest, vt Aristo ait, nisi quod nos circa tabulas & statuas insanimus, cariùs inepti? Illos reperti in litore calculi leues & aliquid habentes varietatis delectant: nos ingentium maculæ columnarum: siue ex AEgyptiis arenis, siue ex Africæ solitudinibus aduectæ, porticum aliquam vel capacem populi cœnationem ferunt. Miramur parietes tenui marmore inductos: cùm sciamus quale sit quod absconditur, oculis nostris imponimus. Et cùm auro tecta perfundimus, quid aliud quam mendacio gaudemus? Scimus enim sub illo auro fœda ligna latitare. Nec tantùm parietibus aut lacunaribus ornamentum tenue prætenditur: omnium istorum quos incedere altos vides, bracteata felicitas est. Inspice, & disces sub ista tenui membrana dignitatis, quantum mali lateat. Hæc ipsa res tot magistratus, tot iudices detinet, quæ magistratus & iudices facit, pecunia: quæ ex quo in honore esse cœpit, verus rerum honor cecidit. Mercatorésque & venales inuicem facti, quærimus, non quale sit quid, sed quanti. Ad mercedem pii sumus, ad mercedem impii. Honesta, quandiu aliqua illis spes inest, sequimur; in contrarium transituri, si plus scelerata promittant. Admirationem nobis parentes auri argentique fecerunt: & teneris infusa cupiditas altiùs sedit, creuitque nobiscum. Deinde totus populus in alia discors, in hoc conuenit: hoc suspiciunt, hoc suis optant, hoc Diis velut rerum humanarum maximum, cùm grati videri volunt, consecrant. Denique eo mores redacti sunt, vt paupertas maledicto probróque sit, contempta diuitibus, inuisa pauperibus. Accedunt deinde carmina poëtarum, quæ affectibus nostris facem subdant, quibus diuitiæ velut vnicum vitæ decus ornamentúmque laudantur. Nihil illis melius nec dare videntur Dii immortales posse, nec habere.

Regia solis erat sublimibus alta columnis,

Clara micante auro.

Eiusdem currum aspice:

Aureus axis erat, temo aureus, aurea summa
Curuatura rota: radiorum argenteus ordo.

Denique quod optimum videri volunt sæculum, aureum appellant. Nec apud tragicos desunt, qui lucro innocentiam, salutem, opinionem bonam mutant.

Sine me vocari pessimum, vt diues vocer.
An diues, omnes quærimus: nemo, an bonus.
Non quare, & vnde; quid habeas, tantum rogant.
Vbique tanti quisque, quantum habuit, fuit.
Quid habere nobis turpe sit quæris? nihil.
Aut diues opto viuere, aut pauper mori.
Bene moritur, qui dum moritur, lucrum facit.
Pecunia ingens generis humani bonum,
Cui non voluptas matris, aut blanda potest
Par esse prolis, non sacer meritis parens:
Tam dulce si quid Veneris in vultu micat,
Merito illa amores cælitum atque hominum mouet.

Cùm hi nouissimi versus in tragœdia Euripidis pronunciati essent, totus populus ad eiiciendum & actorem & carmen cõsurrexit vno impetu, donec Euripides in medium ipse prosiluit, petens, vt expectarent, viderentque quem admirator auri exitum faceret. Dabat in illa fabula pœnas Bellerophontes, quas in sua quisq. dat. Nulla enim auaritia sine pœna est, quamuis satis sit ipsa pœnarum. O quantum lacrimarum, ô quantum laborum exigit: quàm misera desideratis, quam misera partis est! Adijce quotidianas sollicitudines, quæ pro modo habendi quemque discruciant. Maiore tormẽto pecunia possidetur, quàm quæritur. Quantum damnis ingemiscunt, quæ & magna incidunt, & maiora videntur. Denique vt nihil illis fortuna detrahat, quicquid non acquiritur, damnum est. At felicem illum homines & diuitem vocant, & consequi optant, quantum ille possidet. Fateor. Quid ergo? Tu vllos esse conditionis peioris existimas, quàm qui habent & miseriam & inuidiam? Vtinam qui diuitias appetituri essent, cum diuitibus deliberarent. Vtinam honores petituri, cum ambitiosis, & summum adeptis dignitatis statum, profectò vota mutassent: cùm interim illi noua suscipiũt, qui priora damnauerant. Nemo enim est cui felicitas sua, etiam si cursu venit, satisfaciat. Queruntur & de consiliis, & de processibus suis: malúntque semper, quæ reliquerunt. Itaque hoc tibi philosophia præstabit, quo equidem nihil maius existimo; Nunquam te pœnitebit tui. Ad hanc tam solidam felicitatem, quam tempestas nulla concutiat, non perducent te aptè verba contexta, & oratio fluens leniter. Eant vt volent, dum animo compositio sua constet, dum sit magnus, & opinionum securus, & ob ipsa quæ aliis displicent, sibi placens: qui profectum suum vita æstimet, & tãtum scire se iudicet, quantum non cupit, quantum non timet.

EP.

EP. CXVI. VTRVM satius sit, modicos habere affectus, an nullos, sæpe quæsitum est. Nostri illos expellunt: Peripatetici temperant. Ego non video, quomodo salubris esse aut utilis possit ulla mediocritas morbi. Noli timere: nihil eorum quæ tibi non vis negari, eripio. Facilem me, indulgentemque præbebo rebus, ad quas tendis; & quas aut vitæ necessarias, aut utiles, aut iucundas putes. Detraham vitium. Nam cùm tibi cupere interdixero, velle permittam: vt eadem illa intrepidus facias, vt certiore consilio, vt voluptates illas magis sentias. Quid ni? Ad te magis peruenturæ sunt, si illis imperabis, quàm si seruies. Sed naturale est, inquis, vt desiderio amici torquear, da tempus lacrymis tam iustè cadentibus: naturale est opinionibus hominum tangi, & aduersis contristari. Quare non permittas mihi hunc tam honestum malæ opinionis metum? Nullum vitium est sine patrocinio: nulli non initium est verecundum & exorabile, sed ob hoc latiùs funditur. Non obtinebis vt definat, si incipere permiseris. Imbecillis est primò omnis affectus: deinde ipse se concitat, & vires dum procedit, parat: excluditur faciliùs, quàm expellitur. Quis negat omnes affectus à quodamquasi naturali fluere principio? Curam nobis nostri natura mandauit. Sed huic vbi nimium indulseris, vitium est. Voluptatem natura necessariis rebus admiscuit, non vt illam peteremus, sed vt ea sine quibus non possumus viuere, gratiora nobis illius faceret accessio. Si suo veniat iure, luxuria est. Ergo intrantibus resistamus: quia faciliùs, vt dixi, non recipiuntur quàm exeunt. Aliquatenus, inquis, dolere, aliquatenus timere permitte, sed illud aliquatenus longè producitur, nec vbi vis accipit finem. Sapienti non sollicitè custodire se tutum est, & lacrymas suas & voluptates, vbi volet, sistet. Nobis quia non est regredi facile, optimum est omnino non progredi. Eleganter mihi videtur Panætius respondisse adolescentulo cuidam quærenti, An sapiens amaturus esset? De sapiente, inquit, videbimus: mihi & tibi, qui adhuc à sapiente longè absumus, non est committendum vt incidamus in rem commotam, impotentem, alteri emancipatam, vilem sibi. Siue enim nos respexit, humanitate eius irritamur: siue contempsit, superbia accendimur. Æquè facilitas amoris, quàm difficultas nocet. Facilitate capimur, cum difficultate certamus. Itaque conscii nobis imbecillitatis nostræ, quiescamus. Nec vino infirmum animum committamus, nec formæ, nec adulationi, nec vllis rebus blandè trahentibus. Quod Panætius de amore quærenti respondit, hoc ego de omnibus dico. Quantum possumus nos, à lubrico recedamus. In sicco quoque parum fortiter stamus. Occurret hoc loco mihi illa publicâ contra Stoicos voce: Nimis magna promittitis, nimis dura præcipitis. Nos homunciones sumus, omnia nobis negare non possumus. Dolebimus, sed parum. Concupiscemus, sed temperatè. Irascemur, sed placabimur. Scis quare non possu-

possumus ista? Quia nos posse non credimus. Immo mehercules, aliud est in re. Vitia nostra, quia amamus, defendimus, & malumus excusare illa, quàm excutere. Satis natura homini dedit roboris, si illo vtamur; si vires nostras colligamus, ac totas pro nobis, certè non contra nos concitemus. Nolle in causa est: non posse prætenditur.

Ep. CXVII. Multum mihi tibique negotium concinnabis, &, dum nescis, in magnam me litem ac molestiam impinges, qui mihi tales quæstiunculas ponis, in quibus ego nec dissentire à nostris, salua gratia, nec consentire salua conscientia possum. Quæris, an verum sit, quod Stoicis placet, Sapientiam bonum esse, sapere bonum non esse. Primùm exponam, quid Stoicis videatur: tum dicere sententiam audebo. Placet nostris, quod bonum est, esse corpus: quia quod bonum est, facit. Quicquid facit, corpus est. Quod bonum est, prodest: faciat autem aliquid oportet, vt prosit. si facit, corpus est. Sapientiam bonum esse dicunt. Sequitur, vt necesse sit illam corporalem quoque dicere. At sapere non putant eiusdem condicionis esse. Incorporale est & accidens alteri, id est, sapientiæ: itaque nec facit quicquam, nec prodest. Quid ergo, inquiunt, non dicimus, Bonum est sapere? dicimus, referentes ad id, ex quo pendet, id est, ad ipsam sapientiam. Aduersus hos quid ab aliis respondeatur, audi, antequam ego incipio secedere, & in alia parte considere. Isto modo, inquiunt, nec beatè viuere bonum est. Velint nolint, respondendum est, beatam vitam bonum esse, & beatè viuere bonum non esse. Etiamnum quoque nostris illud opponitur. Vultis sapere? Ergo expetenda res est sapere: si expetenda res est, bonum est. Coguntur nostri verba torquere, & vnam syllabam expetendo interponere, quam sermo noster inseri non sinit. Ego illam, si pateris, adiungam. Expetendum est, inquiunt, quod bonum est: ad expetendum, quod bono contingit: quod, cùm bonum consecuti sumus, non petitur tanquam bonum, sed petito bono accedit. Ego non idem sentio, & nostros iudico in hos descendere: quia iam primo vinculo tenentur, & mutare illis formulam non licet. Multum dare solemus præsumptioni omnium hominum. Apud nos veritatis argumentum est, aliquid omnibus videri: tanquam deos esse, inter alia sic colligimus, quòd omnibus de diis opinio insita est: nec vlla gens vsquam est adeò extra leges moresque proiecta, vt non aliquos deos credat. Cùm de animorum æternitate disserimus, non leue momentum apud nos habet consensus hominum, aut timentium inferos, aut colentium. Vtor hac publica persuasione. Neminem inuenies, qui non putet & sapientiam bonum, & sapere. Nō faciam quod victi solent, vt prouocem ad populum. Nostris incipiemus armis confligere. Quod accidit alicui, virum extra id cui accidit est, an in eo cui accidit? Si in eo est cui accidit, tam corpus est quàm illud cui accidit. Nihil enim accidere

cidere sine tactu potest. Quod tangit, corpus est. Si extra est, postquam acciderat, recessit. Quod recessit, motum habet: quod motum habet, corpus est. Speras me dicturum, non esse aliud cursum, aliud currere: nec aliud calorem, aliud calere: nec aliud lucem, aliud lucere. Concedo ista alia esse, sed non sortis alterius. Si valetudo indifferens est; & valere indifferens est. Si forma indifferens est; formosum esse indifferens est: Si iustitia bonum est; & iustum esse bonum est. Si turpitudo malum est; & turpem esse malum est. Tam mehercules quàm si lippitudo malum est, & lippire malum est. Hoc vt scias, neutrum esse sine altero potest. Quod sapit, sapiens est: quod sapiens est, sapit. Adeò non potest dubitari, an quale illud sit, tale hoc sit, vt quibusdam vtrunque vnum videatur atque idem. Sed illud libenter quæsierim: Cùm omnia aut bona sint, aut mala, aut indifferentia, sapere in quo numero sit. Bonum negant esse, malum vtique non est: sequitur, vt medium sit. Id autem medium atque indifferens vocamus, quod tam malo contingere quàm bono potest: tanquam pecunia, forma, nobilitas. Hoc, vt sapiat, contingere nisi bono non potest: ergo indifferens non est. Atqui ne malum quidem est, quod contingere malo non potest: ergo bonum est. Quod nisi bonus non habet, bonum est: sapere nō nisi bonus habet: ergo bonum est. Accidens est, inquit, sapientiæ. Hoc ergo quod vocas sapere, vtrum facit sapientiam, an patitur? Siue facit illud, siue patitur, vtroque modo corpus est. Nam & quod fit, & quod facit, corpus est. si corpus est, bonum est. Vnum enim deerat illi, quo minus bonum esset, quod incorporale erat. Peripateticis placet, nihil interesse inter sapientiam & sapere, cùm in vtrolibet eorum & alterum sit. Nunquid enim quenquam existimas sapere, nisi qui sapientiam habet? Nunquid quenquam qui sapiat, non putas habere sapientiam? Dialectici veteres ista distinguunt: ab illis diuisio vsque ad Stoicos venit. Qualis sit hæc, dicam. Aliud est ager: aliud, agrum habere. Quidni? Cùm habere agrum ad habentem, non ad agrum pertineat. Sic aliud est sapientia: aliud, sapere. Puto concedes duo esse hæc, id quod habetur, & eum qui habet. Habetur sapientia: habet, qui sapit. Sapientia est mens perfecta, vel ad summum optimumque perducta: ars enim vitæ est. Sapere quid est? Non possum dicere mens perfecta, sed id quod contingit perfectam mentem habenti. Ita alterum est, mens bona: alterum, quasi habere mentem bonam. Sunt, inquit, naturæ corporum tanquam, hic homo est, hic equus: has deinde sequuntur motus animorum enunciatiui corporum. Hi habent proprium quiddam, & à corporibus seductum: tanquam, video Catonem ambulantem: hoc sensus ostendit, animus credit. Corpus est quod video, cui & oculos & animum intendi. Dico deinde, Cato ambulat. non corpus quidem est quod nunc loquor, sed enunciatiuum quiddam de corpore

corpore: quod alii effatum vocant, alii enunciatum, alii edictum. Sic cùm dicimus sapientiam, incorporale quiddam intelligimus: Cùm dicimus, Sapit: de corpore loquimur. Plurimum autem interest, vtrum illud dicas, an de illo. Putemus in præsentia ista duo esse: nondum enim quid mihi videatur, pronuncio: quid prohibet, quo minus aliud quidem sit, sed nihilominus bonum? Dicebas paulò antè, aliud esse agrũ, aliud habere agrum. Quid ni? in alia enim natura est qui habet, in alia quod habetur. Illa terra est, hic homo est. At in hoc de quo agitur, eiusdem naturæ sunt vtraque, & qui habet sapientiam, & ipsa quæ habetur. Præterea illîc aliud est quod habetur, alius qui habet: hîc in eodem est & quod habetur, & qui habet. Ager iure possidetur: sapientia naturâ. ille abalienari potest, & alteri tradi; hæc non discedit à domino. Non est itaque quod compares inter se dissimilia. Cœperam dicere, posse ista duo esse, & tamen vtraque bona. Et sapientiam, & sapientem duo esse: & vtrumque bonum esse concedis. Quomodo nihil obstat, quo minus & sapientia bonum sit, & habens sapientiam: sic nihil obstat, quo minus & sapientia bonum sit, & habere sapientiam, id est, sapere. Ego in hoc volo sapiens esse, vt sapiam. Quid ergo? Non est id bonum, sine quo nec illud bonum est. Vos certè dicitis, sapientiam, si sine vsu detur, accipiendam non esse. Quis est vsus sapientiæ? Sapere: hoc est in illa pretiosissimum, quo detracto, superuacua fit. Si tormenta mala sunt, torqueri malum est: adeò quidem, vt illa non sint mala, si quod sequitur, detraxeris. Sapientia habitus perfectæ mentis est: sapere, vsus perfectæ mentis. Quomodo potest vsus eius bonum nõ esse, quæ sine vsu bonum non est? Interrogo te, an sapientia sit expetenda. Fateris. Interrogo, an vsus sapientiæ sit expetendus. Fateris. Negas enim te illam recepturum si vti ea prohibearis. Quod expetendum est, bonum est. Sapere, sapientiæ vsus est: quomodo eloquentiæ, loqui: quomodo oculorum, videre. Ergo sapere, sapientiæ vsus est. Vsus autem sapientiæ expetendus est. Sapere ergo expetendum est. Si expetendum est, bonum est. Olim ipse me damno, qui illos imitor dum accuso, & verba apertæ rei impendo. Cui enim dubium potest esse, quin si æstus malum est, & æstuare malum sit? Si algor malum est, malum sit algere? Si vita bonum est, & viuere bonum est. Omnia ista circa sapientiam, non in ipsa sunt. At nobis in ipsa commorandum est, etiam si quid euagari libet, amplos habet illa spatiosósque secessus. De deorum natura quæramus, de siderum alimento, de his tam variis stellarum discursibus: an ad illarum motus nostra moueantur corpora, an corporibus omnium, animisque illinc impetus veniat. An hæc & quæ fortuita dicuntur, certa lege constricta sint; nihilque in hoc mundo repentinum, aut expers ordinis voluetetur. Ista iam à formatione morum recesserunt: sed leuant animum, & ad ipsarum quas

tractant:

tractant rerum magnitudinem attollunt. Hæc vero de quibus paulò ante dicebam, minuunt & deprimunt, nec vt putas exacuunt, sed extenuant. Obsecro vos, cur tam necessariam curam maioribus melioribusque debitam, in re nescio an falsa, certè inutili, terimus? Quid mihi profuturum est scire, an aliud sit sapientia, aliud sapere? Quid mihi profuturum est scire, illud bonum esse, hoc non esse? Temerè me geram: subibo huius voti aleam. Tibi sapientia, mihi sapere contingat: pares erimus. Potiùs id age, vt mihi viam monstres, qua ad illa perueniam. Dic mihi quid vitare debeam, quid appetere: quibus animum labantem studiis firmem: quemadmodum quæ me ex transuerso ferunt agúntque, procul à me repellam. Quomodo par esse tot malis possim: quomodo istas calamitates remoueam, quæ ad me irruperũt: quomodo illas, ad quas ego irrupi. Doce, quomodo feram ærumnam sine gemitu meo, felicitatem sine alieno: quomodo vltimum & necessarium vitæ terminum non expectem, sed ipse met, cùm visum erit, profugiam. Nihil mihi videtur turpius, quàm optare mortẽ. Nam si vis viuere, quid optas mori? si non vis, quid deos rogas, quod tibi nascenti dederunt? Nam vt quandoque moriaris, etiam inuito positum est: vt cùm voles, in tua manu est. Alterum tibi necesse est, alterum licet. Turpissimum his diebus principiũ diserti mehercules viri legi: Ita, inquit, quamprimùm moriar. Homo demens, optas rẽ tuam. Ita quàm primùm moriar. Fortasse inter has voces senex factus es. Alioqui quid in mora est? Nemo te tenet, euade quà visum est. Elige quamlibet rerum naturæ partem, quam tibi præberi exitum iubeas. Hæc nempe sunt elementa, quibus hic mundus administratur. Aqua, terra, spiritus. Omnia ista tam causa viuendi sunt, quàm viæ mortis. Ita quàmprimùm moriar. Quàmprimum istud, quod esse vis? quem illi diem ponis? Citiùs fieri quàm optas, potest. Imbecillæ mentis ista sunt verba, & hac detestatione misericordiam captantis. Non vult mori, qui optat. Deos vitam roga, & salutem. Si mori placuit, hic mortis est fructus, optare desinere. Hæc, mi Lucili, tractemus, his formemus animum. Hæc est sapientia, hoc est sapere, non disputatiunculis inanibus subtilitatem vanissimam agitare. Tot quæstiones tibi fortuna posuit: nondum illas soluisti. Iam cauillatis. Quàm stultum est, cùm signum pugnæ acceperis, ventilare. Remoue ista lusoria arma: decretoriis opus est. Dic qua ratione nulla animum tristitia, nulla formido perturbet: qua ratione hoc secretarum cupiditatũ pondus effundam. Agatur aliquid. Sapientia bonum est, sapere non est bonum. Sic fit. Negemus, sapere bonum esse: vt hoc totum studium derideatur, tanquam operatum superuacuis. Quid si scires etiam illud quæri, an bonum sit futura sapientia? Quid enim dubii est, oro te, an nec messem futuram iam sentiant horrea, nec futuram adolescentiam pueritia viribus aut vllo robore intelligat? Ægro

gio interim nihil ventura sanitas prodest, non magis quàm currentem luctantémque, post multos secuturum sensus omnium reficit. Quis nescit hoc ipso non esse bonum id quod futurum est, quia futurum est? Nam quod bonum est, utique prodest. Nisi præsentia, prodesse non possunt. Si non prodest, bonum non est utique: si prodest, iam est. Futurus sum sapiens: hoc bonum erit, cùm fuero: interim non est. Prius aliquid esse debet, deinde quale esse. Quomodo, oro te, quod adhuc nihil est, iam bonum est? Quomodo autem tibi magis vis probari, non esse aliquid, quàm si dixero, Futurum est? Nondum enim venisse apparet, quod venit. Ver secuturum est: scio nunc hiemem esse. Æstas secutura est: scio æstatem non esse. Maximum argumentum habeo nondum præsentis, futurum esse. Sapiam, spero: sed interim non sapio. Si illud bonum haberem, iam hoc carerem malo. Futurum est, ut sapiam: ex hoc licet nondum me sapere intelligas. Non possum simul & in illo bono, & in hoc malo esse. Duo ista non coëunt, nec apud eundem sunt unà bonum & malum. Transcurramus solertissimas nugas, & ad illa quæ nobis aliquam opem sunt latura, properemus. Nemo qui obstetricem parturienti filiæ sollicitus accersit, edictum & ludorum ordinem perlegit. Nemo qui ad incendium domus suæ currit, tabulam latrunculariam perspicit, vt sciat quomodo alligatus exeat calculus. At mehercules omnia tibi vndiq; nuntiantur, & incendium domus, & periculum liberorum, & obsidium patriæ, & bonorum direptio. Adijce istis naufragium, motúsque terrarum, & quicquid aliud timeri potest. Inter ista districtus, rebus nihil aliud quàm animum oblectantibus vacas? Quid inter sapientiam & sapere intersit, inquiris? Nodos nectis ac soluis, tanta mole impendente capiti tuo? Non tam benignum ac liberale tempus natura nobis dedit, vt aliquid ex illo vacet perdere: & vide quàm multa etiam diligentissimis pereant. Aliud valetudo sua cuique abstulit, aliud suorum: aliud necessaria negotia, aliud publica occupauerunt. Vitam nobiscum diuidit somnus. Ex hoc tempore iam angusto, & rapido, & nos auferente, quid iuuat maiorem partem mittere in vanum? Adijce nunc, quòd assuescit animus delectare se potiùs quàm sanare: & philosophiam oblectamentum facere, cùm remedium sit. Inter sapientiam & sapere quid intersit, nescio. Scio mea non interesse, sciam ista, an nesciam. Dic mihi, cùm quid inter sapientiam & sapere intersit, didicero, sapiam? Cur ergo potius inter vocabula me sapientiæ detines, quàm inter opera? Fac me fortiorem, fac me securiorem: fac fortunæ parem, fac superiorem. Possum autem superior esse, si fecero omne quod disco.

EP. CXVIII. EXIGIS à me frequentiores epistolas. Rationes conferamus, soluendo non eris. Conuenerat quidem, vt tua priora essent, tu scriberes, ego rescriberem. Sed non ero difficilis: bene credi

tibi

tibi scio; itaque in acceptum dabo. Nec faciam, quod Cicero vir disertissimus facere Atticum iubet, vt etiam si rem nullam habebit, quod in buccam venerit, scribat. Nunquàm potest deesse quod scribam, vt omnia illa quæ Ciceronis implent epistolas, transeam: quis candidatus laboret, quis alienis, quis suis viribus pugnet, quis consulatum fiducia Cæsaris, quis Pompeii, quis arcæ petat: quàm durus sit fenerator Cæcilius, à quo minoris centesimis propinqui nummum mouere non possunt. Sua satius est mala quàm aliena tractare, se excutere, & videre quàm multarum rerum candidatus sit, & non suffragari. Hoc est, mi Lucili, egregium, hoc securum ac liberum, nihil petere, & tota fortunæ comitia transire. Quàm putas esse iucundum, tribubus vocatis, cùm candidati incenti suis pendeant, & alius nummos pronuntiet, alius per sequestrem agat, alius eorum manus osculis conterat, quibus designatus contingendam manum negaturus est, omnes attoniti, vocem præconis expectant, stare otiosum, & spectare illas nundinas, nec ementem quicquam, nec vendentem. Quanto hic maiore gaudio fruitur, qui non prætoria aut consularia comitia securus intuetur, sed magna illa, in quibus alii honores anniuersarios petunt, alii perpetuas potestates, alii bellorum euentus prosperos triumphósque: alii diuitias, alii matrimonia ac liberos, alii salutem suam suorumque. Quanti animi res est, solum nihil petere, nulli supplicare, & dicere: Nihil mihi tecum fortuna, non facio mei tibi copiam. Scio apud te Catones repelli, Vatinios fieri. Nihil rogo. Hoc est priuatam facere fortunam. Libet ergo hæc inuicem scribere, & hanc integram semper egerere materiam, circumspicientibus tot millia hominum inquieta: qui vt aliquid pestiferi consequantur, per mala nituntur in malum, petúntque mox fugienda, aut etiam fastidienda. Cui enim assecuto satis fuit, quod optanti nimium videbatur? Non est, vt existimant homines, auida felicitas, sed pusilla. Itaque neminem satiat. Tu ista credis excelsa, quia longè ab illis iaces. Ei verò qui ad illa peruenit, humilia sunt. Mentior, nisi adhuc quærit ascendere. Istud quod tu summum putas, gradus est. Omnes autem malè habet ignorantia veri: tanquam ad bona feruntur, decepti rumoribus. Deinde mala esse, aut inania, aut minora quàm sperauerint, adepti ac multa passi vident: maiórque pars miratur ex interuallo fallentia, & vulgo magna pro bonis sunt. Hoc ne nobis quoq. eueniat, quæramus quid sit bonū. Varia eius interpretatio fuit. Finiuit hoc alius alio modo. Alius illud aliter expressit. Quidam ita finiũt: Bonum est, quod inuitat animos, quod ad se vocat. Huic statim opponitur: Quid si inuitat quidẽ, sed in perniciẽ? Scis quā multa mala blanda sint. Verũ, & verisimile, inter se differunt. Ita: Quod bonũ est, vero iungitur: nō est enim bonũ, nisi verũ est. At quod inuitat ad se, & allicit facile, verisimile est,

est, subrepit, sollicitat, attrahit. Quidam ita finierunt: Bonum est, quod appetitionem sui mouet, vel quod impetum animi tendentis ad se mouet. Et huic idem opponitur. Multa enim impetum animi mouent, quæ petuntur petentium malo. Melius illi qui sic finierunt: Bonum est, quod ad se impetum animi secundum naturam mouet: & ita demum petendum est, cùm cœpit esse expetēdum. Iam & honestum est. hoc enim perfectè est petendum. Locus ipse me admonet, vt quid intersit inter bonum honestúmque, dicam. Aliquid inter se habent mixtum & inseparabile: nec potest bonum esse, nisi cui aliquid honesti inest: & honestum vtique bonum est. Quid ergo inter duo interest? Honestum est perfectum bonum, quo beata vita completur, cuius contactu alia quoque bona fiunt. Quod dico, tale est. Sunt quædam neque bona, neque mala: tanquam militia, legatio, iurisdictio. Hæc cùm honestè administrata sunt, bona esse incipiunt, & ex dubio in bonum transeunt. Bonum societate honesti fit, honestum per se bonum est. Bonum ex honesto fluit, honestum ex se est. Quod bonum est, malum esse potuit. Quod honestum est, nisi bonum, esse non potuit. Hanc quidam finitionem reddiderunt: Bonum est, quod secundum naturam est. Attende quid dicam. Quod bonum est, & secundum naturam est: non protinus quod secundum naturam est, & bonum est. Multa quidem naturæ consentiunt: sed tam pusilla sunt, vt non conueniat illis boni nomē. Leuia enim sunt, & contemnenda. Nullum nec minimum contemnendum bonum. Nam quamdiu exiguum est, bonum non est. Cùm bonum esse cœpit, non exiguum est. Vnde aliquid cognoscitur bonum? Si perfectè secundum naturam est. Fateris, inquis, quod bonum est, secundum naturam esse. Hæc eius proprietas est. Fateris & alia secundum naturam quidem esse, sed bona non esse. Quomodo ergo illud bonum est, cùm hæc non sint? quomodo ad aliam proprietatem peruenit, cùm vtrique præcipuum illud commune sit, secundum naturam esse? ipsa scilicet magnitudine. Nec hoc nouum est, quædam crescendo mutari. Infans fuit, factus est pubes: alia eius proprietas fit: ille irrationalis est, hic rationalis. Quædam incremento non tantum in maius exeunt, sed in aliud. Non fit, inquit, aliud quod maius fit. Vtrū lagenam an dolium impleas vino, nihil refert: in vtroque proprietas vini est. Exiguum mellis pondus, & magnum, sapore non differt. Diuersa ponis exempla. In istis enim eadem qualitas est: quamuis augeantur, manent. Quædam amplificata in suo genere, in sua proprietate perdurant: quædam post multa incrementa, vltima demum vertit adiectio, & nouam illis, aliamque quàm in qua fuerant, conditionem imprimit. Vnus lapis fecit fornicem. Ille qui latera inclinata cuneauit, & interuentu suo vinxit. Summa adiectio quare plurimum facit, vel exigua? Quia non auget, sed implet. Quædam processu priorem ex-

cunt formam, & in nouã transeunt. Vbi animus aliquid diu protulit, & magnitudinem eius sequen lo lassus est, infinitum cœpit vocari, quod longè aliud factum est quàm fuit, cùm magnum videretur, sed finitum. Eodem modo aliquid difficulter secari cogitauimus: nouissimè crescente difficultate, insecabile inuentum est. Sic ab eo quod vix & ægrè mouebatur, processimus ad immobile. Eadem ratione aliquid secundum naturam fuit: hoc in aliam proprietatem magnitudo sua transtulit, & bonum fecit.

EP. CXIX. QVOTIENS aliquid inueni, non expecto donec dicas, In communem: ipse mihi dico. Quid sit quod inuenerim, quæris. Sinum laxa, merum lucrum est. Docebo quomodo fieri diues celerrimè possis, quod valde cupis audire. Nec immerito: ad maximas te diuitias compendiariâ ducam. Opus erit tamen tibi creditore. Vt negotiari possis, æs alienum facias oportet: sed nolo per intercessorem mutueris, nolo proxenetæ nomen tuum iactent. Paratum tibi crediturem dabo Catonianum illud: A te mutuum sumes. Quamtulumcunq. est, satis erit si quicquid deerit, id à nobis petierimus. Nihil enim, mi Lucili, interest, vtrum non desideres, an habeas. Summa rei in vtroque est eadem: Non torqueberis. Nec illud præcipio, vt aliquid naturæ neges. Contumax est, non potest vinci, suum poscit: sed vt quicquid naturam excedit, scias precarium esse, non necessarium. Esurio: edendum est. Vtrum hic panis sit plebeius, an siligneus, ad naturam nihil pertinet. Illa ventrem non delectari vult, sed impleri. Sitio. Vtrum hæc aqua sit ex lacu proximo excepta, an ea quam multa niue clusero, vt rigore refrigeretur alieno, ad naturam nihil pertinet. Illa hoc vnum iubet, sitim extingui. Vtrum sit aureum poculum, an crystallinum, an murrhinum; an Tiburtinus calix, an manus concaua, nihil refert. Finem omnium rerum specta, & superuacua dimittes. Fames me appellat: ad proxima quæque tendatur manus: ipsa mihi commendabit, quodcunque comprehendero. Nihil contemnit esuriens. Quid sit ergo, quod me delectauerit, quæris? Videtur mihi egregiè dictum: Sapiens diuitiarum naturalium est quæsitor acerrimus. Inani me, inquis, lance muneras. Quid est illud inane? Iam ego paraueram fiscos. Circumspiciebã in quod me mare negotiaturus immitterem, quod publicum agitarem, quas accersetem merces. Decipere est istud, docere paupertatem, cùm diuitias promiseris. Ita tu pauperem iudicas, cui nihil deest? Suo, inquis, & patientiæ suæ beneficio, nõ fortunæ. Ideo ergo illũ nõ iudicas diuitem, quia diuitiæ eius desinere non possunt? Vtrum mális habere multum, an satis? Qui multum habet, plus cupit: quod est argumentum, nondum illum satis habere: qui satis habet, consecutus est, quod nunquam diuiti contingit, finem. An has ideo non putas esse diuitias, quia propter illas nemo proscriptus est? Quia propter illas nulli venenum filius, nulli vxor impegit? Quia in bello tutæ sunt?

sunt? Quia in pace otiosæ? Quia nec habere illas periculosum est, nec operosum disponere? An parum habet, qui tantùm non alget, non esurit, non sitit? Plus Iupiter non habet. Nunquam parum est, quod satis est. Nunquam multum est, quod satis non est. Post Darium & Indos, pauper est Alexander Macedo: quærit quod suum faciat: scrutatur maria ignota, in Oceanum classes mittit nouas, & vt ita dicam, mundi claustra perrumpit. Quod naturæ satis est, homini non est. Inuentus est qui concupisceret aliquid post omnia. Tanta est cæcitas mentium, & tanta initiorum suorum vnicuique, cùm processit, obliuio. Ille modò ignobilis anguli non sine controuersia dominus, de tanto fine terrarum per suum rediturus orbem tristis est. Neminem pecunia diuitem fecit: immò contrà, nulli non maiorem sui cupiditatem incussit. Quæris, quæ sit huius rei causa? Plus incipit habere posse, qui plus habet. Ad summam, quem voles mihi ex his, quorum nomina cum Crasso Licinóque numerantur, in medium licet protrahas: afferat censum, & quicquid habet, & quicquid sperat, simul computet. Iste, si mihi credis, pauper est; si tibi, potest esse. At hic qui se ad id quod natura exigit, composuit, non tantùm extra sensum est paupertatis, sed extra metum. Sed vt scias quàm difficile sit res suas ad naturalem modum coarctare, hic ipse quem circa naturam diximus, quem tu vocas pauperem, habet aliquid & superuacui. At excæcant populum, & in se conuertunt opes, si numerati multum ex aliqua domo efferatur, si multum auri tecto quoque eius illinitur, si familia aut corporibus lecta, aut spectabilis cultu est. Omnium istorum felicitas in publicum spectat: ille quem nos & populo & fortunæ subduximus, beatus introrsum est. Nā quod ad illos pertinet, apud quos falso diuitiarum nomen inuasit occupata paupertas, sic diuitias habent, quomodo habere dicimur febrem, cùm illa nos habeat. Econtrario dicere debemus, Febris illum tenet. Eodem modo dicendum est, Diuitiæ illum tenent. Nihil ergo monuisse te malim, quàm hoc quod nemo monetur satis: vt omnia naturalibus desideriis metiaris, quibus aut gratis satisfiat, aut paruo. Tantùm miscere vitia desideriis noli. Quæris quali mensa, quali argento, quàm paribus ministeriis & leuibus afferat cibus. Nihil præter cibum natura desiderat.

Nam tibi, cùm fauces vrit sitis, aurea quæris
Pocula? num esuriens fastidis omnia, præter
Pauonem rhombúmque?

Ambitiosa non est fames: contenta desinere est. Quo desinat, non nimis curat. Infelicis luxuriæ ista tormenta sunt. Quærit quemadmodum post satietatem quoque esuriat: quemadmodum non impleat ventrem, sed farciat: quemadmodum sitim prima potione sedatam reuocet. Egregiè itaque Horatius negat ad sitim pertinere, quo poculo aqua, aut quàm eleganti manu ministretur. Nam si pertinere ad te iudicas, quàm crinitus puer, & quàm

quàm pectus: idum sibi poculum porrigat, non sitis. Inter reliqua, hoc nobis natura præstitit præcipuum, quòd necessitati fastidium excussit. Recipiunt supervacua delectum. Hoc parum decens, illud parum lautum, oculos hoc meos lædit. Id actum est ab illo mundi conditore, qui nobis viuendi iura descripsit, vt salui essemus, non delicati. Ad salutem omnia parata sunt & in promptu: deliciis omnia miserè ac sollicitè comparantur. Vtamur ergo hoc naturæ beneficio inter magna numerando: & cogitemus, nullo nomine meliùs illam meruisse de nobis, quàm quia quicquid ex necessitate desideratur, sine fastidio sumitur.

Ep. CXX. Epistola tua per plures quæstiunculas vagata est, sed in vna constitit, & hanc expediri desiderat: Quomodo ad nos boni honestique prima notitia peruenerit. Hæc duo apud alios diuersa sunt, apud nos tantùm diuisa. Quid sit hoc, dicam. Bonum putant esse aliquid, quod vtile est. Itaque hoc & diuitiis, & equo, & vino, & calceo nomen imponunt. Tanta est apud illos boni vilitas, & adeo vsque ad sordida descendit. Honestum putant, cui ratio recti officii constat: tanquam piè curatam patris senectutem, adiutam amici paupertatem, fortem expeditionem, prudentem moderatamque sententiam. Ista duo quidem facimus, sed ex vno. Nihil est bonum, nisi quod honestum est: quod honestum est, vtique bonum. Superuacuum iudico adiicere, quid inter ista discriminis sit, cùm sæpe dixerim. Hoc vnum dicam: Nihil nobis bonum videri, quo quis & malè vti potest. Vides autem, diuitiis, nobilitate, viribus quam multi malè vtantur. Nunc ergo ad id reuertor, de quo desideras dici: Quomodo ad nos prima boni honestique notitia peruenerit. Hoc nos docere natura non potuit: Semina nobis scientiæ dedit, scientiam non dedit. Quidam aiunt nos in notitiam incidisse: quod est incredibile, virtutis alicui speciem casu occurrisse. Nobis videtur obseruatio collegisse, & rerum sæpe factarum inter se collatio per analogiam nostro intellectu & honestum & bonum iudicante. Hoc verbum cùm Latini grammatici ciuitate donauerint, ego damnandum non puto, nec in ciuitatem suam redigendum. Vtar ergo illo non tantùm tanquam recepto, sed tanquam vsitato. Quæ sit hæc analogia, dicam. Noueramus corporis sanitatem: ex hac collegimus esse aliquam & animi. Noueramus corporis vires: ex his collegimus esse & animi robur. Aliqua benigna facta, aliqua humana, aliqua fortia, nos obstupefecerant: hæc cœpimus tanquam perfecta mirari. Suberant illis multa vitia, quæ species alicuius conspicui facti fulgórque celabat. Hæc dissimulauimus. Natura iubet augere laudanda. Nemo non gloriam vltra verum tulit. Ex his ergo speciem ingentis boni traximus. Fabricius Pyrrhi regis aurum repulit, maiúsque regno iudicauit, regias opes posse contemnere. Idem medico Pyrrhi promittente venenum se regi daturum, monuit Pyrrhum, caueret insi-

insidias. eiusdem animi fuit, auro non vinci, veneno non vincere. Admirati sumus ingentem virum, quem non regis, non contra regem promissa flexissent, boni exempli tenacem: quod difficillimum est, in bello innocentem: qui aliquod esse crederet etiam in hostes nefas: qui in summa paupertate quam sibi decus fecerat non aliter refugit diuitias quàm venenum. Viue, inquit, beneficio meo Pyrrhe, & gaude, quod adhuc dolebas, Fabricium non posse corrumpi. Horatius Cocles solus impleuit pontis angustias, adimique à tergo sibi reditum, dummodo iter hosti auferretur, iussit: & tam dio restitit prementibus, donec reuulsa ingenti ruina tigna sonuerunt. Postquam respexit, & extra periculum esse patriam periculo suo sensit: Veniat, si quis vult, inquit, sic euntem sequi: ieditque se in præceps: & non minus sollicitus io illo rapido alueo fluminis, vt armatus, quàm vt saluus exiret, retento armorum victricium decore, tam tutus rediit, quàm si ponte venisset. Hæc & eiusmodi facta imaginem nobis ostendére virtutis. Adiiciam quod mirum fortasse videatur. Mala interdum speciem honesti obtulerunt, & optimum ex cōtrario nituit. Sunt enim, vt scis, virtutibus vitia confinia, & perditis quoque ac turpibus recti similitudo est. Sic mentitur prodigus liberalem: cùm plurimum intersit, vtrum quis dare sciat, an seruare nesciat. Multi, inquam, sunt Lucili, qui non donant, sed proiiciunt. Non voco ego liberalem pecuniæ suæ iratum. Imitatur negligentia facilitatem, temeritas fortitudinem. Hæc nos similitudo coēgit attendere, & distinguere specie quidem vicina, re autem plurimum inter se dissidentia. Dum obseruamus eos quos insignes egregium opus fecerat, cœpimus annotare, quis rem aliquam generoso animo fecisset, & magno impetu, sed semel: hunc vidimus in bello fortem, in foro timidum, animosè paupertatem ferentem, humiliter infamiam: factum laudauimus, contempsimus virum. Alium vidimus aduersus amicos benignum, aduersus inimicos temperatum, & publica & priuata sanctè ac religiosè administrantem: non defuisse ei & in his quæ toleranda erant, patientiam, & in his quæ agenda, prudentiam. Vidimus vbi tribuendum esset, plena manu dantem: vbi laborādum, pertinacem, & obnoxium, & lassitudinem corporis animo subleuantem. Præterea idem erat semper & in omni actu par sibi: iam non consilio bonus, sed more eò perductus, vt non tantum rectè facere posset, sed nisi rectè, facere non posset. Intelleximus in illo perfectam esse virtutem: hanc in partes diuisimus. Oportebat cupiditates refrænari, metus comprimi, facienda prouideri, reddenda distribui. Comprehendimus temperantiam, fortitudinem, prudentiam, iustitiam, & suum cuique dedimus officium. Ex quo ergo virtutem intelleximus? Ostendit illam nobis ordo eius, & decor, & constantia, & omnium inter se actionum concordia, & magnitudo super omnia efferens sese. Hinc intel-

lecta

lecta est illa beata vita secundo defluens cursu, arbitrii sui tota. Quomodo ergo hoc ipsum nobis apparuit? dicam. Nunquam vir ille perfectus adeptúsque virtutem, fortunæ maledixit. Nunquam accidentia tristis excepit; ciuem esse se vniuersi & militem credens, labores velut imperatos subiit. Quicquid inciderat, non tanquam malum aspernatus est, & in se casu delatum, sed quasi delegatum sibi. Hoc qualecunque est, inquit, meum est: asperum est, durum est, in ipso nauemus operam. Necessariò itaque magnus apparuit, qui nunquam malis ingemuit, nunquam de fato suo questus est, fecit multis intellectum sui, & non aliter quàm in tenebris lumen effulsit, aduertitque in se omnium animos, cùm esset placidus & lenis, & humanis diuinisque rebus pariter æquus. Habebat perfectum animum, ad summam sui adductus, supra quam nihil est nisi mens Dei, ex qua pars & in hoc pectus mortale defluxit: quod nunquam magis diuinum est, quàm vbi mortalitatem suam cogitat, & scit in hoc natum hominem, vt vita defungeretur: nec domum esse hoc corpus, sed hospitium, & quidem breue hospitium: quod relinquendum est, vbi te grauem esse hospiti videas. Maximum, inquam, mi Lucili, argumentum est animi ab altiori venientis sede, si hæc in quibus versatur, humilia iudicat & angusta, si exire non metuit. Scit enim quo exiturus sit, qui vnde venerit, meminit. Non videmus quàm multa nos incommoda exagitent, quàm malè nobis conueniat hoc corpus. Nunc de ventre, nunc de capite, nunc de pectore ac faucibus querimur. Alias nerui nos, alias pedes vexant: Nunc deiectio, nunc destillatio. Aliquando superest sanguis, aliquando deest. Hinc atque illinc tentamur, & expellimur. Hoc euenire solet in alieno habitantibus. At nos corpus tam putre sortiti, nihilominus æterna proponimus, & in quantum potest ætas humana protendi, tantum spe occupamus, nulla contenti pecunia, nulla potentia. Quid hac re fieri impudentius, quid stultius potest? Nihil satis est morituris, immo morientibus. Quotidie enim propius ab vltimo stamus, & illo vnde nobis cadendum est, hora nos omnis impellit. Vide in quanta cæcitate mens nostra sit. Hoc quod futurum dico, cùm maximè fit, & pars eius magna iam facta est. Nam quod viximus tempus, eo loco est quo erat antequam viximus. Erramus autem, qui vltimum timemus diem: cùm tantundem in mortem singuli conferant. Non ille gradus lassitudinem facit, in quo deficimus, sed ille profitetur. Ad mortem dies extremus peruenit, accedit omnis. Carpit nos illa, non corripit. Ideo magnus animus, conscius sibi melioris naturæ, dat quidem operam, vt in hac statione, qua positus est, honestè se atque industriè gerat: cæterum nihil horum quæ circa ipsum sunt, suum iudicat, sed vt commodatis vtitur, peregrinus & properans. Cùm aliquem huius videremus constantiæ, quid ni subiret nos species non vsitatæ indolis? Vtique si hanc, vt di-

tionem mihi excute, doce leue esse vanúmq. hoc quod felicitas dicitur: vnam illi syllabam facillime accedere. Desiderio tuo satisfaciam, & ad virtutes exhortabor, & vitia conuerberabo, licet aliquis nimium immoderatúmq. in hac parte me iudicet, non desistā persequi nequitiam, & affectus efferatissimos inhibere, & voluptates ituras in dolorem compescere, & votis obstrepere. Quid ni? Cùm maxima malorum optauerimus, & ex gratulatione natum sit quicquid obloquimur. Interim permitte mihi ea, quæ paulò remotiora videntur, excutere. Quærebamus, an esset omnibus animalibus constitutionis suæ sensus. Sensum autem esse ex eo maximè apparet, quod membra aptè & expeditè mouent, non aliter quàm in hoc erudita. Nulli non partium suarum agilitas est. Artifex instrumenta sua tractat ex facili. Rector nauis scit gubernaculum flectere. Pictor colores quos ad reddendam similitudinem multos variósque ante se posuit, celerrimè denotat, & inter ceram opúsque facili vultu ac manu commeat. Sic animal in omnem vsum sui mobile. Mirari solemus scenæ peritos, quòd in omnem significationem rerum & affectuum parata illorum est manus, & verborum velocitatem gestus assequitur. Quod illis ars præstat, his natura. Nemo ægrè molitur artus suos, nemo in vsu sui hæsit. Ad hoc edita protinus faciunt. Cum hac scientia prodeunt, instituta nascuntur. Ideo, inquit, partes suas animalia aptè mouebunt: quia si aliter moueant, dolorem sensura sunt. Ita, vt vos dicitis, coguntur, metúsque illa in rectum, non voluntas, mouet: quod est falsum. Tarda enim sunt, quæ necessitate impelluntur. Agilitas spontaneus motus est. Adeo autem non adigit illa ad hoc doloris timor, vt in naturalem motum etiam dolore prohibente nitantur. Sic infans qui stare meditatur, & ferre se assuescit, simul tentare vires suas cœpit, cadit, & cum fletu toties resurgit, donec se per dolorem ad id quod natura poscit, exercuit. Animalia quædam tergi durioris inuersa tamdiu se torquent, ac pedes exerunt, & obliquant, donec ad locum reponantur. Nullum tormentum sentit supinata testudo. Inquieta est tamen desiderio naturalis status: nec antè desinit niti, quatere se, quàm in pedes constitit. Ergo omnibus constitutionis suæ sensus est, & inde membrorum tam expedita tractatio: nec vllum maius indicium habemus, cum hac illa ad viuendum venire notitia, quàm quòd nullum animal ad vsum sui rude est. Constitutio est, inquit, vt vos dicitis, principale animi quodam modo se habens erga corpus. Hoc tā perplexum & subtile, & vobis quoque vix enarrabile, quomodo infans intelligit? Omnia animalia dialectica nasci oporteret, vt istam finitionem magnæ parti togatorum obscuram intelligāt. Verum erat quod opponis, si ego ab animalibus constitutionis finitionem intelligi dicerem. Nam ipsa constitutio faciliùs natura intelligitur, quàm enarratur. Itaque infans ille quid sit constitutio, non nouit:

R 2 con-

constitutionem suam nouit: & quid sit animal nescit, animal esse se sentit. Præterea ipsam cõstitutionem suam crasse intelligit, & summatim, & obscurè. Nos quoque animum habere nos scimus: quid sit animus, vbi sit, qualis sit, & vnde, nescimus. Qualis ad nos peruenit animi nostri sensus, quamuis naturam eius ignoremus, ac sedem, talis ad omnia animalia constitutionis suæ sensus. Necesse est enim id sentiant, per quod alia quoque sentiunt. Necesse est sensum eius habeant, cui parent, à quo reguntur. Nemo non ex nobis intelligit esse aliquid, quod impetus suos moueat: quid sit illud, ignorat. Et conatum sibi esse scit: quid sit, aut vnde sit, nescit. Sicut infantibus, sic quoque animalibus principalis partis suæ sensus est, non satis dilucidus, non expressus. Dicitis, inquit, omne animal primùm constitutioni suæ conciliari: hominis autem constitutionem rationalem esse: & ideo conciliari hominem sibi, non tanquam animali, sed tanquam rationali: Ea enim parte sibi carus est homo, qua homo est. Quomodo ergo infans conciliari constitutioni rationali potest, cùm rationalis nondum sit? Vnicuique ætati sua constitutio est. Alia infanti, alia puero, alia seni. Omnes enim constitutioni conciliantur, in qua sunt. Infans sine dentibus est: huic constitutioni suæ conciliatur. Enati sunt dentes: huic constitutioni conciliatur. Nam & illa herba, quæ in segetem frugemque ventura est, alienam constitutionem habet tenera, & vix eminens sulco: aliam cùm conualuit, & molli quidem culmo, sed qui ferat onus suum, constituit: aliam cùm flauescit, & ad aream spectat, & spica eius indurui: in quamcunque constitutionem venit, eam tuetur, in eam componitur. Alia est ætas infantis, pueri, adolescentis, senis. Ego tamen idem sum, qui & infans fui, & puer, & adolescens. Sic quamuis alia atque alia cuique constitutio sit, conciliatio constitutionis suæ eadem est. Non enim puerum mihi aut iuuenem, aut senem, sed me natura commendat. Ergo infans ei constitutioni suæ conciliatur, quæ tunc infanti est, non quæ futura iuueni est. Neque enim si aliquid illi maius in quod transeat restat, non hoc quoque in quo nascitur, secundùm naturam est. Primùm sibiipsi conciliatur animal: debet enim aliquid esse, ad quod alia referantur. Voluptatem peto. cui? Mihi. Ergo mei curam ago. Dolorem refugio. Pro quo? Pro me. ergo mei curam ago. Si omnia propter curam mei facio, ante omnia est mei cura. Hæc animalibus inest cunctis: nec inseritur, sed innascitur. Producit fœtus suos natura, non abiicit. Et quia tutela certissima ex proximo est, sibi quisq. commissus est. Itaque vt in prioribus dixi, tenera quoque animalia è materno viscero vel quoquo modo effusa, quid sit infestũ ipsis, protinus norunt, & mortifera deuitant: vmbrã quoque transuolantium reformidant, obnoxia auibus rapto viuentibus. Nullum animal ad vitam prodit sine metu mortis. Quemadmodum, inquit,

edi-

editum animal intellectum habere, aut salutaris, aut mortiferæ rei potest? Primùm quæritur, an intelligat, non quemadmodū intelligat. Esse autem illis intellectum, ex eo appâret, quod nihil amplius, si intellexerint, faciant. Quid est quare pauonem, quare anserem gallina non refugiat, quum tanto minorem, & ne notum quidem sibi accipitrem fugiat? Quare pulli felem timent, canem non timēt? Appâret illis inesse scientiam nocituri, non experimento collectam. Nam antequam possint experiri, cauent. Deinde, ne hoc casu existimes fieri, nec metuunt alia quàm debent, nec vnquam obliuiscuntur. Huius tutelæ & diligentiæ æqualis est illis à pernicioso fuga. Præterea non fiunt timidiora viuendo. Ex quo quidem appâret, non vsu illa ad hoc peruenire, sed naturali amore salutis suæ. Et tardum est & varium, quod vsus docet. Quicquid natura tradit, & æquale est omnibus & statim. Si tamen exigis, dicam, quomodo omne animal perniciosa intelligere conetur. Sentit se carne constare. Itaque sentit, quid sit, quo secari caro, quo vri, quo obteri possit. Quæ sunt animalia armata ad nocendum, horum speciem trahit inimicam & hostilem. Inter se ista coniuncta sunt. Simul enim conciliatur saluti suæ quicque: & quæ iuuant, illa petit, læsura formidat. Naturales à contrariis aspernationes sunt. Sine vlla cogitatione, sine consilio fit, quicquid natura præcipit. Non vides, quanta subtilitas sit apibus ad fingenda domicilia? quāta diuidui laboris obeundi concordia? Non vides quàm nulli mortalium imitabilis sit illa araneæ textura? quanti operis sit, fila disponere? alia in rectum immissa firmamenti loco, alia in orbem currentia ex denso rara, quæ minora animalia, in quorum perniciem illa tenduntur, velut retibus implicata teneant. Nascitur ars ista, non discitur. Itaque nullum est animal altero doctius. Videbis aranearum pares telas, par in fauis angulorum omnium foramen. Incertum est & inæquale, quicquid ars tradit, ex æquo venit quod natura distribuit. Hæc nihil magis quàm tutelam sui, & eius peritiam tradidit. Ideoque etiam simul incipiunt, & discere & viuere. Nec est mirum cum eo nasci illa, sine quo frustra nascerentur. Primum hoc instrumentum illis natura contulit, ad permanendum in conciliatione & caritate sui. Non poterant salua esse, ni vellent. Nec hoc per se profuturū erat: sed sine hoc nulla res profuisset. Sed in nullo deprehendes vilitatem sui, ne negligentiam quidem. Tacitis quoque & brutis, quamuis in cetera torpeant, ad viuendum solertia est. Videbis quæ aliis inutilia sint, sibi ipsa non deesse.

EP. CXXII. DETRIMENTVM iam dies sensit: resiluit aliquantulum: ita tamen, vt liberale adhuc spatium sit, si quis cum ipso, vt ita dicam, die surgat, officiosior meliórque quàm si quis illum expectat, vt luce prima exeat. Turpis qui alto sole semisomnis iacet, cuius vigilia medio die incipit. & adhuc multis hoc antelucanum est. Sunt qui officia lucis noctisque per-

peruertunt: nec ante diducunt oculos hesterna graues crapula, quàm appetere nox cœpit. Qualis illorum conditio dicitur, quos natura (vt ait Virgilius) pedibus nostris subditos è contrario posuit,

Nosque vbi primus equis oriens afflauit anhelis,
Illis sera rubens accendit lumina vesper.

Talis horum contraria omnibus non regio, sed vita est. Sunt quidam in eadem vrbe antipodes, qui, vt M.Cato ait, nec orientem vnquam solem viderunt, nec occidentem. Hos tu existimas scire, quemadmodum viuendum sit, qui nesciunt quando? Et hi mortem timent, in quam se viui condiderunt, tam infausti ominis, quàm nocturnæ aues sunt. Licet in vino vnguentóque tenebras suas exigant, licet epulis, & in multa quidem fercula distinctis, totum peruersæ vigiliæ tempus diducant, non conuiuantur, sed iusta sibi faciunt. Mortuis certè interdiu parentatur. At mehercules nullus agenti dies longus est. Extendamus vitam. Huius & officium & argumentum actus est. Circumscribatur nox, & aliquid ex illa in diem transferatur. Aues quæ conuiuiis comparantur, vt immotæ facilè pinguescant, in obscuro continentur: ita sine vlla exercitatione iacentibus, tumor pigrum corpus inuadit; & super membra iners sagina succrescit. Ita istorum corpora qui se tenebris dicauerunt, fœda visuntur. Quippe non speciosior illis, quàm morbo pallentibus color est: languidi & euanidi albent, & in viuis caro morticina est. Hoc tamen minimum in illis malorum dixerim: tanto plus tenebrarum in animo est. Ille in se stupet, ille caligat, inuidet cæcis. Quis vnquam oculos tenebrarum causa habuit? Interrogas, quomodo hæc animo prauitas fiat, auersandi diem, & totam vitam in noctem transferendi? Omnia vitia contra naturam pugnant. Omnia debitum ordinem deserunt. hoc est luxuriæ propositum, gaudere peruersis: nec tantùm discedere à recto, sed quàm longissimè abire. Deinde etiam è contrario isti non videntur tibi contra naturam viuere, qui ieiuni bibunt, qui vinum recipiunt inanibus venis, & ad cibum ebrii transeunt? Atqui frequens hoc adolescentium vitium est, qui vires excolunt. In ipso penè balnei limine, inter nudos bibunt, immò potant, vt sudorē quem mouerunt potionibus crebris ac feruentibus, subinde distringāt. Post prandium aut cœnam bibere, vulgare est. Hoc patresfamiliæ rustici faciunt, & veræ voluptatis ignari. Merum illud delectat, quod non innatat cibo, quod liberè penetrat ad neruos. Illa ebrietas iuuat, quæ in vacuum venit. Non videntur tibi contra naturam viuere, qui commutant cum feminis vestem? Non viuunt contra naturam, qui expectant vt pueritia splendeat tempore alieno? Quid fieri vel crudelius, vel miserius potest? Nunquam vir erit, vt diu virum pati possit: & cùm illum contumeliæ sexus eripuisse debuerat, ne ætas quidem eripiet? Non viuunt contra naturam, qui hieme concupiscunt rosam? fomentóque aquarum ca-

len-

lectulum, & calorum apta mutatione, bruma lilium, florem vernum exprimunt? Non viuunt contra naturam, qui pomaria in summis turribus serunt, quorum siluæ in tectis domorum ac fastigiis nutant, inde ortis radicibus, quo improbè cacumina egissent? Non viuunt contra naturam, qui fundamenta thermarum in mare iaciunt; nec delicatè natare ipsi sibi videntur, nisi calentia stagna fluctu ac tempestate feriantur? Cùm instituerunt omnia contra naturæ consuetudinem velle, nouissimè in totum ab illa desciscunt. Lucet. somni tempus est. Quies est, nunc exerceamur, nunc gestemur, nunc prandeamus. Iam lux propiùs accedit, tempus est cœnæ. Non oportet id facere, quod populus. Res sordida est, trita ac vulgari via viuere. Dies publicus relinquatur, proprium nobis ac peculiare manè fiat. Isti verò mihi defunctorum loco sunt. Quantulum enim à funere absunt, & quidem acerbo, qui ad faces & cereos viuunt? Hanc vitam agere eodem tempore multos meminimus. Inter quos & Attilium Butam prætorium, cui post patrimonium ingens consumptum, Tiberius paupertatem confitenti: Serò, inquit, experrectus es. Recitabat Montanus Iulius carmen, tolerabilis poëta, & amicitia Tiberii notus & frigore. Ortus & occasus libentissimè inserebat. Itaque cùm indignaretur quidam illum tota die recitasse, & negaret accedendum ad recitationes eius, Natta Pinarius ait: Nunquid liberaliùs possum agere? Paratus sum illum audire ab ortu ad occasum. Cùm hos versus recitasset:

Incipit ardentes Phœbus producere flammas,
Spargere se rubicunda dies, iam tristis hirundo
Argutis reditura cibos immittere nidis.
Incipit, & molli partitos ore ministrat:

Varus eques Romanus L. Vinicii comes, cœnarum bonarum assectator, quas improbitate linguæ merebatur, exclamauit: Incipit Buta dormire. Deinde cùm subinde recitasset:

Iam sua pastores stabulis armenta locarunt,
Iam dare sopitis nox nigra silentia terris Incipit:

idem Varus inquit: Quid dicis? Iam nox est: ibo, & Butam salutabo. Nihil erat notius hac eius vita in cõtrarium circumacta, quam, vt dixi, multi eodem tempore egerunt. Causa autem est ita viuendi quibusdam, non quia aliquid existiment noctem ipsam habere iucũdius, sed quia nihil iuuat obuium, & grauis malæ conscientiæ lux est: & omnia concupiscenti aut contemnenti, prout magno aut paruo empta sunt, fastidio est lumen gratuitum. Præterea luxuriosi vitam suam esse in sermonibus, dum viuunt, volunt. Nam si tacetur, perdere se putant operam. Itaque malè habent, quotiens nõ faciunt quod excitet famam. Multi bona comedunt, multi amicas habent. Vt inter istos nomen inuenias, opus est non tantùm luxuriosam rem, sed notabilem facere. In tam occupata ciuitate fabulas vulgaris nequitia non inuenit. Pedonem Albinouanum narrantem

audieramus (erat autem fabulator elegantissimus) habitasse se supra domum Sp. Anii. Is erat ex hac turba lucifugarum. Audio, inquit, circa horam tertiam noctis flagellorum sonos: quaero quid faciat. Dicitur rationes accipere. Audio circa horam sextam noctis clamorem concitatum: quaero quid sit. Dicitur vocem exercere. Quaero circa octauam horam noctis, quis sit ille sonus rotarum, velle gestari dicitur. Circa lucem discurritur. Pueri vocantur, cellarii, coqui tumultuantur. Quaero quid sit. Dicitur mulsum & alicam poposcisse, à balneo exisse. Excedebat, inquis, coena eius diem? minimè. Valde enim frugaliter viuebat, nihil consumebat nisi noctem. Itaque crebrò dicentibus illum quibusdam auarum & sordidum: Vos, inquit, illum & lychnobium dicetis: Non debes admirari, si tantas inuenis vitiorum proprietates: varia sunt, & innumerabiles habent facies. Comprehendi eorum genera nō possunt. Simplex recti cura est, multiplex praui, & quantumuis nouas declinationes capit. Idem moribus euenit naturam rerum sequentium. Faciles sunt, soluti sunt, exiguas differentias habēt: ab his distorti plurimum, & omnibus & inter se dissident. Causa tamen praecipua mihi videtur huius morbi, vitae cōmunis fastidium. Quomodo cultu se à ceteris distinguunt, quomodo elegantia coenarum, munditiis vehiculorum, sic volunt separare etiam temporum dispositione: nolunt solita peccare, quibus peccandi praemium infamia est. Hanc petunt omnes isti, qui, vt ita dicam, retro viuunt. Ideo, Lucili, tenenda nobis via est, quam natura praescripsit, nec ab illa declinandum. Illam sequentibus omnia facilia & expedita sunt: cōtra illam nitentibus, non alia vita est, quàm contra aquam remigantibus.

Ep. CXXIII. Itinere confectus incommodo magis, quàm lōgo, in Albanum meum nocte multa perueni. Nihil habeo paratum, nisi me. Itaque in lecto lassitudinem pono: hanc coqui, hanc pistoris moram boni consulo. Mecum enim de hoc ipso loquor, quàm nihil sit graue, quod leuiter excipias: quàm indignandum nihil, nisi ipse indignando astruas. Non habet panem meus pistor: sed habet villicus, sed habet atriensis, sed habet colonus. Malum panem, inquis. Expecta, bonus fiet: etiam illum tenerum tibi, & siligineum fames reddet. Ideo non est antè edendum, quàm illa imperet. Expectabo ergo: nec antè edam, quàm aut bonum panem habere coepero, aut malum fastidire desiero. Necessarium est, paruo assuescere. Multae difficultates locorum, multae temporum etiam locupletibus & instructis ac regibus occurrunt. Quicquid vult, habere nemo potest: illud potest, nolle quod non habet: rebus oblatis hilaris vti. Magna pars libertatis est, bene moratus venter, & contumeliae patiens. Aestimari non potest, quantam voluptatem capiam ex eo quòd lassitudo mea sibiipsa acquiescit. Non vnctiones, non balneum, non vllum aliud remedium quàm tempo-

temporis quæro. Nam quod labor contraxit, quies tollit. hæc qualiscunque cœna adiiciali iucundior erit. Aliquando enim experimentum animi sumpsi subitum: hoc est, simplicius & verius. Nam vbi se præparauit, & indixit sibi patientiam, non æquè appâret, quantum habeat veræ firmitatis. Illa sunt certissima argumenta, quæ ex tempore dedit, si non tantùm æquus molesta, sed placidus aspexit, si non excanduit, non litigauit; si, quod dari deberet, ipse sibi non desiderando suppleuit, & cogitauit, aliquid consuetudini suæ, sibi nihil deesse. Multa quàm superuacua essent, non intelleximus nisi cùm deesse cœperunt. Vtebamur enim illis, non quia debebamus, sed quia habebamus. Quàm multa autem paramus, quia alii parauerunt? quia apud plerosque sunt? Inter causas malorum nostrorum est, quòd viuimus ad exempla: nec ratione componimur, sed consuetudine abducimur. Quod si pauci facerent, nollemus imitari: cùm plures facere cœperunt, quasi honestius sit, quia frequentius, sequimur: & recti apud nos locum tenet error, vbi publicus factus est. Omnes iam sic peregrinantur, vt illos Numidarum præcurrat equitatus, vt agmen cursorum antecedat. Turpe est, nullos esse, qui occurrentes via deiiciant, qui honestum hominem venire magno puluere ostendant. Omnes iam mulos habent, qui crystallina & murrina & cælata magnorum artificum manu, portent. Turpe est, videri, eas te habere sarcinas, quæ tuto concuti possint. Omnium pædagiā oblitā facie vehuntur, ne sol, ne frigus teneram cutem lædat. Turpe est, neminem esse in comitatu puerorum, cuius sana facies medicamentum desideret. Horum omnium sermo vitandus est. Hi sunt, qui vitia tradunt, & alio aliunde transferunt. Pessimum genus hominum videbatur, qui verba gestarent. Sunt quidam qui vitia gestant. Horum sermo multū nocet. Nam etiam si non statim officit, semina in animo relinquit, sequitúrque nos etiam cùm ab illis discesserimus, resurrecturum postea malum. Quemadmodum qui audierunt symphoniam, ferunt secum in auribus modulationem ac dulcedinem cantus, quæ cogitationes impedit, nec ad seria patitur intendi: sic adulatorum & praua laudantium sermo diutius hæret quàm auditur: nec facile est, animo dulcem sonum excutere. prosequitur & durat, & ex interuallo recurrit. Ideo claudendæ sunt aures malis vocibus, & quidem primis. nam cum initium fecerunt, admissæque sunt, plus audent. Inde ad hæc perueniunt verba. Virtus & philosophia, & iustitia, verborum inanium crepitus est. Vna felicitas est bona vita: facere omnia liberè, frui patrimonio: hoc est viuere, hoc est se mortalem esse meminisse. Fluunt dies, & irreparabilis vita decurrit. Dubitamus quod iuuat facere, & ætati non semper voluptates decerpturæ, interim dum potest, dum poscit, ingerere? Quid iuuat frugalitate vitro mortem præcurrere, & quicquid illa ablatura est, iam sibi interdicere? Non amicam habes, non puerum, qui amicæ moueat

tqæ, tantùm magna sectari. Sicut illud probo, quòd inania ad aliquem profectum redigis, & tunc tantùm offenderis, vbi summa subtilitate nihil agitur: quod ne nunc quidem fieri laborabo. Quæritur, vtrum sensu an intellectu comprehendatur bonum. Huic adiunctum est, in mutis animalibus & infantibus non esse. Quicunque voluptatem in summo ponût, sensibile iudicant bonum: nos contrà intelligibile, qui illud animo damus. Si de bono sensus iudicarent, nullam voluptatem reiiceremus. Nulla enim non inuitat, nulla non delectat. Et econtrario nullum dolorem volentes subiremus: nullus enim non offendit sensum. Præterea non essent digni reprehensione, quibus nimium voluptas placet, quibúsq; summus est doloris timor. Atqui improbamus gulæ ac libidini deditos, & contemnimus illos qui nihil viriliter ausuri sunt doloris metu. Quid autem peccant, si sensibus, id est, iudicibus boni ac mali, parent? His enim tradidisti appetitionis & fugæ arbitrium. Sed videlicet ratio isti rei præposita est, quemadmodum debeat de vita, quemadmodum de virtute, de honesto, sic & de bono malóque constitui. Nam apud istos vilissimæ parti datur de meliore sententia, vt de bono pronunciet sensus, obtusa res & hebes, & in homine quàm in aliis animalibus tardior. Quid si quis velit non oculis, sed tactu minuta discernere? subtilior ad hoc nulla acies quàm oculorum & intentior daretur, bonum malúmque dignoscere, vides in quanta ignorantia veritatis versetur, & quàm humi sublimia ac diuina proiecerit, apud quem de summo bono malóque iudicat tactus. Quemadmodum, inquit, omnis scientia atque ars aliquid debet habere manifestum, sensu comprehensum, ex quo oriatur & crescat: sic beata vita fundamentum & initium à manifestis ducit, & eo quod sub sensum cadit. Nempe vos à manifestis beatam vitam sui initium capere dicitis. Dicimus beata esse, quæ secundum naturam sunt. Quid autem secundum naturam sit, palàm & protinus appâret, sicut quid sit integrum. Quid est secundùm naturam? quod contingit & protinus nato, non dico bonum, sed initium boni. Tu summum bonum voluptatem infantiæ donas, vt inde incipiat nascens, quo consummatus homo peruenit. Cacumen radicis loco ponis. Siquis diceret illum in materno vtero iacentem vixq; inceptum, tenerum & imperfectum, & informem, iam in aliquo bono esse, apertè videretur errare. Atqui quantulum interest inter eum qui cum maximè vitam accipit, & illum qui maternorũ viscerũ latens onus est? Vterque, quantum ad intellectum boni ac mali, æquè maturus est: quia non magis infans adhuc boni capax est, quàm arbor, aut mutum aliquod animal. Quare autem bonum in arbore animalique muto non est? quia nec ratio. Ob hoc in infante quoque non est: nam & huic deest. Tunc ad bonum perueniet, cùm ad rationem peruenerit. Est aliquod irrationale animal. Est aliquod nõ-

dum rationale. Est rationale, sed imperfectum. In nullo horum bonum. Ratio illud secum affert. Quid ergo inter ista quæ retuli distat? Nunquam erit bonum in eo quod irrationale est: In eo quod nondum rationale est, tunc esse bonum non potest: in imperfecto iam potest esse bonum, sed non est. Ita dico, Lucili, bonum non in quolibet corpore, non in qualibet ætate inuenitur: & tantum abest ab infantia, quantum à primo vltimum, quantum ab initio perfectum: ergo nec in vtero, modò coalescente corpusculo, est. Quid ni non sit? non magis quàm in semine. Vt si dicas, aliquod arboris, aut sati bonum: hoc non est in prima fronde, quæ emissa cùm maxime prorumpit. Est aliquod bonum tritici: hoc non, dum est in herba lactente: nec cùm folliculo se exerit spica mollis, sed cùm frumentum æstas & debita maturitas coxit. Quemadmodum omnis natura bonum suum nisi consummata non profert: ita hominis bonum non est in homine, nisi cùm in illo ratio perfecta est. Quod autem hoc sit bonum, dicam. Liber animus est ac rectus, alia subiiciens sibi, se nulli. Hoc bonum àdeo non recipit infantia, vt pueritia non speret, adolescẽtia improbè speret. Bene agitur cum senectute, si illuc longo studio intentóque peruenit, vbi & hoc & bonum, & intelligibile est. Dixisti, inquit, aliquod bonum esse arboris, aliquod herbæ. Potest ergo esse aliquod & infantis. Verum bonum nec in arboribus, nec in mutis animalibus est: hoc quod in illis bonum est, precario bonum dicitur. Quod est? inquis. hoc quod secundum naturam cuiusq. est. Bonum quidem cadere in mutum animal nullo modo potest. Felicioris meliorisque naturæ est. Nisi vbi rationi locus est, bonum non est. Quatuor hæ naturæ sunt, arboris, animalis, hominis, & Dei. Hæc duo quæ irrationalia sunt, eandem naturam habent. Illa diuersa sunt, quod alterum immortale, alterum mortale est. Ex his ergo vnius bonum natura perficit, Dei scilicet: alterius cura, hominis. Cetera in sua natura perfecta sunt, non verè perfecta, à quibus abest ratio. Hoc enim demum perfectum est, quod secundum vniuersam naturam perfectum est. Vniuersa autem natura rationalis est: cetera possunt in suo genere perfecta esse. In quo non potest beata vita esse, nec id potest quo beata vita efficitur. Beata autem vita bonis efficitur. In muto animali non est quo beata vita efficitur. Ergo in muto animali bonum nõ est. Mutum animal sensu comprehendit præsentia: præteritorum reminiscitur, cùm id incidit quo sensus admonetur: tanquam equus reminiscitur viæ, cùm ad initium eius admotus est. In stabulo quidem nulla viæ, quāuis sæpe calcatæ, memoria est. Tertium verò tempus, id est futurum, ad muta non pertinet. Quomodo ergo potest eorum videri perfecta natura, quibus vsus perfecti temporis non est? Tempus enim tribus partibus constat: præterito, præsente, & futuro. Animalibus tãtùm quod breuissimum est, in transcursu datum, præsens: præteriti rara memoria est, nec vnquam reuocatur,

uocatur, nisi præsentium occursu. Non potest ergo perfectæ naturæ bonum in imperfecta esse natura. Aut si natura habet, hoc habet, quod habent & sata. Nec illud nego, ad ea quæ videntur, secundùm naturam, magnos esse mutis animalibus impetus & concitatos, sed inordinatos ac turbidos. Nunquam autem aut inordinatum est bonum aut turbidum. Quid ergo, inquis, muta animalia perturbatè & indispositè mouentur? Dicerē illa perturbatè & indispositè moueri, si naturæ illorū ordinē caperet. Nunc mouentur secundùm naturam suam. Perturbatum enim id est, quod esse aliquando & nō perturbatum potest. Sollicitum est, quod potest esse securum. Nulli vitium est, nisi cui virtus potest esse. Mutis animalibus talis ex sua natura motus est. Sed ne te diu teneam, aliquod erit bonum in muto animali, erit aliqua virtus, erit aliquid perfectum: sed quale? Nec bonum absolutè, nec virtus, nec perfectum. Hæc enim rationabilibus solis contingunt, quibus datum est scire, quare, quatenus, quemadmodum. Ita bonum in nullo est, nisi in quo ratio. Quo nunc pertineat ista disputatio, quæris, & quid animo tuo profutura sit, dico: Et exercet illum, & acuit, & vtique aliquid acturum occupatione honesta tenet. Prodest autem & quod moratur ad praua properantem. Sed illud dico, nullo modo prodesse tibi possum magis, quàm si tibi bonum tuum ostendo, si te à mutis animalibus separo, si cum Deo pono. Quid, inquam, vires corporis alis & exerces? Pecudibus istas maiores ferisque natura concessit. Quid excolis formam? Cùm omnia feceris, à multis animalibus decore vinceris. Quid capillum ingenti diligentia comis? Cum illum vel effuderis more Parthorum, vel Germanorum nodo vinxeris, vel vt Scythæ solent, sparseris: in quolibet equo densior iactabitur iuba, horrebit in leonum ceruice formosior. Cùm te ad velocitatem parauerisr, par lepusculo non eris. Vis tu, relictis in quibus vinci te necesse est, dum in aliena niteris, ad bonum reuerti tuum? Quod hoc est? animus scilicet emendatus ac purus, æmulator Dei, super humana se extollens, nihil extra se sui ponens. Quod ergo in te bonum est? Perfecta ratio. Hanc tu ad summum finem euoca, in quantum potest plurimùm crescere. Tunc beatum esse te iudica, cùm tibi ex te gaudium omne nascetur. Cùm in his quæ homines eripiunt, optant, custodiunt, nihil inueneris, non dico quod malis, sed quod velis. Breuem tibi formulam dabo, qua te metiaris, qua perfectum esse iam sentias. Bonum tunc habebis tuum, cùm intelliges infelicissimos esse felices.

L. ANNÆI SENECÆ,

QVARE BONIS VIRIS mala accidant, cùm sit prouidentia, LIBER VNVS.

CAPVT I.

QVÆSISTI à me, Lucili, quid ita, si prouidentiâ mũdus ageretur, multa bonis viris acciderent mala. Hoc commodiùs in contextu operis redderetur, cùm præesse vniuersis prouidẽtiam probaremus, & interesse nobis Deum. Sed quoniam à toto particulã reuelli places, & vnam contradictionem manente lite integra soluere, faciam rem non difficilem, causam deorum agã. Superuacuum est in præsentia ostendere non sine aliquo custode tantum opus stare, nec hunc siderum certũ discursum fortuiti impetus esse, & quæ casus incitat, sæpe turbari, & citò arietare: hanc inoffensam velocitatem procedere æternæ legis imperio, tantum rerum terra marique gestantem, tantum clarissimorum luminum & ex dispositione lucentium: nõ esse materiæ errantis hunc ordinẽ: neque quæ temerè coierunt, tanta arte pendere, vt terrarum grauissimum pondus sedeat immotum, & circa se properantis cœli fugam spectet, vt infusa vallibus maria molliant terras, nec vllum incrementum fluminum sentiant, vt ex minimis seminibus nascantur ingentia. Ne illa quidem quæ videntur confusa & incerta, pluuias dico, nubesque, & elisorum fulminum iactus, & incendia ruptis montium verticibus effusa, tremores labantis soli, & alia quæ tumultuosa pars rerum circa terras mouet, sine ratione, quamuis subita sint, accidunt: sed suas & illa causas habent non minùs quàm quæ alienis locis conspecta miraculo sunt, vt in mediis fluctibus calentes aquæ, & noua insularum in vasto exilientium maris spatia. Iam verò siquis obseruauerit nudari litora pelago in se recedente, eadémque intra exiguum tempus operiri, credet cæca quadam volutatione modò contrahi vndas, & introrsum agi, modò erumpere, & magno cursu repetere sedem suam; cùm illæ interim portionibus crescunt, & ad horam ac diem subeunt ampliores minorésq. prout illas lunare sidus elicuit, ad cuius arbitrium oceanus exundat: suo ista tempori reseruentur: eo quidem magis, quòd tu non dubitas de prouidentia, sed quereris. In gratiam te reducã cum diis, aduersus optimos optimis. Neque enim natura patitur, vt bona bonis noceãt. Inter bonos viros ac Deum amicitia est, cõciliante virtute. Amicitiam dico? immo etiam necessitudo & simi-

similitudo: quoniam quidem bonus ipse tempore tantum à Deo differt, discipulus eius, æmulatórque, & vera progenies, quem parens ille magnificus, virtutum non lenis exactor, sicut seueri patres, durius educat. Itaque cùm videris bonos viros acceptósque diis laborare, sudare, per arduum escendere, malos autem lasciuire, & voluptatibus fluere: cogita filiorum nos modestia delectari, vernularum licentia: illos disciplina tristiori contineri, horum ali audaciam. Idem tibi de Deo liqueat. Bonum virum in deliciis non habet: experitur, indurat, sibi illum præparat.

CAP. II. QVARE multa bonis viris aduersa eueniunt? Nihil accidere bono viro mali potest. Non miscentur contraria. Quemadmodum tot amnes, tantum supernè deiectorum imbrium, tanta mediterraneorum vis fontium non mutant saporem maris, nec remittunt quidem: ita aduersarum impetus rerum viri fortis non vertit animum. Manet in statu, & quicquid euenit, in suum colorem trahit. Est enim omnibus externis potentior: nec hoc dico, non sentit illa, sed vincit: & alioquin quietus placidúsque contra incurrentia attollitur. Omnia aduersa, exercitationes putat. Quis autem, vir modò, & erectus ad honesta, non est laboris appetens iusti, & ad officia cum periculo promptus? Cui non industrio otium pœna est? Athletas videmus, quibus virium cura est, cũ fortissimis quibusq. confligere, & exigere ab his, per quos certamini præparantur, vt totis contra ipsos viribus vtantur: cædi se vexarique patiuntur; & si non inueniunt singulos pares, pluribus simul obiciuntur. Marcet sine aduersario virtus. Tunc apparet quanta sit, quantum valeat polleátque, cùm quid possit, patientia ostendit. Scias licet idem viris bonis esse faciendum, vt dura ac difficilia non reformident, nec de fato querantur. Quicquid accidit, boni consulant, in bonum vertant. Non quid, sed quemadmodum feras, interest. Non vides quanto aliter patres, aliter matres indulgeant? Illi excitari iubent liberos ad studia obeunda maturè: feriatis quoque diebus, non patiuntur esse otiosos, & sudorem illis & interdum lacrimas excutiunt. At matres fouere in sinu, continere in vmbra volunt: nũquam flere, nunquam tristari, nunquam laborare. Patrium habet Deus aduersus bonos viros animum, & illos fortiùs amat: &, Operibus, inquit, doloribus, ac damnis exagitentur, vt verum colligant robur. Languent per inertiam saginata: nec labore tantùm, sed mole, & ipso sui onere deficiunt. Non fert vllum ictum illæsa felicitas. At vbi assidua fuit cum incommodis suis rixa, callum per iniurias ducit, nec vlli malo cedit: sed etiam si ceciderit, de genu pugnat. Miraris tu, si Deus ille bonorum amantissimus, qui illos quàm optimos esse atque excellentissimos vult, fortunam illis cum qua exerceantur, assignat? Ego verò non miror si quando voluptatem capiunt dii, dum spectant magnos viros colluctantes cum aliqua calamitate. Nobis interdum voluptati est, si ado-

si adolescens constantis animi irruentem feram venabulo excepit, si leonis incursum interritus pertulit: tantóque spectaculum est gratius, quanto id honestior fecit. Non sunt ista quæ possunt deorum in se vultum convertere, sed puerilia, & humanæ oblectamenta levitatis. Ecce spectaculum dignum, ad quod respiciat intentus operi suo Deus. Ecce par Deo dignum, vir fortis cum mala fortuna compositus: vtique si & prouocauit. Non video, inquam, quid habeat in terris Iupiter pulchrius, si conuertere animum velit, quàm vt spectet Catonem, iam partibus non semel fractis stantem nihilominus inter ruinas publicas rectum. Licet, inquit, omnia in vnius ditionem concesserint; custodiantur legionibus terræ, classibus maria, Cæsarianos portas miles obsideat, Cato qua exeat, habet. Vna manu latam libertati viam faciet. Ferrum istud etiam ciuili bello purum & innoxium, bonas tandem ac nobiles edet operas. Libertatem, quam patriæ non potuit, Catoni dabit. Aggredere anime diu meditatum opus, eripe te rebus humanis. Iam Petreius & Iuba concurrerunt, iacéntque alter alterius manu cæsi. Fortis & egregia fati conuentio: sed quæ non deceat magnitudinem nostram. Tam turpe est Catoni mortem ab vllo petere, quàm vitam. Liquet mihi, cum magno spectasse gaudio deos, quum iam ille vir, acerrimus sui vindex, alienæ saluti consulit, & instruit discedentium fugam: dum etiam studia nocte vltima tractat, dum gladium sacro pectori infigit, dum viscera spargit, & illam sanctissimam animam, indignamque quæ ferro contaminaretur, manu educit. Inde crediderim fuisse parum certum & efficax vulnus. Non fuit diis immortalibus satis, spectare Catonem semel. retenta ac reuocata virtus est, vt in difficiliori parte se ostenderet. Non enim tam magno animo mors initur, quàm repetitur. Quid ni libenter spectarent alumnum suum tam claro ac memorabili exitu euadentem? Mors illos consecrat, quorum exitum & qui timent, laudant.

CAP. III. SED iam procedente oratione ostendam, quàm non sint quæ videntur, mala. nunc illud dico, ista quæ tu vocas aspera, quæ aduersa & abominanda, primùm pro ipsis esse, quibus accidunt, deinde pro vniuersis: quorum maior Diis cura est, quàm singulorum. Post hæc volentibus accidere, ac dignos malo esse, si nolint. His adiiciam, fato ista fieri, rectè eadem lege bonis euenire qua sunt boni: persuadebo inde tibi, ne vnquam boni viri miserearis. Potest enim miser dici, non potest esse. Difficillimum ex omnibus quæ proposui, videtur quod primum dixi: pro ipsis esse quibus eueniunt, ista quæ horremus ac tremimus. Pro ipsis est, inquis, in exilium proiici, in egestatem deduci, liberos, coniugem efferre, ignominia affici, debilitari? Si miraris, hoc pro aliquo esse, miraberis quosdam ferro & igne curari, nec minùs fame ac siti. Sed si cogitaueris tecum, remedii causa quibusdam & radi ossa & legi, & extrahi venas, & quædam ampu-

tari

tari membra, quæ sine totius pernicie corporis hærere non poterant: hoc quoque patieris probari tibi, quædam incommoda pro his esse, quibus accidunt: tam mehercules quam quædam quæ laudantur atque appetuntur, contra eos esse, quos delectauerunt, simillima cruditatibus, ebrietatibúsque, & ceteris quæ necant per voluptatem. Inter multa magnifica. Demetrii nostri & hæc vox est, à qua recens sum, sonat adhuc & vibrat in auribus meis. Nihil, inquit, mihi videtur infelicius eo, cui nihil vnquam euenit aduersi. Non licuit enim illi se experiri. vt ex voto illi fluxerint omnia, vt ante votum: malè tamen de illo dii iudicauerunt. Indignus visus est, à quo vinceretur aliquãdo fortuna; quæ ignauissimum quemque refugit. quasi dicat: Quid ego istum mihi aduersarium assumam? statim arma submittet. Non opus est in illum tota potẽtia mea, leui comminatione pelletur. Non potest sustinere vultum meum. Alius circumspiciatur, cum quo conferre possimus manum: pudet congredi cum homine vinci parato: Ignominiam iudicat gladiator, cum inferiore componi: & scit eum sine gloria vinci, qui sine periculo vincitur. Idem facit fortuna: fortissimos sibi pares quærit, quosdam fastidio transit. Contumacissimum quemque & rectissimum aggreditur, aduersus quẽ vim suam intendat. Ignem experitur in Mucio, paupertatem in Fabricio, exilium in Rutilio, tormenta in Regulo, venenum in Socrate, mortem in Catone. Magnum exemplum, nisi mala fortuna, non inuenit. Infelix est Mucius, quòd dextera ignes hostium premit? & ipse à se exigit erroris sui pœnas? quòd Regem, quem armata manu non potuit, exusta fugat? Quid ergo? felicior esset, si in sinu amicæ foueret manum? Infelix est Fabricius, quod rus suum, quantum à republica vacauit, fodit? quod bellum tam cum Pyrrho, quam cum diuitiis gerit? quod ad focum cœnat illas ipsas radices, & herbas, quas in agro repurgando triumphalis senex vulsit? Quid ergo? felicior esset, si in ventrem suum longinqui litoris pisces, & peregrina aucupia congereret? Si conchyliis superi atque inferi maris, pigritiam stomachi nauseantis erigeret? Si ingenti pomorum strue cingeret primæ formæ feras, captas multa cæde venantium? Infelix est Rutilius, quod qui illum damnauerunt, causam dicent omnibus sæculis? quòd æquiore animo passus est se patriæ eripi, quam sibi exilium? quod Sullæ dictatori solus aliquid negauit, & reuocatus non tantum retrocessit, sed longius fugit? Viderint, inquit, hoc isti, quos Romæ deprehendit felicitas tua. Videant largum in foro sanguinem & supra Seruilium lacum (id enim proscriptionis Sullanæ spoliarium est) senatorum capita, & passim vagantes per vrbem percussorum greges: & multa millia ciuium Romanorum, vno loco post fidem, immo per ipsam fidem trucidata. Videant ista, qui exulare non possunt. Quid ergo? felix est L. Sylla, quod illi descendenti ad forum gladio submouetur, quod capita consularium

illum virorum patitur appendi, & pretium cædis per quæstorem ac tabulas publicas numerari? Et hæc omnia facit ille, qui legem Corneliam tulit. Veniamus ad Regulum. quid illi fortuna nocuit, quod illum documentum fidei, documentum patientiæ fecit? Figunt cutem claui, & quocunque fatigatum corpus reclinauit, vulneri incumbit, & in perpetuâ vigiliam suspensa sunt lumina. Quanto plus tormenti, tantò plus erit gloriæ. Vis scire, quàm non pœniteat hoc pretio æstimasse virtutem? Refice illum, & mitte in senatum: eandem sententiam dicet. Feliciorem ergo tu Mæcenatem putas, cui amoribus anxio, & morosæ vxoris quotidiana repudia deflenti somnus per symphoniarum cantum ex longinquo lene resonantium quæritur? Mero se licet sopiat, & aquarum fragoribus auocet, & mille voluptatibus mentem anxiam fallat: tam vigilabit in pluma, quàm ille in cruce. Sed illi solatium est, pro honesto dura tolerare, & ad causam à patientia respicit: hunc voluptatibus marcidum, & felicitate nimia laborantem, magis his quæ patitur vexat causa patiendi. Non vsque eo in possessionem generis humani vitia venerunt, vt dubium sit, an electione fati data, plures Reguli nasci quàm Mæcenates velint. Aut si quis fuerit, qui audeat dicere, Mæcenatem se quàm Regulum nasci maluisse, idem iste, taceat licet, nasci se Terentiam maluit. Malè tractatum Socratem iudicas, quòd illam potionē publicè mixtam non aliter quàm medicamentum immortalitatis obduxit, & de morte disputauit vsque ad ipsam? Malè cum illo actum est, quòd gelatus est sanguis, ac paulatim frigore inducto venarum vigor constitit? Quanto magis huic inuidendum est, quam illis quibus gemmâ ministratur, quibus exoletus omnia pati doctus, suspensam auro niuem diluit. Hi quicquid biberint, vomitu remetientur tristes, & bilem suam regustantes. At ille venenum lætus & libens hauriet. Quod ad Catonem pertinet, satis dictum est: summamque illi felicitatem contigisse cōsensus hominum fatebitur. quem sibi rerum natura delegit, cum quo metuenda collideret. Inimicitiæ potentium graues sunt. Opponatur simul Pompeio, Cæsari & Crasso. Graue est, à deterioribus honore anteiri. Vatinio postferatur. Graue est, ciuilibus bellis interesse: toto terrarum orbe pro causa bona tam infeliciter quàm pertinaciter militet. Graue est, sibi manus afferre. faciat. Quid per hoc consequar? vt omnes sciant, non esse hæc mala, quibus ego dignum Catonem putaui.

CAP. IIII. PROSPERA in plebem ac vilia ingenia deueniunt. At calamitates terroresque mortalium sub iugum mittere, proprium magni viri est. Semper verò esse felicem, & sine morsu animi velle transire vitam, ignorare est rerum naturæ alteram partem. Magnus es vir; sed vnde scio, si tibi fortuna non dat facultatem exhibendæ virtutis? Descendisti ad Olympia: sed nemo præter te. coronam habes, victoriam non habes. Non gratulor tanquam

quàm viro forti, sed tanquam consulatum præturámve adepto. honore auctus es. Idem dicere & bono viro possum, si illi nullam occasionem difficilior casus dedit, in qua vna vim sui animi ostenderet. Miserum te iudico, quòd nunquam fuisti miser. transisti sine aduersario vitam. Nemo sciet quid potueris: ne tu quidem ipse. Opus est enim ad notitiam sui, experimento. quid quisque posset, nisi tentando non didicit. Itaque quidam vltro se cessantibus malis obtulerunt, & virtuti ituræ in obscurum, occasionem per quam enitesceret, quæsierunt. Gaudent, inquam, magni viri aliquando rebus aduersis, non aliter quàm fortes milites bellis. Ego mirmillonem sub C. Cæsare de raritate munerum audiui querentem: Quàm bella, inquit, ætas perit! Auida est periculi virtus, & quo tendat, non quid passura sit, cogitat: quoniam & quod passura est, gloriæ pars est. Militares viri gloriantur vulneribus, læti fluentem meliori casu sanguinem ostentant. Idem licet fecerint, qui integri reuertuntur ex acie, magis spectatur, qui saucius redit. Ipsis, inquam, Deus consulit, quos esse quàm honestissimos cupit, quotiens illis materiam præbet aliquid animosè fortiterque faciendi. Ad quam rem opus est aliqua rerum difficultate. Gubernatorem in tempestate, in acie militem intelligas. Vnde possum scire, quantum aduersus paupertatem tibi animi sit, si diuitiis diffluis? Vnde possum scire, quantum aduersus ignominiam & infamiã odiúmque populare constantiæ habeas, si inter plausus senescis; si te inexpugnabilis, & inclinatione quadam mentium pronus fauor sequitur? Vnde scio quàm æquo animo laturus sis orbitatem, si quoscunque sustulisti, vides? Audiui te, cùm alios consolareris: tunc conspexissem, si te ipse consolatus esses, si te ipse dolere vetuisses. Nolite, obsecro vos, expauescere ista, quæ dii immortales velut stimulos admouere animis. Calamitas, virtutis occasio est. Illos meritò quis dixerit miseros, qui nimia felicitate torpescunt, quos velut in mari lento tranquillitas iners detinet. Quicquid illis inciderit, nouum veniet. Magis vrgent sæua inexpertos. Graue est teneræ ceruici iugum. Ad suspicionem vulneris tiro pallescit: audacter veteranus cruorem suum spectat, qui scit se sæpe vicisse post sanguinem. Hos itaque Deus quos probat, quos amat, indurat, recognoscit, exercet: eos autem quibus indulgere videtur, quibus parcere, molles venturis malis seruat. Erratis enim, si quem iudicatis exceptum. Veniet ad illum diu felicem sua portio. Quisquis videtur dimissus esse, dilatus est. Quare Deus optimum quemque aut mala valetudine, aut luctu afficit? Quare in castris quoque periculosa fortissimis imperantur? Dux lectissimos mittit, qui nocturnis hostes aggrediantur insidiis, aut explorent iter, aut præsidium loco deiiciant. Nemo eorum qui exeunt, dicit, Malè de me imperator meruit: sed, Bene iudicauit. Idem dicant quicunque

quæ iubentur ipsi, timidi ignauique flebiles: Digni visi sumus Deo, in quibus experiretur, quantum humana natura posset pati. Fugite delicias, fugite eneruantem felicitatem, qua animi permadescunt, nisi aliquid interuenit, quod humanæ sortis admoneat velut perpetua ebrietate sopiti. Quem specularia semper ab afflatu vindicarunt, cuius pedes inter fomenta subinde mutata tepuerunt, cuius cœnationes subditus & parietibus circumfusus calor temperauit, hunc leuis aura non sine periculo stringet. Cùm omnia quæ excesserunt modum, noceant, periculosissima felicitatis intemperantia est. Mouet cerebrum, in vanas mentes imagines euocat, multum inter falsum ac verum mediæ caliginis fundit. Quid ni satius sit, perpetuam infelicitatem, quæ aduocat ad virtutem, sustinere, quàm infinitis atque immodicis bonis rumpi? Leuior ieiunio mors est: cruditate dissiliunt. Hanc itaque rationem dii sequuntur in bonis viris, quam in discipulis suis præceptores: qui plus laboris ab his exigunt, in quibus certior spes est. Nunquid tu inuisos esse Lacedæmoniis liberos suos credis, quorum experiuntur indolem publicè verberibus admotis? Ipsi illos patres adhortantur, vt ictus flagellorum fortiter perferant, & laceros ac semianimes rogant, perseuerent vulnera præbere vulneribus. Quid mirum, si dure generosos spiritus Deus tentat? Nunquam virtutis molle documentum est. Verberat nos & lacerat fortuna. Patiamur. Non est sæuitia: certamen est. quo sæpiùs adierimus, fortiores erimus. Solidissima pars est corporis, quam frequens vsus agitauit. Præbendi fortunæ sumus, vt contra ipsam ab ipsa duremur. Paulatim nos sibi pares faciat. Contemptum periculorum assiduitas periclitandi dabit. Sic sunt nauticis corpora ferendo mari dura: agricolis manus tritæ. Ad excutienda tela militares lacerti valent. Agilia sunt membra cursoribus. Id in quoque solidissimum est, quod exercuit. Ad contemnendam malorum potentiam, animus patientia peruenit: quæ quid in nobis efficere possit, scies, si aspexeris, quantum nationibus nudis & inopia fortioribus, labor præstet. Omnes considera gentes, in quibus Romana pax desinit: Germanos dico, & quicquid circa Istrum vagarum gentium occursat. Perpetua illos hyems, triste cælum premit, malignè solum sterile sustentat, imbrem culmo aut fronde defendunt, super durata glacie stagna persultant, in alimentum feras captant. Miseri tibi videntur? Nihil miserum est, quod in naturam consuetudo perduxit. Paulatim enim voluptati sunt, quæ necessitate cœperunt. Nulla illis domicilia, nullæ sedes sunt, nisi quas lassitudo in diem posuit. Vilis, & hic quærendus manu victus, horrida iniquitas cæli, intecta corpora: hoc quod tibi calamitas videtur, tot gentium vita est. Quid miraris bonos viros, vt confirmentur, concuti? Non est arbor solida, nec fortis, nisi in quam frequens ventus incursat: ipsa enim vexatione constringitur, & radices certius figit:

ſigit: Fragiles ſunt, quæ in aprica valle creuerunt. Pro ipſis ergo bonis viris eſt, vt eſſe interriti poſſint, multum inter formidoloſa verſari, & æquo animo ferre quæ non ſunt mala, niſi malè ſuſtinenti.

Cap. V. Adiice nunc, quod pro omnibus eſt, optimum quemque, vt ita dicam, militare, & edere operas. Hoc eſt propoſitum Deo, quod ſapienti viro, oſtendere hæc quæ vulgus appetit, quæ reformidat, nec bona eſſe, nec mala. Apparebunt autem bona eſſe, ſi illa non niſi bonis viris tribuerit: & mala eſſe, ſi malis tantùm irrogauerit. Deteſtabilis erit cæcitas, ſi nemo oculos perdiderit, niſi cui eruendi ſunt. Itaque careant luce Appius & Metellus. Non ſunt diuitiæ bonum. Itaque habeat illas & Ellius leno, vt homines pecuniam cùm in templis conſecrauerint, videant & in fornice. Nullo modo magis poteſt Deus concupita traducere, quàm ſi illa ad turpiſſimos defert, ab optimis abigit. At iniquum eſt, bonum virum debilitari, aut confringi, aut alligari: malos integris corporibus ſolutos ac delicatos incedere. Quid porrò? non eſt iniquum, fortes viros arma ſumere, & in caſtris pernoctare, & pro vallo obligatis ſtare vulneribus: interim in vrbe ſecuros eſſe, præciſos & profeſſos impudicitiam? Quid porrò? non eſt iniquum, nobiliſſimas virgines ad ſacra facienda noctibus excitari, altiſſimo ſomno inquinatas frui? Labor optimos citat. Senatus per totum diem ſæpe conſulitur: cùm illo tempore viliſſimus quiſque, aut in campo otium ſuum oblectet, aut in popina lateat, aut tempus in aliquo circulo terat. Idem in hac magna republica fit: boni viri laborant, impendunt, impenduntur, & volentes quidem: non trahuntur à fortuna, ſequuntur illam, & æquant gradus: ſi ſciſſent, anteceſſiſſent. Hanc quoque animoſam Demetrii fortiſſimi viri vocem audiſſe me memini: Hoc vnum, inquit, dii immortales, de vobis queri poſſum, quòd non antè mihi voluntatem veſtram notam feciſtis. Prior enim ad iſta veniſſem, ad quæ nunc vocatus adſum. Vultis liberos ſumere? Illos vobis ſuſtuli. Vultis aliquam partem corporis? ſumite. Non magnam rem promitto. cito totum relinquam. Vultis ſpiritum? Quid ni? Nullam moram faciam, quo minus recipiatis quod dediſtis. A volente feretis, quicquid petieritis. Quid ergo eſt? maluiſſem offerre quàm tradere. Quid opus fuit auferre? accipere potuiſtis. ſed ne nunc quidem auferetis: quia nihil eripitur, niſi retinenti. Nihil cogor, nihil patior inuitus: nec ſeruio Deo, ſed aſſentio: eo quidem magis, quod ſcio omnia certa & in æternum dicta lege decurrere. Fata nos ducunt: & quantum cuique reſtet, prima naſcentiũ hora diſpoſuit. Cauſa pendet ex cauſa, priuata ac publica longus ordo rerum trahit. Ideo fortiter omne ferendum eſt: quia non, vt putamus, incidunt cuncta, ſed veniunt. Olim conſtitutum eſt, quid gaudeas, quid fleas: & quamuis magna videatur varietate ſingulorum vita diſtingui, ſumma in vnum venit. accepimus peritura perituri. Quid ita

ita indignamur? quid querimur? Ad hoc parati sumus. Vtatur, vt vult, suis natura corporibus. Nos læti ad omnia & fortes cogitemus, nihil perire de nostro. Quid est boni viri? præbere se fato. Grande solatium est, cum vniuerso rapi. Quicquid est, quod nos sic viuere iussit, sic mori; eadem necessitate & deos alligat: irreuocabilis humana pariter ac diuina cursus vehit. Ille ipse omnium conditor ac rector scripsit quidem fata, sed sequitur. Semper paret, semel iussit. Quare tamen Deus tam iniquus in distributione fati fuit, vt bonis viris paupertatem, vulnera, & acerba funera adscriberet? Non potest artifex mutare materiam. Hæc passa est. Quædam separari à quibusdam non possunt, cohærent: indiuidua sunt. Languida ingenia & in somnum itura, aut in vigiliam somno simillimam, inertibus nectuntur elementis: vt efficiatur vir cum cura dicendus, fortiore fato opus est. Non erit illi planum iter: sursum oportet ac deorsum eat, fluctuetur, ac nauigium in turbido regat. Contra fortunam illi tenendus est cursus. Multa accident dura, aspera, sed quæ molliat & complanet ipse. Ignis aurum probat, miseria fortes viros. Vide quàm altè escendere debeat virtus. Scies illi non per secura vadendum esse.

Ardua prima via est, & quâ vix mane recentes
Enituntur equi: medio est altissima cælo:
Vnde mare & terras ipsi mihi sæpe videre
Fit timor, & pauidâ trepidat formidine pectus.
Vltima prona via est, & eget moderamine certo.
Tunc etiam quæ me subiectis excipit vndis,
Ne ferar in præceps, Tethys solet ipsa vereri.

Hæc cùm audisset ille generosus adolescens: placet, inquit, viam escendo. Est tanti per ista ire casuro. non desinit acrem animum metu territare.

Vtque viam teneas, nulloque errore traharis,
Per tamen aduersi gradieris cornua tauri,
Æmoniosque arcus, violentique ora leonis.

His quibus deterreri me putas incitor. Libet illic stare, vbi ipse sol trepidat. humilis & inertis est, tuta sectari. per alta virtus it.

CAP. VI. QVARE tamen bonis viris patitur aliquid mali Deus fieri? Ille verò nõ patitur. Omnia mala ab illis remouit, scelera & flagitia & cogitationes improbas, & auida consilia, & libidinem cæcam, & alieno imminentem auaritiam. Ipsos tuetur ac vindicat. Nunquid hoc quoque à Deo aliquis exigit, vt bonorum virorum etiam sarcinas seruet? Remittunt ipsi hanc Deo curam: externa contemnunt. Democritus diuitias proiecit, onus illas bonæ mentis existimans. Quid ergo miraris, si id Deus bono accidere patitur, quod vir bonus aliquando vult sibi accidere? Filios amittunt viri boni. Quid ni, cùm aliquando & ipsi occidant? In exilium mittuntur. Quid ni? cùm aliquãdo ipsi patriam non repetituri relinquant? Occiduntur. Quid ni, cùm aliquando ipsi sibi manus afferant? Quare quædam dura patiuntur? vt etiam

jam alios pati doceant. Nati sunt in exemplar. Puta itaque Deum dicere: Quid habetis quod de me queri possitis vos, quibus recta placuerunt? Aliis bona falsa circumdedi; & animos inanes, velut longo fallacique somnio lusi. Auro illos, argento & ebore ornaui: intus boni nihil est. Isti quos pro felicibus aspicitis, si non qua occurrunt, sed qua latent, videritis, miseri sunt, sordidi, turpes, ad similitudinem parietum suorum extrinsecus culti. Non est ista solida & sincera felicitas: crusta est, & quidem tenuis. Itaque dum illis licet stare, & ad arbitrium suum ostendi, nitent & imponunt: cùm aliquid incidit, quod disturbet ac detegat, tunc apparet quantum altæ ac veræ fœditatis alienus splendor absconderit. Vobis dedi bona certa, mansura: quanto magis versaueritis, & vndique inspexeritis, meliora maioráque permisi vobis, metuenda contemnere, cupienda fastidire. Non fulgetis extrinsecus: bona vestra introrsus obuersa sunt. Sic mundus exteriora contempsit, spectaculo sui lætus. Intus omne posuit bonum. Non egere felicitate, felicitas vestra est. At multa incidunt tristia, horrenda, dura toleratu. quia non poteram vos istis subducere, animos vestros aduersus omnia armaui. Ferte fortiter; hoc est, quo Deũ antecedatis. Ille extra patientiam malorum est, vos supra patientiam. Contemnite paupertatem. Nemo tam pauper viuit, quàm natus est. Cõtemnite dolorem: aut soluetur, aut soluet. Contemnite fortunam: nullum illi telum, quo feriret animum, dedi. Cõtemnite mortem, quæ vos aut finit, aut transfert. Ante omnia caui, ne quis vos teneret inuitos. Patet exitus. Si pugnare non vultis, licet fugere. Ideóq. ex omnibus rebus, quas esse vobis necessarias volui, nihil feci facilius, quàm mori. Prono animam loco posui, trahitur. Attendite modò, & videbitis quàm breuis ad libertatẽ & quàm expedita ducat via. Non tam lõgas in exitu vobis quàm intrantibus moras posui: alioqui magnum in vos regnum fortuna tenuisset, si homo tam tarde moreretur, quàm nascitur. Omne tempus, omnis vos locus doceat quam facile sit renuntiare naturæ, & munus suum illi impingere. Inter ipsa altaria & sollemnes sacrificantiũ ritus, dum optatur vita, mortem condiscite. Corpora opima taurorũ exiguo concidunt vulnere, & magnarum virium animalia humanæ manus ictus impellit. tenui ferro cõmissura ceruicis abrumpitur, & cùm articulus ille, qui caput collúmq. committit, incisus est, tanta illa moles corruit. Non in alto latet spiritus, nec vtiq. ferro eruendus est. Non sunt vulnere impresso scrutanda præcordia. In proximo mors est. Non certum ad hoc ictus destinaui locum, quacunq. peruium est. Ipsum illud quod vocatur mori, quo anima discedit à corpore, breuius est, quàm vt sentiri tanta velocitas possit. siue fauces nodus elisit, siue spiramentum aqua præclusit: siue in caput lapsos subiacentis soli duritia comminuit: siue haustus ignis cursum animæ remeantis intercidit: quicquid est, properat. Ecquid erubescitis? Quod tam cito fit, timetis diu?

L. ANNÆI SENECÆ
DE IRA,
AD NOVATVM,
Liber primus.

CAPVT I.

EXEGISTI à me, Nouate, vt scriberem quemadmodum posset ira leniri: nec immerito mihi videris hunc præcipue affectum pertimuisse, maxime ex omnibus tætrum ac rabidum. Ceteris enim aliquid quieti placidique inest: hic totus concitatus & in impetu doloris est: armorum, sanguinis, suppliciorum, minimè humana feruens cupiditate: dum alteri noceat, sui negligens: in ipsa irruens tela, & vltionis secum multa tracturæ auidus. Quidam itaque è sapientibus viris iram dixerunt breuem insaniam: æque enim impotens sui est, decoris oblita, necessitudinum immemor, in quod cœpit pertinax & intenta, rationi consiliisque præclusa, vanis agitata causis, ad dispectum æqui veríque inhabilis, ruinis simillima, quæ super id quod oppressere, franguntur. Vt autem scias non esse sanos, quos ira possedit, ipsum illorum habitum intuere. Nam vt furentium certa indicia sunt, audax & minax vultus, tristis frons, torua facies, citatus gradus, inquietæ manus, color versus, crebra & vehementius acta suspiria: ita irascentium eadem signa sunt. Flagrant & micant oculi: multus ore toto rubor, exæstuante ab imis præcordiis sanguine: labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent ac subriguntur capilli, spiritus coactus ac stridens, articulorum seipsos torquentium sonus, gemitus mugitúsque, & parum explanatis vocibus sermo præruptus, & complosæ sæpius manus, & pulsata humus pedibus, & totum cōcitum corpus, magnásque minas agens, fœda visu & horrenda facies deprauantium se, atque intumescentium. Nescias vtrum magis detestabile vitium sit, an deforme. Cetera licet abscondere, & in abdito alere. Ira se profert, & in faciem exit: quantóq. maior est, hoc efferuescit manifestiùs. Non vides, vt omnium animalium, simul ad nocendum insurrexerunt, procurrant notæ, ac tota corpora solitum, quietúmque egrediantur habitum, & feritatem suam exasperent? Spumant apris ora, dentes acuuntur attritu; taurorum cornua iactantur in vacuum, & harena pulsu pedum spargitur: leones

leones fremunt, inflantur iratis colla serpentibus, rabidarum canum tristis aspectus est. Nullum est animal tam horrendum, tamque perniciosum natura, ut non appareat in illo, ubi ira inuasit, noua feritatis accessio. Nec ignoro, ceteros quoque affectus vix occultari, libidinem, metumque, & audaciam, dare sui signa, & posse praenosci. Neque enim ulla vehementior intrà cogitatio est, quae nihil moueat in vultu. Quid ergo interest? Quòd alii affectus apparent, hic eminet.

CAP. II. IAM vero si effectus damnáque intueri velis, nulla pestis humano generi pluris stetit. Videbis caedes ac venena, & reorum mutuas sordes, & urbium clades, & totarum exitia gentium, & principum sub ciuili hastâ capita venalia, & subiectas tectis faces, nec intra moenia coërcitos ignes, sed ingentia spatia regionum hostili flammâ relucentia. Aspice nobilissimarum ciuitatum fundamenta vix notabilia: has ira deiecit. Aspice solitudines per multa millia sine habitatione desertas: has ira exhausit. Aspice tot memoriae proditos duces, mali exempla fati. alium ira in cubili suo confodit: alium inter sacra mensae ira percussit: alium inter leges celebrísque spectaculum fori lancinauit: alium filii parricidio dare sanguinem iussit: alium seruili manu, regalem aperire iugulum: alium in cruces membra diuidere. Et adhuc singulorū supplicia narro. Quin, si tibi libuerit, relictis in quos ira viritim exarsit, aspicere caesas gladio conciones, & plebem immisso milite contrucidatam, & in perniciem promiscuam totos populos capitis damna passos, tanquam aut curam nostram deserentibus, aut auctoritatem contemnentibus. Quid gladiatoribus, quare populus irascitur, & tam iniquè, ut iniuriam putet, quòd non libenter pereunt? contemni se iudicat, & vultu, gestu, ardore, de spectatore in aduersarium vertitur. Quicquid est, certè non est ira, sed quasi ira: sicut puerorum, qui si ceciderunt, terram verberari volunt, & saepe ne sciunt quidem cui irascantur, sed tantùm irascuntur sine causa & sine iniuria, non tamen sine aliqua iniuriae specie, nec sine aliqua poenae cupiditate. Deluduntur itaque imitatione plagarum, & simulatis deprecantium lacrimis placantur, & falsa ultione falsus dolor tollitur.

CAP. III. IRASCIMUR, inquit, saepe non illis qui laeserunt, sed his qui laesuri sunt: ut scias iram non tantùm ex iniuria nasci. Verum est irasci nos laesuris, sed ipsa cogitatione nos laedunt, & iniuriam qui facturus est, iam facit. Ut scias, inquit, non esse iram poenae cupiditatem, infirmissimi saepe potentissimis irascuntur: nec poenam concupiscunt, quam non sperant. Primùm diximus, iram cupiditatem esse poenae exigendae, non facultatem. Concupiscunt autem homines, & quae non possunt. Deinde nemo tam humilis est, qui poenam vel summi hominis sperare non possit. Ad nocendum potentes sumus. Aristotelis finitio non multum à nostra abest: ait enim, Iram esse cupiditatem do-

laris reprimendi. Quid inter nostram & hanc finitionem interfit, exequi longum est. contra vtramque dicitur, feras irasci, nec iniuria irritatas, nec pœnæ dolorisve alieni causa. Nam etiam si hoc efficiunt, non hoc petunt. Sed dicendum est, feras ira carere, & omnia præter hominem. Nam cùm sit inimica rationi, nusquam tamen nascitur, nisi vbi rationi locus est. Impetus habent feræ, rabiem, feritatem, incursum: Iram quidem non magis quàm luxuriã. Et in quasdam voluptates intemperantiores homine sunt. Non est quod credas illi qui dicit:

Non aper irasci meminit, non fidere cursu
Ceruus, nec armentis incurrere fortibus vrsi.

Irasci dicit, incitari, impingi. Irasci quidem nõ magis sciunt, quàm ignoscere. Muta animalia humanis affectibus carent: habent autem similes illi quosdam impulsus. Alioqui si amor in illis esset, & odium esset: si amicitia, & simultas: si dissensio, & concordia: quorum aliqua in illis quoque extant vestigia: ceterum humanorum pectorum propria bona malaque sunt. Nulli nisi homini cõcessa prudentia est, prouidentia, diligẽtia, cogitatio: nec tantùm virtutibus humanis animalia, sed etiam vitiis prohibita sunt. Tota illorum vt extra, ita intra, forma humanæ dissimilis est. Regium illud & principale parum subtile, parum exactum, vt vox est quidem, sed non explanabilis, perturbata, & inefficax: vt lingua, sed deuincta, nec in motus varios soluta.

CAP. IIII. CAPIT ergo visus speciésque rerum, quibus ad impetus euocetur, sed turbidas, & confusas. Ex eo procursus illorum tumultúsque vehementes sunt: metus autem sollicitudinésque & tristitia, & ira non sunt, sed his quædam similia. Ideo citò cadunt, mutantur in contrarium, & cùm acerrimè sæuierunt, expauerúntque, pascuntur: & ex fremitu decursúq. vesano, statim quies sopórque sequitur. Quid esset ira, satis explicatum est: quo distet iracundia, apparet: quo ebrius ab ebrioso, & timens à timido. Iratus potest non esse iracundus: iracundus potest aliquando iratus non esse. Cetera quæ pluribus apud Græcos nominibus in species iram distinguunt, quia apud nos vocabula sua non habent, præteribo: etiam si amarum nos, acerbúmque dicimus, nec minùs stomachosum, rabiosum, clamosum, difficilem, asperum: quæ omnia irarum differentiæ sunt. Inter hos morosum ponas licet, delicatum iracundiæ genus. Quædam enim sunt iræ, quæ intra clamorem considant: quædam non minùs pertinaces, quàm frequentes: quædam sæuæ manu, verbis parciores: quædam in verborũ maledictorúmq. amaritudinem effusæ: quædam vltra querelas & auersationes non exeunt: quædam altæ grauésque sunt, & introrsus versæ. Mille aliæ species sunt mali multiplicis. Quid esset ira, quæsitũ est: an in vllum aliud animal, quàm in hominem caderet; quo ab iracundia distaret, & quæ eius species sint.

CAP. V. NVNC quæramus, an

ira

ira secundum naturam sit, & an vtilis, atque ex aliqua parte retinenda. An secundum naturam sit, manifestum erit, si hominem inspexerimus: quo quid est mitius, dum in recto animi habitu est? quid autem ira crudelius est? Homine quid aliorum amantius? quid ira infestius? Homo in adiutorium mutuum generatus est: ira in exitium. Hic congregari vult, illa discedere: hic prodesse, illa nocere: hic etiam ignotis succurrere, illa etiam carissimos petere. Hic aliorum commodis vel impendere se paratus est: ira in periculum, dummodo secum deducat alium, parata descendere. Quis ergo magis naturam rerum ignorat, quam qui optimo eius operi & commendatissimo, hoc ferum ac perniciosum vitium assignat? Ira, vt diximus, auida poenae est: cuius cupiditatem inesse pacatissimo hominis pectori, minime secundum eius naturam est. Beneficiis enim humana vita constat & concordia: nec terrore, sed mutuo amore in foedus auxiliumque commune constringitur. Quid ergo? non aliquando castigatio necessaria est? Quid ni? sed haec sincera cum ratione. Non enim nocet, sed medetur specie nocendi. Quemadmodum quaedam hastilia detorta, vt corrigamus, adurimus, & adactis cuneis, non vt frangamus, sed vt explicemus, elidimus: sic ingenia vitio praua, dolore corporis animique corrigimus. Nempe medicus primo in leuibus vitiis tentat non multum ex quotidiana consuetudine inflectere, & cibis, potionibus, exercitationibus ordinem ponere, ac valetudinem tantum mutata vitae dispositione firmare. proximum est, vt modus proficiat: si modus & ordo non proficit, subducit aliqua, & circumcidit: si nec adhuc quidem respondet, interdicit cibis, & abstinentia corpus exonerat. Si frustra molliora cesserunt, ferit venam, membrisque, si adhaerentia nocent, & morbum diffundunt, manus affert: nec vlla dura videtur curatio, cuius salutaris effectus est. Ita legum praesidem, ciuitatisque rectorem decet, quamdiu potest, verbis, & his mollioribus, ingenia curare, vt facienda suadeat, cupiditatemque honesti & aequi conciliet animis, faciatque vitiorum odium, pretium virtutum: transeat deinde ad tristiorem orationem, qua moneat adhuc & exprobret: nouissime ad poenas, & has adhuc leues & reuocabiles decurrat. Vltima supplicia sceleribus vltimis ponat, vt nemo pereat nisi quem perire, etiam pereuntis intersit.

CAP. VI. Hoc vno medentibus erit dissimilis, quod illi, quibus vitam non potuerunt largiri, facilem exitum praestant: hic damnatos cum dedecore & traductione vita exigit: non, quia delectetur vllius poena (procul est enim a sapiente tam inhumana feritas) sed vt documentum omnium sint: & qui viui noluerunt prodesse, morte certe eorum respublica vtatur. Non est ergo natura hominis poenae appetens: ideo nec ira quidem secundum naturam hominis, quia poenae appe-

quid? Si nihil faciunt, apparet non esse ad actiones rerum necessariam iram; quam vos, quasi fortius aliquid ratione haberet, aduocabatis. Denique interrogo, valentior est quàm ratio, an infirmior? Si valentior, quomodo illi modum ratio poterit imponere, cùm parére nisi imbecilliora non soleant? Si infirmior est, sine hac per se ad rerum effectus sufficit ratio, nec desiderat imbecillioris auxilium.

CAP. IX. AT irati quidam constant sibi, & se continent. Quomodo? cùm iā ira euanescit, & sua spōte decedit, non cū in ipso feruore est: tunc enim potentior est. Quid ergo? non aliquando in ira quoque & dimittunt incolumes intactósque quos oderunt, & à nocendo abstinent? faciunt. Quomodo? cùm affectus repercussit affectum, aut metus aut cupiditas aliquid imperauit: non rationis tunc beneficio quieuit, sed affectuum infida & mala pace. Deinde nihil habet in se vtile, nec acuit animum ad res bellicas. Nunquam enim virtus vitio adiuuanda est, se contenta. Quotiens impetu opus est, non irascitur, sed exurgit, & in quantum putauit opus esse, concitatur remittiturque: non aliter quàm quæ tormentis exprimuntur tela, in potestate mittentis sunt, in quantum torqueantur. Ira, inquit Aristoteles, necessaria est: nec quicquam sine illa expugnari potest, nisi illa impleat animum, & spiritum accendat. Vtendum autem illa est, non vt duce, sed vt milite. quod est falsum. Nam si exaudit rationem, & sequitur quà ducitur, iam non est iracundia, cuius proprium est contumacia. Si vero repugnat, & non vbi iussa est quiescit, sed libidine ferociáque prouehitur: tam inutilis animi minister est, quàm miles, qui signum receptui datum negligit. Itaque si modum adhiberi sibi patitur, alio nomine appellāda est. Definitur ira esse, quam effrænatam indomitamque intelligo. Si non patitur, perniciosa est, nec inter auxilia numeranda. Ita aut ira non est, aut inutilis est. Nam si quis pœnam exigit, non ipsius pœnæ auidus, sed quia oportet, non est annumerandus iratis. Hic erit vtilis miles, qui scit parére consilio. Affectus quidem tam mali ministri, quàm duces sunt. Ideo nunquam assumet ratio in adiutorium improuidos & violentos impetus, apud quos nihil ipsa auctoritatis habeat: quos nunquam comprimere possit, nisi pares illis similésque opposuerit: vt iræ metum, inertiæ iram, ti mori cupiditatem.

CAP. X. ABSIT hoc à virtute malum, vt vnquam ratio ad vitia confugiat. Non potest hic animus fidele otium capere: quatiatur necesse est, fluctuétque, qui malis suis tutus est: qui fortis esse, nisi irascitur, non potest: industrius, nisi cupit: quietus, nisi timet: in tyrannide illi viuendum est, in alicuius affectus venienti seruitutem. Non pudet virtutes in clientelam vitiorum demittere? Deinde desinit quicquam ratio posse, si nihil potest sine affectu, & incipit par illi similisque esse. Quid enim interest, si æquè affectus inconsulta res est sine ratione, quam ratio sine affectu ineffi-

stinato prouexit. Quid ergo? vir bonus non irascetur, inquit, si cædi patrem suum viderit, si rapi matrem? Non irascetur: sed vindicabit, sed tuebitur. Quid autem times, ne parum illi magnus stimulus etiam sine ira pietas sit? Aut dic eodem modo: Quid ergo cùm viderit secari patrem suum, filiúmve, vir bonus non flebit, nec linquetur animo? quæ accidere feminis videmus, quotiens illas leuis periculi suspicio perculit? Officia sua vir bonus exequitur, inconfusus, intrepidus: & sic bono viro digna faciet, vt nihil faciat viro indignum. Pater cædetur? defendam: cæsus est? exequar: quia oportet, non quia dolet. Cùm hoc dicis Theophraste, quæris inuidiam præceptis fortioribus; & relicto iudice, ad coronam venis: quia vnusquisque in eiusmodi suorum casu irascitur. Putas iudicaturos homines id fieri debere, quod faciunt. Ferè enim iustum quisque affectum iudicat, quem agnoscit. Irascuntur boni viri pro suorum iniuriis: sed idem faciunt, si calida non bene præbeatur, si vitrum fractum est, si calceus luto sparsus est. Non pietas illam iram, sed infirmitas mouet: sicut pueri, qui tam parentibus amissis flebunt, quàm nucibus. Irasci pro suis, non est pii animi, sed infirmi. Illud pulchrum dignúmque, parentibus, liberis, amicis, ciuibus prodire defensorem, ipso officio ducente, volentem, iudicantem, prouidentem, non impulsum & rabidum. Nullus enim affectus vindicandi cupidior est, quàm ira: & ob id ipsum ad vindicandum inhabilis, præpropera & amens: vt omnis ferè cupiditas ipsa sibi in itinere, in quod properat, opponitur. Itaque nec in pace, nec in bello vnquam bona fuit. Pacem enim similem belli efficit: in armis verò obliuiscitur Martem esse communem, venitque in alienam potestatem, dum in sua non est. Deinde non ideo vitia in vsum recipienda sunt, quia aliquando aliquid boni effecerunt. Nam & febres quædam genera valetudinis leuant: nec ideo non ex toto illis caruisse melius est. Abominandum remedii genus est, sanitatem debere morbo: simili modo ira, etiam si aliquando vt venenum, & præcipitatio, & naufragium, ex inopinato profuit, non ideo salutaris omnino iudicanda est; sæpe enim saluti fuêre pestifera. Deinde quæ habenda sunt in bonis, quo maiora, eo meliora & optabiliora sunt. Si iustitia bonum est, nemo dicet meliorem futuram, si quid detractum ex ea fuerit: si fortitudo bonum est, nemo illam desiderabit ex aliqua parte deminui.

CAP. XIII. ERGO & ira quò maior, hoc melior. Quis enim vllius boni accessionem recusauerit? Atqui augeri illam inutile est: ergo & esse. Non est bonum, quod incremento malum fit. Vtilis, inquit, ira est, quia pugnaciores facit. Isto modo & ebrietas. Facit enim proteruos & audaces: multique meliores ad ferrum fuere malè sobrii. Isto modo dic & phrenesim & insaniā viribus necessariā: quia sæpe validiores furor reddit. Quidnō aliquotiens metus ex pauido fecit audacem?

& mortis timor etiam inertissimos excitauit in prælium? Sed ira, ebrietas, timor, aliaque eiusmodi, fœda & caduca irritamenta sunt: nec virtutem instruunt, quæ nihil vitiis eget, sed segnem aliquando animum & ignauum paululum alleuant. Nemo irascendo fit fortior, nisi qui fortis sine ira non fuisset. Ita non in adiutorium virtutis venit, sed in vicem. Quid quod, si bonum esset ira, perfectissimum quemque sequeretur? Atqui iracundissimi infantes, senesque & ægri sunt: & inualidum omne natura querulum est.

CAP. XIIII. NON potest, inquit Theophrastus, fieri vt ne bonus vir irascatur malis. Isto modo quo melior quisque, hoc iracundior erit. Vide ne contrà placidior, solutúsque affectibus, & cui nemo odio sit. Peccantes verò quid habet cur oderit, cùm error illos in huiusmodi delicta compellat? Non est autem prudentis, errantes odisse: alioquin ipse sibi odio erit. Cogitet quàm multa contra bonum morem faciat, quàm multa ex his quæ egit, veniam desiderent. Iam irascetur etiam sibi. Neq. enim æquus iudex aliam de sua, aliam de aliena causa sententiam fert. Nemo, inquam, inuenitur, qui se possit absoluere: & innocentem quisque se dicit, respiciens testem, non conscientiam. Quanto humanius, mitem & pacatum animum præstare peccantibus, & illos non persequi, sed reuocare? Errãtem per agros ignorantia viæ, melius est ad rectum iter admouere quàm expellere. Corrigendus est itaque qui peccat, & admonitione, & vi, & molliter, & asperè: meliorque tam sibi quàm aliis faciendus non sine castigatione, sed sine ira. Quis enim cui medetur, irascitur?

CAP. XV. AT corrigi nequeunt, nihilque in illis spei bonæ capax est. Tollantur è cœtu mortalium, facturi peiora quæ contingunt: & quo vno modo possunt, desinant mali esse: sed hoc sine odio. Quid enim est, cur oderim eũ, cui tũ maximè prosum, cùm illum sibi eripio? Nunquis membra sua odit, tunc cùm abscindit? Non est illa ira, sed misera curatio. Rabidos effligimus canes, trucem atque immansuetum bouem cædimus, & morbidis pecoribus, ne gregem polluant, ferrum demittimus, portentosos fœtus extinguimus, liberos quoque si debiles monstrosiq. editi sunt, mergimus. Non ira, sed ratio est, à sanis inutilia secernere. Nil minus quàm irasci punientem decet: cùm eo magis ad emendationem pœna proficiat, si iudicio lata est. Inde est, quod Socrates seruo ait: Cæderem te, nisi irascerer. Admonitionem serui in tempus sanius distulit, illo tempore se admonuit. Cuius erit temperatus affectus, cùm Socrates non sit ausus se iræ committere? Ergo ad coërcitionem errantium sceleratorúmque irato castigatore non opus est. Nam cùm ira delictum animi sit, non oportet peccata corrigere peccantem.

CAP. XVI. QVID ergo? non irascar latroni? non irascar venefico? Non. Neque enim mihi irascor, cùm sanguiné mitto. Omne pœnæ genus, remedii loco admoueo. Tu adhuc in prima parte versaris errorum: nec

nec grauiter laberis, sed frequenter. Obiurgatio te primùm secreta, deinde publica emendare tentabit. Tu longius iam processisti, quàm vt possis verbis sanari. Ignominia non contineberis. tibi fortius aliquid & quod sentias, inurendum est. in exilium & loca ignota mitteris. In te duriora remedia, iam solida nequitia desiderat, & vincula publica, & carcer adhibebitur. Tibi insanabilis animus est, & sceleribus scelera contexens: & iam non causis, quæ nunquam malo defuturæ sunt, impelleris: sed satis tibi est magna ad peccandum causa, peccare. Perbibisti nequitiam, & ita visceribus immiscuisti, vt nisi cum ipsis exire non possit. Olim miser mori quæris: bene de te merebimur. Auferemus tibi istam, qua vexaris, insaniam, & per tua alienaque volutato supplicia, id quod vnum bonum tibi superest, repræsentabimus, mortem. Quare irascar, cui cùm maximè prosum? Interim optimum misericordiæ genus est, occidere. Si intrassem valetudinarium exercitatus & sciens, nō idem imperassem omnibus, per diuersa ægrotantibus. Varia in tot animis vitia video, & ciuitati curandæ adhibitus sum: pro cuiusque morbo medicina quæratur. Hunc sanet verecundia, hunc peregrinatio, hunc dolor, hunc egestas, hunc ferrum. Itaq. etsi peruersa induenda magistratui vestis, & conuocanda classico concio est: procedam in tribunal, non furens, nec infestus, sed vultu legis: & illa solemnia verba, seuera magis grauique, quàm rabida voce concipiam, & agi iubebo non iratus, sed seuerus, & cùm ceruicem noxio præcidi imperabo, & cùm parricidam insuam culleo, & cùm mittam in supplicium militare, & cùm Tarpeio proditorem hostémve publicum imponam, sine ira, eo vultu animóque ero quo serpentes & animalia venenata percutio. Iracundia opus est ad puniendum. Quid enim? videtur lex irasci his quos non nouit, quos non vidit, quos futuros non sperat? Illius itaque sumendus est animus, quæ non irascitur, sed constituit. Nam si bono viro ob mala facinora irasci conueniat, & ob secundas res malorum hominum inuidere conueniet. Quid enim est indignius, quàm florere quosdam, & eos indulgentia fortunæ abuti, quibus nulla potest satis mala inueniri fortuna? Sed tam commoda illorum sine inuidia videbit, quàm scelera sine ira. Bonus iudex damnat improbanda, non odit. Quid ergo? non cùm eiusmodi aliquid sapiens habebit in manibus, tangetur animus eius, eritque solito commotior? Fateor. Sentiet leuem quendam, tenuémque motum. Nam, vt dixit Zeno, in sapientis quoque animo, etiam cùm vulnus sanatum est, cicatrix manet. Sentiet itaque suspiciones quasdam & vmbras affectuum: ipsis quidem carebit. Aristoteles ait, affectus quosdam, si quis illis bene vtatur, pro armis esse. Quod verum foret, si velut bellica instrumenta, sumi deponique possent, induentis arbitrio. Hæc arma, quæ Aristoteles virtuti dat, ipsa per se pugnant, non expectant manum. Habent & non habentur. Nil aliis instrumentis opus est.

ducuntur, complexi alter alterum cum magno gaudio castrorum commilitones. Conscendit tribunal furens Piso, ac iubet duci vtrumque, & eum militem qui non occiderat, & eum qui non perierat. Quid hoc indignius? Quia vnus innocens apparuerat, duo peribant. Piso adiecit & tertium. Nam ipsum centurionem, qui damnatum reduxerat, duci iussit. Constituti sunt in eodem illo loco perituri tres, ob vnius innocentiam. O quàm solers est iracundia ad fingendas causas furoris! Te, inquit, duci iubeo, quia damnatus es: te, quia causa damnationis commilitoni fuisti: te, quia iussus occidere, imperatori non paruisti. Excogitauit quemadmodum tria crimina faceret, quia nullum inuenerat. Habet, inquam, iracundia hoc mali, non vult regi. Irascitur veritati ipsi, si contra voluntatem suam apparuerit: clamore, & tumultu, & totius corporis iactatione, quos destinauit, insequitur, adiectis conuiciis maledictisque. Hoc non facit ratio: sed si ita opus est, silens quietaque, totas domos funditus tollit, & familias Reipublicæ pestilentes cum coniugibus ac liberis perdit, tecta ipsa diruit, & solo exæquat, & inimica libertati nomina exstirpat. Hæc non frendens, nec caput quassans, nec quicquam indecorum iudici faciens, cuius tum maximè placidus esse debet & in statu vultus, cùm magna pronuntiat. Quid opus est, inquit, Hieronymus, cùm velis cædere aliquem, prius tua labia mordere? Quid si ille vidisset desilientem de tribunali proconsulem, & fasces lictori auferentem, & sua vestimenta scindentem, quia tardius scindebantur aliena? Quid opus est mensam euertere? Quid pocula affligere? Quid se in columnas impingere? Quid capillos euellere? femur pectúsque percutere? Quantam iram putas, quæ quia non tam cito in alium quàm vult, erumpit, in se reuertitur? Tenetur itaque à proximis, & rogatur, vt ipse sibi placetur: quorum nihil facit quisquis vacuus ira, meritam cuique pœnam iniungit. Dimittit sæpe eum, cuius peccatum deprehendit, si pœnitentia facti spem bonam pollicetur, si intelligit, non ex alto venire nequitiam, sed summo, quod aiunt, animo inhærere. Dabit impunitatem, nec accipientibus nocituram, nec dantibus. Nonnunquam magna scelera leuiùs quàm minora compescet: si illa lapsu, non crudelitate commissa sunt: his inest latens & operta & inueterata calliditas. Idem delictum in duobus non eodem modo afficiet, si alter per negligentiam admisit, alter curauit vt nocens esset. Hoc semper in omni animaduersione seruabit, vt sciat alteram adhiberi, vt emendet malos: alteram, vt tollat. In vtroque non præterita, sed futura intuebitur. Nam vt Plato ait, Nemo prudens punit, quia peccatum est, sed ne peccetur. Reuocari enim præterita nõ possunt: futura prohibentur: & quos volet nequitiæ malè cedentis exempla fieri, palam recidet, non tantùm vt pereat ipsi, sed vt alios pereundo deterreant. Hæc cui, que expendenda, æstimandáque

sunt. Vides quàm debeat omni perturbatione liber accedere ad rem summa diligentia tractandam, potestatem vitæ necisque. Malè irato ferrum committitur. Ne illud quidem iudicandum est, aliquid iram ad magnitudinem animi conferre. Non est enim illa magnitudo, tumor est: nec corporibus copia vitiosi humoris intensis, morbus incrementum est, sed pestilens abundantia. Omnes quos vecors irâ animus supra cogitationes extollit humanas, altum quidem & sublime spirare se credunt: ceterùm nihil solidi subest, sed in ruinam prona sunt, quæ sine fundamentis creuere. Non habet ira cui insistat: non ex firmo mansuróque oritur, sed ventosa & inanis est: tantúmque abest à magnitudine animi, quantum à fortitudine, audacia; à fiducia insolentia, ab austeritate tristitia, à seueritate crudelitas. Multum, inquam, interest, inter sublimem animum & superbum: Iracundia nihil amplum decorumque molitur. Contrà mihi videtur veternosi & infelicis animi, imbecillitatis sibi conscii, sæpe indolescere. Vt exulcerata & ægra corpora, ad ictus leuissimos gemunt, ita ira muliebre maximè & puerile vitium est. At incidit & in viros. Nam viris quoque puerilia ac muliebria ingenia sunt. Quid ergo? Nō aliquæ voces ab iratis emittuntur, quæ magno emissæ videantur animo, veram ignorantibus magnitudinem? qualis illa dira & abominanda: Oderint, dum metuant. Syllano scias sæculo scriptam. Nescio vtrum sibi peius optauerit, vt odio esset,

an vt timori. Oderint. Occur…
illi futurum, vt exsecrentur, in…
dientur, opprimant. Quid adi…
cit? Dii illi malefaciant, ad…
reperit dignum odio remediun…
Oderint. Quid? dum pareant…
non, dum probent? non. Qu…
ergo? dum timeant. sic nec ama…
ri quidem vellem. Magno ho…
dictum spiritu putas? Falleri…
Nec enim magnitudo ista est…
sed immanitas. Non est quo…
credas irascentium verbis: que…
rum strepitus magni, minace…
sunt, intus mens pauidissima…
Non est quod existimes verur…
esse, quod apud disertissimum…
virum Liuium dicitur: Vir in…
genii magni magis quàm boni…
Non potest illud separari: aut &…
bonum erit, aut nec magnum…
quia magnitudinem animi in…
concussam intelligo, & intror…
sus solidam, ab imo parem fir…
mámque, qualis inesse mali…
ingeniis non solet. Terribili…
enim esse, & tumultuosa, & exi…
tiosa possunt: magnitudinem…
quidem, cuius firmamentum…
robúrque bonitas est, non habe…
bunt; ceterùm sermone, conatu…
& omni extrà paratu facien…
magnitudinis fidem. Eloquen…
tur aliquid quod tu magni pu…
tes? sicut C. Cæsar, qui iratu…
cælo quòd obstreperet pantomi…
mis, quos imitabatur studiosius…
quam spectabat, quódque co…
messatio sua fulminibus terre…
retur, prorsus parum certis: ad…
pugnam vocauit Iouem, & qui…
dem sine missione, Homericum…
illum exclamans versum, Ἤ μ…
ἀνάειρ᾽, ἢ ἐγὼ σέ. Quanta…
dementia fuit! Putauit aut sibi…
noceri, ne à Ioue quidem posse…
aut se nocere etiam Ioui posse…
Neq; … momen…
… bacc…

hanc eiusvocem ad incitandum coniuratorum animos addidisse. Vltimæ enim patientiæ visum est eum ferre, qui Iouem non ferret. Nihil ergo in ira, ne cùm videtur quidem vehemẽs, deos hominésque despiciens, magnum, nihil nobile est: aut si videtur alicui magnum animum ira producere, videatur & luxuria. Ebore sustineri vult, purpura vestiri, auro tegi, terras transferre, maria concludere, flumina præcipitare, nemora suspendere. Videatur & auaritia magni animi. Aceruis auri argentique incubat, & prouinciarum nominibus agros colit, & sub singulis villicis latiores habet fines, quàm quos consules sortiebantur. Videatur & libido magni animi. Transnatat freta, puerorum greges castrat, sub gladium mariti venit vxor, morte contempta. Videatur & ambitio magni animi. Non est contenta honoribus annuis: si fieri potest, vno nomine occupare fastos vult, per omnem orbem titulos disponere. Omnia ista non refert in quantum procedant, extendantque se: angusta sunt, misera, depressa. Sola sublimis & excelsa virtus est. Nec quicquam magnũ est, nisi quod simul & placidum.

LIBER SECVNDVS.

CAPVT I.

PRIMVS liber, Nouate, Benigniorem habuit materiam. Facilis enim in procliuia vitiorum decursus est. Nunc ad exiliora veniendum est. Quærimus enim, vtrum ira, iudicio, an impetu incipiat: id est, vtrum sua sponte moueatur, an quemadmodum pleraque, quæ intra nos insciis nobis oriuntur. Debet autem in hæc se demittere disputatio, vt ad illa quoque altiora possit exsurgere. Nam & in corpore nostro ossa, neruique & articuli, firmamenta totius, & vitalia minimè speciosa visu, prius ordinantur: deinde hæc ex quibus omnis in faciem aspectúmque decor est: post hæc omnia, qui maximè oculos rapit color, vltimus perfecto iam corpore affunditur. Iram quin species oblata iniuriæ moueat, non est dubium: sed vtrum speciem ipsam statim sequatur, & non accedente animo excurrat, an illo assentiente moueatur, quærimus. Nobis placet, nil ipsam per se audere, sed animo approbante. Nam speciem capere acceptæ iniuriæ, & vltionem eius concupiscere, & vtrumque coniungere, nec lædi se debuisse, & vindicari debere, non est eius impetus, qui sine voluntate nostra

na agatur, animo nesciente. Putauit se aliquis læsum, voluit vlcisci dissuadente aliqua causa, statim resedit. Hanc iram non voco, sed motum animi rationi parentem. Illa est ira, quæ rationem transilit, quæ secum rapit. Ergo prima illa agitatio animi, quam species iniuriæ incussit, non magis ira est, quàm ipsa iniuriæ species: sed ille sequens impetus, qui speciem iniuriæ non tantùm accepit, sed approbauit. Ira est concitatio animi ad vltionem voluntate & iudicio pergentis. Numquid dubium est, quin timor fugam habeat, ira impetum? Vide ergo an putes aliquid sine assensu mentis aut peti posse, aut caueri.

CAP. IIII. ET vt scias, quemadmodum incipiant affectus, aut crescant, aut efferantur, est primus motus non voluntarius, quasi præparatio affectus, & quædam comminatio. Alter cum voluntate non contumaci, tanquam oporteat me vindicari, cùm læsus sim: aut oporteat hunc pœnas dare, cùm scelus fecerit. Tertius motus est iam impotens, qui non, si oportet, vlcisci vult, sed vtique qui rationem euicit. Primum illum animi ictum effugere ratione non possumus: sicut ne illa quidem, quæ diximus accidere corporibus, ne nos oscitatio aliena sollicitet, ne oculi ad intentationem subitam digitorum comprimantur. Ista non potest ratio vincere: consuetudo fortasse, & assidua obseruatio extenuat. Alter ille motus, qui iudicio nascitur, iudicio tollitur. Illud etiamnum quærendum est. Hi qui vulgo sæuiunt, & sanguine humano gaudent, an irascantur, cùm eos occidunt à quibus nec acceperunt iniuriam, nec accepisse se existimant: qualis fuit Apollodorus, aut Phalaris.

CAP. V. HAEC non est ira: feritas est. Non enim quia accepit iniuriam, nocet; sed parata est, dum noceat, velle accipere. Nec illi verbera lacerationesque in vltionem petuntur, sed in voluptatem. Quid ergo? Origo huius mali ab ira est: quæ vbi frequenti exercitatione & satietate in obliuionem clementiæ venit, & omne fœdus humanum eiecit animo, nouissimè in crudelitatem transit. Rident itaque, gaudéntque, & voluptate multa perfruuntur, plurimúmque ab iratorum vultu absunt, per otium sæui. Hannibalem aiunt dixisse, cùm fossam sanguine humano plenam vidisset: O formosum spectaculū! Quanto pulchrius illi visum esset, si flumen aliquod lacúmq. complesset. Quid mirum, si hoc maximè spectaculo caperis innatus sanguini, & ab infante cædibus admotus? Sequetur te fortuna crudelitatis tuæ per viginti annos secunda, dabitque oculis tuis gratum vbique spectaculum. Videbis istud & circa Trasimenum & circa Cannas, & nouissimè circa Carthaginem tuam. Volesus nuper sub diuo Augusto proconsul Asiæ, cùm CCC. vna die securi percussisset, incedens inter cadauera vultu superbo, quasi magnificum quiddam conspiciendúmque fecisset, Græcè proclamauit: O rem regiam! Quid hic rex fecisset? Non fuit hæc ira, sed

maius

maius malum & insanabile.

CAP. VI. VIRTVS, inquit, vt honestis rebus propitia est, ita turpibus irata esse debet. Quid si dicatur, virtutem & humilem & magnam esse debere? At qui hæc dicit, illam extolli vult, & deprimi. Quoniam lætitia ob rectè factum, clara magnificáque est; ira ob alienum peccatum, sordida & angusti pectoris est: nec vnquam committet virtus, vt vitia, cùm compescit, imitetur ipsa: iram castigandam habet, quæ nihilo melior est, sæpe etiam peior his delictis quibus irascitur. Gaudere lætarique, proprium & naturale virtutis est: irasci, non est ex dignitate eius, nõ magis quàm mærere. Atqui iracundiæ tristitia comes est: & in hanc omnis ira vel post pœnitentiam, vel post repulsam reuoluitur. Et si sapientis est, peccatis irasci, magis irascetur maioribus, & sæpe irascetur: sequitur, vt non tantùm iratus sit sapiens, sed iracundus. Atqui si nec magnã iram, nec frequentem in animo sapientis locum habere credimus: quid est, quare non ex toto, hoc affectu illum liberemus? modus enim esse non potest, si pro facto cuiusque irascendum est. Nam aut iniquus erit, si æqualiter irascetur delictis inæqualibus: aut iracundissimus, si toties excanduerit, quoties iram scelera meruerint. Et quid indignius, quàm sapientis affectum ex aliena pendêre nequitia? Desinet Socrates posse eundem vultum domum referre, quem domo extulerat.

CAP. VII. ATQVI si irasci sapiens debet turpiter factis, & concitari contristarique ob scelera, nihil est ærumnosius sapiête. Omnis illi per iracundiam mæroremq. vita transibit. Quod enim momentum erit, quo non improbanda videat? Quotiens processerit domo, per sceleratos illi, auarósq. & prodigos, & impudentes, & ob ista felices incedendum erit. Nusquam oculi eius flectentur, vt non quod indignentur, inueniant. Deficiet, si totiens à se iram quotiens causa posceret, exegerit. Hæc tot millia ad forum prima luce properãtia, quàm turpes lites, quanto turpiores aduocatos habent? Alius iudicia patris accusat, quæ mereri satius fuit. Alius cum matre consistit. Alius delator venit eius criminis, cuius manifestior reus est: & iudex damnaturus quæ fecit eligitur: & corona pro mala causa, bona patroni voce corrupta. Quid singula persequor? cùm videris forum multitudine refertum, & septa concursu omnis frequentiæ plena, & illum circum, in quo maximam sui partem populus ostendit: hoc scito, istic tantundem esse vitiorum, quantum hominum. Inter istos quos togatos vides, nulla pax est, alter in alterius exitium leui compendio ducitur.

CAP. VIII. NVLLI nisi ex alterius damno quæstus est: felicem oderũt, infelicem contemnunt: maiore grauantur, minori graues sunt: diuersis stimulantur cupiditatibus: omnia perdita ob leuem voluptatem prædámque cupiunt. Non alia quàm in ludo gladiatorio vita est, cum iisdem viuentium pugnantiumque. Ferarum iste conuentus est: nisi quòd illæ inter se placidæ sunt, morsuque simi-

bus-

tium abſtinent: hi mutua laceratione ſatiantur. Hoc vno ab animalibus mutis differunt: quod illa manſueſcunt alentibus, horum rabies ipſos à quibus eſt nutrita depaſcitur. Nũquam iraſci deſinet ſapiens, ſi ſemel cœperit. omnia ſceleribus ac vitiis plena ſunt. Plus committitur, quàm quod poſſit coërcitione ſanari. Certatur ingenti quodam nequitiæ certamine: maior quotidie peccādi cupiditas, minor verecundia eſt. Expulſo melioris æquiorisque reſpectu, quocunque viſum eſt, libido ſe impingit: nec furtiua iam ſcelera ſunt, præter oculos eunt. Adeóque in publicum miſſa nequitia eſt, & in omnium pectoribus eualuit, vt innocentia non rara, ſed nulla ſit. Nunquid enim ſinguli aut pauci rupere legem? vndique velut ſigno dato, ad fas nefasque miſcendum coorti ſunt.

---Non hoſpes ab hoſpite tutus,

Non ſocer à genero, fratrum quoque gratia rara eſt.

Imminet exitio vir coniugis, illa mariti.

Lurida terribiles miſcent aconita nouercæ.

Filius ante diem patrios inquirit in annos.

Et quota pars iſta ſcelerum eſt? non deſcripſit caſtra ex vna parte contraria, parentum liberorúmque ſacramenta diuerſa, ſubiectam patriæ ciuis manu flammam, & agmina infeſtorum equitum ad conquirendas proſcriptorum latebras circumuolitantia, & violatos fontes venenis, & peſtilentiam manu factam, & præductam obſeſſis parentibus foſſam, plenos carceres, & incendia totas vrbes concremantia, dominationésque funeſtas & regnorum publicorúmque exitiorum clandeſtina conſilia: & pro gloriâ habita, quæ quamdiu opprimi poſſunt, ſcelera ſunt. Raptus ac ſtupra, & ne os quidem libidini exceptum.

CAP. IX. ADDE nunc publica periuria gentium, & rupta fœdera, & in prædam validioris quicquid non reſiſtebat, abductum, circumſcriptiones, furta, fraudes, inficiationes, quibus trina non ſufficiunt fora. Si tantum iraſci vis ſapientem, quantum ſcelerum indignitas exigit, non iraſcendum illi, ſed inſaniendum eſt. Illud potius cogitabis, non eſſe iraſcendum erroribus. Quid enim, ſi quis iraſcatur, in tenebris parum veſtigia certa ponentibus? Quid ſi quis ſurdis, imperia non exaudientibus? Quid ſi pueris, quod neglecto diſpectu officiorum, ad luſus & ineptos æqualium iocos ſpectent? Quid ſi illis iraſci velis, qui ægrotant, ſeneſcunt, fatigantur? Inter cetera mortalitatis incommoda, & hæc eſt, caligo mentium: nec tantùm neceſſitas errandi, ſed errorum amor. Ne ſingulis iraſcaris, vniuerſis ignoſcēdum: generi humano venia tribuenda eſt. Si iraſceris iuuenibus ſenibúſque quòd peccant, iraſcere infantibus, quòd peccaturi ſunt. Num quis iraſcitur pueris, quorum ætas nondum nouit rerum diſcrimina? Maior eſt excuſatio & iuſtior, hominem eſſe, quàm puerum. Hac conditione nati ſumus, animalia obnoxia

noxia non paucioribus animi quàm corporis morbis: non quidem obtuſa, nec tarda, ſed acumine noſtro malè utentia, alter alteri vitiorum exempla. Quiſque ſequitur priores malè iter ingreſſos. Quid ni habeant excuſationem, cùm publica via errauerint?

CAP. X. IN ſingulos ſeueritas imperatoris diſtringitur: at neceſſaria venia eſt, vbi totus deſeruit exercitus. Quid tollit iram ſapientis? turba peccantium. Intelligit quàm iniquum ſit, & periculoſum, iraſci publico vitio. Heraclitus quoties prodierat, & tantum circa ſe malè viuentium, immo malè pereuntium viderat, flebat: miſerebatur omnium, qui ſibi læti feliceſque occurrebant, miti animo, ſed nimis imbecillo: & ipſe inter deplorandos erat. Democritum contrà aiunt, nunquam ſine riſu in publico fuiſſe. Adeò nihil illi videbitur ſerium eorum, quæ ſeriò gerebantur. Vbi iſtic iræ locus eſt? Aut ridenda omnia, aut flenda ſunt. Non iraſcetur ſapiens peccantibus. Quare? quia ſcit neminem naſci ſapientem, ſed fieri. Scit pauciſſimos omni æuo ſapientes euadere, quia condicionem humanæ vitæ perſpectam habet. Nemo autem naturæ ſanus iraſcitur. Quid enim ſi mirari velit, non in ſilueſtribus dumis poma pendere? Quid ſi miretur ſpineta ſenteſque non vtili aliqua fruge compleri? Nemo iraſcitur, vbi vitium natura defendit. Placidus itaque ſapiens & æquus erroribus, non hoſtis, ſed correptor peccantium, hoc quotidie procedit animo: Multi mihi occurrent vino dediti, multi libidinoſi, multi ingrati, multi auari, multi furiis ambitionis agitati. Omnia iſta tam propitius aſpiciet, quàm ægros ſuos medicus. Nunquid ille, cujus nauigium multam, vndique laxatis compagibus, aquam trahit, nautis ipſique nauigio iraſcitur? Occurrit potius, & aliam excludit vndam, aliam egerit; manifeſta foramina præcludit, latentibus & ex occulto ſentinam ducentibus labore continuo reſiſtit: nec id ò intermittit, quia quantum exhauſtum eſt ſubnaſcitur. Lento adjutorio opus eſt contra mala continua & fœcunda; non vt deſinant, ſed ne vincant.

CAP. XI. VTILIS eſt, inquit, ira: quia contemptum effugit, quia malos terret. Primùm ira ſi quantum minatur, valet, ob hoc ipſum quia terribilis eſt, & inuiſa eſt. Periculoſius eſt autem timeri, quàm deſpici. Si vero ſine viribus eſt, magis expoſita contemptui eſt, & deriſum non effugit. Quid enim eſt iracundia in ſuperuacuum tumultuante frigidius? Deinde nō ideo quædam, quia terribiliora, potentiora ſunt; nec hoc ſapientis dici velim, quod feræ quoque telum eſt, timeri. Quid? non timetur febris, podagra, hulcus malum? Nunquid ideo quicquam in iſtis boni eſt? an contrà, omnia deſpecta, & fœda, & turpia timentur? Ira per ſe deformis eſt, & minimè metuenda eſt. At timetur à pluribus, ſicut deformis perſona ab infantibus. Quid quod ſemper in auctores redundat timor, nec quiſquam metuitur, ipſe ſecurus? Occurrat hoc loco tibi Labe-

tum.

tianus ille versus, qui medio civili bello in theatro dictus, totum in se populum non aliter convertit, quam si missa esset vox publici affectus.

Necesse est multos timeat, quem multi timent.

Ita natura constituit, ut quod alieno metu magnum est, à suo non vacet. Leonum, inquam, pavida sunt ad levissimos strepitus pectora. Acerrimas feras umbra, vox & odor insolitus exagitat. Quicquid terret, & trepidat. Non est ergo quare concupiscat quisquam sapiens timeri.

CAP. XII. NEC ideo iram magnum quisquam putet, quia formidini est: quoniam quædam etiam contemptissima timentur: venena, & ossa mortifera, & morsus. Nec est mirum, cùm maximos ferarum greges linea pennis distincta contineat, & in insidias agat ab ipso effectu dicta formido. Vanis enim vana terrori sunt. Curriculi motus, rotarúmque versata facies leones redigit in caveam. Elephantes porcina vox terret. Sic itaque ira metuitur, quo modo umbra ab infantibus, à feris rubens pinna. Non ipsa in se quicquam habet firmum aut forte, sed leves animos movet. Nequitia, inquit, de rerum natura tollenda est, si velis iram tollere. Neutrum autem potest fieri. Primùm potest aliquis non algere, quamuis ex rerum natura hiems sit: & non æstuare, quamuis menses æstiui sint. Aut loci beneficio adversus intemperiem anni tutus est, aut patientia corporis sensum vtriusque pervincit. Deinde verte istud. Necesse est prius virtutem ex animo tollas, quàm iracundiam recipias: quoniam cum virtutibus vitia non coëunt. Nec magis quisquam eodem tempore & iratus potest esse, & vir bonus, quàm æger & sanus. Non potest, inquit, omnis ex animo ira tolli: nec hoc hominis natura patitur. Atqui nihil est tam difficile & arduum, quod non humana mens vincat, & in familiaritatem perducat assidua meditatio: nullique sunt tam feri & sui iuris affectus, vt non disciplina perdomentur. Quodcunque sibi imperauit animus, obtinuit. Quidam ne vnquam riderent consecuti sunt. Vino quidam, alii Venere, quidam omni humore interdixere corporibus. Alius contentus breui somno, vigiliam indefatigabilem extendit. Didicerunt alii tenuissimis & aduersis funibus currere, & ingentia, vixque humanis tolleranda viribus onera portare, & in immensam altitudinem mergi, ac sine vlla respirandi vice perpeti maria.

CAP. XIII. MILLE sunt alia in quibus pertinacia impedimentum omne transcendit, ostenditque nihil esse difficile cuius sibi ipsa mens patientiam indiceret. Istis quos paulò ante retuli, aut nulla pertinaciæ studii, aut non digna merces fuit. Quid enim magnificum consequitur ille, qui meditatus est per intensos funes ire? qui sarcinæ ingenti ceruices supponere? qui somno nõ submittere oculos? qui penetrare in imũ mare? & tamen ad finẽ operis nõ magno auctoramẽto labor peruenit. Nos non aduocabimus patientiam,

tiam, quos tantum præmium expectat, felicis animi immota tranquillitas? Quantum est effugere maximum malum iram, & cum illa rabiem, sæuitiam, crudelitatem, furorem, & alios comites affectus eius? Non est quod patrocinium nobis quæramus, & excusatam licentiam, dicentes, aut vtile esse, aut inevitabile. Cui enim tandem vitio aduocatus defuit? non est quod dicas, excidi non posse. Sanabilibus ægrotamus malis: ipsáque nos in rectum genitos natura, si emendari velimus, iuuat. Nec, vt quibusdam visum est, arduum in virtutes & asperum iter est: plano adeuntur. Non vanæ vobis auctor rei venio. Facilis est ad beatam vitam via: inire modò bonis auspiciis, ipsisque diis bene iuuantibus. Multo difficilius est, facere ista quæ facitis. Quid enim quiete otiosius animi? Quid ira laboriosius? Quid clementia remissius? Quid crudelitate negotiosius? Vacat pudicitia, libido occupatissima est. Omnium deniq. virtutum tutela facilior est, vitia magno coluntur. Debet ira remoueri. Hoc ex parte fatentur etiam, qui dicunt esse minuendam. Tota dimittatur: nihil profutura est. fine illa faciliùs rectiúsque scelera tollêtur, mali punientur, & traducentur in melius.

CAP. XIIII. OMNIA quæ debet sapiens, sine vllius malæ rei ministerio efficiet: nihilque admiscebit, cuius modum sollicitus obseruet. Nunquam itaq. iracundia admittenda est: aliquando simulanda, si segnes audientium animi concitandi sunt: sicut tardè consurgentes ad cursum equos stimulis facibúsque subditis excitamus. Aliquando incutiendus est his metus, apud quos ratio non proficit. Irasci quidem non magis vtile est, quàm mœrere, quàm metuere. Quid ergo? non incidunt causæ, quæ iram lacessant? Sed tunc maximè illi opponendæ manus sunt: nec est difficile, vincere animum: cùm athletæ quoque in vilissima sui parte occupati, tamen ictus doloréśque patiantur, vt vires cædentis exhauriant; nec cùm ira suadet, feriunt, sed cùm occasio. Pyrrhum maximum præceptorem certaminis gymnici, solitum aiunt his quos exercebat, præcipere, ne irascerentur. Ira enim perturbat artem: & quà noceat, tantùm, non qua caueat, aspicit. Sæpe itaque ratio patientiam suadet, ira vindictam: & qui primis defungi malis potuimus, in maiora deuoluimur. Quosdam vnius verbi contumelia, non æquo animo lata, in exilium proiecit: & qui leuem iniuriam silentio ferre noluerant, grauissimis malis obruti sunt; indignatique aliquid ex plenissima libertate diminui, seruile in sese attraxerunt iugum.

CAP. XV. VT scias, inquit, an ira habeat in se generosi aliquid, liberas videbis gentes quæ iracundissimæ sunt: vt Germanos & Scythas. Quod euenit, quia fortiora solidaque natura ingenia, antequam disciplinâ molliantur, prona in iram sunt. Quædam non nisi melioribus innascuntur ingeniis: sicut valida arbusta & læta, quamuis neglecta tellus creat: alia fœcundi soli silua est. Itaque & ingenia naturâ

natura fortè iracundiam ferût, nihilque tenue & exile capiunt, ignea & feruida: sed imperfectus ille vigor est, vt omnibus quæ sine arte, ipsius tantum naturæ bono, exurgunt, sed nisi cito domita sunt, quæ fortitudini apta erant, audaciæ temeritatiq. consuescunt. Quid? non mitioribus animis vitia leuiora coniuncta sunt? vt misericordia, amor, & verecundia. Itaque tibi sæpe bonam indolem in malis quoque ostendam. sed non ideo vitia non sunt, si naturæ melioris indicia sunt. Deinde omnes istæ feritate liberæ gentes, leonum luporumque ritu, vt seruire non possunt, ita nec imperare. Non enim humani vim ingenii, sed feri & intractabilis habent. Nemo autem regere potest, nisi qui & regi.

CAP. XVI. FERE itaque imperia penes eos fuere populos, qui mitiore cælo viuntur. In frigora Septentrionemque vergentibus immansueta ingenia sunt, vt ait poeta,

...suóque simillima cælo.

Animalia, inquit, generosissima habentur, quibus multum inest iræ. Errat, qui ea in exemplum hominis adducit, quibus pro ratione est impetus. homini pro impetu, ratio est. Sed nec illis quidem omnibus idem prodest. Iracundia leones adiuuat, pauor ceruos, accipitrem impetus, columbam fuga. Quid, quòd ne illud quidem verum est, optima animalia esse iracundissima? Feras ne putem, quibus ex raptu alimenta sunt, meliores, quo iratiores? Patientiam laudauerim boum, & equorum frænos sequentium. Quid autem est, cur hominem ad tam infelicia exempla reuoces, cùm habeas mundum, Deumque, quem ex omnibus animalibus, vt solus imitetur, solus intelligit? Simplicissimi, inquit, omnium habentur iracundi. Fraudulentis enim & versutis comparantur: & simplices videntur, quia expositi sunt: quos quidem non simplices dixerim, sed incautos. Stultis, luxuriosis, nepotibúsque hoc nomen imponimus, & omnibus vitiis parum callidis.

CAP. XVII. ORATOR, inquit, iratus aliquando melior est. Immo imitatus iratum. Nam & histriones in pronunciando non irati populum mouent, sed iratum bene agentes: & apud iudices itaque, & in concione, & vbicunque alieni animi ad nostrum arbitrium agendi sunt: modo iram, modo metum, modo misericordiam, vt aliis incutiamus, ipsi simulabimus: & sæpe id quod veri affectus non effecissent, effecit imitatio affectuum. Languidus, inquit, animus est, qui ira caret. Verum est, si nihil habet ira valentius. Nec latronem oportet esse, nec prædam; nec misericordem, nec crudelem. Illius nimis mollis animus, huius nimis durus est. Temperatus sit sapiens: & ad res fortius agendas non iram, sed vim adhibeat.

CAP. XVIII. QVONIAM quæ de ira quæruntur, tractauimus, accedamus ad remedia eius. Duo autem, vt opinor, sunt: ne incidamus in iram, & ne in ira peccemus. Vt in corporum cura, alia de tuenda valetudine, alia de restituenda, præcepta sunt: ita aliter iram debemus repel-

repellere, aliter compescere, vt vincamus. Quædam ad vniuersam vitam pertinentia præcipientur: ea in educationem, & in sequentia tempora diuidentur. Educatio maximam diligentiam, plurimúmque profuturam desiderat. Facile est enim, teneros adhuc animos componere. Difficulter reciduntur vitia, quæ nobiscum creuerunt. Opportunissima ad iracundiam feruidi animi natura est. Nam cùm elementa sint quattuor, ignis, aqua, aër, & terra, potestates pares his sunt, frigida, feruida, arida, atque humida. Et locorum itaque, & animalium, & corporum & morum varietates, mixtura elementorum facit, & proinde in aliquos magis incumbunt, prout alicuius elementi maior vis abundauit. Inde quasdam humidas vocamus aridásque regiones, & calidas, & frigidas. Eadem animalium & hominum discrimina sunt.

CAP. XIX. REFERT quantum quisque humidi in se calidique contineat. Cuius in illo elementi portio præualebit, inde mores erunt. Iracundos feruidi mistura faciet. Est enim actuosus & pertinax ignis. Frigidi mistura frigidos facit. Pigrum est enim contractúmque frigus. Volunt itaque quidam ex nostris iram in pectore moueri, efferuescente circa cor sanguine. Causa cur hic potissimum assignetur iræ locus, non alia est, quàm quòd in toto corpore calidissimum pectus est. Quibus humidi plus inest, eorum paulatim crescit ira: quia non est paratus illis calor, sed motu acquiritur. Itaque puerorum feminarúmque iræ acres magis quàm graues sunt, leuiorésque dum incipiunt. Siccis ætatibus vehemens robustáque ira est, sed sine incremento, non multum sibi adiiciens: quia inclinatum calorem frigus insequitur. Senes difficiles & queruli sunt, vt ægri & conualescentes, & quorum aut lassitudine, aut detractione sanguinis exhaustus est calor. In eadem causa sunt siti fameque rabidi. & quibus exangue corpus est, maligneque alitur & deficit. Vinum incendit iram: quia calorem auget: pro cuiusque natura.

CAP. XX. QVIDAM ebrii efferuescunt, quidam sicci. Neque vlla alia causa est, cur iracundissimi sint flaui, rubentésque: quibus talis natura color est, qualis fieri ceteris inter iram solet. Mobilis enim illis agitatúsque sanguis est. Sed quemadmodum natura quosdam procliuos in iram facit: ita multæ incidunt causæ, quæ idem possint quod natura. Alios morbus aut iniuria corporum in hoc perduxit, alios labor, & continua peruigilia, noctésque sollicitæ, & desideria, amorésque: & quicquid aliud aut corpori nocuit aut animo, ægram mentem in querelas parat. Sed ista omnia initia causæque sunt; plurimumque potest consuetudo: quæ si grauis est, alit vitium. Naturam quidem mutare difficile est; nec licet semel mixta nascentium elementa conuertere. Sed in hoc nosse profuit, vt calentibus ingeniis subtrahatur vinum: quod pueris Plato negandum putat, & ignem vetat igne incitari. Nec cibis quidem

implen-

implendi sunt. Distendentur enim corpora, & animi cum corpore tumescent. Labor illos citra lassitudinem exerceat: vt minuatur, non vt consumatur calor, nimiúsque ille feruor despumet. Lusus quoque proderunt. Modica enim voluptas laxat animos, & temperat. Humidioribus, siccioribus & frigidis non est ab ira periculum: sed maiora vitia metuenda sunt, pauor, difficultas, & desperatio, & suspiciones.

CAP. XXI. MOLLIENDA itaque fouendaque talia ingenia, & in lætitiam euocanda sunt. Et quia aliis contra iram, aliis contra tristitiam remediis vtendum est, nec dissimilibus tantùm ista, sed contrariis curanda sunt, semper ei occurremus, quod increuerit. Plurimum, inquam, proderit pueros statim salubriter institui. Difficile autem regimen est, quia dare debemus operam ne aut iram in illis nutriamus, aut indolem retundamus. Diligenti obseruatione res indiget. Vtrumque enim & quod extollendum, & quod deprimendum est, similibus alitur. Facile autem etiam attendentem similia decipiunt. Crescit licentia spiritus, seruitute comminuitur. Assurgit, si laudatur, & in spem sui bonam adducitur. Sed eadem ista insolentiam & iracundiam generant. Sic itaque inter vtrunque regendus est, vt modò frænis vtamur, modò stimulis. Nihil humile, nihil seruile patiatur. Nunquam illi necesse sit rogare suppliciter: nec prosit rogasse: potiùs causæ suæ, & prioribus factis, & bonis in futurum promissis donetur. In certaminibus æqualium nec vinci illum patiamur, nec irasci. Demus operam, vt familiaris sit his cum quibus contendere solet: vt in certamine assuescat non nocere velle, sed vincere. Quotiens superauerit, & dignum aliquid laude fecerit, attolli, non gestire patiamur. Gaudium enim exultatio, exultationem tumor, & nimia æstimatio sui sequitur. Dabimus aliquod laxamentum: in desidiam verò otiumque non resoluemus, & procul à contactu deliciarum retinebimus. Nihil enim magis facit iracundos, quàm educatio mollis & blanda. Ideo vnicis quo plus indulgetur, pupillisque quo plus licet, corruptior animus est. Non resistet offensis, cui nihil vnquam negatum est, cui lacrimas sollicita semper mater abstersit, cui de pædagogo satisfactum est. Non vides, vt maiorem quamque fortunam maior ira comitetur? In diuitibus nobilibúsq. & magistratibus præcipuè apparet, cùm quicquid leue & inane in animo erat, secunda se aura sustulit. Felicitas iracundiam nutrit, vbi aures superbas assentatorum turba circumstetit. Tibi enim ille respondeat? Non pro fastigio te tuo metiris: ipse te proiicis? & alia, quibus vix sanæ, & ab initio bene fundatæ mentes restiterint. Longè itaque ab assentatione pueritia remouenda est. Audiat verum, & timeat interim, vereatur: semper maioribus assurgat. Nihil per iracundiam exoret. Quod flenti negatum fuerat, quieto offeratur: & diuitias parentum in conspectu habeat,

habeat, non in vsu. Exprobrentur illi perperam facta.

CAP. XXII. PERTINEBIT ad rem, præceptores pædagogosque pueris placidos dari. Proximis applicatur omne quod tenerum est, & in eorum similitudinem crescit. nutricum & pædagogorum retulere mox in adolescentia mores. Apud Platonem educatus puer cùm ad parentes relatus, vociferantem videret patrem; Nunquam, inquit, hoc apud Platonem vidi. Non dubito quin citius patrem imitatus sit, quàm Platonem. Tenuis ante omnia sit victus, & non pretiosa vestis, & similis cultus cum æqualibus. Non irascetur aliquem sibi comparari, quem ab initio multis parem feceris. Sed hæc ad liberos nostros pertinent. In nobis, si quidem sors nascendi & educatio nec vitii locum, nec iam præcepti habet; sequentia ordinanda sunt. Contra primas itaque causas pugnare debemus. Causa autem iracundiæ, opinio iniuriæ est; cui non facilè credendum est, nec apertis quidem manifestisque statim accedendum est. Quædam enim falsa, veri speciem ferunt. Dandum semper est tempus. Veritatem enim dies aperit. Ne sint aures criminantibus faciles. Hoc humanæ naturæ vitium suspectum notùmque nobis sit: quod quæ inuiti audimus, libenter credimus: & antequam iudicemus, irascimur.

CAP. XXIII. QVID quod non criminationibus tantùm, sed suspicionibus impellimur, & ex vultu risuque alieno peiora interpretati innocentibus irascimur? Itaque agenda est contra se causa absentis, & in suspenso ira retinenda. Potest enim pœna dilata exigi, non potest exacta reuocari. Notus est ille tyrannicida, qui imperfecto opere comprehensus, & ab Hippia tortus, vt conscios indicaret, circunstantes amicos tyranni nominauit, quibus quàm maximè caram salutem eius sciebat. Et cùm ille singulos, vt nominati erant, occidi iussisset, interrogauit ecquis superesset? Tu, inquit, solus: neminem enim alium, cui carus esses, reliqui. Effecit ira, vt tyrannus tyrannicidæ manus commodaret, & præsidia sua gladio suo cæderet. Quanto animosiùs Alexander: qui cùm legisset epistolam matris, qua admonebatur, vt à veneno Philippi medici caueret, acceptam potionem non deterritus bibit. Plus sibi de amico suo credidit. Dignus fuit qui innocentem haberet, dignus qui faceret. Hoc eo magis in Alexandro laudo, quia nemo tam obnoxius iræ fuit. Quo rarior autem moderatio in regibus, hoc laudanda magis est. Fecit hoc & Cæsar, ille qui victoria ciuili clementissimè vsus est. Cùm sarcinam deprehendisset epistolarum ad Pompeium missarum, ab iis qui videbantur aut in aduersis, aut in neutris fuisse partibus, combussit: quamuis enim moderatè soleret irasci, maluit tamen non posse. Gratissimum putauit genus veniæ, nescire quid quisque peccasset. Plurimum mali crudelitas facit. Sæpe ne audiendum quidem est. quoniam in quibusdam rebus satius est decipi, quàm diffidere.

CAP. XXIIII. TOLLENDA est animo suspicio & coniectura,

falla-

fallacissima irritamenta. Ille me parum humanè salutauit, ille osculo meo non adhæsit, ille inchoatum sermonem citò abrupit, ille ad cœnam non vocauit, illius vultus auersior visus est. Non derit suspicioni argumentatio. Simplicitate opus est, & benigna rerum æstimatione. Nihil nisi quod in oculos incurret, manifestúmque erit, credamus. Et quotiens suspicio nostra vana apparuerit, obiurgemus credulitatem. Hæc enim castigatio consuetudinem efficiet non facilè credendi.

CAP. XXV. INDE & illud sequitur, vt minimis sordidísq. rebus non exacerbemur. Parum agilis est puer, aut tepidior aqua potui erogata, aut turbatus thorus, aut mensa negligentiùs posita. Ad ista concitari, insania est, æger & infelicis valetudinis est, quem leuis aura contraxit: affecti oculi, quos candida vestis obturbat: dissolutus deliciis, cuius latus alieno labore condoluit. Mindyridem aiunt fuisse ex Sybaritarum ciuitate: qui cùm vidisset fodientem, & altius rastrum alleuantem, lassum se fieri questus, vetuit illum opus in conspectu suo facere. Idem sæpiùs questus est, quòd foliis rosæ duplicatis incubuisset. Vbi animum simul & corpus voluptates corrupere, nihil tolerabile videtur, non quia dura, sed quia molles patimur. Quid enim est cur tussis alicuius, aut sternuramentum, aut musca parum curiosè fugata nos in rabiem agat, aut versus calix, aut clauis negligentis serui manibus elapsa? Feret iste æquo animo ciuile conuicium & ingesta in concione curiáve maledicta, cuius aures tracti subsellii stridor offendit? Perpetietur hic famem, & æstiuæ expeditionis sitim, qui puero malè diluenti niuem, irascitur?

CAP. XXVI. NVLLA itaque res magis iracundiam alit, quàm luxuria intemperans & impatiens. Durè tractandus animus est, vt ictum non sentiat, nisi grauem. Irascimur aut his à quibus nec accipere iniuriam potuimus, aut his à quibus accipere potuimus. Ex prioribus quædam sine sensu sunt: vt librum, quem minutioribus literis scriptum sæpe proiecimus, & mendosum lacerauimus: vt vestimenta, quæ, quia displicebant, scidimus. His irasci quàm stultum est, quæ iram nostram nec meruerunt, nec sentiunt? Sed nos offendunt videlicet qui illa fecerunt. Primùm sæpe antequam hoc apud nos distinguamus, irascimur: deinde fortasse ipsi quoque artifices excusationes iustas afferent. Alius non potuit melius facere quàm fecit: nec ad tuam contumeliam parum didicit. Alius non in hoc vt te offenderet, fecit. Ad vltimum, quid est dementius quàm bilem in homines collectam, in res effundere? Atqui vt his irasci dementis est, quæ anima carent, sic & mutis animalibus: quia nulla est iniuria, nisi à consilio profecta. Nocere itaque nobis possunt, vt ferrum aut lapis: iniuriam quidem facere non possunt. Atqui contemni se quidam putant, vbi equi iidem obsequentes alteri equiti, alteri contumaces sunt: tanquam iudicio, non consuetudine, & arte tractandi, quædam quibusdam

eam subiectiora sint.

CAP. XXVII. ATQVI ut his irasci stultum est, ita pueris, & non multum à puerorum prudentia distantibus. Omnia enim ista peccata apud æquum iudicem pro innocentia habent imprudentiam. Quædam sunt, quæ nocere non possunt, nullamque vim nisi beneficam & salutarem habent: ut dii immortales, qui nec volunt obesse, nec possunt. Natura enim illis mitis & placida est, tam longè remota ab aliena iniuria, quam à sua. Dementes itaque & ignari veritatis illis imputant sæuitiam maris, immodicos imbres, pertinaciam hiemis: cum interim nihil horum quæ nobis nocent prosuntque, ad nos propriè dirigatur. Non enim nos causa mundo sumus, hiemem æstatemque referendi: suas ista leges habent, quibus diuina exercentur. Nimis nos suspicimus, si digni nobis videmur, propter quos tanta moueantur. Nihil ergo horum in nostram iniuriam fit: immò contra, nihil non ad salutem. Quædam esse diximus, quæ nocere non possunt: quædam quæ nolunt. In his erunt boni magistratus, parentésque, & præceptores, & iudices: quorum castigatio sic accipienda est, quomodo scalpellum & abstinentia, & alia quæ profutura torquent. Affecti sumus pœna. Succurrat non tantùm quid patiamur, sed quid fecerimus: in consilium de vita nostra mittamur. Si verò ipsi dicere nobis volue rimus, pluris litem nostrã æstimabimus. Si volumus æqui omnium rerũ iudices esse, hoc primum nobis suadeamus, Neminẽ nostrũ esse sine culpa. Hinc enim maxima indignatio oritur: Nihil peccaui, nihil feci: immo nihil fateris. Indignamur aliqua admonitione aut coërcitione nos castigatos: cùm illo ipso tẽpore peccemus, quo adiicimus malefactis arrogantiam & contumaciam. Quis est iste qui se profitetur omnibus legib. innocentem? Vt hoc ita sit, quàm angusta innocẽtia est, ad legem bonum esse? Quanto latius officiorum patet, quàm iuris regula? Quàm multa pietas, humanitas, liberalitas, iustitia, fides exigunt: quæ omnia extra publicas tabulas sunt?

CAP. XXVIII. SED ne ad illam quidem arctissimam innocentiæ formulam præstare nos possumus. Alia fecimus, alia cogitauimus: alia optauimus, aliis fauimus. In quibusdam innocentes sumus, quia non successit. Hoc cogitantes, æquiores simus delinquentibus, credamus obiurgantibus: vtique nobis ne irascamur. Cui enim non, si nobis quoque? Minimè diis. Non enim illorum, sed lege mortalitatis patimur, quicquid incommodi accidit. At morbi doloresque incurrunt. Vtique aliqua fugiendum est, domicilium putre sortitis. Dicetur aliquis malè de te locutus: cogita an prior feceris, cogita de quàm multis loquaris. Cogitemus, inquam, alios non facere iniuriam, sed reponere: alios pro nobis facere, alios coactos facere, alios ignorantes: etiam eos qui volentes scientésque faciunt, ex iniuria nostra non ipsam iniuriam petere. Aut dulcedine vrbanitatis prolapsus est, aut fecit aliquid, non vt nobis obesset, sed

quia

quia consequi ipse non poterat, nisi nos repulisset. Sæpe adulatio, dum blanditur, offendit. Quisquis ad se retulerit, quotiens ipse in suspicionem falsam inciderit, quàm multis officiis suis fortuna speciem iniuriæ induerit, quàm multos post odium amare cœperit, poterit non statim irasci: vtique si sibi tacitus ad singula quibus offenditur, dixerit: Hæc & ipse commisi. Sed vbi tam æquum iudicem inuenies? Is qui nullius non vxorem concupiscit, & satis iustam causam putat amandi, quòd aliena est, idem vxorem suam aspici non vult: & fidei acerrimus exactor, est perfidus: & mendacia persequitur, ipse periurus: & litem sibi inferri ægerrimè calumniator patitur. Pudicitiam seruulorum suorum attentari non vult, qui non pepercit suæ. Aliena vitia in oculis habemus: à tergo nostra sunt. Inde est, quod tempestiua filii conuiuia pater deterior filio castigat. Nihil alienæ luxuriæ ignoscit, qui nihil suæ negauit: & homicidæ tyrannus irascitur: & punit furta sacrilegus. Magna pars hominum est, quæ non peccatis irascitur, sed peccantibus. Faciet nos moderatiores respectus nostri, si consuluerimus nos: Nunquid & ipsi aliquid tale commisimus? Nunquid sic errauimus? Expeditne nobis ista damnari? Maximum remedium est iræ, mora. Nec ab illa pete initio, vt ignoscat, sed vt iudicet: desinet, si exspectat: nec vniuersam illam tentaueris tollere. graues habet impetus primos. tota vincetur, dum partibus carpitur.

CAP. XXIX. Ex his quæ nos offendunt, alia renuntiantur nobis, alia ipsi audimus aut videmus. His quæ narrata sunt, non debemus citò credere. Multi mentiuntur, vt decipiant: multi, quia decepti sunt. Alius criminatione gratiam captat, & fingit iniuriam, vt videatur doluisse factam. Est aliquis malignus, & qui amicitias cohærentes diducere velit. Est suspicax, & qui spectare ludos cupiat, & ex longinquo tutoque speculetur, quos commisit. De paruula summa iudicaturo, tibi res sine teste non probaretur, testis sine iureiurando non valeret: vtrique parti dares aduocationem, dares tempus, nec semel audires. Magis enim veritas elucet, quo sæpius ad manum venit. Amicum condemnas de præsentibus, antequam audias, antequam interroges. Illi, antequam aut accusatorem suum nosse liceat, aut crimen, irasceris. Iam enim iam quid vtrinque diceretur, audisti. Hic ipse qui ad te detulit, desinet dicere, si probare debuerit. Nō est, inquit, quod me protrahas. Ego productus negabo. Alioqui nihil vnquam tibi dicam. Eodem tempore, & instigat, & ipse se certamini & pugnæ subtrahit. Qui dicere tibi nisi clam non vult, penè non dicit. Quid est iniquius, quàm secreto credere, palam irasci?

CAP. XXX. QVORVNDAM ipsi testes sumus. In his naturam excutiemus voluntatémque facientium. Puer est: ætati donetur, nescit, an peccet. Pater est, aut tantum profuit vt illius iam iniuriæ ius sit: aut fortasse ipsum hoc meritū eius est quo offendimur.

mur. Mulier est, errat. Iussus est. necessitati quis nisi iniquus succenset? Læsus est. non est iniuria, pati quod prior feceris. Iudex est: plus illius credas sententiæ, quàm tuæ. Rex est: si nocentem punit, cede iustitiæ; si innocentem, cede fortunæ. Mutum animal est, aut simile muto? imitaris illud, si irasceris. Morbus est aut calamitas? leuiùs transiliet sustinentem. Deus est? tam perdis operam cùm illi irasceris, quàm cùm illum alteri precaris iratum. Bonus vir est, qui iniuriam fecit? noli credere. Malus? noli mirari. Dabit pœnas alteri quas debet tibi: & iam sibi dedit, qui peccauit. Duo sunt, vt dixi, quæ iracundiam concitant. Primùm, si iniuriam videmur accepisse. de hoc satis dictum est. Deinde, si iniquè accepisse: de hoc dicendum est. Iniqua quædam iudicant homines, quia pati non debuerint: quædam, quia non sperauerint, indigna putamus, quæ inopinata sunt. Itaque maximè commouent, quæ contra spem, expectationémque euenerunt. Nec aliud est, quare in domesticis minima offendant: in amicis iniuriam vocemus negligentiam.

CAP. XXXI. QVOMODO, ergo, inquit, inimicorum nos iniuriæ mouent, quia non expectauimus illas, aut certè non tantas. Hoc efficit amor nostri nimius: inuiolatos nos etiam inimicis iudicamus esse debere. Regis quisque intra se animum habet, vt licentiam sibi dari velit in alterum, in se nolit alteri. Aut ignorantia nos itaque rerum, aut insolentia iracundos facit. Ignorantia. Quid enim mirum est, malos mala facinora edere? Quid noui est, si inimicus nocet, amicus offendit, filius labitur, seruus peccat? Turpissimam aiebat Fabius Imperatori excusationem esse, Non putaui. Ego turpissimam homini puto. Omnia puta, expecta. & in bonis moribus aliquid existet asperius. Fert humana natura insidiosos animos, fert ingratos, fert cupidos, fert impios. Cùm de moribus vnius iudicabis, de publicis cogita. Vbi maximè gaudebis, maximè metues. Vbi tranquilla tibi omnia videntur, ibi nocitura non desunt, sed quiescunt. Semper futurum aliquid quod te offendat, existima. Gubernator nunquam ita totos sinus explicuit securus, vt non expedita ad contrahendum armamenta disponeret. Illud ante omnia cogita, fœdam esse & execrabilem vim nocendi, & alienissimam homini, cuius beneficio etiam saua mansuescunt. Aspice elephantorum iugo colla submissa, taurorum pueris pariter ac feminis persultantibus terga impunè calcata, & repentes inter pocula sinúsque innoxio lapsu dracones, & intra domum vrsorum leonúmque ora placida tractantibus, adulantésque domino feras. Pudebit cum animalibus permutasse mores. Nefas est nocere patriæ: ergo ciui quoque. Nam hic pars patriæ est. Sanctæ partes sunt, si vniuersum venerabile est: ergo & homini. Nam hic in maiore tibi vrbe ciuis est. Quid si nocere velint manus pedibus? manibus oculi? Vt

omnia

omnia inter se membra consentiunt, quia singula seruari, totius interest: ita homines singulis parcent, quia ad coetum geniti sumus. Salua autem esse societas nisi amore & custodia partium non potest. Ne viperas quidem & natrices,& si qua morsu aut ictu nocent, effugeremus, si vt reliqua mansuefacere possemus, aut efficere ne nobis aliisve periculo essent. Ergo ne homini quidem nocebimus,quia peccauit, sed ne peccet. Nec vnquam ad praeteritum,sed ad futurum poena referetur. Non enim irascitur, sed cauet. Nam si puniendus est cuicunque prauum maleficúmque ingenium est, poena neminem excipiet.

CAP. XXXII. AT enim ita habet aliquam voluptatem: & dulce est,dolorem reddere. Minimè. Non enim vt in beneficiis honestum est,merita meritis repensare: ita iniurias iniuriis. Illic, vinci turpe est: hîc, vincere, inhumanum verbum est, & quidem pro iusto receptum, vltio: & à contumelia non differt,nisi ordine. Qui dolorem regerit, tantùm excusatiùs peccat. M.Catonem in balneo quidam percussit imprudens. Quis enim illi sciens faceret iniuriam? Postea satisfacienti Cato, Non memini,inquit,percussum me. Melius putauit, non agnoscere, quàm ignoscere. Nihil,inquis,illi post tantam petulantiam mali factum est? Immo multum boni. Coepit Catonem nosse. Magni animi est, iniurias despicere. Vltionis cõtumeliosissimum genus est,non esse visum dignum, ex quo peteretur vltio. Multi leues iniurias altiùs demisere dum vindicant. Ille magnus & nobilis est,qui more magnae ferae latratus minutorum canum securus exaudit. Minus,inquit, contemnemur, si vindicauerimus iniuriam, si tanquam ad remedium sine ira veniamus: non quasi dulce sit vindicari, sed quasi vtile.

CAP. XXXIII. SAEPE autem satius fuit dissimulare, quàm vlcisci. Potentiorum iniuriae hilari vultu, non patienter tantùm ferendae sunt. Facient iterum, si se fecisse crediderint. Hoc habent pessimum animi magna fortuna insolentes, quos laeserunt,& oderunt. Notissima vox est eius, qui in cultu regum consenuerat. Cùm illum quidam interrogaret, quomodo rarissimam rem in aula consecutus esset, senectutem: Iniurias,inquit,accipiendo,& gratias agendo. Saepe adeò iniuriam vindicare non expedit,vt ne fateri quidem expediat. C.Caesar Pastoris splendidi equitis Romani filium cùm in custodia habuisset,munditiis eius & cultioribus capillis offensus, rogante patre,vt salutem sibi filii concederet, quasi de supplicio eius admonitus,duci protinus iussit. Ne tamen omnia inhumanè faceret aduersum patrẽ, ad coenam illum inuitauit eo die. Venit Pastor nihil vultu exprobrante. Propinauit illi Caesar heminam: & posuit illi custodem: perdurauit miser,non aliter quàm si filii sanguinem biberet. Vnguentum & coronas misit, & obseruare iussit an sumeret. Sumpsit eo die,quo filium extulerat, immò quo non extulerat. Iacebat conuiua cen-

centesimus, & potiones vix homini ex natalibus liberorum, podagricus senex hauriebat: cùm interim non lacrimas emisit, nec dolorem aliquo signo erumpere passus est. Cœnauit tanquam pro filio exorasset. Quæris, quare? Habebat alterum. Quid ille Priamus? non dissimulauit iram, & regis genua complexus est? Funestam perfusamq. cruore filii manum ad os suum retulit, & cœnauit, sed tamen sine vnguento, sine coronis: & illum hostis sæuissimus multis solatiis, vt cibum caperet, hortatus est, non vt pocula ingentia super caput posito custode siccaret. Contempsisset Pastorem, si sibi timuisset: nunc iram compescuit pietas. Dignus fuit, cui permitteret à conuiuio ad ossa filii legenda discedere. Ne hoc quidem permisit: benignus interim & comis adolescens propinationibus senem crebris, vt cura leniretur, lacessebat. Contrà ille se lætum, & oblitum quid eo esset actum die, præstitit. Perierat alter filius, si carnifici conuiua non placuisset.

CAP. XXXIIII. ERGO irâ abstinendum est, siue par est qui lacessendus est, siue superior, siue inferior. Nã cum pare contendere, anceps est: cum superiore, furiosum: cum inferiore, sordidum. Pusilli hominis & miseri est, repetere mordentem, vt mures & formicæ: ad quas si manum admoueris, ora conuertunt. Imbecilla se lædi putãt, si tanguntur. Faciet nos mitiores, si cogitauerimus, quid aliquando nobis profuerit ille, cui irascimur, & meritis offensam redemerit. Illud quoq. occurrat, quantum commendationis nobis allatura sit clementiæ fama, & quàm multos venia amicos vtiles fecerit. Ne irascamur inimicorum & hostium liberis. Inter Syllanæ crudelitatis exempla est, quod à rep. liberos proscriptorum submouit. Nihil est iniquius, quàm aliquẽ heredem paterni odii fieri. Cogitemus, quotiens ad ignoscendum difficiles erimus, an expediat omnes nobis inexorabiles esse. Quàm sæpe veniam qui negauit, petit: quã sæpe pedibus eius aduolutus est, quem à suis repulit. Quid est gloriosius, quàm iram amicitia mutare? Quos Pop. R. fideliores habet socios, quàm quos habuit pertinacissimos hostes? Quod hodie esset imperium, nisi salubris prouidentia victos permiscuisset victoribus? Irascetur aliquis: tu contrà, beneficiis prouoca. Cadit statim simultas, ab altera parte deserta. nisi par, non pugnat. Si vtrinque concurritur, ille est melior, qui prior pedem retulit: victus est, qui vicit. Percussit te? recede. Referiendo enim, & occasionem sæpius feriendi dabis, & excusationem. non poteris reuelli cùm voles. Nunquam velit quisquam tam grauiter hostem ferire, vt relinquat manum in vulnere, & se ab ictu reuocare non possit. Atqui tale ira telum est, vix retrahitur.

CAP. XXXV. ARMA nobis expedita prospicimus, gladium commodum & habilem: non vitabimus impetus animi, his graues magis, furiosos & irreuocabiles? Ea demum velocitas placet, quæ vbi iussa est, vestigium sistit, nec vltra destinata procurrit, & quæ flecti & à cursu ad

sua ad gradum reduci potest. Aegros scimus neruos esse, vbi inuitis nobis mouentur. Senex, aut infirmi corporis est, qui cùm ambulare vult, currit. Animi motus eos putemus sanissimos validissimosque, qui nostro arbitrio ibunt, non suo ferentur. Nihil tamē æquè profuit, quàm primùm intueri deformitatem rei, deinde periculum. Non est vllius affectûs facies turbatior. pulcherrima ora fœdauit, toruos vultus ex tranquillissimis reddit. Linquit decor omnis iratos: & siue amictus illis compositus sit ad legem, attrahet vestem, omnémque curam sui effundet. Si capillorum natura vel arte iacentium non informis est habitus, cum animo inhorrescunt, tumescunt venæ, concutitur crebro spiritu pectus, rabida vocis eruptio colla distendit. Tunc artus trepidi, inquietæ manus, totius corporis fluctuatio. Qualem intrà putas esse animum, cuius extrà imago tam fœda est? Quanto illi intra pectus terribilior vultus, acrior spiritus est, intentior impetus, rupturus se nisi eruperit? Quales sunt hostium vel ferarum cæde madentium, aut ad cædem euntium aspectus, qualia poëtæ inferna monstra finxere, succincta serpentibus, & igneo flatu, quales ad bella excitanda, discordiámque in populos diuidendam, pacémque lacerandam teterrimæ inferûm exeūt furiæ: talem nobis iram figuremus, flamma lumina ardentia, sibilo mugitúque & gemitu & stridore, & si qua his inuisior vox est: perstrepentem, tela manu vtraque quatientem; neq enim illi tegere se, cura est. toruam, cruentámque & cicatricosam, & verberibus suis liuidam: incessus vesani, effusam multa caligine, incursitantem, vastantem, fugantémque: & omnium odio laborantem, sui maximè: si aliter nocere non possit, terras, maria, cælum ruere cupientem, infestam pariter, inuisamque. Vel si videtur, qualis apud vates nostros est,

Sanguineum quatiens dextra
Bellona flagellum,
Aut scissa gaudens vadit Discordia palla.

aut si qua magis dira facies excogitari diri affectus potest.

CAP. XXXVI. QVIBVSDAM, vt ait Sextius, iratis profuit aspexisse speculum: perturbauit illos tanta mutatio sui: velut in rem præsentem adducti non agnouerunt se. & quantulum ex vera deformitate imago illa speculo repercussa reddebat? animus si ostendi, & si in vlla materia perlucere posset, intuentes nos confunderet ater, maculosúsque, æstuans, & distortus, & tumidus. Nunc quoque tanta deformitas eius est, per ossa carnésque, & tot impedimenta effluentis. Quid si nudus ostēderetur? Speculo quidē neminem deterritum ab ira credo. Quid ergo? qui ad speculū venerat, vt se mutaret, iā mutauerat. Iratis quidem nulla est formosior effigies, quàm atrox & horrida, qualésque esse, etiam videri volunt. Magis illud videndum est, quàm multis ira per se nocuerit. Alii nimio feruore rupere venas, & sanguinem supra vires elatus clamor egessit, & luminum suffudit aciē in oculos vehementius humor egestus, & in morbos ægri recidere,

affectibus ipsis licet stare: hæc non secus quàm fulmina procellæque, & si qua alia irreuocabilia sunt, quia non eunt, sed cadunt, vim suam magis ac magis tenent. Alia vitia à ratione, hæc à sanitate desciscit. Alia accessus lenes habent, & incrementa fallentia: in iram deiectus est iam animorum est. Nulla itaque res viget magis attonita, & in vires suas prona: & siue successit, superba, siue frustratur, insana: ne repulsa quidem in tædium acta, vbi aduersarium fortuna subduxit, in seipsam morsus suos vertit; nec refert, quantum sit, ex quo surrexit.

CAP. II. Ex leuissimis enim in maxima euadit. Nullam transit ætatem: nullum hominum genus excipit. Quædam gentes beneficio egestatis non nouere luxuriam. Quædam, quia exercitæ & vagæ sunt, effugere pigritiam. Quibus incultus mos, agrestis vita est, circumscriptio ignota est, & fraus, & quodcumque in foro malum nascitur. Nulla gens est, quam non ira instiget, tam inter Graios quàm barbaros potens. Non minus perniciosa leges metuentibus, quàm quibus iura distinguit modus virium. Denique cetera singulos corripiunt: hic vnus affectus est, qui interdum publicè concipitur. Nunquam vniuersus populus vnius feminæ amore flagrauit. Nec in pecuniam aut lucrum tota ciuitas spem suam misit. Ambitio viritim singulos occupat. Impotentia non est malum publicum. Sæpe in iram vno agmine itum est. viri, feminæ, senes, pueri, principes, vulgùsque consensere: & tota multitudo paucissimis verbis concitata, ipsum concitatorem antecessit. Ad arma protinus ignésque discursum est, & indicta finitimis bella, aut gesta cum ciuibus. Totæ cum stirpe omni crematæ domus: & modò eloquio fauorabilior habitus, in medio honore iram suæ concionis excepit: in Imperatorem suum legiones pila torserunt. Dissedit plebs tota cum patribus: publicum consilium senatus, non expectatis dilectibus, nec nominato Imperatore, subitos iræ suæ duces legit: ac per tecta vrbis, nobiles consectatus viros, supplicium manus sumpsit. Violauit legationes rupto iure gentium, rabiésque infanda ciuitatem tulit: nec datum tempus, quo resideret tumor publicus: sed deductæ protinus classes, & oneratæ tumultuario milite. Sine more, sine auspiciis populus ductu iræ suæ egressus, fortuita raptáque pro armis gessit. Deinde magna clade temeritatem audacis iræ luit.

CAP. III. Hic barbaris forte ruentibus in bella exitus est, cùm mobiles animos species iniuriæ perculit; aguntur statim: & qua dolor traxit, ruinæ modo regionibus incidunt incompositi, interriti, incauti, pericula appetentes sua, gaudent feriri, & instare ferro, & tela corpore vrgere, & per suum vulnus exire. Non est, inquis, dubium, quin magna ista & pestifera sit vis. Ideo quemadmodum sanari debeat, monstra. Atqui, vt in prioribus libris dixi, stat Aristoteles defensor iræ, & vetat illam nobis exsecari. Calcar ait esse virtutis: hac erepta, inermem animum & ad conatus magnos

dici possit, ira captiua? Nō vis admoneam, quo diligentior quisq. sit, vt ipse se circumspiciat? alia animi mala ad pessimos quosq. pertinere, iracundiam etiā eruditis hominibus, & in alia sanis, irrepere? adeo vt quidā simplicitatis indicium iracundiam dicant, & vulgo credatur facillimus quisque huic obnoxius.

CAP. V. QVORSVS inquis, hoc pertinet? Vt nemo se iudicet tutum ab illa; cùm lenes quoq. natura & placidos in sæuitiā ac violentiam euocet. Quēadmodum aduersus pestilentiam nihil prodest firmitas corporis, & diligens valetudinis cura; promiscuè enim imbecilla robustáque inuadit: ita ab ira tam inquietis moribus periculum est, quàm compositis & remissis, quibus eo turpior ac periculosior est, quo plus in illis mutat. Sed cum primum sit, non irasci: secundum, retinere: tertium, alienæ iræ mederi: dicam primùm, quemadmodum in iram nō incidamus: deinde, quemadmodum ab illa liberemur: nouissimè, quēadmodum irascentem retineamus placemusque, & ad sanitatem reducamus. Ne irascamur, præstabimus, si omnia vitia iræ nobis subinde proposuerimus, & illam bene æstimauerimus. Accusanda est apud nos damnanda: perscrutanda eius mala, & in medium protrahenda sunt: vt qualis sit, appareat, comparanda cum pessimis est. Auaritia acquirit, & contrahit, quo aliquis melior vtatur. ira impendit: paucis gratuita est. Iracundus dominus quosdam in fugam seruos egit, quosdam in mortem: quanto plus irascendo, quàm id erat propter quod irascebatur, amisit? Ira patri luctum, marito diuortium attulit, magistratui odium, candidato repulsam. Peior est etiam, quàm luxuria: quoniam illa sua voluptate fruitur, hæc alieno dolore. Vincit malignitatem & inuidiam. Illæ enim infelicem fieri volunt, hæc facere. Illæ fortuitis malis delectantur: hæc non potest expectare fortunam. Nocere ei quem odit, non noceri vult. Nihil est simultatibus grauius. has ira conciliat. Nihil est bello funestius. in hoc potentium ira prorumpit. Ceterum etiam illa plebeia ira & priuata, inerme, & sine viribus bellum est. Præterea ira, vt seponimus quæ mox secutura sunt damna, insidias, perpetuam ex certaminibus mutuis sollicitudinem, dat pœnas dum exigit: naturam hominis viciat. Illa in amorem hortatur, hæc in odium. Illa prodesse iubet, hæc nocere. Adiice, quòd cùm indignatio à nimio sui suspectu veniat, & animosa videatur, pusilla est & angusta. Nemo enim nō eo à quo se contemptū iudicat, minor est. At ille ingēs animus, & verus æstimator sui, nō vindicat iniuriam, quia non sentit. Vt tela à duro resiliunt, cum dolore cædentis solida feriuntur: ita nulla magnum animum iniuria ad sensum sui adducit, fragilior eo quod petit. Quanto pulchrius, velut nulli penetrabilem telo omnes iniurias contumeliásque respuere? Vltio, doloris confessio est. Non est magnus animus, quem incuruat iniuria. Aut potentior te, aut imbecillior læsit. Si imbecillior,

pace illi: si potentior, tibi.

CAP. VI. NULLUM est argumentum magnitudinis certius, quàm nihil posse, quo instigeris, accidere. Pars superior mundi & ordinatior, ac propinqua sideribus, nec in nubem cogitur, nec in tempestatē impellitur, nec versatur in turbinem; omni tumultu caret: inferiora fulminant. Eodem modo sublimis animus, quietus semper, & in statione tranquilla collocatus, intra se premens, quibus ira contrahitur, modestus & venerabilis est & compositus; quorum nihil inuenies in irato. Quis enim traditus dolori & furens non primam reiecit verecundiam? Quis impetu turbidus, & in aliquem ruēs, non quicquid in se verecundi habuit, abiecit? Cui officiorum numerus aut ordo constitit incitato? Quis linguæ temperauit? Quis vllam partem corporis tenuit? Quis se regere potuit? In immensum proderit nobis illud Democriti salutare præceptum, quo monstratur tranquillitas, si neque priuatim, neq. publicè multa, aut maiora viribus nostris egerimus. Nunquam tam feliciter in multa discurrenti negotia dies transit, vt non aut ex homine, aut ex re offensa nascatur, quæ animum in iras paret. Quemadmodum per frequentia vrbis loca properanti in multos incursitandum est, & alicubi labi necesse est, alicubi retineri, alicubi respergi: ita in hoc vitæ actu dissipato & vago multa impedimenta, multæ querelæ incidunt. Alius spem nostram fefellit, alius distulit, alius intercepit. Non ex destinato proposita fluxerunt. Nulli fortuna tam dedita est, vt multa tentanti vbique respondeat. Sequitur ergo vt is cui contra quàm proposuerat, aliqua cesserunt, impatiens hominum rerúmque sit: ex leuissimis causis irascatur, nunc personæ, nunc negotio, nunc loco, nunc fortunæ, nunc sibi. Itaque vt quietus possit esse animus, non est iactandus, nec multarum, vt dixi, rerum actu fatigandus, nec magnarum, supráque vires appetitarum. Facile est, leuia aptare ceruicibus, & in hanc aut in illam partem transferre sine lapsu. At quæ alienis in nos manibus imposita, ægrè sustinemus, victi in proximos effundimus, & dum stamus sub sarcina, impares oneri vacillamus.

CAP. VII. IDEM accidere in rebus ciuilibus ac domesticis, scias. Negotia expedita & habilia, sequuntur auctorem: Ingentia, & supra mensuram agentis, nec dant se facilè, & si occupata sunt, premunt atq. adducunt administrantem; tenerique iam visa, cum ipso cadunt. Itaque fit, vt frequenter irrita sit eius voluntas, qui non quæ facilia sunt, aggreditur, sed vult facilia esse, quæ aggressus est. Quotiens aliquid conaberis, te simul & ea quæ paras, quibúsq. pararis, ipse metire. Faciet enim te asperum pænitentia operis infecti. Hic interest, vtrum quis feruidi sit ingenii an frigidi atque humilis. Generoso repulsa iram exprimet, languido inertique tristitiam. Ergo actiones nostræ nec prauæ sint, nec audaces, nec improbæ. In vicinum spes exeat. Nihil cona-

conemur, quod mox adepti quoque successisse miremur. Demus operam, ne accipiamus iniuriam quam ferre nescimus. Cum placidissimo & facillimo & minimè anxio morosoque viuendum est. Sumuntur à conuersantibus mores. Et vt quædam in contactos corporis vitia transiliunt, ita animus mala sua proximis tradit. Ebriosus conuictores in amorem vini traxit. Impudicorum cœtus fortem quoque & siliceum virum emolliit. Auaritia in proximos virus suum transtulit. Eadem ex diuerso ratio virtutum est, vt omne quod secum habet mitigent. Nec tam valetudini profuit vtilis regio & salubrius cælum, quàm animis parum firmis in turba meliorum versari. Quæ res quantum possit, intelliges, si videris feras quoque conuictu nostro mansuescere nullique immani belliæ vim suam permanere, si hominis contubernium diu passa est. Retunditur omnis asperitas, paulatimque inter placida dediscitur.

CAP. VIII. ACCEDIT huc, quòd non tantùm exemplo melior fit, qui cum quietis hominibus viuit, sed quòd causas irascendi non inuenit, nec vitium suum exercet. Fugere itaq. debebit omneis quos irritaturos Iracundiam sciet. Qui sunt, inquit, isti? Multi ex variis causis idem facturi. Offendet te superbus contemptu, diues contumelia, petulans iniuria, liuidus malignitate, pugnax contentione, ventosus & mendax vanitate. Non feres à suspicioso timeri, à pertinace vinci, à delicato fastidiri. Elige simplices, faciles, moderatos, qui iram tuam nec euocent, sed ferant. Magis adhuc proderunt submissi & humani, & dulces, non tamen vsque in adulationem. Nam iracundos nimia assentatio offendit. Erat certè amicus noster, vir bonus, sed iræ parationis, cui non magis erat tutum blandiri quàm maledicere. Cælium oratorem fuisse iracundissimum constat. Cum quo, vt aiunt, cœnabat in cubiculo lectæ patientiæ cliens: sed difficile erat illi in crapulam coniecto, rixam eius cum quo edebat, effugere. Optimum iudicauit, quicquid dixisset, sequi, & secundas agere. Non tulit Cælius assentientem, sed exclamauit: Dic aliquid contrà, vt duo simus. Sed ille quoque, quod non irasceretur iratus, citò sine aduersario desiit. Eligamus ergo vel hos potiùs, si conscii nobis iracundiæ sumus, qui vultum nostrum ac sermonem sequantur. Facient quidem nos delicatos, & in malam consuetudinem inducent, nihil contra voluntatem audiendi: sed proderit vitio interuallum & quietem dare. Difficilis quoque & indomita natura, blandientem feret. Nihil asperum tetrúmque palpanti est. Quoties disputatio longior & pugnacior erit, in prima resistamus, antequam robur accipiat. Alit se ipsam contentio; demissos altiùs tenet. Facilius est se à certamine abstinere, quàm abducere.

CAP. IX. STVDIA quoq. grauiora iracundis omittenda sunt, aut certè citra lassitudinem exercenda: & animus non inter plura versandus, sed artibus amœnis

amœnis tradendus. Lectio illum carminum obleniat, & historia fabulis detineat: mollius delicatiúsque tractetur. Pythagoras perturbationes animi lyrâ componebat. Quis autem ignorat, lituos & tubas concitamenta esse, sicut quosdam cantus blandimenta, quibus mens resoluatur? Confusis oculis prosunt virentia, & quibusdam coloribus infirma acies acquiescit, quorundam splendore præstringitur. sic mentes ægras studia læta permulcent. Forum, aduocationes, iudicia fugere debemus, & omnia, quæ exulcerant vitium: æquè cauere lassitudinem corporis. Consumit enim, quicquid in nobis mite placidúmque est, & acria concitat. Ideo quibus stomachus suspectus est, processuri ad res agendas maioris negotii, bilem cibo temperent, quam maximè mouet fatigatio: siue quia calorem inedia compellit, & nocet sanguini, cursumque eius, venis laborantibus sistit: siue quia corpus attenuatum & infirmum incumbit animo. Certè ob eandem causam iracundiores sunt valetudine aut ætate fessi. Fames quoque & sitis ex eisdem causis vitanda est: exasperat enim & incendit animos.

CAP. X. VETVS dictum est, A lasso rixam quæri. Aequè autem & ab esuriente, & à sitiente, & ab omni homine, quem aliqua res vrit. Nam vt vlcera ad leuem tactum, deinde etiam ad suspicionem tactus condolescunt: ita animus affectus, minimis offenditur, adeo vt quosdam salutatio, epistola, oratio, & interrogatio, ad litem euocent. Nunquam sine querela ægra tanguntur. Optimum est itaque, ad primum mali sensum mederi sibi: tum verbis quoque suis minimum libertatis dare, & inhibere impetum. Facile est autem, affectus suos cùm primum oriuntur deprehendere. Morborum signa præcurrunt. Quemadmodum tempestatis ac pluuiæ ante ipsas notæ veniunt: ita iræ, amoris, omniumque istarum procellarum animos vexantium, sunt quædam prænuntia. Qui comitiali vitio solent corripi, iam aduentare valetudinē intelligunt, si calor summa deseruit, & incertum lumen, neruorumque trepidatio est, si memoria sublabitur, caputque versatur. Solitis itaque remediis incipientem causam occupant, & odore gustúque quicquid est quod alienat animos, repellitur: aut fomentis contra frigus rigoremque pugnatur: aut si parum medicina profecit, vitauerunt turbam, & sine teste ceciderunt. Prodest morbum suum nosse, & vires eius antequam spatientur, opprimere. Videamus quid sit, quod nos maximè concitet. Alium verborum, alium rerum contumeliæ mouent. Hic vult nobilitati suæ, hic formæ suæ parci. Hic elegantissimus haberi cupit, ille doctissimus. Hic superbiæ impatiens est, hic contumaciæ. Ille seruos non putat dignos quibus irascatur: hic intra domum sæuus est, foris mitis. Ille rogari, inuidiam iudicat: hic, non rogari, contumeliam. Non omnes ab eadem parte feriuntur.

CAP. XI. SCIRE itaque oportet, quid in te imbecillum sit, vt id maximè protegas. Non

ex

expedit omnia videre, omnia audire: multæ nos iniuriæ transeant: ex quibus plærasque non accipit, qui nescit. Non vis esse iracundus? ne sis curiosus. Qui inquirit quid in se dictum sit, qui malignos sermones etiam si secretò habiti sint, eruit, se ipse inquietat. Quædam interpretatio eo perducit, vt videantur iniuriæ. Itaque alia differenda sunt, alia deridenda, alia donanda. Circumscribenda multis modis ira est. Plæraque in lusum iocúmque vertantur. Socratem aiunt, colapho percussum nihil amplius dixisse, quàm molestum esse, quòd nescirent homines quando cum galea prodire deberent. Non quemadmodum facta sit iniuria refert, sed quemadmodum lata. Nec video quare difficilis sit moderatio, cùm sciam tyrannorum quoque tumida & fortunâ & licentiâ ingenia familiarem sibi sæuitiam repressisse. Pisistratum certè Atheniensium tyrannum memoriæ proditur, cùm multa in crudelitatem eius ebrius conuiua dixisset, nec deessent qui vellent manus ei commodare, & alius hinc, alius illinc faces subderent, placido animo tulisse, & hoc irritantibus respondisse, non magis illi se succensere, quam si quis obligatus oculis in se occurrisset. Magna pars querelas manu fecit, aut falsa suspicando, aut leuia aggrauando.

Cap. XII. Saepe ad nos ira venit, sæpius nos ad illam: quæ nunquam accersenda est: etiam cùm incidit, reiiciatur. Nemo dicit sibi: Hoc propter quod irascor, aut feci, aut fecisse potui. Nemo animum facientis, sed ipsum æstimat factum. Atqui ille intuendus est, an voluerit, an inciderit: coactus sit, an deceptus: an odium secutus sit, an præmium: sibi morem gesserit, an manum alteri commodauerit. Aliquid peccantis ætas facit, aliquid fortuna: vt ferre, aut humanum, aut humile sit. Eo loco nos constituamus, quo ille est cui irascimur. Nunc facit iracundos iniqua nostri æstimatio: & quæ facere vellemus, pati nolumus. Nemo se differt. Atqui maximum remedium iræ, dilatio est: vt primus eius feruor relanguescat, & caligo quæ premit mentem, aut residat, aut minus densa sit. Quædam ex his quæ te præcipitem ferebant, hora, non tantùm dies, molliet: quædam ex toto euanescent. Si in hoc erit petita aduocatio, apparebit iam iudicium esse, non iram. Quicquid voles quale sit scire, tempori trade. Nihil diligenter in fluctu cernitur. Non potuit impetrare Plato à se tempus, cùm seruo suo irasceretur; sed ponere illum statim tunicam, & præbere scapulas verberibus iussit, sua manu ipse percussurus. Postquam intellexit irasci se, sicut sustulerat, manū suspensam detinebat, & stabat percussuro similis. Interrogatus deinde ab amico, qui fortè interuenerat, quid ageret: Exigo, inquit, pœnas ab homine iracundo. velut stupens, gestū illum deformē sapienti viro seruabat, oblitus iam serui: quia alium, quem potiùs castigaret, inuenerat. Itaq. abstulit sibi in suos potestatem; & ob peccatū quoddam commotior

Tu, inquit, Speusippe seruulum istum verberibus obiurga; nam ego irascor. Ob hoc non cecidit, propter quod alius cecidisset. Irascor, inquit: plus faciam quàm oportet. Libentiùs faciam. Non sit iste seruus in eius potestate, qui in sua non est. Aliquis vult irato committi vltionem; cùm Plato sibi ipse imperium abrogauerit? Nihil tibi liceat dum irasceris. Quare? quia vis omnia licere. Pugna tecum ipse. Si iram vincere non potes, illa te incipit vincere. Si absconditur, si illi exitus non datur, signa eius obruamus: & illam, quantum fieri potest, occultam secretamque teneamus.

CAP. XIII. CVM magna id nostra molestia fiet. Cupit exilire & incendere oculos, & mutare faciem: sed si eminere illi extra nos licuit, supra nos est. In imo pectoris secessu recondatur; feratúrque, non ferat. Imò in contrarium omnia eius indicia flectamus. Vultus remittatur, vox lenior sit, gradus lentior: paulatim cum exterioribus interiora formentur. In Socrate iræ signum erat, vocem submittere, loqui parciùs. Apparebat tunc illum sibi obstare. Deprehendebatur itaque à familiaribus & coarguebatur. Nec erat illi exprobratio latitantis iræ ingrata. Quid ni gauderet, quòd iram suam multi intelligerent, nemo sentiret? Sensisset autem, nisi ius amicis obiurgandi se dedisset, sicut ipse sibi in amicos sumpserat. Quanto magis hoc nobis faciendum est? Rogemus amicissimum quemque vt tunc maximè adversus nos libertate vtatur, cùm minimè illam pati poterimus: nec assentiatur iræ nostræ contra potens malum, & apud nos gratiosum: dum conspicimus, dum nostri sumus, aduocemus. Qui vinum male ferunt, & ebrietatis suæ temeritatem ac petulantiam metuunt, mandant suis, vt è conuiuio auferantur.

CAP. XIIII. INTEMPERANTIAM in morbo suam experti, parére sibi in aduersa valetudine vetant. Optimum est, notis vitiis impedimenta prospicere, & ante omnia ita componere animum, vt & grauissimis rebus, subitisque concussus iram aut non sentiat, aut magnitudinem inopinatæ iniuriæ exortam in altum retrahat, nec dolorem suum profiteatur. Id fieri apparebit, si pauca ex ingenti turba exempla protulero: ex quibus vtrumque discere licet, quantum mali habeat ira, vbi hominum præpotentum potestate tota vtitur: quantum sibi imperare possit, vbi metu maiore compressa est. Cambysen regem nimis deditum vino Prexaspes vnus ex carissimis monebat, vt parciùs biberet: turpem esse dicens ebrietatem in rege, quem oculi omnium auresque sequerentur. Ad hoc ille: Vt scias, inquit, quemadmodum nunquam excidam mihi, approbabo iam, & oculos post vinum in officio esse, & manus. Bibit deinde liberaliùs quàm aliàs, capacioribus scyphis: & iam grauis & vinolentus, obiurgatoris sui filium procedere vltra limen iubet, alleuatâque super caput sinistra manu stare. Tunc intendit arcum, & ipsum cor adolescentis (id enim se pe-

tere

tere dixerat) figit, recisóque pectore hærens in ipso corde spiculum ostendit: ac respiciens patrem, an satis certam haberet manum, interrogauit. At ille negauit Apollinem potuisse certius mittere. Dii illum malè perdant, animo magis quàm condicione mancipium. Eius rei laudator fuit cuius nimia erat spectatorem fuisse. Occasionem blanditiarum putauit, pectus filii in duas partes diductum, & cor sub vulnere palpitans. Controuersiam illi facere de gloria debuit, & reuocare iactum, vt regi liberet in ipso patre certiorem manum ostendere. O regem cruentum! O dignum in quem omnium suorum arcus verterentur! Cùm execrati fuerimus illum conuiuia suppliciis funeribúsque soluentem, tamen sceleratius telum illud laudatum est, quàm missum. Videbimus quomodo se pater gerere debuerit, stans super cadauer filii sui, cædémque illam, cuius & testis fuerat & causa. Id de quo nunc agitur, paret iram supprimi posse. Non maledixit regi, nullum emisit ne calamitosi quidem verbum, cùm æquè cor suum quàm filii transfixum videret. Potest dici meritò deuorasse verba. Nam si quid tanquam iratus dixisset, nihil tanquam pater facere potuisset. Potest inquam, videri sapientiùs se in illo casu gessisse, quàm cùm de potandi modo præciperet: quem satius erat vinum, quàm sanguinem bibere, cuius manus poculis occupari pax erat. Accessit itaque ad numerum eorum, qui magnis cladibus ostenderunt, quãti constarent regum amicis bona consilia.

CAP. XV. NON dubito quin Harpagus quoque tale aliquid regi suo Persarúmque suaserit, quo offensus, liberos illi epulandos apposuit, & subinde quæsiit, an placeret conditura. Deinde vt satis illum plenum malis suis vidit, afferri capita illorum iussit, & quomodo esset acceptus, interrogauit. Non defuerunt misero verba, non os concurrit. Apud regem, inquit, omnis cœna iucunda est. Quid hac adulatione profecit? ne ad reliquias inuitaretur. Non veto patrem damnare Regis sui factum, non veto quærere dignam tam truci portento pœnam: sed hoc interim intelligo, posse etiam ex ingentibus malis nascentem iram abscondi, & ad verba contraria sibi cogi. Necessaria est ista doloris refrænatio, vtique hoc sortitis vitæ genus, & ad regiam adhibitis mensam. Sic estur apud illos, sic bibitur, sic respondetur. Funeribus suis arridendum est. An tanti sit vita, videbimus. Alia ista quæstio est. Non consolabimur tam triste ergastulum, non adhortabimur ferre imperia carnificum; ostẽdemus in omni seruitute apertam libertati viã. Si æger animus, & suo vitio miser est, huic miserias finire secum licet. Dicam & illi, qui in regem incidit, sagittis pectora amicorum petentem, & illi cuius dominus liberorum visceribus patres saturat: Quid gemis demens, quid expectas, vt te aut hostis aliquis per exitium gentis tuæ vindicet, aut rex à longinquo potens aduolet? Quocunque respexeris, ibi malorum finis

finis est. Vides illum præcipitem locum? illac ad libertatem descenditur. Vides illud mare, vides illud flumen, illum puteum? Libertas illîc in imo sedet. Vides illam arborem, breuem, retorridam, infœlicem? pendet inde libertas. Vides iugulum tuum, guttur tuum? effugia seruitutis sunt. Nimis mihi operosos exitus monstras, & multum animi ac roboris exigentes. Quæris, quod sit ad libertatem iter? Quælibet in corpore tuo vena.

CAP. XVI. QVAMDIV quidem nihil tam intolerabile nobis videtur, vt nos expellat è vita, iram in quocunque erimus statu, remoueamus. Perniciosa est seruientibus. Omnis enim indignatio in tormentum suum proficit; & imperia grauiora sentit, quo contumacius patitur. Sic laqueos fera dum iactat, astringit: sic aues viscum, cùm trepidantes excutiunt, plumis omnibus illinunt. Nullum tam arctum est iugum, quod non minus lædat ducentem, quàm repugnantem. Vnum est lenamentum malorum ingentium, pati, & necessitatibus suis obsequi: sed cùm vtilis sit seruientibus affectuum suorum, & huius præcipuè rabidi atque effrænis continentia, vtilior est regibus. Periierunt omnia, vbi quantum suadet ira, fortuna permittit: nec diu potest, quæ multorum malo exercetur, potentia stare. Periclitantur enim, vbi eos qui separatim gemunt, communis metus iunxit. Plerosque itaque modò singuli mactauerunt, modò vniuersi, cùm illos conferre in vnum iras publicus dolor coëgisset. Atqui plerique sic iram quasi insigne regium exercuerunt, sicut Darius, qui primus post ablatum Mago imperium, Persas & magnam partem Orientis obtinuit. Nam cùm bellum Scythis indixisset, Orientem cingentibus, rogatus ab Obazo nobili sene, vt ex tribus liberis vnum in solatium patri relinqueret, duorum opera vteretur: plus quàm rogabatur pollicitus, omnes se illi dixit remissurum: & occisos in cõspectu parentis abiecit; crudelis futurus, si omnes abduxisset.

CAP. XVII. AT quanto Xerxes facilior, qui Pythio, quinque filiorum patri, vnius vacationem petenti, quem vellet, eligere permisit: deinde quem elegerat, in partes duas distractum ab vtroque viæ latere posuit, & hac victima lustrauit exercitum. Habuit itaque quem debuit exitum, victus, & latè longéque fusus, ac stratam vbique ruinam suam cernens, medius inter suorum cadauera incessit. Hæc barbaris regibus feritas in ira fuit, quos nulla eruditio, nullus literarum cultus imbuerat. Dabo tibi ex Aristotelis sinu regem Alexandrum, qui Clitum carissimum sibi & vnà educatum, inter epulas transfodit, & manu quidem sua, parum adulantem, & pigrè ex Macedone ac libero, in Persicam seruitutem transeuntem. Nam Lysimachum æquè familiarem sibi, leoni obiecit. Nunquid ergo hic Lysimachus, felicitate quadam dentibus leonis elapsus, ob hoc, cùm ipse regnaret, mitior fuit? Nam Telesphorum Rhodium amicum suum decurtatum, cùm aures illi nasumque

absci-

abscidisset, in caueavelut nouum animal aliquod & inusitatum diu pauit: cùm oris detruncati mutilatique deformitas humanam faciem perdidisset. Accedebat fames & squalor & illuuies corporis, in stercore suo destituti, callosis super hæc genibus manibúsque, quas in vsum pedum angustiæ loci cogebant. Lateribus verò attritu exulceratis, non minus fœda quàm terribilis erat forma eius visentibus. Factúsq. pœna sua monstrum, misericordiã quoq. amiserat; tamen cùm dissimillimus esset homini, qui illa patiebatur, dissimilior erat qui faciebat.

CAP. XVIII. VTINAM ista sæuitia intra peregrina mansisset exempla, nec in Romanos mores cum aliis aduentitiis vitiis, suppliciorum irarúmque barbaria transisset! M. Mario, cui vicatim populus statuas posuerat, cui ture & vino Romanus populus supplicabat, L. Sylla perstringi crura, erui oculos, amputari manus iussit, & quasi toties occideret, quoties vulnerabat, paulatim & per singulos artus lacerauit. Quis erat huius imperii minister? Quis, nisi Catilina, iam in omne facinus manus exercens? sic illum ante bustum Q. Catuli carpebat, grauissimus mitissimi viri cineribus: supra quos vir mali exempli, popularis tamen, & non tam immerito quàm nimis amatus, per stillicidia sanguinem dabat. Dignus erat Marius, qui illa pateretur: Sylla, qui iuberet: Catilina, qui faceret. Sed indigna resp. quæ in corpus suum pariter & hostium & ciuium gladios reciperet. Quid antiqua perscrutor? modò C. Cæsar Sextum Papinium, cui pater erat consularis, Betilenum Bassum quæstorem suum procuratoris sui filium, aliósque & equites Romanos & Senatores vno die flagellis cecidit, torsit, non quæstionis, sed animi causa. Deinde adeò impatiens fuit differendæ voluptatis, quam ingens crudelitas sine dilatione poscebat, vt in xysto maternorum hortorum, qui porticum à ripa separat, inambulans, quosdam ex illis cum matronis atque aliis senatoribus ad lucernam decollaret. Quid instabat? quod periculum, aut priuatum, aut publicum, vna nox minabatur? quantulum fuit, lucem expectare? Denique ne senatores populi Romani soleatus occideret.

CAP. XIX. QVAM superba fuerit crudelitatis, ad rem pertinet scire: quanquam aberrare aliquando possumus videri, & in deuium exire: sed hoc ipsum pars erit iræ super solita sæuientis. Ceciderat flagellis senatores: ipse effecit vt dici posset, Solet fieri. Torserat per omnia, quæ in rerum natura tristissima sunt, fidiculis, talaribus, eculeo, igne, vultu suo. Et hoc loco respondebitur, magnam rem, si tres senatores, quasi nequam mancipia, inter verbera & flammas diuisit, homo qui de toto senatu trucidando cogitabat, qui optabat vt populus Romanus vnam ceruicem haberet, vt scelera sua tot locis ac temporibus diducta, in vnum ictum & in vnum diem cogeret. Quid tam inauditum, quàm nocturnũ supplicii? Cùm latrociniũ tenebris abscõdi soleat, animaduersiones, quo notiores sunt, plus ad exem-

[illegible] illum regiis equis meatum auferentem, eò se redactum, vt transiri calcarique etiam à feminis posset. Huc deinde omnem transtulit belli apparatum, & tamdiu assedit operi, donec c. & lxxx. cuniculis diuisum alueum in CCC. & lx. riuos dispergeret, & siccum relinqueret in diuersum fluentibus aquis. Periit itaque & tempus, magna in vanis rebus iactura, & militum ardor, quem inutilis labor fregit, & occasio aggrediendi imparatos, dum ille bellum indictum hosti cum flumine gerit.

Cap. XXII. Hic furor (quid enim aliud voces?) Romanos quoque contigit. C. enim Cæsar villam in Herculanensi pulcherrimam, quia mater sua aliquando in illa custodita erat, diruit, fecitque eius per hoc notabilem fortunam. Stantem enim prænauigabamus: nunc causa diruta quæritur. Et tam hæc cogitanda sunt exempla quæ vites, quàm illa è contrario, quæ sequaris, moderata, lenia: quibus nec ad irascendum causa defuit, nec ad vlciscendum potestas. Quid enim facilius fuit Antigono, quàm duos manipulares duci iubere, qui incumbentes regio tabernaculo faciebant, quod homines & periculosissimè & libentissimè faciunt, qui de rege suo malè existimant? Audierat omnia Antigonus, vt pote cùm inter dicentes & audientem palla interesset: quam ille leuiter commouit, &, Longius, inquit, discedite, ne vos rex audiat. Idem quadam nocte cùm quosdam ex militibus suis exaudisset, omnia mala imprecantes regi, qui ipsos in illud iter & inextricabile lutum deduxisset, accessit ad eos qui maximè laborabant: & cùm ignorantes à quo adiuuarentur, explicuisset: Nunc inquit, maledicite Antigono, cuius vitio in has miserias incidistis: Ei autem bene optate, qui vos ex hac voragine eduxit. Idem tam miti animo hostium suorum maledicta quàm ciuium tulit. Itaque cùm, in paruulo quodam castello Græci obsiderentur, & fiducia loci contemnentes hostem multa in deformitatem Antigoni iocarentur, & nunc staturam humilem, nunc collisum nasum deriderent: Gaudeo, inquit, & aliquid boni spero: in castris meis Silenum habeo. Cùm hos dicaces fame domuisset, captis sic vsus est, vt eos qui militiæ vtiles erant, in cohortes describeret, cæteros præconi subiiceret: id quoque se negauit facturum fuisse, nisi expediret his dominum habere, qui tam malam haberent linguam. Huius nepos fuit Alexander, qui lanceam in conuiuas suos torquebat, qui ex duobus amicis quos paulo antè retuli, alterum feræ obiecit, alterum sibi. Ex his duobus tamen, qui leoni obiectus est, vixit.

Cap. XXIII. Non habuit hoc auitum ille vitium, ne paternum quidem. Nam si qua alia in Philippo virtus fuit, & contumeliarum patientia, ingens instrumentum ad tutelam regni. Demochares ad illum, *Parrhesiastes* ob nimiam & procacem linguam appellatus, inter alios Atheniensium legatos venerat. Audita benignè legatione, Philippus: Dicite, inquit,

quit, mihi, facere quid possum, quod sit Atheniensibus gratum? Excepit Demochares: Te, inquit, suspendere. Indignatio circumstantium ad tam inhumanum responsum exorta erat: quos Philippus conticescere iussit, & Thersiten illum saluum incolumémque dimittere. At vos cæteri legati, inquit, nuntiate Atheniensibus, multo superbiores esse qui ista dicunt, quàm qui impunè dicta audiunt. Multa & diuus Augustus digna memoriâ fecit, dixitque: quibus appareat illi iram non imperasse. Timagenes historiarum scriptor, quædam in ipsum, quædam in vxorem eius, & in totam domum eius dixerat, nec perdiderat dicta, magis enim circumfertur, & in ore hominum est temeraria vrbanitas. Sæpe illum Cæsar monuit, vt moderatiùs linguâ vteretur: perseueranti, domo sua interdixit. Postea Timagenes in contubernio Pollionis Asinii consenuit, ac tota ciuitate dilectus est. Nullum illi limen præclusa Cæsaris domus abstulit: historias postea quas scripserat, recitauit, & combussit, & libros acta Cæsaris Augusti continentes in ignem posuit. Inimicitias gessit cum Cæsare. Nemo amicitiam eius extimuit, nemo quasi fulguritum refugit. Fuit qui præberet tam altè cadenti sinum. Tulit hoc, vt dixi, Cæsar, patienter, ne eo quidem motus, quòd laudibus suis rebúsque gestis manus attulerat. Nunquam cum hospite inimici sui questus est: hoc duntaxat Pollioni Asinio dixit, θηριοτροφεῖς. Paranti deinde excusationem, obstitit, Fruere, inquit, mi Pollio, fruere. Et cum Pollio [illegible] ret: Si iubes, Cæsar, statim illi domo mea interdicam. Hoc me, inquit, putas facturum, cùm ego vos in gratiam reduxerim? Fuerat enim aliquando Timageni Pollio iratus: nec vllam aliam habuerat causam desinendi, quàm quòd Cæsar cœperat.

Cap. XXIIII. Dicat itaque quisque sibi, quotiens lacessitur: Numquid potentior sum Philippo? Illi tamen impunè maledictum est. Nũquid in domo mea plus possum, quàm toto orbe terrarum diuus Augustus potuit? Ille tamen contentus fuit, a conuiciatore suo secedere. Quid est, quare ego serui mei hilarius responsum & contumaciorem vultum, & non peruenientem vsque ad me murmurationem, flagellis & compedibus expiem? Quis sum, cuius aures lædi nefas sit? Ignouerunt multi hostibus: ego non ignoscam pigris, negligentibus, garrulis? Puerum ætas excuset, feminam sexus, extraneum libertas, domesticum familiaritas. Nunc primùm offendit? cogitemus quandiu placuerit. Sæpe & alias offendit? feramus quod diu tulimus. Amicus est? fecit quod noluit. Inimicus est? fecit quod debuit. Prudentiori cedamus: stultiori remittamus. Pro quocunque illud respondeamus nobis, Sapientissimos quoque viros multa delinquere: neminem esse tam circumspectum, cuius non diligentia aliquando sibi ipsi excidat: neminem tam maturum, cuius non grauitatem in aliquod feruidius factum casus impingat: neminem tam timidum offensarum, qui non in illas dum vitat, incidat.

Cap.

CAP. XXV. QVOMODO homini pusillo solatium in malis fuit, etiam magnorum virorum titubare fortunam, & æquiore animo filium in angulo fleuit, qui vidit acerba funera etiam ex regia duci: sic animo æquiore feret ab aliquo lædi, ab aliquo contemni, cuicunque venit in mentem, nullam esse tantam potentiam, in quam non incurrat iniuria. Quod si etiam prudentissimi peccant, cuius non error bonam causam habet? Respiciamus, quoties adolescentia nostra in officio parum diligens fuerit, in sermone parum modesta, in vino parum temperans. Si iratus est: demus illi spatium, quo dispicere quid fecerit, possit. Se ipse castigabit. Denique dabit pœnas. Non est quod cum illo paria faciamus. Illud non venit in dubium, quin se exemerit turbæ, & altiùs steterit quisquis despexit lacessentes. Proprium est magnitudinis veræ, non se sentire percussum. Sic immanis fera ad latratum canum lenta respexit, Sic irritus ingenti scopulo fluctus assultat. Qui non irascitur, inconcussus iniuria perstitit: qui irascitur, motus est. At ille quem modò altiorem omni incommodo posui, tenet quodam amplexu summum bonum. Nec homini tantùm, sed ipsi fortunæ respondet: Omnia licet facias, minor es, quàm vt serenitatē meā obducas. Vetat hoc ratio, cui vitam regendā dedi. Plus mihi nocitura est ira, quàm iniuria. Quid ni plus? Illius modus certus est: ista quousq. me latura sit, incertū est.

CAP. XXVI. NON possum, inquis, pati. Graue est, iniuriam sustinere. Mentiris. Quis enim iniuriam non potest ferre, qui potest iram? Adiice nunc, quod id agis, vt & iram feras & iniuriam. Quare fers ægri rabiem, & phrenetici verba? puerorum proteruas manus? Nempe quia videntur nescire, quid faciunt. Quid interest, quo quisque vitio fiat imprudens? imprudentia par in omnibus patrocinium est. Quid ergo? inquis, impune illi erit? Puta te velle: tamen non erit. Maxima est enim factæ iniuriæ pœna, fecisse: nec quisquam grauiùs afficitur, quàm qui ad supplicium pœnitentiæ traditur. Denique ad cōdicionē rerum humanarum respiciendum est, vt omniū accidentium æqui iudices simus. Iniquus autē est, qui commune vitium singulis obiecit. Non est Aethiopis inter suos insignitus color: nec rufus crinis & coactus in nodum, apud Germanos. Vtrumque decet. Nihil in vno iudicabis notabile aut fœdum, quod genti suæ publicum est. Et ista quæ retuli, vnius regionis atque anguli consuetudo defendit. Vide nunc, quanto in his iustior venia sit, quæ per totum genus humanum vulgata sunt. Omnes inconsulti & improuidi sumus, omnes incerti, queruli, ambitiosi. Quid lenioribus verbis hulcus publicum abscondo? Omnes mali sumus. Quicquid itaque in alio reprehenditur, id vnusquisque in suo sinu inueniet. Quid illius pallorem, illius maciem notas? Pestilentia est. Placidiores itaque inuicem simus. Mali inter malos viuimus. Vna res nos facere potest quietos, mutuæ facilitatis cōuentio.

Ille

Ille mihi iam nocuit: ego illi nondum. Sed iam aliquem fortaſſe læſiſti: ſed lædes.

CAP. XXVII. NOLI æſtimare hanc horam, aut hunc diem. Totum inſpice mentis tuæ habitum, etiam ſi nihil mali feciſti, potes facere. Quanto ſatius eſt, ſanari iniuriam, quàm vlciſci? Multum temporis vltio abſumit. Multis ſe iniuriis obiicit, dum vna dolet. Diutiùs iraſcimur omnes, quàm lædimur. Quanto melius eſt, abire in diuerſum, nec vitia vitiis componere. Num quis ſatis conſtare ſibi videatur, ſi mulam calcibus repetat, & canem morſu? Iſta, inquis, peccare ſe neſciunt. Primum, quàm iniquus eſt, apud quem hominem eſſe, ad impetrandam veniam nocet? Deinde, ſi cetera animalia iræ tuæ ſubducit, quod conſilio carent: eo loco tibi ſit, quiſquis conſilio caret. Quid enim refert, an alia mutis diſſimilia habeat, ſi, quod in omni peccato muta defendit, ſimilem habet caliginem mentis? Peccauit. Hoc enim primum, hoc enim extremum. Non eſt quod illi credas, etiam ſi dixit: Iterum non faciam. Et iſte peccabit, & in iſtum alius: & tota vita inter errores volutabitur. Manſuetè immāſueta tractāda ſunt. Quod in luctu dici ſolet, efficaciſſimè & in ira dicetur: Vtrū aliquādo deſines, an nunquā? Si aliquando, ſatius eſt iram relinquere, quàm ab ira relinqui. Sin ſemper hæc cogitatio durabit, vides quàm impacatam tibi denunties vitam. Qualis enim erit ſemper tumentis?

CAP. XXVIII. ADIICE nunc, quod niſi bene te ipſe ſuccenderis, & ſubinde cauſas quibus ſtimuleris, renouaueris, ſua ſpōte ira diſcedet, & vires illi dies ſubtrahet. Quanto ſatius eſt à te illam vinci, quàm à ſe? Huic iraſceris, deinde illi: ſeruis, deinde libertis: parentibus, deinde liberis: notis, deinde ignotis. Vbique enim cauſæ ſuperſunt, niſi deprecator animus acceſſit. Hinc te illò furor rapiet, & illinc aliò: & nouis ſubinde irritamentis orientibus, continuabitur rabies. Age infelix, & quando amabis? O quàm bonum tempus in re mala perdis! Quanto nunc ſatius erat, amicos parare, inimicos mitigare, Remp. adminiſtrare, transferre in res domeſticas operā: quàm circumſpicere quid alicui poſſis facere mali, quo aut dignitati eius, aut patrimonio, aut corpori vulnus infligas: cùm id tibi contingere ſine certamine ac periculo non poſſit, etiam ſi cum inferiore concurſes? Vinctum licet accipias, & ad arbitrium tuum omni patientiæ expoſitum: ſæpe nimia vis cædentis aut articulum loco mouit, aut neruum in his quos fregerat, dentibus fixit. Multos iracundia mancos, multos debiles fecit, etiam vbi patientiæ eſt nacta materiam. Adiice nunc, quòd nihil tam imbecille natum eſt, vt ſine elidentis periculo pereat. Imbecillos valentiſſimis aliàs dolor, aliàs caſus exæquat. Quid, quod pleraque eorum propter quæ iraſcimur, offendunt nos magis quàm lædunt. Multum autem intereſt, vtrum aliquis voluptati meæ obſtet, an deſit: eripiat, an non det. Atqui in æquo ponimus, vtrum aliquis auferat, an

neget:

neget: vtrum spem nostram præcidat, an differat: vtrum cōtra nos faciat, an pro se: amore alterius, an odio nostri. Quidam verò non tantùm iustas causas standi contra nos, sed etiam honestas habent. Alius patrem tuetur, alius fratrem, alius patruum, alius amicum. His tamen non ignoscimus id facientibus: quod nisi facerent, improbaremus. Immò, quod est incredibile, sæpe de facto bene existimamus: de faciente, malè.

CAP. XXIX. At mehercules vir magnus ac iustus, fortissimum quemque ex hostibus suis & pro libertate ac salute patriæ pertinacissimum suspicit, & talem sibi ciuem, talem militem contingere optat. Turpe est, odisse quem laudes: quanto verò turpius, ob id aliquem odisse, propter quod misericordia dignus est? Si captiuus in seruitutem subitò depressus reliquias libertatis tenet, nec ad sordida ac laboriosa ministeria agilis occurrit; si ex otio piger equum vehiculúmque domini cursu non exæquat, si inter quotidianas vigilias fessum somnus oppressit, si rusticum laborem recusat, aut non fortiter obit, à seruitute vrbana & feriata trāslatus ad durum opus. Distinguamus, vtrum aliquis non possit, an nolit. Multos absoluemus, si cœperimus antè iudicare quàm irasci. Nunc autem primum impetum sequimur. Deinde quamuis vana nos cōcitauerint, perseueramus, ne videamur cœpisse sine causa: & quod iniquissimum est, pertinaciores nos facit iniquitas iræ. Retinemus enim illam, & augemus: quasi argumentum sit iustè irascendi, grauiter irasci. Quanto melius est, initia ipsa perspicere, quàm leuia sint, quàm innoxia. Quod accidere vides in animalibus mutis, idem in homine deprehendes.

CAP. XXX. FRIVOLIS irritamur, & inanibus. Taurum color rubicundus excitat, ad vmbram aspis exurgit. Vrsos leonésque mappa prorítat. Omnia quæ natura fera ac rabida sunt, consternantur ad vana. Idem inquietis & stolidis ingeniis euenit: rerum suspicione feriuntur: adeò quidem, vt interdum iniurias vocent modica beneficia, in quibus frequentissima, certè acerbissima iracundiæ materia est. Carissimis enim irascimur, quòd minora nobis præstiterint, quàm mente concipimus, quàm quæ alii tulerint: cùm vtriusque rei paratum remedium sit. Magis alteri indulsit? nostra nos sine comparatione delectent. Nunquam erit felix, quem torquebit felicior. Minus habeo quàm speraui: sed fortasse plus speraui quàm debui. Hæc pars maximè metuenda est. Hinc perniciosissimæ iræ nascuntur, & sanctissima quæque inuasuræ. Diuum Iulium plures amici confecerunt quàm inimici, quorum non expleuerat spes inexplebiles. Voluit quidem ille: neque enim quisquam liberaliùs victoria vsus est, ex qua nihil sibi vindicauit, nisi dispensandi potestatem: sed quemadmodum sufficere tam improbis desideriis posset, cùm tantum omnes concupiscerent quantum poterat vnus? Vidit itaque strictis circa sellam suam gladiis commili-

si ne propter fiscum quidem, sed pugnum æris, aut imputatum à servo denarium, senex sine hærede moriturus, stomacho dirumpitur! Quid si propter vsuram haut millesimam, valetudinarius fœnerator distortis pedibus, & manibus ad computanda lum modò relictis, clamat, ac per vadimonia asses suos in ipsis morbi accessionibus vindicat? Si totam mihi ex omnibus metallis, quæ cum maximè deprimimus, pecuniam proferas, si in medium proiicias, quicquid thesauri regum, auaritia iterum sub terras referente quæ malè egesserat, omnem istam congeriem dignam non putem, quæ frontem viri boni contrahat. Quanto risu prosequenda sunt, quæ nobis lacrimas educunt?

CAP. XXXIIII. CEDO nunc persequere cetera, cibos, potiones, horúmque causa paratam ambitionem, munditias, verba, contumelias, & motus corporum parum honorificos, & suspiciones, & contumacia iumenta, & pigra mancipia, interpretationes malignas vocis alienæ: quibus efficitur, vt inter iniurias naturæ numeretur sermo homini datus. Crede mihi: leuia sunt, propter quæ non leniter excandescimus, qualia quæ pueros in rixam & iurgium concitant. Nihil ex his quæ tam tristes agimus, serium est, nihil magnum. Inde, inquam, vobis ira & insania est, quòd exigua magno æstimatis. Auferre hic mihi hæreditatem voluit: hic me diu spe suprema captatum criminatus est: hic scortum meũ concupiuit. Quod vinculum amoris esse debebat, seditionis atque odii causa est, idem velle.

CAP. XXXV. ITER angustum rixas transeuntium concitat: diffusa & latè patens via, ne populos quidem collidit. Ista quæ appetitis, quia exigua sunt, nec possunt ad alterum, nisi alteri erepta transferri: eadem affectantibus pugnam & iurgia excitant. Respondisse tibi indignaris libertum, & vxorem, & clientem. Deinde idem de Rep. libertatem sublatam quereris, quam domi sustulisti. Rursus si tacuit interrogatus, contumaciam vocas. Et loquatur, & taceat, & rideat, coram domino? inquis. Immò coram patrefamilias. Quid clamas? Quid vociferaris? Quid flagella media cœnâ petis, quòd serui loquuntur, quòd non eodem loco turba concionis est, & silentium solitudinis? In hoc habes aures, vt non modulata tantùm, & mollia, & ex dulci tracta compositáque accipiant. Et risum audias oportet, & fletum, & blanditias, & lites, & prospera, & tristia, & hominum voces & fremitus animalium, latratúsq. Quid miser expauescis ad clamorem serui, ad tinnitum æris, ad ianuæ impulsum? cùm tã delicatus fueris, tonitrua audiẽda sunt. Hoc quod de auribus dictum est, transfer ad oculos; qui non minùs fastidio laborant, si malè instituti sunt. macula offenduntur & sordibus, & argẽto parum splendido, & stagno non ad solem perlucente. Hi nempe oculi, qui non ferunt nisi variũ ac recenti cura nitens marmor, qui mensã nisi crebris distinctã næuis, qui nolunt domi nisi auro pretiosa calcare: æquissimo

non delectaris, odisset: & Hortensius simultates tibi indiceret: & Cicero, si derideres carmina eius, inimicus esset.

CAP. XXXVIII. VIS tu æquo animo pati candidatus suffragia? Contumeliam tibi fecit aliquis. Numquid maiorem quàm Diogeni philosopho Stoico? Cui de ira cùm maximè disserenti, adolescens protervus inspuit: tulit hoc ille leniter ac sapienter. Non quidem, inquit, irascor: sed dubito tamen, an irasci oporteat. Cato noster melius: cui cum causam ageret, in frontem mediam, quantum poterat attracta pingui saliua, inspuisset Lentulus, ille patrum nostrorum memoria factiosus & impotens, abstersit faciem, & Affirmabo, inquit, omnibus, Lentule, falli eos qui te negant os habere. Contigit iam nobis, Nouate, bene componere animum, si aut non sentit iracundiam, aut superior est.

CAP. XXXIX. VIDEAMVS quomodo alienam iram leniamus; nec enim sani esse tantùm volumus, sed sanare. Primam iram non audebimus oratione mulcere, surda est & amens: dabimus illi spatium. remedia in remissionibus prosunt: nec oculos tumentes tentabimus, vim rigentem mouendo incitaturi, nec cetera vitia dum feruent. Initia morborum, quies curat. Quantulum, inquies prodest remedium tuum, si sua sponte desinentem iram placat? Primùm, vt citiùs desinat, efficit: deinde custodiet, ne recidat: ipsum quoque impetum, quem non audet lenire, fallet. Remouebit omnia vltionis instrumenta: Simulabit iram, vt tanquam adiutor & doloris comes plus auctoritatis in consiliis habeat: moras nectet: & dum maiorem quærit pœnam, præsentem differet. Omni arte requiem furori dabit. Si vehementior erit, aut pudorem illi cui non resistat, incutiet, aut metum. Si infirmior, sermones inferet, vel gratos, vel nouos; & cupiditate cognoscendi auocabit. Medicum aiunt, cùm regis filiam curare deberet, nec sine ferro posset, dum tumentem mammam leniter fouet, scalpellum spongia tectum induxisse. Repugnasset puella remedio palam admoto; eadem quia non expectauit, dolorem tulit.

CAP. XXXX. QVAEDAM non nisi decepta sanantur. Alteri dices: Vide ne inimicis iracundia tua voluptati sit. Alteri: Vide ne magnitudo animi tui, creditúmque apud plerosque robur cadat. Indignor mehercule, & non inuenio dolendi modum: sed tempus expectandum est. dabit pœnas. Serua istud in animo tuo. cùm potueris, & pro mora reddes. Castigare vero irascentem, & vltro obuiam ire ei, incitare est. Variè aggredieris, blandéque: nisi forte tanta persona eris, vt possis iram comminuere: quemadmodum fecit diuus Augustus, cùm cenaret apud Vedium Pollionem. fregerat vnus ex seruis eius crystallinũ. ad mortem rapi eum Vedius iussit, nec vulgari quidem periturum morte: murænis obiici iubebatur, quas ingens piscina contine-

bat. Quis non hoc illum putaret luxuriæ causa facere? sævitia erat. Evasit è manibus puer, & confugit ad Cæsaris pedes: nihil aliud petiturus, quam vt aliter periret, nec esca fieret. Motus est novitate crudelitatis Cæsar, & illum quidem mitti, crystallina autem omnia coram se frangi iussit, compleriq. piscinam. Fuit Cæsari sic castigandus amicus: bene vsus est viribus suis. E convivio rapi homines imperas, & novi generis pœnis lacerari? Si calix tuus fractus est, viscera hominis distrahentur? Tantum tibi placebis, vt ibi aliquem duci iubeas vbi Cæsar est?

CAP. XXXXI. SIC instandum potentiæ est, vt iram ex superiori loco aggredi possit, malè tractabilem, ac talem duntaxat, qualem modò retuli, feram, immanem, sanguinariam, quæ iam insanabilis est, nisi maius aliquid extimuit. Pacem demus animo, quam dabit præceptorum salutarium assidua meditatio, actúsque rerum boni, & intenta mens ad vnius honesti cupiditatem. Conscientiæ satisfiat, nil in famam laboremus: sequatur vel mala, dum bene mereatis. At vulgus animosa miratur, & audaces in honore sunt: placidi pro inertibus habentur. Primo forsitan aspectu, sed simulac æqualitas vitæ fidem facit, non segnitiem illam animi esse, sed pacem, veneratur idem illos populus, colitque. Nihil ergo habet in se vtile tæter ille & hostilis affectus. At omnia è contrario mala, ferrum, ignes: pudore calcato, cædibus inquinavit manus, membra liberorum dispersit. Nihil vacuum reliquit à scelere, non gloriæ memor, non infamiæ metuens, inemendabilis cùm ex ira in odium occaluit.

CAP. XXXXII. CAREAMUS hoc malo, purgemúsque mentem, & exstirpemus radicitus ea vitia, quæ quamvis tenuia vndecunque hæserint, renascentur: & iram non temperemus, sed ex toto removeamus. Quod enim malæ rei temperamentum est? Poterimus autem, adnitamur modò. Nec vlla res magis proderit quam cogitatio mortalitatis. Sibi quisque vt alteri dicat: Quid iuvat tanquam in ævum genitos iras indicere, & brevissimam ætatem dissipare? Quid iuvat dies, quos in voluptatem honestam impendere licet, in dolorem alicuius tormentumque transferre? Non capiunt res istæ iacturam, nec tempus vacat perdere. Quid ruimus in pugnam? Quid certamina nobis accersimus? Quid imbecillitatis obliti, ingentia odia suscipimus? & ad frangendum fragiles cōsurgimus? Iam istas inimicitias, quas implacabili gerimus animo, febris aut aliud malum corporis vetabit geri. Iam par acerrimum media mors dirimet. Quid tumultuamur & vitam seditiosi conturbamus? Stat super caput fatum, & pereuntis dies imputat, propiúsque ac propius accedit. Istud tempus quod alienæ destinas morti, fortasse circa tuam est.

CAP. XXXXIII. QUIN potiùs vitam brevem colligis placidámque & tibi & ceteris præstas? Quin potiùs amabilem te, dum vivis, omnibus: desiderabilem

bilem, cùm excesseris, reddis? Et quid illum nimis ex alto tecum agentem detrahere cupis? Quid illum oblatrantem tibi, humilem quidem & contemptum, sed superioribus acidum ac molestum, exterere viribus tuis tentas? Quid seruo? quid domino? quid regi? quid clienti tuo irasceris? Sustine paulum. Venit ecce mors, quæ nos pares faciat. Ridere solemus inter matutina harenæ spectacula, tauri & vrsi pugnam inter se colligatorum; quos, cùm alter alterum vexàrit, suus confector expectat. Idem facimus. Aliquem nobiscum alligatum lacessimus, cùm victo victorique finis æquè maturus immineat. Quieti potius pacatique, quantulumcumque superest, exigamus. nulli cadauer nostrum iaceat inuisum. Sæpe rixam conclamatum in vicino incendium soluit: & interuentus feræ, latronem viatorémque diducit. Colluctari cum minoribus malis non vacat, vbi metus maior apparuit. Quid nobis cum dimicatione & insidiis? Nunquid amplius isti cui irasceris, quàm mortem optas? Etiam te quiescente morietur. perdis operam. Facere vis, quod futurum est. Nolo, inquis, vtique occidere, sed exilio, sed ignominia, sed damno afficere. Magis ignosco ei, qui vulnus inimici, quàm qui pusulam concupiscit. hic enim non tantùm mali animi est, sed pusilli. Siue de vltimis suppliciis cogitas, siue de leuioribus, quantulum est temporis, quo aut ille pœna sua torqueatur, aut tu malum gaudium ex alieno percipias? Iam ipsum spiritum expuimus, interim dum trahimus. Dum inter homines sumus, colamus humanitatem: non timori cuiquam, non periculo simus: detrimenta, iniurias, conuicia, vellicationes contemnamus, & magno animo breuia feramus incommoda. Dum respicimus, quod aiunt, versamúrque nos, iam mortalitas aderit.

tat. Quotiens nullam inueneram misericordiæ causam, mihi peperci. Hodie diis immortalibus, si à me rationem repetant, annumerare genus humanum paratus sum. Potes hoc, Cæsar, prædicare audacter, omnium quæ in fidem tutelámque tuam venerunt, nihil per te, neque vi, neque clam Reip. ereptum. Rarissimam laudem, & nulli adhuc principum concessam concupisti, innocentiam. Non perdis operam: nec benitas ista tua singularis, ingratos aut malignos æstimatores nacta est. Refertur tibi gratia. Nemo vnus homo vni homini tam carus vnquam fuit, quam tu populo Romano, magnum longúmq. eius bonum. Sed ingens tibi onus imposuisti. Nemo iam diuum Augustum, nec Tiberii Cæsaris prima tempora loquitur: nec quod te imitari velit exemplar extra te quærit. Principatus tuus ad eum gustum quem dedisti exigitur. Difficile hoc fuisset, si non naturalis tibi ista bonitas esset, sed ad tempus sumpta. Nemo enim potest personam diu ferre. Ficta cito in naturam suam recidunt. quibus veritas subest, quæque (vt ita dicam) ex solido enascuntur, tempore ipso in maius meliúsque procedunt. Magnam adibat aleam populus Romanus, cùm incertum esset, quo se ista tua nobilis indoles daret. Iam vota publica in tuto sunt. Nec enim periculum est, ne te subita tui capiat obliuio. Facit quidem auidos nimia felicitas: nec tam temperatæ cupiditates sunt vnquam, vt in eo quod contigit, desinant. Gradus à magnis ad maiora fit: & spes improbissimas complectuntur insperata assecuti. Omnibus tamen nunc ciuibus tuis & hæc confessio exprimitur, esse se felices: & illa, nihil iam his accedere bonis posse, nisi vt perpetua sint. Multa illos cogunt ad hanc confessionem, qua nulla in homine tardior est: securitas alta, affluens: ius supra omnem iniuriam positum. Obuersatur oculis lætissima forma Reip. cui ad summam libertatē nihil deest, nisi pereundi licentia. Præcipuè tamen æqualis ad maximos infimósque peruenit clementiæ tuæ admiratio. Cætera enim bona pro portione fortunæ suæ quisque sentit, aut expectat maiora minoraque: ex clementia omnes idem sperant. Nec est quisquam, cui tam valde innocentia sua placeat, vt non stare in conspectu clementiam paratam humanis erroribus gaudeat.

Cap. II. Esse autem aliquos scio, qui clementia pessimum quemque putent sustineri: quoniam nisi post crimen superuacua est, & sola hæc virtus inter innocentes cessat. Sed primum omnium, sicut medicinæ apud ægros vsus, etiam apud sanos honor est: ita clementiam quamuis pœna digni inuocent, etiam innocentes colunt. Deinde habet clementia in persona quoque innocentium locum: quia interdū fortuna pro culpa est: nec innocentiæ tantùm clementia succurrit, sed sæpe virtuti: quoniam quidem conditione temporum incidunt quædam, quæ possint laudata puniri. Adde, quòd ma-

magna pars hominum est, quæ reverti ad innocentiã possit. Sed non tamen vulgo ignoscere decet. Nam ubi discrimen inter malos bonosque sublatum est, confusio sequitur, & vitiorum eruptio. Itaque adhibenda est moderatio, quæ sanabilia ingenia distinguere à deploratis sciat. Nec promiscuam habere ac vulgarem clementiam oportet, nec abscissam. Nam tam omnibus ignoscere crudelitas est, quàm nulli. Modum tenere debemus: sed quia difficile est temperamentum, quicquid æquo plus futurum est, in partem humaniorem præponderet. Sed hæc suo loco meliùs dicentur.

CAP. III. NUNC in tres partes omnem hanc materiam dividam. Prima erit manumissionis: Secunda, quæ naturam clementiæ habitúmque demonstret. Nam cùm sint vitia quædam virtutes imitantia, non possunt secerni, nisi signa quibus dignoscantur, impresseris. Tertio loco quæremus, quomodo ad hanc virtutem perducatur animus, quomodo confirmet eam, & usu suam faciat. Nullam verò ex omnibus virtutibus magis homini convenire, cùm sit nulla humanior, constet necesse est non solùm inter nos, qui hominem sociale animal, communi bono genitum videri volumus; sed etiam inter illos, qui hominem voluptati donant, quorum omnia dicta factáq; ad utilitatem suam spectant. Nam si quietem petit & otium, hanc virtutem naturæ suæ nactus est, quæ pacem amat, & manus retinet. Nullum tamen clementia ex omnibus magis, quàm regem aut principem decet. Ita enim virtutes magnis viris decori gloriæque sunt, si illis salutaris potentia est. Nam pestifera vis est, valere ad nocendum. Illius demum magnitudo stabilis fundatáque est, quem omnes tam supra se esse, quàm pro se sciunt; cuius curam excubare pro salute singulorum atque universorum quotidie experiuntur: quo procedente, non, tanquam malum aliquod aut noxium animal è cubili prosilierit, diffugiunt, sed tanquam ad clarum ac beneficum sidus certatim advolant, obiicere se pro illo mucronibus insidiantium paratissimi, & substernere corpora sua, si per stragem illi humanam, iter ad salutem struendum sit. Somnum eius nocturnis excubiis muniunt: latera obiecti circumfusiq. defendunt: incurrentibus periculis se opponunt. Non hic est sine ratione populis urbibúsque consensus, sic protegendi amandique reges, & se suaque iactandi, quocunque desideraverit imperantis salus. Nec hæc vilitas sui est, aut dementia, pro uno capite tot millia excipere ferrum, ac multis mortibus unam animam redimere nonnunquam senis & invalidi. Quemadmodum totum corpus animo deservit, & cùm hoc tanto maius tantoque speciosius sit, ille in occulto maneat tenuis, & in qua sede latitet incertus, tamen manus, pedes, oculi negotium illi gerunt: illum hæc cutis munit, illius iussu iacemus, aut inquieti discurrimus: cùm ille imperavit, sive avarus dominus est, mare lucri causa scrutamur; sive ambitiosus,

sui, iamdudum dexteram flammis obiecimus, aut voluntariè subsiluimus: sic hæc immensa multitudo, vnius animæ circumdata, illius spiritu regitur, illius ratione flectitur, pressura se ac fractura viribus suis, nisi consilio sustineretur.

CAP. IIII. SVAM itaque incolumitatem amant, cùm pro vno homine denas legiones in aciem deducunt, cùm in primam frontem procurrunt, & aduersa vulneribus pectora ferunt, ne imperatoris sui signa vertantur. Ille est enim vinculum per quod Resp. cohæret: ille spiritus vitalis quem hæc tot millia trahunt, nihil ipsa per se futura, nisi onus & præda, si mens illa imperii subtrahatur.

...Rege incolumi mens omnibus vna;
Amisso, rupere fidem.

Hic casus Romanæ pacis exitium erit, hic tanti fortunam populi in ruinas aget. Tamdiu ab isto periculo aberit hic populus, quamdiu sciet ferre frænos: quos si quando abruperit, vel aliquo casu discussos reponi sibi passus non erit, hæc vnitas & hic maximi imperii contextus, in partes multas dissiliet: idémque huic vrbi dominandi finis erit, qui parendi fuerit. Ideò principes regésque, & quocunque alio nomine sunt tutores status publici, non est mirum amari vltra priuatas etiam necessitudines. Nam si sanis hominibus publica priuatis potiora sunt, sequitur, vt is quoque carior sit in quem se Resp. conuertit. Olim enim ita se induit Reip. Cæsar, vt diduci alterum non possit sine vtriusque pernicie. Nam vt illi viribus opus est, ita & huic capite.

CAP. V. LONGIVS videtur recessisse a proposito oratio mea. At mehercules rem ipsam premit. Nam si, quod adhuc colligitur, animus Reip. tu es, illa corpus tuum; vides, vt puto, quam necessaria clementia sit. Tibi enim parcis, cùm videris alteri parcere. Parcendum itaque est etiam improbandis ciuibus, non aliter quàm membris languentibus. Et si quando misso sanguine opus est, sustinendum est, ne vltra quàm necesse sit, incidas. Est ergo, vt dicebam, clementia omnibus quidem hominibus, secundum naturam, maximè tamen decora imperatoribus: quanto plus habet apud illos quod seruet, quantóque in maiore materia apparet. Quantulum enim nocet priuata crudelitas? Principum sæuitia, bellum est. Cùm autem virtutibus inter se sit concordia, nec vlla altera melior aut honestior sit: quædam tamen quibusdam personis aptior est. Decet magnanimitas quemlibet mortalem, etiam illum infra quem nihil est. Quid enim maius, aut fortius, quàm malam fortunam retundere? Hæc tamen in bona fortuna laxiorem locum habet, meliúsque in tribunali quàm in plano cōspicitur. Clementia in quamcunq. domum peruenerit, eam felicem tranquillamque præstabit. Sed in regia quo rarior, eo mirabilior. Quid enim est mirabilius, quàm eũ cuius iræ nihil obstat, cuius grauiori * sententiæ ipsi qui pereunt assentiuntur, quem nemo interrogaturus est, imo

mo si vehementiùs excanduit, nec deprecaturus quidem, ipsum sibi manum inicere, & potestate sua in melius placidiùsque uti, hoc ipsum cogitantem: Occidere contra legem nemo non potest: seruare nemo præter me. Magnam fortunam magnus animus decet: qui nisi se ad illam extulit, & altior stetit, illam quoque infra terram deducit. Magni autem animi est proprium, placidum esse, tranquillúmque, & iniurias atque offensiones semper despicere. Muliebre est, furere in ira: Ferarum verò, nec generosarum quidem, præmordere & vrgere proiectos. Elephantes leonésque transeunt quæ impulerunt. Ignobilis bestiæ pertinacia est. Non decet regem sæua, nec inexorabilis ira. Non multum enim supra eum eminet, cui se irascendo exæquat. At si dat vitam, si dat dignitatem periclitantibus & meritis, amittere facit quod nulli nisi rerum potienti licet. Vita enim etiam superiori eripitur, nunquam nisi inferiori datur. Seruare, proprium est excellentis fortunæ: quæ nunquam magis suspici debet, quàm cùm illi contingit idem posse quod diis, quorum beneficio in lucem edimur, tam boni quàm mali. Deorum itaque sibi animum asserens princeps, alios ex ciuibus suis, quia vtiles bonique sunt, libens videat, alios in numerum relinquat: quosdam esse gaudeat, quosdam patiatur.

Cap. VI. Cogitate in hac ciuitate, in qua turba per latissima itinera sine intermissione defluens eliditur, quoties aliquid obstitit, quod cursum eius velut torrentis rapidi moraretur: in qua tribus eodem tempore theatris viæ postulantur, in qua consumitur quicquid terris omnibus aratur: quanta solitudo & vastitas futura sit, si nihil relinquitur, nisi quod iudex seuerus absoluerit. Quotus quisque ex quæstoribus est, qui non ea ipsa lege teneatur, qua quærit? Quotus quisque accusator vacat culpa? Et nescio, an nemo ad dandam veniam difficilior sit, quam qui illam petere sæpiùs meruit. Peccauimus omnes: alii grauia, alii leuiora, alii ex destinato, alii forte impulsi, aut aliena nequitia ablati, alii in bonis consiliis parum fortiter stetimus, & innocentiam inuiti ac renitentes perdidimus. Nec delinquimus tantùm, sed vsque ad extremum æui delinquimus. Etiam si quis tam bene purgauit animum, vt nihil obturbare eum amplius possit ac fallere, ad innocentiam tamen peccãdo peruenit.

Cap. VII. Quoniam deorum feci mentionem, optimè hoc exemplum principi constituam, ad quod formetur, vt se talem esse ciuibus, quales sibi deos velit. Expedit ergo habere inexorabilia peccatis atque erroribus numina? expedit vsque ad vltimam infesta perniciem? Et quis regum erit tutus, cuius non membra haruspices colligant? Quod si dii placabiles & æqui, delicta potentium non statim fulminibus persequuntur: quantò æquius est hominem hominibus præpositum miti animo exercere imperium, & cogitare, vtrum

mundi

mundi status gratior oculis pulchriórque sit sereno & puro die, an cùm fragoribus crebris omnia quatiuntur, & ignes hinc atque illinc micant. Atqui non alia facies est quieti moderatique imperii, quàm sereni cæli & nitentis. Crudele regnum, turbidum, tenebrisque obscurum est inter trementes & ad repentinum sonitum expauescentes, nec eo quidem qui omnia conturbat inconcusso. Faciliùs priuatis ignoscitur, pertinaciter se vindicantibus. Possunt enim lædi, dolórque eorum ab iniuria venit. Timent præterea contemptum: & non retulisse lædentibus gratiam, infirmitas videtur, non clementia. At cui vltio in facili est, is omissa ea, certam laudem mansuetudinis consequitur. Humili loco positis exercere manum, litigare, in rixam procurrere, ac morem iræ suæ gerere, liberius est. Leues inter paria ictus sunt. Regi vociferatio quoque verborúmque intemperantia non ex maiestate est.

CAP. VIII. GRAVE putas, eripi loquendi arbitrium regibus, quod humillimi habent. Ista, inquis, seruitus est, non imperium. Quid tu? non experiris istud nobis esse, non tibi seruitutem? Alia conditio est eorum, qui in turba quam non excedunt, latent: quorum & virtutes vt appareant, diu luctantur, & vitia tenebras habent. Vestra facta dictaque rumor excipit: & ideo nullis magis cauendum est, qualem famam habeant, quàm qui qualemcunq. meruerint, magnam habituri sunt. Quàm multa tibi non licent, quæ nobis beneficio tuo licent! Possum in qualibet parte vrbis solus incedere sine timore, quamuis nullus sequatur comes, nullus sit domi, nullus ad latus gladius: tibi in tua pace armato viuendum est. Aberrare à fortuna tua non potes: obsidet te, & quocunque descendis, magno apparatu sequitur. Et hæc summæ magnitudinis seruitus est, non posse fieri minorem: sed cum diis tibi communis ista necessitas est. Nam illos quoque cælum alligatos tenet: nec magis illis descendere datum est, quàm tibi: Fastigio tuo affixus es. Nostros motus pauci sentiunt. Prodire nobis, ac recedere, & mutare habitum sine sensu publico licet: tibi non magis, quàm soli latere contingit. Multa contra te lux est, omnium in istam conuersi oculi sunt. Prodire te putas? oreris: loqui non potes, nisi vt vocem tuam quæ vbique sunt gentes excipiant. Irasci non potes, nisi vt omnia tremant. Sic neminem potes affligere, nisi vt quidquid circa fuerit, quatiatur. Vt fulmina paucorum periculo cadunt, omnium metu; sic animaduersiones magnarum potestatum terrent latius quàm nocent: non sine causa. Non enim quantum fecerit, sed quantum facturus sit, cogitatur, in eo qui omnia potest. Adiice nunc, quòd priuatos homines ad accipiendas iniurias opportuniores, acceptarum patientia facit; regibus certior est ex mansuetudine securitas. Quia frequens vindicta, paucorum odium reprimit, omnium irritat; voluntas oportet antè sæuiendi, quàm causa deficiat. Alioquin quemadmo-

admodum præcisa arbores plurimis ramis repullulant, & multa satorum genera vt densiora surgant, reciduntur: ita regia crudelitas auget inimicorum numerum, tollendo. Parentes enim liberique eorum qui interfecti sunt, & propinqui, & amici, in locum singulorum succedunt. Hoc quàm verum sit, admonere te exemplo domestico volo.

CAP. IX. DIVVS Augustus fuit mitis princeps, si quis illum à principatu suo æstimare incipiat: in communi quidem Rep. cùm hoc ætatis esset, quod tu nunc es, duodeuicesimũ egressus annum, iam pugiones in sinu amicorum abscõderat, iam insidiis M. Antonii consulis latus petierat, iam fuerat collega proscriptionis: sed cùm annum quadragesimum transisset, & in Gallia moraretur: delatum est ad eum indicium, L. Cinnam stolidi ingenii virum insidias ei struere. Dictum est & vbi, & quando, & quemadmodum aggredi vellet. Vnus ex consciis deferebat. Constituit se ab eo vindicare. Consilium amicorum aduocari iussit. Nox illi inquieta erat, cùm cogitaret adolescentem nobilem, hoc detracto, integrum, Cn. Pompeii nepotem, damnandum. Iam vnum hominem occidere non poterat: cum M. Antonio proscriptionis edictum inter cœnam dictarat. Gemens subinde voces emittebat varias, & inter se contrarias: Quid ergo? ego percussorem meum securum ambulare patiar, me sollicito? Ergo non dabit pœnas, qui tot ciuilibus bellis frustrà petitum caput, tot naualibus, tot pedestribus prœliis incolume, postquam terra marique pax parta est, non occidere constituat, sed immolare? Nam sacrificantem placuerat adoriri. Rursus silentio interposito, maiore multo voce, sibi quàm Cinnæ irascebatur. Quid viuis, si perire te tam multorum interest? Quis finis erit suppliciorum? Quis sanguinis? Ego sum nobilibus adolescentulis expositum caput, in quod mucrones acuant. Non est tanti vita, si vt ego non peream, tam multa perdenda sunt. Interpellauit tandem illum Liuia vxor. Et admittis, inquit, muliebre consilium? Fac quod medici solent: qui vbi vsitata remedia non procedunt, tentant contraria. Seueritate nihil adhuc profecisti: Saluidienum Lepidus secutus est, Lepidum Muræna, Murænam Cæpio, Cæpionem Egnatius, vt alios taceam, quos tantum ausos pudet: nunc tenta, quomodo tibi cedat clementia. Ignosce L. Cinnæ, deprehensus est. Iam nocere tibi non potest, prodesse famæ tuæ potest. Gauisus sibi, quòd aduocatum inuenerat, vxori quidem gratias egit: renuntiari autem extemplo amicis, quos in consilium rogauerat, imperauit, & Cinnam vnum ad se accersit: dimissisque omnibus è cubiculo, cùm alteram Cinnæ poni cathedram iussisset: Hoc, inquit, primùm à te peto, ne me loquentem interpelles, ne medio sermone meo proclames: dabitur tibi loquendi liberum tẽpus. Ego te, Cinna, cùm in hostium castris inuenissem, non factum tantùm mihi inimicum,

cum,

cum, sed natum, seruaui, patrimonium tibi omne concessi. Hodie tam felix es, & tam diues, vt victo victores inuideant. Sacerdotium tibi petenti, praeteritis compluribus, quorum parentes mecum militauerant, dedi. Cùm sic de te meruerim, occidere me constituisti. Cùm ad hanc vocem exclamasset, procul hanc ab se abesse dementiam: Non praestas, inquit, fidem Cinna: conuenerat, ne interloquereris. Occidere, inquam, me paras. Adiecit locum, socios, diem, ordinem insidiarum, cui commissum esset ferrum. Et cùm defixum videret, nec ex conuentione iam, sed ex conscientia tacentem: Quo, inquit, hoc animo facis? Vt ipse sis princeps? Male mehercule cum Republica agitur, si tibi ad imperandum nihil praeter me obstat. Domum tueri tuam non potes. Nuper libertini hominis gratia, in priuato iudicio superatus es. Adeo nihil facilius potes, quàm contra Caesarem aduocare? Cedo, si spes tuas solus impedio, Paulusne te, & Fabius Maximus, & Cossi & Seruilii ferent, tantúmque agmen nobilium, non inania nomina praeferentium, sed eorum qui imaginibus suis decori sunt? Ne totam eius orationem repetendo, magnam partem voluminis occupem: diutius enim quàm duabus horis locutum esse constat, cùm hanc poenam, qua sola erat contentus futurus, extenderet: Vitam tibi, inquit, Cinna, iterum do, prius hosti, nunc insidiatori ac parricidae. Ex hodierno die, inter nos amicitia incipiat. Contendamus, vtrùm ego meliore fide vitam tibi dederim, an tu debeas. Post haec detulit vltrò consulatum, questus, quòd non auderet petere. Amicissimum fidelissimúmque habuit, heres solus fuit illi. Nullis amplius insidiis ab vllo petitus est.

CAP. X. IGÑOVIT abauus tuus victis. Nam si non ignouisset, quibus imperasset? Salustium, & Cocceios, & Duillios, & totam cohortem primae admissionis, ex aduersariorum castris conscripsit. Nã Domitios, Messallas, Asinios, Cicerones, & quicquid floris in ciuitate erat, clementiae suae debebat. Ipsum Lepidum quãdiu mori passus non est? Per multos annos tulit, ornamenta principis retinentem: & pontificatum maximum, non nisi mortuo illo transferri in se passus est. Maluit enim illum honorem vocari, quàm spolium. Haec eum clementia ad salutem securitatémque perduxit: haec gratum ac fauorabilem reddidit, quamuis nondum subactis Reipublicae ceruicibus manum imposuisset. Haec hodieque praestat illi famam, quae vix viuis principibus seruit. Deum esse non tanquã iussi credimus. Bonum principem Augustum, & bene illi conuenisse parentis nomen, fatemur: ob nullam aliam causam, quàm quòd contumelias quoque suas, quae acerbiores principibus solent esse, quàm iniuriae, nulla crudelitate exequebatur: quòd probrosis in se dictis arrisit: quod dare illum poenas apparebat, cùm exigeret; quòd quoscumque ob adulterium filiae suae dãnauerat, adeo non occidit, vt dimissis, quo tutio-

tutiores essent, diplomata daret. Hoc est ignoscere, cùm scias multos futuros qui pro te irascantur, & tibi alieno sanguine gratificaturi: non dare tantum salutem, sed præstare.

CAP. XI. HAEC Augustus senex, aut iam in senectutem annis vergentibus. In adolescentia caluit, arsit, ira: multa fecit, ad quæ inuitus oculos retorquebat. Comparare nemo mansuetudini tuæ audebit diuum Augustum, etiamsi in certamen iuuenilium annorum deduxerit senectutem plus quam maturam. Fuerit moderatus & clemens: nempe post mare Actiacum Romano cruore infectum, nempe post fractas in Sicilia classes, & suas & alienas: nempe post Perusinas aras & proscriptiones. Ego verò clementiam non voco lassam crudelitatem. Hæc est, Cæsar, clementia vera, quam tu præstas, quæ non sæuitiæ pœnitentia cœpit: nullam habere maculam, nunquam ciuilem sanguinem fudisse. Hæc est in maxima potestate, verissima animi temperantia, & humani generis incomprehensibilis amor, non cupiditate aliqua, non temeritate ingenii, non priorum principum exemplis corruptum, quantum in ciues suos liceat, experiendo tentare, sed hebetare aciem imperii sui. Præstitisti, Cæsar, ciuitatem incruentam; & hoc quod magno animo gloriatus es, nullam te toto orbe stillam cruoris humani misisse; eo maius est mirabiliusque, quod nulli vnquam citiùs gladius commissus est. Clementia ergo non tantùm honestiores, sed tutiores præstat: ornamentúmque imperiorum est, simul certissima salus, cùm reges consenuerint, liberisque ac nepotibus tradiderint regna: tyrannorum execrabilis ac breuis potestas est. Quid interest inter tyrannum & regem? species enim ipsa fortunæ ac licentia par est, nisi quod tyranni ex voluptate sæuiunt, reges non nisi ex causa ac necessitate.

CAP. XII. QVID ergo? non reges quoque occidere solent? Sed quoties id fieri publica vtilitas persuadet. Tyrannis sæuitia cordi est. Tyrannus autem à rege distat factis, non nomine. Nam & Dionysius maior iure meritóque præferri multis regibus potest: Et L. Syllam appellari tyrannum quid prohibet, cui occidendi finem fecit inopia hostium? Descenderit licet è dictatura sua, & se togæ reddiderit: quis tamen vnquam tyrannus tam auidè humanum sanguinem bibit, quàm ille, qui septem millia ciuium Romanorum contrucidari iussit? Et cùm in vicino ad ædem Bellonæ sedens exaudisset conclamationem tot millium sub gladio gementium, exterrito senatu: Hoc agamus, inquit, P.C. Seditiosi pauculi meo iussu occiduntur. Hoc non est mentitus: pauci, Syllæ videbantur. Sed mox de Sylla consequemur, quo modo hostibus irascendum sit: vtique si in hostile nomen ciues, & ex eodem corpore abrupti transierint. Interim hoc quod dicebam, clementia efficit, vt magnum inter regem tyrannúmque discrimen sit: vterque licet non minùs armis valletur: sed alter arma habet, quibus in munimentum

pacis

pacis vtitur, aliter, vt magno timore magna odia compescat. Nec illas ipsas manus, quibus se commisit, securus aspicit. Contrariis in contraria agitur. Nam & inuisus est, quia timetur; & timeri vult, quia inuisus est: & illo execrabili versu, qui multos dedit præcipites, vtitur:

Oderint dum metuant.---

ignarus quanta rabies oriatur, vbi supra modum odia creuerunt. Temperatus enim timor cohibet animos, assiduus verò & acer, & extrema admouens, in audaciam iacentes excitat, & omnia experiri suadet. Si feras lineis & pinna clusas contineas: easdem à tergo eques telis incessat: tentabunt fugam per ipsa quæ fugerant, proculcabúntque formidinem. Acerrima virtus est, quam vltima necessitas extundit. Relinquat oportet securi aliquid metus, multoque plus spei quàm periculorum ostentet. Alioquin vbi quiescenti paria metuuntur, incurrere in pericula iuuat, & aliena anima abuti. Placido tranquillóque regi fida sunt auxilia sua, quibus ad communem salutem vtatur. Gloriosúsque miles (publicæ enim securitati dare operam videtur) omnem laborem libens patitur, vt parentis custos. At illum acerbum & sanguinarium necesse est grauentur stipatores sui.

CAP. XIII. NON potest habere quisquam bonæ ac fidæ voluntatis ministros, quibus in tormentis & eculeo, & ferramentis ad mortem paratis vtitur, quibus non aliter quàm belluis homines obiectat, omnibus reis noxior ac sollicitior, vt qui homines deosque testes ac vindices facinorum timeat, eò perductus, vt non liceat illi mutare mores. Hoc enim inter cetera vel pessimum habet crudelitas: perseuerandum est, nec ad meliora patet regressus. Scelera enim sceleribus tuenda sunt. Quid autem eo infelicius, cui iam esse malum necesse est? O miserabilem illum sibi certè; nam ceteris misereri eius nefas sit qui cædibus ac rapinis potentiam exercuit, qui suspecta sibi cuncta reddidit, tam externa quàm domestica: cùm arma metuat, ad arma confugiens: non amicorum fidei credens, non liberorum pietati. Qui vbi circumspexit quæque fecit, quæque facturus est, & conscientiam suam plenam sceleribus ac tormentis adaperuit, sæpe mortem timet, sæpius optat, inuisior sibi quàm seruientibus. E contrario is cui curæ sunt vniuersa, quanquam alia magis, alia minus tuetur, nullam non Reipublicæ partem tanquam sui nutrit, inclinatus ad mitiora, etiam si ex vsu est animaduertere: ostendens quàm inuitus aspero remedio manus admoueat, in cuius animo nihil hostile, nihil efferum est. Qui potentiam suam placidè ac salutariter exercet, approbare imperia sua ciuibus cupiens. Felix abundè sibi visus, si fortunam suam publicauerit, sermone affabilis, accessúque facilis, vultu qui maximè populos demeretur, amabilis, æquis desideriis propensus, & iniquis acerbus, à tota ciuitate amatur, defenditur, colitur. Eadem de illo homines secretò loquuntur, quæ palam. Tollere filios cupiunt, & publicis malis sterilitas indi-

cta

ſta recluditur. Bene ſe meritorum de liberis ſuis quiſque non dubitat, quibus tale ſæculum oſtenderit. Hic princeps ſuo beneficio tutus, nihil præſidiis eget, arma ornamenti cauſa habet.

CAP. XIIII. QVOD ergo officium eius eſt? Quod bonorum parentum: qui obiurgare liberos nonnunquam blandè, nonnunquam minaciter ſolent, aliquando admonere etiam verberibus. Nunquid aliquis ſanus filium ad primam offenſam exheredat? niſi magnæ & multæ iniuriæ patientiam euicerint, niſi plus eſt quod timet, quàm quod damnat, non accedit ad decretorium ſtilum. Multa antè tentat, quibus dubiam indolem & peiore loco iam poſitam reuocet: ſimul deplorata eſt, vltima experitur. Nemo ad ſupplicia exigenda peruenit, niſi qui remedia conſumpſit. Hoc quod parenti, etiam principi faciendum eſt: quem appellauimus patrem patriæ, non adulatione vana adducti. Cetera enim cognomina honori data ſunt. Magnos & Felices & Auguſtos diximus, & ambitioſæ maieſtati quicquid potuimus titulorum congeſſimus, illis hoc tribuentes. Patrem quidem patriæ appellauimus, vt ſciret datam ſibi poteſtatem patriam: quæ eſt temperatiſſima, liberis conſulens, ſuáque poſt illos ponens. Tardè ſibi pater membra ſua abſcindat: etiam cùm abſciderit, reponere cupiat: & in abſcindendo gemat, cunctatus multum diúque. Prope enim eſt vt libenter damnet, qui citò: Prope vt iniquè puniat, qui nimis. Erixonem equitem Romanum, memoria noſtra, quia filium ſuum flagellis occiderat, populus in foro graphiis confodit. Vix illum Auguſti Cæſaris auctoritas infeſtis tam patrum quàm filiorum manibus eripuit.

CAP. XV. T. ARIVM, qui filium deprehenſum in parricidio, exilio damnauit, cauſa cognita, nemo non ſuſpexit: quod contentus exilio, & exilio delegato Maſſiliæ, parricidam continuit, & annua illi præſtitit, quanta præſtare integro ſolebat. Hæc liberalitas effecit, vt in qua ciuitate nunquam deeſt patronus peioribus, nemo dubitaret, quin reus meritò damnatus eſſet, quem is pater damnare potuiſſet, qui odiſſe non poterat. Hoc ipſo exemplo dabo, quem compares bono patri, bonum principem. Cogniturus de filio T. Arius, aduocauit in conſilium Cæſarem Auguſtum. Venit in priuatos penates. Aſſedit, pars alieni conſilii fuit: Non dixit, Immò in meam domum veniat. Quod ſi factum eſſet, Cæſaris futura erat cognitio, non patris. Audita cauſa, excuſſiſque omnibus, & his quæ adoleſcens pro ſe dixerat, & his quibus arguebatur, petiit vt ſententiam ſuam quiſque ſcriberet, ne ea omnium fieret, quæ Cæſaris fuiſſet. Deinde priuſquam aperirentur codicilli, iurauit ſe T. Arii hominis locupletis hereditatem non aditurum. Dicet aliquis, puſillo animo: Timuit, ne videretur locum ſpei ſuæ aperire velle, filii damnatione. Ego contrà ſentio. Quilibet noſtrum debuiſſet aduerſus opiniones ma-

lignas

signas satis fiduciæ habere in bona conscientia. Principes multa debent etiam famæ dare. Iurauit se non aditurum hæreditatem. Arius quidem eodem die & alterum hæredem perdidit, sed Cæsar libertatem sententiæ suæ redemit: & postquam approbauit gratuitam esse seueritatem suam, quod principi semper curandum est, dixit relegandum quò patri videretur. Non culeum, non serpentes, non carcerem decreuit, memor non de quo censeret, sed cui in consilio esset. Mollissimo genere pœnæ contentum esse debere patrem dixit in filio adolescentulo, impulso in id scelus, in quo se, quod proximum erat ab innocentia, timidè gessisset: debere illum ab vrbe & à parentis oculis submoueri.

CAP. XVI. O dignum quem in consilium patres aduocarent! O dignum quem cohæredem innocentibus liberis scriberent! Hæc clementia principem decet, vt quocunque venerit, mansuetiora omnia faciat. Nemo regi tam vilis sit, vt illum perire non sentiat: qualiscunque, pars imperii est. In magna imperia ex minoribus petemus exemplum. Non est vnum imperandi genus. Imperat princeps ciuibus suis, pater liberis, præceptor discentibus, tribunus vel centurio militibus. Nonne pessimus pater videbitur, qui assiduis plagis liberos etiam ex leuissimis causis compescet? Vter autem præceptor liberalibus studiis dignior, qui excarnificat discipulos, si memoria illis non constiterit, aut si parum agilis in legendo oculis hæserit: an qui monitionibus & verecundia emendare ac docere mauult? Tribunum centurionemque da sæuum: desertores facit, quibus tamen ignoscitur. Nunquid nam æquum est, grauius homini & durius imperari, quàm imperatur animalibus mutis? Atqui equum non crebris verberibus exterret domandi peritus magister. Fiet enim formidolosus & contumax, nisi eum tactu blandiente permulseris. Idem facit venator, qui instituit catulos vestigia sequi, quique iam exercitatis vtitur ad excitandas vel persequendas feras. Nec crebrò illis minatur: contunditur enim animus, & quicquid est indolis, comminuitur trepidatione degeneri: nec licentiam vagandi errandique passim concedit. Adiicias his licet, tardiora agentes iumenta: quæ cùm ad contumelias & miserias nata sint, nimiâ sæuitiâ coguntur iugum detrectare.

CAP. XVII. NVLLVM animal morosius est, nullum maiore arte tractandum, quàm homo. Nulli magis parcendum. Quid enim stultius, quàm in iumentis quidem & canibus erubescere iras exercere: pessima autem conditione hominem sub homine esse? Morbis medemur, nec irascimur. Atqui & morbus animi est: mollem medicinam desiderat, ipsumque medentem minimè infestum ægro. Mali medici est, desperare, ne curet. Idē in his, quorum animus affectus est, facere debebit cui tradita salus omnium est, nō citò spem proiicere, nec mortifera signa pronuntiare. Luctetur cum vitiis, resistat, aliis morbū suū exprobret,

quos-

faretur furor, si per se sibi satisfaceret, & si mortis periculo vim suam effunderet. Sed ne nunc quidem illi cursus tutus est. Tantum enim necesse est timeat, quantum timeri voluit: & manus omnium obseruet, & eo quoque tempore quo non captatur, peti se iudicet, nullumque momentum immune à metu habeat. Hanc aliquis ægram vitam sustinet, cum liceat innoxium, atque ob hoc securum, salutarem potentiam, lætis omnibus, tractare? Errat enim, si quis existimat tutum esse ibi regem, vbi nihil à rege tutum est. Securitas securitate mutua paciscenda est. Non opus est instruere in altum editas arces, nec in ascensum arduos colles emunire, nec latera montium abscindere, multiplicibus se muris turribusque sæpire. Saluum regem in aperto clementia præstabit. Vnum est inexpugnabile munimentum, amor ciuium. Quid pulchrius est, quàm viuere optantibus cunctis, & vota non sub custode nuncupantibus? Si paulum valetudo titubauit, non spem hominum excitari, sed metum? Nihil esse cuiquam tam pretiosum, quod non salute præsidis sui commutatum velit? Omne quod illi contingit, sibi quoque euenire deputet? In hoc assiduis bonitatis argumentis probauit, nō Remp. suam esse, sed se Reipublicæ. Quis huic audeat struere aliquod periculum? Quis ab hoc non, si possit, fortunam quoque auertere velit, sub quo iustitia, pax, pudicitia, securitas, dignitas, florent: sub quo opulenta ciuitas, copia bonorum omnium abundat? Nec alio animo rectorem suum intuetur, quàm si dii immortales potestatem visendi sui faciant, intuetemur venerantes colentésque. Quid autem? non proximum illis locum tenetis, qui se ex deorum natura gerit, beneficus ac largus, & in melius potens? Hoc affectare, hoc imitari decet: Maximum ita haberi, vt optimus simul habeatur.

Cap. XX. Dvabvs de causis punire princeps solet, si aut se vindicat, aut alium. Prius de parte differam, quæ ipsum contingit. Difficilius est enim moderari, vbi dolori debetur vltio, quàm vbi exemplo. Superuacuum est hoc loco admonere, ne facilè credat, vt verum excutiat, vt innocentiæ faueat; vt appareat, non minùs rem agi periclitantis, quàm iudicis. Hoc ad iustitiam non ad clementiam pertinet. Nunc illum hortamur, vt manifestè læsus, animum in potestate habeat: & pœnam, si tuto poterit, donet: sin minùs, temperet: longeque sit in suis, quàm in alienis exorabilior iniuriis. Nam quemadmodum non est magni animi, qui de alieno liberalis est, sed ille qui quod alteri donat, sibi detrahit: ita clementem vocabo, non in alieno dolore facilem, sed eum, qui cum suis stimulis exagitetur, non prosilit? qui intelligit magni animi esse, iniurias in summa potentia pati, nec quicquam esse gloriosius principe impunè læso.

Cap. XXI. Vltio duas res præstare solet: aut solatium affert ei qui accipit iniuriam, aut in reliquum securitatem. Principis maior est fortuna, quàm

vlteriori solatio egeat: manifestiórque vis, quàm vt alieno malo opinionem sibi virium quærat. Hæc dico, cùm ab inferioribus petitus violatúsque est. Nam si, quos pares aliquando habuit, infra se videt, satis vindicatus est. Regem & seruus occidit, & serpens, & sagitta. Seruauit quidem nemo, nisi maior eo quem seruauit. Vti itaque animosè debet tanto munere deorum, dandi auferendique vitam potens: in his præsertim, quos scit aliquando suo fastigio obtinuisse: hoc arbitrium adeptus, vltionem impleuit, perfecitque quantum veræ pœnæ satis erat. Perdidit enim vitam qui debet: & quisquis ex alto ad inimici pedes abiectus, alienam de capite suo sententiam expectauit, in seruatoris sui gloriam viuit, plúsque nomini eius confert incolumis, quàm si ex oculis ablatus esset. Assiduum enim spectaculum alienæ virtutis est: in triumpho, citò transisset. Si verò regnum quoque suum tutò relinqui apud eum potuit, reponique eo vnde deciderat, ingenti incremento surgit laus eius, qui contentus fuit, ex rege victo nihil præter gloriam sumere. Hoc est etiam ex victoria sua triumphare, testarique, nihil se quod dignum esset victore, apud victos inuenisse. Cum ciuibus & ignotis atque humilibus eo moderatiùs agendum est, quo minoris est afflixisse eos. Quibusdam libenter parcas: à quibusdam te vindicare fastidias: & non aliter quàm ab animalibus paruis & obterentem inquinantibus, reducenda manus est. At in iis qui in ore ciuitatis seruati puniti que erunt, occasione notæ clementiæ vtendum est.

CAP. XXII. TRANSEAMVS ad alienas iniurias: in quibus vindicandis hæc tria lex secuta est, quæ princeps quoque sequi debet: aut vt eum quem punit, emendet: aut vt pœna eius ceteros meliores reddat: aut vt sublatis malis securiores ceteri viuant. Ipsos faciliùs emendabis minore pœna. Diligentiùs enim viuit, cui aliquid integri superest. Nemo dignitati perditæ parcit. Impunitatis genus est, iam non habere pœnæ locum. Ciuitatis autem mores magis corrigit parcitas animaduersionum. Facit enim consuetudinem peccandi, multitudo peccantium. Et minùs grauis nota est, quam turba damnatorum leuat: & seueritas, quod maximum remedium habet, assiduitate amittit, auctoritatem. Constituit bonos mores ciuitati princeps, & vitia eius faciliùs compescit, si patiens eorum est, non tanquam probet, sed tanquam inuitus, & cum magno tormento ad castigandum veniat. Verecundiam peccandi facit ipsa clementia regentis. Grauior multo pœna videtur, quæ à miti viro constituitur. Præterea videbis ea sæpe committi, quæ sæpe vindicantur.

CAP. XXIII. PATER tuus plures intra quinquennium culeo insuit, quàm omnibus sæculis insutos accepimus. Multo minus audebant liberi nefas vltimum admittere, quamdiu sine lege crimen fuit. Summa enim prudentia altissimi viri, & rerum naturæ peritissimi maluerunt velut incredibile scelus, &

vltra

ultra audaciam positum, præterire, quàm dum vindicant, ostendere posse fieri. Itaque parricidæ cum lege cœperunt, & illis facinus pœna monstrauit. Pessimo loco pietas fuit, postquam sæpius culeos vidimus, quam cruces. In qua ciuitate rarò homines puniuntur, in ea consensus fit innocentiæ, & indulgetur velut publico bono. Putet se innocentem esse ciuitas: erit. Magis irascitur à communi frugalitate desciscentibus, si paucos eos esse viderit. Periculosum est, mihi crede, ostendere ciuitati, quanto plures mali sint.

CAP. XXIIII. IN senatu dicta est aliquando sententia, vt seruos à liberis cultus distingueret. Deinde apparuit, quantum periculum immineret, si serui nostri numerare nos cœpissent. Idem scito metuendum esse, si nulli ignoscitur. Cito apparebit, pars ciuitatis deterior quanto prægrauet. Non minùs principi turpia sunt multa supplicia, quàm medico multa funera. Remissius imperanti, meliùs paretur. Naturà contumax est humanus animus, & in contrarium atque arduum nitens, sequitúrque faciliùs quàm ducitur. Et vt generosi atque nobiles equi, melius facili fræno reguntur: ita clementiam voluntaria innocentia impetu suo sequitur, & dignam putat ciuitas, quam seruet sibi. Plus itaque hac via proficitur. Crudelitas minimè humanum malum est, indignum tam miti animo. Ferina ista rabies est, sanguine gaudere ac vulneribus, & abiecto homine, in siluestre animal transire.

CAP. XXV. QVID enim interest, oro te Alexander, leoni Lysimachum obiicias, an ipse laceres dentibus tuis? Tuum illud os est, tua illa feritas. O quam cuperes tibi potiùs vngues esse, tibi rictum illum edendorum hominum capacem! Non exigimus a te, vt manus ista, exitium familiarium certissimum, vlli salutaris sit: vt iste animus ferox, insatiabile gentium malum, citra sanguinem cædémque satietur. Clementia vocatur, si ad occidendum amicum, carnifex inter homines eligitur. Hoc est, quare vel maximè abominanda sit sæuitia, quòd excedit fines, primùm solitos, deinde humanos. Noua supplicia conquirit, ingenium aduocat, instrumenta excogitat, per quæ varietur atque extendatur dolor: & delectatur malis hominum. Tunc ille dirus animi morbus ad insaniam peruenit vltimam, cùm crudelitas versa est in voluptatem: & iam occidere hominem iuuat. Nam talem virum à tergo sequitur euersio, odia, venena, gladii: tam multis periculis petitur, quàm multorum ipse periculum est: priuatisq. nonnunquam consiliis, aliàs verò consternatione publica circumuenitur. Leuis enim & priuata pernicies non totas vrbes mouet. Quod latè furere cœpit, & omnes appetit, vndiq. configitur. Serpentes paruulæ fallunt, nec publicè conquiruntur: vbi aliqua solitam mensuram transit, & in monstrum excreuit, vbi fontes potu infecit, & sufflans deurit, obteritq. quacunq. incessit, ballistis petitur. Possunt verba dare & euadere pusilla mala:

la ingentibus obuiam itur. Sic vnus æger, nec damum quidem perturbat: at, vbi crebris mortibus pestilentiam esse apparuit, conclamatio ciuitatis ac fuga est, & diis ipsis manus intenduntur. Sub vno aliquo tecto flamma apparuit: familia vicinique aquam ingerunt. At incendium vastum, & multas iam domos depastum, parte vrbis obruitur.

CAP. XXVI. CRVDELITATEM priuatorum seruiles quoque manus sub certo crucis periculo vitæ sunt: Tyrannorum, gentes populique, & quorum erat malum, & hi quibus imminebat, excindere aggressi sunt. Aliquando sua præsidia in ipsos consurrexerunt, perfidiámque & impietatem, & feritatem, & quicquid ab illis didicerant, in ipsos exercuerunt. Quid enim potest ab eo quisquam sperare, quem malum esse docuit? Non diu paret nequitia, nec quantum iubetur, peccat. Sed puta tutam esse crudelitatem; quale eius regnum est? Non aliud quàm captarum vrbium forma, & terribiles facies publici metus. Omnia mæsta, trepida, & confusa. Voluptates ipsæ timentur. Non conuiuia secura ineunt, in quibus lingua sollicitè etiam ebriis custodienda est: non spectacula, ex quibus materia criminis ac periculi quæritur. Apparentur licet, magna impensa, & regiis opibus, & artificum exquisitis nominibus, quem tamen è ludo in carcerem ire iuuet. Quod illud, dii boni malum est, occidere, sæuire, delectari sono cathenarum, & ciuium capita decidere, quocunq. ventũ est multum sanguinis fundere, aspectu suo terrere ac fugare? Quæ alia vita esset, si leones vrsique regnarent? si serpentibus in nos, ac noxiissimo cuiq. animali daretur potestas? Illa rationis expertia, & à nobis immanitatis crimine damnata abstinẽt suis: & tuta est etiam inter feras similitudo. Apud homines tantùm nec à necessariis quidem rabies temperat sibi, sed externa suaq. in æquo habet, quo possit exercitatior à singulorum cædibus, deinde in exitia gentium serpere, & inijcere tectis ignem, aratrum vetustis vrbibus inducere, potentiam putat: & vnum occidi, aut alterum, parum imperatorium credit: nisi eodem tempore grex miserorum subiectus steterit, crudelitatem suam in ordinem coactam putat. Felicitas illa, multis salutem dare, & ad vitam ab ipsa morte reuocare, & mereri clementiâ ciuicam. Nullum ornamentum principis fastigio dignius pulchriúsque est, quàm illa corona OB. CIVES. SERVATOS. Non hostilia arma detracta victis, non currus barbarorum sanguine cruenti, non parta bello spolia. Hæc diuina potentia est, gregatim ac publicè seruare: multos autem occidere, & indiscretos, incendii ac ruinæ potentia est.

LIBER

LIBER SECVNDVS.

CAPVT I.

VT de clementia scriberem, Nero Cæsar, vna me vox tua maximè compulit: quam ego non sine admiratione, & cùm diceretur audisse memini, & deinde aliis narrasse. Vocem generosam, magni animi, magnæ lenitatis: quæ non composita, nec alienis auribus data, subitò erupit, sed bonitatem tuam cum fortuna tua litigantem in medium adduxit. Animaduersurus in latrones duos Burrus præfectus tuus, vir egregius, & tibi principi natus, exigebat à te, scriberes, in quos & ex qua causa animaduerti velles. hoc sæpe dilatum, vt aliquando fieret, instabat. Inuitus inuito cùm chartam protulisset, traderetque, exclamasti: Vellem nescire litteras. O dignam vocem, quam audirent omnes gentes, quæ Romanum imperium incolunt, quæque iuxtà iacent dubiæ libertatis, quæque se contrà viribus aut animis attollunt! O vocem, in contionem omnium mortalium mittendam, in cuius verba principes regésque iurent! O vocem priscæ generis humani innocentiæ; dignam cui redderetur antiquum illud sæculum! Nunc profectò consentire decebat ad æquum bonúmque, expulsa alieni cupiditate, ex qua omne animi malum oritur: pietatem, integritatémque cum fide ac modestia surgere: & vitia diuturno abusa regno, tandem felici ac puro sæculo dare locum.

CAP. II. FVTVRVM hoc Cæsar ex magna parte sperare & confiteri liber. Tradetur ista animi tui mansuetudo, diffundetúrque paulatim per omne imperii corpus, & cuncta in similitudinem tui formabuntur. A capite bona valetudo. Inde omnia vegeta sunt atque erecta, aut languore demissa, prout animus eorum viget aut marcet. Et erunt ciues, erunt socii digni hac bonitate: & in totum orbem recti mores reuertentur. Parcetur vbique manibus. Diutiùs me morari hîc patere, non vt blandiar auribus tuis: nec enim mihi hic mos est. Maluerim veris offendere, quàm placere adulando. Quid ergo est, propter quod bene factis dictisque tuis, quàm familiarissimum esse te cupio? vt quod nunc natura & impetus est, fiat iudicium. Illud mecum considero, multas voces magnas, sed detestabiles in vitam humanam peruenisse, celebrésque vulgo ferri: vt illam, *Oderint, dum metuant*. Cui Græcus versus similis est, qui se mortuo terram misceri ignibus iubet, & alia huius notæ. Ac nescio quomodo ingenia immania & inuisa materiâ fœcundiori expresserunt sensus vehementes & concitatos: Nullam adhuc vocem audiui ex bono lenique animosam. Quid ergo est? Vt raro, inuitus, & cum magna cunctatione, ita aliquando scribas necesse est istud, quod tibi in odium litteras adduxit: sed, sicut facis, cum

succidentis. Itaque pessimo cuique familiarissima est. Anus & mulierculæ sunt, quæ lacrimis nocentissimorum mouentur; quæ si liceret, carcerem effringerent. Misericordia non causam, sed fortunam spectat; clementia rationi accedit. Scio malè audire apud imperitos sectam Stoicorum, tanquam nimis duram, & minimè principibus regibusque bonum daturam consilium. Obiicitur enim illi, quòd sapientem negat misereri, negat ignoscere. Hæc si per se ponantur, inuisa sunt. Videntur enim nullam spem relinquere humanis erroribus, sed omnia delicta ad pœnam deducere. Quod si est, quid hæc secta durius, quæ dediscere humanitatem iubet, portúmque aduersus fortunam certissimum, mutuo auxilio cludit? Sed nulla secta benignior lenióque est, nulla amantior hominum, & communibus bonis attentior: vt propositum sit vsui esse aut auxilio; nec sibi tantùm, sed vniuersis singulisque consulere. Misericordia est ægritudo animi ob alienarum miseriarum speciem: aut tristitia ex alienis malis concepta, quæ accidere immerentibus credit. Ægritudo autem in sapientem virum non cadit. Serena enim eius mens est, nec quicquam incidere potest quod illam obducat. Nihil æquè hominem quàm magnus animus decet. Non potest autem magnus esse idem, si metus & mæror contundit, si mentem obducit & contrahit. Hoc sapienti ne in suis quidem accidet calamitatibus, sed omnem fortunæ iram reuerberabit, & ante se franget. Eandem semper faciem seruabit, placidam & inconcussam: quod facere non posset, si tristitiam reciperet. Adiice, quod sapiens prouidus est, & in expedito consilium habet. Nunquam autem liquidum sincerúmque ex turbido venit. Tristitia enim inhabilis est ad despiciendas res, vtilia excogitanda, periculosa vitanda, æqua æstimanda. Ergo non miseretur, quia est sine miseria. Ceterùm omnia, quæ qui miserentur, dolentes facerent, hic libens & alacri animo faciet.

CAP. VI. SVCCVRRET alienis lacrimis, non accedet: dabit manum naufrago, exsuli hospitium, egenti stipem, non hanc contumeliosam, qua pars maior horum, qui se misericordes videri volunt, abiicit & fastidit quos adiuuat, contingique ab his timet; sed vt homo homini, ex communi dabit. Donabit lacrimis maternis filium, & catenas solui iubebit, & ludo eximet, & cadauer etiam noxium sepeliet. At faciet ista tranquilla mente, vultu suo. Ergo non miserebitur sapiens, sed succurret, sed proderit: in commune auxilium natus, ac publicum bonum, ex quo dabit cuique partem: etiam ad calamitosos pro portione, improbandos, & emendandos, bonitatem suam permittet. Afflictis verò, & fortius laborantibus multo libentius subueniet. Quotiens poterit, fortunæ intercedet. Vbi enim opibus potiùs vtetur, aut viribus, quàm ad restituenda quæ casus impulit? Vultum quidem non deiiciet, nec animum, ad

rusticantis cluis aut pannosi aridam faciem & obnixam baculo senectutem; ceterùm omnibus dignis proderit, & deorum more calamitosos propitius respiciet. Misericordia vicina est miseriæ: habet enim aliquid, trahitque ex ea. Imbecilles oculos esse, scias, qui ad alienam lippitudinem & ipsi suffunduntur, tam mehercule, quàm morbum esse, non hilaritatem, semper arridere ridentibus, & ad omnium oscitationem ipsum quoque os diducere. Misericordia vitium est animorum, nimis miseriæ faventium: quam si quis à sapiente exigit, prope est, vt lamentationem exigat, & in alienis funeribus gemitus. At quare non ignoscat, dicam. Constituamus nunc quoque quid sit venia, vt sciamus dari illam à sapiente non debere. Venia est pœnæ meritæ remissio. Hanc sapiens quare non debeat dare, reddunt rationem diutius, quibus hoc propositum est.

CAP. VII. EGO vt breuiter tanquam in alieno iudicio dicam, ei ignoscitur qui puniri debuit. Sapiens autem nihil facit quod non debet, nihil prætermittit quod debet. Itaque pœnam quam exigere debet, non donat; sed illud quod ex venia consequi vis, honestiore tibi via tribuit. Parcit enim sapiens, consulit & corrigit. Idem facit, quod si ignosceret, nec ignoscit: quoniam qui ignoscit, fatetur aliquid se, quod fieri debuit, omisisse. Aliquem verbis tantùm admonebit, pœna non afficiet, ætatem eius emendabilem intuens. Aliquem inuidia criminis manifestè laborantem, iubebit incolumem esse: quia deceptus est, quia per vinum lapsus. Hostes dimittet saluos, aliquando etiam laudatos, si honestis causis pro fide, pro fœdere, pro libertate in bellum accincti sunt. Hæc omnia non veniæ, sed clementiæ opera sunt. Clementia liberum arbitrium habet: non sub formula, sed ex æquo & bono iudicat. Et absoluere illi licet, & quanti vult, æstimare litem. Nihil ex his facit, tanquam iusto minus fecerit, sed tanquam id quod constituit, iustissimum sit. Ignoscere autem est, quæ iudicas punienda, non punire. Venia, debitæ pœnæ remissio est. Clementia hoc primum præstat, vt quos dimittit, nihil aliud illos pati debuisse pronunciet. Plenior est ergo quàm venia, & honestior. De verbo (vt mea fert opinio) controuersia est, de re quidem conuenit. Sapiens multa remittet, multos parum sani, sed sanabilis ingenii seruabit. Agricolas bonos imitabitur, qui non tantùm rectas procerasque arbores colunt, sed illis quoque quas aliqua deprauauit causa, adminicula quibus regantur, applicant. Alias circumcidunt, ne proceritatem rami premant. Quasdam infirmas vitio loci, nutriunt. Quibusdam aliena verbra laborantibus cælum aperiunt. Secundum hæc videbit perfectus sapiens, quod ingenium qua ratione tractandum sit, quo modo in rectum praua flectantur.

MVLTA DESVNT.

L. AN-

L. ANNÆI SENECÆ
DE
VITA BEATA
AD
Gallionem fratrem
LIBER VNVS.

CAPVT I.

VIVERE, Gallio frater, omnes beatè volunt: sed ad peruidendum quid sit quod beatam vitam efficiat, caligant. Adeóque non est facile consequi beatam vitam, vt ab ea quisque eo longiùs recedat, quo ad illam citatius fertur, si via lapsus est: quæ vbi in contrarium ducit, ipsa velocitas maioris interualli causa fit. Proponendum est itaque primùm, quid sit quod petamus: tunc circumspiciendum est, qua contendere illò celerrimè possimus; intellecturi in ipso itinere, si modo rectum erit, quantum quotidie profligetur: quantóque propius ab eo simus, ad quod nos cupiditas naturalis impellit. Quamdiu quidem passim vagamur, non ducem secuti, sed fremitum & clamorem dissonum in diuersa vocantium, conteritur vita inter errores, breuis, etiam si dies noctésque bonæ menti laboremus. Decernatur itaque & quò tendamus, & quà, non sine perito aliquo, cui explorata sint ea in quæ procedimus. Quoniam quidem non eadem hic, quæ in ceteris peregrinationibus cōditio est. In illis comprehensus aliquis limes, & interrogati incolæ, non patiuntur errare. At hic tritissima quæque via & celeberrima maximè decipit. Nihil ergo magis præstandum est, quàm ne pecorum ritu sequamur antecedentium gregem, pergentes non quà eundum est, sed quà itur. Atqui nulla res nos maioribus malis implicat, quàm quod ad rumorem componimur: optima rati ea, quæ magno assensu recepta sunt, quorúmque exempla multa sunt: nec ad rationem, sed ad similitudinem viuimus. Inde ista tanta coaceruatio aliorum supra alios ruentium. Quod in strage hominum magna euenit, cùm ipse se populus premit, nemo ita cadit, vt non alium in se attrahat: primi exitio

no ſequentibus ſunt: hoc in omni vita accidere videas licet: nemo ſibi tantùm errat, ſed alii erroris cauſa & auctor eſt. Nocet enim applicari antecedentibus: & dum vnuſquiſque mauult credere quàm iudicare, nunquam de vita iudicatur, ſemper creditur. Verſatque nos & præcipitat traditus per manus error, alieniſque perimus exemplis. Sanabimur, ſi modò ſeparemur à cœtu. Nunc verò ſtat contra rationem defenſor mali ſui populus. Itaque idem euenit quod in comitiis, in quibus eos factos prætores iidem qui fecere mirantur, cùm ſe mobilis fauor circumegit. Eadem probamus, eadem reprehendimus. Hic exitus eſt omnis iudicii, in quo lis ſecundum plures datur.

CAP. II. CVM de beata vita agitur, non eſt quod mihi illud diſceſſionum more reſpondeas, Hæc pars maior eſſe videtur. Ideo enim peior eſt. Non tam bene cum rebus humanis agitur, vt meliora pluribus placeant. Argumentum peſſimi turba eſt. Quæramus quid optimè factum ſit, non quid vſitatiſſimum: & quid nos in poſſeſſione felicitatis æternæ conſtituat, non quid vulgo, veritatis peſſimo interpreti, probatum ſit. Vulgum autem tam chlamydatos quàm coronam voco. Non enim colorem veſtium, quibus prætexta corpora ſunt, aſpicio: oculis de homine non credo. Habeo melius certiúsque lumen, quo à falſis vera diiudicem. Animi bonum animus inueniat. Hic, ſi vnquam illi reſpirare, & recedere in ſe vacauerit, ô quam ſibi ipſe verum, tortus à ſe, fatebitur! ac dicet: Quicquid dixi cùm recogito, in mutis video. Quicquid optaui, inimicorum execrationem puto. Quicquid timui, dii boni, quanto melius fuit, quàm quod concupiui! Cum multis inimicitias geſſi, & in gratiam ex odio (ſi modò vlla inter malos gratia eſt) redii: mihi ipſi nondum amicus ſum. Omnem operam dedi, vt me multitudini educerem, & aliqua dote notabilem facerem. Quid aliud quàm telis me oppoſui, & maleuolentiæ quod morderet oſtendi? Vides tu iſtos, qui eloquentiam laudant, qui opes ſequuntur, qui gratiæ adulantur, qui potentiam extollunt? Omnes aut ſunt hoſtes, aut (quod in æquo eſt) eſſe poſſunt. Quàm magnus mirantium, tam magnus inuidentium populus eſt.

CAP. III. QVIN potius quæro aliquid vſu bonum, quod ſentiam, non quod oſtendam. Iſta quæ ſpectantur, ad quæ conſiſtitur, quæ alter alteri ſtupens monſtrat, foris nitent, introrſus miſera ſunt. Quæramus aliquid non in ſpeciem bonum, ſed ſolidum & æquabile, & à ſecretiore parte formoſius. Hoc eruamus. Nec longè poſitum eſt. inuenietur. Scire tantùm opus eſt, quo manum porrigas. Nunc velut in tenebris vicina tranſimus, offenſantes in ipſa quæ deſideramus. Sed ne te per circuitus traham, aliorum quidem opiniones præteribo: nam & enumerare illas longum eſt, & coarguere: noſtram accipe. Noſtram verò cùm dico, non alligo me ad vnum aliquem ex Stoicis proceribus. Eſt & mihi cenſendi

ſendi

ftadi iur. Itaque aliquem fequar, aliquem iubebo fententiam diuidere. Fortaffe & poft omnes citatus, nihil improbabo ex his quæ priores decreuerint, & dicam: Hoc amplius cenfeo. Interim quod inter omnes Stoicos conuenit, rerum naturæ affentior. Ab illa non deerrare, & ad illius legem exemplumque formari, fapientia eft. Beata eft ergo vita, conueniens naturæ fuæ: quæ non aliter contingere poteft, quàm fi primum fana mens eft, & in perpetua poffeffione fanitatis fuæ. Deinde fi fortis ac vehemens, tum pulcherrima & patiens, apta temporibus, corporis fui, pertinentiúmque ad id curiofa: non anxiè tamen; rerum quæ vitam inftruunt diligens, fine admiratione cuiufquam: vfura fortunæ muneribus, non feruitura. Intelligis, etiam fi non adiciam, fequi perpetuam tranquillitatem, libertatem, depulfis his, quæ aut irritant nos, aut territant. Nam pro voluptatibus, & pro illis quæ parua ac fragilia funt, & in ipfis flagitiis noxia, ingens gaudium fubit, inconcuffum, & æquabile: tum pax & concordia animi, & magnitudo cum manfuetudine. Omnis enim ex infirmitate feritas eft.

CAP. IIII. POTEST aliter quoque definiri bonum noftrum, id eft, eadem fententia, non iifdem comprehendi verbis. Quemadmodum idem exercitus modò latiùs panditur, modò in anguftum coarctatur, & aut in cornua, finuata media parte, curuatur, aut rectâ fronte explicatur: vis illi, vtcunque ordinatus eft, eadē eft, & voluntas pro eifdē partib. ftandi: ita definitio fummi boni aliàs diffundi poteft & exporrigi, aliàs colligi, & in fe cogi. Idē itaq. erit fi dixero: Sūmum bonū eft animus fortuita defpiciens, virtute lætus: aut inuicta vis animi, perita rerū, placida in actu, cū humanitate multa, & cōuerfantium cura. Libet & ita definire, vt beatū dicamus hominem eum, cui nullum bonum malúmq. fit, nifi bonus malusq. animus: honefti cultor, virtute contentus, quē nec extollant fortuita, nec frangant: qui nullū maius bonū eo quod fibi ipfe dare poteft, nouerit: cui vera voluptas erit, voluptatum contēptio. Licet, fi euagari velis, idem in aliā atq. aliam faciem, falua & integra poteftate, transferre. Quid enim prohibet nos beatam vitam dicere, liberum animum, & erectum, & interritum ac ftabilem, extra metum, extra cupiditatem pofitum? cui vnum bonum honeftas, vnum malum turpitudo? Cetera vilis turba rerum, nec detrahens quicquam beatæ vitæ, nec adiiciens, fine aucto ac detrimento fummi boni veniens, ac recedens. Hunc ita fundatum neceff. eft, velit, nolit, fequatur hilaritas continua, & lætitia alta, atque ex alto veniens, vt quæ fuis gaudeat, nec maiora domefticis cupiat. Quid ni ifta penfet bene cum minutis & friuolis, & non perfeuerantibus corpufculi motibus? Quo die infra voluptatem fuerit, & infra dolorem erit.

CAP. V. VIDES autem, quàm malam & noxiam feruitutem feruiturus fit, quem voluptates doloresque, incertiffimæ dominæ, impotentiffimæque

 alte ro-

alternis possi lebunt. Ergo exeundum ad libertatem est. Hanc non alia res tribuit, quàm fortunæ negligentia. Tū illud oritur inæstimabile bonum, quies mentis in tuto collocatæ, & sublimitas, expulsisque terroribus ex cognitione veri gaudium grande & immotum, comitásque & diffusio animi: quibus delectabitur non vt bonis, sed vt ex bono suo ortis. Quoniam liberaliter agere cœpi, potest beatus dici, qui nec cupit nec timet, beneficio rationis. Quoniam & saxa timore & tristitia carent, nec minùs pecudes: non ideò tamen quisquam felicia dixerit, quibus non est felicitatis intellectus. Eodem loco pone homines, quos in numerum pecorum & animalium redegit hebes natura, & ignoratio sui. Nihil interest inter hos & illa. Quoniam illis nullà ratio est, his parua, & malo suo, atque in perdersum solers. Beatus enim nemo dici potest, extra veritatem proiectus. Beata ergo vita est in recto certóque iudicio stabilita & immutabilis. Tunc enim pura mens est, & soluta omnibus malis, cùm non tantùm lacerationes, sed etiam vellicationes effugerit, statura semper vbi cōstitit, ac sedem suam etiam irata & infestante fortuna vindicatura. Nam quod ad voluptatem pertinet, licet circumfundatur vndique, per omnes vias influat, animúmque blandimentis suis leniat, aliaque ex aliis admoueat, quibus totas quoque partes nostri sollicitet: quis mortalium, cui vllum superest hominis vestigium, per diem noctémque titillari velit, & deserto animo, corpori operam dare?

CAP. VI. SED & animus quoque, inquit, voluptates habebit suas. Habeat sanè, sedeatque luxuriæ & voluptatum arbiter, impleat se omnibus eis, quæ oblectare sensus solent: deinde præterita respiciat, & exoletarum voluptatum memor exultet prioribus, futurísque iam immineat, ac spes ordinet suas, & dum corpus in præsenti sagina iacet, cogitationes ad futura præmittat. hinc mihi videtur miserior, quoniam mala pro bonis legere dementia est. Nec sine sanitate quisquam beatus est: nec sanus, cui obfutura pro optimis appetuntur. Beatus est ergo iudicii rectus. Beatus est præsentibus, qualiacunque sunt, contentus, amicúsque rebus suis. Beatus is, cui omnem habitum rerum suarum ratio commendat. Vident & illi qui summum bonum voluptatem dixerunt, quàm turpi illud loco posuerint. Itaque negant posse voluptatem à virtute diduci, & aiunt, nec honestè quenquam viuere, vt non iucundè; nec iucundè, vt non honestè viuat. Non video, quomodo ista tam diuersa in eandem copulā conniciantur. Quid est, oro vos, cur separari voluptas à virtute non possit? videlicet quòd omne boni ex virtute principium est. Ex huius radicibus etiam ea quæ vos & amatis & expetitis, oriuntur. Sed si ista indiscreta essent, non videremus quædam iucunda, sed non honesta: quædam verò honestissima, sed aspera, & per dolores exigenda.

CAPVT VII. ADDITE

nunc,

nunc, quòd voluptas etiam ad vitam turpissimam venit. At virtus malam vitam non admittit: Et infelices quidam non sine voluptate, imò ob ipsam voluptatem sunt: quod non eueniret, si virtuti se voluptas immiscuisset, qua virtus sæpe caret, nunquam indiget. Quid dissimilia, imò diuersa componitis? Altum quiddam est virtus, excelsum, regale, inuictum, infatigabile: voluptas, humile, seruile, imbecillum, caducum, cuius statio ac domicilium fornices & popinæ sunt. Virtutem in templo inuenies, in foro, in curia, pro muris stantem, puluerulentam, coloratam, callosas habentem manus: voluptatem latitantem sæpiùs, ac tenebras captantem, circa balnea ac sudatoria, ac loca ædilem metuentia; mollem, eneruem, mero atque vnguento madentem, pallidam, fucatam, & medicamentis pollinctam. Summum bonum immortale est, nescit exire; nec satietatem habet, nec pœnitentiam. Nunquam enim recta mens vertitur: nec sibi odio est, nec quicquam mutauit optima. At voluptas tunc cùm maximè delectat, extinguitur. Nec multum loci habet, itaque citò implet, & tædio est, & post primum impetum marcet. Nec id vnquam certum est, cuius in motu natura est. Ita ne potest quidem vlla eius esse substantia, quod venit, transitve celerrimè in ipso vsu sui periturum. Eò enim peruenit, vbi desinat, & dum incipit, spectat ad finem.

CAP. VIII. QVID quòd tam bonis quàm malis voluptas inest? Nec minùs turpes dedecus suum, quàm honestos egregia delectant. Ideóque præceperunt veteres, optimam sequi vitam, non iucundissimam: vt rectæ ac bonæ voluntatis non dux, sed comes voluptas sit: Natura enim duce viendum est: Hanc ratio obseruat, hanc consulit. Idem est ergo beatè viuere, & secundum naturam. Hoc quid sit, iam aperiam. Si corporis dotes & apta naturæ conseruabimus diligenter, & impauidè, tanquam in diem data & fugacia; si non subierimus eorum seruitutem, nec nos aliena possederint; si corpori grata & aduentitia eo nobis loco fuerint, quo sunt in castris auxilia, & armaturæ leues. Seruiant ista, non imperent: ita demum vtilia sunt menti. Incorruptus vir sit externis & insuperabilis, miratórque tantùm sui: fidens animi, atque in vtrumque paratus, artifex vitæ. Fiducia eius non sine scientia sit, non sine constantia. Maneant illi semel placita, nec vlla in decretis eius litura sit. Intelligitur, etiam si non adiecero, compositum ordinatumque fore talem virum, & in his quæ aget, cum comitate, magnificum erit vera ratio sensibus insita, & capiens inde principia. Nec enim habet aliud vnde conetur, aut vnde ad verum, impetum capiat, & in se reuertatur. Nam mundus quoque cuncta complectens, rectórque vniuersi Deus, in exteriora quidem tendit, sed tamen in totum vndique in se redit. Idem nostra mens faciat, cùm secuta sensus suos, per illos se ad externa porrexerit, & illorum & sui potens sit, & (vt ita dicam) deuinciat summum bonum. Hoc

modo vna efficietur vis ac poteſtas concors ſibi: & ratio illa certa naſcetur, non diſſidens nec hæſitans in opinionibus comprehenſionibúſque, nec in ſua perſuaſione. Quæ cùm ſe diſpoſuit, & partibus ſuis conſenſit &(vt ita dicam) concinuit, ſummum bonum tetigit. Nihil enim praui, nihil lubrici ſupereſt: nihil in quo arietet, aut labet.

CAP. IX. OMNIA faciet ex imperio ſuo. Nihilque inopinatum accidet: ſed quicquid aget, in bonum exibit, facilè & paratè, & ſine tergiuerſatione agentis. Nam pigritia & hæſitatio pugnam & inconſtantiam oſtendit. Quare audacter licet profitearis, ſummum bonum eſſe animi concordiam. Virtutes enim ibi eſſe debebunt vbi conſenſus atque vnitas erit: diſſident vitia. Sed tu quoque, inquit, virtutem non ob aliud colis, quàm quia aliquam ex illa ſperas voluptatem. Primùm, non ſi voluptatem præſtatura virtus eſt, ideo propter hanc petitur. Non enim hanc præſtat, ſed & hanc: nec huic laborat, ſed labor eius quamuis aliud petat, hoc quoque aſſequetur. Sicut in aruo quod ſegeti proſciſſum eſt, aliqui flores interniſcuntur, non tamen huic herbulæ, quãuis delectet oculos, tantum operis inſumptum eſt; aliud fuit ſerenti propoſitum, hoc ſuperuenit: ſic voluptas non eſt merces, nec cauſa virtutis, ſed acceſſio. Nec quia delectat, placet, ſed quia placet; delectat. Summum bonum in ipſo iudicio eſt, & habitu optimæ mentis: quæ cùm ſuum habitum impleuit, & finibus ſe ſuis cinxit, conſummatum eſt ſummum bonum, nec quicquam amplius deſiderat. Nihil enim extra totum eſt, non magis quàm vltra finem. Itaque erras, cùm interrogas quid ſit illud propter quod virtutem petam. Quæris enim aliquid ſupra ſummum. Interrogas, quid petam ex virtute? ipſam. Nihil enim eſt melius: ipſa pretium ſui eſt. An hoc parum magnum eſt? Cùm tibi dicam, ſummum bonum eſt, infragilis animi rigor, & prouidentia, ſanitas, & libertas, concordia, & decor: aliquid etiamnum exigis maius, ad quod iſta referantur? Quid mihi voluptatem nominas? Hominis bonum quæro, non ventris, qui pecudibus ac belluis laxior eſt.

CAP. X. DISSIMVLAS, inquit, quid à me dicatur. Ego enim nego quenquam poſſe iucundè viuere, niſi ſimul & honeſtè viuat: quod non poteſt mutis contingere animalibus, nec bonum ſuum cibo metientibus. Clarè, inquam, ac palàm teſtor hanc vitam, quam ego iucundam voco, non ſine adiecta virtute cõtingere. At quis ignorat, pleniſſimos eſſe voluptatibus veſtris ſtultiſſimos quoſque, & nequitiam abundare iucundis, animúmque ipſum non tantùm genera voluptatis praua, ſed multa ſuggerere? In primis inſolentiam & nimiam æſtimationem ſui, tumoremq. elatum ſupra ceteros, & amorem rerum ſuarum cæcum & improuidum, & delicias fluentes, ex minimis ac puerilibus cauſis exultationem, iam dicacitatem & loquacitatem, ac ſuperbiam contumeliis gaudentem, deſidiam, diſſolution-

acem.

némque segnis animi indormientis sibi. Hæc omnia virtus discutit, & aurem pervellit, & voluptates æstimat, antequam admittat: nec quas probauit, magni pendit (vtique enim admittit) nec vsu earum, sed temperantiâ læta est. Temperantia autem cùm voluptates minuat, summi boni iniuria est. Tu voluptatem complecteris: ego compesco. Tu voluptate frueris: ego vtor. Tu illam summum bonum putas: ego nec bonum. Tu omnia voluptatis causâ facis: ego nihil. Cùm dico me nihil voluptatis causâ facere, de illo loquor sapiente, cui soli concedis voluptatem.

CAP. XI. NON voco autem sapientem, supra quem quicquam est, nedum voluptas. Atqui ab hac occupatus quomodo resistet labori, ac periculo, egestati, & tot humanam vitam circumstrepentibus minis? Quomodo conspectum mortis, quomodo doloris feret? quomodo mundi fragores, & tantum acerrimorum hostium, à tam molli aduersario victus? Quicquid voluptas suaserit, faciet. Age, non vides quàm multa suasura sit? Nihil, inquis, poterit suadere turpiter, quia adiuncta virtuti est. Non tu vides iterum, quale sit summum bonum, cui custode opus est, vt bonum sit? Virtus autem quomodo voluptatem reget, quam sequitur: cum sequi parentis sit, regere imperantis? A tergo ponitis quod imperat. Egregium autem virtutis apud vos officium, voluptates prægustare. Sed videbimus, an apud quos tam contumeliosè tracta virtus est, adhuc virtus sit: quæ habere nomen suum non potest, si loco cessit. Interim de qua agitur, multos ostendam voluptatibus obsessos, in quos fortuna omnia munera sua effudit, quos fatearis necesse est malos. Aspice Nomentanum & Apicium, terrarum ac maris (vt isti vocant) bona conquirentes, & super mensam recognoscentes omnium gentium animalia. Vide hos eosdem è lectis suis spectantes popinam suam, aures vocum sono, spectaculis oculos, saporib. palatum suum delectantes: mollibus lenibúsq; fomentis totum lacessitur eorum corpus. Et ne nares interim cessent, odoribus variis inficitur locus ipse, in quo luxuriæ parentatur. Hos esse in voluptatibus dices: nec tamen illis bene erit, quia non bono gaudent.

CAP. XII. MALE, inquit, illis erit quia multa interueniunt, quæ perturbant animum; & opiniones inter se contrariæ mentem inquietabunt. Quod ita esse concedo. Sed nihilominus illi ipsi stulti, & inæquales, & sub ictu pœnitentiæ positi, magnas percipiunt voluptates: vt fatendum sit, tam longè tum illos ab omni molestia abesse, quàm à bona mente, & (quod plerisque contingit) hilarem insaniam insanire, ac per risum furere. At contrà sapientium remissæ voluptates, & modestæ, ac penè languidæ sunt, compressæque, & vix notabiles, vt quæ neque accersitæ veniant, nec quamuis per se accesserint, in honore sint, neque vllo gaudio percipientium exceptæ. Miscent enim illas & interponunt vitæ, vt ludum iocúmque inter seria. Desinant ergo

inconuenientia iungere, & virtuti voluptatem implicare, per quod vitium pessimis quibusq. adulantur. Ille effusus in voluptates, reptabundus semper atq. ebrius, quia scit se cum voluptate viuere, credit & cum virtute: audit enim voluptatem à virtute separari non posse. Deinde vitiis suis sapientiam inscribit, & abscondenda profitetur. Ita non ab Epicuro impulsi luxuriantur, sed vitiis dediti luxuriam suam in philosophiæ sinu abscondunt, & eò concurrunt, vbi audiunt laudari voluptatem. Nec æstimatur voluptas illa Epicuri: ita enim mehercules sentio; quum sobria ac sicca sit: sed ad nomen ipsum aduolant, quærentes libidinibus suis patrocinium aliquod ac velamentum. Itaque quod vnum habebant in malis bonum, perdunt, peccandi verecundiam. Laudant enim ea quibus erubescebant, & vitio gloriantur: ideóque ne resurgere quidem adolescentiæ licet, cùm honestus turpi desidiæ titulus accessit.

Cap. XIII. HOC est cur ista voluptatis laudatio perniciosa sit, quia honesta præcepta intrà latent quod corrumpit, appâret. Mea quidem ista sententia est (inuitis hoc nostris popularibus dicam) sancta Epicurum & recta præcipere, &, si propiùs accesseris, tristia: voluptas enim illa ad paruum & exile reuocatur: & quam nos virtuti legem dicimus, eam ille dicit voluptati. Iubet illam parêre naturæ. Parum est autem luxuriæ, quod naturæ satis est. Quid ergo est? Ille qui desidiosum otium, & gulæ ac libidinis vices felicitatem vocat, bonum malæ rei quærit auctorem: & dum illò venit, blando nomine inductus, sequitur voluptatem, non quam audit, sed quam attulit: & vitia sua cùm cœpit putare similia præceptis, indulget illis, non timidè, nec obscurè: luxuriatur etiam inoperto capite. Itaque non dico quod plerique nostrorum, sectam Epicuri flagitiorum magistram esse: sed illud dico, malè audit, infamis est: & immeritò. Nec hoc scire quisquam potest, nisi interius fuerit admissus. Frons ipsa dat locum fabulæ, & ad malam spem inuitat. Hoc tale est, quale vir fortis stolâ indutus. Constante tibi pudicitia, virtus salua est. Nulli corpus tuum impudicitiæ vacat, sed in manu tympanum est. Titulus itaque honestus eligatur, & inscriptio ipsa excitans animum ad ea repellenda quæ statim eneruant, quum venerint, vitia. Quisquis ad virtutem accessit, dedit generosæ indolis spem. Qui voluptatem sequitur, videtur eneruis, fractus, degenerans à viro, peruenturus in turpia, nisi aliquis distinxerit illi voluptates, vt sciat quæ ex eis intra naturale desiderium sistant, quæ in præceps ferant, infinitæque sint, & quò magis implentur, eò magis inexplebiles. Agedum virtus antecedat: tutum erit omne vestigium. Voluptas nocet nimia: in virtute non est verendum, ne quid nimium sit: quia in ipsa est modus.

Cap. XIIII. Non est bonum, quod magnitudine laborat sua. Rationabilem porrò sortitis naturam, quæ melius res quàm ratio proponitur? & si placet

illa

illa iunctura, si hoc placet ad beatam vitã ire comitatu; virtus antecedit, comitetur voluptas, & circa corpus, vt vmbra versetur. Virtutem quidem excelsissimam omnium, voluptati tradere ancillam, nihil magnum animo capientis est. Prima virtus sit, hæc ferat signa. Habebimus nihilominus voluptatem, si domini eius & temperatores erimus. Aliquid nos exorabit, nihil coget. At hi qui voluptati tradidere principia, vtroque caruere. Virtutem enim amittunt, ceterùm non ipsi voluptatem, sed ipsos voluptas habet: cuius aut inopia torquentur aut copia strangulantur. Miseri, si deseruntur ab illa: miseriores, si obruuntur. Sicut deprehensi in mari Syrtico, modò in sicco relinquuntur, modò torrente vnda fluctuantur. Euenit autem hoc nimia intemperantia, & amore cæco rei. Nam mala pro bonis petenti periculosum est assequi. Vt feras cum labore periculóque venamur, & captarum quoque illarum sollicita possessio est: sæpe enim laniant dominos: ita habentes magnas voluptates, in magnum malum euasere, captæque cepere. Quæ quo plures maioresque sunt, eo ille minor, ac plurium seruus est, quem felicem vulgus appellat. Permanere libet in hac etiamnum huius rei imagine. Quemadmodum qui bestiarum cubilia indagat, & laqueo captare feras magno æstimat, & magnos canibus circundare saltus, vt illarum vestigia premat, potiora deserit, multisque officiis renuntiat: ita qui sectatur voluptatem, omnia postponit: & primam libertatem negligit, ac pro ventre dependit: nec voluptates sibi emit, sed se voluptatibus vendit.

CAP. XV. QVID tamen, inquit, prohibet in vnum virtutem voluptatémque confundi, & ita effici summum bonum, vt idem & honestum & iucundum sit? Quia pars honesti non potest esse, nisi honestum. Nec summum bonum habebit sinceritatem suam, si aliquid in se viderit dissimile meliori. Nec gaudium quidem quod ex virtute oritur, quamuis bonum sit, absoluti tamen boni pars est: non magis quàm lætitia & tranquillitas, quamuis ex pulcherrimis causis nascantur. Sunt enim ista bona, sed consequentia summum bonum, non consummantia. Qui verò voluptatis virtutisque societatem facit, & ne ex æquo quidem, fragilitate alterius boni quicquid in altero vigoris est, hebetat; libertatémq. illam ita demum, si nihil se pretiosius nouit, inuictam sub iugum mittit. Nam (quæ maxima seruitus est) incipit illi opus esse fortuna. Sequitur vita anxia, suspiciosa, trepida, casum pauens, temporúmque suspensa momentis. Non das virtuti fundamentum graue, immobile, sed iubes illam in loco volubili stare. Quid autem tam volubile est, quàm fortuitorum expectatio: & corporis, rerúmq. corpus afficientium varietas? Quomodo hic potest Deo parere, & quicquid euenit, bono animo excipere, nec de fato queri, casuum suorum benignitas interpres, si ad voluptatum, dolorúmque punctiunculas concutitur? Sed nec patriæ quidem bonus tutor aut vindex est, nec ami-

amicorum propugnator, si ad voluptates vergit. Illo ergo summum bonum escendat, unde nulla vi detrahitur: quo neque dolori, neque spei, neque timori sit aditus, nec ulli rei quae deterius summi boni ius faciat. Escendere autem illò sola virtus potest. Illius gradu clivus iste frangendus est. Illa fortiter stabit, & quicquid evenerit, feret: non patiens tantùm, sed etiam volens: omnémque temporum difficultatem sciet legem esse naturae: & ut bonus miles feret vulnera, enumerabit cicatrices, & transverberatus telis, moriens amabit eum, pro quo cadet, imperatorem: habebit in animo vetus illud praeceptum: Deum sequere. Quisquis autem queritur, & plorat, & gemit: imperata facere vi cogitur, & invitus rapitur ad iussa nihilominus. Quae autem dementia est, potius trahi quàm sequi? Tam mehercule, quàm stultitia & ignorantia conditionis suae, dolere, quod aliquid tibi incidit durius, aut mirari, aut indignè ferre ea quae tam bonis accidunt quàm malis: morbos dico, funera, debilitates, & cetera ex transverso in vitam humanam incurrentia. Quicquid ex universi constitutione patiendum est, magno excipiatur animo. Ad hoc sacramentum adacti sumus, ferre mortalia, nec perturbari his, quae vitare nostrae potestatis non est. In regno nati sumus. Deo parere libertas est.

CAP. XVI. ERGO in virtute posita est vera felicitas. Quid haec tibi suadebit? Ne quid aut bonum aut malum existimes, quod nec virtute, nec malitia contingat. Deinde ut sis immobilis contra malum ex bono: ut qua fas est, Deum effingas. Quid tibi pro hac expeditione promittitur? Ingentia & aequa divinis. Nihil cogeris: nullo indigebis: liber eris, tutus, indemnis: nihil frustrà tentabis: nihil prohibeberis. Omnia tibi ex sententia cedent. Nihil adversum accidet: Nihil contra opinionem ac voluntatem. Quid ergo? virtus ad vivendum beatè sufficit, perfecta illa & divina? Quid ni sufficiat? immò superfluit. Quid enim deesse potest extra desiderium omnium posito? quid extrinsecus opus est ei, qui omnia sua in se collegit? Sed ei qui ad virtutem tendit, etiam si multum processit, opus est tamen aliqua fortunae indulgentia, adhuc inter humana luctanti, dum nodum illum exsolvit, & omne vinculum mortale. Quid ergo interest? Quòd alii alligati sunt, alii astricti, alii districti quoque. Hic qui ad superiora progressus est, & se altiùs extollit, laxam cathenam trahit, nondum liber, iam tamen pro libero.

CAP. XVII. SI quis itaque ex istis qui philosophiam collatrant, quod solent, dixerit: Quare ergo tu fortius loqueris, quàm vivis? Quare superiori verba summittis, & pecuniam necessarium tibi instrumentum existimas, & damno moveris, & lacrimas, audita coniugis, aut amici morte, demittis, & respicis famam, & malignis sermonibus tangeris? Quare cultius rus tibi est, quam naturalis usus desiderat? Cur non ad praescriptum tuum coenas? Cur tibi mundior supellex est?

Cur

Cur apud te vinum ætate tua vetustius bibitur? Cur autem domus disponitur? Cur arbores præter vmbram nihil daturæ conseruntur? Quare vxor tua locupletis domus censum auribus gerit? Quare pædagogium pretiosa veste succingitur? Quare ars est apud te, ministrare: nec temerè, & vt libet collocatur argentum, sed peritè seruitur, & est aliquis scindendi obsonii magister? Adiice, si vis, cur trans mare possides? Cur plura quàm nosti, possides? Turpiter aut tam negligens es, vt non noueris pauculos seruos: aut tam luxuriosus, vt plures habeas, quàm quorum notitiæ memoria sufficiat. Adiuuabo postmodum conuicia, & plura mihi quàm putas, obiiciã. Nunc hoc respondebo tibi. Non sum sapiens, & vt maleuolentiam tuam pascam, Nec ero. Exigo itaque à me, non vt optimis par sim, sed vt malis melior. Hoc mihi satis est, quotidie aliquid ex vitiis meis demere, & errores meos obiurgare. Non perueni ad sanitatem, ne perueniam quidem: delinimenta magis quam remedia podagræ meæ compono, contentus si rariùs accedit, & si minùs verminatur. Vestris quidem pedibus comparatus, debilis cursor sum.

CAP. XVIII. HAEC non pro me loquor: ego enim in alto vitiorum omnium sum: sed pro illo, cui aliquid acti est. Aliter, inquit, loqueris: aliter viuis. Hoc per malignissima capita, & optimo cuiq. inimicissima, Platoni obiectum est, obiectum Epicuro, obiectum Zenoni. Omnes enim isti dicebant, non quemadmodum ipsi viuerent, sed quemadmodum viuendum esset. De virtute, non de me loquor. Et cùm vitiis conuicium facio, in primis meis facio: cùm potuero, viuam quomodo oportet. Nec malignitas me ista multo veneno tincta deterrebit ab optimis. Ne virus quidem istud, quo alios spargitis, vos necatis, me impediet quo minus perseuerem laudare vitam, non quam ago, sed quam agendam scio: quo minus virtutem adorem, & ex interuallo ingenti reptabundus sequar. Expectabo scilicet, vt quicquam maliuolentiæ inuiolatum sit, cui sacer nec Rutilius fuit, nec Cato? Cur & aliquis non istis diues nimis videatur, quibus Demetrius Cynicus parum pauper est? Virum acerrimum: & contra omnia naturæ desideria pugnantem: ita quod sibi interdixit habere, interdixit & poscere. Negat enim sapientem egere. Vides eum non virtutis scientiam, sed egestatem professum est.

CAP. XIX. DIODORVM Epicureum philosophum, qui intra paucos dies finem vitæ suæ manu sua imposuit, negant ex decreto Epicuri fecisse, quòd sibi gulam præsecuit. Alii dementiam videri volunt factum hoc eius, alii temeritatem. Ille interim beatus, ac plenus bona conscientia, reddidit sibi testimonium vita excedens; laudauitq. ætatis in portu & ad ancoram actæ quietem: & dixit quod vos inuiti auditis, quasi vobis quoque faciendum sit:

Vixi, & quem dederat cursum fortuna, peregi.

De alterius vita, de alterius

morte

rum repetet, aut ratio dimittet, testatus exibo, bonam me conscientiam amasse, bona studia: nullius per me libertatem imminutam, minimè meam.

CAP. XXI. QVI hoc facere proponet, volet, tentabit, ad deos iter faciet: næ ille, etiam si non tenuerit, magnis tamen excidet ausis. Vos quidem qui virtutem cultorémque eius odistis, nihil noui facitis. Nam & solem lumina ægra formidant, & auersantur diem splendidum nocturna animalia, quæ ad primum eius ortum stupent, & latibula sua passim petunt, abduntur in aliquas rimas, timida lucis. Gemite, & infelicem linguam bonorum exercete conuicio. Instate, commordete: citiùs multo frangetis dentes, quàm imprimetis. Quare ille philosophiæ studiosus est, & tam diues vitam agit? Quare opes contemnendas dicit, & habet? vitam contemnendam putat, & tamen viuit? Valetudinem contemnendam, & tamen illam diligentissimè tuetur, atque optimam mauult? Et exilium nomen vanum putat, & ait, Quid est enim mali, mutare regiones? & tamen, si licet, senescit in patria. Et inter longius tempus & breuius nihil interesse iudicat: tamen si nihil prohibet, extendit ætatem, & in multa senectute placidus viret? Ait ista debere contemni: non, ne habeat, sed ne sollicitus habeat. Non abigit illa à se: sed abeuntia securus prosequitur. Diuitias quidem vbi tutiùs fortuna deponet quàm ibi, vnde sine querela reddentis receptura est? M. Cato cùm laudaret Curium & Coruncanium, & seculum illud in quo censorium crimen erat, paucæ argenti lamellæ, possidebat ipse quadragies sestertium: minus sine dubio quàm Crassus, plus tamen quàm censorius Cato. Maiore spatio, si comparentur, proauum vicerat, quàm à Crasso vinceretur. Et si maiores illi obuenissent opes, non spreuisset. Nec enim se sapiens indignum vllis muneribus fortuitis putat. Non amat diuitias, sed mauult. Non in animum illas, sed in domum recipit. Nec respuit possessas, sed continet, & maiorem virtuti suæ materiam subministrari vult.

CAP. XXII. QVID autem dubii est, quin maior materia sapienti viro sit animum explicandi suum in diuitiis quàm in paupertate: cùm in hac vnum genus virtutis sit, non inclinari nec deprimi: in diuitiis & temperantia, & liberalitas, & diligentia, & dispositio, & magnificentia, campum habeat patentem? Non contemnet se sapiens, etiam si fuerit minimæ staturæ: esse tamen se procerum volet: & exilis corpore, ac amisso oculo valebit; malet tamen sibi esse corporis robur. Et hæc ita, vt sciat esse aliud in se valentius. Malam valetudinem tolerabit, bonam optabit. Quædam enim, etiam si in summam rei parua sunt, vt & subduci sine ruina principalis boni possint, adiiciunt tamen aliquid ad perpetuam lætitiam, & ex virtute nascentem. Sic illum afficiunt diuitiæ, & exhilarant, vt nauigantem secundus & ferens ventus, vt dies bonus, vt in bruma ac frigore apricus locus. Quis porrò sapientum, nostrorum di-

co,

ea, quibus verum est bonum vi-tus, negat etiam hæc quæ indifferentia vocamus, habere in se aliquid pretii, & alia aliis esse potiora? Quibusdam ex his tribuitur aliquid honoris, quibusdam multum. Ne erres itaque: inter potiora diuitiæ sunt. Quid ergo, inquis, me derides, cum eundem apud te locum habeant, quem apud me? Vis scire, quàm non habeant eundem locum? Mihi diuitiæ si effluxerint, nihil auferent, nisi semetipsas: tu stupebis, & videberis tibi sine te relictus, si illæ à te recesserint. Apud me diuitiæ aliquem locum habent: apud te, summum. Ad postremum, diuitiæ meæ sunt, tu diuitiarum es.

CAP. XXIII. DESINE ergo philosophis pecunia interdicere. Nemo sapientiam paupertate damnauit. Habebit philosophus amplas opes: sed nulli detractas, nec alieno sanguine cruentas, sine cuiusquam iniuria partas, sine sordidis quæstibus; quarum tam honestus sit exitus quàm introitus, quibus nemo ingemiscat, nisi malignus. In quantum vis, exaggera illas, honestæ sunt: in quibus cùm multa sint quæ quisque sua dici velit, nihil est quod quisquam suum possit dicere. Ille verò fortunæ benignitatem à se non submouebit, & patrimonio per honesta quæsito nec gloriabitur, nec erubescet. Habebit tamen etiam quo glorietur, si aperta domo, & admissa in res suas ciuitate, poterit dicere: Quod quisque suum agnouerit, tollat. O magnum virum, optimè diuitem, si opus ad hanc vocem consonet, si post hanc vocem tantundem habuerit: ita dico, si tutus & securus scrutationem populo præbuerit: si nihil quisquam apud illum inuenerit, quo manus iniiciat, audacter & propalam erit diues. Sicut sapiens nullum denarium intra limen suum admittet male intrantem: ita & magnas opes, munus fortunæ, fructumque virtutis, non repudiabit, nec excludet. Quid enim est, quare illis bonum locum inuideat? veniant, hospitentur. Nec iactabit illas, nec abscondet. Alterum infruniti animi est, alterum timidi & pusilli, velut magnum bonum intra sinum continentis. nec, vt dixi, eiiciet illas è domo. Quid enim dicet? vtrumne, inutiles estis? an, Ego vti diuitiis nescio? Quemadmodum etiam si pedibus suis poterit iter conficere, escendere tamen vehiculum malet: sic si poterit esse diues, volet: & habebit vtique opes; sed tanquam leues & auolaturas: nec vlli alii, nec sibi graues esse patietur. Donabit. Quid erexistis aures? Quid expeditis sinum? Donabit, aut bonis, aut eis quos facere poterit bonos. Donabit cum summo consilio, dignissimos eligens: vt qui meminerit, tam expensorum quàm acceptorum rationem esse reddendam. Donabit ex recta & probabili caussa. Nam inter turpes iacturas malum munus est. Habebit sinum facilem, non perforatum, ex quo multa exeant, nihil excidat.

CAP. XXIV. ERRAT, si quis existimat facilem rem esse donare. Plurimum ista res habet difficultatis, si modò consilio tribuitur, non casu & impetu spargitur. Hunc promereor, illi reddo.

reddo: huic succurro, huius misereor. Illum instruo, dignum quem non diducat paupertas, nec occupatum teneat. Quibusdam non dabo, quamuis desit: quia etiam si dedero, erit defuturum. Quibusdam offeram, quibusdam etiam inculcabo. Non possum in hac re esse negligens: nunquam magis nomina facio, quàm cùm dono. Quid? tu, inquis, recepturus donas? immo non perditurus. Eo loco sit donatio, vnde repeti non debeat, reddi possit. Beneficium collocetur, quemadmodum thesaurus altè obrutus; quem non eruas, nisi fuerit necesse. Quid domus ipsa diuitis viri, quantam habet beneficiendi materiam? Quis enim liberalitatem tantùm ad togatos vocat? Hominibus prodesse natura iubet: serui liberine sint, ingenui an libertini, iustæ libertatis, an inter amicos datæ, quid refert? vbicunque homo est, ibi beneficio locus est. Potest etiam pecuniam suam intra limen suum diffundere, & liberalitatem exercere: quæ non quia liberis debetur, sed quia à libero animo proficiscitur, ita nominata est. Hæc apud sapientem nec vnquam in turpes indignósque impingitur, nec vnquam ita defatigata erit, vt non quotiens dignum inuenerit, quasi ex pleno fluat. Non est ergo quod perperam exaudiatis, quæ honestè, fortiter, animosè, à studiosis sapientiæ dicuntur. Et hoc primum attendite. Aliud est, studiosus sapientiæ: aliud, iam adeptus sapientiam. Ille tibi dicet: Optimè loquor, sed adhuc inter mala volutor plurima. Non est quod me ad formulam meam exigas: cùm maximè facio me & formo, & ad exemplar ingens attollo: si processero quantum proposui, exige, vt dictis facta respondeant. Assecutus verò humani boni summam, aliter tecum aget, & dicet: Primum non est quod tibi permittas de melioribus ferre sententiam. Mihi iam quod argumentum est recti, contigit, malis displicere. Sed vt tibi rationem reddam, quam nulli mortalium inuideo, audi quid promittam, & quanti quæque æstimem. Diuitias nego bonum esse: nam si essent, bonos facerent. Nunc quoniam quod apud malos deprehenditur, dici bonũ non potest; hoc illis nomen nego. Ceterum & habendas esse, & vtiles, & magna commoda adferentes, fateor.

Cap. XXV. Qvid ergo sit, quare illas non in bonis numerem, & quid in illis præstem aliud, quàm vos, quoniam inter vtrosque conuenit habendas, audite. Pone in opulentissima me domo, pone vbi aurum argentúmque in promiscuo vsu sit: Non suspiciam me ob ista, quæ etiam si apud me, extra me tamen sunt. In sublicium pontem me transfer, & inter egentes abige: non ideo tamen me despiciam, quod in illorum numero consideo, qui manum ad stipem porrigunt. Quid enim ad rem, an frustum panis desit, cui non deest mori posse? Quid ergo est? domum illam splendidam malo, quàm pontem. Pone me in instrumentis splendentibus, & delicato apparatu, nihilo me feliciorem credam, quòd mihi molle erit amiculum, quòd purpura conuiuis

meis

ita paci credit, vt non se præpararet bello: quod etiam si non geritur, indictum est. Vos domus formosa, tanquam nec ardere nec ruere possit, insolentes: vos opes, tanquam periculum omne transcenderint, maioresque sint quàm quibus consumendis satis virium habeat fortuna, obstupefaciunt. Otiosi diuitiis luditis, nec prouidetis illarum periculum: sicut barbari plerumque inclusi, & ignari machinarum, segnes laborem obsidentium spectant, nec quò illa pertineant, quæ ex longinquo instruuntur, intelligunt: idem vobis euenit. Marcetis in vestris rebus: nec cogitatis, quot casus vndique immineant, ismque pretiosa spolia laturi. Sapienti quisquis abstulerit diuitias, omnia illi sua relinquet. Viuit enim præsentibus lætus, futuri securus. Nihil magis, Socrates inquit, aut aliquis alius, cui idem ius aduersus humana atque eadem potestas est, persuasi mihi, quàm ne ad opiniones vestras actum vitæ meæ flecterem. Solita conferte vndique verba: non conuiciari vos putabo, sed vagire velut infantes. Hæc dicet ille, cui sapientia contigit: quem animus vitiorum immunis increpare alios, non quia odit, sed in remedium, iubet. Adiiciet his illa: Existimatio me vestra non meo nomine, sed vestro mouet. odisse & lacessere virtutem, bonæ spei eiuratio est. Nullam mihi iniuriam facitis, sicut ne diis quidem hi qui aras euertunt: sed malum propositum apparet, malúmque consilium, etiam vbi nocere non potuit. Sic vestras hallucinationes fero, quemadmodum Iupiter optimus maximus ineptias poëtarum: quorum alius illi alas imposuit, alius cornua: alius adulterum illum induxit, & abnoctantem: alius sæuum in deos, alius iniquum in homines: alius raptorem ingenuorum, corruptorémque, & cognatorum quidem: alius parricidam, & regni alieni paternique expugnatorem. Quibus nihil aliud actum est, quam vt pudor hominibus peccandi demeretur, si tales deos credidissent. Sed quanquam ista me nihil lædant, vestra tamen vos moneo causa. suspicite virtutem. Credite his qui illam diu secuti, magnum quiddam in ipsos, & quod in dies maius appareat, sequi clamant. Et ipsam vt deos, & professores eius vt antistites colites & quotiens mentio sacra litterarum interuenerit, fauete linguis. Hoc verbum non, vt plerique existimant, à fauore trahitur: sed imperatur silentium, vt ritè peragi possit sacrum, nulla voce mala obstrepente.

CAP. XXVII. QVOD multo magis necessarium est imperari vobis, vt quotiens aliquid ex illo profertur oraculo, intenti & compressa voce audiatis. Cùm sistrum aliquis concutiens ex imperio mentitur; cùm aliquis secandi lacertos suos artifex, brachia atque humeros suspensa manu cruentat; cùm aliqua genibus per viam repens vlulat; laurúmque linteatus senex, & medio lucernam die præferens, conclamat, iratum aliquem deorum, concurritis & auditis, & diuinum esse eum, inuicem mutuum alentes stuporem, affirmatis. Ecce Socrates ex illo carcere, quem intrando purga-

uit,

uit, omnique honestiorem curia reddidit, proclamat: Quis iste furor? quæ ista inimica diis hominibúsque natura est? infamare virtutes & malignis sermonibus sancta violare? Si potestis, bonos laudate: si minus, transite. Quod si vobis exercere tætram istam licentiam placet, alter in alterum incursitate. Nam cùm in cælum insanitis, non dico sacrilegium facitis, sed operam perditis. Præbui ego aliquando Aristophani materiam jocorum: tota illa comicorum poëtarum manus in me venenatos sales suos effudit. Illustrata est virtus mea, per ea ipsa, per quæ petebatur. Produci enim illi & tentari expedit: nec ulli magis intelligunt, quanta sit, quàm qui vires ejus lacessendo senserunt. Duritia silicis nulli magis quàm ferientibus nota est. Præbeo me non aliter quàm rupes aliqua in vadoso mari destituta, quam fluctus non desinunt undecunque moti sunt verberare: nec ideò aut loco eam mouent, aut per tot ætates crebro incursu suo consumunt. Assilite, facite impetum: ferendo vos vincam. In ea quæ firma & insuperabilia sunt, quicquid incurrit, malo suo vim suam exercet. Proinde quærite aliquam mollem cedentémque materiam, in quam tela vestra figantur. Vobis autem vacat aliena scrutari mala, & sententias ferre de quoquam? Quare hic philosophus laxiùs habitat? Quare hic lautiùs cœnat? Papulas observatis alienas, ipsi obsiti plurimis ulceribus. Hoc tale est, quale si quis pulcherrimorum corporum nævos aut verrucas derideat, quem fera scabies depascitur. Objicite Platoni, quòd petierit pecuniam: Aristoteli, quòd acceperit: Democrito, quòd neglexerit: Epicuro, quòd consumpserit: mihi ipsi Alcibiadem & Phædrum objectate. O vos maximè felices, cùm primum vobis imitari vitia nostra contigerit! Quin potiùs mala vestra circumspicitis, quæ vos ab omni parte confodiunt, alia grassantia extrinsecus, alia in visceribus ipsis ardentia? Non eo loco res humanæ sunt, etiam si statum vestrum parum nostis, ut vobis tantum otii supersit, ut in probra meliorum agitare linguã vacet.

CAP. XXVIII. HOC vos non intelligitis, & alienum fortunæ vestræ vultum geritis: sicut plurimi, quibus in circo aut in theatro desidentibus, jam funesta domus est, nec annuntiatum malum. At ego ex alto prospiciens, video quæ tempestates aut immineant vobis, paulo tardiùs rupturæ nymbum suũ, aut jam vicinæ, ut vos ac vestra rapturæ sunt, si propiùs accesserint. Quid porrò, nonne nunc quoque (etiam si parum sentitis) turbo quidam animos vestros rotat, & involuit fugientes, petentésque eadem, & nunc in sublime allevatos, nunc in infima allisos rapit? Cum nobis magno consensu vitia commendant. Licet nihil aliud quod sit salutare tentemus, proderit tamen per sè ipsum secedere. Meliores erimus singuli. Quid, quod secedere ad optimos viros, & aliquod exemplum eligere, ad quod vitam dirigamus, licet? Tunc potest obtinere, quod semel placuit, ubi nemo intervenit qui judicium adhuc

imbecillum populo adiutore detorqueat. Tunc poterit vita æquali & vno tenore procedere, quam propositis diuersissimis scindimus. Nam inter cetera mala illud pessimum est, quòd vitia ipsa mutamus. Sic ne hoc quidem nobis contingit, permanere in malo iam familiari. Aliud ex alio placet, vexátque nos. Hoc quoque, quod iudicia nostra non tantùm praua, sed etiam leuia sunt. Fluctuamus, aliúdque ex alio comprehendimus: petita relinquimus, relicta repetimus; alternæ inter cupiditatem nostram & pœnitentiam vices sunt. Pendemus enim toti ex alienis iudiciis: & id optimum nobis videtur, quod petitores laudatorésque multos habet, non id quod laudandum petendúmque est. Nec viam bonam ac malam per se æstimamus, sed turba vestigiorum, in quibus nulla sunt redeuntium. Dices mihi: Quid agis Seneca? deseris partes? Certè Stoici vestri dicunt: Vsque ad vltimum vitæ finem in actu erimus, non desinemus communi bono operam dare, adiuuare singulos, opem ferre etiam inimicis, eniti manu. Nos sumus, qui nullis annis vacationem damus, & quod ait ille vir disertissimus, Canitiem galea premimus. Nos sumus, apud quos vsque eo nihil ante mortem otiosum est, vt si res patitur, non sit ipsa mors otiosa. Quid nobis Epicuri præcepta in ipsis Zenonis principiis loqueris? Quin tu bene & nauiter, si partium piget, transfugis potiùs, quàm prodis? Hoc tibi in præsentia respondebo. Nunquid vis amplius, quam vt me similem ducibus meis præstem? Quid ergo est? non quò miserint me illi, sed quò duxerint, ibo.

CAP. XXIX. NVNC probato tibi, non desciscere me à præceptis Stoicorum: nam ne ipsi quidem à suis desciuerunt: & tamen excusatissimus essem, etiam si non præcepta illorum sequerer, sed exempla. Hoc quod dico, in duas diuidam partes. Primùm, vt possit aliquis, vel à prima ætate, contemplationi veritatis totum se tradere, rationem viuendi quærere, atque exercere secretò. Deinde, emeritis iam stipendiis, profligatæ ætatis, optimos facere & alios, virginũ Vestalium more, quæ annis inter officia diuisis discunt facere sacra; & cùm didicerunt, docent.

CAP. XXX. HAEC Stoicis quoque placere ostendam: non quia legem dixerim mihi, nihil contra dictum Zenonis Chrysippíve committere: sed quia res ipsa patitur me ire in illorum sententiam: quam si quis semper vnius sequitur, nónne iniuriam infert ceteris? Vtinam quidem iam tenerentur omnia, & inoperta ac confessa veritas esset! nihil ex decretis mutaremus. Nunc veritatē cum eis ipsis qui docent, quærimus. Duæ maximè in hac re dissident sectæ, Epicureorũ & Stoicorum; sed vtraq. ad otium diuersa via mittit. Epicurus ait: Non accedet ad remp. sapiens, nisi si quid interuenerit. Zenon ait: Accedet ad remp. nisi si quid impedierit. Alter otium ex proposito petit, alter ex causa. Causa autem illa latè patet. Si

gesp.

resp. corruptior est, quàm vt adiuuari possit, si occupata est malis, non nitetur sapiens in superuacuum, nec se nihil profuturus impendet: si parum habebit auctoritatis aut virium, nec illum erit admissura resp. si valetudo illum impediet. Quomodo nauem quassam non deduceret in mare, quomodo nomen in militiam non daret debilis: sic ad iter quod inhabile sciet, non accedet. Potest ergo & ille cui omnia adhuc in integro sunt, antequam vllas experiatur tempestates, in tuto subsistere, & protinus commendare se bonis artibus: & illud beatum otium exigere, virtutum cultor, quæ exerceri etiam à quietissimis possunt. Hoc nempe ab homine exigitur, vt prosit hominibus, si fieri potest, multis: si minus, paucis: si minus, proximis: si minus, sibi. Nam cùm se vtilem ceteris efficit, commune agit negotium. Quo modo qui se deteriorem facit, non sibi tantummodò nocet, sed etiam omnibus eis quibus melior factus prodesse potuisset: sic si quis bene de se meretur, hoc ipso aliis prodest, quod illis profuturum parat.

CAP. XXXI. DVAS respublicas animo complectamur, alteram magnam, & verè publicam, qua dii atque homines continentur, in qua non ad hunc angulum respicimus, aut ad illum, sed terminos ciuitatis nostræ cum sole metimur: alteram, cui nos adscripsit conditio nascendi. Hæc aut Atheniensium erit, aut Carthaginensium, aut alterius alicuius vrbis, quæ non ad omnes pertineat homines, sed ad certos. Quidam eodem tempore vtrique reip. dant operam, maiori minorique: quidam tantùm minori: quidam tantùm maiori. Huic maiori reip. & in otio deseruire possumus, imò verò nescio an in otio meliùs: vt quæramus, quid sit virtus, vna pluresve sint: natura an ars bonos viros faciat: vnum sit hoc, quod maria terrásque, & mari ac terris inserta complectitur: an multa eiusmodi Deus sparserit: continua sit omnis & plena materia, ex qua cuncta gignuntur, an diducta: & solidis inane permixtum sit: Deus sedens opus suum spectet, an tractet: vtrum ne extrinsecus illi circumfusus sit, an toti inditus: immortalis sit mundus, an inter caduca, & ad tempus nata numerandus. Hæc qui contemplatur, quid Deo præstat? Ne tanta eius opera sine teste sint. Solemus dicere, summum bonum esse secundum naturam viuere. Natura nos ad vtrunque genuit, & contemplationi rerum & actioni. Nunc probemus quod prius diximus.

CAP. XXXII. QVID porrò, hoc non erit probatum, si se vnusquisque consuluerit, quantam cupiditatem habeat ignota noscendi, quàm ad omnes fabulas excitetur? Nauigant quidam, & labores peregrinationis longissimæ vna mercede perpetiuntur, cognoscendi aliquid abditum remotúmq. Hæc res ad spectacula populos contrahit, hæc cogit præclusa rimari, secretiora exquirere, antiquitates euoluere, mores barbararum audire gentium. Curiosum nobis natura ingenium dedit; & artis sibi ac pulchritu-

dinis

dinis suæ conscia, spectatores nos tantis rerum speculis genuit, perditura fructum sui, si tam magna, tam clara, tam subtiliter ducta, tam nitida, & non vno genere formosa, solitudini ostenderet. Vt scias illam spectari voluisse, non tantùm aspici, vide quem nobis locum dederit. In media nos sui parte constituit, & circumspectum omnium nobis dedit: nec erexit tantummodo hominem, sed etiam vt ab ortu sidera in occasum labentia prosequi posset, & vultum suum circumferre cum toto, sublime fecit illi caput, & collo flexibili imposuit. Deinde sena per diem, sena per noctem signa produxit, nullam non partem sui explicuit, vt per hæc quæ obtulerat eius oculis, cupiditatem faceret etiam ceterorum. nec enim omnia, nec tanta vidimus, quanta sunt; sed acies nostra aperit sibi inuestigando viam, & fundamenta veri iacit, vt inquisitio transeat ex apertis in obscura, & aliquid ipso mundo inueniat antiquius: vnde ista sidera exierint: quis fuerit vniuersi status, antequam singula in partes discederent: quæ ratio mersa & confusa diduxerit: quis loca rebus assignauerit: suapte natura grauia desederint, euolauerint leuia, an præter nisum pondúsque corporum altior aliqua vis legem singulis dixerit: an illud verum sit, quo maximè probatur, hominem diuini spiritus esse partem, ac veluti scintillas quasdam sacrorum in terras desiluisse, atque alieno loco hæsisse. Cogitatio nostra cæli munimenta perrumpit, nec contenta est id quod ostenditur scire. Illud, inquit, scrutor, quod vltra mundum iacet, vtrúmne profunda vastitas sit, an & hoc ipsum terminis suis cludatur: qualis sit habitus exclusis: informia & confusa sint, an in omnem partem tantundem loci obtinentia, an & illa in aliquem cultum descripta sint: huic cohæreant mundo, an longè ab hoc secesserint, & in vacuo voluentur: indiuidua sint, per quæ struitur omne id quod natum futurúmque est: an continua eorum materia sit, & per totum mutabilis: vtrum contraria inter se elementa sint, an non pugnent, sed per diuersa conspirent. Ad hæc quærenda natus, æstima, quam non multum acceperis temporis, etiam si illud totum sibi vindicet: cui licet nihil facilitate eripi, nihil negligentia patiatur excidere, licet horas suas auarissimè seruet, & vsque in vltimæ ætatis humanæ terminos procedat, nec quicquam illi ex eo quod natura constituit, fortuna concutiat, tamen homo ad immortalium cognitionem nimis mortalis est. Ergo secundum naturam viuo, si totum me illi dedo; si illius admirator cultórque sum. At natura vtrumque facere me voluit, & agere, & contemplationi vacare. Vtrunque facio: quoniam ne contemplatio quidem sine actione est. Sed refert, inquis, an ad hanc voluptatis causa accesserit, nihil aliud ex illa petens, quàm assiduam contemplationem, sine exitu. Est enim dulcis, & habet illecebras suas. Aduersus hoc tibi respondeo, æquè refert,

 quo

quo animo ciuilem agas vitam: an vt semper inquietus sis, nec vnquam sumas vllum tempus, quo ab humanis ad diuina respicias. Quomodo res appetere sine vllo virtutum amore, & sine cultu ingenii, ac nudas edere operas, minimè probabile est: (misceri enim inter se ista, & conferri debent:) sic imperfectum ac languidum bonum est, in otium sine actu projecta virtus, nunquam id quod didicit ostendens. Quis negat illum debere profectus suos in opere tentare? nec tantum quid faciendum sit cogitare, sed etiam aliquando manum exercere, & ea quæ meditata sunt, ad verum perducere? Quid si per ipsum sapientem non est mora; si non actor deest, sed agenda desunt: ecquid illi secum esse permittes? Quo animo ad otium sapiens secedit? Vt sciat secum quoque ea acturum, per quæ posteris prosit. Nos certè sumus, qui dicimus, & Zenonem & Chrysippum maiora egisse, quàm si duxissent exercitus, gessissent honores, leges tulissent, quas non vni ciuitati, sed toti humano generi tulerunt. Quid ergo est, quare tale otium non conueniat bono viro, per quod futura sæcula ordinet, nec apud paucos concionetur, sed apud omnes omnium gentium homines quique sunt quique erunt? Ad summam quæro, an ex præceptis suis vixerint Cleanthes & Chrysippus & Zenon. Non dubiè respondebis, sic illos vixisse, quemadmodum dixerant esse viuendum. Atqui nemo illorum remp. administrauit. Non fuit illis, inquis, aut ea fortuna, aut dignitas quæ admitti ad publicarum rerum tractationem solet; sed iidem nihilominus non segnem egere vitam. Inuenerunt quemadmodum plus quies illorum hominibus prodesset, quàm aliorum discursus & sudor. Ergo nihilominus hi multum egisse visi sunt, quamuis nihil publicè agerent. Præterea tria genera sunt vitæ, inter quæ, quod sit optimum, quæri solet. Vnum voluptati vacat, alterum contemplationi, tertium actioni. Primum, deposita contentione, depositóque odio, quod implacabile diuersa sequentibus indiximus, videamus an hæc omnia ad idem sub alio titulo perueniant. Nec ille qui voluptatem probat, sine contemplatione est: nec ille qui contemplationi inseruit, sine voluptate est: nec ille cuius vita actioni destinata est, sine contemplatione est. Plurimum, inquis, discriminis est, vtrum aliqua res propositum, an propositi alterius accessio sit. Sanè grande discrimen. Tamen alterum sine altero non est. Nec ille sine actione contemplatur, nec hic sine contemplatione agit. Nec ille tertius, de quo malè existimare consueuimus, voluptatem inertem probat, sed eam quam ratione efficit firmam sibi. Ita & hæc ipsa voluptaria secta in actu est. Quid ni in actu sit, quum ipse dicat Epicurus, aliquando se recessurum à voluptate, dolorem etiam appetiturum, si aut voluptati imminebit pœnitentia, aut dolor minor pro grauiore sumetur? Quo pertinet hoc dicere? Vt appareat, contemplationem placere

cere omnibus. Alii petunt illam: nobis hæc statio est, non portus. Adiice nunc huc, quod è lege Chrysippi viuere otioso licet. Non dico vt otium patiatur, sed vt eligat. Negant nostri sapientem ad quamlibet remp. accessurum. Quid autem interest, quomodo sapiens ad otium veniat: vtrum quia respublica illi deest, an quia ipse reipublicæ? Si omnibus defutura respublica est, semper autem deerit fastidiosè quærentibus; interrogo ad quam remp. sapiens accessurus sit. Ad Atheniensium, in qua Socrates damnatur; Aristoteles ne damnaretur, fugit? in qua opprimit inuidia virtutes? Negabis mihi accessurum ad hãc remp. sapientem. Ad Carthaginiensium ergo remp. sapiens accedet, in qua assidua seditio, & optimo cuique infesta libertas est, summa æqui ac boni vilitas, aduersus hostes inhumana crudelitas, etiam aduersus suos hostilitas? Et hanc fugiet. Si percensere singulas voluero, nullam inueniam, quæ sapientem, aut quam sapiens pati possit. Quod si non inuenitur illa resp. quam nobis fingimus, incipit omnibus esse otium necessarium: quia quod vnum præferri poterat otio, nusquam est. Si quis dicit optimum esse nauigare, deinde negat nauigandum in eo mari, in quo naufragia fieri soleant, & frequenter subitæ tempestates sint, quæ rectorem in contrarium rapiant: puto, hic me vetat nauem soluere, quanquam laudat nauigationem.

L. ANNÆI SENECÆ

AD SERENVM De tranquillitate animi,

LIBER VNVS.

CAPVT I.

INQVIRENTI mihi in me, quædam vitia apparebant retecta, in aperto posita, quæ manu prenderem; quædam obscuriora & in recessu, quædam non continua, sed ex interuallis redeuntia; quæ vel molestissima dixerim: vt hostes vagos, & ex occasionibus assilientes, per quos neutrum licet, nec tanquam in bello paratum esse, nec tanquam in pace securum. Illum tamen habitum in me maximè deprehendo (quare enim non verum vt medico fatear?) me, nec bona fide liberatum iis quæ timebam & oderam, nec rursus obnoxium. In statu vt non pessimo, ita maximè querulo & moroso positus sum: Nec ægroto, nec valeo. Non est quod dicas omnium virtutum tenera esse principia, tempore ipsis duramentum & robur accedere. Non ignoro, etiam quæ in speciem laborant, dignitatem dico, & eloquentiæ famam, & quicquid ad alienum suffragium venit, morâ conualescere. Et quæ veras vires parant, & quæ ad placendum fuco quodam subornantur, expectant annos, donec paulatim colorem diuturnitas ducat. Sed ego vereor, ne consuetudo, quæ rebus affert constantiam, hoc vitium in me altiùs figat. Tam bonorum quàm malorũ longa conuersatio amorem inducit. Hæc animi inter vtrunque dubii, nec ad recta fortiter, nec ad praua vergentis infirmitas qualia sit, non tam semel tibi possum, quàm per partes ostendere. Dicam quæ accidant mihi: tu morbo nomen inuenies. Tenet me summus amor parsimoniæ, fateor. Placet non in ambitionem cubile compositum, non ex arcula prolata vestis, non ponderibus aut tormentis splendere cogentibus pressa, sed domestica, & vilis: nec seruata, nec sumenda sollicitè. Placet cibus, quem nec parent familiæ, nec spectent, non ante multos paratus dies, nec multorum manibus ministratus: sed parabilis facilisque, nihil habens accersiti pretio: sed vbilibet non defuturus, nec patrimonio grauis, nec corpori, nec rediturus qua intrauerat. Placet minister incultus, & rudis vernula, argentum graue rustici patris,

sine

sine vllo opere & nomine artificis: & mensa non varietate macularum conspicua, nec per multas elegantium dominorum successiones ciuitati nota; sed in vsum posita, quæ nullius conuiuæ oculos nec voluptate moretur, nec accendat inuidia. Cùm bene ista placuerunt, perstringit animum apparatus alicuius pædagogii, diligentius quàm iam intra priuatum larem vestita & auro culta mancipia, & agmen seruorum nitentium. Iam domus etiam qua calcatur pretiosa, & diuitiis per omnes angulos dissipatis, tecta ipsa fulgentia; & assectator comésque patrimoniorum pereuntium populus. Quid perlucentes ad imum aquas & circumfluentes ipsa conuiuia, quid epulas loquar, scæna sua dignas? Circumfudit me ex longo frugalitatis situ venientem, multo splendore luxuria, & vndique circumsonuit. Paulum titubat acies: facilius aduersus illam animum quàm oculos attollo. Recedo itaque non peior, sed tristior. Nec inter illa friuola mea tam lætus incedo; tacitúsque morsus subit, & dubitatio, nunquid illa meliora sint; nihil horum me mutat, nihil tamen non concutit. Placet vim præceptorum sequi, & in mediam ire Rempublicam. Placet honores fascésque, non purpura aut virgis adductum capessere; sed vt amicis propinquisque, & omnibus ciuibus, omnibus deinde mortalibus paratior, vtiliórque sim, propiùs positus. Sequor Zenonem, Cleanthem, Chrysippum: quorum tamen nemo ad Rempublicā accessit, nemo non misit. Ad quam cùm animum insolitum arietare permisi, vbi aliquid occurrit, aut indignum (vt in omni vita humana multa sunt) aut parum ex facili fluens, aut multum temporis res non magno æstimandæ poposcerunt, ad otium conuertor: & quemadmodum pecoribus fatigatis quoque, velocior domum gradus est. Placet intra parietes suos vitam coërcere. Nemo vllum auferat diem, nihil dignum tanto impendio redditurus, sibi ipse animus hæreat, se colat, nihil alieni agat, nihil quod ad iudicem spectet. Ametur expers publicæ priuatæque curæ tranquillitas. Sed vbi lectio fortior erexit animum, & aculeos subdiderunt exempla nobilia: prosilire libet in forum, commodare alteri vocem, alteri operam, etsi nihil profuturam, tamen conaturam prodesse: alterius coërcere in foro superbiam, malè secundis rebus elati. In studiis puto mehercule melius esse res ipsas intueri, & harum causa loqui: ceterùm verba rebus permittere, vt qua duxerint, hac inelaborata sequatur oratio. Quid opus est sæculis duratura componere? Vis tu non id agere, ne te posteri taceant? Morti natus es: minus molestiarum habet funus tacitum. Itaque occupandi temporis causa, in vsum tuum, non in præconium aliquid simplici stilo scribe. Minore labore opus est studentibus in diem. Rursus vbi se animus cogitationis magnitudine leuauit, ambitiosus in verba est, altiúsque vt spirare, ita eloqui gestit, & ad dignitatem rerum exsurgit oratio; oblitus tum legis

pressiorisque iudicii, sublimis feror, & ore iam non meo. Ne singula diutius persequar, in omnibus rebus hæc me sequitur bonæ mentis infirmitas, cui ne paulatim defluam vereor, aut quod est sollicitius, ne semper casuro similis pendeam, & plus forte sit quàm quod ipse prouideo. Familiariter enim domestica aspicimus, & semper iudicio fauor officit. Puto multos potuisse ad sapientiam peruenire, nisi putassent se peruenisse: nisi quædam in se dissimulassent, quædam apertis oculis transiluissent. Non est enim quod nos magis aliena iudices adulatione perire, quàm nostra. Quis sibi verum dicere ausus est? Quis non inter laudantium blandientiúmque positus greges, plurimum tamen sibi ipse assentatus est? Rogo itaque, si quod habes remedium, quo hãc fluctuationem meam sistas, dignum putes me, qui tibi tranquillitatem debeam. Non esse periculosos motus animi, nec quicquam tumultuosi afferentis scio. Vt vera tibi similitudine id de quo queror exprimam, non tempestate vexor, sed nausea. Detrahe ergo quicquid hoc est mali, & succurre in conspectu terrarum laboranti.

CAP. II. QVAERO me hercule iamdudum Serene, ipse tacitus, cui talem affectum animi similem putem. Nec vllius propiùs admoneor exemplo, quàm eorum qui ex longa & graui valetudine expliciti, motiunculis, leuibúsque interim offensis perstringuntur, & cùm reliquias effugerint, suspicionibus tamen inquietantur, medicísque iam sani manum porrigant, & omnem calorem corporis sui calumniantur. Horum, Serene, non parum sanum est corpus, sed sanitati parum assueuit: sicut est quidam tremor etiam tranquilli maris, aut lacus, cùm ex tempestate requieuit. Opus est itaque non illis durioribus, quæ etiam transcurrimus, vt alicubi obstes tibi, alicubi irascaris, alicubi instes grauiùs; sed illud quod vltimum venit, vt fidem tibi habeas, & recta ire via te credas, nihil auocatus transuersis multorum vestigiis passim discurrentium, & quorundam circa ipsam errantium viam. Quod desideras autem, magnum & summum est, Deóque vicinum, non concuti. Hanc stabilem animi sedem, Græci *εὐθυμίαν* vocant, de qua Democriti volumen egregium est: ego *tranquillitatem* voco: nec enim imitari & transferre verba ad illorum formam necesse est. Res ipsa de qua agitur, aliquo signanda nomine est, quod appellationis Græcæ vim debet habere, non faciem. Ergo quærimus, quomodo animus semper æqualis, secundóq. cursu eat, propitiúsque sibi sit, & sua lætus aspiciat, & hoc gaudium non interrumpat, sed placido statu maneat, nec attollens se vnquam, nec deprimens. Id tranquillitas erit. Quomodo ad hanc perueniri possit, in vniuersum quæramus. Sumes tu ex publico remedio quantum voles. Totum interim vitium in medium protrahendum est, ex quo agnoscet quisq. partẽ suam. Simul tu intelliges, quanto minus negotii habeas cũ fastidio tui, quàm hi quos ad professio-

nem

nem speciosam alligatos, & sub ingenti titulo laborantes, in sua simulatione pudor magis quàm voluntas tenet. Omnes in eadem causa sunt, & hi qui leuitate vexantur, ac tædio, assiduáq. mutatione propositi, quibus semper magis placet quod reliquerunt; & illi qui marcent & oscitant. Adiice illos, qui non aliter quàm quibus difficilis somnus est, versant se, & hoc atque illo modo componunt, donec quietem lassitudine inueniant: statum vitæ suæ formando subinde, in eo nouissimè manent, in quo illos non mutandi odium, sed senectus ad nouandum pigra deprehendit. Adiice & illos, qui non inconstantiæ vitio, parum leues sunt, sed inertia. Viuunt, nõ quomodo volunt, sed quomodo cœperunt. Innumerabiles deinceps proprietates sunt, sed vnus effectus vitii, displicere sibi. hoc oritur ab intemperie animi, & cupiditatibus timidis, aut parum prosperis; vbi aut non audent quantum concupiscunt, aut non consequuntur, & in spem toti prominent, semper instabiles mobilesque. Quod necesse est accidere pendentibus. Omni vita pendent, & inhonesta se ac difficilia docent, cogúntque: & vbi sine præmio labor est, torquet illos irritum dedecus, & dolent se praua frustrà voluisse. Tunc illos & pœnitentia cœpti tenet, & incipiendi timor: surrepitque illa iactatio animi, non inuenientis exitum, quia nec cupiditatibus suis imperare, nec obsequi possunt: & cunctatio vitæ parum se explicantis, & inter destituta vota torpentis animi situs. Quæ omnia grauiora sunt, vbi odio infelicitatis operosæ ad otium profugerunt, & ad secreta studia quæ pati nõ potest animus ad ciuilia erectus, agendique cupidus & natura inquietus, parum scilicet in se solatiorum habens; ideóque detractis oblectationibus, quas ipsæ occupationes discurrentibus præbent, domum, solitudinem, parietes non fert, inuitus aspicit se, sibi relictum. Hinc illud est tædium, & displicentia sui, & nusquam residentis animi volutatio, & otii sui tristis atque ægra patientia: vtique vbi causas fateri pudet, tormenta introrsus egit verecundia, in angusto inclusæ cupiditates sine exitu seipsæ strangulant. Inde mæror marcórque, & mille fluctus mentis incertæ, quam inchoata habent suspensam, deplorata tristem: inde ille affectus otium suum detestantium, querentiúmque nihil ipsos habere quod agant; & alienis incrementis inimicissima inuidia. Alit enim liuorem infelix inertia: & omnes destrui cupiunt, quia se non potuerunt prouehere: & ex hac deinde auersatione alienorum processuum, & suorum desperatione, obirascens fortunæ animus, & de sæculo querens, & in angulos se retrahens, & pœnæ incubans suæ, dum tædet sui, pigetque. Natura enim humanus animus agilis est, & pronus ad motus. Grata omnis illi excitandi se materia est, gratior quibusque pessimis ingeniis, quæ occupationibus libenter deteruntur. Vt vlcera quædam nocituras manus appetunt, & tactu gaudent, & fœdam corporum scabiem delectat, quicquid exas-

exasperat: non aliter dixerim his membris, in quas cupiditates velut mala vlcera eruperunt, voluptati esse laborem vexationemque. Sunt enim quædam, quæ corpus quoque nostrum cum quodam dolore delectant: vt versare se, & mutare nondum fessum latus, & alio atque alio positum ventilari. Qualis ille Homericus Achilles est, modò pronus, modò supinus, in varios habitus se ipse componens. Quod proprium ægri est, nihil diu pati, & mutationibus vt remediis vti. Inde peregrinationes suscipiuntur vagæ, & litora pererrantur, & modò mari se, modò terrâ experitur semper præsentibus infesta levitas. Nunc, Campaniam petamus. Iam delicata fastidio sunt: inculta videantur. Bruttios & Lucanos saltus persequamur. Aliquid tamen inter deserta amœni requiratur, in quo luxuriosi oculi longo locorum horrentium squallore releventur. Tarentum petatur, laudatúsque portus, & hiberna cæli mitioris, & tecta vel antiquæ satis opulenta turbæ. Iam flectamus cursum ad vrbem. nimis diu à plausu & fragore aures vacauerunt. Iuuat iam & humano sanguine frui. Aliud ex alio suscipitur, & spectacula spectaculis mutantur: vt ait Lucretius,

Hoc se quisque modo semper fugit.

Sed quid prodest, si non effugit? sequitur se ipse, & vrget grauissimus comes. Itaque scire debemus, non locorum vitium esse quo laboramus, sed nostrum. Infirmi sumus ad omne tolerandum, nec laboris patientes,

nec voluptatis,
vllius rei diutiu
egit ad mortem
sæpe mutando,
uebantur, &
nouitati locum
esse cœpit vita
& subit illud r
ciarum: Quous

CAP. III.

tædium quo
vtendum, quær
erat (vt ait At
ne rerum & r
& officiis ciuil
Nam vt quida
tatione & cu
ducunt; athle
est, lacertos su
se vni dicauer
poris parte nu
animum ad
certamen para
esse, longè pu
Nam cùm vti
uibus mortali
tum habeat, si
& proficit,
officiis posuit,
uatáque pro
strans. Sed
quit, tam insan
bitione, tot ca
deterius recta
rum tuta simp
futurum semp
stet, quàm quo
quidem & pub
est: sed habet
priuato latè
animus. Ne
malúmq. imp
cetur: sic hon
maxime in
sunt. Ita tam
vbicunque oti
derit, prodesse
& vmbraculis, in

filio. Nec enim is solus Reip. prodest, qui candidatos extrahit, & tuetur reos, & de pace bellóque censet: sed qui iuuentutem exhortatur; qui in tanta bonorum præceptorum inopia, virtute instruit animos; qui ad pecuniam luxuriámque cursu ruentes prensat ac retrahit, & si nihil aliud, certè moratur; in priuato publicum negotium agit. An ille plus præstat, qui inter peregrinos & ciues, aut vrbanus prætor præeuntibus assessoribus tria verba pronuntiat, quàm qui docet quid sit iustitia, quid pietas, quid sapientia, quid fortitudo, quid mortis contemptus, quid deorum intellectus, quantum bonum sit bona conscientia? Ergo si tempus in studia conferas, quod subduxeris officiis, non deserueris, nec munus detrectaueris. Neque enim ille solus militat, qui in acie stat, & cornu dextrum læuúmque defendit: sed & qui portas tuetur, & statione minus periculosa, non otiosa tamen, fungitur, vigiliásque seruat, & armamentario præest. Quæ ministeria quamuis incruenta sint, in numerum stipendiorum veniunt. Si te ad studia reuocaueris, omne vitæ fastigium effugeris: nec noctem fieri optabis tædio lucis, nec tibi grauis eris, nec aliis superuacuus: multos in amicitiam attrahes, affluétque ad te optimus quisque. Nunquam enim quamuis obscura virtus latet, sed mittit sui signa. Quisquis dignus fuerit, vestigiis illam colliget. Nam si omnem conuersationem tollimus, & generi humano renuntiamus, viuimúsque in nos tantùm conuersi, sequitur hanc solitudinem, omni studio carentem, inopia rerum agendarum. Incipiemus ædificia alia ponere, alia subuertere, & mare submouere, & aquas contra difficultates locorum ducere, & malè dispensare tempus, quod nobis natura consumendum dedit. Alii parcè illo vtimur, alii prodigè: alii sic impendimus, vt possimus rationem reddere: alii, vt nullas habeamus reliquias. Quare nihil turpius est, quàm grandis natu senex, qui nullum aliud habet argumentum, quo se probet diu vixisse, præter ætatem. Mihi, carissime Serene, nimis videtur submisisse temporibus se Athenodorus, nimis citò refugisse. Nec ego negauerim aliquando cedendum, sed sensim relato gradu, & saluis signis, salua militari dignitate. Sanctiores tutiorésque sunt hostibus suis, qui in fidem cum armis veniunt. Hoc puto virtuti faciendum, studiosóque virtutis: & præualebit fortuna, & præcidet agendi facultatem, non statim auersus inermisque fugiat, latebras quærens, quasi vllus locus sit, quo non possit fortuna persequi: Sed parciùs se inserat officiis, & cum delectu inueniat aliquid, in quo vtilis ciuitati sit. Militare non licet? honores spectet. priuato viuendum est? sit orator. silentium indictum est? tacita aduocatione ciues iuuet. periculosum etiam ingressu forum est? in domibus, in spectaculis, in conuiuiis, bonum contubernalem, amicum fidelem, temperantem conuiuam agat. Officia si ciuis amiserit, hominis exerceat. Ideo magno

animo nos non vnius vrbis mœnibus cluſimus, ſed in totius orbis commercium emiſimus: Patriámque nobis mundum profeſſi ſumus: vt liceret latiorem virtuti campum dare. Præcluſum tibi tribunal eſt, & roſtris prohiberis, aut comitiis? reſpice poſt te, quantum latiſſimarum regionum pateat, quantum populorum. Numquam tibi ita magna pars obſtruetur, vt non maior relinquatur. Sed vide ne totum iſtud vitium tuum ſit. Non vis enim niſi conſul, aut prytanis, aut ceryx, aut ſufes adminiſtrare Remp. Quid ſi militare nolis, niſi imperator aut tribunus? etiam ſi alii primam frontem tenebunt; te ſors inter triarios poſuit: inde voce, adhortatione, exemplo, animo milita. Præciſis quoque manibus ille in prœlio inuenit, quod partibus conferat, qui ſtat tantùm, & clamore iuuat. Tale quiddam facies, ſi à prima te Reip. parte fortuna ſubmouerit: ſtes tamen, & clamore iuues: ſi quis fauces oppreſſerit, ſtes tamen, & ſilentio iuues. Nunquam inutilis eſt opera ciuis boni. Auditu enim, viſu, vultu, nutu, obſtinatione tacita, inceſſuque ipſo prodeſt. Vt ſalutaria quædam citra guſtum tactúmque odore proficiunt: ita virtus vtilitatem etiam ex longinquo & latens fundit, ſiue ſpargitur & ſe vtitur, ſui iure, ſiue precarios habet exceſſus, cogitúrque vela contrahere; ſiue otioſa mutáque eſt, & anguſto circumſcripta; ſiue adaperta: in quocunque habitu eſt, prodeſt. Quid? tu parum vtile putas exemplum bene quieſcentis? Longè, inquam, optimum eſt miſcere otium rebus, quotiens actuoſa vita impedimentis fortuitis, aut ciuitatis cōdicione prohibetur. Nunquam enim vſque eò interclusa ſunt omnia, vt nulli actioni honeſtæ locus ſit. Nunquid potes inuenire vrbem miſeriorem, quàm Athenienſium fuit, cùm illam triginta tyranni diuellerent? mille trecentos ciues, optimum quemque occiderant. Nec finem ideo faciebat, ſed irritabat ſe ipſa ſæuitia. In qua ciuitate erat ariopagos, religioſiſſimum iudicium, in qua ſenatus populúſque ſenatui ſimilis coibat, quotidie carnificum triſte collegium, & infelix curia tyrannis anguſta. Poteráтne illa ciuitas conquieſcere, in qua tot tyranni, tot ſatellites erant? Ne ſpes quidem vlla recipiendæ libertatis animis poterat offerri: nec vlli remedio locus apparebat, contra tantam vim malorum. Vnde enim miſeræ ciuitati tot Harmodios? Socrates tamen in medio erat, & lugentes patres conſolabatur, & deſperantes de Rep. exhortabatur, & diuitibus opes ſuas metuentibus exprobrabat ſeram periculoſæ auaritiæ pœnitentiam; & imitari volentibus magnum circumferebat exemplar, cùm inter triginta dominos liber incederet. Hunc tamen Athenæ ipſæ in carcere occiderunt: & qui tutò inſultauerat agmini tyrannorum, eius libertatem libera ciuitas non tulit: vt ſcias & in afflicta Rep. eſſe occaſionem ſapienti viro ad ſe proferendum; & in florenti ac beata, impotentiam, inuidiam, mille alia vitia inermia regnare. Vtcunque ergo ſe Reſp. dabit, vtcunque fortuna permittet,

ita

ita aut explicabimus nos, aut contrahemus. Vtique mouebimus, nec alligati metu torpebimus. Immo ille vir fuerit, qui periculis vndique imminentibus, armis & cathenis circumfrementibus, non alliserit virtutem nec absconderit. Non est enim seruare se, obruere. Vt opinor, Curius Dentatus aiebat, malle esse se, quàm viuere mortuum. Vltimum malorum est, ex viuorum numero exire, antequam moriaris: sed faciendum erit, si in Reip. tempus minùs tractabile incideris, vt plus otio ac litteris vindices: nec aliter quàm in periculosa nauigatione subinde portum petas; nec expectes donec res te dimittant, sed ab illis te ipse disiungas.

CAP. IIII. INSPICERE autem debemus primùm nosmetipsos, deinde quæ aggredimur negotia; deinde eos quorum causa, aut cum quibus agendum est. Ante omnia necesse est seipsum æstimare: quia ferè plus nobis videmur posse quàm possumus. Alius eloquentiæ fiducia prolabitur, alius patrimonio suo plus imperauit, quàm ferre posset: alius infirmum corpus laborioso oppressit officio. Quorundam parum idonea est verecundia rebus ciuilibus, quæ firmam frontem desiderant: quorundam contumacia nõ facit ad aulam. Quidam non habent iram in potestate: & illos ad temeraria verba qualibet indignatio effert. Quidam vrbanitatem nesciunt continere, nec periculosis abstinent salibus. Omnibus his vtilior negotio quies est. Ferox impatiénsque natura, irritamenta nociuræ libertatis euitet.

CAP. V. AESTIMANDA sunt deinde ipsa quæ aggredimur, & vires nostræ cum rebus quas tentaturi sumus, comparandæ. Debet enim semper plus esse virium in latore, quàm in onere. Necesse est opprimant onera, quæ ferente maiora sunt. Quædam præterea non tam magna sunt negotia, quàm fœcunda, multúmque negotiorum ferunt. Et hæc refugienda sunt, ex quibus noua occupatio multiplexque nascetur. Nec accedendum eò vnde liber regressus non sit. His admouenda manus est, quorum finem aut facere, aut sperare possis. Relinquenda quæ latiùs actu procedunt, nec vbi proposueris, desinunt.

CAP. VI. HOMINVM vtique delectus habendus est, an digni sint quibus partem vitæ nostræ impendamus, an ad illos temporis nostri iactura perueniat. Quidam vltro officia nostra nobis imputant. Athenodorus ait, ne ad cœnam quidem se iturum ad eum qui sibi nil pro hoc debiturus sit. Puto intelligis, multo minus ad eos iturum, qui cum amicorum officiis paria in mensa faciunt, qui fercula pro congiariis numerant: quasi in alienum honorem intemperantes sint. Deme illis testes spectatoresque: non delectabit popina secreta. Considerandum est, vtrum natura tua agendis rebus, an otioso studio, contemplationique aptior sit; & eò inclinandum, quo te vis ingenii defert. Isocrates Ephorum iniecta manu à foro subduxit, vtiliorem

componendis monumentis hiſtoriarum ratus. Malè enim reſpondent coacta ingenia: reluctante natura irritus labor eſt.

CAP. VII. NIHIL tamen æquè oblectauerit animum, quàm amicitia fidelis. Quantum bonum eſt, vbi ſunt præparata pectora, in quæ tutò ſecretum omne deſcendat; quorum conſcientiā minùs quàm tuam timeas; quorum ſermo ſollicitudinem leniat, ſententia conſilium expediat, hilaritas triſtitiam diſſipet, conſpectus ipſe delectet? Quos ſcilicet vacuos, quantum fieri poterit, à cupiditatibus, eligemus. Serpunt enim vitia, & in proximum quemq. tranſiliunt, & contactu nocent. Itaque vt in peſtilentia cauendum eſt, ne corruptis iam corporibus, & morbo flagrantibus aſſideamus, quia pericula trahemus, afflatúque ipſo laborabimus: ita in amicorum legendis ingeniis dabimus operam, vt quamminimè inquinatos aſſumamus. Initium morbi eſt, ægris ſana miſcere. Nec hoc præceperim tibi, vt neminem niſi ſapientem ſequaris aut attrahas. Vbi enim iſtum inuenies, quem tot ſæculis quærimus? Pro optimo eſt minimè malus. Vix tibi eſſet facultas delectus felicioris, ſi inter Platonas & Xenophontas, & illum Socratici fœtus prouentum bonos quæreres; aut ſi tibi poteſtas Catonianæ fieret ætatis, quæ plerosque dignos tulit, qui Catonis ſæculo naſcerentur, ſicut multos peiores quàm vnquam aliàs, maximorúmque molitores ſcelerum. Vtraque enim turba opus erat, vt Cato poſſet intelligi. habere debuit & bonos, quibus ſe approbaret: & malos, in quibus vim ſuam experiretur. Nunc verò in tanta bonorum egeſtate, minùs faſtidioſa fiat electio. Præcipuè tamen vitentur triſtes, & omnia deplorantes, quibus nulla non cauſa in querelas placet. Conſtet illi licet fides & beneuolentia, tranquillitati tamen inimicus eſt comes perturbatus, & omnia gemens.

CAP. VIII. TRANSEAMVS ad patrimonia, maximam humanarum ærumnarum materiam. Nam ſi omnia alia quibus angimur, compares, mortes, ægrotationes, metus, deſideria, dolorum laborúmque patientiam, cum iis quæ nobis mala pecunia noſtra exhibet; hæc pars multum prægrauabit. Itaque cogitandum eſt, quanto leuior dolor ſit, non habere, quàm perdere: & intelligemus, paupertati eo minorem tormentorum, quo minorem damnorum eſſe materiam. Erras enim, ſi putas animoſiùs detrimenta diuites ferre. Maximis minimiſque corporibus par eſt dolor vulneris. Bion eleganter ait, Non minus moleſtum eſſe comatis quàm caluis, pilos velli. Idem ſcias licet de pauperibus locupletibúſque, par illis eſſe tormentum. Vtriſque enim pecunia ſua adhæſit, nec ſine ſenſu auelli poteſt. Tolerabilius autem eſt, vt dixi, faciliúſque, non acquirere, quàm amittere. Ideóque lætiores videbis quos nunquam fortuna reſpexit, quàm quos deſeruit. Vidit hoc Diogenes, vir ingentis animi; & effecit ne quid ſibi eripi poſſet. Tu iſtud paupertatem, inopiam, ege-

ſtatem

ſtatem voca, & quàm voles ignominioſum ſecuritati nomen impone. Putabo hunc non eſſe felicem, ſi quem mihi alium inueneris, cui nihil pereat. Aut ego fallor, aut regnum eſt, inter auaros circumſcriptores, latrones, plagiarios, vnum eſſe, cui nocere non poſſit. Si quis de felicitate Diogenis dubitat, poteſt idem dubitare & de deorum immortalium ſtatu, an parum beatè degant, quòd illis non prædia, nec horti ſint, nec alieno colono rura pretioſa, nec grande in foro fœnus. Non te pudet, quiſquis diuitiis adſtupes? Reſpice, agedum mundum: nudos videbis deos, omnia dantes, nil habentes. Hunc tu pauperem putas, an diis immortalibus ſimilem, qui ſe fortuitis omnibus exuit? Feliciorem tu Demetrium Pompeianum vocas, quem non puduit locupletiorem eſſe Pompeio? Numerus illi quotidie ſeruorum, velut imperatori exercitus, referebatur, cui iamdudum diuitiæ eſſe debuerant, duo vicarii, & cella laxior. At Diogeni ſeruus vnicus fugit, nec eum reducere, cùm monſtraretur, tanti putauit. Turpe eſt, inquit, Manen ſine Diogene poſſe viuere, Diogenem ſine Mane non poſſe. Videtur mihi dixiſſe: Age tuum negotium fortuna, nihil apud Diogenem iam tuum eſt. Fugit mihi ſeruus, immo liber abiit. Familia veſtiarium petit, victúmque. Tot ventres auidiſſimorum animalium tuendi ſunt. Emenda veſtis, & cuſtodiendæ rapaciſſimæ manus, & flentium deteſtantiúmque miniſteriis vtendum. Quanto ille felicior, qui nihil vlli debet, niſi cui faciliimè negat, ſibi. Sed quoniam non eſt tantum roboris nobis, anguſtanda certè ſunt patrimonia, vt minus ad iniurias fortunæ ſimus expoſiti. Habiliora ſunt corpora puſilla, quæ in arma ſua contrahi poſſunt, quàm quæ ſuperfunduntur, & vndique magnitudo ſua vulneribus obiecit. Optimus pecuniæ modus eſt, qui nec in paupertatem cadit, nec procul à paupertate diſcedit.

CAP. IX. PLACEBIT autem hæc nobis menſura, ſi priùs parſimonia placuerit, ſine qua nec vllæ opes ſufficiunt, nec vllæ ſatis patent: præſertim cùm in vicino remedium ſit, & poſſit ipſa paupertas in diuitias ſe, aduocata frugalitate, conuertere. Aſſueſcamus à nobis remouere pompam, & vſu rerum ornamenta metiri. Cibus famem domet, potio ſitim, libido qua neceſſe eſt fluat. Diſcamus membris noſtris inniti: cultum victúmque non ad noua exempla componere, ſed vt maiorum ſuadent mores. Diſcamus continentiam augere, luxuriam coërcere, gulam temperare, iracundiam lenire, paupertatem æquis oculis aſpicere, frugalitatem colere, etiam ſi nos pudebit deſideriis naturalibus paruo parata remedia adhibere, ſpes effrænatas, & animum in futura eminentem velut ſub vinculis habere, id agere vt diuitias à nobis potiùs quàm à fortuna petamus. Non poteſt, inquam, tanta varietas & iniquitas caſuum ita depelli, vt non multum procellarum irruat magna armamenta pandentibus: cogendæ in arctum res ſuot, vt tela in vanum cadant. Ideóque exilia

fortuna copulati sumus. Alio rum aurea cathena est, & laxa: aliorum arcta & sordida. Sed quid refert? eadem custodia vniuersos circumdedit: alligatique sunt etiam qui alligauerunt. Nisi tu fortè leuiorem in sinistra cathenam putas. Alium honores, alium opes vinciunt. Quosdam nobilitas, quosdam humilitas premit: quibusdam aliena supra caput imperia sunt, quibusdam sua: quosdam exilia vno loco tenent, quosdam sacerdotia. Omnis vita seruitium est. Assuescendum itaque condicioni suæ, & quàm minimùm de illa querendum: & quicquid habet circa se commodi, apprehendendum est. Nihil tam acerbum est, in quo non æquus animus solatium inueniat. Exiguæ sæpe areæ in multos vsus describentis arte patuere; & quamuis angustum pedem dispositio fecit habitabilem. Adhibe rationem difficultatibus: possunt & dura molliri, & angusta laxari, & grauia scitè ferentes minùs premere. Non sunt præterea cupiditates in longinquum mittendæ, sed in vicinum illis egredi permittamus, quoniam includi ex toto non patiuntur. Relictis his quæ aut non possunt fieri, aut difficulter possunt, prope posita, speique nostræ alludentia sequamur. Sed sciamus, omnia æquè leuia esse, extrinsecus diuersas facies habentia, introrsus pariter vana. Nec inuideamus altiùs stantibus. Quæ excelsa videntur, prærupta sunt. Illi rursus quos sors iniqua in ancipiti posuit, tutiores erunt, superbiam detrahendo rebus per se superbis, & fortunam suam quàm maximè poterunt, in planum deferendo. Multi quidem sunt, quibus necessariò hærendum sit in fastigio suo, ex quo non possunt, nisi cadendo descendere: sed hoc ipsum testentur, maximum onus suum esse, quòd aliis graues esse coguntur; nec subleuatos se, sed suffixos: iustitia, mansuetudine, humana lege, & benigna manu præparent multa ad sequentes casus præsidia, quorum spe securiùs pendeant. Nihil tamen æquè hos ab his animi fluctibus vindicauerit, quàm semper aliquem incrementis terminum figere: nec fortunæ arbitrium, desinendi dare, sed ipsos, & quidem vltrò, citra extrema consistere. Sic & aliquæ cupiditates animum acuent, sed finitæ: non in immensum incertùmque producent.

CAPVT XI. Ad imperfectos, & mediocres, & malè sanos hic meus sermo pertinet, non ad sapientem. Huic non timidè, nec pedetentim ambulandum est. Tanta enim fiducia sui est, vt obuiam fortunæ ire non dubitet, nec vnquam loco illi cessurus sit: nec habet vbi illam timeat: quia non mancipia tantùm, possessionésque & dignitatem, sed corpus quoque suum & oculos, & quicquid est cariorem vitam facturum, séque ipsum inter precaria numerat; viuitque tanquam commodatus sibi, & reposcentibus sine tristitia redditurus. Nec ideò est vilis sibi, quia scit se suum non esse: sed omnia tam diligenter faciet, tam circumspectè

cumſpectè, quàm religioſus homo ſanctúſque ſoleo tueri fidei commiſſa. Quandocunq. autem reddere iubebitur, non queretur cum fortuna: ſed dicet: Gratias ago pro eo quod poſſedi, habuique. Magnas quidem res tua mercede colui: ſed quia imperas, cedo gratus libénsque. Si quid habere me tu volueris, etiam nunc ſeruabo: ſi aliud placet, ego verò factum ſignatúmque argentum, domum familiámque meam reddo, reſtituo. Appellauerit natura, quæ prior nobis credidit, & huic dicemus: Recipe animum meliorem quàm dediſti. non tergiuerſor, nec refugio. paratum habes à volente, quod non ſentienti dediſti. Aufer. Reuerti vnde veneris, quid graue eſt? Malè viuet, quiſquis neſciet bene mori. Huic itaque primum rei pretium detrahendum eſt, & ſpiritus inter ſeruitia numerandus. Gladiatores (ait Cicero) inuiſos habemus, ſi omni modo vitam impetrare cupiunt: fauemus, ſi contemptum eius præ ſe ferunt. Idem euenire nobis ſcias. Sæpe enim cauſa moriendi eſt, timidè mori. Fortuna illa quæ ludos ſibi facit; Quo, inquit, te reſeruem, malum & trepidum animal? eo magis conuulneraberis & confodieris, quia neſcis præbere iugulum. At tu & viues diutiùs, & morieris expeditiùs, qui ferrum non ſubducta ceruice, nec manibus oppoſitis, ſed animosè recipis. Qui mortem timebit, nihil vnquam pro viuo faciet. At qui ſcit, hoc ſibi cùm conciperetur, ſtatim cōdictum, viuet ad formulam, & ſimul illud quoque eodem animi robo- re præſtabit, ne quid ex his quæ eueniunt, ſubitum ſit. Quicquid enim fieri poteſt, quaſi futurum proſpiciendo, malorum omnium impetus mollier, qui ad præparatos expectantéſque nihil afferunt noui, ſecuris & beata tantùm ſpectantibus graues eueniunt. Morbus enim, captiuitas, ruina, ignis, nihil horum repentinum eſt. Sciebam in quàm tumultuoſum me contubernium natura duxiſſet. Totiens in vicinia mea conclamatum eſt, totiens præter limen immaturas exequias, fax cereúſque præceſſit. Sæpe altiùs ruentis ædificii fragor ſonuit. Multos ex his, quos forum, curia, ſermo mecum contraxerat, nox abſtulit, & vinctas ad ſodalitium manus copulatas intercidit. Mirer aliquando ad me pericula acceſſiſſe, quæ circa me ſemper errauerunt? Magna pars hominum eſt, quæ nauigatura de tempeſtate non cogitat. Nunquam me in bona re, mali pudebit auctoris. Publius tragicis comicíſque vehementior ingeniis, quotiens mimicas ineptias, & verba ad ſummam caueam ſpectantia reliquit, inter multa alia cothurno non tantùm ſipario fortiora, & hoc ait:

Cuiuis poteſt accidere, quod cuiquam poteſt.

Hoc ſi quis in medullas demiſerit, & omnia aliena mala, quorum ingens quotidie copia eſt, ſic aſpexerit, tanquam illis liberum & ad ſe iter ſit, multo antè ſe armabit, quàm petatur. Serò animus ad periculorum patientiam poſt pericula inſtituitur. Non putaui hoc futurum, nunquàm hoc euenturum credidiſſem. Quare autem non?

Qua

Quæ sunt diuitiæ, quas non egestas, & fames, & mendicitas à tergo sequatur? Quæ dignitas, cuius non prætextam, & augurale, & patricia, & sordes comitentur, & exportatio, & notæ, & mille maculæ, & extrema contemptio? Quod regnum est, cui non parata sit ruina, & proculcatio, & dominus, & carnifex? Nec magnis ista interuallis diuisa; sed horæ momentum interest inter solium & aliena genua. Scito ergo, omnem condicionem versabilem esse: & quicquid in vllum incurrit, posse in te quoque incurrere. Locuples es, nunquid ditior Pompeio? cui cùm vetus cognatus, hospes nouus, aperuisset Cæsaris domum, vt suam clauderet, defuit panis & aqua: cùm tot flumina possideret in suo orientia, & in suo cadentia, mendicauit stillicidia, fame ac siti periit, in palatio cognati, dum illi heres publicum funus esurienti locat. Honoribus summis functus es. Nunquid aut tam magnis, aut tam insperatis, aut tam vniuersis, quàm Seianus? Quo die illum senatus deduxerat, populus in frusta diuisit: in quem quicquid congeri poterat, dii hominésque contulerant, ex eo nihil superfuit, quod carnifex traheret. Rex es? non ad Crœsum te mittam, qui rogum suum, & escendit iussus, & extingui vidit, factus non regno tantùm, sed etiam morti suæ superstes: non ad Iugurtham, quem populus Romanus intra annum quàm timuerat, spectauit. Ptolemæum Africæ regem, Armeniæ Mithridatem, inter Caianas custodias vidimus. Alter in exilium missus est: alter vt meliore fide mitteretur optabat. In tanta rerum sursum ac deorsum euntium versatione, si non quicquid fieri potest pro futuro habes, das in te vires rebus aduersis: quas infregit, quisquis prior vidit. Proximum ab his erit, ne aut in superuacuis, aut ex superuacuo laboremus: id est, ne aut quæ non possumus consequi, concupiscamus: aut adepti, cupiditatum vanitatem nostrarum serò post multum pudorem intelligamus. id est, ne aut labor irritus sine effectu sit, aut effectus labore indignus. Ferè enim ex his tristitia sequitur, si aut non successit, aut successus pudet.

Cap. XII. CIRCVMCIDENDA est concursatio, qualis est magnæ parti hominum, domos & theatra, & fora pererrantium. Alienis se negotiis offerunt, semper aliquid agentibus similes. Horum si aliquem exeuntem domo interrogaueris: Quo tu? quid cogitas? Respondebit tibi: Non mehercule scio: sed aliquos videbo, aliquid agam. Sine proposito vagantur, quærentes negotia: nec quæ destinauerunt, agunt, sed in quæ incurrerunt. Inconsultus illis vanúsque cursus est, qualis formicis per arbusta repentibus, quæ in summum cacumen, deinde in imum inanes aguntur. His plærique similem vitam agunt, quorum non immerito quis inquietam inertiam dixerit. Quorundam quasi ad incendium currentium misereberis: vsque eo impellunt obuios, & se aliósque præcipitant: cum interim cucurrerint, aut salutaturi aliquem non resalutaturum, aut funus ignoti hominis prose-

prosecuturi, aut iudicium sæpe litigantis, aut sponsalia sæpe nubentis, & lecticam affectati. quibusdam locis & ipsi tulerint, deinde domum cum superuacua redeuntes lassitudine, iurant nescisse seipsos, quare exierint, vbi fuerint, postero die erraturi per eadem illa vestigia. Omnis itaque labor aliquò referatur, aliquò respiciat. Non industria inquietos, & insanos, sed falsæ rerum imagines agitant. Nam ne illi quidem sine aliqua spe mouentur; proritat illos alicuius rei species, cuius vanitatem capta mens non coarguit. Eodem modo vnumquemque ex his qui ad augendam turbam exeunt, inanes & leues causæ per vrbem circumducunt; nihilque habentem in quo laboret, lux orta expellit: & cùm multorum frustra liminibus illisus nomenclatores persalutauit, à multis exclusus, neminem ex omnibus difficilius domi quàm se conuenit. Ex hoc malo dependet illud teterrimum vitium, auscultatio, & publicorum secretorúmque inquisitio, & multarum rerum scientia, quæ nec tutò narrantur, nec tutò audiuntur. Hoc secutum puto Democritum ita cœpisse: Qui tranquillè volet viuere, nec priuatim agat multa, nec publicè; ad superuacua scilicet referentem. Nam si necessaria sunt, & priuatim, & publicè, non tantùm multa, sed innumerabilia agenda sunt. Vbi verò nullum officium sollemne nos citat, inhibendæ actiones sunt.

CAP. XIII. NAM qui multa agit, sæpe fortunæ potestatem sui facit: quam tutissimum est raro experiri, ceterùm semper de illa cogitare, & sibi nihil de fide eius promittere. Nauigabo, nisi si quid inciderit: & prætor fiam; nisi si quid obstiterit: &, negotiatio mihi respondebit, nisi si quid interuenerit. Hoc est, quare sapienti nihil contra opinionem dicamus accidere. Non illum casibus hominum excepimus, sed erroribus. Nec illi omnia vt voluit cedunt, sed vt cogitauit. Inprimis autem cogitauit aliquid posse propositis suis resistere. Necesse est autem leuius ad animum peruenire destitutæ cupiditatis dolorem, cui successum non vtiq. promiseris.

CAP. XIIII. FACILES etiam nos facere debemus, ne nimis destinatis rebus indulgeamus, transeamusque in ea in quæ nos casus deduxerit: nec mutationes aut consilii aut status pertimescamus: dummodo nos leuitas, inimicissimum quieti vitium, non excipiat. Nam & pertinacia necesse est anxia & misera sit, cui fortuna sæpe aliquid extorquet: & leuitas multo grauior nusquam se continens. Vtrumque infestum est tranquillitati, & nihil mutare posse, & nihil pati. Vtique animus ab omnibus externis in se reuocandus est: sibi confidat, se gaudeat, sua suspiciat, recedat quantùm potest ab alienis, & se sibi applicet; damna non sentiat, etiam aduersa benignè interpretetur. Nunciato naufragio, Zeno noster cùm omnia sua audiret submersa: Iubet, inquit, me fortuna expeditiùs philosophari. Minabatur Theodoro philosopho tyrannus mortem: & quidem insepultam. Habes, inquit,

quit, cur tibi placeas. hemina sanguinis In tua potestate est. nam quod ad sepulturam pertinet, ô te ineptum, si putas interesse supra terram, an infra putrescam. Canius Iulus, vir in primis magnus, cuius admirationi ne hoc quidem obstat, quòd nostro sæculo natus est, cum Caio diu altercatus, postquam abeunti ille dixit: Ne forte inepta spe tibi blandiaris, duci te iussi. Gratias, inquit, ago, optime princeps. Quid senserit, dubito. Multa enim occurrunt mihi. Contumeliosus esse voluit, & ostendere quanta crudelitas esset, in qua mors beneficium erat? An exprobrauit illi quotidianam dementiam? Agebant enim gratias, & quorum liberi occisi, & quorum bona ablata erant. An tanquam libertatem libenter accepit? Quicquid est, magno animo respondit. Dicet aliquis: Potuit post hæc iubere illum Caius viuere. Non timuit hoc Canius. Nota erat Caii in talibus imperiis fides. Credis ne illum decem medios vsque ad supplicium dies sine vlla sollicitudine exegisse? Veri simile non est, quæ vir ille dixerit, quæ fecerit, quàm in tranquillo fuerit. Ludebat latrunculis, cùm centurio agmen periturorum trahens, & illum quoque citari iubet. Vocatus numerauit calculos, & sodali suo: Vide, inquit, ne post mortem meam mentiaris te vicisse. Tũ annuens centurioni: Testis, inquit, eris, vno me antecedere. Lusisse tu Canium illa tabula putas? illusit. Tristes erant amici, talẽ amissuri virum. Quid mæsti, inquit, estis? Vos quæritis, an immortales animæ sint; Ego iam sciã. nec desiit, in ipsa veritatem fine scrutari, & ex more suo quæstionem habere. Prosequebatur illũ philosophus suus: nec iam procul erat tumulus, in quo Cæsari deo nostro fiebat quotidianum sacrum. Quid, inquit, Cani nunc cogitas? aut quæ tibi mens est? Obseruare, inquit Canius, proposui illo velocissimo momento, an sensurus sit animus, exire se, promisitque, si quid explorasset, circumiturum amicos, & indicaturum quis esset animarum status. Ecce in media tempestate tranquillitas: ecce animus æternitate dignus, qui fatum suum in argumentum veri vocat; qui in vltimo illo gradu positus, exeuntem animam percontatur, nec vsque ad mortem tantum, sed aliquid etiam ex ipsa morte discit. Nemo diutius philosophatus: sed non raptim relinquetur magnus vir, & cum cura dicendus. Dabimus te in omnem memoriam, clarissimum caput, Caianæ cladis magna portio.

CAP. XV. SED nihil prodest priuatæ tristitiæ causas abiecisse. Occupat enim nonnunquam odium generis humani, & occurrit tot scelerum felicium turba, cùm cogitaueris, quàm sit rara integritas, quàm ignota innocentia, & vix vnquam, nisi cùm expedit, fides: & libidinis lucra damnaque pariter inuisa, & ambitio vsque eo iam se suis non continens terminis, vt per turpitudinem splendeat. Agitur animus in noctem, & velut euersis virtutibus, quas nec sperare licet [vlli,]

nec

nec habere prodest, tenebræ oboriuntur. In hoc itaque flectendi sumus, vt omnia vulgi vitia non inuisa nobis, sed ridicula videantur: & Democritum potiùs imitemur, quàm Heraclitum. Hic enim quotiens in publicum processerat, flebat: ille ridebat. Huic omnia quæ agimus, miseriæ: illi ineptiæ videbantur. Eleuanda ergo omnia, & facili animo ferenda. Humanius est deridere vitam, quàm deplorare. Adiice, quòd de humano quoque genere melius meretur qui ridet illud, quàm qui luget. Ille spei bonæ aliquid relinquit: hic autem stultè deflet, quæ corrigi posse desperat: & vniuersa contemplatus, maioris animi est, qui risum non tenet quàm qui lacrimas: quando leuissimum affectum animi mouet, & nihil magnum, nihil seuerum, nec serium quidem ex tanto apparatu putat. Singula propter quæ læti ac tristes sumus, sibi quisq. proponat, & sciat verum esse, quod Bion dixit, Omnia hominum negotia similia initiis esse; nec vitam illorum magis sanctam aut seueram esse, quàm conceptus inchoatos. Sed satius est, publicos mores & humana vitia placidè accipere, nec in risum, nec in lacrimas excidere. Nam alienis malis torqueri, æterna miseria est: alienis delectari malis, voluptas inhumana. Sicut illa inutilis humanitas, flere, quia aliquis filium efferat, & frontem suam fingere. In tuis quoque malis id agere te oportet, vt dolori tantum des, quantum poscit ratio, non quantum consuetudo. Plærique enim lacrimas fundunt, vt ostendant: & totiens siccos oculos habent, quotiens spectator defuit: turpe iudicantes, non flere, cùm omnes faciant. Adeo penitus hoc se malum fixit, ex aliena opinione pendere, vt in simulationem etiam simplicissima res dolor veniat. Sequitur pars quæ solet non immerito contristare, & in solitudinem deducere, vbi bonorum exitus mali sunt. Vt Socrates cogitur in carcere mori, Rutilius in exilio viuere, Pompeius & Cicero clientibus suis præbere ceruicem: Cato ille virtutum viua imago, incumbens gladio, simul de se ac de Rep. palam facere. Necesse est queri, tam iniqua præmia fortunam persoluere. Et quid sibi quisque nunc speret, cùm videat pessima optimos pati? Quid ergo est? Vide quomodo quisque illorum tulerit: & si fortes fuerunt, ipsorum animos desidera: si muliebriter & ignauè periere, nihil periit. Aut digni sunt, quorum virtus tibi placeat; aut indigni, quorum desideretur ignauia. Quid enim est turpius, quàm si maximi viri timidos fortiter moriendo faciunt? Laudemus totiens dignum laudibus, & dicamus: Tanto fortior, tanto felicior, humanos effugisti casus, liuorem, morbum: existi ex custodia, non tu dignus mala fortuna diis visus es, sed indignus in quem iam aliquid fortuna posset. Subducentibus verò se, & in ipsa morte ad vitam respectantibus, manus inijciendæ sunt. Neminem flebo lætum, neminem flentem. Hic lacrimas meas ipse abstersit: hic suis lacrimis effecit ne vllis dignus sit. Ego Hercu-

Herculem fleam, quòd viuus vritur: aut Regulum, quòd tot clauis configitur: aut Catonem, quòd vulnus suum iterauerit? Omnes isti leui temporis impensa inuenerunt, quomodo æterni fierent: ad immortalitatem moriendo venerunt. Est & illa solicitudinum non mediocris materia, si te anxiè componas, nec vlli simpliciter ostendas: qualis multorum vita est, ficta, & ostentationi parata. Torquet enim assidua obseruatio sui, & deprehendi aliter, quàm solet, metuit. Nec vnquam cura soluimur, vbi totiens nos æstimari putamus, quotiens aspici. Nam & multa incidunt, quæ inuitos denudent: & vt bene cedat tanta sui diligentia, non tamen iucunda vita aut secura est, semper sub persona viuentium. At illa quantum habet voluptatis sincera & per se ornata simplicitas, nihil obtendens moribus suis! Subit tamen & hæc vita contemptus periculum, si omnia omnibus patent. Sunt enim qui fastidiant, quicquid propiùs adierunt. Sed nec virtuti periculum est, ne admota oculis reuilescat: & satius est simplicitate contemni, quàm perpetua simulatione torqueri. Modum tamen rei adhibeamus. Multum interest, simpliciter viuas, an negligenter. Multum in se recedendum est. Conuersatio enim dissimilium, benè composita disturbat, & renouat affectus, & quicquid imbecillum in animo, nec percuratum est, exulcerat. Miscenda tamen ista, & alternanda sunt, solitudo & frequentia. Illa nobis faciet hominum desiderium, hæc nostri: & erit altera alterius remedium. Odium turbæ sanabit solitudo; tædium solitudinis, turba. Nec in eadem intentione æqualiter retinenda mens est, sed ad iocos reuocanda. Cum pueris Socrates ludere non erubescebat: & Cato vino laxabat animum, curis publicis fatigatum: & Scipio triumphale illud & militare corpus mouit ad numeros, non molliter se infringens, vt nunc mos est, etiam incessu ipso vltra muliebrem mollitiem fluentibus, sed vt illi antiqui viri solebant, inter lusum ac festa tempora virilem in modum tripudiare, non facturi detrimentum, etiam si ab hostibus suis spectarentur. Danda est remissio animis: meliores acrioresque requieti surgent. Vt fertilibus agris non est imperandum; citò enim exhauriet illos nunquam intermissa fœcunditas: ita animorum impetus assiduus labor franget. Vires recipient paulum resoluti & remissi. Nascitur ex assiduitate laborum, animorum hebetatio quædam & languor. Nec ad hoc tanta hominum cupiditas tenderet, nisi naturalem quandam voluptatem haberet lusus iocúsque: quorum frequens vsus, omne animis pondus, omnémq. vim eripiet. Nam & somnus refectioni necessarius est. Hunc tamen si per diem noctémq. continues, mors erit. Multum interest, remittas aliquid, an soluas. Legum conditores festos instituerunt dies, vt ad hilaritatem homines publicè cogerentur, tanquam necessarium laboribus interponentes temperamentum. Et magni, vt dixi, viri quidam sibi menstruas certis diebus ferias dabant.

bant

L. ANNÆI SENECÆ
AD SERENVM,
Quòd in Sapientem non cadit iniuria.

CAPVT I.

TANTVM inter Stoicos, Serene, & ceteros sapientiam professos, interesse, quantum inter feminas & mares, non immeritò dixerim: cùm vtraque turba ad vitæ societatem tantundem conferat: sed altera pars ad obsequēdum, altera imperio nata sit. Ceteri sapientes molliter & blandè, vt ferè domestici & familiares medici, ægris corporibus, non quà optimum & celerrimum est medentur, sed quà licet. Stoici virilem ingressi viam, non vt amœna ineuntibus videatur curæ habent, sed vt quamprimum nos eripiant, & in illum editum verticem educant, qui adeo extra omnem teli iactum surrexit, vt supra fortunam emineat. At ardua per quæ vocamur, & confragosa sunt. Quid enim plano aditur excelsum? Sed ne tam abrupta quidem sunt, quàm quidam putant. Prima tantum pars saxa rupésq; habet, & inuii speciem: sicut plæraq. ex longinquo speculantibus abscissa & connexa videri solent, cùm aciem longinquitas fallat. Deinde propius adeuntibus eadem illa quæ in vnum congesserat error oculorum, paulatim adaperiuntur: tum illis quæ præcipitia ex interuallo apparebant, redit lene fastigium. Nuper cū incidisset mentio M. Catonis, indignè ferebas (sicut es iniquitatis impatiens) quod Catonē ætas sua parum intellexisset, quod supra Pompeios & Cæsares surgentem, infra Vatinios posuisset: & tibi indignum videbatur, quod illi dissuasuro legem, toga in foro esset erepta, quodq. à Rostris vsq ad arcum Fabianum per seditiosæ factionis manus tractus, voces improbas, & sputa, & omnes alias insanæ multitudinis contumelias pertulisset. Tunc ego respondi, habere te quod Reipublicæ nomine mouereris, quam hinc P. Clodius, hinc Vatinius ac pessimus quisque venūdabat: & cæca cupiditate corrupti nō intelligebant, se, dum vendunt, etiam venire.

C. II. PRO ipso quidē Catone securū te esse iussi. Nullū enim sapientē nec iniuriam accipere, nec contumeliā posse. Catonem autem certius exemplar sapientis viri nobis immortales dedisse, quàm Vlyxem & Herculem prioribus sæculis. Hos enim Stoici nostri sapientes pronuntiauerunt, inuictos laboribus, & contemptores voluptatis, & victores omnium terrarum. Cato cū feris manus non conseruit, quas consectari venatoris agrestisq. est: nec monstra igne ac ferro persecutus est: nec in ea tempora incidit, quibus credi posset cælum vnius humeris

inniti,

pientem nulli esse iniuriæ ob-
noxium. Itaque non refert,
quam multa in illum coniician-
ur tela, cùm sit nulli penetrabi-
lis. Quomodo quorundam
lapidum inexpugnabilis ferro
durita est, nec secari adamas,
ut cædi vel teri potest, sed in-
urrentia vltro retundit: quem-
dmodum quædam non pos-
unt igne consumi; sed flamma
ircumfusa, rigorem suum ha-
itùmque conseruant: quemad-
olum proiecti in altum sco-
li mare frangunt, nec ipsi vlla
nitiæ vestigia tot verberati sæ-
lis ostentant: ita sapientis ani-
us solidus est, & id roboris
llegit, vt iam tutus sit ab iniu-
ia, quàm illa quæ retuli.

CAP. IIII. QVID igitur?
n erit aliquis qui sapienti
ere tentet iniuriam? Tenta-
,sed non peruenturā ad eum.
aiore enim interuallo à con-
tu inferiorum abductus est,
am vt vlla vis noxia, vsque ad
m vires suas perferat. Et-
a cùm potentes, & imperio
ti, & consensu seruientium
di, nocere ei tendent: tam ci-
sapientem omnes eorum
ictus deficient, quam quæ
o tormentisve in altum
rimuntur, cùm extra visum
erunt, citra cælum tamen
untur. Quid tu putas,
stolidus ille rex multitu-
telorum diem obscuraf-
llam sagittam in Solem in-
se? Aut demissis in profun-
catenis Neptunum po-
contingi? Vt cælestia
anas manus effugiunt, &
qui templa diruunt, aut
lacra conflant, nihil diuini-
ocetur: ita quicquid fit in
atem proterue, petulanter,
superbè, frustra tentatur. At
satius erat, neminem esse qui fa-
cere vellet. Rem difficilem
optas humano generi, innocen-
tiam. At non fieri, eorum
interest qui facturi sunt, non
eius qui pati, ne si fiat quidem,
potest. Immò nescio, an ma-
gis vires sapientia ostendat tran-
quilla inter lacessentia: sicut ma-
ximum argumentum est impe-
ratoris armis virisque pollentis,
tuta securitas & in hostium ter-
ra. Diuidamus, si tibi vide-
tur, Serene, iniuriam à contu-
melia. Prior illa, natura gra-
uior est: hæc leuior, & tantùm
delicatis grauis: qua non læ-
duntur, sed offenduntur. Tanta
est tamen animorum dissolu-
tio & vanitas, vt quidam nihil
acerbius putent. Sic inuenies
seruum, qui flagellis quàm co-
laphis cædi malit, & qui mor-
tem ac verbera tolerabiliora
credat, quàm contumeliosa ver-
ba. Ad tantas ineptias per-
uentum est, vt non dolore tan-
tùm, sed doloris opinione vexe-
mur: more puerorum, quibus
metus incutit vmbra, & persona-
rum deformitas, & deprauata
facies; lacrimas verò euocant
nomina parum grata auribus, &
digitorum motus, & alia quæ
impetu quodam erroris impro-
uidi refugiunt. Iniuria pro-
positum hoc habet, aliquem ma-
lo afficere. Malo autem sa-
pientia non relinquit locum.
Vnum enim malum illi est tur-
pitudo, quæ introire eo vbi iam
virtus honestùmque est, non
potest.

CAP. V. INIVRIA ergo ad sa-
pientem non peruenit. Nam
si iniuria alicuius mali patientia
est, sapiens autem nullius mali

 est

æquaturum editissimas arces aggerem crescere: at nulla machinamenta posse reperiri, quæ bene fundatum animum agitent. Erepsi modò è ruinis domus, & incendiis vndique relucentibus, per flammas, per sanguinem fugi. Filias meas qui casus habeat, an peior publico, nescio. Solus, & senior, & hostilia circa me omnia videns, tamen integrum incolumémque esse censum meum profiteor: teneo, habeo quicquid mei habui. Non est quod me victum, victorem te credas. Vicit fortuna tua fortunam meam. Caduca illa, & dominum mutantia, vbi sint nescio. Quod ad res meas pertinet, mecum sunt, mecum erunt. Perdiderunt isti diuites patrimonia: libidinosi amores suos, & magno pudoris impendio dilecta scorta: ambitiosi curiam & forum, & loca exercendis in publico vitiis destinata: fœneratores perdiderunt tabellas suas, quibus auaritia falso læta, diuitias imaginantur. Ego quidem omnia integra illibatáque habeo. Proinde istos interroga qui flent, qui lamentantur, strictis gladiis nuda pro pecunia corpora opponunt, qui hostem onerato sinu fugiunt. Ergo ita habe, Serene, perfectum illum virum, humanis diuinísque virtutibus plenum, nihil perdere. Bona eius solidis & inexuperabilibus munimentis præcincta sunt. Non Babylonis illi muros contuleris, quos Alexander intrauit: Non Carthaginis aut Numantiæ mœnia, vna manu capta: Non Capitolium, arcémve: Habent ista hostile vestigium; illa quæ sapientē tuentur, à flamma & ab incursu tota sunt: nullum introitum præbent, excelsa, inexpugnabilia, diis æqua.

CAP. VII. NON est quod dicas, ita vt soles, hunc sapientem nostrum nusquam inueniri. Non fingimus istud humani ingenii vanum decus, nec ingē-tem imaginem falsæ rei concepimus, sed qualem confirmamus, exhibuimus, & exhibebimus. Rarò forsitan, magnísque ætatum interuallis inuenitur. Neque enim magna, & excedē-tia solitum ac vulgarē modum, crebrò gignuntur. Ceterùm hic ipse M. Cato, à cuius mentione hæc disputatio processit, vereor ne supra nostrum exemplar sit. Deniq; validius debet esse quod lædit, eo quod læditur. Non est autem fortior nequitia virtute. Non potest ergo lædi sapiens. Iniuria in bonos non tentatur nisi à malis. Bonis inter se pax est. Quod si lædi nisi infirmior non potest: malus autem bono infirmior est: nec iniuria bonis, nisi à dispari, verenda est: iniuria in sapientem virum non cadit. Illud enim iam non es admonendus, neminem bonum esse, nisi sapientem. Sed iniustè, inquis, Socrates damnatus est, iniuriam accepit. Hoc loco intelligere nos oportet, posse euenire vt faciat aliquis iniuriam mihi, & ego non accipiam: tanquam si quis rem cùm è villa mea surripuit, in domo mea ponat, ille furtum fecerit, ego nihil perdiderim. Potest aliquis nocens fieri, quamuis non nocuerit. Si quis cum vxore tanquam cum aliena concumbat, adulter erit,

quamuis illa adultera non sit. Aliquis mihi venenum dedit, sed vim suam remixtum cibo perdidit. Venenum illud dando, scelere se obligauit, etiam si non nocuit. Non minùs latro est, cuius telum opposita veste elusum est. Omnia scelera etiam ante effectum operis, quantum culpæ satis est, perfecta sunt. Quædam eius conditionis sunt, & hac vice copulantur, vt alterum sine altero esse non possit. Quod dico, conabor facere manifestum. Possum pedes mouere, vt non curram: currere non possum, vt pedes non moueam. Possum, quamuis in aqua sim, non natare: si nato, non possum in aqua non esse. Ex hac sorte & hoc est, de quo agitur: si iniuriam accepi, necesse est factam esse: si est facta, non est necesse accepisse me. Multa enim incidere possunt quæ submoueant iniuriam. Vt intentam manum deiicere aliquis casus potest, & emissa tela declinare: ita iniurias qualescunque potest aliqua res depellere, & in medio intercipere, vt & factæ sint, nec acceptæ. Præter ea nihil iniustum iustitia pati potest: quia non coëunt contraria. Iniuria autem non potest fieri, non iniustè. Ergo sapienti iniuria non potest fieri.

CAP. VIII. NEC est quod mireris, si nemo potest illi iniuriam facere, nec prodesse quidem quisquam potest. & sapienti nihil deest, quod accipere possit loco muneris; & malus nihil potest tribuere sapienti. Habere enim priùs debet, quam dare. Nihil autem habet quod ad se transferri sapiens gavisurus sit. Non potest ergo quisquam aut nocere sapienti aut prodesse. Quemadmodum diuina nec iuuari deside rant, nec lædi possunt. Sapiens autem vicinus proximúsq. di consistit, excepta mortalitate, si milis Deo. Ad illa nitens per géusque excelsa, ordinata, intre pida, æquali & concordi cursu fluentia, secura, benigna, bon publico natus, & sibi & aliis sa lutaris, nihil humile concupis cet, nihil flebit, qui rationi in nixus, per humanos casus diui no incedet animo. Non habe vnde accipiat iniuriam. ab ho mine me tantum dicere putas nec à fortuna quidem: quæ quo tiens cum virtute congressa est nunquam par recessit. Si maxi mum illud, vltra quod nihil ha bent iratæ leges, ac sæuissim domini quod minentur, in qu imperium suum fortuna con sumit, æquo placidóque anim accipimus, & scimus mortem malum non esse; ob hoc n iniuriam quidem; multo faci liùs alia tolerabimus, damna dolores, ignominias, locorum commutationes, orbitates, disc dia: quæ sapientem, etiamsi vni uersa circumueniant, non mer gunt, nedum ad singulorum impulsus mæreat. Et si fortun iniurias moderatè fert; quant magis hominum potentium quos scit fortunæ manus esse?

CAP. IX. OMNIA itaque si patitur, vt hiemis rigorem, v intemperantiam cœli, vt feruo res morbósq. & cætera forte ac cidentia. Nec de quoquam tam benè iudicat, vt illum quicquam putet consilio fecisse quod in vno sapiente est. Alio rum omnium non consilia, se

Haudu

fraudes & insidiæ, & motus animorum inconditi sunt, quos casibus adnumerat. Omne autem fortuitum citra nos sæuit. Illud quoque cogita, iniuriarum latissimè patêre materiam illis, per quæ periculum nobis quæsitum est: vt accusatore submisso, aut criminatione falsa, aut irritatis in nos potêtiorum motibus, quæque alia inter togatos latrocinia sunt. Est & illa iniuria frequens, si lucrum alicui excussum est, aut præmium diu captatum: si magno labore affectata hereditas auersa est, & quæstuosæ domus gratia erepta. Hæc effugit sapiens, qui nescit nec in metu viuere. Adiice nunc, quod iniuriam nemo immota mente accipit, sed ad sensum eius perturbatur. Caret autem perturbatione vir erectus: moderator sui, altæ quietis, & placidæ. Nam si illum tangit iniuria, & mouet, & impedit. Caret autem irâ sapiens, quam excitat iniuriæ species: nec aliter careret ira, nisi & iniuria, quam scit sibi non posse fieri. Inde tam erectus lætúsque est, inde continuo gaudio elatus, adeo ad offensiones rerum hominúmque non contrahitur, vt ipsa illi iniuria vsui sit, per quam experimentum sui capit, & virtutem tentat. Faueamus, obsecro vos, huic proposito, æquisq. & animis & auribus assimus, dum sapiens iniuriæ excipitur: nec quicquam ideo petulantiæ nostræ, aut rapacissimis cupiditatibus, aut temeritati superbiæque detrahitur. Saluis vitiis vestris hæc sapienti libertasque quæritur. non vt vobis facere non liceat iniuriam, agimus; sed vt ille omnes iniurias in altum demittat, patientiáque se ac magnitudine animi defendat. Sic in certaminibus sacris plerique vicere, cædentium manus obstinata patientia fatigando. Ex hoc puta genere sapientem, eorum, qui exercitatione longa ac fideli, robur perpetiendi lassandique omnem inimicam vim consecuti sunt.

CAP. X. QVONIAM priorem partem percurrimus, ad alteram transeamus: in qua quibusdam propriis, plærisque verò communibus contumeliam refutabimus. Contumelia est minor iniuria, quam queri magis quàm exequi possumus, quam leges quoque nulla dignam vindicta putauerunt. Hunc affectum mouet humilitas animi contrahentis se, ob factum dictúmque inhonorificum. Ille me hodie non admisit, cùm alios admitteret. Sermonem meum aut superbè auersatus est, aut palam risit: & non in medio me loco, sed imo collocauit: & alia huius notæ. Quæ quid vocem, nisi querelas nausiatis animi, in quas ferè delicati & felices incidunt. Non vacat enim hæc notare, cùi peiora instant. Nimio otio ingenia naturâ infirma, & muliebria, & inopia veræ iniuriæ lasciuientia, his commouêtur, quorum pars maior constat vitio interpretantis. Itaq. nec prudentiæ quicquam in se esse, nec fiduciæ ostendit, qui contumeliâ afficitur. Non dubiè enim contemptum se iudicat. & hic morsus non sine quadam humilitate animi euenit, supprimentis se, ac descendentis. Sapiens autem à nullo contemnitur, magnitudinem suam nouit: nullíque tantum de se li-

gnum aliquid agentes, in lapidibus ac parietibus & tectis moliendis occupati, ad tuitionem corporum inuenta, in periculum verterunt. Ergo par pueris, longiúsque progressis, sed in alia maioráque error est, Non immerito itaque horum contumelias sapiens vt iocos accipit: & aliquando illos, tanquam pueros, malo pœnáque admonet, & afficit: non quia accepit iniuriam, sed quia fecerunt, & vt desinant facere. Sic enim & pecora verbere domantur: nec irascimur illis, cùm sessorem recusauerint: sed compescimus, vt dolor contumaciam vincat. Ergo & illud solutum scies, quod nobis opponitur, quare si non accepit iniuriam nec contumeliam sapiens, punit eos qui fecerunt? Non enim se vlciscitur, sed illos emendat.

CAP. XIII. QVID est autem, quare hanc animi firmitatem non credas in virum sapientem cadere, cùm tibi in aliis idem notare, sed non ex eadem causa liceat? Quis enim phrenetico medicus irascitur? quis febricitantis & frigida prohibiti, maledicta in malam partem accipit? Hunc affectum aduersus omnes habet sapiens, quem aduersus ægros suos medicus: quorum nec obscœna, si remedio egent, contrectare, nec reliquias & effusa intueri dedignatur, nec per furorem sæuientium excipere conuicia. Scit sapiens, omnes hos qui togati purpuratique incedunt, coloratos maléque sanos esse: quos non aliter videt, quàm ægros intemperantes. Itaque ne succenset quidem, si quid in morbo petulantius ausi sunt aduersus medentem: & quo animo honores eorum nihilo æstimat, eodem parum honorificè facta. Quemadmodum non placet sibi, si illum mendicus coluerit; nec contumeliam iudicabit, si illi homo plebis vltimæ salutanti mutuam salutationem non reddiderit: sic nec se suspiciet quidem, si illum multi diuites suspexerint. Scit enim illos nihil à mendicis differre, immo miseriores esse. Illi enim exiguo, hi multo egent. Et rursus non tangetur, si illum rex Medorũ, Attalúsue Asiæ, salutantem silentio ac vultu arroganti transierit. Scit statum eius non magis habere quicquam inuidendum, quàm eius cui in magna familia cura obtigit ægros insanósque compescere. Num molestè feram, si mihi non reddiderit nomen aliquis ex his qui ad Castoris negotiantur, nequam mancipia ementes vendentesque, quorum tabernæ pessimorum seruorum turba refertæ sunt? Non, vt puto. quid enim is boni habet, sub quo nemo nisi malus est? Ergo vt huius humanitatem inhumanitatemq. negligit, ita & regis. Hábes sub te Parthos, Medos & Bactrianos; sed quos metu contines, sed propter quos remittere arcum tibi non contingit, sed postremos, sed venales, sed nouum aucupantes dominum. Nullius ergo mouebitur contumelia. Omnes enim inter se differunt. Sapiens quidem pares illos ob æqualem stultitiam omnes putat. Nam si semel se dimiserit eò, vt aut iniuria moueatur, aut contumelia, nõ poterit vnquam esse securus. Securitas autem proprium bonum sapien-

sapientis est: nec committet vt vindicando sibi contumeliam factam, honorem habeat ei qui fecit. Necesse est enim, à quo quisque contemni molestè ferat, suspici gaudeat.

CAP. XIIII. TANTA quosdam dementia tenet, vt contumeliam sibi posse fieri putent à muliere. Quid refert quot habeat lecticarios, quàm oneratas aures, quàm laxam sellam? æquè impudens animal est, & nisi scientia accessit, ac multa eruditio, ferum, cupiditatum incontinens. Quidam se à cinerario impulsos molestè ferunt, & contumeliam vocant ostiarii difficultatem, nomenculatoris superbiam, cubicularii supercilium. O quantus inter ista risus tollendus est, quanta voluptate implendus animus, ex alienorum errorum tumultu, contemplanti quietem suam! Quid ergo? Sapiens non accedet ad fores quas durus ianitor obsidet? Ille verò, si res necessaria vocabit, experietur, & illum, quisquis erit, tanquam canem acrem, obiecto cibo leniet, nec indignabitur aliquid impendere, vt limen transeat, cogitans, & in pontibus quibusdam pro transitu dari. Itaque illi quoque, quisquis erit, qui hoc salutationum publicum exercet, donabit. Scit emere venalia. Ille pusilli animi est, qui sibi placet quod ostiario liberè respondit, quod virgam eius fregit: quod ad dominum accessit, & petiit corium. Facit se aduersarium qui contendit, & vt vincat, par fuit. At sapiens colaphis percussus, quid faciet? Quod Cato, cùm illi os percussum esset: non excanduit, non vindicauit iniuriam, ne remisit quidem: sed factam negauit. Maiore animo non agnouit, quàm ignouisset. Non diu in hoc hærebimus. Quis enim nescit, nihil ex his quæ creduntur bona aut mala, ita videri sapienti, vt omnibus? Non respicit quid homines turpe iudicent, aut miserum: non it quà populus: sed vt sidera contrarium mundo iter intendunt, ita hic aduersus opinionem omnium vadit.

CAP. XV. DESINITE itaq. dicere: Non accipiet ergo sapiens iniuriam, si cædetur? si oculus illi eruetur? non accipiet contumeliam, si obscœnorum vocibus improbis per forum agetur? si in conuiuio regis recumbere infra mensam, vescique cum seruis ignominiosa officia sortitis iubebitur? si quid aliud ferre cogetur, eorum quæ excogitari pudori ingenuo molesta possunt? In quantumcunque ista vel numero, vel magnitudine creuerint, eiusdem naturæ erunt. Si non tangent illum parua, ne maiora quidem. Si non tangent pauca, ne plura quidem. Sed ex imbecillitate vestra coniecturam capitis ingentis animi: & cùm cogitastis quantum potetis vos pati posse, sapientiæ patientiæ paulo vlteriorem terminum ponitis. At illum in aliis mundi finibus sua virtus collocauit, nihil vobiscum commune habentem. Quare & si aspera, & quæcunq. tolerata grauia sunt, audituque & visu refugienda, ingruerint, non obruetur etiam eorum cœtu: & qualis singulis, talis vniuersis obsistet. Qui dicit illud tolerabile sapienti, illud intolerabile, & animi magnitu-

dinem

finem intra certos fines teneri, malè agit. Vincit nos fortuna, niſi tota vincatur. Nec putes iſtam Stoicam eſſe duritiam. Epicurus, quem vos patronum inertiæ veſtræ aſſumitis, putatiſque mollia ac deſidioſa præcipere, & ad voluptates ducentia: Rarò, inquit, ſapienti intervenit fortuna. Quam pænè emiſit viri vocem! Vis tu fortiùs loqui, & illam ex toto ſubmovere? Domus hæc ſapientis anguſta ſine cultu, ſine ſtrepitu, ſine apparatu, nullis obſervatur ianitoribus, turbam venali faſtidio digerentibus: ſed per hoc limen vacuum, & ab oſtiariis liberum fortuna non tranſit. Scit non eſſe illic ſibi locum, vbi ſui nihil eſt. Quod ſi Epicurus quoque, qui corpori plurimum indulſit, adverſus iniurias exurgit: quid apud nos incredibile videri poteſt, aut ſupra humanæ naturæ menſuram? Ille ait iniurias tolerabiles eſſe ſapienti, nos, iniurias non eſſe. Nec eſt quod dicas hoc naturæ repugnare.

CAP. XVI. NON negamus rem incommodam eſſe verberari & impelli, & aliquo membro carere: ſed omnia iſta negamus iniurias eſſe. non ſenſum illis doloris detrahimus, ſed nomen iniuriæ, quod non poteſt recipi virtute ſalva. Vter veriùs dicat, videbimus. Ad contemptum quidem iniuriæ vterque conſentit. Quæris quid inter duos interſit? Quod inter gladiatores fortiſſimos: quorum alter premit vulnus & ſtat in gradu; alter reſpiciens ad clamantem populum, ſignificat nihil eſſe, & intercedi non patitur. Non eſt quod putes magnum, quo diſſidemus. Illud quidem agitur, quod vnum ad nos pertinet. Vtraque exempla hortantur contemnere & iniurias, & quas iniuriarum vmbras ac ſuſpiciones dixerim, contumelias. Ad quas deſpiciendas non ſapienti opus eſt viro, ſed tantùm conſpiciente, qui ſibi poſſit dicere: Vtrum meritò mihi iſta accidunt, an immeritò? Si meritò, non eſt contumelia, iudicium eſt. Si immeritò, illi qui iniuſta facit, erubeſcendum eſt. Et quid eſt illud quod contumelia dicitur? In capitis mei lævitatem iocatus eſt, & in oculorum valetudinem, & in crurum gracilitatem. & in ſtaturam. Quæ contumelia eſt, quod apparet, audire? Coram vno aliquid dictum ridemus, coram pluribus indignamur: & eorum aliis libertatem non relinquimus, quæ ipſi in nos dicere aſſuevimus. Iocis temperatis delectamur, immodicis iraſcimur.

CAP. XVII. CHRYSIPPUS ait quendam indignatum, quòd illum aliquis vervecem marinum dixerat. In ſenatu flentem vidimus Fidum Cornelium Naſonis generum, cùm illum Corbulo Struthiocamelum depilatum dixiſſet. Adverſus alia maledicta, mores & vitam convulnerantia, frontis illi firmitas conſtitit: adverſus hoc tam abſurdum lacrimæ prociderunt. Tanta animorum imbecillitas eſt, vbi ratio diſceſſit. Quid, quod offendimur, ſi quis ſermonem noſtrum imitatur, ſi quis inceſſum, ſi quis vitium aliquod corporis aut linguæ exprimit? quaſi notiora illa fiant alio imi-

tante, quam nos facientibus. Senectutem quidam inuiti audiunt, & canos, & alia, ad quæ voto peruenitur. Paupertatis maledictum quosdam perussit, quam sibi obiecit, quisquis ab scondit. Itaque materia petulantibus & per contumeliam vrbanis detrahitur, si vltrò illam & prior occupes. Nemo aliis risum præbuit qui ex se cepit. Vatinium hominem natum & ad risum, & ad odium, scurram fuisse venustum ac dicacem, memoriæ proditum est. In pedes suos ipse plurima dicebat, & in fauces concisas: sic inimicorum quos plures habebat quàm morbos, & in primis Ciceronis vrbanitatem effugit. Si ille hoc potuit duritia oris, qui assiduis conuiciis depudere didicerat; cur is non possit qui studiis liberalibus & sapientiæ cultu ad aliquem profectum peruenerit? Adiice, quod genus vltionis est, eripere ei qui fecit, contumeliæ voluptatem. Solent dicere: Miserum me, puto non intellexit, adeò fructus contumeliæ in sensu & indignatione patientis est. Deinde non deerit illi aliquando par. Inuenietur qui te quoque vindicet.

CAP. XVIII. C. CAESAR inter cetera vitia quibus abundabat contumeliosus, mirabili studio ferebatur omnes aliqua nota feriendi, ipse materia risus benignissima. Tanta illi palloris insaniam testantis fœditas erat, tanta oculorum sub fronte anili latentium toruitas, tanta capitis destituti, & emendicatis capillis aspersi deformitas. Adiice obsessam setis ceruicem, & exilitatem crurum, & enormitatem pedum. Immensum est, si velim singula referre, per quæ in parentes auósque suos contumeliosus fuit, per quæ in vniuersos ordines. ea referam quæ illum exitio dederunt. Asiaticum Valerium in primis amicis habebat, ferocem virum, & vix æquo animo alienas contumelias laturum. Huic in conuiuio, item in concione, voce clarissima, qualis in concubitu esset vxor eius, obiecit. Dii boni, hoc virum audire, principem scire, & vsque eò licentiam peruenisse, vt non dico consulari, non dico amico, sed tantum marito princeps & adulterium suum narret, & fastidium? De Chærea tribuno militum, sermo non pro manu erat, quod languidus sono, & ni facta nosses, suspectior. Huic Caius signum petenti, modò Veneris, modò Priapi dabat: aliter atque aliter exprobrans armato mollitiam. Hæc, ipse perlucidus, crepidatus, armillatus. Coegit itaque illum vti ferro, ne sæpius signum peteret. Ille primus inter coniuratos manum sustulit: ille ceruicem mediam vno ictu decidit: plurimum deinde vndique publicas ac priuatas iniurias vlciscentium gladiorum ingestum est. Sed primus vir fuit, qui minimè visus est. At idem Caius omnia contumelias putabat; & fuit ferendarum impatiens, faciendarum cupidissimus. iratus fuit Herennio Macro, qui illum Caium salutauerat: nec impunè cessit primipilario, quod Caligulam dixerat. Hoc enim in castris natus, & Alumnus legionũ vocari solebat, nullo nomine militibus familiarior vnquam factus: sed iam Caligulam con-

vicium

uicium & probrum iudicabat. Conturbatis ergo hoc ipſum ſolatio erit, etiam ſi noſtra facilitas vltionem omiſerit, futurum aliquem, qui pœnas exigat à procace, & ſuperbo, & iniurioſo, quæ vitia nunquam in vno homine, & in vna contumelia cõſumuntur. Reſpiciamus eorum exempla, quorum laudamus patientiam: vt Socratis, qui comœdiarum publicatos in ſe & ſpectatos ſales in partem bonam accepit, riſitq. non minus, quam cũ ab vxore Xanthippe immũda aqua perfunderetur. At Iphicrates, cui mater barbara & Threſſa obiiciebatur, reſpõdit, & deorum matrem Idæam eſſe.

CAP. XIX. NON eſt in rixam colluctationémque veniendum, procul auferẽdi pedes ſunt: & quicquid horum ab imprudentioribus fiet, fieri autem niſi ab imprudentibus non poteſt, negligendum. Et honores & iniuriæ vulgi, in promiſcuo habendi ſunt. Nec his dolendum, nec illis gaudendum. Alioquin multa, timore contumeliarum aut tædio, neceſſaria omittemus, & publicis priuatiſque officiis, aliquando etiam ſalutaribus, non occurremus, dum muliebris nos cura angit, aliquid contra animum audiendi: aliquando etiam irati potentibus, detegemus hunc affectum intemperanti libertate. Non eſt autem libertas, nihil pati? Fallimur: libertas eſt, animũ opponere iniuriis; & eum facere ſe ex quo ſolo ſibi gaudenda veniant: exteriora deducere à ſe, ne inquieta agenda ſit vita, omnium riſus, omnium linguas timenti. Quis eſt enim, qui non poſſit contumeliam facere, ſi quiſquam poteſt? Diuerſo autem remedio vtetur ſapiens aſſectatórque ſapientiæ. Imperfectis enim, & adhuc ad publicum ſe iudicium dirigentibus, hoc proponendum eſt, inter iniurias ipſos contumeliáſque debere verſari. Omnia leuiora accidunt expectantibus. quo quiſque honeſtior genere, fama, patrimonio eſt, hoc ſe fortius gerat: memor, in prima acie altos ordines ſtare, contumelias & verba probroſa, & ignominias, & cetera dehoneſtamenta, velut clamorem hoſtium ferat, & longinqua tela, & ſaxa ſine vulnere circa galeas crepitantia. Iniurias vero, vt vulnera, alia armis, alia pectori infixa, non deiectus, ne motus quidem gradu, ſuſtineat. Etiam ſi premeris, & infeſta vi vrgeris, cedere turpe eſt, aſſignatum à natura locum tuere. Quæris quis ſit hic locus? Viri. Sapienti aliud auxilium eſt huic contrarium. Vos enim rem geritis: illi parta victoria eſt. Ne repugnate veſtro bono; & hanc ſpem, dum ad verum peruenitis, alite in animis: libentérque meliora excipite, & opinione ac voto iuuate. Eſſe aliquem inuictum, eſſe aliquem in quem nihil fortuna poſſit, è Republica humani generis eſt.

L. ANNÆI SENECÆ

AD PAVLINVM

De breuitate vitæ

LIBER VNVS.

CAPVT I.

MAIOR pars mortaliū, Pauline, de naturæ malignitate conqueritur, quòd in exiguum æui gignimur, quòd hæc tam velociter, tam rapidè dati nobis temporis spatia decurrant, adeò vt exceptis admodum paucis, ceteros in ipso vitæ apparatu vita destituat. Nec huic publico, vt opinantur, malo, turba tantùm & imprudens vulgus ingemuit. clarorum quoque virorum hic affectus querelas euocauit. Inde illa maximi medicorum exclamatio est: Vitam breuem esse, longam artem. Inde Aristoteli cum rerum natura exigenti, minimè conueniens sapienti viro lis est: illam animalibus tantum indulsisse, vt quina aut dena sæcula educerent; homini in tam multa ac magna genito, tanto citeriorem terminum stare. Nō exiguum temporis habemus, sed multum perdimus. Satis longa vita & in maximarum rerum consummationem largè data est, si tota bene collocaretur. Sed vbi per luxum ac negligentiam defluit, vbi nulli rei bonæ impenditur, vltima demum necessitate cogente, quam ire non intelleximus, transisse sentimus. Ita est. non accepimus breuem vitam, sed fecimus: nec inopes eius, sed prodigi sumus. Sicut amplæ & regiæ opes, vbi ad malum dominum peruenerunt, momento dissipantur; at quamuis modicæ, si bono custodi traditæ sunt, vsu crescunt: ita ætas nostra bene disponenti multum patet.

CAP. II. QVID de rerum natura querimur? illa se benignè gessit. Vita, si scias vti, longa est. Alium insatiabilis tenet auaritia: alium in superuacuis laboribus operosa sedulitas: alius vino madet: alius inertia torpet: alium defatigat ex alienis iudiciis suspensa semper ambitio. Alium mercandi præceps cupiditas circa omnes terras, omnia maria, spe lucri ducit. Quosdam torquet cupido militiæ, nunquam non aut alienis periculis intentos, aut suis anxios. Sunt quos ingratus superiorum cultus voluntaria seruitute cōsumat. Multos aut affecta-

tio

tia alienæ fortunæ, aut suæ odium detinuit. Plærosque nihil certum sequentes, vaga & inconstans, & sibi displicens leuitas per noua consilia iactauit. Quibusdam nihil quo cursum dirigãt, placet; sed marcentes oscitantésque fata deprehendunt: adeò vt quod apud maximum poëtarum more oraculi dictum est, verum esse non dubitem:

Exigua pars est vitæ, quam nos viuimus.

Ceterum quidem omne spatium, non vita, sed tempus est. Vrgentia circumstant vitia vndique: nec resurgere, aut in dispectum veri attollere oculos sinunt, sed mersos & in cupiditatibus infixos premunt. Nunquam illis recurrere ad se licet: sed si quando aliqua quies fortuito contigit, velut in profundo mari, in quo post ventum quoque volutatio est, fluctuantur; nec vnquam illis à cupiditatibus suis otium instat. De istis me putas disserere, quorum in confesso mala sunt? Aspice illos, ad quorum felicitatem cõcurritur, bonis suis suffocantur. Quàm multis graues sunt diuitiæ? Quàm multorum eloquentia quotidiano ostentandi ingenii spatio, sanguinem educit? Quàm multi continuis voluptatibus pallent? Quàm multis nihil liberi relinquit circumfusus clientium populus? Omnes denique istos ab infimis vsque ad summos pererra. Hic aduocat, hic adest: ille periclitatur, ille defendit; ille iudicat. Nemo se sibi vindicat. Alius in alium consumitur. Interroga de istis quorum nomina ediscuntur. His illos dignosci videbis notis. Hic illius cultor est, ille illius: suus nemo. Deinde dementissima quorundam indignatio est. Queruntur de superiorum fastidio, quòd ipsis adire volentibus non vacauerint. Audet quisquam de alterius superbia queri, qui sibi ipse nunquam vacat? Ille tamen quisquis est, insolenti quidem vultu, sed aliquando respexit. Ille aures suas ad tua verba demisit. Ille te ad latus suum recepit. Tu non inspicere te vnquam, non audire dignatus es.

CAP. III. NON est itaque quod ista officia cuiquam imputes: quoniam quidem cùm illa faceres, non esse cum aliquo volebas, sed tecum esse non poteras. Omnia licet quæ vnquam ingenia fulserunt, in hoc vnum consentiant, nunquã satis hanc humanarum mentium caliginem mirabuntur. Prædia sua occupari à nullo patiuntur: & si exigua contentio est de modo finium, ad lapides & arma discurrunt. In vitam suam incedere alios sinunt, immò vero ipsi etiam possessores eius futuros inducunt. Nemo inuenitur qui pecuniam suam diuidere velit; vitam vnusquisque quàm multis distribuit? Astricti sunt in continendo patrimonio: Simul ad temporis iacturam ventum est, profusissimi in eo, cuius vnius honesta auaritia est. Libet itaque ex seniorum turba comprehendere aliquem. Peruenisse te ad vltimum ætatis humanæ videmus. Centesimus tibi vel supra premitur annus. Agedum, ad computationem ætatem tuam reuoca. Dic quan-

tum ex iſto tempore creditor, quantum amica, quantum reus, quantum cliës abſtulerit, quantum lis vxoria, quantum ſeruorum coërcitio, quantum officioſa per vrbem diſcurſatio. Adiice morbos quos manu fecimus. Adiice quod ſine vſu iacuit. Videbis te pauciores annos habere quàm numeras. Repete memoria tecum, quando certus conſilii fueris, quotus quiſque dies vt deſtinaueras receſſerit, qui tibi vſus tui fuerit, quando in ſtatu ſuo vultus, quando animus intrepidus, quid tibi in tam longo æuo facti operis ſit: quam multi vitam tuam diripuerint, te non ſentiente quid perderes: quantum vanus dolor, ſtulta lætitia, auida cupiditas, blanda conuerſatio abſtulerit, quàm exiguum tibi de tuo relictum ſit; intelliges te immaturum mori.

CAP. IIII. QVID ergo eſt in cauſa? Tanquam ſemper victuri viuitis. Nunquam vobis fragilitas veſtra ſuccurrit. Non obſeruatis quantum temporis tranſierit, velut ex pleno & abundanti perditis: cùm interim fortaſſe ille ipſe qui alicui vel homini vel rei donatur, vltimus dies ſit. Omnia tanquam mortales timetis: Omnia tanquam immortales concupiſcitis. Audies plæroſque dicëtes: A quinquageſimo in otium ſecedam: ſexageſimus annus ab officiis me dimittet. Et quem tandem longioris vitæ prædem accipis? Quis iſta, ſicuti diſponis, ire patietur? Non pudet te reliquias vitæ tibi reſeruare, & id ſolum tempus bonæ menti deſtinare, quod in nullam rem conferri poſſit? Quàm ſerum eſt, tunc viuere incipere, cùm deſinendum eſt? Quæ tam ſtulta mortalitatis obliuio, in quinquageſimum & ſexageſimum annum differre ſana conſilia: & inde velle vitam inchoare, quo pauci perduxerunt? Potentiſſimis & in altum ſublatis hominibus excidere voces videbis, quibus otium optent, laudent, omnibus bonis ſuis præferant. Cupiunt interim ex illo faſtigio ſuo, ſi tuto liceat, deſcendere. Nam vt nihil extra laceſſat, aut quatiat, in ſe ipſa fortuna ruit.

CAP. V. DIVVS Auguſtus, cui dii plura quàm vlli præſtiterunt, non deſiit quietem ſibi precari, vacationem à Rep. petere. Omnis eius ſermo ad hoc ſemper reuolutus eſt, vt ſibi ſperaret otium. Hoc labores ſuos, etiam ſi falſo, dulci tamen oblectabat ſolatio, aliquando ſe victurum ſibi. In quadam ad ſenatum miſſa epiſtula, cùm requiem ſuam non vacuam fore dignitatis, nec à priore gloria diſcrepantem, pollicitus eſſet, hæc verba inueni: Sed iſta fieri ſpecioſius quàm promitti poſſunt: me tamen cupido temporis optatiſſimi mihi, prouexit, vt quoniam rerum lætitia morabatur adhuc, præciperem aliquid voluptatis ex verborum dulcedine. Tanta viſa eſt res otium, vt illam, quia vſu non poterat, cogitatione præſumeret. Qui omnia videbat ex ſe vno pendentia, qui hominibus gentibúſque fortunam dabat, illum diem lætiſſimus cogitabat, quo magnitudinem ſuam exueret. Expertus erat, quantum illa bona per omnes terras fulgentia, ſudoris exprimerent, quantum occultarum ſollicitu-

dinum

dinum tegerent: cum ciuibus primum, deinde cum collegis, nouissimè cum affinibus, coactus armis decernere, mari terráque sanguinem fudit: per Macedoniam, Siciliam, Ægyptum, Syriam, Asiamque, & omnes propè oras bello circumactus, Romana cæde lassos exercitus ad externa bella conuertit. Dum Alpes pacat, immixtósque mediæ paci & imperio hostes perdomat, dum vltra Rhenum, Euphratem & Danubium terminos mouet, in ipsa vrbe, Murenæ, Cæpionis, Lepidi, Egnatiorum in eum mucrones acuebantur. Nondum horum effugerat insidias; filia, & tot nobiles iuuenes adulterio velut sacramento adacti, iam infractam ætatem territabant: plúsque & iterum timenda cum Antonio mulier. Hæc vlcera cum ipsis membris absciderat, alia subnascebantur, velut cùm graue multo sanguine est corpus, partes semper aliquæ rumpebantur. Itaque otium optabat: in huius spe & cogitatione labores eius residebant. Hoc votum erat eius, qui voti compotes facere poterat. M. Cicero inter Catilinas Clodiósque iactatus; Pompeiósque & Crassos, partim manifestos inimicos, partim dubios amicos, dum fluctuatur cum republica, & illam pessum euntem tenet, nouissimè abductus, nec secundis rebus quietus, nec aduersarum patiens, quoties illum ipsum cōsulatum suum nō sine causa, sed sine fine laudatum detestatur? quàm flebiles voces exprimit in quadam ad Atticum epistola, iam victo patre Pōpeio adhuc filio in Hispania fracta arma refouente? Quid agam, inquit, hîc quæris? moror in Tusculano meo semiliber. Alia deinceps adiicit, quibus & priorem ætatem complorat, & de præsenti queritur, & de futura desperat. Semiliberum se dixit Cicero. at mehercules nunquam sapiens in tam humile nomen procedet, nunquam semiliber erit. Integræ semper libertatis & solidæ, solutus, & sui iuris, altior ceteris. Quid enim supra eum potest esse, qui supra fortunam est?

CAP. VI. LIVIUS Drusus, vir acer & vehemens, cùm leges nouas & mala Gracchana mouisset, stipatus ingenti totius Italiæ cœtu, exitum rerum non prouidens, quas nec agere licebat, nec iam liberum erat semel inchoatas relinquere, exsecratus inquietam à primordiis vitam, dicitur dixisse, vni sibi, nec puero quidem, vnquam ferias contigisse. Ausus est enim & pupillus adhuc & prætextatus, iudicibus reos commendare, & gratiam suam interponere, tam efficaciter, vt quædam iudicia cōstet ab illo rapta. Quo non erumperet tam immatura ambitio? Scires in malum ingens & priuatum, & publicum euasuram illam tam festinatam audaciā. Sero itaque querebatur, nullas sibi ferias cōtigisse, à puero seditiosus, & foro grauis. Disputatur an ipse sibi manus attulerit. Subitò enim vulnere per inguen accepto, collapsus est: aliquo dubitante, an mors voluntaria esset, an tempestiua. Superuacuum est commemorare plures, qui cùm aliis felicissimi viderentur, ipsi in se verum testimonium dixerunt,

perosi

habet? Dispunge, inquam, & recense vitæ tuæ dies: videbis paucos admodum & reiculos apud te resedisse. Assecutus ille, quos optauerat fasces, cupit ponere, & subinde dicit: Quando hic annus præteribit? Facit ille ludos, quorum sortem sibi obtingere magno æstimauit. Quando, inquit, istos effugiam? Diripitur ille toto foro patronus, & magno concursu omnia, vltra quam audiri potest, complet: Quando, inquit, res proferentur? Præcipitat quisque vitam suam, & futuri desiderio laborat, præsentium tædio. At ille qui nullum non tempus in vsus suos confert, qui omnes dies tanquam vitam ordinat, nec optat crastinum, nec timet. Quid enim est quod iam vlla hora nouæ voluptatis possit afferre? Omnia nota, omnia ad satietatem percepta sunt: de cetero fors fortuna vt volet ordinet. vita iam in tuto est. Huic adiici potest, detrahi nihil: & adiici sic, quemadmodum saturo iam & pleno aliquid cibi, quod nec desiderat, nec capit.

CAP. VIII. NON est itaque quod quenquam propter canos aut rugas putes diu vixisse. Non ille diu vixit, sed diu fuit. Quid enim? illum multum putas nauigasse, quem sæua tempestas à portu exceptum huc & illuc tulit, ac vicibus ventorum ex diuerso furentium per eadem spatia in orbem egit? Non ille multum nauigauit, sed multum iactatus est. Mirari soleo, cùm video aliquos tempus petere, & eos qui rogantur facillimos. Illud vterque spectat, propter quod tempus petitum est: ipsum quidem neuter. Quasi nihil petitur, quasi nihil datur. Re omnium pretiosissima luditur. Fallit autem illos, quia res incorporalis est, quia sub oculos non venit. Ideòque vilissima æstimatur; immo pænè nullum pretium eius est. Annua congiaria homines clarissimi accipiunt, & his aut laborem, aut operam, aut diligentiam suam locant: nemo æstimat tempus. Vtuntur illo laxius, quasi gratuito. At eosdem ægros vide, si mortis periculum admotum est propius, medicorum genua tangentes: si metuunt capitale supplicium, omnia sua, vt viuant, paratos impendere. Tanta in illis discordia affectuum est. Quod si posset, quemadmodum præteritorum cuiusque numerus proponi, sic futurorum: quomodo illi qui paucos viderent superesse, trepidarent, quomodo illis parcerent! Atqui facile est, quamuis exiguum dispensare, quod certum est. Id debet seruari diligentius, quod nescias quando deficiat. Nec est tamen quod ignorare putes illos, quàm cara res sit. Dicere solent, eis quos validissimè diligunt, paratos se partem annorum suorum dare. Dant, nec intelligunt: dant autem ita, vt sine illorum incremento sibi detrahant: sed hoc ipsum, an detrahant, nesciunt: ideo tolerabilis est illis iactura detrimenti latentis. Nemo restituet annos, nemo iterum te tibi reddet. Ibit qua cœpit ætas, nec cursum suum aut reuocabit, aut supprimet: nihil tumultuabitur, nihil admonebit velocitatis suæ: tacita labetur. Non illa regis imperio, non fauore populi longius proferet. Sicut

missa

iussa est à primo die; curret: nusquam diuertet, nusquam remorabitur. Quid fiet? tu occupatus es, vita festinat. Mors interim aderit, cui, velis nolis vacandum est.

Cap. IX. POTEST ne quisquam sensus hominum, eorum dico, qui prudentiam iactant, operosius occupati sunt, vt melius possint viuere? Impendio vitæ vitam instruunt, cogitationes suas in longum ordinant. Maxima porrò vitæ iactura dilatio est. Illa primum quemque extrahit diem; illa eripit præsentia, dum vlteriora promittit. Maximum viuendi impedimentum est expectatio, quæ pendet ex crastino. Perdis hodiernum: quod in manu fortunæ positum est, disponis; quod in tua, dimittis. Quo spectas, quo te extendis? Omnia quæ ventura sunt, in incerto iacent. Protinus viue, clamat ecce maximus vates, & velut diuino furore instinctus, salutare carmen canit:

Optima quæque dies miseris
mortalibus æui
Prima fugit.

Quid cunctaris, inquit, quid cessas? Nisi occupas, fugit: cum occupaueris, tamen fugiet. Itaque cum celeritate temporis, vtendi velocitate certandum est: velut ex torrente rapido, nec semper casuro, citò hauriendum est. Hoc quoque pulcherrimè ad exprobrandam infinitam cogitationem, quod non optimam quamque ætatem, sed diem dicit. Quid securus, & in tanta temporum fuga lentus, menses tibi & annos, & longam seriem, vtcunque auiditati tuæ visum est, exporrigis? De die tecum loquitur, & de hoc ipso fugiente. Non dubium est ergo, quin prima quæque optima dies fugiat mortalibus miseris, id est, occupatis: quorum pueriles adhuc animos senectus opprimit, ad quam imparati inermesque veniunt. Nihil enim prouisum est: subito in illam, nec opinantes inciderunt. Accedere eam quotidie non sentiebant. Quemadmodum quos aut sermo, aut lectio, aut aliqua interior cogitatio iter facientes decipit, peruenisse se antè sciunt, quàm appropinquasse: ita hoc iter vitæ assiduum & citatissimum, quod dormientes vigilantesque eodem gradu facimus, occupatis non apparet, nisi in fine.

Cap. X. QVOD propositi, si in partes velim & argumenta diducere, multa mihi occurrent, per quæ probem breuissimam esse occupatorum vitam. Solebat dicere Fabianus, non ex his cathedrariis philosophis, sed ex veris & antiquis contra affectus impetu, non subtilitate pugnandum; nec minutis vulneribus, sed incursu auertendam aciem. Sugillationem enim retundi debere, non vellicari. Tamen vt illis error exprobretur suus, docendi, non tantùm deplorandi sunt. In tria tempora vita diuiditur: quod est, quod fuit, & quod futurum est. Ex his quod agimus, breue est: quod acturi sumus, dubium: quod egimus, certum. Hoc est enim in quod fortuna ius perdidit, quod in nullius arbitrium reduci potest. Hoc amittunt occupati: nec enim illis vacat præterita respicere: & si vacet, certe iniucunda est recordatio. Inuiti nam-

que

quæ ad tempora male exacta animum reuocant; nec audent ea retentare, quorum vitia etiam quæ aliquo præsentis voluptatis lenocinio subrepebant, retentando patescunt. Nemo, nisi à quo omnia acta sunt sub censura tua, quæ nunquam fallitur, libenter se in præteritum retorquet. Ille qui multa ambitiosè concupiit, superbè contempsit, impotenter vicit, insidiosè decepit, auarè rapuit, prodigè effudit, necesse est memoriam suam timeat. Atqui hæc est pars temporis nostri sacra ac dedicata, omnes humanos casus supergressa, extra regnum fortunæ subducta: quam non inopia, non metus, non morborum incursus exagitat. Hæc nec turbari, nec eripi potest: perpetua eius & intrepida possessio est. Singuli tantùm dies, & hi per momenta præsentes sunt. At præteriti temporis, omnes cùm iusseris aderunt, ad arbitrium tuum se inspici ac detineri patientur: quod facere occupatis non vacat. Securæ & quietæ mentis est, in omnes vitæ suæ partes discurrere. Occupatorum animi velut sub iugo sunt, flectere se ac respicere non possunt. Abiit igitur vita eorum in profundum, & vt nihil prodest, quantum libet ingeras, si non subest quod excipiat ac seruet: sic nihil refert, quantum temporis detur, si non est vbi subsidat, per quassos foratósque animos transmittitur. Præsens tempus breuissimum est, adeo quidem, vt quibusdam nullum videatur: in cursu enim semper est. Fluit & præcipitatur: ante desinit esse, quàm venit. Nec magis moram patitur quàm mundus, aut sidera, quorum irrequieta semper agitatio, nunquam in eodem vestigio manet. Solùm igitur ad occupatos præsens pertinet tempus: quod tam breue est, vt arripi non possit, & idipsum illis districtis in multa subducitur.

CAP. XI. DENIQVE vis scire quam non diu viuant? Vide quam cupiant diu viuere. Decrepiti senes paucorum annorum accessionem votis mendicant. Minores natu seipsos esse fingunt: mendacio sibi blandiuntur: & tam libenter fallunt, quàm si fata vnà decipiant. Iam verò cum illos aliqua imbecillitas mortalitatis admonuit, quemadmodum pauentes moriuntur, non tanquam exeant de vita, sed tanquam extrahantur. Stultos se fuisse quod non vixerint, clamitant, & si modo euaserint ex illa valetudine, in otio victuros. Tunc quam frustra parauerint quibus non fruerentur, quam incassum omnis labor ceciderit, cogitant. At quibus vita procul ab omni negotio agitur, quid ni spatiosa sit? Nihil ex illa delegatur, nihil alio atque alio spargitur, nihil negligētia interit, nihil largitione detrahitur, nihil superuacuū est: tota (vt ita dicam) in reditu est. Quātulacunque itaque abunde sufficit & ideo quandocunque vltimus dies venerit, non cunctabitur vir sapiens ire ad mortem certo gradu. Quæris forte, quos occupatos vocem. Nō est quod me solos putes dicere, quos a basilica immissi demum canes eiiciunt, quos aut in sua vides turba speciosius elidi, aut in aliena contemp-

temptius, quos officia domibus suis euocant, vt alienis foribus illidant, quos hasta prætoris infami lucro, & quandoque suppuraturo exercet. Quorundam otium occupatum est in villa, aut in lecto suo: in media solitudine, quamuis ab omnibus recesserunt, sibi ipsi molesti sunt. Quorum non otiosa vita est dicenda, sed desidiosa occupatio.

CAP. XII. ILLVM tu otiosum vocas, qui Corinthia paucorum furore pretiosa, anxia subtilitate concinnat, & maiorem dierum partem in æruginosis lamellis consumit, qui in ceroma te (nam pro facinus, ne Romanis quidem vitiis laboramus) spectator puerorum rixantium sedet, qui vinctorum suorum greges in ætatum & colorum paria diducit, qui athletas nouissimo pascit? Quid? illos otiosos vocas, quibus apud tonsorem multæ horæ transmittuntur, dum decerpitur si quid proxima nocte succreuit, dum de singulis capillis in consilium itur, dum aut disiecta coma restituitur, aut deficiens hinc atque illinc in frontem compellitur? Quomodo irascuntur, si tonsor paulo negligentior fuit? tanquam virum tonderet. Quomodo excandescunt, si quid ex iuba sua decisum est, si quid extra ordinem iacuit, nisi omnia in annulos suos reciderunt? Quis est istorum, qui non malit rempublicam turbari, quàm comam suam? qui non sollicitior sit de capitis sui decore, quam de salute? qui non comptior esse malit, quàm honestior? Hos tu otiosos vocas, inter pectinem speculumque occupatos? Quid illi, qui in componendis, audiendis, discendis canticis occupati sunt, dum vocem, cuius rectum cursum natura & optimum, & simplicissimum fecit, inflexu modulationis ineptissimè torquent? Quorum digiti aliquod inter se carmen metientes semper sonant: quorum cùm ad res serias, etiam sæpe tristes, adhibiti sunt, exauditur tacita modulatio? Non habent isti otium, sed iners negotium. Conuiuia mehercule horum non posuerim inter vacantia tempora, cùm videam quàm solliciti argentum ordinent, quàm diligenter exoletorum suorum tunicas succingant, quàm suspensi sint quomodo aper à coco exeat: Quanta celeritate, signo dato, glabri ad ministeria discurrant: Quanta arte scindantur aues, in frusta non enormia: quàm curiosè infelices pueruli ebriorum sputa detergeant. Ex his elegantiæ lautitiaque fama captatur, & vsque eo in omnes vitæ secessus mala sua illos sequuntur, vt nec bibant sine ambitione, nec edant. Nec illos quidem inter otiosos numeraueris, qui sella se & lectica huc & illuc ferunt, & ad gestationum suarum, quasi deserere illas non liceat, horas occurrunt: quos quando lauari debeant, quando natare, quando cœnare, alius admonet: & vsque eo nimio delicati animi languore soluuntur, vt per se scire non possint an esuriant. Audio quendam ex delicatis, si modò deliciæ vocandæ sunt, vitam & consuetudinem humanam dedidicere, cùm ex balneo inter manus elatus

& in

& in sella positus esset, dixisse interrogando, Iam sedeo? Hunc tu ignorantem an sedeat, putas scire an viuat, an videat, an otiosus sit? Non facilè dixerim, vtrum magis miserear, si hoc ignorauit, an se ignorare finxit. Multarum quidem rerum obliuionem non sentiunt, sed mentiuntur quædam vitia illos quasi felicitatis argumenta delectant. Nimis humilis & contempti hominis esse videtur, scire quid faciat. I nunc, & mimos multa mentiri ad exprobrandam luxuriam puta. Plura mehercule prætereunt quàm fingunt: & tanta incredibilium vitiorum copia, ingenioso in hoc vnum sæculo, processit, vt iam mimorum arguere possimus negligentiam, esse aliquem, qui vsque eo delicijs interierit, vt an sedeat, alteri credat?

CAP. XIII. NON est ergo otiosus hic: aliud nomen imponas. Æger est: immo mortuus est. Ille otiosus est, cui otii sui sensus est: hic vero semiuiuus, cui ad intelligendos corporis sui habitus indice opus est. Quomodo potest hic alicuius temporis dominus esse? Persequi singulos longum est; quorum aut latrunculi, aut pila, aut excoquendi in sole corporis cura consumpsere vitam. Non sunt otiosi, quorum voluptates multum negotium habent. Nam de illis nemo dubitabit, quin operosè nihil agant, qui in litterarum inutilium studiis detinentur: quæ iam apud Romanos quoque magna manus est. Græcorum iste morbus fuit, quærere quem numerum remigum Vlixes habuisset; prior scripta esset Ilias, an Odyssea; præterea an eiusdem esset auctoris. Alia deinceps huius notæ: quæ siue contineas, nihil tacitam conscientiam iuuant; siue proferas, non doctior videberis, sed molestior. Ecce Romanos quoque inuasit inane studium superuacua discendi. His diebus audiui quendam referentem, quæ primus quisque ex Romanis ducibus fecisset. Primus nauali prœlio Duillius vicit, primus Curius Dentatus in triumpho duxit elephantos. Etiamnum ista, etsi ad veram gloriam non tendunt, circa ciuilium tamen operum exempla versantur. Non est profutura talis scientia: est tamen quæ nos speciosa rerum vanitate detineat. Hoc quoque quærentibus remittamus, quis Romanis primus persuasit nauem conscendere. Claudius is fuit, Caudex ob hoc ipsum appellatus, quia plurium tabularum contextus caudex apud antiquos vocabatur: vnde publicæ tabulæ codices dicuntur: & naues nunc quoque quæ ex antiqua consuetudine per Tiberim commeatus subuehunt, caudicariæ vocantur. Sanè & hoc ad rem pertineat, quod Valerius Coruinus primus Messanam vicit, & primus ex familia Valeriorum, vrbis captæ in se translato nomine Messana appellatus est, paulatimque vulgo permutante litteras Messalla dictus est. num & hoc quemquam curare permittas, quod primus L. Sylla in circo leones solutos dedit, cum alioquin alligati darentur; ad conficiendos eos missis à rege Boccho iaculatoribus? Et hoc sanè remittatur. num & Pompeium primum in circo elephan-

elephantorum duodeuiginti pugnam edidisse, commissis more prœlii noxiis hominibus, ad vllam rem bonam pertinet? Princeps ciuitatis, & inter antiquos principes, vt fama tradidit, bonitatis eximiæ, memorabile putauit spectaculi genus, nouo more perdere homines. Depugnant? parum est. lancinantur? parum est. ingenti mole animalium obteruntur. Satius erat ista in obliuionem ire, ne quis postea potens disceret, inuideretque rei minimè humanæ.

Cap. XIIII. O quantum caliginis mentibus humanis obiicit magna felicitas! Ille se supra rerum naturam esse tunc credidit, cùm tot miserorum hominum cateruas, sub alio cælo natis belluis obiiceret, cùm bellum inter tam dispatia animalia committeret, cùm in conspectu populi Romani multum sanguinis funderet, mox plus ipsum fundere coacturus. At idem postea Alexandrina perfidia deceptus, vltimo mancipio transfodiendum se præbuit, tum demum intellecta inani iactatione cognominis sui. Sed vt illò reuertar, vnde decessi, & in alia materia ostendam superuacuam quorundam diligentiam: Idem narrabat Metellum victis in Sicilia Pœnis, triumphantem, vnum omnium Romanorum ante currum centum & viginti captiuos elephantos duxisse: Syllam vltimum Romanorum protulisse pomœrium, quod nunquam prouinciali, sed Italico agro acquisito, mos proferre apud antiquos fuit. Hoc scire magis prodest, quàm Auentinum montem extra pomœrium esse, vt ille affirmabat, propter alteram ex duabus causis: aut quod plebs eo secessisset, aut quod Remo auspicante illo loco aues non addixissent. Alia deinceps innumerabilia, quæ aut ficta sunt, aut mendacii similia. Nam vt concedas omnia eos fide bona dicere, vt ad præstationem scribant: tamen cuius ista errores minuent? cuius cupiditates prement? quem fortiorem, quem iustiorem, quem liberaliorem facient? Dubitare se interim Fabianus noster aiebat, an satius esset nullis studiis admoueri, quàm his implicari. Soli omnium otiosi sunt, qui sapientiæ vacant; soli viuunt: nec enim suam tantùm ætatem bene tuentur: omne æuum suo adiiciunt. Quicquid annorum ante illos actum est, illis acquisitum est. Nisi ingratissimi sumus, illi clarissimi sacrarum opinionum conditores, nobis nati sunt, nobis vitam præparauerunt. Ad res pulcherrimas ex tenebris ad lucem erutas, alieno labore deducimur: nullo nobis sæculo interdictum est: in omnia admittimur: & si magnitudine animi egredi humanæ imbecillitatis angustias libet, multum per quod spatiemur temporis est. Disputare cum Socrate licet, dubitare cum Carneade, cum Epicuro quiescere, hominis naturam cum Stoicis vincere, cum Cynicis excedere, cum rerum natura in consortium omnis æui pariter incedere. Quid ni ab hoc exiguo & caduco temporis transitu, in illa nos toto demus animo, quæ immensa, quæ æterna sunt, quæ cum melioribus communia? Isti

qui

qui per officia discursant, qui se aliósque inquietant, cùm bene insanierint, cùm omnium limina quotidie perambulauerint, nec vllas apertas fores præterierint, cùm per diuersas domos meritoriam salutationem circumtulerint: quotum quemque ex tam immensa, & variis cupiditatibus districta vrbe poterunt videre? quàm multi erunt, quorum illos aut somnus, aut luxuria, aut inhumanitas submoueat? quàm multi, qui illos, cùm diu torserint, simulata festinatione transcurrant? quàm multi per refertum clientibus atrium prodire vitabunt, & per obscuros ædium aditus profugient? quasi non inhumanius sit decipere, quàm excludere. quàm multi hesterna crapula semisomnes & graues, illis miseris somnum suum rumpentibus, vt alienum expectent, vix alleuatis labiis insusurratum millies nomen, oscitatione superbissima reddent? Hos in veris officiis morari licet dicamus, qui Zenonem, qui Pythagorã quotidie & Democritum, ceterósque antistites bonarum artium, qui Aristotelem & Theophrastum volent habere quàm familiarissimos: nemo horum non vacabit, nemo non venientem ad se beatiorem amantiorémque sui dimittet, nemo quemquam vacuis à se manibus abire patietur. Nocte conueniri & interdiu ab omnib. mortalibus possunt. Horum te mori nemo coget, omnes docebunt: horum nemo annos tuos conteret: suos tibi contribuet: nullius ex his sermo periculosus erit, nullius amicitia capitalis, nullius sumptuosa obseruatio.

Cap. XV. Feres ex his quicquid voles: per illos non stabit quo minus quantum plurimum cupieris, haurias. Quæ illum felicitas, quam pulchra senectus manet, qui se in horum clientelam contulit? habebit cum quibus de minimis maximisque rebus deliberet, quos de se quotidie consulat, à quibus audiat verum sine contumelia, laudetur sine adulatione; ad quorum se similitudinem effingat. Solemus dicere, non fuisse in nostra potestate, quos sortiremur parentes: sorte nobis datos. Nobis verò ad nostrum arbitrium nasci licet. nobilissimorum ingeniorum familiæ sunt. Elige in quam asciscî velis. non in nomen tantùm adoptaberis, sed in ipsa bona, quæ non erunt sordidè nec malignè custodienda: maiora fient, quo illa pluribus diuiseris. Hi tibi dabunt ad æternitatem iter, & te in illum locum, ex quo nemo eiicitur, subleuabunt: hæc vna ratio est extendendæ mortalitatis, immo in immortalitatem vertendæ. Honores, monumenta, quicquid aut decretis ambitio iussit, aut operibus extruxit, citò subruitur: nihil non longa demolitur vetustas, & mouet ocius quod consecrauit. Sapientiæ noceri nõ potest, nulla delebit ætas præsens, nulla diminuet sequens, ac deinde semper vlterior aliquid ad venerationẽ conferet: quoniam quidem in vicino versatur inuidia, simplicius longè posita miramur. Sapientis ergo multum patet vita. non idem illum qui ceteros terminus includit. solus generis humani legibus solutus: omnia illi sæcula, vt Deo,

ser-

seruiunt. Transiuit tempus? aliquid ex hoc recordatione cōprehendit. instat? hoc vtitur. venturum est? hoc præcipit. Longam illi vitam facit omnium temporum in vnum collatio. illorum breuissima ac sollicitissima ætas est, qui præteritorum obliuiscuntur, præsentia negligunt, de futuro timent. Cùm ad extrema venerint, serò intelligunt miseri, tamdiu se, dum nihil agunt, occupatos fuisse.

Cap. XVI. Nec est quod hoc argumento probari putes, longam illos agere vitam, quia interdum mortem inuocant: vexat illos imprudentia incertis affectibus, & incurrentibus in ipsa quæ metuunt. Mortem sæpe ideo optant, quia timent. Illud quoque argumentum non est, quo putes diu victuros, quod sæpe illis longus videtur dies; quod dum veniat conditum tempus cœnæ, tardè ire horas queruntur. nam si quando illos deserunt occupationes, in otio relicti æstuant, nec quomodo id disponant, aut extrahant, sciunt. Itaque ad occupationem aliquam tendunt, & quod interiacet, omne tempus graue est: tam mehercules, quàm cum dies muneris gladiatorii edictus est, aut cum alicuius alterius vel spectaculi vel voluptatis expectatur constitutum, transilire medios dies volunt. Omnis illis speratæ rei longa dilatio est. At illud tempus, quod amant, breue est, & præceps, breuiúsque multo fit suo vitio: aliunde enim aliò transfugiunt, & consistere in vna cupiditate non possunt. Non sunt illis longi dies, sed inuisi. At contra, quàm exiguæ noctes videtur, quas in complexu scortorum aut vino exigunt. Inde etiam poëtarum furor, fabulis humanos errores alentium, quibus visus est Iupiter voluptate concubitus delenitus duplicasse noctem. Quid aliud est vitia incendere, quam auctores illis inscribere deos, & dare morbo, exemplo diuinitatis excusatam licentiam? Possunt istis non breuissimæ videri noctes, quas tam carè mercantur? Diem noctis expectatione perdunt, noctem lucis metu. Ipsæ voluptates eorum trepidæ, & variis terroribus inquietæ sunt, subítq. cum maximè exultantes sollicita cogitatio: Hæc quàm diu? Ab hoc affectu reges suam fleuere potentiam: nec illos magnitudo fortunæ suæ delectauit, sed venturus aliquando finis exterruit. Cùm per magna camporum spatia porrigeret exercitum, nec numerum eius, sed mensuram comprehenderet, Persarum rex insolentissimus, lacrimas fudit, quòd intra centum annos nemo ex tāta iuuentute superfuturus esset. At illis erat admoturus fatum ille ipse qui flebat, perditurúsque alios in terra, alios in mari, alios in prœlio, alios in fuga: & intra exiguum tempus consumpturus illos, quibus centesimum annum timebat.

Cap XVII. QVID, quod gaudia quoque eorum trepida sunt? non enim solidis causis innituntur, sed eadem qua oriuntur, vanitate turbantur. Qualia autem putes tempora esse, etiam ipsorum confessione misera; cum hæc quoque quibus se attollunt, & supra hominem efferunt, parum sincera sint?

fint? Maxima quæque bona sollicita sunt: nec vlli fortunæ minus bene quàm optimæ creditur. Alia felicitate ad tuendam felicitatem opus est: & pro ipsis quæ successerunt votis, vota facienda sunt. Omne enim quod fortuito euenit, instabile est; quo altius surrexit, vergit pronius in occasum. Neminem porro casura delectant. Miserrimam ergo necesse est, non tantum breuissimam, vitam eorum esse, qui magno parant labore quod maiore possideant: operosè assequuntur quæ volunt, anxii tenent quæ assecuti sunt. Nulla interim nunquam amplius redituri temporis est ratio. Nouæ occupationes veteribus substituuntur, spes spem excitat, ambitionem ambitio: miseriarum non finis quæritur, sed materia mutatur. Nostri nos honores torserunt? plus temporis alieni auferunt. candidati laborare desiuimus? suffragatores incipimus. accusandi deposuimus molestiam? iudicandi nanciscimur. iudex desiit esse? quæsitor est. alienorum bonorum mercenaria procuratione consenuit? suis opibus detinetur. Marium caliga dimisit? consulatus exercet. Quintius dictaturam properat euadere? ab aratro reuocabitur. Ibit in Pœnos nondum tantæ maturus rei Scipio, victor Hannibalis, victor Antiochi, sui consulatus decus, fraterni sponsor, ni per ipsum mora sit, cum Ioue reponetur? ciuiles seruatorem agitabunt seditiones, & post fastiditos à iuuene diis æquos honores, iam senem contumacis exilii delectabit ambitio. Nunquam deerunt vel felices, vel miseræ sollicitudinis causæ: per occupationes intercludetur otium: nunquam agetur, semper optabitur.

Cap. XVIII. Excerpe itaque te vulgo, Pauline carissime, & in tranquilliorem portum, non pro ætatis spatio iactatus, tandem recede. Cogita quot fluctus subieris, quot tempestates partim priuatas sustinueris, partim publicas in te conuerteris. Satis iam per laboriosa & inquieta documenta exhibita virtus est: experire quid in otio faciat. Maior pars ætatis, certè melior, Reip. data sit. Aliquid temporis tui sume etiam tibi. Nec te ad segnem aut inertem quietem voco: non vt somno & caris turbæ voluptatibus, quicquid est in te indolis viuæ, demergas. Non est istud quiescere. Inuenies maiora omnibus adhuc strenuè tractatis operibus, quæ repositus & securus agites. Tu quidem orbis terrarum rationes administras, tam abstinenter quàm alienas; tam diligenter quàm tuas, tam religiosè quàm publicas. in officio amorem cōsequeris, in quo odium vitare difficile est. sed tamen, mihi crede, satius est vitæ suæ rationem, quàm frumenti publici nosse. Istum animi vigorem, rerum maximarum capacissimum, à ministerio honorifico quidem, sed parum ad beatam vitam apto, ad te reuoca: & cogita, non id egisse te ab ætate prima omni cultu studiorum liberalium, vt tibi multa millia frumenti committerentur. maius quiddam & altius de te promiseras. Non deerunt & frugalitatis exactæ homines, & labo-

laborioſæ operæ. Tanto aptiora exportandis oneribus tarda iumenta ſunt, quàm nobiles equi: quorum generoſam pernicitatem quis vnquam graui ſarcina preſſit? Cogita præterea, quantum ſollicitudinis ſit, ad tantam te molem obiicere: cum ventre humano tibi negotium eſt. Nec rationem patitur, nec æquitate mitigatur, nec vlla prece flectitur populus eſuriens. Modò intra paucos illos dies, quibus C. Cæſar periit, ſi quis inferis ſenſus eſt, hoc grauiſſimè ferens, quod dicebat, populo Romano ſuperſtiti, ſeptem aut octo certè dierum cibaria ſupereſſe, dum ille pontes nauibus iungit, & viribus imperii ludit, aderat vltimum malorum obſeſſis quoque, alimentorum egeſtas. Exitio pæne ac fame conſtitit, & quæ famem ſequitur rerum omnium ruina, furioſi & externi & infeliciter ſuperbi regis imitatio. Quem tunc animum habuerunt illi, quibus erat mandata frumenti publici cura? ferrum, ſaxa, ignes, Caium excepturi, ſumma diſſimulatione tantum inter viſcera latentis mali tegebant: cum ratione ſcilicet. Quædam enim ignorantibus ægris curanda ſunt. Cauſa multis moriendi fuit, morbum ſuum noſſe.

CAP. XIX. RECIPE te ad hæc tranquilliora, tutiora, maiora. Simile tu putas eſſe, vtrum cures, vt incorruptum à fraude aduehentium & negligentia frumentum transfundatur in horrea, ne concepto humore vitietur, & concaleſcat, vt ad menſuram pondúſque reſpondeat: an ad hæc ſacra & ſublimia accedas, ſciturus quæ natura ſit Dii, quæ voluntas, quæ condicio, quæ forma, quis animum tuum caſus expectet, vbi nos à corporibus dimiſſos natura componat? Quid ſit quod huius mundi grauiſſima quæque in medio ſuſtineat, ſupra leuia ſuſpendat, in ſummum ignem ferat, ſidera curſibus ſuis excitet? Cetera deinceps ingentibus plena miraculis. Vis tu, relicto ſolo, mente ad iſta reſpicere? Nunc dum calet ſanguis, vigentibus ad meliora eundum eſt. Expectat te in hoc genere vitæ multus bonarum artium amor, virtutúmque vſus, cupiditatum obliuio, viuendi atque moriendi ſcientia, alta rerum quies. Omnium quidem occupatorum condicio miſera eſt; eorum tamen miſerrima, qui ne ſuis quidem occupationibus laborant, ad alienum dormiunt ſomnum, ad alienum ambulant gradum, ad alienum comedunt appetitum; amare & odiſſe, res omnium liberrimas, iubentur. Hi ſi velint ſcire, quàm breuis ipſorum vita ſit, cogitent, ex quota parte ſua ſit. Cùm videris itaque prætextam ſæpe iam ſumptam, cùm celebre in foro nomen, non inuideris, iſta vitæ damno parantur. vt vnus ab illis numeretur annus, omnes annos ſuos conterent. Quoſdam cùm in ſummum ambitionis eniterentur, inter prima luctantes ætas reliquit. Quoſdam cùm in conſummationem dignitatis per mille indignitates erepſiſſent, miſera ſubiit cogitatio, ipſos laboraſſe in titulum ſepulcri. Quorundam vltima ſenectus, dum in nouas ſpes vt

iuuenta

inuenta disponitur, inter conatus magnos & improbos inualida defecit.

CAP. XX. FOEDVS ille, quem in iudicio pro ignotissimis litigatoribus grandem natu & imperitæ coronæ assentationes captantem, spiritus liquit. Turpis ille, qui viuendo lassus citiùs quàm laborando, inter ipsa officia collapsus est. Turpis, quem accipiendis immorientem rationibus, diu tractus risit hæres. Præterite quod mihi occurrit exemplum, non possum. Turannius fuit exactæ diligentiæ senex: qui post annum nonagesimum cùm vacationem procurationis à C. Cæsare vltrò accepisset, componi se in lecto & velut exanimem à circumstante familia plangi iussit. Lugebat domus otium domini senis; nec finiuit antè tristitiam, quàm labor illi suus restitutus est. Adeóne iuuat occupatum mori? Idem plærisque animus est: diutiùs cupiditas illis laboris, quam facultas est: cum imbecillitate corporis pugnant, senectutem ipsam nullo alio nomine grauem iudicant, quam quòd illos seponit. Lex à quinquagesimo anno militem non cogit, à sexagesimo senatorem non citat. Difficiliùs homines à se otium impetrant, quàm à lege. Interim dum rapiuntur & rapiunt, dum alter alterius quietem rumpit, dum mutuo sunt miseri, vita est sine fructu, sine voluptate, sine vllo profectu animi: nemo in conspicuo mortem habet, nemo non procul spes intendit. Quidam vero disponunt etiam illa quæ vltra vitam sunt, moles magnas sepulcrorum, & operum publicorum dedicationes & ad rogum munera & ambitiosas exequias. At mehercule istorum funera ad faces & ad cereos ducenda sunt.

LIBER DE CONSOLATIONE AD POLYBIVM

ΑΚΕΦΑΛΟΣ.

* * * * * * *

nostra corpora compares, firma sunt: si redigas ad condicionem naturæ omnia destruētis, & vnde edidit, eodem reuocantis, caduca sunt. Quid enim immortale manus mortales fecerint? Septem illa miracula, & si qua his mirabiliora sequentium annorum extruxit ambitio, aliquando solo æquata visentur. Ita est, nihil perpetuū, pauca diuturna sunt. Aliud alio modo fragile est: rerū exitus variantur. Ceterū quicquid cœpit, & desinit. Mūdo quidā minantur interitum, & hoc vniuersum, quod omnia diuina humanáq. complectitur, si fas putas credere, dies aliquis dissipabit, & in confusionē veterem tenebrásque demerget. Eat nunc aliquis, & singulas comploret animas, Carthaginis ac Numantiæ Corinthiq. cinerem, & si quid altiùs cecidit, lamentetur: cùm etiam hoc, quod non habet quo cadat, sit interiturum. Eat aliquis, & fata tantum aliquando nefas ausura, sibi non pepercisse conqueratur.

CAP. XXI. QVIS tā superbæ impo-

ma incrementa indolē. Dignus fuit ille te fratre: tu certè eras dignissimus qui nec ex indigno quidem quicquā doleres fratre. Redditur illi testimonium æquale omnium hominum. Desideratur in tuum honorem, laudatur in suum: nihil in illo fuit quod non libenter agnosceres. Tu quidem etiam minus bono fratri fuisses bonus: sed in illo pietas tua idoneam nacta materiam, multo se liberius exercuit. Nemo potentiam eius iniuriā sensit, nunquam ille te fratrem vlli minatus est. Ad exemplum se modestiæ tuæ formauerat; cogitabátque quantum tu & ornamentum tuorum esses, & onus. Suffecit ille huic sarcinæ. O dura fata & nullis æqua virtutibus, antequam felicitatem suam nosset frater tuus, exemptus est! Parum autem me indignari scio: nihil est enim difficilius, quàm magno dolori paria verba reperire. Iam nunc tamen si quid proficere possumus, conqueramur. Quid tibi voluisti tam iniusta & tam violenta fortuna? Tam cito indulgentiæ tuæ te pænituit? quæ ista crudelitas est, in medios fratres impetum facere, & tam cruenta rapina, concordissimam turbam imminuere? tam bene stipatam optimorum adolescentium domum, in nullo fratre degenerantem, turbare, & sine vlla causa delibare voluisti? Nihil ergo prodest innocentia ad omnem legem exacta, nihil antiqua frugalitas, nihil felicitatis summæ potentia, summa conseruata abstinentia, nihil sincerus & purus litterarum amor, nihil ab omni labe mens vacans? Luget Polybius, & in vno fratre, quid de reliquis possit metuere, admonitus, etiam de ipsis doloris sui solatiis timet. Facinus indignum! luget Polybius, & aliquid propitio dolet Cæsare. hoc sine dubio impotēs fortuna captasti, vt ostenderes neminem contra te, ne à Cæsare quidem posse defendi.

Cap. XXIII. Diutius accusare fata possumus, mutare non possumus: stant dura & inexorabilia. nemo illa conuicio, nemo fletu, nemo causa mouet: nihil vnquam parcunt vlli, nec remittunt. Proinde parcamus lacrymis, nihil proficientibus. Facilius enim nos illi dolor adiiciet, quàm illum nobis reducet. Qui si nos torquet, non adiuuat, primo quoque tempore deponendus est: & ab inanibus solatiis, atque amara quadam libidine dolendi, animus recipiendus. Nam lacrimis nostris, ni ratio finem fecerit, fortuna non faciet. Omnes agedum mortales circumspice. Larga vbique flendi & assidua materia. Alium ad quotidianum opus laboriosa egestas vocat. Alium ambitio nunquam quieta sollicitat. Alius diuitias quas optauerat, metuit, & voto laborat suo. Alium sollicitudo, alium labor torquet, alium semper vestibulum obsidens turba. Hic habere se dolet liberos, hic perdidisse. Lacrimæ nobis deerunt, antequam causæ dolendi. Non vides qualem vitam nobis rerum natura promiserit, quæ primum nascentium omen fletum esse voluit. Hoc principio edimur, huic omnis sequentium annorum ordo consentit: sic vitam agimus: idéoque moderatè id fieri debet

debes à nobis, quod sæpe faciendum est: & respicientes, quantum à tergo rerum tristium immineat, si non finire lacrimas, at certè reseruare debemus. Nulli parcendum est rei magis quàm huic, cuius tam frequens vsus est. Illud quoque te non minimum adiuuerit, si cogitaueris, nulli minùs gratum esse dolorem tuum, quàm ei cui præstari videtur. Torqueri ille te aut non vult, aut non intelligit. nulla itaque eius officii ratio est, quod ei cui præstatur, si nihil sentit, superuacuum est; si sentit, ingratum. Neminem toto orbe terrarum esse, qui delectetur lacrimis tuis, audacter dixerim.

CAP. XXIIII. QVID ergo? quem nemo aduersum te animum gerit, cum esse tu credis fratris tui, vt cruciatu tuo noceat tibi, vt te velit abducere ab occupationibus tuis, id est, à studio & Cæsare? Non est hoc simile veri. Ille enim indulgētiam tibi tanquam fratri præstitit, venerationem tanquam parenti, cultum tanquam superiori: ille desiderio tibi esse vult, tormento esse non vult. Quid itaq. iuuat dolori intabescere: quem, si quis defunctis sensus est, finiri frater tuus cupit? De alio fratre, cuius incerta posset voluntas videri, omnia hæc dubiè ponerem, & dicerem: Siue te torqueri lacrimis nunquam desinentibus frater tuus cupit, indignus hoc affectu tuo est: siue non vult, vtiq. inutilem dolorem dimitte. Nec impius frater sic desiderari debet, nec pius sic velit. In hoc vero, cuius tam explorata pietas est, pro certo habendum est, nihil esse illi posse acerbius, quàm hic si tibi casus eius acerbus est, si te vllo modo torquet; si oculos tuos, indignissimos hoc malo, sine vllo flendi fine conturbat idem & exhaurit. Pietatem tuam tamen nihil æquè à lacrimis tam inutilibus abducet, quàm si cogitaueris, fratribus te tuis exemplo esse debere, fortiter hanc fortunæ iniuriam sustinendi. Quod duces magni faciunt, rebus afflictis, vt hilaritatem de industria simulent, & aduersas res adumbrata lætitia abscondant, ne militum animi, si fractam ducis sui mentem viderint, & ipsi collabantur: id nunc tibi quoque faciendum est. Indue dissimilem animo tuo vultum; & si potes, proiice omnem ex toto dolorem: sin minus, introrsus abde, & contine, ne appareat, & da operam, vt fratres tui te imitentur, qui honestum putabunt quodcunque facientem viderint, animúmque ex vultu tuo sument. Et solatium debes esse, & consolator illorum. Non poteris autem horum mœrori obstare, si tuo indulseris.

CAP. XXV. POTEST & illa res à luctu te prohibere nimio, si tibi ipse renuntiaueris, nihil horum quæ facis posse subduci. Magnam tibi personam hominum consensus imposuit: hæc tibi tuenda est. Circumstat te omnis ista consolantium frequentia, & in animum tuum inquirit, ac perspicit quantum roboris ille aduersus dolorem habeat, & vtrúmne tu tantùm rebus secundis dexterè vti scias, an & aduersas possis viriliter ferre. obseruantur oculi tui. Liberiora omnia sunt iis quorum

affectus

affectus tegi possunt. Tibi animum secretum liberum est, in multa luce fortuna te posuit: omnes sciunt quomodo te in isto tuo gesseris vulnere, virumne statim percussus arma submiseris, an in gradu steteris. Olim te in altiorem ordinem & amor Cæsaris extulit, & tua studia deduxerunt: nihil te plebeium decet, nihil humile. Quid autem tam humile ac muliebre est, quàm consumendum se dolori committere? Non idem tibi in luctu pari, quod tuis fratribus licet. Multa tibi non permittit opinio de studiis ac moribus tuis recepta; multum à te homines exigunt, multum expectant. Si volebas tibi omnia licere, non convertisses in te ora omnium: nunc autem tibi præstandum est, quantum promisisti omnibus illis qui opera ingenii tui laudant, qui describunt: quibus, cùm fortuna tua opus non sit, ingenio opus est. Custodes animi tui sunt. Nihil unquam potes indignum facere perfecti & eruditi viri professione, ut non multos admirationis de te suæ pæniteat. Non licet tibi flere immodicè: nec hoc tantummodo non licet, nec somnum quidem extendere in partem diei licet, aut à tumultu rerum in otium ruris, gratia quietis confugere, aut assidua laboriosi officii statione fatigatum corpus voluntaria peregrinatione recreare, aut spectaculorum varietate animum detinere, aut ex tuo arbitrio diem disponere.

CAP. XXVI. MULTA tibi non licent, quæ humillimis & in angulo tacentibus licent. Magna servitus est, magna fortuna. Non licet tibi quicquam arbitrio tuo facere. Audienda sunt tot hominum millia, tot disponendi libelli, tantus rerum ex orbe toto accurrentium congestus. Ut possit per ordinem suum principis maximi officium geri, quieti animi est. Non licet tibi, inquam, flere: ut multos flenter audire possis, ut periclitantium, & ad misericordiam mitissimi Cæsaris pervenire cupientium lacrimæ prosint, tibi tuæ assiccandæ sunt. Hoc tamen etiam non in lenioribus remediis adiuvabit. Cùm voles omnium rerum oblivisci, cogita Cæsarem: vide quantam huius in te indulgentiæ fidem, quantam industriam debeas. intelliges non magis tibi incurvari licere, quàm illi, si quis modò est, cuius humeris mundus innititur. Cæsari quoque ipsi, cui omnia licent, propter hoc ipsum multa non licent. Omnium domos illius vigilia defendit, omniũ otium illius labor, omniũ delicias illius industria, omnium vacationem illius occupatio. Ex quo se Cæsar orbi terrarum dedicavit, sibi eripuit: & siderum modo, quæ irrequieta semper cursus suos explicant, nunquam illi licet nec subsistere, nec quicquam suum facere. Ad quendam itaque modum tibi quoque eadem necessitas iniungitur. non licet tibi ad utilitates tuas, ad studia tua respicere. Cæsare orbem terrarum possidente impartiri te nec voluptati, nec dolori, nec ulli rei potes: totum te Cæsari debes. Adiice nunc, quod cùm semper prædices cariorem tibi spiritu tuo Cæsarem esse, fas tibi non est, salvo Cæsare, de fortuna

de fortuna queri. Hoc incolumi, salui tibi sunt tui: nihil perdidisti: non tantùm siccos oculos tuos esse, sed etiam lætos oportet. In hoc tibi omnia sunt: hic pro omnibus est. Quod longè à sensibus tuis prudentissimis pijssimisque abest, aduersus felicitatem suam parum gratus es, si tibi quicquam, hoc saluo flere permittis. Monstrabo etiamnunc, non quidem firmius remedium, sed familiarius. Si quando te domum receperis, tunc erit tibi metuenda tristitia. Nam quandiu numen tuum intueberis, nullum illa ad te inueniet accessum: omnia in te Cæsar tenebit: cùm ab illo discesseris, tunc, velut occasione data, insidiabitur solitudini tuæ dolor, & requiescenti animo tuo paulatim irrepet. Itaque non est quod vllum tempus vacare patiaris à studiis: tunc tibi litteræ tuæ, tam diu ac fideliter amatæ, gratiam referant: tunc te illæ antistitem & cultorem suum vindicent: tunc Homerus & Virgilius tam bene de humano genere meriti, quàm tu de omnibus & de illis meruisti, quos pluribus notos esse voluisti quàm scripserant, multum tecum morentur. tutum id erit omne tempus, quod illis tuendum commiseris. Tunc Cæsaris tui opera, vt per omnia sæcula domestico narrentur præconio, quantum potes compone. Nam ipse tibi optime formandi condendique res gestas, & materiam dabit, & exemplum.

CAP. XXVII. Non audeo te vsque eo producere, vt fabellas quoque & Æsopeos logos, intentatum Romanis ingeniis opus, solita tibi venustate connectas. Difficile est quidem, vt ad hæc hilariora studia tam vehementer perculsus animus, tam cito possit accedere. Hoc tamen argumentum habeto iam corroborati eius, & redditi sibi, si poterit se à seuerioribus scriptis ad hæc solutiora producere. In illis enim quamuis ægrum eum adhuc, & secum reluctantem, aduocabit ipsa rerum quas tractabit austeritas: hæc quæ remissa fronte commentanda sunt, non feret, nisi cùm iam sibi ab omni parte constiterit. Itaque debebis eum seueriore materia primùm exercere, deinde hilariore temperare. Illud quoque tibi magno erit leuamento, si sæpe te sic interrogaueris: Vtrùm ne meo nomine doleo, an eius qui decessit? Si meo, perit meæ indulgentiæ iactatio, & incipit dolor, hoc vno excusatus, quòd honestus est, cum ad vtilitatem respiciat, à pietate desciscens. Nihil autem minus bono viro conuenit, quàm in fratris luctu calculos ponere. Si illius nomine doleo, necesse est, alterutrum ex his duobus esse iudicem. Nam si nullus defunctis sensus est, euasit omnia frater meus vitæ incommoda, & in eum restitutus est locum, in quo fuerat antequam nasceretur: & expers omnis mali, nihil timet, nihil cupit, nihil patitur. Quis iste est furor, pro eo me nunquam dolere desinere, qui nunquam doliturus est? Si est aliquis defunctis sensus, nunc animus fratris mei, velut ex diutino carcere emissus, tandem sui iuris & arbitrii, gestit, & rerum naturæ spectaculo fruitur, & humana omnia ex superiore loco despi-

citali-

cii; diuina vero, quorum rationem tamdiu frustra quæsierat, propius intuetur. Quid itaque eius desiderio maceror, qui aut beatus, aut nullus est? Beatum deflere, inuidia est: nullum, dementia.

CAP. XXVIII. An hoc te mouet, quod videtur ingentibus & cum maxime circumfusis bonis caruisse? Cum cogitaueris multa esse quæ perdidit, cogita plura esse quæ non timet. Non ira eum torquebit, non morbus affliget, non suspicio lacesset, non edax & inimica semper alienis processibus inuidia consectabitur, non metus sollicitabit, non leuitas fortunæ cito munera sua transferentis inquietabit. Si bene computes, plus illi remissum, quàm ereptum est. Non opibus fruetur, non tua simul ac sua gratia; non accipiet beneficia, non dabit. Miserum putas quod ista amisit, an beatum quod non desiderat? Mihi crede, is beatior est, cui fortuna superuacua est, quàm is cui parata est. Omnia ista bona, quæ nos speciosa, sed fallaci voluptate delectant, pecunia, dignitas, potentia, aliáque complura, ad quæ generis humani cæca cupiditas obstupescit, cum labore possidentur, cum inuidia conspiciuntur, eósque ipsos quos exornant, & premunt: plus minantur quàm prosunt. Lubrica & incerta sunt: nunquam bene tenentur. nam vt nihil de tempore futuro timeatur, ipsa tamen magnæ felicitatis tutela sollicita est. Si velis credere altiùs veritatem intuentibus, omnis vita supplicium est. In hoc profundum inquietúmque projecti mare, alternis æstibus reciprocum, & modò alleuans nos subitis incrementis, modò maioribus damnis deferens, assidúeque iactans, nunquam stabili consistimus loco: pendemus & fluctuamur, & alter in alterum illidimur; & aliquando naufragium facimus, semper timemus. In hoc tam procelloso, & in omnes tempestates exposito mari nauigantibus, nullus portus nisi mortis est. Ne itaque inuideris fratri tuo, quiescit. tandem liber, tandem tutus, tandem æternus est: superstitem Cæsarem, omnémque eius prolem, superstitem te cum omnibus habet fratribus. Antequam quicquam ex suo fauore fortuna mutaret, stantem adhuc illam, & munera plena manu congerentem reliquit. Fruitur nunc aperto & libero cælo: ex humili atque depresso in eum emicuit locum, quisquis ille est, qui solutas vinculis animas beato recipit sinu: & nunc liberè vagatur, omniáque rerum naturæ bona cum summa voluptate perspicit. Erras, non perdidit lucem frater tuus, sed securiorem sortitus est. Omnibus illuc nobis commune est iter. Quid fata deflemus? non reliquit ille nos, sed antecessit.

CAP. XXIX. EST, mihi crede, magna felicitas in ipsa felicitate moriendi. Nihil ne in totum quidem diem certi est. Quis in tam obscura & inuoluta veritate diuinat, vtrúm ne fratri tuo mors inuiderit, an consuluerit? Illud quoque necesse est te adiuuet cogitantem, non iniuriam tibi factam, quòd talem fratrem amisisti, sed benefi-

quisquis ad vitam editur, ad mortem destinatur. Gaudeamus ergo omnes eo quod datur, reddamúsque id cum reposcemur. alium alio tempore fata comprehendent, neminem præteribunt. In procinctu stet animus: & id quod necesse est, nunquam timeat: quod incertum est, semper expectet. Quid dicam duces ducúmque progenies, & multis aut consulatibus conspicuos, aut triumphis, sorte defunctos inexorabili? Tota cum regibus regna, populique cum gentibus tulere fatum suum. Omnes, immo omnia in vltimum diem spectant. non idem vniuersis finis est. Alium in medio cursu vita deserit, alium in ipso aditu relinquit, alium in extrema senectute fatigatum iam & exire cupientem vix emittit: alio quidem atque alio tempore, omnes tamen in eundem locum tendimus. Vtrum ne stultius sit nescio, mortalitatis legem ignorare; an impudentius recusare. Agedum illa quæ multo ingenii tui labore celebrata sunt, in manus sume, vtriuslibet auctoris carmina: quæ tu ita resoluisti, vt quamuis structura illorum recesserit, permaneat tamen gratia. Sic enim illa ex alia lingua in aliam transtulisti, vt (quod difficillimum erat) omnes virtutes in alienam te orationem secutæ sint. nullus erit in illis scriptis liber, qui non plurima varietatis humanæ incertorúmque casuum & lacrimarum ex alia atque alia causa fluentium exempla tibi suggerat. Lege, quo spiritu ingentibus intonueris rebus. Pudebit te subito deficere, & ex tanta orationis magnitudine decidere. Ne committeris, vt quisquis exemplo, ac modò scripta tua mirabatur, quærat quomodo tam grandia tamque solida, tam fragilis animus conceperit. Potius ab istis, quæ te torquent, ad hæc tot & tanta quæ consolantur, conuerte, ac respice optimos fratres, respice vxorem, filium respice. Pro omnium horum salute, hac tecum portione fortuna decidit. Multos habes in quibus acquiescas.

CAP. XXXI. AB hac te infamia vindica, ne videatur omnibus plus apud te valere vnus dolor, quàm hæc tam multa solatia. Omnes istos vnà tecum perculsos vides, nec posse sibi subuenire, immo etiam vltro expectare, vt à te subleuentur, intelligis: & ideo quanto minus in illis doctrinæ minúsque ingenii est, tanto magis resistere te necesse est communi malo. Est autem hoc ipsum solatii loco, inter multos dolorem suum diuidere: qui quia dispensatur inter plura, exigua debet apud te parte subsidere. Non desinam totiens tibi offerre Cæsarẽ illo moderante terras, & ostendente, quanto melius beneficiis imperium custodiatur quàm armis: illo rebus humanis præsidente, non est periculum, ne quid perdidisse te sentias: in hoc vno tibi satis præsidii, satis solatii est. Attolle te: & quotiens lacrimæ suboriuntur oculis tuis, totiens illos in Cæsarem dirige. Siccabuntur maximi & clarissimi cõspectu numinis. Fulgor eius illos, vt nihil aliud possint aspicere, præstringet, in se hærẽtes detinebit. Hic tibi quẽ tu diebus intueris ac noctib. à quo nunquã

dentis animum, cogitandus est, hic contra fortunam aduocandus: nec dubito, cùm tanta illi aduersus omnes suos sit mansuetudo, tantáque indulgentia, quin multis iam solatiis tuum istud vulnus obduxerit, nónulla quæ dolori obstarent tuo congesserit. Quid potiò? et nihil horum fecerit, nonne protinus ipse conspectus per se tantummodo cogitatúsque Cæsar, maximo solatio tibi est? Dii illum Deæque omnes terris diu commodent. Acta hic D. Augusti & annos vincat: ac quamdiu mortalis erit, nihil ex domo sua mortale esse sentiat. Rectorem Romano imperio filium longa fide approbet, & antè illum consortem patris quàm successorem accipiat. Sera, & nepotibus demum nostris dies nota sit, qua illum gens sua cœlo afferat.

CAP. XXXIII. ABSTINE ab hoc manus tuas fortuna, nec in isto potentiam tuam, nisi ea parte qua prodes, ostenderis. Pátere illum generi humano iam diu ægro & affecto mederi: pátere quicquid prioris principis furor concussit, in locum suum restituere ac reponere. Sidus hoc, quod præcipitato in profundum ac demerso in tenebras orbi refulsit, semper luceat. Hic Germaniam pacet, Britanniam aperiat, & patris triumphos ducat & nouos: quorum me quoque spectatorem futurum, quæ primum obtinet locum, ex virtutibus eius promittit clementia. nec enim sic me deiecit, vt nollet erigere: immo ne deiecit quidem, sed impulsum à fortuna & cadentem sustinuit, & in præceps euntem leniter diuinæ manus vsus moderatione deposuit. Deprecatus est pro me senatum, & vitam mihi non tantùm dedit, sed etiam petiit. Viderit qualem volet æstimari causam meam: vel iustitia eius bonam perspiciet, vel clementia faciet. vtrunque in æquo mihi eius beneficium erit, siue innocentem me scierit esse, siue voluerit. Interim magnum miseriarum mearum solatium est, videre misericordiam eius totum orbem peruagantem: quæ quum ex ipso angulo, in quo ego defossus sum, complures multorum iam annorum ruina obrutos effoderit, & in lucem reduxerit, non vereor ne me vnum transeat. Ipse autem optimè nouit tempus, quo cuique debeat succurrere: ego omnem operam dabo, ne peruenire ad me erubescat. O felicem clementiam tuam Cæsar: quæ efficit vt quietiorem sub te agant vitam exules, quàm nuper sub Caio egere principes. Non trepidant, nec per singulas horas gladium expectant, nec ad omnium nauium conspectum pauent. Per te habent, vt fortunæ sæuientis modum, ita spem quoque melioris eiusdem, ac præsentis quietem. Scias licet ea demum fulmina esse iustissima, quæ etiam percussi colunt.

CAP. XXXIIII. HIC itaque princeps, qui publicū omnium hominum solatium est, aut me omnia fallunt, aut iam recreauit animum tuum, & tam magno vulneri maiora adhibuit remedia: iā te omni cōfirmauit modo: iam omnia exempla quibus ad animi æquitatem compelleris, tenacissima memoria retulit:

retulit: iam omnium præcepta sapientum assuetâ sibi facundiâ explicuit. Nullus itaque melius has alloquendi partes occupauerit. aliud habebunt hoc dicente pondus verba, velut ab oraculo emissa, omnem vim doloris tot diuina eius confundet auctoritas. Hunc itaque tibi puta dicere: Non te solum fortuna desumpsit sibi, quem tam graui afficeret iniuria. Nulla domus in toto orbe terrarum aut est aut fuit sine aliqua comploratione. Transibo exempla vulgaria: quæ etiam si minora, tamen mira sunt. Ad fastos te & annales perducam publicos. Vides omnes has imagines, quæ impleuere Cæsareum atriū? nulla non harum aliquo suorum incommodo insignis est: nemo non ex istis in ornamentum sæculorum refulgentibus viris, aut desiderio suorum tortus est, aut à suis cum maximo animi cruciatu desideratus est. Quid tibi referam Scipionem Africanum, cui mors fratris in exilio nuntiata est? Is frater qui eripuit fratrem carcere, non potuit eripere fato: & quàm impatiens iniuriæ pietas Africani fuerit, cunctis apparuit. Eodem enim die quo viatoris manibus fratrem abstulerat, tribuno quoque plebis priuatus intercessit. tam magno tamen fratrem desiderauit hic animo, quàm defenderat. Quid referam AEmilianum Scipionem, qui vno penè eodémque tempore spectauit patris triumphū, duorúmque fratrum funera? adolescentulus tamen, ac propemodum puer, tanto animo tulit illam familiæ suæ, super ipsum Pauli triumphum concidentis, subitam vastitatem, quanto debuit ferre vir in hoc natus, ne vrbi Romanæ aut Scipio deesset, aut Carthago superesset.

CAP. XXXIIII. QVID referam duorum Lucullorum diremptam morte concordiā? Quid Pompeios? quibus ne hoc quidem sæuiens reliquit fortuna, vt vna denique conciderent ruina. Vixit Sextus Pompeius primùm sorori superstes, cuius morte optimè cohærentis Romanæ pacis vincula resoluta sunt. Idémque vixit superstes optimo fratri, quem fortuna in hoc erexerat, ne minùs altè eum deiiceret, quàm patrem deiecerat: & post hunc tamen casum non tantum dolori, sed bello suffecit. Innumerabilia vndique exempla separatorū morte fratrum succurrunt: immo contra vix vlla vnquam horum paria conspecta sunt vnà senescētia. sed contentus nostræ domus exemplis ero. Nemo enim tam expers erit sensus ac sanitatis, vt fortunam vlli queratur luctum intulisse, quam sciet etiam Cæsarum lacrimas concupisse. Diuus Augustus amisit Octauiam sororem carissimam: & ne ei quidem rerum natura lugendi necessitatem abstulit, cui cælum destinauerat: immo vero idem omni genere orbitatis vexatus, sororis filium successioni præparatum suæ perdidit. Denique ne singulos eius luctus enumerem, & generos ille amisit, & liberos, & nepotes. Ac nemo magis ex omnibus mortalibus hominem esse se, dum inter homines erat, sensit: tamen tot tantósque luctus cepit rerum omnium pa-

genus humanum placuit consumere; si Romanum adhuc nomen propitia respicit; hunc principem, lapsis hominum rebus datum, sicut omnibus mortalibus, sibi esse sacrosanctum velis. Discas ab illo clementiam, atq. à mitissimo omnium principe mitis fieri. Debes itaque omnes intueri eos, quos paulo antè retuli, aut ascitos cœlo, aut proximos, & ferre æquo animo fortunam, ad te quoque porrigentem manus: quas ne ab eis quidem per quos iuramus, abstinet. Debes illorum imitari firmitatem in perferendis & euincendis doloribus, & in quantum modo homini fas est, per diuina ire vestigia. Quamuis in aliis rebus dignitatum magna discrimina sint, virtus in medio posita est: neminem dedignatur, qui modò dignum se illa iudicet. Optimè certè illos imitaberis, qui cùm indignari possent non esse ipsos expertes huius mali, tamen in hoc vno se ceteris exæquari hominibus nõ iniuriam, sed ius mortalitatis iudicauerunt; tulerúntque nec nimis acerbè & asperè quod acciderat, nec molliter & effeminatè. Nam & non sentire mala sua, non est hominis; & non ferre, non est viri. Non possum tamen cùm omnes circumierim Cæsares, quibus fortuna fratres & sorores eripuit, hunc præterire ex omni Cæsarum numero excerpendum, quem rerum natura in exitium opprobriúmque humani generis edidit, à quo imperium euersum funditus, principis pijssimi recreat clementia. C. Cæsar, amissa sorore Drusilla, is homo qui non magis dolere quàm gaudere principaliter posset, conspectum conuersationémque ciuium suorum profugit, exequiisque sororis suæ non interfuit, iusta sorori non præstitit, sed in Albanum suum secessit. At foro & aduocatis, & huiusmodi aliis occupationibus acerbissimi funeris leuabat mala. Pro pudor imperii, principis Romani lugentis sororem, alea solatium animi fuit! Idem ille Caius furiosa inconstantia, modò barbam capillúmq. submittens, modò Italiæ ac Siciliæ oras errabundus permetiens, & nunquam satis certus vtrum lugeri vellet, an coli sororem. Eodem enim tempore quo templa illi constituebat ac puluinaria, eos qui parum mœsti fuerant, crudelissima afficiebat animaduersione. Eadem enim intemperie animi aduersarum rerum ictus ferebat, qua secundarum elatus euentu, supra humanum intumescebat modum. Procul istud exemplum ab omni Romano viro, luctum suum aut intempestiuis auocare lusibus, aut sordium ac squalloris fœditate irritare, aut alienis malis oblectare, minimè humano solatio. Tibi verò nihil ex consuetudine mutandum tua. Quoniam quidem ea instituisti amare studia, quæ & optimè felicitatem extollunt, & facillimè minuunt calamitatem: eadémque & ornamenta hominum maxima sunt, & solatia.

CAP. XXXVII. NVNC itaque te studiis tuis immerge altiùs, nunc illa tibi velut munimenta animi circumda, nec ex vlla tui parte inueniat introitum dolor. Fratris quoque tui produci memo-

memoriam aliquo scriptorum monumento tuorum. Hoc enim vnum est rebus humanis opus, cui nulla tempestas noceat, quod nulla consumat vetustas. Cetera, quæ per constructionem lapidū, & marmoreas moles, aut terrenos tumulos in magnā eductos altitudinem constant, non propagabunt longam diem: quippe & ipsa intereunt. Immortalis est ingenii memoria: hanc tuo fratri largire, in hac eum colloca. melius illum duraturo semper consecrabis ingenio, quàm irrito dolore lugebis. Quod ad ipsam fortunam pertinet, etiamsi nunc agi apud te causa eius non potest: omnia enim illa quæ nobis dedit, ob hoc ipsum quòd aliquid eripuit, inuisa sunt: tunc tamen erit agenda, cū primùm æquiorem te illi iudicē dies fecerit: tunc enim poteris in gratiam cum illa redire. Nā multa prouidit, quibus hanc emendaret iniuriam. Multa etiam nunc dabit, quibus redimat. Denique ipsum quod abstulit, ipsa dederat tibi. Noli ergo contra te ingenio vti tuo, noli adesse dolori tuo. Potest quidem eloquentia tua, quæ parua sunt approbare pro magnis: rursus magna attenuare, & ad minimā deducere. Sed aliò ista vires seruet suas, nunc tota se in solatium tuum conferat. Sed tamen dispice, ne hoc iam quoq. sit superuacuum. Aliquid enim à nobis natura exigit: plus vanitate contrahitur. Nunquam autem ego à te, ne ex toto mæreas, exigam. Et scio inueniri quosdam duræ magis quàm fortis prudentiæ viros, qui negent doliturum esse sapiētem. Hi verò videntur nunquam in huiusmodi casum incidisse. Alioquin excussisset illis fortuna superbam sapientiam, & ad confessionem eos veri etiam inuitos compulisset. Satis præstiterit ratio, si id vnum ex dolore, quod & superest & abundat, exciderit. Nam vt quidem nullum omnino esse eum patiatur, nec sperandum vlli, nec concupiscendum est. Hunc potius modum seruet, qui nec impietatem imitetur, nec insaniam: & nos in eo teneat habitu, qui & piæ mentis est, nec emotæ. Fluant lacrimæ, sed eædem desinant: trahantur ex imo pectore gemitus, sed iidem & finiantur. Sic rege animum tuum, vt & sapientibus te approbare possis, & fratribus. Effice vt frequenter fratris tui memoriam tibi velis occurrere, vt illum & sermonibus celebres, & assidua recordatione repræsentes tibi. Quod ita denique consequi poteris, si tibi memoriam eius iucundam magis quàm flebilem feceris. Naturale est enim, vt semper animus ab eo refugiat ad quod cum tristitia reuertitur. Cogita modestiam eius, cogita in rebus agendis solertiam, in exequendis industriam, in promissis cōstantiam. Omnia dicta eius ac facta & aliis expone, & tibimet ipse commemora. Qualis fuerit cogita, qualisque sperari potuerit. Quid enim de illo non tutò sponderi fratre posset? Hæc, vtcunque potui, longo iam situ obsoleto & hebetato animo composui: quæ si aut parum respondere ingenio tuo, aut parum medendo dolori videbuntur, cogita quàm non facilè Latina ei verba succurrant, quem Barbarorum inconditus grauisque fremitus circumsonat.

L. AN-

L. ANNÆI SENECÆ

AD MARCIAM,

De consolatione,

LIBER VNVS.

CAPVT I.

NISI te, Marcia, scirem tam longè ab infirmitate muliebris animi, quàm à cæteris vitiis recessisse, & mores tuos velut antiquum aliquod exemplar aspici; non auderem obuiam ire dolori tuo, cui viri quoque libenter hærent & incumbunt. Nec spem concepissem tam iniquo tempore, tam iniquo iudice, tam inuidioso crimine, posse me efficere, vt fortunam tuam absolueres. Fiduciam mihi dedit exploratum iam robur animi, & magno experimento approbata virtus tua. Non est ignotum, qualem te in persona patris tui gesseris; quem non minùs quàm liberos dilexisti: excepto eo, quòd non optabas superstitem; nec scio an & optaueris. Permittit enim sibi quædam & contra bonum morem magna pietas. Mortem A. Cremutii Cordi, parentis tui, quantum poteras inhibuisti. Postquam tibi aperuit, inter Seianianos satellites illam vnam patere seruitutis fugam, non fauisti consilio eius, sed dedisti manus: victàque fudisti lacrimas clam, & gemitus deuorasti quidem, non tamen hilari fronte texisti: & hoc illo sæculo, quo magna pietas erat, nihil impiè facere. Vt verò aliquam occasionem mutatio temporum dedit, ingenium patris tui, de quo sumptum erat supplicium, in vsum hominum reduxisti, & à vera illum vindicasti morte: ac restituisti in publica monumenta libros, quos vir ille fortissimus sanguine suo scripserat. Optimè meruisti de Romanis studiis: magna illorum pars arserat: optimè de posteris, ad quos veniet incorrupta rerum fides, auctori suo magno imputata: optimè de ipso, cuius viget vigebitque memoria, quamdiu fuerit in pretio Romana cognosci, quamdiu quisquam erit, qui reuerti velit ad acta maiorum, quamdiu quisquam, qui velit scire, quid sit vir Romanus, qui subactis iam ceruicibus omnium, & ad Seianianum iugum adactis, indomitus sit homo, ingenio, animo, manu liber. Magnum mehercule detrimentum respublica ceperat, si illum ob duas artes pulcherrimas in obliuio-

huiusmem coniectum, eloquentiam & libertatem, non eruisses. Legitur, floret, in manus hominum, in pectora receptus, vetustatem nullam timet. At illorum carnificum cito scelera, quibus solis memoriam meruerunt, tacebuntur. Hæc magnitudo animi tui vetuit me ad sexum tuum respicere; vetuit ad vultum, quem tot annorum continua tristitia, vt semel obduxit, tenet. Et vide quàm non surrepam tibi, nec fucum facere affectibus tuis cogitem. Antiqua mala in memoriam reduxi, & vt scire hanc quoque plagam esse sanandam? ostendi tibi æquè magni vulneris cicatricem. Alii itaque molliter agant,& blandiantur: ego confligere cum tuo mœrore constitui, & defessos exhaustosque oculos, si verum audire vis, magis iam ex consuetudine, quàm ex desiderio fluentes continebo: si fieri potuerit, fauente te remediis tuis: sin minus, vel inuita, teneas licet & amplexeris dolorem tuum, quem tibi in filii locum superstitem fecisti. Quis enim erit finis? Omnia in superuacuum tentata sunt. Fatigatæ allocutiones amicorum, auctoritates magnorum & affinium tibi virorum; studia, hereditarium & paternum bonum, surdas aures irrito ac vix ad breuem occupationem proficiente solatio transeunt. Illud ipsum naturale remedium temporis, quod maximas ærumnas componit, in te vna vim suam perdidit. Tertius iam præteriit annus, cùm interim nihil ex primo illo impetu cecidit. renouat se & corroborat quotidie luctus: & iam sibi ius mora fecit, eòque adductus est, vt putet turpe desinere. Quemadmodum omnia vitia penitus insidunt, nisi dum surgunt, oppressa sint: ita quoque hæc tristia,& misera, & in se sæuientia, ipsa nouissimè acerbitate pascuntur; & fit infelicis animi praua voluptas, dolor. Cupissem itaque primis temporibus ad istam curationem accedere. leuiore medicina fuisset oriens adhuc restinguenda mali vis: vehementius contra inueterata pugnandum est. Nam vulnerum quoque sanitas facilis est, dum à sanguine recentia sunt: tunc & vruntur,& in altum reuocantur, & digitos scrutantium recipiunt: vbi corrupta in malum vlcus verterunt, difficiliùs curantur. Non possum nunc per obsequium nec molliter assequi tam durum dolorem. Frangendus est.

CAP. II. SCIO, à præceptis incipere omnes qui monere aliquem volunt,& in exempla desinere. Mutare hunc interim ordinem expedit. Aliter enim cum alio agendum est. Quosdam ratio ducit: quibusdam nomina clara opponenda sunt, & auctoritas, quæ liberum non relinquat animum ad speciosa stupentem. Duo tibi ponam ante oculos maxima & sexus tui, & sæculi nostri exempla: alterius feminæ, quæ se tradidit ferendam dolori: alterius quæ pari affecta casu, maiore damno, non tamen dedit lõgum in se malis suis dominium, sed cito animum in sedem suam reposuit. Octauia & Liuia, altera soror Augusti, altera vxor, amiserunt filios iuuenes, vtraque spe futuri principis certa. Octauia Marcellum, cui & auunculus & so-

cer

cer incumbere cœperat, in quem onus imperii reclinaret, adolescentem animo alacrem, ingenio potentem, frugalitatis continentiæque in illis aut annis aut opibus non mediocriter admirandæ, patientem laboris, voluptatibus alienum, quantumcunque imponere illi auunculus, & (vt ita dicam) inædificare voluisset, laturum. Bene legerat nulli cessura ponderi fundamenta. Nullum finem per omne vitæ suæ tempus flendi gemendique fecit. Nec vllas admisit voces salutare aliquid afferentes. Ne auocari quidem se passa est, intenta in vnam rem & toto animo affixa, talis per omnem vitam fuit, qualis in funere. non dico non ausa consurgere, sed alleuari recusans: secundam orbitatem iudicans, lacrimas omittere. Nullam habere imaginem filii carissimi voluit, nullam sibi fieri de illo mentionem. Oderat omnes matres, & in Liuiam maximè furebat: quia videbatur ad illius filium transisse, sibi promissa felicitas. Tenebris & solitudini familiarissima, ne ad fratrem quidem respiciens, carmina celebrandæ Marcelli memoriæ composita, aliósque studiorum honores reiecit, & aures suas aduersus omne solatium clausit, à sollemnibus officiis seducta, & ipsam magnitudinis fraternæ nimis circumlucentem fortunam exosa, defodit se, & abdidit. Assidentibus liberis, nepotibus, lugubrem vestem non deposuit, non sine contumelia omnium suorum, quibus saluis orba sibi videbatur.

CAP. III. LIVIA amiserat filium Drusum, magnum futurum principem, iam magnum ducem. Intrauerat penitus Germaniam, & ibi signa Romana fixerat, vbi vix vllos esse Romanos notum erat. In expeditione victos decesserat, ipsis illum hostibus ægrum cum veneratione & pace mutua prosequentibus, nec optare quod expediebat audentibus. Accedebat ad hanc mortem, quam ille pro Rep. obierat, ingens ciuium prouinciarúmque, & totius Italiæ multitudo, per quam effusis in officium lugubre municipiis, coloniisque, vsq. in vrbem ductum erat funus triumpho simillimum. Non licuerat matri vltima filii oscula gratúmque extremi sermonem oris haurire, longo itinere reliquias Drusi sui prosecutæ, tot per omnem Italiam ardentibus rogis, quasi totiens illum amitteret, irritatæ. Vt primùm tamen intulit tumulo, simul & illum, & dolorem suum posuit: nec plus doluit quàm aut honestum erat, aut Cæsare, aut æquo maius. Non desiit itaque Drusi sui celebrare nomen, vbique illum sibi priuatim publicéque repræsentare, & libentissimè de illo loqui, de illo audire: cùm memoriã alterius nemo posset retinere, quin illã tristẽ sibi redderet. Elige itaq. vtrum exẽplum putas probabilius. si illud prius sequi vis, eximis te numero viuorũ. Auersaberis & alienos liberos & tuos, ipsúmq. desiderans, triste matribus omen occurres. Voluptates honestas permissas, tanquã parũ decoras fortunæ tuæ reiiciẽs, inuisã habebis lucẽ: & ætati tuæ, quod non præcipitet te quã primum, & finiat, infestissima eris. Quod turpissimũ alienissimũq. est

est animo tuo, in meliorem noto partem, ostendes te viuere nolle, mori non posse. Si ad hoc maximæ feminæ te exemplum applicueris, moderatius ac mitius, non eris in ærumnis, nec te tormentis macerabis. Quæ enim, malum, amentia est, pœnas à se infelicitatis exigere, & mala sua augere? Quam in omni vita seruasti, morum probitatem & verecundiam, in hac quoque re præstabis. Est enim quædam & dolendi modestia. Illum ipsum iuuenem dignissimum quiete, semper nominans, cogitansque, meliore pones loco, si matri suæ, qualis viuus solebat, hilaris, & cum gaudio occurrat.

CAP. IIII. NEC te ad fortiora ducam præcepta, vt inhumano ferre humana iubeam modo, vt ipso funebri die oculos matris exsiccem. Ad arbitrum tecum veniam. Hoc inter nos quæritur, vtrum magnus esse debeat an perpetuus dolor. Non dubito, quin Liuiæ Augustæ, quam familiariter coluisti, magis tibi placeat exemplum. Illa te ad suum consilium vocat: illa in primo feruore, cùm maximè impatientes ferocésque sunt miseriæ, se consolandam Areo philosopho viri sui præbuit: & multum eam rem profuisse sibi confessa est: plus quàm populum Romanum, quem nolebat tristem tristitia sua facere: plus quàm Augustum, qui subducto altero adminiculo titubabat, nec luctu suorum inclinandus erat: plus quàm Tiberium filium, cuius pietas efficiebat, vt in illo acerbo & defleto gentibus funere nihil sibi nisi numerum deesse sentiret. Hic, vt opinor, aditus illi fuit, hoc principium apud feminam opinionis suæ custodem diligentissimam. Vsque in hunc diem Liuia (quantum quidem ego sciam, assiduus viri tui comes, cui non tantùm quæ in publicum emittuntur, nota sunt, sed omnes quoque secretiores animorum vestrorum motus) dedisti operam ne quid esset quod in te quisquam reprehenderet. Nec id in maioribus modò obseruasti, sed in minimis, ne quid faceres, cui famam liberrimam principum iudicem, velles ignoscere. Nec quicquam pulchrius existimo in fastigio collocatis, quàm multarum rerum veniam dare, nullius petere. Seruandus itaque tibi in hac re tuus mos est, ne quid committas quod minùs aliteíve factum velis.

CAP. V. DEINDE oro atque obsecro, ne te difficilem amicis & intractabilem præstes. Non est enim quod ignores, omnes hos nescire quemadmodum se gerant: loquantur aliquid coram te de Druso, an nihil: ne aut obliuio clarissimi iuuenis illi faciat iniuriam, aut mentio tibi. Cùm secessimus, & in vnum conuenimus, facta eius dictaque quanto meruit suspectu celebramus. Coram te altum nobis de illo silentium est. Cares itaque maxima voluptate, filii tui laudibus; quas non dubito quin vel impendio vitæ, si potestas detur, in æuum omne sis prorogatura. Quare patere, immo accerse sermones, quibus ille narretur; & apertas aures præbe ad nomen memoriamque filii tui: nec hoc graue duxeris, ceterorum more, qui in eiusmodi casibus

sibus partem mali putant, audi-te solitia. Nunc incubuisti tota in alteram partem, & oblita meliorum, fortunam tuam, qua deterior est, aspicis. Non conuertis te ad conuictus filii tui, occursúsque iucundos, non ad pueriles dulcésque blanditias, non ad incrementa studiorum. Vltimam illam faciem rerum premis. In hanc, quasi parum ipsa per se horrida sit, quicquid potes congeris. Ne, obsecro te, concupieris peruersissimam gloriam, infelicissimam videri.

Cap. VI. Simul verò cogita, non esse magni animi, se rebus prosperis fortem gerere, vbi secundo cursu vita procedit. Nec gubernatoris quidem artem, tranquillum mare & sequens ventus ostendit. Aduersi aliquid incurrat oportet, quod animum probet. Proinde ne submiseris te, immo contra fige stabilem gradum: & quicquid onerum supra cecidit, sustine, primo duntaxat strepitu conterrita. Nulla re maior inuidia fortunæ fit, quàm æquo animo. Post hoc ostendit illi filium in columem', ostendit ex amisso nepotes. Tuum illîc Marcia negotium actum, tibi Areus assedit: te mutata persona consolatus est. Sed puta, Marcia, ereptum tibi amplius quàm vlla vnquam mater amiserit. Non permulceo te, nec extenuo calamitatem tuam. Si fletibus fata vincuntur, conferamus: eat omnis inter luctus dies: noctem sine somno tristitia consumat: ingerantur lacerato pectori manus, & in ipsam faciem impetus fiat: atque sese omni genere sæuitiæ, profectus mæror exerceat. Sed si nullis planctibus defuncta reuocantur, si sors immota, & in æternum fixa, nulla miseria mutatur, & mors tenet quicquid abstulit, desinat dolor qui perit. Regamur: nec nos ista vis transuersos auferat. Turpis est nauigii rector, cui gubernacula fluctus eripuit, qui fluctuantia vela deseruit, permisit tempestati nauem. At ille vel in naufragio laudandus, quem obruit mare clauum tenentem & obnixum.

Cap. VII. At enim naturale desiderium suorum est. Quis negat? quamdiu modicum est. nam in discessu, non solùm amissione, carissimorum necessarius morsus est, & firmissimorum quoque animorum contractio. Sed plus est quod opinio adiicit, quàm quod natura imperauit. Aspice mutorum animalium quàm concitata sint desideria, & tamen quàm breuia. Vaccarum vno die alteróve mugitus audiuntur. Nec diutiùs equarum vagus ille amensque discursus est. Feræ cùm vestigia catulorum consectatæ sunt, & siluas peruagatæ, cùm sæpe ad cubilia expilata redierint, rabiem intra exiguum tempus extinguunt. Aues cùm stridore magno inanes nidos circumfremuerunt; intra momentum tamen quietæ, volatus suos repetunt. Nec vlli animali longum fœtus sui desiderium est, nisi homini, qui adest dolori suo: nec tantum quantum sentit, sed quantum constituit, affligitur. Vt scias autem non esse hoc naturale, luctibus frangi, primùm magis feminas quàm viros; magis barbaros, quàm placidos eruditæq. gentis

homi-

homines, magis indoctos quàm doctos, eadem orbitas vulnerat. Atqui ea quæ à natura vim acceperunt, eandem in omnibus seruant. Apparet non esse naturale, quod varium est. Ignis omnes ætates, omnium vrbium ciues, tam viros quàm feminas, vret: ferrum in omni corpore exhibebit secandi potentiam. Quare? quia vires à natura datæ sunt, quæ nihil in personam constituit. Paupertatem, luctum, orbationem alius aliter sentit, prout illum consuetudo infecit: & imbecillum impatientémque reddit præsumpta opinio de non timendis terribilis.

Cap. VIII. Deinde quod naturale est, non decrescit mora. Dolorem dies consumit, licet contumacissimum; quotidie insurgentem, & contra remedia efferuescentem, tamen illum efficacissimum mitigandæ ferociæ tempus eneruat. Manet quidem tibi, Marcia, etiamnum ingens tristitia, & iam videtur duxisse callum, non illa concitata, qualis initio fuit, sed pertinax & obstinata. Tamen hanc quoque ætas tibi minutatim eximet: quotiens aliud egeris, animus relaxabitur. nunc te ipsa custodis. Multum autem interest, vtrùm tibi permittas mærere, an imperes. Quanto magis hoc morum tuorum elegantiæ conuenit, finem luctus potiùs facere, quam expectare: nec illum opperiri diem quo te inuita dolor desinat? ipsa illi renuntia.

Cap. IX. Vnde ergo tanta nobis pertinacia in deploratione nostri: si id non fit naturæ iussu? quod nihil nobis mali, antequam eueniat, proponimus, sed vt immunes ipsi, & aliis pacatius ingressi iter, alienis non admonemur casibus, illos esse communes. Tot præter domum nostram ducuntur exequiæ: de morte non cogitamus. tot acerba funera; nos togam nostrorum infantium, nos militiam & paternæ hereditatis successionem animo agitamus. Tot diuitum subita paupertas in oculos incidit: & nobis nunquam in mentem venit, nostras quoq. opes æquè in lubrico positas. Necesse est itaque magis corruamus, qui quasi ex inopinato ferimur. Quæ multo antè prouisa sunt, languidiùs incurrunt. Vis tu scire te ad omnes expositam ictus stare, & illa quæ alios tela fixerunt, circa te vibrasse? velut murum aliquem, aut obsessum multo hoste locum, & arduum ascẽsu, semermis adeas, expecta vulnus, & illa superne volantia cum sagittis pilisq. saxa, puta in tuum vibrata caput. Quotiens aut ad latus, aut post tergum ceciderint, exclama: Nõ decipies me fortuna, nec securam aut negligentem opprimes. Scio quid pares. alium percussisti, me petisti. Quis vnquam res suas quasi periturus aspexit? Quis vnquam nostrûm de exilio, de egestate, de luctu cogitare ausus est? Quis non, si admoneatur vt de suis cogitet, tanquam dirum omen respuat, & in capita inimicorum aut ipsius intempestiui monitoris abire illa iubeat? Non putaui futurum. Quicquam tu putas non futurum, quod multis scis posse fieri, quod multis vides euenisse? Egregium versum audi, & dignum Publio:

Cui-

Cuivis potest accidere, quod cuiquam potest.

Ille amisit liberos: & tu amittere potes. Ille damnatus est: & tua innocentia sub ictu est. Hic nos error decipit, hic effeminat, dum patimur, quæ nunquam pati nos posse præuidimus. Aufert vim præsentibus malis, qui futura prospexit.

CAP. X. QVICQVID est hoc, Marcia, quod circa nos aduenticio fulget, liberi, honores, opes, ampla atria, & exclusorum clientium turba, referta vestibula, clara, nobilis, aut formosa coniux; cæteráque ex incerta & mobili sorte pendētia: aliena commodatáque apparatus sunt. nihil horum dono datur: collatitiis, & ad dominos redituris instrumentis scæna adornatur. Alia ex his primo die, alia secundo referentur: pauca vsque ad finem perseuerabunt. Ita non est quod nos suspiciamus, tanquam inter nostra positi: mutuo accepimus. Vsus fructus noster est, cuius tempus ille arbiter muneris sui temperat. Nos oportet in promptu habere, quæ in incertum diem data sunt, & appellatos, sine querela reddere. Pessimi est debitoris, creditori facere conuicium. Omnes ergo nostros, & quos superstites lege nascendi optamus, & quos præcedere iustissimum ipsorum votorum est, sic amare debemus, tanquam nihil nobis de perpetuitate, immo nihil de diuturnitate eorum promissum sit. Sæpe admonendus est animus, amet vt recessura, immo tanquam recedentia. Quicquid à fortuna datum est, tanquam exemplo abiturum possideat. Rapite ex liberis voluptates, fruendos vos inuicem liberis date, & sine dilatione omne gaudium haurite. Nihil de hodierna die promittitur. Nimis magnam aduocationem dedi. Nihil de hac hora. festinandum est. Instat à tergo mortuani deficiet iste comitatus. Iam contubernia ista sublato clamore soluentur. Rapina rerum omnium est. Miseri nescitis fuga viuere. Si mortuum tibi filium doles, eius temporis quo natus est, crimen est. Mors enim illi nascenti determinata est. In hanc legem datus, hoc fatum ab vtero statim prosequebatur. In regnum fortunæ, & quidem durum atque inuictum, peruenimus; illius arbitrio digna atque indigna passuri: corporibus nostris impotenter, contumeliosè, crudeliter abutetur: alios ignibus peruret, vel in pœnam admotis, vel in remedium; alios nudos mari iactabit, & luctatos cum fluctibus, ne in harenam quidem aut litus explodet, sed in alicuius ventrem immensæ beluæ detrudet. Alios morborum variis generibus emaceratos, diu inter vitam mortemque detinebit: vt varia & libidinosa, mancipiorúmque suorum negligens domina, & pœnis & muneribus errabit. Quid opus est partes deflere? Tota vita flebilis est. Vrgebunt noua incommoda, priusquam veteribus satisfeceris. Moderandus est itaque vobis animus ad hæc maximè quæ immoderatè fertis; & in metus, & in dolores humanum pectus dispensandum.

CAP. XI. QVAE demum ista tua

tuæ publicæque condicionis oblivio est? Mortalis nata es, mortales peperisti: putre ipsa fluidúmque corpus, & casibus morbísque repetita, sperasti tam imbecilla materia solida & æterna gestasse? Decessit filius tuus, id est, decucurrit ad hūc finem, ad quem, quæ feliciora partu tuo putas, properant. Huc omnis ista quæ in foro litigat, in theatris desidet, in templis precatur turba, dispari gradu vadit. Et quæ veneraris, & quæ despicis, vnus exæquabit cinis. Hoc iubet illa Pythicis oraculis ascripta vox: Nosce te. Quid est homo? quodlibet quassum vas, & quodlibet fragile; iactatu, non tempestate magna, vt dissiperis, est opus. Vbicunque arietaueris, solueris. Quid est homo? imbecillum corpus, & fragile, nudum, suapte natura inerme, alienæ opis indigens, ad omnem fortunæ contumeliam proiectum: cùm bene lacertos exercuit, cuiuslibet feræ pábulum, cuiuslibet victima, ex infirmis fluidísque contextum, & lineamentis exterioribus nitidum, frigoris, æstus, laboris impatiēs: ipso rursus situ & otio iturum in tabem; alimenta metuens sua, quorum modò inopiâ, modò copiâ rumpitur. Anxiæ solicitæque tutelæ, precarii spiritus, & malè hærentis, quia parum repentinum audiet, ex improuiso sonus auribus grauis excutit. Soli semper sibi nutrimentum vitiosum & inutile. Miramur in hoc mortem vnius, quâ singulis opus est? Numquid enim vt concidat, res magni molimenti est? Odor illi sapórque & lassitudo & vigilia, & humor, & cibus, & sine quibus viuere non potest, mortifera sunt. Quocunque se mouet, infirmitatis suæ statim conscium, non omne cælum ferens, aquarum nouitatibus, flatúque non familiaris auræ, & tenuissimis causis atque offensionibus morbidum, putre, cassum, à fletu vitam auspicatum: cùm interim quantos tumultus hoc tam contemptum animal mouet? in quantas cogitationes oblitum conditionis suæ venit? Immortalia, æterna volutat animo, & in nepotes pronepotésque disponit: cùm interim longa conantem eum fatum opprimit, & hoc quod senectus vocatur, pauci sunt circuitus annorum.

Cap. XII. Dolor tuus, ô Marcia, si modò illi vlla ratio est, vtrùm sua spectat incommoda, an eius qui decessit? Vtrumne amisso filio mouet quòd nullas ex illo voluptates cepisti: an quòd maiores, si diutius vixisset, percipere potuisti? Si nullas te percepisse dixeris, tolerabilius efficies detrimentum tuum. Minùs enim homines desiderant ea, ex quibus nihil gaudii lætitiæque perceperant. Si confessa fueris percepisse magnas voluptates, oportet te non de eo quod detractum est queri, sed de eo gratias agere quod collegisti. Prouenerunt enim satis magni fructus laborum tuorum ex ipsa educatione: nisi fortè hi qui catulos auésque, & friuola animorum oblectamenta, summâ diligentiâ nutriunt, fruuntur aliqua voluptate ex visu tactúque & blanda adulatione mutorum: liberos nutrientibus non fructus educationis ipsa educatio est. Licet itaque tibi nihil industria

eius

eius contulerit, nihil diligentia custodierit, nihil prudentia quæsierit ipsum quod habuisti, quod amasti, fructus est. At potuit longior esse, & maior. Melius tamen tecum actum est, quàm si omnino non contigisset. Quoniam si ponatur electio, vtrum satius sit, non diu felicem esse, an nunquam: melius est, discessura nobis bona, quàm nulla, contingere. Vtrumne malles degenerem aliquem, & numerum tantùm nomènque filii expleturum habuisse, an tantæ indolis, quantæ tuus fuit? Iuuenis cito prudens, cito pius, cito maritus, cito pater, cito curio, cito sacerdos, omnia tam propera. Nulli fere & magna bona & diuturna contingunt. Non durat, nec ad vltimum exit, nisi lenta felicitas. Filium tibi dii immortales non diu daturi, statim talem dederunt, qualis diu effici potest. Ne illud quidem dicere potes, electam te à diis, cui frui non liceret filio. Circumfer per omnem notorum & ignotorum frequentiam oculos, occurrent tibi vbique maiora. Senserunt ista magni duces, senserunt principes. Ne deos quidem fabulæ immunes reliquerunt: puto vt nostrorum funerum leuamentum esset, etiam diuina concidere. Circumspice, inquam, omnes: nullam tam miseram nominabis domum, quæ non inueniat in miseriore solatium. Non, mehercule, tam male de moribus tuis sentio, vt putem posse te leuius pati casum tuum, si tibi ingentem numerum lugentium produxero. Maliuoli solatii genus est, turba miserorum.

Quosdam tamen referam: non vt scias hoc solere hominibus accidere: ridiculum est enim, mortalitatis exempla colligere: sed vt scias fuisse multos, qui lenierunt aspera, ferendo placidè. A felicissimo incipiam. L. Sylla filium amisit: nec ea res aut malitiam eius & acerrimam virtutem in hostes ciuésque contudit: aut effecit vt cognomen illud vsurpasse falsò videretur, quod amisso filio assumpsit: nec odia hominum veritus, quorum malis, illius nimis secundæ res constabant, nec inuidiam deorum, quorum illud crimen erat, Sylla tam felix. Sed istud inter res nondum iudicatas habeatur, qualis Sylla fuerit: etiam inimici fatebuntur, bene illum arma sumpsisse, bene posuisse: hoc de quo agitur, constabit, non esse maximum malum, quod etiam ad felicissimos peruenit. Nec nimis admiretur Græcia illum patrem, qui in ipso sacrificio nuntiata filii morte, tibicinem tantùm tacere iussit, & coronam capiti detraxit: cetera ritè perfecit.

CAP. XIII. PVLVILLVS hoc fecit Pontifex, cui postem tenenti & Capitolium dedicanti mors filii nuntiata est: quam ille exaudisse dissimulauit, & sollemnia Pontificalis carminis verba concepit, gemitu non interrumpente precationem, & ad filii sui nomen, Ioue propitiato. Putasses eius luctus aliquem finem esse debere, cuius primus dies, primus impetus ab altaribus publicis, & fausta nuncupatione non abduxit patrem. Dignus mehercule fuit memorabili dedicatione, dignus am-

amplissimo sacerdotio, qui colere deos ne iratos quidem desiit. Idem tamen, vt rediit domum, & impleuit oculos, & aliquas voces flebiles misit: & peractis quæ mos erat præstare defunctis, ad Capitolium hilari rediit vultu. Paulus circa illos nobilissimi triumphi dies, quo victum ante currum egit Persen, duos filios in adoptionem dedit: quos sibi seruauerat, extulit. Quales retentos putas, cùm inter commodatos Scipio fuisset? Non sine motu vacuum Pauli currum populus Romanus aspexit. Concionatus est tamen, & egit diis gratias, quòd compos voti factus esset. Precatum enim se, vt si quid ob ingentem victoriam inuidiæ dandum esset, id suo potius quàm publico damno lueretur. Vides quàm magno animo tulerit; orbitati suæ gratulatus est. Ecquem magis poterat mouere tanta mutatio? solatia simul atque auxilia perdidit. Non contigit tamen tristem Paulum Persæ videre.

CAP. XIIII. QVID nunc te per innumerabilia magnorum virorum exempla ducam, & quæram miseros? quasi nō difficilius sit, inuenire felices. Quota quæque domus vsque ad exitum omnibus partibus suis cōstitit, in qua non aliquid turbatum sit? Vnum quemlibet annum occupa: & ex eo magistratus cita. Lucium, si vis, Bibulum, & C. Cæsarem, videbis inter collegas inimicissimos cōcordem fortunam. L. Bibuli, melioris quàm fortioris viri, duo simul filii interfecti sunt, Ægyptio quidem militi ludibrio habiti: vt non minus ipsa orbitate, auctor eius, digna res lacrimis esset. Bibulus tamen, qui toto honoris sui anno, ob inuidiam collegæ, domi latuerat, postero die quam geminum funus renuntiatum est, processit ad solita in publicum officia. Quid minus poterat, quā vnum diem duobus filiis dare? Tam citò liberorum luctum finiuit, qui consulatum anno luxerat. C. Cæsar cùm Britanniam peragraret, nec Oceano felicitatem suam continere posset, audiuit decessisse filiam, publica secum fata ducentem. In oculis erat iam Cn. Pompeius, non æquo laturus animo quenquam alium esse in Rep. magnum, & modum impositurus incrementis, quæ grauia illi videbantur, etiam cùm in commune crescerent: tamen intra tertium diem imperatoria obiit munia, & tam citò dolorem vicit, quàm omnia solebat.

CAP. XV. QVID aliorum tibi funera Cæsarum referam? quos in hoc mihi interim videtur violare fortuna, vt sic quoq. generi humano prosit: ostēdēs, ne eos quidem qui diis geniti, deósque genituri dicantur, sic suam fortunam in potestate habere, quemadmodum alienam. Diuus Augustus amissis liberis, nepotibus, exhausta Cæsarum turba, adoptione desertam domum fulsit. Tulit tamen fortiter, tanquam eius iam res ageretur, cuius cum maximè intererat, de diis neminem queri. Ti. Cæsar, & quem genuerat, & quem adoptauerat, amisit: ipse tamen pro rostris laudauit filium, stetitq. in conspectu posito corpore, interiecto tantummodo velamento, quod por-

pontificis oculos à funere arceret, & flente populo Romano non flexit vultum: experiendum se dedit Seiano ad latus stanti, quàm patienter posset suos perdere. Vides ne quanta copia virorum maximorum sit, quos non excepit hic omnia prosternens casus, in quos tot animi bona, tot ornamenta publicè priuatimque congesta erant? Sed videlicet it in orbem ista tempestas, & sine dilectu vastat omnia, agitque vt sua. Iube singulos conferre rationem, nulli contigit impunè nasci.

CAP. XVI. SCIO quid dicas. Oblitus es feminam te consolari, virorum refers exempla. Quis enim dixerit naturam maligne cum muliebribus ingeniis egisse, & virtutes illarum in arctum retraxisse? Par illis, mihi crede, vigor, par ad honesta libera facultas: laborem dolorémque ex æquo, si consueuere, patiuntur. In qua istud vrbe, dii boni, loquimur? in qua regem Romanis capitibus Lucretia & Brutus deiecerunt. Bruto libertatem debemus, Lucretiæ Brutum. In qua Clœliam, contempto hoste & flumine, ob insignem audaciam tantum non in viros transscripsimus. Equestri insidens statuæ in sacra via celeberrimo loco Clœlia exprobrat iuuenibus nostris puluinum ascendentibus, in ea illos vrbe sic ingredi, in qua etiam feminas equo donauimus. Quod si tibi vis exempla referri feminarum, quæ suos fortiter desiderauerunt, non ostiatim quæram. Ex vna tibi familia duas Cornelias dabo. Primam, Scipionis filiam, Gracchorum matrem. duodecim illa partus, totidem funeribus recognouit. & de ceteris facile est, quos nec editos, nec amissos ciuitas sensit: Ti. Gracchum & Caium, quos etiam qui bonos viros negauerit, magnos fatebitur, & occisos vidit & insepultos: consolantibus tamen miserámque dicentibus, Nunquam, inquit, non felicem me dicam, quæ Gracchos peperi. Cornelia Liuium Drusum, clarissimum iuuenem, illustris ingenii, vadentem per Gracchorum vestigia, imperfectis tot rogationibus, intra penates interemptum suos amiserat, incerto cædis auctore: tamen & acerbam mortem filii, & inultam tam magno animo tulit, quàm ipse leges tulerat. Iam cum fortuna in gratiam, Marcia, reueneris, si tela quæ in Scipiones Scipionúmque matres ac filios egit, quibus Cæsares petiit, ne à te quidem continuit. Plena & infesta variis casibus vita est: à quibus nulli longa pax, vix induciæ sunt. Quatuor liberos sustuleras, Marcia. Nullum autem, frustra cadet telum quod in confertum agmen immissum est. Mirum est tantam turbam non potuisse sine inuidia damnóve prætereuehi? At hoc iniquior fortuna fuit, quod non tantum filios eripuit, sed elegit. Nunquam tamen iniuriam dixeris, ex æquo cum potentiore diuidere: duas tibi reliquit filias, & harum nepotes: & ipsum quem maxime luges, prioris oblita, non ex toto abstulit. Habes ex illo duas filias, similes patri: si male fers, magna onera: si bene, magna solatia. In hoc te perduxit, vt illas

illas cùm videris, admonearis filii, non doloris. Agricola, euersis arboribus, quas aut ventus radicitus euulsit, aut contortus repentino impetu turbo perfregit, subolem ex illis residuam fouet, & amissarum semina statim plantasque disponit, & momento (nam vt in damna ita ad incrementa rapidum veloxque tempus est) adolescunt amissis lætiora. Has nunc Metilii tui filias in eius vicem substitue: & vacantem locum exple. Vnum dolorem, geminato solatio leua. Hæc quidem natura mortalium est, vt nihil magis placeat, quàm quod amissum est. Iniquiores sumus aduersus relicta, ereptorum desiderio. Sed si æstimare volueris, quàm tibi valdè fortuna, etiam cùm sæuierit, pepercerit, scies te habere plus quàm solatia. Respice tot nepotes, duas filias.

Cap. XVII. Hic illud quoque, Marcia, mouet me, si esset cuique pro moribus fortuna, nunquam mala bonos sequerentur: nunc video, exempto discrimine, & eodem modo malos bonosque iactari. Graue est tamen, quem educaueris iuuenem, iam matri, iam patri præsidium ac decus, amittere. Quis negat graue esse? sed humanum est. Ad hoc genita es vt perderes, vt perires, vt sperares, metueres, alios teque inquietares, mortem & timeres, & optares, &, quod est pessimum, nunquam scires cuius esses status. Si quis Syracusas petenti diceret: Omnia incommoda, omnes voluptates futuræ peregrinationis tuæ ante cognosce, deinde ita nauiga. Hæc sunt quæ mirari possis: videbis primùm ipsam insulam ab Italia angusto interscissam freto, quam continenti quondam cohæsisse constat: subitum illo mare irrupit, & *Hesperium Siculo latus abscidit*: deinde videbis (licebit enim tibi auidissimum maris verticem stringere) illam fabulosam, Charybdim dico, quamdiu ab austro vacat, quietam; at si quis inde venius spirauit, hiatu magno profundóque nauigia sorbentem. Videbis celebratissimum carminibus fontem Arethusam, nitidissimi ac perlucidi ad imum stagni, gelidissimas aquas profundentem: siue illas ibi primùm nascentes inuenit, siue immersum terris flumen integrum subter tot maria, & à confusione peioris vndæ seruatum reddidit. Videbis portum quietissimũ omnium, quos aut natura posuit in tutelam classium, aut adiuuit manus, sic tutum, vt ne maximarum quidem tempestatum furori locus sit. Videbis vbi Athenarum potentia fracta, vbi tot millia captiuorum, ille excisis in infinitam altitudinem saxis, nobilis carcer incluserat, & ipsam ingentem ciuitatem, & laxius territorium quàm multarum vrbium fines sint: tepidissima hiberna, & nullum diem sine interuentu solis. Sed cùm omnia ista cognoueris, grauis & insalubris æstas, hiberni cæli beneficia corrumpet. Erit Dionysius ille tyrannus, libertatis, iustitiæ, legum exitium, dominationis cupidus etiam post Platonem, vitæ etiam post exilium: alios vret, alios verberabit, alios ob leuem offensam, iubebit detruncari, accerset ad libidinem mares feminasque, & inter fœdos regiæ

jatem-

intemperantiæ greges parum erit simul binis coire. Audisti quid te inuitare possit, quid abs terrere. Proinde aut nauiga, aut resiste. Post hanc denunciationem, si quis dixisset intrare se Syracusas velle, satis ne iustam querelam de vllo, nisi de se habere posset, qui non incidisset in illa, sed prudens sciensq. venisset? Dicit omnibus nobis natura: Neminem decipio: Tu si filios sustuleris, poteris habere formosos, poteris & deformes: & si fortasse tibi multi nascentur, esse ex illis aliquis tam seruator patriæ quàm proditor poterit. Non est quod speres tantæ dignationis futuros, vt nemo tibi propter illos maledicere audeat. Propone tamen & tantæ futuros turpitudinis, vt ipsi maledictum sint. Nihil vetat illos tibi suprema præstare, & laudari te à liberis tuis: sed sic te para, tanquam in ignem positura, vel puerum, vel iuuenem, vel senem. Nil enim ad rem pertinent anni: quoniam nullum non acerbum funus est, quod parens sequitur.

Cap. XVIII. Post has leges propositas si liberos tollis, omni deos inuidia liberas, qui tibi nihil spoponderunt. Ad hanc imaginem agedum totius vitæ introitum referamus. Syracusas visere deliberanti tibi, quicquid delectare poterat, quicquid offendere, exposui: puta nascenti me tibi venire in consilium. Intratura es vrbem diis hominibusque communem, omnia complexam, certis legibus æternisque deuinctam, indefatigata cælestium officia voluentem. Videbis illic innumerabiles stellas, miraberis vno sidere omnia impleri; solem quotidiano cursu diei noctisque spatia signantem, annum in æstatem hiememque æqualiter diuidentem. Videbis nocturnam lunæ successionem à fraternis occursionibus lene remissumque lumen mutuantem, & modò toto ore terris imminentem, accessionibus damnisque mirabilem, semper proximæ dissimilem. Videbis quinque sidera diuersas agentia vias, & in contrarium præcipiti mundo nitentia: ex horum leuissimis motibus fortunæ populorum dependent; & maxima ac minima proinde formantur, prout æquum iniquumve sidus incessit. Miraberis conlecta nubila, & cadentes aquas, & obliqua fulmina, & cæli fragorem. Cùm satiatus spectaculo supernorum in terram oculos deieceris, excipiet te alia forma rerum, aliterque mirabilis. Hinc camporum in infinitum patentium fusa planicies: Hinc montium magnis & niualibus surgentium iugis, erecti in sublime vertices: deiectus fluminum, & ex vno fonte in Orientem Occidentemque defusi amnes, & summis cacuminibus nemora nutantia, & tantum siluarum cum suis animalibus, auiumque concentu dissono: Varii vrbium situs, & seclusæ nationes locorum difficultate, quarum aliæ se in erectos subtrahunt montes, aliæ ripis, lacu, vallibus, palude, circumfunduntur: adiuta cultu seges, & arbusta sine cultore fertilia, & riuorum lenis inter prata discursus, & amœni sinus, & litora in portum recedentia: sparsæ tot per vastum insulæ, quæ inter-

uentu suo maria distinguunt. Quid lapidum gemmarumque fulgor, & inter rapidorum torrentium arenas, aurum interfluens, & in mediis terris, medioque rursus mari nitentes ignium faces, & vinculum terrarum Oceanus, continuationem gentium triplici sinu scindens, & ingenti licentia exæstuans. Videbis his inquietis, & sine vento fluctuantibus aquis immani & fidem excedenti magnitudine terrentia animalia, quædam grauia & alieno se magisterio mouentia, quædam velocia, concitatis perniciora remigiis, quædam haurientia vndas, & magno prænauigantium periculo efflantia. Videbis hic nauigia, quas non nouere terras quærentia. Videbis nihil humanæ audaciæ intentatum; erisque ei spectatrix, & ipsa pars magna conantium: disces docebisque artes, alias quæ vitam instruant, alias quæ ornent, alias quæ regant. Sed istic erunt mille corporum & animorum pestes, & bella, & latrocinia, & venena, & naufragia, & intemperies cæli corporisque, & carissimorum acerba desideria, & mors, incertum facilis, an per pœnam cruciatumque. Delibera tecum, & perpende quid velis. vt in illa venias, per ista excundum est. Respondebis, velle te viuere? Quid ni? immò puto ad id non accedes, ex quo tibi aliquid detrahi dules. Viue ergo vt conuenit.

Cap. XIX. Nemo, inquis, nos consuluit. Consulti sunt de nobis parentes nostri: qui cùm condicionem vitæ nossent, in hanc nos sustulerunt. Sed vt ad solatia veniam, videamus primùm quid curandum sit, deinde quemadmodum. Mouet lugentem desiderium eius, quem dilexit. id per se tolerabile apparet. Absentes enim abfuturosque, dum viuerent, non flemus, quamuis omnis vsus illorum nobis & conspectus ereptus sit. Opinio est ergo quæ nos cruciat: & tanti quodque malum est, quanti illud taxauimus. In nostra potestate remedium habemus. Iudicemus illos abesse, & nosmetipsi fallamus. Dimisimus illos: immo consecuturi præmisimus. Mouet & illud lugentem: Non erit qui me defendat, qui à contemptu vindicet. Vt minime probabili, sed vero solatio vtar: In ciuitate nostra plus gratiæ orbitas confert, quàm eripit. Adeoque senectutem solitudo, quæ solebat destruere, ad potentiam ducit, vt quidam odia filiorum simulent, & liberos eiurent, & orbitatem manu faciant. Scio quid dicas: Non mouent me detrimenta mea. etenim non est dignus solatio, qui filium sibi decessisse sicut mancipium moleste fert: cui quicquam in filio respicere præter ipsum vacat. Quid igitur te, Marcia, mouet? Vtrum, quod filius tuus decessit: an, quod non diu vixit? Si quod decessit, semper debuisti dolere: semper enim scisti moriturum. Cogita, nullis defunctum malis affici. Illa quæ nobis inferos faciunt terribiles, fabula est. Nullas scimus imminere mortuis tenebras, nec carcerem, nec flumina flagrantia igne, nec obliuionis amnem, nec tribunalia, nec reos vllos in illa libertate tam laxa: nullos iterum tyrannos: Lusere ista

ista poetæ, & vanis non agitauere terroribus. Mors omnium dolorum & solutio est, & finis: vltra quam mala nostra non exeunt, quæ nos in illam tranquillitatem, in qua antequam nasceremur iacuimus, reponit. Si mortuorum aliquis miseretur,& non natorum misereatur. Mors nec bonum nec malum est. Id enim potest aut bonum aut malum esse, quod aliquid est: quod vero ipsum nihil est, & omnia in nihilum redigit, nulli nos fortunæ tradit. Mala enim bonaq. circa aliquam versantur materiam. Non potest id fortuna tenere, quod natura dimisit: nec potest miser esse, qui nullus est. Excessit filius tuus terminos intra quos seruit. Excepit illum magna & æterna pax: non paupertatis metu, non diuitiarum cura, non libidinis per voluptatem animos carpentis stimulis incessitur: non inuidia felicitatis alienæ tangitur, nec suæ premitur, nec conuiciis quidem vllis verecundæ aures verberantur: nulla publica clades conspicitur, nulla priuata: non sollicitus futuri pendet ex euentu, semper in deteriora dependenti. Tandem ibi constitit, vnde nil eum pellat, vbi nil terreat.

CAP. XX. O IGNAROS malorum suorum, quibus non mors vt optimum inuentum naturæ laudatur: quæ siue felicitatem includit, siue calamitatem repellit, siue satietatem aut lassitudinem senis terminat, siue iuuenile æuum, dum meliora sperantur, in flore deducit, siue pueritiam ante duriores gradus reuocat „omnibus finis, multis remedium, quibusdam votum, de nullis melius merita, quàm de his ad quos venit antequam inuocaretur. Hæc seruitutem inuito domino remittit. Hæc captiuorum catenas leuat: hæc è carcere educit, quos exire imperium impotens vetuerat. Hæc exulibus in patriam semper animum oculosque tendentibus, ostendit nihil interesse inter quos quisque iaceat. Hæc vbi res fortuna male diuisit, & æquo iure genitos, alium alii donauit, exæquat omnia. Hæc est quæ nihil quicquam alieno fecit arbitrio. Hæc est, in qua nemo humilitatem suam sensit. Hæc est, quæ nulli paruit. Hæc est, Marcia, quam pater tuus concupiuit. Hæc est, inquam, quæ efficit vt nasci non sit supplicium: quæ efficit vt non concidam aduersus minas casuum, vt seruare animum saluum ac potentem sui possim. Habeo quò appellam. Video istic cruces non vnius quidem generis, sed aliter ab aliis fabricatas: alii capite conuersos in terrā suspendêre: alii per obscœna stipitem egerunt, alii brachia patibulo explicuerunt. Video fidiculas, video verbera: & membris & singulis articulis singula machinamēta: sed video & mortē. Sunt istic hostes cruenti, ciues superbi. sed video istic & mortē. Non est molestū seruire, vbi si domini pertæsum est, licet vno gradu ad libertatem transire. contra iniurias vitæ beneficium mortis habeo. Cogita, quantum boni opportuna mors habeat, quàm multis diutius vixisse nocuerit. Si Cn. Pompeium, decus istius firmamētumque imperii, Neapoli valitudo abstu-

abſtuliſſet, indubitatus populi Romani princeps exceſſerat. At nunc exigui temporis adiectio faſtigio illum ſuo depulit. Vidit legiones in conſpectu ſuo cæſas: & ex illo prælio, in quo prima acies ſenatus fuit, quæ infelices reliquiæ ſunt, Imperatorem ipſum ſuperfuiſſe: vidit AEgyptium carnificem, & ſacroſanctum victoribus corpus ſatelliti præſtitit, etiam ſi incolumis fuiſſet, pœnitentiam ſalutis acturus. Quid enim erat turpius, quàm Pompeium viuere beneficio regis? M. Cicero ſi eo tempore, quo Catilinæ ſicas deuitauit, quibus pariter cum patria petitus eſt, concidiſſet, liberata Rep. conſeruator ciuis ſi denique filiæ ſuæ funus ſecutus fuiſſet, tunc felix mori potuit: non vidiſſet ſtrictos in ciuilia capita mucrones: nec diuiſa percuſſoribus occiſorum bona, vt etiam de ſuo perirent: non haſtam conſularia ſpolia vendentem: nec cædes, nec locata publicè latrocinia, bella, rapinas trium Catilinarum. M. Catonem ſi à Cypro & hæreditatis regiæ diſpenſatione redeuntem mare deuoraſſet, vel cum illa pecunia, quam afferebat ciuili bello ſtipendium, nonne illi bene actum foret? hoc certe ſecum tuliſſet, neminem auſurum coram Catone peccare. Nunc annorum adiectio pauciſſimorum, virum libertati non ſuæ tantùm, ſed publicæ natum, coëgit Cæſarem fugere, Pompeium ſequi. Nihil ergo mali immatura mors attulit Metilio: omnium etiam malorum remiſit patientiam. Nimis citò periit & immaturus. Primùm, puta illum ſupereſſet comprehende quantum pluri mum procedere homini licet: quantulum eſt? Ad breuiſſimum tempus editi, citò ceſſuri loco, venienti in pactum hoc, proſpicimus hoſpitium. de noſtris ætatibus loquor, quas incredibili celeritate conuolui cõſtat. Computa vrbium ſæcula: videbis quàm non diu ſteterint etiam quæ vetuſtate gloriantur. Omnia humana breuia & caduca ſunt, infiniti temporis nullam partem occupantia. Terram hanc cum populis, vrbibusque, & fluminibus, & ambitu maris, puncti loco ponimus, ad vniuerſa referentes: minorem portionem ætas noſtra quàm partem puncti habet, ſi tempori comparetur omni; cuius maior eſt menſura quàm mundi: vtpote cùm ille ſe intra huius ſpatium totiens remetiatur. Quid ergo intereſt id extendere, cuius quantumcunque fuerit incrementum, non multum aberit à nihilo? vno modo multum eſt quod viuimus: ſi ſatis eſt. Licet mihi vaces, & in moram tardatæ ſenectutis nouies denos centenósque percenſeas annos. cùm ad omne tempus dimiſeris animum, nulla erit illa breuiſſimi longiſſimique æui differentia, ſi inſpecto quanto quis vixerit ſpatio, comparaueris quãto non vixerit. Deinde non immaturus deceſſit: vixit enim quantum debuit viuere. Nihil enim illi iam vltra ſupererat. Non vna hominibus ſenectus eſt, vt ne animalibus quidem: intra quatuordecim quædam annos defatigantur: & hæc illis longiſſima ætas eſt, quæ homini prima. Diſpar cuique viuendi

facultas

ſ. cultas data eſt. Nemo nimis citò moritur, qui victurus diutiùs quàm vixit, non fuit. Fixus eſt cuique terminus: manebit ſemper vbi poſitus eſt: nec illum vlteriùs diligentia aut gratia promouebit: ſcit libenter illum vlteriùs diligentiam ex conſilio perdidiſſe. Tulit ſuum, metaſque dati peruenit ad æui. Non eſt itaque quod ſic te oneres: Potuit diutiùs viuere. non eſt interrupta eius vita, nec vnquam ſe annis caſus intericit. Soluitur quod cuique promiſſum eſt. eunt vi ſua fata: nec adiiciunt quicquam, nec ex promiſſo ſemel demunt: fruſtrà vota ac ſtudia fiunt. Habebit quiſque, quantum illi dies primus adſcripſit: ex illo quo primum lucem vidit, iter mortis ingreſſus eſt, acceſſitque fato propior: & illi ipſi, qui adiiciebantur adoleſcentiæ anni, vitæ detrahebantur. In hoc omnes errore verſamur, vt non putemus ad mortem, niſi ſenes inclinatoſque iam vergere, cùm illò infantia ſtatim & iuuenta omnisque ætas ferat. Agunt opus ſuum fata: nobis ſenſum noſtræ necis auferunt: quóque facilius obrepat mors, ſub ipſo vitæ nomine latet. Infantem in ſe pueritia conuertit. Pueritiam pubertas, iuuentutem ſenectus abſtulit. Incrementa ipſa, ſi bene computes, damna ſunt.

CAP. XXI. QVÆRERIS, Marcia, non tam diu vixiſſe filium tuum, quàm potuiſſet. Vnde enim ſcis an diutius illi expedierit? an illi hac morte conſultum ſit? Quem inuenire hodie potes, cuius res tam bene poſitæ ſint & fundatæ, vt nihil illi, procedente tempore, timendum ſit? Labuntur humana, ac fluunt. Nulla pars vitæ noſtræ tam obnoxia aut tenera eſt, quàm quæ maximè placet. Ideoque feliciſſimis optanda mors eſt: quia in tanta inconſtantia turbáque rerum, nihil niſi quod præteriit, certum eſt. Quis tibi recepit, illud pulcherrimum filii tui corpus, & ſumma pudoris cuſtodia, inter luxurioſæ vrbis oculos, conſeruatum, potuiſſe ita morbos euadere, vt ad ſenectutem formæ illæſum perferret decus?

CAP. XXII. COGITA animi mille labes. Neque enim recta ingenia, qualem in adoleſcentia ſpem ſui fecerant, vſque in ſenectutem pertulerunt: ſed interuerſa plerunque ſunt. Aut ſera, eóque fœdior luxuria inuaſit & coëgit dehoneſtare ſpecioſa principia: Aut in popinam ventremque proiectis, ſumma illis curarum fuit, quid eſſent, quid biberent. Adiice incendia, ruinas, naufragia, lacerationes medicorum, oſſa viuis legentium, & totas in viſcera manus demittentium, & non ſimplici dolore pudenda curantium. Poſt hæc exilium: non fuit innocentior filius tuus, quàm Rutilius. Carcerem: non fuit ſapientior, quàm Socrates. Voluntario vulnere tranſfixum pectus: non fuit ſanctior quàm Cato. Cùm iſta perſpexeris, ſcies optimè cum his agi, quos natura, quia illos hoc manebat vitæ ſtipendium, citò in tutum recepit. Nihil eſt tam fallax, quàm vita humana: nihil tam inſidioſum. non mehercule quiſquam acceptaſſet, niſi daretur inſciis. Itaque feliciſſimum eſt, non naſci:

proximum puto, breuitate vitæ defunctos, cito in integrum restitui. Propone illud acerbissimum tibi tempus, quo Seianus patrem tuum clienti suo Satrio Secundo congiarium dedit. Irascebatur illi ob vnum aut alterum liberius dictum, quod tacitus ferre non potuerat, Seianum in ceruices nostras ne imponi quidem sed escêdere. Decernebatur illi statua in Pompeii theatro ponenda, quod exustum Cæsar reficiebat. Exclamauit Cordus, tunc verè theatrum perire. Quis ergo non rumperetur, supra cineres Cn. Pompeii constitui Seianum, & in monumentis maximi imperatoris consecrari pessimum militem? consecratur. Subscriptio, & acerrimi canes: quos ille, vt sibi vni mansuetos, omnibus feros haberet, sanguine humano pascebat, circumlatrare etiam hominem illum imparatum incipiunt. Quid faceret? si viuere vellet, Seianus rogandus erat: si mori, filia: vterque inexorabilis. Constituit filiam fallere. Vsus itaque balneo, & quo plus imponeret, in cubiculum se quasi gustaturus contulit: & dimissis pueris, quædam per fenestram, vt videretur edisse, proiecit à cœna: deinde, quasi jam satis in cubiculo edisset, abstinuit: altero que die, & tertio idem fecit. Quarto ipsa infirmitate corporis faciebat indicium. Complexus itaque te: Carissima, inquit, filia, & hoc vnum tota celata vita, iter mortis ingressus sum, & iam medium ferè teneo. Reuocare me nec debes, nec potes. Atque ita lumen omne præcludi iussit, & se in tenebris condidit. Cognito consilio eius publica voluptas erat, quòd è faucibus auidissimorum luporum educeretur præda. Accusatores, Seiano auctore, adeunt consulum tribunalia: queruntur mori Cordum, vt interpellarent quod coëgerant. Adeo illis Cordus videbatur effugere. Magna res erat in quæstione, an morte rei perderentur. dum deliberatur, dum accusatores iterum adeunt, ille se absoluerat. Vides ne, Marcia, quantæ iniquorum temporum vices ex inopinato ingruant? Fles quod alicui tuorum mori necesse fuit? pænè non licuit.

CAP. XXIII. PRAETER hoc etiam, omne futurum incertum est, & ad deteriora certius. Facilius ad superos iter est, animis cito ab humana conuersatione dimissis: minus enim fæcis ponderisque traxerunt: antequam obducerentur, & altius terrena conciperent, liberati, leuiores ad originem suam reuolant, & facilius, quicquid est illud, absoluti transfluunt. Nec vnquam magnis ingeniis cara in corpore mora est. Exire atque erumpere gestiunt, ægrè has angustias ferunt vagi per omne sublime, & ex alto assueti humana despicere. Inde est quod Plato clamat: Sapientis animum totum in mortem prominere: hoc velle, hoc meditari: hac semper cupidine ferri in exteriora tendêtem. Quid tu, Marcia, cùm videres senilem in iuuene prudentiam, victorem omnium voluptatum animum, emendatum, carentê vitio, diuitias sine auaritia, honores sine ambitione, voluptates sine luxuria appetentem, diu tibi putabas illum sospitem posse contingeret.

re? Quicquid ad summum peruenit, ad exitum properat. Eripit se aufertque ex oculis perfecta virtus. Nec vltimum tepus expectant, quæ in primo maturuerunt. Ignis quo clarior fulsit, citius extinguitur: viuacior est, qui cum lenta difficilique materia commissus, fumoque demersus, ex sordido lucet. eadem enim detinet causa, quæ maligne alit. Sic ingenia quo illustriora, eo breuiora sunt. Nam vbi incremento locus non est, vicinus occasus est. Fabianus ait, quod nostri quoque parentes videre, puerum Romæ fuisse, statura ingentis viri: sed hic cito decessit; & moriturum breui nemo non prudens dixit. Non poterat enim ad illam ætatem peruenire, quam præceperat. Ita est indicium imminentis exitii maturitas: & appetit finis, vbi incrementa consumpta sunt.

CAP. XXIIII. INCIPE virtutibus illum, non annis æstimare. satis diu vixit. pupillus relictus, sub tutorum cura vsque ad decimumquartum annum fuit: sub matris custodia semper: cùm haberet suos penates, relinquere suos noluit. Adolescens statura, pulchritudine, cetero corporis robore castris natus, militiam recusauit, ne à te discederet. Computa, Marcia, quàm raro liberos videant, quæ in diuersis domibus habitant. Cogita, totos illos perire annos matribus, & per solitudinē exigi, quibus filios in exercitu habent. Scies multum patuisse hoc tempus ex quo nihil perdidisti. Nunquam à conspectu tuo recessit: sub oculis tuis studia formauit, excellētis ingenii, & æquaturi auum, nisi obstitisset verecundia, quæ multorū profectus silentio pressit. Adolescens rarissimæ formæ in tam magna mulierum turba viros corrumpentium, nullius spei se præbuit: & cum quarundam vsq. ad tentandum peruenisset improbitas, erubuit, quasi peccasset, quòd placuerat. Hac sanctitate morum effecit, vt puer admodum dignus sacerdotio videretur, materna sine dubio suffragatione. Sed ne mater quidem nisi pro bono candidato valuisset. Harum contemplatione virtutum sic te gere, tanquam si nunc ille tibi magis vacet. Nunc nihil habet quo auocetur. Nunquam tibi solicitudini, nunquam mærori erit: quod vnū ex tam bono filio poteras dolere, doluisti. Cetera exempla casibus, plena voluptatis sunt; si modò vti filio scis, si modo quid in illo pretiosissimum fuerit intelligis. imago duntaxat filii tui periit, & effigies, non simillima; ipse quidem æternus, meliorisque nunc status est, despoliatus oneribus alienis, & sibi relictus. Hæc quæ vides ossa circumuoluta neruis, & obductam cutem, vultumque, & ministras manus, & cetera quibus inuoluti sumus, vincula animorum tenebræque sunt. Obruitur his animus, offuscatur, inficitur, arcetur à veris & suis, in falsa coniectus; omne illi cum hac carne graui certamen est, ne abstrahatur & sidat, nititur illo vnde dimissus est: ibi illum æterna requies manet, pro confusis crassisque pura & liquida visentem.

CAP. XXV. PROINDE non est quod ad sepulchrum filii tui curras. Pessima eius, & ipsi molesta

molestissima istic iacent, ossa cineresque non magis illius partes quàm vestes, aliàque tegumenta corporum. Integer ille, nihilque in terris relinquens, fugit, & totus excessit: paulúmq. supra nos commoratus, dum expurgat inhærentia vitia, situmque omnis mortalis ævi excutit, deinde ad excelsa sublatus, inter felices currit animas, excipitque illum cœtus sacer, Scipiones, Catonésque, vtique contemptores vitæ, & mortis beneficio liberi. Parens tuus, Marcia, illic nepotem suum, quamquam illic omnibus omne cognatum est, applicat sibi, noua luce gaudentem, & vicinorum siderum meatus docet: nec ex coniecturis, sed omnium ex vero peritus in arcana naturæ libens ducit. Vtque ignotarum vrbium monstrator hospiti gratus est sita sciscitanti cælestium causas, domesticus interpres. & in profunda terrarum permittere aciem iuuat. Delectat enim ex alto relicta respicere. Sic itaque, Marcia, te gere, tanquam sub oculis patris filijque posita, non illorum quos noueras, sed tanto excelsiorum, & in summo locatorum; erubesce quicquam humile aut vulgare, & mutatos in melius tuos flere, in æterna rerum per vasta & libera spatia dimissos. Non illos interfusa maria discludunt, nec altitudo montium aut imæ valles, aut incerta vada Syrtium: tramites omnia plani, & ex facili mobiles, & expediti, & inuicem peruii sunt, intermixtique sideribus.

CAP. XXVI. PVTA itaque ex illa arce cælesti patrem tuum, Marcia, cui tantum apud te auctoritatis erat, quantum tibi apud filium tuum, non illo ingenio, quo ciuilia bella defleuit, quo proscribentes in æternum ipse proscripsit, sed tanto elatiore, quanto est ipse sublimior, dicere: Cur te filia tam longa tenet ægritudo? Cur in tanta veri ignorantia versaris, vt iniquè actum iudices cum filio tuo, quòd in tædium versus vitæ, ipse ad maiores se recepit suos? Nescis quantis fortuna procellis disturbet omnia? quam nullis benignam facile se præstiterit: nisi qui minimum cum illa contraxerant? Regesne tibi nominem, felicissimos futuros, si maturius illos mors instantibus subtraxisset malis? An Romanos duces, quorum nihil magnitudini deerit, si aliquid ætati detraxeris? an nobilissimos viros clarissimósque ad ictum militaris gladii composita ceruice formatos? Respice patrem atque auum tuum. Ille in alieni percussoris venit arbitrium. Ego nihil in me cuiquam permisi, & cibo prohibitus ostendi, quàm magno animo scripsissem. Cur in domo nostra diutissimè lugetur, qui felicissimè moritur? Coimus in vnum omnes, vidémúsque vos alta nocte circumdari. Nil apud vos, vt putatis, optabile, nil excelsum, nil splendidum: sed humilia cuncta, & grauia, & anxia, & quotam partem luminis nostri cernentia? Quid dicam, nulla hîc arma mutuis furere concursibus, nec classes classibus frangi, nec parricidia aut fingi, aut cogitari, nec fora litibus strepere dies perpetuos: nihil in obscuro, detectas mentes, & aperta præcordia, & in publico medióque vitam,

rum,& omnis æui prospectum, euentúmque. Iuuat vnius sæculi fata componere in parte vltima mundi,& inter paucissimos gesta;tot sæcula,tot ætatum contextam seriem,quicquid annorum est licet visere: licet surrectura, licet ruitura regna prospicere, & magnarum vrbium lapsus, & maris nouos cursus. Nam si potest tibi solatio esse desideriis tuis commune fatum, nihil quo stat loco stabit. Omnia sternet abducétque secum vetustas: nec hominibus solùm (quota enim ista fortuitæ potentiæ portio est?) sed locis, sed regionibus, sed mundi partibus ludet:tot supprimet montes,& alibi rupes in altum nouas exprimet: maria sorbebit, flumina auertet: & commercio gentium rupto, societatem generis humani cœtúsque dissoluet. Alibi hiatibus vastis subducet vrbes, tremoribus quatiet, & ex infimo pestilentes halitus mittet,& inundationibus quicquid habitatur,obducet. Necabitque omne animal orbe submerso,& ignibus vastis torrebit incendétque mortalia. Et cùm tempus aduenerit, quo se mundus renouaturus extinguat, viribus ista se suis cædent,& sidera sideribus incurrent, & omni flagrante materia, vno igne quicquid nunc ex disposito lucet,ardebit. Nos quoque felices animæ, & æterna sortitæ, cùm Deo visum erit iterum ista moliri, labentibus cunctis, & ipsi parua ruinæ ingentis accessio,in antiqua elementa vertemur. Felicem filium tuum, Marcia, qui ista iam nouit!

L. ANNÆI SENECÆ
AD HELVIAM MATREM, de Consolatione,
Liber vnus.

CAPVT I.

SAEpe iam, mater optima, impetum cepi consolandi te, sæpe continui. Vt auderem, multa me impellebant. Primùm videbar depositurus omnia incommoda, cùm lacrimas tuas etiamsi supprimere non potuissem, interim certè abstersissem. Deinde plus habiturum me auctoritatis non dubitabam ad excitandam te, si prior ipse consurrexissem. Præterea timebam, ne à me non victa fortuna aliquem eorum vinceret. Itaque vtcunque conabar manu super plagã meam imposita, ad obliganda vulnera vestra reptare. Hoc propositum meum erant rursus quæ retardarent. Dolori tuo, dum recens sæuiret, sciebam occurrendum non esse, ne illum ipsa solatia irritarent, & accenderent. Nam in morbis quoque nihil est magis periculosum, nec perniciosum, quàm immatura medicina. Expectabam itaq. dũ ipse vires suas frangeret, & ad sustinenda remedia morâ mitigatus, tangi se ac tractari pateretur. Præterea cùm omnia doctissimorum ingeniorum monumẽta, ad compescendos moderandósq. luctus composita euoluerem, nõ inueniebam exemplum eius, qui cõsolatus suos esset, cùm ipse ab illis comploraretur. Ita in re noua hæsitabam; verebárq. ne hæc non consolatio, sed exulceratio esset. Quid quod nouis verbis, nec ex vulgari & quotidiana sumptis allocutione, opus erat homini ad consolandos suos ex ipso rogo caput alleuanti? Omnis autẽ magnitudo doloris modum excedentis necesse est, dilectum verborum eripiat, cùm sæpe vocem quoq. ipsam intercludat. Vtcunq. connitar, non fiducia ingenii, sed quia possum instar efficacissimæ consolationis esse consolator. Cui nihil negares, huic hoc vtique te non esse negaturam (licet omnis mæror cõtumax sit) spero, vt desiderio tuo velis à me modum statui.

CAP. II. VIDE quantum de indulgentia tua promiserim mihi: potentiorem me futurum apud te non dubito, quàm dolorem tuum, quo nihil est apud miseros potentius. Itaq. ne statim cum eo concurram, adero prius illi, & quibus excitetur, ingeram: omnia proferam, & rescindam quæ iam obducta sunt. Dicet aliquis: Quod hoc genus est consolandi, obliterata mala reuocare, & animum in omnium ærumnarum suarum cõspectu collocare, vix vnius patientẽ? Sed is cogitet, quæcunq. vsq. eo perniciosa sunt, vt contra remediũ conualuerint, plerunq.

con-

contrariis curaui. Omnes itaque luctus illi suos, omnia lugubria admouebo. Hoc erit non molli via mederi, sed vrere ac secare. Quid consequar? vt pudeat animum, tot miseriarum victorem, ægrè ferre vnum vulnus in corpore tam cicatricoso. Fleant itaque diutius, & gemant, quorum delicatas mentes eneruauit longa felicitas, & ad leuissimarum iniuriarum motus collabantur: at quorum omnes anni per calamitates transierunt, grauissima quoque forti & immobili constantia perferant. Vnum habet assidua infelicitas boni, quod quos sæpe vexat, nouissime indurat. Nullam tibi fortuna vacationem dedit à grauissimis luctibus: ne natalem quidem tuũ excepit. Amisisti matrem statim nata, immo dum nascereris: & ad vitam quodammodo exposita es. Creuisti sub nouerca: quam tu quidem omni obsequio, & pietate, quanta vix in filia conspici potest, matrem fieri coëgisti. Nulli tamen non magno constitit & bona nouerca. Auunculum indulgentissimũ, optimum ac fortissimum virum, cùm aduentum eius expectares, amisisti. Et ne sæuitiam suam fortuna leuiorem ducendo faceret, intra tricesimum diem, carissimum virum tuum, ex quo mater trium liberorum eras, extulisti. tibi luctus nunciatus est, omnibus quidem absentibus liberis: quasi de industria in id tempus coniectis malis tuis, vt nihil esset vbi se dolor tuus reclinaret. Transeo tot pericula, tot metus, quos sine interuallo in te incursantes pertulisti, modo in eundem sinum, ex quo tres nepotes emiseras, ossa triũ nepotum recepisti. Intra vicesimum diem, quàm filium meum in manibus & in osculis tuis mortuum funerauerat, raptum me audisti. Hoc adhuc defuerat tibi, lugere viuos.

CAP. III. GRAVISSIMVM est ex omnibus, quæ vnquam in corpus tuum descenderunt, recens vulnus: fateor, non summam cutem rupit; pectus & viscera ipsa diuisit. Sed quemadmodum tirones leuiter saucii tamen vociferantur, & manus medicorum magis quàm ferrum horrent: at veterani, quamuis confossi, patienter ac sine gemitu velut aliena corpora exsecari patiuntur: ita tu nunc debes te fortiter præbere curationi. Lamentationes quidem & vlulatus, & alia per quæ fere muliebris dolor tumultuatur, amoue. Perdidisti enim tot mala, si nondum misera esse didicisti. Ecquid videor tecum timidè egisse? nil tibi subduxi ex malis tuis, sed omnia coaceruata ante te posui. Magno id animo feci. Constitui enim vincere dolorẽ tuũ, non circumscribere.

CAP. IIII. VINCAM, puto, primùm, si ostendero nihil me pati, propter quod possim dici miser, nedum propter quod miseros etiam quos contingam faciam. Deinde si ad te transiero, & probauero, ne tuam quidem grauem esse fortunam, quæ tota ex mea pendet. Hoc prius aggrediar, quod pietas tua audire gestit, nihil mali esse mihi. Si hoc tibi demonstrare non potero, ipsas res quibus me putas premi, non esse intolerabiles, faciam manifestum. Sin id credi non

cum facies, vtcunque credita est, aufert, videamus quid sit exilium: nempe loci commutatio est. Angustare videor vim eius, & quicquid pessimum in se habet subtrahere. Hanc commutationem loci sequuntur incommoda, paupertas, ignominia, contemptus. Aduersus ista postea confligam. Interim primum illud intueri volo, quid acerbi afferat ipsa loci commutatio. Carere patria, intolerabile est. Aspice hanc frequentiam, cui vix vrbis immensa tecta sufficiunt. Maxima pars illius turbæ patriâ caret: ex municipiis & coloniis suis, ex toto denique orbe terrarum confluxerunt: alios adducit ambitio, alios necessitas officii publici, alios imposita legatio, alios luxuria, opulentum & opportunū vitiis locum quærens: alios liberalium studiorum cupiditas, alios spectacula. Quosdam traxit amicitia, quosdam industria, latam ostendendæ virtuti nacta materiam: quidam venalem formam attulerunt, quidam venalem eloquentiam. Nullum non hominum genus concurrit in vrbem, & virtutibus & vitiis magna pretia ponentem. Iube omnes istos ad nomen citari, & vnde domo quisque sit, quære. Videbis maiorem partem esse, quæ relictis sedibus suis venerit in maximam quidem ac pulcherrimam vrbem, non tamen suam. Deinde ab hac ciuitate discede, quæ veluti communis patria potest dici: omnes vrbes circumi. Nulla est, vbi magnam partem peregrinæ multitudinis non inuenias. Nunc transi ab iis, quarum amœna positio & opportunitas regionis plures allicit: deserta loca, & asperrimas insulas, Sciathum & Seriphum, Gyarum & Cosuram pete. Nullum inuenies exilium, in quo non aliquis animi causa moretur. Quid tam nudum inueniri potest, quid tam abruptum vndique, quàm hoc saxum? quid ad copias respicienti, ieiunius? quid ad homines immansuetius? quid ad ipsum loci situm horridius? quid ad cæli naturam intemperatius? plures tamen hic peregrini quàm ciues consistunt. Vsque eo ergo commutatio ipsa locorum grauis non est, vt hic quoque locus à patria quosdam abduxerit. Inuenio qui dicant, inesse naturalem quandam animis irritationem commutandi sedes, & transferendi domicilia. Mobilis enim & inquieta mens homini data est. Nunquam se tenet, spargitur, & cogitationes suas in omnia nota atque ignota dimittit, vaga, & quietis impatiēs, & nouitate rerum lætissima: quod non mirabetis, si primam eius originem aspexeris, non est ex terreno & graui concreta corpore. ex illo cælesti spiritu descendit. Cælestium autem natura semper in motu est. Fugit, & velocissimo cursu agitur. Aspice sidera mundum illustrantia. Nullum eorum perstat. labitur assidue, & locum ex loco mutat: quamuis cum vniuerso vertatur, in contrarium nihilominus ipsi mundo refertur. per omnes signorum partes discurrit perpetua eius agitatio, & aliunde aliò commigratio est. Omnia voluuntur. Semper in transitu sunt, & vt lex & naturæ necessitas ordinauit, aliunde alio

nomina dabat: & relictis aris suis trans maria sequebatur colonus senex. Res quidem non desiderat plurium enumerationem: vnum tamen adiiciam, quod in oculos se ingerit. Hæc ipsa insula sæpe iam cultores mutauit.

CAP VIII. VT antiquiora quæ vetustas obduxit, transeam, Phocide relicta, Graii qui nũc Massiliam colunt, prius in hac insula consederunt. Ex qua quid eos fugauerit incertum est: vtrum cæli grauitas, an præpotentis Italiæ conspectus, an natura importuosi maris. Nam in causa non fuisse feritatem accolarum, eo apparet, quod maximè tunc trucibus & inconditis Galliæ populis se interposuerunt. Transierunt deinde Ligures in eam, transierunt & Hispani: quod ex similitudine ritus apparet. Eadem enim tegumenta capitum, idémq. genus calceamẽti, quod Cantabris est, & verba quædam. Nam totus sermo conuersatione Græcorum Ligurúmq. à patrio desciuit. Deductæ deinde sunt duæ ciuium Romanorum coloniæ: altera à Mario, altera à Sylla. Totiens huius aridi & spinosi saxi mutatus est populus. Vix deniq. inuenies vllam terram, quam etiam nunc indigenæ colant. Permixta omnia & insiticia sunt. Alius alii successit. Hic concupiuit quod alii fastidio fuit: ille vnde expulerat, eiectus est. Ita fato placuit, nullius rei eodem semper loco stare fortunam. Aduersus ipsam mutationem locorum, detractis ceteris incommodis quæ exilio adhærent, satis hoc remedii putat Varro doctissimus Romanorũ, quod quocunq. venimus, eadem rerum natura vtendum est. M. Brutus satis hoc putat, quod licet in exilium euntibus virtutes suas ferre secum. Hæc etiam si quis singula parum iudicat efficacia ad cõsolandum exulem, vtraq. in vnum collata fatebitur plurimum posse. Quantulum enim est quod perdidimus? Duo quæ pulcherrima sunt, quocunque nos mouerimus, sequentur: natura communis, & propria virtus. Id actum est, mihi crede, ab illo; quisquis formator vniuersi fuit, siue ille Deus est potens omnium, siue incorporalis ratio ingentium operum artifex, siue diuinus spiritus per omnia maxima minima, æquali intentione diffusus, siue fatum & immutabilis connexarum inter se cohærentium series: id, inquam, actum est, vt in alienum arbitrium, nisi vilissima quæque, non caderent. Quicquid optimum homini est, id extra humanam potentiam iacet: nec dari, nec eripi potest. Mundus hic, quo nihil neq. maius, neque ornatius, rerum natura genuit: animus cõtemplator admiratórq. mundi, pars eius magnificẽtissima, propria nobis, & perpetua, tamdiu nobiscum mansura, quamdiu ipsi manebimus. Alacres itaque & erecti, quocunque res tulerit, intrepido gradu properemus.

CAP. IX. EMETIAMVR quascunque terras, nullum inuenturi solum intra mundum, quod alienum homini sit. Vndecunque ex æquo ad cælum erigitur acies: paribus interuallis omnia diuina ab humanis distant. Proinde dum oculi mei ab illo

spect-

spectaculo, cuius insatiabiles sunt, non abducantur, dum mihi lunam solémque intueri liceat, dum ceteris inhærere sideribus, dum ortus eorum, occasus, interualláque, & causas inuestigare velocius meandi, vel tardius, spectare tot per noctem stellas micantes, & alias immobiles, alias non in magnum spatium exeuntes, sed intra suum se circumagentes vestigium, quasdam subito erumpentes, quasdam igne fuso perstringentes aciem, quasi decidant, vel longo tractu cum luce multa præteruolantes: dum cum his sim, & cælestibus, qua homini fas est, immiscear, dum animum ad cognatarum rerum conspectum tendentem, in sublimi semper habeam: quantum refert mea, quid calcem? Atqui non est hæc terra frugiferarum aut lætarum arborum ferax. Non magnis & nauigabilibus fluminum alueis irrigatur. Nihil gignit quod aliæ gentes petant, vix ad tutelam incolentium fertilis. Non pretiosus hîc lapis cæditur, non auri argentique venæ eruuntur. Angustus animus est quem terrena delectant. Ad illa abducendus est, quæ vbique æquè apparent, vbique æquè splendent: & hoc cogitandum est, ista veris bonis per falsa & prauè credita obstare: quo longiores porticus expedierint, quo altius turres sustulerint, quo latius vicos porrexerint, quo depressius æstiuos specus foderint, quo maiori mole fastigia cœnationum subuexerint, hoc plus erit quod illis cælum abscondat. In eam te regionem casus eiecit, in qua lautissimum receptaculum casa est. Næ tu pusilli animi es, & sordide se consolantis, si ideo id fortiter pateris, quia Romuli casam nosti. Dic illud potius: Istud humile tugurium nempe virtutes recipit. Iam omnibus templis formosius erit, cùm illic iustitia conspecta fuerit, cùm continentia, cùm prudentia, pietas, omnium officiorum recte dispensandorum ratio, humanorum diuinorúmq. scientia. Nullus angustus est locus, qui hanc tam magnarum virtutum turbam capit: nullum exilium graue est, in quo licet cum hoc ire comitatu. Brutus in eo libro quem de virtute composuit, ait se vidisse Marcellum Mitylenis exulantem, &, quantum modo natura hominis pateretur, beatissimè viuentem, neque vnquam bonarum artium cupidiorem, quàm illo tempore. Itaque adiicit, visum sibi se magis in exilium ire, qui sine illo rediturus esset, quàm illum in exilio relinquere. O fortunatiorem Marcellum, eo tempore quo exilium suum Bruto approbauit, quàm quo populo R. consulatum. Quantus vir ille fuit, qui in admirationem sui adduxit hominem, etiam Catoni suo mirandum. Idem Brutus ait, C. Cæsarem Mitylenas prætereuectum, quia non sustineret videre deformatum virum. Illi quidem reditum impetrauit senatus publicis precibus tam sollicitus ac mæstus, vt omnes illo die Bruti habere animum viderentur, & non pro Marcello, sed pro se deprecari, ne exules essent, si sine illo fuissent: sed plus multo consecutus est, quo die

illum

illum exulem Brutus relinquere non potuit, Cæsar videre. Contigit enim illi testimonium vtriusque. Brutus sine Marcello reuerti se doluit: Cæsar erubuit. Num dubitas, quin ille tantus vir sic ad tolerandum æquo animo exilium se ipse adhortatus sit? Ita te disciplinis imbuisti, vt scires omnem locum sapienti viro patriam esse: porrò hic qui te expulit, non ipse per annos decem continuos patria caruit? propagandi sine dubio imperii causa: sed nempe caruit. nunc ecce trahit illum ad se Africa resurgentis belli minis plena, trahit Hispania, quæ fractas & afflictas partes refouet; trahit Ægyptus infida, totus denique orbis, qui ad occasionem concussi imperii intentus est, cui primum rei occurret? cui parti se opponet? Aget illum per omnes terras victoria sua. Illum suscipiant & colant gentes: tu viue Bruto miratore contentus. Bene ergo exilium tulit Marcellus: nec quicquam in animo eius mutauit loci commutatio, quamuis eum paupertas sequeretur, in qua nihil mali esse, quisquis modò nondum peruenit in insaniam omnia subuertentis auaritiæ atque luxuriæ, intelligit. Quantulum est enim, quod in tutelam hominis necessarium sit? & cui deesse hoc potest, vllam modo virtutem habenti? Quod ad me quidem pertinet, intelligo me non opes, sed occupationes perdidisse. corporis exigua desideria sunt: frigus submouere vult, alimentis famem ac sitim extinguere, quicquid extrà concupiscitur, vitiis, non vsibus, laboratur. non est necesse omne perscrutari profundum, nec strage animalium ventrem onerare, nec conchylia vltimi maris ex ignoto litore eruere. Dii istos deæque perdant, quorum luxuria tam inuidiosi imperii fines transcendit. Vltra Phasim capi volunt quod ambitiosam popinam instruat: nec piget à Parthis, à quibus nondum pœnas repetimus, aues petere. Vndique conuehunt omnia nota fastidienti gulæ. Quod dissolutus deliciis stomachus vix admittat, ab vltimo portatur Oceano. Vomunt vt edant, edunt vt vomant. Epulas, quas toto orbe conquirunt, nec concoquere dignantur. Ista si quis despicit, quid illi paupertas nocet? Si quis concupiscit, illi paupertas etiam prodest. Inuitus enim sanatur: & si remedia ne coactus quidem recipit, interim certè dum non potest, nolenti similis est. C. Cæsar, quem mihi videtur rerum natura edidisse, vt ostenderet quid summa vitia in summa fortuna possent, centies sestertio cœnauit vno die, & in hoc omnium adiutus ingenio, vix tamen inuenit quomodo prouinciarum tributum vna cœna fieret. O miserabiles, quorum palatum nisi ad pretiosos cibos non excitatur. Pretiosos autem, non eximius sapor aut aliqua faucium dulcedo, sed raritas & difficultas parandi facit. Alioquin si ad sanam illis mentem placeat reuerti, quid opus est tot artibus ventri seruientibus? quid mercaturis? quid vastatione siluarum? quid profundi perscrutatione? passim iacent alimenta, quæ rerum natura omnibus locis dis-

pe-

posuit: sed hæc velut cæci transeunt, & omnes regiones peruagantur, maria traiiciunt, & cùm famem exiguo cibo possint sedare, magno irritant.

CAP. X. LIBET dicere: Quid deducitis naues? quid manus & aduersus feras & aduersus homines armatis? quid tanto tumultu discurritis? quid opes opibus aggeritis? Non vultis cogitare, quàm parua vobis corpora sint? Nonne furor & vltimus mentium error est, cùm tam exiguum capias, cupere multum? Licet itaque augeatis census, promoueatis fines: nunquam tamen corpora vestra laxabitis. Cum bene cesserit negotiatio, multum militia retulerit; cum indagati vndique cibi coierint; non habebitis vbi istos apparatus vestros collocetis. Quid tam multa conquiritis? Scilicet maiores nostri, quorum virtus etiam nunc vitia nostra sustentat, infelices erant, qui sibi manu sua parabant cibum: quibus terra cubile erat: quorum tecta nondum auro fulgebant, quorum templa nondum gemmis renidebant. Itaque tunc per fictiles deos religiose iurabatur. qui per illos iurauerant, ad hostem morituri, ne fallerent, redibant. Scilicet minùs beate viuebat dictator noster, qui Samnitum legatos audit, cum vilissimum cibum in foco ipse manu sua versaret, illa, qua iam sæpe hostem percusserat, laureamque in Capitolini Iouis gremio reposuerat; quàm Apicius nostra memoria vixit, qui in ea vrbe, ex qua aliquando philosophi velut corruptores iuuentutis abire iussi sunt, scientiam popinæ professus, disciplina sua sæculum infecit. cuius exitum nosse operæ pretium est. Cùm sestertium millies in culinam congessisset, cùm tot congiaria principum, & ingens Capitolii vectigal singulis comissationibus hausisset, ære alieno oppressus, rationes suas tunc primùm coactus inspexit: superfuturum sibi sestertium centies computauit, & velut in vltima fame victurus, si sestertio centies vixisset, veneno vitam finiuit. Quanta luxuria erat, cui sestertium centies egestas fuit? I nunc, & puta pecuniæ modum ad rem pertinere, non animi.

CAP. XI. SESTERTIVM centies aliquis extimuit: & quod alii voto petunt, veneno fugit. Illi vero tam prauæ mentis homini vltima potio salubertima fuit. Tunc venena edebat bibebatque, cùm immensis epulis non delectaretur tantùm, sed gloriaretur, cùm vitia sua ostentaret, cùm ciuitatem in luxuriam suam conuerteret, cùm iuuentutem ad imitationem sui sollicitaret, etiam sine malis exemplis per se docilem. Hæc accidunt diuitias non ad rationem reuocantibus, cuius certi sunt fines: sed ad vitiosam consuetudinem, cuius immensum & incomprehensibile arbitrium est. Cupiditati nihil satis est: naturæ satis est etiam parum. Nullum ergo paupertas exulis incommodum habet: nullum enim tam inops exilium est quod non alendo homini abunde fertile sit. An vestem, an domum desideraturus est exul? Si hæc quoq. ad vsum tantùm desiderabit, neq. tectum ei deerit, neq. velamen. Aequè enim exiguo

quo tegitur corpus quàm astruc. Nihil homini natura quod necessarium sciebat, fecit operosum. Si desiderat saturatã multo conchylio purpuram, intextam auro, variisq. coloribus distinctam & artibus, non fortunæ iste vitio, sed suo pauper est. etiam si illi quicquid amisit, restitueris, nihil ages. Plus enim restituto deerit ex eo quod cupit, quàm exuli ex eo quod habuit. Si desiderabit aureis fulgentem vasis supellectilem, & antiquis nominibus artificum argentum nobile, æs paucorum insania pretiosum, & seruorum turbam, quæ quamuis magnã domum angustet, iumentorum corpora differta, & coacta pinguescere, & nationum omnium lapides: ista congerantur licet, nunquam explebunt inexplebilem animum; non magis quàm vllus sufficiet humor ad satiandum eum cuius desiderium non ex inopia, sed ex æstu ardẽtium viscerum oritur. non enim sitis illa, sed morbus est. Nec hoc in pecunia tantum aut alimentis euenit. Eadem natura est in omni desiderio, quod non ex inopia, sed ex vitio nascitur. quicquid illi congesseris, non finis erit cupiditatis, sed gradus. Qui continebit itaque se intra naturalem modum, paupertatem non sentiet: qui naturalem modum excedet, eum in summis opibus quoque paupertas sequetur. Necessariis rebus exilia sufficiunt: superuacuis nec regna. Animus est qui diuites facit. hic in exilia sequitur, & in solitudinibus asperrimis, cùm quantum satis est sustinendo corpori, inuenit, ipse bonis suis abundat, & fruitur. Pecunia nihil ad animum pertinet, non magis quàm ad deos immortales omnia ista quæ imperita ingenia & nimis corporibus suis addicta suspiciunt. lapides, aurum & argentum, & magni leuatique mensarum orbes, terrena sunt pondera: quæ non potest amare sincerus animus, ac naturæ suæ memor, leuis ipse, & quandocunque emissus fuerit, ad summa emicaturus: interim, quantum per moras membrorum, & hanc circumfusam grauem sarcinam licet, celeri & volucri cogitatione diuina perlustrat. Idroque nec exulare vnquam potest, liber, & diis cognatus, & omni mundo omnique æuo par. Nam cogitatio eius circa omne cælum, & in omne præteritum futurumque tempus immittitur. Corpusculum hoc, custodia & vinculum animi, huc atque illuc iactatur. In hoc supplicia, in hoc latrocinia, in hoc morbi exercentur. Animus quidem ipse sacer & æternus est, & cui non possit iniici manus.

CAP. XII. NEC me putes ad eleuanda incommoda paupertatis, quàm nemo grauem sentit nisi qui putat, vti tantùm præceptis sapientum. Primum aspice, quanto maior pars sit pauperum, quos nihilo notabis tristiores solicitioresq. diuitibus: immo nescio an eo lætiores sint, quo animus eorum in pauciora distrahitur. Transeamus à pauperibus: eamus ad locupletes. quã multa sunt tempora, quibus pauperibus similes sunt? Circumcisæ sunt peregrinantium sarci-

sarcinæ: & quotienscunque festinationem necessitas exigit, comitum turba dimittitur. Militantes quotam partem rerum suarum secum habent? cùm omnem apparatum castrensis disciplina submoueat. Nec tantùm condicio illos temporum, aut locorum inopia pauperibus exæquat. Sumunt quosdam dies, cum jam illos diuitiarum tædium cepit, quibus humi cœnent, & remoto auro argentoque, fictilibus vtantur. Dementes, hoc quod aliquando concupiscunt, semper timent. O quanta illos caligo mëtium, quanta ignorantia veritatis exercet, qui fugiunt quod voluptatis causa imitantur! Me quidem, quotiens antiqua exempla respexi, paupertatis vti solatiis pudet. quoniam quidem eo temporum luxuria prolapsa est, vt maius viaticum exulum sit, quàm olim patrimonium principum fuit. Vnum fuisse Homero seruum, tres Platoni, nullum Zenoni, à quo cœpit Stoicorum rigida ac virilis sapientia, satis constat. Num ergo quisquam eos miseros vixisse dicet, vt non ipse miserrimus ob hoc omnibus videatur? Menenius Agrippa, qui inter patres ac plebem publicæ gratiæ sequester fuit, ære collato funeratus est. Attilius Regulus, cùm Pœnos in Africa funderet, ad Senatum scripsit, mercenarium suum discessisse, & ab eo desertum esse rus: quod Senatui publice curari, dum abesset Regulus, placuit. Fuit tanti, seruum non habere, vt colonus eius populus R. esset. Scipionis filiæ ex ærario dotem acceperunt: quia nihil illis reliquerat pater. Æquum mehercules erat, populum R. tributum Scipioni semel conferre, cùm à Carthagine semper exigeret. O felices viros puellarum, quibus populus R. loco soceri fuit! Beatiores ne illos putas, quorum pantomimæ decies sestertio nubunt, quàm Scipionem, cuius liberi à senatu tutore suo in dotem æs graue acceperunt? Dedignatur aliquis paupertatem, cuius tam claræ imagines sunt? Indignatur exul aliquid sibi deesse, cùm defuerit Scipioni dos, Regulo mercenarius, Menenio funus: cùm omnibus illis id quod deerat, ideo honestiùs suppletum sit, quia defuerat? His ergo aduocatis non tantùm tuta est, sed etiam gratiosa paupertas.

CAP. XIII. RESPONDERI potest: Quid artificiosè ista diducis, quæ singula sustineri possunt, collata non possunt? Commutatio loci tolerabilis est, si tantùm locum mutes: paupertas tolerabilis est, si ignominia absit, quæ vel sola opprimere animos solet. Aduersus hunc, quisquis me malorum turba terrebit, his verbis vtendum erit. Si contra vnam quamlibet partem fortunæ satis tibi roboris est, idem aduersus omnes erit. Cùm semel animum virtus indurauit, vndique inuulnerabilem præstat. si auaritia dimisit, vehementissima generis humani pestis, moram tibi ambitio non faciet. Si vltimum diem non quasi pœnam, sed quasi naturæ legem aspicis, ex quo pectore mortis metum ieceris, in id nullius rei timor audebit intrare. Si cogitas, libidinem non voluptatis causa homini da-

tam,

tum, ſed propagandi generis: quem non violauerit hoc ſecretum & infixum viſceribus ipſis exitium, omnis alia cupiditas intactam præteribit. Non ſingula vitia ratio, ſed pariter omnia proſternit, in vniuerſum ſemel vincit. Ignominia tu putas quemquam ſapientem moueri poſſe, qui omnia in ſe repoſuit, qui ab opinionibus vulgi ſeceſſit? Plus etiam quàm ignominia eſt mors ignominioſa. Socrates tamen eodem illo vultu, quo aliquando ſolus triginta tyrannos in ordinem redegerat, carcerem intrauit, ignominiam ipſi loco detracturus. neque enim poterat carcer videri, in quo Socrates erat. Quis vſque eo ad conſpiciendam veritatem excæcatus eſt, vt ignominiam putet M. Catonis fuiſſe, duplicem in petitione præturæ & conſulatus repulſam? Ignominia illa præturæ & conſulatus fuit, quibus ex Catone honor habebatur. Nemo ab alio contemnitur, niſi à ſe antè cōtemptus eſt. Humilis & proiectus animus fit iſti contumeliæ opportunus: qui verò aduerſus ſæuiſſimos caſus ſe extollit, & ea mala quibus alii opprimuntur, euertit, ipſas miſerias inſularum loco habet: quando ita affecti ſumus, vt nihil æquè magnam apud nos admirationem occupet, quàm homo fortiter miſer. Ducebatur Athenis ad ſupplicium Ariſtides: cui quiſquis occurrebat, deiiciebat oculos, & ingemiſcebat, non tanquam in hominem iuſtum, ſed tāquam in ipſam iuſtitiam animaduerteretur. Inuentus eſt tamen qui faciem eius inſpueret. poterat ob hoc moleſtè ferre, quod ſciebat neminem id auſurum puri oris. At ille abſterſit faciem, & ſubridens, ait comitanti ſe magiſtratui: Admone iſtum, ne poſtea tam improbè oſcitet. Hoc fuit contumeliæ ipſi contumeliam facere. Scio quoſdam dicere, contemptu nihil eſſe grauius, mortem ipſis potiorem videri. His ego reſpondebo, & exilium ſæpe contemptione omni carere. Si magnus vir cecidit, magnus iacuit. Non magis illum putes contemni, quàm cùm ædium ſacrarum ruinæ calcantur, quas religioſi æquè ac ſtantes adorant.

CAP. XIIII. QVONIAM meo nomine nihil habes, mater cariſſima, quod te in infinitas lacrimas agat, ſequitur vt cauſæ tuæ te ſtimulent. Sunt autem duæ. nam aut illud te mouet, quod præſidium aliquod videris amiſiſſe: aut, quod deſiderium ipſum per ſe pati non potes. Prior pars mihi leuiter perſtringenda eſt. Noui enim animum tuum, nihil in ſuis præter ipſos amantem. Viderint illæ matres, quæ potentiam liberorum muliebri impotentia exercent: quæ, quia feminis honores non licet gerere, per illos ambitioſæ ſunt: quæ patrimonia filiorum & exhauriunt & captant, quæ eloquentiam commodando aliis fatigant. Tu liberorum tuorum bonis plurimum gauiſa es, minimum vſa. Tu liberalitati noſtræ ſemper impoſuiſti modum, cùm tuæ non imponeres. Tu filia familias locupletibus filiis vltro contuliſti. Tu patrimonia noſtra ſic adminiſtraſti, vt tanquam de tuis laborares, tanquam alienis abſti-

amittent, peduit. Nunquam more aliarum, quibus omnis commendatio ex forma petitur, tumescentem vterum abscondisti, quasi indecens onus, nec intra viscera tua conceptas spes liberorum elisisti. Non faciem lenociniis ac coloribus polluisti, nunquam tibi placuit vestis, quæ nihil amplius, quàm vt nudam componeret: vnicum tibi ornamentum, pulcherrima, & nulli obnoxia ætati forma: maximum decus visa est pudicitia. Non potes itaque ad obtinendum dolorem muliebre nomen prætendere, ex quo te virtutes tuæ seduxerunt, tantum debes à feminarum lacrimis abesse, quantum à vitiis. Ne feminæ quidem te sinent intabescere vulneri tuo, sed leuiori necessario mærore cito defunctam, iubebunt exurgere: si modo illas intueri voles feminas, quas conspecta virtus inter magnos viros posuit. Corneliam ex duodecim liberis ad duos fortuna redegit. Si numerare funera Corneliæ velles, amiserat decem: si æstimare, amiserat Gracchos. Flentibus tamen circa se, & fatum eius execrantibus interdixit, ne fortunam accusarent, quæ sibi filios Gracchos dedisset. Ex hac femina debuit nasci, qui diceret in contione: Tu matri meæ maledicas, quæ me peperit? Multo mihi videtur animosior vox matris. Filius magno æstimabat Gracchorum natales; mater & funera. Rutilia Cottam filium secuta est in exilium; & vsque eo fuit indulgentia constricta, vt mallet exilium pati, quàm desiderium: nec ante in patriam, quàm cum filio redit. Eundem iam reducem, & in Rep. florentem tam fortiter amisit, quàm secuta erat: nec quisquam lacrimas eius post elatum filium notauit. In expulso virtutem ostendit, in amisso prudentiam. Nam & nihil illam à pietate deterruit, & nihil in tristitia superuacua stultaque detinuit. Cum his te numerari feminis volo. quarum vitam semper imitata es, earum in coërcenda comprimendáq; ægritudine optimè sequeris exemplum. Scio rem non esse in nostra potestate, nec vllum affectum seruire: minimè vero eum qui ex dolore nascitur. Ferox enim, & aduersus omne remedium contumax est. Volumus eum interim obruere, & deuorare gemitus: per ipsum tamen compositum fictúmque vultum lacrimæ profunduntur. Ludis interim aut gladiatoribus animum occupamus. At illum inter ipsa quibus auocatur spectacula, leuis aliqua desiderii nota subibit. Ideo melius est illum vincere, quàm fallere. Nam qui aut delusus voluptatibus, aut occupationibus abductus est, resurgit, & ipsa quiete impetum ad sæuiendum colligit. At qui rationi cessit, in perpetuum cōponitur. Non sum itaq. monstraturus illa, quibus vsos multos esse scio, vt peregrinatione te vel longa detineas, vel amœna delectes; vt rationum accipiendarum diligentia, patrimonii administratione multum occupes temporis; vt semper nouo te aliquo negotio implices. Omnia ista ad exiguum momentum prosunt: nec remedia doloris, sed impedimenta sunt. Ego autem malo illum de-

deſinere quàm decipi. Itaque illo te duco, quo omnibus qui fortunam fugiunt, confugiendum eſt, ad liberalia ſtudia: illa ſanabunt vulnus tuum, illa omnem triſtitiam tibi euellent. His etſi nunquam aſſueſſes, nunc vtendum erat: ſed quantum tibi patris mei antiquus rigor permiſit, omnes bonas artes non quidem comprehendiſti, attigiſti tamen. Vtinam quidem virorum optimus, pater meus, minus maiorum conſuetudini deditus, voluiſſet te ſapientum præceptis erudiri potius quàm imbui! Non parandum tibi nunc contra fortunam eſſet auxilium, ſed proferendum. propter iſtas quæ litteris non ad ſapientiam vtuntur, ſed ad luxuriam inſtituuntur, minus eſt indulgere ſtudiis paſſus; beneficio tamen rapacis ingenii plus quàm pro tempore hauſiſti: iacta ſunt diſciplinarum omnium fundamenta. Nunc ad illas reuertere: tutam te præſtabunt illæ, conſolabuntur illæ, delectabunt illæ: ſi bona fide animum tuum intrauerint, nunquam amplius intrabit dolor, nunquam ſolicitudo, nunquam afflictionis irritæ ſuperuacua vexatio: nulli horum patebit pectus tuum. Nam ceteris vitiis iam pridem cluſum eſt. Hæc quidem certiſſima præſidia ſunt, & quæ ſola te fortunæ eripere poſſint, ſed quia dum in illum portum quem ſtudia promittunt, perueneris, adminiculis quibus innitaris opus eſt, volo interim ſolatia tua tibi oſtendere. Reſpice fratres meos: quibus ſaluis, fas tibi non eſt accuſare fortunam. In vtroque habes quod te diuerſa virtute delectet: alter honores induſtria conſecutus eſt, alter ſapienter contempſit. Acquieſce alterius filii dignitate, alterius quiete, vtriuſque pietate. Noui fratrum meorum intimos affectus, alter in hoc dignitatem excolit, vt tibi ornamento ſit: alter in hoc ſe ad tranquillam quietámque vitam recepit, vt tibi vacet. Bene liberos tuos, & in auxilium & in oblectamentum fortuna diſpoſuit. potes alterius dignitate defendi, alterius otio frui. Certabunt in te officiis: & vnius deſiderium, duorum pietate ſupplebitur. Audacter poſſum promittere: nihil tibi deerit præter numerum. Ab his ad nepotes quoque reſpice. Marcum blandiſſimum puerum, ad cuius conſpectum nulla poteſt durare triſtitia: nihil tam magnum, nihil tam recens in cuiuſquam pectore fuerit, quem non circumfuſus ille permulceat. Cuius non lacrimas illius hilaritas ſupprimat? cuius non contractum ſolicitudine animum illius argutiæ ſoluant? quem non in iocos vocabit illa laſciuia? quem non in ſe conuertet & abducet infixum cogitationibus illa neminem ſatiatura garrulitas? Deos oro, contingat hunc habere nobis ſuperſtitem. In me omnis fatorum crudelitas laſſata conſiſtat; quicquid matri dolendum fuit, in me tranſierit: quicquid auiæ, in me. Floreat reliqua in ſuo ſtatu turba. nihil de orbitate, nihil de conditione mea querar. Fuerim tantum, nihil amplius dolituræ domus, piamentum. Tene in gremio tuo citò tibi daturam pronepotes, Nouatillam:

quam

quam ſic in me tranſtuleram, ſic mihi aſcripſeram, vt poſſit videri, quòd me amiſit, quamuis ſaluo patre, pupilla. hanc & pro me dilige. abſtulit illi nuper fortuna matrem: tua poteſt efficere pietas, vt perdidiſſe ſe matrem doleat tantùm, non & ſentiat. nunc mores eius compone, nunc formam. Altiùs præcepta deſcendunt, quæ teneris imprimuntur ætatibus. Tuis aſſueſcat ſermonibus. Ad tuum fingatur arbitrium. multum illi dabis, etiam ſi nihil dederis præter exemplum. Hoc iam tibi ſolemne officium pro remedio erit. Non poteſt animum piè dolentem à ſolicitudine auertere, niſi aut ratio, aut honeſta occupatio. Numerarem inter magna ſolatia patrem quoque tuum, niſi abeſſet: nunc tamen ex affectu tuo, quid illius interſit, cogita: intelliges, quanto iuſtius ſit te illi ſeruari, quàm mihi impendi, quotiens te immodica vis doloris inuaſerit, & ſequi ſe iubebit, patrem cogita. cui tu quidem tot nepotes pronepotéſque dando effeciſti ne vnica eſſes: conſummatio tamen ætatis actæ feliciter in te vertitur. Illo viuo, nefas eſt te quod vixeris queri.

CAP. XVII. MAXIMVM adhuc ſolatium tuum tacueram, ſororem tuam; illud fideliſſimum pectus tibi, in quod omnes curæ tuæ pro indiuiſo transferuntur, illum animum omnibus nobis maternum. Cum hac tu lacrimas tuas miſcuiſti, in huius primùm reſpiraſti ſinu. Illa quidem affectus tuos ſemper ſequitur. In mea tamen perſona non pro te dolet: illius manibus in vrbem perlatus ſum: illius pio maternóque nutricio per longum tempus æger conualui. Illa pro quæſtura mea gratiam ſuam extendit: & quæ ne ſermonis quidem aut claræ ſalutationis ſuſtinuit audaciam, pro me vicit indulgentia verecundiam. Nihil illi ſeductum vitæ genus, nihil modeſtia, in tanta feminarum petulantia, ruſtica, nihil quies, nihil ſecreti & ad otium repoſiti mores obſtiterunt, quo minus pro me etiam ambitioſa fieret. Hæc eſt, mater cariſſima, ſolatium quo reficiaris. Illi quantum potes te iunge, illius arctiſſimis amplexibus alliga. Solent mœrentes, ea quæ maximè diligunt, fugere, & libertatem dolori ſuo quærere. Tu ad illam te, & quicquid cogitaueris, confer: ſiue ſeruare habitum iſtum voles, ſiue deponere, apud illam inuenies vel finem doloris tui, vel comitem. ſed ſi prudentiam perfectiſſimæ feminæ noui, non patietur te nihil profuturo mœrore conſumi, & exemplum tibi ſuum, cuius ego etiam ſpectator fui, narrabit. Cariſſimum virum amiſerat, auunculum noſtrum, cui virgo nupſerat, in ipſa nauigatione: tulit tamen eodem tempore & luctum, & metum, euictiſque tempeſtatibus corpus eius naufraga euexit. O quàm multarum egregia opera in obſcuro iacent! Si huic illa ſimplex admirandis virtutibus contigiſſet antiquitas, quanto ingeniorum certamine celebraretur vxor, quæ oblita imbecillitatis, oblita etiam firmiſſimis metuendi maris, caput ſuum periculis pro ſepultura obiecit, & dum cogitat de viri funere, nihil de ſuo timuit?

muit? Nobilitatur carminibus omnium, quæ ſe pro coniuge vicariam dedit. hoc amplius eſt, diſcrimine vitæ ſepulcrum viro quærere: maior eſt amor, qui pari periculo minus redimit. Poſt hoc nemo miratur, quod per ſedecim annos, quibus maritus eius Ægyptum obtinuit, nunquam in publico conſpecta eſt. Neminem prouincialem domum ſuam admiſit: nihil à viro petiit, nihil à ſe peti paſſa eſt. Itaque loquax & ingeniosa in contumelias præfectorum prouincia, in qua etiam qui vitauerunt culpam, non effugerunt infamiam, velut vnicum ſanctitatis exemplum ſuſpexit: & quod illi difficillimum eſt, cui etiam periculoſi ſales placent, omnem verborum licentiam continuit: & hodie ſimilem illi, quamuis nunquam ſperet, ſemper optat. Multum erat, ſi per ſedecim annos illam prouincia probaſſet: plus eſt, quod ignorauit. Hæc non ideo refero, vt eius laudes exequar, quas circumſcribere eſt, tam parcè tranſcurrere: ſed vt intelligas, magni animi eſſe feminam: quam non ambitio, non auaritia, comites omnis potentiæ & peſtes, vicerunt. non metus mortis eam, exarmata naui, naufragium ſuum ſpectantem, deterruit, quo minus exanimi viro hærens, quæreret, non quemadmodum inde exiret, ſed quemadmodum efferret. Huic parem virtutem exhibeas oportet, & animum à luctu recipias, & id agas, ne quis te putet partus tui pœnitere. Ceterùm quia neceſſe eſt, cùm omnia feceris, cogitationes tamen tuas ſubinde ad me recurrere, nec quenquam nunc ex liberis tuis frequentius tibi obuerſari: non quia illi minus cari ſint, ſed quia naturale eſt, manum ſæpius ad id referre quod doleat: qualem me cogites, accipe. Lætum & alacrem velut optimis rebus: ſunt autem optimæ, quum animus omnis cogitationis expers operibus ſuis vacat, & modò ſe leuioribus ſtudiis oblectat, modò ad conſiderandam ſuam vniuerſique naturam, veri auidus inſurgit. Terras primum, ſitúmque earum quærit. Deinde condicionem, circumfuſi maris, curſúſque eius alternos & recurſus: tunc quicquid inter cælum terráſque plenum formidinis interiacet, perſpicit, & hoc tonitribus, fulminibus, ventorum flatibus, ac nimborum niuisque & grandinis iactu tumultuoſum ſpatium: tum peragratis humilioribus ad ſumma prorumpit, & pulcherrimo diuinorum ſpectaculo fruitur, æternitatiſque ſuæ memor, in omne quod fuit, futurumque eſt omnibus ſæculis, vadit.

L. AN.

L. ANNÆI SENECÆ

AD LVCILIVM NATVRALIVM QVÆSTIONVM

Liber primus.

PRÆFATIO.

QVANTVM inter philosophiam interest, Lucili virorum optime, & ceteras artes: tantum interesse existimo in ipsa philosophia, inter illam partem quæ ad homines, & hanc quæ ad Deos spectat. Altior est hæc, & animosior: multum permisit sibi: non fuit oculis contenta. Maius esse quiddam suspicata est, ac pulchrius quod extra conspectum natura posuisset. Denique tantum inter duas interest, quantum inter Deum & hominem. Altera docet, quid in terris agendum sit: altera, quid agatur in cælo. Altera errores nostros discutit, & lumen admouet, quo discernantur ambigua vitæ: altera multo hanc caliginem in qua volutamur excedit: & è tenebris ereptos, illò perducit, vnde lucet. Equidem tunc naturæ rerum gratias ago, cùm illam non ab hac parte video, quæ publica est, sed in secretiora eius intraui: cùm disco, quæ vniuersi materia sit, quæ auctor, aut custos: quid sit Deus: totus in se intendat, an ad nos aliquando respiciat: faciat quotidie aliquid, an semel fecerit: pars mundi sit, an mundus: liceat illi hodieq. decernere, & ex lege fatorum aliquid derogare: an maiestatis deminutio sit, & confessio erroris, mutanda fecisse. Necesse est enim eadem placere, cui nisi optima placere non possunt. Nec ob hoc minus liber & potens est. ipse enim est necessitas sua. Nisi ad hæc admitterer, non fuerat operæ pretium nasci. Quid enim erat, cur in numero viuentium me positum esse gauderem? An vt cibos & potiones percolarem? vt hoc corpus casurum ac fluidum, periturúmque nisi subinde impleatur, farcirem, & viuerem ægri minister; vt mortem timerem, cui omnes nascimur? Detrahe hoc inæstimabile bonum, non est vita tanti, vt sudem, vt æstuem. O quàm contempta res est homo, nisi supra humana se erexerit! Quamdiu cum affectibus colluctamur, quid magnifici facimus? Etiam si superiores sumus, portenta vincimus. Quid est cur suspiciamus nosmetipsos, quia dissimiles deterrimis sumus? Non video quare sibi placeat, qui robustior est valetudinario. Multum interest inter vires & bonam valetudinem. Effugisti vitia animi: non est tibi frons ficta, nec in alienam voluntatem sermo compositus, nec cor inuolutum, nec auaritia,

quæ quicquid omnibus abſtulit, ſibi ipſi negat: nec luxuria pecuniam turpiter amittens, quam turpiùs reparet: nec ambitio, quæ te ad dignitatem niſi per indigna non ducet. Nihil adhuc conſecutus es. Multa effugiſti: te nondum. Virtus enim quam affectamus magnifica eſt. Non quia per ſe beatum eſt, malo caruiſſe, ſed quia animum laxat, ac præparat ad cognitionem cæleſtium, dignúmque efficit qui in conſortium Dei veniat. Tunc conſummatum habet plenúmque bonum ſortis humanæ, cùm, calcato omni malo, petit altum, & in interiorem naturæ ſinum venit. Tunc iuuat inter ſidera ipſa vagantem, diuitum pauimenta ridere, & totam cum auro ſuo terram: non illud tantùm dico, quod egeſſit, & ſignandum dedit, ſed & illud quod in occulto ſeruat poſterorum auaritiæ. Nec poteſt antè contemnere porticus, & lacunaria ebore fulgentia, & tonſiles ſiluas, & deriuata in domos flumina, quàm totum circumeat mundum; & terrarum orbem ſupernè deſpiciens, anguſtum, & magna ex parte opertum mari, etiam ea parte qua extat, latè ſqualidum & aut vſtum aut rigentem, ſibi ipſe ait: Hoc eſt punctum, quod inter tot gentes ferro & igni diuiditur? O quàm ridiculi ſunt mortalium termini! Vltra Iſtrum Dacus non exeat: Strymo Thraeas includat: Parthis obſtet Euphrates: Danubius Sarmatica ac Romana diſterminet: Rhenus Germaniæ modum faciat: Pyrenæus medium inter Gallias & Hiſpanias iugum extollat. Inter AEgyptum & AEthiopias harenarum inculta vaſtitas iaceat. Si quis formicis det intellectum hominis, nonne & illæ vnam aream in multas prouincias diuident? Cùm te in illa verè magna ſuſtuleris, quoties videbis exercitus ſubrectis ire vexillis, & quaſi magnum aliquid agatur, equitem modò vlteriora explorantem, modò à lateribus affuſum, libebit dicere:

It nigrum campis agmen.

Formicarum iſte diſcurſus eſt, in anguſto laborantium. Quid illis & nobis intereſt, niſi exigui menſura corpuſculi? Punctum eſt illud in quo nauigatis, in quo bellatis, in quo regna diſponitis: minima, etiam cùm illis vtrinque Oceanus occurrit. Surſum ingentia ſpatia ſunt, in quorum poſſeſſionem animus admittitur: at ita, ſi minimum ſecum ex corpore tulit, ſi ſordidum omne deterſit, & expeditus leuiſque ac contentus modico emicuit. Cùm illa tetigit, alitur, creſcit: ac velut vinculis liberatus, in originem redit. Et hoc habet argumentum diuinitatis ſuæ, quòd illum diuina delectant: nec vt alienis intereſt, ſed vt ſuis. Securè ſpectat occaſus ſiderum atque ortus, & tam diuerſas concordantium vias. Obſeruat vbi quæque ſtella primum lumen oſtendat, vbi culmen eius ſummum, quà curſus ſit, quouſque deſcendat. Curioſus ſpectator excutit ſingula, & quærit. Quid ni quærat? Scit illa ad ſe pertinere. Tunc contemnit domicilii prioris anguſtias. Quantum enim eſt, quod ab vltimis litoribus Hiſpaniæ vſque ad In-

dos

dos iacet? Paucissimorum dierum spatium, si nauem suus ventus impleuit. At illa regio cælestis per triginta annos velocissimo sideri viam præstat, nusquam resistenti, sed æqualiter cito. Illic demum discit quod diu quæsiuit. Illic incipit Deum nosse. Quid est Deus? Mens vniuersi. Quid est Deus? Quod vides totum, & quod non vides totum. Sic demum magnitudo sua illi redditur, qua nihil maius excogitari potest. Si solus est omnia, opus suum & extra & intra tenet. Quid ergo interest inter naturam Dei, & nostram? Nostri melior pars, animus est: in illo nulla pars extra animum. Totus ratio est: cùm interim tantus error mortalia teneat, vt hoc quo neque formosius est quicquam, nec dispositius, nec in proposito constantius, existiment homines fortuitum & casu volubile, ideòque tumultuosum inter fulmina, nubes, tempestates, & cetera quibus terræ ac terris vicina pulsantur. Nec hæc intra vulgum dementia est, sed sapientiam quoque professos contigit. Sunt qui putent, sibi ipsis animum esse, & quidem prouidum ac dispensantem singula, & sua & aliena; hoc autem vniuersum, in quo nos quoque sumus, expers esse consilii, & aut ferri temeritate quadam, aut natura nesciente quid faciat. Quàm vtile existimas ista cognoscere, & rebus terminos ponere? quãtum Deus possit: materiam ipse sibi formet, an data vtatur: vtrum idea materiæ priùs superuenit, an materia ideæ: Deus quicquid vult, efficiat, an in multis rebus illum tractanda destituant, & a magno artifice praue formentur multa, non quia cessat ars, sed quia id in quo exercetur, sæpe inobsequens arti est. Hæc inspicere, hæc discere, his incumbere, nonne transilire est mortalitatem suam, & in meliorem transcribi sortem? Quid tibi, inquis, ista proderunt? Si nihil aliud, hôc certè, sciam, omnia angusta esse. Sed hæc deinde.

CAP. I. NVNC ad propositum veniam opus. Audi quid de ignibus philosophia velit, quos aër transuersos agit. Magna vi illos excuti argumentum est, quòd obliqui feruntur, & prærapida celeritate. Apparet illos nõ ire, sed proiici. Ignium multæ variæque facies sunt. Aristoteles quoddam genus illorum Capram vocat. Si me interrogaueris, quare: prior mihi rationem reddas, oportet, quare Hædi vocentur. Si autem, quod commodissimum est, conuenerit inter nos, ne alter alterum interroget, Quid dicit ille? satius erit de re ipsa quærere, quàm mirari, quid ita Aristoteles globum ignis appellauerit Capram. Talis fuit forma eius, qui bellum aduersus Perseum Paulo gerente lunari magnitudine apparuit. Nos quoque vidimus non semel flammam ingentis pilæ specie, quæ tamen in ipso cursu suo dissipata est. Vidimus circa diui Augusti excessum simile prodigium. Vidimus cùm de Seiano actum est. Nec Germanici mors sine denuntiatione tali fuit. Dices mihi: Ergo tu in tantis erroribus es, vt existimes deos mortium signa

præmittere, & quicquam esse in terris tam magnum, quod perire mundus sciat? Erit aliud isti rei tempus. Videbimus, an certus omnium rerum ordo ducatur, & alia aliis ita complexa sint, vt quod antecedit, aut causa sit sequentium, aut signum. Videbimus, an diis humana sint curæ, an series ipsa, quid factura sit, certis rerum notis nunciet. Interim illud existimo, huiusmodi ignes existere, aëre vehementius trito, cùm inclinatio eius in alteram partem facta est, & non cessit, sed intra se pugnauit. Ex hac vexatione nascuntur trabes & globi & faces & ardores. At cùm leuiùs collisus, & (vt ita dicam) strictus est, minora lumina excutiuntur, crinémque volantia sidera ducunt. Tunc ignes tenuissimi iter exile designant, & cælo producunt. Ideo nulla sine huiusmodi spectaculis nox est. Non enim opus est ad efficienda illa, magno aëris motu. Denique, vt breuiter dicam, eadem ratione fiunt ista, qua fulmina, sed vi minore. Quemadmodum nubes mediocriter collisæ, fulgurationes efficiunt; maiore impetu pulsæ, fulmina. Aristoteles eiusmodi rationem reddit. Varia & multa terrarum orbis expirat, quædam humida, quædam sicca, quædam algentia, quædam concipiendis ignibus idonea. Nec mirum est, si terræ omnis generis & varia euaporatio est: cùm in cælo quoque non vnus appareat color rerum, sed acrior sit caniculæ rubor, Martis remissior, Iouis nullus, in lucem puram nitore perducto. Necesse est ergo in magna copia corpus culorum quæ terræ eiectant, & in superiorem agunt partem, aliqua in nubes peruenire alimenta ignium, quæ non tantùm collisa possint ardere, sed etiam afflata radiis solis. Nam apud nos quoque stramenta sulphure aspersa ignem ex interuallo trahunt. Veri ergo simile est, talem materiam intra nubes congregatam facilè succendi, & maiores minorésve ignes existere, prout illis fuit plus aut minus virium. Illud enim stultissimum est existimare, aut stellas decidere, aut transilire, aut aliquid illis auferri & abradi: nam si hoc fuisset, iam defuissent. Nulla enim nox est, qua non plurimæ ire, & in diuersum videantur abduci. Atqui, quo solent, quæque inueniuntur loco. Magnitudo sua singulis constat. Sequitur ergo, vt infra illas ista nascantur: & citò intercidant, quia sine fundamento sunt & sede certa. Quare ergo etiam non interdiu transferuntur? Quid si dicam stellas interdiu non esse, quia non apparent? Quemadmodum illæ latent, & solis fulgore obumbrantur: sic faces quoque transcurrunt etiam interdiu, sed abscondit eas diurni luminis claritas. Si quando tamen tanta vis emicuit, vt etiam aduersus diem vindicare sibi suum fulgorem possint, apparent. Nostra certè ætas non semel vidit diurnas faces, alias ab oriente in occidentem versas, alias ab occasu in ortum. Argumentum tempestatis nautæ putant, cùm multæ transuolant stellæ: quod si signum ventorum est, ibi venti sunt, id est, in aëre, qui medius inter lunam & terram est. In magna tempestate apparent, quasi stellæ,

velo

velo insidentes. Adiuuari se tunc periclitantes existimant, Pollucis & Castoris numine. Causa autem melius speiest, quod iam apparet frangi tempestatem, & desinere ventos. Aliquando feruntur ignes, non sedent. Gylippo Syracusas petenti visa est stella super ipsam lanceam constitisse. In Romanorum castris visa sunt ardere pila, ignibus scilicet in illa delapsis: qui sæpe fulminum more animalia ferire solent & arbusta, & si minore vi mittuntur, defluunt tantùm & insident, non feriunt nec vulnerant. Alii inter nubes eliduntur, alii sereno, si aër ad exprimendum ignem aptus fuit. Nam sereno quoque cælo aliquando tonat, ex eadem causa, qua nubilo aëre inter se colliso. Qui etiam si est lucidior ac siccior, coire tamen & facere corpora quædam similia nubibus potest, quæ percussa reddant sonum. Quandoque igitur fiunt trabes, quandoque clypei, & vastorum imagines ignium: vbi in talem materiam incidit similis causa, sed maior.

CAP. II. VIDEAMVS nunc, quemadmodum fiat is fulgor qui sidera circumnectit. Memoriæ proditum est, quo die diuus Augustus vrbem, ex Apollonia reuersus, intrauit, circa solem visum colotis varii circulum, qualis esse in arcu solet: hunc Græci halo vocant, quem nos dicere coronam aptissimè possumus. Quemadmodum fieri dicatur, exponam. Cùm in piscinam lapis missus est, videmus in multos orbes aquam discedere, & fieri primum angustissimum orbem, deinde latiorem, ac deinde alios maiores, donec euanescat impetus, & in planiciem immotarum aquarum soluatur. Tale quiddam cogitemus fieri etiam in aëre, cùm spissior factus, plagam sentire potest, lux solis aut lunæ vel cuiuslibet sideris incurrens, recedere illum in circulos cogit. Nam humor, & aër, & omne quod ex ictu formam accipit, in talem habitum impellitur, qualis est eius quod impellit. Omne autem lumen rotundum est: ergo & aër in hunc modum percussus lumine, exibit. Ob hoc tales splendores Græci areas vocauere: quia ferè terendis frugibus loca destinata, sunt rotunda. Nos autem non existimemus illas, siue areæ, siue coronæ sint, in vicinia siderum fieri: plurimum enim absunt, quamuis cingere ea & coronare videantur. Non longè à terra fit talis effigies: quam visus noster solita imbecillitate deceptus, circa ipsum sidus putat positam. In vicinia autem solis & stellarum nihil tale potest fieri: quia illic æther tenuis est. Nam formæ crassis demum, spissisque corporibus imprimi solent: in subtilibus non habent vbi consistant, aut hæreant. In balneis quoque circa lucernam tale quiddam aspici solet, ob aëris densi obscuritatem: frequentissimè autem austro, cùm cælum maximè graue & spissum est. Nonnunquam paulatim diluuntur & desinunt, nonnunquam ab aliqua parte rumpuntur: & inde ventum nautici expectant, vnde contextus coronæ periit. Si enim à septentrione discesserit, Aquilo erit: si ab occidente, Fauonius:

nubibus tumidiores sunt, aliæ submissiores: quædam crassiores, quàm vt solem transmittant: aliæ imbecilliores, quàm vt excludant. Hæc inæqualitas alternis lucem vmbrámque permisces, & exprimit illam mirabilem arcus varietatem. Altera causa eiuscemodi arcus redditur. Videmus, cùm fistula aliquo loco rupta est, aquam per tenue foramen elidi: quæ sparsa contra solem obliquè positum, faciem arcus repræsentat. Idem videbis accidere, si quando volueris obseruare fullonem: cùm os aqua impleuit, & vestimenta ridiculis diducta leuiter aspergit, apparet varios edi colores in illo aëre asperso, quales in arcu fulgere solent. Huius rei causam in humore esse ne dubitaueris. Non fit enim vnquam arcus, nisi nubilo. Sed quæramus quomodo fiat. Quidam aiunt esse aliqua stillicidia, quæ solem transmittant; quædam magis coacta, quàm vt transluceant: itaque ab illis fulgorem reddi, ab his vmbram; & sic vtriusque intercursu effici arcum, in quo pars fulgeat, quæ solem recipit, pars obscurior sit, quæ exclusit, & ex se vmbram proximis fecit. Hoc ita esse quidam negant: poterat enim verum videri, si arcus duos tantùm haberet colores, & si ex lumine vmbraque constaret.

Sed nunc diuersi niteant cùm mille colores,
Transitus ipse tamen spectantia lumina fallit;
Vsque adeo quod tangit idem est, tamen vltima distant.

videmus in eo aliquid flammei, aliquid lutei, aliquid cærulei, & alia in picturæ modum subtilibus lineis ducta, vt ait Poeta: vt an dissimiles colores sint, scire non possis, nisi cum primis extrema cõtuleris. Nam commissura decipit, vsque adeo mira arte naturæ, quod à simillimis cœpit, in dissimilia desinit. Quid ergo istic duo colores faciunt luminis atque vmbræ, cùm innumerabilium ratio reddenda sit? Quidam ita existimant arcum fieri: dicunt in ea parte in qua pluit, singula stillicidia pluuiæ cadentis, singula specula esse: à singulis ergo imaginem reddi solis. Deinde multas imagines, immo innumerabiles & deuexas, & in præceps transeuntes confundi. Itaque & arcum esse multarum imaginum solis confusionem. Hoc sic colligunt. Pelues, inquiunt, mille die sereno pone, & omnes habebunt imaginem solis. In singulis foliis dispone singulas guttas: singulæ habebunt imaginem solis. At contra ingens stagnum non habebit nisi imaginem vnã. Quare? quia omnis circumscripta leuitas & circundata suis finibus, speculum est. Itaque piscinam ingentis magnitudinis, insertis parietibus diuide: totidem illa habebit imagines solis, quot lacus habuerit. Relinque illam sicut est diffusa: semel tibi imaginem reddet. Nihil refert quàm exiguus sit humor aut lacus. Si circumseptus est, speculum est. Ergo stillicidia illa infinita, quæ imber cadens defert, totidem specula sunt, totidem solis facies habent. Hæ contra intuenti perturbatæ apparent: nec dispiciuntur interualla, quibus singula distant, spatio prohibente discerni. De-

inde pro singulis apparet vna facies turbida ex omnibus. Aristoteles idem iudicat. Ab omni, inquit, leuitate acies radios suos replicat. Nihil autem leuius aqua & aëre. Ergo etiam ab aëre spisso visus noster in nos redit. Vbi verò hebes & infirma est acies, quolibet aëris ictu deficit. Quidam hoc genere valetudinis laborant, vt ipsi sibi videantur occurrere, vt vbique imaginem suam cernant. Quare? quia infirma vis oculorum non potest ne proximum quidem sibi aërem perrumpere, sed resilit. Itaque quod in aliis efficit densus aër, in his facit omnis. Satis enim valet qualiscunque, ad imbecillem aciem repellendam: longè autem magis visum nostrum nobis remittit, qui crassior est, & peruinci non potest, sed radios luminum nostrorum moratur, & eo vnde exierunt, reflectit. Ergo cùm multa stillicidia sint, totidem specula sunt. Sed quia parua sunt, solis colorem sine figura exprimunt. Deinde cum in stillicidiis innumerabilibus, & sine interuallo cadentibus reddatur idem color, incipit facies esse non multarum imaginum intermissarum, sed vnius longæ atque continuæ. Quomodo, inquis, tu mihi multa millia istic imaginum esse dicis, vbi nullam video? Et quare cùm solis color vnus sit, imaginum diuersus est? Vt & hæc, quæ proposuisti refellam, & alia quæ non minus refellenda sunt, illud dicam oportet: nihil acie nostra fallacius, non tantum in his, à quibus subtiliter peruidendis illam colorum diuersitas summouet, sed & in his quoque quæ ad manum cernit. Remus integer in tenui aqua fracti speciem reddit. Poma per vitrum aspicientibus multo maiora sunt. Columnarum interualla porticus longiores iungunt. Ad ipsum solem reuertere: hunc quem toto orbe terrarum maiorem probat ratio, acies nostra sic contraxit, vt sapientes viri pedalem esse contenderint. Quem velocissimum omnium esse scimus, nemo nostrum videt moueri: nec moueri crederemus, nisi appareret isse. Mundum ipsum præcipiti velocitate labentem, & ortus occasúsque intra momentum temporis reuoluentem, nemo nostrum sentit procedere. Quid ergo miraris, si oculi nostri imbrium stillicidia non separant, ingenti spatio intuentibus minutarum imaginum discrimen interit. Illud esse dubium nulli potest, quin arcus imago solis sit, roscida & caua nube concepta. Quod ex hoc tibi appareat. Nunquam non aduersa soli est, sublimis aut humilis, prout ille se submisit, aut sustulit contrario motu. Ille enim descendente altior est, alto depressior. Sæpe talis nubes à latere solis est, nec arcum efficit, quia non ex recto imaginem trahit. Varietas autem non ob aliam causam fit, quàm quia pars coloris à sole est, pars à nube illa: humor autem modò cæruleas lineas, modò virides, modò purpuræ similes, & luteas aut igneas ducit, duobus coloribus hanc varietatem efficientibus, remisso & intento. Sic enim & purpura eodem conchylio non in vnum modum exit. Interest quamdiu macerata sit,

Crassius

crassius medicamentũ an aquatius traxerit, sæpius mersa sit & excocta, an semel tincta. Non est ergo mirum, cùm duæ res sint, sol & nubes, id est corpus & speculum, si tam multa genera colorum exprimuntur, quæ in multis generibus possunt aut incitari, aut relanguescere. Alius enim est color ex igneo lumine, alius ex obtuso & leniore. In aliis rebus vaga inquisitio est, vbi non habemus, quod manu tenere possimus, & latè coniectura mittenda est: hic apparet duas causas esse arcus, solem nubemq; quia nec sereno vnquam fit, nec ita nubilo vt sol lateat. Ergo vtique ex his est, quorum sine altero non est.

CAP. IIII. IAM illud accedit, quod æquè manifestum est, speculi ratione imaginem reddi, quia nunquam nisi ex contrario redditur: id est, nisi ex altera parte steterit quod apparet, ex altera quod ostendit. Rationes quæ non persuadent, sed cogunt, à geometris adferũtur: nec dubium cuiquam relinquunt, quin arcus imago solis sit malè expressi, ob vitium figurámque speculi. Nos interim tentemus alias probationes. Inter argumenta sic nascentis arcus pono, quod celerrimè nascitur: ingens enim variúmq; corpus cælo intra momentum subtexitur, & æquè celeriter aboletur: nihil autem tam cito redditur, quàm à speculo imago. Non enim facit quicquam, sed ostendit. Parianus Artemidorus adiicit, & quale genus nubis esse debeat, quod talem solis imaginem reddit. Si speculum, inquit, concauum feceris, quod sit sectæ pilæ pars, si extra medium constiteris, quicunque iuxta te steterint, inuersi à te videbuntur, propiores tibi quàm speculo. Idem inquit, euenit, cùm rotundam & cauam nubem intuemur à latere, vt solis imago à nube discedat, propiórque nobis sit, & in nos magis conuersa. Color igitur igneus à sole est, cæruleus à nube, ceteri vtriusque mixturæ.

CAP. V. CONTRA hæc illa dicuntur. De speculis duæ opiniones sunt: alii enim in his simulacra cerni putant, id est, corporum nostrorum figuras, à nostris corporibus emissas ac separatas: alii imagines aiunt non esse in speculo, sed ipsa aspici corpora, retorta oculorum acie, & in se rursus reflexa. Nunc nihil ad rem pertinet, quomodo videamus quodcunq; videmus, sed quomodo imago similis debet è speculo reddi. Quidnam est tam dissimile, quàm sol & arcus, in quo neque color, neque figura solis, neque magnitudo apparet? Arcus enim longior amplórque est, longéque ea parte qua fulget, rubicundior quàm sol, ceteris vero coloribus diuersus. Deinde cùm velis speculum aëri comparare, des oportet mihi eandem leuitatem corporis, eandem æqualitatem, eundem nitorem. Atqui nullæ nubes habent similitudinem speculi: per medias sæpe transimus, nec in illis nos cernimus. Qui montium summa conscendunt, spectant nubem: nec tamen imaginem suam in illa cernunt. Singula stillicidia singula specula sunt. Concedo: sed illud nego, ex stillicidiis constare nubem. Habet enim quædã ex quibus fieri stillicidia possunt, non

ipsa.

ipsa. Nec aquam quidem habet nubes, sed materiam futuræ aquæ. Concedam etiam tibi & guttas innumerabiles in nubibus esse, & illas faciem reddere: non tamen omnes vnam reddunt, sed singulæ singulas. Deinde inter se specula coniunge: in vnam imaginem non coibunt: sed quæque particula in se rei similitudinem claudet. Sunt quædam specula ex multis minutisque composita: quibus si vnum ostenderis hominem, populus apparet, vnaquaq. parte faciem suam exprimente. Hæc cum sint coniuncta & simul collocata, nihilominus seducunt imagines suas, & ex vno turbam efficiunt; ceterum cateruam illam non confundunt, sed diremptam in facies singulas distrahunt. arcus vno circumscriptus est ductu: vna totius est facies. Quid ergo? non & aqua, rupta fistula, sparsa, & ore excussa, habere quiddam simile his quos videmus in arcu, coloribus solet? Verum est: sed non ex hac causa, ex qua tu videri vis: quia vnaquæque stilla recipit imaginem solis. Citius enim cadunt stillæ, quàm vt concipere imaginem possint. Standum est, vt id quod imitantur, excipiant. Quid ergo fit? Colorem, non imaginem ducunt: alioquin, vt ait Nero Cæsar disertissimè,

Colla Cytheriaca splendent agitata columbæ:

& variis coloribus pauonum ceruix, quoties aliquo deflectitur, nitet. Numquid ergo dicemus specula eiusmodi plumas, quarum omnis inclinatio in colores nouos transit? Non minus nubes diuersam speculis naturam habent, quàm aues quas retuli, & Chamæleontes, & reliqua animalia: quorum color aut ex ipsis mutatur, cùm irâ vel cupidine accensa, cutem suam variant, humore suffuso, aut positione lucis, quam prout rectam vel obliquam receperint, ita colorantur. Quid enim simile speculis habent nubes: cùm illa non perluceant, hæ transmittant lucem? illa densa & coacta, hæ raræ sint: illa eiusdem materiæ tota, hæc diuersis temere compositæ, & ob hoc discordes, nec diu cohæsuræ? Præterea videmus, ortu solis partem quandam cæli rubere: videmus nubes aliquando ignei coloris. Quid ergo prohibet, quomodo hunc colorem vnum accipiunt solis occursu, sic multos ab illis trahi, quamuis non habeant speculi potentiam? Modo, inquit, inter argumenta ponebas, semper arcum contra solem excitari, quia nec à speculo quidem imago redderetur, nisi aduerso. Hoc, inquit, commune nobis est. Nam quemadmodum opponendum est speculo id, cuius imaginem in se transferat: sic, vt nubes infici possint, ita solis ad hoc opus est radiorum idoneus ictus. Hæc dicuntur ab iis qui videri volunt nubem colorari. Posidonius, & hi qui speculari ratione effici iudicant visum, hoc respondent: Si vllus esset in arcu color, permaneret, & videretur eò manifestius, quo propius. Nunc imago arcus ex longinquo clara est: interit, cùm in vicino est. Huic contradictioni non consentio, cùm ipsam sententiam probem. Quare? dicam. Quia coloratur quidem nubes, sed

ita,

ha, vt color eius non vndique appareat. Nam ne ipsa quidem vndique appâret. Nubem enim nemo, qui in ipsa est, videt. Quid ergo mirum, si color eius non videtur ab eo, à quo ipsa non visitur? Atqui, quamuis ipsa non videatur, est: ergo & color. Ita non est argumentum falsi coloris, quia idem apparere accedentibus desinit. Idem enim in ipsis euenit nubibus: nec ideo falsæ sunt, quia non videntur. Præterea cum dicitur tibi, nubem sole esse suffectam, non dicitur tibi colorem illum immixtum esse velut duro corpori ac stabili & manenti, sed vt fluido & vago, & nihil amplius quàm perbreuem speciem recipienti. Sunt etiam quidam colores, qui ex interuallo vim suam ostēdunt. Purpuram Tyriam, quo melior saturiorque est, eo oportet altius teneas, vt fulgorem suum ostendat. Non tamen ideo non habet illa colorem: quia quem optimum habet, non quomodocunque explicetur, ostendit. In eadem sententia sum, qua Posidonius, vt arcum iudicem fieri nube formata in modum concaui speculi & rotundi, cui forma sit partis è pila sectæ. Hoc probari, nisi geometræ adiuuerint, non potest: qui argumentis nihil dubii relinquentibus docent, solis illam esse effigiem, non similem. Neque enim omnia ad verum specula respondent. Sunt quæ videre extimescas: tanta deformitate corruptā faciem visentium reddunt, seruata similitudine in peius. Sunt quæ cùm videris, placere tibi vires tuæ possint: in tantum lacerti crescunt, & totius corporis supra humanam magnitudinem habitus augetur. Sunt quæ dextras faciei ostendant, sunt quæ sinistras, sunt quæ torqueant vel euertāt. Quid ergo mirum est, eiuscemodi speculum, quo solis species vitiosa reddatur, in nube quoque fieri?

CAP. VI. INTER cetera argumenta & hoc erit, quod nunquam maior arcus dimidio circulo apparet: & quod eo minor est, quo altior est sol. *Et bibit ingens Arcus*, vt ait Virgilius noster, cum aduentat imber: sed non easdem, vndecunque apparuit, minas affert. A meridie ortus magnam vim aquarum vehet. Vinci enim non potuerunt valentissimo sole: tantum est illis virium. Si circa occasum refulsit, rorabit, & leniter impluet. Si ab ortu circáve surrexit, serena promittit. Quare tamen, si imago solis est arcus, longè ipso sole maior appâret? Quia est alicuius speculi natura talis, vt maiora multo quàm videat, ostendat, & in portentosam magnitudinem augeat formas: alicuius inuicem talis est, vt minuat. Illud mihi dic, quare in orbem eat facies, nisi orbi redditur? Dices fortasse, vnde sit ille color varius: vnde talis figura sit, non dices, nisi aliquod exemplar, ad quod formetur, ostenderis. Nullum autem aliud, quàm solis est, à quo fatearis illi colorem dari: sequitur videtur & forma. Denique inter me & te conuenit, colores illos quibus regio cæli depingitur, à sole esse. Illud vnum inter nos non conuenit: tu dicis illum colorem esse, ego videri. Qui sine est,

siue

hinc videtur, à sole, in non expectes quare subitò desinat, cùm omnes fulgores paulatim discutiantur. Pro me est & repentina eius facies, & repentinus interitus. Proprium enim est speculi hoc, quod non per partes struitur, quod apparet, sed statim totum fit. Aeque cito omnis imago in illo aboletur, quàm componitur. Nihil enim aliud ad ista efficienda vel remouenda opus est, quàm ostendi & abduci. Non est propria in ista nube substantia, nec corpus, sed mendacium, & sine re similitudo. Vis scire hoc ita esse? Desinet arcus, si obtexeris solem. Oppone, inquam, soli alteram nubem: huius varietas peribit. At maior est aliquanto arcus, quàm sol. Dixi modò, fieri specula quæ multiplicent omne corpus quod imitantur. Illud adiciam, omnia per aquam videntibus longè esse maiora. Literæ quàmuis minutæ & obscuræ, per vitream pilam aqua plenam, maiores clarioresque cernuntur. Poma formosiora quàm sint videntur, si innatant vitro. Sidera ampliora per nubem aspicienti videntur, quia acies nostra in humido labitur, nec apprehendere quod vult, fideliter potest. Quod manifestum fiet, si poculum impleueris aqua, & in id conieceris annulum. Nam cùm in ipso fundo iaceat annulus, facies eius in summa aquæ redditur. Quicquid videtur per humorem, longe amplius vero est. Quid mirum, maiorem reddi imaginem solis, quæ in nube humida visitur, cùm de causis duabus hoc accidat: quia in nube est aliquid vitro simile, quod potest perlucere: est aliquid & aquæ; quam si nondum habet, tamen iàm apparet eius natura, in quam ex sua vertatur.

CAP. VII. QVONIAM, inquis, vitri fecisti mentionem, ex hoc ipso contra te argumentum sumam. Virgula solet fieri vitrea, stricta, vel pluribus angulis in modum clauæ torosa: hæc si ex transuerso solem accipit, colorem talem qualis in arcu videri solet, reddit: vt scias hic non imaginem solis esse, sed coloris imitationem ex repercussu. In hoc argumento multa sunt pro me. Primum, quod apparet quiddam leue esse debere, simile speculo, quo solem repercutiat: deinde, quod apparet non fieri vllum colorem, sed speciem falsi coloris, qualem (vt dixi) columbarum ceruix & sumit & ponit, vtcunque deflectitur. hoc autem & in speculo est, cuius nullus videtur color, sed simulatio quædam coloris alieni. Vnum tamen hoc soluendum est, quod non visitur in illa virgula solis imago, cuius bene exprimendæ capax non est. Ita conatur quidem reddere imaginem, quia leuis est materia, & ad hoc habilis: sed non potest, quia enormiter facta est. Si aptè fabricata foret, totidem redderet soles, quot habuisset infecturas. Quæ quia non discernuntur inter se, non satis in vicem speculi nitent: inchoant tantùm imagines, nec exprimunt & ob ipsam viciniam turbant, & in speciem coloris vnius adducunt.

CAP. VIII. AT quare arcus non implet orbem, sed dimidia pars eius videtur cùm plurimùm

màm porrigitur, incuruaturque? Quidam ita opinantur. Sol cùm sit multo altior nubibus, à superiore tantum illas percutit parte. sequitur vt inferior pars earum non tangatur lumine. Ergo cum ab vna parte solem accipiant, vnam partem eius tantum imitantur, quæ nunquam dimidia maior est. Hoc argumentum parum potens est. Quare? quia quamuis sol à superiori parte sit, totam tamen percutit nubem. Ergo & tingit? Quidni? cum radios transmittere soleat, & omnem densitatem perrumpere. Deinde contrariam rem proposito suo dicunt. Nam si superior est sol, & ideo tantum superiori parti nubium affunditur, nunquam terra tenus descendit arcus. Atqui vsque in humum demittitur. Præterea nunquam non contra solem est arcus. Nihil ad rem pertinet, supra infrave sit: quia totum, quod contra est, latus verberatur. Deinde aliquando arcum & occidens facit, cum certe ex inferiore parte nubes ferit, terris propinquus. Atqui & tunc dimidia pars est, quamuis solem nubes ex humili & sordido accipiant. Nostri qui sic in nube, quomodo in speculo, lumen reddi volunt, nubem cauam faciunt, & sectæ pilæ partem: quæ non potest totum orbem reddere, quia ipsa est pars orbis. Proposito accedo, argumento non consentio. Nam si in concauo speculo tota facies oppositi orbis exprimitur, & in semiorbe nihil prohibet aspici totam pilam, etiam nunc diximus circulos apparere soli lunæque in similitudine arcus circumdatos: quare illic circulus iungitur, in arcu nunquam? Deinde quare semper concauæ nubes solem excipiunt, nec aliquando planæ & tumentes? Aristoteles ait, post autumnale æquinoctium qualibet hora diei arcum fieri, æstate non fieri, nisi aut incipiente aut inclinato iam die. Cuius rei causa manifesta est. Primum quia medio die sol calidissimus nubes euincit, nec potest ab his imaginem suam recipere, quas scindit. At matutino tempore, & vergens ad occasum, minus virium habet: & ideo à nubibus & sustineri & repercuti potest. Deinde cùm arcum facere non soleat, nisi aduersus his, in quibus facit, nubibus: cùm breuiores dies sunt, semper obliquus est. Itaque qualibet diei parte, etiam cum altissimus est, habet aliquas nubes, quas ex aduerso ferire possit. At temporibus æstiuis supra nostrum verticem fertur. Itaque medio die excelsissimus terras rectiore aspicit linea, quàm vt vllis nubibus possit occurri. Omnes enim tunc sub se habet.

CAP. IX. NVNC dicendum est de virgis, quas minùs pictas variasque, & æquè pluuiarum signa solemus accipere. In quibus non multùm operæ consumendum est: quia virgæ nihil aliud quàm imperfecti arcus sunt. Nam facies quidem illis est picta, sed nihil curuati habent. In rectum iacent. Fiunt autem iuxta solem ferè in nube humida, & iam se spargente. Itaque idem est in illis qui in arco color, tantùm figura mutatur: quia nubium quoque, in quibus extenduntur, alia est.

CAP. X. SIMILIS varietas in coronis est: sed hoc differunt, quòd coronæ vbique fiunt, vbicunque sidus est: arcus non nisi contra solē: virgæ non nisi in vicinia solis. Possum & hoc modo differentiam omnium reddere. Coronam si diuiseris, arcus erit: si direxeris, virga. In omnibus color multiplex est, ex cæruleo fuluoque varius. Virgæ soli tantùm adiacent. Arcus solares lunaresque omnes sunt. Coronæ omnium siderum.

CAP. XI. ALIVD quoque virgarum genus apparet, cùm radii per angusta foramina nubium tenues, intenti distantesq. inter se diriguntur, & ipsi signa imbrium sunt. Quomodo nunc me hoc loco geram? Quid eas vocem? Imagines solis? Historici soles vocant, & binos ternosque apparuisse memoriæ tradunt. Græci parelia appellant: quia in propinquo ferè a sole visuntur, aut quia accedunt ad aliquam similitudinem solis. Non enim totum imitantur, sed imaginem eius, figuramque. Cæterum nihil habent ardoris, hebetes ac languidi. His quod nomen imponimus? An facio quod Virgilius, qui dubitauit de nomine, deinde id de quo dubitauerat, posuit?

Et quo te nomine dicam,
Rhætica? nec cellis ideo contende Falernis.

Nihil ergo prohibet illas parelia vocari. Sunt autem imagines solis in nube spissa, & vicina, in modum speculi. Quidam parelion ita definiunt: Nubes rotunda & splendida, similisque soli. Sequitur enim illum: nec vnquam longius relinquitur, quàm à sole cùm apparuerit. Numquis nostrum miratur, si solis effigiem in aliquo fonte, aut placido lacu vidit? Non, vt puto. Atqui tam in sublimi facies eius potest, quàm inter nos, reddi: si modò idonea est materia, quæ reddat.

CAP. XII. QVOTIES defectionem solis volumus deprehendere, ponimus pelues, quas aut oleo aut pice implemus: quia pinguis humor minus facilè turbatur, & ideo quas recipit imagines, seruat. Apparere autem imagines nō possunt, nisi in liquido & immoto. Tunc solemus notare, quemadmodum se luna soli opponat, vt illum tanto maiorem, subiecto corpore abscondat, modo ex parte, si ita contigit vt latus occurrerit, modo totum. Hæc dicitur perfecta defectio, quæ stellas quoque ostendit, & intercipit lucem: tunc scilicet, cùm vterque orbis sub eodem libramento stetit. Quemadmodum ergo vtriusque imago in terris aspici potest: ita in aere, cùm sic coactus aër & limpidus constitit, vt faciem solis acciperet, quam & aliæ nubes accipiunt, sed transmittunt, si aut mobiles sunt, aut raræ, aut sordidæ. Mobiles enim spargunt illam, raræ emittunt, sordidæ turpésque non sentiunt, sicut apud nos imaginem maculosa non reddunt.

CAP. XIII. SOLENT & bina fieri parelia, cadē ratione. Quid enim impedit quo minus tot sint quot nubes fuerunt aptæ ad exhibendam effigiem solis? Quidam in illa sententia sunt, quoties duo simulacra talia existunt, vt iudicent vnum esse solis, alterum imaginis. Nam

apud nos quoque cùm plura specula disposita sunt ita, vt alteri sit conspectus alterius, omnia implentur, & vna imago à vero est, ceteræ imaginum effigies sunt. Nihil enim refert quid sit quod speculo ostendatur. Quicquid enim videt, reddit. Ita illic quoque in sublimi, si nubes sors aliqua disposuit, vt inter se aspiciant, altera nubes solis imaginem, altera imaginis reddit. Debent autem hæ nubes, quæ hoc præstant, densæ esse, leues, splendidæ, planè naturæ solis. Ob hoc omnia quæ huiusmodi sunt simulacra, candida sunt, & similia lunaribus circulis: quia ex percussu obliquè accepto sole resplendent. Nam si infra solem nubes fuerit, & propior, ab eo dissipatur: longè autem posita, radios non remittit, nec imaginem efficit. Quia apud nos quoque specula cum à nobis procul abiecta sunt, faciem non reddunt, quia acies nostra non habet vsque ad nos recursum. Plurimarum autem & hi soles (vtar enim historica lingua) indicia sunt: vtique si à parte Austri constiterunt, vnde maximè nubes ingrauescunt: cum vtrinque solem cinxit talis effigies (si Arato credimus) tempestas surgit.

CAP. XIIII. TEMPVS est, alios quoque ignes percurrere, quorum diuersæ figuræ sunt. Aliquando emicat stella, aliquando ardores sunt, aliquando fixi & hærentes, nonnunquam volubiles. Horum plura genera conspiciuntur. Sunt enim velut corona cingente introrsus ignes. Cæli recessus est similis effossæ in orbem speluncæ. Sunt Pythiæ, cum magnitudo vasti rotundique ignis, dolio similis, vel fertur, vel in vno loco flagrat. Sunt Chasmata, cum aliquando cæli spatium discedit, & flammam dehiscens velut in abdito ostentat. Colores quoque horum omnium plurimi sunt. Quidam ruboris acerrimi, quidam euanidæ ac leuis flammæ, quidam candidæ lucis, quidam micantes, quidam æqualiter & sine eruptionibus aut radiis fului. Videmus ergo,

Stellarum longos a tergo albescere tractus.

Hæc velut stellæ exiliunt & transuolant, videntúrque longum ignem porrigere, propter immensam celeritatem: cum acies nostra non discernat transitum earum, sed quacunque cucurrerunt, id totum ignem credit. Tanta enim est velocitas motus, vt partes eius non dispiciantur, sed tantum summa prendantur. Intelligimus magis, quà appareat stella, quàm quà eat. Itaque velut igne continuo, totum iter signat: quia visus nostri tarditas non subsequitur momenta currentis, sed videt simul & vnde exilierit, & quo peruenerit. Quod fit in fulmine: longus nobis videtur ignis eius: quia cito spatium suum transilit, & oculis nostris occurrit vniuersum per quod deiectus est. At ille non est extenti corporis, per omne qua venit: neque tam longa & extenuata in impetum valent. Quomodo ergo prosiliunt? Attritu aëris ignis incensus vento præceps impellitur: non semper tamen vento attrituve fit. Nonnunquam ex aliqua opportunitate aëris nascitur. Multa

cetra

enim fiunt in sublimi, sicca, calida, terrena, inter quæ oritur, & pabulum suum subsequens defluit; ideoque velociter rapitur. At quare color diuersus est? Quia refert, quale sit id quod incenditur, & quam vehemens quo incenditur. Ventum autem significat eiusmodi lapsus, & quidem ab ea parte qua erumpit.

CAP. XV. FVLGORES, inquis, quomodo fiunt, quos Græci sela appellant? Multis, vt aiunt, modis. Potest illos ventorum vis edere, potest superioris cæli feruor. Nam cùm latè fusus sit ignis, inferiora aliquando, si sunt idonea accendi, corripit. Potest stellarum motus cursu suo excitare ignem, & in subiecta transmittere. Quid porrò? non potest fieri, vt aër vim igneam vsque in æthera elidat, ex qua fulgor ardórve sit stellæ, vel similis excursus? Ex his fulgoribus quædam in præceps eunt, similia prosilientibus stellis: quædam certo loco permanent, & tantum lucis emittunt, vt fugêt tenebras, & diem repræsentent, donec consumpto alimento, primùm obscuriora sint, deinde flammæ modo, quæ in se cadit, per assiduam diminutionem redigantur in nihilum. Ex his quædam in nubibus apparent, quædam supra nubes, cùm aër spissus, ignem quem propior terris diu pauerat, vsque in sidera expressit. Horum aliqua non patiuntur moram, sed transcurrunt aut extinguuntur subinde qua reluxerant. Hi fulgores dicuntur, quia breuis illorum facies & caduca est, nec sine iniuria decidens: sæpe enim fulminum noxas ediderunt. Ab his tecta videmus icta, quæ astrapoplecta Græci vocant. At quibus longior mora & fortior ignis est, motúmque cæli sequens, aut qui proprios cursus agunt, Cometas nostri putant: de quibus dicendum est. Horum genera sunt pogoniæ, lampades, & cyparissiæ, & alia omnia; quorum ignis in exitu sparsus est. Dubium an inter hos ponantur trabes, & pithiæ, quæ raró sunt visæ. Multa enim conglobatione ignium indigêt, cùm ingens illorum orbis aliquando matutini amplitudinem solis exuperet. Inter hæc ponas licet, & quod frequenter in historiis legimus, cælum ardere visum: cuius nonnunquam tam sublimis ardor est, vt inter ipsa sidera videatur: nonnunquam tam humilis, vt speciem longinqui incendii præbeat. Sub Tiberio Cæsare cohortes in auxilium Ostiensis coloniæ cucurrerunt, tanquam conflagrantis: cùm cæli ardor fuisset per magnam partem noctis, parum lucidus, crassi fumidique ignis. De his nemo dubitat quin habeant flammam quam ostendunt: certa illis substantia est. De prioribus quæritur, de arcu dico & coronis, an decipiant aciem, & mendacio constet: an illis quoque verum sit quod apparet. Nobis non placet, in arcu aut coronis subesse aliquid corporis certi. nihil enim iudicamus in speculis, nisi fallaciam esse, nihil aliud quam alienum corpus mentientibus. Non enim est in speculo, quod ostenditur. Alioquin non exiret, nec alia protinus imagine obduceretur: nec innumerabiles modò interirent, modò excipe-

rent,

rentur formæ. Quid ergo? Simulacra ista sunt, & inanis verorum corporum imitatio: suntque ista à quibusdam ita composita, vt possint detorquere in prauum. Nam (vt dixi) sunt specula, quæ faciem prospicientium obliquent: sunt quæ in infinitum augeant, & humanum habitum excedant, modúmque nostrorum corporum.

CAP. XVI. HOC loco volo tibi narrare fabellam, vt intelligas, quàm nullum instrumentum irritandæ voluptatis libido contemnat, & ingeniosa sit ad incitandum furorem suum. Hostius quidam fuit obscœnitatis vsque in scænam productæ. Hunc diuitem auarum sestertium millies seruum diuus Augustus indignum vindicta iudicauit, cùm à seruis occisus esset; & tamen non pronunciauit iure cæsum videri. Non erat ille tantummodo ab vno sexu impurus, sed tam virorum quàm feminarum auidus fuit. Fecitque specula eius notæ, cuius modò retuli, imagines longè maiores reddentia, in quibus digitus brachii mensuram & longitudine & crassitudine excederet. Hæc autem ita disponebat, vt cùm virum ipse pateretur, auersus omnes admissarii sui motus in speculo videret, ac deinde falsa magnitudine ipsius membri tanquam vera gauderet. In omnibus quidem balneis agebat ille dilectum, & aperta mensura legebat viros: sed nihilominus mendaciis quoque insatiabile malum delectabat. I nunc, dic, speculum munditiarum causa repertum. Fœda dictu sunt, quæ portentum illud lacerandum ore suo dixerit feceritque, cùm illi specula ab omni parte opponerentur, vt ipse flagitiorum suorum spectator esset: & quæ secreta quoque conscientia premuntur, & quæ accusatus quisque fecisse se negat, non in os tantum, sed in oculos suos ingereret. At hercules scelera conspectum suum reformidant. In perditis quoque, & ad omne dedecus expositis, tenerrima est oculorum verecundia. Ille autem, quasi parum esset inaudita & incognita pati, oculos suos ad illa aduocauit: nec quantum peccabat videre contentus, specula sibi per quæ flagitia sua diuideret disponeréque, circumdedit; & quia non tam diligenter intueri poterat, cùm compressus erat, & caput merserat, inguinibúsque alienis obhæserat, opus suum sibi per imagines offerebat. Speculabatur illam libidinem oris sui, spectabat sibi admissos pariter in omnia viros. Nonnunquam inter marem & feminam distributus, & toto corpore patientiæ expositus, spectabat nefanda. Quidnam homo impurus reliquit, quod in tenebris faceret? Non pertimuit diem, sed ipsos concubitus portentosos sibi ipse ostendit, sibi ipse approbauit. Quid? non putas, eo ipso habitu voluisse pingi? Est aliqua etiam prostitutis modestia: & illa corpora publico obiecta ludibrio, aliquid quo infelix patientia lateat, obtendunt: adeò quodam modo lupanar quoque verecundum est. At illud monstrum obscœnitatem suam spectaculum fecerat, & ea

sibi

Hic deinde cum infitus sui mortalibus amor, dulcem afpectum formæ fuæ faceret, fæpius ea defpexere, in quibus prius effigies fuas viderant. Poftquam deterior populus ipfas fubiit terras, effoffurus obruenda, ferrum primò in vfu fuit: & id homines impunè eruerant, fi folum eruiffent. Tùc demum alia terræ mala, quorum leuitas aliud agētibus fpeciem fuam obtulit, quam hic in poculo, ille in ære ad alios vfus comparato vidit. & mox proprius huic minifterio præparatus eft orbis: nondum argenti nitor, fed fragilis vilifque materia. tunc quoque cùm antiqui illi viri inconditè viuerent, fatis nitidi, fi fqualorem opere collectum aduerfo flumine eluerent, cura comere capillum fuit, ac prominentem barbam depectere: & in hac re quifque fibi, alterique operam dabat inuicem. Coniugum quidem manu, crinis ille, quem effundere olim mos viris fuit, attrectabatur: fed illum fibi fine vllo artifice formofi quatiebant, non aliter quàm iubam generofa animalia. Poftea rerum iam potiente luxuria, fpecula totis paria corporibus auro argentóque cælata funt, denique gemmis adornata: & pluris vnum ex his feminæ conftitit, quàm antiquarum dos fuit illa, quæ publicè dabatur imperatorum pauperum filiabus. An tu exiftimas ex auro nitidum habuiffe Scipionis filias fpeculum, cùm illis dos fuiffet æs graue? O paupertas felix, quæ tanto titulo locum fecit! Non feciffet illis Senatus dotem, fi habuiffent. At quifquis ille fuit, cui foceri loco fenatus fuit, intellexit fe accepiffe dotem, quam fas non effet reddere. Iam libertinorū virguncula in vnum fpeculum non fufficit illa dos, quam dedit fenatus pro Scipione. Proceffit enim immodeftiùs, paulatim opibus ipfis inuitata luxuria, & incrementum ingens vitia acceperunt. Adeóque omnia indifcreta funt peruerfiffimis artibus, vtquicquid mundus muliebris vocabatur, farcinæ viriles fint; minus dico, etiam militares. Iam fpeculum ornatus tantùm caufa adhibitum, nulli non vitio neceffarium factum eft.

LIBER SECVNDVS.

CAPVT I.

OMNIS de vniuerfo quæftio in cæleftia, fublimia, & terrena diuiditur. Prima pars naturam fiderum fcrutatur, & magnitudinem, & formam ignium, quibus mundus includitur: folidum ne fit cælum, ac firmæ concretæque materiæ, an ex fubtili tenuique nexum: agatur, an agat: & infra fe fidera habeat: an in contextu fui fixa quam-

quemadmodum sol anni vices servet, an retro flectat: cetera deinceps his similia. Secunda pars tractat inter cælum terrámque versantia. Hæc sunt nubila, imbres, nives, & humanas motura tonitrua mentes: quæcunque aër facit, patiturve. Hæc sublimia dicimus, quia editiora imis sunt. Tertia illa pars de aquis, terris, arbustis, satis quærit, & (vt Iurisconsultorum verbo vtar) de omnibus quæ solo continentur. Quomodo, inquis, de terrarum motu quæstionem eo posuisti loco, quo de tonitruis fulguribúsque dicturus es? quia cùm motus terræ fiat spiritu; spiritus autem sit aer agitatus, & si subeat terras, non ibi spectandus est: cogitetur in ea sede in qua illum natura disposuit. Dicam quod magis videbitur mirum: Inter cælestia & de terra dicendum erit. Quare? inquis. quia cùm propria terræ excutimus suo loco, vtrum lata sit & inæqualis, & enormiter proiecta, an tota in formam pilæ spectet, & in orbem partes suas agat, alliget aquas, an aquis alligetur ipsa: animal sit, an iners corpus, & sine sensu, plenum quidem spiritu, sed alieni, & cetera huiusmodi quoties in manus venerint, terram sequentur, & in imis collocabuntur. At vbi quæretur, quis terræ sit situs, qua parte mundi subsederit, quomodo aduersus sidera cælúmque posita sit, hæc quæstio cedit superioribus, & (vt ita dicam) meliorem condicionem sequitur.

CAP. II. QVONIAM dixi de partibus, in quas omnis rerum naturæ materia diuiditur, quædam in commune sunt dicenda: & hoc primum præsumendum, inter ea corpora, à quibus vnitas est, aëra esse. Quid sit hoc, & quare præcipiendum fuerit, scies, si paulo altiùs repetiero, & dixero aliquid esse continuum, aliquid commissum. Continuatio est partium inter se non intermissa coniunctio. Vnitas est sine commissura continuatio, & duorum inter se coniunctorum corporum tactus. Nunquid dubium est, quin ex his corporibus quæ videmus, tractamúsque, quæ aut sentiuntur aut sentiunt, quædam sint composita? Illa constant aut nexu, aut aceruatione: vt puta funis, frumentum, nauis. Rursus non composita: vt arbor, lapis. Ergo concedas oportet, ex his quoque quæ sensum quidem effugiunt, ceterùm ratione prenduntur, esse in quibusdam vnitatem corporum. Vide, quomodo auribus tuis parcam. Expedire me poteram, si philosophorum lingua vti voluissem, vt dicerem vnita corpora: hoc cùm tibi remittam, tu inuicem mihi refer gratiam. Qua re istud? si quando dixero vnum, meminetis me non ad numerum referre, sed ad naturam corporis, nulla ope externa, sed vnitate sua cohærentis. Ex hac nota corporum aër est.

CAP. III. OMNIA quæ in notitiam nostram cadere possunt, mundus complectitur. Ex his quædam sunt partes, quædam materiæ loco relicta. Desiderat omnis natura materiam, sicut ars omnis quæ manu constat. Quid sit hoc, apertius faciam. Pars est nostri, manus, ossa, nerui, oculi: materia, succus recenti cibi,

ibi, iterum in partes. Rursus quasi pars nostri est sanguis: qui tamen & materia est. Præparat enim & alia: & nihilominus in numero est eorum, quibus totum corpus efficitur.

CAP. IIII. SIC mundi pars est aer, & quidem necessaria. hic est enim qui cælum terrámque connectit, qui ima ac summa sic separat, vt tamen iungat. *Separat*, quia medius interuenit: iungit, quia vtrique per hoc inter se consensus est. Supra se dat, quicquid accipit à terris. Rursus vim siderum in terrena transfundit. Quem sic partem mundi voco, vt animalia & arbusta. Nam genus animalium arbustorumque, pars est vniuersi: quia in consummationem totius assumptum: & quia non est sine hoc vniuersum. Vnum autem animal, & vna arbor quasi pars est: quia quamuis perierit, tamen id ex quo perit, totum est. Aër autem, vt dicebam, & cælo & terris cohæret. Vtrique innatus est. Habet autem vnitatem, quicquid alicuius rei natiua pars est. Nihil enim nascitur sine vnitate.

CAP. V. TERRA & pars est mundi, & materia. Pars quare sit, non puto te interrogaturum, aut æquè interroges, quare cælum pars sit: quia scilicet non magis, sine hoc, quàm sine illa vniuersum esse potest, quod cum his vniuersum est, ex quibus, id est tam ex illo, quàm ex ista alimenta omnibus animalibus, omnibus satis, omnibus stellis diuiduntur. Hinc quicquid est virium singulis, hinc ipsi mundo tam multa poscenti subministratur: hinc profertur quo sustineantur tot sidera, tam exercitata, tam auida per diem noctémque, vt in opere, ita & in pastu. Et omnium quidem rerum natura, quantum in nutrimentum sui satis sit, apprehendit. Mundus autem, quantum in æternum desiderabat, inuasit. Pusillum tibi exemplum magnæ rei ponam. Oua tantum complectuntur humoris, quantum ad effectum animalis exituri satis est.

CAP. VI. AER continuus terræ est, & sic appositus, vt statim ibi futurus sit, vnde illa discessit. Pars est totius mundi: sed idem tamen, quicquid terra in alimentum misit, recipit: vt scilicet materia, non pars intelligi debeat. Ex hoc omnis inconstantia tumultúsque est. Hunc quidam ex distantibus corpusculis, vt puluerem struunt, plurimúmque à vero recedunt. Nunquam enim contexti nisi per vnitatem corporis nisus est, cùm partes consentire ad intentionem debeant, & conferre vires. Aër autem, si in atomos diuiditur, sparsus est. Teneri verò disiecta non possunt. Intentionem aeris ostendent tibi inflata, nec ad ictum cedentia. Ostendent pondera, per magnum spatium ablata, gestante vento. Ostendent voces, quæ remissæ claræque sunt, prout aer se concitauit. Quid enim est vox, nisi intensio aeris, vt audiatur, linguæ formata percussu? Quid cursus & motus omnia? nonne intenti spiritus opera sunt? Hic facit vim neruis, & velocitatem currentibus. Hic cùm vehementer concitatus ipse se torsit, arbusta syluásque conuellit, & ædificia tota corri-

corripiens in altum, frangit. Hic mare per se languidum & iacens incitat. Ad minora veniamus. Quis enim sine iatensione spiritus cantus est? cornua & tubæ, & ea quæ aliqua pressura maiorem sonitum reddunt, quàm qui ore reddi potest, nonne aëris intensione partes suas explicant? Consideremus quàm ingentem vim per occultum agant paruula admodum semina, & quantum exilitas in commissura lapidum vix locum inueniat, in tantum convalescunt, vt ingentia saxa distrahant, & in momenta dissoluant? scopulos rupésque radices minutissimæ ac tenuissimæ. Hoc quid est aliud, quàm intensio spiritus, sine qua nil validum, & contra quam nil validius est? Esse autem vnitatem in aëre, vel ex hoc intelligi potest, quòd corpora nostra inter se cohærent. Quid enim aliud est quod tenet ea, quàm spiritus? Quid est aliud quo animus noster agitetur? Quis est illi motus, nisi intensio? Quæ intensio, nisi ex vnitate? Quæ vnitas, nisi hæc esset in aëre? quid autem aliud producit fruges & segetem imbecillam, ac virentes erigit arbores, ac distendit in ramos, aut in altum erigit, quàm spiritus intensio & vnitas?

CAP. VII. QVIDAM aëra discerpunt, & in particulas diducunt, ita vt illi inane permisceant. Argumentum autem existimant non pleni corporis, sed multum vacui habentis, quod auibus in illo tam facilis motus, quod maximis minimisque per illum transcursus est. Sed falluntur. Nam aquarum quoque similis facilitas est: nec de vnitate illarum dubium est, quæ sic corpora accipiunt, vt semper in contrarium acceptis refluant. Hanc nostri circumstantiam, Græci autem περίστασιν appellant, quæ in aëre quoque sicut in aqua fit. Circumstat enim omne corpus à quo impellitur. Nihil autem opus erit inani admisto. Sed hoc alias.

CAP. VIII. NVNC autem esse quandam in rerum natura vehementiam, magni impetus, est colligendum. Nihil enim nisi intentione vehementius est, & tamen mehercules per aliud nihil intendi poterit, nisi per semetipsum fuerit intentum. Dicimus enim, eodem modo non posse quicquam ab alio moueri, nisi aliquid fuerit mobile ex semetipso. Quid autem est quod magis credatur ex semetipso habere intensionem, quàm spiritus? Hunc intendi quis negabit, cùm viderit iactari terram cum montibus, tecta, murósque plures, & magnas cum populis vrbes, cum totis maria litoribus? Ostendit intensionem spiritus, velocitas eius & didu-ctio. Oculus statim per multa millia aciem suam intendit, vox vna totas vrbes simul percutit; lumen non paulatim prorepit, sed semel vniuersis infunditur rebus.

CAP. IX. AQVA autem sine spiritu quemadmodum posset intendi? Nunquid dubitas, quin sparsio illa quæ ex fundamentis mediæ arenæ crescens in summam altitudinem amphitheatri peruenit, cum intensione aquæ fiat? Atqui nec tollено ma-gis, nec vllum aliud tormentum

aquam

aquam poterit mittere aut agere, quàm ſpiritus. Huic ſe commodat: hoc inſerto & cogente attollitur, & contra naturam ſuam multa conatur, & aſcendit, nata defluere. Quid nauigia ſarcina depreſſa parum oſtendunt, non aquam ſibi reſiſtere quo minus mergantur, ſed ſpiritum? Aqua enim cederet, nec poſſet pondera ſuſtinere, niſi ipſa ſuſtineretur. Diſcus ex loco ſuperiore in piſcinam miſſus, non deſcendit, ſed reſilit: quemadmodum, niſi ſpiritu referente? Vox autem qua ratione per parietum munimenta tranſmittitur, niſi quod ſolido quoque aër ineſt, qui ſonum extrinſecus miſſum & accipit & remittit? ſcilicet ſpiritu non aperta tantùm intendens, ſed etiam abdita & incluſa. Quod illi facere expeditum eſt, quia nuſquam diuiſus, ſed per ipſa, quibus ſeparari videtur, coit ſecum. Interponas licet muros & mediam altitudinem montium, per omnia iſta prohibetur nobis eſſe peruius, non ſibi. id enim intercluditur tantum, per quod illum nos ſequi poſſumus. Ipſe quidem tranſit per ipſum quod ſcinditur, & media non circumfundit tantùm, ſed vtrinque cingit.

CAP. X. PERMEAT ab æthere lucidiſſimo aër, in terram vſque diffuſus: agilior quidem, tenuiórque & altior terris, nec minùs aquis: ceterùm æthere ſpiſſior grauiórque; frigidus per ſe & obſcurus. lumen illi calórque aliunde ſunt: ſed per omne ſpatium ſui ſimilis non eſt: mutatur enim à proximis. Summa pars eius eſt ſicciſſima calidiſſimáque, & ob hoc etiam tenuiſſima, propter viciniam æternorum ignium, & illos tot motus ſiderum, aſſiduúmque cæli circumactum. Illa pars ima & vicina terris, denſa & caliginoſa eſt: quia terrenas exhalationes receptat. Media pars temperatior, ſi ſummis imiſque conferas, quantum ad ſiccitatem tenuitatémque pertinet: ceterùm vtraque parte frigidior. Nam ſuperiora eius calorem vicinorum ſiderum ſentiunt: inferiora quoque tepent, primùm terrarum halitu, qui multum ſecum calidi affert: deinde quia radii ſolis replicantur, & quouſque redire potuerunt, replicato calore benignius fouent. Deinde etiam illo ſpiritu, qui omnibus animalibus, arbuſtiſque ac ſatis, calidus eſt. Nihil enim viueret ſine calore. Adiice nunc ignes, non tantum manu factos & certos, ſed opertos terris: quorum aliqui eruperunt, innumerabiles in abſcondito flagrant & obſcuro ſemper. Etiamnum tot partes eius fertiles rerum, habent aliquid teporis: quoniam ſterile eſt frigidum, calor autem gignit. Media ergo pars aëris ab his ſubmota, in frigore ſuo manet. Natura enim aëris gelida eſt.

CAP. XI. QVIA cùm ſic diuiſus ſit, ima ſui parte maximè varius & inconſtans & mutabilis eſt. Circa terram plurimum agit, plurimum patitur, exagitat & exagitatur: nec tamen eodem modo totus afficitur, ſed aliter alibi: ac partibus inquietus eſt ac turbidus. Cauſas autem illius mutationis & inconſtantiæ alias terra præbet, cuius poſitiones huc aut illò verſæ, magna ad aëris temperiem momẽta ſunt: alias ſiderum curſus. Ex qui-

bus soli plurimum imputes. Illum sequitur annus: ad illius flexum hiemes æstatésque vertuntur. Lunæ proximum ius est. Sed & cæteræ quoque stellæ non minùs terrena quam incumbentem spiritum terris afficiunt, & ortu suo occasúve contrario, modò frigora, modò imbres aliásque terrarum iniurias turbidæ mouent. Hoc necessarium fuit præloqui, dicturo de tonitruo ac fulminibus & fulgurationibus. Nam quia in aëre fiunt, naturam eius explicare oportebat, quo facilius appareret, quid facere aut pati posset.

CAP. XII. TRIA sunt ergo quæ accidunt, fulgurationes, fulmina, & tonitrua: quæ vnà facta, seriùs audiuntur. Fulguratio ostendit ignem: fulminatio emittit. Illa (vt ita dicam) comminatio est, & conatio sine ictu: ista, iaculatio cum ictu. Quædam sunt ex his, de quibus inter omnes conuenit: quædam, in quibus diuersæ sententiæ sunt. Conuenit illis, omnia ista in nubibus & è nubibus fieri: etiamnum conuenit, & fulgurationes & fulminationes, aut igneas esse, aut ignea specie. Ad illa nunc transeamus, in quibus lis est. Quidam putant ignem esse in nubibus: quidam ad tempus fieri: nec prius esse, quàm mitti. Nec inter illos quidem quid proferat ignem, conuenit. Alius enim à lumine illum colligit. Quidam autem radios solis intercurrentis recurrentisque, sæpiùs in se relatos, ignem excitare dicit. Anaxagoras ait illum ex æthere distillari, & ex tanto ardore cæli multa decidere, quæ nubes diu inclusa custodiant. Aristoteles multo ante ignem colligi non putat, sed eodem momento exilire, quo fiat. Cuius sententia talis est. Duæ mundi partes in imo iacent, terra & aqua: vtraque ex se reddit aliquid. Terrenus vapor siccus est, & fumo similis, qui ventos, tonitrua & fulmina facit: aquarum halitus humidus est, & imbres & niues creat. Sed siccus ille terrarum vapor, vnde ventis origo est, quia coaceruatus est, cùm coitu nubium vehementer impactarum à latere eliditur: deinde, vbi latius ferit nubes proximas, plaga & cum sono incutitur: qualis in nostris ignibus redditur, cùm flamma vitio lignorum virentium crepat. Et vt ille spiritus habens aliquid humidi secum, cùm est conglobatus, rumpitur flammas: eodem modo spiritus ille, quem paulo antè exprimi collisis nubibus dixi, impactus aliis, nec rumpi, nec exilire silentio potest. Dissimilis autem crepitus fit, ob dissimilem impactionem nubium. Quare aliæ maiorem sonitum habent, aliæ minorem. Ceterùm illa vis expressi spiritus ignis est, qui fulgurationis nomen habet, leui impetu accensus & varius. Ante autem videmus fulgurationem, quàm sonum audiamus: quia oculorum velocior est sensus, & multùm aures antecedit.

CAP. XIII. FALSAM autem esse opinionẽ eorum, qui ignem in nubibus seruant, per multa colligi potest. Si de cælo cadit, quomodo non quotidie fit, cùm tantumdem illic semper ardeat? Deinde nullam rationem reddiderunt, quare ignis, quem natura

æthra sursum vocat, defluat. Alia enim condicio nostrorum ignium est, ex quibus fauillæ cadunt, quæ ponderis secum aliquid habent. Ita non descendit ignis, sed præcipitatur & deducitur. Huic simile nihil accidit in igne purissimo, in quo nihil est quod deprimatur: aut si vlla pars eius deciderit, in periculo totus est: quia totum potest excidere, quod potest carptim. Deinde illud quod quotidie leuitas cadere prohibet, si in abdito suo tenet graue, quomodo illic esse potuit, vnde caderet? Quid ergo? Non aliqui ignes in inferiora ferri solent, sicut hæc ipsa de quibus quærimus fulmina? Fato enim non eunt, sed feruntur. Aliqua illos potentia deprimit, quæ non est in æthere. Nihil enim iniuria illic cogitur, nihil rumpitur, nihil præter solitum euenit. Ordo rerum est, & expurgatus ignis in custodia mundi, summas fortitus oras, operas pulcherrimè circumit: hinc discedere non potest, sed ne ab externo quidem exprimi: quia in æthere nulli incerto corpori locus est. Certa enim & ordinata non pugnant.

CAP. XIIII. VOS, inquam, dicitis, cùm causas stellarum transuolantium redditis, posse aliquas partes aëris ad se trahere ignem, ex æthere decidentem, & ex eo superioribus locis ardore hic accendi. Sed plurimum interest, vtrum aliquis dicat ignem ex æthere decidere, quod natura non patitur: an dicat, ex ignea vi calorem in ea quæ subiecta sunt, transilire, an hic accendi. Non enim illinc ignis cadit, quod non potest fieri, sed hic nascitur. Videmus certè apud nos latè incendio peruagante, quasdam insulas, quæ diu concaluerant, ex se concipere flammam. Itaque verisimile est in aëre summo, qui naturam rapiendi ignis habet, aliquid accendi calore ætheris superpositi. Necesse est enim, vt & imus æther habeat aliquid aëri simile, & summus aër non sit dissimilis imo ætheri: quia non fit statim ex diuerso in aduersum transitus. Paulatim ista confinio vim suam miscent ita, vt dubitare possis, an aër, an hic iam æther sit.

CAP. XV. QVIDAM ex nostris existimant, aëra, cùm in ignem & aquam mutabilis sit, non trahere aliunde causas flammarum nouas: ipse enim se mouendo accendit, & quum densos compactosque nubium sinus dissipat, necessario vastum in tam magnorum corporum diruptione reddit sonum. Illa porrò nubium difficulter cedentium pugna, aliquid confert ad concitandum ignem. Sic, quemadmodum ferro aliquid manus ad secandum confert: sed secare, ferri est.

CAP. XVI. QVID ergo inter fulgurationem & fulmen intersit, dicam. Fulguratio, est latè ignis explicitus: Fulmen, est coactus ignis, & impetu iactus. Solemus duabus manibus inter se iunctis, aquam concipere, & compressa vtrinq. palma in modum siphonis exprimere. Simile quiddam & illic fieri puta. Nubium inter se compressarum angustiæ medium spiritum emittunt, & hoc ipso inflammant, & tormenti modo eiciunt. Nam balistæ quo-

quoque & scorpiones tela cum sono expellunt.

CAP. XVII. QVIDAM existimant ipsum spiritum per frigida atque humida euntem, sonum reddere. Nam ne ferrum quidem ardens silentio tingitur. Sed quemadmodum, si in aquam feruens massa descendit, cum multo murmure extinguitur, ita vt Anaximenes ait, spiritus incidens nubibus, tonitrua edit, & dum luctatur, per obstantia & interscisa vadens, ipsa ignem fuga accendit.

CAP. XVIII. ANAXIMANDER omnia ad spiritum retulit. Tonitrua, inquit, sunt nubis ictae sonus. Quare inaequalia sunt? Quia & ipse ictus inaequalis est. Quare & sereno tonat? Quia tunc quoque per crassum & siccum aëra spiritus prosilit. At quare aliquando non fulgurat, & tonat? quia tenuior & infirmior spiritus, qui in flammam non valuit, in sonum valuit. Quid est ergo ipsa fulguratio? aëris diducentis se, corruentisque iactatio, languidum ignem, nec exiturum, aperiens. Quid est fulmen? acrioris densiorisque spiritus cursus.

CAP. XIX. ANAXIMANDRVS ait, omnia ista sic fieri vt ex aethere aliqua vis in inferiora descendit, Ita ignis impactus nubibus frigidis sonat. At cum illas interscindit, fulget: & minor vis ignium, fulgurationes facit; maior, fulmina.

CAP. XX. DIOGENES Apolloniates ait, quaedam tonitrua igne, quaedam spiritu fieri. Illa ignis facit, quae ipse antecedit & nuntiat: illa spiritus, quae sine splendore crepuerunt. Vtrunque sine altero fieri, & esse aliquando, concedo: ita tamen, vt non discreta illis potestas sit, sed vtrumque ab vtroque effici possit. Quis enim negabit, spiritum magno impetu latum, cum efficit sonum, effecturum & ignem? Quis & hoc non concedet, aliquando ignem quoque rumpere posse nubes, & non exilire, si plurimarum aceruo nubium, cum paucas perscidisset, oppressus est? Ergo & ignis ibit in spiritum, perditque fulgorem & speciem, dum secuta in terra incendit. Adijce nunc, quod necesse est, vt impetus fulminis & praemittat spiritus, & agat ante se, & à tergo trahat ventum, cum tam vasto ictu aëra inciderit. Itaque omnia, antequam feriantur, intremiscunt vibrata vento, quem ignis ante se pressit.

CAP. XXI. DIMISSIS nunc praeceptoribus incipiamus per nos moueri, & à confessis transeamus ad dubia. Quid enim confessi est? Fulmen ignem esse: aequè fulgurationem: quae nihil aliud est, quàm flamma: futura fulmen, si plus virium habuisset. Non natura ista, sed impetu distant. Esse illum ignem, calor ostendit: qui si non esset, ostendit effectus. Magnorum enim saepe incendiorum causa fulmen fuit. Siluae illo crematur, & vrbium partes: etiam quae non percussa sunt, tamen adusta cernuntur: quaedam verò velut fuligine colorantur. Quid, quod omnibus fulguritis odor sulphureus est? Ergo & vtranque rem ignem esse constat, vtranque rem inter se meando distare. Fulguratio est fulmen, non in terras vsque perlatum. Et rursus licet dicas, fulmen esse fulgurationem, vsque in terras perductam.

ctam. Non ad exercendum verba, hæc diutius petiracto: sed vt ista cognata esse, & eiusdem notæ ac naturæ, probem. Fulmen est quiddam plus, quàm fulguratio. Vertamus istud. Fulguratio est pænè fulmen.

CAP. XXII. QVONIAM constat esse vtramque rem ignem, videamus quemadmodum apud nos fieri soleat ignis. Eadem enim ratione & supra fit, duobus modis. vno, si excitatur sicut ex lapide percusso: altero, si attritu inuenitur, sicut cùm duo ligna inter se diutius trita sunt. Non omnis hoc tibi materia præstabit, sed idonea eliciendis ignibus: sicut laurus, hederæ, & alia in hunc vsum nota pastoribus. Potest ergo fieri, vt nubes quoque ignem eodem modo vel percussæ reddant, vel attritæ. Videamus quantis procellæ viribus ruant, quanto vertantur impetu turbines. Id tormentum in quod obuium fit, dissipatur, & rapitur, & longè à loco suo proiicitur. Quid ergo mirum, si tanta vis ignem excutit, vel aliunde, vel sibi? Vides enim quantum feruorem sensura corpora sunt, horum transitu trita, exanimata. Nihil tamen tantum in his debet credi, ac in vi siderum, quorum ingens & confessa potentia est.

CAP. XXIII. SED fortasse nubes quoque in nubes incitatæ, frémente vento, & leuiter vrgente, ignem euocabunt, qui explendescat, nec exiliat. Minore enim vi ad fulgurandum opus est, quàm ad fulminandum. Superioribus collegimus, in quantum feruorem quædam attrita perducerentur. Cùm autem aër mutabilis in ignem, maximis viribus suis in ignem conuersus atteratur, credibile est & verisimile, ignem caducum excuti, & cito interiturum, quia non ex solida materia oritur, nec in qua possit consistere. Transit itaque: tantúmque habet moræ, quantum itineris & cursus sine alimento coniectus est.

CAP. XXIV. QVOMODO, inquis, cùm dicas, hanc ignis esse naturâ, vt petat superiora, fulmen tamen terram petit? an falsum est quod de igne dixisti? Est enim illi æquè sursum iter, atque deorsum. Vtrunque verum potest esse. Ignis enim natura in verticem surgit, & si nihil illum prohibet, ascendit. Sicut aqua naturâ defertur: si tamen aliqua vis accessit, quæ illam in contrarium ageret, illò intenditur, vnde imbre delecta est. Fulmen autem cadit eadem necessitate, qua excutitur. In his ignibus accidit quod arboribus: quarum cacumina si tenera sunt, ita deorsum trahi possunt, vt etiam terram attingant: sed cùm permiseris, in locum suum exilient. Itaque non est quod eum spectes cuiusque rei habitum, qui illi non ex voluntate est. Si ignem permittis ire quò velit, cælum, id est, leuissimi cuiusque sedem, repetet: vbi est aliquid quod eum ferat, & ab impetu suo auertat, id non natura, sed seruitus eius fit.

CAP. XXV. DICITIS, inquis, nubes attritas edere ignem, cùm sint humidæ, immò vdæ: quomodo ergo possunt gignere ignem, cùm non magis verisimile est ex nube quàm ex aqua generari?

CAP. XXVI. IGNIS qui nascitur, primùm in nubibus non

est aqua, sed aër spissus, ad gignendam aquam præparatus, nondum in illam mutatus, sed iam pronus & vergens. Non est quod eam existimes tunc colligi, sed effundi. Simul & fit, & cadit. Deinde si concessero humidam esse nubem, conceptis aquis plenam: nihil tamen prohibet ignem ex humido quoque educi, immo ex ipso (quod magis mireris) humore. Quidam negauerunt in ignem quicquam posse mutari, priusquam mutatum esset in aquam. Potest ergo nubes, salua, quam continet, aqua, ignem parte aliqua sui reddere: vt sæpe alia pars ligni ardet, alia sudat. Nec hoc dico, non contraria inter se ista esse, & alterum altero perimi: sed vbi valentior ignis quàm humor est, vincit. Rursus vbi copia humoris exuperat, tunc ignis sine effectu est. Itaque non ardent virentia. Refert ergo, quantum aquæ sit. Exigua enim non resistit, nec ignem impedit. Quid ni? Maiorum nostrorum memoria, vt Posidonius tradit, cùm insula in Ægæo mari surgeret, spumabat interdiu mare, & fumus ex alto ferebatur. Nam demum prodebat ignem, non continuum, sed ex interuallis emicantem, fulminum more, quoties ardor inferiùs iacens, superum pondus euicerat. Deinde saxa reuoluta, rupésque partim illæsæ, quas spiritus antequam verteretur, expulerat; partim exesæ, & in leuitatem pumicis versæ, nouissimè cacumen exusti montis emicuit. Postea altitudini adiectum, & saxum illud in magnitudinem insulæ creuit. Idem nostra memoria, Valerio Asiatico consule iterum accidit. Quorsus hæc retuli? vt appareret, nec extinctum ignem mari superfuso, nec impetum eius, grauitate ingentis vndæ prohibitum exire. Ducentorum passuum fuisse altitudinem Asclepiodotus Posidonii auditor tradidit, per quam diruptis aquis ignis emersit. Quod si immensa aquarum vis, subeuntium ex imo flaminarum vim non potuit comprimere: quanto minus in aëre extinguere ignem poterit, nubium tenuis humor & roscidus? Adeò res ista non adfert vllam moram, quæ contra causas ignium sit: quos non videmus emicare, nisi impendente cælo, serenum sine fulmine est. Non habet istos metus dies purus, nec nox quidem, nisi obscura nubibus. Quid ergo? Non aliquando etiam apparentibus stellis, & nocte tranquilla fulgurat? Sed scias licet nubes illic esse, vnde splendor efficitur: quas videri à nobis terrarum tumor non sinit. Adiice nunc, quod fieri potest, vt nubes sudme & humiles attritu suo ignem reddant: qui in superiora expressus, in parte sincera puraque cæli visatur: sed fit in sordida.

CAP. XXVII. TONITRVA.

distinxere quidam ita, vt dicerent, vnum esse genus, cuius sit graue murmur, quale terrarum motum antecedit, clauso vento & fremente. Hoc quomodo illis videatur fieri, dicam. Cùm spiritum intra se clausere nubes, in concauis partibus earum volutatus aër, similem agit mugitibus sonum, raucum & æqualem, & continuum. Itaque etiam vbi illa regio humida est, exitum claudit. Ideò huiusmodi tonitrua venturi præ-

nuntia imbris sunt. Aliud genus est acre, quod crepitum magis dixerim, quàm sonum: qualem audire solemus, cùm super caput alicuius dirupta vesica est. Talia eduntur tonitrua, cùm globata dissoluitur nubes, & spiritum, quo distenta fuerat, emittit. Hoc propriè fragor dicitur, subitus & vehemens: quo edito concidunt homines, & exanimantur, quidam verò viui stupent, & in totum sibi excidunt, quos vocamus attonitos; quorum mentes sonus ille cælestis loco pepulit. Hic fieri illo quoque modo potest, vt inclusus aër caua nube & motu ipso extenuatus diffundatur. Deinde cùm maiorem sibi locum quærit, à quibus inuolutus est, sonum patitur. Quid autem? non quemadmodum illisæ manus inter se plausum edunt, sic illisarum inter se nubium sonus potest esse magnus, quia magna concurrunt?

CAP. XXVIII. VIDEMVS, inquit, nubes impingi montibus, nec sonum fieri. Primum omnium non quocunque modo illisæ sunt, sonant, sed si aptè sunt compositæ ad sonum edendum. Auersæ inter se manus collisæ non plaudunt, sed palma cum palma collata plausum facit. Et plurimum interest, vtrum cauæ concutiantur, an planæ & extentæ. Deinde non tantùm nubes ire oportet, sed agi magna vi & procellosa. Etiam mons non scindit nubem, sed digerit, & primam quamque partem eius soluit. Ne vesica quidem quocumque modo spiritum emisit, sonat. Si ferro diuisa est, sine vllo aurium sensu exit. Rumpi illam oportet, vt sonet, non secari. Idem de nubibus dico: nisi multo impetu dissiluere, non sonant. Adijce nunc, quod nubes in monte actæ, non franguntur, sed circumfunduntur in aliquas partes montis, arboris ramos, frutices, aspera saxa, & eminentia. Et ita discutiuntur, & si quem habent spiritum, multifariam emittunt: qui nisi vniuersus erumpit, nec crepat. Hoc vt scias, ventus qui circa arborem funditur, sibilat, non tonat. Lato (vt ita dicam) ictu, & totum globum semel dissipante opus est, vt sonitus erumpat: qualis auditur cùm tonat.

CAP. XXIX. PRAETER hæc, natura aptus est aër ad voces. Quid ni? cùm vox nihil aliud sit, quàm ictus aëris? Debent ergo nubes vtrinque dissecari, & cauæ & intentæ. Vides enim quanto vocaliora sunt vacua quàm plena, quanto intenta quàm remissa. Ita tympana & cymbala sonant, quia illa repugnantem ex vlteriore parte spiritum pulsant, hæc ad ipsum aërem acta, nisi concauo non tinniunt.

CAP. XXX. QVIDAM, inter quos Asclepiodotus est, iudicant sic, quorundam quoque corporum concursu tonitrua & fulmina excuti posse. Ætna aliquando multo igne abundauit, & ingentem vim arenæ vrentis effudit. Inuolutus est dies puluere, populósque subita nox terruit. Illo tempore aiunt plurima fuisse tonitrua & fulmina; quæ concursu aridorum corporum facta sunt, non nubium: quas verisimile est, in tanto feruore aëris nullas fuisse. Ali-

Aliquando Cambyses ad Ammonem misit exercitum: quem arena austro mota, & more niuis incidens, texit, deinde obruit. Tunc quoque verisimile est fuisse tonitrua fulminaque, attritu arenæ sese affricantis. Non repugnat proposito nostro ista opinio. Diximus enim, vtriusque naturæ corpora efflare terras, & sicci aliquid & humidi in toto aëre vagari. Itaque si quid tale interuenit, nubem facit solidiorem crassioremque, quàm si tantùm simplici spiritu intexeretur. Illa frangi potest, & edere sonum: ista quæ dixi, siue incendiis vaporantibus aëra repleuerunt, siue ventis terras verrentibus, necesse est nubem faciant antequam sonum. Nubem autem tam arida quàm humida conferunt. Est autem nubes (vt diximus) spissitudo aëris crassi.

CAP. XXXI. CETERVM mira fulminis, si intueri velis, opera sunt, nec quicquam dubii relinquentia, quin diuina insit illis & subtilis potentia. Loculis integris ac illæsis conflatur argentum. Manente vagina, gladius liquescit. Et inuiolato ligno, circa pila ferrum omne destillat. Stat fracto dolio vinum, nec vltra triduum rigor ille durat. Illud æquè inter annotanda ponas licet, quod & hominum, & ceterorum animalium, quæ icta sunt, caput spectat ad exitum fulminis: quod omnium percussarum arborum contra fulmina hastulæ surgunt. Quid, quod malorum serpentium, & aliorum animalium, quibus mortifera vis inest, cùm fulmine icta sunt, venenum omne consumitur? Vnde, inquit,

scis? In venenatis corpor
vermis non nascitur. Fu
ne icta, intra paucos dies
minant.

CAP. XXXII. QVID,
futura portendunt: nec v
tantùm aut alterius rei
dant, sed sæpe totum fato
sequentium ordinem nunt
& quidem decretis euident
longeque clarioribus, quà
scriberentur. Hoc autem i
nos & Tuscos, quibus sum
persequendorum fulminum
scientia, interest. Nos putar
quòd nubes collisæ sunt,
fulmina emitti. Ipsi existim
nubes collidi, vt fulmina e
tantur. Nam cùm omni
Deum referant, in ea sunt
nione, tanquam, non quia
sunt, significent: sed quia fig
catura sunt, fiant: eadem ta
ratione fiunt, siue illis signifi
propositum est, siue consequ
Quomodo ergo significant,
à Deo mittantur? Quom
aues non in hoc motæ, vt
bis occurrerent, dextrum au
cium sinistrûm ve fecerunt.
illas, inquit, Deus mouit.
mis illum otiosum, & pusilla
ministrum facis, si aliis som
aliis exta disponit. Ista nih
minùs diuinâ ope geruntur.
non à Deo pennæ auium
guntur, nec pecudum viscera
ipsa securi formantur. Alia
tione fatorum series explica
Indicia venturi vbique præm
tens: ex quibus nobis quæd
familiaria, quædam ignota s
Quicquid fit, alicuius rei fu
ræ signum est: fortuita, &
ratione vaga, diuinationem
recipiunt. Cuius rei ordo
etiam prædictio est. Cur e
aquilæ hic honor datus est,

magnarum tetum faceret auspicia: aut coruo, aut paucissimis auibus: ceterarum sine præsagio vox est? Quia quædam in artem nondum redacta sunt: Quædam verò ne redigi quidem possunt, ob nimiùm remotam conuersationem. Ceterùm nullum animal est, quod non motu & occursu suo prædicat aliquid. Non omnia scilicet, sed quædam notantur. Auspicium est obseruantis. Ad eum itaque pertinet, qui in ea direxerit animum. Ceterùm & illa quæ pereunt. Quinque stellarum potestatem Chaldæorum obseruatio excepit. Quid tu? tot millia siderum iudicas otiosa lucere? Quid est porrò aliud, quod errorem incutiat peritis natalium, quàm quod paucis nos sideribus assignant: cùm omnia quæ supra nos sunt, partem sibi nostri vindicent? Submissiora forsitan in nos propius vim suam dirigunt, & ea quæ frequentiusmota, aliter nos, aliter cetera animalia prospiciunt. Ceterùm & illa quæ aut immota sunt, aut propter velocitatem vniuerso mundo parem immotis similia, non extra ius dominiumque nostri sunt. Aliud aspice, & distributis rem efficis, tractas. Non magis autem facile est, scire quid possint, quàm dubitari debet, an possint.

CAP. XXXIII. NVNC ad fulmina reuertamur: quorum ars in tria diuiditur: quemadmodum exploremus, quemadmodum interpretemur, quemadmodum exoremus. Prima pars ad formulam spectat, secunda ad diuinationem, tertia ad propitiandos deos: quos bona rogare oportet, mala deprecari. Rogare, vt promissa firmens: deprecari, vt remittant minas.

CAP. XXXIIII. SVMMAM esse vim fulminum iudicant: quia quicquid alia portendunt, interuentus fulminis tollit. Quicquid ab hoc portenditur, fixum est, nec alterius ostenti significatione mutatur. Quicquid exta, quicquid aues minabuntur, secundo fulmine abolebitur: Quicquid fulmine denuntiatum est, nec extis, nec aue contraria refellitur. In quo mihi falli videntur. Quare? Quia vero verius nihil est. Si aues futura cecinerunt, non potest hoc auspicium fulmine irritum fieri: Aut si potest, non futura cecinere. Non enim nunc auem comparo & fulmen, sed duo veri signa: quæ si vnum significant, paria sunt. Itaque si fulminis interuentus submouet extorum vel augurum iudicia, malè inspecta exta, malè obseruata auguria sunt. Non enim refert, vtrius rei maior potentiorve natura sit, sed vtra vim attulit. signum, quantum ad hoc, par est. Si dicas, flammæ vim maiorem esse, quàm fumi, non mentieris: sed ad indicandum ignem, idem valet flamma, quod fumus. Itaque si hoc dicunt, quoties exta aliud significabunt, aliud fulmina, fulminum erit auctoritas maior, fortasse consentiam: sed si hoc dicunt, quamuis altera signa verum prædixerint, fulminis ictus priora deleuit, & ad se fidem traxit, falsum est. Quare? quia nihil interest, quàm multa auspicia sint. fatum vnum est: quod si bene primo auspicio intellectum est, secundo non interit: idem est. Ita dico, non refert, idem an aliud sit per quod

quærimus: quoniam de quo quærimus, idem est.

CAP. XXXV. FATVM fulmine mutari non potest. Quid ni? Nam fulmen ipsum fati pars est. Quid ergo expiationes, procurationesque? quo pertinet, si immutabilia sunt fata? Permittite mihi illam rigidam sectam tueri eorum, qui excipiunt ista, & nihil aliud esse existimant, quàm ægræ mentis solatia. Fata aliter ius suum peragunt, nec vlla commouentur prece, non misericordia flectuntur, non gratia. Seruant cursum irreuocabilem: ex destinato fluunt. Quemadmodum rapidorum aqua torrentium in se non recurrit, nec moratur quidem, quia priorem superueniens præcipitat: sic ordinem rerum fati æterna series rotat, cuius hæc prima lex est, stare decreto.

CAP. XXXVI. QVID enim intelligis fatum? Existimo necessitatem rerum omnium actionumque, quam nulla vis rumpat. Hanc si sacrificiis & capite niueæ agnæ exorari iudicas: diuina non nosti. Sapientis quoque viri sententiam negatis posse mutari. Quanto magis Dei? cùm sapiens quid sit optimum in præsentia sciat, illius diuinitati omne præsens sit. Agere tamen nunc eorum volo causam, qui procuranda existimant fulmina: & expiationes non dubitant prodesse, aliquando ad submouenda pericula, aliquando ad leuanda, aliquando ad differenda.

CAP. XXXVII. QVID sit quod sequitur, paulo post prosequar. Interim hoc habent commune nobiscum, quod nos quoque existimamus vota proficere, sal-

ua vi ac potestate fatorum
dam enim à diis immortali
ta suspensa re. Et sunt, vt
num vertant, si admotæ
preces fuerint, si vota s
Ita non est hoc contra
sed ipsum quoque in fato
Aut futurum, inquit, est, a
Si futurum est, etiam si n
ceperis vota, fiet. Si non e
rum, etiam si susceperis
non fiet. Falsa est ista in
gatio: quia illam mediam
ista exceptionem prætereis.
turum, inquam, hoc est
vota suscepta fuerint. Ho
que necesse, inquit, est, fat
prehensum sit, aut suscip
ta, aut non.

CAP. XXXVIII. PV
tibi manus dare, & fater
quoque fato esse comp
sum, vt vtique fiant vota.
fient. Fatum est, vt h
sertus sit, sed si litteras di
ab eodem fato continetur,
teras discat: ideò discet.
diues erit, sed si nauigaue
in illo fati ordine, quo pa
nium illi grande prom
hæc quoque protinus fat
vt nauiget: ideò nauigabit
dico tibi de expiationibus
giet pericula, si expiauer
dictas diuinitus minas.
quoque in fato est, vt
ideò expiabit. Ista no
poni solent, vt probetur
voluntati nostræ relictum
omne ius fato traditum.
de ista re agetur, dicam,
admodum, manente fato
quid sit in hominis a
Nunc verò id de quo agi
plicaui, quomodo si fati
est ordo, expiationes pr
tionesque prodigiorum, p
la auertant: quia cum fa

pugnant, sed ipsa in lege data sunt. Quid ergo, inquis, aruspex mihi prodest? Vitione enim expiare, etiam non suadente illo, mihi necesse est. Hoc prodest, quod fati minister est. Sic cùm sanitas videatur esse de fato, debetur & medico: quia ad nos beneficium fati per huius manus venit.

CAP. XXXIX. GENERA fulminum tria esse ait Caecina: Consiliarium, Auctoritatis, & quod Status dicitur. Consiliarium ante rem fit, sed post cogitationem: cùm aliquid in animo versantibus, aut suadetur fulminis ictu, aut dissuadetur. Auctoritatis est, vbi post rem factam venit, quam futuram bono malóve significat. Status est, vbi quietis nec agentibus quicquam, nec cogitantibus quidem fulmen interuenit. Hoc aut minatur, aut promittit, aut monet. Hoc monitorium vocat: sed nescio quare non idem sit quod consiliarium. Nam & qui monet, consilium dat: sed habet aliquam distinctionem. Ideóque separatur à consiliario: quia illud suadet dissuadétque, hoc solam impendentis periculi euitationem continet. Vt cùm timemus ignem aut fraudem à proximis, aut insidias à seruis. Etiamnum tamen aliam distinctionem vtriusque video. Consiliarium est, quod cogitanti factum est: monitorium, quod nihil cogitanti. Habet autem vtraque res suam proprietatem. Suadetur deliberantibus, at vltrò monentur.

CAP. XL. PRIMO omnium non sunt fulminum genera, sed significationum. Nam fulminum genera sunt illa, quod terebrat, quod discutit, quod vrit. Quod terebrat, subtile est & flammeum, cui per angustissimum fuga est, ob sinceram & puram flammae tenuitatem. Quod dissipat, conglobatum est, & habet admixtam vim spiritus coacti & procellosi. Itaque illud fulmen per id foramen quod ingressum est, redit & euadit. Huius latè sparsa vis, rumpit icta, non perforat. Tertium illud genus, quod vrit, multum terreni habet, & igneum magis est quàm flammeum. Itaque relinquit magnas ignium notas, quae percussis inhaereant. Nullum quidem sine igni fulmen venit: sed hoc propriè igneum dicimus, quod manifesta ardoris vestigia imprimit. Quod aut vrit, aut fuscat, tribus modis vrit: aut enim afflat, & leui iniuria laedit, aut comburit, aut accendit. Omnia ista vrunt, sed genere & modo differunt. Quodcunque combustum est, vtique & vstum est. At non omne quod vstum, vtique & combustum est. Item quod accensum est. Potest enim illud ipso transitu ignis vssisse. Quis nescit quaedam vri quidem nec ardere? Nihil autem potest ardere, quod non vratur. Vnum hoc adiiciam. Potest aliquid esse combustum, quod non sit accensum: Potest accensum esse, nec combustum.

CAP. XLI. NVNC ad id transeo genus fulminis, quo icta fuscantur. Hoc aut decolorat, aut colorat. Vtrique distinctionem suam reddam. Decoloratur id, cuius color vitiatur, non mutatur. Coloratur, id cuius alia fit quàm fuit facies: tanquam caerulea,

vel

vel nigra, vel pallida. Hæc adhuc Etruscis & philosophis communia sunt. In illo dissentiunt, quòd fulmina dicunt à Ioue mitti, & tres illi manubias dant. Prima (vt aiunt) monet & placata est, & ipsius consilio Iouis mittitur. Secundam mittit quidem Iupiter, sed ex consilii sententia. Duodecim enim deos aduocat. Hoc fulmen boni aliquid aliquando facit: sed tunc quoque non aliter, quàm vt noceat. Ne prodest quidem impunè. Tertiam manubiam idem Iupiter mittit: sed adhibitis in consilium diis, quos superiores & inuolutos vocant. Quæ vastat & includit, & mutat statum priuatum vtique & publicum, quem inuenit. Ignis enim nihil esse, quod fit, patitur.

CAP. XLII. In his prima specie, si intueri velis, errat antiquitas. Quid enim tam imperitum est quàm credere fulmina è nubibus Iouem mittere, columnas, arbores, statuas suas nonnunquam, petere, vt impunitis sacrilegiis, percussis ouibus, incensis aris, pecudes innoxias feriat, & ad suum concilium à Ioue deos, quasi in ipso parum consilii sit, aduocari: illa læta & placata esse fulmina, quæ solus excutiat: perniciosa, quibus mittendis maior numinum turba interfuit? Si quæris à me quid sentiam, non existimo tam hebetes fuisse, vt crederent Iouem, aut non æquæ voluntatis, aut certè minùs peritum esse. vtrum enim cum emisit ignes, quibus innoxia capita percuteret, scelerata transiret, aut noluit iustius mittere, aut non successit? Quid ergo secuti sunt, cùm hoc dicerent? Ad coërcendos animos imperitorum, sapientissimi viri iudicauerunt ineuitabilem metum, vt supra nos aliquid timeremus. Vtile erat in tanta audacia scelerum aliquid esse, aduersum quod nemo sibi satis potens videretur. Ad conterrendos itaque eos quibus innocentia nisi metu non placet, posuere super caput vindicem, & quidem armatum.

CAP. XLIII. QVARE ergo id fulmen, quod solus Iupiter mittit, placabile est: perniciosum id, de quo deliberauit, & quod aliis quoque diis auctoribus misit? Quia Iouem, id est, regem, prodesse etiam solum oportet, nocere non, nisi cùm pluribus visum est. Discant hoc ii, quicunque magnam potentiam inter homines adepti sunt, sine consilio nec fulmen quidem mitti: aduocent, considerent multorum sententias, placita temperent, & hoc sibi proponant, vbi aliquid percuti debet, ne Ioui quidem suum satis esse consilium.

CAP. XLIIII. IN hoc quoque tam imperiti non fuere, vt Iouem existimarent tela mutare. poëticam ista licentiam decent.

Est aliud leuius fulmen, cui dextra Cyclopum
Sæuitiæ flammæque minus, minus addidit iræ.
Tela secunda vocant superi.

Illos verò altissimos viros error iste non tenuit, vt existimarent Iouem modò maioribus fulminibus & lusoriis vti: sed voluerunt admonere eos quibus aduersus peccata hominum fulminandum est, non eodem modo omnia esse percutienda: quædam frangi debere, quædam elidi.

vidi & distringi, quædam admoneri.

CAP. XLV. NE hoc quidem crediderunt, Iouem qualem in Capitolio & in cæteris ædibus colimus, mittere manu fulmina, sed eundem quem nos Iouem intelligunt, custodem rectorémque vniuersi, animum ac spiritum, mundani huius operis dominum & artificem, cui nomen omne conuenit. Vis illum fatum vocare? non errabis. Hic est, ex quo suspensa sunt omnia, causa causarum. Vis illum prouidentiam dicere? rectè dices. Est enim, cuius consilio huic mundo prouidetur, vt inconcussus eat, & actus suos explicet. Vis illum naturam vocare? non peccabis. Est enim, ex quo nata sunt omnia, cuius spiritu viuimus. Vis illum vocare mundum? non falleris. Ipse enim est, totum quod vides, totus suis partibus inditus, & se sustinens vi sua. Idem Etruscis quoque visum est: & ideo fulmina à Ioue mitti dixerunt, quia sine illo nihil geritur.

CAP. XLVI. Ergo quare Iupiter aut ferienda transit, aut innoxia ferit? In maiorem me quæstionem vocas: cui suus locus, suus dies dandus est. Interim hoc dico, fulmina non mitti à Ioue, sed sic omnia disposita, vt ea etiam quæ ab illo non fiunt, tamen sine ratione non fiant: quæ illius est. Vis eorum, illius permissio est. Nam & si Iupiter illa nunc non facit, fecit vt fierent. Singulis non adest: sed signum, & vim, & causam dedit omnibus.

CAP. XLVII. HVIC illorum diuisioni non accedo. Aiunt aut perpetua aut finita esse fulmina, aut prorogatiua. Perpetua, quorum significatio in totam vitam peruenit: nec vnam rem id enuntiat, sed contextum rerum per omnem deinceps ætatem futurarum cōplectitur. Hæc sunt fulmina, quæ prima accepto patrimonio, & in nouo hominis aut vrbis statu fiunt. Finita, ad diem vtique respondent. Prorogatiua sunt, quorum minæ differri possunt, auerti tollique non possunt.

CAP. XLVIII. DICAM quid sit, quare huic diuisioni non consentiam. Nam & quod perpetuum vocant fulmen, finitum est. Æquè enim talia ad diem respondent. Nec ideo finita non sunt, quia multum tempus significant. Et quod prorogatiuum videtur, finitum est. Nam illorum quoque confessione certum est, quousque impetretur dilatio. Priuata enim fulmina negant vltra decimum annum, publica vltra trecesimum posse differri. Hoc modo & ista finita sunt: quia vltra quod non prorogentur, inclusum est. Omnium ergo fulminum & omnis euentus dies stata est. Non potest enim vlla incerti esse comprehensio. Quæ inspicienda sint in fulgure, passim & vagè dicunt, cùm possint sic diuidere, quemadmodum ab Attalo philosopho, qui se huic disciplinæ dederat, diuisa sunt, vt inspiciatur vbi factum sit, quando, cui, in qua re, quale, quantum. Hæc si digerere in partes suas voluero, quid postea faciam, nisi in immensum procedam?

CAP. XLIX. NVNC nomina fulminum, quæ à Cæcina ponuntur, perstringam: & quid de his sentiam, exponam. Ait esse postu-

postulatoria, quibus sacrificia intermissa, aut non ritè facta repetuntur. Monitoria, quibus docetur, quid cauendum sit. Pestifera, quæ mortem exiliúmque portendunt. Fallacia, quæ per speciem alicuius boni nocent. Dant consulatum, malo futurum gerentibus: & hæreditatem, cuius compendium magno sit luendum incommodo. Deprecanea, quæ speciem periculi sine periculo afferunt. Peremptalia, quibus tolluntur priorum fulminum minæ. Attestata, quæ prioribus consentiunt. Atterranea, quæ in incluso fiunt. Obruta, quibus iam prius percussa nec procurata feriuntur. Regalia, quorum vi tangitur vel comitium, vel principalia vrbis liberæ loca: quorum significatio regnum ciuitati minatur. Infera, cùm è terra exiliunt ignes. Hospitalia, quæ sacrificiis ad nos Iouem arcessunt, & (vt verbo eorum molliori vtar) inuitant: sed si irascente domino inuitant, tunc venire cum magno inuitantium periculo affirmat. Auxiliaria, quæ aduocata dicuntur, sed aduocantium bono veniunt.

CAP. L. QVANTO simplicior diuisio est, qua vtebatur Attalus noster, egregius vir, qui Etruscorum disciplinam Græca subtilitate miscuerat. Ex fulminibus quædam sunt, quæ significant id quod ad nos pertinet: quædam aut nihil significant, aut id cuius intellectus ad nos non peruenit. Ex his quæ significant, quædam sunt læta, quædam aduersa, quædam nec aduersa nec læta. Aduersorum hæ species sunt. Aut ineuitabilia mala portendunt, aut euitabilia, aut quæ minui possunt, aut quæ prorogari. Læta aut mansura significant, aut caduca. Mixta aut partem habent boni, partem mali: aut mala in bonum, aut bona in malum vertunt. Nec aduersa nec læta sunt, quæ aliquam nobis actionem significant, qua nec terreri nec lætari debemus: vt peregrinationem, in qua nec metus, nec spei quicquam sit.

CAP. LI. REVERTAR ad ea fulmina, quæ significant quidem aliquid, sed quod ad nos non pertineat, tanquam, vtrùm eodem anno idem futurum sit fulmen, quod factum est. Nihil significant fulmina, aut id cuius notitia nos effugit, vt illa quæ in vastum mare sparguntur, aut in desertas solitudines: quorum significatio vel nulla est, vel perit.

CAP. LII. PAVCA adhuc adiiciam ad enarrandam vim fulminis, quæ non eodem modo omnem materiam vexat. Valentiora, quia resistunt, vehementiùs dissipat: cedentia nonnunquam sine iniuria transit. Cum lapide ferróque, & durissimis quibusque confligit: quia viam necesse est per illa impetu quærat. Itaque facit viam qua effugiat. tenera & rarioribus parcit, quanquam & flammis opportuna videantur: quia transitu patente minùs sæuit. Loculis itaque, vt dixi, integris, pecunia, quæ in his fuerat, conflata reperitur: quia ignis tenuissimus per occulta foramina transcurrit. Quicquid autem in ligno solidum inuenit, vt contumax vincit. Non vno autem, vt dixi, modo sæuit: sed quid quæque vi fecerit, ex ipso genere

iniuriæ

iniuriæ intelligis, & fulmen opere cognoscis. Interdum in eadem materia, multa diuersa, eiusdem vis fulminis facit: sicut in arbore, quod aridissimum est, vrit: quod solidissimum & durissimum est, terebrat & frangit: summos cortices dissipat, interiores libros interioris arboris rumpit ac scindit: folia perstringit ac fundit: vinum gelat, ferrum & æs fundit.

CAP. LIII. ILLVD est mirum, quòd vinum fulmine gelatum, cùm ad priorem habitum redit, potum aut exanimat, aut dementes facit. Quare id accidat quærenti mihi, illud occurrit. Inest fulmini vis pestifera. Ex hac aliquem remanere spiritum in eo humore quem coëgit gelauitque, verisimile est. Nec enim alligari potuisset, nisi aliquod illi esset additum vinculum. Præterea olei quoque & omnis vnguenti, tæter post fulmen odor est. Ex quo apparet, inesse quandam subtilissimo igni, & contra naturam acto, pestilentem potentiam, quæ non tantùm icta cadunt, sed etiam afflata. Præterea quocunque decidit fulmen, ibi odorem sulphuris esse certum est: qui quia natura grauis est, sæpius haustus alienat. Sed ad hoc vacui reuertemur. Fortasse enim libebit ostendere, quantum omnia ista à philosophia artium parente fluxere: Illa primum & quæsiuit causas rerum, & obseruauit effectus: & quod fulminis inspectione longè melius est, mistis rerum exitus contulit.

CAP. LIIII. NVNC ad opinionem Posidonii reuertar. E terra terrenisque omnibus pars humida efflatur, pars sicca & fumida remanet. Hæc fulminibus alimentum est: illa imbribus. Quicquid in aëra sicci fumosique peruenit, id includi se nubibus non fert, sed rumpit claudentia. Inde est sonus, quem nos tonitruum vocamus. In ipso quoque aëre, quicquid attenuatur, simul siccatur & calet. Hoc quoque si inclusum est, æquè fugam quærit, & cum sono euadit. Et modo vniuersam eruptionem facit, eóque vehementiùs intonat: modò per partes & minutatim. Ergo tonitrua hic spiritus exprimit, dum aut rumpit nubes, aut peruolat. Volutatio autem spiritus, in nube conclusi, valentissimum est accendendi genus.

CAP. LV. TONITRVA nihil aliud sunt, quàm sicci aëris sonitus; qui fieri, nisi dum aut terit, aut rumpitur, non potest. Et si colliduntur, inquit, nubes inter se, fit is quē desideras ictus, sed non vniuersus. Neq. enim tota totis cōcurrunt, sed partibus partes. Nec sonant mollia, nisi illisa duris sint. Itaq. non auditur fluctus, nisi impactus. Ignis, inquit, missus in aquam, sonat, dum extinguitur. Puta ita esse. pro me est. Non enim ignis tunc sonum efficit, sed spiritus per extinguentia effugiens. Vt dem tibi, & fieri ignem in nube, & extingui, è spiritu nascitur & attritu. Quid ergo? inquit, non potest aliqua ex his transcurrentibus stellis incidere in nubem, & extingui? Existimemus posse aliquando & hoc fieri. Nunc naturalem causam quærimus & assiduam, non raram & fortuitam. Puta me confiteri verum esse, quod dicis. Aliquando post tonitrua

emicare

emicare ignes, stellis transuersis & cadentibus similes. Non ob hoc tonitrua facta sunt; sed cùm hoc fieret, tonitrua facta sunt. Clidemus ait, fulgurationem speciem inanem esse, non ignem. Sic enim per noctem splendorem motu remorum videri. Dissimile est exemplum, illic enim splendor intra ipsam aquam apparet: hic qui fit in aëre, erumpit & exilit.

CAP. LVI. HERACLITVS existimat fulgurationem esse velut apud nos incipientium ignium conatus, & primam flammam incertam, modò intereuntem, modò resurgentem. Hæc antiqui fulgetra dicebant; tonitrua nos pluraliter dicimus: antiqui aut tonitruum dixerunt, aut tonum. Hoc apud Cæcinam inuenio, facundum virum, qui habuisset aliquod in eloquentia nomen, nisi illum Ciceronis vmbra pressisset. Etiamnum illo verbo vtebantur antiqui, correpto, quo nos producta vna syllaba vtimur. Dicimus enim vt Splendére, sic Fulgére. At illis ad significandum hanc è nubibus subitæ lucis eruptionem mos erat, media syllaba correpta, vt dicerent Fúlgere.

CAP. LVII. QVID ipse existimem, quæris? Adhuc enim alienis opinionibus accommodaui manum. Dicam: Fulgurat, cùm repentinum latè lumen emicuit. Id euenit, vbi in ignem extenuatus in nubibus aër vertitur, nec vires quibus longiùs procedat, inuenit. Non miraris, puto, si aëra aut motus extenuat, aut extenuatio incendit. Sic liquescit excussa glans fundâ, & attritu aëris velut igne distillat. Ideò æstate plurima fiunt fulmina, quia plurimum calidi est. Facilius autem attritu calidorum ignis existit. Eodem modo fit fulgor, qui tantùm splendet; & fulmen quod mittitur. Sed illi leuior vis, alimentique est minus. Et, vt breuiter dicam quod sentio; Fulmen est fulgur intentum. Ergo vbi calidi fumidique natura, emissa terris in nubes incidit, & diu in illarum sinu voluta est, nouissimè erumpit. Et quia vires non habet, splendor est. At vbi fulgura plus habuere materiæ, & maiore impetu arserunt, non apparent tantum, sed decidunt.

CAP. LVIII. QVIDAM vtique existimant fulmen reuerti: quidam subsidere, vbi alimenta prægrauauerunt, & fulmen ictu languidiore delatum est. At quare fulmen subitum apparet, nec continuatur assiduus ignis? Quia celerrimi motus est: simul & nubes rumpit, & aëra incendit. Deinde desinit flamma, quiescente motu. Non est enim assiduus spiritus cursus, vt ignis possit extendi, sed quoties fortiùs ipsa iactatione se accendit, fugiendi impetum capit. Deinde cùm euasit, & pugna desiit, ex eadem causa modo vsque ad terram profertur, modo dissoluitur, si minore vi depressus est. Quare obliquè fertur? Quia spiritu constat. Spiritus obliquus est, flexuosúsque. Et quia natura ignem sursum vocat, iniuria deorsum premit, incipit obliquus esse. Interdum dum neutra vis alteri cedit, & ignis in superiora nititur, & in inferiora deprimitur. Quare frequenter cacumina montium feriuntur? Quia opposita sunt nubibus, & e cælo cadentibus,

per hæc transeundum est.

CAP. LIX. INTELLIGO quid iam dudum desideres, quid efflagites. Malo, inquis, fulmina non timere, quam nosse. Itaque alios doce, quemadmodum fiant. Ego mihi metum illorum excuti malo, quàm naturam indicari. Sequar quo vocas. omnibus enim rebus, omnibúsque sermonibus aliquid salutare miscendum est. Cùm imus per occulta naturæ, cùm diuina tractamus, vindicandus est à malis suis animus, ac subinde firmandus: quod etiam eruditis, & hoc vnum agentibus necessarium est: non vt effugiamus ictus rerum, (vndique enim tela in nos iaciuntur) sed vt fortiter constantérque patiamur. Inuicti esse possumus, inconcussi non possumus: quanquam interim spes subit, inconcussos quoque esse nos posse. Quomodo, inquis? Contemne mortem, & omnia quæ ad mortem ducunt, contempta sunt: siue illa bella sint, siue naufragia, seu morsus ferarum, seu ruinarum subito lapsu procidentium pondera. Nunquid amplius facere possunt, quàm vt corpus ab anima resoluant? Hæc nulla diligentia euitat, nulla felicitas domat, nulla potentia euincit. alia fortuito disponuntur. Mors omnes æquè vocat. Iratis diis propitiisque moriendum est. Animus ex ipsa desperatione sumatur: Ignauissima animalia, quæ natura ad fugam genuit, vbi exitus non patet, tentãt fugam corpore imbelli. Nullus perniciosior hostis est, quàm quem audacem angustiæ faciunt: longéque violentiùs semper ex necessitate, quàm ex virtute corrigimur. Maiora, aut certè paria conatur animus magnus ac perditus. Cogitemus, nos, quantum ad mortem, proditos esse: & sumus. Ita est, Lucili. Omnes reseruamur ad mortem. Totum hunc quem vides populum quousque cogitas esse? cito natura reuocabit & condet: nec de re, sed de die quæritur. Eodem citius tardiúsve veniendum est. Quid ergo? Non tibi timidissimus omnium videtur, & insipientissimus, qui magno ambitu rogat moram mortis? Non ne contemneres eum, qui inter perituros constitutus, beneficii loco peteret, vt vltimus ceruicem præberet? Idem facimus. Magno æstimamus, mori tardius. In omnes constitutum est capitale supplicium, & quidem constitutione iustissima. Nam, quod maximum solet esse solatium extrema passuris, omnium causa eadem est. Sequeremur traditi à iudice aut magistratu, & carnifici nostro præstaremus obsequium. Quid interest, vtrum ad mortem iussi eamus, an vltronei? O te dementem & oblitum fragilitatis tuæ, si tunc mortem times, cùm tonat. Itáne salus tua in hoc vertitur? Viues, si fulmen effugeris? Petet te gladius, petet lapis, petet febris. Non maximum ex periculis, sed speciosissimum fulmen est. Malè scilicet erit actum tecum, si sensum mortis tuæ celeritas infinita præuenerit, si mors tua procurabitur, si tu tunc quoque cùm expiras, non superuacuus, sed alicuius magnæ rei signum es. Malè scilicet tecum agitur, si cum fulmine conderis. Sed pauescis ad cæli fragorem, & ad inane nubilum trepi-

trepidas; & quoties aliquid effulsit, expiras. Quid ergo? Honestius iudicas detectione animi petere quam fulmine? Eo itaque fortior aduersus cæli minas surge: & cùm mundus vndique exarserit, cogita te nihil habere de tanta mole perdendum. Quod si tibi parari credis illam cæli confusionem, illam tempestatum discordiam, si propter te ingestæ illisæque nubes strepunt, si in tuum exitium tanta vis ignium excutitur: at tu solatii loco numera, tanti esse mortem tuam. Sed non erit huic cogitationi locus. Casus iste donat metum. Est inter cetera quoque hoc commodum eius, quòd expectationem tuam antecedit. Nemo vnquam fulmen timuit, nisi qui effugit.

LIBER TERTIVS.

Qui est de aquis.

PRAEFATIO.

NON præterit me, Lucili, virorum optime, quam magnarum rerum fundamenta ponam senex, qui mundum circuire constitui, & causas secretasque eius eruere, atque alia noscenda prodere. Quādo tam multa consequar? tam sparsa colligam? tam occulta perspiciam? Premit à tergo senectus, & obiicit annos inter vana studia consumptos. tanto magis vrgeamus, & damna ætatis malè exactæ labor sarciat. Nox ad diem accedat. Occupationes recidantur: patrimonii longè à domino iacentis cura soluatur: sibi totus animus vacet, & ad contemplationem sui saltem in ipso fine respiciat. Faciet, ac sibi instabit, & quotidie breuitatem temporis metietur. Quicquid amissum est, id diligenti vsu præsentis vitæ recolliget. Fidelissimus est ad honesta ex pœnitentia transitus. Libet mihi exclamare illum poëtæ incliti versum:

Tollimus ingentes animos, & maxima paruo
Tempore molimur.----

Hoc dicerem, si puer iuuenisve molirer. Nullum enim nō tam magnis rebus tempus angustum est. Nunc verò ad rem seriam, grauem, immensam, postmeridianis horis accessimus. Faciamus quod in itinere fieri solet. Qui tardius exierunt, velocitate pensant moram. Festinemus, & opus nescio an superabile, magnum certè, sine ætatis excusatione tractemus. Crescit animus, quoties cœpti magnitudinē attendit, & cogitat, quantum proposito, non quantum sibi supersit: Consumpsere se quidam, dum acta regum externorum componunt, quæque passi inuicem ausique sunt populi. Quāto satius est, sua mala extinguere, quàm aliena posteris tradere? Quanto potius deorum opera celebrare, quàm Philippi aut Alexādri latrocinia, ceterorūmque, qui exitio gentium clari,

non minores fuere pestes mortalium, quàm inundatio, qua planum omne perfusum est, quàm conflagratio, qua magna pars animantium exaruit? Quemadmodum Hannibal superauerit Alpes, scribunt: quemadmodum confirmatum Hispaniæ cladibus bellum Italiæ inopinatus intulerit: infractisque rebus etiam post Carthaginem pertinax, reges peterrauerit, contra Romanos ducem se promittens, etiam sine exercitu. Quemadmodum non desierit senex omnibus angulis bellum quærere. adeò sine patria esse patpoterat, sine hoste non poterat. Quanto satius, quid faciendum sit, quàm quid factum sit, quærere; ac docere eos qui sua permisere fortunæ, nihil stabile ab illa datum esse: eius omnia fluere aura mobilius? nescit enim quiescere, gaudet lætis tristia substituere, & vtraque miscere. Itaque in secundis nemo confidat, in aduersis nemo deficiat. alternæ sunt vices rerum. Quid exultas? Ista quibus veheris in summum, nescis vbi te relictura sint: habebunt suum, non tuum, finem. Quid iaces? ad imum delatus es? nunc est resurgendi locus. In melius aduersa, in deterius optata flectuntur. Ita concipienda est animo varietas, non priuatarum tantùm domuum, quas leuis casus impellit, sed etiam publicarum. Regna ex infimo coorta supra imperantes iacuerunt. Vetera imperia in ipso flore cecidere. Iniri non potest numerus, quàm multa ab aliis fracta sint. nunc cùm maximè Deus alia exaltat, alia submittit, nec molliter ponit, sed ex fastigio suo nullas habitura reliquias iactat. Magna ista, quia parui sumus, credimus. Multis rebus non ex natura sua, sed ex humilitate nostrâ magnitudo est. Quid præcipuum in rebus humanis est? Non classibus maria compleße, nec in rubri maris litore signa fixisse, nec deficiente terra ad iniurias aliorum errasse in oceano, ignota quærentem: sed animo omne vidisse, & qua nulla est maior victoria, vitia domuisse. Innumerabiles sunt qui vrbes, qui populos habuere in potestate, paucissimi, qui se. Quid est præcipuum? Erigere animum supra minas & promissa fortunæ. Nihil dignum putare quod speres. Quid enim habet dignum quod concupiscas? qui à diuinorum contemplatione quoties ad humana recideris, non aliter caligabis, quàm quorum oculi in densam vmbram ex claro sole rediere. Quid est præcipuum? Posse læto animo aduersa tolerare: quicquid acciderit, sic ferre, quasi tibi volueris accidere. Debuisses enim velle, si scisses omnia ex decreto Dei fieri. Flere, queri, ingemere, desciscere est. Quid est præcipuum? Animus contra calamitates fortis & contumax, luxuriæ non aduersus tantum, sed & infestus: nec auidus periculi, nec fugax; qui sciat fortunam non expectare, sed facere: & aduersus vtramque intrepidus inconfususque prodire, nec illius tumultu, nec huius fulgore percussus. Quid est præcipuum? non admittere in animum mala consilia, puras ad cælum manus tollere: nullum petere bonum, quod vt ad

leues & graues sunt. Deinde coloris. puræ sunt & turbidæ, cæruleæ, lucidæ. Deinde salubritatis. sunt enim salubres & viles, sunt mortiferæ, sunt quæ cogantur in lapidem. Quædam tenues, quædam pingues: quædam aliunt, quædam sine vlla bibentis ope transeunt; quædam haustæ fecunditatem afferunt.

CAP. III. VT stet aqua, aut fluat, loci positio efficit: in deuexo fluit, in plano continetur & stagnat, & aliquando in aduersum spiritu impellitur: tunc cogitur, non fluit. Colligitur ex imbribus: ex suo fonte natiua est. Nihil tamen prohibet, eodem loco aquam colligi, & nasci: quod in Fucino videmus, in quem montis circumiecti fluuii deriuantur. Sed & magnæ latentésque in ipso vndæ sunt, itaque etiam cùm hiberni defluxere torrentes, faciem suam seruant.

CAP. IV. PRIMVM ergo quæramus, quomodo ad continuandos fluminum cursus terra sufficiat, vnde tantum aquarum exeat. Miramur quod accessionem fluminum maria non sentiant. Æquè mirandum est, quod detrimenta exeuntium terra non sentit. Quid est quod illam sic impleuit, vt præbere tantum ex recondito possit, ac subinde suppleat? Quamcunque rationem reddiderimus de flumine, eadem erit riuorum ac fontium.

CAP. V. QVIDAM iudicant, terram quicquid aquarum emisit, rursus accipere: & ob hoc maria non crescere, quia quod influxit, non in suum vertunt, sed protinus reddunt. Occulto enim itinere subit terras, & palam venit, secretò reuertitur, colaturque in transitu mare: quod per multiplices anfractus terrarum verberatum, amaritudinem ponit, & prauitatem saporis in tanta soli varietate exuit, & in sinceram aquam transit.

CAP. VI. QVIDAM existimant, quicquid ex imbribus terra concipit, in flumina rursus emitti. Et hoc argumenti loco ponit, quod paucissima flumina sunt in his locis in quibus rarus est imber. Ideò siccas esse aiunt Æthiopiæ solitudines, paucósque inueniri in interiore Africa fontes: quia feruida cæli natura sit, & pænè semper æstiua. Squalidæ itaque sine arbore, sine cultore arenæ iacent, raris imbribus sparsæ, quos statim combibunt. At contra constat, Germaniam Galliámque, & proximè ab his Italiam, abundare riuis & fluminibus: quia cælo humido vtuntur, nec æstas quidem imbribus caret.

CAP. VII. ADVERSVS hæc multa dici posse vides. Primùm ego tibi, vinearum diligens fossor affirmo, nullam pluuiam esse tam magnam, quæ terram vltra decem pedes in altitudinem madefaciat. Omnis humor intra primam crustam consumitur, nec in inferiora descendit. Quomodo ergo potest imber suggerere amnibus vires, qui summam humum tingit? Pars maior eius per fluminum alueos in mare aufertur. Exiguum est quod sorbet terra, nec id seruat. Aut enim arida est, & absumit quicquid in se fusum est: aut satiata, si quid supra desiderium cecidit, excludit. Et ideò primis imbribus non augentur amnes: quia totos in se

deficit quod in se redit. Omnium elementorum alterni recursus sunt. Quicquid alteri perit, in alterum transit. Et natura partes suas velut in ponderibus constitutas examinat: ne portionum æquitate turbata, mundus præpōderet. Omnia in omnibus sunt. Non tantùm aër in ignem transit, sed nunquam sine igne est. Detrahe illi calorem: rigescet, stabit, durabitur. Transit aër in humorem: sed nihilominus non sine humore. Et aëra & aquam facit terra: sed non magis vnquā sine aqua est, quàm sine aëre. Et ideò facilior inuicem transitus est: quia illis in quæ transeundum est, iam mixta est. Habet ergo terra humorem: hunc exprimit. Habet aëra: hunc vmbra hyberni frigoris densat, vt faciat humorem. Ipsa quoque mutabilis est in humorem, natura sua vtitur.

CAP. XI. QVID ergo, inquis, si perpetuæ sunt causæ, quibus flumina oriuntur, ac fontes: quare aliquando siccantur, aliquando quibus non fuere locis, exeunt? Sæpe motu terrarum itinera turbantur, & ruina interscindit aquas: quæ retentæ nouos exitus quærunt, & aliquo impetu faciunt, aut ipsius quassatione terræ aliunde aliò transferuntur. Apud nos euenire solet, vt amisso canali suo flumina primùm refundantur, deinde quia perdiderunt viam, faciant hoc, quod accidisse ait Theophrastus in Coryco monte, in quo post terrarum tremorem noua vis fontium emersit. Sed & alios quoque casus interuenire quidam opinantur, qui aliter euocent aquas, aut à cursu suo deiiciant atque auertant. Fuit aliquando aquarum inops Hæmus: sed cùm Gallorum gens à Cassandro obsessa in illum se contulisset, & siluas cecidisset, ingens aquarum copia apparuit: quas videlicet in alimentum suum nemora ducebant: quibus excisis, humor, qui desiit in arbusta consumi, superfusus est. Idem ait & circa Magnesiam accidisse. Sed pace Theophrasti dixisse liceat, non hoc est simile veri: quia ferè aquosissima sunt, quæcunque vmbrosissima. Quod non eueniret, si aquas arbusta siccarent, quibus alimentum ex proximo est: fluminum verò vis ex intimo manat, vltràque excipitur quàm radicibus colligi licet. Deinde succisæ arbores plus humoris desiderant. Non enim tantùm id quo viuant, sed & id quo crescant trahunt. Idem ait, circa Arcadiam, quæ vrbs in Creta insula fuit, fontes & lacus substitisse, quia desierit coli terra, diruta vrbe: postea verò quàm cultores receperit, aquas quoque recepisse. Causam siccitatis hanc ponit, quòd obduruerit constricta tellus, nec potuerit imbres inagitata transmittere. Quomodo ergo plurimos videmus in locis desertissimis fontes? Plura denique inuenimus quæ propter aquas coli cœperunt, quàm quæ aquas habere cœperint quia colebantur. Non enim esse pluuialē hanc aquā, quæ vastissima flumina à fonte statim, magnis apta nauigiis defert, ex hoc intelligas licet, quod per hiemē æstatēq. par est à capite deiectus. Pluuia potest facere torrētē: non potest autē æquali inter ripas suas tenore fl-

tudinem humanorum corporum natura formauit, vt maiores quoque nostri aquarum appellauerint venas. Sed quemadmodum in nobis non tantum sanguis est, sed multa genera humoris, alia necessarii, alia corrupti, ac paulo pinguioris, in capite cerebrum, in ossibus medullæ, muci, saliuæque & lacrimæ, & quiddam additum articulis, per quod citius flectantur ex lubrico: sic in terra quoque sunt humoris genera complura. Quædam quæ matura durentur. Hinc est omnis metallorum humus, ex quibus aurum argentumque petit auaritia: & quæ in lapidem ex liquore vertuntur. In quibusdam verò locis terra humorque liquescit, sicut bitumen, & cetera huic similia. Hæc est causa aquarum secundum legem naturæ, voluntatemque nascêtium. Ceterùm vt in nostris corporibus, ita in illa sæpe humores vitia concipiunt: aut ictus aut quassatio aliqua, aut loci senium, aut frigus, aut æstus corrupere naturam, & sulphuratio contraxit humorem, qui modò diuturnus est, modò breuis. Ergo vt in corporibus nostris sanguis, cùm percussa vena est, tamdiu manat, donec omnis effluxit, aut donec venæ scissura subsedit, atque interclusit, vel aliqua alia causa retro dedit sanguinem: ita in terra, solutis ac patefactis venis, riuus aut flumen effunditur. Interest quantum aperta sit vena, quomodo consumpta aqua sit: modò exiccatur aliquo impedimento, modò coit velut in cicatricem, comprimitque quam fecerat viam: modò illa vis terræ, quam esse mutabilem diximus, desinit posse alimenta in humorem conuertere: aliquando autem exhausta replentur: modò per se viribus recollectis, modò aliunde translatis. Sæpe enim inania apposita plena, humorem in se attrahunt. Sæpe terra si facilis est, ipsa in tabem resoluitur, & humescit. Idem euenit sub terra, quod in nubibus, vt spissetur, grauioremque, quàm vt manere in natura sua possit, gignat humorem. Sæpe colligitur roris modo, tenuis & dispersus liquor, qui ex multis in vnum locis confluit. Sudorem aquileges vocant: quia guttæ quædam vel pressura loci elidantur, vel æstu euocantur. Hic tenuis vnda vix fonti sufficit. At ex magnis causis, magnisque conceptibus excidunt amnes: nonnunquam leniter, si aqua pondere suo se tantum detulit: nonnunquã vehementer & cum sono suo, si illam spiritus intermixtus eiecit.

CAP. XVI. SED quare quidam fontes senis horis pleni, senisque sicci sunt? Superuacuum est nominare singula flumina, quæ certis mensibus magna, certis angusta sunt: & occasionem singulis quærere, cùm possim eandem causam omnibus reddere. Quemadmodum quartana ad horam venit, quemadmodum podagra ad tempus respondet, quemadmodum purgatio, si nihil obstitit, statum diem seruat, quemadmodum præsto est ad mensem suum partus: sic aquæ interualla habent, quibus se retrahant, & quibus reddant. Quædam autem interualla minora sunt, & ideo notabilia: quædam maiora, nec minùs

uiuendi certa. Et quid hoc mirum est, cùm videas ordinem rerum, & naturam per constituta procedere? Hiems nunquam aberrauit. Aestas suo tempore incaluit. Autumni, verisque, vt solet, facta mutatio est. Tam solstitium, quàm æquinoctium suos dies retulit. Sunt & sub terra minus nota nobis iura naturæ, sed non minùs certa. Crede infra, quicquid vides supra. Sunt & illic specus vasti, sunt ingentes recessus, & spatia suspensis hinc & inde montibus laxa. Sunt abrupti in infinitum hiatus, qui sæpe illapsas vrbes receperunt, & ingentem in alto ruinam condiderunt. Hæc spiritu plena sunt. Nihil enim vsquam inane est, & stagna obsessa tenebris & locis amplis. Animalia quoque illis innascuntur, sed tarda & informia: vt in aëre cæco pinguique concepta, & in aquis torpentibus facta: pleraque ex his cæca, vt talpæ & subterranei mures, quibus deest lumen, quia superuacuum est. Inde, vt Theophrastus affirmat, pisces quibusdam locis eruuntur.

CAP. XVII. MVLTA hoc loco tibi in mentem venient, quæ vrbanè in re incredibili fabulam dicas: Non cum retibus aliquem, aut cum hamis, sed cum dolabra ire piscatum. Expecto vt aliquis in mari venetur. Quid est autem, quare pisces in terram non transeant, si nos maria transimus? Permutabimus sedes. Hoc miraris accidere. Quanto incredibiliora sunt opera luxuriæ, quoties naturam aut mentitur, aut vincit. In cubili natant pisces & sub ipsa mensa capitur, qui statim transferatur in mensam. Parum videtur recens mullus, nisi qui in conuiuæ manu moritur. Vitreis ollis inclusi offeruntur, & obseruatur morientium color, quem in multas mutationes mors luctante spiritu vertit: alios necant in garo, & condiunt viuos. Et sunt qui fabulas putant, piscem viuere posse sub terra, & effodi, non capi. Quàm incredibile illis videretur, si audirent natare in garo piscem, & cœnæ causa occisum esse super cœnam, cùm multum in deliciis fuit: & oculos, antequam gulam, pauit.

CAP. XVIII. PERMITTE mihi, quæstione seposita, castigare luxuriam. Nihil est, inquis, mullo expirante formosius. Ipsa colluctatione animam agenti rubor primùm, deinde pallor suffunditur. Quàm æquè variatur, & incerta facies inter vitam & mortem coloris est. Vacatio longa somniculosæ inertisque luxuriæ. Quàm serò experrecta, circumscribi se & fraudari tanto bono sensit. Hoc adhuc tanto spectaculo & tam pulchro piscatores fruebantur, qui coctum piscem & exanimem in ipso ferculo etiam experirentur. Mirabamur tantum in illis esse fastidium, vt nollent attingere, nisi eodem die captum piscem: qui, vt aiunt, saperet ipsum mare. Ideò cursu aduehebatur, ideo gerulis cum anhelitu & clamore properantibus dabatur via. Quo peruenere deliciæ? Is pro putrido iam piscis affertur, qui non hodie eductus, hodie occisus est. Nescio de re magna tibi credere. Ipse oportet mihi credam: huc afferatur, co-

ram

nam me animam agat. Ad hunc fastum peruenere venter delicatorum, vt gustare non possint piscem, nisi quem in ipso conuiuio natantem palpitantemque viderint. Quantum ad sollertiam luxuriæ pereuntis accedit! tanto subtilius quotidie & elegantius aliquid excogitat furor, vsitata contemnens. Illa audiebamus, Nihil esse melius saxatili mullo. At nunc audimus: Nihil est moriente formosius. Da mihi in manus vas vitreum in quo exultet, in quo trepidet. Vbi multum diuque laudatus est, ex illo perlucido viuario extrahitur: tunc vt quisque peritior est, monstrat: Vide quomodo exarserit rubor, omni acrior minio. Vide quas per latera venas agat. Ecce sanguineum putes ventrem: quam lucidum quiddam cæruleumque sub ipso tempore effulsit! Iam porrigitur & pallet, & in vnum colorem componitur. Ex his nemo morienti amico assidet, nemo videre mortem patris sui sustinet, quam optauit. Quotus quisque funus domesticum ad rogum prosequitur? Fratrum propinquorumque extrema hora deseritur: ad mortem mulli concurritur. Nihil enim est illo formosius. Non tempero mihi, quin vtar interdum temerariis verbis, & proprietatis modum excedam. Non sunt ad popinam, dentibus, & ventre, & ore contenti: oculis quoque gulosi sunt.

CAP. XIX. SED vt ad propositum reuertar, accipe argumentum: magnam vim aquarum in subterraneis occuli, fertilem fœdorum situ piscium. Si quando erupit, affert secum immensam animalium turbam, horridam aspici, & turpem ac noxiam gustu. Certe cùm in Caria circa Idymum vrbem talis exsiluisset vnda, perierunt quicumque illos ederant pisces, quos ignoto ante eum diem cælo nouus amnis ostendit. Nec id mirum. Erant enim pinguia & differta, vt ex longo otio, corpora: ceterùm inexercitata & in tenebris saginata, & lucis expertia, ex qua salubritas ducitur. Nasci autem posse pisces in illo terrarum profundo, sit indicium, quòd anguillæ quoque latebrosis locis nascuntur, grauis & ipse cibus, ob ignauiam, vtique si altitudo illas luti penitus abscondit. Habet ergo non tantùm venas aquarum terra, ex quibus corriuatis flumina effici possunt, sed & amnes magnitudinis vastæ: quorum aliis semper in occulto cursus est, donec aliquo sinu deuorentur: alii sub aliquo lacu emergunt. Iam quis ignorat, esse quædam stagna sine fundo? Quorsus hoc pertinet? Vt appareat, hanc magnis amnibus æternam esse materiam, cuius non tanguntur extrema, sicut fluminum & fontium.

CAP. XX. AT quare aquis sapor varius? propter quatuor causas. Ex solo prima est, per quod feruntur. Secunda, ex eadem, si mutatione eius nascitur. Tertia ex spiritu, qui in aquam transfiguratus est. Quarta ex vitio, quod sæpe concipiunt corruptæ per iniuriam. Hæ causæ saporem dant aquis varium. Hæ medicaminum potentiam. Hæ grauem spiritum, odoremque pestiferum. Hæ leuitatem graui-

iam ferueant in tantum, vt non possint esse vsui, nisi aut in aperto euanuere, aut mixtura frigidæ intepuere, plures causæ redduntur. Empedocles existimat ignibus, quos multis locis terra opertos tegit, aquam calescere, si subiecti sunt solo, per quod aquis transcursus est. Facere solemus dracones & miliaria & complures formas, in quibus ære tenui fistulas struimus, per decliue circundatas: vt sæpe eundem ignem ambiens aqua per tantum fluat spatii, quantum efficiendo calori sat est. Frigida itaque intrat, effluit calida. Idem sub terra Empedocles existimat fieri: quem non falli credunt ii, quibus balnearia sine igne calefiunt. Spiritus in illa feruens loco æstuanti infunditur. Hic per tubos lapsus, nõ aliter quàm igne subdito, parietes & vasa balnei calefacit. Omnis denique frigida transitu mutatur in calidam: nec trahit saporem euaporatio, quia clausa perlabitur. Quidam existimant, per loca sulphure plena exeuntes vel introeuntes aquas calorem beneficio materiæ, per quam fluunt, trahere: quod ipso odore gustúque testantur. Reddunt enim qualitatem eius, qua caluerunt, materiæ. Quod ne accidere mireris, viuæ calci aquam infunde, feruebit.

CAP. XXV. QVAEDAM aquæ mortiferæ sunt, nec odore notabiles, nec sapore. Circa Nonacrin in Arcadia Styx appellata ab incolis, aduenas fallit: quia non facie, non odore suspecta est: qualia sunt magnorum artificum venena, quæ deprehendi nisi morte non possunt. Hæc autem, de qua paulò ante retuli, aqua, summa celeritate corrumpit: nec remedio locus est, quia protinus hausta duratur: nec aliter quàm gypsum sub humore constringitur, & alligat viscera. Est autem noxia aqua in Thessalia circa Tempe, quam & feræ & pecus omne deuitat: per ferrum & æs exit: tanta vis illi inest, etiam dura molliendi: nec arbusta quidem vlla alit, & herbas necat. Quibusdam fluminibus vis inest mira. Alia enim sunt, quæ pota inficiunt greges ouium: intraque breue tempus, quæ fuere nigræ, albam ferunt lanam: quæ albæ venerant, nigræ abeunt. Hoc etiam in Bœotia amnes duo efficiunt: quorum alteri ab effectu Melas nomen est: vterque ex eodem lacu exeunt, diuersa facturi. In Macedonia quoque, vt ait Theophrastus, est flumen, ad quod qui facere albas oues volunt, adducunt. Quod vt diutissimè potauere, non aliter quàm infectæ mutantur. At si illis lana opus fuerit pulla, paratus gratuitus infector est, ad Cerronem eundem gregem appellunt. Auctores bonos habeo, esse in Galatia flumen, quod idem in omnibus efficiat: esse in Cappadocia, quo poto equis, nec vlli prætereà animali, color mutatur, & spargitur albo cutis. Quosdam lacus esse, qui nandi imperitos ferant, notum est. Erat in Sicilia, est adhuc in Syria stagnum, in quo natant lateres, & mergi proiecta non possunt, licet grauia sint. Huius rei palam causa est: quamcunque vis rem expende, & contra aquam sta-

ius aliàs ratio reddetur. Theophrastus est auctor, in Ponto quoque quosdam amnes crescere tempore æstiuo. quattuor autem esse iudicant causas. Aut quia tunc maximè in humorem mutabilis terra est: aut quia maiores in remoto imbres sunt: quorum aqua per secretos cuniculos reddita, tacitè suffunditur. Tertia, si crebrioribus ventis ostium cæditur, & reuerberatum fluctu, amnis resistit: qui crescere videtur, quia non effunditur. Quarta ratio est siderum. Hæc enim quibusdam mensibus magis vrgent, & exhauriunt flumina: cum longius recesserunt, minus consumunt, atque trahunt. Itaque quod impendio solebat, id incremento accedit. Quædam flumina palam in aliquem specum decidunt, & sic ex oculis auferuntur: quædam consumuntur paulatim, & intercidunt: eadem ex interuallo reuertuntur, recipiuntque & nomen & cursum. Causa manifesta est, sub terra vacat locus. Omnis autem humor naturâ ad inferius, & ad inane defertur. Illo itaque recepta flumina cursus egere secretò: sed cum primum aliquid solidi, quod obstaret, occurrit, perrupta parte, quæ minus ad exitum repugnabat, repetiere cursum suum.

Sic vbi terreno Lycus est epotus hiatu,
Existit procul hinc, alioque renascitur ore.
Sic modò combibitur, tacito modò gurgite lapsus,
Redditur Argolicis ingens Erasinus in vndis.

Idem & in Oriente Tigris facit: absorbetur, & desideratus diu, tandem longè remoto loco, non tamen dubius, an idem sit, emergit. Quidam fontes certo tempore purgamenta eiectant: vt Arethusa in Sicilia, quinta quaque æstate per Olympia. Inde opinio est, Alpheon ex Achaia eo vsque penetrare, & agere sub mare cursum, nec antè quàm in Syracusano litore emergere. Ideoque iis diebus quibus Olympia sunt, victimarum stercora secundo traditum flumini illic redundare. Hoc & à te traditum in poëmate, Lucili carissime, & à Virgilio qui alloquitur Arethusã

Sic tibi, cùm fluctus subter labêre Sicanos,
Doris amara suam non intermisceat vndam.

Est in Chersoneso Rhodiorum fons, qui post magnum interuallum temporis, fœda quædam turbidus ex intimo fundat, donec liberatus eliquatusque est. Hoc quibusdam locis fontes faciunt, vt non tantum lutum, sed folia, testásque, & quicquid putre iacuit, expellant. vbique autem facit mare, cui hæc natura est, vt omne immundum stercorosúmque litoribus impingat. Quædam verò partes maris id certis temporibus faciunt: vt circa Messanam & Mylas fimo quiddam simile, turbulentum in litus mare profert, feruetque & æstuat, non sine odore fœdo. Vnde illic stabulare Solis boues fabula est. Sed difficilis ratio est quorundam, vtique vbi tempus eius rei, de qua quæritur, inobseruatum & incertum est. Itaq. proxima quidem inueniri & vicina non potest causa, ceterum publica est illa. Omnium aquarum fontiumq;

clausarumque natura se purgat. Nam in his quibus clausus est, non possunt vita consistere, quæ secunda vis defert & exportat. Illa quæ non exhalant quicquid insedit, magis minúsve æstuant. Mare verò cadauera, stramentaque, & naufragorum reliquiis similia, ex intimo trahit, nec tantùm tempestate fluctuque, sed tranquillum quoque placidumque purgatur.

CAP. XXVII. SED monet me locus, vt quæram, cùm fatalis dies diluuii venerit, quemadmodum magna pars terrarum vndis obruatur: Vtrum Oceani viribus fiat, & externum in nos pelagus exurgat: an crebri sine intermissione imbres, & elisa æstate hiems pertinax, immensam vim aquarum ruptis nubibus deiiciat: An flumina tellus largiùs fundat, aperiatque fontes nouos: aut non sit vna tanto malo causa, sed omnis ratio consentiat, & simul imbres cadant, flumina increscant, maria sedibus suis excita percurrant, & omnia vno agmine ad exitium generis humani incumbant. Ita est. Nihil difficile est naturæ, vtique vbi in finem sui properat. Ad originem rerum parcè vtitur viribus, dispensátque se incrementis fallentibus: subitò ad ruinam toto impetu venit. Quàm longo tempore opus est, vt conceptus ad puerperium perducatur infans! Quantis laboribus tener educatur! quàm diligenti nutrimento obnoxium nouissimè corpus adolescit! at quàm nullo negotio soluitur! Vrbes constituit ætas: hora dissoluit. Momento fit cinis: diu silua. Magna tutela stant ac vigent omnia, citò ac repentè dissiliunt. Quicquid ex hoc statu rerum natura flexerit, in exitium mortalium satis est. Ergo cùm affuerit illa necessitas temporis, multa simul fata causas mouēt: nec sine concussione mundi tanta mutatio est, vt quidam putant, inter quos Fabianus est. Primò immodici cadunt imbres, & sine vllis solibus triste nubilo cælúm est, nebuláque continua, & ex humido, spissaque caligine, nunquam exiccantibus ventis. Inde vitium satis, & segetum sine fruge surgentium marcor. Tunc corruptis quæ seruntur manu, palustris omnibus campis herba succrescit: mox iniuriam & validiora sensere. Soluta quippe radicibus arbusta procumbunt, & vitis atque omne virgultum non tenetur solo, quod molle fluidúmque est: iam nec gramina aut pabula læta aquis sustinet: fame laboratur, & manus ad antiqua alimenta porrigitur: quare ilex & quercus excutitur, & quæcunque in his arduis arbor commissura astricta lapidum stetit. Labant ac madent tecta, & in imum vsque receptis aquis fundamenta desidunt, ac tota humus stagnat: frustra titubantium fulcra temantur. Omne enim fundamentum in lubrico figitur, & lutosa humo nihil stabile est. Postquam magis magisque nimbi ingruunt, & congestæ sæculis tabuerunt niues, deuolutus torrens altissimis montibus rapit siluas male hærentes, & saxa reuolutis remissa compagibus rotat. Abluit villas, & intermixtos ouium greges deuehit; villisque minoribus te-

ctis,

ctis, quæ in transitu abduxit, tandem in maiora violentus oberrat. Vrbes & implicitos trahit mœnibus suis populos, ruinam an naufragium querantur, incertos: adeò simul, & quod opprimeret, & quod mergeret, venit. Auctus deinde processu aliquo in se torrentibus raptis, plana passim populatur. Nouissimè ruina magna gentium clarus onustúsque diffunditur. Flumina verò suapte natura vasta, & tempestatibus rapta, alueos relinquunt. Quid tu esse Rhodanum, quid putas Rhenum atque Danubium, quibus torrens etiam in canali suo cursus est, cum superfusi nouas sibi fecere ripas, ac scissa humo simul excessere alueo? Quanta cum præcipitatione voluuntur, vbi per campestria fluens Rhenus, ne spatio quidem languidus, sed latissimè velut per angustum aquas implet? Cumque Danubius non iam radices, nec media montium stringit, sed iuga ipsa sollicitat, ferēs secum madefacta montium latera, rupesque deiectas, & magnarum promontoria regionum, quæ fundamentis laborantibus à continente recesserunt: Deinde non inueniens exitum (omnia enim sibi ipse præcluserat) in orbem redit, ingentemque terrarum ambitum atque vrbium vno vortice inuoluit. Interim permanent imbres, fit cælum grauius, ac sic diu malum ex malo colligit. Quod olim fuerat nubilum, nox est: & quidem horrida & terribilis, intercursu luminis diri: crebra enim micant fulmina, procellæ quatiunt mare: tunc primùm auctum fluminum accessu, & sibi angustum, iam promouet litus: non continetur suis finibus, sed prohibent exire torrentes, aguntque fluctus retrò: pars tamen maior, vt maligno ostio retenta, restagnat, & agros in formam vnius lacus redigit. Iam omnia, qua prospici potest, aquis obsidentur. Omnis tumulus in profundo latet, & immensa vbique altitudo est: tantum in summis montium iugis vada sunt. In ea excellissima cum liberis coniugibúsque fugere, actis ante se gregibus: diremptum inter miseros commercium ac transitus: quoniam quicquid submissius erat, id vnda compleuit. Editissimis quibusque adhærebant reliquiæ generis humani: quibus in extrema perductis, hoc vnum solatio fuit, quod transierat in stuporem metus, non vacabat timere mirantibus: ne dolor quidem habebat locum: Quippe vim suam perdit in eo, qui vltra sensum mali miser est. Ergo insularum modo eminent montes, & sparsas Cycladas augent, vt ait ille poëtarum ingeniosissimus egregiè, sicut illud pro magnitudine rei dixit: *Omnia pontus erat: deerant quoque litora ponto.* nisi tantum impetum ingenii & materiæ, ad pueriles ineptias reduxisset:

Nat lupus inter oues, fuluos vehit vnda leones.

Non est res satis sobria, lasciuire deuorato orbe terrarum. Dixit ingentia, & tantæ confusionis imaginem cepit, cùm dixit:

Exspatiata ruunt per apertos flumina campos.

---pressæque labant sub gurgite turres.

Magnificè hoc, si non curaueris quid oues & lupi faciant. Natari autem in diluuio & in illa rapina potest? aut non eodem impetu pecus omne, quo raptum erat, mersum est? Concepisti imaginem quam debebas, obrutis omnibus terris, cælo ipso in terram ruente. Perfer. Scies quid deceat, si cogitaueris orbē terrarū natare. Nunc ad propositum reuertamur.

C. XXVIII. SVNT qui existiment & in modicis imbribus vexari terras posse, nō obrui. Magno impetu magna ferienda sunt. Faciet pluuia segetes malas, fructum grando decutiet, intumescent riuis flumina: sed resident. Quibusdam placet moueri mare, & illinc causam tantæ cladis accersi. Non potest torrentium, aut imbrium, aut fluminum iniuria fieri tam grande naufragium. Vbi instat illa pernicies, mutarique genus humanum placuit, fluere assiduos imbres, & non esse modum pluuiis concesserim: suppressis aquilonibus, & flatu sicciore: austris nubes & imbres & amnes abundare.

---Sed adhuc in damna profectum est.
Sternuntur segetes, & deplorata colonis
Vota iacent, longique perit labor irritus anni.

Non lædi debent terræ, sed abscondi. Deinde cùm per ista prolusum est, crescunt maria, sed super solitum, & fluctum vltra extremum tempestatis maximæ vestigium mittunt. Deinde à tergo ventis surgentibus, ingens æquor euoluunt, quod longè à conspectu litoribus franguntur. Deinde vbi litus bis téque prolatum est, & pelagus in alieno constitit, velut admoto malo comminus procurrit æstus ex imo recessu maris. Nam vt aeris, vt ætheris, sic huius elementi larga materia est, multóq; in abdito plenior. Hæc fata mota, non æstu, (nam æstus fati ministerium est) attollit vasto sinu fluctum, agitque ante se. Deinde in miram altitudinem erigitur: & illis tutis hominum receptaculis superest. Nec id aquis arduum est, quoniam æquo terris fastigio ascenderet. Si quis excelsa perlibret, maria paria sunt. Nam par vndique sibi ipsa tellus est. Caua & plana vndique inferiora sunt. Sed ista adeò in rotundum orbis æquatus est. in parte autem eius, & maria sunt, quæ in vnius æqualitatem pilæ coëunt. Sed quemadmodum campos intuentem, quæ paulatim deuexa sunt, fallunt: sic non intelligimus curuaturas maris, & videtur planum quicquid apparet; at illud æquale terris est. Ideóq; vt effluat, non magna mole se tollit: cùm satis est illi, vt supra paria veniat, leuiter exurgere: nec à litore, vbi inferius est, sed à medio, vbi ille cumulus est, defluit. Ergò vt solet æstus æquinoctialis, sub ipsum lunæ solisq; coitum, omnibus aliis maior vndare: sic hic qui ad occupandas terras emittitur, solitis maximisq; violentior, plus aquarum trahit, nec antequam supra cacumina eorum, quos perfusurus est, montium creuit, deuoluitur. Per centena millia quibusdam locis æstus excurrit innoxius, & ordinē seruat. Ad mēsuram enim crescit, iterúmque decrescit. At illo tēpore solutus

legi-

legibus, sine modo fertur. Qua ratione, inquis? Eadem qua conflagratio futura est. Vtrumq. fit, cùm Deo visum ordiri meliora, vetera finiri. Aqua & ignis terrenis dominantur. Ex his ortus, & ex his interitus est. Ergo quandoq. placuere res nouæ mundo, sic in nos mare emittitur desuper, vt feruor ignis, cùm aliud genus exitii placuit.

CAP. XXIX. QVIDAM existimant terram quoque concuti, & dirupto solo noua flumin capita detegere, quæ amplius vt è pleno profundant. Berosus, qui Belum interpretatus est, ait cursu ista siderum fieri: & adeò quidem id affirmat, vt conflagrationi atque diluuio tempus assignet: arsura enim terrena contendit, quando omnia sidera, quæ nũc diuersos agunt cursus, in Cancrum conuenerint, sic sub eodem posita vestigio, vt recta linea exire per orbes omnium possit: inundationem futuram, cùm eadem siderum turba in Capricornum conuenerit. Illic solstitium, hic bruma conficitur. Magnæ potentiæ signa: quando in ipsa mutatione anni momenta sunt. Et istas ergo receperim causas (neque enim ex vno est tanta pernicies) & illam quæ in conflagratione nostris placet, huc quoque transferendam puto: siue anima est mundus, siue corpus natura gubernante, vt arbores, vt sata: ab initio eius vsque ad exitum quicquid facere, quicquid pati debeat, inclusum est: vt in semine omnis futuri ratio hominis comprehensa est. Et legem barbæ & canorum nondum natus infans habet: totius enim corporis, & sequentis ætatis in paruo occultóque lineamenta sunt. Sic origo mundi, non minus solem & lunam, & vices siderum, & animalium ortus, quàm quibus mutarentur terrena, continuit. In his fuit inundatio, quæ non secus quàm hiems, quàm æstas, lege mundi venit. Itaque non pluuia istud fiet, sed pluuia quoque: non incursu maris, sed maris quoque incursu: non terræ motu, sed terræ quoque motu. Omnia adiuuabunt naturam, vt naturæ constituta peragantur. Maximam tamen causam ad se inundandam, terra ipsa præstabit: quam diximus esse mutabilem, & solui in humorem. Ergo quandoque erit terminus rebus humanis, cùm partes eius interire debuerint, abolerique funditus totæ, vt de integro totæ rudes innoxiæque generentur: nec supersit in deteriora magister: plus humoris, quàm semper fuit, fiet. Nunc enim elementa ad id quod debetur, pensa sunt. Aliquid oportet alteri accedat, vt quæ libramento stant, inæqualitas turbet. Accedet humori. Nunc enim habet quo ambiat terras, non quo obruat. Quicquid illi accesseris, necesse est in alienum locum exundet. Vndare ergo terra debet, vt validiori infirma succumbat. Incipiet ergo putrescere, dehinc laxata ire in humorem, & assidua tabe defluere. Tunc exilient sub montibus flumina, ipsósque impetu quatient: inde aura tacita manabunt. Solum omne aquas reddet, summi scaturient montes: quemadmodum in morbum transeunt sana, & vlceri vicina consentiunt:

vt quæque proxima terris fluc-tibus fuerint, eluentur, stillabunt, & deinde current, & hiante pluribus locis saxo, per fretum salient, & maria inter se component. Nihil erunt Hadriatici, nihil Siculi æquoris fauces, nihil Charybdis, nihil Scylla. Omnes nouum mare fabulas obruet, & hic qui terras cingit Oceanus extremas, veniet in medium. Quid ergo est? nihilominus tenebit alienos menses hiems, æstas prohibebitur, & quodcunque terras sidus exiccat, compresso ardore cessabit. Peribunt tot nomina, Caspium & Rubrum mare, Ambracii & Cretici sinus, Propontis & Pontus. Peribit omne discrimen. Confundetur quicquid in suas partes natura digessit. Non muri quemquam, non turres tuebuntur. Non proderunt templa supplicibus, nec vrbium summa: quippe fugientes vnda præueniet, & ex ipsis arcibus deferet. Alia ab occasu, alia ab oriente concurrent: vnus humanum genus condet dies. Quicquid tam longa fortunæ indulgentia excoluit, quicquid supra ceteros extulit, nobilia pariter atque adornata, magnarúmque gentium regna pessumdabit.

CAP. XXX. SVNT omnia, vt dixi, facilia naturæ: vtique quæ à primo facere constituit, ad quæ non subitò, sed ex denuntiato venit. Iam autem à primo die mundi, cùm in hunc habitum ex informi vnitate discederet, quando mergerentur terrena, decretum est: & ne sit quandoque velut in nouo opere, dura molitio, olim ad hæc maria se exercent. Non vides vt fluctus in litora, tanquam exiturus, incurrat? Non vides vt æstus fines suos transeat, & in possessionem terrarum mare inducat? Non vides vt illi perpetua cum claustris suis pugna sit? Quid porrò istinc, vnde tantum tumultum vides, metus est è mari, & magno impetu erumpentibus fluuiis? Vbi non humorem natura disposuit, vt vndique nos, cùm voluisset, aggredi posset? Mentior, nisi eruentibus terrã humor occurrit, & quoties nos auaritia aut defodit, aut aliquã causa penetrare altiùs cogit, eruendi finis vnda est. Adiice nunc, quod immanes sunt in abdito lacus, & multum maris conditi, multum fluminum per operta labentium. Vndique ergo erunt causæ diluuio, cùm aliæ aquæ subinfluunt terras, aliæ circumfluunt, quæ diu coercitæ vincent, & amnes amnibus iungent, paludibus stagna. Omnium tunc mare ora fontium implebit, & maiore hiatu soluet. Quemadmodum corpora nostra ad egestum venter exhaurit: quemadmodum eunt in sudorem vires: ita tellus liquefiet; & aliis causis quiescentibus, intra se, quo mergatur, inueniet: sic magna omnia coitura crediderim. Nec erit longa mora exitii. Tentatur diuellitúrque concordia, cùm semel aliquid ex hac idonea diligentia remiserit mundus. statim vndique ex aperto supernè, ex abdito ab imo aquarum fiet irruptio. Nihil est tam violentum & incontinens sui, tam contumax, infestúmque retinentibus, quàm magna vis vndæ, vicunt libertati permissa, & iubente

instante natura, quæ scindit circuitque complebit. Vt ignis diuersis locis ortus, citò miscet incendium, flammis coire properantibus; sic momento redundantia maria se committent. Nec ea semper licentia vndis erit: sed peracto exitio generis humani, extinctisque pariter feris, in quarum homines ingenia transierant, iterum aquas terra sorbebit: natura pelagus stare, aut intra terminos suos furere coget: & reiectus è nostris sedibus, in sua secreta pelletur oceanus; antiquus ordo reuocabitur. Omne ex integro animal generabitur: dabitúrque terris homo inscius scelerum, & melioribus auspiciis natus. Sed illis quoque innocentia non durabit, nisi dum noui sunt. Citò nequitia subrepit: virtus difficilis inuentu est, rectorem ducémque desiderat. Etiam sine magistro vitia discuntur.

LIBER QVARTVS.

In quo de niue, grandine & pluuia agitur.

PRÆFATIO.

DElectat te, quemadmodum scribis, Lucili virorum optime, Sicilia, & officium procurationis otiosæ: delectabit, si continere id intra fines suos volueris, nec efficere imperium, quod est procuratio. Facturum te hoc, non dubito. Scio quàm sis ambitioni alienus, quam familiaris otio & litteris. Turbam rerum hominúmque desiderent, qui se pati nesciunt. Tibi tecum optimè conuenit. Nec mirum, paucis istud contingere: impetiosi nobis ipsis & molesti sumus: modò amore nostri, modò tædio laboramus: infelicem animum nunc superbia inflamus, nunc cupiditate distendimus: aliàs voluptate laxamus, aliàs solicitudine exurimus. Quod est miserrimum, nunquam sumus singuli. Necesse est itaque assidua sit, in tam magno vitiorum contubernio, rixa. Fac ergo, mi Lucili, quod facere consuesti. A turba, quantum potes, te separa, nec adulatoribus latus præbeas: artifices sunt ad capiendos superiores. Par illis, etiam si bene caueris, non eris. Mihi crede capieris, si proditioni ipsi te tradas. Habent hoc in se naturale blanditiæ: etiam cùm reiiciuntur, placent: sæpe exclusæ nouissimè recei-

recipiuntur. Hoc enim ipsum imputant, quod repelluntur, & subigi ne cõtumelia quidem possunt. Incredibile est quod dicturus sum, sed tamen verum. Ea maxime quisq. patet, qua petitur. Forsitan enim ideo, quia patet, petitur. Sic ergo formare, vt scias non posse te consequi, vt sis impenetrabilis: cùm omnia caueris, per ornamenta feriet. Alius adulatione clam vtetur parcè, alius ex aperto palam rusticitate simulata, quasi simplicitas illa, non ars sit. Plancus artifex ante Vitellium maximus, aiebat non esse occultè, nec ex dissimulato blandiendum. Perit, inquit, procari, si latet. Plurimum adulator, cùm deprehensus est, proficit: plus etiamnum, si obiurgatus est, si erubuit. Futuros multos in persona tua Plancos cogita: & hoc non esse remedium tanti mali, nolle laudari. Crispus Passienus, quo ego nil cognoui subtilius in omnibus rebus, maximè in distinguendis & curandis vitiis, sæpe dicebat, adulationi nos opponere, non claudere ostium. Et quidem sic, quemadmodum opponi amicæ solet. Quæ si impulit, grata est: gratior, si effregit. Demetriū egregium virum memini dicere cuidam libertino potenti, facilē sibi esse ad diuitias viam, quo die pœnituisset bonæ mentis. Nec inuidebo, inquit, vobis hāc artem; sed docebo eos quibus quæsito opus est, quēadmodum non dubiam fortunā maris non emendi vendendiq. aleam subeant, non incertam fidem ruris, incertiorem fori tentent, quemadmodum non solùm facili, sed etiam hilari via pecuniam faciant, gaudentésque dispolient. Te, inquit, longiorem Fido Annæo iurabo, & Apollonio Pyctæ, quamuis staturam habeas Threcæ incom positi. Hominem quidem non esse vllum liberaliorem, non mentiar; cùm possis videri omnibus donasse, quicquid dereliquisti. Ita est, mi Iunior, quo apertior est adulatio, quo improbior, quo magis frontem suam perfricuit, cecidit alienam, hoc citius expugnat. Eò enim iam dementia venimus, vt qui parcè adulatur, pro maligno sit. Solebam tibi dicere, Gallionem fratrem meum, quem nemo non parum amat, etiam qui amare plus non potest, alia vitia non nosse, hoc etiam odisse. ab omni illum parte tentasti. Ingenium suspicere cæpisti, omnium maximum & dignissimum quod consecrari mallet, quàm conteri: pedes abstulit. Frugalitatem laudare cæpisti. Prima statim verba præcidit. Cæpisti mirari comitatem & incompositam suauitatem: quæ illos quoque, quos transit, abducit, gratuitum etiam in obuios meritum. Nemo enim mortalium vni tam dulcis est, quàm hic omnibus: cùm interim tanta naturalis boni vis est, vt artem simulationémque non redoleat. Nemo non imputari sibi bonitatem publicam patitur. Hoc quoque loco blanditiis tuis restitit, vt exclamares inuenisse te inexpugnabilem virum aduersus insidias, quas nemo non in sinum recipit. Eo quidem magis hanc eius prudentiam, & in euitando ineuitabili malo, pertinaciam te suspicere confessus es, quia speraueras posse apertis auri-

auribus recipi, quamuis illa diceres, quia vera dicebas. Sed eo magis intellexi obtinendum. Semper enim falsis a vero petitur veritas. Nolo tamen tibi displiceas, quasi male tentaueris, & quasi ille aliquid iocatum aut dolum suspicatus sit. * Non deprehendit te, sed repulit. Ad hoc exemplar te compone. Cum quis ad te adulator accesserit, dicito: Ista verba, quæ iam ab alio magistratu ad alium cum lictoribus transeunt, fer ad aliquem, qui paria facturus, vult quicquid dixeris, audire. Ego nec decipere volo, nec decipi possum. Laudari me à vobis, nisi laudaretis etiam malos, vellem. Quid autem necesse est in hoc descendere, vt te petere cominus possint? Longum inter vos interuallum sit. Cùm cupieris bene laudari, quare hoc ulli debeas? Ipse te lauda. dic: Liberalibus me studiis tradidi, quanquam paupertas alia suaderet, & ingenium eò duceret, vbi præsens studii pretium est. Ad gratuita carmina deflexi me, & ad salutare philosophiæ studium contuli. Ostendi in omne pectus cadere virtutem: & eluctatus natalium angustias, nec sorte me, sed animo mensus, par maximis steti. Non mihi in amicitia Gætulici Caius fidem eripuit, non in aliorum personam infeliciter amatorum, Messala & Narcissus, diu publici hostes, antequã sui, propositum meum potuerũt euertere. Ceruicem pro fide opposui. Nullum verbum mihi, quod non salua conscientia procederet, excussum est. Pro amicis omnia timui, pro me nihil, nisi ne parum bonus amicus fuissem. Non mihi muliebres fluxere lacrimæ, non è manibus vllius supplex pependi. Nihil indecorum nec bono, nec viro feci. Periculis meis maior, paratus ire in ea, quæ minabantur, egi gratias fortunæ, quòd experiri voluisset, quanti æstimarem fidem. Nõ debebat mihi paruo res tanta constare. Nec examinaui quidem diu, neque enim paria pendebant, vtrum satius esset me perire pro fide, an fidem pro me. Non præcipiti impetu in vltimum consilium, quo me eriperem furori potentium, misi. Videbam apud Caium tormenta, videbam ignes. Sciebam olim sub illo in eum statum res humanas decidisse, vt inter misericordiæ opera haberetur, occidi. Nõ tamen ferro incubui, nec in mare aperto ore desilui, ne viderer pro fide tantùm mori posse. Adiice nunc inuictum muneribus animum, & in tãto auaritiæ certamine, nunquam suppositam manum lucro. Adiice nunc victus parsimoniam, sermonis modestiam, aduersus minores humanitatem, aduersus maiores reuerentiam. Post hoc ipse te consule, veráne an falsa memoraueris. Si vera sunt, coram magno teste laudatus es: si falsa, sine teste derisus es. Possum & ipse nunc videri te aut captare, aut experiri. Vtrũlibet crede, & omnes timere à me incipe. Virgilianum illud exaudi:

Nusquam tuta fides: aut Ouidianum:

--- Qua terra patet, fera regnat Erynnis:
In facinus iurasse putes. ---

Aut illud Menandri: (Quis enim

non

non in hoc magnitudinem ingenii ſui concitauit, deteſtatus conſenſum humani generis, tendentis ad vitia?) Omnes ait, malos viuere: & in ſcænam velut ruſticus poëta proſiluit. Non ſenem excepit, non puerum, non fœminam, non virum: & adiicit, non ſingulos peccare, nec paucos, ſed iam ſcelus eſſe contextum. Fugiendum ergo, & in ſe redeundum eſt, immo etiam à ſe recedendum. Hoc tibi, etſi diuidimur mari, præſtare tentabo, vt dubium vitæ, iniecta manu, ad meliora perducam. Et ne ſolitudinem ſentias, hinc tecum miſcebo ſermones. Erimus vnà, quà parte optimi ſumus: dabimus inuicem conſilia, non ex vultu audientis pendentia. Longè te ab iſta prouincia abducam, ne fortè magnam hiſtoriis eſſe fidem credas, & placere tibi incipias, quoties cogitaueris: Hanc ego habeo ſub meo iure prouinciam, quæ maximarum vrbium exercitus & ſuſtinuit & fregit, cùm inter Carthaginem & Romam ingentis belli pretium iacuit, cùm quattuor Romanorum principum, id eſt, totius imperii vires contractas in vnum locum vidit, aliámque Pompeii fortunam erexit, Cæſaris fatigauit, Lepidi tranſtulit, omniúmque cepit quæ illi ingenti ſpectaculo interfuit: ex quo liquere mortalibus poſſet, quàm velox foret ad imum lapſus ex ſummo, quámque diuerſa via magnam potentiam fortuna deſtrueret. Vno enim tempore vidit Pompeium Lepidúmque, ex maximo faſtigio aliter ad extrema deiectos, cùm Pompeius alienum exercitum fugeret, Lepidus ſuum.

CAP. I. ITAQVE vt te tota mente abducam, quamuis multa habeat Sicilia in ſe, circáque ſe mirabilia, omnes interim prouinciæ tuæ quæſtiones præteribo, & in diuerſum cogitationes tuas abſtraham. Quæram enim tecum id, quod libro ſuperiore diſtuli; Quid ita Nilus æſtiuis menſibus abundet. Cui Danubium ſimilem habere naturam philoſophi tradiderunt, quòd & fontis ignoti, & æſtate quàm hieme maior ſit. Vtrumque apparuit falſum. Nam & caput eius in Germania eſſe comperimus: & æſtate quidem incipit creſcere, ſed adhuc manente intra menſuram ſuam Nilo, primis caloribus, cùm ſol vehementior inter extrema veris niues emollit, quas ante conſumit, quàm intumeſcere Nilus incipiat. Reliquo verò æſtatis minuitur, & ad hibernam magnitudinem redit, atque ex ea demittitur.

CAP. II. AT Nilus ante exortum caniculæ augetur mediis æſtibus, vltra æquinoctium. Hunc nobiliſſimum amnem natura extulit ante humani generis oculos, & ita diſpoſuit, vt eo tempore inundaret Ægyptum, quo maximè vſta feruoribus terra vndam altiùs traheret, tantum hauſtura, quantum ſiccitati annuæ ſufficere poſſit. Nam in ea parte, quæ in Æthiopiam vergit, aut nulli imbres ſunt, aut rari, & qui inſuetam aquis cæleſtibus terram non adiuuent. Vnam, vt ſcis, Ægyptus in hoc ſpem ſuam habet. Proinde aut ſterilis annus

aut

aut fertilis est, prout ille magnus influxit, aut parcior. Nemo aratorum aspicit cælum. Quare non cum poëta meo iocer, & illi Ouidium suum impingo? qui ait:

--Nec pluuio supplicat herba Ioui.

Vnde crescere incipiat si comprehendi posset, causæ quoque incrementi inuenirentur. Nunc verò magnas solitudines peruagatus, & in paludes diffusus, gentibus sparsus, circa Philas primùm ex vago & errante colligitur. Philæ insula est aspera & vndique prærupta: duobus in vnum coituris amnibus cingitur, qui Nilo mutantur, & eius nomen ferunt. Vrbem totam complectitur. Hanc Nilus magnus magis quàm violentus, egressus, Æthiopiam arenasque, per quas iter ad commercia Indici maris est, prælabitur. Excipiunt eum Cataractæ, nobilis insigni spectaculo locus. Ibi per arduas excisasque pluribus locis rupes Nilus insurgit, & vires suas concitat. Frangitur enim occurrentibus saxis, & per angusta eluctatus, vbicunque vincit, aut vincitur, fluctuat: & illic excitatis primùm aquis, quas sine tumultu leni alueo duxerat, violentus, & torrens, per malignos transitus prosilit, dissimilis sibi. Quippe ad id lutosus & turbidus fluit. At vbi scopulos verberauit, spumat: & illi non ex natura sua, sed ex iniuria loci color est. Tandémque eluctatus obstantia, in vastam altitudinem subito destitutus cadit, cum ingenti circumiacentium regionum strepitu. Quam perferre gens ibi à Persis collocata non potuit, obtusis assiduo fragore auribus, & ob hoc sedibus ad quietiora translatis. Inter miracula fluminis incredibilem incolarum audaciam accepi. Bini paruula nauigia conscendunt: quorum alter nauem regit, alter exhaurit. Deinde multum inter rapidam insaniam Nili, & reciprocos fluctus volutati, tandem tenuissimos canales tenent, per quos angusta rupium effugiunt: & cum toto flumine effusi, nauigium ruens manu temperant, magnóque spectantium metu in caput nixi, cùm iam adploraueris, mersósque atque obrutos tanta mole credideris, longè ab eo in quem ceciderant, loco nauigant, tormenti modo missi. Nec mergit cadens vnda, sed planis aquis tradit. Primum incrementum Nili circa insulam, quam modò retuli, Philas noscitur. Exiguo ab hac spatio petra diuiditur, ἄβατον Græci vocant: nec illam vlli, nisi antistites calcant: illa primùm saxa auctum fluminis sentiunt. Post magnum deinde spatium duo eminent scopuli. Nili venas vocant incolæ: ex quibus magna vis funditur, non tamen quanta operire posset Ægyptum. In hæc ora stipem sacerdotes, & aurea dona præfecti, cùm solemne venit sacrum, iaciunt. Hinc iam manifestus nouarum virium Nilus, alto ac profundo alueo fertur, ne in latitudinem excedat obiectum montium pressus. Circa Memphin demum liber, & per campestria vagus, in plura scinditur flumina, manúque canalibus factis, vt sit modus in deriuantium potestate,

per totam discurrit AEgyptum. Initio diducitur, deinde continuatis aquis in faciem lati ac turbidi maris stagnat: cursum illi violentiámque eripit latitudo regionum, in quas extenditur, dextra læuáq; totam amplexus AEgyptum. Quantum creuit Nilus, tantum spei in annum est. Nec computatio fallit agricolam: adeò ad mensuram fluminis respondet, quam fertilem facit Nilus. Is arenoso & sitienti solo & aquam inducit & terram. Nam cùm turbulentus fluat, omnem in siccis atque hiantibus locis fæcem relinquit: & quicquid pingue secum tulit, arentibus locis allinit: iuuátque agros duabus ex causis, & quòd inondat, & quòd oblimat. Ita quicquid nō adiit, sterile ac squalidum iacet. Si creuit super debitum, nocuit. Mira æquè natura fluminis, quòd cùm ceteri amnes abluant terras & euiscerent, Nilus tanto ceteris maior, adeò nihil exedit, nec abradit, vt contrà adiiciat vires, minimúmque in eo sit quòd solum temperet. Illato enim limo, arenas saturat ac iungit. Debétque illi AEgyptus non tantùm fertilitatem terrarum, sed ipsas. Illa facies pulcherrima est, cùm iam se in agros Nilus ingessit. Latent campi, opertæque sunt valles: oppida insularum modo extāt. Nullum in mediterraneis, nisi per nauigia commercium est. Maiórque est lætitia gentibus, quo minus terrarum suarum vident. Sic quoque cùm se ripis continet Nilus, per septena ostia in mare emittitur: quodcunque elegeris ex his, mare est. Multos nihilominus ignobiles ramos in aliud atque aliud litus porrigit. Ceterùm beluas, marinis vel magnitudine vel noxa pares, educat. Et ex eo quantus sit, æstimari potest, quòd ingentia animalia & pabulo sufficienti, & ad vagandum loco, continet. Babillus virorum optimus, in omni literarum genere rarissimus, auctor est, cùm ipse præfectus obtineret AEgyptum, Heracleotico ostio Nili, quod est maximum, spectaculo sibi fuisse delphinorum à mari occurrentium, & crocodilorum à flumine aduersum agmen agentium, velut pro partibus prœlium. Crocodilos ab animalibus placidis morsúque innoxiis victos. His superior pars corporis dura & impenetrabilis est, etiam maiorum animalium dentibus; at inferior mollis ac tenera; hanc delphini spinis, quas dorso eminentes gerunt, submersi vulnerabant, & in aduersum enixi diuidebant. Recisis hoc modo pluribus, ceteri velut acie versa refugerunt. Fugax animal audaci, audacissimum timido. Nec illos Tentyritæ generis aut sanguinis proprietate superant, sed contemptu & temeritate. vltro enim insequuntur, fugientésq; iniecto trahunt laqueo: plerique pereunt, quibus minus præsens animus ad persequendum fuit. Nilum aliquando marinam aquam detulisse, Theophrastus est auctor. Biennio continuo, regnante Cleopatra, non ascendisse, decimo regni anno & vndecimo, constat. Significatam aiunt duobus rerum potientibus defectionem: Antonii enim Cleopatræque defecit imperium. Per nouem annos non ascen-

ascendisse Nilum superioribus sæculis, Callimachus est auctor. Sed nunc ad inspiciendas causas, propter quas æstate Nilus crescat, accedam, & ab antiquissimis incipiam. Anaxagoras ait, ex AEthiopiæ iugis solutas niues ad Nilum vsque decurrere. In eadem opinione omnis vetustas fuit. Hoc AEschylus, Sophocles, Euripides tradunt. Sed falsum esse, argumentis plurimis patet. Primò AEthiopiam feruentissimam esse, indicat hominum adustus color, & Troglodytæ, quibus subterraneæ domus sunt. Saxa velut igni feruescunt, non tantùm medio, sed inclinato quoque die: ardens puluis, nec humani vestigii patiens: argentum replumbatur: signorum coagmenta soluuntur: nullum materiæ superpositæ manet operimentum. Auster quoque, qui ex illo tractu venit, ventorum calidissimus est. Nullum ex his animalibus quæ latent bruma, vnquam reconditur. Etiam per hiemem in summo & aperto serpens est. Alexandriæ quoque, quæ longè ab huiusmodi immodicis caloribus est posita, niues non cadunt: superiora etiam pluuia carent. Quemadmodum ergo regio tantis subiecta feruoribus duraturas per totam æstatē niues recipit? Quas sanè aliqui montes illic quoque excipiant: nunquam tamen magis quam Thraciæ iuga aut Caucasus. Atqui horum montium flumina vere & prima æstate intumescunt, deinde hibernis minora sunt. Quippe vernis temporibus imbres niuē diluunt: reliquias eius primus calor dissipat. Nec Rhenus, nec Rhodanus, nec Ister, nec Caystrus subiacent: maiori æstate proueniunt. Altissimæ sunt & in illis Septentrionalibus iugis niues. Phasis quoque per id tempus & Borysthenes crescerent, si niues flumina possent contra æstatem magna producere. Præterea si hæc causa attolleret Nilum, æstate prima plenissimus flueret. Tunc enim maximæ & integræ adhuc niues, ex mollissimóq. tabes est. Nilus autem per menses quatuor liquitur, & illi æqualis accessio est. Si Thaleti credis, Etesiæ descendenti Nilo resistunt, & cursus eius acto cōtra ostia mari sustinent: ita reuerberatus in se recurrit: nec crescit, sed exitu prohibitus resistit, & quacunque mox potuit, inconcessus erumpit. Euthymenes Massiliensis testimonium dicit: Nauigaui, inquit, Atlanticum mare. Inde Nilus fluit, maior quamdiu Etesiæ tempus obseruant: tunc enim eiicitur mare instantibus ventis. Cùm resederunt, & pelagus conquiescit: minorque descendenti inde vis Nilo est. Ceterum dulcis maris sapor est & similes Niloticis beluæ. Quare ergo, si Nilum Etesiæ prouocant, & ante illos incipit incrementum eius, & post eos durat? Præterea non fit maior, quo illi flauere vehementius? Nec remittitur incitatúrque, prout illis impetus fuit: quod fieret, si illorum viribus cresceret. Quid, quòd Etesiæ litus AEgyptium verberant, & contra illos Nilus descēdit, inde venturus, vnde illi, si origo ab illis esset. Præterea ex mari purus & cæruleus efflueret, non vt nunc turbidus veni-

venit. Adde, quòd testimonium eius testium turba coarguitur. Tunc erat mendacio locus, cùm ignota essent externa. Licebat illis fabulas mittere. Nunc verò tota exteri maris ora mercatorum nauibus stringitur: quorum nemo narrat nunc cæruleum Nilum, aut mare saporis alterius. quod & natura credi vetat: quia dulcissimum quodque & leuissimum sol trahit. Præterea quare hieme non crescit? & tunc potest ventis concitari mare, aliquãto quidem maioribus. Nam Etesiæ temperati sunt. Quod si è mari ferretur Atlantico, semel oppleret AEgyptum. At nunc per gradus crescit. Oenopides Chius ait, hieme calorem sub terris contineri: ideo & specus calidus esse, & tepidiorem puteis aquam. itaque venas interno calore siccari. Sed in aliis terris augentur imbribus flumina. Nilum, quia nullo imbre adiuuetur, tenuari, deinde crescere per æstatem: quo tempore frigent interiora terrarum, & redit rigor fontibus. quod si verum esset, æstate flumina crescerent, omnesque putei æstate abundarent. Deinde non calorem hieme sub terris esse maiorem. Aqua & specus & putei tepent: quia aëra rigentem extrinsecus non recipiunt. Ita non calorem habent: sed frigus excludunt. Ex eadem causa æstate refrigescunt: quia illo remotus, seductusque aër calefactus non peruenit. Diogenes Apolloniates ait: Sol humorem ad se rapit: hunc exsiccata tellus, tum ex mari ducit, tum ex ceteris aquis. Fieri autem non potest, vt vna sicca sit tellus, alia humeat. Sunt enim perforata omnia, & inuicem peruia. Sicca ab humidis sumunt aliquando. Nisi aliquid terra acciperet, exaruisset. Ergo vndas sol trahit: sed ex his quæ premunt, maximè hæc meridiana sunt. Terra cùm exaruit, plus ad se humoris adducit: vt in lucernis oleum illò fluit, vbi exuritur: sic aqua illò incumbit, quò vis caloris & terræ æstuantis arcessit. Vnde ergo trahitur? ex illis scilicet partibus semper hibernis, Septemtrionalibus, vnde exundat. Ob hoc Pontus in inferum mare assiduè fluit rapidus, non vt cetera maria, alternatis vltro citro æstibus, in vnam partem semper pronus & torrens. Quod nisi faceret, hisque itineribus, quod cuique deest, redderetur; quod cuique superest, emitteretur, iam aut siccata essent omnia, aut inundata. Interrogare Diogenem libet, quare, cùm Pontus & amnes cuncti inuicem commeent, non omnibus locis æstate maiora sunt flumina? AEgyptum sol magis percoquit. Itaque Nilus magis crescit. Sed in ceteris quoque terris aliqua fluminibus fiat adiectio. Deinde quare vlla pars terræ sine humore est, cùm omnis ad se ex aliis regionibus trahit: eóque magis, quo calidior est? Deinde quare Nilus dulcis est, si illi è mari vnda est? Nec enim vlli flumini dulcior gustus.

CAP. III. GRANDINEM hoc modo fieri, si tibi affirmauero, quo apud nos glacies fit, gelata nube tota, nimis audacem rem fecero. Itaque ex his me testibus numera secundæ notæ, qui

vidisse

vidisse quidem se negant, sed audisse aiunt. Quod historici faciunt, & ipse faciam. Illi cùm multa mentiti sunt ad arbitrium suum, vnam aliquam rem nolunt spondere: sed adijciunt, Penes auctores fides erit. Ergo si mihi parum credis, Posidonius tibi auctoritatem promittet, tam in illo quod præteritum, quàm in hoc quod secuturum est. Grandinem enim fieri ex nube aquosa, etiam in humorem versa, sic affirmabit, tanquam interfuerit. Quare autem rotunda sit grando, etiam sine magistro scire potes, cùm adnotaueris, stillicidium omne conglomerari. Quod & in speculis appâret, quæ humorem halitu colligunt, & in poculis sparsis, aliáque omni leuitate: nam & in herbarum vel arborum folijs, si quæ guttæ adhæserunt, in rotundum iacent.

Quid magis est saxo durum? quid mollius vnda?
Dura tamen molli saxa cauantur aqua:

aut, vt alius poeta ait,

Stillicidij casus lapidem cauat.

& hæc ipsa excauatio rotunda fit. Ex quo appâret illud, huic quoque simile esse quod cauat. Locum enim sibi ad formam & habitum suum exculpit. Præterea potest, etiam si non fuerit grando talis, cùm defertur, corrotundari, & toties per spatium aëris densi deuoluta, æquabiliter atque in orbem teri. Quod nix pati non potest: quia non est tam solida; immò fusa est, & non per magnam altitudinem cadit, sed circa terras initium eius est. Ita non longius illi per aëra, sed ex proximo lapsus est. Quare non & ego idem mihi permittam, quod Anaxagoras? cùm inter nullos magis quàm inter philosophos esse debeat æqua libertas? Grando nihil aliud est quam suspensa glacies: Nix in pruina pendens congelatio. Illud enim iam diximus, quod inter aquam & rorem interest, hoc inter pruinam & glaciem, nec non inter niuem & glaciem interesse.

CAP. IIII. POTERAM me, peracta quæstione, dimittere: sed bene emensum dabo: & quoniam cœpi tibi molestus esse, quicquid in hoc loco quæritur, dicam. Quæritur autem, quare hieme ninguat, non grandinet: & vere, iam frigore rafracto, grando cadat. Nam, vt fallar tibi, verum mihi quidem persuadetur, qui me vsque ad mendacia hæc leniora, in quibus os præcidi, non oculos erui soleat, credulum præsto. Hieme aër riget: & ideo nondum in aquam vertitur, sed in niuem, cui aër propior est. Cùm ver cœpit, maior inclinatio aëris sequitur, & calidiore cælo maiora fiunt stillicidia. Ideo, vt ait Virgilius noster,

Cùm ruit imbriferum ver,

vehementior immutatio est aëris vndique patefacti & soluentis se, ipso tempore adiuuante. Ob hoc nimbi graues magis, vastíque quàm pertinaces deferuntur. Bruma lentas pluuias habet & tenues: quales sæpe solent interuenire, cùm pluuia rara & minuta, niuem quoque admixtam habet. Dicimus niualem diem, cùm altum frigus, & triste cælum est. Præterea aquilone flante, & suum cælum habente, minutæ pluuiæ sunt.

 Austro

venit. Adde, quòd testimonium eius testium turba coarguitur. Tunc erat mendacio locus, cùm ignota essent externa. Licebat illis fabulas mittere. Nunc verò tota exteri maris ora mercatorum nauibus stringitur: quorum nemo narrat nunc cæruleum Nilum, aut mare saporis alterius. quod & natura credi vetat: quia dulcissimum quodque & leuissimum sol trahit. Præterea quare hieme non crescit? & tunc potest ventis concitari mare, aliquãto quidem maioribus. Nam Etesiæ temperati sunt. Quod si è mari ferretur Atlantico, semel oppleret AEgyptum. At nunc per gradus crescit. Oenopidea Chius ait, hieme calorem sub terris contineri: ideo & specus calidus esse, & tepidiorem puteis aquam. itaque venas interno calore siccari. Sed in aliis terris augentur imbribus flumina. Nilum, quia nullo imbre adiuuetur, tenuari, deinde crescere per æstatem: quo tempore frigent interiora terrarum, & redit rigor fontibus. quod si verum esset, æstate flumina crescerent, omnesque putei æstate abundarent. Deinde non calorem hieme sub terris esse maiorem. Aqua & specus & putei tepent: quia aëra rigentem extrinsecus non recipiunt. Ita non calorem habent: sed frigus excludunt. Ex eadem causa æstate refrigescunt: quia illo remotus, seductusque aër calefactus non peruenit. Diogenes Apolloniates ait: Sol humorem ad se rapit: hunc exsiccata tellus, tum ex mari ducit, tum ex ceteris aquis. Fieri autem non potest, vt vna sicca sit tellus, alia humeat. Sunt enim perforata omnia, & inuicem peruia. Sicca ab humidis sumunt aliquando. Nisi aliquid terra acciperet, exaruisset. Ergo vndas sol trahit: sed ex his quæ premunt, maximè hæc meridiana sunt. Terra cùm exaruit, plus ad se humoris adducit: vt in lucernis oleum illò fluit, vbi exuritur: sic aqua illò incumbit, quò vis caloris & terræ æstuantis arcessit. Vnde ergo trahitur? ex illis scilicet partibus semper hibernis, Septemtrionalibus, vnde exundat. Ob hoc Pontus in inferum mare assiduè fluit rapidus, non vt cetera maria, alternatis vltro citro æstibus, in vnam partem semper pronus & torrens. Quod nisi faceret, hisque itineribus, quod cuique deest, redderetur; quod cuique superest, emitteretur, iam aut siccata essent omnia, aut inundata. Interrogare Diogenem libet, quare, cùm Pontus & amnes cuncti inuicem commeent, non omnibus locis æstate maiora sunt flumina? AEgyptum sol magis percoquit. Itaque Nilus magis crescit. Sed in ceteris quoque terris aliqua fluminibus fiat adiectio. Deinde quare vlla pars terræ sine humore est, cùm omnis ad se ex aliis regionibus trahit: eóque magis, quo calidior est? Deinde quare Nilus dulcis est, si illi è mari vnda est? Nec enim vlli flumini dulcior gustus.

CAP. III. GRANDINEM hoc modo fieri, si tibi affirmauero, quo apud nos glacies fit, gelata nube tota, nimis audacem rem fecero. Itaque ex his me testibus numera secundæ notæ, qui

vidisse

vidiſſe quidem ſe negant, ſed audiſſe aiunt. Quod hiſtorici faciunt, & ipſe faciam. Illi cùm multa mentiti ſunt ad arbitrium ſuum, vnam aliquam rem nolunt ſpondere: ſed adiiciunt, Penes auctores fides erit. Ergo ſi mihi parum credis, Poſidonius tibi auctoritatem promittet, tam in illo quod præteritum, quàm in hoc quod ſecuturum eſt. Grandinem enim fieri ex nube aquoſa, etiam in humorem verſa, ſic affirmabit, tanquam interfuerit. Quare autem rotunda ſit grando, etiam ſine magiſtro ſcire potes, cùm adnotaueris, ſtillicidium omne conglomerari. Quod & in ſpeculis apparet, quæ humorem halitu colligunt, & in poculis ſparſis, aliâque omni leuitate: nam & in herbarum vel arborum foliis, ſi quæ guttæ adhæſerunt, in rotundum iacent.

Quid magis eſt ſaxo durum? quid mollius vnda?
Dura tamen molli ſaxa cauantur aqua:

aut, vt alius poeta ait:

Stillicidij caſus lapidem cauat.

& hæc ipſa excauatio rotunda fit. Ex quo apparet illud, huic quoque ſimile eſſe quod cauat. Locum enim ſibi ad formam & habitum ſuum exculpit. Præterea poteſt, etiam ſi non fuerit grando talis, cùm defertur, corrotundari, & toties per ſpatium aëris denſi deuoluta, æquabiliter atque in orbem teri. Quod nix pati non poteſt: quia non eſt tam ſolida; immò fuſa eſt, & non per magnam altitudinem cadit, ſed circa terras initium eius eſt. Ita non longius illi per aëra, ſed ex proximo lapſus eſt. Quare non & ego idem mihi permittam, quod Anaxagoras: cùm inter nullos magis quam inter philoſophos eſſe debeat æqua libertas? Grando nihil aliud eſt quàm ſuſpenſa glacies: Nix in pruina pendens congelatio. Illud enim iam diximus, quod inter aquam & rorem intereſt, hoc inter pruinam & glaciem, nec non inter niuem & glaciem intereſſe.

CAP. IIII. POTERAM me, peracta quæſtione, dimittere: ſed bene emenſum dabo: & quoniam cœpi tibi moleſtus eſſe, quicquid in hoc loco quæritur, dicam. Quæritur autem, quare hieme ninguat, non grandinet: & vere, iam frigore infracto, grando cadat. Nam, vt fallar tibi, verum mihi quidem perſuadetur, qui me vſque ad mendacia hæc leuiora, in quibus os præcidi, non oculi erui ſolent, credulum præſto. Hieme aër riget: & ideo nondum in aquam vertitur, ſed in niuem, cui aër propior eſt. Cùm ver cœpit, maior inclinatio aëris ſequitur, & calidiore cælo maiora fiunt ſtillicidia. Ideo, vt ait Virgilius noſter,

Cùm ruit imbriferum ver,

vehementior immutatio eſt aëris vndique patefacti & ſoluentis ſe, ipſo tempore adiuuante. Ob hoc nimbi graues magis, vaſtíque quàm pertinaces defe. runtur. Bruma lentas pluuias habet & tenues: quales ſæpe ſolent interuenire, cùm pluuia rara & minuta, niuem quoque admixtam habet. Dicimus niualem diem, cùm altum frigus, & triſte cælum eſt. Præterea aquilone ſtante, & ſuum cælum habente, minutæ pluuiæ ſunt.

Austro imber improbior est, & guttæ pleniores sunt.

CAP. V. REM à nostris positam nec dicere audeo, quia infirma videtur; nec præterire. Quid enim mali est, aliquid & faciliori iudici scribere? Immo si omnia argumenta ad lancem cœperimus exigere, silentium indicetur. Pauca enim admodum sunt sine aduersario. Cetera etiam si vincunt, litigant. Aiunt, quicquid circa Scythiam & Pontum & Septemtrionalem plagam, glaciatum & astrictum est, vere relaxari. Tunc flumina gelata discedere, tunc obrutos montes niuem soluere. Credibile est ergo, frigidos spiritus inde fieri, & verno cælo immisceri. Illud quoque adiiciunt, quod nec sum expertus, nec experiri cogito. Tu quoque, censeo, si volueris verum exquirere, niuem ita caue experiaris. Minus algere aiunt pedes eorum qui firmam & duram niuem calcant, quam eorum qui teneram & labefactam. Ergo, si non mentiuntur, quicquid ex illis Septemtrionalibus locis iam distributa niue & glacie frangente se fertur, id meridianæ partis tepentem iam humidumque aëra alligat, & perstringit. Itaque cùm pluuia futura erat, grando fit, iniuriâ frigoris.

CAP. VI. NON tempero mihi, quo minus omnium nostrorum ineptias proferam. Quosdam peritos obseruãdarum nubium esse affirmant, & prædicere cùm grãdo ventura sit: & hoc intelligere vsu ipso potuisse, cũ colorẽ nubium notassent, quem grãdo toties insequebatur. Illud incredibile, Cleonis fuisse publicè præpositos χαλαζοφύλακας, speculatores grandinis. Hi cùm signum dedissent, adesse iã grandinem, quid expectas? vt homines ad penulas discurrerent, aut ad scortea? Immo pro se quisque alius agnum immolabat, alius pullum. Protinus autem illæ nubes aliò declinabant, cùm aliquid gustassent sanguinis. Hoc rides. Accipe quod rideas magis. Si quis nec agnum nec pullũ habebat, quod sine damno fieri poterat, manus sibi afferebat. Et ne tu auidas aut crudeles existimes nubes, digitum suum bene acuto graphio pungebat, & hoc sanguine litabat. Nec minùs ab huius agello grando se auertebat, quàm ab illo in quo maioribus hostiis exorata erat.

CAP. VII. RATIONEM huius rei quidam quærunt. Alteri, vt homines sapientissimos decet, negant posse fieri, vt cum grandine aliquis paciscatur, & tempestates munusculis redimat, quamuis munera etiam deos vincant. Alteri suspicari ipsos aiunt, esse in ipso sanguine vim quandam potentem auertendæ nubis, ac repellendæ. Sed quomodo in tam exiguo sanguine potest esse vis tanta, vt in altum penetret, & eam sentiant nubes? Quanto expeditius erat dicere, Mendacium & fabula est? At Cleonis iudicia reddebant in illos, quibus delegata erat cura prouidendæ tempestatis, quòd negligentia eorum vineæ vapulassent, aut segetes procidissent. Et apud nos in duodecim tabulis cauetur, ne quis alienos fructus excantassit. Rudis adhuc antiquitas credebat attrahi imbres cantibus & repelli: que-

quorum nihil posse fieri, tam palam est, vt huius rei causa nullius philosophi schola intranda sit.

CAP. VIII. VNAM rem adhuc adiiciam, & fauere ac plaudere te iuuabit. Aiunt niuem in ea parte aeris fieri, quæ prope terras est. Hanc enim plus habere caloris, ex tribus causis. Vna, quod omnis terrarum euaporatio, cùm multum intra se feruidi aridique habeat, hoc est, calidior, quo recentior. Altera, quòd radii solis à terra resiliunt, & in se recurrunt. Horum duplicatio proxima quæque à terris calefacit. Quæ ideo plus habent teporis, quia solem bis sentiunt. Tertia causa est, quòd magis superiora perflantur. At quæcunque depressa sunt, minùs ventis verberantur.

CAP. IX. ACCEDIT his ratio Democriti: Omne corpus quo solidius est, hoc calorem citiùs concipit, & diutiùs seruat. Itaque si in sole posueris æneum vas & vitreum & argenteum, æneo citiùs calor accedet, diutiùs hærebit. Adiicit deinde, quare hoc existimet fieri. His, inquit, corporibus, quæ duriora, & pressiora densioráque sunt, necesse est minora foramina esse, & tenuiorem in singulis spiritum. Sequitur vt quemadmodum minora balnearia & minora miliaria citiùs calefiunt, sic hæc foramina occulta, & oculos effugientia: & celerius feruorem sentiant, & propter easdem angustias, quicquid receperunt, tardius reddant.

CAP. X. HAEC longè præparata ad id perducunt, de quo nunc quæritur. Omnis aër quo propior est terris, hoc crassior. Quemadmodum in aqua & in omni humore fæx ima est: ita in aëre spississima quæque desidunt. Iam autem probatum est, omnia quo crassioris solidiorísque materiæ sunt, hoc fidelius custodire calorem receptum: sed quo editior est aër, & quo longiùs à terrarum colluuie recessit, hoc sincerior puriorque est. Itaque solem non retinet, sed velut per inane transmittit: ideò minus calefit.

CAP. XI. CONTRA autem quidam aiunt, cacumina montium hoc calidiora esse debere, quo soli propiora sunt. Qui mihi videntur errare, quod Apenninum & Alpes, & alios notos ob eximiam altitudinem montes, in tantum putant crescere, vt illorum magnitudo sentire solis viciniam possit. Excelsa sunt ista, quamdiu nobis comparantur: at verò vbi ad vniuersum respexeris, manifesta est omnium humilitas. Inter se vincuntur, & vincunt. Ceterùm in tantum nihil attollitur, vt collatione totius nulla sit vel maximis portio: quod nisi esset, non diceremus, totum orbem terrarum pilam esse. Pilæ proprietas est, cum æqualitate quadam rotunditas: æqualitatē autem hanc accipe, quam vides in lusoria pila. Nō multum illi commissuræ & rimæ earum nocent, quo minus par sibi ab omni parte dicatur, quomodo in hac pila, nihil illa interualla officiunt ad speciē rotundi, sic nec in vniuerso quidē orbe terrarum editi mōtes, quorum altitudo totius mundi collatione

consumitur. Qui dicit altiorem montem, quia solem propiùs excipiat, magis calere debere: idem dicere potest, longiorem hominem citiùs quàm pusillum debere calefieri, & citiùs caput eius quàm pedes. At quisquis mundum mensura sua aestimauerit, & terram cogitauerit tenere puncti locum, intelliget nihil in illa posse ita eminere, vt caelestia magis sentiat, velut in propinquum illis accesserit. Montes isti quos suspicimus, & vertices aeterna niue obsessi, nihilominus in imo sunt: & propius quidem soli est mons quam campus aut vallis: sed sic, quo modo est pilus pilo crassior. Isto enim modo, & arbor alia magis quàm alia dicetur vicina caelo; quod falsum est: quia inter pusilla non potest esse magnum discrimen, nisi dum inter se comparantur. Vbi ad collationem immensi corporis ventum est, nihil interest quanto alterum altero sit maius: quia etiam si magno discrimine, tamen minima dicuntur.

CAP. XII. SED vt ad propositum reuertar, propter has quas retuli causas, plerisque placuit, in ea parte aëris niuem concipi, quae vicina terris est: & ideo minus alligari, quia minore frigore coit. Nam vicinus aër & plus habet frigoris, quàm vt in aquam & imbrem transeat, & minùs quàm vt duretur in grandinem. Hoc medio frigore non nimis intenso niues fiunt coactis aquis.

CAP. XIII. QVID istas, inquis, ineptias, quibus nec litteratior fit quisquam, nec melior, tam operosè persequeris? Quemodo fiant niues, dicis: cum multo magis ad nos dici à te pertineat, quare emendae non sint niues. Iubes me cum luxuria litigare. Quotidianum istud & sine effectu iurgium est. Litigemus tamen: etiam si superior futura est, pugnantes ac reluctantes vincat. Quid porrò? Hanc ipsam inspectionem naturae nihil iudicas ad id, quod vis, conferre? Cùm quaerimus, quomodo nix fiat, & dicimus illam pruinae similem habere naturam, plus illi spiritus quàm aquae inesse, non putas exprobrari illis: cùm emere aquam turpe sit, si nec aquam quidem emunt? Nos verò quaeramus potiùs, quomodo fiant niues, quam quomodo seruentur: quoniam non contenti vina diffundere veterana, & per sapores aetatésque disponere, inuenimus quomodo stiparemus niuem, vt ea aestatem euinceret, & contra anni feruorem defenderetur loci frigore. Quid hac diligentia consecuti sumus? Nempe vt gratuitam mercemur aquam. Nobis dolet, quòd spiritum, quòd solem emere non possumus, quòd hic aër etiam delicatis diuitibúsque ex facili nec emptus venit. O quàm nobis malè est, quòd quicquam à rerum natura in medio relictum est! Hoc quod illa fluere & patere omnibus voluit, cuius haustum vitae publicum fecit: hoc quod tam homini quam feris auibúsque, & inertissimis animalibus, in vsum largè ac beatè profudit, contra se ingeniosa luxuria redegit ad pretium. Adeò nihil potest illi placere, nisi carum.

gum. Vnum hoc erat, quod diuites in æquum turbæ deduceret, quo vno non possent antecedere pauperrimum: Illi cui diuitiæ molestæ sunt, excogitatum est, quemadmodum etiam aqua caperet luxuriam. Vnde ad hoc peruentum sit, vt nulla nobis aqua satis frigida videretur quæ flueret, dicam. Quamdiu sanus & salubris cibi capax stomachus est, impleturque, non premitur, naturalibus fomentis contentus est. Vbi quotidianis cruditatibus non temporis æstus, sed suos sentit, vbi ebrietas continua visceribus insedit, & præcordia bile, in quam vertitur, torret, aliquid necessariò quæritur, quo æstus ille frangatur, qui ipsis aquis incalescit, remediis incitat vitium. Itaque non æstate tantùm, sed & media hieme niuem hac causa bibunt. Quæ huius rei causa est, nisi internum malum, & luxu corrupta præcordia, quibus nullum interuallum vnquam quo interquiescerent, datum est, sed prandia cœnis vsque in lucem perductis, ingesta sunt, & distentos copia ferculorum ac varietate, comissatio altiùs mersit? Deinde nunquam intermissa intemperantia, quicquid antè decoxerat, efferauit, & in desiderium semper noui rigoris accendit. Itaque quamuis cœnationem velis ac specularibus muniant, & igne multo doment hiemem, nihilominus stomachus ille solutus, & æstu suo languidus, quærit aliquid quo erigatur. Nam sicut animo relictos stupentésque frigida spargimus, vt ad sensum sui redeant: ita viscera illorum vitiis torpentia nihil sentiunt, nisi frigore illa vehementiore perusseris. Inde est, inquam, quòd nec niue quidem contenti sunt, sed glaciem, velut certior illi ex solido rigor sit, exquirunt, ac sæpe repetitis aquis diluunt: quæ non è summo tollitur, sed vt vim maiorem habeat, & pertinacius frigus, ex abdito effoditur. Itaque ne vnum quidem eius est pretium: sed habet institores aqua & annonam, pro pudor, variam. Vnguentarios Lacedæmonij vrbe expulerunt, & propere cedere finibus suis iusserunt, quia oleum disperderent. Quid illi fecissent, si vidissent repositoria niuis officinas, & tot iumenta portandæ aquæ deseruientia, cuius colorem saporémque paleis, quibus custodiunt, inquinant? At, dii boni, quàm facile est extinguere sitim sanam? Sed quid sentire possunt emortuæ fauces, & occallatæ cibis ardentibus? Quemadmodum nihil illis satis frigidum, sic nihil satis calidum est. Sed ardentes boletos, & raptim condimento suo mersatos, demittunt pæne fumantes, quos deinde restinguant niuatis potionibus. Videbis, inquam, quosdam graciles, & palliolo focalíque circumdatos, pallentes & ægros, non sorbere solùm niuem, sed etiam esse, & frusta eius in scyphos suos deiicere, ne inter ipsam bibendi moram tepescant. Sitim istam esse putas? Febris est: & quidem eo acrior, quòd non tactu venarum, nec in cutem effuso calore deprehenditur. Sed cor ipsum excoquit luxuria, inuictum malum, & ex molli fluidóque du-

tum atque patiens. Non intelligis? omnia consuetudine vim suam perdere? Itaque nix ista, in qua etiamnunc natatis, eo peruenit vsu, & quotidiana stomachi seruitute, vt aquæ locum obtineat. Aliquid adhuc quærite illâ frigidius, quia pro nihilo est familiaris rigor.

LIBER QVINTVS;

In quo de ventis & aëris motu agitur.

CAP. I.

Ventus est fluens aër. Quidam ita definierunt. Ventus est aër fluens in vnam partem. Hæc definitio videtur diligentior: quia nunquam aër tam immobilis est, vt non in aliqua sit agitatione. Sic tranquillum mare dicitur, cùm leuiter commouetur, nec in vnam partem inclinatur. Itaque si legeris,

Cùm placidum ventis staret mare:

scito illud non stare, sed succuti leuiter: & dici tranquillum, quia nec huc nec illò impetum capiat. Idem & de aëre iudicandum est, non esse vnquam immobilem, etiam si quietus sit. Quod ex hoc intelligas licet. Cùm sol in aliquem clausum locum infusus est, videmus corpuscula minuta in aduersum ferri, alia sursum, alia deorsum, variè concursantia. Ergo parum diligenter comprehendet quod vult, qui dixerit: Fluctus est maris agitatio: quia tranquillum quoque agitatur. At ille abundè sibi cauerit, cuius hæc definitio fuerit: Fluctus est maris in vnam partem agitatio. Sic in hac quoque re, de qua cum maximè quærimus, non circumscribetur, qui ita se gesserit, vt dicat: Ventus est fluens aër in vnam partem: aut, Ventus aër est fluens impetu, aut vis aëris in vnã partem euntis, aut cursus aëris aliquò concitatior. Scio quid responderi pro definitione altera possit. Quid necesse est adiicere te, In vnam partem fluens aër? Vtique enim quod fluit, in vnam partem fluit. Nemo aquam fluere dicit, si tantùm intra se mouetur, sed si aliquò fertur. Potest ergo aliquid moueri, & non fluere: at è contrario non potest fluere, nisi in vnam partem. Sed si hæc breuitas satis à calũniâ tuta est, hac vtamur. Si verò aliquis circumspectior est, verbo non parcat, cuius adiectio

lectio cauillationem omnē poterit excludere. Nunc ad ipsam rem accedamus, quoniam satis de formula disputatum est.

CAP. II DEMOCRITVS ait, cùm in angusto inani multa sunt corpuscula, quæ ille atomos vocat, sequi ventum. At contrà quietum & placidum aëris statum esse, cùm in multo inani pauca sunt corpuscula. Nam quemadmodum in foro aut vico quamdiu paucitas est, sine tumultu ambulatur: vbi turba in angustum cucurrit, aliorum in alios incidentium rixa fit: sic in hoc quo circumdati sumus spatio, cum exiguum locum multa corpora impleuerint, necesse est alia aliis incidant, & impellantur ac repellantur, implicenturque & comprimantur, ex quibus nascitur ventus, cùm illa quæ colluctabātur incubuere, & diu fluctuata ac dubia inclinauere se. At, vbi in magna laxitate corpora pauca versantur, nec arictare possunt, nec impelli.

CAP. III. HOC falsum esse, vel ex eo colligas licet, quòd tunc interim minimè ventus est, cùm aer nubilo grauis est. Atqui tunc plurima corpora se in angustum contulere: & inde spissior nubium grauitas est. Adiice nunc, quod circa flumina & lacus frequens nebula est, arctatis coniunctisque corporibus, nec tamen ventus est. Interdum verò tanta caligo effunditur, vt conspectum in vicino stantium eripiat: quod nō eueniret, nisi in paruum locum corpora se multa compellerent. Atqui nullum tempus magis, quam nebulosum, caret vento. Adiice nunc, quòd è contrario euenit, vt sol matutinum aëra spissum & humidum ortu suo tenuet. Tunc surgit aura, cùm datum est laxamentum corporibus, & stipatio illorum ac turba resoluta est.

CAP. IIII QVOMODO, inquis, ergo venti fiunt, quos non negas fieri? Non vno modo. Aliàs enim terra ipsa magnam vim aëris eiicit, & ex abdito spirat: aliàs cùm magna & continua ex imo euaporatio in altum agit quæ miserat, immutatio ipsa halitus mixti in ventum vertitur. Illud enim nec vt credam mihi persuaderi potest, nec vt taceam: quomodo in nostris corporibus ex cibo fit inflatio, quæ non sine magna narium iniuria emittitur, & ventrem interdum cum sono exonerat, interdum secretiùs: sic putant & hanc magnam rerum naturam alimenta mutantem emittere spiritum. Bene nobiscum agitur, quod semper excoquit. Alioquin immundius aliquid timeremus. Nunquid ergo hoc verius est, dicere, multa ex omni parte terrarum & assidua ferri corpuscula: quæ, cùm coaceruata sunt, deinde extenuari sole cœperint, quia omne quod in angusto dilatatur, spatium maius desiderat, ventus existit?

CAP. V. QVID ergo? hanc solam esse causam venti existimas, aquarum terrarúmque euaporationes? Ex his grauitatem aëris fieri, deinde solui impetu, cùm quæ densa steterant, vt est necesse, extenuata nituntur in ampliorem locum? Ego verò, & hanc iudico. Ceterùm illa est longè verior causa,

causa, valentiórque, habere aëra naturalem vim mouendi se: nec aliunde concipere, sed inesse illi, vt aliarum rerum, ita huius potentiam. An hoc existimas, nobis quidem datas vires esse, quibus nos moueremus; aëra autem inertem, inagitabilem relictum esse? cùm aqua motum suum habeat, etiam ventis quiescentibus: nec enim aliter animalia edere posset. Muscum quoque innasci aquis, & herbosa quædam videmus, summo innatantia.

CAP. VI. Est ergo aliquid in aqua vitale. De aqua dico? Ignis, qui omnia consumit, quædam etiam creat; & quod videri non potest simile veri, sed tamen verum est, animalia igne generantur. habet ergo aliquam vim talem aër, & ideò modò spissat se, modò expandit & purgat: aliàs contrahit, aliàs diducit ac differt. Hoc ergo interest inter aëra & ventum, quod inter lacum & flumen: aliquando per se ipse sol causa venti est, fundens rigentem aëra, & ex denso coactóque explicans.

CAP. VII. In vniuersum de ventis diximus: nunc viritim incipiemus illos excutere. Fortasse apparebit quemadmodum fiant, si apparuerit quando & vnde procedant. Primùm ergo antelucanos flatus inspiciamus, qui aut ex fluminibus aut ex conuallibus, aut ex aliquo sinu feruntur. Nullus ex his pertinax est, sed cadit fortiore iam sole: nec fertur vltra terrarum aspectum. Hoc ventorum genus incipit vere, nec vltra æstatem durat. Et inde maximè venit, vbi aquarum plurimum & montium est. Plana licet abundent aquis, tamen carent aura: hac dico, quæ pro vento valet.

CAP. VIII. QVOMODO ergo talis flatus concipitur, quem Græci ἐγκολπίαν vocant? Quicquid ex se paludes & flumina emittunt (id autem & multum est, & assiduum) per diem solis alimentum est: nocte non exhauritur, sed montibus inclusum, in vnam regionem colligitur. Cùm illam impleuit, & iam se non capit, sed exprimitur aliquo, & in vnam partem procedit: hic ventus est. Itaque eo incumbit, quo liberior exitus inuitat, & loci laxitas, in quam coacervata incurrant. Huius rei argumentum est, quòd prima noctis parte non spirat. Incipit enim fieri tunc illa collectio, quæ circa lucem iam plena est; & onerata quærit quo defluat: & eo potissimum exit, vbi plurimum vacui est, & magna ac patens area. Adiicit autem ei stimulos ortus solis: feriens gelidum aëra. Nam etiam antequam appareat, lumine ipso valet: & nondum quidem aëra radiis impellit, iam tamen lacessit & irritat, luce præmissa. Nam cùm ipse processit, alia superius rapiuntur, alia diffunduntur tepore. Ideo non vltra matutinum illis datur flare. omnis illorum vis conspectu solis extinguitur: etiam si violentiores flauere, circa medium tamen diem relanguescunt, nec vnquam vsque in meridiem aura producitur. Alia autem imbecillior ac breuior est, prout valentioribus minoribúsve collecta causis est.

CAP.

CAP. IX. QVARE tamen tales venti vere & æstate validiores sunt? Leuissimi enim cetera parte anni, nec qui vela impleant, surgunt. Quia ver aquosius est, & ex plurimis aquis locisque ob humidam cæli naturam saturis & redundantibus, maior euaporatio est. At quare æstate æquè profunditur? Quia post occasum solis remanet diurnus calor, & magna noctis parte perdurat: qui euocat exeuntia, ac vehementius trahit, quicquid ex his sponte reddi solet: deinde non tantum habet virium, vt quod euocauit, absumat. Ob hoc diutius corpuscula emanare solita & efflare, terra ex se atque humor emittit. Facit autem ventum sol ortus, non calore tantùm, sed etiam ictu. Lux enim (vt dixi) quæ solem antecedit, nondum aëra calefacit, sed percutit tantùm: percussus autem in latus cedit. Quanquam ego ne illud quidem concesserim, lucem ipsam sine calore esse, cùm ex calore fiat. Non habet forsitan tantum teporis, quantum tactu appareat. Opus tamen suum facit, & densa diducit, ac tenuat. Præterea loca, quæ aliqua iniquitate naturæ ita clausa sunt, vt solem accipere non possint, illa quoque nubila & tristi luce calefiunt, & per diem minùs quàm noctibus rigent. Etiamnum natura calor omnis abigit nebulas, & à se repellit. Ergo sol quoque idem facit. Et ideo quibusdam videtur, inde flatus esse, vnde sol. Hoc falsum esse ex eo apparet, quod aura in omnem partem vehit, & contra ortum plenis velis nauigatur. Quod non eueniret, si semper ventus ferretur à sole.

CAP. X. ETESIAE quoque, qui in argumentum à quibusdam aduocantur, non nimis propositum adiuuant. Dicam primùm quid illis placeat: deinde, cur displiceat mihi. Etesiæ, inquiunt, hieme non sunt: quia breuissimis diebus sol deficit, priusquam frigus euincatur. Itaque niues & ponuntur, & durantur. A Estate incipiunt flare, cùm & longiùs extenditur dies, & recti in nos radii diriguntur. Veri ergo simile est, concussas calore magno niues plus humidi efflare: Item terras exoneratas niue, retectásque spirare liberiùs. Itaque plura ex Septemtrionali parte cæli corpora exire, & in hæc loca quæ remissiora ac tepidiora sunt, deferri. Sic impetum Etesias sumere: & ob hoc à solstitio illis initium est, vltráque ortum caniculæ non valent: quia iam multum è frigida cæli parte in hanc egestum est. At sol mutato cursu in nostram rectior tenditur: & alteram partem aëris attrahit, aliam verò impellit. Sic ille Etesiarum flatus æstatem frangit, & a mensium feruentissimorum grauitate defendit.

CAP. XI. NVNC, quod promisi, dicendum est, quare Etesiæ illos non adiuuent, nec quicquam huic conferant causæ. Dicimus autem luce auram incitari: tandem subsidere, cùm illam sol attigit. Atqui Etesiæ ob hoc somniculosi a nautis & delicati vocantur, quòd (vt ait Gallio) manè nescirent surgere: eo tempore ferè incipiunt prodire, quo ne pertinax quidem aura est: quod non accideret, si

ut auras, ita illos sol commoueret. Adijce nunc, quod si causa illis flatus est, spatium diei ac longitudo, etiam ante solstitium flarent, cùm longissimi dies sunt, & cùm maximè niues tabescunt. Iulio enim mense iam dispoliata sunt omnia, aut certè admodum pauca iacent adhuc sub niue.

CAP XII. SVNT quædam genera ventorum, quæ ruptæ nubes & in pronum solutæ præmittunt. Hos Græci ventos ἐκνεφίας vocant. Qui hoc (vt puto) modo fiunt, cum magna inæqualitas ac dissimilitudo corporum, quæ vapor terrenus emittit, in sublime eat, & alia ex his corporibus sicca sint, alia humida: ex tanta discordia corporum inter se pugnantium, cùm in vnum conglobata sunt, verisimile est quasdam cauas effici nubes, & interualla inter illas relinqui fistulosa, & in modum tibiæ angusta. His interuallis tenuis includitur spiritus: qui maius desiderat spatiũ, cùm euerberatus cursu parum libero incaluit: & ob hoc amplior fit, scinditque cingentia, & erumpit in ventum: qui ferè procellosus est, quia supernè demittitur, & in nos cadit vehemens & acer; quia non fusus nec per apertum venit, sed laborat, & iter sibi vi ac pugnâ parat. Hic ferè breuis flatus est. Quia receptacula nubium per quæ ferebatur, ac munimenta perrumpit, ideò tumultuosus venit aliquando, non sine igne ac sono cæli. Hi venti multo maiores diuturnioresque sunt, si alios quoque flatus ex eadem causa ruentes in se abstulere, & in vnum confluxere plures: sicut torrentes modicæ magnitudinis eunt, quamdiu separatus suus cursus est: cùm verò plures in se aquas conuertêre, fluminum iustorum ac perennium magnitudinem excedunt. Idem credibile est fieri & in procellis, vt sint breues quamdiu singulæ sunt: vbi verò sociauere vires, & ex pluribus cæli partibus elisus spiritus eodem se contulit; & impetus illis accedit, & mora.

CAP. XIII. FACIT ergo ventum resoluta nubes: quæ pluribus modis soluitur. Nonnunquam conglobationem illã, spiritus rumpit inclusi & in exitum nitentis luctatio: nonnunquam calor, quem modò sol fecit, modò ipsa arietatio, vt magnorum inter se corporum attritus. Hoc loco, si tibi videtur, quæri potest, cur turbo fiat, qui euenire in fluminibus solet, vt quamdiu sine impedimento feruntur, simplex & rectum illis iter fit: vbi incurrere in aliquod saxum ad latus ripæ prominẽs, retorquentur, & in orbem aquas sine exitu flectunt: ita vt circumlatæ in se sorbeantur, & verticem efficiant. Sic ventus quamdiu nihil obstitit, vires suas effundit. Vbi aliquo promontorio repercussus est, aut vi locorum coeuntium in canalem conuexum tenuẽmque collectus, sæpius in se voluitur, similémque illis, quas diximus conuerti, aquis facit verticem. Hic ventus circumactus, & eundem ambiens locum, & se in ipsa vertigine concitans, turbo est. Qui si pugnacior est, ac diutius voluitur, inflammatur, & efficit quem πρηστῆρα Græci vocãt. Hic est igneus turbo. Hi ferè omnia pericula venti

erupti

erupti de nubibus prodeunt, quibus armamenta rapiantur, & totæ naues in sublime tollantur. Etiamnum quidam venti diuersos ex se generant, & impulsum aëra in alias quoque partes, quàm in quas ipsi inclinauere, dispergunt. Illud quoq. dicam, quod mihi occurrit, quemadmodum stillicidia, quamuis iam inclinent se & labantur, nondum tamen efficere lapsum, sed vbi plura coiêre, & turba vires dedit, tunc fluere & ire dicuntur: sic quamdiu leues sunt aëris motus, agitati pluribus locis, nondum ventus est: tunc esse incipit, cùm omnes illos miscuit, & in vnum impetum contulit. Spiritum à vento modus separat: vehementior enim spiritus, ventus est, inuicē spiritus leniter fluēs, aër.

CAP. XIV. REPETAM nunc quod primò dixeram, edi è specu ventos, recessuque interiore terrarum. Non tota solida contextu terra, in vnum vsque fundatur, sed multis partibus caua:

.... Et cæcis suspensa latebris.

alicubi habet inania sine humore. Ibi etiam si nulla lux discrimen aëris monstrat, dicā tamen nubes nebulásq. in obscuro consistere: Nam ne hæ quidem supra terras, quia videntur, sunt: sed quia sunt, videntur. Illic quoque nihilominus ob id sunt, quod non videntur. Flumina illic scias, licet nostris paria, sublabi: alia leniter ducta, alia in cōfragosis locis præcipitando sonantia. Quid ergo? non illud æquè dabis, esse aliquos & sub terra lacus: & quasdam aquas sine exitu stagnare? Quæ si ita sunt, necesse est & illud, aëra onerari, oneratúmque incumbere, & ventum propulsu suo concitare. Ex illis ergo subterraneis nubibus sciemus nutriri inter obscura flatus, cùm tantum virium fecerint, quanto aut terræ obstantia auferant, aut aliquod apertum ad hoc afflatus iter occupent, & per hanc cauernam in nostras sedes efferantur. Illud verò manifestum est, magnam esse sub terris vim sulphuris, & aliorum non minus ignem alentium. per hæc loca cùm se, exitū quærens spiritus, torsit, accendat flāmam ipso obstrictu necesse est. Deinde flammis latiùs fusis, etiam si quid ignaui aëris erat, extenuatum moueri, & viam cum fremitu vasto atque impetu quærere. Sed hoc diligentiùs persequar, cùm quæram de motibus terræ.

CAP. XV. NVNC mihi permitte narrare fabulam. Asclepiodotus auctor est, demissos quamplurimos à Philippo in metallum antiquum olim destitutum, vt explorarent quæ vbertas eius esset, quis status, an aliquid futuris reliquisset vetus auaritia: descendisse illos cum multo lumine, & multos durasse dies: deinde longa via fatigatos, vidisse flumina ingentia, & conceptus aquarum inertium vastos, pares nostris, nec compressos quidem terrâ supereminēte, sed liberæ laxitatis, non sine horrore visos. Cùm magna hæc legi voluptate: intellexi enim sæculum nostrum, non nouis vitiis, sed iam antiquitus traditis laborare: nec nostra ætate primùm auaritiam, venas terrarum lapidúmq. rimatā, in tenebris malè obstrusa quæsisse. Illi

quoque maiores nostri, quos celebramus laudibus, quibus dissimiles querimur nos esse, spe ducti, montes ceciderunt, & supra lucrum sub ruina steterunt. Ante Philippum Macedonem reges fuere, qui pecuniam in altissimis usque latebris sequerentur, & relicto spiritu libero, in illos se demitterent specus, in quos nullum noctium dierúmque perueniret discrimen, & à tergo lucem relinquerent. Quæ tanta spes fuit? Quæ tanta necessitas hominem ad sidera erectum incuruauit, & defodit, & in fundum telluris intimæ mersit, vt erueret aurum, non minore periculo quærendum, quàm possidendum? Propter hoc cuniculos egit, & circa prædam lutulentam incertámque reptauit, oblitus naturæ melioris, à qua se auertit. Nulli ergo mortuo terra tam grauis est, quam istis supra quos auaritia ingens terrarum pondus iniecit, quibus abstulit cælum, quos in imo, vbi illud malum virus latitat, infodit. Illò descendere ausi sunt, vbi nouam rerum positionem, terrarúmque pendentium habitus, ventósque per cæcum inane experirentur, & aquarum in illis fluentium horridos fontes, & altam perpetuámque noctem. Deinde cùm ista fecerint, inferos metuunt.

CAP. XVI. SED vt ad id de quo agitur, reuertar, venti quattuor sunt, in ortum, occasum, meridiem, septentrionémque diuisi. Ceteri, quos variis nominibus appellamus, his applicantur.

Eurus ad auroram Nabatæaque regna recessit,
Persidaque & radiis iuga subdita matutinis.
Vesper & occiduo quæ litora sole tepescunt,
Proxima sunt Zephyro. Scythiam septemque triones
Horrifer inuasit Boreas. contraria tellus
Nubibus assiduis pluuioque madescit ab Austro.

Vel, si breuiùs illos complecti mauis, in vnam tempestatem (quod fieri nullo modo potest) congregentur:

Vnà Eurusque Notusque ruunt, creberque procellis
Africus,

& qui locum in illa rixa non habuit, Aquilo. Quidam illos duodecim faciunt. Quattuor enim cæli partes in ternas diuidunt, & singulis ventis binos suffectos dant. Hac arte Varro, vir diligens, illos ordinat: nec sine causa. Non enim eodem semper loco sol oritur, aut occidit: sed alius est ortus occasúsque æquinoctialis: (bis autem æquinoctium est) alius solstitialis, alius hibernus. Qui surgit ab oriente æquinoctiali, Subsolanus apud nos dicitur: Græci illum ἀφηλιώτην vocant. Ab oriente hiberno Eurus exit: quem nostri vocauere Vulturnum. Et Liuius hoc illum nomine appellat, in illa pugna Romanis parum prospera, in qua Hannibal & contra solem orientem exercitum nostrum, & contra ventum constituit: cùm venti adiutorio ac fulgoris præstringentis oculos hostium, vicit. Varro quoque hoc nomen vsurpat. Sed & Eurus iam ciuitate donatus est, & nostro sermoni non tanquam alienus interuenit. Ab

oriente

oriente solstitiali excitatum, Græci *καικίας* appellant: apud nos sine nomine est. Ab Equinoctialis occidens Fauonium mittit: quem Zephyrum esse dicent tibi, etiam qui Græcè nesciunt loqui. A solstitiali occidente, Corus venit, qui apud quosdam Argestes dicitur. Mihi non videtur: quia Cori violenta vis est, & in vnam partem rapax: Argestes ferè mollis est, & tam euntibus communis, quam redeuntibus. Ab occidente hiberno Africus furibundus & ruens, apud Græcos λὶψ dicitur. A septentrionali latere summus est Aquilo, medius Septentrio, imus Thracias. Huic deest apud nos vocabulum. A meridiano axe Euronotus est. Deinde Notus, Latinè Auster. Deinde Libonotus, qui apud nos sine nomine est.

CAP. XVII. PLACET autem duodecim ventos esse: non quia vbique tot sint (quosdam enim inclinatio terrarum excludit) sed quoniam plures nusquam sunt. Sic casus sex dicimus: non quia omne nomen sex recipit, sed quia nullum plures quàm sex. Qui duodecim ventos esse dixerunt, hoc secuti sunt, totidem ventorum esse, quot cæli discrimina. Cælum enim diuiditur in circulos quinque, qui per mundi cardines eunt. Est septentrionalis, est solstitialis, est æquinoctialis, est brumalis, est contrarius septentrionali. His sextus accedit, qui superiorem partem mundi ab inferiore secernit, vt scis. Dimidia enim pars mundi semper supra, dimidia infra est. Hanc lineam, quæ inter aperta & occulta est, Græcè ὁρίζοντα vocant: nostri finitorem dixere, alii finientem. Adiiciendus est ad hunc meridianus circulus, qui horizonta rectis angulis secat. Ex his quidam circuli in transuersa currunt, & alios interuentu suo scindunt. Necesse autem est, tot aëris discrimina esse, quot partes. Ergo horizon siue finiens circulus, qui quinque illos orbes, quos modò dixi fieri, secat, & efficit decem partes, quinque ab ortu, quinque ab occasu. Meridianus circulus, qui in horizonta incurrit, regiones duas adiicit. Si duodecim aër discrimina accipit, & totidem facit ventos. Quidam sunt quorundam locorum proprii, qui non transmittunt, sed in proximum ferunt. Non est illis à latere vniuersi mundi impetus. Atabulus Apuliam infestat, Calabriam Iapyx, Athenas Sciron, Pamphyliam Cataegis, Galliam Circius: cui ædificia quassanti, tamen incolæ gratias agunt, tanquam salubritatem cæli sui debeant ei. Diuus certè Augustus templum illi, cùm in Gallia moraretur, & vouit & fecit. Infinitum est, si singulos velim persequi. Nulla enim propemodum regio est, quæ non habeat aliquem flatum ex se nascentem, & circa se cadentem.

CAP. XVIII. INTER cetera itaque prouidentiæ opera, hoc quoque aliquis, vt dignum admiratione suspexerit. Non enim ex vna causa ventos aut inuenit, aut per diuersa disposuit: sed primùm vt aëra non finerent pigrescere, sed assidua vexatione vtilem redderent vi-

talemque tracturis. Deinde vt imbres terris subministrarent, iidémque nimios compescerent. Nam modò adducunt nubes, modò diducunt, vt per totum orbem pluuiæ diuidi possent. In Italiam Auster impellit, Aquilo in Africam reiicit: Etesiæ non patiuntur apud nos nubes consistere. Iidem totam Indiam & Æthiopiam continuis per id tempus aquis irrigant. Quid, quod fruges percipi non possunt, nisi flatu superuacua admixta ferendis ventilarentur, nisi esset quod segetem excitaret, & latentem frugem ruptis velamentis suis, quæ folliculos agricolæ vocant, adaperiret. Quid, quod omnibus inter se populis commercium dedit, & gentes dissipatas locis miscuit? Ingens naturæ beneficium, si illud in iniuriam suam non vertat hominum furor. Nunc quod de Cæsare olim maiore vulgò dictitatum est, & à Tito Liuio positum, in incerto esse, vtrum illum magis nasci Reip. profuerit, an non nasci, dici etiam de ventis potest: adeò quicquid ex illis vtile & necessarium est, non potest his repensari, quæ in perniciem suam generis humani dementia excogitat. Sed non ideo non sunt ista naturâ suâ bona, si vitio malè vtentium nocent. Nimirum in hoc prouidentia, ac dispositor ille mundi Deus, aëra ventis exercendum dedit, & illos ab omni parte, ne quid esset situ squalidum, effudit: non vt nos classes partem freti occupaturas compleremus milite armato, & hostem in mari aut post mare inquireremus. Quæ nos dementia exagitat, & in mutuum compellit exitium? Vela ventis damus bellum petituri, & periclitamur periculi causa. Incertam fortunam experimur, vim tempestatum nulla ope humana superabilem, mortem sine spe sepulturæ. Non tanti, si ad pacem per ista veheremur. Nunc autem cùm euaserimus tot scopulos latentes, & insidias vadosi maris: cùm effugerimus procellosos desuper montes, in quos præceps nauigantes ventus impingit: cum inuolutos nubilo dies, & nimbis ac tonitruis horrendas noctes, cùm turbinibus diuulsa nauigia: quis erit huius laboris ac metus fructus? quis nos fessos tot malis portus excipiet? Bellum scilicet & obuius in litore hostis, & trucidandæ gentes tractura magna ex parte victorem, & antiquarum vrbium flamma. Quid in arma cogimus populos? Quid exercitus scribimus, directuros aciem in mediis fluctibus? Quid maria inquietamus? Parum videlicet ad mortes nostras terra latè patet. Nimis delicatè fortuna nos tractat. Nimis dura dedit nobis corpora, felicem valetudinem. Non depopulatur nos casus incurrens. Emetiri cuique annos suos ex commodo licet, & ad senectutem decurrere. Itaque eamus in pelagus, & vocemus in nos fata cessantia. Miseri, quid quæritis? mortem, quæ vbique superest? Petet illa vos & ex lectulo, sed vbique innocentes petat: occupabit vos in vestra domo, sed occupet nullum molientes malum. Hoc verò qui-

quid aliud quis dixerit, quam insaniam, circumferre pericula, & ruere in ignotos, iratum sine iniuria, occurrentia deuastantem, ac ferarum more occidere quem non oderis? Illis tamen in vltionem, aut ex fame morsus est: nos sine vlla parsimonia nostri alienique sanguinis, mouemus maria; & nauigia deducimus, salutem committimus fluctibus, secundos optamus ventos, quorum felicitas est ad bella perferri. Quousque nos malos mala nostra rapuere? Parum est, intra orbem suum furere. Sic Persarum rex stolidissimus in Græciam traiicit, quam exercitus non vincet, cum impleuerit. Sic Alexander vlterior Bactris & Indis volet quærere quid sit vltra magnum mare. & indignabitur aliquid esse vltimum sibi. Sic Parthis auaritia Crassum dabit. Non horrebit reuocantis diras tribuni, non tempestates longissimi maris, non circa Euphratem præsaga fulmina, & deos resistentes: per hominum deorúmq. iras ad aurum ibitur. Ergo non immerito quis dixerit, rerum naturam melius actuřam fuisse nobiscum, si ventos flare vetuisset, & inhibito discursu furentium, in sua quemque terra stare iussisset. Si nihil aliud, certe suo quisque tantum ac suorum malo nasceretur. Nunc parum vt domestica externis quoque laborandum est. Nulla terra tam longè remota est, quæ non mittere aliquò suum malum possit. Vnde scio an nunc aliquis magnæ gentis in abdito dominus, fortunæ indulgentia tumens, non contineat intra terminos arma, an paret classes ignota moliens? Vnde scio hic mihi, an ille ventus bellum inuehet? Magna pars erat pacis humanæ, maria præcludi. Non tamen (vt paulo ante dicebam) queri possumus de auctore nostri Deo, si beneficia eius corrumpimus, & vt essent contraria, efficimus. Dedit ille ventos ad custodiendam cæli terrarúmque temperiem, ad euocandas supprimendásque aquas, ad alendos satorum atque arborum fructus: quos ad maturitatem cum aliis causis adducit ipsa iactatio, attrahens cibum in summa, & ne torpeat, promouens. Dedit ventos ad vlteriora noscenda. fuisset enim imperitum animal, & sine magna experientia rerum homo, si circumscriberetur natalis soli fine. Dedit ventos, vt commoda cuiusque regionis fierent communia, non vt legiones, equitémque gestarent, nec vt perniciosa gentibus arma transueherent. Si beneficia naturæ, vtentium prauitate perpendimus, nihil non nostro malo accepimus. Cui videre expedit? Cui loqui? Cui non vita tormentũ est? Nihil inuenies tã manifestæ vtilitatis, quod non in cõtrariũ transferat culpa. Sic ventos quoq. natura bonos futuros inuenerat: ipsi illos contrarios fecimus. Omnes in aliquod nos malũ ducunt. Non eadem est his & illis causa soluẽdi: sed iusta nulli. Diuersis enim irritamentis ad tentandũ iter impellimur. Itaq. alicui vitio nauigatur. Egregiè Plato dicit, qui nobis circa exitum iam testium loco dandus est, minima esse quæ-

bo mi-

homines emant vita. Immo, Lucili carissime, si bene furorem illorum æstimaueris, id est nostrum, (in eadem enim turba volutamur) magis ridebis, cùm cogitaueris vita parari ea in quibus vita consumitur.

LIBER SEXTVS;

In quo de terræmotu agitur.

CAP. I.

Pompeios, celebrem Campaniæ vrbem, in quam ab altera parte Surrentinum Sabianúmque litur, ab altera Herculanense conueniunt, maréque ex aperto conductum amœno sinu cingit, desedisse terræmotu, vexatis quæcumque adiacebant regionibus, Lucili virorum optime, audiuimus: & quidem diebus hibernis: quos vacare à tali periculo maiores nostri solebant promittere. Nonis Febr. fuit motus hic, Regulo & Virginio consulibus, qui Campaniam nunquam securam huius mali, indemnem tamen, & toties defunctam metu, magna strage vastauit. Nam & Herculanensis oppidi pars ruit, dubiéque stant etiam quæ relicta sunt. Et Nucerinorum colonia, vt sine clade, ita non sine querela est. Neapolis quoque priuatim multa, publicè nihil amisit, leuiter ingenti malo perstricta. Villæ verò præruptæ passim sine iniuria tremuere. Adiiciunt his sexcentarum ouium gregem exanimatum, & diuisas statuas: motæ post hoc mentis aliquos atque impotes sui errasse. Quorum vt causas excutiamus, & propositi operis contextus exigit, & ipse in hoc tempus congruens casus. Quærenda sunt trepidis solatia, & demendus ingens timor. Quid enim cuiquam satis tutum videri potest, si mundus ipse concutitur, & partes eius solidissimæ labant? Si quod vnum immobile est in illo fixúmque, vt cuncta in se intenta sustineat, fluctuat? Si, quod proprium habet terra, perdidit, stare: vbi tandem resident metus nostri? Quod corpora receptaculum inuenient? quo solicita confugient, si ab imo metus nascitur, & funditus trahitur? Consternatio omnium est, vbi tecta crepuere, & ruina signum dedit: tunc præceps quisque se proripit, & penates suos deserit, ac se publico credit. Quam latebram prospicimus, quod auxilium, si orbis ipse ruinas agitet? si hoc, quod nos tuetur ac sustinet, supra quod vrbes sitæ sunt, quod fundamentum quidam orbis esse dixerunt, discedit ac titubat? Quid ibi esse

non

non dico auxilii, sed solatii potest, vbi timor fugam perdidit? Quid est, inquam, satis munitum? Quid ad tutelam alterius, ac tui firmum? Hostem muro repellam: præruptæ altitudinis castella, vel magnos exercitus difficultate aditus morabuntur. A tempestate nos vindicant portus. Nimborum vim effusam, & sine fine cadentes aquas tecta propellunt: fugientes non sequitur incendium: aduersus tonitrua & minas cæli, subterraneæ domus, & defossi in altum specus, remedia sunt. Ignis ille cælestis non transuerberat terram, sed exiguo eius obiectu retunditur. In pestilentia mutare sedes licet. Nullum malum sine effugio est. Nunquam fulmina populos perusserunt. Pestilens cælum exhausit vrbes, non abstulit. Hoc malum latissimè patet, ineuitabile, auidum, publicè noxium. Non enim domos solùm, aut familias, aut vrbes singulas haurit, sed gentes totas, regionésque submergit: & modò ruinis operit, modò in altam voraginem condit: ac ne id quidem relinquit, ex quo appareat, quod non est, saltem fuisse, sed supra nobilissimas vrbes, sine vllo vestigio prioris habitus, solum extenditur. Nec desunt qui hoc genus mortis magis timeant, quo in abruptum cum sedibus suis eunt, & è viuorum numero viui auferuntur: tanquam non omne fatum ad eundem terminum veniat. Hoc habet inter cetera iustitiæ suæ natura præcipuum, quòd cùm ad exitum ventum est, omnes in æquo sumus. Nihil itaque interest, vtrùm me lapis vnus elidat, an monte toto premar: vtrum supra me domus vnius onus veniat, & sub exiguo eius tumulo ac puluere expirem, an totum caput meum terrarum orbis abscondat: in luce hunc & in aperto spiritum reddam, an in vasto terrarum dehiscentium sinu: solus in illud profundum, an cum magno comitatu populorum concidentium ferar. Nihil interest mea, quantus circa mortem meam tumultus sit: ipsa vbique tantundem est. Proinde magnum sumamus animum, aduersus illam cladem, quæ nec euitari, nec prouiderè potest. Desinamus audire istos, qui Campaniæ renuntiauere, quique post hunc casum emigrauerunt, negantq. se vnquam ipsam regionem accessuros. quis enim illis promittit meliore fundamento hoc aut illud solum stare? Omnia eiusdem sortis sunt, & si nondum mota, tamen mobilia: hunc fortasse in quo securius consistis locum, hæc nox, aut hic ante noctem dies scindet. Vnde scies an melior eorum locorum condicio sit, in quibus iam vires suas fortuna consumpsit, & quæ in futurum ruina sua fulta sunt? Erramus enim, si vllam terrarum partem exceptam immunémque ab hoc periculo credimus. Omnes sub eadem iacent lege. Nihil ita, vt immobile esset, natura concepit. alia temporibus aliis cadunt. Et quemadmodum in vrbibus magnis, nunc hæc domus, nunc illa suspenditur: ita in hoc orbe terrarum nunc hæc pars facit vitium, nunc illa. Tyros aliquando infamis ruinis fuit. Asia

Alia duodecim vrbes simul perdidit. Anno priore Achaiam & Macedoniam, quæcunque est ista vis mali quæ incurrit, nunc Campaniam læsit. Circuit fatum, & si quid diu præteriit, repetit. Quædam rarius sollicitat, sæpius quædam. Nihil immune esse & innoxium sinit. Non homines tantùm, qui breuis & caduca res nascimur, vrbes oræque terrarum & litora, & ipsum mare in seruitutem fati venit. Nos tamen nobis permansura promittimus bona fortunæ, & felicitatem, cuius ex omnibus rebus humanis velocissima est leuitas, habituram in aliquo pondus ac moram credimus. Et perpetua sibi omnia promittentibus in mentem non venit, idipsum, supra quod stamus, stabile non esse. Neque enim Campaniæ istud aut Achaiæ, sed omnis soli vitium est, malè cohærere, & ex causis pluribus resolui, & summam manere, partibus ruere.

CAP. II. QVID ago? Solatium aduersus pericula dare promiseram: ecce vndique timenda denuntio. Nego quicquam esse quietis æternæ: quod & perire non possit, & perdere. Ego verò hoc ipsum solatii loco pono, & quidem valentissimi: quandoquidem sine remedio timor stultus est, ratio terrorem prudentibus excutit, imperitis fit magna ex desperatione securitas. Hoc itaque generi humano dictum puta, quod illis subita captiuitate inter ignes & hostem stupentibus dictum est:

Vna salus victis, nullam sperare salutem.

Si vultis nihil timere, cogitate omnia esse timenda: circumspicite quàm leuibus causis discutiamur. Non cibus nobis, non humor, non vigilia, non somnus, sine mensura quadam salubria sunt. Iam intelligitis nugatoria esse nostra, & imbecilla corpuscula, fluida, non magna molitione perdenda. Sine dubio id vnum periculi satis esset, quòd tremunt terræ, quòd subito dissipantur, ac superposita deducunt. Magni se æstimat qui fulmina & motus terrarum hiatúsque formidat: vult ille imbecillitatis suæ conscius timere pituitam: ita videlicet nati sumus: tam felicia sortiti membra, & in hanc magnitudinem creuimus, & ob hoc nisi mundi partibus motis, nisi cælum intonuerit, nisi terra subsederit, perire non possumus. Vnguiculi nos, & ne totius quidem dolor, sed aliqua à latere eius scissura conficit: & ego timeam terras trementes, quem crassior saliua suffocat? Ego extimescam emotum sedibus suis mare, & ne æstus, maiore quàm solet cursu, plus aquarum trahens superueniat, cùm quosdam strangulauerit potio, malè lapsa per fauces? Quàm stultum est, mare horrere: cùm scias, stillicidio perire te posse? Nullum est maius solatium mortis, quàm ipsa mortalitas: Nullum autem omnium istorum quæ extrinsecus terrent, quàm quòd innumerabilia pericula in ipso sinu sunt. Quid enim dementius, quàm ad tonitrua succidere, & sub terram correpere fulminum metu? Quid stultius, quàm timere nutationem aut subditos montium lapsus, & irruptiones maris extra litus eiecti:

erectis: cùm mors vbique præsto sit, & vndique occurrat: nihilque sit tam exiguum, quod non in perniciem generis humani satis valeat? Adeò non debent nos ista confundere, tanquam plus in se mali habeant, quàm vulgaris mors: vt contrà, cùm sit necessarium è vita exire, & aliquando emittere animam, maiore perire ratione iuuet. Necesse est mori vbicunque, quandoque. Stet licet ista humus, & se teneat suis finibus, nec vlla iactetur iniuria: supra me quandoque erit. Interest ergo, illam ego mihi, an ipsa se mihi imponat? Diducitur ingenti potentia nescio cuius mali: rumpitur, & me in immensam altitudinem abducit. Quid porrò? Mors leuior in plano est? Quid habeo quod querar, si rerum natura non me vult iacére in ignobili loco? si mihi iniicit sui partem? Egregiè Vagellius meus in illo inclyto carmine:

Si cadendum est, inquit, *mihi, cælo cecidisse velim.*

Idem licet dicere: Si cadendum est, cadam orbe concusso, non quia fas est optare publicam cladem, sed quia ingens mortis solatium est, terram quandoque videre mortalem.

CAP. III. ILLVD quoque proderit præsumere animo, nihil horum deos facere: nec ira numinum, aut cælum concuti aut terram. Suas ista causas habent: nec ex imperio sæuiunt, sed ex quibusdam vitiis, vt corpora nostra, turbantur: & tunc, cum facere videntur iniuriam, accipiunt. Nobis autem ignorantibus verum, omnia terribilia sunt: utpote quorum metum raritas auget. Leuius accidunt familiaria: ex insolito formido est maior. Quare autem quicquam nobis insolitum est? quia naturam oculis, non ratione comprehendimus: nec cogitamus quid illa facere possit, sed tantùm quid fecerit. Damus itaque huius negligentiæ pœnas, tanquam nouis territi: cùm illa non sint noua, sed insolita. Quid ergo? Non religionem incutit mentibus, & quidem publicè, siue deficere sol visus est, siue luna, cuius obscuratio frequentior, aut parte sui, aut tota delituit? Longéque magis illæ actæ in transuersum faces, & cæli magna pars ardens, & crinita sidera, & plures solis orbes, & stellæ per diem visæ, subitíque transcursus ignium, multam post se lucem trahentium? nihil horum sine timore miramur: & cum timendi sit causa, nescire, non est tanti scire, ne timeas? Quãto satius est, causas inquirere, & quidem toto in hoc intentum animo? Neque enim illo quicquam inueniri dignius potest, cui se non tantùm commodet, sed impendat.

CAP. IV. QVAERAMVS ergo, quid sit quod terram ab infimo moueat, quid tanti molem corporis impellat, quid sit illa valentius, quid tantum onus vi sua labefactet: cur modo tremat, modo luxata subsidat, nũc in partes diuisa discedat: & alias interuallum ruinæ suæ diu seruet, alias cito comprimat: nunc amnes magnitudinis notæ conuertat introrsus, nunc nouos exprimat: aperiat aliquando aquarum calentium

venas,

venas, aliquando refrigeret: ignésque nonnunquam per aliquod ignotum antea montis aut rupis foramen emittat, aliquando notos, & per sæcula nobiles comprimat. Mille miracula mouet, faciémque mutat locis, & defert montes, subrigit plana, valles extuberat, nouas in profundo insulas erigit. Hæc ex quibus causis accidant, digna res est excuti. Quod, inquis, erit pretium operæ? quo nullum maius est, nosse naturam. Neque enim quicquam habet in se huius materiæ tractatio pulchrius, cùm multa habeat futura vsui, quàm quòd hominem magnificentia sui detinet: nec mercede, sed miraculo colitur. Inspiciamus ergo quid sit propter quod accidant hæc: quorum est adeo mihi dulcis inspectatio, vt quamuis aliquando de motu terrarum volumen iuuenis ediderim, tamen tentare me voluerim, & experiri an ætas aliquid nobis aut ad scientiam, aut certè ad diligentiam adiecerit.

CAP. V. CAVSAM qua terra concutitur, alii in aqua esse, alii in ignibus, alii in ipsa terra, alii in spiritu putauere: alii in pluribus, alii in omnibus his. Quidam liquere ipsis aliquam ex istis causam esse dixerunt: sed non liquere, quæ esset. Nunc singula persequamur. Illud ante omnia mihi dicendum est, opiniones veterum parum exactas esse, & rudes. Circa verum adhuc errabatur. Noua omnia erant primò tentantibus: pòst eadem illa limata sunt: & si quid inuentum est, illis nihilominus referri debet acceptum. Magni animi res fuit, rerum naturæ latebras dimouere, nec contentum exteriori eius conspectu, introspicere, & in deorum secreta descendere. Plurimum ad inueniendum contulit, qui sperauit posse reperiri. Cum excusatione itaque veteres audiendi sunt. Nulla res consummata est, dum incipit. Nec in hac tantùm re omnium maxima atque inuolutissima, in qua etiam cùm multum actum erit, omnis tamen ætas quod agat inueniet: sed in omni alio negotio, longè semper à perfecto fuere principia.

CAP. VI. IN aqua causam esse, nec ab vno dictum est, nec vno modo. Thales Milesius totam terram subiecto iudicat humore portari & innatare: siue illud Oceanum vocas, siue magnum mare, siue alterius naturæ, simplicem adhuc aquam & humidum elementum. Hac, inquit, vnda sustinetur orbis, velut aliquod grande nauigium, & graue his aquis quas premit. Superuacuum est reddere causas, propter quas existimat, grauissimam partem mundi non posse spiritu tam tenui fugacique gestari: non enim nunc de situ terrarum, sed de motu agitur. Illud argumenti loco ponit, aquas esse in causa quibus hic orbis agitatur, quod in omni maiore motu erumpunt ferè noui fontes: sicut in nauigiis quoque euenit, vt si inclinata sunt, & abiêre in latus, aquam sorbeant, quæ in omni onere eorum, quæ vehit, si immodicè depressa sunt, aut superfunditur, aut certè dextra sinistráque solito magis surgit. Hanc opinionem falsam esse, non

non est diu colligendum. Nam si terram aqua sustineret, tota aliquando concuteretur, semper moueretur: nec agitari illam miraremur, sed manere. Tum tota concuteretur, non ex parte: nunquam enim nauis dimidia iactatur. nunc verò non terrarum vniuersarum, sed ex parte motus est. Quomodo ergo fieri potest, vt quod totum vehitur, totum non agitetur, si id quo vehitur, agitatum est? At quare aquæ erumpunt? Primùm omnium sæpe tremuit terra, & nihil humoris noui fluxit. Deinde si ex hac causa vnda prorumperet, à lateribus terræ circumfunderetur: sicut in fluminibus ac mari videmus accidere, vt incrementum aquarum, quoties nauigia desidunt, in lateribus maximè appareat. Ad vltimum non tam exigua fieret quàm dicit eruptio, nec velut per rimam sentina subreperet, sed fieret ingens inundatio, vt ex infinito liquore, & ferente vniuersa.

CAP. VII. QVIDAM motum terrarum aquæ imputauere: sed non ex eadem causa. Per omnem, inquiunt, terram, multa aquarum genera decurrunt. Alicubi perpetui amnes, quorum nauigabilis etiam sine adiutorio imbrium magnitudo est. Hinc Nilus per æstatem ingentes aquas inuehit. Hinc qui medius inter pacata & hostilia fluit Danubius ac Rhenus, alter Sarmaticos impetus cohibens, & Europam Asiámque determinans, alter Germanos, auidam gentem belli repellens. Adijce nunc patentissimos lacus, & stagna populis inter se ignotis circumdata: & inluctabiles nauigio paludes, nec ipsis quidem inter se peruias, quibus incoluntur. Deinde tot fontes, tot capita fluminum, subitos & ex occulto amnes vomentia. Tot deinde ad tempus collectos torrentium impetus, quorum vires quam repentinæ, quam breues! Omnis hæc aquarum, etiam intra terram, natura faciésque est. Illic quoque aliæ vasto cursu deferuntur, & in præceps volutæ cadunt: aliæ languidiores in vadis refunduntur, & leniter ac quietè fluunt. Quis autem neget, vastis illas receptaculis concipi, & cessare multis inertes locis? Non est diu probandum, ibi multas aquas esse, vbi omnes sunt. Neque enim sufficeret tellus ad tot flumina edenda, nisi ex reposito multóque funderet. Si hoc verum est, necesse est aliquando illic amnis excrescat, & relictis ripis violentus in obstantia incurrat. Sic fiet motus alicuius partis, in quam flumen impetum dedit, & quam donec decrescat verberabit. Potest fieri, vt aliquam regionem riuus affluens exedat, ac secum trahat aliquam molem: qua lapsa, superposita quatiantur. Iam verò nimis oculis permittit, nec vltra illos scit producere animum, qui non credit esse in abscondito terræ sinus maris vasti. Nec enim video, quid prohibeat vel obstet, quo minus illic habeatur aliquod etiam in abscondito litus, & per occultos aditus receptum mare, quod illic quoque tantumdem loci tenet, aut fortassis hoc amplius, quod superiora cum tot animalibus erant diuidenda: abstrusa enim, & sine possessore deserta, libe-

non est diu colligendum. Nam si terram aqua sustineret, tota aliquando concuteretur, semper moueretur: nec agitari illam miraremur, sed manere. Tum tota concuteretur, non ex parte: nunquam enim nauis dimidia iactatur. nunc verò non terrarum vniuersarum, sed ex parte motus est. Quomodo ergo fieri potest, vt quod totum vehitur, totum non agitetur, si id quo vehitur, agitatum est? At quare aquæ erumpunt? Primùm omnium sæpe tremuit terra, & nihil humoris noui fluxit. Deinde si ex hac causa vnda prorumperet, à lateribus terræ circumfunderetur: sicut in fluminibus ac mari videmus accidere, vt incrementum aquarum, quoties nauigia desidunt, in lateribus maximè appareat. Ad vltimum non tam exigua fieret quàm dicit eruptio, nec velut per rimam sentina subreperet, sed fieret ingens inundatio, vt ex infinito liquore, & ferente vniuersa.

CAP. VII. QVIDAM motum terrarum aquæ imputauere: sed non ex eadem causa. Per omnem, inquiunt, terram, multa aquarum genera decurrunt. Alicubi perpetui amnes, quorum nauigabilis etiam sine adiutorio imbrium magnitudo est. Hinc Nilus per æstatem ingentes aquas inuehit. Hinc qui medius inter pacata & hostilia fluit Danubius ac Rhenus, alter Sarmaticos impetus cohibens, & Europam Asiámque disterminans, alter Germanos, auidam gentem belli repellens. Adijce nunc patentissimos lacus, & stagna populis inter se ignotis circumdata: & ineluctabiles nauigio paludes, nec ipsis quidem inter se peruias, quibus incoluntur. Deinde tot fontes, tot capita fluminum, subitos & ex occulto amnes vomentia. Tot deinde ad tempus collectos torrentium impetus, quorum vires quàm repentinæ, quam breues! Omnis hæc aquarum, etiam intra terram, natura faciésque est. Illic quoque aliæ vasto cursu deferuntur, & in præceps volutæ cadunt: aliæ languidiores in vadis refunduntur, & leniter ac quietè fluunt. Quis autem neget, vastis illas receptaculis concipi, & cessare multis inertes locis? Non est diu probandum, ibi multas aquas esse, vbi omnes sunt. Neque enim sufficeret tellus ad tot flumina edenda, nisi ex reposito multóque funderet. Si hoc verum est, necesse est aliquando illic amnis excrescat, & relictis ripis violentus in obstantia incurrat. Sic fiet motus alicuius partis, in quam flumen impetum dedit, & quam donec decrescat verberabit. Potest fieri, vt aliquam regionem riuus affluens exedat, ac secum trahat aliquam molem: qua lapsa, superposita quatiantur. Iam verò nimis oculis permittit, nec vltra illos scit producere animum, qui non credit esse in abscondito terræ sinus maris vasti. Nec enim video, quid prohibeat vel obstet, quo minus illic habeatur aliquod etiam in abscondito litus, & per occultos aditus receptum mare, quod illic quoque tantumdem loci tenet, aut fortassis hoc amplius, quod superiora cum tot animalibus erant diuidenda: abstrusa enim, & sine possessore deserta, libe-

liberius vndis vacant. Quas quis vetat illic fluctuare, & ventis, quos omne interuallum terrarum, & omnis aër creat, impelli? Potest ergo maior solito exorta tempestas, aliquam partem terrarum impulsam vehementiùs mouere. Nam apud nos quoque multa, quæ procul à mari fuerant, subito eius accessu vapulauere, & villas in conspectu collocatas, fluctus, qui longè audiebatur, inuasit. Illic quoque potest accedere ac decedere pelagus infernum: quorum neutrum fit sine motu superstantium.

CAP. VIII. NON quidem existimo diu te hæsitaturum, an credas esse subterraneos amnes & mare absconditum. Vnde enim ista prorumpunt, vnde ad nos veniunt, nisi quòd origo humoris inclusa est? Age cùm vides interruptum Tigrim in medio itineris siccari, & non vniuersum auerti, sed paulatim, non apparentibus damnis, minui primum, deinde consumi: quò illum putas abire, nisi in obscura terrarum: vtique cùm videas emergere iterum, non minorem eo, qui prior fluxerat. Quid cùm vides Alpheum celebratum poëtis, in Achaia mergi, & in Sicilia rursus transiecto mari effundere amœnissimum fontem Arethusam? Nescis autem, inter opiniones, quibus narratur Nili æstiua inundatio, & hanc esse, à terra illum erumpere, & augeri non supernis aquis, sed ex intimo redditis? Ego quidem centuriones duos, quos Nero Cæsar, vt aliarum virtutum, ita veritatis in primis amantissimus, ad inuestigandum caput Nili miserat, audiui narrantes, longum illos iter peregisse, cùm à Rege Æthiopiæ instructi auxilio, commendatique proximis regibus, penetrassent: Ad vlteriora quidem, aiebant, peruenimus, ad immensas paludes, quarum exitum nec incolæ nouerant, nec sperare quisquam potest: ita implicitæ aquis herbæ sunt, & aquæ nec pediti eluctabiles, nec nauigio, quod nisi paruum & vnius capax, limosa & obsita palus non ferat. Ibi, inquit, vidimus duas petras, ex quibus ingens vis fluminis excidebat. Sed siue caput illa, siue accessio est Nili, siue tunc nascitur, siue in terras ex priore recepta cursu redit: nonne tu credis illam, quicquid est, ex magno terrarum lacu ascendere? Habeant enim oportet pluribus locis sparsum humorem, & in imo coactum, vt eructare tanto impetu possint.

CAP. IX. IGNEM causam motus quidam, & quidem non eandem iudicant: imprimis Anaxagoras, qui existimat, simili penè ex causa & aëra concuti & terram, cùm in inferiore parte spiritus crassum aëra, & in nubes coactum, eadem vi qua apud nos quoque nubila frangi solent, rumpit, & ignis ex hoc collisu nubium, cursúque elisi aëris, emicuit. Hic ipse in obuia incurrit, exitum quærens, ac diuellit repugnantia: donec per angusta aut nactus est viam exeundi ad cælum, aut vi atque iniuria fecit. Alii in igne causam quidem esse, sed non ob hoc, iudicant: sed quia pluribus obrutus locis ardeat, & proxima quæque consumat. Quæ si quando exesa

cecide-

occiderint, tunc sequi motum earum partium, quæ subiectis adminiculis destitutæ labant, donec corruere: nullo occurrente, quod onus exciperet. Tunc chasmata, tunc hiatus vasti aperiuntur: aut cùm diu nutauere, super ea se, quæ supersunt stántque, componunt. Hoc apud nos quoque videmus accidere, quoties incendio pars ciuitatis laborat, cùm exustæ trabes sunt, aut corrupta quæ superioribus firmamentum dabant: tunc diu agitata fastigia concidunt, & tam diu differuntur atque incerta sunt, donec in solido resederunt.

CAP. X. Anaximenes ait, terram ipsam sibi esse causam motus, nec extrinsecus incurrere, quod illam impellat: sed intra ipsam & ex ipsa quasdam partes eius decidere, quas aut humor soluerit, aut ignis exederit, aut spiritus violentia excusserit. Sed his quoque cessantibus non deesse, propter quod aliquid abscedat aut reuellatur. Nam primum omnia vetustate labuntur, nec quicquam tutum à senectute est. Hæc solida quoque & magni roboris carpit. Itaque quemadmodum in ædificiis veteribus quædam non percussa, tamen decidunt, cùm plus ponderis habuere quàm virium: ita in hoc vniuerso terræ corpore euenit, vt partes eius vetustate soluantur, solutæ cadant, & tremorem superioribus afferant: primùm dum abscedunt (nihil enim vtique magnum sine motu ceitur, cui hæsit, abscinditur) deinde cùm deciderunt, solido exceptæ resiliant, pilæ more, quæ cùm cecidit exultat, ac sæpius pellitur, toties à solo in nouum impetum missa. Si verò in stagnantibus aquis delata sunt, hic ipse casus vicina concutit fluctu, quem subitum vastúmque illisum ex alto pondus eiicit.

CAP. XI. QVIDAM ignibus quidem assignant hunc tremorem, sed aliter. Nam cùm pluribus locis ferueant, necesse est ingentem vaporem sine exitu voluant, qui vi sua spiritum intendit: & si acrius institit, opposita diffundit: si vero remissior fuit, nihil amplius quàm mouet. Videmus aquam spumare, igne subiecto. Quod in hac aqua facit inclusa & angusta, multo magis illum facere credamus, cùm violentus ac vastus ingentes aquas excitat. Tunc ille vaporatione inundantium aquarum, quicquid pulsauerit, agitat.

CAP. XII. SPIRITVM esse qui moueat, & plurimis & maximis auctoribus placet. Archelaus antiquitatis diligens, ait ita: Venti in côcaua terrarum deferuntur: deinde vbi iam omnia spatia plena sunt, & in quãtum aer potuit densatus est, is qui superuenit spiritus, priorem premit & elidit, ac frequentibus plagis primò cogit, deinde perturbat. Tunc ille quærens locum, omnes angustias dimouet, & claustra sua conatur effringere. Sic euenit vt terræ, spiritu luctante, & fugam quærente, moueantur. Itaque cùm terræ motus futurus est, præcedit aëris tranquillitas & quies: videlicet, quia vis spiritus quæ concitare ventos solet, in inferna sede detinetur. Nunc quoq. cùm hic motus in Campania fuit,

ventis, quos nihil aliud quis quàm animam vocauerit, peruium est. Hæc duo alicubi cōcurrunt, alicubi consistunt. Sed quēadmodum in corpore nostro, dum bona valetudo est, venarū quoque imperturbata mobilitas modum seruat; vbi aliquid aduersi est, micat crebrius, & suspiria atque anhelitus, laborantis ac fessi signa sunt: ita terræ quoque, dum illis positio naturalis est, inconcussæ manent: Cùm aliquid peccatur, tunc velut ægri corporis motus est, spiritu illo qui modestius perfluebat, ictu vehementius, & quassante venas suas: nec, vt illi paulo ante dicebant, quibus animal placet esse terram. nam si hoc est, quemadmodum animal, tota vexationem sentiet. Neque enim in nobis febris alias partes moderatius impellit, sed per omnes pari æqualitate discurrit. Vide ergo nunquid intret in illam spiritus ex circumfuso aëre: qui quandiu habet exitum, sine iniuria labitur: si offendit aliquid, & incidit quod viam claudat, tunc oneratur primò infundente se à tergo aëre. Deinde per aliquam rimam malignè fugit, & hoc acriùs fertur, quo angustiùs. Id sine pugna non potest fieri, nec pugna sine motu. At si nec rimam quidem per quam effluat inuenit, conglobatus illic furit, & huc atque illo circumagitur, aliáque deiicit, alia intercidit: cùm tenuissimus, idémq. fortissimus, & irrepat quamuis in obstructa, & quicquid intrauit, vi sua diducat & dissipet: tunc terra iactatur. Aut enim natura vento locum dedit, aut cùm dedit, in ipsam, qua illum emisit, cauernam fundamento spoliata consîdit.

CAP. XV. QVIDAM ita existimant. Terra multis locis perforata est, nec tantum primos illos aditus habet, quos velut spiramenta ab initio sui recepit, sed multos illi casus imposuit. Alicubi diduxit, quicquid superne terreni erat, aqua: alia torrentes excedere, alia æstibus magnis dirupta patuere. Per hæc interualla intrat spiritus: quem si inclusit mare, & adegit, nec fluctus retro abire permisit, tunc ille exitu simul reditúque præcluso, voluntatur. Et quia in rectum non potest tendere, quod illi naturale est, in sublime se intendit, & terram prementem reuerberat.

CAP. XVI. ETIAMNVM dicendum est, quod plerisque auctoribus placet, & in quo fortasse fiet dissensio. Non esse terram sine spiritu, palam est. Non tantum illo dico, quo se tenet, ac partes sui iungit, qui inest etiam saxis mortuisque corporibus, sed illo dico vitali, & vegeto, & alente omnia. Hunc nisi haberet, quomodo tot arbustis spiritum infunderet, non aliunde viuentibus, & tot satis? Quemadmodum tam diuersas radices aliter atque aliter in se mersas foueret, quasdam summa receptas parte, quasdam altius tractas, nisi multum haberet animæ, tam multa, tam varia generantis, & haustu atque alimento suo educantis? Leuibus adhuc argumentis ago.

 Totum

Totum hoc cælum, quod igneus æther, mundi summa pars claudit, omnes hæ stellæ, quarum iniri non potest numerus, omnis hic cælestium cœtus, & (vt alia præteream) hic tam prope à nobis agens cursum sol, omni terrarum ambitu non semel maior, alimentum ex terreno trahunt, & inter se partiuntur: nec vllo alio scilicet, quam halitu terrarum sustinentur. Hoc illis alimentum, hic pastus est. Non posset autem tam multa, tantaque, & se ipsa maiora, terra nutrire, nisi plena esset animæ, quam per diem & noctem ab omnibus partibus suis fundit. Fieri enim non potest, vt non multum illi supersit, ex qua tantum petitur ac sumitur, & ad tempus quidem, quo exeat, nascitur. Nec enim esset perennis illi copia suffectura in tot cælestia spiritus, nisi inuicem ista excurrerent, & in aliud alia soluerentur. Sed tamen necesse est abundet ac plena sit, & ex condito proferat. Non est ergo dubium, quin multum spiritus lateat intùs, & cæca sub terra spatia, aer latus obtineat. Quod si verum est, necesse est id sæpe moueatur, quod re mobilissima plenum est. Nunquid enim dubium esse potest cuiquam, quin nihil sit tam inquietum, quàm aer, & tam versabile & vagatione gaudens?

CAP. XVII. SEQVITVR ergo, vt naturam suam exerceat, & quod semper moueri vult, aliquando & alia moueat. Id quando fit? Cum illi cursus interdictus est. Nam quamdiu non impeditur, placidè fluit: cum offenditur & retinetur, insanit, & moras suas abrumpit, nõ aliter quàm ille poetæ

pontem indignatus Araxes.

Quamdiu illi facilis & liber est alueus, primas quasi aquas explicat. Vbi saxa manu vel casu illata pressêre venientẽ, tunc impetum mora quærit: & quo plura opposita sunt, plus inuenit virium. Omnis enim illa vnda quæ à tergo superuenit, & in se crescit, cùm onus suum sustinere nõpotuit, vim ruina parat, & prona cum his quæ iacebant fugit. Idem spiritu fit: qui quo valentior agiliorq. est, citius rapitur, & vehementius septum omne disturbat. Ex quo motus fit, scilicet eius partis sub qua pugnatum est. Quod dicitur, verum esse ex illo probatur: sæpe enim cùm terræ motus fuit, si modo pars eius aliqua dirupta est, inde vẽtus per multos dies fluxit: vt traditur factum eo terræ motu, quo Chalcis labo. rauit: quod apud Asclepiodotum inuenies, auditorem Posidonii, in ipsis Quæstionum naturalium causis. Inuenies & apud alios auctores, hiasse vno loco terram, & inde non exiguo tempore spirasse ventum: qui scilicet illud iter ipse sibi fecerat, per quod ferebatur.

CAP. XVIII. MAXIMA ergo causa est, propter quam terra moueatur, spiritus natura citus, & locum è loco mutans. Hic quãdiu impellitur, & in vacanti spatio latet, iacet innoxius, nec circumiectis molestus est. Vbi illũ extrinsecus superueniens causa sollicitat, compellitq. & in arctum agit, scilicet adhuc cedit tantum, & vaga-

vagatur. Vbi erepta discedendi facultas est, & vndique obsistitur, tunc

--magno cum murmure montis
Circum claustra fremit:

quæ diu pulsata conuellit ac iactat: eo acrior, quo cum valentiore mora luctatus est. Deinde cum circa perlustrauit omne quo tenebatur, nec potuit euadere, inde quo maximè impactus est, resilit: & aut per occulta diuiditur, ipso terræ motu raritate facta, aut per nouum vulnus emicuit. Ita eius vis tanta non potest cohiberi, nec ventum tenet vlla compages: soluit enim quodcunq; vinculum, & omne onus fert secum; infusúsque per minima, laxamentum sibi parat, indomita naturæ potentia liber, vtique concitatus, sibi ius suum vindicat. Spiritus verò inuicta res est: nihil enim erit quod

Luctantes ventos, tempestatesque sonoras
Imperio premat, ac vinclis & carcere frenet.

Sine dubio poetæ hunc voluerant videri carcerem, in quo sub terra clausi laterent. Sed hoc non intellexerunt, nec id quod clausum est, esse adhuc ventum: nec id quod ventus est, posse iam claudi. Nam quod in clauso est, quiescit, & aeris statio est. Omnis in fuga ventus est. Etiamnum & illud accedit his argumentis, per quod appareat, motum effici spiritu, quòd corpora quoq; nostra non aliter tremunt, quã si spiritũ aliqua causa conturbat: cùm timore contractus est, cũ senectute languescit, & venis torpentibus marcet, cùm frigore inhibetur, aut sub accessionem cursu suo deiicitur. Nam quamdiu sine iniuria perfluit, & ex more procedit, nullus est tremor corpori. Cùm aliquid occurrit quod inhibeat eius officium, tunc parum potens perferendis his quæ suo vigore tenebat, deficiens concutit, quicquid integer tulerat.

CAP. XIX. METRODORVM Chium necesse est audiamus, quod vult sententiæ loco dicentem. Non enim permitto mihi nec eas quidem opiniones præterire, quas improbo: cùm satius sit omnium copiam fieri, & quæ improbamus, damnare potiùs quàm præterire. Quid ergo dicit? Quomodo in dolio cantantis vox, per totum cum quadam discussione percurrit ac resonat, & tam leuiter mota, tamen circuit, non sine tactu eius tumultúque, quo inclusa est: sic speluncarum sub terra pendentium vastitas habet aëra suum: quem simul alius supernè incidens, percussit, agitat, nõ aliter quã illa, de quibus paulo ante retuli, inania indito clamore sonuerunt.

CAP. XX. VENIAMVS nunc ad eos qui omnia ista quæ retuli, in causa esse dixerunt, aut ex his plura. Democritus plura putat. Ait enim, motum aliquando spiritu fieri, aliquando aqua, aliquando vtroque: & id hoc modo prosequitur. Aliqua pars terræ cõcaua est, & in hãc aquæ magna vis cõfluit. Ex hac est aliquid tenue, & cæteris liquidius. Hoc cũ superueniẽte grauitate reiectũ est, terris illiditur, & illas

mouet. Nec enim fluctuari poteſt ſine motu eius, in quod impingitur. Etiamnum quod modò de ſpiritu dicebamus, de aqua quoque dicendum eſt. Vbi in vnum locum congeſta eſt, & capere ſe deſiit, aliquo incumbit, & primò viam pondere aperit, deinde impetu. Nec enim exire niſi per deuexum poteſt, diu incluſa: nec in directum cadere moderatè, aut ſine concuſſione eorum per quæ & in quæ cadit. Si vero cùm iam rapi cœperit, aliquo loco ſubſtitit, & illa vis fluminis in ſe reuoluta eſt, in continentem terram repellitur, & illam, qua parte maximè tendit, exagitat. Præterea aliquando madefacta tellus, liquore penitus accepto, altiùs ſidit, & fundus ipſe vitiatur: tunc ea pars premitur, in quam maximè aquarum vergentium pondus inclinat. Spiritus verò nonnunquam impellit vndas, & ſi vehementius inſtitit, eam ſcilicet terræ partem mouet, in quam coactas aquas intulit. Nonnunquam in cuncta itinera coniectus, & exitum quærens, mouet omnia: terra autem penetrabilis ventis eſt, & ſpiritus ſubtilior eſt quam vt poſſit excludi, & vehementior quàm vt ſuſtineri concitatus ac rapidus. Omnes iſtas eſſe poſſe cauſas Epicurus ait, pluréſque alias tentat: & alios, qui aliquid vnum ex iſtis eſſe affirmauerunt, corripit: cùm ſit arduum, de iis quæ coniectura ſequenda ſunt, aliquid certi promittere. Ergo, vt ait, poteſt terram mouere aqua, ſi partes aliquas eluit & abraſit, quibus deſiit poſſe extenuatis ſuſtineri, quod integris ferebatur. Poteſt terram mouere impreſſio ſpiritus. Fortaſſe enim aër extrinſecus, alio intrante aere, agitatur. Fortaſſe aliqua parte ſubito decidente percutitur, & inde motum capit. Fortaſſe aliqua parte terræ velut columnis quibuſdam ac pilis ſuſtinetur: quibus vitiatis ac recedentibus, tremit pondus impoſitum. Fortaſſe calida vis ſpiritus in ignem verſa, & fulmini ſimilis, cum magna ſtrage obſtantium fertur. Fortaſſe paluſtres & iacentes aquas aliquis flatus impellit, & inde aut ictus terram quatit, aut ſpiritus agitatio, ipſo motu creſcens, & ſe incitans, ab imo in ſumma vſque perfertur: nullam tamen illi placet cauſam motus eſſe maiorem, quàm ſpiritum.

CAP. XXI. NOBIS quoque placet, hunc ſpiritum eſſe, qui tanta poſſit conari, quo nihil eſt in rerum natura potentius, nihil acrius; ſine quo nec illa quidem, quæ vehementiſſima ſunt, valent. Ignem ſpiritus concitat: aquæ, ſi ventum detrahas, inertes ſunt. Tunc demum impetum ſumunt, cùm illas agit flatus: qui poteſt diſſipare magna ſpatia terrarum, & nouos montes ſubrectos extollere, & inſulas non antè viſas in medio mari ponere. Theraſiam noſtræ ætatis inſulam, ſpectantibus nautis in Aegæo mari enatam, quis dubitat quin in lucem ſpiritus vexerit? Duo genera ſunt (vt Poſidonio placet) quibus mouetur terra: vtrique nomen eſt proprium. Altera ſucuſſio eſt, cùm terra quatitur, & ſur-

& sursum ac deorsum mouetur: altera inclinatio, qua in latera nutat nauigii more. Ego & tertium illud existimo, quod nostro vocabulo signatum est: non enim sine causa Tremorem terræ dixere maiores, qui vtrique dissimilis est. nam nec succutiuntur tunc omnia, nec inclinantur, sed vibrantur. Res minimè in huiusmodi casu noxia, sicut longè perniciosior est inclinatio concussione. Nã nisi celeriter ex altera parte properabit motus, qui inclinata restituat, ruina necessariò sequitur. Cùm dissimiles ii motus inter se sint, causæ eorum diuersæ sunt.

CAP. XXII. PRIVS ergo de motu quatiente dicamus. Si quando magna onera per vices vehiculorum plurium tracta sunt, & rotæ maiore nisu in salebras inciderunt, terram concuti senties. Asclepiodotus tradit, cùm petra è latere montis abrupta cecidisset, ædificia vicina tremore collapsa. Idem sub terris fieri potest, vt ex his quæ impendent rupibus aliqua resoluta, magno pôdere ac sono in subiacentem cauernam cadat, eo vehementius quo aut plus ponderis habuit, aut venit altiùs. Et sic commouetur omne tectum cauatæ vallis. Nec tantùm pondere suo abscindi saxa credibile est, sed cùm flumina suprà ferantur, assiduus humor commissuras lapidis extenuat, & quotidie his ad quæ religatus est aufert, & illam (vt ita dicam) cutem qua continetur, abradit. Deinde longa per æuum diminutio vsque eò infirmat illa quæ quotidie attriuit, vt desinant esse oneri ferendo. Tunc saxa vasti ponderis decidunt, tunc illa præcipitata rupes, quicquid ab imo repercussit, non passura consistere, succutit. Et ruere omnia visa repente: vt ait Virgilius noster. Huius motus succutientis terras hæc erit causa. Ad alteram transeo.

CAP. XXIII. RARA terræ natura est, multumque habens vacui. per has raritates spiritus fertur: qui vbi maior influxit, nec emittitur, concutit terram. Hæc placet & aliis, vt paulo ante retuli, causa: si quid apud te profectura testium turba est. Hanc etiam Callisthenes probat, nõ contemptus vir. Fuit enim illi nobile ingenium, & furibundi regis impatiens. Hoc est Alexandri crimen æternum: quod nulla virtus, nulla bellorum felicitas redimet. Nam quoties quis dixerit: Occidit Persarum multa millia: opponetur, Et Callisthenem. Quoties dictum erit: Occidit Dariũ, penes quem tũc magnum regnum erat: opponetur, Et Callisthenem. Quoties dictum erit, Omnia Oceano tenus vicit, ipsum quoque tentauit nouis classibus, & imperiũ ex angulo Thraciæ vsque ad Orientis terminos protulit: dicetur, Sed Callisthenem occidit. Omnia licet antiqua ducum regumque exempla transierit, ex his quæ fecit nihil tam magnum erit, quàm scelus Callisthenes. Hic Callisthenes in libris quibus describit quemadmodum Helice

lice Burisque mersæ sint, quis illas casus in mare, vel in illas mare immiserit: dicit id quod in priore parte dictum est. Spiritus intrat terram per occulta foramina, quemadmodum vbique, ita & sub mari. Deinde cùm est obstructus ille trames, per quem descenderat, reditum autem illi à tergo resistens aqua abstulit, huc & illuc fertur, & sibi ipse occurrens terram labefactat. Ideo frequentissimè mari opposita vexantur, & inde Neptuno hæc assignata est mouendi potentia. Quisquis primas litteras Græcas didicit, scit illum apud Homerum ἐννοσίγαιον vocari.

Cap. XXIV. Spiritum esse huius mali causam, & ipse consentio: de illo disputabo, quomodo intret hic spiritus: verum per tenuia foramina, nec oculis comprehensibilia, an per maiora ac patentiora? & vtrum ab imo, an etiam per summa terrarum. Hoc incredibile est. Nam in nostris quoque corporibus cutis spiritum respuit: nec est illi introitus, nisi per quem trahitur: nec consistere quidem à nobis receptus potest, nisi in laxiore corporis parte. Non enim inter neruos pulpasve, sed in visceribus & patulo interioris partis recessu commoratur. Idem de terra suspicari licet, vel ex hoc, quod motus non in summo terræ, circáve summa est, sed subter & ab imo. Huius indicium est, quod altitudinis profundæ maria iactantur, motis scilicet his, supra quæ fusa sunt. Ergo verisimile est, terram ex alto moueri, & illic spiritum in cauernis ingentibus concipi. Immo, inquit, ceu frigore inhorruimus, tremor sequitur, sic terras quoque spiritus extrinsecus accidens quassat. Quod nullo modo potest fieri. Algere enim debet, vt idem illi accidat quod nobis, quos externa causa in horrorem agit. Accidere autem terræ simile quiddam nostræ affectionis, sed non ex simili causa, concesserim. Illam interior & altior iniuria debet impellere: cuius rei argumentum vel maximum hoc potest esse, quod cùm vehementi motu adapertum ingenti ruina solum est, totas nonnunquam vrbes & recipit hiatus ille, & abscondit. Thucydides ait, circa Peloponnesiaci belli tempus, Atalantam insulam aut totam, aut certe maxima ex parte superfusam. Idem Sidoni accidisse, Posidonio crede. Nec ad hoc testibus opus est. Meminimus enim terris interno motu diuulsis, loca disiecta, & campos interiisse. Quod iam dicam quemadmodum existimem fieri.

Cap. XXV. Cum spiritus magna vi in vacuum terrarum locum penitus applicuit, cœpitque rixari, & de exitu cogitare, latera ipsa intra quæ latet, sæpius percutit, supra quæ vrbes interdum sitæ sunt. Hæc nonnunquam adeo concutiuntur, vt ædificia superposita procumbant: nonnunquam in tantum, vt parietes quibus fertur omne tegimen caui, decidant in illum subter-

subteruacantem locum, totæque vrbes in immensam altitudinem mergantur. Si velis credere, aiunt, aliquando Ossam Olympo cohæsisse, deinde terrarum motu recessisse, & scissam vnius magnitudinem montis in duas partes: Tunc effugisse Peneum, qui paludes quibus laborabat Thessalia, siccauit, abductis in se quæ sine exitu stagnauerant aquis. Ladon flumen inter Helim & Megalen polin medius est, quem terrarum motus effudit. Per hoc quid probo? In laxos specus (quid enim aliud appellem loca vacua sub terris?) spiritum conuenire. Quod nisi esset, magna terrarum spatia commouerentur, & vnà multa titubarẽt. Nunc exiguæ partes laborant, nec vnquam per ducenta milliaria motus extenditur. Ecce hic qui impleuit fabulis vrbem, non transcendit Campaniam. Quid dicam, cùm Chalcis tremuit, Thebas stetisse? Cùm laborauit AEgium, tam propinquas illi Patras de motu nihil audisse? Illa vasta concussio, quæ duas suppressit vrbes, Helicen & Burin, citra AEgium constitit. Apparet ergo in tantum spatium motum protendere, quantum illa sub terris vacantis loci inanitas pateat.

CAP. XXVI. POTERAM ad hoc probandum abuti auctoritate magnorum virorum, qui AEgyptum nunquam tremuisse tradunt. Rationem autem huius rei hanc reddunt, quod ex limo tota concreuerit. Tantum enim (si Homero fides est) aberat à continenti Pharos, quantum nauis diurno cursu metiri plenis lata velis potest: sed continenti admota est. Turbidus enim defluens Nilus, multúmque secum limum trahens, & cum subinde apponens prioribus terris, AEgyptum annuo incremento semper vltra tulit. Inde pinguis & limosi soli est, nec vlla interualla in se habet, sed creuit in solidum arescente limo: quo pressa erat & sedens structura, cùm partes glutinarentur; nec quicquam inane interuenire poterat, cùm solido liquidum ac molle semper accederet. Sed mouetur & AEgyptus & Delos, quam Virgilius stare iussit:

Immotamque coli dedit, & contemnere ventos.

Hanc philosophi quoque, credula natio, dixerunt non moueri, auctore Pindaro. Thucydides ait, antea quidem immotam fuisse, sed circa Peloponnesiacum bellum tremuisse. Callisthenes & alio tempore ait hoc accidisse: Inter multa, inquit, prodigia quibus denuntiata est duarum vrbium Helices & Buris euersio, fuere maximè notabilia, columna ignis immensi, & Delos agitata. Quam ideo stabilem videri vult, quia mari imposita, habeat cõcauas rupes & saxa peruia, quæ dẽt deprehenso aëri reditum. Ob hoc etiã insulas esse certioris soli, vrbésq. eo tutiores, quo propius ad mare accesserunt. Falsa hæc esse, Pompeii & Herculaneum sensere.

Adiice nunc, quòd omnis ora maris obnoxia est motibus. Sic Paphos non semel corruit, sic nobilis & huic iam familiaris malo Nicopolis. Cyprum ambit altum mare, & agitatur. Tyros & ipsa tam mouetur, quàm diluitur. Hæ ferè causæ redduntur, propter quas tremit terra.

CAP. XXVII. QVAEDAM tamen propria in hoc Campano motu accidisse narrantur, quorum ratio reddenda est. Aiunt enim sexcentarum ouium gregem exanimatum in Pompeiana regione. Non est quare hoc putes ouibus illis timore accidisse. Diximus solere post magnos terrarum motus pestilentiam fieri. Nec id mirum est: multa enim mortifera in alto latent. Aër ipse, qui vel terrarum culpa, vel pigritia, & æterna nocte torpescit, grauis haurientibus est: vel corruptus internorum ignium vitio, cùm è longo situ emissus, purum hunc liquidúmque maculat ac polluit, insuetúmque ducentibus spiritum, affert noua genera morborum. Quid, quòd aquæ inutiles pestilentésque in abdito latent, vt quas nunquam vsus exerceat, nunquam aura liberior verberet? Crassæ itaque & graui caligine sempiternáque tectæ, nihil nisi pestiferũ in se & corporib. nostris contrarium habent. Aër quoq. qui admixtus est illis, quique inter illas paludes iacet, cùm emersit, latè vitium suũ spargit, & haurientes necat. Facilius autem pecora sentiunt, in quæ pestilentia incurrere solet, quo auidiora sunt: aperto cælo plurimum vtuntur, & aquis, quarum maxima in pestilentia culpa est. Oues verò mollioris naturæ, quo propiora terris ferunt capita, corruptas esse non miror, cùm afflatum diri aëris circa ipsam humum exceperint. Nocuisset ille & hominibus, si maior exiisset: sed illum copia aëris sinceri extinxit, antequam vt ab homine posset trahi, surgeret.

CAP. XXVIII. MVLTA autem terras habere mortifera, vel ex hoc intellige, quòd tot venena nascuntur, non manu sparsa, sed sponte: solo scilicet habente, vt boni, ita mali semina. Quid, quod pluribus Italiæ locis per quædam foramina pestilens exhalatur vapor, quem non homini ducere, non feræ tutum est? Aues quoque si in illum inciderint, antequam cælo meliore leniatur, in ipso volatu cadunt, liuentque corpora, & non aliter quàm per vim elisæ fauces tument. Hic spiritus quamdiu terris continetur, tenui foramine fluens, non plus potentiæ habet, quàm vt despectantia & vltro sibi illata conficiat. Vbi per sæcula conditis tenebris, ac tristitia loci creuit in vitium, ipsa ingrauescit mora: hoc peior, quo segnior. Cum autem exitum nactus est, æternum illud vmbrosi frigoris malum & infernam noctem soluit, ac regionis nostræ aëra infuscat. Vincuntur enim meliora peioribus. Tunc etiam ille spiritus purior transit in noxium. Inde subitæ continuæque mortes, & monstrosa genera morborum, vt ex nouis orta causis. Breuis aut longa

clade a

clades est, prout vitia valuere. Nec prius pestilentia desinit, quam spiritum illum grauem exercuit laxitas caeli, ventorúmque iactatio.

CAP. XXIX. NAM quod aliquot insanis attonitísque similes discurrere fecit metus qui excutit mentes, vbi priuatus ac modicus est, quid vbi publicè terret, vbi cadunt vrbes, populi opprimuntur, terra concutitur: quid mirum est, animos inter dolorem & metum destitutos aberrasse? Non est facile, inter magna non desipere. Itaque leuissima ferè ingenia in tantum venére formidinis, vt sibi excederent. Nemo quidem sine aliqua iactura sanitatis expauit, similisque furenti, quisquis timet: sed alios citò timor sibi reddit, alios vehementius perturbat, & in dementiam transfert. Inde inter bella errauere lymphatici; nec vsquam plura exempla vaticinantium inuenies, quàm vbi formido mentes religione mixta percussit. Statuam diuisam non miror, cùm dixerim montes à montibus recessisse, & ipsum diruptum esse ab imo solum.

Haec loca vi quondam, & vasta conuulsa ruina
(Tantum aeui longinqua valet mutare vetustas)
Dissiluisse ferunt: cum protinus vtraque tellus
Vna foret, venit medio vi pontus, & vndis
Hesperium Siculo latus abscidit, aruaque & vrbes
Litore diductas, angusto interluit aestu.

Vides totas regiones à suis sedibus reuelli, & trans mare iacere, quod in confinio fuerat: vides & vrbium fieri gentiúmque discidium, cùm pars naturae concitata est ex se, vel aliquod mare ingens spiritus impegit, quorum mira, vt ex toto, vis est. Quamuis enim parte saeuiat, mundi tamen viribus saeuit. Sic & Hispanias à contextu Africae mare eripuit. Sic hac inundatione, quam poetarum maximi celebrant, ab Italia Sicilia reiecta est. Aliquando autem plus impetus habent, quae ex infimo veniunt. Acriora enim sunt, in quibus nisus est per angusta. Quantas res iste terrarum tremores, quámque mira spectacula ediderint, satis dictum est.

CAP. XXX. CVR ergo aliquis ad hoc stupet, quòd aes vnius statuae, ne solidum quidem, sed concauum ac tenue, diruptum est: cùm fortasse in illud se spiritus, quaerens fugam, incluserit? Illud verò quis nescit? Diductis aedificia angulis vidimus moueri, iterúmque componi. Quaedam verò parum aptata positu suo, & à fabris negligentiùs solutiúsque composita, terrarum motus saepius agitata compegit. Quod si totos parietes & totas findit domos, & latera magnarum turrium quae solida sunt, scindit, & pilas operibus subditas dissipat: quid est quare quisquam dignum annotari putet, sectam esse aequaliter ab imo ad caput in partes duas statuam? Quare tamen per plures dies motus fuit? Non desiit enim assiduè tremere Campania, clemen-

tius quidem, sed ingenti damno, quia ruissent & quassa quatientibus ... ad ... dum inclinantibus non erat impelli, sed agitari. Nondum videlicet spiritus omnis exciderat, sed adhuc emissa parte maiore oberrabat.

CAP. XXXI. INTER argumenta quibus probatur, spiritu ista fieri, non est quod dubites & hoc ponere. Cùm maximus editus tremor est, quo in vrbes terrásque sæuitum est, non potest par illi subsequi alius, sed post maximum leues motus sunt, quia vehementius exitum ventis luctantibus fecit. Reliquiæ deinde residui spiritus non idem possunt, nec illis pugna est: cùm iam viam inuenerint, sequantúrque ea qua primavis ac maxima euasit. Hoc quoque dignum memoria iudico, ab eruditissimo & grauissimo viro cognitum: forte enim cum hoc eueniret, lauabatur, vidisse se affirmabat in balneo tessellas, quibus solum erat stratum, alteram ab altera separari, iterúmque committi: & aquam modò recipi in commissuras, pauimento recedente; modò, compresso, bullire & elidi. Eundem audiui narrantem, vidisse se molles materias, molliùs crebriúsque tremere, quàm naturâ duras.

CAP. XXXII. HAEC, Lucili virorum optime, quantum ad ipsas causas. Illa nunc quæ ad confirmationem animorum pertinent: quos magis refert nostra fortiores fieri, quàm doctiores. Sed alterum sine altero non fit. Non enim aliunde autem venit robur, quam a bonis artibus, quam à contemplatione naturæ. Quem enim non hic ipse casus aduersus omnes firmauerit & erexerit? Quid est cur ego hominem aut feram, quid est cur sagittam aut lanceam tremam? maiora me pericula expectant. Fulminibus & terris, & magnis naturæ partibus petimur. Ingenti itaque animo mors prouocanda est, siue nos æquo vastóque impetu aggreditur, siue quotidiano & vulgari exitu: nihil refert quam minax veniat, quantúmque sit quod in nos trahat: quod à nobis petit, minimum est. Hoc senectus à nobis ablatura est, hoc auriculæ dolor, hoc in nobis humoris corrupti abundantia, hoc cibus parum obsequens stomacho, hoc pes leuiter offensus. Pusilla res est hominis anima, sed ingens res est contemptus animæ. Hanc qui contempserit, securus videbit maria perturbari: etiam si illa omnes excitauerint venti, etiam si æstus aliqua perturbatione mundi, totum in terras verterit oceanum. Securus aspiciet fulminantis cæli trucem & horridam faciem: frangatur licet cælum, & ignes suos in exitium omnium, in primis suum, misceat, securus aspiciet ruptis compagibus dehiscens solum. Illa, licet inferorum regna retegantur, stabit super illam voraginem intrepidus: & fortasse quo debet cadere, desiliet. Quid ad me, quàm sint magna, quibus pereo? Ipsum perire non est magnum. Proinde si volu-

mus esse felices, si nec hominum, nec deorum, nec rerum timore vexari, si despicere fortunam superuacua promittentem, leuia minitantem, si volumus tranquillè degere, & ipsis diis de felicitate controuersiam facere, anima in expedito est habenda. Siue illam insidiæ, siue morbi petent, siue hostium gladii, siue insularum cadentium fragor, siue ipsarum ruina terrarum, siue vasta vis ignium, vrbes agrosque pari clade complexa, quum libet illi, eam accipiat. Quid aliud debeo, quàm exeuntem hortari, & cum bonis ominibus emittere? vade fortiter, vade feliciter. Nihil dubitaueris reddere. Non de re, sed de tempore est quæstio. Facis quod quandoque faciendum est. Nec rogaueris, nec timueris, nec te velut in aliquod malum exiturum tuleris retro. Rerum natura te, quæ genuit, expectat, & locus melior ac tutior. Illic non tremunt terræ, nec inter se venti cum magno nubium fragore concurrunt, non incendia regiones vrbesque vastant, non naufragiorum totas classes sorbentium metus est, non arma contraria disposita vexillis, & in mutuam perniciem multorum millium par furor, non pestilentia, & ardentes promiscuè communes populis cadentibus rogi. Illud leue est quid timemus? Graue est. potiùs semel incidat quàm semper impendat. Ego autem perire timeam, cum terra ante me pereat, cum ista quatiantur quæ quatiunt & in iniuriam nostram non sine sua veniunt? Helicem Burinque totas mare accepit: ego de vno corpusculo timeam? Supra oppida duo nauigatur: duo autem, quæ nouimus, quæ in nostram notitiam memoria litteris seruata perduxit. Quam multa alia aliis locis mersa sunt? Quot populos aut terra in se, aut mare inclusit? Ego recusem mei finem, cum sciam me sine fine non esse? immo cum sciam omnia esse finita? Ego vltimum suspirium timeam? Quantum potes itaque, ipse te cohortare, Lucili, contra metum mortis. Hic est qui nos humiles facit: hic est qui ipsam vitam cui parcit, inquietat, ac perdit. Hic omnia ista dilatat, terrarum motus, & fulmina. Quæ omnia feres constanter, si cogitaueris nihil interesse inter exiguum tempus & longum. Horæ sunt, quas perdimus. Puta dies esse, puta menses, puta annos: perdimus illos, nempe perituros. Quid, oro te, refert, num perueniam ad illos? fluit tempus, & auidissimos sui deserit. Nec quod futurum est, meum est, nec quod fuit. In puncto fugientis temporis pendeo: & magni est modicum fuisse. Eleganter Lælius ille Sapiens dicenti cuidam, Sexaginta annos habeo: Hos, inquit, dicis sexaginta, quos nō habes? Ne ex hoc quidem intelligimus incomprehensibilis vitæ condicionem, & sortem temporis semper alieni, quod annos annumeramus amissos. Hoc affigamus animo, hoc nobis subinde dicamus: Moriendum est. Quando? Quid tua? Mors naturæ lex est,

mors tributum officiúmque mortalium, malorúmque omnium remedium est. Optabit illam, quisquis timet. Omnibus omissis, hoc unum, Lucili, meditare, ne mortis nomen reformides: effice illam tibi cogitatione multa familiarem: ut si ita tulerit, possis illi vel obuiam exire.

LIBER VII. ET VLTIMVS,

In quo agitur de Cometis.

CAP. I.

NEMO usque eo tardus, & hebes, & demissus in terram est, ut ad diuina non erigatur, ac tota mente consurgat, utique ubi nouum aliquod è cælo miraculum fulsit. Nam quamdiu solita decurrunt, magnitudinem rerum consuetudo subducit. Ita enim compositi sumus, ut nos quotidiana, etiam si admiratione digna sunt, transeant: contrà minimarum quoque rerum, si insolitæ prodierunt, spectaculum dulce fiat. Hic itaque cœtus astrorum, quibus immensi corporis pulchritudo distinguitur, populum nō conuocat. At cùm aliquid ex more mutatum est, omnium vultus in cælo est. Sol spectatorem, nisi cùm deficit, non habet. Nemo obseruat lunam, nisi laborantem. Tunc urbes conclamant, tunc pro se quisque superstitione vana trepidat. Quantò illa maiora sunt, quòd sol totidem (ut ita dicam) gradus quot dies habet, & annum circuitu suo claudit: quòd à solstitio statim inclinat, & dat spatium noctibus: quòd sidera abscondit: quòd terras, cùm tanto maior sit illis, non urit, sed calorem suum intensionibus ac remissionibus temperando fouet: quòd lunam nunquam implet, nisi aduersam sibi, nec obscurat. Hæc tamen non annotamus, quamdiu ordo seruatur. Si quid turbatum est, aut præter consuetudinem emicuit, spectamus, interrogamus, ostendimus. Adeo naturale est, magis noua quàm magna mirari. Idem in Cometis fit. Si rarus & insolitæ figuræ ignis apparuit, nemo non scire quid sit, cupit: & oblitus aliorum, de aduenticio quærit: ignarus utrum debeat mirari, an timere. Non enim desunt qui terreant, qui significationes eius graues prædicent.

cent. Sciſcitantur itaque & cognoſcere volunt, prodigium ſit, an ſidus. At mehercules non aliud quis aut magnificentius quæſierit, aut didicerit vtilius, quàm de ſtellarum ſiderúmque natura: vtrum flamma contracta, quod & viſus noſter affirmat, & ipſum ab illis fluens lumen, & calor inde deſcendens: an non ſint flammei orbes, ſed ſolida quædam terrenáque corpora, quæ per igneos tractus labentia, inde ſplendorem trahant, colorémque, non de ſuo clara. In qua opinione magni fuere viri, qui ſidera crediderunt ex duro concreta, & ignem alienum paſcentia. Nam per ſe, inquiunt, flamma diffugeret, niſi aliquid haberet quod teneret, & à quo teneretur, conglobatámque, nec ſtabili inditam corpori, profectò iam mundus turbine ſuo diſſipaſſet.

CAP. II. AD hæc inueſtiganda proderit quærere, num Cometæ eius conditionis ſint, cuius ſuperiora. Videntur enim cum illis quædam habere communia, ortus & occaſus, ipſam quoque, quamuis ſpargantur & longiùs exeant, faciem. æquè enim ignei ſplendidique ſunt. Itaque ſi omnia terrena ſidera ſunt, his quoque eadem ſors erit. Si verò nihil aliud ſunt quàm purus ignis, manéntq. menſibus ſenis, nec illos conuerſio mundi ſoluit & velocitas: illa quoq. poſſunt & tenui conſtare materia, nec ob hoc diſcuti aſſiduo cæli circumactu. Illo quoque pertinebit hoc excuſſiſſe, vt ſciamus, vtrum mundus terra ſtante circumeat, an mundo ſtante terra vertatur. Fuerunt enim qui dicerent, nos eſſe quos rerum natura neſcientes ferat, nec cæli motu fieri ortus & occaſus, ſed ipſos oriri & occidere. Digna res eſt contemplatione, vt ſciamus in quo rerum ſtatu ſimus: pigerrimam ſortiti, an velociſſimam ſedem: circa nos Deus omnia, an nos agat. Neceſſarium eſt autem, veteres ortus Cometarum habere collectos. Deprehendi enim propter raritatem eorum curſus adhuc non poteſt, nec explorari, an vices ſeruent, & illos ad ſuum diem certus ordo producat. Noua hæc cæleſtium obſeruatio eſt, & nuper in Græciam inuecta.

CAP. III. DEMOCRITVS quoque, ſubtiliſſimus antiquorum omnium, ſuſpicari ait ſe, plures ſtellas eſſe quæ currant: ſed nec numerum illarum poſuit, nec nomina, nondum comprehenſis quinque ſiderum curſibus. Eudoxus primus ab Ægypto hos motus in Græciam tranſtulit. Hic tamen de Cometis nihil dicit. Ex quo apparet, ne apud Ægyptios quidem, quibus maior cæli cura fuit, hanc partem elaboratam. Conon poſtea, diligens & ipſe inquiſitor, defectiones quidem ſolis ſeruatas ab Ægyptiis collegit, nullam autem mentionem fecit Cometarum: non prætermiſſurus, ſi quid explorati apud illos compeririſſet. Duo certè, qui apud Chaldæos ſtuduiſſe ſe dicunt, Epigenes & Apollonius Myndius, peritiſſimus inſpiciendorum naturalium, inter ſe diſſident. Hic enim

mors tributum officiúmque mortalium malorúmque omnium remedium est. Optabit illam, quisquis timet. Omnibus omissis, hoc vnum, Lucili, meditare, ne mortis nomen reformides: effice illam tibi cogitatione multa familiarem: vt si ita tulerit, possis illi vel obuiam exire.

LIBER VII. ET VLTIMVS,

In quo agitur de Cometis.

CAP. I.

NEMO vsque eo tardus, & hebes, & demissus in terram est, vt ad diuina non erigatur, ac tota mente consurgat: vtique vbi nouum aliquod e cælo miraculum infulsit. Nam quamdiu solita decurrunt, magnitudinem rerum consuetudo subducit. Ita enim compositi sumus, vt nos quotidiana, etiamsi admiratione digna sunt, transeant: contra minimarum quoque rerum, si insolitæ prodierunt, spectaculum dulce fiat. Hic itaque cœtus astrorum, quibus immensi corporis pulchritudo distinguitur, populum nõ conuocat. At cùm aliquid ex more mutatum est, omnium vultus in cælo est. Sol spectatorem, nisi cùm deficit, non habet. Nemo obseruat Lunam, nisi laborantem. Tunc vrbes conclamant, tunc pro se quisque superstitione vana trepidat. Quanto illa maiora sunt, quòd sol totidem (vt ita dicam) gradus quot dies habet, & annum circuitu suo claudit: quòd a solstitio ita inclinat, & dat spatium noctibus: quòd sidera abscondit: quòd terras, cùm tanto maior sit illis, non vrit, sed calorem suum intentionibus ac remissionibus temperando fouet: quòd lunam nunquam implet, nisi aduersam sibi, nec obscurat. Hæc tamen non annotamus, quamdiu ordo seruatur. Si quid turbatum est, aut præter consuetudinem emicuit, spectamus, interrogamus, ostendimus. Adeo naturale est, magis noua quam magna mirari. Idem in Cometis fit. Si rares & insolitæ figuræ ignis apparuit, nemo non scire quid sit, cupit: & oblitus aliorum, de aduenticio quærit: ignarus vtrum debeat mirari, an timere. Non enim desunt qui terreant, qui significationes eius graues prædi-

cent.

cent. Sciscitantur itaque & cognoscere volunt, prodigium sit, an sidus. At mehercules non aliud quis aut magnificentius quæsierit, aut didicerit vtilius, quàm de stellarum siderúmque natura: verum flamma contracta, quod & visus noster affirmat, & ipsum ab illis fluens lumen, & calor inde descendens: an non sint flammei orbes, sed solida quædam terrenáque corpora, quæ per igneos tractus labentia, inde splendorem trahant, coloréinque, non de suo clara. In qua opinione magni fuerre viri, qui sidera crediderunt ex duro concreta, & ignem alienum pascentia. Nam per se, inquiunt, flamma diffugeret, nisi aliquid haberet quod teneret, & à quo teneretur, conglobatámque, nec stabili inditam corpori, profectò iam mundus turbine suo dissipasset.

CAP. II. AD hæc inuestiganda proderit quærere, num Cometæ eius conditionis sint, cuius superiora. Videntur enim cum illis quædam habere communia, ortus & occasus, ipsam quoque, quamuis spargantur & longiùs exeant, faciem. æquè enim ignei splendidique sunt. Itaque si omnia terrena sidera sunt, his quoque eadem sors erit. Si verò nihil aliud sunt quàm purus ignis, manéntq. mensibus senis, nec illos conuersio mundi soluit & velocitas: illa quoq. possunt & tenui constare materia, nec ob hoc discuti assiduo cæli circumactu. Illo quoque pertinebit hoc excussisse, vt sciamus, vtrum mundus terra stante circumeat, an mundo stante terra vertatur. Fuerunt enim qui dicerent, nos esse quos rerum natura nescientes ferat, nec cæli motu fieri ortus & occasus, sed ipsos oriri & occidere. Digna res est contemplatione, vt sciamus in quo rerum statu simus: pigerrimam sortiti, an velocissimam sedem: circa nos Deus omnia, an nos agat. Necessarium est autem, veteres ortus Cometarum habere collectos. Deprehendi enim propter raritatem eorum cursus adhuc non potest, nec explorari, an vices seruent, & illos ad suum diem certus ordo producat. Noua hæc cælestium obseruatio est, & nuper in Græciam inuecta.

CAP. III. DEMOCRITVS quoque, subtilissimus antiquorum omnium, suspicari ait se, plures stellas esse quæ currant: sed nec numerum illarum posuit, nec nomina, nondum comprehensis quinque siderum cursibus. Eudoxus primus ab AEgypto hos motus in Græciam transtulit. Hic tamen de Cometis nihil dicit. Ex quo apparet, ne apud AEgyptios quidem, quibus maior cæli cura fuit, hanc partem elaboratam. Conon postea, diligens & ipse inquisitor, defectiones quidem solis seruatas ab AEgyptiis collegit, nullam autem mentionem fecit Cometarum: non prætermissurus, si quid explorati apud illos comperisset. Duo certè, qui apud Chaldæos studuisse se dicunt, Epigenes & Apollonius Myndius, peritissimus inspiciendorum naturalium, inter se dissident. Hic enim

 ait,

ait, Cometas in numero stellarum errantium poni a Chaldæis, tenerique cursus eorum. Epigenes contrà ait, Chaldæos nihil de cometis habere comprehensi, sed videri illos accendi turbine quodam aëris concitati & intorti.

CAP. IV. PRIMVM ergo, si tibi videtur, opiniones huius ponamus, ac refellamus. Huic videtur, plurimum virium habere ad omnes sublimium motus, stella Saturni. Hæc cum proxima signa Marti premit, aut in Lunæ viciniam transit, aut in Solis incidit radios, natura ventosa & frigida, contrahit pluribus locis aëra, conglobátque. Deinde si radios Solis assumpsit, tonat, fulguratque. Si Martem quoque consentientem habet, fulminat. Præterea, inquit, aliam materiam habent fulmina, aliam fulgurationes. Aquarum enim, & omnis humidi euaporatio, splendores tantum cæli citra ictum minaces mouet. Illa autem calidior siccíorque terrarum exhalatio, fulmina extundit. Trabes vero & faces, quæ nullo alio inter se quàm magnitudine distant, hoc modo fiunt. Cùm humida terrenáque in se globus aliquis aëris clausit, quem turbinem dicimus, quacunque fertur, præbet speciem ignis extenti. Quæ tamdiu durat, quamdiu mansit aëris illa cõplexio, humidi intra se terrenique multum vehens.

CAP. V. VT à proximis mendaciis incipiam, falsum est, faces & trabes exprimi turbine. Turbo enim circa terras concipitur ac fertur: ideóque arbusta radicitus vellit, & quocunque incubuit, solum nudat: siluas interim & tecta corripiens, inferior ferè nubibus, vtique nunquam altior. At contra trabes editior cæli pars ostentat. Ita numquam nubibus obstiterunt. Præterea turbo omni nube velocior rapitur, & in orbem vertitur. Super ista velociter desinit, & ipse se sua vi rumpit. Trabes autem non transcurrunt, nec prætervolant, vt faces, sed commorantur, & in eadem parte cæli collucent. Charimander quoque in eo libro quem de cometis composuit, ait, Anaxagoræ visum, grande insolitúmque cælo lumen, magnitudine amplæ trabis, & id per multos dies fulsisse. Talem effigiem ignis longi fuisse, Callisthenes tradit, antequam Burin & Helicen mare absconderet. Aristoteles ait, non trabem illam, sed Cometen fuisse: ceterùm ob nimium ardorē non apparuisse sparsum ignem, sed procedente tempore, cùm iam minus flagraret, redditam suam Cometæ faciem. In quo igne multa quidem fuerunt digna, quæ notarentur: nihil tamen magis, quàm quòd vt ille fulsit in cælo, statim supra Burin & Helicen mare fuit. Numquid ergo Aristoteles non illam tantum, sed omnes trabes Cometas esse credebat? Hanc habentes differentiam, quod his continuus ignis est, ceteris sparsus. Trabes enim flammam æqualem habent, nec vllo loco intermissam aut languidam, in vltimis vero partibus coactam: qualem fuisse illam, quam

modò.

modò retuli, Calliſthenes tradit.

Cap. VI. Dvo, inquit Epigenes, Cometarum genera ſunt. Alii ardorem vndique effundunt, nec locum mutant: alii in vnam partem ignem vagum in modum comæ porrigunt, & ſtellas prætermeant: quales duo ætate noſtra viſi ſunt. Illi priores criniti, vndique etiam immoti, humiles ferè ſunt, & eiſdem cauſis quibus trabes facéſque conflantur, & ex intemperie aëris turbidi, multa ſecum arida humidáque terris exhalata verſantis. Poteſt enim ſpiritus per anguſta eliſus accendere ſupra ſe poſitum aëra, plenum alimentis idoneis igni. Deinde propellere ex nitido, ne ex aliqua cauſa refluat rurſus, ac remittatur: deinde iterum proximo die ac ſequentibus conſurgere, & eundem locum inflammare. Videmus enim ventos per complures dies ad conſtitutum redire. Pluuiæ quoque, & alia tempeſtatum genera, ad præſcriptum reuertuntur. Vt breuiter autem voluntatem eius exprimam, eadem ferè ratione hos fieri Cometas exiſtimat, qua fiunt ignea turbine eiecti. Hoc vnum intereſt, quod illi turbines ex ſuperiori parte in terras deprimuntur, ii de terra in ſuperiora eleuantur.

Cap. VII. Adversvs hæc multa dicuntur. Primum, ſi ventus in cauſa eſſet, nunquam cometes ſine vento appareret. Nũc autem & quietiſſimo aëre apparet. Deinde ſi vento fieret, cum vento caderet. Et ſi vento inciperet, creſceret vento, eóque eſſet ardentior, quo ille incitatior. His accedit illud quoque. Ventus multas aëris partes impellit, Cometes in vno loco apparet: ventus in ſublime non peruenit, Cometæ autem viſuntur ſupra quàm ventis ire licet. Tranſit deinde ad illos, quos ait certiorem habere ſtellarum ſpeciem, qui & procedunt, & ſigna prætereunt. Hos ait ex iiſdem cauſis fieri, quibus illos quos dixit humiliores. Hoc tantum intereſſe, quod terrarum exhalationes multa ſecum arida ferentes, celſiorem petant partem, & in editiora cæli aquilone pellantur. Deinde ſi illos aquilo propelleret, ad meridiem ſemper ageretur, quo ventus hic nititur. Atqui variè concurrunt, alii in ortum, alii in occaſum, omnes in flexum: quod iter non daret ventus. Deinde ſi aquilonis illos impetus à terris in altum leuaret, aliis ventis non orirentur Cometæ, atqui oriuntur.

Cap. VIII. Illam nunc rationem eius (vtraque enim vtitur) refellamus. Quicquid humidi aridíque terra efflauit, cùm in vnum coit, ipſa diſcordia corporum, ſpiritum verſat in turbinem. Tunc illa vis venti circumeuntis quicquid intra ſe comprehendit, curſu ſuo accendit, & leuat in altum: ac tam diu manet ſplendor ignis expreſſi, quam diu alimenta ſufficiunt: quibus deſinentibus, & ipſe ſubſidit. Qui hoc dicit, non notat qualis ſit turbinum curſus, & qualis Cometarum. Illo-

Illorum rapidus ac violentus, & ipsis ventis citatior est: Cometarum lenis, & quod per diem & noctem quantum transierit, abscondat. Deinde turbinum motus vagus est & disiectus, & (vt Salustii vtar verbis) verticosus: Cometarum autem compositus & destinatum iter carpens. Num quis nostrûm crederet, aut lunam, aut quinque sidera rapi vento, aut turbine rotari? Non, vt puto. Quare? quia non est illis perturbatus & impotens cursus. Ad Cometas idem transferamus. Non confuse nec tumultuose eunt, vt aliquis credat illos causis turbulentia & inconstantibus pelli. Deinde etiam si vertices isti comprehendere terrena humidáque, & ex humili in altum exprimere possent, non tamen supra lunam efferrent. Omnis illis vsque in nubilum vis est. Cometas autem immixtos stellis videmus per superiora labentes. Ergo verisimile non est, in tantum spatium perseuerare turbinem: qui quo maior est, maturius corrumpitur.

CAP. IX. VTRVMLIBET itaque eligat: aut vis leuis tam altè peruenire non poterit, aut magna & concitata citius ipsa se franget. Præterea humiliores illi Cometæ ob hoc (vt putant) non exeunt altius, quia plus terreni habent. Grauitas illos sua in proximo tenet. Atqui necesse est, his Cometis diuturnioribus & celsioribus, plenior materia sit. Neque enim diutius apparerent, nisi maioribus nutrimentis sustinerentur. Dicebam modò, non posse diu verticem permanere, nec supra lunam, aut vsque in stellarum locum crescere. Nempe efficit turbinem, plurium ventorum inter ipsos luctatio. Hæc diu non potest esse. Nam cùm vagus & incertus spiritus conuolutatus est, nouissimè vni vis omnium cedit. Nulla autem tempestas magna perdurat. Procellæ quanto plus habent virium, tanto minus temporis. Venti cùm ad summum venerunt, remittuntur omni violentia. Necesse est ista concitatione in exitium sui tendant. Nemo itaque turbinem toto die vidit, ne hora quidem. Mira velocitas eius, & mira breuitas est. Præterea violentius celeriùsque in terra, circáque eam voluitur: quo celsior, eo solutior laxiórque est, & ob hoc diffunditur. Adiice nunc, quòd etiam si in summum perueniret, vbi siderum iter est, vtique ab eo motu, qui vniuersum trahit, solueretur. Quid enim est illa conuersione mundi citatius? hac omnium ventorum in vnum conlecta vis dissiparetur, & terræ solida fortísque compages, nedum particula aëris torti.

CAP. X. PRAETEREA in alto manere non potest ignis turbine illatus, nisi ipse quoque permaneret turbo. Quid porrò tam incredibile est, quàm in turbine longior mora? Vtique motus motu contrario vincitur: habet enim suam locus ille vertiginem, quæ rapit cælum,

Sideráque alta trahit, celerique
volumine torquet.

Eo-

Et vt des eis aliquam aduocationem, quod fieri nullo modo potest: quid de his Cometis dicetur, qui senis mensibus apparuerunt? Deinde duo debent esse motus eodem loco: alter ille diuinus & assiduus, suum sine intermissione peragens opus: alter nouus & recens, & turbine illatus. Necesse est ergo alter alteri impedimento sit. Atqui lunaris illa orbita, ceterorúmque supra lunam meantium motus, irreuocabilis est: nec hæsitat vsquam, nec resistit, nec dat vllam nobis suspicionem obiectæ sibi moræ. Fidem non habet, turbinem violentissimum & perturbatissimum tẽpestatis genus, in medios siderum ordines peruenire, & inter disposita ac tranquilla versari. Credamus ignem circumacto turbine accendi, & hunc expulsum in sublime, præbere nobis opinionem speciémque sideris longi. At puto tale esse debet, quale est id quod ignem efficit. Turbinis autem rotunda facies est. In eodem enim vestigio versatur, & in columnæ modo circumagentis se voluitur. Ergo ignem quoque qui inclusus est, similem esse illi oportet. Atqui longus est, & disiectus, miniméque similis in orbem coacto.

CAP. XI. EPIGENEM relinquamus, & aliorum opiniones persequamur. Quas antequam exponere incipiam, illud in primis præsumendum est, Cometas non in vna parte cæli aspici, nec in signifero tantùm orbe, sed tam in ortu quàm in occasu, frequentissimè tamen circa Septemtrionem. Forma eis non est vna. Quamuis enim Græci discrimina fecerint, eorum quibus in morem barbæ flamma dependet, & eorum qui vndique circa se velut comam spargunt, & eorum quibus fusus quidem est ignis, sed in verticem tendens: tamen omnes illi eiusdem notæ sunt, Cometæque rectè dicuntur. Quorum cùm post longum tempus appareant formæ, inter se eos comparare difficile est. Illo ipso tempore, quo apparent, inter spectantes de habitu illorum non conuenit: sed prout cuique acrior acies, aut hebetior, ita dic[illegible] aut lucidiorem esse aut rubicundiorem, & crines, aut in interiora deductos, aut in latera diuisos. Sed siue sint aliquæ differentiæ illorum, siue non sint, eadem fiant ratione necesse est Cometæ. Illud vnum constare debet, præter solitum aspici nouam sideris faciem, circa se dissipatum ignem trahentis. Quibusdam antiquorum hæc placet ratio, cùm ex stellis errantibus, altera se alteri applicuit, confuso in vnum duarum lumine, faciem longioris sideris reddi. Nec hoc tunc tantùm euenit, cùm stella stellam attigit, sed etiam cùm appropinquauit. Interuallum enim, quod inter duas est, illustratur ab vtraque, inflammatúrque & longum ignem efficit.

CAP. XII. HIS illud respondebimus, certum esse numerum stellarum mobilium. Solere autem eodem tempore & hos apparere & Cometen.

Ex

Ex quo manifeſtum fit, non illarum coitu fieri Cometen, ſed proprium & ſui iuris eſſe. Etiamnunc frequenter ſtella ſub altioris ſtellæ veſtigium venit. Et Saturnus aliquando ſupra Iouem eſt, & Mars Venerem aut Mercurium recta linea deſpicit. Nec tamen propter hunc curſum, cum alter alterum ſubit, Cometes fit: alioquin annis omnibus fieret. Omnibus enim aliquæ ſtellæ in eodem ſigno ſimul ſunt. Si Cometam faceret ſtella ſtellæ ſuperueniens, momento eſſe deſineret. Summa enim velocitas tranſeuntium eſt. Ideo omnis ſiderum defectio breuis eſt, quia cito illas idem curſus, qui admouerat, abſtrahit. Videmus ſolem & lunam intra exiguum tempus, cum obſcurari cœperint, liberari. Quanto celerior debet fieri in ſtellis cõgreſſio, tanto minoribus? Atqui Cometæ ſenis menſibus manent: quod non accideret, ſi duarum ſtellarum conuentu gignerentur. Illæ enim diu cohærere non poſſunt, & neceſſe eſt illas lex celeritatis ſeparet. Præterea iſta nobis vicina videntur, ceterùm interuallis ingentibus diſſident. Quomodo ergo poteſt altera ſtella vſque ad alteram ſtellam ignem mittere, ita vt vtraque iuncta videatur, cùm ſint ingenti regione diductæ? Stellarum, inquit, duarum lumen miſcetur, & præbet vnius ſpeciem. Nempe ſic, quemadmodum rubicunda fit nubes ſolis incurſu, quemadmodum veſpertina aut matutina flaueſcunt, quemadmodum alterne arcus ſolis viſitur. Hæc omnia primum magna vi efficiuntur. Sol enim eſt, qui iſta ſuccendit. Stellarum non eſt eadem potentia. Deinde nihil horum, niſi infra lunam in terrarum vicinia naſcitur. Superiora pura & ſincera ſunt, & coloris ſui ſemper. Præterea ſi quid tale accideret, non haberet moram, ſed extingueretur cito: ſicut coronæ, quæ ſolem lunámve cingunt, & intra breuiſſimum ſpatium exoleſcunt. Nec arcus quidem diu perſeuerat. Si quid eſſet tale, à quo medium inter duas ſtellas ſpatium confunderetur, æquè citò dilaberetur. Vtique non in tantum maneret, quantum morari Cometæ ſolent. Stellis intra ſigniferum curſus eſt, hunc gyrum premunt: at Cometæ vbique cernuntur. Nõ magis certum eſt aliquod tempus quo appareant, quàm vllus locus, vltra quem non exeant.

CAP. XIII. ADVERSVS hoc ab Artemidoro illa dicuntur, non has tantum ſtellas quinque diſcurrere, ſed ſolas obſeruatas eſſe. Ceterum innumerabiles ferri per occultum, aut propter obſcuritatem luminis nobis ignotas, aut propter circulorum poſitionem talem, vt tunc demùm, cùm ad extremam eorum venere, viſantur. Ergo intercurrunt quædam ſtellæ, vt ait, nobis nouæ, quæ lumen ſuum cum ſtantibus miſceant, & maiorem quàm ſtellis mos eſt, porrigant ignem. hoc ex his quæ mentitur, leuiſſimum eſt: tota eius narratio mundi, mendacium impudens eſt. Nam ſi illi credi-

credimus, summa cæli ora solidissima est, in modum tecti durata, & alti crassique corporis, quod atomi congestæ coaceruatæque fecerunt. Huic proxima superficies, est ignea, ita compacta, vt solui vitiarique non possit. Habet tamen spiramenta quædam, & quasi fenestras, per quas ex parte exteriore mundi influant ignes, non tam magni, vt interiora conturbent. Rursus ex mundo in exteriora labuntur. Itaque hæc quæ præter consuetudinem apparent, influxerunt ex illa vtraque mundi iacente materia. Soluere ista quid aliud est, quam manum exercere, & in ventum iactare brachia?

CAP. XIV. VELIM tamen mihi dicat iste, qui mundo tam firmum tectum imposuit, quid sit quare credimus illi tantam esse crassitudinem cæli. Quid fuit quod illo tam solida corpora adduceret, & ibi detineret. Deinde quod tantæ crassitudinis est, necesse est & magni ponderis sit. Quomodo ergo in summo manent grauia? Quomodo illa moles non descendit, & se onere suo frangit? Fieri enim non potest, vt tanta vis ponderis, quantam ille substituit, pendeat, & leuibus innixa sit. Nec illud quidem potest dici, extrinsecus aliqua esse retinacula, quibus cadere prohibeatur, nec rursus de medio aliquid esse oppositi, quod imminens corpus excipiat ac fulciat. Illud etiamnum nemo dicere audebit, mundum ferri per immensum, & cadere quidem, sed non apparere an cadat: quia præcipitatio eius æterna est, nihil habens nouissimum, in quod incurrat. Hoc quidam de terra dixerunt, cùm rationem nullam inuenirent, propter quam pondus in aere staret. Fertur, inquiunt, semper: sed non apparet an cadat, quia infinitum est in quod cadit. Quid est deinde quo probes, non quinque tantum stellas moueri, sed multas esse, & in multis mundi regionibus? Aut si hoc sine vllo probabili argumento licet respondere, quid est quare non aliquis aut omnes stellas moueri, aut nullam dicat? Præterea nihil te adiuuat ista stellarum passim euntium turba. Nam quo plures fuerint, sæpius in alias incident: rari autem Cometæ, & ob hoc mirabiles sunt. Quid, quod testimonium dicet contra te omnis ætas, quæ talium stellarum exitus & annotauit, & litteris tradidit?

CAP. XV. POST mortem Demetrii Syriæ regis, cuius Demetrius & Antiochus liberi fuere, paulo ante Achaicum bellum Cometes effulsit, non minor sole. Primo igneus ac rubicundus orbis fuit, clarumque lumen emittens, quantum vinceret noctem. Deinde paulatim magnitudo eius districta est, & euanuit claritas. Nouissimè autem totus intercidit. Quot ergo coire stellas oportet, vt tantum corpus efficiant? Mille in vnum licet congreges, nunquam hunc ambitum solis æquabunt. Attalo regnante, initio Cometes apparuit modicus, deinde sustulit se diffuditque,

& vsque

& vsque in æquinoctialem circulum venit, ita vt illam plagam cæli, cui lactea nomen est, in immensum extentus æquaret. Quot ergo conuenisse debent erraticæ, vt tam longum cæli tractum occuparent igne continuo?

CAP. XVI. CONTRA argumentum dictum est: contra testes dicendum est. Nec magna molitione detrahenda est auctoritas Ephoro: historicus est. Quidam incredibilium relatu commendationem parant, & lectorem aliud acturum, si per quotidiana duceretur, miraculo excitant. Quidam creduli, quidam negligentes sunt: quibusdam mendacium obrepit, quibusdam placet. Illi non euitant, hi appetunt. Et hoc in commune de tota natione, quæ approbare opus suum, & fieri populare non putat posse, nisi illud mendacio aspersit. Ephorus verò non religiosissimæ fidei, sæpe decipitur, sæpe decipit. Sicut hic Cometen, qui omnium mortalium oculis custoditus est, quia ingentis rei traxit euentus, cùm Helicen & Burin ortu suo merserit, ait illum discessisse in duas stellas: quod præter illum nemo tradidit. Quis enim posset obseruare illud momentum, quo Cometes solutus, & in duas partes redactus est? Quomodo autem si est qui viderit Cometen in duas dirimi, nemo vidit fieri ex duabus? Quare autem non adiecit, in quas stellas diuisus sit, cùm aliqua ex quinque stellis esse debuerit?

CAP. XVII. APOLLONIVS Myndius in diuersa opinione est. Ait enim, Cometen non vnum ex multis erraticis effici, sed multos Cometas erraticos esse. Non est, inquit, species falsa, nec duarum stellarum confinio ignis extentus: sed & proprium sidus Cometes est, sicut solis aut lunæ. Talis illi forma est, non in rotundum restricta, sed procerior, & in longum producta. Ceterum non est illi palam cursus: altiora mundi secat: & tunc demum appâret, cùm in imum cursus sui venit. Nec est quod putemus, eundem visum esse sub Claudio, quem sub Augusto vidimus: nec hunc qui sub Nerone Cæsare apparuit, & Cometis detraxit infamiam, illi similem fuisse, qui post necem diui Iulii, ludis Veneris genitricis, circa vndecimam horam diei emersit. Multi variique sunt, dispares magnitudine, dissimiles colore: aliis rubor est sine vlla luce; aliis candor, & purum liquidúmque lumen: aliis flamma, & hæc non sincera, nec tenuis, sed multum circa se voluens fumidi ardoris. Cruenti quidam, minaces, qui omen post se futuri sanguinis ferunt. Hi minuunt augéntque lumen suum, quemadmodum alia sidera: quæ clariora, cùm descendêre, sunt, maioráque ex loco propiore visuntur: minora, cùm redeunt, & obscuriora, quia abducunt se longiùs.

CAP. XVIII. ADVERSVS hoc protinus respondetur, non idem accidere in Cometis, quod in ceteris. Cometæ enim

enim quo primùm die appa ruerint, maximi sunt. Atqui deberent crescere, quo propius accederent. Nunc autem manet illis prima facies, donec incipiant extingui. Deinde quod aduersus priores, etiam aduersus hunc dicitur. Si erraret Cometes, essetque sidus, intra signiferi terminos moueretur, intra quod omne sidus cursus suos colligit. Nunquam apparet stella per stellam. Acies nostra non potest per medium sidus exire, vt per illud superiora prospiciat. Per Cometen autem non aliter quàm per nubem vlteriora cernuntur: ex quo apparet, illum non esse sidus, sed leuem ignem ac tumultuarium.

Cap. XIX. Zenon noster in illa sententia non congruere iudicat stellas, & radios inter se committere: hac societate luminis existere imaginem stellæ longioris. Ergo quidam nullos esse Cometas existimant, sed species illorum per repercussionem vicinorum siderum, aut per coniunctionem cohærentium reddi. Quidam aiunt esse quidem, sed habere cursus suos, & post certa lustra in conspectum mortalium exire. Quidam esse quidem, sed non quibus siderum nomen imponas: quia dilabuntur, nec diu durant, & exigui temporis morâ dissipantur.

Cap. XX. In hac sententia sunt plerique nostrorum: nec id putant veritati repugnare. Videmus enim, in sublimi varia ignium concipi genera, & modò cælum ardere, modò

Longos à tergo flammarum albescere tractus:

modò faces cum igne vasto rapi: ipsa etiam fulmina, etsi velocitate mira, simul & perstringunt aciem, & relinquunt ignes suos, aëris attritu, & impetu inter se maiore collisi. Ideo nec resistunt quidem, sed expressi fiuunt, & protinus pereunt. Alii verò ignes diu manent: nec ante discedunt, quàm consumptum est omne, quo pascebantur, alimentum. Hoc loco sunt illa à Posidonio scripta miracula, columnæ, clypeique flagrantes, aliæque insigni nouitate flammæ: quæ non aduerterent animos, si ex consuetudine, & lege decurrerent. Ad hæc stupent omnes, & repentinum ignem ex alto afferunt, siue emicuit aliquid & fugit, siue compresso aëre & in ardorem coacto, loco miraculi stetit. Quid ergo? Non aliquando lacuna cedentis retro ætheris patuit, & vastum in concauo lumen? Exclamare posses: Quid est hoc?

—— *medium video discedere cælum,*

Palantésque polo stellas,

quæ aliquando non expectata nocte fulserunt, & per medium erupêrunt diem. Sed alia huius rei ratio est, quare alieno tempore appareant, quas esse, etiam cùm laterent, constat. Multos Cometas non videmus, quòd obscurantur radiis solis: quo deficiente, quendam Cometen apparuisse, quem sol vicinus obtexerat, Posidonius tradit. Sæpe autem cùm occidit sol, sparsi ignes non

non procul ab eo videntur. Videlicet ipsa stella sole perfunditur, & ideo aspici non potest. Cometæ autem radios solis effugiunt.

CAP. XXI. PLACET ergo nostris, Cometas, sicut faces, sicut tubas, trabesque, & alia ostenta cæli, denso aëre creari. Ideo circa Septemtrionem frequentissimè apparent, quia illic plurimum est aëris pigri. Quare ergo non stat Cometes, sed procedit? dicam. Ignium modo alimentū suum sequitur. Quamuis enim illi ad superiora nisus est: tamen deficiente materia retinentes ipse descendit, in aëra quoque in dextram læuamque premit partem. Nulla enim illi via est: sed qua illum vena pabuli sui duxit, illo repit, nec vt stella procedit, sed vt ignis pascitur. Quare ergo per longum tempus apparet, & non citò extinguitur? Sex enim mensibus hic, quem nos Neronis principatu lætissimo vidimus, spectandum se præbuit, in diuersum illi Claudiano circumactus. Ille enim, à Septemtrione in verticem surgēs, Orientem petiit, semper obscurior: hic, ab eadem parte cœpit, sed in occidentem tendens, ad Meridiem flexit, & ibi se subduxit oculis. Videlicet ille humidiora habuit, & aptiora ignibus, quæ prosecutus est: huic rursus vberior fuit & plenior regio. Huc itaque descendunt, inuitante materia, non itinere. Quod apparet duobus, quos spectauimus, fuisse diuersum: cum hic in dextrum motus sit, ille in sinistrum. Omnibus autem stellis in eandem partem cursus est, id est, contrarius mundo. Hic enim ab ortu voluitur in occasum, illæ ab occasu in ortum eunt. Et ob hoc duplex his motus est: ille quo eunt, & hic quo auferuntur.

CAP. XXII. EGO nostris non assentior. Non enim existimo Cometen subitaneum ignem, sed inter æterna opera naturæ. Primùm quæcunque aer creat, breuia sunt. Nascuntur enim in re fugaci & mutabili. Quomodo potest enim in aëre aliquid idem diu permanere, cum ipse aer nunquam idem maneat? fluit semper, & breuis illi quies est. Intra exiguum momentum in alium, quàm in quo fuerat, statum vertitur. Nunc pluuius, nunc serenus, nunc inter vtrumque varius: nubesque illi familiarissimæ, in quas coit, & ex quibus soluitur, modò congregantur, modò digeruntur, nunquam immotæ iacent. Fieri non potest, vt ignis certus in corpore vago sedeat, & ita pertinaciter hæreat, quam quem natura, ne vnquam excuteretur, aptauit. Deinde si alimento suo hæreret, semper descenderet. Eo enim crassior aer est, quo terris propior: nūquam Cometes in imum vsq. demittitur, neque appropinquat solo. Etiamnum ignis aut it quo illum natura sua ducit, id est, sursum: aut eo quo trahit materia, cui adhæsit, & quam depascitur.

CAP. XXIII. NVLLIS ignibus ordinariis & cælestibus iter flexum est. Sideris proprium est, ducere orbem. Atqui hoc an Cometæ alii fecerint,

fuerint, nescio: duo nostra ætate fecerunt. Deinde omne quod causa temporalis accendit, cito intercidit. Sic faces ardent, dum transeunt: sic fulmina in vnum valent ictum: sic quæ transuersæ dicuntur stellæ & cadentes, prætervolant & secant aëra. Nullis ignibus nisi in suo mora est. Illis dico diuinis, quos habet mundus æternos, quia partes eius sunt, & opera. Hi autem aliquid agunt, & vadunt, & tenorem suum seruant, paresque sunt. Nam alternis diebus maiores minorésve fierent, si ignis esset collectitius, & ex aliqua causa repentinus. Minor enim esset ac maior, prout plenius aleretur aut malignius. Dicebam modò, nihil diuturnum esse, quod exarsit aëris vitio: nunc amplius adiicio, Morari ac stare nullo modo potest. Nam & fax & fulmen & stella transcurrens, & quisquis alius est ignis aëre expressus, in fuga est: nec apparet, nisi dum cadit. Cometes habet suam sedem: & ideo non cito expellitur, sed emetitur spatium suum: nec extinguitur, sed excedit. Si erratica, inquit, stella esset, in signifero esset. Quis vnum stellis limitem ponit? Quis in angustum diuina compellit? Nempe hæc ipsa sidera, quæ sola moueri credis, alios & alios circulos habent. Quare ergo non aliqua sint, quæ in proprium iter & ab istis remotum secesserint? Quid est quare in aliqua parte cælum peruium non sit? Quod si iudicas, non posse vllam stellam nisi signiferum attingere, Cometes potest sic larum habere circulum, vt in hunc tamen parte aliqua sui incidat: quod fieri non est necessarium, sed potest.

CAP. XXIV. VIDE ne hoc magis deceat magnitudinē mundi, vt in multa itinera diuisus sit: nec hanc vnam deterat semitam, ceteris partibus torpeat. Credis autem in hoc maximo & pulcherrimo corpore inter innumerabiles stellas, quæ noctem decore vario distinguunt, quæ aëra minimè vacuum & inertem esse patiuntur, quinque solas esse, quibus exercere se liceat; cæteras stare, fixum & immobilem populum? Si quis hoc loco me interrogauerit: Quare ergo non quemadmodum quinque stellarum, ita harum obseruatus est cursus? Huic ego respondebo: Multa sunt quæ esse concedimus: qualia sint, ignoramus. Habere nos animum, cuius imperio & impellimur & reuocamur, omnes fatebuntur: quid tamen sit animus ille rector dominúsque nostri, non magis tibi quisquam expediet, quàm vbi sit. Alius illum dicet esse spiritum, alius concentum quendam, alius vim diuinam & Dei partem, alius tenuissimum aërem, alius incorporalem potentiam. Non deerit, qui sanguinem dicat, qui calorem. Adeò animo non potest liquere de ceteris rebus, vt adhuc ipse se quærat.

CAP. XXV. QVID ergo miramur, Cometas, tam rarum mundi spectaculum, nondum teneri legibus certis: nec initia illorum finesque notescere, quorum ex ingentibus inter-

interuallis recursus est? Nõdum sunt anni mille quingenti, ex quo Græcia

stellis numeros & nomina fecit.

Multæque hodie sunt gentes, quæ tantùm facie nouerint cælum, quæ nondum sciant cur luna deficiat, quare obumbretur. Hoc apud nos quoque nuper ratio ad certum perduxit. Veniet tempus, quo ista quæ nunc latent, in lucem dies extrahat, & longioris æui diligentia. Ad inquisitionem tantorum ætas vna non sufficit, vt tota cælo vacet. Quid, quod tam paucos annos inter studia ac vitia non æqua portione diuidimus? Itaque per successiones istas longas explicabuntur. Veniet tempus, quo posteri nostri tam aperta nos nescisse mirentur. Harum quinque stellarum, quæ se ingerunt nobis, quæ alio atque alio occurrentes loco, curiosos nos esse cogunt, qui matutini vespertinique ortus sint, quæ stationes, quando in rectum ferantur, quare agantur retrò, modò cœpimus scire. Vtrùm emergeret Iupiter, an occideret, an retrogradus esset (nam hoc illi nomen imposuere cedenti) ante paucos annos didicimus. Inuenti sunt qui nobis dicerent: Erratis qui vllam stellam aut supprimere cursum iudicatis, aut vertere. Non licet stare cælestibus, nec auerti: prodeunt omnia: vt semel missa sunt, vadunt. Idem erit illis cursus, qui sui finis. Opus hoc æternum irreuocabiles habet motus: qui si quando constiterint, alia ex aduerso incident, quæ nunc tenor & æqualitas seruat.

Cap. XXVI. Quid est ergo, cur aliqua redire videantur? Solis occursus speciem illis tarditatis imponit, & natura viarum circulorumque sic positorum, vt certo tempore intuentes fallant. Sic naues quamuis plenis velis eant, videntur tamen stare. Erit qui demonstret aliquando, in quibus Cometæ partibus errent, cur tam seducti à ceteris eant, quanti qualesque sint. Contenti simus inuentis: aliquid veritati & posteri conferant. Per stellas, inquit, vlteriora non cernimus, per Cometas aciem transmittimus. Primum si fit istud, non in ea parte fit, qua sidus ipsum est spissi ac solidi ignis, sed qua rarus splendor excurrit, & in crines dispergitur. Per interualla ignium, non per ipsos vides. Stellæ, inquit, omnes rotundæ sunt, Cometæ porrecti: ex quo apparet, stellas non esse. Quis enim tibi concedet, Cometas longos esse? Quorum natura quidem, vt ceterorum siderum, globus est, ceterum fulgor extenditur. Quemadmodum sol radios suos longè latéque dimittit, ceterum ipsi alia est forma, alia ei quod ex ipso fluit lumini: sic Cometarum corpus ipsum corrotundatur, splendor autem longior quàm ceterorum siderum apparet.

Cap. XXVII. QVARE? inquis. Dic tu mihi prius, quare luna dissimillimum soli lumen accipiat, cùm accipiat à sole? Quare modò rubeat, modò palleat? Quare liuidus illi & ater color sit, cùm à conspe-

aspectu solis excluditur. Dic mihi, quare omnes stellæ inter se dissimilem habeant aliquatenus faciem, diuersissimam soli? Quomodo nihil prohibet, ista sidera esse, quamuis similia non sint: ita nihil prohibet, Cometas æternos esse & sortis eiusdem cuius cetera, etiam si faciem illis non habent similem. Quid porrò mundus ipse, si consideres illum, non ne ex diuersis compositus est? Quid est quare in leone semper sol ardeat, & terras æstibus torreat? in aquario astringat hiemem, flumina gelu claudat? Et hoc tamen & illud sidus eiusdem conditionis est, cùm effectu & natura dissimile sit. Intra breuissimum tempus aries extollitur, libra tardissimè emergit: & tamen hoc sidus & illud eiusdem naturæ est: cum illud exiguo tempore ascendat, hoc diu proferatur. Non vides quàm contraria inter se elemēta sint? grauia & leuia sunt, frigida & calida, humida & sicca. Tota huius mundi concordia ex discordibus constat. Negas Cometen stellam esse, quia forma eius non respondeat ad exemplar, nec sit ceteris similis. Vides enim quàm simillima sit illa, quæ tricesimo anno reuertitur ad locum suum, huic quæ intra annum reuisit sedem suam. Non ad vnam natura formam opus suum præstat, sed ipsa varietate se iactat. Alia maiora, alia velociora aliis fecit: alia validiora, alia temperatiora: quædam autem eduxit à turba, vt singula & conspicua procederent: quædam in gregem misit. Ignorat naturæ potentiam, qui illi non putat aliquando licere, nisi quod sæpius facit. Cometas non frequēter ostendit, attribuit illis alium locum, alia tempora, dissimiles ceteris motus. Voluit & hic magnitudinem operis sui colere, quorum formosior facies est, quam vt fortuitam putes, siue amplitudinem eorum cōsideres, siue fulgorem, qui maior est ardentiorque quàm ceteris. Facies vero habet insigne quiddam & singulare, non in angustum coniecta & arctata, sed dimissa liberius, & multarum stellarum amplexa regionem.

Cap. XXVIII. Aristoteles ait, Cometas significare tempestatem, & ventorum intemperantiam atque imbrium. Quid ergo? non iudicas sidus esse quod futura denuntiat? Nō enim sic hoc tempestatis signum est, quomodo futuræ pluuiæ,

Scintillare oleum, & putres concrescere fungos:

aut quomodo indicium est sæuituri maris, si marinæ

In sicco ludunt fulicæ: notasque paludes
Deserit, atque altam supra volat ardea nubem:

sed sic, quomodo æquinoctium in calorem frigusque flectentia anni, quomodo illa quæ Chaldæi canunt, quid stella nascentibus triste lætumve constituat. Hoc vt scias ita esse, non statim Cometes ortus, ventos & pluuias minatur, vt Aristoteles ait, sed annum totum suspectum facit. Ex quo appâret, illum non ex proximo, quæ in proximum

oaret signa traxisse, sed habere reposita & compressa legibus mundi. Fecit is Cometes, qui Paterculo & Vopisco consulibus apparuit, quæ ab Aristotele Theophrastóque sunt prædicta. Fuerant enim maximæ & continuæ tempestates vbique. At in Achaia Macedoniáque, vrbes terrarum motibus prorutæ sunt. Tarditas, inquit, illorum argumentum est, grauiores esse, multumque in se habere terreni: ipsi præterea cursus: ferè enim compelluntur in cardines.

CAP. XXIX. VTRVMQVE falsum est. De priore dicam prius. Quare quæ tardius feruntur, grauia sunt? Quid ergo? Stella Saturni, quæ ex omnibus iter suum lentissimè efficit, grauis est? Atqui leuitatis argumentum habet, quod super ceteras est. Sed maiore, inquam, ambitu circuit, nec tardiùs it quàm ceteræ, sed longiùs. Succurrat tibi, idem me de Cometis posse dicere, etiam si segnior illis cursus sit. Sed mendacium est, ire eos tardiùs. Nam intra sextum mensem dimidiam cæli partem transcurrit hic proximus. Prior intra pauciores menses recepit se. Sed quia graues sunt, inferius deferuntur. Primum non defertur, quod circumfertur. Deinde hic proximus à Septemtrione motus sui initium fecit, & per Occidentem in Meridiana peruenit, erigénsque suum cursum oblituit. Alter ille Claudianus à Septemtrione primum visus, non desiit in rectum assiduè celsior ferri, donec excessit. Hæc sunt quæ aut alios mouere ad Cometas pertinentia, aut me. Quæ an vera sint, dii sciunt, quibus est scientia veri. Nobis rimari illa & coniecturare in occulto tantùm licet, nec cum fiducia inueniendi, nec sine spe.

CAP. XXX. EGREGIE Aristoteles ait, nunquam nos verecundiores esse debere, quàm cum de diis agitur. Si intramus templa compositi, si ad sacrificium accessuri vultum submittimus, togam adducimus, si in omne argumentum modestiæ fingimur: quánto hoc magis facere debemus, cum de sideribus, de stellis, de deorum natura disputamus, ne quid temerè, ne quid impudenter, aut ignorantes affirmemus, aut scientes mentiamur? Nec miremur tam tardè erui, quæ tam altè iacent. Panætio, & his qui videri volunt Cometen non esse ordinarium sidus, sed falsam sideris faciem, diligenter tractandum est, an æquè omnis pars anni edendis Cometis satis apta sit: an omnis cæli regio idonea in qua creentur: an quacunque ire, ibi etiam concipi possint: & cetera, quæ vniuersa tolluntur, cùm dico illos fortuitos non esse ignes, sed intextos mundo, quos non frequenter educit, sed in occulto mouet. Quàm multa præter hos per secretum eunt, nunquam humanis oculis orientia? Neque enim omnia Deus hominibus nota fecit. Quota pars operis tanti nostris oculis committitur? Ipse qui

qui ea tractat, qui condidit, qui totum hoc fundauit deditque circa se, maiórque est pars operis sui, ac melior, effugit oculos, cogitatione visendus est.

CAP. XXXI. MVLTA præterea cognata numini summo, & vicinam sortita potentiam, obscura sunt. Aut fortasse, quod magis mireris, oculos nostros & implent & effugiunt: siue illis tanta subtilitas est, quantam consequi acies humana non possit: siue in sanctiore secessu maiestas tanta delituit, & regnum suum, id est se, regit, nec vlli aditum dat, nisi animo. Quid sit hoc, sine quo nil est, scire non possumus. Et miramur, si quos igniculos parum nouimus, cùm maxima pars mundi Deus lateat? Quàm multa animalia hoc primùm cognouimus sæculo? & quidem multa venientis æui populus ignota nobis sciet. Multa sæculis tunc futuris, cum memoria nostri exoleuerit, reseruantur. Pusilla res mundus est; nisi in illo quod quærat omnis mundus habeat. Non semel quædam sacra traduntur. Eleusis seruat quod ostendat reuisentibus. Rerum natura, sacra sua non simul tradit. Initiatos nos credimus, in vestibulo eius hæremus. Illa arcana non promiscuè nec omnib. patent: reducta & in interiore sacrario clausa sunt. Ex quib. aliud hæc ætas, aliud quæ post nos subibit, aspiciet. Quando ergo illa in notitiam nostram perducētur? Tardè magna proueniunt, vtique si labor cessat. Id quod vnum toto agimus animo, nondum perfecimus, vt pessimi essemus. Adhuc in processu vitia sunt. Inuenit luxuria aliquid noui, in quod insaniat. Inuenit impudicitia nouam contumeliam sibi. Inuenit deliciarum dissolutio & tabes aliquid tenerius molliúsque, quo pereat. Nondum satis robur omne proiecimus. Adhuc quicquid est boni moris, extinguimus leuitate & politura corporum. Muliebres munditias antecessimus, colores meretricios, matronis quidem non induendos, viri sumimus. Tenero & molli ingressu suspendimus gradum; non ambulamus, sed incedimus. Exornamus annulis digitos, in omni articulo gemma disponitur. Quotidie comminiscimur, per quæ virilitati fiat iniuria, vt traducatur, quia non potest exui. Alius genitalia excidit, alius in obscænam partem ludi fugit, & locatus ad mortem, infamiæ armatur. Egens etiam, in quo morbum suum exerceat, legit.

CAP. XXXII. MIRARIS, si nōdū sapientia omne opus suum impleuit? Nondum tota se nequitia protulit. Adhuc nascitur, & huic omnes operā damus: huic oculi nostri, huic manus seruiunt. Ad sapiētiam quis accedit? Quis dignā iudicat, nisi quam in transitu nouerit? Quis philosophiam, aut vllum liberale respicit studiū, nisi cum ludi intercalātur, cū aliquis pluuius interuenit dies, quē perdere licet? Itaq. tot familiæ philosophorū sine successore deficiūt. Academici & veteres, & minores,

 nullum

L. ANNÆI SENECÆ

Apocolocynthosis

CLAVDII CÆSARIS.

QVID actum sit in cælo ante diem tertium eidus Octobris, Asinio Marcello, Acilio Auiola Coss. anno nouo, initio sæculi felicissimi, volo memoriæ tradere. Nihil offensæ vel gratiæ dabitur. Hæc ita vera si quis quæsierit vnde sciam: primum, si noluero, non respondebo. Quis coacturus est? Ego scio me liberum factum, ex quo suum diem obiit ille, qui verum prouerbium fecerat, Aut regem, aut fatuum nasci oportere. Si libuerit respondere, dicam quod mihi in buccam venerit. Quis vnquam ab historico iuratores exegit? Tamen si necesse fuerit auctorem producere, quærite ab eo, qui Drusillam euntem in cælum vidit. Idem Claudium vidisse se dicet iter facientem, non passibus æquis. Velit, nolit, necesse est illi omnia videre, quæ in cælo agantur. Appiæ viæ curator est: qua scis & diuum Augustum, & Tiberium Cæsarem ad deos isse. Hunc si interrogaueris, soli narrabit: coram pluribus nunquam verbum faciet. Nam posteaquam in senatu iurauit se Drusillam vidisse cælum ascendentem, & illi pro tam bono nuntio nemo credidit, verbis conceptis affirmauit, se non indicaturum etiam si in medio foro hominem vidisset occisum. Ab hoc ego quæcunque audiui, certa claráque affero: ita illum saluum & felicem habeam.

Iam Phœbus breuiore via contraxerat ortum
Lucis, & obscuri crescebant tempora somni.
Iámque suum victrix augebat Cynthia regnum:
Et deformis hiems gratos carpebat honores
Diuitis autumni, iussóque senescere Baccho
Carpebat raras serus vindemitor vuas.

Puto magis intelligi si dixero, mensis erat October, dies tertius eidus Octobris. Horam non possum tibi certam dicere. faciliùs inter philosophos, quàm inter horologia conueniet. Tamen inter sextam & septimam erat. Nimis rusticè acquiescunt uneri poetæ, non contenti ortus & occasus describere, vt etiam medium diem inquietent. Tu sic transibis horam tam bonam?

Iam medium cursu Phœbus diuiserat orbem,

Mitique decore,
Nec cantu, nec voce minor: felicia lassis
Secula præstabit, legúmque silentia rumpet.
Qualis discutiens fugientia lucifer astra:
Aut qualis surgit redeuntibus hesperus astris:
Qualis cum primum tenebris aurora solutis
Induxit rubicunda diem, sol aspicit orbem
Lucidus, & primos à carcere concitat axes:
Talis Cæsar adest, talem iam Roma Neronem
Aspiciet, flagrat nitidus fulgore remisso
Vultus, & effuso ceruix formosa capillo.

Hæc Apollo. At Lachesis, quæ & ipsa homini formosissimo faueret, fecit, & plena ordiitur manu, & Neroni multos annos de suo donat. Claudiũ autem iubent omnes χαίροντας εὐφημοῦντας ἐκπέμπειν δόμων. Et ille quidẽ animã ebulliit, & eo desiit viuere videri: Expirauit autem dum comœdos audit, vt scias me non sine causa eos timere. Vltima vox eius hæc inter homines audita est, cùm maiorem sonitum emisisset illa parte, qua facilius loquebatur: Væ me, puto, concacaui me. Quid autẽ fecerit, nescio: omnia certè concacauit. nec post boletum opiparè medicamentis conditum, plus cibi sumpsit. Quæ postea in terris sunt acta, superuacuum est referre. Scitis enim optimè: nec periculum est ne excidant, quæ memoriæ publicum gaudiũ impressit. Nemo felicitatis suæ obliuiscitur. In cælo quæ acta sint, audite: fides penes auctorẽ erit. Nuntiatur Ioui, venisse quendã bonæ staturæ, benè canum, nescio quid illum minari: assiduè enim caput mouere, pedẽ dextrum trahere: quæsisse se, cuius nationis esset: respondisse illum nescio quid perturbato sono, & voce confusa: nõ intelligere se linguam eius: nec Græcum esse, nec Romanum, nec vllius gentis notæ. Tum Iupiter Herculem, quia totum orbem terrarum pererrauerat, & nosse videbatur omnes nationes, iubet ire & explorare, quorum hominum esset. Tum Hercules, primo aspectu sane perturbatus est, vt qui etiam nõ omnia monstra domuerit: vt vidit noui generis faciem, insolitum incessum, vocem nullius terrestris animalis, sed (qualis esse marinis belluis solet) raucã & implicatam, putauit sibi tertium decimum laborẽ venisse. Diligentiùs autem intuenti, visus est quasi homo. Accessit itaq. & quod facillimum fuit Græculo, ait, τίς πόθεν εἰς ἀνδρῶν, πόθι τοι πόλις; Vbi hæc Claudius, gaudet esse illic philologos homines, sperat futurum aliquem historiis suis locum. Itaque & ipse Homerico versu Cæsarem se esse significans, ait:

Ἰλιόθεν με φέρων ἄνεμος Κικόνεσσι πέλασσεν.

Erat autem sequens versus verior, æquè Homericus:

ἔνθα δ' ἐγὼ πόλιν ἔπραθον, ὤλεσα δ' αὐτούς.

Et imposuerat Herculi homini minimè vafro, nisi fuisset illic

Febris, quæ fano suo relicto, sola cum illo venerat: ceteros omnes deos Romæ reliquerat. Iste, inquit, mera mendacia narrat. Ego tibi dico, quæ cum ipso tot annos vixi: Lugduni natus est: Munatii municipem audis: quod tibi narro, ad sextum decimum lapidem à Vienna natus est, Gallus germanus. Itaque quod Gallum facere oportebat, Romam cepit. Hunc ego tibi reddo Lugduni natum, vbi L. Licinius multos annos regnauit. Tu autem qui plura loca calcasti, quàm vllus mulio perpetuarius, Lugdunenses scire debes, & multa milia inter Xanthum & Rodanum interesse. Excandescit hoc loco Claudius, & quanto potest murmure irascitur. Quid diceret, nemo intelligebat. Ille autem Febrim duci iubebat, illo gestu solutæ manus, & ad hoc vnum satis firmæ, quo decollare homines solebat. Iusserat illi collum præcidi. Putares omnes illius esse libertos: adeò illum nemo curabat. Tum Hercules: Audi me, inquit, tu, & desine fatuari; venisti huc, vbi mures ferrum rodunt. Citius mihi verum, ne tibi alogias excutiam. Et quo terribilior esset, tragicus fit, & ait:

Exprome propere, sede qua genitus sies,
Hoc ne peremptus stipite, ad terram accidas.
Hæc claua reges sæpe mactauit feros.
Quid nunc profatu vocis incerto sonas?
Quæ patria, quæ gens mobile eduxit caput,
Edissere. equidem regna tergemini petens
Longinqua regis, vnde ab Hesperio mari
Inachiam ad vrbem nobile aduexi pecus,
Vidi duobus imminens fluuiis iugum,
Quod Phœbus ortu semper obuerso videt:
Vbi Rhodanus ingens amne prærapido fluit,
Ararque dubitans quo suos cursus agat,
Tacitus quietis alluit ripas vadis.
Est ne illa tellus spiritus altrix tui?

Hæc satis animose & fortiter. Nihilominus mentis suæ non est, & timet μωρῦ πληγὴν. Claudius vt vidit virum valentem, oblitus nugarum, intellexit neminem parem sibi Romæ fuisse: illic non habere se idem gratiæ: gallum in suo sterquilinio plurimum posse. Itaque quantum intelligi potuit, hæc visus est dicere: Ego te, fortissime deorum Hercules, speraui mihi affuturum apud alios: & si quis a me notorem petisset, te nominaturus, qui me optime nosti. Nam si memoria repetis, ego eram qui tibi ante templum tuum ius dicebam totis diebus mense Iulio & Augusto. Tu scis quantum illic miseriarum pertulerim, quum causidicos audirem, & diem & noctem in quos si incidisses, valde fortis licet tibi videaris, maluisses cloacas Augiæ purgare: multo plus ego stercoris exhausi. Sed quoniam volo, non mirum, quòd impetum in Curiam fecisti: nihil

tibi clausi est. Modò dic nobis, qualem deum istum fieri velis. Ἐπικούρειος θεὸς non potest esse: οὔτι αὐτὸς πρᾶγμα ἔχει, οὔτι ἄλλοις παρέχει. Stoicus? quomodo potest rotundus esse (vt ait Varro) sine capite, sine præputio? Est aliquid in eo Stoici dei: iam video, nec cor, nec caput habet. Si mehercules à Saturno petisset hoc beneficium, cuius mensam toto anno celebrauit, non tulisset. Illum deum apage, qui quantum quidem in illo fuit, damnatum incesti L. Syllanum, generum suum occidit: Oropenque sororem suam, festiuissimam omnium puellarum, quam omnes Venerem vocarent, maluit Iunonem vocare. Quare, inquit, quæro, tantum sororem suam stultè studere, Athenis dimidium licet, Alexandriæ totum? Quia Romæ, inquit, mures molas lingunt: hic nobis curua corrigit. Quid in cubiculo suo faciat, nescio: etiam cæli scrutatur plagas, deus fieri vult. Parum est quod templum in Britannia habet, quod nunc barbari colunt, & vt deum orant. Ἀλωρα φιλατα χειν. Tandem Ioui venit in mentem, priuatis intra curiam morantibus sententiam dicere, nec disputare. Ego, inquit, P. C. interrogare vobis permiseram: vos mera mapalia fecistis. Volo seruetis disciplinam curiæ. Hic qualiscunque est, quid de nobis existimabit? Illo dimisso, primus interrogatur sententiam Ianus pater: is designatus erat in Kal. Iulias postmeridianus Cos. homo quantumuis vafer, qui semper videt, ἅμα πρόσσω καὶ ὀπίσσω. Is multa disertè, quòd in foro viuat, dixit, quæ notarius persequi non potuit: & ideò non refero, ne aliis verbis ponam, quæ ab illo dicta sunt. Multa dixit de magnitudine deorum: non debere hunc vulgo dari honorem. Olim, inquit, magna res erat, deum fieri: iam fama minimum fecit, & iam pessimum quemque illum affectare. Itaque ne videar in personam, non in rem sententiam dicere, censeo ne quis post hunc diem, deus fiat ex his qui ἀρούρης καρπὸν ἔδουσιν, aut ex his quos alit ζείδωρος ἄρουρα. Qui contra hoc S.C. deus factus, fictus pictùsve erit, eum dedi laruis, & proximo munere inter nouos autoratos, ferulis vapulare placet. Proximus interrogatur sententiam Diespiter Vicepotæ filius, & ipse designatus Cos. nummulariolus. Hic quæstu se sustinebat, vendere ciuitatulas solebat. Ad huncce bellè accessit Hercules, & auriculam ei tetigit. Itaque in hæc verba censet: Cùm diuus Claudius diuum Augustum sanguine contingat, nec minus diuam Augustam auiam suam, quam ipse deam esse iussit, longéque omnes mortales sapientia antecellat, sitque è Rep. esse aliquem, qui cum Romulo

---possit feruentia rapa vorare;

censeo vt D. Claudius ex hac die deus fiat, ita vti ante eum

quis optimo iure factus sit. Eamque rem ad μεταμορφώσεις Ouidii relinquendam. Variæ erant sententiæ, & videbatur Claudius sententiam vincere. Hercules enim, qui videret ferrum suum in igne esse, modò huc, modò illuc, cursabat, & aiebat: Noli mihi inuidere, mea res agitur: deinde si quid volueris, inuicem faciam: Manus manum lauat. Tum diuus Augustus surrexit sententiæ loco dicendæ, & summa facundia disseruit. P. C. vos testes habeo, ex quo deus factus sum, nullum verbum me fecisse: semper meum negotium ago. Sed non possum amplius dissimulare, & dolorem, quem grauiorem pudor facit, continere. In hoc terra marique pacem peperi: ideò ciuilia bella compescui: ideò legibus vrbem fundaui, operibus ornaui. Et quid dicam, P. C. non inuenio: omnia infra indignationem verba sunt. Confugiendum est itaque a me ad Messalæ Coruini, disertissimi viri illam sententiam: Periit ius imperii. hic P. C. qui vobis non posse videtur muscam excitare, tam facilè homines occidebat, quàm canis excidit. Sed quid ego de tot ac tribus viris dicam? Non vacat deplorare publicas clades, intuenti domestica mala. Itaque illa omittam, hæc referam. Nã τοῦ ὀργῇ ægrè senescit ὁ νόσος. Πυρροπολυνίκης iste, quẽ videtis, per tot annos sub meo nomine latens, hanc mihi gratiam retulit, vt duas amitas suas, proneptes meas, occideret, alteram fame, alteram ferro: vnum abnepotem L. Syllanum. Viderit Iupiter, an in causa mala, certè in sua, si his inter nos futurus est. Dic mihi diue Claudi, quare quemquam ex his quos quosque occidisti, antequam de causa cognosceres, antequam audires, damnasti? hoc fieri solet in cælo? non fit. Ecce Iupiter, qui tot annos regnat, vni Vulcano crus fregit, quem

ῥῖψε ποδὸς τεταγὼν ἀπὸ
βηλοῦ θεσπεσίοιο:

& iratus fuit vxori, & suspendit illam: numquid occidit? Tu Messalinam, cuius æquè auunculus maior eram, quàm tuus, occidisti. Nescio, inquis? Dii tibi malefaciant: adeò illud turpius est, quòd nescis, quàm quòd occidisti. Ille Caium Cæsarem non desiit mortuum prosequi. Occiderat ille socerum, hic generum. Caius Cæsar Crassi filium vetuit Magnum vocari: hic nomen illi reddidit, caput tulit. Occidit in vna domo Crassum, Magnum, Scriboniam, Bassioniam, Assarionem, nobiles tamen: Crassum verò tam fatuum, vt etiam regnare posset. Cogitate P. C. quale portentum in numerum deorum se recipi cupiat. Principes pietate & iustitia dii fiunt. Scilicet hic pius & iustus, quoniam Dryidarum immanem religionem, aduexit: nostram prorsus extirpauit, vt Romæ nuptiarum sacra issent, quibus ipse, cùm sibi Agrippina nuberet, XXX Senatoribus, innumeris Equit. Rom. mactatis, principium dedit. Hunc nunc deum facere vultis? Videte corpus eius, diis iratis na-

num.

tum. Ad summam, tria verba cito dicat, & seruum me ducat. Hunc Deum quis colet? quis credet? denique dum tales deos facitis, nemo vos deos esse credet. Summa rei P.C. si honestè inter vos gessi, si nulli clarius respondi, vindicate iniurias meas. Ego pro sententia mea hoc censeo. Atque ita ex tabella recitauit: Quandoquidem diuus Claudius occidit consocerum suum Appium Syllanum, generos duos, Pompeium Magnum Antoniæ ex Petina, L. Syllanum Octauiæ ex Messalina, socerum filiæ suæ Crassum, frugi hominem, tam similem sibi, quàm ouo ouum, Scriboniam socrum filiæ suæ, Messalinam vxorem suam, & cæteros quorum numerus iniri non potuit: placet mihi in eum seuerè animaduerti, nec illi rerum iudicandarum vacationem dari, cúmque quam primum exportari, & cælo intra dies XXX. excedere, Olympo intra diem tertium. Pedibus in hanc sententiam itum est. Nec mora, Cyllenius illum collo obtorto trahit ad inferos illoc, vnde negant redire quenquam. Dum descendunt per viam sacram, interrogat Mercurius, quid sibi velit ille concursus hominum, num Claudii funus esset? Et erat omnium formosissimum, & impensa cura plenum, vt sciret deum efferri: tibicinum, cornicinum, omnisque generis æneatorum tanta turba, tantus conuentus, vt etiam Claudius audire posset. Omnes læti, hilares, P. Rom. ambulabat tanquam liber. Matho, & pauci causidici plorabant, sed planè ex animo. Iurisconsulti è tenebris procedebant, pallidi, graciles, vix habentes animam, tanquam qui tum maximè reuiuiscerent. Ex his vnus cùm vidisset capita conferentes, & fortunas suas deplorantes causidicos, accedit, & ait: Dicebam vobis. Non semper Saturnalia erunt. Claudius vt vidit funus suum, intellexit se mortuum esse. Ingenti enim μεγαλοχορίᾳ nænia cantabatur anapæstis:

Fundite fletus,
Edite planctus.
Fingite luctus.
Resonet tristi
Clamore forum:
Cecidit pulchrè
Cordatus homo,
Quo non alius
Fuit in toto
Fortior orbe.
Ille citato
Vincere cursu
Poterat celeres:
Ille rebelles
Fundere Parthos,
Leuibusque sequi
Persida telis,
Certaque manu
Tendere neruum:
Qui præcipites
Vulnere paruo
Figeret hostes,
Pictaque Medi
Terga fugacis.
Ille Britannos
Ultra noti
Litora ponti,
Et cæruleos
Cute Brigantas
Dare Romuleis
Colla catenis.

Iussit & ipsum
Noua Romana
Iura securis
Tremere Oceanum.
Deflete virum,
Quo non alius
Potuit citius
Discere causas,
Vna tantum
Parte audita,
Sæpe & neutra.
Quis nunc iudex
Toto lites
Audiet anno?
Tibi iam cedet
Sede relicta,
Qui dat populo
Iura silenti,
Cretæa tenens
Oppida centum?
Cedite mœstis
Pectora palmis
O causidici
Venale genus.
Vosque poetæ
Lugete noui,
Vosque in primis
Qui concusso
Magna parastis
Lucra fritillo.

Delectabatur laudibus suis Claudius, & cupiebat diutius spectare. Inicit illi manum Talthybios deorum nuntius & trahit capite obuoluto, ne quis eum possit agnoscere, per campum Martium: & inter Tiberim & viam rectam descendit ad inferos. Antecesserat iam compendiaria via Narcissus libertus, dominus domini, ad patronum excipiendum, & venienti nitidus, vt erat à balineo, occurrit, & ait: Quid dii ad homines? Celerius prædedito, inquit Mercurius, & venire nos nuncia. Ille autem patrono plura dici volebat, quem Mercurius iterum festinare iussit, & virga morantem impulit. Dicto citius Narcissus euolat. Omnia procliua sunt, facile descenditur. Itaque quamuis podagricus esset, momento temporis peruenit ad ianuam Ditis: vbi iacebat, vt ait Horatius, bellua centiceps, sese mouens, villósque horrendos excutiens pusillum subperturbatus, vt illum vidit canem nigrum (nam albam canem in deliciis habere consueuerat) villosum sanè: quem non velis tibi in tenebris occurrere. Et magna inquit voce: Claudius Cæsar venit. Ecce ex templo cum plausu procedunt cantantes: εὑρήκαμεν, συγχαίρομεν. Hic erat C. Silius Cos. design. Iunius Prætorius, Sex. Trallus, M. Heluius Trogus, Corio tectus, Valens Fusidius, Eq. Rom. quos Narcissus duci iusserat. Medius erat in hac cantantium turba Mnestor Pantomimus, quem Claudius decoris causa minorē fecerat. Nec non ad Messalinam citò rumor percrepuit, Claudium venisse. Conuolarunt primum omnium liberti, Myron, Amphironas, Ampæus, Pheronas, Posides, hasta pura insignis, Felix cum Pallante fratre. Harpocras, Polybius: quos Claudius omnes quæstoriis prætorilsque muneribus, necubi imperitus esset, præmiserat. Deinde præfecti duo, Iustus Catonius, & Rufus Pompeii F. Deinde amici, Saturnius Lusius, & Pedo Pompeius, & Lupus, & Celer Asinius, consulares. Nouissimè fratris filia, sororis filia, generi, soceri,

socrus,

factus, omnes planctu sanguinei. Et agmine facto Claudio occurrunt. Quos cùm vidisset Claudius, exclamat: πάντα φίλων πλήρη. Quomodo vos huc venistis? Tum Pedo Pompeius: Quid dicis homo crudelissime? Quæris quomodo? Quis enim nos alius huc misit quàm tu, omnium amicorum interfector? In ius eamus: ego tibi hic sellas ostendam. Ducit illum ad tribunal AEaci. is lege Cornelia, quæ de sicariis lata est, quærebat: postulat, nomen eius recipit, edit subscriptionem: Occisos Senatores X X X. Equites Romanos CCCXV. atque plures, ceteros CCXXI. ὅσα ψάμαθός τε κόνις τε. Exterritus Claudius oculos vndecunque circumfert, vestigat aliquem patronum qui se defenderet. Aduocatum non inuenit. Tandem procedit P. Petronius, vetus conuictor eius, homo Claudiana lingua disertus, & postulat aduocationem. Non datur. Accusat Pedo Pompeius magnis clamoribus. Incipit patronus velle respondere. AEacus, homo iustissimus, vetat. Altera tantùm parte audita condemnat, & ait: Εἴκε πάθοι τά κ' ἔρεξε, δίκη κ' ἰθεῖα γένοιτο. Ingens silentium factum est. Stupebant omnes, nouitate rei attoniti; negabant hoc vnquam factum. Claudio iniquum magis videbatur, quàm nouum. De genere pœnæ diu disputatum est, quid illum pati oporteret. Erant qui dicerent, si minus dii latura fecissent, Tantalum siti periturum, nisi illi succurreretur: non vnquam Sisyphum onere releuari: aliquando Ixionis miseri rotam sufflaminandam. Non placuit vlli ex veteranis missionem dari, ne vel Claudius vnquam simile speraret. Placuit nouam pœnam excogitari debere: instituendum illi laborem irritum, & alicuius cupiditatis speciem sine fine & effectu. Tum AEacus iubet illum alea ludere pertuso fritillo. Et iam cœperat fugientes semper tesseras quærere, & nihil proficere.

Nam quoties missurus erat resonante fritillo,
Vtraque subducto fugiebat tessera fundo:
Cùmque recollectos auderet mittere talos,
Lusuro similis semper, sempérque petenti,
Decepere fidem: refugit, digitósque per ipsos
Fallax assiduo dilabitur alea furto.
Sic cùm iam summi tanguntur culmina montis,
Irrita Sisyphio voluuntur pondera collo.

Apparuit subitò C. Cæsar, & petere illum in seruitutem cœpit: producit testes, qui illum viderant ab illo flagris, ferulis, colaphis vapulantem. Adiudicatur C. Cæsari: illum AEacus donat. Is Menandro liberto suo tradidit, vt à cognitionibus ei esset.

M. ANNÆI SENECÆ RHETORIS, CONTROVERSIARVM, ad Nouatum Senecam, & Melam filios, LIBER PRIMVS.

PROOEMIVM.

Exigitis rem magis iucundam mihi quàm facilem. Iubetis enim iudicare, quid de his declamatoribus sentiam, qui in ætatem meam inciderunt, & si qua memoriæ meæ nondum elapsa sunt ab illis dicta colligere: ut quamuis notitiæ vestræ subducti sint, tamen non credatis tantùm de illis, sed etiam iudicetis. Est, fateor, iocundum mihi, redire in antiqua studia, melioresque ad annos respicere, & vobis querentibus quòd tantæ opinionis viros audire non potueritis, detrahere iniuriam temporum. Sed cùm multa iam mihi ex me desideranda senectus fecerit, oculorum aciem retuderit, aurium sensum hebetauerit, neruorum firmitatem fatigauerit: inter ea quæ retuli, memoria est, res ex omnibus partibus animi, maximè delicata & fragilis: in quam primum senectus incurrit. Hanc aliquando in me floruisse, ut non tantum ad vsum sufficeret, sed in miraculum vsque procederet, non negare. Nam duo millia nominum recitata, quo ordine erant dicta, referebam: & ab his qui ad audiendum præceptorem nostrum conuenerant, singulos versus à singulis datos, cùm plures quàm ducenti efficerentur, ab vltimo incipiens vsque ad primum recitabam. Nec ad complectenda tantùm quæ vellem, velox erat mihi memoria: sed etiam ad continenda quæ acceperat. Nunc autem & ætate quassata, & longa desidia, quæ iuuenilem quoque animum dissoluit, eò perducta est, vt etiamsi possit aliquid præstare, tamen promittere non possit: & diu ab illa nihil repetiui. Solebat bonæ fidei esse. Nunc quia iubetis, quid possit experiar, & illam cum cura scrutabor. Ex parte enim spero bene. Nam quæcunque apud illam aut puer aut iuuenis deposui, quasi recentia & modò audita, sine cunctatione profert. At si qua illi intra proximos annos commisi, sic perdidit & amisit, vt etiam si sæpius ingerantur, toties tanquam noua audiam. Itaque ex memoria, quod vobis satis sit, superest. Neque enim me de his interrogatis quos ipsi audistis: sed de his qui ad vos vsque non peruenerunt. Fiat

quod

quod vult [illegible] imitator [illegible] in scholis. Illud necesse est impetrem, ne me quasi certum aliquem ordinem velitis sequi, in contrahendis quæ mihi occurrent. Necesse est enim per omnia studia mea errem, & passim quicquid obuenerit controuersiarum, apprehẽdam. Sententias forte ponam pluribus locis in vna declamatione dictas. Non enim dum quæro, aliquid inuenio: sed sæpe quod quærenti non comparuit, aliud agenti præsto est. Quædam verò quæ obuersantia mihi, & iam ex aliqua parte se ostendentia non possum occupare, eadem securo & composito animo subitò emergunt. Aliquando etiam seriam rem agenti & occupato, sententia diu frustrà quæsita intempestiuè molesta est. Necesse est ergo me ad delicias componam memoriæ meæ, quæ mihi iam olim precariò paret. Facitis autem iuuenes mei, rem necessariam & vtilem, quòd non contenti exemplis sæculi vestri, prioris quoque vultis cognoscere. Primùm quia quo plura exempla inspecta sunt, plus eloquentia proficitur. Nõ est vnus, quamuis præcipuus sit, imitandus: quia nunquam par fit imitator auctori. Hæc natura est rei. Semper citra veritatem, & minor est similitudo. Deinde vt possitis æstimare, quantum quotidie ingenia decrescant, & nescio qua iniquitate, & ad malum pronitate naturæ, eloquentia se retrò tulerit. Quicquid Romana facũdia habet, quod insolẽti Græciæ aut opponat, aut præferat, circa Ciceronẽ effloruit. Omnia ingenia, quæ lucem nostris studiis attulerunt, tunc nata sunt. In deterius deinde quotidie data res est: siue luxu tẽporum: nihil est enim tam mortiferum ingeniis quã luxuria: siue cùm pretium pulcherrimæ rei cecidisset, translatum est omne certamen ad turpia, multo honore quæstúq. vigentia: siue fato quodam, cuius maligna perpetuáq. in omnibus rebus lex est, vt ad summum perducta, rursus ad infimũ, velociùs quidem quàm ascenderant, relabantur. Torpent ecce ingenia desidiosæ iuuentutis, nec in vllius honestæ rei labore vigilatur. Somnus languórq. ac somno & lãguore turpior, malarum rerũ industria, inuasit animos. Cãtandi saltandíq. nũc obscœna studia effeminatos tenẽt: & capillũ frangere, & ad muliebres blanditias vocẽ extenuare, mollitie corporis certare cũ feminis, & immũdissimis se excolere mũditiis, nostrorum adolescentiũ specimen est. Quis æqualiũ vestrorum, quid dicã satis ingeniosus, satis studiosus, immò quis satis vir est? Emolliti eneruésq. quod nati sunt, inuiti manent: expugnatores alienæ pudicitiæ, negligẽtes suæ. In hos nec dij tantum mali permittant vt cadat eloquentia: quã non mirarer, nisi animos, in quos se cõferret, eligeret. Erratis, optimi iuuenes, nisi illam vocẽ non M. Catonis, sed oraculi creditis. Quid enim est oraculum? Nempe voluntas diuina, hominis ore enunciata. Et quem tandẽ antistitem sanctiorem inuenire

sibi

plus ingenio suo imperauit: Nemo plus indulsit. In vtraque parte vehementi viro modus deerat: nec intermittere studia sciebat, nec repetere. Cùm se ad scribendum concitauerat, iungebantur noctibus dies: & sine interuallo grauius sibi instabat: nec desinebat, nisi defecerat. Rursus cùm se dimiserat, in omnes lusus, & in omnes iocos se resoluebat. Cùm verò se siluis montibúsque tradiderat, omnes illos agrestes in siluis ac montibus natos, laboris patientia ac venandi sollertia prouocabat: & in tantam sic viuendi peruenerat cupiditatem, vt vix posset ad priorem consuetudinem retrahi. At cùm sibi manum iniecerat, & se blandiendo vnde abduxerat, reuocârat, tantis viribus incumbebat in studium, vt non tantum nihil perdidisse, sed multum acquisiuisse desidia videretur. Omnibus quidem prodest subinde animum relaxare. Excitatur enim otio vigor: & omnis tristitia, quæ continuatione pertinacis studii adducitur, feriarum hilaritate discutitur. Nulli tamen intermissio manifestiùs proderat. Quoties ex interuallo dixerat, multo acrius violentiúsq. dicebat. Exultabat enim nouato & integrato robore: & tantum à se exprimebat, quantum concupierat. Nesciebat dispensare vires suas, sed immoderati aduersum se imperii fuit. Idcóque studium eius prohiberi debebat, quia regi non poterat. Itaque solebat & ipse, cùm se assidua & nunquam intermissa contentione fregerat, sentire ingenii lassitudinem: quæ non minor est quam corporis, sed occultior. Corpus illi erat & natura solidum & multa exercitatione duratum. Itaque nunquam eum ardentis impetus animi deseruit. Vox robusta, sed sordida lucubrationibus, & negligentia non natura infuscata: beneficio tamen laterum extollebatur: & quamuis inter initia parum attulisse virium videretur, ipsa actione accrescebat. Nulla vnquam illi cura vocis exercendæ fuit. Illum fortem, agrestem, & Hispanæ consuetudinis morem non poterat dediscere: vtcunque res tulerat, ita viuere: nil vocis causa facere: non illam per gradus paulatim ab imo vsque ad summum perducere: non rursus à summa contentione paribus interuallis descendere: non sudorem olei vnctione discutere: non latus ambulatione reparare. Sæpe cùm per totam lucubrauerat noctem, ab ipso cibo statim ad declamandum perueniebat. Iam verò cùm rem inimicissimam corpori faceret, vetari nullo modo poterat. Post cœnam ferè lucubrabat, nec patiebatur alimenta per somnum quietémque æqualiter digeri, sed perturbata & dissipata in caput agebat. Itaque & oculorum aciem confuderat: & colorem mutauerat. Memoria & natura quidem felix, sed plurimum adiuta arte. Nunquam ille quæ dicturus erat, ediscendi causa relegebat. Edidicerat illa, cùm scripserat: cùm

ma? Nihil est iniquius his, qui nusquam putant esse subtilitatem, nisi vbi nihil est præter subtilitatem: & in illo cùm omnes oratoriæ virtutes essent, hoc fundamentum tot & tantis superstructionis molibus obruebatur. Nec deerat in illo, sed non eminebat. Et nescio an maximum vitium subtilitatis sit, nimis se ostendere. Magis nocent insidiæ quæ latent. Vtilissima est dissimulata subtilitas, quæ effectu apparet, habitu latet. Interponam itaque aliquibus locis quæstiones controuersiarum, sicut ab illo propositæ sunt. Nec his argumenta subtexam, ne & modum excedam, & propositum tam meum quàm vestrum, cùm vos sententias audire velitis, & quicquid ab illis abduxerit, molestum futurum sit. Hoc quoque Latro meus faciebat, vt amaret sententias. Cùm condiscipuli essemus apud Marullum rhetorem, hominem satis aridum, paucissima bellè, sed non vulgari genere dicentem: cùm ille exilitatem orationis suæ imputaret controuersiæ, & diceret, Necesse est me per spinosum locum ambulantem, suspensos pedes habere: aiebat Latro, Non mehercules tui pedes spinas calcant, sed habent. Et statim ipse dicebat sententias, quæ interponi argumentis cum maximè declamantis Marulli possent. Solebat autem & hoc genere exercitationis vti, vt aliquo die nihil præter epichiremata scriberet, aliquo die nil præter enthymemata, aliquo die nil præter has translaticias, quas propriè sententias dicimus, quæ nihil habent cum ipsa controuersia implicitum, sed satis aptè & aliò transferuntur: tanquam quæ de fortuna, de crudelitate, de sæculo, de delicijs dicuntur. Hoc genus sententiarum supellectilem vocabat. Solebat schemata quoque per se, quæcunque controuersia reciperet, scribere. Et putant illum homines hac virtute caruisse: cùm ingenium quidem eius hac dote abundauerit, iudicium autem fuerit strictius. Non placebat illi orationem inflectere, nec vnquam rectà via discedere: nisi cùm hoc aut necessitas coëgisset, aut magna suasisset vtilitas. Schemata negabat decoris causa inuenta, sed subsidij: vt quod palam aures offensurum esset, si palam diceretur, id obliquè & furtim surreperet. Summam quidem esse dementiam, detorquere orationem, cui rectam esse liceret. Sed iam non sustineo vos morari. Scio quàm sit odiosa Circensibus pompa. Ab ea autem controuersia incipiam, quam primam declamasse Latronem meum memini, admodum iuuenem, in Marulli schola, cùm iam cœpisset diem ducere.

Patrum

Patruus abdicans: Controuersia I.

LEx est: Liberi parentes alant, aut vinciantur. *Thema.* Duo fratres inter se dissidebant: alteri filius erat: patruus in egestatem incidit: patre vetante, adolescens illum aluit: ob hoc abdicatus tacuit: adoptatus à patruo est. patruus accepta hæreditate, locuples factus est. egere cœpit pater. vetante patruo, aluit illum: abdicatur. *Pro adolescente. Porcij Latronis.* Quid mihi obiicis? Puto luxuriam. quicquid vnquam immodesta largitione effudimus, id omne consumebatur in alimentum duorum senum. cùm [illegible] me pater. [illegible]

[illegible] tu [illegible] [illegible] oppressit increscentis [illegible], quid acturus es? pluris tibi frater efferendus quàm alendus est. [Quis rogatus est? aut quid fratrem tam locuples frater alere non potest? Miserrimus senex diuitias suas, & iam extremum blandimentum in stipem perdidit. [Ipse, inquit, me non aluit. Imitationem alienæ culpæ innocentiam vocas? Nec eo quidem æstimas, quanta ista crudelitas sit: quod si quis fratrem non alit, nec à filio quidem alendus est. [Quid adoptionem iactas? Tunc ad te veni, cùm habebam diuitem patrem. [Parcius quæso fratres. Iudices habemus deos. Scis tutò te facere, etiam si abdicaueris, alam. Fatendum est crimen meum: tardiùs misertus sum. [Iterum do pœnas: egeo. Parentibus meis, cùm in cetera odium sit, tantùm in meam notam conuenit. [O felix spectaculum, si vos in gratiam possum reducere: faciam hoc, quod vultus quoque vestri hortantur. Surgite patres, adeste iudices. alter mihi ex parentibus seruatus, alter seruandus est. porrigite mutuas manus in gratiam, me fœderi medium pignus addite. Inter duos contendentes, medius elidar. [Ergo fame morientem videbo, per cuius cineres [illegible] sum? [Omnia insta[illegible] [illegible]licitas est, [illegible]

[illegible], aut futurum? Quid porrò tam longè exempla repeto? tanquam modò non sit qui illum vidit. Quid non timendum felicibus putas? quid desperandum infelicibus? [*Iunij Gallionis.* Ego indicabo, cur me abdices. tu indica, cur adoptaueris. Quædam accedunt noua. Et quidem noua. [Illud non miror, quod misericordia obiicitur: Illud miror, quod hic obiicit. Sic enim me gessi, vt hoc crimine duos patres obligarem. vterque me amat, vterque ali miser desiderat, vterque prohibet. Nec secum, nec mecum fortuna bene conuenit. Componite aliquando bonos quidem, sed contumaces viros.

Vics

Vter discordiæ causam præbuerit, nolite à me exigere. Vterque patruus est, vterque pater est. [Transit ad illum fratris sui & fortuna & animus. Misericors sum. non mutassem patrem, si naturam mutare potuissem. [*P. Asprenatis.* Fortunæ est lex, præstare quæ exegeris. Miserere: mutabilis est casus: dederunt victis terga victores: & quos prouexerat fortuna, destituit. Quid referam Marium, sexto consulatu Carthagine mendicantem, septimo imperantem? Ne circa plura instabilis fortunæ exempla te mittam, vide quis alimenta rogetur, & quis roget. [*Othonis Iunij.* Pater timeo mutationem, & ille nihil prius ex bonis quàm filium perdidit. [*Arelij Fusci.* Pater ecquid aperis mi penates tuos? Non sum hospes grauis, vnum senem adduco. hoc tibi vitio pater placui. [Venit ignotus senex. volo transire iacentem. per patrem rogat. Ergo aliquis peribit fame, qui filium suum optat superstitem? [Quid hoc esse dicam, quod me tam periculosè abdicant? quod toties isti fortunam mutant, quoties ego patrem? [Redite in gratiam. Inter funestas acies armatæ manus in fœdus porriguntur. Perierat totus orbis, nisi iram finiret misericordia. Aut si tam pertinacia placent odia, parcite. Iactatus inter duos patres vtriusque filius, semper tamen felicioris abdicatus: positus inter duo pericula, quid faciam? qui alunt, abdicant: mẽdicant, qui non alunt. Illud tamen pater deos testor, diuitem te relinquo. [*Cestij Py.* Tali me operi præparaueram. volebam fratres in gratiam reducere. at nisi impetrauero vt boni fratres fiat, impetrabo ne mali patres sint. Vterque me amauit, vterque pro me vota fecit: quantum est, si dixero, vterque me aluit? Quæ causa fuerit discordiæ, nescio. Timeo ne iste prior egere cœperit. [Quid obiicis pater? Hoc tu obiicis? scio quendam in hac ciuitate propter istud crimen adoptarum. Frater me, inquit, alere noluit. Inuenisti quo possim me defendere. [Passus liberos tollere, vt præ meis oculis narrem vnum illorum fame perisse? Non fefelli. qualis essem, sciuisti & cùm adoptares. [Bis abdicatus sum, volo vtrunque causam meam agere, neutrum pro me volo. adsit mihi alius. semper causa mea habebit aduocatum patruum, aut patrem. Alter alterum amet: vterque me amabit. Vis illum veras pœnas dare? sentiat quàm bono fratri iniuriam fecerit. [*Pompeij Silonis.* De patre bene, quod eum per ætatem nosse non possum: sed habet & ille beneficium meum. duos eius filios alui. Surge infelix senex, quid putatis illum flere? quod eget? imo quod abdicauit. [*Argentarij.* Vides enim, liberalis in domo tua esse cœpi: ille propter me duxit vxorem, cum fortasse iuuenem adoptare posset. [Hæc abdicantis fuere verba: I ad illum, quẽ magis amas quàm patrem. Non omnibus imperiis parendum est: nihil iniectim

abdicatus es. cum abdicas, abdico. [*Vibij Furij.* Cùm egerem, aiebam: Satis se vindicauit, quod à dispensatore locupletis inimici, consors modò omnis fortunæ diurnum petam. [*Maryll.* Ille autem audebit rogare, qui mori mallet quàm verba sua sibi dici? Multis debeo misericordiam: à multis tuli. quisquis est qui me vlla calamitate similem effinget, perinde habebo, ac si gradu cognationis attingat. Scio quam acerbum sit, supplicare exteris: scio quàm graue sit, repelli à domesticis: scio quàm graue sit, quotidie & mortem optare, & vitam rogare. [Etiam si tu non odisti eum qui mihi fecit iniuriam: ego odi eum qui fecit tibi.

Divisio. Diuisio controuersiarum antiqua simplex fuit: recens vtrum subtilior, an tantum operosior, ipsi æstimabitis: ego exponam quæ aut veteres inuenerunt, aut sequentes astruxerunt. *Latro* alias quæstiones fecit: diuisit in ius & æquitatem, an abdicari possit, an debeat. sic quærit, an necesse fuerit illi patrem alere, & ob id abdicari non possit, quod fecit lege cogente. Hoc in has quæstiones diuisit: An abdicatus non desinat esse filius: an is desinat qui non tantum abdicatus, sed etiam ab alio adoptatus est, etiam si filius erat: an quisquis patrem non alit, puniatur, tanquam æger, vinctus, captus: an aliquam filii lex excusationem accipiat: an hoc accipere potuerit: an abdicari debeat. Per hoc quæsitum, an etiam si ille indignus fuit qui aleretur, hic tamen rectè fecerit qui aluit: deinde, an indignus fuerit qui aleretur. Noui declamatores Græcis auctoribus adiecerunt primam illam quæstionem, An adoptatus abdicari possit. hac Cæstius vsus est. adiecit quæstionem Gallio alteram, An abdicari possit iam adoptatus, ob id vitium, quod antequam adoptaretur, notum fuit adoptanti. hoc autem ex æquitatis parte pendet, & tractatio magis est quam quæstio. *Gallio* quæstionem primam Latronis duplicauit sic: Licuit mihi alere, etiam te vetante: deinde non licuit non alere. In priori parte hoc vindicauit, non posse filium ob id abdicari, quod esset suæ potestatis: nulli autem interdici misericordiam. Quid si flere me vetes, cùm vidi hominem calamitosum? quid si vetes propter aliquod honestum factum periclitanti fauere? affectus nostri in nostra potestate non sunt: quædam enim iura non scripta, sed omnibus scriptis certiora sunt. Quamuis filius familiæ sim, licet mihi & stipem porrigere mendico, & humum cadaueri. Iniquum est, collapsis manum non porrigere: commune hoc ius generis humani est. nemo inuidiosum ius postulat, quod alteri profuturum est. *Latro* illud vehementer pressit: Non feci ratione, affectu victus sum. cum vidisse[illegible]trem egentem, mens non [illegible]stitit mihi; quid vetueris, nescio. Hoc

iuuant

iste misericordiam meam. alleuaui, cum ignorarem quis esset: vultis repellam, quod pater est? [*Cestius* hoc colore. Hæc mecum cogitaui. Patrem meum egentem video: frater nec miseretur, nec præstat alimenta: hoc est inquam nouitii, eripere filio officium. Sciebam hanc fortunam meorum, has iam meas esse parteis. hoc peccaui, quod non vltro ad patrem accessi, sed aiebam, Nolo quicquam amplius præstare, quàm illi præstiti. Expectaui donec patruus ad me veniret, & nunc expectabo. Venit ad me pater. quid debui facere? Perducerem illum ad patruum? non feci, merito irascitur. Potuit enim, si aluisset, leuare quidem fortunam fratris, sed causam aggrauare. [*Buteonis* colorem non approbat Latro: prædixisse se dixit exiguum, tantum quo spiritum posset producere: & dum descripsisset pallorem eius & maciem, adiecit, Apparet illum ab inimicis ali. Hunc colorem cum improbaret Latro, hac sententia vsus est: Non est, inquit, abdicato quicquam ex gloria sui criminis detrahendum. [*Hispanus* hunc colorem venustius, nam & miserationi eius qui benignissimè alit, adiecit aliquid, & pietati suæ nihil detraxit Quomodo, inquit, illum alo? Exiguos furtiuè cibos mitto: & si quid de mensa mea detrahere potui, famelico seni porrigo. Non credis: quia scis quomodo te aluerim. [Colorem ex altera parte, quæ durior est, vltro aiebat, hunc sequendum, vt grauissimarum iniuriarum inexorabilia & ardentia induceremus odia. Thyesteo more aiebat, patrem non irasci tantum debere, sed furere. In declamatione vsus est summis clamoribus, illo versu tragico: Cur fugia fratrem? scit ipse. Hunc colorem secutus *Syriacus* Vallius, durum sensum videbatur non durè posuisse in narratione, sic: Infelicissimam ambo, & tristissimam egimus vitam: excepto quod alter alterum egentem vidimus. Æque efficaciter videbatur odium expressisse fraternum, hac sententia: Vos Iudices audite, quam valde eguerim: fratrem rogaui. Hanc partem memini apud Cæstium declamari ab Alfio Flauo, ad quem audiendum me fama perduxerat: qui cum prætextatus esset, tantæ opinionis fuit, vt P. Romano puer eloquentia notus esset. Semper de illius ingenio Cæstius & prædicauit, & timuit. Aiebat tam immature magnum ingenium non esse vitale: sed tanto concursu hominum audiebatur, vt raro post illum auderet Cæstius dicere. Ipse omnia mala faciebat ingenio suo: naturalis tamen illa vis eminebat: quæ post multos annos tametsi desidia obruta, & carminibus eneruata, vigorem tamen suum tenuit. Semper autem eloquentiam eius commendabat aliqua res extra eloquentiam. In puero lenocinium erat ingenii ætas, in iuuene desidia. Hic cum declamaret partem abdicantis, hanc summis dixit clamoribus sententiam. *Alfi.* Quis

 es tu

es tu, qui de facto fratrum sententiam feras? Ille tunc peccauit: tu nunc peccas: ad te arbitrum odia nostra non mittimus: iudices habemus deos. Et illam sententiam: Audiuimus fratrum fabulosa certamina, & incredibilia, nisi nos fuissemus. impias epulas, detestabili parricidio furorum diem. Hoc vno modo iste frater à fratre ali meruit. Quam innocenter me contra parricidium vindico? filium illi suum reddo. *Cestius* hunc colorem tam strictum nō probauit, sed dixit temperandum esse: & ipse hoc colore vsus est, quem statim a principio induxit. Miratur aliquis, quod cum duo grauissimam acceperimus iniuriam, ego & filius, ego solus irascor? non est quod quisquam miretur. iam filio satisfactum est. Debuisti me rogare, vt ipse præstarem: debuisti illum ad me perducere: debuisti reconciliationem tentare, non famam pietatis ex nostra captare discordia. Fortasse ego cum egerem, fratrem rogassem, si tu non fuisses. fortasse ille me rogasset, si tu non fuisses. poterat nobis conuenire, si non fuerit in medio, quem potius miseri contumaces rogent. *Hermagoras* in hac controuersia transiit à proœmio in narrationem eleganter, rarissimo quidem genere, vt in eadem re transitus esset, sententia esset, schema esset: sed vt Latroni placebat schema quod vulneret, non quod titubet.

. . Ex altera parte transiit à proœmio in narrationem *Gallio*, & ipsi per sententiam sic: Quid ni filium mihi nolim cum isto communem esse, cum quo vtinam communem nec patrem habuissem. *Diocles Carystius* illum sensum à Latinis iactatum dixit breuissime, rarissimo genere, quod sententia verbis consumatur nec enim paucioribus potest.

EVCTEMON leuis declamator, sed dulcis, dixit noue & amabiliter illum æque ab omnibus vexatum sensum, quo reconciliatio fratrum tentatur.

Sacerdos prostituta: Controuersia II.

LEx. Sacerdos casta è castis, pura è puris sit. *Thema.* Quædam virgo à piratis capta venit; empta à lenone, & prostituta est. Venientes ad se exorabat stipem. militem qui ad se venerat, cum exorare non posset, colluctantem & vim inferentem occidit. accusata & absoluta, remissa ad suos est: petit sacerdotium: Contradicitur. *Contra puellam. Porcij Latronis.* Sacerdos nostra adhuc in lupanari viueret, nisi hominem occidisset. Inter barbaros quid passa sit, nescio: quid pati potuerit, scio. Sacerdoti ne purus quidem contigit dominus. Absint ex hoc foro lenones, absint meretrices: ne quid parum sanctum occurrat, dum sacerdos legitur, si nihil aliud, certè osculatus est te, quisquis puram putabat. O egregium pudicitiæ

cietiæ patrocinium: militem occidi. At hercules lenonem non occidisti. Deducta es in lupanar, accepisti locum, pretium constitutum est, titulus inscriptus est: hactenus in te inquiri potest. Ceterum nescio quid cellulam & obscænum lectulum voces. De pudicitia sacerdotis hic quæritur. Nemo, inquit, mihi virginitatem eripuit. Sed omnes quasi erepturi venerunt: sed omnes quasi eripuissent, recesserunt. Quo mihi sacerdotem, cuius precaria est castitas? cum ex illo lupanari cruenta fugeres, si qua tibi occurrisset. . . Si mater tua prostitisset, tibi noceret: propter te liberis tuis sacerdotium non daretur.

Fuluij Sparsi. Quid inclusa feceris, nec quærere debemus, nec scire possumus. *Cornelij Hispani.* Occidisti hominem. quid respondes? vim afferebat mihi. [Puto sacerdoti pro libertate vota facienda sunt: captiuæ mandabitis? Pro pudicitia vota facienda sunt: prostitutæ mandabitis? Pro militibus vota facienda sunt: isti mandabitis? Id enim deerat, vt templa reciperent quas aut carcer aut lupanar eiecit. *Marylij.* Vt sciamus illam apud lenonem fuisse, blanda est: vt sciamus apud piratas, cruenta est. Nemo, inquit, me attigit. domi lenonis rationes captura conueniet. Age, si quis venit pertinax: age, si quis hoc ipsum concupiuit quod virgo eras: age, si quis, ne negare posses, ferrum appulit. *P. Vinicij.* Eam sacerdotem facite, quæ aut honestè maneat quod semper fuit: aut pœnam sentiat, si esse desierit. Cuius audaciæ es puella? etiam si nobis non timeremus, tu tibi metuere deberes. Aliter deorum numini subiecta vniuscuiusque conscientia est, aliter nostræ æstimationi. Nos tantum quæ feceras palam, vidimus: illi etiam quæ secreta sunt. Indignam sacerdotio dicerem, si transisses per lupanar. Procedente hac lictor submouebit: huic prætor via cedet: summum imperium consules cedent tibi. Quæcunque meretrix prostrata fuit, fugiet. Fas sacerdoti non esset, ancillam tibi similem habere: fieri te sacerdotem fas erit? Nam quod ad sortem pertinet, ne reliquæ virgines contaminarentur, hæc segregata est. Castam te putas, quia inuisa meretrix es. Nuda in litore stetit ad fastidium emptoris: omnes partes corporis, & inspectæ & contrectatæ sunt. Vultis actionis exitum audire? Vendit pirata, emit leno, excipitur, nihil. eo deducta es, vbi tu aliud honestius nihil facere potuisti quàm mori. quæ stipem rogasti, sacerdotium rogas? Fortuna, inquit, hoc me cogit pati: misereri debent omnes mei. Et ego misereor tui, puella: sed non facimus miserandas sacerdotes: non est apud nos maximus honor, vltimorum malorum solatium. *Mentonis.* Honorem habitum auribus maiestatique velim vestræ, quòd necesse est in hac causa nominare lupanar, lenonem, meretricios quæstus, homicidium. Quis credat? Inter hæc sacerdos quæritur.

At mehercules futuræ sacerdoti nihil ex his audiendum erat. Sacerdotis vestræ summa notitia est, quod prostitit: summa virtus, quod occidit: summa felicitas, quod absoluta est. Non potest in ea sperari sacerdos, in qua sperari meretrix potest. Aliis oculis virginem leno æstimat, aliis pontifex. [*Blandi.* Virgo sum, inquit: interroga, si dubitas, archipiratam: interroga gladiatorem, an rogatus virginitati pepercerit. Non refello, dum scias clausa esse testibus tuis templa. In auctione nemo voluit liceri, vt enotuit, seruisse piratis: non videbatur ille virginis vultus, ista constantia, & ne armatum quidem timens audacia. [*Arellij Fusci patris.* Ne metuas puella, pudica es: sed sic te viro lauda, non templo. Meretrix vocata es, in communi loco stetisti, superpositus est cellæ tuæ titulus, venientes recepisti. Cetera, etiam si in communi loco essem, tamen potius tacerem. *Pompeij Silonis.* Excipitur meretricum osculis. Docetur blanditias, & in omnem motum corporis confringitur. Auertite aures perituræ sacerdotium, dum reliqua narro: nihil ad vos deferam dubium, nihil audietis, nisi quod vicina ciuitas vidit. Tu sacerdos? quid si tantum capta? quid si tantum prostituta? quid si tantum homicida? quid si tantum rea fuisses? *Romani Hispani.* Nunquid hoc negas, colluctatam te tamen cum viro? quem in illa volutatione necesse est prius super te fuisse. Adiiciebat Zeno, merito occisum militem. Plus ausum quam in prostitutam licebat. Exorasti populum. Nunquid & lenonem? nunquid & piratam illum, quem non poteras occidere? *Argentarii.* Armatum, inquit, occidi. Quid inermis gloriatur homicidio eius quem nescio an sero occiderit? *Cestij Pij narratio.* Ita domi custodita est, vt rapi posset: ita cara fuit suis, vt rapta non redimeretur: ita raptæ pepercere piratæ, vt lenoni venderetur. Sic emit leno, vt prostitueret. Sic venientes deprecata est, vt ferro opus esset. Coniectum in vrnam nomen eius non exiit, sed eiectum est: tempus erat nos sortiri: vrna purgata est. Stetisti puella in lupanari, vt nemo te violauerit, locus ipse violauit. Stetisti cum meretricibus: stetisti sic ornata, vt populo placere posses, ea veste quam leno dederat. Nomen tuum pependit in fronte. Pretia stupri accepisti: & manus, quæ diis datura erat sacra, capturas tulit: cum deprecareris intrantis amplexus, vt omnia alia impetrares, osculo rogasti. Ancillæ ex lupanaribus sacerdoti non emuntur: coram sacerdote obscœnis homines abstinent. Non sine causa sacerdoti lictor apparet, occurrenti tibi meretricem submouisset. Non est credibile, temperasse à libidine piratas, omni crudelitate efferatos, quibus omne fas nefasque lusus est, simul terras & maria latrocinantes, quibus in aliena impetus per arma est: iam ipsa fronte crudeles, &

les, & humano sanguine affluentos, præferentes ante se vincula & catenas, grauia captis onera. A stupris remouere potuisti, quibus inter tot tanto maiora scelera, virginem stuprare, innocentia est? Sed lupanar excepit omnes: sordida iniuriosáque turba huc influit: nec quisquam eo vt iudicet, venit. At omnes fauere fabulis tuis: at omnibus persuasum est. Nemo in tanta euntium redeuntiúmque turba inuentus est, qui fortunæ tuæ vellet illudere? Ergo tu cum tam innocens quam dicis, ista passa es, credis deos esse? Nihil, inquit, passa sum. hoc satis est nuptura, sacerdoti parum. Vbi adhuc fuisti? discede, ignota es: discede, nimium nota es. *P. Asprenatis.* Contradico, non inimicitiis cuiusquam impulsus. Quod enim odium, quæ inimicitiæ cuiusquam esse possunt, quam nemo ciuium suorum norat antequam prostitit? Mouet me respectus omnium virginum, de quibus hodie grauis fertur sententia, si in ciuitate nulla inueniri potest, neque meretrice castior, neque homicida purior. Piratæ te inuiolatam seruauerunt? à sacerdote si non abstinuisset pirata, leno, mango. De sacerdotis pudicitia, his sponsoribus credendum est? Iacuisti in piratæ myoparone. Contrectata es alicuius osculo, alicuius amplexu. An melius pirata seruauit quam pater? conuersata est diutius inter humano sanguine delibutos: inde est profecto quod potest hominem occidere. Proclama ingenuam esse te. quid expectas? cum in lupanar veneris, iam tibi omnia templa præclusa sunt. Conseruarum oculis inquinatus, inter ebriorum conuiuarum iocos iactatur, modo in puerilem, modo in muliebrem habitum composita. Illinc ne patri quidem redimenda es. Nulla satis pudica est, de qua quæritur. Non legerem te sacerdotem, etiam si sacerdoti seruisses. Virginem esse sacerdotem nostram, cui credimus? meretrici, lenoni, piratis? hæc enim testium summa est. Castigationem ex pontificis maximi arbitrio meruerat sacerdos, si te è lupanari redemisset. Conuenit omnis libidinosorum turba, & concurrit ad meretricem nouam. Illud certè fateberis, pudicitia tua precaria est. Tot intrauerunt cellam tuam gladiatores, tot iuuenes ebrii, & omnes ante militem inermes. Ego illam dico prostitisse: illa se dicit etiam mendicasse. Pudicitiam sacerdotis nec etiam carnifici debeo. *Iunij Gallionis.* An bitiosa lex est, ad sacerdotium notæ non sanctitatis tantum, sed felicitatis admittit. Inquirit in mores, in corpus, in vitam. Vide tu quemadmodum tam morosæ legi satisfacias. Capta es à piratis: inter seruos, inter homicidas, in illis myoparonis angustiis spatiata es. Viderimus quid in te audere potuerit feritas hostium, libido barbarorum, licentia dominorum. Certum habeo, iudices, cum hanc feritatem barbarorum audiatis, faueris illi, vt quàm primum

mutet seruitutem. Sic istam seruauerunt piratæ, quemadmodum qui lenoni essent vendituri. Stare in illo ordine, ex eadem vesci mensa, in eo loco viuere, in quo etiam si non patiaris stuprum, videas. Aliquis fortasse inuentus est, quem hoc ipsum irritaret, quod rogabas. Ipse autem leno pepercit? Ignoramus istos, quibus vel hoc in eiusmodi quæstu præcipuè placet, quod illibatam virginitatem decerpunt. Seruauit te leno, quam prostituturus erat in libidinē populi. Sita est. Sic leno tanquam nos castam è castis. Omnes, inquit, exorant. Si quis dubitat, an meretrix esset, audiat quàm blandâ sit. Hæsisti in complexu: osculo pacta es vt felicissima fueris: pro pudicitia impudice rogasti. Quid faciam mulieri in extremitia sua desistenti? Cum dico, Vim passa es; Occidi, inquit. cum dico, Hominem occidisti; Inferebat, inquit, vim. Sacerdos nostra stuprū homicidio, homicidiū stupro defēdit.

DIVISIO. *Latro* in has quæstiones diuisit: An per legem sacerdos fieri non possit: & si lex illi non obstat, tamen sacerdotio indigna sit. An lege prohibeatur, in hæc duo diuisit: An casta sit, an pura sit. An casta sit, in hæc diuisit: Verum castitas tantum ad virginitatem referatur, an ad omnium turpium obscænarúmque rerum æstimationem. Puta enim virginem quidem esse te, sed contrectatam oculis omnium: etiam si citra stuprum cum viris volutatam. Es casta talis, qualis videri potest, cui lex nocere vult. Matrem quoque incestam esse, si ad virginitatem tantum refertur castitas. An hæc virgo sit, aiebat Apollodorus quidem placere, si fixa esset, hæreat & tuta: sed hic non repugnare controuersiam huic suspicioni. Non enim patitur adhuc virgine: & multa sunt propter quæ credibile sit non esse. illud adiiciebat: Denique etiam si non effecero vt credant iudices non esse virginem, consequar tamen vt non putent dignam sacerdotio, de qua dubitari potest an virgo sit. An pura sit, in hæc diuisit: An etiam si merito occidit hominem, pura tamen non sit homicidio coinquinata: deinde, An merito occiderit hominem innocentem, vti corpore prostituto volentem. Absoluta est. ostendit non puram se esse, sed tutam. An idonea sit, in tractationes quas quisque vult diuisit: An idonea sit tam infelix vt caperetur, vt veniret lenoni potissimum, vt prostitueretur, occidere hominem cogeretur, vt causam diceret.

Castius etiam alius petit, & obiicit, quod tam vilis suis fuisset, vt non redimeretur.

Silo Pompeius dum præceptum sequitur, quo iubemur, vt quoties possumus de omnibus legis verbis controuersiam faciamus, illam quæstionem mouit. Casta è castis: Lex, inquit, de castis cum dicit, hoc non tantum ad parentes refert, sed ad omnes quibus cum versata est virgo. Non enim adiicit, E castis parentibus: sed, E castis: vult illos à quibus virgo venit, castos esse.

esse. Intelligo, inquit, sub hoc verbo multa. Castis cum dicit penatibus, tu ex incestis venis: intelligo castis disciplinis, tu ex obscœnissimis venis. quid enim didicisti? & quæcunque hoc loco dici poterant. Idem & in illa parte fecit, Pura è puris. *Hispo Romanus* accusatoris vsus pugnacitate, negabit puram esse, non ad eam hoc referens, sed ad corpus: tractauit impuram esse, quæ osculum impuris dederit, quæ cibum cum impuris ceperit. *Albutius* figuram diuisit in controuersiam. Dixit enim: Potemus tres sacerdotium petere: vnam, quæ capta est: alteram, quæ prostituta: tertiam, quæ hominem occidit. Omnibus nego: & sic causam contra singulas egit.

Fuscus Arellius sic diuisit. Probabo indignam sacerdotio: primum, etiam si pudica sit: deinde, quia nescimus an pudica sit: nouissime, quod non sit pudica.

FVSCVS pro puella colorem hunc introduxit. Voluerunt Dii immortales in hac puella vires suas ostendere, vt appareret, quam nulla vis humana diuinis resisteret. magis putauerunt miraculo esse in captiua libertatem, in prostituta pudicitiam, in accusata innocentiam. *Latro* dixit: Aliqua capta felicior fuit, nulla fortior. *Maryllus* cum descripsisset dignationē puellæ magnam fuisse, altius quiddam superbiúsque vultu ipso præferentem, hanc adiecit sententiam, quam solebat mirari Latro, immo (vt ipse aiebat) exosculari: Narrate sanè omnes tanquam ad prostitutam venisse, dum tanquam à sacerdote discesserint. *Albucius* dixit: Nescio quis fero & violento animo venit, ipsis credo diis illum impellentibus vt futuræ sacerdotis non violaret castitatem, sed videret: prædixit illi, abstineret à sacro corpore manum. Non est quod audeas lædere pudicitiam, quam homines seruant, dii expectant. Cruenta & in perniciem cruenta tuam hæc, inquit, arma, quæ nescis tenere pro pudicitia: & raptum gladium in pectus piratæ sui torsit. Hoc factum eius ne lateret, eisdem Diis immortalibus fuit curæ. Accusator eius inuentus est, qui iudicio eius in foro testimonium redderet. Nemo credebat, occisum virum à femina, iuuenem à puella, armatum ab inermi; maiora videbantur, quam vt possent credi, sine Deorum immortalium auxilio gesta.

Castius timuit se in narrationem demittere, sed illam transcurrit: hoc dixit in sacerdote futura maxime debere æstimari, pudicitiam, innocentiam, felicitatem: quam pudica sit, miles ostendit; quam innocens, iudex; quam felix, reditus. Etiam habemus quandam prærogatiuam sacerdoti ab ipso numine datã, licet isti obiiciant illi fuisse captiuam, lenoni postea seruisse: causam nouissimè dixisse: inter tot pericula non seruassent illam Dii, nisi sibi seruaturi fuissent. *Argentarius* illud in narratione dixit. Accusator in hoc maxime premebat ream, aiebat occisum esse intra

 verba,

verba, antequam vim afferret.

Silo Pompeius hac figura narrauit: Eam vobis sacerdotem promitto, quam incestam nulla facere possit fortuna. Potest aliquid seruitus cogere: seruiuit & barbaris & piratis: inuiolata apud illos mansit. Potest aliquam corrumpere prolapsi in vitia sæculi praua consuetudo: etiam matronarum notum in libidine magisterium, licet illam ponatis in lupanari, & per hoc illi intactam pudicitiam efferre contigit. fuit in loco turpi, probrose leno illam prostituit, populus adorauit. nemo non plus ad seruandam pudicitiam contulit, quam ad violandam attulerat. Multum potest ad rectum quoque pudici animi propositum: hostis gladio non succumbet: immo, si opus fuerit, pudicitiam vindicabit. Incredibilem videor in puella rem promittere, iam præstitit: adolescentem misericordis populi beneficium polluere tentantem gladio repulit. Fuit qui illam accusaret cædis, absoluta est, ne qua vobis posset esse dubitatio, quæ ventura erat ad sacerdotium, an pura esset an integra, iam iudicatum est. *Triarius* dixit: Negat se puella fecisse, negat illum suis manibus cecidisse. Altior, inquit, humana visa est circa me species eminere, & puellares lacertos supra virile robur attollere, quicunque estis Dii immortales, qui pudicitiam ex illo infami loco cum miraculo voluistis emergere, non ingratæ puellæ opem tulistis. Vobis pudicitiam dedicat quibus debet. Alterius partis color nihil habet difficultatis, dicendum est in puellam vehementer, non sordidè, nec obscænè. Sordidè *Basilius*, qui dixit: Extra portam istam virginem, &, Ostende istam æruginosam manum. *Vibius Rufus*, qui dixit: Redoles adhuc fuliginem fornicis. Obscænè, quem admodum *Murredius* rhetor, qui dixit: Vnde scimus, an cum venientibus, pro virginitate, alio libidinis genere deciderit? Hoc genus sensus memini quemdam prætorium dicere, cum declamaret controuersiam de illa quæ egit cum viro malæ tractationis, quod virgo esset, & damnauit: postea petiit sacerdotium. Nouimus, inquit, istam maritorum abstinentiam, qui etiam si primam virginibus timidis remisere noctem, vicinis tamen locis ludunt. audiebat illum *Scaurus*, non tantum disertissimus homo, sed venustissimus, qui nullius vnquam impunitam stultitiam transire passus est, statim Ouidianum illud,

Dum timet alterius vulnus
inepta loci.

& ille excidit, nec vltra dixit. Hoc autem vitium aiebat Scaurus à Græcis declamatoribus tractum, qui nihil non & permiserint sibi, & penetrauerint. *Hybreas*, inquit, cum diceret controuersiam de illo qui tribada deprehenderat & occiderat, describere cœpit mariti affectum, in quo non debet exigi inhonesta inquisitio.

Grandaus Asianus æque declamator cum diceret in eadem controuersia, Num ideo occidi

occidi adulteros non paterentur, dixit . . . . in hac controuersia de sacerdote, non minus obscæne dixit Murrhedius, Fortasse dum repellit libidinem, manibus excepit. Longe recedendum ab omni obscænitate & verborum & sensuum. quædam, satius est causæ detrimento, tacere, quam verecundiæ. *Vibius Rufus*, videbatur quotidianis verbis vsus non male dixisse. Ista sacerdos quantum mihi abstulit. . . . . . .

Incesta de saxo Controuersia III.

LEx. Incesta de saxo deiiciatur. *Thema.* Incesti damnata, antequam deiiceretur de saxo, inuocauit Vestam. vixit deiecta, repetitur ad pœnam. *Contra incestam. Latronis* Hoc expectatis, vt capite demisso verecundia se ipsa, antequam impelleretur, deiecerit. id detrat, vt modestior esset in saxo, quam in sacro fuerat: constitit, & circumlatis in frequentiam oculis, sanctissimum numen, quasi parum violasset inter altaria, cœpit in ipso quo vindicabatur violare supplicio. Hoc alterum damnatæ incestum fuit, damnata est, quia incesta erat: deiecta est, quia damnata erat: repetenda est quia & incesta & damnata & deiecta est. Dubitari potest quin vsque ei deiicienda sit, donec efficiatur propter quod deiecta est? Patrocinium suum vocat pereundi infelicitatem. Quid tibi importuna mulier imprecer, nisi vt nec bis quidem deiecta pereas? Venit ad colendum Romani imperii pignus, etiam si non stupro, at certe carnificis manu incesta. Inuocaui, inquit, deos. statua in illo saxo, deos nominasti: & miraris, si iterum te deiici volunt? si nihil aliud, in loco incestarum stetisti. *Cestij Pij* narratio Quid agam? excusationem quando stuprum commiserit? cum quo? quibus conscijs? Ista quia probaui, damnata est. quid postea accessit, quod illam virginem faceret? quod tacuit in carcere? quod ducta est ad saxum? quod inde proiecta? ait se innocentem, quia perire non potuit. Ita lex de sacerdotum iure, in iudicio quæri voluit, de iudicibus in supplicio? an pliatur à iudicibus in pœnam postulat, vt, cum contra pœnam causa tuta non fuerit, contra causam tuta pœna sit. Non putas legem cauisse vt periret: quæ cauit quemadmodum periret? Exoremus te mulier, vt iterum absoluaris. Aut tu sacerdotium violasti, aut dij sacerdotem. Male de dijs existimas si sacerdoti suæ tam sero succurrunt. lata est sententia: pronuntiatum est: damnata es. Interrogo te hoc loco mulier, responde mihi. Sunt dii? *Arellij Fusci* patris. Iterum experiamur Quid times propitios deos? Erat, inquit, præruptus locus, & immensæ altitudinis. dicebam tibi, Incestam

cestam lex mori voluit. stat moles abscissa in profundum, frequentibus exasperata saxis, quæ aut elidant corpus aut de integro grauius impellant: inhorrent scopulis enascentibus latera & immense altitudinis tristis aspectus, electus potissimum locus, ne damnati sæpius deiiciantur. *Fului Sparsi.* A superis deiecta, ab inferis non recepta, in cuius pœnam saxum extruendum est. *Iunij Bassi* Nihil putabam amplius adiici posse audaciæ istius, quam quod in illa cruce Vestam nominauerat, ab ipso enim supplicio in templum vsque reuoluta, quicquid secundum deos sanctissimum est, contactu suo polluit: quam à saxo nusquam reuerti fas est, nisi ad saxum. Quanto minus quam in templum resiluit? huc potius venit, vbi damnatur, quam illo vbi absoluitur. *Albutii Sili.* Siquis adhuc dubitabat de deiecta, veniat, & sibi ipsi credat. Hæc impudentia virginis est: in vrbe tam beata cum tot superent virgines, cum tot principum filiæ sint, postulet vt præteritis his propemodum ab inferis eruatis sacerdotem. Quare ergo, si incesta sum, viuo? nescio: hoc vnum scio, nec fieri quod non potest, nec portentum esse quod potest. Abeat, nefas est vt id saxum absoluat, quod tantum damnatos accipit. *Argentarii* narratio. Pæne, Iudices, narrare cœpi, qualis esset rea: sed quid efficiam, cum illam incestam probauero? nempe vt de saxo deiicienda videatur, iam visa est. Non imitabor istius impudentiam, vt repetendo iudicium, quod factum est improbasse videar. quod exigebatur, probaui: quod iudicastis exequor. *Cornelii Hispani.* Deos deásque inuoco, quos priore iudicio non frustra inuocaui. incesta quam tardissime pereat. Inuocaui, inquit, numina. Quid inuocas mulier? Si innocens es, dii non sunt. Videte quantum sacerdos peccauerit, quæ nec absolui potuit, nec mori. Aut tu sacerdotium violasti, aut nos sacerdotem. Erras si satis ad sacerdotium putas, perire non posse. *Romani Hispanis.* Ab Tarpeia ad Vestam, cuius vittam carnifex rupit. à templo ad saxum, à saxo ad templum. hic pudicæ sacerdotis inter supplicia & vota discursus est. inter superos inferósque iactata, in nouam pœnam reuixisti. *Pompeii Silonis* narratio. Quod ad rerum expositionem pertinet, Iudices, non committam vt deorum immortalium vltionem morer, incesta saxo deiiciatur. lege damnata est: habetis iudicium. deiecta est: habetis exemplum. *Vibii Galli* narratio, breuis expositio rerum est. Aduersariam incesti postulaui, accusaui, damnaui, carnifici tradidi: permittetis iam abeam? Accusator recede: eamus ad absolutionem tuam. ita dii damnatam absoluere maluere, quam sacerdotem? sero innocentiam damnata concupisti, vitam deiecta.

Altera pars. *Silli Sparsi.* Damnata deiecta est. absoluta descendit. *Atellii Fusci* patris.

Puta-

Putares puellam demitti, non cadere. *Cestii Pii.* nullam habebat gratiam. in templo dixerat, itaque tantum Deos inuocabat. Lex sacerdotem non vsque ad saxum differret, nisi expectaret Deorum sententiam. *Cornelius Hispanus* descripsit altitudinem montis, etiam securè despicientibus horrendam; & adiecit: Carnifex quoque recedēs impellit. nihil fecit tanquam rea: contumax est innocentia: turpe putabat sacerdos rogare, nisi Deos. *Marylli.* Mitandum est, si oppressa est virgo sine gratia. cuius enim genibus submisit manus, quem deprecata est, quæ tardè rogauit etiam Deos?

Divisio. *Latro* in has quæstiones diuisit: Vtrum lex de incesta tantum sit, quæ deiiciatur? nec pereat: an etiam damnata, si innocēs post damnationem apparuit, deiici non debeat: An hæc innocens sit. An hæc deorum adiutorio seruata sit. *Cæstius* & illa subiunxit huic vltimæ quæstioni, An dii immortales humanarum rerum curam agant. Et si agunt, an singulorum agant. Si singulorum agant, an huius egerint. Improbabat *Albutius* quod hæc non tanquam particulas incurrentes in quæstionem tractasset, sed tanquam problemata φιλοσο.

φοῦμενα. *Fuscus Arellius* pater sic diuisit: Vtrum incestæ pœna sit deiici, an perire: verū prouidentia deorum, an casu seruata sit. Si voluntate deorum seruata sit, an in hoc vt crudelius periret.

Color. Hic color fere sententiis quas protuli, permixtus est. Quid tamen *Cæstius* senserit, indicabo. Contra sacerdotem qui dixerunt, videri Deos infestos illi, in hoc eam seruasse, vt diutius torqueretur, aiebat Cæstius, malle se casu videri factum, quam Deorum voluntate. nam si semel illos interuenire huic rei fateremur, manifestius erit in pœna seruatam esse sacerdotem, quam in pœnam actam: quæ non probabat ille. *Triarii* Remissam tibi pœnam putas? ampliata est; & ipsa, inquit, ampliatio, quæ apud iudices fieri solet: & verbum in sententia positum, non est damnantis, sed dubitantis. Declamauerat apud illum hanc ipsam controuersiam *Varus Quintilius*, tunc Germanici gener vt prætextatus, cum descripsisset circumstantem turbam, dolentem, quod tam cito oculis pœna subduceretur, dixit: Exaudierunt Dii immortales populi vota. Incestam, ne cito præceps supplicium transcurreret, reuocauerunt. Cæstius multa contumeliosè dixit in ipsam sententiā. Sic, inquit, quomodo quadrigas reuocauerunt: nā & ante posuisti similitudinem, quia & hæc de carcere exierat. Cum multa dixisset, nouissime adiecit rem quam omnes improbauimus. Ista negligentia pater tuus exercitum perdidit, filium obiurgabat, patri maledixit. *Pastor Aietius* hanc controuersiam apud Cæstium iam senator dixit, & hunc colorem optimum putauit: Sic veneficiis

corpus indormit, vt saxa te verberaret. Multum Cæstius hanc corripuit, & dixit: Hoc est quare ego auditores meos inuitem ad alios audiendos ire: hoc mali mihi facit ille, qui aut athleta aut xystes est. Dicebat autem in Albucium, qui illis diebus dixerat in hac controuersia durius saxo: & in Bassum Iulium multa, qui dixerat, Virgo de sub saxo. Othonem Iunium patrem memini colorem insulsum inducere, quod minus ferendum est, quod libros colorum edidit. Fortasse, inquit, pœnæ se præparauit: & ex quo peccare cœpit, cadere condidicit. *Silo Pompeius* hunc colorem tentauit. Præstator, inquit, quædam damnatis sacerdotibus verecundia. erubuimus quicquam ex damnatæ vere detrahere. *Hispanus* dixit: Ita putaueras vna te pœna posse defungi, cum in saxo deos nominasses? *Triarius* indignantium voces descripsit, & dicentium: Quia non potes, non vis mori. *Maryllus* dixit: Constituta in saxo inuocauit Deos. publica indignatio exorta est. audet ista nominare Deos, audet hoc loco? Quid autem habet iam quod illos roget, nisi bonam mortem? *Diocles Carystius* dixit.

Vir fortis sine manibus. Controuersia IIII.

Lex. Adulterum cum adultera qui deprehenderit, dum vtrunque corpus interficiat, sine fraude sit. *Altera*. Liceat adulterium in matre & filia vindicare. *Thema* Vir fortis in bello manus perdidit: deprendit adulterum cum vxore, ex qua filium adolescentem habebat: imperauit filio vt occideret. Non occidit: adulter effugit: abdicat filium. *Contra filium. Porcij Latronis.* Adulteros meos tantum excitaui. me miserum! quamdiu tacuerunt, postquam deprehenderam? Ego te non abdicem, quem possem occidere? O acerbam mihi virtutis meæ recordationem! O tristem victoriæ memoriam! Ille onustus modo hostilibus spoliis vir militaris adulteris meis tantum maledixi: solus ego ex omnibus maritis nec dimisi adulteros, nec occidi. Quid ridetis? inquam quod non habeo manus? voco filium. Tu viri fortis filius, qui stringere ferrum non potes? ne truncus quidem capi potui, nisi domi. vtcunque tamen potui, obluctatus sum, & truncum corpus opposui. Exierunt adulteri, tantum meo sanguine cruenti. *Cornelij Hispani.* O dignum cui aut pudica contingat vxor; aut impudica, dum armatus est. Te respublica inuoco, quæ manus meas possides: quis non putet aut me sine filio fuisse, aut filium sine manibus? *Cæstij Pij.* Conceptus est iste : ex quo sciremus, cum adulteros deprehendero. Nunquam putaui futurum salua republica, vt

vir

vir fortis ſentiret ſe manus perdidiſſe. *Marylij.* Adulteros meos vſque ad limen proſecutus ſum. cucurri miſer ad ferrum, quaſi manus haberem. *Triarii.* Deciderunt arma cum manibus: tunc primum ſenſi me manus perdidiſſe.

Dii boni, & has manus aliquis deriſit? *Aſprenatis.* Acceſſitus vt occideret adulteros, venit vt dimitteret. Ita ego manus etiam pro adulteris perdidi. Iterū deprehenſus ab adulteris meis. Patris deſertor, matris leno, quem puto iam credidiſſe non eſſe filium viri fortis, tectus in cubiculo deceſſor ſtetit. *Fulvii Sparſi.* In bello ſuas, in domo etiam filii manus perdidit. Proceſſit in bellum hic vnus omnium adoleſcentis filii vicarius: in acie vicit. domi captus eſt, portat inter ſpolia viri fortis volutantes adulteros. Adoleſcens, venit tempus militiæ tuæ, indignare ſi deceptus es. tam fruſtra ad filium quam ad gladium cucurrit. ridebant adulteri truncas viri fortis manus, circa ſua arma labentis. *Argentarii.* Ante patriæ quam patri negauit manus. libenter cauſam eius ſuſcepi. Quis enim illum non vindicet? quid hoc infelicius, quem adulteri tunc riſerunt, cum deberent mori? Vir fortis in ciuitate truncos, integros adulteros ſpectat. *Iuli. Baſſi.* Non eſt quod putetis puniri illum: ad ſuos dimittitur, inquam, ad matrem ſuam: neſcio an & ad patrem. Meruit hæreditatem illius, quem occidere parricidium putauit. Nulli vnquam plus debuiſtis viro forti, vſque eo pro vobis pugnauit, vt pro ſe non poſſet. Adoleſcens, quos dimiſiſti, ſequere.

PARS altera. *Vibii Galli.* Matrem, inquit, non occidiſti. quem minus hoc crimine perdere debui quam patrem? Pater occidere iuſſit: lex vetat. non comparaſſem patri legem, niſi cum illa lex fuiſſet. a̧rectum putaui parricidium, matrem coram patre occidere. *Atelii Fuſci* patris. O miſera pietas! Inter quæ parentum vota conſtitiſti! Non ſemper ſcelera noſtri iuris ſunt, & truces quoque animos miſericors natura debilitat.

DIVISIO. *Latro* hac vſus eſt diuiſione: An licuerit filios An vindicare oportuerit: An ſi licuit, & oportuit, ignoſcendum ſit illi, ſi non potuit, indulgentia repugnante. An licuerit, in illa diuiſit: An tunc liceat adulterium filio vindicare, cum maritus non eſt: An tunc liceat, vbi maritus in eo loco eſt, quaſi omnino non eſſet. An oportuerit, tractationis quidem eſt, quam vt quiſque vult variat. Latro tamen ſic ordinauit. Oportuit, etiam ſi pater non iuberet, occidere adulteram: viri fortis vxorem oportuit, iubente patre, etiam ſi ipſe poſſet occidere. oportuit, tum & iuberet, & ipſe non poſſet. Noui declamatores illam quæſtionem tentauerunt ex verbo legis natam. Adulterum cum adultera qui deprehenderit; dum vtrunq. corpus interficiat, ſine fraude ſit. an nemo poſſit occidere, niſi qui deprehenderit. Tentauerunt & illam, an non poſſit

 abdicari

abdicari filius, ob id quod illi facere salua lege non licuit.

COLOR. Color pro adolescente vnus ab omnibus qui declamauerunt introductus est: Non potui occidere: ex illa Ciceronis sententia tractus, quam in simili controuersia dixit, cum abdicaretur is qui adulteram matrem occidendam acceperat, & dimiserat terrore. *Latro* descripsit stuporem totius corporis, in tanto inopinati flagitii spectaculo: & dixit: Pater, tibi manus defuerunt, mihi omnia. sed cum oculorum caliginem, animi defectionem membrorum omnium torporem descripsisset; adiecit: Antequam ad me redeo, exierunt. *Gorgias* inepto colore, sed dulci. Pammenes ex bonis declamatoribus dixit. Gorgias egregie dixit. Pammenes dixit. *Fuscus* Arellius dixit: Maius erat scelus quod imperabas, quam quod deprehenderas. *Albutius* non narrauit, sed hoc colore egit ab initio vsque ad finem: Ego me defendere debeo: si quid mihi obiectum erit, aut negabo, aut excusabo. Si quid exegeris maius viribus meis, dicam, Ignosce, non possum. Ignoscit filio pater nauigationem, excusanti, se non ferre mare: ignoscit non sequenti castra, si non potest, quamuis pater ipse militaris sit. Non possum occidere. Agedum ipsam legem recita: Liceat & marito, liceat & patri. Quare tam multos nominat, nisi quod putat aliquos esse qui non possint? Et in descriptione dixit: Cum me vocauit pater, hoc, inquam, putauit supplicium futurum morte grauius, si adulteram filio ostenderet. Et illud dixit: Exierunt adulteri inter patrem debilem & filium stupentem. *Silo Pompeius* hoc colore narrauit. Non putaui mihi licere. *Blandus* hoc colore: Vtrimque filii nomen audio: pater rem petit iustiorem, mater faciliorem. Et illud post descriptionem adiecit: Fatebor vobis, parricidium coram patre facere non potui. *Cassius* hoc colore egit: Prosiluit, inquit, protinus mater, & amplexu suo manus meas alligauit. Ago confusioni meæ gratias, quod nihil in illo cubiculo vidi, nisi patrem & matrem. Pater rogabat, vt occiderem: mater, vt viueret: Pater, ne nocens impunita esset: mater, vt ego innocens essem: Pater recitabat legem de adulteris, mater de parricidis. Et vltimam sententiam dixit: Occidere matrem si turpe est noluisse, non potui. *Argentarius* dixit: Non est quod me ex hoc habitu æstimetis quod manus habeo: tunc non habui. Et illud dixit: Dat pœnas tibi, perdidit virum, perdidit filium, ægrotanti non assidebo, egentem non alam. omnia mihi libera sunt, iam vitam illi non debeo.

Ex altera parte multa sunt pulcherrime dicta: sed nescio an Græcis nostri cessuri sint. In hac controuersia dixit *Amas:* . . .
Habet aliquid corrupti hæc sententia. *Latro* dixit: Quantum ego tunc questus sum

cum

cum fortuna mea, quod non & oculos perdidissem! *Silo Pompeius* dixit, Fili, aut oculos erue, aut manus commoda. Omnes aliquid belli dixerunt, illo loco quo deprehensi sunt adulteri dimissi. *Latro* dixit: Adulteros meos tantùm excitaui. *Fuscus Arellius* dixit innuisse nuntiæ. frigidius dixit contrariam illi sententiam: Adulteros inter uentu meo ne excitaui quidē. *Vibius Rufus* dixit: Adulteri marito non assurrexerunt. *Pompeius* dixit: Adolescens, denique adulteros excitas postquam tu venisti, securius iacent. *Latro* dixit: Erratis, qui me putatis manus non habere: filium vocaui: vt intrauit, ab adultero salutatus est. *Fuscus* dixit: Fili, tuam fidem ostende, te integro, manus me non perdidisse. controuersiam mihi de te facit adulter. veni. vtrius filius sis, indica. *Punitius* & pulchre dixit, & noue. sumpsit ab omnibus bene dicta. Irrupi in cubiculum adulterorum: quid mentiar miser? aperto cubiculo expectabant adulteri. *Cafstus* dixit: Vocaui filium. rifit adulter, tanquam qui diceret: Meus est. . . . . .

Vibius Rufus dixit: Quam otiosi, quam securi adulteri trāsierunt præter oculos meos, præter filii manus. *Latro* cum exeuntes adulteros descripsisset, adiecit: Adolescens, parentes tuos sequere. *Nicetes* illam sententiam pulcherrimam, qua nescio an nostros antecesserit, sed illum Albucium qui Græcis præminet: cum pugnantem in acie se descripsisset, dixit: Me miserum, quas manus adulter effugit. & illud Albucii, Non potui, inquit, matrem occidere. quo excusatior sis, adiice & patrem. *Albucius* sic narrauit, vt tanquam filio sciente factum esset adulterium, suspectum quasi conscium matri suæ fecerit. *P. Asprenas* dixit, Exiit nouissime maritus, & dedit adulteris locum. Idē dixit: Matrem occidere non potes. adulterum certe occide. An & iste pater est? dixerat Nicetes. . . *Murrhedius* dum hanc sententiam imitari vult, stultissimā dixit: Reli qui in acie pugnaces manus.

Raptor duarum: Controuersia V.

LEx Rapta raptoris aut mortē, aut indotatas nuptias optet. *Thema.* Vna nocte quidā duas rapuit: altera mortē optat, altera nuptias. *Contra Raptorem. Porcij Latronis.* Iam se parabat in tertiam, nisi [illegible] defecisset. Stupri accusatus, stupro defenditur. Cum altera litigat, reptea, alteram adaequat. Vindicate patres, vindicate fratres, vindicate mariti: fortior disciplinæ publicæ securitas surgat: iam binæ rapiuntur.

Mentonis. Postera die erat in huius domo fletus, lamentatio matris spes suas deplorantis: cū interim ex alia domo alia vociferatio oritur, alius tumultus: coit populus, velut publico metu exterritus:

credita

credit duos raptores fuisse. Cum interim producitur publicus pudicitiæ hostis, quem vna nocte duarum virginum iniuria non fatigauerat. *Cassii Pii.* Alteram iniuriæ rapuit, alteram patrocinio. Quantum suspicor, ne rapta quidem es. quæris argumentum? non irasceris. quomodo istud fit? duabus iniuriam fecit: vna queritur. Misericors sum, inquit, Gaude: habes qui te vindicet. Vide qualem habitura sis virum. non est vna contentus. *Argentarius* eundem sensum dixit, hoc adiecto, Non est vna contentus, ne vna quidem nocte. *Pompey Silonis* At quam bene mimum egit, quomodo raptam sequuta est, qua vociferatione, quam perbene illi optionem cessimus. *Triarii.* Perieras raptor, ni bis perire meruisses. *Iunii Gallionis.* Sumatur de illo supplicium, constituatur in conspectu publico: cædatur diu: toto die pereat qui tota nocte peccauit. Subito fastidiosus raptor occurrit, & ait: Iam nec nuptias volo. Stulta deciperis: dicam suus, quid dixerim tibi? idem enim dixi & huic: dum te peto, in illam incidi. *Arellii Fusci patris.* Retro amnes fluant, & sol contrario cursu orbem reuocet: confugiat sacrilegus ad aras, raptorem rapta vindicat.

Ex altera parte *Pompeii Silonis.* Postero die cum illi narratus esset nocturnus error, dum putat se in vnam incidisse, huic priori supplices submisit manus; hanc prius deprecatus est, exorauit. propter hoc puto ista magis raptori irascitur: Altera ex puellis raptorem mori vult, altera seruari reum. Alter iudex damnat, alter absoluit. Inter dispares sententias mitior vincat, dicam quod sentio: magis irasceretur, si vnam tantum rapuisset: diceret, Ergo ego sola digna visa sum, cui iniuriam faceret? *Argentarii.* Referat nunc Virginiam, referat Lucretiam: plures tamen Sabinæ sunt. Ex tribunis potentior est qui intercedit: non est inuidiosa potestas, quam misericordia vincit. Quid cessas puella? pro marito roga. Hæc sententia deridebatur à *Cassio,* quasi improba.

DIVISIO. In hac controuersia de prima quæstione Galli cum altero conuenit. *Latro* primam fecit quæstionem, Non posse raptorem, qui ab rapta mori iussus esset, seruari. Si legatus, inquit, exire debet, peribit: si militare debet, peribit: si legem dicere debet, peribit: Si raptam ducere debet, atque peribit. Si is ante te rapuisset, & nuptias optasset, interposito deinde tempore, antequam nuberet, hanc vitiasset: negares illum debere mori, rapta iubente? Atqui nihil interest: nisi quod dignior est raptor morte, cuius inter duos raptus ne vna quidem nox intercessit. Si rapta nupsisset, deinde post tertium diem rapuisset aliam, negares illum mori debere? Atqui quid interest? nisi quod honestius tunc maritum defenderes, quam nunc raptorem defendis. Alteram fecit, An rapta, quæ nuptias optat, nihil amplius raptori præstare possit,

sit, quam ne sua lege pereat: contra alienam legem nullum ius habeat. Optasti nuptias: non occidetur tanquam raptor tuus. At idem si eadem nocte qua te rapuit, stationem deseruit, fuste ferietur. Si sacrilegium fecit, occidetur. Licet tu dicas, Quid ergo ego non nubam? Tu raptori præstas, vt illum ipsa non occidas: non potes præstare, ne quis occidat. quomodo sacrilegus, quamuis à te seruatus, peribit, sic alterius puellæ raptor à te seruatus peribit. Si rapuisset te: deinde deprehensus in adulterio adseruaretur in tormentum diutiùs pertrahendi, tu interim educta nuptias optasses, (datur enim optio & in absentem) etiam illum occidi a marito? Quid interest, qua lege pereat? nisi quod modestius alienam legem interpellares quam tuam. Tertiam fecit: Cum quod vtraque optat, fieri non possit, an ea eligenda sit optio, qua vltio ad vtramque perueniat. Atqui mortem optat mea optio, & te vindicat: tua me non vindicat. Et hoc tibi mea optio præstat, quod mihi, occiso raptore inuidiam. Illa respondet: Optio tua me non vindicat. Vindictam tu meam putas, non fieri quod volo, fieri quod nolo? etiam mihi contumeliosum erit, te dignam videri in cuius honorem occidatur: me indignam in cuius honorem seruetur. Illo modo & mea te vindicet. Nempe lex duas pœnas scripsit vitiatori: alteram passurus est, non eris inulta. Iam raptor non erit impunitus, habebit pœnam, indotatam vxorem. Respondet eodem modo. Morietur: sed non mihi. Seruabitur, sed tibi. Quartam fecit quæstionem: Si non potest vtriusque rata esse optio, vtra dignior sit. Vltimam non quæstionem, sed tractationem, nullum non raptorem impunitum futurum: si hæc via impunitatis monstretur, vt qui plures rapuisset, tutior esset. Neminem non inuenturum aliquam humilem, quæ se in optionem commodaret. *Fuscus Arellius* primam quæstionem hanc fecit Qui duas rapuit, perire vtrique debet. Lex, inquit, quæ dicit, Rapta raptoris aut mortem optet, aut nuptias; de eis loquitur, qui singulas rapuerunt. non putauit quenquam futurum, qui vna nocte duas raperet. Non quæro quid optetis, quod seuerissimè optare potestis, occupo. necesse est raptorem mori. Quare? vtrique raptæ debet vltio contingere. Vtramque enim non potes ducere, vtrique mori potes. Vna pars legis ad hunc raptorem pertinet, in qua mors est. putate enim vtramque nuptias optasse. Quid futurum est? singularis matrimonium ambitus erit. Putate illum plures rapuisse quam duas. quid fiet? vna nubet: nuptiæ ad vnam pertinebunt, mors ad omnes. Qui duas rapuit, vtrique debet mori. quare? dicam: Quod vult, eligat: aut nuptias optabunt: aut altera mortem, altera nuptias. Si nuptias optauerint, non poterit fieri quod vtraque voluerit. Vno modo poterit fieri quod vtra-
que

que volet, ſi vtraque mortem optauerit: ergo fiat id quo vno duæ vindicari poſſunt. Hic tractauit: Ne exemplo quidem vtile eſt, non vtique perire, cum qui duas rapuerit. hinc morem pernicioſiſſimum introduci ciuitati, vt aliquis propter hoc non pereat, quia perire ſæpius meruit. Reliquam partem controuerſiæ Fuſcus in hæc diuiſit: Vtra optio honeſtior ſit, vtra iuſtior, vtra vtilior. *Caſtius* hanc partem controuerſiæ ſic diuiſit: Vtra puella dignior ſit, quæ valeat: vtra optione raptor dignior ſit. Cæſtius & coniecturalem quæſtionẽ tentauit. An hæc cum raptore colluſerit, & in hoc rapta ſit, vt huic opponeretur. *Latro* aiebat, non quicquid ſpargi poſſit ſuſpicioſe, de eo etiam dicendum. Colorem hunc eſſe, non quæſtionem ſuam quæſtionem eſſe, quæ impleri argumentis poſſit. *Caſtius* aiebat, & eam impleri poſſe argumentis. Hunc ſenſum à Latinis iactatum *Nicetes* dixit. *Glycon* dixit. *Diocles Caryſtius* dixit.

hunc ſenſum *Vibius Rufus* ſubtiliter dixit: Volo tibi malam gratiam cum ſponſo tuo facere, habet amicam. in hac controuerſiam dixit. *Albucius* ambulat in maſculos. adeo nullum ſine amatore vitium eſt, vt hoc quidam diſertum putauerint. ego tamen magis miror, hoc Albucium potuiſſe dicere, quam aliquos potuiſſe dicere. Ex Latinis dixit *Triarius:* Gratulor vobis virgines, quod citius illuxit. *Argentarius* dixit: Quæritis quid iſti finem rapiendi fecerit? dies.

Archipirata filia: Controuerſia VI.

THEMA. Captus à piratis ſcripſit patri de redemptione. non redimebatur. Archipiratæ filia iurare eum coegit, vt duceret ſe vxorem, ſi dimiſſus eſſet. iurauit. Relicto patre ſecuta eſt adoleſcentem. rediit ad patrem. duxit illam. orba incidit. pater imperat, vt archipiratæ filiam dimittat, & orbam ducat: nolentem abdicat. *Contra filium: Porcij Latronis.* Pro dii boni, & hæc puella hoſpitio patris excepta eſt. prohibeo domo, terra prohibendam. Bonæ ſpei vxor, bonæ ſpei nurus, quæ amare poteſt captiuum, odiſſe vel patrem. Captus, inquit, in tenebris iacebam. Narra obſecro ſoceri tui beneficia. Poſſum, inquit, Iudices, eſſe ſecurus? filius meus ait ſe vxori parricidium debere. *Caſtij Pij.* Quis interfuit nuptiis tuis? pater? denique puellæ pater?

Ex altera parte. *Silij Baſſi.* Hodie captiuus eſſem, niſi hæc archipiratæ filia fuiſſet. Vt dixi, Patrem habeo: inter bonos captiuos ſepoſitus ſum. Archipiratæ filia vocatur, puto ex aliqua nata captiua: certe animum eius natura à patre abduxerat: miſericors erat, deprecabatur, flebat, mouebatur perico-

periculis omnium: nihil in illa deprehendi poterat pirati cum. Promisi nuptias, & quasi aliquam sacram testationem, tuum nomen inserui. Eo loco me non deseruit, in quem venire etiam pirates timuerunt. Arctius nos fortuna alligauit, quam vt orba possit diuellere. Vidisses tectum panni s corpus, omnia membra vinculis pressa, maciem, retractos introrsus oculos, obtritas catenis & inutiles manus: talem quis amare nisi misericors posset? Decepi te puella, alia pollicitus sum. Venies in patriam mecum, ibi tibi referam gratiam: hic catenatus, egens, squalidus quid possum? pater meus, socer tuus, (hoc enim iampridem te vocabat) socer, inquam, tibi tuus gratiam referet. Quidam auitas paternásque flagitiis obruerunt imagines. quidam ignobiles nati, fecere posteris genus. in illis non seruasse quod acceperant, maximum dedecus: in his quod nemo dederat fecisse, laudabile. Si possent homines sibi sortem facere nascendi, nemo esset humilis, nemo egens; vnusquisque felicem domum inuaderet. Sed quamdiu non sumus, natura nos regit, & in quemcunque vult casum nos mittit. Hinc sumus æstimandi, cum sumus nostri. Quis fuit Marius, si illum in suis inspexerimus maioribus? humilis. In consulatu nihil habet clarius, quam se auctorem. Pompeium si hereditariæ extulissent imagines, nemo Magnum dixisset. Seruium regem tulit Roma: in cuius virtutibus humilitate nominis nihil est clarius. Quid tibi videntur illi ab aratro citati, qui paupertate sua beatam fecere rempublicam? Quemcunque volueris reuolue nobilem, ad humilitatem peruenies. Quid recenseo singulos, cum hanc vrbem possim tibi ostendere? nudi stetere colles. Inter hæc tam effusa mœnia, nihil est humili casa nobilius. fastigiatis supra tectis auro puro fulgens prælucet Capitolium. Potes obiurgare Romanos, quod cum humilitatem suam obscurare possint, ostendunt. Sed hæc non putant magna, nisi apparuerit ex paruis surrexisse. Misereri illius oportet, quia orba est. ista tamen habet propinquos, habet amicos paternos, habet te imbecillitatis suæ tutorem fortissimum. Omnes vxores diuites seruitutem exigunt. Crede mihi, volet in suis regnare diuitiis: & tamen æquum est eã possidere domum, quam meam agnouerit. Si cœperimus esse magis liberi, si paulo speciosior animo eius effulserit domus, si parum blãde fecerimus, relinquit: & tũc est tormẽtum, carere diuitiis, cum illas iam senseris. Vides quid inter duas vxores intersit. ista si nos reliquerit, repetet suos: hæc, quod dedit, dimissa non auferet. Multi duxere sine dotibus vxores: quidam dictas non accepere dotes: quidam emptis contenti fuere mancipiis: & cum possent accipere diuitias, emere quibus libertatem darent maluerunt, quam suam vendere. Aliquis in adoptionem

iuuenis

iuuenis petitur. ſi volet ire: quæret ſenex ille qui petit, quales & quos habeat maiores, quanta bona, an ſatis magno ſe poſſit addicere. Aliquis captare orbos ſenes vult, & ſuas ſpes in alienas mortes diffundere. excutiat teſtamenta, ſcrutetur cenſus. vbi vero quæret vxorem, videat an nuptias ſuas amet, an nihil pluris faciat marito, an miſericors ſit, an fortis ſit, an poſſit, ſi quid viro inciderit mali, vna tolerare. Si his bonis fuerit inſtructa, dotata eſt. Non poſſumus vna felices eſſe: quod ſolemus vna infelices erimus. Fac, inquit, quod imperat. nolo propter me patrem tuum offendas. Ibo, inquit, ſola. Tu ibis? quo infelix? quas petitura regiones? Eſt enim tibi aliquis locus? pater tuus nobis maria præcluſit, meus terras.

Caſty Py. Solent qui coguntur à patribus vt vxores ducant, illa dicere: Non ſumus etiam nunc apti nuptiis. Ego contra refugio vxorem, quia vxorius ſum. *Arellii Fuſci* patris. Inſolens malum eſt, beata vxor: cum immenſum pondus auri orba attulerit, cum pecunia arcas noſtras onerauerit, quid aliud quam beatæ ſeruiemus? Altera filium dat tibi, altera patrimonium. Pater, vtra magis diues eſt? Locuples eſt pater, quam mihi concilias. O ſi ſcires, quam diues hæc fuiſſet. Orba, inquit, eſt: & hæc orba eſt. Inter duas orbas ea mihi curanda eſt magis, quam orbam ego feci.

DIVISIO. In hac controuerſia nihil litium fuiſſe ferè omnes conſentiunt. *Latro* primam quæſtionem fecit, An pater propter matrimonium filium abdicare poſſit, cum liberum cuique huius rei arbitrium ſit. *Gallio* ſubiecit huic: Etiam ſi poteſt imperare filio, vt vxorem ducat, an ei qui iam habet? *Latro* ſecundam fecit: Si ius eſt patri, etiam propter matrimonium abdicandi: an liberum huic fuerit, non parere cum iuraſſet. Hoc in hæc diuiſit. An nemo iureiurando teneatur, quo per neceſſitatem adactus eſt. An expleuerit iuſiurandum, ducendo illam vxorem: an etiam ſi non expleuit, non teneatur religione, qui coactus aliquid contra iuſiurandum fecit: hunc autem cogi à patre ſuper iuſiurandum facit. an poſſit parere patri, an debeat. Hic de meritis puellæ & moribus.

COLOR. Colore hoc vſus eſt *Latro* pro patre: Puellam non miſericordia motam, ſed libidine: & ideo non eſſe beneficium. In argumentis eleganter hanc partem tractauit: Etiam ſi beneficium dediſſet, non eſſe ſic referendam gratiam. deinde beneficium eſſe quod iudicio detur, non quod furore aut morbo. *Hiſpo Romanus* alio colore dixit: Illam non amore adoleſcentis, ſed odio patris ſui ſecutam eſſe. Voluit ille & amoris commendationem detrahere.

Buteo longe acceſſito colore vſus eſt. Voluit eam nubere non inuito patre, ſed ſecreto ſuadente, palam diſſimulante totum hoc geſtum. Ratione illa honeſtam condicionem nup-

nuptiarum inuentam, cum alio nullo modo posset. Neque enim aliter illos effugere potuisse, nisi patiente patre. Sed aiebat *Latro*, non esse tanti, detrahere illi commendationem soluti adolescentis, vt detraheretur inuidia relicti patris. *Fuscus Arellius* egregie declamauit: Non enim propter nuptias orbæ dimitti illam, sed quamuis orba non esset, eiici iussit. non altam sibi magis placere, sed illam displicere dixit: & hoc quod *Latro* transcurrerat, pressit. Timere se puellam temerariam, inter piratas natam, inter piratas educatam, impiam in patrem. *Gallio* illud quod omnes scholastici transierunt, dixit: Timere se, ne hæc speculatrix esset, & piratis omnes occasiones indicaret: aut certe ne videretur, nolle se suspectum esse reipubl. illi iurasse timuit, ne a puella videretur improbe iusiurandum exegisse. Ne quid liberi sibi esset, adiecit, iurasse per patrem. *Triarius* dum sententiam puerilem captat, inepte dixit, Iurasse & se per orbam. Aiebat enim *Castius*, valde hanc fieri orbam, etiam si iurasset. *Latro* aiebat quoque iusiurandum ineptum esse: nihil enim minus conuenire, quam aliquem per patrem iurare, patrem relicturæ. Omnes honestam matrem puellæ dederunt: omnes dixerunt eam misericordia motam, non amore. Solus *Pollio* iudicio fecisse vult eam, etiam à misericordia discessisse. dixit enim illam non potuisse cum piratis viuere. Vt primum honestam occasionem inuenerit discedendi, discessisse. *Haterius* à parte patris pulcherrimam imaginem mouit. Cœpit enim subito quo solebat cursu orationis feruere, quasi exaudiret aliquem tumultum, vastari omnia ac rapi, comburi incendiis villas, fugas agrestium: & cum omnia impleuisset terrore, adiecit: Quid exhorruisti adolescens? socer tuus venit.

GLYCONIS valde leuis & Græca sententia est . . . Tolerabilem dixit illam rem, cum iurisiurandi vim describeret: hoc esse quod fœdera sanciret, quo astringeretur exercitus . .

ARTEMON circa eundem sensum versatus est à parte adolescentis . . . . cùm dixisset relictum patrem, adiecit. . . . .

Tyrannicida à piratis dimissus: Controuersia VII.

LEX. Liberi parentes alant, aut vinciantur. *Thema*. Quidam alterum fratrem tyrannum occidit: alterum in adulterio deprehensum, deprecante patre, interfecit. A piratis captus scripsit patri de redemptione. Pater piratis epistolam scripsit, si præcidissent manus, duplum se daturum. piratæ illum dimiserunt. patrem egentem non alit. *Pro tyrannicida. Portij Latronis.*

Da

Da mihi epiſtolam eſurientis ſitius. Manus, inquit, præcidantur. in quam partem corporis durius ſæuitia incurrat? cetera membra mea ſunt, manus publicæ ſunt. Talem me dimittite, qualem à piratis recepiſtis. Non habeo quod de fortuna queri poſſim, cum qui manus meas contigit. Si præcideritis, inquit, manus: iraſceris? Scribe potius, Si occideritis. Tyrannicida exitum tyranni rogo, non timeo. Manus quas piratæ ſoluerunt, Iudices alligant. Ex omnibus quæ mihi fortuna terrâ marique priuatim mala publicéque congeſſit, tyrannum, adulterum, piratas, nihil expertus ſum durius quàm patrem. Tyrannus cum timeret manus meas, non præcidit. Iniuria matrimonii nihil abſtulit corpori; piratæ, quaſi beneficio meo viuerent, gratis miſerti ſunt. Vnum hoſtem inexorabilem habui, quod ſelicere, quod ſubito inimico, non ante tyrannidem nauigaui. Genui, inquit, educaui. nempe illud beneficium & tyranno præſtitiſti, & adultero. Has manus ſi per te redimere non potes, rempublicam appella. Adulter cum manibus ſepultus, tyrannus cum manibus proiectus eſt. Magnis ſceleribus iura naturæ intereunt. Non magis tu pater, quàm illi fratres. Audite nouam captiui vicem. Tutus ſum: ſi pater meus nihil habet, quicquid habes pro redemptione filii mitte: non eſt quod timeas: non deerunt tibi alimenta, cum dixeris tyrannicidæ patrem. Pro adultero filio rogas. quærite nunc quomodo tyranni fiant.

Caſtii Pii. Cedo mihi epiſtolas patris. quæris vnde habeam, cum mihi nullas miſeris? Duplam dabo pecuniam. vnico filio rogat. Duplam pecuniam dabo: vnam ſummam pro filio, alteram pro tyrannicida. Si manus præcideritis, hoc ne adulteris quidem licet. Non habui pecuniam, ſed rogare illos potes, & audacter roga. in miſericordes piratas incidi. Quare non alo? quia captum filium tuum, agere pœrum eſt, ſi dixero, non redemiſti. Alere non poſſum, perdidi manus. non credis? epiſtolam lege, duplam pecuniam dabas, auaris dabas, piratis dabas. ſic excuſabant piratæ, ipſas mihi cum præciderent manus: Pater iuſſit, aiebant. magnum facinus eſt, ſed magno licet. Egens ſum, inquit. Mentiris. Cedo mihi patris mei cẽſum. Quid ergo alis patrem? dimiſſus fortaſſe promittam; cum rogaueris nihil paciſcor. Etiamnum manus meas petis, nega tuam eſſe epiſtolam, & habes argumentum, dices: Erogare adulterum ſoleo. Qui non aluit, inquit, patrem, alligetur. Plus de manibus meis timui. *Cornelii Hiſpani.* Quid me rogarit pater, neſcio: publica vindicta cruentum gladium priuato tyranno impreſſi. Captum me piratæ nihil, nihil aliud quam alligauerunt. *Q. Pius.* Duplam pecuniam dabo. Polliceris, inquam, petitur vnde tantas patrimonii vires habeas. etiamnum, tanquam de tyranni arca loqueris. Corrupit frater vxorem meam,

quam nec tyrannus violauerat. Vt pretium piratæ constituerunt Gauisus sum, inquam, locuples pater poterat dare, etiam si duplam poposcissent. Remiserunt me receptis manibus, patri cum epistolis. *Pompeii Silonis.* Pactus sum de redemptione, scripsi patri. quicunque pro tyrannicida vestro pependistis, certum habeo: solliciti optatis, vt hæ litteræ ad patrem perueniant. Egeo, inquit. sic subito? quod ex toto emi non debet, duplo emit. *Arellii Fusci* patris. Causam meam tenui apud eos qui nihil debebant manibus meis. Tunc primum egere queritur iste, cum manus meas vidit. quid mirum, si non putauerunt turpe piratæ, accipere mercedem quam pater dabat? Ades pietas: si sancte vixi & innocenter, effice vt iste manus meas, qui odit, desideret. Tarde mihi epistola solui videbatur: hoc prorsus fabulis, repleto sceleribus nostris seculo, deerat, vt narraretur aliquis solutus à piratis, & alligatus à patre. *Blandus.* Hic qui vnde viuat non habet, quam care tyrannicidæ vestro se mancipat? quid agis piratæ filii, piratarum magister, eius crudelitatis emptor, cuius nec pirata venditor est?

Romani Hisponis. Pater piratis salutem. Hanc eripis filio. duplam dabo. Quid necesse est? potui vilius solui. Vt præciditis magnus. Obstupuerunt piratæ: & cum dimitterent, dixerunt: I, dic patri tuo, non omnia piratas vendere.

Mentonis. Adhuc, Iudices, tanquam pro manibus meis egi verum est confitendum vobis remissæ sunt: exhibeo responsa piratarum depositum tibi: manus hæ tuæ saluæ ad te perlatæ sunt. fac quod voles: illud vnum rogo, si peccauerunt, cuilibet tu vinciendas tradas: si isti tradis, hic alligabit quomodo voluit, præcidet. *Albucii Flaui.* Adhuc qualem optem patrem, nescio. diuitem? debilitat: egentem? alligat. neutrum manibus meis expedit. Duplam dabo, vt manus præcidatis. Filium minus crudelem habuisti. *Marullii.* Vt allata est epistola, cœperuntque eam piratæ soluere, vt recitata dupla in epistola pecunia est: Hic est, inquam, pater quem vobis laudaueram. *Triarii.* Vbi est patrimonium tuum illud, quod tyrannos instruit? quod adulteros facit? vbi est? certe in me nil impendisti.

PARS altera. *Silii Bassi.* Infelix futura est etiam victoria mea. si non tenuero causam, fame moriar: si tenuero, hoc tantum consequar, ne fame moriar. Duxi vxorem nimium fœcundam: peperit mihi tria nescio quæ prodigia, variis generibus inter se & me furentia: vnum, qui posset patriam opprimere, alium qui fratrem violare, alium qui patrem. Testor, Iudices, omnes ciues meos. vna seruiuimus. nemo tyrannidem me vno sensit magis. Argumentum habeo maximum, quod viuo non pepercissetis mihi, si putassetis me patrem tyranni. Dum inter se pugnant, vicit respub. Reliqui duo,

duo, quia non poterant in nos, inter ſe tyrannidem exercuerunt. habebat ille in ſcelo quam vxorem, quam in arce cognouerat. Si alligare te poſſem, proficiſcentem alligaſſem. Non opus eſt tibi magnis impenſa ad ſuſtinendum patrem. tu mecum alimenta partire. nolo me tam bene alas, quam ego te alui: nolo ignoſcas mihi quicquid paſſus es, quicquid timuiſti patrem. poſce flagella: ſcinde rugas, vltores ſubijce ignes, & mortuam hanc partem, quæ tantum in contumeliam ſuam ſpirat, quia extingui non poteſt, exure. ſi parum eſt, fac quod ais ne piratas quidem feciſſe, manus præcide. exhibeo tibi. hæ ſunt illæ, quæ quidlibet ſcribunt. Vbi eſt gladius tuus? ſtringe. tyranno licuit vulnere mori: adulter vno ictu breuiter confectus eſt. Pater, te pro beneficio ſimilem ſortem rogo. ne tu quidem apud piratas famem timuiſti. neminem tyrannus ſic torſit. *Porcij Latronis.* Fili, nihil amplius quam famem deprecor? ſi tamen inexorabilis es, illud pro beneficio peto, vt aut tanquam adulter moriar, aut tanquam tyrannus. Par erat vtriuſque fortuna illo tempore, tu alligatus eras, ego ſenectute immobilis, & vincto ſimillimus: tu in ſollicitudine, ego in omnium meorum ſolitudine: tu lucem non videbas, ego etiam modicam. hoc vnum inter nos intereſt, quod tu etiam à piratis cibum accepiſti.

Blandi. Deprecabar non pro adultero, ſed pro domo, ne fratrem occideret, tyrannicidium inquinaret, patrem reſpergeret. Roganti mihi, & has interponenti manus, pene præcidit. Hæc ſententia deridebatur à Latrone, tanquam puerilis. Hoc & pro iſto eſt, vt aliquem ex ſuis reliquiſſe videatur, quem non occiderit. *Vibij Rufi.* Hæ nempe ſcripſerunt epiſtolam manus. præbeo præcide, & ale.

Pompeij Silonis Liberi parentes alant, aut vinciantur. atque legem meam transfero, licet alliges, & alas.

DIVISIO. Fere hac vſi ſunt diuiſione: An lex cauſam nec patris nec filii æſtimet, ſed hominis: Pater an filio alendus ſit. Dixit legem hanc pro malis patribus ſcriptam eſſe, bonos etiam ſine lege ali. An omnes alendi ſint, an hic alendus ſit. Hanc quæſtionem *Latro* in hæc diuiſit. An alendus ſit, quod filium à piratis non redemit, hoc loco quærit, An potuiſſet redimere, an voluiſſet. deinde, An alendus ſit, ſi etiam præcidi filii manus voluerit: nouiſſimè, An præcidi voluerit. *Hiſpo Romanus* ſeparatim quaſi iuris quæſtionem fecit, An qui non redemit filium, non poſſit ab eo alimenta petere. Sed hoc vtraque quæſtio continet, vt aiebat *Gallio*, & prior in qua quæritur, An omnis pater alendus ſit: dicitur enim, Quid ſi quis filium excæcauerit? quid ſi quis non redemerit? Et cum ad alteram quæſtionem ventum eſt, in qua quæritur, An hic pater alendus ſit: nihil aliud dici poteſt, quare non alatur, quam quod non redemit, quam quod duplam promiſ-

promisit, vt manus præciderentur. Græcorum improbam quæstionem satis erit in eiusmodi controuersiis semel aut iterum annotasse. An in tyrannicidam vti pater hac lege possit, quasi enim sacras & publicas manus esse: in quas ne piratæ quidem licere quicquam putent. Nostri hoc genus quæstionis summouerunt.

Silo Pompeius non eis tantum vsus est quibus ceteri, cum dicerent, hunc patrem non debere ali, quod non redemisset filium, & quod præcidi manus filio voluisset: sed à priuatis causis transit ad publicam causam. dixit enim, non debere ali hominem perniciosum Reip. qui tyrannum filium habuisset, qui desiderasset amissum, quod non vindicasset. Sed negauit vllā aliam causam illi esse persequendi tyrannicidam, nisi libertatem publicam: & descripsit mores hominis impii, cruenti: qui quia per liberos non posset, per piratas tyrannidem exerceret: vt liberi os diceret latrociniū filio dedit, & illud in hac parte laudatum est à Silone declamante. Cœperat hoc tractare, non debere ali tyranni patrem, omnibus fauentibus illum fame necandum: & cum diu pressisset, illum tyranni patrem esse adiecit: Aude postulare vt illud tibi prosit, quod tyrannicidæ pater es.

Blandus hunc sensum, cum postero die declamaret, in ironiam vertit: & cum obiecisset, quod tyranni pater esset, adiecit: Nolite illum auersari, habet quod opponat, & adulteri pater est.

COLOR. Colorem pro patre alius alium introduxit. *Fuscus* iratum se illi confessus est fuisse, quod fratrem in conspectu patris occidisset: & huic loco vehementer institit. cum nemo hoc tyrannus, nemo pirata fecisset. Iratus, inquit, ob hoc ipsum fui, quod hoc scelere etiam tyrannicidium inquinaueras, apparet te morbo quodam aduersus tuos furere: & seruauit hunc actionis tenorem. Iratus fui, hodiéque patior nec queror: nec se demisit in preces aut rogauit, sed iure patrio vsus est, illud ad excusandam epistolæ crudelitatē adiiciebat: Scripsi piratis, non eo animo vt manus tibi præciderentur, sed vt exprobrarent tibi cruentas in conspectu patris fraterno sanguine manus: tuto autem scribebam. sciebam enim piratas non facturos, nisi pecuniam accepissent, quam non mittebam Quamobrem neque præciderunt; & si sperassent, vtique præcidissent. Sed apparuit illas epistolas irascentis esse, non promittentis. In vltimo descripsit quam miser futurus esset, alimenta accipiens illis manibus quas paulo ante spectauerit fratrem occidentes; & adiecit, quod aiebat præceptore suo dicente, summa cum admiratione exceptum, illud Homeri Priamo aptum. *Silo Pompeius* & ipse iram fassus est: aiebat enim non habiturum fidem, si se negasset iratum fuisse: sed iræ causam non dixit. *Q. Fuscus* transeundas aiebat eas offensas, quibus ille gloriaretur: hanc causam posuit, quod

 relictus

relictus eſſet ab vnico filio, quod inuito ſe nauigaſſet: cum videret ſenem orbum iam pæne egentem, iam tum illum fugiſſe, ne aleret: & ad preces patrem deduxit, & rogauit in epilogo filium, vt ſparſim hoc colore declamaſſet: Memini hominem inter ſcholaſticos ſanum, inter ſanos ſcholaſticum. *Ceſtius* alio colore vſus eſt. dixit enim, non irã illam patris fuiſſe, ſed calliditatem: Non habebam, inquit, vnde redimerem. Quem rogarẽ pecuniam in tam auara ciuitate, in qua ne filii quidem patres alunt? vſus ſum conſilio. ſciebam piratas non crudeles eſſe, ſed auaros. volui efficere vt deſperarent illum redimi, & propter hoc ſuperuacuũ & cum impenſa futurum, dimitterẽt. An prudenter cogitauerim neſcio: feliciter certe cogitaui. poſt epiſtolas illas quas accuſat, dimiſſus eſt. *Latro* ſe totum ab iſtis remouit coloribus, & aduocauit vires ſuas tanto totius actionis impetu, vt attonitos homines tenuerit. hoc enim colore vſus eſt. Neſcio quid ſcripſerim: olim iam mihi excuſſa mens eſt, ex quo vidi filium vnum in arce, alterum in adulterio, tertium in parricidio: ex quo reſperſus ſum ſanguine morientis filii, ex quo relictus ſum ſolus ſenex, orbus, egens, odi meos. Hic color illius viribus approbandus eſt. Quanto enim opus eſt, vt aliquis accuſando ſe miſerabilem faciat? *Albucius* omnes colores miſcuit: & vt hoc liberum eſſet, patronũ patri dedit, nec voluit narrare. Ad propoſitionem cœpit. Alimenta pater à filio petit. deinde cùm ad defendendum venit, quod ſcripſit duplam ſe daturum, ſi manus præcidiſſent, primùm Latroniano colore vſus eſt: Hoc, inquit, reſpõdeo, neſcit quid fecerit, in inſaniam malis actus eſt. hic philoſophicum locum introduxit, quomodo magnis calamitatibus animi euerterẽtur: deinde anthypophoram ſumpſit. Mentiris. ille vero iratus fuit. Cogis, inquit, me dicere, iratum tibi merito fuiſſe. Executus eſt omnia. hoc illi inter cetera obiecit, quod occupans fratrem ſuum ignoraſſet aut diſſimulaſſet: ait tyrannicidio quoque eius commendationem facere. deinde ad illum colorem redit Cæſtianum: Sed illum puto conſilio feciſſe quæ fecit. quid ergo? quid iſte tandem dicit quare ſcripſiſſet? nihil dixit: flet, mori vult, ſed non fame. In hac declamatione hanc *Albucius* ſententiam dixit, dubiam inter admirantes & deridentes: Panem quem cani das, patri non das. *Glycon* egregiè dixit . . *Gorgonius* fuit Buteonis auditor, poſtea ſcholæ quoque ſucceſſor, vocis obtuſæ, ſed pugnaciſſimæ, cui Baro ſcurra rem venuſtiſſimam dixit: Centum raucorum vocem habes. Hic putauit varium colorem ſe excogitaſſe pro patre: Ego, inquit, dictitaui, Duplã dabo, ſi manus nõ præcideritis. librario vna ſyllaba excidit, Non: & ſcripſit, Si præcideritis. digna res quæ voce illa diceretur. *Artemon* dixit . . *Andreas* dixit, . . *Nicetes* dixit.

Ter

Ter fortis: *Controuersia VIII.*

LEx. Qui ter fortiter fecerit, militia vacet. *Thema.* Ter patrem fortem in acie, quarto volentem exire retinet: nolentem abdicat. *Contra ter fortem. Portii Latronis.* Miserrimus pater iam non viderem filium nisi abdicarem, fortis plus quàm aut legi aut patri sat est. Tertio mihi non redditus, sed relatus est. quod patriæ superest, patri vindico. fugit me filius, & quidem ad hostem. Quousque pauidus præliorum nuntios expectabo? fili, mihi vacationem peto.

Cestii Pii. Abdico filium, vt habeam. non minus vacatio mea Reip. profuit, quam militia, duxi vxorem. Sic descendit in narrationem. Tertio: audiui velut denuntiantis deos: Faciat adolescens iam felicitatis suæ finem. Ego à diis vacationem in vnam pugnam petii. Accidit, inquam, quicquid timeo, si illum amplius in aciem dimisero. Cum diis pactus sum, Non timeo, inquit. Hoc est cur timeam. Obiicitur mihi, quòd me filius oderit. *Arellii Fusci* patris. O me filio pugnante iam lassum! nihil hoc putas, quod viri fortis pater timet? Miserum me. iam hosti nimis notus sum, iam pro te nescio quid etiam lex timet. Miraris si, quod legi satis est, patri nimis est? Nunquid luxuriam, inquit, obiicis? ego verò te etiam morari posco inter voluptates. Quousq. in duro castrorum iacebis cubiculoque. usq. somnum classico rumpes? quousq. cruentus viues? simus hilares. Trium victoriarum vota soluenda sunt. tot acies sustinuisti, tot vulnera, possum cum Repub. queri: serò dimitteris. Subinde audio te dicentem: Malo gloriam quàm vitam. Hoc ergo me exanimat, quod mori tibi tam facile est. Denique vno quiesce bello. *Pompeii Silonis.* Causa abdicandi est, ne sine filio viuam: quem tamdiu non viderem, nisi abdicarem. Abdicatio mea in potestate abdicati est. *Romani Hisponis.* Quid fatigatæ felicitati molestus es? quid expectas donec castris eiiciaris? *Mentonis.* Erubescit Resp. tam cicatricoso milite vti. Non oportet tantam virtutem sine successore concedere: ducenda vxor est. sed iam nunc te admoneo, ne vnum tollas. *Cornelii Hispani.* Non ante te retinere cœpi, quàm dimisit Resp. Nullum iam tibi vulnus, nisi per cicatricem imprimi potest. adhuc diutius fuisti cum hoste quàm apud patrem. Dumi tantum sanatus es. *Iulii Othonis* patris. Optimus virtutis finis est antequam deficias, desinere.

Ex altera parte ἄδηλον. Ter fortiter pugnare, abdicatis licet. *Albucii Sili.* Quis hic subitus insonuit tumultus? nunquid Imperator vocat? venio. Plurimū in prima acie laboraui. pudet me ter victum militare. *P. Asprenatis.*

 Quous-

Quousque, inquit, periclitabere? Benè habet, Iudices: pater me putat dignum esse qui saluus sim. Senator post sexagesimum & quintum annum in curiam, venire non cogitur, non vetatur. Praetorio licet praetexta toga vti festis aut sollemnibus diebus. nunquid necesse est? Quicquid aut praemii aut honoris nomine datur, in vtramque partem sumi liceat: alioquin desinit praemium esse, cui necessitas iungitur. Parcu tibi pater, qui gloria nos immortales fieri dicebas, qui ex acie redeuntis vulnera osculabaris. Ad haec noua & diuersi imperia subito me circumagi putas posse? non ita est. Ille in nos dominatur affectus, qui animum primus intrauit. Luxuria, auaritia, desidia, iniustitia, timor, non dediscuntur: & quotidie haec omnia aut castigantur, aut puniuntur: in tantum etiam vitiorum tenaces sumus. Crede mihi pater, non sum mei iuris, cum ille praelii clamor exortus est, inuadere hostis libet, obstantis cuneos gladiis diducere. hic impetus, hic ardor animi, domum tuam trinis hostium spoliis adornauit: huic supplicationes illas debeo. propter hoc me etiam cùm abdicas, diligis. Non animus, non lingua constat in alieno opere deprehensus sum: toga ipsa humeris non cedit: Ad obsidendum hostem, ad occupandum castris locum, ad intercipiendos hostium commeatus ire iusseris, otium imperas animo non otioso. Quotiescunque tumultus aliquis exortus est, in me ciuium diriguntur oculi, meas spectant manus: & adhuc (verum dicendum) nihil patria debet mihi: nunquam pugnaui, nisi coactus. Credisne quicquid refero tibi? scimus quem vitae cursum agamus: eadem pericula nos vbique circumstant, & totidem vitae ad mortem sunt. Interdum continuatus labor firmiores facit: saepe quos labor roborauerat, desidia consumpsit. *Marydis*. Sine me aliquod meritum in patriam conferre: adhuc militia mea legis manus est. Pugnabo & abdicatus; nec verebor, ne vilis sit opera mea patriae. Athenienses abdicato vicerunt duce. quantum inter illum & me interest? ille abdicationem virtute deleuit, ego merui.

DIVISIO. Prima quaestio illa ab omnibus facta est vulgaris: An filius ob id quod sui iuris sit, abdicari possit: deinde, an debeat. Haec tota tractationis est. Graeci illam quaestionem primam solent tentare, quam Romanae aures non ferunt: An vir fortis abdicari possit. Non video autem quid allaturi sint, quare non possit. nam quod & vir fortis est, & toties fortiter egit, non plus iuris illi adfert, sed plus commendationis.

COLOR. Colorem à parte patris quidam duriorem fecerunt: voluerunt enim videri inuisum filio patrem: itaque malle illum cum hostibus viuere quam cum patre: pene omnes, esse adolescentem insatiabilem gloriae: sed propter ipsum patri & moderandum & continendum. Quidam ex

toto

toto ad patris indulgentiam refugerunt. & non disputauerunt hoc modo, quo *Silo Pompeius* disputauit, qui sic diuisit, vt diceret: Etiam si patrem non haberes, desinere debebas, quia patrem habes, desinere debes, quia pater vetat. Facit illo modo quo *Gallio*, qui sic diuisit hanc partem. Hoc impero Reipub. causa, tua causa, mea causa. sequentia duo videtis, quemadmodum potuerit implere illud Reip. causa imperare. sic tractauit, primum vt pluribus iuuenibus pateat ad virtutem aditus, non debere omnium occasionem fortiter faciendi ab vno occupari: deinde expedire Reipub. non videri tantum ex vno pendere, futurum vt & animi hostium crescerent, & suorum frangerentur, si casu ter fortis occidisset. Ad vltimum, vtile esse Reip. ter fortem seruari, vt sit qui ostendatur iuuentuti. Iam illum magis posse ornamentum esse quam præsidium. Illum sensum veterem. Iam pro viro forti nescio quid etiam lex timet, hoc loco *Gallius* posuit, hoc quoque inquit: Ter viro forti aut diffidit, aut consulit. Nec illam quidem secuti sunt tractationem, qua vsus est *Blandus*, qui dixit: Militia tibi superuacua est, inuidiosa est, periculosa est. Superuacua est: quia non cogeris, immo verecunde vetaris. Gloriæ causa aliquis militat, consecutus es gloriam. Vacationis causa consecutus es præmium. Tria domi præmia sunt: & sic transiit, vt diceret, inuidiosum esse, vnum hominem toties optare omnes honores intercipere: quam periculosa res esset inuidia, quàm magnos viros oppressisset, hic exempla, periculosam esse militiam, eodem loco collegit. Illud vnum adiecit, non posse illum iam fortiter facere, quia omnes illum hostes peterent, & adiecit: Ideò lex ter fortem dimisit. scit illum iam obseruari ab hoste. His ergo omissis, illi qui amantem patrem induxerant, hoc genere egerunt: Non possum pati, non possum desiderium tui sustinere. Hoc loco *AEschines* ex bonis declamatoribus, cum diceret: Non me gloria cupidiorem sui fecit, non omnibus admiranda virtus. Confitebor, inquit, affectus patris, quos vt quisque volet, interpretetur. . . . Videbatur hic, dum indulgentiam exprimit, non seruasse dignitatem patris. Placebat autem Latroni, potius ratione retineri patrem quàm affectu: cum in ratione habeat aliquem locum & affectus. *Asprenas* colorem secutus est longè alium: dixit enim, se non negare Reip. viri fortis operas, sed ad necessarios vsus reseruare. Si magnum aliquod bellum incidat, tunc & veteranos vocari ad arma. Et illa sententia eius hoc loco valde laudata est: Nunc illi militent quibus necesse est: tu militabis, si erit necesse. Sic venisse populum Ro. ad Scipionem AEmilianum, cum maius bellum Numantinū apparuisset, quàm quod alii duces sustinere possent. Magnum interuallum

[illegible]: Non an[illegible] & Carthaginem Scipioni datam. Sic ad Pompeium, cum piratae maria clausissent. Magna praesidia non esse consumenda. Hoc loco *Asprenas* dixit legem dixisse & ipse sententiam. Videlicet ad hos casus lex ter fortem seposuit. A parte filii colorem induxerunt quidam, ut illum cupidum gloriae & bellicosum facerent. *Nicetes* quidem hoc usus est vitio . . & sic egit, ut quaereretur quod cessaturae manus suae, quod inermes essent. *Latroni* non placebat hic color: malebat adolescentem iudicio, quam morbo militare. Hoc est, inquit, quod pater efficaciter dicat, detrahere illum operibus suis, glomerarium, sanguinem suum, quem nec pater possit retinere, nec lex dimittere. Quidam pacti sunt cum patre, tanquam *Menton*: qui dixit semel tantum se militare velle, ut aliquid videretur Resp. supra legem praestitisse: quidam perpetuam denuntiaverunt militiam, quamdiu vires fuissent, non defuturum Reipub. virum fortem. Non probabat hunc colorem *Latro*. Negabat patri [illegible] filii in perpetuum. *Vibius Rufus* hoc colore egit quo Menton: sed illud adiecit, pervenire ad se voces invidorum illas: Nunquid amplius pugnavit quam quod necesse illi fuit?

Quidam hoc compositum & simulatum inter eos putaverunt, ut ego [illegible]. *Latro* vehementer egit a parte patris, & ait: Abdicato non permittam exire, iniiciam manus, tenebo, novissime ante limen exeuntis cadaver hoc sternam, ut ad hostem perventurus, patrem calcet. Putabat *Plancus*, summus declamator, Latronis hunc sensum, à Latrone fortius dictum, a *Lesbocle* Graeco tenerius, qui dixit sic: . . *Fuscus Arellius* religione patrem induxit ominibus territum: aiebat praeceptorem suum in hac controversia describentem pericula futuri praelii, Homeri versus ob hoc elidisse, . . *Glycon* dixit:

AEschines non ille orator, tunc enim non declamandi studium erat, sed hic ex declamatoribus, dixit nobis, cum denuntiaret filio periculum, & praesagiis tangi se diceret . . . *Diocles Carystius* dixit sententiam, quae non in declamatione tantum posset placere, sed etiam in solidiore aliquo scripti genere, cum de fortunae varietate locum diceret. . . *Dorion* dixit, rem paulo quidem elatiorem, quam pressa & civilis oratio recipit, sed qua egregie attonitos patris affectus exprimeret. . . .

LIBER

LIBER SECVNDVS.

PROOEMIVM.

CVM repeterem quos vnquam bene declamantes audissem, occurrit mihi inter alios Fabianus philosophus: qui adolescens admodum, tantæ opinionis in declamando, quantæ postea in disputando fuit. Exercebatur apud Arellium Fuscum: cuius genus dicendi imitatus, plus deinde laboris impendit vt similitudinem eius effugeret, quàm impenderat, vt exprimeret. Erat explicatio Fusci Arellii splendida quidem, sed operosa & implicata: cultus nimis exquisitus, compositio verborum mollior quàm vt illam tam sanctis fortibusque præceptis præparans se animus pati posset. Summa inæqualitas orationis, quæ modò exilis erat, modò nimiâ licentiâ vaga & effusa: principia, argumenta, narrationes aridæ dicebantur. In descriptionibus extra legem omnibus verbis, dummodo niterent, permissa libertas. Nihil acre, nihil solidum, nihil horridum. Splendida oratio, & magis lasciua quàm læta. Ab hac citò se Fabianus separauit: & luxuriam quidem, cum voluit, abiecit: obscuritatem euadere non potuit. Hæc illum vsque in philosophiam prosecuta est. Sæpe minus quam audienti satis est eloquitur: & in summa eius ac simplicissima felicitate dicendi, antiquorum tamen vitiorum remanent vestigia. Quædam tam subito desinunt, vt non breuia sint, sed abrupta. Dicebat autem Fabianus fere dulces sententias: & quoties incidebat aliqua materia, quæ conuicium sæculi reciperet, inspirabat magno magis quam acri animo. Deerat illis oratorium robur, & ille pugnatorius mucro: splendor vero velut voluntarius non elaboratæ orationi aderat. Vultus dicentis lenis, & pro tranquillitate morum remissus: vocis nulla contentio, nulla corporis affeuratio, cum verba velut iniussa fluerent. Iam videlicet compositus & pacatus animus: cùm verò compressisset affectus, & iram doloremque procul expulisset, parum bene imitari poterat quæ effugerat. Suasoriis aptior erat: locorum habitus, fluminúmq. decursus, & vrbium situs, morésque populorum, nemo descripsit abundantius. Nunquam inopia verbi substitit, sed velocissimo cursu ac facillimo omnes res beata circumfluebat oratio. Hæc eo libentius, Mela, fili carissime, refero, quia video animum tuum à ciuilibus officiis abhorrentem, & ab omni ambitu auersum, hoc vnum concupiscentem nihil concupiscere, vt eloquentiæ tantum studeas. facilis ab hac in omnes artes decursus est. Instruit etiam quos non sibi

sibi exercet. Nec est quod insidias putes tibi fieri. quasi id agam, vt te bene cedentis studii labor teneat. Ego verò non sum bonæ mētis impedimentum. perge quo inclinat animus: & paterno contentus ordine, subduc fortunæ magnam tui partem. Erat quidem tibi maius ingenium quàm fratribus tuis, omnium bonarum artium capacissimum est: & hoc ipsum melioris ingenii pignus, non corrumpi bonitate eius, vt illo male vtaris. Sed quoniam fratribus tuis ambitiosæ curæ sunt, foróque se & honoribus parant, in quibus ipsa quæ sperantur timenda sunt: ego quoque aliquando eius processus auidus, & hortator laudatórque vel periculosæ, dum honestæ modò, industriæ, duobus filiis nauigantibus, te in portu retineo. Sed proderit tibi illa, quam totâ mente agitas, declamandi exercitatio, sicut Fabiano profuit: qui aliquando cùm Cæstium audiret, nihilominus declamabat, & tam diligenter, vt putares illum illi studio parari, non per illud alteri. Habuit etiam Blãdum rhetorem præceptorem, qui eques Romanus Romæ docuit. Ante illum inter libertinos præceptores pulcherrima disciplina continebatur: & minimè probabili more, turpe erat docere, quod honestum erat discere. Nam primus omnium Latinus rhetor Romæ fuit, puero Cicerone, Plotius. Apud Blandum diutius quàm apud Fuscum Arellium studuit: sed cum iam transfugisset, eo tempore quo eloquentiæ studebat, non eloquentiæ causa. Scio futurum, vt auditis eius sententiis cupiatis multas audire. Sed nec ille diu declamationibus vacabat: & ego multo minorem natû quàm ipse erat, audiebam quoties inciderat, non quoties volueram. In hunc ergo libellum quæcunque ab illo dicta teneo, conferam.

Adoptandus post tres abdicatos: Controuersia I.

THema. Diues tres filios abdicauit. petit à paupere vnicum filium in adoptionem. pauper dare vult. nolentem ire, abdicat. Contradicitur. *Pro adoptando Porcii Latronis.* Hanccine meam esse fortunam? Eodem tempore & abdicor & adoptor. Ista videlicet domus adolescentem me non capit, quæ te senem fecit. quietiora tempora pauperes habuimus: bella ciuilia aurato Capitolio gessimus. Diuitias putas aurum & argentum, ludibria fortunæ, quæ inter iocum ipsis dominis veniunt? Denuntio tibi diues, etiam si venero, dabo operam, quod in tua domo facillimum est, vt abdicer. Etiam si multa contra expectationem accidunt, nunquam tamen futurum putaui, vt aut pater meus liberos odisset, aut diues concupisceret. Non desidero patrimonium. Fragilis & caduca feli-

ea felicitas est, & omnis fortunæ blandientis speciosus cum periculo nitor: & sine causa sæpe fluit, & sine ratione destituit. Vidi ego magni exercitus ducem sine comite fugientem: vidi ambitiosa turba clientum limina deserta, sub domino rectore venalia. Nam quid ex summis opibus ad egestatem deuolutos loquar? Multa tibi succurrent exempla, etiam si in vna domo quæras. *Rufi Vibii.* Habendos esse liberos is quoque iudicat, qui non libentissimè habet. Ego illos in friuola inuitaui nostra. Qui illis meam promisi domum, suam eripiam? quid faciam? Si paruero, abdicabor: si non paruero, abdicabor. Patrem habeo. hæc est contumacia mea. diues filium non habet. me dabis. si diues reduxerit suos, me recipies. Ita non adoptari recuso, sed commodari. *Cestii Pii.* Accipe vitæ meæ testem. quid magni æstimas diuitem, cui placere difficile est? Voltis scire, quare patrem non relinquam qui genuit me, qui educauit, qui abdicauit? diu dubitaui, ille amicum tentaret, an hic filium. Abdico, inquit. Hoc pater verba. Quid ab eo qui adoptabit sperare possum?

NARRATIO *Cestii Pii.* Diues sustulit vnum filium. non fuit contentus. quid enim erat diuiti vnus? tres sustulit, poterat vnum in adoptionem dare. abdicauit vnū, alterum, tertium. Iam nihil diuiti superesse putatis? quartum abdicat *Arellii Fusci* patris. Quisquis es auarus pecuniæ custos immensæ, cum multa quæsieris, poterisne omnibus frui? Filium quæris, ecce turba iuuenum sine patre. Impera quiduis, non negabo: militabo, dum modo vbicunque fuero, tuus sim. Ita nos pauperes sumus, qui habemus quod diuites rogent? vnde talem patrem? non irasceris, nisi vt ameas? quid porrò ista matrimonia, in quæ male sani ruitis? gaudia dominorum, an onera sunt? Mille, cum ventum inter vices suas, exempla referebas, & inter illa ponebas & diuitis domum. Merito abdicasti, an immerito? Si immerito abdicasti, odi patrem tot eiicientem innocentes: si merito, odi domum tot facientem nocentes. Aliquid in domo locupletis non agendum agam. Quæ apud nos frugalitas est, apud illos humilitas est. Petis iterum potius filios quam recipis. Colit etiamnum in Capitolio casam victor omnium gentium populus, cuius tantam felicitatem nemo miratur. Merito potens est: nemo ab eius origine est, quem non reliquerit. Pater egredientem te, certe domum redeuntem comitabor, nec nisi in liminè deseram: ero in publico filius. Amo æquè pauper pauperem patrem, vtique consueui. Non possum agere in domo diuitis filium. Si carum tibi seruum venderes, quæreres quis emptor esset. Non mehercule habeo, quo tibi irato satisfaciam. Interim pluris omni patrimonio puto, hoc somnium, quod sic me amittere curas, satis amare non possum.

sim. Quid faciam adoptatu? in quo filius eius bene de abdicatione? Ego in domum vestram intrabo, tanquam ego vos excecerim? ego ornamenta vestra occupabo? Tum illic si quid commisero, me nec meus recipiet pater. Quid est quod aut negandum mihi, aut excusandum sit? Non insanissimum defendo eorum malum, non erubescenus amores, neque luxuriantem habitum, neque potatus obiicio filio. haec si non potes, aliqua saltem ex commentariis amici tui describe, madentem vnguentis hesternis, conuulneratum libidinibus, incedentem, vt feminis placeat, feminâ mollius, & cetera quæ morbi, non iudicii sunt. Abdicatio loquax est. Quam te paupertas amo, si beneficio tuo innocens sum. Accusatorem non habeo: me miserum, etiam laudatorem habeo, & eum cui non omnes placent: hoc enim malo dicere, quam omnes non placent. Non tibi per multos liberos angusta domus est, neque turba lateri circumerrat, nec multus intra limen heres est: quanquam nec sic quidem debuisti dare, cùm deos cum votis patris vidisses certantes. & tutior aduersus fortunam est, cui aliquid post damnum superest: & habemus exemplum, posse aliquem tres filios perdere. Ille Crœsus inter reges opulentissimus, ad tormenta post tergum vinctis manibus ductus est. Tu Crasse, post euestigata illa fugitiuorū arma vrbis Romanæ ditissimus, qui nunc apud Parthos eges sepulcro quoque. Dicta præterea illa corrumpentium non fero. quoties enim inter diuitias suas exemplo illam posueritis domum, meliores perdentem diuitiis suis liberos? hoc scio nostros fuisse maiores, hoc illum AElium Tuberonem, cuius paupertas virtus fuit: hoc Fabricium, Samnitium non accipientem munera: hæc ceteros patres nostros, quos apud aratra ipsa, mirantes decora sua, circumsistere lictores. Surgite, surgite iuuenes: & meum fugando patrem, vestrum fugere discite. *Blandi.* Tres genuit: quatuor abdicat. Abdico, inquit, appareat vnde venias. *Galli Vibij.* Si quis me audit, abdicari tam putat adoptatum. quare? ne auferam patri filium, filius petitem: nec tam vicino exemplo emendaris. Qui abdicauit suos, quærit alienos. nulla certa felicitas est. Paulò antè ego diuitis filius inuidebam, nodò illi mihi. laudat me pater, cum abdicat: laudo ego patrem, cum abdicet. hæc vna inter nos disputatio est: ille me dignum putat beato patre, ego me meo. *Fabiani Papiry.* Ecce instructi exercitus sæpe ciuium cognatorumque conserturi manus, constiterunt, & colles equis vtrinque complentur, & subinde omnis regio trucidatorum corporibus consternitur, illatorum multitudine cadauerum, vel spoliantium. Si quæsierit aliquis, quæ causa hominem aduersus hominem in facinus coëgerit? nam neque feris inter se bella sunt: nec si forent, eadem hominem deceant, placidum proximumque diuino genus.

Quæ

Quæ tanta vos fert ira, cùm vna stirps, idemque sanguis sitis: vel quæ furiæ in mutuum sanguinem egere? Quod tantum malum humano generi vel sorte vel fatò inuectum? an vt conuiuia poculis extruantur, & tecta auro fulgeant, parricidium tanti fuit? Magna enimuero & laudanda sunt, propter quæ mensam & lacunaria sua potius quam lucem innocētes intueri maluerint. An, ne quid ventri negetur libidinique, orbis seruitium expetendum est? quid tandem sic pestiferæ istæ diuitiæ expetuntur, si ne in hoc quidem vt liberis relinquantur? quid tandem est quod in vitio corruperint? Primum, si inde incipere velis, ædes ipsæ, quas in tantum extruxere, vt domus ad vsum & munimentum paratæ, sint nunc periculo, non præsidio: tanta altitudo ædificiorum est, tantæque viarum angustiæ, vt neque aduersus ignem præsidium, neque ex ruinis vllum vllam in partem effugium sit. Ad delicias dementis luxuriæ lapis omnis eruitur, cædunturque gentium siluæ: æris ferrique vsus, iam auri quoque in extruendis & decorandis domibus: nempe vt anxii interdiu & nocte ruinam ignemque metuant, qui tectis iniectus est fortuitus. Hinc & vicina vrbium excidia sunt: quippe non defendis *vni sed in communi periculo apprehendam: hostesque aliena & in sua damna validiora * ceduntur alia, ipsáque cum maxime flagrant, spolium ex alienis ruinis ferunt. In hos ergo exitus varius ille secatur lapis, vt tenui fronte parietem tegant, quam vinctis secuere in hoc pauimentum leoatum & infusum tectis aurum. O paupertas quam ignotum bonum es! Quin etiam montes siluæque in domibus marcidis & vmbra fumóque viridibus. Quid faciam? Si caruero, abdicabor: patrem amo. hæc est contumacia mea. Vt maria amnésque mutentur, vix possum credere quemquam vidisse siluas parentésque campos. quos rapidus amnis ex præcipiti vel cum in plana infusus est, placidus interfluit: non maria vnquam ex colle vidisse læta aut hiberna, cum ventis penitus agitata sunt. Quis enim eam paruis oblectare animum in vita possit, si vera cognouerit? Videlicet quæ insilientibus tangi comprehendíque manibus aut sinu possunt. An magna non capit? exiguum est & hoc. litoribus quoque moles inuehuntur, congestísque in altum terris exaggerant sinus: alii fossis inducunt mare: adeo nullis gaudere veris sciunt, sed aduersus naturam alieno loco, aut terra aut mari mutata ægris oblectamenta sunt, vt imbres fastidio rerum naturæ laborantibus. Iam ne liberi quidem, nisi alieni, placent.

Hispani Cornelij. Solus omnium abdicor, quia me meus pater diligit, alienus appetit. *Vibij Rufi.* Diues filium non habet: me dabis? diues reduxerit suum: me recipies? ita non adoptari, sed commodari recuso. Quid mihi obiicitur? Meritis amoris alienū feci. Dic

diues audiat: Diuitem, inquit, te esse volo. O me abdicandum, si talem patrem relinquo. Laudabat mihi pater paupertatem, narrabat mihi tum incommoda: aiebat multos diuites accusatos: ego certè memini abdicatus. Abdico, non est patris mei verbum.

Triarij. Quare abdicas? nunquid dies noctesque impendo turpibus conuiuiis? plurimum viuo in lupanari? si nescis quæ crimina obiiciantur, ab amico disce: si omnes mali sunt, quid illo patre cruentius? *Romani Hisponis*. In hanc ego domum ibo, in qua aut toties insanitur a patre, aut toties peccatur in patrem? cum prodiero repente diues, dicent omnes: Quis est iste, quem magna fortuna non decet? hæc est diuitis quarta abdicatio. *Silonis Pompeii*. Quantumcunque est, mihi satis est: vnicus sum, fortiter fortunam meam feram: hoc non mihi primum accidit, dictus sum filius. Et iam abdicor. Quid videri me velis, nescio: innocentem? sed abdicor: nocentem? sed adoptor. Vtcunque tamen abdicatio tolerabilior est: vnum abdicat adoptio, tres abdicat natura. Non potest mihi dici, quod ceteris abdicatis; In tua potestate fuit: si paruisses patri, non perdidisses patrem: etiamsi non abdicarer, perditurus fui.

PARS altera. *Portii Latronis*. Si nescirem quid mali esset pauperies, nunc intelligerem, cum abdicationem filius meus non timet. Fabriciorum imagines Metellis patuerunt. Æmiliorum & Scipionum familias adoptio miscuit: etiam abolita sæculis nomina per successores nouos fulgent. Sic illa patriciorum nobilitas, a fundamentis vrbis vsque in hæc tempora constitit. Adoptio fortunæ remedium est. Non ignoro ego, quantum inopia per obscura in angulis diuitiarum conuictos strepit, accusatióque consequitur, neque quiescere sinit. Sed nulla materia in rebus humanis virtutes clarius ostendit. Census senatorium gradum ascendit, census in castris ordinem promouet, census iudices in foro legit: non persuadeo tibi. I ergo ad illos, quos mauis sequi quàm reducere. *Fusci Arellii* patris. Facilius possum paupertatem laudare, quàm ferre. Quid mihi Phocionem loqueris? quid Aristidem? Tunc paupertas erat sæculi. Quid loqueris Fabricios? Quid Coruncanios? pompæ ista exempla. Fictilibus fuerunt diti faciles: tibi non noueris diuitias esse paupertatem. quid vos liberis vestris optatis? ego meo imperium.

DIVISIO. Non puto vos quærere, quomodo hæc controuersia diuisa sit, cum habeat negotii nihil. *Fuscus* tamen sic diuisit: Dico mihi licuisse adoptare: dico mihi licuisse recusare adoptionem: dico etiam vt licuerit, rectè tamen recusasse: & quod iure fit, verum esse: & quod sine iure quoque rationem habeat, rectè fit. Cum de iure diceret, dixit: Sub arbitrio, inquit, patris sum: & hoc subiicior patri,

quia

quia pius sum: in hoc sine dubio, vt pius sim: & ad maximum argumentum est. nempe abdicanti respondeo. quid ita? quia respondeo, scilicet id ago ne desinam illius esse. quid ago, cum respondeo emancipanti? quid enim ad amittendum patrem interest, vtrum eiiciar, an transferar? Si non licet recusare, cur potius abdicas me quàm tradis? Cum de officio diceret, in hæc diuisit: Dico non fuisse dandum sine magna causa filium in adoptionem: dico multo magis à te: dico minimè illi.

Silo Pompeius sic diuisit. cœpit euertere, & explosa quæstione: In omnia patri pareo, dum sit: etiam si in omnia, ibi non parendum, quo efficitur ne pater sit. Deinde quærit, an inuitus filius dari in adoptionem possit: si non potest à nobis abdicari, quod arbitrii sui est, an possit, non cum contra voluntatem patris est, sed cum male arbitrio sui vtitur. hic subiecit, an hic bene vsus sit. De officii parte tractauit, & ita diuisit. Turpem esse adoptionem, inutilem esse, periculosam esse. Cum diceret turpem, dixit aliena bona inuadere, & totum filiorum sub se sortem esse, & liberis spem reconciliationis paternæ eripere, quàm inhumanum esset. Cum inutilem diceret, dixit patri inutilem esse, adoptatori inutilem esse. Cum patri inutilem diceret, tractauit quam graue esset, vnico carere filio, quem alius concupisceret. & cùm diceret diuitem esse, quodque qui tot haberet solatia, filium quæreret; dixit: Tibi non erit facile adoptare. Inutilem esse diuiti cum diceret, sic tractauit: Futurum vt ad suos rediret, si non adoptasset. Hoc loco bellè videbatur dixisse. Si animum patris intelligis, dat tibi notam reconciliandi tuos, negat se solitudinem pati posse. Cum inutilem sibi esse diceret, paupertatem laudauit, in diuitias inuectus est; dixit se posse diuitiis corrumpi, quibus corrumpi possit exercitus. Cum in diuitias inueheretur, dixit: Aiunt multa vitia diuites habere illos, & hoc grauissimum, quod suos non amant. Nec esse quod quisquam se satis putet firmum ad repellenda vitia, contactu ipso nocentia transeunti. Ne peccare discam? Ecce tu quam cito abdicare didicisti. Dixit futurum vt diuiti displiceret propius inspectus, ipsum amorem paupertatis ab illis fastidiri: dixit futurum vt abdicaretur, si adoptatus placuerit, ego nec meo placeo; adiecit periculosam sibi futuram adoptionem in domo, suos dominos desiderante, & totam familiam expellere insitiuum heredem cupientem. *Latro* vltimam quæstionem posuit, quam ferè solebat: Etiam si non rectè fecit, quod adoptari à diuite noluit: an tamen bono id aduersus patrem animo fecerit, an ignoscendum sit. In hac quæstione bona pars adolescentis est, patrem amantis, & opibus præferentis. *Latro* tamen negabat patrem daturum manus, bono aduersus se animo factum, sed consensum filiorum aduersus patrem di-

iturum tacitum, nescio quem.

Brocco quidam non male re vsus, qui dixerat adolescentem videri sibi habere capitalia quædam vitia, male de se existimare eum, qui ire ad Iudicem districtum innocens nollet. *Argentarius* omnes priores transiens partes, statim ad hoc venit, Debuerit ne patri parere, an non debuerit: & in figuram contulit declamationem. Volo, inquit, alius filium abdicet, qui petitur à patre paupere, vt in adoptionem diuiti detur. Quam bonam, inquit, causam pater habebit? Dicit hic, deinde transit. Sic cum declamasset eam controuersiam, quæ vsitata non erat: Si ille filius malam causam haberet, quo bonam libentius contulit suam causam cum illa.

COLOR. De colore magis quæsitum est, an adolescens debeat aliquid in diuitem dicere. quid enim faciet? diceret in eum qui tantum aes habet, & in amicum paternum? non dicet in eum quem fugit? & illi tamen qui sibi abstinentiam conuiciorum imperauerant, non bene præstiterunt: aliqua sententiæ dulcedo surrepsit. Aridi declamatores fidelius quos proposuerunt colores, tuentur. nihil enim eos sollicitat, nullum schema, nulla dulcedo sententiæ subrepit. sic quæ malam faciem habent, sæpius pudicæ sunt: non animus illis deest, sed corruptor. *Fabianus philosophus* hoc colore vsus est, vt diceret: Etiam si sustinerem, ac tradi diuiti nollem, & in diuitias dixit, non in diuitem: illas esse quæ frugalitatem, quæ pietatem expugnassent, quæ malos patres, malos filios facerent. *Gallus Vibius* fuit tam magnæ olim eloquentiæ, quam postea insaniæ. Huic accidisse vni scio, vt in insaniam non casu incideret, sed iudicio perueniret. nam dum insanos imitatur, dum lenocinium ingenii furorem putat, quod simulabat, ad verum redegit. Hic controuersiam postero die quam erat à Fabiano dicta, declamauit. Solebat autem sic ad locos peruenire, vt amorem describeret pene cantantis modo, vt diceret: Amorem describere volo: tanquam, Bacchari volo. Deinde describebat, & toties cœpturus repetebat: Amorem describere volo. In hac controuersia plane quod voluit, consecutus est, vt diuitias nobis in odium adduceret. Sæpe enim ingessit: Diuitias describere volo: & multa facunde explicuit, corruptiùs quàm Fabianus, sed dulciùs. hoc vnum occurrit, in quo pusillum inest insaniæ: Non me delectatis, non seruorum greges, nec sonantia lixi ruris ergastula: patrem gratis amo. *Fusius Arellius* & hunc colorem dixit: Omnibus offendor. cum primum de adoptione ista cogitarem, occurrerunt mihi tres abdicati: & audio in ista domo tres fuisse filios, nec esse. Timeo infelicem liberis domum. & alias causas dixit. licet enim piora abdicato dicere, propter quæ non litiget: sed nunc refero, cui rei quisque maxime institit.

rit. *Latro* illo colore vsus est, sodalem se tribus diuitis filiis fuisse: Semper, inquit, illos colui, immo adhuc colo. cùm abdicati essent, ego illis suasi vt tacerent,& patrem cedendo mitigarent. dixi, Cum primum tempestiuum putabitis, patrem vestrum rogabit meus. Ecce admonent me aptissimum esse tempus. Verum est.non potest pater inuenire reconciliationis aptius tempus.diues filios quærit.

Castius illo colore: Quos abdicatione non potuit terrere,putat se castigaturum adoptione. Non ille tuum filium concupiscit, suos corrigit: dum illos correctos putauerit, me statim abdicabit. Non faciet? atqui neminem adhuc habuit, in quo hoc aut facilius aut iustius faceret.

Fabianus hoc colore, vt dixi,egit:Nolo diues esse.

Rufus Vibius hoc: Nescio diues esse. Hæc in hoc loco cum diceret,excepta sunt.Non est quod putes, omnibus diuitias conuenire. nihil est insolentius nouitio diuite. Sed & illud dixit: Alius animosè loquitur, vt ex contemptu diuitiarum gloriam petat: Ego non dico, Diues esse nolo: sed, nescio. *Albucius* & ipse diuitias insecutus est, & dixit pulchram de Fabricio sententiam. Munera, inquit, regia respuit, cum auro dominum timet accipere. & illum locum egregie tractauit:Omnes cibos habebo suspectos, omnes potiones. Trium pædagogi; ex illis occidere me volet, quisquis frugalissimus fuerit. Non venenum pauperes timent, non heredem: adhuc nec abdicationem timebamus. *Silo Pompeius* illo colore egit: Nemo illi placere potest. Ne in hoc quidem aliquem retinuit, vt non omnes abdicaret. Ecce nunc, inquit, inuenit nouam abdicationem, ne quid de reditu sperare possent. Et cum multa dixisset in diuitem, dixit: Non est quod mireris si te oderunt quos abdicasti. Colorem aperte paratius *aliquid cur hic desiderat? quidam dixerunt patrem cupidum diuitiarum, quod inuidiosum est in hoc vsum: quidam ita, Diuitias filio dare vult, vt filiis eripiat? Itaque *Latro* optimo colore vsus est: In hoc,inquit, te in adoptionem volo dare, vt facilius per te abdicati reconcilientur. *Castius*. Timeo, inquit, ne abdicer.vellem timeres. *Albutius* hoc colore vsus est, Summam sibi amicitiam cum diuite fuisse:dixisse illum sibi dubitanti an filium tolleret: Tolle,inquit, in meum patrimonium:ego istum fratrem liberorum iudicabo. Itaque cùm & tertium abdicaret, dixit: Nisi mihi illudis, vnicum etiamnum filium habeo.venit ad me,& ait:Redde quem educasti mihi:si emendati erunt, fruere.habebo hunc pro illis. Tentasti statim illum reducere in gratiam cum filiis. intempestiuum erat. Tentaui, quoties subtrahendum eum respondit: non tanquam possit diuiti deesse filius.

Silo dixit: Amicos, inquit, abdicat. vsus sum. quid ergo? mauis inimicum

adop-

adoptet? si instauraueris domum, videbis an aliqui an nemo patris a filiis tueantur. Si re-duxerit, inquit, illu? & quid si? Rapit diuitiis domus quatuor liberos. Si illi te fratrem grauabuntur, libentissimè recipiam. Sic deinde diues meruit, vt illi datem filium paratissimè commodato. *Blandus* hoc colore egit, vt diceret, Diuitem inexorabilem esse liberis: omnia se fecisse, vt illum placaret: videre se magnas causas & graues. Itaque certam futuram adoptionem. *Otho Iunius* pater, solebat difficiles controuersias bellè dicere, eas in quibus inter silentium & actionem medio temperamento opus erat. Edidit quidem quatuor libros colorum, quos bellè Gallio noster Antiphontis libros vocabat: tantum in illis somniorum est, & hoc vitium ab antiquis, qui artem dicendi tradebant, duxerat. illi enim colores probant qui non possunt coargui, non vt omnia afferrent. vt non esset aliquo homine offensus. Sed ridiculum est affectanti, quod falsum probari non possit. Non multum interest in causa sua, falsum aliquis testem deprehenderit, an seruum alteri enim credi non debet, alteri non solet. *Otho* tamen *Iunius* bene dicebat has controuersias, quæ suspiciose dicendæ erāt. Item memini optime dicere illum pro iuuene adulterii reo, in quem *Syriacus Vallius* homo disertus ad calumniam iurauerat. Erat genus iudiciale. Speciosum iuuenem dominus suus deprehendisse cum vxore in cubiculo testatus est, & ob id vxorem suam dimisit. hoc nomine, seruum pro adultero postulatum, dominus non defendebat: mulierem, quam petebat, præiudicium turbatur. Opus erat aliquo colore, cùm in cubiculo visa esset cum seruo a marito. *Otho Iunius* nullam rem certam posuit, sed tantum circumuentam a viro mulierem egregiè tractauit: cuius actio quam vtilis fuisset, statim apparuit, *Nigro Bruttidio* dicente, qui hoc colore vsus est: Accersitum à domino seruum, qui inter se medius & dominam, cum domina rem haberet: illam non esse passam sed maritum indignatum, prosiluisse quasi in corruptorem. Vsus est colore. dixit enim, arcessitum vt dominicæ libidini paparium faceret. *Syriacus* cum secunda actione hunc colorem vrgeret, disertè multa dixit, inter quæ & hoc: Adulterum accusator in cubiculum vsque perduxit, partonus in lectum, & a pene causam abstulit. & illud cum *Syriaco* vafrè & tacitè, & bellè respondet: cum prima actione diceret, non posuit causam, sed argumentatus est: dixit probaturum se deprehensam in cubiculo cum seruo. *Niger Bruttidius* cum ageret, obiecit Syriaco quod causam non posuisset, & interim assiduè, quare non appareret quomodo seruus solicitatus esset, quomodo perductus in cubiculum. cum respondere Syriacus, ait: Primum non apud eundem præceptorem studuimus. Tu Apollodorum habuisti, cui semper narrare placet:

cet:ego Theodorum, cui non semper. deinde si quæris Niger, quare ego non narrauerim:vt tu ista narrares. Tunc & contra Maximum Sertinium quo premebatur,cum comes eius fuisset, dixit, Per annos duodecim in officio fui: Dic quid in domo tua peccauerim? Sed hæc consuetudo vestra. Iniuriam vocatis finem seruitutis. Tamdiu vobis cordi sumus, quam diu vsui. Hæc à Syriaco dicta, magnis excepta clamoribus, cùm occurrerent mihi, præterire non potui. Ad Othonem redeo, à quo longius aberraui. Solebat hos colores adhibere, qui silentium & significationem desiderant. Bene itaque & hanc controuersiam hoc colore dixit, tanquam in emendationem abdicaturus, & reconciliationis causa faceret. Hoc non detegebat, sed omnibus sententiis vtebitur ad hoc tendentibus: tanquam, Non possum,inquit, pati sine patre me: an sine te putas pati posse quenquam? aut patrem putas pati sine liberis posse? & illud: Credite mihi, impium nihil de liberis duo patres cogitant. & illud Recipiat,inquit,suos: non possum sine te pati. hoc fortasse illi placebit, quod ad tuum patrem reuerti voles. & illud: Non amas abdicatos? domum illorum occupa,ama, serua.dixit & illud: Libenter, inquit,pauper sum.&ego. Dicit aliquis: Quare ergo in adoptionem diuitis filium recipi volo? Et excusationem si dixero, filii mei causa facio: honestius autem nunc facio, quàm si filium ei facerem. & illud: Hoc aut meum consilium est, aut illius, aut commune. consentiatis licet duo senes. Iungit & illud,temerariam adolescentiam, & incautam contumaciam forsitan iam superuacua esset adoptio, si non repugnasset. Et illud: Non recipio, omnia licet facias: non ero pater orbo diuite. & illud in vltimo: Scis me non inuitum esse pauperem. ego te genui, ego diuitias docui contemnere. sequere auctoritatem meam. nihil turpiter suadeo, nihil sordidè concupisco:crede fidei meæ hoc fieri expedit, quod inquit, me tibi diuitis nihil amplius dico. Totam benè dixit controuersiam, sed hoc genere, vt putares illo dicente dicendum sic esse: deinde mirarere, quid illi suspiciosa actione opus fuisset,cum apertè liceret. Bene de hoc vitio illius Scaurus aiebat, illum acta in aurem tegere. *Glycon* . . *Syridion* ex altera parte satis dulcem dixit sententiam. . . Artemon dixit . . . . . Hermagoras dixit . : .

Iusiurandum mariti & vxoris: Controuersia II.

THEMA. Vir & vxor iurauerunt,vt si quid alteri obtigisset,alter moreretur. Vir peregrè profectus, misit nuntium ad vxorem, qui diceret decessisse se. Vxor se præcipitauit. recreata, iubetur à patre relin-

teriusque patre virum non vult, abdicatur. *Porcij Latronis.* Dii immortales, qua nobis pro uidentia, humanum genus regitis: effecistis, vt illud non periculum esset amantis, sed experimentum. *Cassij Pij.* Antequam iuraremus, dum inter nos haec certa lex erat: Si abdicata fuerim, non viuet. Huic pater non credit: nec est nouum: nec vir illi credidit. Quaeris quid iusiurandum fuerit? Ita patri placeam.

Fusci Arellij patris. Iam vxor non nauigabo, non peregrinabor: fides tua me timidum fecit. Mortuus, inquit, hic est. sollemne est amantibus. ideo non nisi iurantibus credimus. Hos diuidere vult socer, quos ne mors quidem diuidit. Moriar, inquit, habeo & causam, & exemplum. Quaedam ardentibus rogis thorum miscuerunt: quaedam vicariâ maritorum salutem animâ redemerunt: quam magna gloria breui sollicitudine pensata est! O te felicem vxor! inter has viua numeraris. *Marulli.* Assiduae contentiones erant, ego magis amo; immo ego sine te viuere non possum, immo ego sine te. qui solet esse exitus certantium, iurauimus. Hic animus sine dubio iurantium fuit, vt viui non diduceremur, cum illud quoque caueremus ne morte diuideremur. respexistis nos dii. nunquam vos violauimus. *Hispanis Romani.* Difficile est, iudices, eorum secretorum causas reddere, quae amantibus etiam sine ratione iucunda sunt. nec est quod putetis de abdicatione hodie tantum illum agi: de spiritu agitur. Scitis quemadmodum sons amentium magis sine patre viuere potest, quam sine viro. *Iunij Gallionis.* Socer huius (sic enim te appellabo quamdiu vixero) quia nos volunt acriores gemitu, & fortiora inter lacrimas [illegible] quid videris fortiter puella promittere, non sum tanti, vt bis pro me periclitaris. *Argentarij.* Nocet illi indulgentia suorum. in duo pericula mulier incidit, quorum neutrum esset experta, si aut minus amaret virum, aut minus amaret patrem.

Asinij Flaui. Nec est quod putetis, illi facilius illius esse desiderium. & patrem amat, tanquam iurauerit.

PARS altera: *P. Asprenatis.* Nempe si quid acciderit viro, peritura est: & si bene filiam noui, peritura est: si quid genero meo acciderit, filia mea moritura est. adiiciam quod sit indignum: si quid filiae meae acciderit, vir eius victurus est. Vide qua te lege constrinxeris: si parueris, viues. *Blandi.* O condicionem aequam! alteri vitam debet, alteri deuouit. *Papirij Fabiani.* Non possum, inquit, relinquere virum. Quidquam, inquam, non potes, quae mori potes? Itane qui falsum mortis nuntium misit, virum recipis? Vir dum nimis amat vxorem, paene causa periculi fuit: vxor dum nimis amat virum, paene causa luctus fuit: pater dum nimis amat filiam, abdicat. Seruate totam domum, amore mutuo laborantem. Moriar, inquit: hoc patri minaris, viro promittis. Potes

fine viro pati. peregrinatio nem eius tulisti. facilius potes carere eo qui spiritum debet, quàm eo qui impendit.

DIVISIO Et hæc controuersia non erat in diuinatione: nam præter illam quæstionem, An pater abdicare posset propter matrimonium, reliqua, cùm ad æquitatem pertineant, tralationis sunt. Primam tamen coniecturalem quæstionem *Latro* fecit: proposuit illam, An etiam si non malo aduersus vxorem animo maritus fuit, fecit tamen vt tam temerarius & inconsultus relinquendus sit. deinde, An etiam malo aduersus vxorem animo fecerit. *Fuscus Arellius* iuris quæstiones subiecit, Non posse illam discedere à viro: nam & hoc iureiurando illam obligauit. hunc enim animum fuisse sine dubio iurantium, vt viui non diducerentur. *Latroni* contrarium videbatur, onerari iurisiurandi insidiam, cum extenuari deberet: & illud iusiurandum contra fortunam videtur, hoc etiam contra patrem. *Cassius* contrà fecit, & toto dixit iureiurando illam liberatam: illo casu solutos ipsos vinculo religionis: & ideo non futurum periculum vxoris, si quid accidisset viro.

Silo Pompeius contrà dixit, illam teneri iureiurando: & adiecit, Et si repudio diducta fuerit, non tamen solui fœderis pactionem: & ideo inquit, Honestum mortis titulum vindicoi ne, si quid acciderit, aut ego pro aliena vxore moriar, aut illa pro alieno viro.

COLOR. *Hispo Romanus* hoc colore vsus est, iusiurandū iocosum fuisse: sicut multa quotidie iurarent amantes, & ipsum iurasse: idque oblitum se an iurasset, misisse nuntium, vt experiretur affectus vxoris, non vt perimeret. Vxorem intellexisse falsum nuntium esse, & ex eo se loco præcipitasse, ex quo præcipitata perire non posset. Vt quomodo ego illam, inquit, falso nuntio terrueram, sic illa me falso periculo terreret. *Marullus* præceptor noster licenter verbo vsus est, satis sensum exprimente, cum diceret, vxorem intellexisse mariti mendacium: & ipsa aduersum temerarios mariti iocos, reluisit. Hanc controuersiam memini me videre *Nasonem* declamare apud rhetorem Arellium Fuscum, cuius auditor fuit. Nam Latronis admirator erat, cum diuersum sequeretur dicendi genus. habebat enim ille constans & decens & amabile ingenium. Oratio eius iam tum nihil aliud poterat videri, quàm solutum carmen. Adeo autem studiose Latronem audiuit, vt multas eius sententias in versus suos transtulerit. In Armorum iudicio dixerat *Latro*, Mittamus arma in hostes, & petamus. *Naso* dixit,

Arma viri fortis medios mittantur in hostes:

Inde iubete peti. ---

& alium ex suasoria sensum, quem à Latrone mutuatus est. memini Latronem in præfatione quadam dicere, quod scholastici quasi carmen didicerant,

cerant. Non vides, vt immota fax torpeat, & exagitata reddat ignes? mollit viros otium, ferrum situ carpitur, & rubiginem ducit. *Naso* dixit,

Vidi ego iactatas mota face crescere flammas:
Et vidi nullo concutiente, mori.

Tunc autem cum studeret, habebatur bonus declamator. Hanc certe controuersiam ante Arellium Fuscum declamauit, vt mihi videbatur, longe ingeniosius; excepto eo, quod sine certo ordine per locos discurreret. Hæc illo dicente excepta memini: Quicquid laboris est, in hoc est, vt vxori virum, & viro vxorem diligere concedas. Necesse est deinde, iurare permittas, si amare permiseris. Quod habuisse nos iusiurandum putas? Tu nobis religiosum nomen fuisti. Si mentiremur, illa sibi iratum patrem inuocauit, ego socerum. Parce pater, parce socer: non peierauimus. Ecce obiurgator noster: quam effrænatè amor fertur, quanquam esse filiam præceris: carum quidem, quod illum ab indulgentia sua auocet. Dii boni, quomodo hic amauit vxorem? amat filiam, & abdicati dolet periclitatam esse, & ab eo abducit, sine quo negat se posse viuere: quæritur periculum eius, qua penè caruit hic qui amare cautè iubet. Facilius in amore finem impetres quàm modum. tum hos ponis terminos? vt nihil faciant, nisi consideratè: nihil promittant, nisi vt ius facturi: omnia verba ratione & fide ponderent. Senes sic amant. Pauca nostra, pater, crimina: & litigauimus aliquando, & cecidimus: & fortasse, quod non putas, peierauimus. Quid id patrem pertinet, quod amantes iurent? Si vis credere, nec ad deos pertinet. Non est quod tibi placeas vxor tanquam prima peccaueris: periit aliqua cum viro, periit aliqua pro viro: illas tamen omnis ætas honorabit, omne celebrabit ingenium. Fer, socer, felicitatem tuam, magnum tibi quam paruo cōstitit exemplum? in reliquum diligentiores facti sumus: errorem nostrum confitemur: exciderat iurantibus, esse tertium qui magis amaret: sic dii, sit semper. Perseuerat socer, recipe filiam: ego qui peccaui, pœna dignus sum. quare vxore necata, socero causa sim orbitatis? Discedam è ciuitate, fugiam, exulabo vtcunque potero, desiderium misera & crudeli patientia perferam. Morerer, si solus moriturus essem. Declamabat autem *Naso* rarò controuersias, sed non nisi ethicas: libentius dicebat suasorias: molesta illi erat omnis argumentatio: verbis minimè licenter vsus est, nisi in carminibus: in quibus non ignorauit vitia sua, sed amauit. Manifestum potest esse, quòd rogatus aliquando ab amicis suis, vt tolleret tres versus, inuicem petiit, vt ipse tres exciperet, in quos nihil illis liceret. æqua lex visa est: scripserunt illi quos tolli vellent, in vtrisque codicillis idem versus erant, ex quibus primum fuisse narrabat Albinouanus

nouanus Pedo, qui inter arbitros fuit,

Semibouemq; virum, semiuirumque bouem:

Secundum:

Et gelidum Borean, egelidumq; notum.

Ex qua apparet, summi ingenii viro iudicium non defuisse ad compescendam licentiam carminum suorum, sed animum. Aiebat interim, decentiorem faciem esse, in qua aliquis næuus esset.

Raptor patrem suum non exorans. Controuersia III.

LEx. Raptor nisi suum & raptæ patrem intra triginta dies exorauerit, pereat. *Thema.* Raptor raptæ patrem exorauit, suum non exorat, accusat dementiæ. *Contra raptorem. Portii Latronis.* Moriar, inquit, moriar hodie. ego virum non fleo. Quid contremiscis senectus? quid lingua trepidas? quid oculi obstupuistis? nondum est trigesimus dies. Vitam rogas? dedi, & perdidisti. Mori, inquit, filium vis. ego te mori volo? immo furor tuus, illa cæca & temeraria cupiditas. Et inter hæc pater illius, qui nimis citò exoratus est. Quare tam citò senex ille remisit iniuriam? Ne tristiore quidem vultu expugnatam filiæ pudicitiam tulit timeo ne verum sit quod audio, ne nouo, inauditóque more de nuptiis puellæ exoratus sit. *Castii Pii.* Quo melius de re iudicare possitis, narrabo me iuuenem, habui patrem sanæ mentis: nec tam seuerum, scilicet vt crudelis essem nec tam indulgentem, vt incautus. Duxi vxorem, quam pater iusserat: & tamen nuptiarum mearum me pœnitet. Fili, nonne sæpe excandui, sæpe reconciliatus sum, sæpe quod negaueram dedi? Ipse dispensasti triginta dies: vt haberet primos socer, medios reus, nouissimos pater. Ne omnia à prima adolescentia repetam, virginem rapuit, patrem accusat. Hæc intra triginta dies. Putas me accusatori pro missurum, quod filio negaui: Impetraui, inquit, ab illo: alii aiunt illum à te. med is me diebus accusas. Rapuisti virginem, cùm tam libenter viueres? *Arelli Fusci* patris. Moriar, inquit, etiamnum minaris: nondum rogas. Quid, inquit, rogabo? iam lassus, nec vllum adhuc rogasti. Non possum, inquit, exorare tam diu? Nouo more obiicit dementiæ constantiam. Quid? ergo tu poteris videre morientem filium? fortasse non potero: & ideo irascor, dum licet. *Pompeii Silonis.* Hæc audacia eius ex parte culpæ meæ est: nimium indulgenter nutritus est: omnia sibi putat licere: nec ille vnquam me rogauit. Ignouit, inquit, & alius. Ante me rogatus est. Non nosti condicionem legis tuæ: in hac qui pares sententias habent, pereunt, ipse ad alienam se misit, lex illum admisit ad meam. Raptor nisi & suum & raptæ

& raptæ patrem exorauerit, pereat. Vis scire, lex vtrum maluerit? non exoratus irascitur, ex duobus patribus eum raptor accusat, qui legem sequitur. *Arellij Fusci.* Miraris me dubitare? ipsa lex inter mortem & nuptias dubia est. Quid me intempestiuæ proditis lacrimæ? Nondum erat tempus flendi. Non est quod quicquam tibi promisisse lacrimas putes. fleo, quod necesse mihi est spectare filium morientem. Quid facturus sim, adhuc nescio: vtique tu ante trigesimum diem nescies. Exorabo, inquis, patrem. Quid ergo mihi molestus es, si hoc tibi satis est? O dii, effregit fores: & identidem leges inuocantem coëgit pati stuprum. nisi tam facile puellam exorauit, quam patrem. Mortem vita meruit. accusatione deprecatur. consumuntur interim dies. Vter nostrum consumit? Rogo, inquit. Non est tuum me rogare. Nunc ego rogare debueram, qui periclitor. *Papirij Fabiani.* Demens sum, vides turpiter viuo, meretricem amo, leges ignoro, dies tuos non numero: ad iudicem vocatus, non adsum. Ergo moriar, inquit. hoc si reo dicis, non curo: si iudici, videbor si dementi, non intelligo. Et huic aliquis ignoscere potest, qui sic rogat? Vos mei iudices estis. iste habet suum iudicem, nec potest inexorabilem queri, quem nondum expertus est. *Iunij Gallionis.* Rogo, inquit. Num sic? Si volebas rogare, admouisses propinquos, amicos, maiorum imagines, lacrimas, repetitos alte gemitus. Testor deos, sic rogaturus fui puellæ patrem. Cum, inquit, multum in suppliciis habitum submiseris, cum dixeris: Pænitet quod rapui, quod te priorem non rogaui: cum dixeris te dementē fuisse, deliberabo cum amicis, deliberabo cum propinquis, deliberabo cum tua matre. Me miserum, quam pæne promisi? anime dura: heri fortior eras: & multum habeo quod deliberem. diuersi me affectus distringunt. inter reum & patrē distrahor. Hinc iniuria est, hinc natura. Quid properas? nemo tibi præter me rogandus est. Ergo, inquit, miserberis? nihil promitto ante trigesimum diē. Miserum me, quòd tantum triginta diebus irasci possum. lōgiore tempore opus erat. Audi à demente exempla huic crimini. Denis vicenisq. annis inter bella iuuentus consenuit: nos triginta dies ferre non possumus. Deliberabo. lex nihil vult temerè fieri. Magna res est, inquit: delibera, cogita, tempus accipe. effregisti domum ciuis, vt dicis, etiam misericordis. morere. Non est hoc nocenti graue. ego nihil peccaui: propter te mori cupio. ratio à me exigitur alienæ culpæ, non meæ potestatis. Quid ergo acturus es? non pronuntiabo ante supremum. Quid sic miraris, si illum citius exorasti? facilius est iniuriam donare, quàm crimen. Agedum in medium senex, cuius misericordia crudelis sum: non putasti mecum deliberandum. Vnde autem scis, quem filium habeam? ego

certè

certè adhoc nescio qualem filiam habeas. nullum tempus vni verbo augustum est. Iam, inquit, augustum tempus est. & tibi vacat accusare? *Vibij Rufi.* Quis vnquam præter me ignoscere iussus est? iam, inquit, tempus angustum est. ita non putas me subducere quantum superfit? Iam, inquit, tempus augustum est. Angustum erat, si duos rogare deberes. Angustum tempus est, exclamat: nescio quid rogem. Roga ergo. Me priorem rogare debuisti. non dico quia dignior sum qui prius rogere quia pater tuus: id quod minimum est, propius habito. Huc videlicet illa pars legis pertinebat, vt suum patrem exoret. Patrem sic aliquis exorat, si deprecatur? Apparet nunc te primum rogare. Demens sum: imò si vis, argumentum dabo tibi. filius meus moriturus est. nondum testamentum mutaui. *Cornelij Hispani.* Multi me affectus diducunt: necesse est de aliis querar, de aliis erubescam, de aliis timeam, de omnibus etiamnum deliberem. Ne ille quidem, quamuis dicatur nimis exorabilis, ignouisset, si sic rogatus esset.

PARS altera. *Arellij Fusci* patris. Me miserum pater. iræ tuæ detractum est nihil, & tempori multum. infelicior sum, quam si neutrum exorassem. Mortem timeo, postquam mihi homines gratulati sunt. Quid tibi, optime socer, pro ista misericordia tua, qua mihi & patri meo pepercisti, precer, nisi superstitem filiam? *Papirij Fabiani.* Non possum dissimulare pater, quod illum exoraui, tuum beneficium est. certè cum exoratus est, hoc dixit: Aliud quidem suadebat dolor meus: sed quid faciam? patris tui misereor. Miserere pater: scis quam breuis sit aduocatio mea. Misereor, inquit. vis verum dicam, quid dixerit? patris tui. Vnde ego miser ab hoc patre veniens timerem patrem? *Cestij Pij.* Timeo mortem, nec iam habeo cui peream. *Manylij.* Si tibi tam pertinax aduersum me odium est, audacter quid sis facturus, pronuntia dic exorari te non posse. quid me incerta mortis expectatione suspendis? sollicitus inter somnos quoque velut admotam ceruicibus meis securim expauesco, si non impetro vt viuam, hoc certè impetrem, ne diu moriar. Nō est quod putetis legem in numero dierum angustam fuisse. lex illius, diu mori. Responde pater: si seruaturus es filium, iam tempus fuit: si occisurus, iam tempus est: non possum sustinere vltrà hæc tormenta. diebus paucis & in me mihi aliud licet. *Blandi* Ita parum contigit tibi, quod solus periclitante filio rogas?

DIVISIO. *Latro* sic diuisit, An intra trigesimum diem raptor agere possit: sicut non potest qui in custodia est, qui in carcere, etiam si cum alio potest, an cum patre possit, cui vitæ mortisque arbitrium datum est. cum illi accusare eum liberum est, quem mortiferum est non exorasse?

etiam

etiam si cum patre potest agere, an ob id possit cuius faciendi potestatem lex patri dedit? Ista enim ratione nihil licet, si aut exorari, aut accusari ei necesse est: deinde si possit agere, an debeat. Irascendi causam tractauit, quod alium prius rogauit, quod me non rogauit, quod etiam accusat. si non exorauit filius, dementia est. tantam dementiam ferre non possum, cum adhuc an exoretur, incertum sit. Hic paterno affectu tractauit spem faciendi non probabat *Fuscum*, qui paulo apertius agebat: est controuersiam promittere. potest nihilominus & bonus agi pater, & non exoratus. *Fabianus* eam quæstionem fecit, & in ea multum moratus est, dementiæ non posse agi, nisi cum eo qui morbo fureret: in hoc enim latam esse legem, vt pater à filio sanari deberet, non vt regi.

Latro eleganter dicebat quasdam esse quæstiones, quæ deberent inter res iudicatas referri: tanquam, An quicquid optauerit vir fortis aut tyrannicida, accipere debeat: quasi iam pronuntiatum sit, non debere. Nemo quæstionem hanc iam tractat; sicut ne illam quidem, An quicquid pater imperat, faciendum sit. Inter has putabit & hanc esse, An pater ob dementiam quæ morbo fieret, tantùm accusari a filio debeat. Aiebat enim manifestius esse de lege & officio patris quæri, & fingi quasdam controuersias, in quibus pater furiosus probari non possit, nec absolui tamen propter nimiam impietatem, libidinem fœdam. Quid ergo, aiebat, nunquam vtar hac quæstione? vtar, sed cum aliis deficiar. *Pollio Asinius* dicebat, hoc Latronem videri tanquam forensem facere, vt ineptas quæstiones circumcideret: in nulla magis illum re scholasticum deprehendi. Remittit, inquit, eam quæstionem, quæ semper pro patribus valentissima est. Ego semper scio, nullum patri curatorem dari, quod iniquus pater sit aut impius, sed quia furiosus: hoc autem in foro esse curatorem petere, quod in schola dementiæ agere. *Gallio* & superiore vsus est quæstione, & illam adiecit: An agi cum patre dementiæ possit, ob id quod facturus esset, non ob id quod fecerit. neminem iniuriarum accusari, quòd iniuriam facturus sit: non adulterii, quòd adulterium commissurus sit: ne dementiæ quidem, quòd demens facturus sit aliquid. Tu vero, inquit, mecum agis, non quod non exorasti, sed quod exoraturus non es: puta enim me hodie exorari. ergo demens videor, qui vno me verbo sanare possum? Lex triginta dies dedit: quia iudicauit aliquem duriorem futurum. Etiamsi demens est qui non exoratur à filio, num qui etiam vigesimo? ergo non potes hoc nomine damnare me, quòd exoratus non sim: etiamnum enim exorari possum. Itaque si quia vestrum agere mecum hoc crimen non potest, vt si quem ad triginta dies exorare possum, post triginta quæri non potest, aut crimen non habeo, aut accusatorem.

torem. *Silo Pompeius* fecit quæstionem, qua *Gallio* vsus est, nihil acturum adolescentem, etiam si damnauerit patrem. nihilominus enim periturum: quia lex nullā aliam salutis viam dedit raptori, quàm si exorauerit patrem.

Latro hæc omnia quasi membra in aliquam quæstionem incurrentia tractabat, non vt quæstionem: quanquam hoc ipsum in aliam aiebat quæstionem incurrere, in qua quæritur, An raptor possit accusare patrem intra trigesimum diem. Nam cum dico, Non potes accusare eum, in cuius arbitrio positum est, moriaris, an viuas: non magis quam magistratum in ius vocare, quam de iudicibus tuis ferre sententiam, non magis quam miles in Imperatorem suum animaduertere, adiicio, Non potes accusare. nihil enim tibi proderit, etiam si damnaueris, morieris. Lex enim, si non exoraueris, perire te vult, non exoras autem, etiam si damnas. Quare hoc non quæstionis loco ponebat, quod imbecillum putabat. Apparet enim exigere legem ab eo, vt exoret patrem, qui non habet quem exoret. puta enim patrem alicuius esse tam palam furiosum, vt nihil intelligat: hunc exorari à filio non vult. Atqui eodem loco est manifestus.

Clemens Iustus parum hoc putabat valens esse, tanquam quæstionem; satis valens tanquam argumentum: & illam alteram satis valentem quæstionem non posse cum patre agi eo nomine, quod non præcauerit: sed tractaturus iste iniquitatem tractationis ponebat, cum diceret: Agere mecum dementiæ, etsi iam potest: nunquid enim peccaui? non sum exoratus, nondum tempus transiit, etiamnum exorari possum. quam iniquum est nondum esse me nocentem, esse iam reum?

COLOR. Omnes infamauerunt raptæ patrem, quasi cum raptore colludentem. *Gallio* dixit: Ingenuus virginem rapuit, si tamen rapuit. *Silo Pompeius* eandem suspicionem in omnia contorsit. Exorauit, inquit, raptæ patrem. Ita tu, cum tam exorabilem patrem haberes, rapuisti? *Hispanus* dixit: Omnia cito facta sunt: iste cito rapuit, ille cito ignouit. nisi demens sum, est aliud suspicandum. *Argentarius* dixit: Rapta est, & statim exorata: immo nescio an exorata, deinde rapta. spero te innocentiorem fuisse quam vis videri. Tu exorasse te dicis. ego te exoratum puto: dic quid tibi cum socero conuenit? *Rufus Vibius* dixit: Dic mihi, quid tibi conuenerit, quando tibi nuptias promiserit, nec victum te hercules fateberis, cum dies venerit. *Asprenas* dixit: Iam, inquit, nō multum reliquum est ex triginta diebus: si ex illo dies numerarem, cum primum exorasti: aiunt iam triginta dies præterisse. *Latro* dixit id quod inter sententias scriptum est, adoriar, dic ergo verum. *Castius* hac figura declamauit, vt rogaret patrem, tanquam exoratus esset raptæ pater: deinde ad hanc sententiam transit: Nunquid

 peto-

peiorem caosam habeo, si apud alterum iudicer? *Lucius* eadem figura declamauit, & *Hispo Romanus*: sed transit mollius. Scio quid responderi mihi possit: Facile est domestico iudici satisfacere. Videro te, cum ad raptæ patrem veneris. In hac controuersia *Triarius* dixerat: Non scies an exores, nisi vltimus dies venerit: & tunc, quo ad lucebit, perseuerabo. Deinde cum scholasticorum summo fragore: Et tu quisquis es carnifex, cum strictam sustuleris securim, antequam ferias, patrem respice. Bellè deridebat hoc *Asinius Pollio*. Filius, inquit, ceruicem porrigat, carnifex manum tollat, deinde respiciat ad patrem, & dicat, Agon' quod fieri solet victimis? Sed ioco quoque remoto, aiebat rem verissimam non posse carnificem venire: nisi eo tempore quo iam pater exorari non posset.

Castius ex altera parte hoc colore vsus est: Quia priorem rogasset raptæ patrem, suspensum esse volui, statim illum securum esse nolui. De me queritur, quod illum potius cogitare de patrimonio filii, quam de periculo volui.

Latro hoc colore vsus est: Scitis periclitantes alieno arbitrio agere: illi qui circa erant sodales, qui occurrerant amici paterni aiebant: Eamus statim ad raptæ patrem, in huiusmodi casu illi rogantur: nam raptoris patres rogant. *Silo Pompeius* diuersum colorem huic secutus est: Non erit, inquit, duritia patris mei: item amici suaserunt, ad raptæ patrem iremus. ne noceret apud illum quod tarde suum exoret patrem. *Hispo Romanus* bello docisimo vsus est. Vultis, inquit, amici, eamus ad raptæ patrem occurremus. ille domi est. *Fuscus Arellius* dixit: Ille prior rogatus est, qui magis timebatur. *Triarius* à parte adolescentis dixit: Timeo ne mutetur etiam exoratus. Hunc sensum non imprudenter *Silo Pompeius* improbabat: aiebat enim non posse mutari semel latam sententiam. Quidam voluerunt videri, citò exoratum raptæ patrem: quidam tardè. *Fuscus Arellius* dixit: Magnam partem legis consumpsi: nec de mora queror. raptæ pater rogabatur. *Castius* non probabat, & hac sententia vsus est, cum hunc colorem arguendum putaret: Vult videri rogatum diu raptæ patrem: effecit vt videatur eum diu non rogasse: malo autem videri hoc, patrem tardè exorari, quàm tardè rogari. *Hermagoras* solebat interdum diu schemata prosequi, interdum breuiter & fortius attingere: sicut in hac sententia fecit, cum suspicionem facere vellet, inter raptæ patrem & raptorem, collusionis. . . .

. . *Artemon* dixit . . .

Glycon dixit . . . Hunc sensum commodiùs dixit *Lepidus*, Neronis præceptor: Miser eris, nisi etiam vltimo die egomet iam tui misereor.

Diocles Carystius à parte patris ethicôs dixit . . . .

Ne-

Nepos ex meretrice susceptus. Controuersia IV.

THEMA. Abdicauit quidam filium. abdicatus se contulit ad meretricem: ex illa sustulit filium. æger ad patrem misit. cùm venisset, commendauit ei filium suum, & decessit. adoptauit puerum. ab altero filio accusatur dementiæ. *Pro patre. Porcij Latronis.* Qualem vidi! ipsa fungebatur officiis, sedula circa lectum ægrotantis in omnia discurrebat ministeria, non impulsis tantum, sed laniatis capillis. Vbi est, inquam, meretrix? venit ad me sedulo, qui diceret: Filius antequam moritur, rogat venias. Non expectaui dum iste permitteret. amens cucurri. Cetera quemadmodum narrem nescio. steterim, an sederim, quid locutus sim, quid audierim, nescio: hoc vnum scio, iacuisse me inter duos filios: accede huc puer, depositum, carmen meum: non habeo miser, cui te moriturus commendem.

Cestij Pij. Recepi in sinum nepotem. Vultis & hunc abdicem? duos filios tuli. huic numero iam assueui. Patrem accusat, fratrem infamat, infantem persequitur. Rogo vos, non satius est meretricem amare, quam neminem? Noui generis dementia arguitur. sanus eram, si non agnoscerem meos. Tradidit infantem, & expirauit: non habui cui redderem, offerebam me propinquis: illa videlicet in hac cogitatione iacebat. Non rogabimus, cum frater non audeat? Meretricis, inquit, filium recepisti: nempe eius quæ meum receperat. Fateor me aliquando insanum fuisse. Nescio quis esset abdicatus: meliorem extuli.

Papirij Fabiani. Quam nihil in domo illa meretricia fœdi vidi! assidebat mulier tristi vultu, affecta, ægro simillima ipsa, demissis in terram oculis. Pater, inquit, nihil tecum frater locutus est? in sinu meo filium posuit. domum pertuli. dementiam vocat, quòd infantem non abdicaui. Quid facerem? negarem aliquid filio, cùm ille rogaret pro filio? Ignosce tibi, quod tam durus es. Ægrum fratrem non vidisti. ille magni successor modo patrimonii natus, in lectulo precario moriebatur. Non seruorum turba circunstabat non amicorum. inter infantem & mulierculam, deficientis adolescentis spiritus in aduentum meum sustinebatur. Vt intraui, cadentes iam oculos ad nomen meum erexit. fugientémque animam retinuit. Pater, inquit, quod adhuc nihil deprecatus sum, non contumacia feci. fratri mandaueram. Indico tibi crimina mea: exspirantem cohæredem tuum ad vitam volui reuocare. Vt saluus esset, rogaui deos: &, licet

dementiam voces, si vixisset, recepissem. *Arellii Fusci patris.* Securior eram, quoniam putaueram illi omnia præstare fratrem: cum subito nunciatum est, in vltimis esse filium. nec hoc à fratre. ô me miserum, quod solum nepotem recepi! *Albucii Sili.* Vt vidit vxorem, vidit & fratrem, circumspiciebat & patrem. *Iulii Bassi.* Tibi debeo mulier, quod habuit filius meus in qua domo ægrotaret. Pudet dicere: vt nepotem agnoscerem, rogatus sum. Nō potest vno crimine dementia intelligi. Nemo sine vitio est. in Catone moderatio, in Cicerone constantia desideratur. ad summam, tres fuimus. omnes peccauimus: ego, quod abdicaui fratrem, quod tacuit: tu, quod pro fratre non rogasti. Non sum vno herede contentus: duos habere volui: & quo magis concupiscam, habui. Misit ad me adfectus æger, non ibo, mihi crede, adi & tu. Cogitate & quis roget, & quem roget. videbitis negare non posse, nisi qui accusare possit & patrem.

ALTERA pars. *Porcii Latronis.* Quem honestius subiecit meretrix, quàm peperit. Pater istius incertus est. bene cum ipso ageretur, si & mater.

Fusci Arellii patris. Errat, si qui sit qui me putet pecunia moueri: primum assueui coheredem habere: deinde olim iam cum puero isto paterna diuisi, quia mulieri ille frater donauit plus quam pro sua parte. *Romani Hispanis.* Incidit in meretricem, inter omnia mala, fœcundam. Veræ inimicæ. Noscis quibus ante in cubiculum riualis venit, quam maritus. *Argentarij.* Cum abdicaret, aiebat: Hoc scilicet expectabo, donec hac è meretrice liberos tollas. Mulier, nescio an aduersus patrem iniuriosior sis, quod abstulisti illi heredem, an quod dedisti. *Albucii Sili.* Sine veniant illuc amici: sine propinqui. nunc erubescunt in domum meretricis accedere. Mulier quæ sine præfatione honestè nominari non potes, cedo istum puerum nulli adgnoscendum: sed mater afferat. Seuerissimus pater abdicauit etiam, quem sciebat suum. Erat in domo puer, qui omnes vocabat patres. Adoptauit eius filium, propter quam etiam suum eiecerat.

Castii Pii. Nullum genus iudicum recuso. Si seueri erunt, nocebit isti, quod receperit meretricis filium: si clementes, quod abdicauit suum. Clamauit pater: In domum ergo meam meretrix veniet, aut (quod turpius est) filius ad illam ibit? Misit in domum nostram publicum puerum. Quis illis nuptiis interfuit, nisi aut abdicatus, aut abdicandus?

DIVISIO. *Latro* sic diuisit, An pater ob illam adoptionem accusari possit, an ob hoc debeat: omnes infamauerunt adolescentem, quasi illius criminationibus factum sit, vt frater abdicaretur. Et ideo sententia laudatur *Fabiani:* Nihil tecum locutus sum. Cum hoc vnum puero noceat, quod ex meretrice natus est, omnes operam dederunt, vt

quantum

quantum in controuersia licebat, huic vitio moderarentur, efficerentque ne quid in illa videretur meretricis fuisse, nisi nomen. *Marullus* decenter hoc dixit, simul obiiciens fratri impietatem. Nihil inquit, in illa domo meretricium fuit: scires si mecum fuisses. *Albutius* ethicôs, vt multi putant, d... laudatus est, cùm diceret, Exeuntem prosecutus est, non probabat hanc *Messalla* sententiam: Non habebit, inquit, fiduciam, si mauult videri recepisse puerum quàm abduxisse: & ea ratione eum adoptasse, non quia debuerit, sed quia secutus est. Fuit autem *Messalla* exactissimi ingenii in omnes quidem studiorum partes; Latini vtique sermonis obseruator diligentissimus. Idem itaque cum audisset Latronem declamantem, dixit: Sua lingua disertus est. ingenium illi concessit, sermonem obiecit. Non tulit hanc contumeliam *Latro*, & pro *Pythodoro* Messallæ orationem disertissimam recitauit, quam suasoriam Theodoro declamauit per triduum. quæ dixerit, suo loco reddam, cum ad suasorias venero.

COLOR. A parte adolescentis non vnus omnibus color placuit. Quidam personam eius qualem acceperant, introduxerunt duram & asperam. Ex quibus fuit & *Hispo Romanus*. [*Iunius* vnum aiebat efficiendum, vt non durus videretur, sed seuerus. In hac parte dixit nobilem illam sententiam, quam Fabius Maximus circumferebat: Venit assiduè in domum meretrix: non recedit: paulum abest quin nouerca sit. *Castius* bella figura egit. Dementia, inquit, res est sanitati cōtraria: Non quæram extra exempla sani hominis: & quod pater me rogat, ipsum sibi comparabo. Fuit aliquando sanus. Tunc quid faciebat? Oderat luxuriam: vt tunc castigaret, nunc iam seuerus. Senem putabitis sanum, si vobis in lupanari ostendero? Sic declamauit, vt fratri patrem daret accusatorem, & illum argueret sibi ipsi comparandum.

Latro fratri pepercit, puerum pressit, & dixit fratris filium non esse, & ne fratrem quidem hoc fieri voluisse. Illa verba ab ægro impetrata.

Fabianus ex omnibus istis colorem secutus est optimum, qui aiebat, dicere Messallam non tantum bonam partem adolescentis fieri, sed etiam honestam. obiecit patri, quod fratrem abdicasset, non schemate, sed certo. Nihil, inquit, peccauerat. amat meretricem. solet fieri. adolescens est. expecta; emendabitur, ducet vxorem. quare tunc egisti dementiæ? Expectabat pœnitentiam tuam, aiebat. iam recipiet. Hoc per transitum obiicere cœpit, quod non recepisset, quod vidisset in lupanari habitantem. Abdicasti, inquit, vt emendares, non vt vitia augeres in dies. nullum illius vitium ætatis est, amor est. recipe antequam aliquid faciat cur mox pudore moriatur. Ad vltimum obiecit illi, quod ægrum non sustulisset. Potest, inquit, conualescere,

lescere, si viderit penates suos. mittus certe morietur in paterno solo suo. Quare, inquit, tu apud fratrem non fuisti? & ego queror, ille cum ad se mitteret, putauit se ad duos mittere. Vtinam tecum fuissem, pater! rediisses illinc cum filio, sed tuo. De adoptione nouissime questus est, & hac figura: Abstulisti mihi fratrē, cum quo natus sum, cum quo educatus sum, vt dares istum. Iod gnor hanc fratri meo contumeliam, vt huius vocetur pater. Sed vt aliquid iocer, *Fabianus Maximus* nobilissimus vir fuit, qui primus foro Romano hunc nouicium morbum, quo nunc laborat, intulit: de quo Seuerus Cassius, antequam ab illo reus ageretur, dixerat: Quasi disertus es, quasi formosus es, quasi diues es: vnum tantum es, non quasi, alapam. Hanc controuersiam cum declamaret Maximus, dixit: Quasi triclinium tale, qualia sunt quæ basilicam infestant. Dicebat autem à patre, omnes aliquid ad nos imbecilli alter alterius onera detulimus. Accusatur pater in vltimis annis, nepos in primis abdicatur: nullus autem. Hæc subinde refero, quod æque vitandarum rerum exempla ponenda sunt, quam sequendarum. In hac controuersia *Latro* contrariam rem controuersiæ dixit, sed fuit. Declamabat illam, Cæsare Augusto audiente & Agrippa, cuius filios nepotes suos Cæsar Lucium & Caium adoptaturus diebus illis videbatur. Erat Agrippa inter eos qui non nati sunt nobiles, sed facti. Cum diceret partem adolescentis *Latro*, & tractaret adoptionis locum, dixit: Nam isti adoptione nobilitati fuerunt. hæc & alia in hanc sententiam. *Mæcenas* innuit patri. festina recusare. finire iam quidam declamationem putabant. hanc malignam rem *Mæcenas* esse: effecisse enim nobilem, non vt audiret quæ dicta erant à Cæsare, sed vt notaret. Tanta autem sub diuo Augusto libertas fuit, vt præpotenti tunc M. Agrippæ non defuerint qui ignobilitatem exprobrarent. Vipsanius Agrippa fuerat, Vipsanii nomen quasi argumentum paternæ humilitatis sustulerat, & M. Agrippa dicebatur. cū defenderet reum, fuit accusator qui diceret M. Agrippam, & quod medium est, volebat Vipsanium intelligi. Fuit qui diceret: Conscripti, Agrippa malum habebis, responde diis. En in parte vtique mihi videtur admiratione dignus diuus Augustus, sub quo tantum licuit. Sed horum non possum misereri, qui tanti putant caput potius quam dictum perdere.

Latro dignus fuit miseratione, qui ne excusare quidem errorem suum potuit. Nihil est autem crudelius quam se offendere, vt magis sis offensus si satisfeceris.

Torta à tyranno pro marito: Controuerſia V.

THEMA. Torta à tyranno vxor, nunquid de tyrannicidio sciret, perſeuerauit negare. poſtea maritus eius tyrannum occidit. illam ſterilitatis nomine dimiſit, intra quinquennium non parientem. Agit illa ingrati. *Pro vxore. Portij Latronis.* Si cum liberis torta eſt, & incaſte: Eſcende, inquit, occide tyrannum. niſi occideris, indicabo. Sub infeſta manu ſatelles: Quid moraris? inquit: iam expoſita tormenta ſunt. Bene eſt, inquit mulier. ad ſtuprum vocor. Inſtabat quotidie viro vxor, exigebat tyrannicidium. Tempus eſt; eſcende. Si nihil aliud vt liberos habeas. niſi tyrannicidæ paritura non ſum. Miraris, ſi eo tempore matrona dicere potuit, Eſcende, occide tyrannum? comes ſequerer, niſi me inutilem dimiſiſſet tyrannus. Eſcende. ego iam feci tyrannicidium meum. Eas nuptias tyrannicidium diducit quas non diduxit tyrannus. *Caſſij Pij.* Subito infelices nuptias oppreſſit tyrannus. Trahebantur matronæ: rapiebantur virgines: nihil tutum erat: nulli feliciores tunc videbantur, quàm qui liberos non habebant. Quædam itaque eliſere conceptos, quædam fœcunditatē ſuam moratæ ſunt. Quod ad hanc pertinet, agit ſuæ fortunæ gratias, quod illo tempore nihil peperit. Tyrannus ſuſpicatus eſt iſtum neſcio quid de tyrannicidio cogitare: ſiue iſti aliquid excidit, ſiue magna conſilia non beneuultus tegit. Vtiq; de vxoris garrulitate queri non potes, cum ſcias quemadmodum taceat. Miſit itaque ſatellites: Attrectate, inquit, vxorem. & adiecit, Si quos filios habet. Veniunt in domum crudeliſſimi carnifices, in quorum vultibus erant tormenta. iactatur miſera inter ſatellitum manus, & toto itinere non ducitur, ſed trahitur. Iſti de tyrannicidio: audacter iam conſilium indicemus. Iam enim puto licet. Nupſit iſti propter liberos: ſed infelices nuptias citò tyrannus oppreſſit. hoc publicum diuortium fuit. Rapitur in arcem mulier, inter ſatellitum manus vexatur atque diſtrahitur. Hanc aliquis etiam ſi non torqueatur, non parere miretur? expoſita in eculeum, ſæpius abſentem virum reſpexit, quàm præſentem tyrannum. Quam multas matres audiui illo tempore: Quidnam volui, quæ peperi?

Arellij Fuſci patris. Explicantur tyrannicæ crudelitatis aduerſus infelicem feminam apparatus, & alia inſtrumenta virorum quoque animos ipſo viſu frangentia, ad excutiendam muliebri pectori conſtantiam proponuntur: inſtat tam denuntiationibus quàm tormentis tyrānus, & minādo torquet. Tacet. Videt intētum tyranni vultū, videt oculos minaces, & tacet. plus tibi præſtare non potuit, ſi de te liberos ſuſtuliſſet. Cæduntur flagel-

lescere, si videret penates suos. moriens certe morietur in paterno solo suo. Quare, inquit, tu apud fratrem non fuisti? & ego queror, ille cum ad se mitteret, putauit se ad duos mittere. Vtinam tecum fuissem, pater! redisses illinc cum filio, sed tuo. De adoptione nouissimè questus est, & hac figura: Abstulisti mihi fratrem, cum quo natus sum, cum quo educatus sum, vt dares istum. Indignor hanc fratri meo contumeliam, vt huius vocetur pater. Sed vt aliquid iocer, *Fabianus Maximus* nobilissimus vir fuit, qui primus foro Romano hunc nouicium morbum, quo nunc laborat, intulit: de quo Seuerus Cassius, antequam ab illo reus ageretur, dixerat: Quasi disertus es, quasi formosus es, quasi diues es: vnum tantum es, non quasi alapam. Hanc controuersiam cum declamaret Maximus, dixit: Quasi tricolum tale, qualia sunt quæ basilicam infestant. Dicebat autem à patre, omnes aliquid ad nos imbecilli alter alterius onera detulimus. Accusatur pater in vltimis annis, nepos in primis abdicatur: nullus autem. Hæc subinde refero, quod æque vitandarum rerum exempla ponenda sunt, quam sequendarum. In hac controuersia *Latro* contrariam rem controuersiæ dixit, sed fuit. Declamabat illam, Cæsare Augusto audiente & Agrippa, cuius filios nepotes suos Cæsar Lucium & Caium adoptaturus diebus illis videbatur. Erat Agrippa inter eos qui non nati sunt nobiles, sed facti. Cum diceret patrem adolescentis *Latro*, & tractaret adoptionis locum, dixit: Nam isti adoptione nobilitati fuerunt. hæc & alia in hanc sententiam. *Mæcenas* innuit patri. festina re cusare. finire iam quidam declamationem putabant. hanc malignam rem *Mæcenas* esse: effecisse enim nobilem, non vt audiret quæ dicta erant a Cæsare, sed vt notaret. Tanta autem sub diuo Augusto libertas fuit, vt præpotenti tunc M. Agrippæ non defuerint qui ignobilitatem exprobrarent. Vipsanius Agrippa fuerat, Vipsanii nomen quasi argumentum paternæ humilitatis sustulerat, & M. Agrippa dicebatur. cũ defenderet reum, fuit accusator qui diceret M. Agrippam, & quod medium est, volebat Vipsanium intelligi. Fuit qui diceret: Conturbare, Agrippa malum habebis, responde diis. Et in parte vtique mihi videtur admiratione dignus diuus Augustus, sub quo tantum licuit. Sed horum non possum misereri, qui tanti putant caput potius quam dictum perdere.

Latro dignus fuit miseratione, qui ne excusare quidem errorem suum potuit. Nihil est autem crudelius quam sic offendere, vt magis sis offensurus si satisfeceris.

Tertia

Torta à tyranno pro marito: *Controuersia V.*

THEMA. Torta à tyranno vxor, nunquid de tyrannicidio fuerit, perseuerauit negare. postea maritus eius tyrannum occidit. illam sterilitatis nomine dimisit, intra quinquennium non parientem. Agit illa ingrati. *Pro vxore. Portij Latronis.* Si cum liberis torta est, & incaste: Escende, inquit, occide tyrannum. nisi occideris, indicabo. Subinfecta manu satelles: Quid moraris? inquit: iam exposita tormenta sunt. Bene est, inquit mulier, ad stuprum vocor. Instabat quotidie viro vxor, exigebat tyrannicidium. Tempus est; escende. Si nihil aliud vt liberos habeas, nisi tyrannicidæ paritura non sum. Miraris, si eo tempore matrona dicere potuit, Escende, occide tyrannum? comes sequerer, nisi me inutilem dimisisset tyrannus. Escende, ego iam feci tyrannicidium meum. Eas nuptias tyrannicidium diducit quas non diduxit tyrannus. *Cassij Pij.* Subito infelices nuptias oppressit tyrannus. Trahebantur matronæ: rapiebantur virgines: nihil tutum erat: nulli feliciores tunc videbantur, quàm qui liberos non habebant. Quædam itaque eiecere conceptos, quoniam fœcunditatē suam moratæ sunt. Quod ad hanc pertinet, agit suæ fortunæ gratias, quod illo tempore nihil peperit. Tyrannus suspicatus est istum nescio quid de tyrannicidio cogitare: siue isti aliquid excidit, siue magna consilia non beneuultus regit. Vtq. de vxoris garrulitate queri non potes, cum scias quemadmodum taceat. Misit itaque satellites: Attrectate, inquit, vxorem. & adiecit, Si quos filios habet. Veniunt in domum crudelissimi carnifices, in quorum vultibus erant tormenta. iactatur misera inter satellitum manus, & toto itinere non ducitur, sed trahitur. Isti de tyrannicidio: audacter iam consilium indicemus. Iam enim puto licet. Nupsit isti propter liberos; sed infelices nuptias citò tyrannus oppressit. hoc publicum diuortium fuit. Rapitur in arcem mulier, inter satellitum manus vexatur atque distrahitur. Hanc aliquis etiam si non torqueatur, non parere miretur? exposita in eculeum, sæpius absentem virum respexit, quàm præsentem tyrannum. Quam multas matres audiui illo tempore: Quid nam volui, quæ peperi?

Arellij Fusci patris. Explicantur tyrannicæ crudelitatis aduersus infelicem feminam apparatus, & alia instrumenta virorum quoque animos ipso visu frangentia, ad excutiendam muliebri pectori constantiam proponuntur: instat tam denuntiationibus quàm tormentis tyrānus, & minādo torquet. Tacet. Videt iratum tyranni vultū, videt oculos minaces, & tacet. plus tibi præstare non potuit, si de te liberos sustulisset. Cæduntur flagel-

flagellis artus, verberibus corpus abrumpitur, exprimiturque ipſis vitalibus. Tacet. An ſit tibi iſta datura liberos neſcio tyrannicidium dedit. Ita eſt, mulier, non vis parere, delicata es, cruciatus puerperæ times. Premebat indignatione captæ ciuitatis maritus, & conſilio ſuo, & vxoris adiutorio fortior, quomodo occidam tyrannum? Quæ pars accedenti maxime vacat? vbi cuſtodiæ ceſſant? vbi natura loci minore munimento virtutem ſubmouet? Sic vir & vxor mentem exercebat. miraris ſi tranſit quinquennium inter vxorem tortam, & virum occupatum? ſæuiebat etiamnum tyrannus: torquebatur in conſpectu virorum vxores: pænitebat matres fœcunditatis ſuæ.

Hiſpo Romanus inquit: Deſiderabas liberos, vt ſint quibus relinquas patrimonium. Ingrate, ita tu hac ſalua heredem non habes? nullum tormenti genus omiſit, omnia membra laniata, omnes partes conuulſæ ſunt, ſciſſum corpus flagellis, exuſtum, conuulſum tormentis. Ignoſcetis puto mulierculæ, ſi dixero: Falſa eſt. *Hiſpanis Cornelii.* Contabatur ille: nec vllis adhortationibus in tyrannicidium poterat impelli. prorſus cum vxorem vidiſſes, poſſes timenti ignoſcere. Aſſidue tormenta variantur: accenduntur extincti ignes: tortor vocatur, ſub quo mariti vxorem prodiderant. paciſci me tecum puta: Vt taceam, donas quinquennium? Quid gloriaris? tanquam non facilius ſit occidere tyrannum, quam ſuſtinere verbera, laminas, equuleos: quicquid antiqua ſæuitia inuenerat: quicquid adiecerat noua. Duplici beneficio vxori ſuæ obligatur: & quod non eſt occiſus, & quod occidit. Pallidit ſterilem, qui fecit. *Iunii Gallionis.* Inſtabat tyrannus. Torque. Illa pars etiam poteſt ſubiici in ignes, in illa parte iam exaruit cruor: ſeca, verbera, oculos lancina, faciam ne viro placeat. *Papirij Fabiani.* Deſcribam nunc ego cruciatus, & miſeram corporis patientiam inter tyrannica tormenta ſæuientia: extincti ſanguine refouebantur ignes: hæc deſinebat torqueri aliquando, vt ſæpius poſſet. Quid amplius dicam? tyrannus torquebat, & cum de tyrannicidio quæreret. O nos felices, quod nullis aucta puerperiis fuit. tacuit hæc. fecit tyrannicidium ſilentio, certè tyrannicidam. Conuulſis laceratiſq. membris, nec adhuc ſufficientibus non dimiſſa eſt ex arce, ſed proiecta. Quid eſt quod vxorem dimiſeris? nunquid premit te oneroſa ſumptibus, & vt ſeculi mos eſt, in deterius luxu fluente, muliebris ambitio certamine mutuo vſque in publica damna priuatim inſanit? Nunquid gemmas, & ex alieno litore petitos lapillos, & aurum veſtémque nihil in matrona tecturam concupiuit? Si talis eſſet, facilè illam corrupiſſet tyrannus. Expecta. poteſt parere. Non reſpondet ad propoſitum nec ad certum diem fœcunditas: ſui iuris rerum natura eſt, nec ad leges humanas componitur: modo properat, modo vota præcurrit, modo

lenta est & demoratur. Expecta modò, pariet. Quid dici? non potest fieri. quare? quia torta est. Imputat tibi quod publicata est, imputat tibi quod torta est. imputat tibi quod sterilis est. *Iulii Bassi.* Aiebat tyrannus: Vre, cæde ventrem. *Argentarij.* Cæde ventrem, ne tyrannicidas pariat. *Triarii.* Non ex formula natura respondet, neque ad præscriptum casus obsequitur. semper expectari fortuna maluit, quàm regi. Alibi offenditur improuisa segetum maturitas, alibi seram magno fœnore moram redemit. Licet lex dies finiat, natura non recipit. Quid faciam? Non agam gratias, quod non indicauit vxori meæ, ne votis * in gratiam. Aiebat tyrannus: Indica. nulla tua culpa est. Cæditur. tacet. Igitur tacere, tutum putas? mirantur tuum tyrannicidium, huius silentium. Expectasse aliqua per longum tempus maritum dicitur. quanta laus est seruasse, cum expectasse tanta sit? Alia desiderio viri attonita, in ardentem rogum se misisse. hæc non cum viro arsisset, quæ pro viro arsit? alia pro iocolumitate mariti vicaria morte decidit. Cedo hanc, nec in tormentis oppressam. morte amplius pro viro præstitisset, si quid amplius elegisset tyrannus. *Marcelli.* Si tamen peccasset in partu, ignosci ei posset. Nupserat enim isti occupato. Crudelior es etiam illo, quem occidisti, tyranno. ille torsit, & dimisit ad virum. *Albucij Sili.* Vicerat sæuitiam patientia: deerat iam sanguis, superabat fides. aliquando procella est. differebatur distortis manibus: emotis articulis, nondum in sua nimo bra artus redierant. Talem vxorem tortor dimisit ad partum. ingratus vocabatur quod in præmio nullam vxoris fecerat mentionem. Res tuas tibi habe. inijcere debuit manum, & ipsum inter res suas trahere. nihil amplius patri debes quam vxori. mihi crede, maius fuit tyrannicidium pati, quàm facere.

PARS altera. *Argentarij.* Ego torta sum. Merito obijceres, nisi vindicassem. *Fuluii Sparsi.* Vobiscum Iudices loquor, ...

DIVISIO. Controuersia hæc reum facere primum, si materia patitur. Non accepi quidem & reddidi: aut accepi quidem, sed non potui reddere, aut illa nouissima, non tacere. Non quisquis non reddidit beneficium, ingrati tenetur. animus æstimandus est non reddentis. *Pollio Asinius* aiebat, nunquam tentandas esse quæstiones: primam manifesto obtinere posse, qua negamus nos beneficium accepisse. perit tota causa, nisi in hoc vicit. Apparet enim ingratum esse, qui ne fatetur quidem se accepisse beneficium. *Gallio* noster putat, quoties possit, hoc auferendum aduersario: quoties non possit, concupiscendum: quoties ne hoc quidem possit, transeundum, quasi donemus, & possimus quidem facere controuersiam, sed nolimus. Idem *Attico Vipsanio* Apollodori discipulo placuit. Hoc ille am-

 pliuss

plus: Quoties non potuerimus, aiebat, an beneficium acceperit, controuersiam facere, hoc modo faciamus; non esse tam magnum quam ille dicat: sicut in criminibus facimus; quoties negare non possumus, esse quidem crimen illud fatemur, sed leuiore pœna dignum, quam accusator arguit. *Latro* in hac controuersia non dubitabat facere primam quæstionem, an beneficium dederit. hoc in hæc diuisit: Etiam si scisti de tyrannicidio viri, nec indicasti, non est beneficium scelus non facere: deinde ne scisti quidem. Non enim tibi indicaui, nec tam magnum consilium, virilibus quoque animis graue, commisi muliebri garrulitati: quæ id solum potest tacere, quod nescit. Etiam si dedit beneficium, an receperit. Occidi tyrannum, libertatem tibi, tibi visionem reddidi plenissimam: persecutus sum nefarium hominem, illic occidi vbi torserat. Dices me Reip. causa fecisse: & tu Reip. causa tacuisti. Tutus sit, quod lege fecerit. Deinde vltima æquitatis tractatio, An quod fecit, facere debuerit. Hoc diuisit in hæc duo: An iam certam sterilitatem vxoris bonæ ferre debeat: an ne sterilis quidem pro certo sit. Noui declamatores, Pust. … cum Apollodoro, qui reus veneficii fuit, & à Pollione Asinio defensus, damnatus Massiliæ docuit, & hanc quæstionem fecerunt in hanc controuersiam, An inter viros & vxores data beneficia, ingrati lege teneantur. Non est beneficium, sed officium, facere quod debeas: vt si filius patri se dicat beneficium dare. Hanc quæstionem fecit & *Gallio* noster. *Blandus* in vltima parte controuersiæ, qua de Republica disputatur, quæstionem fecit, An quinquennium numerari debeat excepta tyrannide: illud tempus non debere imputari quasi sterili, quo matres etiam editos partus abominatæ sunt. Illud tempus imputatur, feminis in Rep. quando pariunt non plus tyranno. Huic subiecit, An etiam si & aliis imputari tempus tyrannidis solet, huic non debeat. *Latro* ex suo more his non quæstiones putabat, sed membra illius vltimæ partis, ex æquitatis quæstione pendentia. An sterilis quidem, alterius reperti: an non quæcunque quinquennio non peperit, sterilis est. Quid enim si vir alicuius abfuerit toto pænè quinquennio in peregrinatione? viro imputabitur. Quid si vir ægrotauerit? quid si maritus cruciatus inutilis in concubitu vxoris suæ iacuisset, imputaturus fuit? quinquennio, quæritis quare non peperit? tyrannus erat. Nemo non cum parentibus suis querebatur, quod natus esset. hæc, quod territa est: hic, quod maritus occupatus tyrannicidio non vacauit in vxoris voluptates. *[illegible]* aridus quidem declamator, sed prudens diuisor controuersiarum, contra Latronem sentiebat, Blando accedebat. Aliud enim esse aiebat, quæ intra quinquennium non peperit, non vtique sterilis est: aliud,

quæ

quæ intra quinquennium non peperit, non statim dimitti potest sterilitatis nomine. Hic quæritur de condicione iuris: illic, de spe fœcunditatis. Sed Blandum quoque arguebat. aiebat enim sic fuisse quærendum, An tyrannidis tempus excipi deberet: deinde etiam si non in aliis, an inter has gradus est. Sed ipse sic hanc in partes quæstionem diuidebat An quæcunque quinquennio non peperit, tanquam sterilis dimitti possit. Posset enim accidere, quod Athenensibus in bello accidit, vt liberi & coniuges in aliquo tutiore loco deponantur. Imputabitur hoc tempus feminis, quo viros desiderunt, non quo non habent. Sic tyrannus non vetuisset istam parere, quin inter . . . . . Et cum hoc vehementer impleuisset, & probasset, non omnes posse dimitti, si quinquennio non peperirent, tunc illo transit, An hæc possit & hic etiamnum. non hoc quærebat, an deberet dimitti, sed an posset. Et hoc contra Latronem dicebat: Quomodo istam quæstionem putas in æquitatis tractationem cadere, cum quid liceat quæratur, non quid oporteat? hæc enim, an hæc possit, per illum non posset, quia tyrannidem non ceperat. Aliquod tempus impone à legibus miseriæ fa cipiat. Non dico quia tota est, sed hoc adhuc, propter æquitatis tractationem reseruo, sed non peperit, quia tu maxima in cogitatione occupatus, nihil de liberis cogitasti.

Passienus vir eloquentissimus, & temporis sui primus orator, hanc subtilitatem actionis non probabat in Latrone, sed assentiri dicebat, ideo quæstiones tractandas per se esse, si hæc mulier iusti repudii ageret, non ingrati. Ita non quæritur an legitimè, sed an ingratè dimissa sit. Itaque in æquitatis tractationem cadunt, etiam quæ iuris sunt. Nam cum quæratur, An potuerit hæc dimitti, etiam si licuit: apparet quod vtique non oportuit, si ne licuit quidem. *Albucius* decenter dimisse fecit. solebat enim fere in aliquas figuras declamationem describere, & prius egit iniusti repudii, deinde ingrati: in quibus putat esse, an vllum beneficium viro contulerit, à quo tanquam iniquè dimissa. Hic omnes quæstiones ad sterilitatem & æstimationem quinquennii pertinentes liberè tractauit, deinde transit in ingrati accusationem.

COLOR. *Castius* pro viro introduxit colorem. Eo tempore vxor tacita est, quo nihil adhuc de tyrannicidio cogitabam: postea cogitaui, & hæc ipsa cogitandi causa fuit, vxoris vltio. Vtrunque secutum est, vt illa marito insolentiam imputare non posset, maritus illi tyrannicidium posset. *Latro* dixit: Si iam tum de tyrannicidio cogitassem, vxori nō indicassem. *Fabianus* philosophus colorem magis bono viro conuenientē introduxit, quàm oratori callido. Dixit enim, & cogitasse tyrannicidium, & vxori indicasse: & illam tum quidem fecisse quod probam feminam facere

facere oportuit: nunc peccare, quod putet beneficium esse, recte facere. Hic color illi & in illa parte profuisset: Si beneficium putas te dedisse quod tyrannicidium non prodidi, sit, ego prior dedi, qui tibi tyrannicidium credidi. repudium ex tuo quo vis liberorum cupiditatem, quo semper vti tanquam vir eius debuisset, postea magis tanquam tyrannicida. *L. Vinicius*, Vinicii frater, *Fabiani* colorem valde probabat, & aiebat, onerari vxorem vno modo posse, si nihil vnquam secre tum ab illa maritus habuisset. Si dixerit, inquit, post tormenta se de tyrannicidio cogitasse, tum tyrannicidium vxori melius deberi meruit, si torta *tyrannicidam fecit, quam si tacuisset. Apparet & aliquid de tyrannicidio cogitatum, de quo tyrannus vsque eo suspicatus est, vt torqueret. Dixerit, cogitasse quidem se de tyrannicidio ante tormenta, sed vxori non indicasset augebit vxoris beneficium. Liberius enim potuit, ait, tyrannicidium indicare, quod illi commissum non erat. Potuit enim vxor, etiam non indicante marito, tam magni consilii molitionem deprehendere. At si hunc colorem Fabiani sequor, mutam efficiam. Si olim de tyrannicidio cogitaui, honestior sum vetus tyrannicida: & non priuatis, sed publicis, malis ad vltionem impulsus. Si cum cogitarem, non celaui vxorem: facilius persuadebo, me malum hodie maritum non esse, cui semper tam deditus fui. Ad vltimum hoc consequar, si, quod audierat, tacuit, non beneficium est, sed fides. Hic est *L. Vinicius*, quo nemo ciuis Romanus in agendis causis praesentius habuit ingenium: quicquid longa cogitatio illi praestitura erat, prima intentio animi dabat: ex tempore causas agebat: sed non desiderabat hanc commendationem, vt ex tempore agere videretur. De hoc eleganter dixit diuus Augustus: Vnus Vinicius ingenium in numerato habet. *Hispo Romanus* maligne & accusatorie: Nihil, inquit, ego isti narraueram: ista, vt erat necesse, aliquid ex vultu, aliquid ex nocturnis vigiliis suspicata est. vnde emanauerit sermo, scietis. Videtis quo veniat tyrannus, non ad amicum meum, non ad seruum, sed ad istam, quae nihil negotii habuisset, si tacuisset. Tua enim causa tacuisti: sciebas te perituram, si confessa esses tyrannicidium. . . . . *Hybreas* dixit, ...

Pater & filius luxuriosi. Controuersia VI.

THEMA. Quidam luxuriante filio luxuriari coepit. accusatur a filio dementiae. Contradicitur. *Pro patre. Porcij Latronis.* Vtriusque tamen comparetur luxuria. Tu consumis patrimonium patris

tuta

tui ego accusatoris mei. nauiga, milita, peregrinari; quære adolescens, viuere senex. Accusator meus inter se contrarios affectus habet: cupit reum damnari, crimen absolui.

Cestii Pii. Potest nobis conuenire. similes sumus. puta te patrem: dic quid me velis facere. Si tam bona fide frugi es, & hoc imitor. Te ego imitor, an tu me? Rogemos. ego prior cœpi: tu posterior luxuriaris. Patrimonium, inquit, computemus. Sed tu senex, inquit. hoc dicit: Luxuria tua serius cœpit, citius definet. *Arellii Fusci* patris. Sed tu, inquit, senex es. vnde scis te non futurum luxuriosum senem? Omnia à te vitia: quod vnguento coma madet, tuum est: quod laxior vsque in pedes tunica demittitur, tuum est. Quid est quod aliud à te senes didicerint? quid porrò? domus nostra luxuriosos duos non capit? indulgentius te abdicare non potui. Ecquid mihi licet seniles annos meliore vita reficere? hoc nouissimum meum meritum est: sed quod tibi proximè imputo, pro te etiam luxuriosus factus sum. *Fabianus.* Noli pecuniam concupiscere. quid tibi dicam? Hæc est quæ auget discordiam, vrbes & terrarum orbem in bellum agitat, humanum genus cognatum natura, in fraudes & scelera mutua instigat: hæc est quæ senes corrumpit. Quidam summum bonum dixerunt voluptatem, & omnia ad corpus retulerunt: nihil est mihi opus præcipientibus, exemplum habeo. proposui quicquid tu feceris, facere: nauigabo, si nauigâris: militabo, si militâris. dic hodie quid putes melius. Sed illud excipio, ne obiicias quod elegeris.

Blandi. Obiicit luxuriam propriam, & hoc dicit adolescens: Frugaliter vixi quamdiu frugi patrem habui. ante me desiste, ante me cœperas.

Blandi. Senex luxuriarie, respondeo tibi, Adolescens nauigaui. Ego iam, inquit, desisto: nondum. Non miror si desisti prior: prior cœperas.

Mentonis. Quod gaudium accepisti verè luxurior.

Pompeii Silonis. Si modo emendatus est filius meus (solet enim etiam luxuria simulari) suo quisque ordine reus fit. Vis me ducere vxorem. si nouercam haberes, iam abdicatus esses. *Vibii Galli.* Conuiuæ certè tui dicunt: Bibamus, moriendum est. Si intelligo, hoc nulli magis in domo dicitur, quam mihi. Ostendit tibi luxuriam, quam in te non videbas. Alliga me, dum te custodias. *P. Asprenatis.* Quia nihil proficiebam obiurgando, volui illi vitam suam ostendere. *Iunii Othonis.* Malam causam haberem, si alium accusatorem haberem. Malam causam haberem, si te filium non haberem.

Altera pars. *Iunii Gallionis.* A laudibus patris incipiam. hic adolescens temperatissimus, & lubricum tempus sine infamia transiit: duxit vxorem, filium sustulit, ad ætatem perduxit. iam senex factus est: nisi quod sibi bonum videt, luxuria vsque eo se proiecit, vt accusetur. Senex amens, se-

nex ebrius, circundatus sertis, delibutus vnguentis, & in præteritos annos se retro agẽs, & validus in voluptatibus quasi iuuenis exultans, nõn ne portentum est? Luxuriosus adoliscens peccat: senex luxuriosus insanit. ætates exhauriunt, vitia lasciuiunt. *Papyrij Fab*. Nauem in portu mergis. alter solito tempore labitur, alter insolito: alter alieno, alter suos alter annos sequitur, alter senectuti repugnat. Non est luxuria tua. patrem videre velimus. Non simulas ista, sed facis, nec amantem imaginaris, sed amas: nec potãtem adumbras, sed bibis: nec te doces dissipare bona, sed dissipas. Nemo vitia quæ odit, imitatur. Quis imperator ob hoc ipse de prælio fugit vt bene pugnaret exercitus? quis vt ambitum comprimeret, ipse honores mercatus est? quis vt seditionem leniret, turbauit rempublicam? Non coërceret vitia, qui prouocat.

Divisio. *Latro* sic diuisit: An ob hoc accusari pater possit. Hic illam vocalem quæstionem posuit, quam solebat fastidire *Seleucus*, minime solere patri obiici luxuriam, non magis quam auaritiam, quam iracundiam. Non vitia patris accusari solere, sed mortium: & si possit aliquid præter dementiam obiici patri, luxuria non possit: Alioquin filiis, inquit, abdicare permittis. Hic de suo consumit, an si ob hoc pater accusari potest à filio, hæc vltimũ exprobratio. Si ebrietatẽ obiicere patri solet ebrius, si petulanciam iniuriæ damnatus: etiam si ob hoc accusari potest, etiam si à tali filio, an si ad castigandum filium hoc consilio vsus est, damnandus sit. Ait enim adolescẽs: Quolibet alio genere debuisti me obiurgare. quid si adulterium vindicare vellet committẽdo? Turpe est sic castigare vitia, vt imiteris. Deinde an cõsilio luxurietur. Non enim cõcedit hoc filius: aut inquit: Quare, si cœpisti sic emendare filium, cum emendaueris, non desinis?

Castius pater, patris aiebat simulationem luxuriæ significandam magis quàm profitendam. Ita, inquit, adparebit illum simulasse, si etiamnum simulat. si desinit simulare, ostẽdit iam sibi nihil prodesse ea consilia, quasi filius emẽdatus sit. emendatum autem esse non conceßit, & alii duo dixit, nihil magis sequi interuallum hoc luxuria, etiam verè intermissa vitia vehementius surgere.

Latro apertè putabat simulationem confitendam: Incipio, inquit, non tantum honestum senem, sed prudentem defendere: si, quod vitium videri poterat, efficio consilium, quare potius significet, quàm dicat frugi esse. *Blandus* hac figura declamat filium, & pro abdicato respondit. *Castius* aiebat, adolescentis partem diligentius colorandam: facere illum rem non improbam, non ita patri remittere quod à patre ipsi remissum sit. Itaque sic narrauit, vt suam quoque luxuriam imputaret patri. non seueram fuisse, disciplinam, non bene institutæ domus legem, qua posset adolescentes mo-

tis mores formare, & a vitiis ætatis abducere: Quodammodo, inquit, ad luxuriam à patre præmiſſus ſum. Vnguento cani madent, & comiſſator ſenex nulli nimis luxurioſus, ſed parum ſanus videtur: Merito in adoleſcentibus non omnem luxuriam vindicant, citò deſinunt. Cum haberem luxuriæ illius exemplum, quæritis quæ res mihi remedio fuerit? Ætas illa quæ faciebam, imputabat, me non deſiſtere. Hunc ſenſum ipſe Caſtius ſuo genere dixit Flauium Alſium auditorem ſuum, qui eandem rem laſciuius dixerat, obiurgauit. *Flauius* hoc modo dixit, cum deſideria deſcripſiſſet, paulatim ſe ad frugalitatem rediſſe, & odio ſibi vitium factum: Hoc fuit, inquit, quare deſinerem. Sentiebam, inquit, me ſenem fieri.

Caſtius hoc aiebat dulcius quidem, ſed corrupit & vnam ſententiam. Incredibile eſt, inquit, cùm iuuenis ſit, ſenſiſſe ſe ſenem fieri: & voluiſſe videri tam diu luxuriatum, donec ſentiret ſe ſenem fieri.

Fuſcus Arellius dixit: Non accuſaturus patrem, ſed me defenſurus ſum, ne aliena luxuria mea laudatur. Conſilio luxuriantem filium illum emendo. Superuacuum in narratione hunc colorem habuit: ſubito furore collapſam patri mentem, meretricem dependentem collo ſenis, & paraſitorum circumfuſa gregi turbam, ſic cum riualibus rixari, & ebrietati nocturnæ addi item diem. Putaui initio & ego conſilium eſſe, non morbum. deſinet luxuria. ridebunt? deſinet, inquam, ſi propter me cœpit. Permanet in iuuenilibus vitiis: hoc turpius luxurioſus, quo diutius. Quid faciam? ſi ſuo more emendare patrem volo: luxuriandum eſt. *Silo Pompeius* patronum adoleſcenti dedit: quod non putabat in accuſatoris perſona *Latro* faciendum, vt aliquis per patronum accuſaret patrem. *Rufus Vibius.* Feſtiuum ſenem, qui in honorem filii ſui adoleſcentis ebrius ſit. In narratione hoc vſus eſt colore, ſolutum patrem, iam mentem eius labãtem laudare cœpiſſe luxuriam. dicerem eſſe felicius: ſi his qui ſibi amare permitterent, neceſſarium tantum habere quantum acceperant, obiurgarent, interim quaſi non commemorarent. Rusticum, inquit, iuuenem: præmatura ſeueritas non eſt frugalitas, ſed triſtitia. Quid tu ſenex facies? non creditis hæc illum dixiſſe, qui dum vitia etiam obiurgare vult, luxuriatur? *Argentarius* hoc colore declamauit: Duo luxuriantur vna in domo: alter iuuenis, alter ſenex: alter filius, alter pater: vterque licenti cultu per publicum incedit. Alter vobis ait: Hoc conceſſum ætati. Vtor, & iuuenili lege fungor: id facio quod pater meus fecit, cum iuuenis eſſet. negabit. bona ergo ætate cœpit ſimul primum hoc tirocinium adoleſcentia, quaſi debitum ac ſollemne perſoluere. Reuertar ad bonos mores, qui qualem cauſam habeant, videritis. Faciant etiam ſi non quod oportet fieri, at quod ſolet.

Alter

Alter ait, Scio me nouum ci-uitatis miraculum, incedere luxuriosum sine n: sed huc castigandi genus commouere visum. Vt emendaret filium, ipse peccare cœpit. at si auus viueret, nemo in domo luxuriosus non esset, tres luxuriosi fuissetis.

A parte patris. *Glycon Spyridion* dixit: . . . *Agrotas* Massiliensis longè liuidiorem sententiam dixit quàm ceteri Græci declamatores, qui in hac controuersia tanquam riuales rogati sunt. Dicebat autem *Agrotas* inculta, vt scires illum inter Græcos non fuisse: sententiis fortibus, vt scires illum inter Romanos fuisse. Sententia quæ laudatur, hæc fuit . . . . . *Damas Cambrus*, . . . *Dorion Carystius*, . . *Hermagoras* raras sententias dicebat, sed argutas, & quæ auditorem diligentem penitus afficerent, securum & negligentem transcurrerent. In hac controuersia dixit, . . *Barbarus* dixit vulgarem sensum satis vulgariter . . . . elegantius hoc composuit *Hispo Romanus*. Placet vobis frugalitas mea, quod patrimonium seruo, quod acquisiui, vxorem maturè duxi, semper dilexi, quod ad omnem me tutum fabulam præstiti. Illud affirmo, nihil tota vita frugalius feci. Rem ab omnibus dictam celeberrimè *Syriacus Vallius* dixit: Fili, quando vis, definamus.

Peregrinus negotiator: Controuersia VII.

THEMA. Quidam cùm haberet formosam vxorem, peregrè profectus est. in viciniam mulieris, peregrinus mercator commigrauit. ter illam appellauit de stupro, adiecit preces; negauit illa. decessit mercator, testamento heredem omnibus bonis reliquit formosam: & adiecit eclogion, Pudicam reperi. adit hereditatem: redit maritus. accusat adulterii ex suspicione.

CONTRA vxorem. *Porcii Latronis*. Quanquam eo prolapsi mores iam sunt, vt nemo ad suspicanda adulteria nimium credulus videri possit; tamen ego adeò longè ab eo vitio semper fui, vt et amici meam, ne quis in me aut nimiam patientiam, aut nimium stuporem arguat, quod tam seram querelam detuli. Non accuso adulteram nisi diuitem factam: ex ea domo ream protraho, in qua iam nihil meum est. cum ego tamdiu peregrinatus sim, nullum periculum terra marique fugerim, plus ista intra vnam viciniam, quam ego toto mari, quæsiuit. Post tantos impudicitiæ quæstus, si tacere possim, confitendum habeo, hac me caussa abfuisse, vt in accessione patrimonii peregrinando cum vxore certarem. Illud iudices mihi tormentum est, quod notata iudicio vestro, vt multiplicatam dotem perdat, plus tamen

tamen ex quæstu habet, plus habitura est, quam quantum dimoaiæ perdendum est. Tantum in istam diues amator effudit, vt post pœnam quoque expediat fuisse adulteram. Quæ præceperim vxori proficiscens, scio: cetera, quemadmodum adolescens, formosus, diues, ignotus, in viciniam formosæ, & in absentia viri nimium liberæ mulieris commigrauerit, quemadmodum assidua societate quotidianæ per diem noctémque libidinis exhaustis viribus perierit, interrogate rumorem. Vos interrogo Iudices, quid officii mei fuerit. Poteram ego saluo pudore meo nihil de hereditate suspicari, in qua etiamnum auctor ab vxore dictos sum? Veoi, nihil aliud quam vt fortunam meam querar: nam causam melios vos nostis. Tempus est, Iudices, de vxore & marito credi, mulierem tam formosam amari potuisse. Pudica fortè sic amari, ne sollicitaretur, potuit. Neque est quod dicat, Non in meo istud arbitrio positum. Erratis vos Iudices, si vnum ad sollicitandam matronam putatis irritamentum, spem corrumpendi quamuis facilem, quamuis amabilem sexum. Si tantum in formosa sperari potest quantum placere potest, omnes formosæ in se vniuersos populos conuerterent. Matrona quæ se aduersus sollicitantes tutam volet, prodeat in tantum ornata, ne immunda sit: habeat comites eius ætatis, qui impudicos, si nihil aliud, verecundia annorum remoueant: ferat iacentes in terram oculos: aduersus officiosum salutatorem inhumana potius quam inuerecunda sit: etiam in necessariam resalutandi vicem multo rubore confusa. longe ante impudicitiam neget ore, quàm verbo, in hac securandæ integritatis custodia, nulla libido irrumpet. Prodite mihi fronte in omne lenocinium composita, paulo obscænius quam posita veste nudæ, exquisito in omnes facetias sermone, tantum non vltro blandientes, vt quisquis viderit, non metuat accedere. Deinde miramini, si cum tot argumentis pudicitiam proscripserit, cultu, incessu, sermone, facie, aliquis repertus est qui incurreret, & reti adulteræ se non subduceret. Internuntium puto, sollicitantis se, arripi & denudari iussit, flagella & verbera, & omne genus cruciatus poposcit, in plagas deterrimi mancipii vix imbecillitatem muliebris manus continuit. Nemo sic negantem iterum rogat. Cum quo questa es? apud quem indignata es? Abunde in argumentum pudicitiæ profuturum putas, si stuprum tantum negaueris, quod plerunque etiam impudicissima spe vberioris præmii de industria simulat. Quando de iniuria tua viro scripsisti, & ne in occasionem similis iniuriæ solitudo tua pateret, maturiorem reditum rogasti? & quam decentius contumeliam penetralium meorum vxoris epistola, quam testamento sollicitatoris cognoscerem? Miserrimus omnis sæculi

culi maritus, si contempta absentia mea, etiam nunc iniuriam meam nescirem: si qui fecerat, tacere voluisset. Toties sollicitantem in istam faciem qua placere poteras, conuertisti. Non omne ornamentum, veluti causam talis iniuriae, execrata es? quod proximum est à promittente, rogata stuprum, tacet. Inspicite adulteri censum ex eo impune, si quod adulteris edidit, si est aliquid quod non erit. Quid singillatim omnia percenseo? quicquid ego nō emi in mundo tibi miser, vt maritus, cum omni censu meo inter munera adulterae lateo. Sola mihi heres esto. Quid ita? habes, inquit: scripsit causas: quia cum semel appellasset, cum iterum, cum tertio, non corrupit. O nos nimium felices, & aureo, quod aiunt, saeculo natos, si etiam qui impudicas quaerunt, pudicas honorant. Omnium bonorum meorum, omnis pecuniae meae sola heres esto: quia corrumpi non potuit, quia tot sollicitationibus expugnari non potuit, quia tam fideliter pudicitiam custodiuit. Tace paulisper nomē actoris: numquid non testamentum viri crederetur? nullam esse in vxore suspicatur infamiā inter mutuum eius amorem: aut certè iam creditum. iam morituros tabellas occupare, si vultis cum muneribus meis imponere, elogium ex testamento adulteri petendum est. Sola heres esto: quamuis aliena, quamuis ignota tantum, quia pudica, quia incorrupta est. Quid? illi tam censorio adultero non mater est? non soror, non propinqua, aut nulla earum pudica est? Idcirco scilicet cum tantis diuitiis peregrinas vrbes in honorem pudicitiae incognitae perambulabat. Illic vbi natus est, nulla pudica erat: at illic vbi negotiatus, quia nulla non prostituta erat, vacuo testamento pudica heres per errorem quaesita est. Ego adulteram arguo, quam in matrimonium recepi, qui communis ex illa liberos precatus sum, qui pudicam libentissimè crederem. Adeóne iam ad omnem patientiam saeculi mos abiit, vt aduersus querimoniam viri vxor alieno teste defendatur? At hercules aduersus externorum quidem opiniones speciosissimum patrocinium erat: Ego viro placeo. At ego, si hunc morem inscribendi recipitis, in conspectu vestro ita scribam: Vxor mea heres esto, quod peregrinante me adamata est, quod heres ab adolescente alieno ac libidinoso relicta est, quod tam infamem hereditatem adiit. A duobus vos testamentis in consilium mitto, vtrum secuturi estis? quod ab adultero absoluitur, an quod damnatur à viro? Magnus pudicitiae fructus est, pudicam credi: & aduersus omnes illecebras atque omnia delinimenta muliebris ingenii, est veluti solum ac firmamentum, in nullam incidisse fabulam: nouus fortasse, non in omnium aestimationem occurrere: & horrenda multa deinde ac varia daturus experimenta, femina quae damnum pudicitiae qui vis est, atque

atque curandus est, esse ac videri pudicam. Muliebrium vitiorum fundamentum auaritia est. Quæ potest non timere opinionem adulterii, potest nō timere adulterium. Ex omni rupe conchylium trahitur, quo vestis cruentetur. Infelices ancillarum greges laborant, vt adultera tenui veste perspicua sit & nihil in corpore vxoris suæ plus maritus, quam quilibet alienus peregrinúsque agnouerit. Frustra æstimabo esse indicia, si tantum qui rogat, comperit pudicam. Omnes te impudicam loquuntur, pudicam tantum vnus, & peregrinus: qui plus laudator quam accusator nocet. Vxorem meam nusquam audiui publicam, nisi in adulteri elogio. Deiice in terram oculos, & aures tuas externorum vocibus claude: Sibi quisque pro te neget. Pudicam ille dixit, ego impudicam. Puto plus credetis ciui, quam peregrino: marito, quam adultero. Ipsum elogium corruptoris animo scripsit. Quia pudicam, inquit, comperi, quod nulli præter me contigit.

PARS altera. Formosa est: hoc natura peccauit. Sine viro fuit: hoc maritus peccauit. Appellata est: hoc alius peccauit. Negauit: hoc pudicè. Heres relicta est: hoc feliciter. Hereditatem adiit: hoc consulto fecit.

LIBER TERTIVS.

PROOEMIVM.

QVOSDAM disertissimos agnoui viros, non respondentes famæ suæ, cum declamarent in foro maxima omnium admiratione dicentes, simul ad has domesticas exercitationes secesserant, desertos ab ingenio suo. Quod accidere plærisque æquè mihi mirum quam certum est. Memini itaque me à Seuero Cassio quærere, quid esset cur in declamationibus illi sua non responderet eloquentia. In nullo enim hoc fiebat notabilius. Oratio eius erat valens cultu, ingentibus plena sententiis. Nemo minus passus est aliquid in actione sua otiosum esse. Nulla pars erat, quæ non sua virtute staret. Nihil in quo auditor sine dāno aliud ageret. Omnia nitentia & intenta aliquo, aliquid petentia. Nemo magis in sua potestate habuit audientium affectus. Verum est quod de illo dicit *Gallio* noster. Cum diceret, rerum potiebatur: adeo omnes imperata faciebant. Cum ille voluerat, irascebantur. Nemo non illo dicente timebit ne desineret. Non est quod illum ex his quæ

edi-

edidit, æstimetis. Sunt quidem & hæc quibusdam grata. Verùm eloquentia eius longè maior erat quam lectio. Non hoc ea portione illi accidit qua omnibus fere, quibus maiori commendationi est audiri quam legi: sed in illo longe maius discrimen est. Primum tantundem erat in homine, quantum in ingenio: corporis magnitudo conspicua, suauitas valentissimæ vocis. Quamuis hæc inter se raro coeant, vt eadem vox & dulcis sit & solida. Pronuntiatio quæ histrionem posset producere, tamen quæstionis posset videri. Nec tamen illo quicquam magis mirareris, quam quod grauitas quæ deerat vitæ, actioni supererat: quamdiu citra iocos se continebat, censoria oratio erat. Deinde ipsa quæ dicebat, meliora erant quàm quæ sciebat. Vir enim præsentis animi, & maioris ingenii quàm studii, magis placebat in his quæ inueniebat, quàm in his quæ attulerat. Iam vero iratus commodius dicebat. Ideo diligentissimè cauebant homines, ne dicentem interpellarent. Vni illi proderat excuti. melius semper fortuna quã cura, de illo merebatur. Nun-
[m] tamen hæc felicitas illi
[...]isit negligentiam. Vno
[...]atas plures agebat, &
[...]teram ante meridiem
alteram post meri-
[...]licam vero nunquam
[...]uam vnam vno die.
[...]n scio, quem reum
[...]dere nisi se contige-
[...]co nunquam vllam
dicendi, nisi in pe-

riculi
menta
hoç
erat, i
tur.
scribe
quæ fa
taban
nollet
ab ini
tempo
to se a
non ve
quam
lum su
tiam n
illi ta
ret.
quæ il
ret, in
vulgare
lectam
missum
ardens
tas, nec
sed plu
borum
maxim
ingenii
non tan
clamare
multos
clamaba
cis coa
mihi, q
bus imp
bat:
pæne om
quoque i
tum abe
plus qua
opere? V
tas ingen
reliquit.
quentia
destituit.
stii in h
leguntur.

Platonis oratio, quæ pro Socrate scripta est, nec patrono, nec reo digna est. Hoc non ingeniis tantum, sed corporibus videmus accidere: quorum vires non ad omnia, quæ viribus efficiuntur, aptæ sunt. Illi nemo luctando par est: Ille ad tollendam magni ponderis sarcinam præualet: ille quicquid apprehendit non remittit, sed in procliue nitentibus vehiculis, moraturas manus iniicit. Ad animalia venio! alii ad aprum, alii ad ceruum canes faciunt. Equorum nō omnium, quamuis celerrimi sint, idonea curriculis velocitas est. quidam melius equitem patiuntur, quidam iugum. Et vt ad morbum te meum vocem, Pylades in comœdia, Batyllus in tragœdia, multum a se aberant. Numenio cum velocitas pedum non concedatur tantum, sed obiiciatur, lentiores manus sunt. Quidam cum hoplomachis, quidā cum Threïcibus optimè pugnant. Et quidam sic cum scana componi cupiunt, quomodo alteri est. In ipsa oratione quamuis vna materia sit, tamen ille qui optimè argumentatur, negligentiùs narrat. Ille non tam bene implet, quàm præparat. Passienus noster cùm cœpit dicere, secundum principium statim fuga fit, ad epilogum omnes reuertuntur. Media tantum quibus necesse ... ardiunt. Miraris eun... æque bene declamare ... egere? Aiunt ... bene suaso... ... iales contro... ... o Pompeius sedens, cum facundus & litteratus & disertus haberetur, si à proclamante dimitteret, declamabat tam male, vt videar bellè optasse cum dixi: Nunquam surgas. Magna & varia res est eloquentia: nec adhuc vlli sic indulsit, vt tota contingeret. satis felix est qui in aliquam eius partem est receptus. Ego tamen & propriam causam videor posse reddere: assueui non auditorem spectare, sed iudicem: assueui non mihi respondere, sed aduersario. Non minus deuito superuacua dicere, quàm contraria. In scholastica quid non superuacuum est, cum ipsa superuacua sit? Indicabo tibi affectum meum. cum in foro dico, aliquid ago: cum declamo, id quod bellissimè Censorius aiebat, de his qui honores in municipiis ambitiosè peterent, videor mihi in somnis laborare. Deinde res ipsa diuersa est tota. Aliud est pugnare: aliud ventilare. Hoc ita semper arbitratum est, scholam quasi ludum esse, forum harenam. Et ideo ille in foro primum dicturus, tiro dictus est. Agedum istos declamatores produc in senatum, in forum. cum loco mutabātur, velut in assueta classe, & dilecta vmbra corpora sub dio stare non possunt. Non imbrem ferre, non solē sciunt: vix se inueniunt. Assueuerunt enim suo arbitrio diserti esse. Non est quod oratorem in hac puerili exercitatione spectes. Quid si velis gubernatorem in piscina æstimare? Diligentissimè tibi me excusarem, tanquam huic

rei non essem natus: nisi scirem & Pollionem Asinium, & Messallam Coruinum, & Passienum, qui nunc primo loco stat, minus bene videri quam Cæstium, aut Latronem. Vtrum ergo putas hoc dicentium vitium esse, an audientium? Non illi peius dicunt, sed hi corruptius iudicant. Pueri fere, aut iuuenes, scholas frequentant. Hi non tantum disertissimis viris, quos paulo ante retuli, sed etiam Ciceroni Cæstium suum præferrent: nisi lapides timerent. Quo tamen vno modo possunt, præferunt. Huius enim declamationes ediscunt: illius orationes non legunt; nisi eas quibus *Cæstius* rescripsit. Memini me intrare scholas, cum recitaturus esset in Milonem *Cæstius*: ex consuetudine sua miratus, dicebat: Si Thrax essem, Fusius essem: si Pantomimus essem, Pantillus essem: si eques, Melisson. Non continui bilem, exclamaui: Et si cloaca esses, magna esses. Risus omnium ingens. scholastici intueri me, quis essem qui tam crassas ceruices haberem. *Cæstius* Ciceroni responsurus, mihi quid responderet, non inuenit, sed negauit se executurum, nisi exirem de domo. Ego negaui me de balneo publico exiturum, nisi lotus essem. Deinde libuit Ciceroni de Cæstio in foro satisfacere. subinde nactus eum, in ius ad

prætorem voco: & cur
tum volebam, iocoru
uiciorúmque effudisse
stulaui vt prætor non
reciperet lege inscripti
ficii. Tanta illi p
tio fuit, vt aduocatio
teret. Deinde ad
prætorem eduxi, &
postulaui. Iam ap
torem vrbanum cura
petebam, interuenient
micis, qui ad hoc spec
concurrerant, & rog
dixi molestum me
non futurum, si iurass
tiorem esse Ciceronem
se. verum nec vt hoc
vel ioco, vel serio e
tuit. Hanc, inquit, ti
lam retuli, vt scires i
mationibus in tantu
genus hominum esse.
parari illis volo, non
mihi maiore opus est
su minore. Itaque
obtineri solet, vt de
illud obtineri non p
velim, aliis quam fan
simis audientibus: &
ciebat. Eius decl
nes inæquales erant
quæ eminebant, in qu
declamatione posuiss
qualem eam fecissent
positio aspera, & qu
compositionem: sent
uæ. Iniquum tamen
his eum æstimari, qu
subtexam: non enim
optimè dixit, sed hæc
teneo.

Luxuriosus à sodalibus excæcatus: Controuersia I.

LEx. Cæcus de publico mille denarios accipiat. *Thema*. Decem adolescentes, cum bona sua comedissent, sortiti sunt, vt cuius nomen exisset, eo pacto excæcaretur, & acciperet mille denarios. Exiit sors cuiusdam. Excæcatus est. petit mille denarios : negantur.

CONTRA excæcatum. Hi sunt oculi, quos extimuistis mariti. O legem, si excæcat homines, abrogandam. Nulli dat mille denarios, nisi qui inuitus accipit. Dic nunc, miser homo; cum excæcareris, non dixisti. Respub. debilitatem consolatur, non emit. Consumptis patrimoniis mēbra conferunt. Vtilius est Reip. vnum cæcum repelli, quàm nouem fieri. Non solus à nobis petit alimenta, sed primus. Alam eum qui propter debilitatem alitur: non alam qui propter alimenta debilitatur. Sic fit, vbi homines maiorem partem vitæ in tenebris ita agunt, vt nouissime solem quasi superuacuum fastidiant.

PARS altera. Illis nouem nihil daturus est : nulli non fauorabilis erit, si eos à quibus excæcatus est, deceperit. Circumuentus adolescens ab illis nouem veteranis consumptoribus; Solus, inquit, nouem cogentibus resistere non potui. Omnia ex composito facta sunt. Vnus mentionem intulit, omnes approbauerunt. Electus est qui sortiretur: Sors huius quæ exiret prima, subiecta est. Cum repugnaret, excæcatus est. Si circumuentus est, inquit, iniuriam persequatur: de vi agat, talionē petat. Videbimus. primum est, vt habeat vnde viuat.

Parricida æquis sententiis absolutus: Controuersia II.

THEMA. Quidam filium accusauit parricidii. Æquis sentētiis absolutum abdicat.

CONTRA filium. Minus est iam quod rogo. non peto vt me à parricida vindicetis, sed vt sedaretis. Parricidam non accuso, sed fugio. An iste accusatori parcet, qui patri non pepercit? Igitur nihil medium est inter testamentum & culeum? Non est absolutus parricida, sed dubiis sentētiis. Vt absoluaris, multis tibi sententiis opus est: vt damneris, vnā. non absoluerunt reum, sed sæculo pepercerūt. Miraris in hac ciuitate misericordiā, in qua lex absolutionem dat paribus tabulis? Quæris quam multis nō placeas? si vnum adiecero, parricida es. Absolutionem legi, non innocentiæ debes. Absolutus, inquit, sum. Nō abdico te, propter parricidiū, sed propter alia vita, quæ te fece-

fecerunt tam credibilem parricidam.

PARS altera. Mani-

festus est adolescent
vt dicat se auctorita
oppressum.

Abdicandus quia fratrem abdicatum adopt
Controuersia III.

LEx. Cum filio tricenario pater patrimonium diuidat. *Thema.* Quidam habuit filium frugi, & luxuriosum: Abdicat luxuriosum. Frugi peregrè profectus est. Captus est à piratis: scripsit de redemptione patri. Patre cessante luxuriosus præuenit, & redemit. Rediit frugi. Adoptauit fratrem suum. Abdicatur.

PRO fratrem adoptante. Non est quod quisquam me laudet. Prior frater fecit inter nos pietatis exemplum. Vnà nauigauit, vnà periclitatus est, vnà omnes emensus est terras. Non reliquit me. tandem ad paternam domum reduxit. Non est quod excusatione ætatis vtaris: Potes nauigare. Vtrique gratias agere debes. Frater me isti reduxit: ego isti fratrem. Si tanquam inertem abdicasti, nauigauit: si tanquam impium, suos redemit. Non potest eripi filio, quod lege accepit. Quomodo enim pater potest eripere, quod non potest dare?

PARS altera. M
est abdicare quem n
vno alter alteri pla
vterque patri displi
mur medicina qua
quod in vulneribus
fis fieri solet, vt m
ipso corpore exsecet
tare adolescenti
quem lex in diuide
monio experitur.
ministerium patri
mittit, non in dom
aliqua ætas, à qua
desinat? Ne tricenar
filio adoptare licet
enim quisquam p
in manum suam re
ipse in aliena man
modo fieri potest, v
stas vitæ necisque
trem sit, aut in fili
Si bene de te meru
pro filio rogasses.
ego non redemi,
fuit. Nihil in n
parebat. Quicqu
rius reliquerat, al
stulerat. Quid
lus, senex, inops:
monium alter diu
absumpserat?

Seruatus à filio: Controuersia IV.

LEx. Seruatus cōtra seruatorem ne quam habeat actionem. *Thema.* Seruatus à filio eum

abdicat. Ille præ

CONTRA filium
perire, cui non
Seruatum me put

ſum. Redde me hoſti. Captiuis ſoqui licet. Quo iam tantopere beneficia vitæ iactat? Audite quis prior dederit. Si quis me hoſti redDiderit, ſeruatorem vocabo. An vos abdicationem putatis actionem? etiam ſi actio eſt, lex quæ de ſeruato loquitur, ad perſonas tantum extraneas pertinet: Ad filium, & ad patrem non magis, quàm ad ſeruum & dominum, libertum & patronum. Vt à patria poteſtate diſcedas, & ad æſtimationem beneficii venias, qui dat vitam, ſi prior accepit, non obligat, ſed reddit. Proceſſi in aciem, in exemplum filio meo. Vicit me non hoſtis, ſed ætas. Seruauit me, quem ſæpe ſeruaueram. Rediuiuum me ſenem meretrix vocat. Paraſitorum incantium materia ſum. Omnibus iſtis tanquam ſeruatoribus tacere iubeor. Fili, ſi viuere mihi non licet, cur perire non licuit? Ego, inquit, re protexi. Ita tu adoleſcens in acie non ante patrem ſtetiſti? Audite filii mei gloriam. Parricidium non fecit: cum poſſet ſeruare, ſeruauit.

PARS altera. Hic me genuit: hic mihi ſpiritum, hic mihi has manus, quibus ſeruaretur, dedit.

Pater raptam continens: Controuerſia V.

LEX. Rapta, raptoris aut mortem aut indotatas nuptias optet. *Thema* Raptor polluit vt rapta ducatur: pater non vult.

CONTRA raptorem. Iſte raptor eſt, ego in ius abducor. Non eſt enim tam facile homini probo occidere, quàm perdito mori. Communis, inquit, lex eſt. dii faciant, ne cogas me experiri an tota mea iſta ſit. Quando ergo, inquit, optabis? Hoc tempore non poſſum. Curo vulnera. Familiam reficio. Expugnatam domum lugeo: ereptam virginitatem conſolor. Minantem ſibiipſi cuſtodio. Quādo optabis? Cùm rapta voluerit, non cùm raptor. Quando optabis? Cum tu non voles. Quando, inquit, optabis? paro me optioni. Confirmo animum. Non eſt facile hominem occidere: premo interim gemitus meos, & introrſus erumpentes lacrimas ago. Scio quid futurum ſit. Vultus te meus decipit. Stulte, quenquam morari putas nuptias filiæ ſuæ? in ſecurim incurris, & carnificem vltrò vocas. Cum rogare debeas, conuicium facis. Nemo vindicare ſe cogitur.

PARS altera. Nihil eſt miſerius, quam incertum inter vitam mortémque deſtitui. Iam beneficium erit, etiam ſi mortem optauerit. In amorem filiæ illius incidi. Appellare de nuptiis debui patrem: feci. Sed videte quam etiam in lege lentus ſit. Raptor vitam alieni arbitrii habet, libertatem ſui. Lex communis eſt. Habet hic raptor quod timeat, habet & quod

quod ſperare poſſit. In lege, inquit, nõ eſt ſcriptum quando: immo ſtatim. Quoties tempus non adiicitur, præſens intelligitur. Tam longum

tibi ius in caput ci
permittitur. Cru
quam mori, ſen pe
mortem.

Domus cum tyranno incenſa. Controuerſia V

ACTIO. Damni illati ſit actio. *Thema.* Quidam tyrannum ex arce fugientem cum perſequeretur, in priuatam domum compulit. Incendit domum. Tyrannus cum domo conflagrauit. Præmio accepto, agit cum illo dominus damni.

PARS prima. Pro tyrannicida. Cur non excluſiſti? Quare recepiſti? quare nullam aliam domum tyrannus petiit? Nemo non venienti domum clauſit. Aditum in domum non habui, qui in arcem habui. Non gaudes te aliquid impendiſſe publicæ libertati? Hic eſt in cuius domo tyrannus occiſus eſt. Tanquam tyrannicida, monſtraris. Redde, inquit, domum. Ita viuo tyranno non perdideras, tyranni amicus, tyranni ſatelles: certè, quod negare nõ potes, hoſpes. Diu expectaui

an eiiceretur tyrann
lius potes accuſare a
tam familiaris tyr
ſti, vt illi maxime t
ret domos, qua illu
ſti: aut tyrannum,
damnum dedit, qu
domum confugit. A
pa te liberem, facil
accuſare fortunam,
num potiſſimum a
tulit.

PARS altera. E
eſſe damnum, cuius
mium. Non eſt iniq
rei tibi iniuriam
cuius fructum perce
elegit domum tyra
enim hoc illi vacab
eam quam potuit,
Cum ego in ea non
ctus hic occaſionem
intrare noluit: ſed
dium elegit, dubiu
periculoſum vrbi: a
mium maius ſine d
ſit damnum: ſarcire

Venenum datum filio furenti. Controuerſia V

THEMA. Filio furenti, & ſua membra lanianti, pater venenum dedit. Accuſatur ab vxore malæ tractationis.

CONTRA maritum. Non mirum eſt quare viuat quæ filiũ perdidit: Viuit qui occidit.

PARS altera. Quem quoti-

die perdebam, aliqu
li. Falleris miſera
orbitatis tuæ temp
perdidiſti filium
extuliſti.

COLOR. Alſiu
hanc ſententiam di
ſui & alimentum
mnum. Hunc Ca

corruptè dixisset, obiurgans: Apparet, inquit, te poetas studiosè legere. Iste sensus est eius, qui hoc sæculum amatoriis non artibus tantum, sed sententiis impleuit. Ouidius enim in libris Metamorphoseon dicit:

Ipse suos artus lacero diuellere morsu
Cœpit, & infelix minuendo corpus alebat.

Olynthius pater reus concursus. Controuersia VIII.

LEX. Qui cœtum & concursum fecerit, capitale sit. *Thema.* Victa Olyntho, cum filio adolescēte Olynthius senex Athenas venit. Athenienses omnibus ciuitatem Olynthiis decreuerunt. Inuitatus ad cœnam ab adolescente luxurioso, cum filio venit. Ibi cum de stupro filii mentio esset, pater profugit. Filius retentus est. Pater flere ante domum cœpit: incēsa est domus. Decem adolescētes perierunt, & filius Olynthii. Accusatur pater, quod cœtum concursumque fecerit.

PRO reo concursus. Misero si flere non licet, magis flendum est. Imperari dolori silentium non potest. Fuerunt ex populo qui dicerent, Hic meum filium, hic meam corrupit vxorem. Suum quisque illò & ignem attulit, & dolorem. Timeo fili, ne dum te quæro, in ossa alicuius raptoris incidam. Vbi Athenarum fides? Vbi hospitales inuicem dextræ? Capti, inquam, fili, sumus Duo: licet, fugiamus: sed tanquam à Philippo. Pariter apud Philippum certè viri fuimus. Lacrimæ meæ vocantur in crimen, quasi ex quo Olynthus capta est, flere desierim. Tantus scilicet sum, vt eā ciuitate populum concitare potuerim, in qua filium seruare non potui. Non quoties conuenerunt in aliquē locum plures, cœtus & concursus est: sed quoties conuocati, quoties parati, quasi ad ducem suum concurrerunt. Non si vna victinia coit, aut si transeuntium paucorum numerus affluxit, sed vbi totus, aut ex parte magna populus, vbi diuisa est in partes ciuitas. Cœtus, multitudinis magnæ nomen est coëuntis ex consensu quodam. At illic initio pauci fuerunt. Deinde reliqui non ad me conuenerunt, sed ad incendium: quod tamen populus maluit spectare, quam extinguere. Lex non eum punit propter quem cœtus factus est, sed eum à quo cœtus factus est. Non mihi tanti vltio fuit, vt amittere filium vellem: & tentaui populum rogare, nec potui.

PARS altera. Quid cœtu opus est? Sunt scriptæ ad vindictam iniuriarum omnium leges. Mota semel multitudo modum non seruat. Ardere illo incendio ciuitas potuit.

Alter ait, Scio me nouum ciuitatis miraculum, incedere luxuriosum senem: sed hoc castigandi genus commouere visum. Vt emendaret filium, ipse peccare cœpit. at si auus viueret, nemo in domo luxuriosus non esset, tres luxuriosi fuissetis.

A parte patris. *Glycon Syricon* dixit: . . .

Agrotas Massiliensis longè liuidiorem sententiam dixit quàm ceteri Græci declamatores, qui in hac controuersia tanquam riuales rogati sunt. Dicebat autem *Agrotas* inculta, vt scires illum inter Græcos non fuisse: sententiis fortibus, vt scires illum inter Romanos fuisse. Sententia quæ laudatur, hæc fuit . . . . *Damos Cambius*,

Peregrinus negotiator:

THEMA. Quidam cùm haberet formosam vxorem, peregre profectus est. in viciniam mulieris, peregrinus mercator commigrauit. ter illam appellauit de stupro, adiecit preces; negauit illa. decessit mercator, testamento heredem omnibus bonis reliquit formosam: & adiecit eclogion, Pudicam reperi. adit hereditatem: redit maritus. accusat adulterii ex suspicione.

CONTRA vxorem. *Porcii Latronis*. Quanquam eo prolapsi mores iam sunt, vt nemo ad suspicandá adulteria nimium credulus videri possit; tamen ego adeò longè ab eo vitio semper fui, vt etiam ti-

. .
stius, . .
ras sentent
gutas, &
ligentem
securum &
currerent.
sia dixit,
dixit vulg
vulgariter
tius hoc
Romanus.
galitas m
nium seru
vxorem m
dilexi, q
tutum fab
lud affirm
frugalius
omnibus
Syriacus
quando vi

Contr

meam, ne
miam pat
mium stup
tam ferar
Non accu
diuitem
ream prot
nihil meu
diu peregr
periculum
gerim, plu
ciniam, q
quæsiuit.
citiæ quæs
confitendu
caussa ab
patrimon.
vxore cert
ces mihi to
notata iudi
tiplicatam

tamen ex quæstu habet, plus habitura eſt, quam quantum dimoatæ perdendum eſt. Tantum in iſtam diues amator effudit, vt poſt pœnam quoque expediat fuiſſe adulteram. Quæ præceperim vxori proficiſcens, ſcio: cetera, quemadmodum adoleſcens, formoſus, diues, ignotus, in viciniam formoſæ, & in abſentia viri nimium liberæ mulieris commigrauerit, quemadmodum aſſidua ſocietate quotidianæ per diem noctémque libidinis exhauſtis viribus perierit, interrogate rumorem. Vos interrogo Iudices, quid officii mei fuerit. Poteram ego ſaluo pudore meo nihil de hereditate ſuſpicari, in qua etiamnum auctor ab vxore dictus ſum? Veni, nihil aliud quam vt fortunam meam querar: nam cauſam melius vos noſtis. Tempus eſt, Iudices, de vxore & marito credi, mulierem tam formoſam amari potuiſſe. Pudica fortè ſic amari, ne ſollicitaretur, potuit. Neque eſt quod dicar, Non in meo iſtud arbitrio poſitum. Erratis vos Iudices, ſi vnum ad ſollicitandam matronam putatis irritamentum, ſpem corrumpendi quamuis facilem, quamuis amabilem ſexum. Si tantum in formoſa ſperari poteſt quantum placere poteſt, omnes formoſæ in ſe vniuerſos populos conuerterent. Matrona quæ ſe aduerſus ſollicitantes auiam volet, prodeat in tantum ornata, ne immunda ſit: habeat comites eius ætatis, qui impudicos, ſi nihil aliud, verecundia annorum remoueant: ferat iacentes in terram oculos: aduerſus officioſum ſalutatorem inhumana potius quam inuerecunda ſit: etiam in neceſſariam reſalutandi vicem multo rubore confuſa. longe ante impudicitiam neget ore, quàm verbo, in hac ſeruandæ integritatis cuſtodia, nulla libido irrumpet. Prodite mihi fronte in omne lenocinium compoſita, paulo obſcænius quam poſita veſte nudæ, exquiſito in omnes facetias ſermone, tantum non vltro blandientes, vt quiſquis viderit, non metuat accedere. Deinde miramini, ſi cum tot argumentis pudicitiam proſcripſerit, cultu, inceſſu, ſermone, facie, aliquis repertus eſt qui incurreret, & reti adulteræ ſe non ſubduceret. Internuntium puto, ſollicitantis ſe, arripi & denudari iuſſit, flagella & vèrbera, & omne genus cruciatus popoſcit, in plagas deterrimi mancipii vix imbecillitatem muliebris manus continuit. Nemo ſic negantem iterum rogat. Cum quo queſta es? apud quem indignata es? Abunde in argumentum pudicitiæ profuturum putas, ſi ſtuprum tantum negaueris, quod plerunque etiam impudiciſſima ſpe vberioris præmii de induſtria ſimulat. Quando de iniuria tua viro ſcripſiſti, & ne in occaſionem ſimilis iniuriæ ſolitudo tua patêret, maturiorem reditum rogaſti? & quam decentius contumeliam penetralium meorum vxoris epiſtola, quam teſtamento ſollicitatoris cognoſcerem? Miſerrimus omnis ſæ-

culi

culi maritus, si contempta ab-
sentia mea, etiam nunc iniu-
riam meam nescirem: si qui
fecerat, tacere voluisset. To-
ties sollicitantem in istam
faciem qua placere poteras,
conuertisti. Non omne orna-
mentum, veluti causam talis
iniuriæ, execrata es? quod pro-
ximum est à promittente, ro-
gata stuprum, tacet. Inspicite
adulteri censum ex eo impu-
ne, si quod adulteris edidit, si
est aliquid quod non erit.
Quid singillatim omnia per-
censeo? quicquid ego nō emi
in mundo tibi miser, vt ma-
ritus: cum omni censu meo
inter munera adulteræ lateo.
Sola mihi heres esto. Quid
ita? habes, inquit: scripsit cau-
sas: quia cum semel appellas-
sem, cum iterum, cum tertio,
non corrupi. O nos nimium
felices, & aureo, quod aiunt,
sæculo natos, si etiam qui im-
pudicas quærunt, pudicas ho-
norant. Omnium bonorum
meorum, omnis pecuniæ meæ
sola heres esto: quia corrum-
pi non potuit, quia tot solli-
citationibus expugnari non
potuit, quia tam fideliter pu-
dicitiam custodiuit. Tace
paulisper nomē actoris: nun-
quid non testamentum viri
credetur? nullam esse in vxore
suspicatur infamiā inter mu-
tuum eius amorem: aut certè
ita creditum. iam morituros
tabellas occupare, si vultis cum
muneribus meis imponere,
elogium ex testamento adul-
teri petendum est. Sola heres
esto: quamuis aliena, quamuis
ignota: tantum, quia pudica,
quia incorrupta est. Quid?
isti tam censorio adultero

non mater est? non soro[r]
propinqua, aut nulla [...]
pudica est? Idcirco s[...]
cum tantis diuitiis pe[...]
nas vrbes in honorem p[...]
tiæ incognitæ perambu[...]
Illic vbi natus est, nulli [...]
dica erat. at illic vbi ne[...]
tus, quia nulla non pro[...]
erat, vacuo testamento [...]
heres per errorem quæs[...]
Ego adulteram arguo, [...]
in matrimonium recep[...]
communis ex illa [...]
precatus sum, qui pu[...]
libentissimè crederent. A[...]
iam ad omnem patie[...]
sæculi mos abiit, vt ad[...]
querimoniam viri vxor [...]
no teste defendatur? A[...]
cules aduersus exter[...]
quidem opiniones spec[...]
mum patrocinium erat [...]
viro placeo. At ego, si [...]
morem inscribendi rec[...]
in conspectu vestro ita [...]
bam: Vxor mea here[...]
quod peregrinante me a[...]
ta est, quod heres ab a[...]
cente alieno ac libi[...]
relicta est, quod tam inf[...]
hereditatem adiit. A d[...]
vos testamentis in con[...]
mitto, vtrum secuturi [...]
quod ab adultero absol[...]
an quod damnatur à vir[...]
gnus pudicitiæ fructu[...]
pudicam credi: & ad[...]
omnes illecebras atque [...]
delinimenta muliebris [...]
nii, est veluti solum ac [...]
mentum, in nullam in[...]
fabulam: nouus fortass[...]
in omnium æstimation[...]
currere: & horrenda [...]
deinde ac varia daturus [...]
rimenta, femina quæ [...]
num pudicitiæ * qui vi[...]

atque curandus est, esse ac videri pudicam. Muliebrium vitiorum fundamentum auaritia est. Quæ potest non timere opinionem adulterii, potest nõ timere adulterium. Ex omni rupe conchylium trahitur, quo vestis cruentetur. Infelices ancillarum greges laborant, vt adultera tenui veste perspicua sit & nihil in corpore vxoris suæ plus maritus, quam quilibet alienus peregrinúsque agnouerit. Frustra æstimabo esse indicia, si tantum qui rogat, comperit pudicam. Omnes te impudicam loquuntur, pudicam tantum vnus, & peregrinus: qui plus laudator quam accusator nocet. Vxorem meam nusquam audiri publicam, nisi in adulteri elogio. Deiice in terram oculos, & aures tuas externorum vocibus claude: Sibi quisque pro te neget. Pudicam ille dixit, ego impudicam. Puto plus creditis ciui, quam peregrino: marito, quam adultero. Ipsum elogiũ corruptoris animo scripsit. Quia pudicam, inquit, comperi, quod nulli præter me contigit.

PARS altera. Formosa est: hoc natura peccauit. Sine viro fuit: hoc maritus peccauit. Appellata est: hoc alius peccauit. Negauit: hoc pudicè. Heres relicta est: hoc feliciter. Hereditatem adiit: hoc consulto fecit.

LIBER TERTIVS.

PROOEMIVM.

QVOSDAM disertissimos agnoui viros, non respondẽtes famæ suæ, cum declamarent in foro maxima omnium admiratione dicentes, simul ad has domesticas exercitationes secesserant, desertos ab ingenio suo. Quod accidere plærisque æquè mihi mirum quàm certum est. Memini itaque me à Seuero Cassio quærere, quid esset cur in declamationibus illi sua non responderet eloquentia. In nullo enim hoc fiebat notabilius. Oratio eius erat valens cultu, ingentibus plena sententiis. Nemo minus passus est aliquid in actione sua otiosum esse. Nulla pars erat, quæ non sua virtute staret. Nihil in quo auditor sine dãno aliud ageret. Omnia intenta & intenta aliquo, aliquid petentia. Nemo magis in sua potestate habuit audientium affectus. Verum est quod de illo dicit *Gallio* noster. Cum diceret, rerum potiebatur: adeo omnes imperata faciebant. Cum ille voluerat, irascebantur. Nemo non illo dicente timebat ne desineret. Non est quod illum ex his quæ

ediđit, æſtimetis. Sunt quidem & hæc quibusdam grata. Verum eloquentia eius longè maior erat quam lectio. Non hoc ea portione illi accidit qua omnibus fere, quibus maiori commendationi eſt audiri quam legi: ſed in illo longe maius diſcrimen eſt. Primum tantundem erat in homine, quantum in ingenio: corporis magnitudo conſpicua, ſuauitas valentiſſimæ vocis. Quamuis hæc inter ſe raro coeant, vt eadem vox & dulcis ſit & ſolida. Pronunciatio quæ hiſtrionem poſſet producere, tamen quæſtionis poſſet videri. Nec tamen illo quicquam magis mirareris, quam quod grauitas quæ deerat vitæ, actioni ſupererat: quamdiu citra iocos ſe continebat, cenſoria oratio erat. Deinde ipſa quæ dicebat, meliora erant quàm quæ ſciebat. Vir enim præſentis animi, & maioris ingenii quàm ſtudii, magis placebat in his quæ inueniebat, quàm in his quæ attulerat. Iam vero iratus commodius dicebat. Ideo diligentiſſimè cauebant homines, ne dicentem interpellarent. Vni illi proderat excuti. melius ſemper fortuna quã cura, de illo merebatur. Nunquam tamen hæc felicitas illi perſuaſit negligentiam. Vno die priuatas plures agebat, & ita vt alteram ante meridiem ageret, alteram poſt meridiem: publicam vero nunquam amplius quam vnam vno die. Nec tamen ſcio, quem reum illi defendere niſi ſe contigerit. Adeo nunquam vllam materiam dicendi, niſi in pe-

riculis ſuis, habuit. Si
mentario nunquam d
hoc commentario co
erat, in quo nudæ res
tur. Et maxima pa
ſcribebatur actio. Illa
quæ falſo dici poterant
tabantur: ſed cum pr
nollet, niſi inſtructus,
ab inſtrumentis recede
tempore coactus dicere
to ſe antecedebat. N
non vtilius erat illi de
quam præparari: ſed m
lum ſuſpiceres, quod d
tiam non relinquebat
illi tam bene temerita
ret. Omnia ergo h
quæ illum vt bene d
ret, inſtruerent: phra
vulgarem nec ſordida
lectam: genus dicendi
miſſum aut languidum
ardens & cogita...
tas, nec vacuas explica
ſed plus ſenſuum quã
borum habentes; dilige
maximum etiam me
ingenii ſubſidium.
non tantum infra ſe, c
clamaret, ſed etiam
multos erat. Itaque r
clamabat, & non niſi
cis coactus. Sed qu
mihi, quare in declam
bus impar eſſet ſibi, h
bat: Quod in me n
pæne omnibus euenit.
quoque ingenia, à quibu
tum abeſſe me ſcio,
plus quam in vno emin
opere? Virgilium illa
tas ingenii, in oratione
reliquit. Ciceronem
quentia ſua in carm
deſtituit. Orationes
ſtii in honorem hiſto
leguntur. Eloquentiſſim

Platonis oratio, quæ pro Socrate scripta est, nec patrono, nec reo digna est. Hoc non ingeniis tantum, sed corporibus videmus accidere: quorum vires non ad omnia, quæ viribus efficiuntur, aptæ sunt. Illi nemo luctando par est: Ille ad tollendam magni ponderis sarcinam præualet: ille quicquid apprehendit non remittit, sed in procliue nitentibus vehiculis, moraturas manus iniicit. Ad animalia venio! alii ad aprum, alii ad ceruom canes faciunt. Equorum nõ omnium, quamuis celerrimi sint, idonea curriculis velocitas est. quidam melius equitem patiuntur, quidam iugum. Et vt ad morbum te meum vocem, Pylades in comœdia, Batyllus in tragœdia, multum a se aberant. Numenio cum velocitas pedum non concedatur tantum, sed obiiciatur, lentiores manus sunt. Quidam cum hoplomachis, quidã cum Threïcibus optimè pugnant. Et quidam sic cum scæna componi copiunt, quomodo alteri est. In ipsa oratione quamuis vna materia sit, tamen ille qui optimè argumentatur, negligentiùs narrat. Ille non tam bene implet, quàm præparat. Passienus noster cum cœpit dicere, secundum principium statim fuga fit, ad epilogum omnes reuertuntur. Media tantum quibus necesse est audiunt. Miraris eundem non æque bene declamare quam causas agere? Aiunt eundem non tam bene suasorias, quam iudiciales controuersias dicere. *Silo Pompeius* sedens, cum facundus & litteratus & disertus haberetur, si à proclamante dimitteret, declamabat tam male, vt videar bellè optasse cum dixi: Nunquam surgas. Magna & varia res est eloquentia: nec adhuc vlli sic indulsit, vt tota contingeret. satis felix est qui in aliquam eius partem est receptus. Ego tamen & propriam causam, videor posse reddere: assueui non auditorem spectare, sed iudicem: assueui non mihi respondere, sed aduersario. Non minus deuito superuacua dicere, quàm contraria. In scholastica quid non superuacuum est, cum ipsa superuacua sit? Indicabo tibi affectum meum. cum in foro dico, aliquid ago: cum declamo, id quod bellissimè Censorius aiebat, de his qui honores in municipiis ambitiosè peterent, videor mihi in somnis laborare. Deinde res ipsa diuersa est tota. Aliud est pugnare: aliud ventilare. Hoc ita semper arbitratum est, scholam quasi ludum esse, forum harenam. Et ideo ille in foro primum dicturus, tiro dictus est. Agedum istos declamatores produc in senatum, in forum. cum loco mutabatur, velut in assueta classe, & dilecta vmbra corpora sub dio stare non possunt. Non imbrem ferre, non solẽ sciunt: vix se inueniunt. Assueuerunt enim suo arbitrio diserti esse. Non est quod oratorem in hac puerili exercitatione spectes. Quid si velis gubernatorem in piscina æstimare? Diligentissimè tibi me excusarem, tanquam huic rei

rei non essem natus: nisi scirem & Pollionem Asinium,& Messallam Coruinum,& Passienum, qui nunc primo loco stat, minus bene videri, quam Cæstium, aut Latronem. Vtrum ergo putas hoc dicentium vitium esse, an audientium? Non illi peius dicunt, sed hi corruptius iudicant. Pueri fere,aut iuuenes,scholas frequentant. Hi non tantum disertissimis viris, quos paulo ante retuli, sed etiam Ciceroni Cæstium suum præferrent: nisi lapides timerent. Quo tamen vno modo possunt,præferunt. Huius enim declamationes ediscunt: illius orationes non legunt; nisi eas quibus *Cæstius* rescripsit. Memini me intrare scholas, cum recitaturus esset in Milonem *Cæstius*: ex consuetudine sua miratus, dicebat: Si Thrax essem, Fusius essem : si Pantomimus essem, Pantillus essem : si eques,Melisson. Non continui bilem,exclamaui: Et si cloaca esses,magna esses. Risus omnium ingens. scholastici intueri me, quis essem qui tam crassas ceruices haberem. *Cæstius* Ciceroni responsurus, mihi quid responderet, non inuenit,sed negauit se executurum, nisi exirem de domo. Ego negaui me de balneo publico exiturum , nisi lotus essem.Deinde libuit Ciceroni de Cæstio in foro satisfacere. subinde nactus eum, in ius ad

prætorem voco
tum volebam ,
iudiciorúmque e
stulaui.vt præt
reciperet lege i
ficii. Tanta
tio fuit,vt adu
teret. Dein
prætorem edux
postulaui. I
torem vrbanum
petebam.interu
micis,qui ad h
concurrerant,
dixi molestum
non futurum,si
tiorem esse Ci
se. verum nec
vel ioco, vel
tuit. Hanc, ind
lam retuli, vt
mationibus in
genus hominu
parari illis vol
mihi maiore o
su minore.
obtineri solet,
illud obtineri
velim,aliis qu
simis audienti
ciebat. Eiu
nes inæquales
quæ eminebant
declamatione
qualem eam f
positio aspera,
compositionem
uæ. Iniquum
his eum æstima
subtexam: non
optimè dixit, f
teneo.

Luxuriosus à sodalibus excaecatus: Controuersia I.

LEX. Caecus de publico mille denarios accipiat. *Thema.* Decem adolescentes, cum bona sua contriuissent, sortiti sunt, vt cuius nomen exisset, ex pacto excaecaretur, & acciperet mille denarios. Exiit sors cuiusdam. Excaecatus est. petiit mille denarios: negantur.

CONTRA excaecatum. Hi sunt oculi, quos extimuistis mariti. O legem, si excaecat homines, abrogandam. Nulli dat mille denarios, nisi qui inuitus accipit. Dic nunc, miser homo; cum excaecareris, non dixisti. Respub. debilitatem consolatur, non emit. Consumptis patrimoniis mēbra conferunt. Vtilius est Reip. vnum caecum repelli, quàm nouem fieri. Non solus à nobis petit alimenta, sed primus. Alam eum qui propter debilitatem alitur: non alam qui propter alimenta debilitatus. Sic fit, vbi homines maiorem partem vitae in tenebris ita agunt, vt nouissime solem quasi superuacuum fastidiant.

PARS altera. Illis nouem nihil daturus est: nulli non fauorabilis erit, si eos à quibus excaecatus est, deceperit. Circumuentus adolescens ab illis nouem veteranis consumptoribus; Solus, inquit, nouem cogentibus resistere non potui. Omnia ex composito facta sunt. Vnus mentionem intulit, omnes approbauerunt. Electus est qui sortiretur: Sors huius quae exiret prima, subiecta est. Cum repugnaret, excaecatus est. Si circumuentus est, inquit, iniuriam persequatur: de vi agat, talionē petat. Videbimus. primum est, vt habeat vnde viuat.

Parricida aequis sententiis absolutus: Controuersia II.

THEMA. Quidam filium accusauit parricidii. AEquis sentētiis absolutum abdicat.

CONTRA filium. Minus est iam quod rogo. non peto vt me à parricida vindicetis, sed vt sedaretis. Parricidam non accuso, sed fugio. An iste accusatori parcet, qui patri non pepercit? Igitur nihil medium est inter testamentum & culeum? Non est absolutus parricida, sed dubiis sentētiis. Vt absolueris, multis tibi sententiis opus est: vt damneris, vna. non absoluerunt reum, sed saeculo pepercerūt. Miraris in hac ciuitate misericordiā, in qua lex absolutionem dat paribus tabulis? Quaeris quam multis nō placeas? si vnum adiecero, parricida es. Absolutionem legi, non innocentiae debes. Absolutus, inquit, sum. Nō abdico te, propter parricidiū, sed propter alia vitia, quae te fece-

fecerunt tam credibilem parricidam.

PARS altera. Mani-

festus est
vt dicat se
oppressum

Abdicandus quia fratrem abdicat
Controuersia II.

LEx. Cum filio triceuario pater patrimonium diuidat. *Thema.* Quidam habuit filium frugi, & luxuriosum: Abdicat luxuriosum. Frugi peregrè profectus est. Captus est à piratis: scripsit de redemptione patri. Patre cessante luxuriosus præuenit, & redemit. Rediit frugi. Adoptauit fratrem suum. Abdicatur.

PRO fratrem adoptante. Non est quod quisquam me laudet. Prior frater fecit inter nos pietatis exemplum. Vnà nauigauit, vnà periclitatus est, vnà omnes em ensus est terras. Non reliquit me, tandem ad paternam domum reduxit. Non est quod excusatione ætatis vtaris: Potes nauigare. Vtrique gratias agere debes. Frater me isti reduxit: ego isti fratrem. Si tanquam inertem abdicasti, nauigauit: si tanquam impium, suos redemit. Non potest eripi filio, quod lege accepit. Quomodo enim pater potest eripere, quod non potest dare?

PARS
est abdic
vno alte
vterque
mur-mec
quod in
fis fieri
ipso corp
tare ad
quem le
monio e
minister
mittit,u
aliqua æ
desinat?
filio ado
enim qu
in manu
ipse in a
modo fie
stas vita
trem fit
Si bene
pro filio
ego non
fuit.
parebat.
rius reli
stulerat.
lus, sene
monium
absumpf

Seruatus à filio: Controuer

LEx. Seruatus côtra seruatorem ne quam habeat actionem. *Thema.* Seruatus à filio cum

abdicat.
CONT
perire,
Seruatu

ſum. Redde me hoſti. Captiuis loqui licet. Quo iam tantopere beneficia vitæ iactat? Audite quis prior dederit. Si quis me hoſti reddiderit, ſeruatorem vocabo. An vos abdicationem putatis actionem? etiam ſi actio eſt, lex quæ de ſeruato loquitur, ad perſonas tantum, extraneas pertinet: Ad filium, & ad patrem non magis, quàm ad ſeruum & dominum, libertum & patronum. Vt à patria poteſtate diſcedas, & ad æſtimationem beneficii venias, qui dat vitam, ſi prior accepit, non obligat, ſed reddit. Proceſſi in aciem, in exemplum filio meo. Vicit me non hoſtis, ſed ætas. Seruauit me, quem ſæpe ſeruaueram. Reditiuum me ſenem meretrix vocat. Paraſitorum incantium materia ſum. Omnibus iſtis tanquam ſeruatoribus tacere iubeor. Fili, ſi viuere mihi non licet, cur perire non licuit? Ego, inquit, te protexi. Ita tu adoleſcens in acie non ante patrem ſtetiſti? Audite filii mei gloriam. Parricidium non fecit: cum poſſet ſeruare, ſeruauit.

PARS altera. Hic me genuit: hic mihi ſpiritum, hic mihi has manus, quibus ſeruaretur, dedit.

Pater raptam continens: Controuerſia V.

LEX. Rapta, raptoris aut mortem aut indotatas nuptias optet. *Thema.* Raptor poſtulat vt rapta ducatur: pater non vult.

CONTRA raptorem. Iſte raptor eſt, ego in ius abducor. Non eſt enim tam facile homini probo occidere, quàm perdito mori. Communis, inquit, lex eſt. dii faciant, ne cogas me experiri an tota mea iſta ſit. Quando ergo, inquit, optabis? Huc tempore non poſſum. Curo vulnera. Familiam reficio. Expugnatam domum lugeo: ereptam virginitatem conſolor. Minantem ſibi ipſi cuſtodio. Quando optabis? Cùm rapta voluerit, non cùm raptor. Quando optabis? Cum tu non voles. Quando, inquit, optabis? paro me optioni. Confirmo animum. Non eſt facile hominem occidere: premo internum gemitus meus, & introrſus erumpentes lacrimas ago. Scio quid futurum ſit. Vultus te meus decipit. Stulte, quenquam morari putas nuptias filiæ ſuæ? in ſecurim incurris, & carnificem vltrò vocas. Cum rogare debeas, conuicium facis. Nemo vindicare ſe cogitur.

PARS altera. Nihil eſt miſerius, quam incertum inter vitam mortémque deſtitui. Iam beneficium erit, etiam ſi mortem optauerit. In amorem filiæ illius incidi. Appellare de nuptiis debui patrem feci. Sed videre quam etiam in lege lentus ſit. Raptor vitam alieni arbitrii habet, libertatem ſui. Lex communis eſt. Habet hic raptor quod timeat, habet & quod

quod fpectare poffit. In lege, inquit, nõ eft fcriptum quando: immo ftatim. Quoties tempus non adiicitur, præfens intelligitur. Tam longum

tibi ius in caput ciui
permittitur. Crudel
quam mori, fen per
mortem.

Domus cum tyranno incenfa. Controuerfia VI.

ACTIO. Damni illati fitactio. *Thema.* Quidam tyrannum ex arce fugientem cum perfequeretur, in priuatam domum compulit. Incendit domum. Tyrannus cum domo conflagrauit. Præmio accepto, agit cum illo dominus damni.

PARS prima. Pro tyrannicida. Cur non exclufifti? Quare recepifti? quare nullam aliam domum tyrannus petiit? Nemo non venienti domum claufit. Aditum in domum non habui, qui in arcem habui. Non gaudes te aliquid impendiffe publicæ libertati? Hic eft in cuius domo tyrannus occifus eft. Tanquam tyrannicida, monftraris. Redde, inquit, domum. Ita viuo tyranno non perdideras, tyranni amicus, tyranni fatelles: certè, quod negare nõ potes, hofpes. Diu expectaui

an eiiceretur tyrannus.
lius potes accufare aut
tam familiaris tyrann
fti, vt illi maxime tua
ret domus, qua illum
fti: aut tyrannum, qu
damnum dedit, quod i
domum confugit. Aut,
pa te liberem, facilius
accufare fortunam, quæ
num potiffimum ad
tulit.

PARS altera. Eius
effe damnum, cuius e
mium. Non eft iniquum
rei tibi iniuriam im
cuius fructum percepif
elegit domum tyrann
enim hoc illi vacabat;
eam quam potuit, irr
Cum ego in ea non effe
ctus hic occafionem n
intrare noluit: fed tyr
dium elegit, dubium, l
periculofum vrbi: acce
mium maius fine dubi
fit damnum: farcire de

Venenum datum filio furenti. Controuerfia VII

THEMA. Filio furenti, & fua membra lanianti, pater venenum dedit. Accufatur ab vxore malæ tractationis.

CONTRA maritum. Non mirum eft quare viuat quæ filiũ perdidit: Viuit qui occidit.

PARS altera. Quem quoti-

die perdebam, aliquand
li. Falleris mifera m
orbitatis tuæ tempore
perdidifti filium nu
extulifti.

COLOR. Alfius
hanc fententiam dixi
fui & alimentum era
maum. Hunc Caftiu

corruptè dixisset, obiurgans Apparet, inquit, te poetas studiosè legere. Ille sensus est eius, qui hoc sæculum amatoriis non artibus tantum, sed sententiis impleuit. Ouidius enim in libris Metamorphoseon dicit:

Ipse suos artus lacero diuellere morsu
Cœpit, & infelix minuendo corpus alebat.

Olynthius pater reus concursus. Controuersia VIII.

LEX. Qui cœtum & concursum fecerit, capitale sit. *Thema.* Victa Olyntho, cum filio adolescẽte Olynthius senex Athenas venit, Athenienses omnibus ciuitatem Olynthiis decreuerunt. Inuitatus ad cœnam ab adolescente luxurioso, cum filio venit. Ibi cum de stupro filii mentio esset, pater profugit. Filius retentus est. Pater flere ante domum cœpit: incẽsa est domus. Decem adolescẽtes perierunt, & filius Olynthii. Accusatur pater, quod cœtum concursumque fecerit.

PRO reo concursus. Misero si flere non licet, magis flendum est. Imperari dolori silentium non potest. Fuerunt ex populo qui dicerent, Hic meum filium, hic meam corrupit vxorem. Suam quisque illò & ignem attulit, & dolorem. Timeo fili, ne dum te quæro, in ossa alicuius raptoris incidam. Vbi Athenarum fides? Vbi hospitales inuicem dextræ? Capti, inquam, fili, sumus Duos licet, fugiamus: sed tanquam à Philippo. Pariter apud Philippum certè viri fuimus. Lacrimæ meæ vocantur in crimen, quasi ex quo Olynthus capta est, flere desierim. Tantus scilicet sum, vt ea ciuitate populum concitare potuerim, in qua filium seruare non potui. Non quoties conuenerunt in aliquẽ locum plures, cœtus & concursus est: sed quoties conuocati, quoties parati, quasi ad ducem suum concurrerunt. Non si vna victima coit, aut si transeuntium paucorum numerus affluxit, sed vbi totus, aut ex parte magna populus, vbi diuisa est in partes ciuitas. Cœtus, multitudinis magnæ nomen est coẽuntis ex consensu quodam. At illic initio pauci fuerunt. Deinde reliqui non ad me conuenerunt, sed ad incendium: quod tamen populus maluit spectare, quam extinguere. Lex non cum punit propter quem cœtus factus est, sed eum à quo cœtus factus est. Non mihi tanti vltio fuit, vt amittere filium vellem: & tentaui populum rogare, nec potui.

PARS altera. Quid cœtu opus est? Sunt scriptæ ad vindictam iniuriarum omnium leges. Mota semel multitudo modum non seruat. Ardere illo incendio ciuitas potuit.

Crux serui venenum ægro domino negantis:
Controuersia IX.

THEMA. AEger dominus petiit à seruo vt sibi venenum daret. Non dedit. Cauit testamento vt ab heredibus crucifigeretur. Appellat seruus tribunos.

PRO seruo. Lex Cornelia te appello. Ecce heres iubet quod tu vetas. Ne quis illum domino displicuisse putet, tunc huic parari crucem iussit, cum sibi venenum. Plura serui crimina confitemur. intempestiuas potiones, inutiles cibos, desideranti negauit. Quid enim voluit, qui venenum petiit? Maluit crucem pati, quam mereri. Si vincitur, periturus est: si vincit, seruiturus est ei à quo in crucem petitur. Ex altera parte lex est, ex altera testamentum. Crux vtriusque. Furiosus seruum sine causa occidere voluit. Quæritis insaniæ argumentum? & se ipse voluit occidere. Seruo, inquit, tribuni num possunt succurrere? Seruum natum, regem habuimus. Seruo indice, patefacta est Bruti liberorum cum Tarquiniis coniuratio.

Ergo nihil interest, v
domino aliquis dederi
gauerit? Etiam vbi ren
est mori, scelus est o
Tam citò vos de vita
seruum desperare vult
heredem? Mortem si
cium putas, quid roga
beneficium, quid mina
nenum quisquam obi
datum? Finem vllu
tribuniciæ potestati
P.R. vt ipse plurimu
valere plus quam se
Venenum habere sc
tam magnum, quàm d
occidere.

PARS altera. Mor
elegit huic ministerio
simum seruum, audac
festum sibi. Ille n
consuluit domini,
debat insanabili mor
cere, sed tormenta
Seruus herilis imp
censor est, sed ministe
tur de iure testame
quorum interiit omn
stas, si viui neglexerin
ria mortuorum. T
ferêt vt fur præferatu
no? Non morieris do
bitrio, morietur domi

LI

LIBER QVARTVS.

PROOEMIVM.

QVOD munerarii solent facere ad expectationem populi detinendam, noua paria per omnes dies dispensant, vt sit quod populum & delectet & reuocet, hoc ego facio: non semel omnes produco, aliquid noui semper habeat libellus: vt non tantum sententiarum vos, sed etiam auctorum nouitate sollicitet. Acrior est cupiditas ignota cognoscendi, quàm nota repetendi. Hoc in histrionibus, in gladiatoribus, de quibus modo aliquid fama promisit, in omnibus denique rebus videmus accidere. Ad noua omnes concurrunt, ad noua conueniunt. Non tamen expectationem vestram macerabo, singulos producendo: liberaliter hodie & plena manu faciam. Pollio Asinius nunquam admissa multitudine declamauit: nec illi ambitio in studio defuit. Primus enim omnium Romanorum aduocatis hominibus scripta sua recitauit. Et inde est quod Labienus, homo mentis quàm linguæ amarioris, dixit: Ille triumphalis senex ἐπιδείξεις suas nunquam populo commisit. Siue quia parum in illis habuerit fiduciæ, siue (quod magis crediderim) tantus orator inferius id opus ingenio suo duxerit. exerceri quidem illo volebat, gloriari fastidiebat. Audiui autem illum & viridem, & postea iam senem cum Marcello AEserníno nepote suo, quasi præciperet. Audiebat illum dicentem: & primum quidem disputabat de illa parte quam Marcellus dixerat: prætermissa ostendebat, tacita leuiter implebat, vitiosa coarguebat. Deinde dicebat partem contrariam. Floridior erat aliquanto in declamando, quàm in agendo. Illud strictum eius & asperum, & nimis iratum in dicendo iudicium, adeo cessabat, vt in multis illi venia opus esset, quæ ab ipso vix impetrabatur. Marcellus, quamuis puer, iam tantæ indolis erat, vt Pollio ad illum pertinere successionem eloquentiæ suæ crederet, cum filium Asinium Gallum relinqueret magnum oratorem: nisi illum (quod semper euenit) magnitudo patrís nō produceret, sed obrueret. Memini intra quartum diem quàm Aterium filium amiserat, declamare eum nobis: sed tanto vehementius quàm vnquam: vt appareret, hominis naturam contumacem cum fortuna sua rixari. Nec quicquam ex ordine vitæ solito remisit. Itaq. cùm mortuo in Lycia Cæsare per codicillos questus esset diuus Augustus, vt erat mos illi clementissimo viro, non ciuiliter tantùm, sed etiam familiariter, quòd in tam magno & recenti luctu suo ho-

 mo

mo carissimus sibi, pleno conuiuio cœnasset, rescripsit Pollio, Eo cœnaui quo Aterium filium amisi. Quis exigeret maiorem ab amico dolorem, quam à patre? O magnos viros, qui fortunæ succumbere nesciunt, & aduersas res suæ virtutis experimenta faciunt! Declamauit Pollio Asinius intra quartum diem quàm filium amiserat. Præconium illud ingentis animi fuit, malis suis insultantis. At contrà Aterium scio tam imbecillo animo mortes filiorum tulisse, vt non tantum recenti dolori cederet, sed veteris quoque & obliterati memoriam sustinere non posset. Memini cum diceret controuersiam de illo qui à sepulcris trium filiorum abstractus iniuriarum agit, mediam dictionem fletu eius interrumpi: deinde tanto maiore impetu dixit, tanto miserabilius: vt appareret quam magna interim pars esset ingenij, dolor. Declamabat Aterius admisso populo ex tempore: solus omnium Romanorum, quos meo tempore cognoui, in Latinam linguam transtulit Græcam facilitatem. Tanta illi erat velocitas orationis, vt vitium fieret. Itaque diuus Augustus optime dixit: Aterius noster sufflaminandus est. Adeo non currere, sed decurrere videbatur: nec verborum tantùm illi copia, sed etiam rerum erat: quoties velles eandem rem, & quamdiu velles, diceret: aliis toties figuris, aliis tractationibus; ita vt nec regi posset, nec consumi. Regi autem ab

scipso non poterat. alio
libertum, habebat, cui &
bat, & sic ibat, qunmodo
aut concitauerat eum au
frænauerat. Iubebat
transire, cum aliquandiu
cum dixerat: transibat. in
re iubebat: eodem loco
manebat. iubebat epilogu
cere: dicebat. Habebat i
potestate ingenium, in a
modum. Diuidere contro
siam putabat ad rem per
re, si illum interrogares:
putabat, si audires. Is ill
ordo, quem impetus ded
Ac non dirigebat se ad d
matoriam legem, nec v
custodiebat. Quædam
scholæ iam quasi obsolet
fugiunt: nec si qua sordi
sunt, aut ex quotidian
repetita, possunt pati. Il
hnc scholasticis morem
bat, ne verbis calcaris &
soletis vteretur. Sed qua
antiqua, & à Cicerone di
ceteris deinde desita
bat, quæ nec ille quidem
tionis citatissimæ cursus
terat abscondere. Adeo
quid insolitum est, etia
turba notabile est. Ho
empto nemo erat schola
nec aptior, nec sublimio
dum nihil vult nisi culi
splendide dicere, sæpe in
bat in ea quæ derisum eff
non possent. Memin
lum (cum libertinum
defenderet, cui obiciel
quod patroni concubinus
set) dixisset In pudicit
ingenuo crimen est, in
necessitas, in liberto offic
Res in iocos abiit: Non
mihi officium, & Multum
& hic in officiis versatur

co

ro impudici & obscæni, aliquamdiu Officiosi vocitati sunt. Memini & illam contradictionem sic ab illo positam, magnam materiam Pollionis Asinii, & tunc Cassii Seueri iocis præbuisse. At, inquit, inter pueriles condiscipulorum sinus lasciua manu obscæna lusisti: & plæraque huius generis illi obiiciebantur. Multa erant quæ reprehenderes, multa quæ suspiceres, cum torrentis more magnus quidem, sed turbidus flueret. Redimebat tamen vitia virtutibus: & plus habebat quod laudares, quam quod ignosceres: sicuti in ea in qua fecit declamatione.

Pater à sepulcro à luxurioso raptus. Controuersia I.

THEMA. Quidam amissis tribus liberis, cùm assideret sepulcro, à luxurioso adolescente in vicinos hortos deductus est, & detonsus. Coactus conuiuio interesse, mutata veste, dimissus iniuriarum agit.

PRO patre. Nunquam lacrimæ opprimuntur imperio, sed etiam irritantur. Nulla flendi maior est causa, quam flere non posse. Rapuit me, qualem in conuiuio puderet venisse: dimisit, qualem ad sepulcrum redire puderet. Credo mirari aliquem, quod in forum amissis modo liberis, veniam. At ego iam in conuiuio fui. Quousque, inquit, flebis? Est quædam in ipsis malis miserorum voluptas, & omnis aduersa fortuna habet in querelis leuamentum. Ibi me flere prohibes, vbi crudeliter ipse non fleres. Cum miserrimum sit flere, quam infelix sum, cui ne hoc quidem licet. Vidi ebriorum sitim, & vomentium famem. Quis est iste, qui supra lugentem patrem censuram lugendi postulat? proiectus in omnia gulæ libidinisque flagitia, omnibus denotandus censoribus, sæculo præcepta componit. Scit quantum super amissis tribus filiis patri flendum sit: cui si viueret pater, fleret. Senex, orbus, infelix, hoc tãtum inter miserias solatium capio; quòd miserior esse non possum. Cineres meorum in sepulcro video. Magnum solatium est, appellare sæpius nomina filiorum, non responsura. Hic mihi viuendum est: nec de nuptiis nec de liberis cogitandum. Dirum omen occurrit: cogit flere, qui non finit. In illo conuiuio morari, etiã felicis patris esset iniuria.

PARS altera. Questus sui pridem de inhumanitate eorum qui illum propinquitate contingerent. Nemo amicus, nemo, inquit, propinquus est. Sed melius, vt video, illius rabiem nouerant. Festo die sodales amicique ineunt: quorum vous, Quid hunc miserum sic perire patimur? Nemo sibi ipsi finem flendi fecit: Pudet illos desinere: cogi volunt. Consolarer te diutius, nisi iam & accusare posses.

Metellus cæcatus: Controuersia I I

LEX. Sacerdos integer sit. *Thema.* Metellus pontifex, cum arderet Vestæ templum, dum Palladium rapit, oculos perdit. Sacerdotium illi negatur.

PRO Metello. Vesta mater, fortasse nullum sacerdotem haberes, nisi Metellum habuisses. Sacrorum causam ago, non Metelli. Plus eorum interest, ne Metellum sacerdotem; quam Metelli, ne sacerdotium perdat. Non erat tantus Metellus, cum illi sacerdotium dedimus. Ciuitas sollicita pendebat. Duo periclitabantur, quibus nihil populus habebat pretiosius, sacra & Metellus. O faciendum sacerdotem, nisi esset! Lex integrum ad animum refert, non ad corpus. Lex æstimari hoc voluit, tunc cum quis peteret, non cum haberet sacerdotium.

Habes Vesta duple
tui meritum: fer
nec vidit.

EXTRA contro
lio: Ante hoc, si
esset, non abstulis
cæcus factus est, v

PARS altera. S
integri corporis,
omnis res vitand
in victimis nota
magis in sacerdo
sacerdotium magi
da est debilitas. N
ira deorum debil
dos. Apparet n
pitios deos sacer
ne seruari quidem

COLOR. H
Gallio non probab
cum honore Met
contra Metellu
ita, vt rogetur
bus officio pontifi
consulere.

Patre exule filia rapta: Controuersia I

LEX. Imprudentis cædis damnatus, quinquennio exulet. *Altera.* Rapta raptoris aut mortem aut indotatas nuptias optet. *Thema.* Cum quidam haberet filiam & filium, imprudentis cædis damnatus, in exilium abiit. Filia eius rapta est. Raptor ad patrem puellæ se contulit. Impetrauit ab illo, vt iuberet filiam nuptias optare: & epistolam daret ad filium. Fratre auctore, mortem optauit puella. Pater rediit;
lium.

CONTRA filiu
me excusabo Re
abstuli? Neutru
In altero me fort
in altero filius.
fratri paruit: F
tri. Per huma
errores. Agnoui
Potes, inquit, o
dere quam non
nem occidere. Sc
debere Reipublic
erit tamen, quo

tes occidimus: prudentes seruauimus. Aliquem in exilio infra fortunam meam vidi.

PARS altera. Irrupit contumeliosè, tanquam in exulis domum. Peruenit ad patrem, non pepercit eius dolori. At ego querebar, quod absenti fecit iniuriam. Non possum ob hoc abdicari, quod lege factum est. Non potuisti pater de iniuria iudicare, quam non noueras. Multa nobis extorquentur, quæ nolumus scribere: & tu in ea fortuna eras, in qua posses iniuriam accipere: & ille is erat, qui etiam in patria posset iniuriam facere. Quia sciebat malam causam suam, egit apud illum qui eam non nouerat. Rediit superbus, iubebat, & nos optare nuptias cogebat. Videbatur sic & illic coegisse. Aliquid tamen epistolis cōsecutus est. Nemo vnquam tardius periit. Collegit ingentem numerum perditorum. Expugnauit domum. Vexauit puellam. Hoc tibi raptor non narrauerat.

COLOR. *Latro* aiebat, semper inuisum esse, qui reum alium pro se subiiceret. Non oportet hoc deriuari factum in sororis voluntatem. Qui defendit, inquit, crimen, auditur tanquam reus: qui transfert, tanquam accusator. Malo autem loco est, qui habet rei fortunam, accusatoris inuidiam. *Asinius Pollio* dicebat, colorem in narratione ostendendum, in argumentis exequendum. Imprudenter eos facere, qui in narratione omnia instrumenta coloris consumerent. Nam & plus eos ponere, quàm narratio desideraret, & minus quàm probatio.

Armis sepulcri victor: Controuersia IV.

LEX. Sepulcri violati sit actio. *Thema.* Bellum cum esset in quadam ciuitate, vir fortis in acie amissis armis, de sepulcro viri fortis arma sustulit. Fortiter pugnauit, & reposuit. Præmio accepto, accusatur sepulcri violati.

PRO viro forti. Arma vix contigeram, secuta sunt. Hæc si sumo, arma sunt: si relinquo, spolia. Vidisses iam verè violari sepulcrum, si illò venisset hostis. Vterque quod alteri deerat, commodauimus: Ille viro arma, ego armis virum. Resp. multum consecuta est. Vir fortis nihil perdidit. Necessitas est, quæ nauigia iactu exonerat. Necessitas est, quæ ruinis incendia opprimit. Necessitas est lex temporis. Quicquid fit non legitimè pro legibus, melius est. Pro ipso sepulcro actum est, in quo notiora sunt arma iterum victricia. Pro Republica plerunque templa nudantur, & in vsum stipendii dona conflamus.

PARS altera. Reum habemus, in prœlio inertem, in fuga audacem, in vtroq. turpem, non minus patrocinio, quàm crimine. Arma sua perdidit.

didit. Hoc excusari non poterat, nisi rapuisset aliena. Rapuit aliena. Hoc excusari non poterat, nisi & sua perdidisset. Arma victricia, arma consecrata diis manibus, arma quæ te quoque fecerunt virum fortem. Reposui, inquit, arma. Gloriatur, quod non & illa perdiderit. Non teneor lege, quia reposui. Tam teneris her-

cle, quam qui vulne
quem, licet vulnus
quam qui surripui
licet deprehensus
Non est hoc illi cri
ter virtutem donaui
gratiam virtuti
præmium consecut
quos nos esse conuer
virum fortem hon
alterum vindicemu

Priuignus medicus. Controuersia V.

THEMA. Abdicauit quidam filium. Abdicatus medicinæ studuit. Cum pater ægrotaret, & medici negarent posse sanari, sanauit. Reductus est patri: ægrotare nouerca cœpit. Desperauerunt medici. Rogat pater filium vt curet nouercam. Nolentem abdicat.

PRO filio medico. Quo pacto istud euenit, vt abdicatione mea pater ægrotaret, reditu nouerca? Pietati cessere morbi, medicinam relinquo. Multum laboris, multum vigiliarum. Adiice huc, quod qui sanantur, ingrati sunt: & medicus possum decipi, & non possum priuignus excusari. Eundem, inquit, medici morbum esse dicunt: nempe illi qui negauerunt te posse sanari. Ego verò cedo domo, si fateris illam sic posse sanari. Timeo fortunam. Imputabitur mihi, si quid acciderit. Ecce tu me non posse non credis. Omnes medici negant, & nunc diligentiores fuerunt, quia in te decepti sunt. Non sum tantæ scientiæ, quantæ videor. Magnis præceptoribus

opus est. Ego
studui. Quæris
te sanauerim? Non
cus, sed filius profu
siderio laberabas. G
erat; quicquid me
acceperas. Vt prim
ui, recreatus es.
te curandum esset
Hæc non eodem mo
rat. . Multa sunt
sexus, ætas, animus
magis ægris prodest
eo curari à quo vol
merariis remedii
morbi curantur, q
non audeo in nouer

NON. oporte
centem quicquam
succensere, alioqui
gaudet. Ferendu
lescens, si se excusat
vlciscitur.

PARS altera. I
est. flendum est. i
conseruasti. Hostis
vulnus sanauit quo
ob hoc maxime, quia
nare non poterat.
posse sanari. Nem
pit: nemo enim v
curationem præriper

POLLIO dicebat, iudex putat licere, quod et patres & filios id solum oportet.

Indiscreti filius & priuignus. Controuersia VI.

THEMA. Quidam mortua vxore, quæ in partu perierat, duxit aliam: puerum rus misit. Ex illa subinde sustulit filium. Vtrunque puerum ruri educauit. Post longum tempus redierunt similes. Quærenti matri vter eius esset, non indicat. Accusatur ab ea malæ tractationis.

PRO marito. Quid petis pueri? securi estote. Non minimæ iam lites sunt, & nondum indicaui. Qualis eris nouerca, quæ sic fieri cupis? Alter tuus est, alter tui frater est: & si per te licuit, neuter priuignus erit. Dum alterius vis esse mater, vtriusque es nouerca. Si coëgeris, mentiar. Non mater, sed nouerca decipieris. Hos ipsa noluit natura distingui. Indicarem, nisi tã pertinaciter quæreres. Hic tuus est. Quid alterum nouercalibus oculis intueris? Ille tuus est. Vni tibi contigit vt habeas priuignum & non sis nouerca.

PARS altera. Filius huius rus ablegatus à patre, & educatus est sic, vt ignotus esse posset & matri. Tibi rediit vterque filius, huic vterque priuignus. Eo crudelius filio caret, quo propius accessit. Times huius iniquitatem: cum iniquius ipse magis ames eum, cui alterius vis donare matrem, quam cui non vis reddere suam.

COLOR. Quod ad colorem pertinet viri, *Hispo Romanus*, & *Silo Pompeius* hoc vsi sunt: Nescio, & ideo non indico tibi. Quidam miscuerunt etiã, & vtroque vsi, dixerunt: Nescio, & si scirem, non indicarem tibi. Quod *Latro* & *Cestius*: sed *Asinius Pollio* neutrum colorem probabat. Si dicit, inquit, Nescio: nulli fidem facit. Vxor ipsa non quæreret ab eo, nisi ille scire posset. Dici contra virum potest, Quære à nutrice & pædagogo. Verisimile non est, neminem domi esse qui sciat. Ille autem mixtus color vtrumque corrumpit, & ignorantis fidem, & non indicantis fiduciam. Nam cum dicit, Etiamsi scirem, non indicarem: efficit vt illum iudex scire putet. cum dicit, Nescio: efficit vt videatur indicare debere, si sciat. Hoc autem ipse colore vsus est, quem aiebat simplicissimum: Scio, sed non indico: quia pueris hoc vtile est, & tuo filio. Magis amaturus sum eum cui matrem videbitur nõ habere.

Tyrannicida & adulter tyranni Controuersi

LEX. Tyrannicidæ præmium detur.

Thema. In adulterio deprehensus à tyranno, gladium extorsit à tyranno, & occidit eum. Petit præmium. Contradicitur.

CONTRA tyrannicidam. Non fecisset tyrannicidium, nisi illum tyrannus armasset. Cuius adulter non fuit, qui etiam tyranni fuit? Imputat nobis, quod deprehensus in adulterio mori noluit. Tyrannicida noster iure occidi potuit à tyranno. Certamen in pari condicione cōtractum publica fortuna distraxit. Non innocentior vicit, sed fortior. Tulit secum tyrannus gladium. Sic enim occisuri veniunt. Cur solus ad præmium venis? tyrannum certè occidisti cum adultera. Non loricam clypeúmve sumpsit, sed tenuem ac perlucidam vestem: perfusus vnguento intrauit cubiculum, in quo non esse tyrannum diligenter agnouerat. Tyrannicida noster ne tyrannum inueniret, optauit. Ducat tyrannicidam in arcem tyrannus, non vxor: odium, non amor: ascensurus ferat animum, ferat ferrum: eat illò vbi inueniat tyrannum. Omnia honesta opera voluntas inchoat, occasio perficit. Sæpe honorata virtus est, etiam vbi eam fefellit exitus. Scelera quoque, quamuis citra exitum subsederunt, puniuntur. Nec infelix virtus amittit gloriæ titulum: nec gloriam virtuti pit fortuita felicita quam maiorum prudentia tantis tyrannicidium emer iam id libido pro Nouo inauditóque gebant. Tyrann adulterio, tyrannus citia. O cidisti tum, fortuna tyran rannum cadere R volo. Occidat il iratus, misceat vulneribus, qualia rum maritus contul adulteræ osculis ad curris. Nolo ty imitetur, antequan tyrannum. Pop. Ror neno vinci hostem no ditione noluit. Hon bitum tyrannicidiu honorabo fortuitum ctum.

PARS altera. Non inquit, ferrum. Q tyranno profuit quun In eo qui inermis num venit, non min est, sed periculun Non quæras quid i tulerim: tyrannicidi li. Non est gladius n manus mea est, sed mens est, sed consili periculum, sed tyran meum. Adulterium quo effectum est, ne meat adulterium? D arce munita occasio quirens, tentaui ferr taui amicos. Per solam fulsit occasio. I

taui adulterium, vxorem tyranni polluere: ficut nec homicidium, tyrannum occidere. Ferrum in arcem ferre, periculosum erat: inuenire, facile. Si tyrannum, inquam, inuenero obuium, qualibet res telum erit. Certè semper solet secum tyrannus habere ferrum. Gladius inter duos, fortioris est. Quam sollicitus fui adulter, ne non deprehenderer.

Patronus operas remissas repetens:

Controuersia VIII.

LEX. Per vim metúmve gesta, irrita sunto. *Thema.* Bello ciuili patronus victus & proscriptus, ad libertum confugit. Receptus est ab eo, & rogatus vt operas remitteret. Remisit. Consignatin fasta est. Restitutus exigit operas. Contradicitur.

PRO patrono. Patronus à liberto restitutionem peto. Si pacisci tunc à me voluisses operas, spopondissem. Bona bello perdidi, ad restitutionem nudus veni. Nunc libertorum operas desidero. Profer tabulas crudeliores tabulâ Syllanæ proscriptionis. Persequebatur illa, quos vicerat: hæ persecutæ sunt, quos receperant. In illa vitiu fuit, in his perfidia. Denique illa iam desiit, hæ perseuerant. Non mea, inquit, sed aliena vis fuit. AEquè dignus est pœna, qui ipse vim adhibet, vt qui ab alio admota, ad lucrum suum vtitur. In hunc primum incidi. Et dum timeo ne offenderem, secutus sum hoc exigentem. Non recepit me, sed inclusit. Nihil est venali misericordia turpius.

PARS altera. Nihil tibi opus est potestas. Scisti illum parêre, etiam cum cogi non potest. Quaslibet indicas operas, nunquam tamen indices ita periculosas, quam indixisti. Habeo iudicia tua. Bene de seruo iudicasti, manumisisti. Bene de liberto. Proscriptus mihi potissimum te commisisti. Si voluissem, patronum non habere potui. Vnus ex proscriptis fuisti, qui tunc posses etiam rogari. Restitutio tibi proscriptionem remisit, non quicquid in proscriptione gessisti, rescidit.

COLOR. Omnes inuecti sunt in libertum. *Varius Geminus*, & *Otho Iunius* egerunt leniùs, vt patronus remissurus videretur operas, si obtinuisset. Nam Otho dixit: Sine me iudicio meo. Videris emisse. Faciam, remittã. Quid me sic times, tanquam inuitus promiserim? Contrà *Cassius* ait: Tunc huiusmodi vtendũ esse coloribus, vbi verendum est ne videamur rem durã postulare. Vbi contra honestã personam, promisso iudex molliore fallendus est. Quid in hac persona veremur & causa? nisi hoc vnum, quod ex hoc colore metuendum est: ne, si nolimus hæc remittere, etiam noluisse videamur.

LIBER QVINTVS.

Laqueus incisus. Controuersia I.

ACTIO. Inscripti maleficii sit actio. *Thema.* Quidam naufragio facto, amissis tribus liberis, & vxore, incendio domus, suspendit se. Præcidit illi quidam ex prætereuntibus laqueum. A liberato reus fit maleficii.

PRO incidente laqueum. Tres, inquit, liberos perdidi. Vtinam & illos seruare potuissem. Viue. Mutantur vices felicitatis humanæ. Proscriptus aliquando proscripsit. Victi fugiunt, proscripti latent, natant naufragi. Amisi, inquit, vxorem, liberos, patrimonium. Tu putabas ea te conditione accepisse, ne perderes? Ludit de suis fortuna muneribus. Et quæ dedit, aufert: & quæ abstulit, reddit. Nec vnquam tutius est eam experiri, quam cum locum iniuriæ non habet. Cn. Pompeius, in Pharsalia victus acie, vixit. Mortem tuorum, tuum putas esse naufragium? Crassus vixit: & non priuatas perdiderat sed publicas opes. Omnia tibi fortuna abstulit, sed spem reliquit. Tolle spem hominibus, nemo victus retentabit arma. Nemo infeliciter expertus negotiationem, alios appetet quæstus. Nemo naufragus viuet. Spes est vltimum aduersarum rerum solatium. Vt viueres, natasti: misertus sum. Nec in te amplius quam periculum cogitaui. Non attendi incendium, non orbi-
tem. Aut si attendi, memi-
ram te post illa vixisse. N-
visus es mihi animum n-
riendi habere. Legeras loc-
in quo interpellari posses.

PARS altera. Tot ille f-
darum dominus, aliena ar-
re suspendo laqueum. De f-
tuna nihil queror. Mori p-
mittit. Nunc, inquit, mor-
Iniuria est, vt qui meo a-
trio debui, tuo moriar. A-
vxorem, liberos, patrimoni-
Fortuna mihi nihil pr-
laqueum reliquit. Iste nec-
queum. Sumpsi instrum-
mortis; solitudinem &
queum. Alterum aptum m-
turo, alterum misero. Q-
quis interueneris, si am-
es, dele: si inimicus, sp-
Cum à me iste accusetur,
uiorem de me quàm de-
ferte sententiam: Ego, vt
riar: iste, vt ne prohibeat
hæc narrarem, mori v-
Præcidit remedium m-
Si qua fides est, non en-
sed eiectus sum. Nihil
timebam, nisi viuere. D-
meæ fata claudo; nullo
rior, quam quod vltimus
rior. Cui me vita res-
Vt ædificem? Aspice i-
dium. Vt nauigem? A-
naufragium. Vt educen-
spice sepulcrum. In tam
mitosa domo feliciores
stis, vxor & liberi. Vobi-
ri contigit.

Gener diuitis inimici. Controuersia II.

THEMA. Pauper cum haberet filium, & diuitem inimicum filiam habentem, peregrè profectus est. Rumor fuit de morte eius. Filius cum diuite in gratiam rediit, & eius filiam duxit. Reuersus pater cogit illum vxorem repudiare. Nolentem abdicat.

PRO patre paupere. Nemo quicquam facile credit, quo credito dolendum sit. Ego diu non credidi de nuptiis tuis, desertor patris, inimici cliês, vxoris mancipium Non fleuisti patrem, non quæsiuisti: sic inimico placuisti. Rumor, inquit, fuerat, decessisse te. Mirabar, si talem vxorem viuente patre habere potuisses. Non quæris vbi perierim. Mors mea tibi debet esse suspecta. Inimicum habeo. Quis alius hanc famam potuit immittere, nisi qui me viuo, filiam collocare non poterat? non times ne inter ipsas nuptias tuas patris ossa referãtur? Tot serui sequuntur, tot liberi, tot clientes, vt quicquid dixerit, rumor sit. Fabricius aurum à Pyrrho accipere noluit. beatior ille fuit animo, quàm ille regno. Plures insidias in itinere fugi: & factum diues, quod faciendum mandauerat, credidit.

PARS altera. Vanum gloriæ genus, odium diuitiarum. Mortales esse inimicitiæ debent. Scipio Gracchi inimicus, & postea socer, cuius vitio inimicitiæ contractæ sint, apparet. Ille amat filium tuum, tu nec tuum.

SEIANVS rem stultissimam dixit: Diues me semper contempsit, nunquam nisi pro mortuo habuit. Vt aliquid & ipse simile de Seuiano dicam, post hanc sententiam Seuianum semper pro mortuo habui.

Fratres pancratiastæ. Controuersia III.

ACTIO: Malæ tractationis sit actio. *Thema.* Duos filios quidam pancratiastas instituit, & ad Olympia duxit. Cum compositi essent, vt simul pugnarent, accessit ad pugnantes pater, & ait, abdicaturum se, si quis perdiderit. Commortui s[illegible] iuuenes, & decreti sunt h[illegible] honores diuini. Reus fit pater malæ tractationis ab vxore.

CONTRA patrem. Tertius sine sorte pugnasti, & vtrumque vicisti. Stetit cruentus pater. Iam perierant, & adhuc minabatur. Moriuntur: non alter ab altero, sed vterque à patre. Misera mater, odisse non potest qui filium suum occidit. Iuuenes inuicti, nisi habuissent patrem. Pii iuuenes, nec parricidium patri negare potuistis. Vincere propter

propter parricidium nolunt, vinci propter abdicationem. Abdico, inquit, eum qui victus erit. Demens meliorem abdicaturus es. Inuoco Iouem, cuius Olympia parricidiis absoluta sunt.

PARS altera. Non facturus

dixi: etsi f
eorum dixi
u d a solus
communis
collusuros
sum, non v
imponerem
tisfacerem

Damnatus parricidij alligat fra
trouersia IV.

LEX. Qui falsum testimonium dixerit, vinciatur apud eum in quem dixit. *Thema.* E duobus filiis profectus cum vno pater. Adolescens solus rediit. Accusatus est à fratre parricidii, & damnatus. Diebus festis intercedentibus pœna ex lege dilata est. Rediit pater. Accusauit damnatus fratrem falsi testimonii, & obtinuit, & vinxit. Cogit pater vt vinctum soluat. Nolentem abdicat.

PRO patre. Falsum, inquit, testimonium frater dixit. Si vis graue illius crimen facere, te exorabilem præsta. Crudelis in fratrem, miraris, si in te creditum parricidium est? Ergo ego duos filios habere non possum? Adolescens, iam potes & parricidium facere. Alligatus est alter filius, quia non reuertebat: alter, quia iam rediit.

Nunquam
talis es, ni
est. Parrici
in te, sed i
mo dixit.
quod reliqu
ter catenas
clausus e
te, testem
gasti.

PARS alt
solutus su
Vix solui
nium falsu
xisset. Va
tre finxit, d
Venisse patr
nuntiauit.
cur obiicit
irascor. M
trem alliga
potuit occi
erat ipsa po
Expectare
quam pati.
culeum, se
dum.

Exusta domus cum arbore: Contro

LEX. Qui sciens damnum dederit, reddat quadruplum: qui insciens, simplum. *Thema.* Diues pauperem vici.

num rogaui
arborem,
obstare. Pa
ues incendi
qua & dom

re pollicetur quadruplum: pro domo simplum.

CONTRA diuitem. Excitatus flammarum sono, vicinorum primò fidem imploraui. Arbor ramis discurrentibus totam domum texerat. Non potest exorari. Incendatur. Est hoc impotentiæ, sine fine concupiscere, sine modo irasci. Non potest expugnari precibus, expugnetur ignibus. Nihil inter me & pauperem interest, si iure agamus. Liceat & pauperem gaudere prospectu. Vos possidetis agros, vrbium fines, vrbésque domibus impletis. Intra ædificia vestra vndas & nemora comprehenditis. Nihil lætius oculis tuis occurrit, quam ruinæ meæ. Domum perdidi, qui carere nec arbuscula quidem poteram. Deliciis tuis, diues, ardebimus. Oculis voluptas incendio quæritur, & prospectus ignibus relaxatur. Prospectui obstabit. Quid? Inambulantibus nobis non obstant seruorum cateruæ? & in immensam erecti altitudinem parietes lucem non impediunt? Infinitis porrectæ spatiis ambulationes, & vrbium solo ædificatæ domus, non nos prope à publico excludunt? Sub hac arbuscula imaginabar diuitum siluas. Quantum perdidi, quem fateor iratus inimicus plus perdidisse quàm voluit? Non iniquum postulo. Eius damno desinat incendium, cuius consilio cœpit. Scilicet vt domus ad cælum omne conuersæ, brumales æstus habeant, æstiua frigora, & non suis vicibus intra istorum penates agatur annus, alunt in summis culminibus mentita nemora, & nauigabilium piscinarum freta. Arata quondam populis rura, singulorum nunc ergastulorũ sunt. Latiúsque nunc villici quàm reges imperant. Maria submouentur proiectis molibus. Nesciebas quanta sit potentia ignium, quàm irreuocabilis, quemadmodum totas absumat vrbes, quàm leuibus initiis oriantur incendia: etiam si partem damni dare voluisti, partem noluisti, in totum, quasi prudens dederis, tenendus es. Ex toto enim noluisse debet, qui imprudentia defenditur. Si fatereris scienter ianuam incendisse, si vnum tignum, puto tota domus intelligeretur ex parte. Nec enim quisquam omnia incendit, sed vnam aliquam rem, ex qua surgat in omnia se sparsurus ignis. Atqui pars domus est arbor, quæ in domo est.

PARS altera. Pestilentem mihi domum faciebat arbor. Cælum omne per quod salubris spiritus venire posset, obduxerat. Rogaui pauperem, & dixi: Nihil tibi nocet arbor recisa, mihi plurimum non recisa. Quid ad te illi rami pertinent, qui extra domum sunt? Quasdam partes domus meæ rami premebant. Iam etiam quosdam parietes mouerant. Scitis quanta vis sit arborum? muros discutiunt.

Raptus

Raptus in veste muliebri. Controuersia VI.

LEx. Impudicus concione prohibeatur. *Thema* Adolescens speciosus sponsionem fecit, muliebri veste se exiturum in publicum. Processit. Raptus est ab adolescentibus decem: accusauit illos de vi, & damno. Concione prohibitus à magistratu, reum facit magistratum iniuriæ.

CONTRA Adolescentem. Muliebrem vestem sumpsit, capillos in feminæ habitum composuit, oculos puellari lenocinio circumdedit, colorauit genas. Non creditis? & qui non crediderant, victi sunt sponsione. Et hoc de sponsione forsitan venerat, vt auderet impudicus concionari. Date illi vestem, puella est: date noctem, rapietur. Sic illum vestis sumpta decuit, vt videretur non tunc primùm vestem sumpsisse. Facta totius

adolescentiæ remitto.
nocte contentus sum: sic
tatus est puellam, vt r
rem inuenerit. Nunquid
ni? Nunquid carmen f
sum composui, aut (vt
prium genus iniuriæ tu
cam) nunquid te rapui?
patres nostros, qui forens
pendia auspicabantur,
putabatur brachium extr
gam exerere. Quam lon
his moribus aberant, qu
verecundè etiam virtut
bantur? Constat hunc f
tum: cum damnati fin
rapuerunt.

PARS altera. C
semper grauem, semper
rum fuisse, semper rig
Sed hoc iocis adolescen
factum est. Ceterùm tan
erat verecundia eius, vt
sine sponsione crediderin

Trecenti ab imperatore non recepti. Controuersia V

LEx. Nocte portas aperire in bello non liceat. *Altera.* Imperator in bello summam potestatem habeat. *Thema* Trecenti ab hoste captiui ad portas nocte venerunt. Imperator non aperuit. Ante portas occisi sunt. Imperator post victoriam reus est læsæ reipublicæ.

PRO Imperatore. Non putaui meos. Nouerant legem. Cur, inquit, trecenti perierunt? immo cur, ne perirent, capti sunt? Hos ego de die non recepissem, nisi victores:

noctu, ne victores qu
Procedens postridie in
lium, pugnaturis osten
centos, in quibus laud
hil potest, nisi fuga: nih
siderari, nisi numerus.
giunt, vt leges relin
redeunt, vt tollant. P
Romanus in Cannensi
in summas redactus
stias, cum seruorum de
ret auxilia, captiuorum
tempsit: & credidit eos
tatem magis tueri poss
nunquam habuissent,
qui perdidissent. Noct

modo hostem ciuémque distinguam? Quam mihi dabis notam, vt arma cognoscam? Credo in insidiis hostes fuisse, vt exclusos occiderent, sequerentur admissus.

PARS altera. Infestus illis trecentis fuit, in quo eos collocauit loco. hoc ne argui posset, non recepit. Capti sunt fortissimi duces Regulus, Crassus. Hæc postremo togantium vox erat, Mitte arma. Certe lex non vetat.

Tyrannus post abolitionem candidatus.
Controuersia VIII.

LEX. Competitori liceat in competitorem dicere. *Thema.* Tyrannus sub abolitione dominationem deposuit, vt si quis obiecisset tyrannidem, capite puniretur. Petit magistratum: competitor contradicit.

CONTRA Tyrannum. Candidatus: Anno meo spondeo, nulla rapietur, nullus occidetur, nullum spoliabitur templum. Cur honores tamdiu non gesserit, narret, per communem deprecor libertatem. Moriar: obiicietur tibi quod occideris ciuem. Vult aliquo imperio, aliqua potestate distingui, homo magnæ nobilitatis, magnæ gratiæ, ingentis pecuniæ. Siciliæ dicitur fuisse dominus, qui inclusos æneis tauris homines subiectis vrebat ignibus, vt mugitum ederent, verba non possent. O hominem in sua crudelitate fastidiosum! qui cum vellet torquere, tamen nolebat audire!

PARS altera. Quicquid egi, quicquid gessi, caussa Reipublicæ feci. Peto ne mihi lex pro me lata noceat, néve quid noceat: quia non obiicitur, quod non noceret obiectum.

LIBER SEXTVS.

Chirographum abdicato fratri datum. *Controuersia I.*

THEMA: Abdicato fratri, frater chirographum dedit, dimidiã se partem hereditatis daturum, si non respondisset irato patri. Abdicatur alter à patre.

PRO patre. Tantum æris alieni habet, quantum viuo patre non posset soluere. Vis scire cuius fidei sit? nec frater quidem tibi sine chirographo credidit. Alterius spe morior, alterius fide. Viuo: & iam patrimonium meum diuisum est. Nisi succurritis, vincit me & ille qui tacuit, non dissimulo me hodie duos abdi-

abdicare. Chirographum prode parricidarum fœdus, & nefariæ spei pactum: chirographum danti impium, accipienti turpe, patri periculosum.

PARS altera. In omnem me fortunam, frater, tibi iungam comitem. Si militandum, vnà militabimus: si peregrinandum, vnà vrbes peragrabimus: si quotidianam rogauero stipem, & illam tecum diuidam. Nolui recẽtem iram exagitari patris. Malui vt tacendo patrem vinceres.

Meæ par
stos.
melius
chirogra
vt istud
re, quàm
quod ho
rebamus
vt pater
mebam
molestè
homine
fratrem
tingat p
placari.

Exul pater fundo prohibitus: Co

LEX. Exulem tecto & cibo iuuare non liceat. *Altera.* Imprudentis cædis damnatus, quinquennium exulet.

Thema: Quidam cum filium & filiam haberet, imprudentis cædis damnatus, in exilium profectus est. Solebat venire in possessionem vicinam finibus: Resciuit hoc filius. Cecidit villicum. Villicus exclusit patrem, cœpit ire ad filiam. Accusata illa, quòd exulem recepisset, aduocato fratre absoluta est. Post quinquennium pater abdicat filium.

PRO patre. Accusator, ciuium me fecit exulem: filius, etiam meorũ. Filiã honestiorem inueni, quòd accusata est: seruũ frugaliorẽ, quòd cæsus est. Male meruisti de patre, quem exclusisti: de sorore, cui præiudiciu nocuisti: de iudicibus, quos in tam bona timuisti causa. Aut tu peccasti, aut soror. Filius me docuit, quòd illum non recipio. Ab-

soluta e
to, foro
recipieb
istam
cum abs
rat, dan
pulerat?
dicauit:
filio exu
sime ser
prudens
eius cau
ne te o
nata est
mori, d
tibi hur
Alii ex
Nulla
Certe q
Lex eur
lem, ne
Ignora,
nocente
iubet.
has, me
prohibe
PARS
prohib
sata & a

hercula non videbatur nosse leges. Non pro me timui, sed pro te. Res in notitiam hominum venerat. Captabaris: timui ne occideteris. Vis scire notum fuisse? Soror accusata est. Malui seruum cadere frugalissimum, quàm patrem optimum amittere.

Mater nothi, lecta pro parte: Controuersia III.

LEX. Maior frater diuidat patrimonium, minor eligat. *Altera*. Liceat filium ex ancilla tollere. *Thema*. Quidam cùm haberet legitimum filium, alium ex ancilla sustulit, & decessit. Maior frater sic diuisit, vt totum patrimonium ex vna parte poneret, ex altera nothi matrem. Minor elegit matrem, & accusat fratrem circumscriptionis.

PRO notho. Vnus omnium exheredatus sum diuidendo. Elegisset, inquit, alteram partem. Tu solus talis potuisti esse filius, qualis frater eras. Lex te diuidere, me eligere iussit. Apertè, ne minor circumscribatur, timet. Sic diuisit, vt si vellem, non essem mendicus: relinquerem fratrem in egestate, matrem in seruitute. Non est diuidere, ex altera parte patrimonium ponere, ex altera onus. Talis fuit, vt illi coheredem pater ex ancilla tolleret. Elige, vt aut patrimonio careas, aut scelere. Circumscriptores dici solent, qui aliquid sustulerunt. Iste nihil reliquit. Tu, inquit, voluisti pauper esse. Cur igitur queror, si egestate delector? Obiici, inquit, non potest, quod lege factum est; immo non nisi quod lege factum est. Nam si quid aliter factum est, per se irritum est. Circumscriptio semper crimen sub specie legis inuoluit. Quod apparet in illa, legitimum est: quod latet, insidiosum. Semper circumscriptio per ius ad iniuriam venit. Lex iubet maiorem diuidere, minorem eligere. Nec tu diuisisti, nec ille elegit. Sic à te alligatus est, vt necesse haberet quod non expediebat. Male nota fuit mea in matrem pietas. Nō timuit ne eligere possem alteram partem.

PARS altera. Ego nihil aliud quàm diuisi. Circumscriptio non in diuisione est, sed in electione. Habes matrem, quam quidam totis tedemerunt bonis: habes gloriam, quam multi per ignes petierunt. Multa de patrimonio rapuit, cum haberet ius dominæ ancilla. Imprudentia timebas ne in illam sæuirem. Non expediebat mihi, cùm in illa totum patrimonium habiturus essem. Nunc tantundem habes. Habes enim partem quam voluisti. vt tantundem haberes, nec pater voluerat: Ideo matrem tuam ancillam reliquit.

Pollo

iudices citarentur ad iudicandum, palam absolutorias tulerunt sententias. Accusatur, quod vim in iudicio fecerit.

CONTRA Iphicratem. Nemo iudicum tuorum non timuit sic, tanquam tu de illis iudicaturus esses. Cum toto tibi regno socer venit aduocatus. Non maioribus copiis bellum instruxit, quam iudicium. Iphicrate, conde gladium. Iudicium est. Quid tibi cum gladio? Certe bis victis arma ponenda sunt. Quæ est ista contra rerum naturam permutatio? In bello nuptiæ, in iudicio bellum.

PARS altera. Ego vim non feci. Omnia enim legitime peracta sunt. Accusator suo loco dixit: reus suo reus, ondit. Perfectum per omnes numeros suos iudicium est. Cum iudices sententias suas ferrent, strinxi gladium, vt occiderem me, si damnatus essem. Iudices tulerunt palam absolutorias, vt gratiam duci suo referrent. Nuptiarum causa, vtilitas Reipublicæ fuit. Miles sæpius pulsus erat infelici prœlio. Barbarus circa iudicium fuisse, non propter iudicium armatos, sed propter morem suum. Quid potestis, inquit, queri? Quid, inquam? obsides vobis adduxi.

Adultera venefica. *Controuersia VI.*

ACTIO. Veneficii sit actio. *Thema*. Quidam cum haberet vxorem, & ex ea filiam nubilem, indicauit vxori, cui eam collocaturus esset. Illa dixit, Celerius morietur quam illi nubat. Decessit puella ante diem nuptiarum, dubiis signis cruditatis & veneni. Torsit ancillam pater. dixit illa, se nihil scire de veneno, sed de adulterio dominæ, & eius cui collocaturus erat filiam. Accusat vxorem veneficii & adulterii.

CONTRA vxorem. Morietur: teneo veneficam. Celerius quam nubat: teneo adulteram. Morietur: factum est. Celerius quam nubat. factum est. Adulterium serius deprehendi quam factum est, veneficium antequam fieret. Duo crimina ad vos detuli, & duas indices. Altera dicit, quod factum est: altera, quod futurum est. Generi adultera, filiæ pellex. Quam infelix est domus, in qua adulterii argumentum est. Dixi, Honestus est: dixi, Pulcher est: dum laudo generum, cõmendaui adulterum. O me tardissimũ in malis meis! Veneficium nec denuntiatum quidem credidi: in veneficio demum adulterium deprehẽdi. Versæ sunt in exequias nuptiæ: genialisq. lectus mutatus est in funebrem. Subiectæ sunt rogo infelices faces. profertur putre corpus, & venenis tumens. Quid vltra quæritis? Verbis signa, signis tormenta conueniunt. Ad vocem tuam facta conueniunt. Morietur antequam nubat. factum est. Vidimus fluens corpus, & in cadauere illius materna verba credidimus.

Gene-

Tyrannicida & adulter tyranni. Cont

LEX. Tyrannicidæ præmium detur.

Thema. In adulterio deprehensus à tyranno, gladium extorsit à tyranno, & occidit eum. Petit præmium. Contradicitur.

CONTRA tyrannicidam. Non fecisset tyrannicidium, nisi illum tyrannus armasset. Cuius adulter non fuit, qui etiam tyranni fuit? Imputat nobis, quod deprehensus in adulterio mori noluit. Tyrannicida noster iure occidi potuit à tyranno. Certamen in pari condicione cõtractum publica fortuna distraxit. Non innocentior vicit, sed fortior. Tulit secum tyrannus gladium. Sic enim occisuri veniunt. Cur solus ad præmium venis? tyrannum certè occidisti cum adultera. Non loricam clypeúmve sumpsit, sed tenuem ac perlucidam vestem; perfusus vnguento intrauit cubiculum, in quo non esse tyrannum diligenter agnouerat. Tyrannicidi noster ne tyrannum inueniret, optauit. Ducat tyrannicidam in arcem tyrannus, non vxor: odium, non amor ascensurus ferat animum, ferat ferrum: eat illò vbi inueniat tyrannum. Omnia honesta opera voluntas inchoat, occasio perficit. Sæpe honorata virtus est, etiam vbi eam fefellit exitus. Scelera quoque, quamuis citra exitum subsederunt, puniuntur. Nec infelix virtus amittit gloriæ titulum:

nec gloriam
pit fortuita
quam maio
prudentia ta
tyrannicidiu
iam id libi
Nouo inaud
gebant.
adulterio; ty
citia. O c
tum, fortor
rannum cad
volo. Occ
iratus, mi
vulneribus,
rum maritus
adulteræ osc
curris. N
imsteetur, a
tyrannum. P
neno vinci ho
ditione nolui
bitum tyran
honorabo for
ctum.

PARS alter
inquit, ferro
tyranno profe
In eo qui ine
num venit, no
est, sed per
Non quæras
tulerim tyran
li. Non est gla
manus mea e
mens est, sed
periculum, se
meum. Adul
quo effectum e
meat adulteriu
arce munita
quirens, tent
taui amicos.
solam fulsit oc

taui adulterium, vxorem ty-ranni polluerit: ficut nec homicidium, tyrannum occidere. Ferrum in arcem ferre, periculosum erat: inuenire, facile. Si tyrannum, inquam, inuenero obuiam, quælibet res telum erit. Certè femper folet fecum tyrannus habere ferrum. Gladius inter duos, fortioris eft. Quam follicitus fui adulter, ne non deprehenderer.

Patronus operas remissas repetens:
Controuersia VIII.

LEX. Per vim metúmve gesta, irrita sunto. *Thema.* Bello ciuili patronus victus & profcriptus, ad libertum confugit. Receptus eft ab eo, & rogatus vt operas remitteret. Remifit. Confignatio facta eft. Reftitutus exigit operas. Contradicitur.

PRO patrono. Patronus à liberto reftitutionem peto. Si pacifci tunc à me voluiffes operas, fpopondiffem. Bona bello perdidi, ad reftitutionem nudus veni Nunc libertorum operas defidero. Profer tabulas crudeliores tabulâ Syllanæ profcriptionis. Perfequebatur illa, quos vicerat: hæ perfecutæ funt, quos receperant. In illa vltio fuit, in his perfidia. Denique illa iam defiit, hæ perfeuerant. Non mea, inquit, fed aliena vis fuit. AEquè dignus eft pœna, qui ipfe vim adhibet, vt qui ab alio admota, ad lucrum fuum vtitur. In hunc primum incidi. Et dum timeo ne offenderem, fecutus fum hoc exigentem. Non recepit me, fed inclufit. Nihil eft venali mifericordia turpius.

PARS altera. Nihil tibi opus eft poteftas. Scifti illum parére, etiam cum cogi non poteft. Quaflibet indicas operas, nunquam tamen indices ita periculofas, quam induxifti. Habeo iudicia tua. Bene de feruo iudicafti, manumififti. Bene de liberto, Profcriptus mihi potiffimum te commififti. Si voluiffem, patronum non habere potui. Vous ex profcriptis fuifti, qui tunc poffes etiam rogari. Reftitutio tibi profcriptionem remifit, non quicquid in profcriptione geffifti, refcidit.

COLOR. Omnes inuecti funt in libertum. *Varius Geminus*, & *Otho Iunius* egerunt leniùs, vt patronus remiffurus videretur operas, fi obtinuiffet. Nam Otho dixit: Sine me iudicium meo. Videris emiffe. Faciam, remittâ. Quid me fic times, tanquam inuitus promiferim? Contrà *Caftius* ait: Tunc huiufmodi vtendû effe coloribus, vbi verendum eft ne videamur rem durâ poftulare. Vbi contra honeftâ perfonam, promiffo iudex molliore fallendus eft. Quid in hac perfona veremur & caufa? nifi hoc vnum, quod ex hoc colore metuendum eft: ne, fi nolimus hæc remittere, etiam noluiffe videamur.

Laqueus incisus. Controuer

ACTIO. Inscripti maleficii sit actio. *Thema.* Quidam naufragio facto, amissis tribus liberis, & vxore, incendio domus, suspendit se. Præcidit illi quidam ex prætereuntibus laqueum. A liberato reus fit maleficii.

PRO incidente laqueum. Tres, inquit, liberos perdidi. Vtinam & illos seruare potuissem. Viue. Mutantur vices felicitatis humanæ. Proscriptus aliquando proscripsit. Victi fugiunt, proscripti latent, natant naufragi. Amisi, inquit, vxorem, liberos, patrimonium. Tu putabas ea te condicione accepisse, ne perderes? Ludit de suis fortuna muneribus. Et quæ dedit, aufert: & quæ abstulit, reddit. Nec vnquam tutius est eam experiri, quam cum locum iniuriæ non habet. Cn. Pompeius, in Pharsalia victus acie, vixit. Mortem tuorum, tuum putas esse naufragium? Crassus vixit: & non priuatas perdiderat sed publicas opes. Omnia tibi fortuna abstulit, sed spem reliquit. Tolle spem hominibus, nemo victus retentabit arma. Nemo infeliciter expertus negotiationem, alios appetet quæstus. Nemo naufragus viuet. Spes est vltimum aduersarum rerum solatium. Vt viueres, natasti: misertus sum. Nec in te amplius quam periculum cogitaui. Non at-

tendi incen
tem. Aut si
ram te post
visus es m
riendi habe
in quo inte
PARS alt
dorum don
re suspendo
tuna nihil
mittit. Nu
Iniuria est,
trio debui,
vxorem, lib
Fortuna n
laqueum re
queum. Su
mortis; f
queum. Al
turo, alteru
quis interu
es, defle: fi
Cum à me
uiorem de
ferte senter
rius: iste, v
hæc narra
Præcidit
Si qua fide
sed eiectus
timebam,
meæ fata
rior, quam
rior. Cui
Vt ædificer
dium. V
naufragion
spice sepul
mitosa do
stis, vxor &
ri contigi

Gener diuitis inimici. Controuersia II.

THEMA. Pauper cum haberet filium, & diuitem inimicum filiam habentem, peregrè profectus est. Rumor fuit de morte eius. Filius cum diuite in gratiam rediit, & eius filiam duxit. Reuersus pater cogit illum vxorem repudiare. Nolentem abdicat.

PRO patre paupere. Nemo quicquam facile credit, quo credito dolendum sit. Ego diu non credidi de nuptiis tuis, desertor patris, inimici cliẽs, vxoris mancipium. Non fleuisti patrem, non quæsiuisti: sic inimico placuisti. Rumor, inquit, fuerat, decessisse te. Mirabar, si talem vxorem viuente patre habere potuisses. Non quæris vbi perierim. Mors mea tibi debet esse suspecta. Inimicum habeo. Quis alius hanc famam potuit immittere, nisi qui me viuo, filiam collocare non poterat? non times ne inter ipsas nuptias tuas patris ossa referãtur? Tot serui sequuntur, tot liberi, tot clientes, vt quicquid dixerit, rumor sit. Fabricius aurum à Pyrrho accipere noluit. beatior ille fuit animo, quàm ille regno. Plures insidias in itinere fugi: & factum diues, quod faciendum mandauerat, credidit.

PARS altera. Vanum gloriæ genus, odium diuitiarum. Mortales esse inimicitiæ debent. Scipio Gracchi inimicus, & postea socer. Cuius vitio inimicitiæ contractæ sint, apparet. Ille amat filium tuum, tu nec tuum.

SEIANVS rem stultissimam dixit: Diues me semper contempsit, nunquam nisi pro mortuo habuit. Vt aliquid & ipse simile de Seiano dicam, post hanc sententiam Seianum semper pro mortuo habui.

Fratres pancratiastæ. Controuersia III.

ACTIO. Malæ tractationis sit actio. *Thema.* Duos filios quidam pancratiastas instituit, & ad Olympia duxit. Cum compositi essent, vt simul pugnarent, accessit ad pugnantes pater, & ait, abdicaturum se, si quis perdiderit. Commortui sunt iuuenes, & decreti sunt h. honores diuini. Reus fit pater malæ tractationis ab vxore.

CONTRA patrem. Tertius sine sorte pugnasti, & vtrumque vicisti. Stetit cruentus pater. Iam perierant, & adhuc minabatur. Moriuntur: non alter ab altero, sed vterque à patre. Misera mater, odisse non potest qui filium suum occidit. Iuuenes inuicti, nisi habuissent patrem. Pii iuuenes, nec parricidium patri negare potuistis. Vincere

propter

propter parricidium nolunt, vinci propter abdicationem. Abdico, inquit, eum qui victus erit. Demens meliorem abdicaturus es. Innoco Iouem, cuius Olympia parricidiis absoluta sunt.

PARS altera. Non facturus dixi: etsi facturus, pro gloria eorum dixi. Non debeo in inuidia solus esse, cum luctus communis sit. Omnes aiebant collosuros fratres. minatus sum, non vt necessitatem filiis imponerem, sed vt populo satisfacerem.

Damnatus parricidij alligat fratrem. Controuersia IV.

LEX. Qui falsum testimonium dixerit, vinciatur apud eum in quem dixit. *Thema.* E duobus filiis profectus cum vno pater. Adolescens solus rediit. Accusatus est à fratre parricidii, & damnatus. Diebus festis intercedentibus pœna ex lege dilata est. Rediit pater. Accusauit damnatus fratrem falsi testimonii, & obtinuit, & vinxit. Cogit pater vt vinctum soluat. Nolentem abdicat.

PRO patre. Falsum, inquit, testimonium frater dixit. Si vis graue illius crimen facere, te exorabilem præsta. Crudelis in fratrem, miraris, si in te creditum parricidium est? Ergo ego duos filios habere non possum? Adolescens, iam potes & parricidium facere. Alligatus est alter filius, quia non reuertebar: alter, quia iam redii. Nunquam solues fratrem? Si talis es, nihil testis mentiens est. Parricida es. Non impio in te, sed in patrem pio animo dixit. Suspectum habuit, quod reliqueras patrem. Inter catenas filii iaceo, eodem clausus ergastulo. Ingrate, testem tuum simul alligasti.

PARS altera. Meo periculo solutus sum, meo alligatus. Vix solui poterat, si testimonium falsum pro fratre dixisset. Parricidium de patre finxit, de fratre commisit. Venisse patrem mihi carnifex nuntiauit. Parricida sum, sicut obiicitur. Hoc leuius irascor. Miraris, si eum fratrem alligare possum, qui me potuit occidere? Ingrata pæne erat ipsa pœnæ meæ dilatio. Expectare grauius videbatur quàm pati. Imaginabar mihi culeum, serpentem, profundum.

Exusta domus cum arbore: Controuersia V.

LEX. Qui sciens damnum dederit, reddat quadruplum: qui insciens, simplum. *Thema.* Diues pauperem vicinum rogauit vt sibi venderet arborem, quam sibi dicebat obstare. Pauper negauit. Diues incendit platanum, cum qua & domus arsit. Pro arbore pol-

re pollicetur quadruplum: pro domo simplum.

CONTRA diuitem. Excitatus flammarum sono, vicinorum primò fidem imploraui. Arbor ramis discurrentibus totam domum texerat. Non potest exorari. Incenditur. Est hoc impotentiæ, sine fine concupiscere, sine modo irasci. Non potest expugnari precibus, expugnetur ignibus. Nihil inter me & pauperem interest, si iure agamus. Liceat & pauperem gaudere prospectu. Vos possidetis agros, vrbium fines, vrbésque domibus impletis. Intra ædificia vestra vndas & nemora comprehenditis. Nihil lætius oculis tuis occurrit, quam ruinæ meæ. Domum perdidi, qui carere nec arbuscula quidem poteram. Deliciis tuis, diues, ardebimus. Oculis voluptas incendio quæritur, & prospectus ignibus relaxatur. Prospectui obstabat. Quid? Inambulantibus nobis non obstant seruorum cateruæ? & in immensam erecti altitudinem parietes lucem non impediunt? Infinitis porrectæ spatiis ambulationes, & vrbium solo ædificatæ domus, non nos prope à publico excludunt? Sub hac arbuscula imaginabar diuitum siluas. Quantum perdidi, quem fatetur iratus inimicus plus perdidisse quàm voluit? Non iniquum postulo. Eius damno definiat incendium, cuius consilio cœpit. Scilicet vt domus ad cælum omnes conuersæ, brumales æstus habeant, æstiua frigora, & non suis vicibus intra istorum penates agatur annus; alunt in summis culminibus mentita nemora, & nauigabilium piscinarum freta. Arata quondam populis rura, singulorum nunc ergastulorū sunt. Latiúsque nunc villici quàm reges imperant. Maria submouentur proiectis molibus. Nesciebas quanta sit potentia ignium, quàm irreuocabilis, quemadmodum totas absumat vrbes, quàm leuibus initiis oriantur incendia: etiam si partem damni dare voluisti, partem noluisti, in totum, quasi prudens dederis, tenendus es. Ex toto enim noluisse debet, qui imprudentia defenditur. Si fatereris scienter ianuam incendisse, si vnum tignum, poto tota domus intelligeretur ex parte. Nec enim quisquam omnia incendit, sed vnam aliquam rem, ex qua surgat in omnia se sparsurus ignis. Atqui pars domus est arbor, quæ in domo est.

PARS altera. Pestilentem mihi domum faciebat arbor. Cælum omne per quod salubris spiritus venire posset, obduxerat. Rogaui pauperem, & dixi: Nihil tibi nocet arbor recisa, mihi plurimum non recisa. Quid ad te illi rami pertinent, qui extra domum sunt? Quasdam partes domus meæ rami premebant. Iam etiam quosdam parietes mouerant. Scitis quanta vis sit arborum? muros discutiunt.

Raptus

Raptus in veste muliebri. Controuersia VI.

LEX. Impudicus concione prohibeatur. *Thema* Adolescens speciosus sponsionem fecit, muliebri veste se exiturum in publicum. Processit. Raptus est ab adolescentibus decem: accusauit illos de vi, & damno. Concione prohibitus à magistratu, reum facit magistratum iniuriæ.

CONTRA Adolescentem. Muliebrem vestem sumpsit, capillos in feminæ habitum composuit, oculos puellari lenocinio circumdedit, colorauit genas. Non creditis? & qui non crediderant, victi sunt sponsione. Et hoc de sponsione forsitan venerat, vt auderet impudicus concionari. Date illi vestem, puella est: date noctem, rapietur. Sic illum vestis sumpta decuit, vt videretur non tunc primùm vestem sumpsisse. Facta totius adolescentiæ remitto. Vna nocte contentus sum: sic imitatus est puellam, vt raptorem inuenerit. Nunquid occini? Nunquid carmen famosum composui, aut (vt proprium genus iniuriæ tuæ dicam) nunquid te rapui? Apud patres nostros, qui forensia stipendia auspicabantur, nefas putabatur brachium extra togam exerere. Quam longe ab his moribus aberant, qui tam verecundè etiam virtute vtebantur? Constat hunc stupratum: cum damnati sint qui rapuerunt.

PARS altera. Constat semper grauem, semper seuerum fuisse, semper rigidum. Sed hoc iocis adolescentium factum est. Ceterùm tam nota erat verecundia eius, vt nemo sine sponsione crediderit.

Trecenti ab imperatore non recepti. Controuersia VII.

LEX. Nocte portas aperire in bello non liceat. *Altera.* Imperator in bello summam potestatem habeat. *Thema* Trecenti ab hoste captiui ad portas nocte venerunt. Imperator non aperuit. Ante portas occisi sunt. Imperator post victoriam reus est læsæ reipublicæ.

PRO Imperatore. Non putaui meos. Nouerant legem. Cur, inquit, trecenti perierunt? immo cur, ne perirent, capti sunt? Hos ego de die non recepissem, nisi victores: nocte, ne victores quidem. Procedens postridie in prœlium, pugnaturis ostendi trecentos, in quibus laudari nihil potest, nisi fuga: nihil desiderari, nisi numerus. Fugiunt, vt leges relinquant: redeunt, vt tollant. Populus Romanus in Cannensi prœlio in summas redactus angustias, cum seruorum desideraret auxilia, captiuorum contempsit: & credidit eos libertatem magis tueri posse, qui nunquam habuissent, quam qui perdidissent. Nocte quomodo

modo hostem ciuémque distinguam? Quam mihi dabis notam, vt arma cognoscam? Credo in insidiis hostes fuisse, vt exclusos occiderent, sequerentur admissos.

PARS altera. Infestus illis trecentis fuit, in quo eos collocauit loco. hoc ac ergo possét, non recepit. Capti sunt fortissimi duces Regulus, Crassus. Hæc postremo rogantium vox erat, Mitte arma. Certe lex non vetat.

Tyrannus post abolitionem candidatus. Controuersia VIII.

LEX. Competitori liceat in competitorem dicere. *Thema.* Tyrannus sub abolitione dominationem deposuit, vt si quis obiecisset tyrannidem, capite puniretur. Petit magistratum: competitor contradicit.

CONTRA Tyrannum. Candidatus: Anno meo spondeo, nulla rapietur, nullus occidetur, nullum spoliabitur templum. Cur honores tamdiu non gesserit, narret, per communem deprecor libertatem. Moriar si obiicietur tibi quod occideris ciuem. Vult aliquo imperio, aliqua potestate distingui, homo magnæ nobilitatis, magnæ gratiæ, ingentis pecuniæ. Siciliæ dicitur fuisse dominus, qui inclusos æneis tauris homines subiectis vrebat ignibus, vt mugitum ederent, verba non possent. O hominem in sua crudelitate fastidiosum: qui cum vellet torquere, tamen nolebat audire!

PARS altera. Quicquid egi, quicquid gessi, caussa Reipublicæ feci. Peto ne mihi lex pro me lata noceat, néve quid noceat: quia non obiicitur, quod non noceret obiectum.

LIBER SEXTVS.

Chirographum abdicato fratri datum. Controuersia I.

THEMA. Abdicato fratri, frater chirographum dedit, dimidiam se partem hereditatis daturum, si non respondisset irato patri. Abdicatur alter a patre.

PRO patre. Tantum æris alieni habet, quantum viuo patre non posset soluere. Vis scire cuius fidei sis? nec frater quidem tibi sine chirographo credidit. Alterius spe morior, alterius fide. Viuo: & iam patrimonium meum diuisum est. Nisi succurritis, vincit me & ille qui tacuit, non dissimulo me hodie duos abdi-

abdicare. Chirographum prode parricidarum fœdus, & nefariæ spei pactum: chirographum danti impium, accipienti turpe, patri periculosum.

PARS altera. In omnem me fortunam, frater, tibi iungam comitem. Si militandum, vnà militabimus: si peregrinandum, vnà vrbes peragrabimus: si quotidianam rogauero stipem, & illam tecum diuidam. Nolui recentem iram exagitari patris. Malui vt tacendo patrem vinceres. Meæ partis heres ero, tuæ custos. Et quia de re maxima melius sibi quisque credit, do chirographum: tu da operam vt istud magis à patre accipere, quàm à fratre videaris. Hoc quod honestè & quod piè gerebamus, tam palam egimus, vt pater sciret. Quid enim timebam nisi, si rescisset pater, molestè ferret, filium suum, hominem auarum non esse, fratrem pium. Ita mihi contingat patrem vtrique nostrûm placari.

Exul pater fundo prohibitus: Controuersia II.

LEX. Exulem tecto & cibo iuuare non liceat. *Altera.* Imprudentis cædis damnatur, quinquennium exulet.

Thema. Quidam cum filium & filiam haberet, imprudentis cædis damnatus, in exilium profectus est. Solebat venire in possessionem vicinam finibus. Resciuit hoc filius. Cecidit villicum. Villicus exclusit patrem, cœpit ire ad filiam. Accusata illa, quòd exulem recepisset, aduocato fratre absoluta est. Post quinquennium pater abdicat filium.

PRO patre. Accusator, cuius non me fecit exulem: filius, etiam meum. Filiã honestiorem inueni, quòd accusata est: seruũ frugaliorẽ, quòd cæsus est. Male meruisti de patre, quem exclusisti: de sorore, cui præiudicio nocuisti: de iudicibus, quos in tam bona timuisti causa. Aut tu peccasti, aut soror. Filius me ducuit, quòd illum non recipio. Absoluta est, inquit, me aduocato, soror. Ita tu patrem non recipiebas, cum tam bene istam causam agere posses? cum absoluta sit quæ recepe rat, damnatus est qui non expulerat? Filia me patrem indicauit: seruos dominum. Vni filio exul fui. Ignosce fidelissime seruulorum, & tibi imprudens nocui. Quam bonam eius causam putas fuisse, quæ ne te quidem aduocato damnata est? Si te heredẽ possum mori, dignus sum qui etiam tibi hunc seruum relinquam. Alii exul est, tibi pater est. Nulla lex scelus imperat. Certe quæ fecit, absoluta est. Lex eum tenet qui iuuat exulem, non qui patiatur iuuari. Ignora, dissimula: lex te innocentem, non curiosum esse iubet. Si mea causa faciebas, me admonuisses: seruum prohibuisses, non cecidisses.

PARS altera. Facere lege prohibente non potui. Accusata & absoluta est: quia muliercula

liercula non videbatur nosse leges. Non pro me timui, sed pro te. Res in notitiam hominum venerat. Captabaris: timui ne occidereris. Vis scire notum fuisse? Soror accusata est. Malui seruum cadere frugalissimum, quàm patrem optimum amittere.

Mater nothi, lecta pro parte: Controuersia III.

LEX. Maior frater diuidat patrimonium, minor eligat. *Altera.* Liceat filium ex ancilla tollere. *Thema.* Quidam cùm haberet legitimum filium, alium ex ancilla sustulit, & decessit. Maior frater sic diuisit, vt totum patrimonium ex vna parte poneret, ex altera nothi matrem. Minor elegit matrem, & accusat fratrem circumscriptionis.

PRO notho. Vnus omnium exheredatus sum diuidendo. Elegisset, inquit, alteram partem. Tu solus talis potuisti esse filius, qualis frater eras. Lex te diuidere, me eligere iussit. Apertè, ne minor circumscribatur, timet. Sic diuisit, vt si vellem, non essem mendicus: relinquerem fratrem in egestate, matrem in seruitute. Non est diuidere, ex altera parte patrimonium ponere, ex altera onus. Talis fuit, vt illi coheredem pater ex ancilla tolleret. Elige, vt aut patrimonio careas, aut scelere. Circumscriptores dici solent, qui aliquid sustulerunt. Iste nihil reliquit. Tu, inquit, voluisti pauper esse. Cur igitur queror, si egestate delector? Obiici, inquit, non potest, quod lege factum est: immo non nisi quod lege factum est. Nam si quid aliter factum est, per se irritum est. Circumscriptio semper crimen sub specie legis inuoluit. Quod apparet in illa, legitimum est: quod latet, insidiosum. Semper circumscriptio per ius ad iniuriam venit. Lex iubet maiorem diuidere, minorem eligere. Nec tu diuisisti, nec ille elegit. Sic à te alligatus est, vt necesse haberet quod non expediebat. Male nota fuit mea in matrem pietas. Nō timuit ne eligere possem alteram partem.

PARS altera. Ego nihil aliud quàm diuisi. Circumscriptio non in diuisione est, sed in electione. Habes matrem, quam quidam totis redemerunt bonis: habes gloriam, quam multi per ignes perierunt. Multa de patrimonio rapuit, cum haberet ius dominæ ancilla. Imprudentia timebas ne in illam sæuirem. Non expediebat mihi, cùm in illa totum patrimonium habiturus essem. Nunc tantundem habes. Habes enim partem quam voluisti. vt tantundem haberes, nec pater voluerat: Ideo matrem tuam ancillam reliquit.

iudices citarentur ad iudicandum, palam absolutorias tulerunt sententias. Accusatur, quod vim in iudicio fecerit.

CONTRA Iphicratem. Nemo iudicum tuorum non timuit sic, tanquam tu de illis iudicaturus esses. Cum tecto tibi regno socer venit advocatus. Non maioribus copiis bellum instruxit, quam iudicium. Iphicrate, conde gladium. Iudicium est. Quid tibi cum gladio? Certe bis victis arma ponenda sunt. Quæ est ista contra rerum naturam permutatio? In bello nuptiæ, in iudicio bellum.

PARS altera. Ego vim non feci. Omnia enim legitime peracta sunt. Accusator suo loco dixit: reus suo risi, quadit. Perfectum per omnes numeros suos iudicium est. Cum iudices sententias suas ferrent, striox: gladium, vt occiderem me, si damnatus essem. Iudices tulerunt palam absolutorias, vt gratiam duci suo referrent. Nuptiarum causa, vtilitas Reipublicæ fuit. Miles sæpius pulsus erat infelici prœlio. Barbaros circa iudicium fuisse, non propter iudicium armatos, sed propter morem suum. Quid potestis, inquit, queri? Quid, inquam? obsides vobis adduxi.

Adultera venefica. *Controuersia VI.*

ACTIO. Veneficii sit actio. *Thema.* Quidam cum haberet vxorem, & ex ea filiam nubilem, indicauit vxori, cui eam collocaturus esset. Illa dixit, Celerius morietur quam illi nubat. Decessit puella ante diem nuptiarum, dubiis signis cruditatis & veneni. Torsit ancillam pater. dixit illa, se nihil scire de veneno, sed de adulterio dominæ, & eius cui collocaturus erat filiam. Accusat vxorem veneficii & adulterii.

CONTRA vxorem. Morietur: teneo veneficam. Celerius quam nubat: teneo adulteram. Morietur: factum est. Celerius quam nubat. factum est. Adulterium serius deprehendi quam factum est, veneficium antequam fieret. Duo crimina ad vos detuli, & duas indices. Altera dicit, quod factum est: altera, quod futurum est. Generi adultera, filiæ pellex. Quam infelix est domus, in qua adulterii argumentum est. Dixi, Honestus est: dixi, Pulcher est: dum laudo generum, cōmendaui adulterum. O me tardissimū in malis meis! Veneficium nec denuntiatum quidem credidi: in veneficio demum adulterium deprehēdi. Versæ sunt in exequias nuptiæ: genialisq. lectus mutatus est in funebrem. Subiectæ sunt rogo infelices faces. profertur putre corpus, & venenis tumens. Quid vltra quæritis? Verbis signa, signis tormenta conueniunt. Ad vocem tuam facta conueniunt. Morietur antequam nubat. factum est. Vidimus fluens corpus, & in cadauere illius materna verba credidimus.

Gene-

Generum adulterio perdidi, vxorem parricidio, filiam veneno.

PARS altera. Duo grauissima crimina obiicit, adulterium & veneficium. Adulterium, ancilla teste: veneficium, nec ancilla quidem. Cum indignaretur se non rogatam, exciderunt illi verba, quæ non minus quam pater filiam luget. At quare dixisti: celerius morietur quàm illi nubat? Verba dolor parum considerat. Exciderunt. Ei est sæpe fortuita diuinatio.

Demens qui filio cessit vxorem: Controuersia VII.

ACTIO. Dementiæ sit actio. *Thema.* Quidam habebat duos filios; duxit vxorem. Alter ex adolescentibus cùm ægrotaret, & in vltimis esset, medici dixerunt animi vitium esse. Intrauit ad filium stricto gladio pater, rogauit vt indicaret causam sibi. Ait, amare se nouercam. Cessit illi vxorem pater. Ab altero accusatur dementiæ.

PRO patre. Audite rem nouam: fratrem crudelem, nouercam misericordem. Insanus sum, quia aliquis meo beneficio sanus est. Tradidi vxorem illi: sed eripueram. Testor, inquit, præsides pietatis deos, priùs amare cœpi, quàm duceres. Ita tu iniuriam vocas, quod fratrem habes, non habes nouercam? Transii præter istius oculos cum ferro. Gladium mihi nemo, nisi æger extorsit. Patri qui periculum filii morientis sustinere non potuit, ignoscendum in qualicunque facto est.

PARS altera. Alter lenocinio curauit, alter parricidio conualuit. Quid? hoc adulterium non putas, quod marito conciliante committitur? Nescio furiosiùs vxorem duxerit, an habuerit, an dimiserit, an collocauerit. Quam demens est, cui adulterium pro beneficio imputandum est? Strinxit gladium maritus, non vt adulterum vindicaret, sed vt faceret. Mori potiùs debuit frater, quàm sanari turpiter. Quid enim si matrem, si sororem concupisceret? Quædam remedia grauiora ipsis periculis sunt. Omnia inter nouercam & priuignum composita sunt. Simulatum morbum, derisum animo turpissimo patrem.

Versus virginis Vestalis: Controuersia VIII.

THEMA. Virgo Vestalis scripsit hunc versum: *Felices nuptæ, moriar, nisi nubere dulce est.* Rea est incesti.

CONTRA Vestalem. Felices nuptæ: cupientis est. Moriar, nisi: affirmantis est. Nubere

tere dulce est: Aut experta iuras, aut inexperta peieras? Neutrum sacerdotis est. Tibi magistratus suos fasces submittunt. Tibi consules prætoresque via cedunt. Nunquid exigua mercede virgo es? Sacerdos rarò iuret, nec vnquam nisi per suam Vestam. Moriar. Nunquid perpetuus ignis extinctus est? Moriar. Nunquid de nuptiis appellata es? Ad vltimum, Vestam inuoco, vt tam infesta sit sacerdoti, quàm inuisa est. Recita carmen. dum quæro quale carmen sit, tu carmen scribas, tu verba pedibus suis emollias, & seueritatem templo debitam modulatione frangas? Quod si vtique laudare vis nuptias, narra Lucretiam. De illius morte scribe, antequam iures de tua. O te supplicio omni dignam, cui quicquam sacerdotio felicius est! Dulce est. quàm expressa vox, quàm ex imis visceribus emissa, non expertæ tantum, sed delectatæ! Incesta est etiam sine stupro, quæ cupit stuprum.

PARS altera. Vnus illi versus obiicitur, & hic quidem non totus. Non oportet, inquit, scribere carmen. Multum interest, obiurges, an putas. Inceste damnari nulla potest, nisi cuius corpus violatum est. Quid tu putas poëtas, quæ sentiunt, scribere? Vixit modestè, castigatè. Non illi cultus luxuriosior: non conuersatio cum viris licentior. Vnum crimen vobis cõfiteor: Ingenium habet. Quid ni inuideat Corneliæ matri Gracchorum? Quid ni illi quæ Catonem peperit? Quid ni inuiderint sacerdotes parientibus?

EXTRA controuersiam. *Varius Geminus* apud Cæsarem dixit: Cæsar, qui apud te audent dicere, magnitudinem tuam ignorant: qui non audent, humanitatem.

LIBER SEPTIMVS.

INSTATIS mihi quotidie de *Albucio*: non vltra vos differam, quamuis non audierim frequenter, cum per totum annum quinquies sexiesve populo diceret, ad secretas exercitationes non multi irrumperent, quos tamen gratiæ suæ pænitebat. Alius erat cùm turbæ se committebat: alius, cùm paucitate contentus erat. Incipiebat enim sedens, & si quando illum produxerat calor, exurgere audebat. Illa intempestiua in declamationibus eius philosophia sine modo tunc, & sine fine euagabatur: rarò totam controuersiam implebat. Non posses dicere diuisionem esse, non posses declamationem: tamen declamationi multum deerat, tanquam diuisioni multum supererat. Cùm populo diceret, omnes vires suas aduocabat, & ideo non desinebat. Sæpe declamante illo ter buccinauit, dum cupit in omni controuersia

dicere, nec quicquid debet dici, sed quicquid potest. Argumentabatur molestè magis quàm subtiliter. Argumenta enim argumentis colligebat: & quasi nihil esset satis firmum, omnes probationes probationibus aliis confirmabat. Erat & illud in argumentatione vitium, quod quæstionem non tanquam partem controuersiæ, sed tanquam controuersiam implebat. Omnis quæstio suam probationem habebat, suam excusationem, suos excessus, suas indignationes, epilogum quoque suum. Ita vnam controuersiam proponebat, plores dicebat. Quid igitur? omnis quæstio per numeros suos implenda non est? Est quidem: sed tanquam accessio, non tanquam summa. Nullum habile membrum est, si corpori par est. Splendor orationis, quantus nescio an in vllo alio fuerit. Non thesis magna, sed phrasis. Dicebat enim citato & effuso cursu, sed præparato. Extemporalis illi facultas, vt affirmabant qui propius norant, non deerat; sed putabatur ipse sibi deesse. Sententiæ, quas optimè *Pollio Asinius* albas vocabat, simplices, apertæ, nihil occultum, nihil insperatum afferentes, sed vocales & splendidæ. Affectus efficaciter mouit, figurabat egregiè, præparabat suspiciosè. Nihil est tam inimicum, q manifesta præparatio. Apparet enim subesse nescio quid mali. Ideoque moderatio est adhibenda, vt illa sit præparatio, non confessio. Locum beatè implebat. Non posses de inopia sermonis Latini queri, cum illum audires: tantum orationis cultæ fluebat. Nunquam se torsit quomodo diceret. Sufficiebat enim illi in quantum voluerat, explicandi vis. Itaque ipse dicere solebat, cum vellet ostendere, non hæsitare se in electione verborum: Cùm res animum occupauere, verba ambiunt. Inæqualitatem in illo mirari libebat. splendidissimus erat. Idem res dicebat omnium sordidissimas, acetum, & puleium, & laternas, philerotem, spongias: nihil putabat esse, quod dici in declamatione non posset. Erat autem illa causa: timebat ne scholasticus videretur. Dum alterum vitium deuitabat, incidebat in alterum: nec videbat, nimium orationis splendorem, his admixtis sordibus, non defendi, sed inquinari: & hoc æque omnium est, vt vitia sua excusare malint, quam effugere. *Albucius* enim non quomodo non esset scholasticus quærebat, sed quomodo videretur. Nihil detrahebat ex superuacuo strepitu. Hæc sordida verba ad patrocinium aliorum afferebat. Hoc illi accidit, inconstantia iudicii. Quem proximè dicentem commodè audierat, imitari volebat. Memini omnibus illum rebus omissis apud Fabianum philosophum tanto iuniorem quam ipse erat, cum condiscipulis sedere. Memini admiratione Hermagoræ stupentem, ad imitationem eius ardescere. nulla fiducia ingenii sui,

nihil fui, & ideo assidua mutatio. Itaque dum genera dicendi transfert, & modo exilis esse vult, nudisque rebus hærere, modo horridus & valens potius quam cultus, modo breuis & concinnus, modo nimis se attollit, modo nimis deprimit, ingenio suo illusit, & longe deterius senex dixit. AEtas eius prodesse ad profectum, cùm semper studium eius esset nouum. Idiotismos est inter oratorias virtutes, res quæ raro procedit. Magno enim temperamento opus est, & occasione quadam. Hac virtute variè vsus est. Sæpe illi bene cessit, sæpe decidit. nec tamen mirum est, si difficulter apprehenditur vitio tam vicina virtus. Hoc nemo præstitit vnquam Gallione nostro decentiùs. Iam adolescentulus cum declamaret, apte & conuenienter & decenter hoc genere vtebatur. Quod eo magis mirabar, quia tenera ætas refugit omne, non tantum quod sordidum, sed & quod sordido simile est. Raro Albucio respondebat fortuna, semper opinio: quamuis pœnituisset, adire libebat. Tristis, sollicitus declamator, & qui de dictione sua timeret, etiam cum dixisset. Vsque eo nullum tempus securum erat. hæc illum sollicitudo fugauit è foro, & tantum vnius figuræ crudelis euentus. Nam in quodam iudicio centumuirali, cum diceretur iurisiurandi condicio aliquando facta ab aduersario, induxit eiusmodi figuram, qua illi omnia crimina irrogaret. Placet, inquit, tibi rem iureiurando trâsigi? iura; sed ego iusiurandum dabo. Iura per patris cineres, qui inconditi sunt. Iura per patris memoriam: & executus est locum, quo perfecto surrexit. *L. Aruntius* ex diuerso ait: Accipimus condicionem: iurauit. Clamabat Albucius: Non detuli cōdicionem, schema dixi. *Aruntius* instabat. Centumuiri rebus iam vltimis se parabant. Albucius clamabat: Ista ratione schemata de rerum natura tolluntur. *Aruntius* aiebat: Tollantur. poterimus sine illis viuere. Summa rei hæc fuit. Centumuiri dixerunt, dare ipsos secundum aduersarium Albucii, si iuraret ille. Iurauit. Albucius non tulit hanc contumeliam, sed iratus calumniam sibi imposuit: nunquam enim ampliùs in foro dixit, homo summæ probitatis, qui nec facere iniuriam nec pati sciret. Et solebat dicere: Quid habeo quare in foro dicam, quum plures me domi audiant quam quenquam in foro? Cum volo, dico: quamdiu volo. & quamuis non fateretur, hoc delectabat illum in declamationib., quod schemata sine periculo dicebantur. nec tamen in scholis effugere contumelias poterat *Cestii*, mordacissimi hominis. Cum in quadam controuersia dixisset Albucius: Quare calix si cecidit, frangitur: spongia si cecidit, non frangitur? aiebat Cæstius: Ite ad illum cras, declamabit vobis, quare turdi volent, cucurbitæ non volent. Cum dixisset Albucius in illo qui fratrē parricidii dānatum exarmata naue dimisit,

 Impo-

Imposuit fratrem in culeum ligneum. Cæstius eandem dicturus, sic exposuit controuersiam: Quidam fratrem domi a patre damnatum, nouerca accusante, cùm accepisset ad supplicium, imposuit in culeum ligneum, vt perueniret nescio quo terrarum. ingens risus omnium secutus est. Sed nec ipsi bene cessit declamatio. Paucas enim res bonas dixit. sed cùm à scholasticis non laudaretur: Nemo, inquit, imponit hos in culeum ligneum, vt perueniant nescio quo terrarum, vbi calices franguntur si ceciderint, spongiæ non franguntur. Video quid velitis, sentẽtias potius audire, quàm iocnsifiat. Audite sententias in hac ipsa controuersia dictas.

Ab archipirata filio dimissus: Controuersia I.

THEMA. Mortua quidam vxore, ex qua duos filios habebat, duxit aliam. Alterum ex adolescentibus domi parricidii damnatum tradidit fratri puniendum: ille exarmato nauigio imposuit. Delatus adolescens ad piratas, archipirata factus est. Postea pater peregrè profectus, captus est ab eo: & remissus in patriam, abdicat illum.

CONTRA patrem. *Albucij Silij*: De fratre nec iudicare audeo, nec loqui. Vno nomine gratias ago, & gratulor, quòd patrem seruare potuit. Tanta tempestate confusus, neque æstimare, quicquam, neque dispicere potui. Plura indicabo crimina pater, fortuna torquente, quàm quæ videris ipse nosse. Nec satis memini, solutum mihi fratrem tradideris, an alligatum: nescio. quãtum ad meum stuporem attinet, etiam fugere potuit. nec satis memineram, tale ministerium mihi pater an nouerca mandasset: ministerium an pœnam esse voluisset: vindictam parricidii, an parricidium. Insui fratrem culeo iubes. non possum pater. Non ignoscis, an non credis? ego contendo nec te quidem posse. Si quis tibi dixisset tyrannus: Veni; tuis manibus filium insue: in hoc opere potes oculis tuis, potes manibus vti? potes audire inclusi filii gemitum? Si potes, timeo ne innocentem damnaueris: Si non potes, quid frater in fratrem non possit, patrem testem dedi. Quid accusas, quod impunitatem fratri dederim? in quo facto consilium meum victum est? à me frater vt viueret, non impetrauit: vt fugeret, non impetrauit. Nihil aliud impetrauit, quàm vt alieter quàm in culeo moreretur. Causam malam habeo, vt inter fratres. Vbi spes? in gubernaculo nulla est. in remigio? ne hoc quidem. in comite nemo repertus est naufragii comes. in velo? in arte? omnia pæne instrumenta circumcisa sunt. Adminiculum in spe nullum est. patri sum excusandus, an fratri? de filio tuo hoc

hoc respondeo, quamdiu in patrio solo morari licet, ciuis est. proiectus in mare, quicquid post exilium & naufragium vel facit vel patitur, ab omni fœdere vitæ communis abstractus, pœnarum eius pars non est, nequitiæ opus est. sed aliis quærentibus, teipsum testem dabo, non esse piratam. Ego illi terræ, ego lucis conspectum, ego etiam mortis humanæ facultatem abstuli. Fortuna ipsa, quæ miserta eius est, nihil tamen illi præter mare reliquit. Moriendum est mihi: pater iussit: neque ego te deprecor ne moriar, nec tibi licet non facere quod iussus es. Inter patrem iratum & fratrem morituorum, arbitrium pietati tuæ necessarium suscipe. Sanguinem meum patri refer, culeum mihi remitte: volo mori, sed pura manu tua: hoc tuæ pietatis munus ad inferos perferam, licuisse mihi per fratrem aliter quàm parricidæ mori.

Asinij Pollionis. AEquas mihi præbete aures, dabo vobis etiam damnatum absoluendum. Viuit, inquit, frater. non credo seruauit, inquit, me. fecisti vt crederem. Hæc est summa rerum gestarum. In ea domo, in qua facile parricidium creditum est, ego fratrem occidere non potui, frater patrem. Quid mihi cum ista tabula? semel mori volo.

Q. Haterij. Emicabant densis vndique nubibus fulmina, & terribili fragore horridæ tempestates absconderant diem, imbres vndique & omnia procellis sæuientia. Expectat, inquit, parricidam mare. inuenerat subitis tempestatibus mare, iustis quoque nauigiis horrendum. Fateor, fateor, dixit fratrem tibi, si innocens est, fortuna commendo, fragmentum infelix, etiam nauigaturis omen: quod si quis gubernator vidisset, iter suum distulisset. Naufragus è litore emittitur. *Marcelli AEserini.* Habes, inquam, frater, si innocens es, nauigium: si nocens, culeum. non feci parricidium, & quia facilè erramus homines factum putaui. deliberabam an parcerem patri. Fratrem, inquit *Turannius*, in domo parricidium facies inuenire, etiam locum à naufragiis * nauigiū. *Argentarij.* Quod iusseras, factum est: periit frater. Viuit, inquit, & me dimisit. bono argumento probatur viuere. Vtrasque ad cælum manus sustulit: Si nihil vnquam impiè cogitaui, si patrem meum etiam damnatus diligo: Dii immortales rerum iudices adeste, si aliter sentiret, infelicia sibi imprecatus est maria. sic nauem suam rexit. *Blandi.* Latebat in litore nauigium: quod etiam integrum infeliciter vexerat. Credam parricidam, si tibi proficiscenti nauigium suum reddidit. Subitò mihi ferrum non sentienti cum animo pariter excidit: torpent manus, & nescio qua perturbatione tenebræ stupentibus offunduntur oculis. Intellexi quàm difficile esset, parricidium facere, etiam quod imperaret pater. Ira mihi, quæ sola miseros in domo nostra respicis, fortuna succurras: ita mihi contingat aut ho-

 nestè

nesciè viuere, aut moris ita ex domo nostra ego sim vltimus reus, vt ille iurabat, meliorem se nouercam habuisse quàm fratrem. *Cornelii Hispani.* Fateor, volui occidere: sed tunc intellexi quam difficile esset parricidium. Ego, inquit, occidere patrem nolui: ne nunc quidem possum. Pater noster nauigauit sereno die, tranquillo mari, auspicato itinere, integra naui. Quid hoc est? nauigauit damnatus felicius, quàm qui damnauerat. Vade, inquit patrem te habere mihi non licuit: habebo patronum: reuertere. Magnum pietatis argumentum, filio carus pater, etiam post supplicium. Vtrum vobis videtur innocentiam apud piratas didicisse, an ne apud piratas quidem perdidisse? *Arellii Fusci* patris. Potuit patrem occidere: & quem testem timebat abdicatus à patre? Quo me conferam? in mare? non possum: iratos habeo piratas. Cum traditus est mihi frater, imperatumque vt sumerem supplicium, si qua est fides, tentari me putaui, an possem parricidium facere. *Porcii Latronis.* Perieras pater, nisi in parricidam incidisses. *Triarii.* In naufragio nauigabat: parum est quod non occidit patrem, immo etiam integra naui dimisit patrem, resolutis compagibus, infelix omen nauigationis. insue me culeo: certe sentiam maria: non ea videbo. Scissa quoque vela fecerant sinus, & armatas classes naufraga praecesserat ratis: [illegible] nauigare qui seruaturus esset patrem. Et iam pirata dicitur: iterum falso crimine male audit. *Castii Pii.* Erat nauigium, immo fuerat: sed adhuc crudelis & pertinax nouerca, post omnia deuicta nihilominus saeuit: maria iam quiescunt, praedones iam miserentur, irati iam parcunt. Ibamus praeter sepulcrum matris, ille mortem timens, ego scelus: expecta, vide an fortuna nobis obsiciat scelus. Iacebat nauigium peruetus, & attritum salo, vix vnius capax animae. Veni ad vos, victo, iam pulchram periturus, vt probem me parricidam. Non occidisti, inquit, fratrem nouerca. audiui iucundissimam vocem: fateor me parricidam, occidi fratrem: tutus sum pater, si hoc probetur: imposui in exarmatam nauem: non est occidere? Nouercae quidem nunquam satis priuignus occiditur. Multas rerum natura mortis vias aperuit, & multis itineribus fata decurrunt: & haec est conditio miserrima humani generis, quod nascimur vno modo, multis morimur: laqueus, gladius, praeceps locus, venenum, naufragium, mille aliae mortes insidiantur huic miserrimae animae: & hoc occidere vocatur, sed diutius. Si quis nunc stat in turbi, & hoc dicit: huic quisquam parcat, qui fratrem suum occidit, & occidisse se probat? Componis in domo par, vt alter scelere fit parricida, alter ministerio. Impositus est in nauem frater: qualem nauem? scitis, nihil esse periculosius, quam etiam instructa nauigia: parua materia [illegible] git fato. Quid si verò nō rudenti-

dentibus cōmittitur illa anima, non velis, nō gubernaculo defenditur? exarmata nauis, & vtroq. patens latere. Imponitur miser in naufragium: nauigio per se pessum ituro, pondus insuitur. Ecce nauē diuinitas armat, subito visa sunt vela, subito nauis cœpit & regere se, & attollere. Magnum est præsidium in periculis innocentia. Sæuum mare inuoluitur, procellæ spumante impetu latera nauigii vrgēt, pulsatur vndiq. nauis periculis: innocentia tamen tuta est. O maria iustiora iudiciis! O mitiores procellæ patre, quam eiecistis animam! Nec hoc tantum diuinitus gestum est, quod peruenit totus in portum: excipitur classe prædonū. Habeat pater mentem nauigandi, capietur iudex, vt illum pœniteat sententiæ suæ. Damnare me nouerca parricidii potuit: parricidam facere nec damnādo quidem potuit. Cognosce innocentiā meā in mari, quam domi noluisti. Complexu, osculis prosecutus est: sic patrem parricida dimisit.

IVNII *Gallionis*. Multa non agnosco: frater domi damnatus est, ego in publico. Illi obiectum est quod parricidium fecerit, mihi quod non fecerim: ille negabat: mihi nouo patrocinio vtendum est. fratrem occidi: in ea domo in qua parricida damnatur, hæc innocentia est. Video vos inuitos audire hoc genus defensionis: malo itaque me vobis innocentem probari quàm patri. Fratrem nōn occidi: non potui fratrem occidere. Idem timuimus, idem doluimus, idem fleuimus: eundem patrem habuimus, eandem matrem, eandem nouercam: mitioris naturæ pectoris sum, mollioris animi. Non idem omnibus mortalibus natura tribuit ingenium: animus meus durior est, illius clementior: apud piratas quoque inuenitur qui non possit occidere: putas me dicturum, ne alius occideret? Si mater nostra viueret, puto illi tradidisset. Quod proximum fuit, mihi tradidit. Verum vobis videtur per manus patris puniri te filium voluisse, an ablegare priuignum? pudet me patrocinii mei. Timeo ne, cum cœpero narrare quid fecerim, dicatis: Certè negabas te posse hominem occidere.

Musæ. Traditus est frater puniendus mihi potissimum. quo istud proposito pater feceris, apud plærosque disputationem habet. Ego si quid mitius illo tempore voluit fieri, non intellexi. Imposui multum recusantem, & insui culeo postulantem. Obiicis mihi molliorem animum, alius mitior est plus quam debet, alius seuerior est quā necesse est: mediis aliis affectibus inter vtrunq. positus, totus in sua potestate est. Quidam & accusare & damnare possunt, & occidere: quidam tam mites sunt, vt non possint in caput ne testimonium quidem dicere. Nō possum hominem occidere: hoc vitium & apud piratas inuenitur. Alii viuere sine reipublicæ administratione non possunt: aliis in priuato latere, & extra

omnem inuidiam fecisse: præcipua trãquillitas est: aliis non potest persuaderi, vt matrimonio obligentur: aliis, vt careant. Sunt qui castra timeant, sunt qui cicatricibus suis gaudeant. In tanta morum varietate, videte quantulum sit quod excusem: non ambitioni, nõ inertiæ veniam peto: misericors sum, non possum occidere hominem. Gratulare pater naturæ meæ: Nunquam eiusmodi filius parricidium faciet. Hoc vitium à te traxisse videor. An non putas misericordem, qui quem dãmnauit, fratri puniendum dedit? Centurio Luculli Mithridatem non potuit occidere: dextera simul ac mente languit: prô bone Iupiter! Mithridatem quàm non dubium parricidam. *Pompeij Silonis.* Gaude pater, neuter filius tuus parricidium fecit: dimisi in portum naufragum. Vis pater scire, accusator nocentior sit, an reus? Conijce in alteram nauem nouercam: illa faciat votum, precetur si neminem innocentem accusauit, si priuignum immerentem non oppressit, in eos piratas incidat, qui nesciant captos dimittere.

PARS altera. *Muse.* Parricida meus in mari regnat. *Sepullij Bassi* Nega tu parricidam fuisse, quem scis esse piratam. *Caij Sabini* Facinus indignum, parricida damnatus post pœnam potuit dicere patri suo: Morere.

DIVISIO. *Latro* in has quæstiones diuisit: An licuerit illi quod iubebat pater, facere. Non licet, inquit, fratrem necare, ille damnatus erat: non enim iudicio publico ceciderat: ignosce, si diligẽtior sum, cum videam hominem tam facilè damnari. Timeo ne quis me parricidii postulet; facile est si dicenda sit domi causa. etiam nocens absolutionem sperare potero: in foro quid respondebo? Occidi fratrem. Parricidam me quoque vocant, quod non affui reo. Si licuit, an debuerit. Nocens est iste, sed mihi frater est. naturæ iura sacra sunt. Quid de me iudicaturus es, si fecero? puto difficulter postea in me parricidium credes. Etiam si debuit parére patri, an ignoscendum sit illi, si non potuit. Farebor, inquit, quod forte offensurum est aures: patri parére volui, fratrem occidere non potui. Obortæ sunt subitò tenebræ: diriguit animus, sublapsum est intercepto spiritu corpus, non possum fratrem occidere. Pone hoc loco piratam non poterit. Quidam occidere hominem tãtum non possunt. Quorundam aduersus hostes deficit manus. Fratris quoque beneficium non est tam magnum pater, quàm putas. Non ille te noluit occidere, sed non potuit. Nouissimas illas partes fecit: Quamuis non occiderit, si tamen potuit damnatum, an abdicari debeat. Dicit enim pater: Si non poteras, negasses: & misisses ad me non posse te. Hoc loco *Latro* dixit rem valde laudatam: Dixisses, inquit, te non posse. Ita tu nesciebas, non posse me occidere? Quid ergo sic loquebaris, tãquam vnũ parricidii cõ-

demnaſ-

demnasses? Deinde an puniuerit fratrem. Hæc descriptio supplicii, quod dixit granius etiam culeo fuisse: & adiecit, hoc die illum pœnas dare inter barbaros inclusum, per quos necesse est populari, patrem capere. Sed ne per illos quidem necesse est parricidium facere. Hac diuisione vsi sunt, quibus placuit & illius causam defendere: inter quos & *Geminus Varius* fuit, qui aiebat adulescentem optimam causam habere, si non occidit fratrem etiam nocentem: meliorem tamen, si non occidit innocentem. Partitam autem materiam fecit erga has quæstiones Geminus, & quibus idem placuit: An abdicari non debeat, etiam si nocentem fratrem non occidit: hic dicit, Non licuit, non debui, non potui. An innocentem non occiderit Bellam rem Geminus hoc loco dixit, cum cœpisset per omnes numeros fratrem tanquam reum defendere. Dicet, inquit, aliquis: Tam serò defendis? Non potui citiùs. Hodie primùm res in forum delata est. Nouissimè, an etiam nocentem satis punierit.

COLOR. De colore inter maximos & oratores & declamatores disputatum est, vtrum ne aliquid deberet dici in nouercam, an nihil. *P. Asprenas* & *Albucius*, & præter oratores magna bonorum rhetorum manus in hanc partem transierant, & qui in nouercam inueherentur fuerunt, & illi qui non quidem palam dicerent, sed per suspiciones & figuras: quam rem non probabat *Passienus*, & aiebat, minus verecundum esse, aut tolerabile, infamare nouercam quam accusare. Quidam principia tantum habuerunt in sua potestate, deinde ablati sunt impetu. Excusatius est autem, in malum colorem incidere, quàm transire. *Latro* illum introduxit colorem rectum in narratione, quo per totam actionem vsus est: Non potuit occidere. Et cum descripsisset ingenti spiritu titubantem, & interrogatione fratris occidendi concidentem, dixit: Nouerca aliud quære in priuignum tuum crimen. hic parricidium non potest facere. *Castius* colore alio vsus est. Transibamus, inquit, secundum matris sepulcrum. inuocare cœpit manes eius. motus sum. Et puerili sensu colorem transcurrit. Quid facerem? inquit: occidere pater iubebat, mater vetabat. & eum colorem dixit: Hæc mecum cogitaui. Non est imperatum vt manu occiderem, non vt laqueo, non vt mari: eligere supplicii genus liberum est. *Fuscus Arellius* hoc colore vsus est: Tentari me à patre putaui: Vno, inquit, supplicio alterum filium puniri, alterum experiri vult. *Albucius* in argumentis plura posuit, & omnes ferè colores contrectauit. In narratione hoc colore vsus est, & dixit: Hoc vnum mihi præsta beneficium: sine me tanquam parricidam mori.

Argentarius. Non tanquam frater essem, sed huius consilii inuentor, dixi: Cogitaui quid facerem. Tandem inueni, quo-

N n 5 modo

modo parricidium vindicarem sine parricidio. *Passienus* hoc colore vsus est. Non putaui patrem vtique velle occidi filium. Vid batur mihi omnia misericordiæ adiumenta præparasse, quod domi cognouerat, quod inter suos. Fratri, inquam, tradidit. age si parcere noluisset, cui tradidisset? *Pollio Asinius* dixit in nouercam: Itaque illo colore vsus est. Cogitaui mecum quid liceret, quid oporteret, si tantum, inquam, nefas commissum est, nullæ meæ partes sunt ad explandum scelus. Triumuiris opus est, comitio, cum fi.e. Tanti sceleris non magis priuatum potest esse supplicium quam iudicium. *Marcellus* dixit ita: Si iste parricidium fecit, ideo & ego faciam? & illam quam supra sententiam retuli: Habes, inquam, frater. *Varius Geminus* & ipse dixit: Nolui occidere. Egregiè, inquam, nouerca inter priuignos diuisit odium, alterum altium aggressa est: alteri parricidium obiicit, alteri mandat, & hac illum figura defendit in narratione. Interrogaui fratrem: Apud quem prætorem causam dixisti? Apud nullum, inquit. Quis accusator fuit? Nemo. Quis testis? immo qui testes? vos enim etiam de minore scelere non creditur. Nemo, inquit. Quis de te pronuntiauit? nemo. Quid porrò, inquit? Ego si reus fuissem, ad te non misissem? *Sepullius Bassus* hoc colore vsus est: Nō habui parricidæ instrumenta, non culleum, nō serpentes: parricidam tamen in maria proieci. *Vip*sanius duro colore vsus est: Hoc, inquit, supplicium tanquam grauius elegi. Quid, iste, inquam, insuetur, & statim omnem sensum supplicii effugiet? immo sollicitus sedeat, & quod ne insuti quidem parricidæ patiuntur, ipse pœnam suam spectet: nihil speret, timeat omnia: peius debet quam ceteri parricidæ mori, à patre damnatus est. Et hoc colore per totam declamationem vsus est, vt diceret, hoc se tanquam grauius elegisse. Displicebat color hic prudentibus. Quam enim spem habuit absolutionis, si nec paruit, nec pepercit? *Haterius* hoc colore vsus est: Diu mecum disputaui. parricida est, quem non testis probauit, non iudex coarguit. quid ergo? innocens quem condemnat pater? inueni æquè pœnam simillimam reo; mersam, non tamen ex toto perditam ratem: quæ vel punire fratrem posset, vel absoluere. *Triarius* & ipse quasi sententiam de fratre ferre voluisset, egit, & dixit: Tandem ad cælum manibus leuatis: Quicquid est, inquam, quod terris imperat, quod regnat profundo, quicquid est quod ex sublimi res spectat humanas, innocens damnatus alto committitur. Dii iudicate post patrem. Hæc sententia dicebatur ex Græco translata, sed Græca corruptior est. A parte patris, quod ab archipirata dimissus est sic. *Cestius*: Pœnam, inquit, putauit mihi hanc esse morte grauiorem. & sic posuit in narratione: Rogabam vt occideret, non impetraui. *Varius*

Geminus ait: In hoc me dimisit, non quia volebat saluum esse, sed ad patrocinium suum: vt quia non nunc occiderat, videretur nec antè voluisse. *Latro* dixit: Quis porrò vno me miserior est, qui vitam parricidæ debeo? *Diocles Carystius* elegantem sensum in prooemio posuit pro adolescente, cùm diceret causas se abdicationis non inuenire, luxuriæ se occasionem non habuisse, parricidium sibi non obiici, & contrà reos se minimè laborare: Fortasse, inquit, queritur quod captum non redemerit, adiecit . . . Et cum tractaret in vltima parte, debere patrem nosse vitia liberorum, & ferre vtique in vnico, adiecit . . . . *Artemon* in descriptione tempestatis laudatus est, & belle accessit ad eam. Et cum de ipso nauigio diceret, pulchrè cœpit . . . . . Et vltimum descriptionis suæ sententiam proposuit . . . . Et ad partem narrationis elegater transit . *Glycon* . . . .

SOLEO dicere vobis Cæstiòni Latinorum verborum inopia hominem Græcum laborasse, sensibus abundasse. Itaque quoties lætius aliquid describere ausus est, toties subsitit: vtique cum se ad imitationem magni alicuius ingenii direxerat, sicut in hac controuersia fecit. Nam in narratione, cum fratrem traditum sibi describeret, placuit sibi in hac explicatione vna & infelici: Nox erat concubia, & omnia Iudices canentia sideribus muta erant. *Montanus Iulius*, qui comis fuit, quique egregius poëta, aiebat illum imitari voluisse Virgilii descriptionem:

Nox erat, & terras animalia fessa per omnes,
Alituum pecudumque genus, sopor altus habebat.

At Virgilii imitationē bene cessisse, qui illos optimos versus Varronis expressisset in melius:

Desierant latrare canes, vrbesque silebant:
Omnia noctis erant placida composta quiete.

Solebat Ouidius de his versibus dicere, potuisse fieri longe meliores, si secundi versus vltima pars abscinderetur, & sic definiret:

Omnia noctis erant. ---

Varro quem voluit sensum, optimè explicuit. Ouidius in illius versu suum sensum inuenit: aliud enim intercisus versus significaturus est, aliud totus significat.

Popilius Ciceronis interfector. Controuersia II.

LEX. De moribus sit actio. *Thema.* Popilium parricidii reum Cicero defendit, absolutus est. proscriptum Ciceronem ab Antonio missus occidit Popilius, & caput eius ad Antonium retulit. accusatur de moribus.

CONTRA Popilium. *Baßi Sepulij.* Si accuſaſſet Cicero Popilium, viueret. Occidit Ciceronem Popilius. Puto iam creditis occiſum ab iſto patrem, vt vno ictu pereat: tantum dabo. pro Cicerone ſic liceat paciſci. *Gabij Sabini* Quod vnum potuimus, effecimus, vt veniret tempus quo Popilius Ciceronem deſideraret. Popili potes, inquit, Ciceronem occidere? Pro te vel patrem. *Porcij Latronis.* Prorſus occiſurus Ciceronem, debebat incipere à patre. Antonius, inquit, iuſſit. Non pudet te Popili? Imperator te tuus credidit poſſe parricidium facere. Abſcidit caput, amputauit manum: effecit vt minimum in illo eſſet crimen, quòd Ciceronem occîdit. Facinus indignum, feliciſſimè licet cedat actio, id ſolum efficiemus, vt qui occîdit Ciceronem, tantum erubeſcat. Pro dii boni, occiſum Ciceronem, & caput eius humero tenus reciſum! *Albucij Sili.* Cæde ceruices tanti viri, & humero tenus reciſum amputa caput. I nunc, & nega te parricidam. Hoc vnum tamen feliciter feciſti, quòd antè occîdis patrem quàm Ciceronem. Facilius Cicero pro parricidio iudices mouit, quàm pro ſe clientem. Ad vos patroni hoc exemplum pertinet. Nullos magis odit Popilius, quam quibus plurimum debet. Vbicunque eſtis Iudices, qui in iſtum reum ſederatis, ecquid pænitet abſoluiſſe? *Argentarius.* Impius eſt, ingratus eſt tandem dicere, parricida. Scuſſt qui defenderat. Reſpice forum: hic ſub Cicerone ſediſti. reſpice roſtra: hic ſupra Ciceronem ſtetiſti. Quantum eloquentia tua, Cicero, potuit?: Popilius de moribus reus eſt, abſcidit ceruices loquentis: hæc eſt abſoluti clientis poſt longum tempus ſalutatio. Parce iam quæſo Popili. Nihil tibi niſi occidendum Ciceronem mandauit. Duo fecit parricidia: quorum alterum audiſtis, alterum vidiſtis. *Caſtij Pij.* Si dixero, Adoleſcentia turpis eſt, infamis pueritia eſt: reſpondebit, Iam iſta Cicero defendit. Non pudet Popili? accuſator tuus viuit. quid tam commune quàm ſpiritus viuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus eiectis? Parricida ſic etiam tu periſſes. *Fuluij Sparſi* Non crediidiſſet Popilium feciſſe Antonius, niſi in mentem illi veniſſet, illum & parricidium feciſſe. Facinus indignum: à me defenditur Cicero, cùm Popilium Cicero defenderit. *Mentonis.* Non magis quiſquam alius occidere Ciceronem potuit præter Popilium, quàm nemo præter Ciceronem defendere. parricidam quem viuus negârat Cicero, occiſus oſtendit. Fortunam Ciceronis! Antonius illum proſcripſit, qui accuſatus eſt: Popilius occîdit, qui defenſus eſt. Si damnatus eſſes, carnifex te culeo totum inſuiſſet. Video quid reſpondeat: Non credet Antonius occiſum Ciceronem à Popilio, niſi ei ſignum attulerit.

Triarij. Præſta Ciceroni quod propinqui Catilinæ,

quod

quod amici Verri præstiterunt. Proscriptum transi. Ne à mortuo quidem manus abstinet, lacerat occisum. Popili, hoc parricidium tertium tuum est. *Pompeij Silonis.* Nunquid magis exonerare te possum? præsta Ciceroni quod Antonius.

Cornelij Hispani. Dic Antonio: Ego istud scelus facere possum, & patrem occidi. Securi erant amici Ciceronis, postquam ad illum Popilius missus est. *Arellij Fusci patris.* Potuisti Ciceronem occidere. Atque m bene persuaserat nobis Cicero parricidium te facere non posse! Occidisti tu Ciceronem loquentem. Nunquid, inquit, & aliquis ex tuis venerat index? an nemo Ciceroni timendus est, qui cum Popilio venit?

Q. Haterij. Qui modò Italiæ humeris relatus est, nunc sic à Popilio refertur. propo. sito in rostris capite Ciceronis, cùm vnius metu omnia tenerentur, gemitus tamen populi liber fuit. *Iulij Bassi.* Proscriptus, inquit, erat Cicero. pater certè tuus proscriptus non fuit. *Blandi.* Dii manes, Popilii senis patris, & inultæ Cicero te persequentur vmbræ: vt quem negasti, parricidam sentias.

Capitonis. Deduxi ad vos reum omnium, quos terra sustinet, nocentissimum, ingratum, impium, percussorem, bis parricidam: nec tamen timeo. Patroni viderint. Nemo à Popilio quidem nisi post beneficium occiditur. Nec damnationem tamen istius despero. Non enim à Cicerone nunc defenditur: timeo ne causæ non satisfaciam. Maior causa est, occisum à Popilio Ciceronem queri, quàm fuit aliquando probare non occisum patrem. Ciceronem quisquam potuit occidere, qui audiuit? Minturnensis palus exulem Marium non hausit: Cimber etiam in carcere vidit imperantem: prætor iter à conspectu exulis flexit. Qui in crepidine viderat Marium, in sella figurauit. Non possumus de Popilio queri: eodem loco patronum habuit, quo patrem. Pompeius terrarum marisque domitor, Hortensii se clientem libenter confessus est. Hortensius bona Pompeii, non Pompeium defenderat. Romulus, horum mœnium conditor, & sacratus cælo parens, non tantam vrbem fecit, quantam Cicero seruauit. Metellus in Vestæ æde extinxit incendium: Cicero Romæ. Glorietur Hannibale Scipio, Pyrrho Fabricius, Antiocho alter Scipio, Perse Paulus, Spartaco Crassus, Sertorio & Mithridate Pompeius; nemo hostis Catilinâ propiùs accessit. Fert appensum conto caput: & defluente sanguine hunc ipsum inquinat locum, in quo pro Popilio dixerat. *Butenis.* Quanta fuit eloquentia! probauit ab eo non occisum patrem, à quo occidi poterat etiam Cicero.

Maryllij. Si inimicus essem patronis, optarem vt reus absolueretur. Turpe iudicium, in ea ciuitate Ciceronem non defendi, in qua defendi potuit etiam Popilius. *Popilium* pauci ex historicis tradide-

runt interfectorem Ciceronis: sed hi quoque non parricidii reum à Cicerone defensum, sed in priuato iudicio. Declamatoribus placuit, parricidam reum fuisse. Sic autem eum accusant, tanquam defendi non posset: cum adeo possit absolui, vt ne accusari quidem potuerit. *Latroni* non placebat illum sic accusari, quomodo quidam accusauerunt. Obiicio tibi quod occidisti hominem, quod ciuem, quod senatorem, quod consularem, quod Ciceronem, quod patronum tuum. Hac enim ratione non aggrauari indignationem, sed fatigari. statim illo veniendum est, ad quod properat auditor. Nam in reliquis adeo bonam causam habet Popilius, vt detracto eo quod patronum occidit, nihil negotii habiturus sit. Patrocinium eius est ciuilis belli necessitas. Itaque nolo per illos reum gradus ducere, quos potest totius euadere. Licuit enim in bello & ciuem & senatorem & consularem occidere: nec in hoc crimen est, quod Ciceronem, sed quod patronum. Naturale est autem, vt quod in nullo patrono fieri oportuit, indignius sit factum in Ciceronem patronum. *Latro* accusauit illum de moribus: primum quod sic vixisset, vt causam parricidii diceret: deinde quod patronum suum occidisset. Et fecit has quæstiones, An possit eo nomine accusari, quo absolutus est. Siquis, inquit, hodie volet me parricidii postulare: non poterit. Quo modo crimen quod obiici non potest, puniri potest? An in bello ciuili acta obiici non possint. Honestè dixit, cum hunc locum tractaret *Varius Geminus*. Si illa, inquit, tempora in crimen vocas, dicis non de hominis, sed de Reip. moribus. Si potest, quod ciuili bello actum est, obiici, an hæc obiici debeant. Hanc quæstionem in illa diuisit: An etiam si necesse ei fuit facere, non sit tamen ignoscendum. Ad quædam enim nulla debet necessitas compellere.

DIVISIO. Hoc loco *Latro* dixit summis clamoribus: Ita tu Popili, si Antonius iussisset, patrem tuum occideres? Deinde, an non fuerit ei necesse. Potuisti excusare te, potuisti præmittere aliquem ad Ciceronem, vt sciret & fugeret: Necesse certè non fuit, manum caputque præcidere mortuo.

COLOR. Colorem pro Popilio *Latro* simplicem habuit, necessitate coactum fecisse. & hoc loco illam sententiam dixit: Miraris, si eo tempore necesse fuit Popilio occidere, quo Ciceroni mori? *Albutius* dixit, in pœnam Ciceronis electum amicissimum Ciceronis: quasi exprobraturus per hoc illi suam fortunam esset. Molestius, inquit, feret, se à Popilio occidi, quam occidi.

Marcellus Æserninus eundem colorem aliter induxit: Cogitabat, inquit, Antonius secum: Quod Ciceroni excogitabo supplicium? Occidi iubebo? olim iam aduersus hunc metum emuniuit animum: Scit mortem nec immaturam esse consulari, nec mise-

miseram sapiens: fiat aliquid nouit, quod non expectat, quod non timet: non indignabitur ceruicem hosti porrigere; indignabitur clienti. Popilium aliquis vocet, vt sciat quantum illi defensi rei profuerint. *Silo Pompeius* hoc colore vsus est: Offendebatur, inquit, proscriptione, & quædam liberius loquebatur. non miror: Ciceronis cliens est. tanto magis occide Ciceronem tuum. Et dixit, non suæ infirmitatis sententiam: Vterque, inquit, sed diuerso genere punitus est. Ciceronis proscriptio fuit, occidi: mea, occidere. *Marullus* præceptor noster sic narrauit: Iussit inquit, imperator, iussit victor, iussit qui proscribebat: ego illi negare quicquam possem, cui nihil negare poterat Respublica? *Blandus*: Hoc inquit loco, volui me excusare. Cicero me defendit, respondit; Scio, me accusauit. I ergo, vt sciat plus sibi Antonii accusationem nocuisse, quam Popilii defensionem profuisse. *Buteo* hoc colore: Vocetur, inquit, ille Ciceronianus, ille cliens, amicus. Excogitaui quomodo Cicero sua perit manu. *Castius* hoc colore: Durissima, inquit, mihi militia in Antonii castris fuit, ob hoc ipsum, quod Ciceronis eram cliens, difficillimæ mihi expeditiones dabantur. Tunc quoque vocatus sum quasi ad pœnam. I, inquit, occide Ciceronem; Nec credam, inquit, nisi attuleris caput: magis ipse vultum miratus est potentiam suam, quod Ciceronem Popilio non licebat non occidere. *Fuscus Arellius* hoc colore vsus est: Antonii se partes secutum, vt si quid posset Ciceroni prodesset: facta proscriptione ad genua se Antonii procidisse, deprecatum pro Cicerone: offensum Antonium, eo magis dixisse: Occide quem mori non vis. Hic color displicebat *Bassino*, quia ad testem ducit, nam si hoc fecit Popilius, non tantum quod defendat non habet, sed habet quod glorietur. *Hispo Romanus* vehementi colore vsus est, & duro. Patronum enim Popilio dedit, & dixit aliter se causam acturum Popilii, aliter Antonii: pro Popilio dicturum, Occidere nolui, coactus sum: pro Antonio dicturum, Occidi Ciceronem oportuit. & dixit locum, aliter non potuisse pacari Remp. quam si ille turbator otii è Rep. sublatus esset. Solus ex declamatoribus in Ciceronem inuectus est: Quid ille, inquit, cum Antonium hostem iudicaret, & omnes Antonii milites, non intelligebat se & Popilium proscripsisse? Hic color prima facie asperior est, sed ab illo egregiè tractatus est. *Varius* quidem minus dixit: Cum imperasset mihi Antonius, passus sum, ne aliquis P. Clodii mitteretur, qui contumeliis afficeret, antequam occideret, & viuum laniaret.

Argentarius dixit: Vocatus veni. post proscriptionem Antonius terribilior erat factus etiam suis. Iussus sum Ciceronem occidere: quid face-

faciem? Non parere vno modo poteram, si me occidisſem: hoc nec Cicero poterat. A parte accuſatoris illo loco quo Popilius venit, nemo non aliquid noui voluit dicere. *Latro* ait: Præcluſerat fores, nemo ad proſcriptum recipiebatur. Popilius vt venit, admiſſus eſt. *Ceſtius* dixit: Vt renuntiatum eſt Ciceroni, ait: Popilio ſemper vaco. *Vipſanius Cornelius* fecit etiam querentem Ciceronem: Popili, tam ſerò? *Albucius* dixit: Quid eſt Popili? ecquid tutò lateo? numquid mutandus eſt locus? Ineptè *Auidienus Paulus*, qui induxit Ciceronem, tum maximè orationem pro Popilio legentem. Et *Murrhedius* non eſt paſſus hanc controuerſiam tranſire, ſine aliqua ſtuporis ſui nota. Deſcripſit enim ferentem manum & caput Ciceronis Popilium, dixit Popilio: Quanto aliter reus Ciceronis tenebas manum eius?

Ter abdicatus venenum terens: Controuerſia III.

THEMA. Ter abdicatus, ter abſolutus, deprehenſus eſt à patre in ſecreta domus parte medicamentum terens. interrogatus quid eſſet? dixit, venenum: & velle ſe mori. & eſſudit. accuſatur parricidii.

PRO filio. *Ceſtij Pij*. Dic quid commiſerim, certè nec ſecreta te fallunt. dimittam te; intelligeris cui prandere, dic quid antè commiſerim: niſi fortè contentus es reo obiicere parricidium, parricide nihil. *Argentarij*. Volo mori, quia reus fui. quid ergo? reus viuet, quia ſordidatus aſſidebit pater? Reuertar ad venenum, quando iniqua fortuna nullo me periculo defungi ſemel paſſa eſt.

Albucij Sili. Quare ergo non moreris? Non iuuat me mori, ſi quem alium iuuet. Vt interuenit, in alias cogitationes abii. Ergo quiſquam tam infelix fuit? ergo quiſquam me magis odit, quàm ego miſer memet cœpi? *Varii Gemini*. Ter, inquit, abdicatus es. Videris mihi pater obiicere, quod tamdiu viuam, quòd venio, quòd pro me loquor. Nolite mirari: tam iucundam eſt innocentibus mori, quàm miſeris defendi. *Cornelii Hiſpani*. Scio quoſdam periclitanteis illa iactare, Nunc primum cauſam dico: hoc ego dicere non poſſem. Iterum reus fui: nec dubito quin vobis in odium venerim, cùm ipſe me oderim. *Porcii Latronis*. Ter cauſam dixi: acceſſi ad hæc ſupplicia mea, venenum teneo: hoc ſi tibi ſatis non eſt, viuam.

ALTERA pars. *Albucii Sili*. Teſtor deos immortales, hoc me tribus iam cauiſſe abdicationibus, ne in domo mea venenum deprehenderem. Parricidii reus viuit, qui abdicatus mori voluit. In quàm anguſto omnibus meæ fortuna poſita eſt? aut patri pereundum eſt, aut filio. Quid habes quare

me mori veli? Viuunt orbi, viuunt naufragi, viuunt etiam quibus contigerunt liberi. Ter abdicatus, cùm se mori velle dicat, vitam rogat. Tenen parricidam, quod apparet, etiam in suam mortem paratissimum. *Cornelii Hispani.* Nolite mirari, si debitas vires dolori meo non exhibuero: tribus iudiciis experti estis, patres accusare non posse.

Vibii Rufi. Cùm tantum est quod fateris, quantum est quod negas? Tu venenum quæsisti, tu venenum emisti, tu venenum intulisti in eam domum in qua habebas inimicum patrem. rectè vitam odisses, si iam tibi parricidium obiecissem. Vis scire quid peccaueris? indica quis tibi vendiderit, dicetur illi: Tu illi venenum vendebas, tu ter abdicato vendebas: sine dubio sciebas cui daturus esset: Ita hoc ego iudicio filii mortem morior. Si me cum illo includitis, moriar: vt vobis hanc faciam inuidiam, quam iste mihi facere voluit. *Varii Gemini.* Quæritis, filius meus venenum cui parauerit? viuit.

Pompeii Silonis. Mihi, inquit, paraui. & hoc est patri parare. Absolutus mori vult, reus viuit. *Musæ.* Habuit malum medicamentorum Mithridates. Quis enim alius debebat habere, quàm parricida? habuit, inquit, Demosthenes venenum, & vixit. Id est, Ego tibi pater quod Demosthenis Philippus. *Porcii Latronis.* Cum abdicarem, si quid obieceram, aiebat. Nunquid deprehendisti? non tamen habebitis quod multum de eo dubitetis. quod negat, parricidium: quod confitetur, venenum est. Mori, inquit, volo viuo patre: & hoc parricidium est. Miser, æquè timui ne biberet venenum, quam ne daret. *Arellij Fusci* patris. Mihi, inquit, paraui venenum, ne quis dubitet an alium possit occidere. *Iunii Othonis* patris. Reus est parricidii, qui mauult mori quàm patrem videre. quomodo vultis magis probem vobis illum voluisse? non vult mori. Mori, inquit, volui. quare? quia ter vicisti. Si mihi creditis, parricidium facere voluit: Si illi, à me parricidium fieri voluit. Qualis est reus, cuius hoc vnum patrocinium est, indignum se vita fuisse? Dico tam inuisum illi patrem fuisse, vt occidere voluerit. Ipse fatetur, tam inuisam sibi fuisse, vt mori voluerit.

DIVISIO. Non puto vos exigere diuisionem, cum coniecturalis sit controuersia, habet tamen dissimilem ceteris coniecturam, & duplicem: non quomodo solet aut inter duos reos, cum alterum coarguimus: aut inter duo crimina, cum alterum probamus, vt id alterius fiat probatio: tanquam cum dicimus adulteram fuisse, vt credatur etiam propter hoc venefica. In vno homine coniectura duplex est. Quærimus enim. vtrum venenum in suam mortem, an in patris parauerit.

COLOR. Si hic color displicet pro adulescente, quo dixit *Latro* vt nihil mutaret, sed diceret: Mori volui tædio abdicationis, & infelicitatis assiduæ,

assiduæ, cum in hoc tantum sordes ponerem, vt cum maiore tormento positas resumerem, & absolutio mihi vni, non finis esset periculi, sed initium: incipit præter coniecturam, & illa prima vulgaris in eiusmodi controuersiis & pertrita quæstio incurrere, an venenum habere in mortem suam liceat. *Albucius* illo colore pro adolescente dixit, non fuisse venenum. Cum putarem, inquit, odio esse patri meo, volui experiri affectum eius, quomodo mentionem mortis meæ ferret. Itaque palam, & ita vt interueniret pater, tenui. *Fuscus Arellius* eodem colore vsus est, sed aliter: Non dixit, Experiri patrem volui, sed vt miserabilem me patri facerem.

Murrhedius pro cetero stupore suo dixit, medicamentum se parasse ad somnũ: quia assiduæ sollicitudines, vigiliarum sibi facerent consuetudinem. Vsus colore est, & *Publianam* sententiam dixit: Abdicationes, inquit, suas veneno diluit. Et iterum: Mortem, inquit, meam effudi. Memini nos cum loqueretur de hoc genere sententiarum, quo iam infecta erant adolescentulorum omnium ingenia, queri de Publio, quasi iam ille hanc insaniam introduxisset. *Cassius Seuerus*, summus Publii amator, aiebat, non illius hoc vitium esse, sed illorum, qui illum ex parte, quã transire deberent, imitarentur: transirent, quæ apud eum melius essent dicta, quàm apud quemquam comicum tragicúmque, aut Romanum aut Græcum: vt illum versum quo aiebat vnum versum inueniri non posse meliorem:

Tam deest auaro quod habet, quam quod non habet.

& illud de eadem re dictum:

Desunt luxuriæ multa, auaritiæ omnia.

& illos versus, qui huic quoque ter abdicato possent conuenire:

O vita misero longa, felici breuis!

Et plurimos deinceps versus referebat Publii disertissimos. Deinde auctorem huius vitii, quod ex captione vnius verbi plura significantis nascitur, aiebat Pomponium Artellanarum scriptorem fuisse: à quo primum ad *Laberium* transisse hoc studium imitandi, deinde ad Ciceronem, qui illud ad virtutum studia trãstulisset. Nam vt transeam innumerabilia, quæ Cicero in orationibus, aut in sermone dixit, & nota vt non referam à Laberio dicta, cum Mimi eius, quicquid modo tolerabile habent, tale habeant: id quod Cicero in Laberium. Diuus Iulius ludis suis Mimum produxit, deinde equestri illum ordini redditum iussit ire sessum in equestria: omnes ita se coarctauerunt, vt venientem non reciperent. Cicero male audierat, tanquam nec Pompeio certus amicus, nec Cæsari, sed vtriusque adulator; multósque tunc in senatum legerat Cæsar, & vt repleret exhaustum bello ciuili ordinem, & vt his qui bene de patribus meruerant, gratiam referret. Cicero in vtram-

vtramque rem locatus, misit ad Laberium transeuntem: Recepissem te, nisi anguste sederem. Laberius ad Ciceronem remisit: Atqui solebas duabus sellis sedere. Vterque elegantissime: sed neuter in hoc genere seruat modum. Ab his huius studii diffusa est in plures imitatio. Sed vt ad controuersiam redeam: *Cassius Seuerus* aiebat, placere sibi illum colorem: Mori volui. Et quasdam dixit inter disputandum sententias: Tertio, inquit, cùm abdicarer, aiebam: Nihil tanti est, infelicem hanc animam, quam toties exagitat pater & infestat, semel recipiat. *Sed illud rursus dicebat*: Mihi serua istum animum, facies quod voles absolutus. Quare ergo nunc non moreris dicet aliquis. Primum, non semper idem miseris libet: nonnunquam iuuat cum fortuna sua concurrere, illam fatigare. Deinde verum vis, quare non moriar interim? quia puto te velle. *Othe Iunius* ineptam sententiam videbatur dixisse: Non multum interest mea, aut enim me, aut filium meum voluit occidere.

Mater caeca filium retinens: *Controuersia IV*.

LEX. Liberi parentes alant, aut vinciantur. *Thema*. Quidam cùm haberet vxorem, & ex ea filium, peregrè profectus, & à piratis captus, scripsit de redemptione epistolas vxori & filio. Vxor flendo oculos perdidit. filium euntem ad redemptionem patris alimenta poscit: non remanentem, alligari vult.

PRO matre. *Cestij Pij*. Non est, quod mulieris affectum lege aestimetis, qua minatur: omnia fecit, ne filius alligetur: nauigaturus reliquit vxori filium: nec adhuc caeca erat. *Albucii Sili*. Deducite filium, itaque tene, complectere, audeo dicere. hoc par ne piratae quidem diuiderent, si vellet filium alligare, pateretur ire quo properat: Ergo tu adolescens, matri tuae nec decem mensium quidem alimenta reddes? inascere non vis: matrem, expecta saltem vt efferas. *Triarii* Legem attulit, qua catenas minetur, causam, quâ timet. *Marcelli AEserniniI*. Si perseueras, me quoque ad piratas trahe: impetrabo [illegible] illis alimenta, & virum meum. *Fuluii Sparsi*. Mater si non pascitur, moritura est. Pater etiam si non redimitur, pascitur tamen. *Iulii Basi*. Patri tuo supersunt & oculi & alimenta.

ALTERA pars. *Cestii Pii*. Matrem meam imitari volo: amare me docuit. Vnius vinculis duos alligat. Si matris exemplo plus esse voluero, etiam oculos patri debeo. *Arellii Fusci* patris. Desertorem tuum apud patrem inuenies. *Varii Gemini*. Qualis fortuna est, cui victo mater cathenas denũtiat, victori eundum est ad piratas? Omnia licet patri praestem, meliorem tamen habuit vxorem. Quam multi

multi me putant, quia nolim ad patrem redimendum ire, cum matre colludere. *Fuluii Sparsi.* Matri nihil timeo, si eam apud vos relinquo. Patri quid timeo, si eũ apud piratas relinquo? *Butconis.* Oculos certe eruam mihi, nè plus magitu præstiterit vxor.

DIVISIO. *Latro* hinc controuersiam, quasi esset tota officii, declamauit. Nullas quæstiones iuris inseruit, sed comparauit inter se incommoda patris & matris: & tanquam quæreret, dixit: Vtrum ad redimendum potius captum patrẽ filius ire deberet, an ad alendã cæcam matrẽ subsistere? Et sic eã diuisit, vt diceret: Hoc quod pater desiderat, vtile est patri. Nouissimè tractauit, ne patri quidem vtile, vtiq. si sciat matrẽ in hac esse fortuna, non passurũ. In epilogis vehemens fuit. *Apollonius Græcus & Bureo* fatuam quæstionem mouerunt primam: An lex quæ de alendis parentibus lata est, ad patris tantùm nomen pertineat. Illi sunt omnia priuilegia data: & ipsam pœnã non alentium, signum esse non muliebris potestatis. Res est ineptior quàm vt coarguenda sit, itaque transeo. Illud vnum quod dicebat *Pollio Asinius*, referam: Nunquam tentari debere in causa verecunda improbam quæstionem. *Hispo Romanus* illam mouit quæstionem, An lex de alendis parentibus non pertineret ad matres. Vt viuis parentibus, filius inquit, familiæ nulli poterit seruire nisi patri: omni alia seruitute liber est. Puta enim te alimenta petere ab eo quem pater mirtar peregrè, quem nauigare iubeat. Primæ partes sunt patris, secundæ matris.

Albucius non iuris fecit illam quæstionem, sed æquitatis: ita tamen, vt iuri adiungeret, & matris prius esse quàm patris officium. *Silo Pompeius* illam fecit quæstionem; An quoties duobus communis esset potestas, eius tota fieret qui præsens esset. Puta, inquit, te seruum esse communem: huic domino seruies, qui præsens est. puta fundum esse communem: is fructus percipiet, qui præsens est: Illam quæstionem huic duram subiecit: An nunc pater nullum ius in filium habeat. Quomodo, inquit, ciuis iura habeat, qui liberi hominis non habet? pater nullam in te potestatem: mater in totius legis possessione est. Est iam non commune illi ius in te, sed proprium. *Varius Geminus* sic diuisit: An non semper filius cogi possit, vt matrem alat. Deinde, An nunc cogendus non sit. Non semper, inquit, filius cogitur. Transeo illos qui non possunt, ægrotos & inutiles. Aliquis ad propellendum hostem proficiscitur, in cuius vnius militia posita est salus publica. Hunc retinebit mater, puta legatum, de summa Rep. puta fœderis. Huic mater vincula iniiciet? Per partes comparando vtrunque officium: Ille, inquit, peregrè est, tu domi: ille captus, tu libera: ille inter piratas, tu inter ciues: ille alligatus, tu soluta es. at tu cæca es; ille hoc infelicior

quòd

quòd videt. Quid enim vide? catbenas suas,& cædes,& vulnera,& cruces eorum qui non redeuntur. At periculosum est nihil, domi manere & flere. *Latro* dixit, pro matre submissè & leniter agendum. Non enim vindictam, inquit, sed misericordiam quærit: & eum eo adolescente conlitit, in quo ita exigit pietatem, ve impediat. Aiebat itaque verbis horridioribus abstinendum, quoties talis materia incidisset: ipsam orationem, ad habitum eius,quem mouere volumus ad affectus, molliendam. In epilogis nos quoque vocem de industria infringere, & vultum deiicere, & dare operam ne dissimilis sit orationi orator: compositionem quoque illis minorem conuenire. *Caluus*, qui diu cum Cicerone iniquissimam litem de principatu eloquentiæ habuit, vsque eò violentus accusator, & concitatus fuit,vt in media actione eius surgeret Vatinius reus, & exclamaret: Rogo vos Iudices, num si iste disertus est, ideò me damnari oportet? Idem postea cum videret à clientibus Catonis rei sui Pollionem Asinium circumuentum in foreca, imponi se supra cippum iussit. Erat enim paruulus statura: propter quod etiam Catullus in hendecasyllabis vocat illum Salaputtium disertum: & iurauit si quam iniuriam Cato Pollioni Asinio accusatori suo fecisset, se in eum iuraturum calumniam: nec vnquam postea Pollio à Catone aduocatisque eius aut re aut verbo violatus est. Solebat prætereà excedere subsellia sua, & impetu elatus vsque in aduersariorum partes transcurrere. Et carmina quoque eius, quamuis iocasint,plena sunt ingentis animi. Dicit de Pompeio:

digito caput vno
Scalpit: quo credas hunc sibi velle virum.

COMPOSITIO quoque eius in actionibus ad exemplum Demosthenis riget: nihil in illa placidum, nihil lene est: omnia excitata & fluctuantia. Hic tamen in epilogo quem pro Messio, tunc tertiò causam dicente,habuit, non tantùm leniter componit, sed cum dicit: Credite mihi,non est turpe misereri:& omnia in illo epilogo ferè non tantum emollitæ compositionis sunt, sed infractæ. In hac controuersia Publianam sententiam dedit. *Vetus* quidem rhetor, staturæ pusillæ, in quem Eustenon homo venustissimi ingenii Græcè dixit: Antequam te viderem, nesciu rhetor an foratos esses. Fuit autem *Cassii* sententiæ, Captus est, inquit,pater:si te capti mouent, & hæc capta est. & quasi non intellexissemus, ait: Nescitis dici captos luminibus? & illud dixit: Mittes tamen epistolam infructuosam. odisse illam debes. hæc est quæ matrem tuam excæcauit.& illam falsissimam, in quam multi incidunt: Propter hoc ipsum, inquit,magis flebilis est,quòd non potest flere. Et iterum inquit: Lacrimæ matri desunt, causæ supersunt: tamquam cæci flere non soleant. Memi-

cùm vxorem habere vellet, tamen me nouercam habere noluerit. Quo mihi lumen? tantum admissuro nefas optanda nox est. Quid, inquit, ante peccaui? dissimile est. memento enim de homicida quæri. potest tirocinium esse homicidium, parricidium non potest. Lumen attulisti vt discerneres. erat illic quam leuiter vulnerare deberes. Vidimus adactum in præcordia gladium. sic ego nouercam vulnerassem? frater, quæro an videris procuratorem proxima nocte; nihil de prioribus quæro. *Vibij Galli.* Ego taceam de adulterio, quod persequitur etiam populus? ego taceam de parricidio, quod persequitur etiam puer? Testor vos Iudices, saluum patrem reliqui. O magnam in contrarium seculi nostri peruersitatem: inuentus est qui patrem posset occidere, & nouercam non posset. Etiam si quis occidere patrem non potest, nouercam potest.

Sepulij Bassi. Dum perfodio parietem, aliquis sentiet. Cuius vis lenissimum, somnum: pueri an senis, an mediæ ætatis? Pueri? frater sentiet. senis? pater mediæ ætatis? nouerca. Quærerem quam sordida domo natus esset, si vllam habuisset: nunc inquisitionem nostram humilitate effugit. Non miror si nescis, quam difficile sit patrem occidere, cùm incertum habeas patrem.

Albucij Sili. Quæro à te, mulier, an filio tuo credendum putes. Liceat mihi nutrire puerum: nec cum matre illi, nec cum tutore conuenit. Tres in cubiculo sunt. patrem occidis, puerum contemnis, adulteram non times. singuli se serui libertique offerebant. puer stabat ante omnes, percussor latebat post adulteram. Quid ante peccaui? cuius vxorem corrupi? quod si fecissem, hominem occidere possem: patrem non possem. bonos habeo testes. timet hunc in aliena potestate. Aspice corpus patris: quam grauis plaga, quam alte adactus est gladius! sic ego nouercam percussissem? *Cassij Pij.* Adulterum te esse, non vnum testem dabo, non corruptum: dabo multos: dabo etiam pueros. Patrem tam grauiter percussi, quam debui nouercam. Nouercam ne sic quidem quemadmodum patrem. *Iulij Bassi.* Tibi fuit necessarium lumen, ne eam occideres, propter quam occidebas. mihi superuacuum erat, ne instrumento parricidii detegerem parricidium. Si rerum natura pateretur, obliuiscendum mihi erat patris, dum occiderem. Maiore licentia, quæ non videmus, agimus: & quamuis non minor sit atrocitas facinoris, formido minor est. Si patrem occidi, totus mihi lectus purgandus est. cui parcã nõ habeo: non possum gloriari vltione patris, frater illam meus occupauit.

Blandi. Quam difficile est filio, patrem vulnerare! quam facile priuigno, nouercam occidere! *Varij Gemini.* Patrem, inquit, occidisti. Testor vos Iudices, nihil leuiter hæ manus faciunt? verum non habui potestatem? atqui vulnerata es. quid? nolui te oc-

te occidere? atqui vulnerata es? leuiter vulnerata es, quàm diligenter seruata es. Tu testimonium dic, & ostende vulnus. percussor ille quàm timuit ne occideret! *Porcii Latronis*. Quare lumen affero? fortius parricidium faciam, si non videro patrem. Occidere aliquis patrem, antequam nouercam, potest: nouercam ne post patrem quidem potest?

Triarii. Aliquis parricidio puras manus seruat, & inde incipit quo peruenire difficile est?

DIVISIO. Has controuersias, quæ & accusationem habent, non eodem ordine omnes declamauerunt. quidam fuerunt qui antè defenderent quàm accusarent: ex quibus *Latro* fuit. *Fuscus Arellius*. Debet, inquit, reus in epilogo desinere. optimè autem epilogum contexit defensioni: & homines magis defendenti quàm accusanti fauent. Vltima sit pars, quæ iudicem fauentem possit admittere. Quidam permiscuerunt accusationem ac defensionem, vt per comparationem duorum reorum irent, & crimen simul repulissent, statim transferrent: ex quibus fuit *Castius*. Hoc non semper expedit. vtique qui imbecilliorem partem habent, non est vtile, cominus congredi: facilius latent quæ non comparantur. In hac controuersia duo vel tres rei: nouerca enim procuratori coniungitur. Itaque à filii parte vtique aiebat priùs accusandum: quia vnum debebat crimen defendere, duo obiicere, & adulterii & cædis: si qua sunt ex vtraque parte difficilia, non colorem, sed argumentationem desiderant. itaque ne modum excedam, præteribo. Circa vulnus nouercæ quidam bellas res dixerunt, quidam ineptas: immo multi ineptas. Prius illa quæ bellè dicta sunt, referam. *Fuscus*. Vt districta leui vulnere est cutis! non credas factum manu priuigni, credas amatoris.

Paßienus ait: Sed leuiter te vulnerauit dextera illa, cui nec paries obstitit, nec pater.

Varius Geminus dixit: Da ferrum testi meo. furtius feriet. *Castius* dixit, cum descripsisset quam leue vulnus esset: Nocueras, inquit, mihi, si amicæ tuæ nocere potuisses.

Niger Brutidius quo[t]idiano verbo satis significanter [vsus] est: Riualem, inquit, occidit, amicam sauciauit. *Hispo Romanus* eiusdem generis rem dixit: Ostende nouerca, ostende id quod amator tuus velicauit. *Bassus Sepullius* dixit: Maritum occidit, adulteram strinxit. Ex illis qui res ineptas dixerant, primus ibi ante omnes *Musa* vester: qui cum vulnus nouercæ descripsisset, adiecit: At hercules pater meus tanquam paries perfossus est. *Murrhedius* patrocinium putat esse, quod causæ suæ sanguinem misit.

Nepos Licinius ait: Non est istud vulnus, sed [in]d[e]ntis adulteri morsus. *Senianus* ex illa stultorum nota sententiam protulit. Non vulnerauit, inquit, nouercam, sed viri sui sanguine aspersit: cùm illic vulnerata ponatur. *Vinicius*, exactissimi vir ingenii,

qui

qui nec dicere res ineptas, nec ferre poterat, solebat hanc sententiam Seniani deridere, & similē illi referre in oratione dictā Montani Votieni. *Senianus* in hac eādem cōtrouersia dixerat: Nihil puero est teste certius, vtique quinquenni. Nam & ad eos peruenit annos, vt intelligat: & nondum ad eos quibus fingat. Et hæc definitio, inquit, ridicula est, nihil esse puero teste certius, vtique quinquenni: puta nec, si quadrimus puer testis est, nec si sex annorum: Illud venustissimè adiiciebat: Putes, inquit, aliquid agi. omnia in hac sententia circumspecti hominis sunt, finitio, exceptio. Nihil est autem inamabilius, quàm diligens stultitia. *Montani Votieni* sententiam huic aiebat esse similem, & deridebat. Acre omnino & experrectum est animal, canis vtique cathenarius. *Paratus* autem non erat æquus ipsi Montano. accusauerat illum apud Cæsarem à colonia Narbonensi rogatus. at Montanus adeò toto animo scholasticus erat, vt eodem die quo accusatus est à Vinicio, decertauerit. in Vinicii actionem sententias suas referebat. Eleganter illud dixit *Surdinus*: Rogo numquid putas illum alteram partem declamare? Grauis scholasticos morbus inuasit. exempla cum dixerunt, volunt & illa ad aliquod controuersiæ thema redigere. Hoc vt aliquando faciendum est, cùm res patitur, ita ineptissimum est luctari cum materia, & longe arcessere; sic quomodo fecit in hac controuersia *Musa*, qui cum diceret pro filio locum de indulgentia liberorum in parentes, venit ad filium Crœsi, & ait: Mutus, in periculo patris naturalia vocis impedimenta rupit, qui plus quam quinquennio tacuerat, quia quinquennis puer ponitur, putauit vbicunque nominatum esset quinquennium, sententiam fieri; quia Latroni bene cesserat: qui cum diluisset vulnus exiguum, dixit: Aspicite istam vix apparentem cicatricem: rogo vos, non poteris puerulum fecisse, & ne puerulum quidem quinquennem?

Gallus Vibius improbam dixit sententiam, cùm cædem describeret. Occidit, inquit, maritum, nouercam læsit, puero pepercit. etiam hunc putabat suum. Valde enim puero Cæstius aiebat parcendum. Itaque dixit, cum laudaret eius testimonium: Procuratore natus es. *Hermagoras* hunc sensum decentius posuit . . .

Blandi sententia laudabatur, cum descripsisset à puero demonstratum procuratorem: O digitum multa significantem! *Euctemon* dixit . . .

. . . .

MVRRHEDIVS Mimico genere fatuam sententiam dixit, cum dixisset nouercam disputare contra filii sui testimonium: Facit, inquit, quod solet, pro amatore sanguini suo non parcit. *Nicocrates Lacon*, aridus & exsuccus declamator dixit . . .

HERMAGORAS cum miserabilem dixisset pueri condicionem esse, qui infestis no-

uercæ & procuratori redderetur, dixit iam procuratorem clamare.

Dementiæ accuſatur, qui ſeruo filiam iunxit: Controuerſia VI.

THEMA. Tyrannus permiſit ſeruis, dominas ſuas rapere: Profugerunt principes ciuitatis. Inter eos, qui filium & filiam habebat, profectus eſt peregrè. cùm omnes ſerui dominas ſuas vitiaſſent: ſeruus eius virginem ſeruauit. occiſo tyranno reuerſi ſunt principes, in crucem ſeruos ſuſtulerunt. Ille manumiſit, & filiam collocauit. accuſatur dementiæ.

CONTRA patrem. *Argentarij*. Haberemus ſolatium, ſi has nuptias feciſſet tyrannus, non pater. habe hunc illi honorem: fac dotalem: ſine dominam cuſtodiat. Sanum putatis eſſe, qui mauult tyrannum imitari quàm ſeruum? pater noſter honeſtis parentibus natus. qui enim aliter condicionem matris noſtræ habere potuiſſet, ſi tantum ingenuus fuiſſet? *Caſtij Pij.* Soror, opto tibi perpetuam ſterilitatem. cum dicerem, Manumittamus ſeruum: aiebat, Expectemus ſororias nuptias. Ergo tibi ſoror, vt honeſtos habeas liberos, adulterandum eſt? Fecit ſe ſimilem tyranno, filiam raptis, liberrum cruciariis. Plus ſeruo dominus permiſit, quàm tyrannus. Qui facit has nuptias, inſanus eſt, aut tyrannus. Quis hoc poteſt credere, optandum filiæ fuiſſe, ne finiretur tyrannus, ne rediret pater? Si interrogauero patrem, quod grauiſſimum in tyrannide fuerit ſcelus: ſi ſanus eſt, reſpondebit, Quod dominæ ſeruis collocatæ ſunt. *Fuluij Sparſi.* Eligitur maritus, quem ſanus pater dotalem dediſſet. gener tuus ipſis nuptiis crucem meruit. Egregium generum, cui nihil eſt glorioſius, quàm quod inter cruciarios non eſt. Grauiſſima quoque ipſi ſeruo facta eſt iniuria. dominam ſuam non licuit illi ſeruare virginem. *Blandi.* Fecit etiam ſeruo iniuriam, cum detraxit abſtinentiæ gloriam: nuptiis ſuis manumiſſus eſt. O matrimonium omni adulterio turpius! *Iulij Baſſi.* Liberata Repu. quod me triſtem vidiſtis, nolite mirari. nobis etiamnum viuit tyrannus. Virginitatem quam ſub tyranno ſeruauerat, perdidit ſub patre. Dic furciter, cui ſororem meam virginem ſeruaſti? Ille, ſi placet, Mihi. Non vitiauit, inquit, cum liceret illi. Ita nedignus eſt nuptiis, quia indignus eſt cruce? ex cella ſuæ dominæ migrabit in cubiculum; vel domina ex cubiculo ſuo migrabit in cellam. *Cornelij Hiſpani.* Melioris condicionis ſunt vitiatæ, quàm virgo. illis mutare nuptias contigit. Quare tyrannicida præmium accepiſti? etiamnum aliqua ex edicto tyranni nupta eſt. qui edictum tyranni fugerat, redit cum

cum edicto. Dementia hoc patris factum est, ne tyrannum accusare posset. Quod ille, inquit, filiam meam virginem alteri seruauit, nunc maritus est: qui sub tyranno quoque nihil aliud potuit quam raptor esse: is qui dotalis destinatus erat, custos relictus est. propositum est edictum, quod ne ferremus, fugimus. nihil per totum publicæ seruitutis spatium indignius visum est, nihil diis hominibúsque minus ferendum. itaque tyrannus post hoc occisus est. desponsa est puella: omnia ex edicto tyranni facta sunt. *Albucij Sili.* Egregius gener, cuius hæc vna gloria est, quod comparatus cruciariis frugalior est: melius seruus custodiuit dominam, quam pater filiam. Suam collocauit, quemadmodum iratus tyrannus alienas. Inimici tibi nepotes precantur. cum sanus pater fuit, ne has videret nuptias, fugit. Parum putatis magnum argumentum dementiæ, quod egit tyrannum in mortem, patres in exilium, seruos in crucem? Quomodo qui sic fugis, sic collocas? Honestius exul es quam socer. Si voles inuenire generi tui propinquos, ad crucem eundum est. *Arellij Fusci patris.* Ex seruo gener, & ex domina vxor, ex domino socer est factus. quis has nuptias non tyranni putet? patrem tyranni criminibus accuso, tyrannum patris. quid de tyranno loquor? patris similis est. Quid de patre non querar? tyranno similis est. Miserrima soror, sub tyranno patrem desiderabas: id in filia tua coegisti, quod tyrannus tantum permiserat. Nunc nobis pater, si sanus es, exulandum est. Quid enim miserius accidere potest, quam is status in libertate, quem ceteri vix ferunt in seruitute? fugimus, ne seruiremus: felicitatem nostram in calamitatem conuertit. Aliquanto enim fuit satius cum ceteris contumeliam ferre, quàm libertatis omnibus, solos in tyrannidem reiici. Seruo libertatem dedit, filiæ seruitutem: seruo filiam dedit, innocentiam abstulit. Nescio quid sibi velit, quòd serui meritum laudat. Tyrannum enim laudare debebat. Seruus non stultus, tergum, & caput suum deliciis præsentibus prætulit. Si dicit se timuisse tantum, laudabo, & hanc illi etiam nunc optabo mentem. Ceteræ honestos inuenerunt seruos: hæc talem habet, quales illæ in tyrannide habuerunt. Soror mea ancillulæ pellex est: sed vt domina nuberet, conseruula de cellula exacta est. Nullum in tyranno maius scelus fuit, quàm quod tibi libuit imitari. O te soror miserā, quod ista non sub tyranno passa es: iam enim pati desisses. Hoc tu putas præmium esse, quia dominam non violauit? violet, quātū volet. Iste vero, vt dicis, iniuriam tibi fecit, qui affinitatē tuam moratus est. Si non cessasset, iā fortasse ex illo nepotes haberemus. habeamus generum, si possumus, parem: sin minus, non erubescendum: cui cognatus sit aliquis, cui sacra aliqua & penetralia, in quæ deducatur vxor, quem ad-

 iunga-

iungamus ad domum, non quem ex censu deleamus.

Porcij Latronis. Qui omnia tuleramus, hos fugimus. Vocat seruum: & quia crucem non meruerat, mereri iubet. Itáne furcifer tu potuisti dominam complecti? putasti autem te per tyrannum victurum, aut semper futurum patrem? felicissimi videbuntur, quibus contigerit raptus tyrannus. Ita sine dubio beneficium dedit, qui custodiuit dominam à stupro, se à cruce. Cùm infelici face ad dotalem suum noua nupta deduceretur, si qua fides est, exhorrui, quasi repositum esset edictum. Cogitabam, quem sorori virum eligerem. simpliciter fatebor, fastidiebam iam eas condiciones, quæ ante profectionem fuerant: aiebam, Illo tempore & aliæ virgines erãt. Non vitiauit, inquit, sub tyrannide. O nos felices, si ne nunc quidem. *Triarius.* Age, hoc non est præmium, vnum spectare omnium cruces? Certum habeo, si habuisset tyrannus filiam, non scripsisset edictum. Indicit festum diem, aperiri iubet maiorum imagines, cum maximè tegendæ sunt. *Varij Gemini.* Eadem hora & libertum fecit, & generum. hoc fecit quod tyrannus non cogit, nisi tum irascitur: seruus ne tunc quidem facit cum cogitur. Generum habes. qualem? vt illi laudationem suam reddam, nempe frugi seruum. seruis tuis paritura fratres. Quantum ad expositionem rerum pertinet, sunt quidem acerba tyrannicidis mala, tamen tristiora exponam, quæ post tyrannidem gesta sunt. non dubitabam quin esset tyrannicidæ nuptura. si sub tyranno vitiata esset, haberemus. Hoc non tibi vni accidit. nondum tyrannum occisum puto, etiamnum tyrannicas nuptias video. *Marylli.* Nunc sciam an merito libertatem acceperis, si liber non merueris crucem. hoc quod obiicio, qui in pluribus fecit, occisus est.

L. *Vinicij.* Nunc in domo nostra matrimonium est: cuius me puderet, etiam si raptus esset. Quam miseros putatis Iudices esse eos, quibus quidem duo quæ miserrima fuerunt, optanda sunt, tyrannus & raptor. Vna generi tui commendatio est, quod se aliquando ista puella putauit indignum. *Vallij Syriaci.* In eadem condicione, Iudices, sumus, vt consolari debeamus sororem, quod aut rapta non sit, aut nupserit. & tamen quid ille meruit, quamdiu per dominum licuit, innocentissimus. seruus? *Sepullij Bassi.* Nuptias clausa domo fecimus. in contubernium deducta serui domina est: ita iste dexteram sororis meæ, nisi dum manumittitur, non contigit. *Pollionis Asinii.* Inter nuptiales fescenninos in crucem generi nostri iocabantur. Miserrimum egisse me diem memini, quo seruire cœpit resp. Miserrimum diem egisse memini, quo in exilium fugimus. Inter hos dies sororis nuptias numero. Miserrima soror, fortasse vernularum tuorum nouerca es. Pater, volo ducere vxorem: dic

quam

quam mihi ex ancillis despondeas. Contra. *Albutii Sili.* Seruauit dominam. si quis tyranno indicasset, solus in cruce pependisset.

DIVISIO. *Latro* in has quæstiones diuisit: An etiam si non debuit filiam sic collocare, damnari tamen ob hoc non possit dementiæ. Licet, inquit, mihi filiam meam cui velim collocare. isto modo & repudium remisero genero. Accusor. Malè collocasti filiam: & multi alii. Quid tibi videntur hi, qui abdicant filias suas, sanari. sed mala causa est: nec ob hoc damnabor. Tu patrem debes dementem accusare, non sanum regere. Ego istud an sine ratione fecerim, videbimus: satis est, si sana mente feci. Deinde, An sic filiam collocare debuerit. Hoc in hæc diuisit, An etiam si meruit seruus, non tamen sic illi referenda fuerit gratia. Deinde, An bene meruerit. De facto serui primum disputauit; deinde de animo. Factum quale. Non dominam constuprauit. Auge beneficia: nec dominum occidit, nec adultero dominam venumdedit. Non est beneficium, scelere abstinere. Et tyrannus permisit dominam rapere, non coëgit. De hoc beneficio non est quod laudes seruum: alioquin iniuriam fecit, si non subducta est iniuriæ, sed reseruata: tunc tamen solatium fuisset, cum multis pati. Denique quod aliæ in tyranni de passe sunt, hæc in libertate: ceteræ absentibus suis, hæc præsentibus. In aliis stuprum vocabatur, in hac matrimonium: in aliis finis expectabatur iniuriæ, in hac nullus. Denique illarum stupratores suffixi sunt; huius, manumissus. Deinde de animo serui.

COLOR. *Latro* colorem à parte filii, quare non vitiasset seruus, hunc fecit: timuisse illum supplicium, scisse futurum vt liberata Rep. omnes, pœnas, qui contaminassent dominas suas, darent: & aduentare iam tempus vltimum tyrannidis videbatur, cùm ad summam esset perducta rabiem: quæ nunquam nisi ex desperatione fit. Itaque cùm videret, inquit, suffigi cruci seruos, clamabat: Hoc ego futurum sciebam. *In* vltima oratione *Latro* dixit: Serui quoque nomine tecum queri possum: quem qui frugi fuerat, nequam fecisti. *Albucius* hoc colore vsus est. Immatura etiamnum puella, nec adhuc iniuriæ idonea: & ideo illam non abduximus, quia ætatis beneficio tyrannidem sentire non poterat. *Cestius* dixit: Ego planè non sum detracturus seruo suam laudem. habuit bonam mentem: sperauit posse fieri, vt si virginem seruasset, nuptiis dominæ manumitteretur. *Varius Geminus* ait: Fortassis amicam habebat: hac delectatus abstinuit. nam quidam virginum concubitum refugiunt. fortasse sciuit illam non esse passuram; & illud quod nequam quoque seruos interdum frugi facit, malam fortunam timuit. & hanc sententiam quæ valde circumlata est, adiecit: An etiam furcifer auderet cum

cum domina concumbere, nisi illi pater permisisset? & illud dixit: Ad hoc pater ab exilio redibas? In exilium ergo quid fugimus? *Buteo* voluit videri tenera mente lapsum patrem, & in narratione hoc dixit: Quam mæstus venit domum ab edicto tyranni! quantum in sinu filiæ fleuit! puto illo tempore mentem esse concussam. *Varius Geminus* dixit de abstinentia: Sic contaminare dominam suam, & trahere in cellam non est ausus. nisi forte hoc modo mauis narrem: Iam tunc sperare sororis nuptias cœperat. A parte patris magis defensione opus esse dicebat *Latro*, quàm colore. *Varius Geminus* factum ipsum defendit, magnos viros fecisse, vt libertinas vxores ducerent. M. Cato, inquit, coloni sui filiam duxit vxorem. Sed ingenuam. Respondeam: Sed Cato. plus interest inter te & Catonem, quàm inter libertum & colonum. Quam multa bona haberet subiectus & obsequens maritus. Non petulantiam timebit, non verborum contumeliam, non pellicem, non repudium. Filiam meam semper domi habeo: quam eo magis desidero, quod habeo. Dein de fide factum liberti laudauit. *Albucius* & *Phaneus* dixit, neminem natum liberum esse, neminem seruum: hæc postea nomina singulis imposuisse fortunam. Denique, inquit, scis & nos nuper seruos fuisse: Retulit Seruium regem. *Silo Pompeius* hoc colore vsus dixit: Exhaustum tyrannidis iniuriis patrimonium : non habuisse se dotem quam daret. *Argentarius* voluit videri puella volente se fecisse. Visa est, inquit, indulgere illi. certè debuit. *Caius Sabinus* hoc colore vsus est, vt inquantum posset dignitatem suam destrueret, & humilitatem confiteretur: Et ideo, inquit, facilius potuit. Non vitiaui, quia nemo in domum nostram oculos dirigebat: & fueram, inquit, facere* cui collocarem: quærendus mihi erat gener aliquis libertinos. quid ergo? alieno potius liberto? hunc iam noui. scio cuius affectus in nos sit. si moriar, scio me meam filiam apud hunc tutorem relicturum. Et hanc sententiam adiecit, quæ valde excepta est: Eum non contempsi generum, qui tyrannum contempserat. *Actius Postumus* hoc colore vsus est: Nihil est, inquit, inuidia periculosius. hanc sapientes viri veluti pestiferam vitandam esse præcipiunt. hanc ita vincens inuidiam * eram. Hic nunc nobis obiicit fortunam liberorum nostrorum. oderant filiam meam feminæ, me patres quasi publici mali segregem exprobratorem: quo vno modo honestè potui, feci filiam meam ceteris similem. fortuna mea publicæ partis detracta omnis inuidia est: filiam non habeo honestiorem quàm vos, seruum frugaliorem habui quàm vos. *Hispo Romanus* dixerat: Maritum autem ego istũ vocem, raptorem serotinum: verbum hoc quasi amputanti, quod non erat vsurpatum, quibus filiam displiceebat. eiusdem verbi explicatione,

tione, vt extra reprehensionem esset, vsus est, cum diceret, non dum esse consummatam aduersus seruos publicam vindictam: Etiamnum in domo nostra residuus raptor est. *Saturninus Furius*, qui volens vel condemnauit, maius nomen in foro quam in declamationibus habuit: solebat tamen tam honeste declamare, vt scires illum huic materiæ non minus idoneum esse, sed minus familiarem. Is in hac controuersia cum L. Lamiæ filio declamaret, dixit sententiam: . . Ex tabellis emptionis multi sententiam trahere tentauerunt. *Albucius* dixit: Profer mihi tabellas, quid hoc est? generum socer mancipio accepit. *Triarius* dixit: Fugitiuum, erronem non esse: Ita, si malum auctorem habemus, gener noster non fugitiuus est. *Blandus* dixit: Relegamus auctoritatis tabellas, furtis noxáque solutus: hæc generi nostri laudatio est? *Gallio* dixit: Furtis noxáque solutus est. *Sparsus* dixit: Ostende tabellas. quid nobis cum illo genero? prior dominus promisit, fugitiuum non esse. Gratulor vobis posteri. parrem fugitiuum non habetis. *Varius Geminus* dixit: Errorem non esse: adiicio, fugitiuum non esse: adiicio, furtis noxáque solutum. nunquid de generi sui nobilitate detraxi? *Pollio* aiebat ridere se, quòd declamatores decreuissent hunc vtique emptitium esse: Mirari vos puto, quod in hac controuersia omnes declamatores mentis suæ fuerint. *Nepos Mamilius*, cùm hortaretur libertum ad repudium sororis, dixit: Refer nobis gratiam: & tu sororem meam manumitte. *Nepos Licinius* illi non cessit. dixit enim: Sub illa subsellia transite serui, transite liberti, empta cognatio. & cùm illum sensum elegantem, & ab omnibus iactatum, subripuisset: Soror, opto tibi sterilitatem: adiecit: Nec est quod mireris me timere partum tuum, audio sic nasci tyrannos.

Cauete proditionem. Controuersia VII.

LEX. Proditionis sit actio. *Thema*. Pater & filius imperium petierunt. Prælatus est patri filius. Bellum commisit cum hoste: captus est. missi sunt decem legati ad redimendum imperatorem. euntibus illis occurrit pater cum auro: dixit filium suum crucifixum esse, & se aurum ad redemptionem tulisse. illi peruenerunt ad crucifixum imperatorem, quibus ille dixit: Cauete proditionem. Accusatur pater proditionis.

CONTRA patrem. *Albucij Sili*. Quid desideratis vltra? imperator supplicium tulit, proditor pretium. tristiorem illum vidimus cùm filius imperator renuntiatus est, quàm cùm captus. Redde rationem, quemadmodum redieris tutus, senex, solus, cum auro: cùm etiam imperatores capian-

capiantur. Imperator adolescens renuntiatus est omnibus latis, præter patrem.

Castii Pii. Plus accepit auri, quam quod posset abscondi. nolite mirari & imperatorem, & filium vendiderat. Cauete proditionem. iam comitiis cauimus. Abstulissent tibi aurum hostes, nisi dedissent. Cùm de redemptione ageretur, omnes in curia fuerunt, præter competitorem. Iudicium fuit, morientis breue, filii verecundum. *Blandi.* Quomodo te dimiserunt? si nihil aliud, & ducem genuisti & tu esse voluisti. Si non decreueramus, consilium nostrum expectari debuit: si decreueramus, officium. *Arellii Fusci patris.* Vnde tam graues paterni sinus? nunquid ossa filii reportant? expectat videlicet iudicia vestra reus: tanquam nesciat quid de illo sentiatis. Non tu semel apud hostem fuisti, sed nos semel legatos misimus. Imperator non audet nominare te, tanquam patrem. *Iunii Gallionis:* Fuit adolescens optimus, verecundissimus: qui patri suo cessisset, si salua pietate potuisset. Iterum vobis inter patrem & filium iudicandum est. Candidatus processit contra patrem. Si silentium eius intelligere scissetis, & tunc vobis verecundè indicauerat. Habebas apud hostes auctoritatem: apparebat te Reip. irasci. Legati nostri aurum ferebant: pater auferebat. Dixeras illos serò venturos: nónne peruenerunt? serò imperatorem nostrum conuenerunt. Imperator istum accusat, nos subscribimus: hoc fuit imperatoris nostri testamentum. Obiice, inquit, aliqua anteactæ vitæ crimina. Nō possum. Verecundum competitorem habuisti. multum tacebat. Quod possum tibi maius crimen obiicere? filius tibi tuus credi Rempublicam noluit. Non est quod dicas. Quem misi ad hostes: tanquam ipse ire non posses: cur tam citò reuerteris? Diutius nos contra filium rogasti, quam pro filio hostem. Num immobilis stetisti? num illi quasi & ipse affixus hæsisti? quid tam citò recedis? etiamnum viuit, etiamnum loquitur. recessurus interroga, si quid velit mandare. voce proditionem coarguit, silentio proditorem. Intelligo quanto periculo istum offendam. quemadmodum enim ille accusationem vindicauit? cruce. Omnibus argumentis premitur. dabo qui viderint, dabo qui audierint: dabo aurum, dabo testem: & ne quid de dignitate dubitari possit, imperatorem. De hoc verum volet, dicere nimicus est, hunc indicauit. Aurum tantum habuerat, vt appareret etiam non quærentibus: tantum suspectus erat, vt quemuis potius quam vos admoneret. Proditionem cauete. Optimus adolescens, optimus imperator, qui Reip. curam agere ne in cruce quidem desiit. Dignum te non putauit filius, cui diceret: Caue proditionem. *Varii Gemini.* Nolite omnia expectare ab accusatore, & occupato & verecundo. rem intelligite. crimina audistis: quæritis anteactæ vitæ crimi-

criminatio non habet: nihil vnquam tibi filius obiicere voluit. Tam cito lassatæ preces tuæ sunt. quid faciet miser? Nec imperator potest tacere proditionem, nec filius loqui proditorem. *Porcii Latronis.* Quid abitis? itaque iam peruenit vsque ad crucem. Vereor ne iam serò caueamus, quàm imperator noster: qui non antè intellexit proditionem, quàm proditus est: nec vnquam præsentius periculum fuit. Respublica sine imperatore est, proditor sine custode. Quid est quare tibi hostes pepercerint? Et imperatoris nostri pater es, & aurum habes, & legatus non es. Si tibi dicam, Expecta dum legati mittuntur: filius tibi publicè remittetur: dices: Paternus affectus non sustinet moram: rapit me desiderium filii, etiam si redimere viuum non potero, mortuum redimam. Nunquam tam durus hostis fuit vt paternis lacrimis non flecteretur. Vt ignoscam tibi, quod tam cito isti; obiiciam, quod tam cito redisti. dic quid dixerit tibi? an nihil cum patre loqui voluit? Cauete proditionem. hoc dixit: Videte ne quis nocte insciis custodibus exeat, ne quis Rep. ignorante ad hostem perueniat: ne quis ex hostium castris grauis auro reuertatur. Nihil deest indicio. Si quid de proditione quæritis, imperator vobis dicet: si quid de proditore, legati.

PARS altera. *Arellii Fusci* patris. Quantum est pretium, quo vendo, vt filium pater spectem in cruce, filius patrem de cruce tanti & imperatorem & parricidium vendidi. Gratulabantur omnes repulso magis quàm designato nimis ambitiosè. Nunc pænitet. & filium & patriam vendidit: tam exiguum auri accepit, vt vnus senex portare posset.

DIVISIO. In hac controuersia, etiam si coniecturalis est, habetque quasi certum tritúmque iter: fuit tamen aliqua inter declamantes dissensio. Latro semper contrahebat, & quicquid poterat tutò relinquere, præteribat. Itaque & quæstionum numerum minuebat, & locos nunquam attrahebat: illo, quoque quos occupauerat, non diu dicebat, sed valenter. Hoc erat itaque præceptum eius, quædam declamatorem tanquam prætorem facere debere, minuendæ litis causa. quod in hac controuersia fecit: non enim curauit dicere, nullam esse factam proditionem, sed se proditorem non esse. Et suspectus, inquit, iudici est, qui plus quàm se defendit: & nolo cum filii voce pugnare, vt imperatorem & filium mentitum dicam: præsertim cum odium aduersus filium obiiciatur patri.

Albucius in duas parteis declamationem diuisit. primùm negauit illam esse proditionem: deinde vt esset, ad se non pertinere.

COLOR. Colorem contra patrem *Silo Pompeius* hunc introduxit, odio illum Reip. à qua repulsus erat, fecisse, & odio ipsius filii quem oderat: & quia competiuerit, & quia vicerit. *Varius Geminus* dixit statim, periisse patrem hoc

hoc proposito imperium, vt proderet hominem auarum & lucro inhiantem: & quia noti mores eius erant, victum ab eo competitore à quo vinci fas nō erat, nisi hominem turpissimum. Ante comitia, inquit, paratus erat & pecuniam accipere, & filium prodere: post comitia paratus erat pecuniam dare, vt filium perderet. Vt captus est dux, aiebamus, inquit, Non potest hoc sine proditione fieri. excusauimus nos imperatori. diximus perseuerasse ad redemptionem, quamuis deterruisset pater. Hoc loco ille respondit: Cauete proditionem. *Blandus* dixit, ægrè ferentem pudorem repulsæ, voluisse occidi filium, vt in eius locum substitueretur ipse. *Hispo Romanus*. Vltionem, inquit, suam hosti vendidit. tam facile, inquit, exiit, nocte peruenit ad hostes, rediit: vt scires illum non tunc primum fecisse. *Argentarius* dixit: Perfer ad senatum mandata filii tui. necesse est tibi multa dixerit. legatis quoque aliqua mandauit. fortasse proditoris nomen patri dixit. Indica nobis. Nihil, inquit, dixit mihi. Sublata omnis quæstio est. Quæritis quem dixerit? videte cui nihil dixerit. *Pro patre de comitiis* hic color *Latronis* fuit: Ne quis filium meum vinceret, timui: Itaque professus sum, vt auctoritate mea deterrerem futuros competitores: deinde ipse filio meo cessi. *Albucius* hoc colore vsus est: Aiebat, inquit, talem imperatorem fieri debere, qualis Scipio fuisset: talem senem, qualis Maximus fuit: senem nihil temere facturum. vtriusque populo copiam feci. *Cæstius* hoc colore vsus est: Noueram vitia filii mei: sciebam esse acrem adolescentem, fortem, sed inconsideratum, temerarium. Itaque petii imperium Reip. causa filii mei, quem idoneum ad tantum sustinendum onus non putabā. *Fuscus Arellius* dixit, in hoc se competisse, vt hostium animi frangerentur, cùm audissent posse Rempublicam vel in vna domo duos eligere.

Hispo Romanus simpliciter putauit agendum. Inepti, inquit, hi colores sunt. componantur competitores. hoc itaque egit colore, vt quereretur de exitu comitiorum, adolescentulos omnes conspirasse, quasi de ætatis comparatione ageretur: facile itaque victum senem non ambientem. De me, inquit, queri non potestis: clamaui, Non est vobis vtilis huius ætatis imperator. Mansit itaque illi & post comitia eadem contumacia: nihil referebat ad patrem, nihil communicabat: itaque captus est. & cùm descripsisset quàm imperitè disposuisset aciem, quemadmodum inexploratis locorum insidiis oppressa eius temeritas esset, adiecit: Hoc erat quod vobis clamabam, Ducem senem eligite. *Otho Iunius* pater: Præsagiis quibusdam, & insomniis hanc fortunam prænuntiantibus agnita re, comperisse dixit. erat autem ex somniatoribus totus. vbicunque illum defecerat color, somnium narrabat. *De eo quod inscio senatu egressus.*

gressus est *Latro* sic colorauit, amentem & attonitum protinus percurrisse. *Albucius* hoc colore vsus est: Semper de duce cito constitui. longum erat expectare: ad summam festinaui, nec occurri. *Varius Geminus* dixit: Maluisse solum ire. hostes enim auctoritate legatorum non moueri; ad lacrimas patrum sæpe flecti. *Silo Pompeius* ait: Putaui vtilius esse, priuata illum pecunia redimi: minoris enim posse æstimari, quam si tanquam imperator redimeretur. *Argentarius* ait: Nihil tam iniquum erat, quam legatos ad redēptionem mitti. nunquam enim reddidissent, quem sic desiderari publicè iudicassent. Itaque præcurri rogaturus, & hoc dicturus: Exercitus contemnit illum, Resp. relinquit. *Blandus* ait: Cogitanti mihi quid facerem, contentúsne essem paternis lacrimis, an comitatu publico preces meas adiouarem: tandem venit in mentem, Troianum regem ad redemptionem filii sine legatis isse, & cum auro. *Sepullius Bassus* ait, non expectasse se curiam, quia putauerit futuros qui redimendum negarēt: quod factum apud Romanos sæpius erat: itaque antè se voluisse redimere, quam posset aliquid de non redimēdo constitui. *Cassius* dixit: Non quæsiui secretos tramites & occultum iter: proditor scilicet eadem via veni, qua legati. De voce filii, colorem *Albucius* hunc fecit: Pudebat illum, inquit, quod captus erat: quærebat aliquod fortunæ suæ patrocinium: voluit videri non culpa sua, sed proditione hoc sibi accidisse: itaque non en adiicere non potuit. *Fuscus Arellius* dixit, alienarum iam suppliciis animum & errantem has voces effudisse sine argumentis, sine reo. *Varius Geminus* omnia complexus est: Potest, inquit, propter hoc, potest propter illud: ego vobis idem suadeo, Cauete proditionem. hoc si cauere vultis, imperatores senes facite. Illud & in hac controuersia & in omni vitandum aiebat *Cassius*, quoties aliqua vox poneretur, ne ad illam quasi ad sententiam decurramus. sicut in hac apud Cæstium quidam auditor hoc modo cœpit: Vt verbis ducis vestri scilicet, iudices, incipiam, Cauete proditionem. sic finiuit declamationem vt diceret, In quibos vitam finit imperator, Cauete proditionem. Hoc sententiæ genus *Cassius* ἠχὼ vocabat, & dicenti discipulo statim exclamabat . . . . . .

. . . .

. . vt in illa suasoria, in qua deliberat Alexander, an oceanum nauiget: cum exaudita vox esset, Quousque inuicte? ab ipsa voce quidam cœpit declamare, & in hanc desiit. Ait illi Cæstius desineres . . . Et alter cùm descriptis Alexandri victoriis, gentibus perdomitis, nouissimè poneret: Quousque inuicte? exclamauit Cæstius: Et tu quousque? *Otho* pater hoc colore vsus est pro patre. dixit enim molestum fuisse imperatori, quod illum suffixum legati intuebantur. itaq. vt ab hoc illos spectaculo

 arceret,

arceret, & exoneraret verecundiam suam, id dixisse, quo audito festinarent. itaque dixisse illum, non, Caueant prodi- tionem; sed, Cauete: quasi ipsis legatis esset periculum, ne proderentur.

Mutanda optio raptore conuicto. Controuersia VIII.

Lex: Rapta raptoris aut mortem, aut indotatas nuptias optet. *Thema.* Rapta producta nuptias optauit. Iuuenis raptorem se negauit. Conuictus est. Illa optionem petit. Contradicitur.

CONTRA raptam. *Albucii Sili.* Præterquam quod in omni discrimine periculosa libertas est, meruit puella vt taceremus: misericors in nos etiam antequam rogaremus, fuit. inhumana libertas est, si vincimus aduersus iudices. Non oportet tibi amplius quam semel licere optare. omnis nimia potentia saluberrimè breuitate constringitur, qui potest condemnare, possit semel: qui potest occidere, possit semel: aut si qua iteratio recipi potest, in pœnitentiam mortis recipienda est. Proponite vobis iam supplicii faciem, carnificem, securim. tamen hoc semel licere nimium est. exorata sum; conde gladium: irata sum, repeto optionem. & non semel mori satius est? occidi iam non viatorem, sed virum.

Porcij Latronis Periculosius est negare raptum, quam commisisse. In hanc perturbationem adolescens perductus erat, vt ignoraret quid fecisset: non refugiebat tamen puellæ nuptias. fatebat tantum sibi, vt innocēs duceret. itaque nihil aliud petit quàm libertatem, vt honestius duceret. Ita apud vos Iudices, tutius est peccare quam erubescere. Dignior pœna erat, si id peccasset, quod meminisse posset. Exurge adolescens, &, sine vllo respectu pudoris, ad pedes te puellæ demitte: accedite & vos amici propinquique, & tu mater & pater: quid tu puella? ecquid te horum lacrimæ mouent? Non eo, inquit, ad illum magistratum, non dissimulo. metuo te puella, si nusquam rogari vis, nisi vbi occidere potes. Grauiùs punior nunc, cùm me peccasse pudet, quàm cùm peccaui. Quæ post iniuriam ignoscit, perdit misericordiam. *Castii Pii.* Venit ad vos, vestro beneficio retenturus puellæ beneficium. optauit nuptias: neque adhuc sciebat quàm verecundum maritum esset habitura. Raptorem dimisisti: virum occides? dicebat iudex. Quid habes, quod tam pertinaciter neges? nuptias optat. minus est ergo quod vitiauit, quam quod negauit. *Q. Haterii.* Non sum, inquit, optatura mortem, sed volo mihi licere & mortem optare: quam potestas ista delectat, crudelis est. *Blandi.* Ergo nos iniuriam periculosius.

fiis negauimus, quàm feci- mus. *Iunii Gallionis.* Quadam nocte, quid dicam? Nox, vinum, error. quid irasceris puellae? iam negare non audeo: non diligenter causa mea acta est, dum nihil timetis: facilius me puellae credidistis. Confitendum est vitium nostrum: nos nuptiis fecimus moram. Siue adhuc esset vitiata, siue non esset, visa est indigna matrimonio, quae hominem posset occidere. Tibi consulebam, ne dicereris vitiatori nupta; si per te licuisset, honestiorem maritum habuisses: tu negasti. O hominem impudentem! ita tu non ante magistratus tribunal, in conspectu populi, in medio foro clamitasti: Ego virginem rapui? neminem habere tam obsequentem maritum potes: hic iam nihil negauit.

Varii Gemini. Exponam vobis rerum ordinem, si tanquam ab eo didicerim, qui quid fecerit, nescit. *Vibii Galli.* Vbi estis qui dicebatis: Nihil interest tua. Confitere, confitere: quia honestius putasti raptori nubere. Sit, inquit, mihi heres, si quis intra decem menses natus fuerit. nunquid negat? Surge adolescens: dic, Rapui, vitiaui: incipe scire quod nescis: miraris si tibi non credit? multum est de quo timet.

PARS altera. *P. Asprenatis.* Nescio vtro iudicio aduersarius fuerit improbior: priore id egit, ne quam omnino poenam stupri penderet: hoc id agit vt ipse optet, ex duobus lege constitutis suppliciis, vtrum velit pendere. Fatetur enim in pune se habere maluisse, quam ducere vxorem: vxorem ducere malle, quam mori. antea legem vitiationis eurrere conatus est, nunc transferre vult: aduocatos rogat, iudices rogat, omnes potius quàm vitiatam. Vtinam non hoc illum liberaret metus, quod iudicis sue mouit clementiam. nobis clamabat se innocentem: si quid peccasset, mori non recusare. Aderat raptori populus: nec quicquam magis suspectam faciebat vitiatae causam, quàm lenitas optionis. Si tibi iam de stupro tuo liquet, est quaedam proxima innocentiae verecundia, praebere se legibus; ito vero, ne meruisti quidem mortem, illa infitiationem. ignorasti an peccasses, innocens esse voluisti, causam haberes. reuertere ad partes puella, quandoquidem toties iam rogas, quae rogari ipsa debueras.

DIVISIO. *Latro* tres fecit quaestiones, an illa optio iusta fuerit. Non fuit, inquit, iusta: non enim constabat te raptorem esse. Nihil refert, inquit, an negauerit: erat enim raptor, etiam ita si negabat, & iusta fuit optio. An si iniusta optio fuit, reuocari possit. Optio, inquit, semel puellae datur, immutabilis est, semel emissa est. Iudex quam tulit de reo tabellam, reuocare non potest. quaesitor non mutauit pronuntiationem suam. Nihil tam ciuile, tam vtile est, quàm breuem potestatem esse, quae magna est: si volet & alteram suam optionem reuocare, & deinde tertiam, nunquam constabit quid futurum sit: cùm

cum illa quod optauerit, possit sequenti semper optione rescindere. Tertiam fecit quæstionem, An si possit aliquando reuocari optio, nunc debeat. Hæc defensio adolescentis, qui negauit se vitiasse. *Fuscus* & ordinem mutauit, & quæstionum numerum auxit. fecit enim primam quæstionem, An rapta non possit amplius optare quàm semel. Potest, inquit: lex enim non adiecit, quoties optet, sed ex quibus. Aut hoc, inquit, aut illud. Non adiicit, Neque amplius quàm semel. Contra ait: Lex iubet te alterutrum optare. Tu hodie si mortem optâris, facies quod nunquam factum est, vtrumque optaueris. Etiam si non licet, inquit, amplius quàm semel, & mortem optabis & nuptias. Ego nondum optaui: optio est enim, quæ legitime fit: illa non est facta legitimè, si prætor defuisset, nunquid optionem vocares? Si rapta defuisset, raptor non fuit: Non est illa optio; sermo est. An proximo iudicio confirmata sit optio. Rapta ait: Agebatur apud iudices vtrum deberet raptæ esse optio: non iudicatum est raptam esse debere: rapta sit. Non, inquit, puella: quæsitum est enim, an ego in raptorem ius haberem: iudicatum est habere me: vti debeo. Non possum ante legem habere, quàm raptorem. Nouissimam quæstionem fecit æquitatis, An raptæ debeat esse optio.

Paßienus hanc vltimam partem sic diuidebat: An si adolescens malo aduersus puellam animo infitiatus est raptum, vt nuptias effugeret, dignus sit qui iterum fortunam subeat optionis recusatæ. deinde, an malo animo fecerit. *Varius Geminus*: Vltimæ quæstioni vel parti, inquit, quid debeat fieri, quæritur. Duo hæc adiiciebat, quæ per se quæri putabat. An si puella pro certo adolescentis mortem optatura est, non debeat illi permitti optio, tam crudeliter vsuræ sua potestate. deinde, An mortem optatura sit. Quid est, inquit, quare velis optare, nisi quòd nuptias non vis? Hoc non tantum patimur, sed rogamus.

COLOR. Color pro adolescente introductus est à Latrone talis, vt diceret, se ebrium fuisse, & ignorare quid fecerit: hoc die magis credere de facto suo, quàm scire: recusasse autem, non ne duceret vxorem sed vt sua voluntate duceret: & iudices non audisse sollicitos: faciles fuisse quasi de nuptiis ageretur. *Varius Geminus* raptam confessus est, & dixit, nihil tam contrarium esse adolescenti, quam etiamnum negare: ne non tantum raptam, sed etiam iudicem offendat. *Cestius* nec Latronem secutus est dicentem, nescisse se, hodiéque nescire: nec Varium Geminum confitentem: se non rapuisse, apertius negauit. Virum, inquit, inuenire non poterat, iudices. Tertiam sententiam secutus est. Si rapuit, indignum est puellam inuitam raptam esse: si non rapuit, nónne indignum est fieri illum maritum?

Silo Pompeius dixit, adolescentem verecundum natura, & rustici

rustici pudoris, non sustinuisse confessionem. Non placebat Latroni color. Minus, inquit, ignosceretur illi, si scit se rapuisse, & sciens mentitus est. Contra dicebat Silo, posse vili fidem fieri, aliquem nescire an rapuerit. *Hispanus Cornelius*: Non subducere illi, inquit, maritum volui, sed honestiorem dare. Digna est, inquit, tam misericors puella, quæ non videatur nupsisse raptori. *Hispo Romanus* ait, illos sodales qui ipsum impulerant, circumstetisse & dixisse: Non est hæc quam rapuisti, timuit ne illi quam rapuerat, faceret iniuriam. *Argentarius* dixit: Vellem mortem optasses. non esset hic raptor iudicatus. Non causa eua illum premit, sed optio. Dum vnusquisque iudex dicit, quid habet quod tantopere recuset; putat de capite agi: & ipse ait, se velle ducere vxorem, sed titulum recusare. Nempe victus ducet vxorem. Non est solicitè de eo iudicandum, cui damnato gratulandum. *Silo* hoc colore vsus est: Confusum adolescentem subito, & tanto tumultu parum sibi constitisse, & negasse, quia perturbatus erat: perseuerasse, quia negauerat.

LIBER OCTAVVS.

Orba post laqueum sacrilega. Controuersia I.

Lex. Magistratus de confesso sumat supplicium. *Thema*. Amisso quædã viro cum duobus liberis, laqueo se suspendit. Incidit ei laqueum tertius filius. Cùm sacrilegio facto quæreretur sacrilegus, illa dixit magistratui se fecisse sacrilegium. Vult magistratus tanquam de confessa sumere supplicium. Filius contradicit.

CONTRA magistratum. Faciam, Iudices, in foro quod domi feci, matrem mori prohibens: Quomodo, inquam, fecisti? quo loco quæ sustuleras, condidisti? Hæsit: nec quicquam sacrilegii nisi pœnam nouerat. Amissis duobus filiis, sacrilega sibi videbatur, quòd viuebat. Non affaturus veni, sed seruaturus. Alii pro reis rogant: ego rogabo ream. Nullum accusator nisi in subsellliis meis habet testem. Non est confessio, nisi quam accusator eruit, negat reo, tortor expressit. Fertur quædam viso contra spem filio expirasse. Si ad mortem agit matres magnum gaudium, quid magnus dolor? Mater, habes non mediocre solatium. Vides aliquid & deos perdere. Magis deos miseri, quàm beati colunt. Non fecit

sacrilegium mulier, non fecit orba, non fecit quæ custoditur, non fecit quæ confitetur. Iratis, inquis, diis sacrilegium potuit committere. Frangitur calamitosis animus, & ipsa se infelicitas damnat: & hoc condicio humana vel pessimum habet, quod fortuna quos miseros fecit, & superstitiosos facit. Diligentius dii coluntur irati. Quis ergo fecit? Vnde scire possum, qui matrem custodio? Ago causam legum, ne carnificem, quem sacrilegis minantur, calamitosis adhibeant. Deus ita voluit, vt quæ tam pro multis timeret. Confessio conscientiæ vox est. Confessio coacti & quæ fecit agnoscentis, est verbum.

PARS altera. Omnium vox erat, sacrilegium latere non poterit. Quisquis est, non ipse bonum exitum faciet, non quisquam suorum. Et si nemo fuerit accusator, ipse narrabit. Concitata processit, velut diis ipsis persequentibus. Feci, inquit. Supplicium de ea vel nunc exigamus homines, de qua olim dii exigere cœperunt. Violatorum numinum maiestate compulsa est, vt mori & vellet & deberet, & non posset. Incisus est ei laqueus. Tu putabas sacrilegam secreto mori posse? Omnia fecit vt taceret: quæ ne confiteretur, etiam mori voluit. Si crimen quæritis, sacrilegium factum est. Si facti causam quæritis: si priusquam amitteret liberos, auara; si postquam amiserit, irata.

Phidias amissis manibus. Controuersia II.

LEX. Sacrilego præcidantur manus. *Thema.* Elii ab Atheniensibus Phidiam acceperunt, vt is Iouem Olympium facerct: pacto interposito, vt aut Phidiam, aut centum talenta redderent. Ioue perfecto, Elii Phidiam aurum rapuisse dixerunt, & manus tanquam sacrilego præciderunt: truncatum Atheniensibus reddunt. Petunt Athenienses centum talenta. Contradicitur.

CONTRA Elios. Iam Phidiam commodare non possumus. Tunc demum illa maiestas exprimi potest, cum animus opera prospexit. Manus dextra ante sibi, quam operi. Iouem fecit. Sacrilegi vos estis, qui præcidistis consecratas manus. Primum sanguinem sui artificis vidit Deus. Testor Iouem, iam proprium Phidiæ deum. Ars alios in miseria sustinet, te fecit miserum. Paciscendum Phidiam manus fecerant. Sine eo Phidiam nos recepturos speratis, sine quo vos accepturi non fuistis? Commodauimus qui posset facere deos, recepimus qui ne adorare quidem possit. Non pudet vos Iouem debere sacrilego? Superest homo, sed artifex periit. Pœnam nobis Phidiæ, non Phidiam redditis. Manus quæ deos solebant facere, nunc nec homines quidem rogare possunt. Talem fecit Iouem, vt hoc eius opus

Elii

Elii vltimum esse vellent. Manus commodauimus: manus reposcimus. Elius testis est, Elius accusator, Elius iudex: Atheniensis tantùm reus inuoco deos, & illos quos fecit Phidias, & illos quos facere potuit. Recepimus Phidiam. Confiteor, si possumus commodare.

PARS altera. Habuimus aurum olim sacrum. Habuimus ebur. Sacræ materiæ artificem quæsiuimus. Disposueramus quidem, vt aliis quoque templis simulacra Phidias faceret. Sed non tam necesse erat ornare deos, quàm vindicare.

Infamis in nurum. Controuersia III.

THEMA. Duorum iuuenum pater vni vxorem dedit: quo peregrè profecto, infamari cœpit socer in nurum. Maritus reuersus abduxit ancillam vxoris, & torsit. Illa in tormentis periit. Maritus incertus quid quæsierit, laqueo se suspendit. Imperat alteri filio pater, vt eandem ducat. Nolentem abdicat.

CONTRA patrem. Duc, inquit, fratris vxorem. Sic hoc fieri potest. Adulterium frater inuenit. Hæc est mihi causa abdicationis, quæ fratri mortis fuit. Duc, inquit, fratris vxorem. Tentari me, si qua est fides, credidi. Mulier si nubere lugenti potes, facis vt omnia de te credantur. Cogor eam ducere, quæ mihi causa abdicationis est, populo rumoris, viro mortis. Legi iam vxorem: quæ si peregrinatio inciderit, necum peregrinari velit: quæ, si viro aliquid acciderit, alteri nubere nolit. Qui audiunt me abdicari, putant fratrem aliquid suspicatum de me.

PARS altera. Obiecisti mihi vltimum nefas, & quod qui tantum est suspicatus, noluit viuere. Impulso tuo frater torsit ancillam: & quia nihil reperit, falsas suspiciones morte piauit.

Homicida sui. Controuersia IV.

LEX. Homicida insepultus abiiciatur. *Thema.* Quidam se occidit. Petitur vt insepultus abiiciatur. Contradicitur.

PRO homicida sepeliendo. Afferre sibi coactus est manus assiduis malis. Summam infelicitatum suarum in hoc remouit, quod existimabat licere misero mori. Infelicissime adolescens, cum te & sepultura prohiberi video, desino mirari quod periisti. Tales inimicos habes, vt etiam mortuum persequantur. Facilius miserum, quam sceleratum fortuna vincit. Sumpsisti

fiti hoc ferrum Cato, & quam inuidiosum, quod Catonem occideris. Non perdideras sepulturam, nisi in morte repe- risses. Quid est miserius in vita, quam velle mori? Quid in morte, quàm sepelliri non posse? Quis miretur eum mori voluisse, quem fugientem quoque fortuna persequitur? Omnibus natura sepulturam dedit: Naufragos idem fluctus qui expulit, sepelit. Suffixorum corpora crucibus in sepulturam suam defluunt. Eos qui viui vruntur, pœna funerat. Irascere interfectori, sed miserere interfecti. Homicida, inquit, est qui se occidit. Huic irasceris? Pro quo irasceris? Non aliud Scæuolæ Mucio cognomen dedit, quam quod à Porsena libertatem, manus suæ vstione defendit; nec aliud quàm vilitas sui. Non aliud Codrum ceteris imperatoribus dedit exēplum, quam quod positis imperatoriis insignibus, ad mortem cucurrit. Nec vllo maior fuit dux, quam quod se ducem non esse mentitus est. Non possolo, vt gloriosum, sed vt tutum sit mori. Non magis crudeles sunt volentes qui viuere occidunt, quam qui mori volentes non sinunt. Curtius deiiciendo se in præcipitem lacum, fatum sepulturæ miscuit. Celebretur Cato, huic misertimo, quod aliquid non ignaue de spiritu suo statuit, tantum impune sit. Etiam vulnera infelicis scrutantur in crimen. AEstimate an viuere licuerit, cui ne mori quidem licuit.

Pars altera. Facinus indignum, si inueniantur manus quæ sepeliant eum quem occiderunt suæ. Sumpsit gladium. Video ardentes oculos. In quem, nescio: scelus cogitat. Nescio cuius criminis sibi conscius confugit ad mortem. Cuius inter scelera etiam hoc est, quod damnari non potest. Contra hos inuentum est, vt aliquid post mortem timerent, qui nec mortem timent. Nihil non aufurus fuit, qui se potuit occidere.

Nolens ad patrem redire. Controuersia V.

THema. Abdicauit quidam filium. Ille tacuit. Fortiter fecit. Petit pro præmio ad patrem reditum. Pater contradicit. Pater postea fortiter fecit. Petit ad se filii reditum. Filius contradicit.

Contra filium. Ego fortior sum. Post tuam pugnam pugnauimus: post meam vicimus. Reuertere, dignam domum te feci. Isti oculi mei sunt. Istæ manus meæ sunt. Ista contumacia mea est. Si mereor præmium, patri date: si non mereor, isti suum reddite. Ego, inquit, eadem lege præmium non accepi. Hoc est vnde abdicatus es. Putas nihil inter te & patrem interesse? post similia opera, si tantum commilito esses, me patrem adoptare debueras. Admoneo te, iuuenis. Hoc præmium qui recusauerat, petit. Timeo, inquir, ne me iterum abdices. Commissurum

rum me putas, vt iterum rogem? Bello grauiore pugnaui, quo necesse fuit etiam senibus militare; quo fortes esse non potuerunt, etiam qui priore bello fuerant. Ille annos suos exercuit: Ego vici meos. Tu fregisti bellum: Ego sustuli. Quanta exhortatio iuuenum sui senex fortis. Vtrique nostrum præmium reddite. Militaui senex: militaui exanguis: militaui qui iam vicarium dederam. Vterque nostrum cum rogatur, fastidit: cum relinquitur, rogat. Quid nos suspicari cogis, quod non vis in paternam domum venire? Turpe erat virum fortem, nisi à patre coacto, non recipi.

PARS altera. Quid me captiuum ex libero cupis? Quid ignominiæ subiicis virum fortem? Quid efficis vt possim abdicari? Meus, inquit, es filius. Quid opus est præmio, si tuus sum?

Pater naufragus diuitis socer. Controuersia VI.

LEX. Rapta raptoris aut mortem, aut indotatas nuptias optet. Diues pauperem de nuptiis filiæ interpellauit tertiò. Ter pauper negauit; Profectus cum filia, naufragio expulsus est in diuitis fundum. Appellauit illum diues de nuptiis filiæ. Pauper tacuit, & fleuit. Diues nuptias fecit. Redierunt in vrbem. Vult pauper educere puellam ad magistratus. Diues contradicit.

CONTRA diuitem. Adducatur ad magistratus puella. quid times? Certè vxor tua est. Queri nec de morte poteris, si hanc puella maluerit. Nemo vnquam raptor serius periit. Vt litus agnoui, naufragus in altum narraui. Quid times, si exorasti? Accessit ad me primum: Filiam tuam ducere volo, inquit. Non fleui, tunc enim licuit negare. Nuptias filiæ tanquam naufragium meum fleui. Naufragus plus de litore queror. Inter naufragium quidem & nuptias, ne vna quidem nox interfuit. Differat nuptias, dum flere socer desinat. Putat me iam filiam commisisse sibi, cum hic necdum se committeat vxori. Lacrimis inter verba manantibus venio: talis & in nuptiis filiæ fui. Si rapta es, cur optionem recusas? Si vxor es, cur times? Loquor vbi primum licet: procul à conspectu reliqueram patriam, nondum tamen possessionem diuitis prætereram. Subito fluctibus inhorruit mare, ac discordes in perniciem nostram flauere venti. Demissa est nox cælu, & tantum fulminibus dies redditur: inter terram & cælum dubii pependimus. Adhuc tamen bene Iudices nauigauimus. Naufragium maius restat in litore. Erat in summis montium iugis ardua diuitis specula. Illic iste naufragiorum reliquias computabat, illic vectigal infelix, & quantum sibi

sibi ipsum redderet mare. Interrogor de nuptiis filiæ, cum adhuc pulsaret aures meas fluctus. Feci quod debui, & captus & naufragus. Inimico stuprum lacrimis negaui. Delicatus diues, qui etiam inter naufragia amare potest. matrimonii celeritatem remoti angulo ruris abscondit. Ibi fecit nuptias, quo nemo nisi naufragus venit. Lacrima est indicium inoptatæ rei. Lacrimæ pignora sunt nolentium, & repugnantis animi vultus index. Nemo vnqua quod cupit, deflet. Lacrimæ coacti doloris inter præcordia, & intolerabilis silentii eruptio. Sicut ille qui super cinerem deflet patrimonium, odit incendium: sic qui naufragium deflet, maria detestatur. Fletus humanarum necessitatum verecunda execratio est. Tuæ nunc sunt partes puella. Discedo. Et quod prios feci, taceo. Si nupta es, habes quod optes: si vitiata, quod imperes.

PARS altera. . . Naufragum duo sacratissima inter homines exceperunt, hospitium & affinitas. Alterum præstiti: alterum & rogaui. Oblatas conciliante fortuna nuptias, quod erat amantis, sæpius rogaui: quod festinantis, non distuli. Quid hic raptoris est, nisi quod indotatam duxi? Errat socer, qui putat mihi cariorem futuram puellam, si me potuerit occidere. Quid enim mihi superest? preces meæ quas toties adhibui, an illius lacrimæ quas mouit? Nihil mihi inimicus obiicere potest præter matrimonium. Magnus est amor, qui ex misericordia venit. Fundebamus lacrimas ex pænitentia diffid. i prioris. Nec plura aut me proloqui, aut illum respondere passæ sunt mentes gaudiis occupatæ. Nulla integritas tantum sibi, etiam explorata, confidit, vt causam velit dicere. Si interrogaueris filiam, partem legis amputaturus es: si non interrogaueris, legem. Si genero vitam daturus esset, etiam innocentiam reliquisset. Quæritis quid dum fleret faceret. Non negauit, & solebat negare. Si nollet mortem, optaturus est? Non enim potest eas partes legis desiderare, quas non habet.

LIBER NONVS.

IAM mi videbar promissum meū implesse. Circumspiciebam tamen, nunquid me præteriret. Vltrò Votieni Montani mentionem intulistis: & velim vos subinde aliqua nomina mihi offerre, quibus aduocetur memoria: quæ quando se. nills per se marcet, admonita, & aliquando lacessita, facile se colliget. *Montanus Votienus*

tienus adeò nunquam oſtentationis declamauit cauſa, vt ne exercitatus quidem declamauerit. Rationem quærenti mihi ait: Vtram vis? honeſtam, an veram? Si honeſtam, ne male aſſueſcam. Qui declamationem parat, ſcribit, non vt vincat, ſed vt placeat. Omnia itaque lenocinia ita conquirit: argumentationes, quia moleſtæ ſunt, & minimum habent floris, relinquit: ſententiis explicationibúsq. audienteis delinire contentus eſt. Cupit enim ſe approbare, non cauſam. Sequitur autem hoc vſque in forum declamatores vitium, vt neceſſaria deſerant, dum ſpecioſa ſectantur. Accedit etiam illud, quod aduerſarios quamuis fatuos fingunt: reſpondent illis & quæ volunt, & cum volunt. Præterea nihil eſt quod errorem aliquo damno caſtiget: ſtultitia errorum gratuita eſt. Vix itaque in foro futurus periculoſus ſtupor diſcuti poteſt, qui creuit, dum tutus eſt. Quid, quod laudationibus crebris ſuſtinentur, & memoria illorum aſſueuit certis interuallis quieſcere? Cum ventum eſt in forum, & deſiit illos ad omnem geſtum plauſus excipere, aut deficiunt, aut labant. Adiice nunc, quod ab aliis nullius interuentu excutitur. Nemo ridet, nemo ex induſtria obloquitur: familiares ſunt omnium vultus. In foro, vt nihil aliud, ipſum illos forum turbat. hoc quod vulgo narratur an verum ſit, tu melius potes ſcire: Declamatoriæ virtutis *Latronem Porcium* vnicum exemplum, cùm pro reo in Hiſpania Ruſtico Porcio propinquo ſuo diceret, vſque eò eſſe confuſum, vt à ſolœciſmo inciperet: nec ante potuiſſe confirmari, tectum ac parietes deſiderātem, quam impetrauit vt iudicium ex foro in baſilicam transferretur. Vſque eo ingenia in ſcholaſticis exercitationibus delicatè nutriuntur, vt clamorem, ſilentium, riſum, cælum denique pati neſciant. Non eſt autem vtilis exercitatio, niſi quæ operi ſimillima eſt illi ad quod exercet: itaque durior ſolet eſſe vero certamine. Gladiatores grauioribus armis diſcunt quam pugnant: diutius illos magiſter armatos quàm aduerſarius ſuſtinet. Luctantes, binos ſimul ac ternos fatigant, vt facilius ſingulis reſiſtant. Curſores, quod intra exiguum ſpatium de velocitate eorum iudicetur, id ſæpe in exercitatione decurrunt, quod ſemel decurſuri ſunt in certamine. Multiplicatur ex induſtria labor quo condiſcimus, vt leuetur quo decernimus. In ſcholaſticis declamationibus, contrà euenit: omnia molliora & ſolutiora ſunt: in foro partem accipiunt, in ſchola eligunt: illic iudici blandiuntur, hîc inſeruiunt: illic inter fremitum circumſonantis turbæ intendendus animus eſt, vox ad aures iudicis perferenda eſt: hîc ex vultu dicentis pendent omnium vultus. Itaque velut ex vmbroſo & obſcuro prodeuntes loco, claræ lucis fulgor obcæcat: ſic iſtos à ſcholis in forum tranſeun-

euntes, omnia tanquam noua & insitata perturbant: nec ante in oratorem corroborantur, quam multis perdomiti contumeliis, puerilem animum scholasticis deliciis languidum vero labore durarunt. *Lepidus*, vir egregius, & qui declamatorio non studio . . . .

Cimon ingratus Calliæ. Controuersia I.

LEX. Adulterum cum adultera qui deprehenderit, dum vtrumque corpus interficiat, sine fraude sit. Ingrati sit actio. *Thema.* Miltiades peculatus damnatus, in carcere alligatus decessit. Cimon filius eius vt eum sepeliret, vicarium se pro corpore patris dedit. Callias sordidè diues natus, redemit eum à Rep. & pecuniam soluit, eique filiam suam collocauit. quam ille deprehensam in adulterio, deprecante patre occidit. Ingrati reus est.

PRO Cimone. *Albucij Silij.* Non me mouet periculum meum, semper nos in malis nostris non fortunam, sed causam spectauimus. Non dubito quin Callias redempturus Miltiadem, si iam habuisset filiam nubilem. *Musæ.* Aliud alius pati non potest. mihi adulterium carcer est. *Arellij Fusci* patris. Nihil, inquit, filiæ plus possum dare quam Cimonem virum. quando mihi contingent ex eo nepotes? Ferrum à lege mihi traditum, ad vindictam pudicitiæ, proiiciam. Perdidisti pecuniam Callias, si tales soluisti manus. damnatus peculatus nihil aliud heredi suo relinquit, quàm se patrem. *Cestij Pij.* Non potest generosus animus contumeliam pati. Meritò tu ex Cimone nepotes habere concupisti. Quid magis in me probasti, quam carcerem? non sum innocentior quam pater: ne felicior quidem. Hoc vnum interest inter parentis & filii fortunam, quod illius calamitatum exitus fuit carcer, mearum initium. Exponam vobis, quàm in neminem meorum ingratus sim. Vnus Miltiadis census inuentus est Cimon filius: nec hic quidem quicquam habuit, quod dare pro patre præter seipsum posset. In Cynægiri domo sperare nuptias poteram, nedum in Calliæ. nec verebar ne Cynægirus pluris suas æstimaret manus. Redemptus Cimon redemptoris felicitas est. *Votieni Montani.* Beneficium reddam, cum tam honestum desideraris quam dedisti. Ego adulteros dimittam? quid aliud facerem, si alligatas haberem manus? egit me attonitum dolor. Non mehercule sic exorasset Miltiades pater. Nihil Calliæ debeo, nisi liber sum. Est vir egregius Callias, est misericors. Sed vtinam tantũ aduersus bonos. Maior iniuria est, si nunc manus Cimonis alligantur, quam fuit benefi-

beneficium quo tunc solutæ sunt. Nō iste iniquiore animo filiā amisit, quam ego vxorē: sed æquiore animo impudicam pati voluit. Vis diuitias tuas abscōdere, cum in eos inciderint qui mendicitate censentur? Nihil habet domus nostra melius quod ostendat, quàm paupertatem. Da pecuniam Miltiadi, qua dānationem luit, nocens erit: da Cimoni qua patrem redimat, pius non erit. *Vibij Galli.* Nullo mihi felicior videor, quam quod Miltiadis pretium fui. Alligatus iacebat Persicæ potentiæ vindex, libertatis publicæ assertor. Alligatus iacebat crimen ingratæ ciuitatis. Adulteram dimittam patri, adulteram? qui non tam glorior, quod filius sim Miltiadis, quam quod vicarius. Quid tu pœnam putas pro Miltiade alligari? si adulterum solum occidero, exulādum est. Quid faciam? Non occidam? plus quam præstitisti exigis: pro carcere exilium. Vnum beneficium dedisti: duo petis. Magnum vtrumq. beneficium, dum damus, recepimus. Cimon, quod Miltiadem redemit: tu, quod Cimonem. Videbatur mihi omnis maiorum meorum circa me turba fremere dicentium: Vbi sunt illæ manus quæ soluere Miltiadem? Non mihi occurrit indulgentia vxoris, non Callias socer, non vllius aut rei, aut beneficii memoriam feci quod soleo, nihil aliud aspexi, quàm patrē. *Montanis.* Cogita adulteros esse pro quibus rogas, cogita qualium misereri soleat. Turpe est, ab eodem dimitti & adulteros & Cimonem. Ego sum, qui referre gratiam ne mortuis quidem desino. Ita mihi veros habere liberos contingat: quod quantum sit, Miltiades expertus est. *Porcii Latronis.* Ego adulteros dimittam? ardet cupiditate vindictæ animus. Has manus continere non posset Miltiades quas alligare potuit. Si in hoc solutus sum, redde me carceri. Ille Græciæ seruator, & Persarum vindex, Orientisque domitor, cui modo tam insignem triumphum fortuna de hoste detulerat, damnatus est peculatus; ob hoc videlicet ipsum, vt innocentia eius, quæ alioquin latere potuerat, ipsa damnatione ostenderetur, damnatus est innocens. Quis in ciuitate misericors est? nunc occasio misericordiæ venit. Miltiades redimendus est. Redemi corpus tuum Miltiade, ne funeri quidem interfuturus, in quod meipsum impenderem. Misereor accusatoris mei, non quia perdidit filiam, sed quia habuit. Dignus erat Callias habere tales, quales redemit. quod si me in hanc stuprorum patientiam redemisti, matrimonio carcerem præfero. Honestius patri alligor quàm adultero soluor. Vt audiui esse qui pecuniam numeraret, miratus sum fuisse in ciuitate nostra quenquam, qui Cimonem redimere quam Miltiadem maluisset. Ego ne patrem quidem meum, nisi innocens fuisset, redemissem. *Blandi.* Obiiciat licet vincula: nunquam tamen efficiet, vt non magis carcere glorier quàm matri-

matrimonio. Diuersi sunt hominum affectus. Tu fortasse Callia vincula ferre non potes: ego adulteram vxorem. Effugient ergo adulteri, tanquam alligatas Cimonis manus? *Argentarij.* Redemptum me protinus appellare cœpit de filiæ nuptiis. Statim, inquam, Callias experitur an gratus sim. habe filiam sine Cimone. pro vna rogat, duos eripit. *Fuluij Sparsi.* Dic nunc, Ego te carcere exemi: dum ego respondeam, ego me carceri tradidi: nunquam effici poterit, vt melius actum putem quòd à Callia redemptus sum, quàm quòd pro Miltiade alligatus. Filia tua abstulit tibi generum Cimonem. Ductus est pater meus in carcerem, etiamnum captiuis suis plenum. *Iunij Gallionis.* Beneficium, inquit, tibi dedi, quod filiam tibi collocaui. nunc verò Miltiade grauiorem fortunam carcere sustines. Callias tecum communicare dignatus est. Ego me redemptum putabam, filiæ istius emptus sum. Steterunt ante oculos meos maiorum imagines, emissusque sede sua Miltiades, maiestate imperatoria refulsit: & iterum meas inuocauit manus. *Iunij Bassi.* Calliæ filiam vxorem duxi. Hanc tibi pater iniuriam feci, dum ingratus esse nolo. Placeas tibi licet, & istas iactes diuitias: tantidem tamen redemi patrem, quanti à te redemptus sum.

DIVISIO. *Latro* in has quæstiones diuisit: An quisquis gratiam non retulit, cùm possit, ingrati teneatur. Multa, inquit, interueniunt, propter quæ non debeam facere, etiam si possum. Si non tenetur, quisquis non retulit gratiam, cum posset, an hic teneatur. Hoc in hæc diuisit; An possit ob id damnari, quod lege fecit: deinde, an facere debuerit. Nouissimè, an si affectu & indignatione ablatus, non fuit in sua potestate, ignoscendum illi sit. Hoc noti tanquam quæstionem, sed, vt illi mos erat, pro tractatione aut loco. *Montanus Vottenus* quæstionem hanc adiecit: an gratiam retulerit Cimon Calliæ. Tuli, inquit, filiam tuam vxorem: filia tua Miltiadis nurus facta est. non putas beneficium; habere communes cum Miltiade nepotes? *Gallio* illam quæstionem duram mouit, sed diligenter executus est, quæ solet esse in ingrati controuersiis prima, an beneficium acceperit. Non erat, inquit, mihi pœna in carcere esse. mea voluntate illò perueneram. ita me putas libentius in cubiculo iacuisse? Nullus tum erat locus Athenis honestior, quàm qui Miltiadem habuerat. Deinde & illam subiunxit quæstionem, An teneatur is qui beneficium acceperit, quod non petiuit. Non rogaui, inquit, te. dedisti istud iactationi tuæ. putasti ad gloriam tuam pertinere. ita tu non accepisses beneficium, si tibi soluere Miltiadem contigisset? *Silo Pompeius* à parte Calliæ duo beneficia dixit se dedisse, quòd redemisset, & quòd egenti filiam collocasset. hoc quod secundum posuit, nemo alius pro

pro beneficio imputauit, in quo adeò non est dubium an beneficium non dederit, vt dubium sit an acceperit.

Niger Brutidius illas præterea quæstiones fecit, An si sua causa fecit hoc Callias, vt redimeret Cimonem, an sit beneficium. Beneficium enim est, inquit, quod totum eius causa præstatur, in quem confertur. Vbi aliquis ex eo aut sperat quid, aut præparat, non est beneficium, sed consilium. & diu executus est, & argumentis & exemplis, Deinde, an sua causa fecerit Callias. Voluisti, inquit, opinionem sordium illustri facto effugere. petisti ex hoc æternam memoriam. Nòn magis poterat ignotum esse, à quo Cimon solutus esset, quàm pro quo alligatus. Voluisti habere generum nobilem, pium. *Hispo Romanus* duram quæstionem fecit: An retulerit gratiam, hoc ipso quod occidit. Liberaui, inquit, te dedecore summo. inuito tibi beneficium dedi. non est quod mireris. Nam & me tu non rogantem redemisti. Hoc loco commemorauit illos patres, qui filias vitiatas occiderunt, qui incluserunt.

COLOR. Color & *Gallioni* & *Latroni* & *Montano* placuit, vt nihil in Calliam diceretur contumeliosè, & redemptorem, & socerum, & infelicem. *Cestius* multa in auarum & in fœneratorem, & mensularium & lenonem dixit, dum vult illud probare, reddidisse se beneficium, quod talem socerum habere sustinuisset. *Latro* dixit, Filiam tuam dimittam. quid adultero faciam? pro vna rogas, duos eripis. Hanc *Hybreas* aliter dixit sententiam: . . . . Hæc tota diuersa sententia est à priore, etiamsi ex eadem est petita materia. Illa non est similis, sed eadem, quàm dixit prior *Adaeus* rhetor, ex Asianis non proiecti nominis: deinde *Arellius Fuscus* . . . .

Hanc sic tractauit *Arellius Fuscus*: Non dices me Callia ingratum: vnde redemeris, cogita. Memini deinde Fuscum, cùm hec à discipulis sententia ei obiiceretur, non infitiari, transtulisse se eam in Latinum, & aiebat non commendationis se id, aut furti, sed exercitationis causa facere. Do, inquit, operam, vt cum optimis sententiis certem: nec illas corrumpere conor, sed vincere. Tum deinde retulit quandam Thucydidis sententiam, δεινοὶ γὰρ αἱ εὐπραξίαι συγκρύψαι καὶ συσκιάσαι τὰ ἑκάστων ἁμαρτήματα. deinde Sallustianam, *Res secundæ mirè sunt vitiis obtentui.* cùm sit præcipua in Thucydide virtus breuitatis: hac eum Sallustius vicit, & in suis illum castris cecidit. Nam in sententia Græca tam breui habes quæ saluo sensu detrahas: deme vel συγκρύψαι, vel συσκιάσαι: deme ἑκάστων. constabit sensus, etiam si non æquè comptus, æquè tamen integer. At ex Sallustii sententia nihil demi sine detrimento sensus potest. T. autem Li-

 uius

uius tam iniquus Sallustio fuit, vt hanc ipsam sententiam & tamquam translatam, & tanquam corruptam dum transfertur, obiiceret Sallustio. Nec hoc amore Thucydidis facit, vt illum præferat: laudat quem non timet, & facilius putat posse à se Sallustium vinci, si antè à Thucydide vincatur. *Cestius* colorem hunc pro Callia habuit: obiecit vltrò Cimoni, quòd passus esset vxorem suam adulteram fieri, quòd non custodisset, quod expectasset dum superueniret pater, vt spectator calamitatis suæ fieret. Iam, inquit, etiam si dimiseris, ingratus es: ego non expectaueram dum rogarer.

Hispo Romanus hunc colorem secutus est, & dixit adulescentem tumidum, & nobilitatis suæ cogitatione insolentem, inuisa habuisse beneficia sua, molestè ferentem socerum suum dici Calliam. Item omnem operam dedisse vt mores puellæ in vitia non tantùm labi pateretur, sed ipse impelleret, vt haberet iustam dimittendi causam. Nactum eam occasionem non intermisisse, sed expectasse etiam dum superueniret pater: hoc se cogitasse. Expectat me. vult mecum pares rationes facere. fecisset, si non ostendisset patri adulteram filiam. *Gorgonius* in hac controuersia fœdo genere cacozeliæ vsus, dixit: Illud publicum adulterium est, sub Miltiadis trophæis concumbere. *Dorion* cùm descripsisset gloriæ sibi fuisse carcerem, nunquam non se illam fortunam ostentasse dixit, ὅτ' εἰσῆλθεν κ' ἐμὰς τὰς πόδας ἀπεκάλυψα. Hybreas dixit.

Flamininus inter cœnam reum puniens.

Controuersia II.

THEMA. Flamininus prætor, inter cœnam à meretrice rogatus, quæ aiebat se nunquam decollari hominem vidisse, vnum ex damnatis occidit. Accusatur maiestatis.

CONTRA Flamininum.

Montanis. Iam etiam perituri dormiebant. peragitur totus ordo supplicii, nequid se meretrix negaret vidisse. O miserum, si quis meretricē offendat! O miseram matrem familiæ si cuius formæ meretrix inuidet; nihil petenti prætor negaturus est. *Musa.* Hic est Flamininus, qui exiturus in prouinciam, vxorem à porta dimisit. *Argentarij.* Non obiicio luxuriam, non obiicio histrionum iocos. apud vos refrixerunt, in conuiuio nihil aliud quàm occiditis. Qui in carcere vixerunt, in conuiuio perierunt. *Blandi.* Feriatur in foro. omnes videant, meretrix audiat. Reliquiæ prætoris vnco trahebantur. Maiestatem læsam dixissem, si exeunti tibi lictor à conspectu meretricem non summouisset. *Vibij Rufi.* Paratus erat accusator cum commen-

mentariis, aiebat. Quid si meretrix desiderâsset? In hoc te cum vxore non misimus? Vt salua prouincia sit, optemus meretrici bonam mentem. Dedimus tibi legatum, dedimus quæstorem vt tu cum meretrice cœnares? meretrix vxoris loco accubuit, immò prætoris. *P. Asprenatis.* Vni fortasse osculo donauit homicidium. etiam carnifices cœnaturi manus abluunt. *Porcij Latronis.* Ne à sobrio quidem lictore percussus est. Non inquiro in totum annum. vna nocte contentus sum. Bibe, lictor, vt fortiùs ferias. Ecquid intelligitis, quomodo damnatus sit qui occisus est? quid scio an in cuius gratiam occisus est, in eiusdem etiam damnatus sit? quantum tibi perdiderat, tantum tu meretrici dedisti. Si negaret, quot testes haberem? quis enim in illo conuiuio fuit, cui tecum sit credendum? facilius est, vt qui meretrici alia dederit, homicidium neget: quàm vt qui hoc quoque dedit, quicquam inde minuerit. Nûquam illud mulierum oculis ostendi solet, aut ista iam sæpe vidisset.

Iulij Bassi. Inter temulentas reliquias sumptuosissimæ cœnæ, & fastidiosos sub ebrietate cibos, modò excisum caput humanum fertur. Inter purgamenta & iactus cœnantium, & sparsam in conuiuio scobem, humanus sanguis euerritur. Gratulator fortunæ prouinciæ, quòd desiderante tale spectaculum meretrice, plenum carcerem damnatis habuisti. Seruum si verberare voluisses, extra conuiuium abduxisses. *Romani Hisponis.* Quis ferret te, si in triclinio tuo iudicium coegisses? Scelus est, in conuiuio damnari hominem: quid occidere ad arbitrium meretricis? de reo pronunciasti: nisi fortè faciliùs in honorem eius decollas, quàm iudicas.

Fului Sparsi. Contactam sanguine humano mensam loquor, strictas in triclinio secures. Quis credat ista aut concupisse meretricem, aut fecisse prætorem? Cadauer, secures, sanguinem loquor. Quis inter hæc de conuiuio cogitat? Hominem, inquit, occidi nunquam vidi, alio quàm Flaminino prætore, omnia alia vidisti. *Silonis Pompeii.* Virum nobilissimum, & tantis honoribus functum turpiter meretrix clementem fecisset, crudelem fecit. Nunquam vidi, adtice si vis, nec alio prætore videre potes. *Albucii Sili.* Si quis autem est, Iudices, qui desideret vt prætoris referam crudelitatem, quot præter hunc iugulauerit, quot innoxios damnauerit, quot carcere incluserit: huic ego me satisfacturum polliceor. vno conuiuio, cum sua prætura reum euoluâ. Instituuntur ab illo in prouincia epulæ, & magnifico apparatu extruitur conuiuium, distinguuntur argenteis poculis aurea. quid multa? è carcere in cõuiuium prætoris, cui stupenti misero meretrix arridet. Interim virgæ promuntur, & victima crudelitatis ante mensam ac deos trucidatur. Me miserum, imperii Romani terrore lusisti. O qui crudelitate superasti

omnes tyrannos, soli tibi inter epulas voluptati fuit morientium gemitus: hic vltimus apparatus cœnæ fuit. In eodem triclinio video prætorem, amatorem, scorta, cædes. meretrix prætori, prætor prouinciæ imperat. In conuiuio constituitur catenatus: qui cùm languenteis prætoris istius aspexit oculos, existimans ipsum prætoris beneficium dimitti, gratias isti agere, & vtrisque manibus mensam tenens: Dii, inquit, immortales tibi parem gratiam referant. Quicunque in eodem triclinio accubabat, alius vbertim demisso capite flebat: alius auertebat ab illa crudelitate oculos: alius ridebat, quo gratior esset meretrici. Hic iste inter varios conuiuarum vultus submoueri iubet: miserum stare ad præbendas ceruices immotum. Interim distinguitur mora poculis. nec sobrii quidem carnificis manu, ciuis Romanus occisus est. Non peto, quo minus securi percutiatur. Illud rogo, legi potiùs quàm scorto cadat. Memento terrorem imperio quæri, non oblectamenta muliercolis. Quid ego nunc referam, Iudices, ludorum genera, saltationes, & illud dedecoris certamen, prætor ne se molliùs moueret, an meretrix? *Capitonis*. Exurgite nunc Bruti, Horatii, Decii, & cetera decora imperii. Vestri fasces, vestræ secures, in quantum (pro bone Iupiter!) dedecus reciderunt! Istis obscænæ puellæ iocantur. Quid si per deos immortales nullo sollemni die, populo inspectante, in foro conuiuium habuisses? non minuisses maiestatem imperii nostri? atqui quid interest, conuiuium in forum, an forum in conuiuium attrahas? Deinde describit, qualiter in foro decolletur. Ascendit prætor tribunal, inspectante prouincia: noxiæ post terga ligantur manus, statim intento ac tristi omnium vultu, fit à præcone silentium: adhibentur deinde legitima verba: canitur ex altera parte classicum. Nunquid vobis videor describere conuiuiales iocos? Heu quàm dissimilis exitus initiis adest! Accusauit te: quis? Iudicarunt te: qui? Te prætor damnatum pronuntiauit, occidit meretrix. *Buteonis*. Vt iste cum amica cœnaret iucundiùs, homo occisus est. Nunquid Iudices vnquam pro rostris vidistis prætorem cum meretrice cœnantem? *Votieni Montani*. Qui sic conuiuatur, quomodo irascitur? Damnaturi iurant nihil se gratiæ, nihil precibus dare. Postulo vt in hanc legem iures. Maiestas populi Romani per omnes nationes, per omnes diffusa prouincias, in sinu meretricio iacet. Ea imperat prætori nostro, quæ processitit: cuius osculo nemo se abstinuit, nisi qui pepercit suo. Conuiuas tuos ipsa narra: fuere credo tribuni, fuere præfecti, fuere equites Romani: cum iis ergo prætor.

Cassij Seueri. Ne de seruo quidem aut captiuo omni loco aut omni genere, aut per quos libebit, aut cum quibus libebit, supplicium sumi fas est:

est: adhibetúrque ad ea magistratus ob custodiam, non lætitiam. *Triarij*. Quo crimine damnatus es? cædis. non tamen in conuiuio occiderat. Animaduerte diligenter, meretrix, ne iterum homicidium roges.

DIVISIO. *Montanus Votienus* has putabat quæstiones esse: An quod quis in magistratu peccauit procos. vindicari possit maiestatis læsæ. Reus enim quod tueri se facto non potest, ad ius confugit, & dicit se hac lege non teneri. Num quicquid peccauit in magistratu aliquis, maiestatem lædit? Puta aliquem, dum magistratus est, patrem suum occidere, veneno vxorem suam necare. Puto, non hac lege causam dicet, sed illis parricidii & veneficii. Vis scire, non à quo fiat, ad rem pertinere, sed quid fiat? priuatus potest accusari maiestatis læsæ, si quid fecit quo populi Romani maiestatem læderet. Puta amicam habet proconsul: ideo maiestatis damnabitur? quod amplius dico, puta matronam corrupit, dum proconsul est: adulterii causam dicet, non maiestatis. Singula, inquit, æstima quæ obiicis. Si tantùm amicam habuisset, nunquid accusares? quod animaduertisset in aliquem nullo rogante, nunquid accusari posset. Si non omne non rectè factum hac lege vindicari potest, an id quod sub auctoritate publica geritur. Nam cùm adulterium committit, tanquam ciuis peccat; item cùm veneficium: cùm animaduertit, auctoritate publica vtitur. In eo autem quod sub prætextu publicæ maiestatis, actione vindicandum est. Dic enim mihi, si, cùm animaduertere debeat, nec legitimo cultu ac more sollemni vsus interdiu, tribunal conscenderit conuiuiali veste: si, cùm classicum canere debeat, symphoniam canere iusserit, non lædet maiestatem: atqui quod fecit, fœdius est. & comparauit. Deinde si potest vindicari maiestatis lege id quod proconsul, maiestatis publicæ & iuri & apparatus est, peccauit, an hoc possit. non potest, inquit: nihil enim detractum est populi Romani magnitudini. Is lædit populi Romani maiestatem, qui aliquid publicò nomine facit, tanquam si legatus falsa mandata afferr, aliter quàm populus Romanus dederit. Imperator fœdus percussit, videtur populum Romanum percussisse, & continetur inito fœdere: nunc nec viribus quicquam populi Romani detractum est, nec opinioni ei imputatur, si quid fecit, non populo Romano. At ex te ceteros æstimant. Nónne & ante hunc alii fuerunt, ex quibus æstimari posset? & post hunc erunt. At singulorum vitia nemo vrbibus ascribit. Attamen factum ipsum turpe est. Et multa alia: nec idem illis populi Romani maiestas læditur. Nemo penè sine vitio est: ille iracundus est, ille libidinosus est: non tamen si quid in aliquo est mali, eo statim maiestas læditur, deinde ad facti ipsius æstimationem venit, & dixit hæc obiici, quòd meretricem habuit,

habuit, quòd aliquem occiderit, quòd noctu, quòd in conuiuio, quòd rogante meretrice. *Silo Pompeius* has adiecit quæstiones: An si, quod ei facere licuit, fecit, non possit maiestatis lege accusari. Potest, inquit. hæc enim lex, quid oporteat, quærit: aliæ, quid liceat. Licet ire in lupanar. Si præcedentibus fascibus prætor deduceretur in lupanar, maiestatem læderet. atqui quod licet fecerit. Licet qua quis velit veste vti. Si prætor ius in veste seruili vel muliebri dixerit, violauerit maiestatem. Deinde illam fecit quæstionem, An ei hoc facere licuerit. Non licuit, inquit, illo loco, aut illo tempore, aut ex illa causa occidere. Quædam quæ licent, tempore & loco mutato non licent.

COLOR. De colore, inquit, quæritur, quo vti debeat is qui pro Flaminino dicit. Quædam controuersiæ sunt, in quibus factum defendi non potest, excusari potest: ex quibus & hæc. Non possumus efficere vt propter hoc non sit reprehendendus: non speramus vt Flamininum iudex probet, sed vt dimittat: sic agere debemus, tanquam pro facto, non emendato, non scelerato tamen. Itaque negabat se pro Flaminino narraturum. *Montanus*, sed his quæ obiiciuntur responsurum. Aiebat autem illam sententiam Rufi Vibii, colorem actionis esse bonum. *Senecio* dixit, bonum se habere animum pro reo, in quo libido non esset intra meretricem esset, crudelitas intra carcerem. Ipse *Montanus* illum locum pulcherrimè tractauit, quàm multa populus Romanus in suis imperatoribus tulerit: In Gurgite luxuriam, in Manlio impotentiam, cui non nocuit & filium & victorem occidere: in Sylla crudelitatem, in Lucullo auaritiam. In prætore, inquit, cùm illi constiterit abstinentia, ne excutiatis quomodo vna nocte cœnauerit. Vtrum tamen, inquit, iniqui est quod obiiciunt, quod damnatus perierit meretrice postulante, procons. perire damnato. Colorem *Fusius Arellius* hunc introduxit, ebrium fuisse, nescisse quid fecerit. *Silo Pompeius* hoc colore vsus est: Non putauit ad rem pertinere, vbi aut quando periret qui perire deberet. *Triarius* inceptum introduxit colorem: Sermo erat, inquit, in conuiuio contemni nimiam prætoris lenitatem: alios fuisse prætores qui quotidie animaduerterent: huius anno nullum esse occisum. Dixit aliquis ex conuiuis: Tu ergo nunquam iratus? dixit & mulier: Ergo iratus, quod clementia sua contempta esset: Curabo, inquit, sciant non deesse mihi sceleratum, quem videre lucem vltrà non oportet. Occisus est. quis? damnatus. vbi? in prætorio. quo tempore? Est enim vllum tempus, quo nocens perire non debeat? *Gallus Vibius* dixit: Meretrix orauit. timebam mehercules, ne exorasset vt aut occideretur innocens natus, aut damnatus viueret. Ex altera parte multa bene dicta sunt, multa corruptè: in descriptione suppli-

cii vtique illi qui voluerunt omnia legitima ſupplicii verba in ſententias trahere, in vitia inciderunt: tanquam dixit *Triarius*, Summoue, audis lictor? ſummoue à prætore meretricem. hoc loco non malè adiecit, verbera: ſed vide ne virgæ tuæ pocula noſtra diſturbent. Deſpolia meretrix agnoſcis hoc verbum? certè prouincia agnoſcit. *Silo Pompeius*, homo qui iudicio cenſebatur, & ipſe ad hanc deſcriptionem acceſſit, minimum tamen mali fecit; ait: Animaduerte meretrix, age lege. quicquam enim lege hic agitur? *Hiſpanus* dixit: Age lege: tibi dicitur Flaminine: viue ſine meretrice, cœna ſine carnifice. *Argentarius* in quæ ſolebat ſchemata, attrectationem violentiſſimam fregit. Age lege: ſcis, inquit, quid dicat? interdiu age, in foro age. ſtupet lictor. Idem dicit quod meretrix tua: hoc nunquam ſe vidiſſe. *Montanus Votienus* dixit: Percuſſurus lictor ad prætorem reſpexit, prætor ad meretricem. *Vibius Gallus* dixit: Lictori, quia bene percuſſerat, propinatum eſt. Illud quod tanquam Latronis circumfertur, non eſſe Latronis, pro teſtimonio dico, & Latronem à ſententia inepte tumultuoſa vindico: ipſe enim audiui *Florum* quendam auditorem Latronis dicentem, non apud Latronem: neque enim illi mos erat quemtunque audire declamantem, declamabat ipſe tantum: & aiebat ſe non eſſe magiſtrum, ſed exemplum. nec vlli alii contigiſſe ſcio, quàm apud Græcos Nicetæ, apud Romanos Latroni, vt diſcipuli non audiri deſiderarent, ſed contenti eſſent audire. Inde, contumeliæ cauſa à deridentibus, diſcipuli Latronis auditores vocabantur: deinde in vſu verbum eſſe cœpit, & promiſcuè poni pro diſcipulo auditor. hoc erat non patientiam ſuam, ſed eloquentiam vendere. Vt ad Florum reuertar, ille dixit in Flaminino: Refulſit inter priuata pocula publicæ ſecuris acies: inter temulentas ebriorum* reliquias humanum euerritur caput. Nunquam *Latro* ſic compoſuiſſet, vt quia publicam ſecurim dicturus erat, diceret, priuata pocula: neque in tam mollem compoſitionem eius ſententia euanuiſſet, neque tam incredibiles vnquam figuras compingebat, vt in ipſo triclinio inter lectos & iocos & menſas percuſſam deſcriberet. Ille cum in hac controuerſia deſcripſiſſet atrocitatem ſupplicii, adiecit: Quid exhorruiſtis, Iudices? meretricios luſus loquor. Et ille dixit non minus notam ſententiam, ſed non nimis bonam: In forum noſtrum prætor populi Romani animaduertit, cum priuata voce, tumultuario tribunali, ebrius fortaſſe, nec calciatus quidem, niſi ſi vt omnia ſpectaret meretrix, diligenter exegit. *Rufus Vibius* erat: qui antiquo genere diceret. bellè ceſſit illi ſententia ſordidioris notæ: Prætor ad occulendum hominem ſoleas popoſcit. Alteram

Expositum repetens è duobus. Controuersia III.

LEX. Per vim metúmque gesta, ne sint rata. *Alia* Pacta conuentáque legibus, rata sint. *Alia.* Expositum qui agnouerit, solutis alimentis recipiat. *Thema.* Quidam duos expositos sustulit, educauit. quærenti patri naturali pollicitus est se indicaturum vbi essent, si sibi alterum ex illis dedisset. pactum interpositum est. reddit illi duos. repetit vnum.

PRO patre. *Arellij Fusci* patris. AEquum est vt cum alienis diuidamus liberos, quos non diuidimus cum matribus? si alterum non abstuleris, vtrumq. habebis. quid faciam? vtrumque genui, vtrumque desideraui, pro vtroque pactus sum. *Albucii Sili.* Vnà nati sunt, vnà expositi, vnà educati, redditi potissimum distrahuntur. distraxit illos fortuna aliquando à parentibus, nunquam ab ipsis. Miseremini Iudices, grauis inuidia est. *Iunii Gallionis.* Duos exposui: qui alterum eligere non poteram. periclitor ne, qui cum duobus liberis in iudicium veni, sine vllo reuertar. Nam quem perdam, eligere non possum. causa pacti mei fuit, vt haberem filios: consummatio, vt perderem, pro filiis tibi debeo, non filios. Pete quantum vis pro disciplinis, imputa quantum vis pro alimentis: licet plus petas, dum ne minus reddas. Maiores nostri viderunt, quàm effusa esset Indulgentia pro suis timentium, quàm parata quicquid posceretur dare. Itaque pro patre lex, non cum educatore pacta est. Non potui obligari de eis qui in mea potestate non erant: si vis, ex æquo diuidamus: at habeatur vtriusque ratio: habeam ego tamdiu duos, quamdiu tu habuisti. Nolite timere pueri, non diducam vos. aut vtrumque habebo, aut neutrum. in auctione fratres quamuis hostilis hasta non diuidit. Plus quiddam est geminos esse quàm fratres. perdit vterque gratiam suam, nisi cum altero est. *Fuluij Sparsi.* Ignoscere mihi aduersarius debet, meos retinenti, cùm ipse alienos concupiscat. repetit quod adhuc habuit, teti neo quod modò agnoui. Agnitio diuidet, quos iunxit etiam expositio?

Cornelii Hispani. Dic vter obsequentior sit, vter indulgentior. vterque, inquis. Miraris, si iam meos diuidere non possum? omnia pro filio paciscor, præter filium. *Vetieni Montani.* Ego verò ne patrocinium quidem habeo. Si tam facilè filios remitto, libenter exposui. Reddere istud est liberos, an eripere? Vtroque modo perdendi erant: vel paciscenti, vel neganti. pactus sum flens tremensque, tanquam cùm exponerem. *Castii Pil.* Ne diuiderem filios, vnà exposui: iste quoque duos sustulit, qui tantùm vno contentus est. ite-

rum cogor exponere.

ALTERA pars. *Iunii Gallionis* contra. Expedita partes vestræ sunt, vtrunque ex hoc iudicio potestis partem dimittere. *Mentonis* Iste assueuit carere liberis: ego etiam si vnum accipiam, necesse est torquear. duobus assueui. Quid vnquam commisi? & hæres domi quos da. me interroges. nihil vnquam sine illis feci, nisi indicium, vim vocas, quæ te patrem facit? sine herede manere me, qui paulo antè habui filios duos tales, vt ex illis vnus quilibet satis sit.

Pompeii Silonis. Videte quàm modestè agam. ego sustuli, ego educaui, ego reddidit iste eligat. *Vitii Rufi.* Salui sunt, inquam, liberi tui. post hanc vim meam ille me osculatus est. *Passieni.* Cedo mihi tabulas testamenti, plures in testamento habeo quàm in pacto: hoc testamentum delere non cogito. si meos filios heredes facere non possum, tuos faciam: preces meas ad filios transferam. hoc enim nomen licebit, puto, mihi vsurpare, dum litigo. *Arellii Fusci* patris. Fertis hoc optimi iuuenes? ego vos expositos sustuli, ego educaui, ego ægrotantibus assedi: senem me fecistis, & relinquitis? *Argentarius.* In ista vi duos filios perdidi.

DIVISIO. *Latro* sic diuisit: In re vis aut necessitas sit. Nulla, inquit, vis est: arma, lex & vincula, & vltimum periculum complectitur: quorum nihil fuit in tua persona. Illic, ait, vis est & necessitas, vbi velim nolim succumbendum est. mihi erat necesse. non enim poteram habere alterum filium, nisi alterum promisissem. Respondetur. Primum non est vis, vbi aliquid expediendæ rei causa patiendum est, sed ratio, tanquam. Quia non possum domum habere, nisi hanc emero. nulla alia venalis est. hanc occasionem vidét venditor, & premit. non tamen hanc emptionem rescindes: alioquin in infinitum calumnia excedet. Dicet alius: Necesse mihi erat: tibi necesse? quare? primùm etiamnum carere poteras. deinde & alia via poteras inuenire, sperare alium indicem. An aliter inuenire non poteras? ergo hoc tibi plus præstiti. An si est in re vis & necessitas, ita tamen rescindantur quæ per vim & necessitatem gesta sunt, si vis & necessitas à paciscente adhibita est. Nihil, inquit, mea, an tu cogaris, si non à me cogeris. Meam culpam oportet esse, vt mea pœna sit. Non, inquit. neque enim lex adhibentì vim irascitur, sed passo succurrit: & iniquum & illi videtur, id ratum esse, quod aliquis non quia voluit, pactus est, sed quia coactus est. nihil autem refert, per quem illi necesse fuit. iniquum enim quod rescinditur, facit fortuna eius qui passus est, non persona facientis. Deinde an ab hoc vis admota sit. Tu, inquit, mihi vim admouisti, qui non aliter indicabas, quàm si pactus essem. Non est, inquit, admouere vim, aliquid cum certa conditione promittere. si qua vis est, à te tibi adhibita est, quod & sponte.

ſponte & ad exonerandum ſe veniſſet, vt tantum patri redderet, quantum educatori ſuperfuiſſet.

COLOR. Pro educatore *Gallio* hunc colorem ſecutus eſt, ſe miſericordia motum. Cùm viderem, inquit, morbidum ſine herede eſſe, dixit modò ipſe qui auidus eſt:* Poſſumus duo patres eſſe. & dixit illam amabilem ſententiam: Da itaque nunc pœnas miſericors. *Montanus Votienus* ſic cœpit: Si quis me vidit, Iudices, modò duorum liberorum patrem, nunc ſolitudine periclitantem, certum habeò, dicit crudelem indicem. Et ſummiſſè cum aduerſario egit: rogauit vt altero contentus eſſet. Et illam ſumpſit contradictionem: Neſcio, inquit, verum. & dixit: Mihi crede, qui illos optimè noui. verum vis elige. ideo ſic pactus ſum, quia nihil intererat. *Hiſpo Romanus* erat natura, qui aſperiorem dicendi viam ſequeretur. Itaque hoc colore egit, vt inueheretur tanquam in malum patrem, & diceret, crudeliter exponentem, perfidè recuperantem. In hoc, inquit, repetit, non quia habere vult, ſed quia eripere. iraſcitur mihi quòd duos educaui: quòd indicaui. Et cùm deſcripſiſſet ſæuitiam exponentis, adiecit: Etiamnum mihi videtur eiuſdem animi, eiuſdem duritiæ: quia nihil putat ſe debere ei qui liberos ſuos educauit. Durus eſt pater, crudelis eſt. nolite credere ex illa feritate tam ſubitam mutationem. Sinite me in vno filio experiri. Dixerat in hac controuerſia illam quæſtionem, qua dicebat ſe nequaquam vim adhibuiſſe: Quid ergo? quis adhibuit vim? tu tibi. Non eſt quod dicas. Quis ſibiipſi vim adhibet? ſolet fieri, ecce ego ipſe mihi nocui. & illud dixit: Placet mihi in irritum reuocari quæ geſta ſunt. donō quod indicauerim.

Argentarius dixit ex altera parte, miſeriorem ſe nunc eſſe, quàm cùm ignoraret ſuos. & cùm tormenta patrii animi deſcripſiſſet, ait: Etiam nunc paciſci volo. quid do, vt liberos meos recipiam? quid do, ne agnouerim? Indignabatur *Caſtius*, detorqueri ab illo toties, & mutari ſententias ſuas: Quid putatis, aiebat, Argentarium eſſe? Caſtioſimius eſt. Solebat & Græcè dicere, αἰζηκός μου. Fuerat enim Argentarius Cæſtii auditor, & erat imitator. Aiebat iudicem: Quid putatis eſſe Cæſtium, niſi Caſtii cinerem? & ſic ſolebat iurare: Per manes præceptoris mei Caſtii: cùm Cæſtius viueret. Omnibus autem inſiſtebat veſtigiis Cæſtii: æquè ex tempore dicebat, atquè contumelioſè, multa interponebat: Illud tamen optima fide præſtitit, cùm vterque Græcus eſſet, vt nunquam Græcè declamaret: illos ſemper admiraretur, qui non fuerunt contenti vnius linguæ eloquentia, cùm Latinè declamauerant, toga poſita, ſumpto pallio, quaſi perſona mutata, [illegible]

& Græcè declamabant: ex quibus fuit *Sabinus Clodius*, in quem vno die & Græcè & Latinè declamantem multa vrbanè dicta sunt. Dixit Haterius quibusdam querentibus, pusillas mercedes eum accepisse, cùm duas res doceret, nunquam magnas mercedes accepisse eos qui Hermeneumata docerent. *Mæcenas* dixit: Τυνδαρίδας δ' οὐκ ἂν φαίης ποτέ ἐσεσθαι. *Cassius Seuerus* venustissimam rem ex omnibus, qui ab auditione eius cùm rediret, interrogatus quomodo dixisset, respondit: malè καὶ κακῶς. *Gargon* dixit, ἂν ἀμφοτέρους μοι μὴ ἀποδῷς, ἀπολέσεις αὐτοῦ τὸ δίδυμον. *Gallio* autem elegantissimè dixit à parte patris, cùm in vltima parte testamenti figuram tractaret: Quando ego mortuus ero, tunc mihi heres sit: vis interrogem, vter? *Triarius* dixit à parte educatoris: Ergo ego tollere potui, educare potui, tacere non potui?

A filio in arce pulsatus. Controuersia IV.

LEX. Qui patrem pulsauerit, manus ei præcidantur. *Thema.* Tyrannus patrem in arcem cum duobus filiis accersiit: imperauit adolescentibus vt patrem cæderent. Alter ex his præcipitauit se, alter cecidit. Postea in amicitiam tyranni acceptus, occiso tyranno, præmium accepit. Reus fit cæsi patris. Petuntur manus eius. defendit pater.

PRO filio. *Castii Pii.* Felicior essem, si plures reos defenderem. *Triarii.* Hæc vulnera quæ in ore videtis meo, postea feci quàm dimissus sum. *Iunii Gallionis.* Gratias ago filio, quod me non reliquit solum tyranno. quod manu illius vsus sum, ego iussi. itaque crimini meo assum. Amicus, inquit, tyranni fuit. age hoc tantum filius meus in arce simulauit? Procumbo ad genua vestra, Iudices, ille contumax, qui cùm vapularem, non rogaui.

Musa Occisus est tyrannus. à quo putatis, nisi ab eo qui patrem pulsare non poterat? præcidetis tyrannicidæ manus. quid hoc est? integer tyrannus iacet. præciduntur tyrannicidæ manus. patri præcidite, ne vindicem filium, propter quem ne à tyranno quidem impunè vapulaui. postquam occupauit arcem, secuti sunt illum homicidæ, secuti venefici, secuti quisquis pulsare patrem poterat. necesse fuit patrem cædere, tam hercules quàm necesse fuit spoliare templa, virgines rapere. Aiebant: Fili fortiùs feri, tyrannus spectat. Si talis erat filius meus, qualem describitis, nescio cui magis expedierit tyrannum viuere. O quantum istis debemus manibus, per quas iam nihil necesse est. Occidit tyrannum, sic huius

iratæ

iratæ manus feriunt. Cum occideret tyrannum, sic aiebat: Pater interficit, pater te ferit. sic feriunt qui volunt. Tecum fili inconsideratæ pietatis queror. Validius patrem cecidisti quàm iussit tyrannus iratus. iacenti ipsius cadaueris manus in me ingessisti. *Fuluii Sparsi.* Tales fuerunt, ex quibus posset alter contemnere tyrannum, alter occidere.

Iulii Baßi Compressas filii manus in os meum impegi, cædentem consolatus sum.

Portii Latronis. Cædi, inquit, patrem. dum ego negligens sum: occupauit se ex arce filius. hoc non est patri parcere, sed sibi. Dura fili, ad tyrannum tibi per patrem eundum est. Tenent ecce cruentum tyranni caput. nunc illas præcidite *Blandi.* Vt vidi tyrannicidam ex arce descendentem, nihil priùs quàm manus osculatus sum. *Pompeii Silonis.* Verum ex filiis meis probatis? alter se occidit, alter tyrannum. nemo ius habet in istas manus: meæ sunt istæ. Etiam cùm tyranno seruirer, mihi paruerunt. Ita mihi superstite filio mori liceat, vt ego illum qui mori maluit, parricidam vocaui. *Arellii Fusci* patris. Rogo vos per securitatem publicam, per modò restitutæ libertatis lætitiam, per coniuges liberósque vestros. nemo tam suppliciter audiuit me rogantem, cùm vapularem. Quam languidæ cædentis erant manus! non putares illas tyrannicidium posse facere: istæ mihi salutares porrexerunt cibos, istæ potiones: nunquam tamen indulgentiores sensi manus, quam cùm me cæderent. *Votieni Montani.* Pereant, inquit, potiùs, qui sunt, qui tam fortiter loquantur? Vix inuentus est, qui tyrannum occideret. Fili fortius, inquam, feri, ne nos colludere tyrannus intelligat. suspensas leuiter admouebat manus. filius simulabat ictus, pater gemitus. Si qua est fides, iratus filium expuli, quòd me non ceciderat. Necessitas magnum humanæ imbecillitatis patrociniũ est. Hæc excusat Saguntinos, quãuis non ociderint patres, sed occiderint: hæc excusat Romanos, quos ad seruilem delectum Cannensis ruina compulit, quæ quicquid coëgit, defendit. Ille quoque mihi pepercisset, si vnicus fuisset, Ille me fratri relinquebat, hic tyranno. Etiamnum, inquit, in facie tua vulnera apparent. Fili, nocet tibi, quòd tam citò occidisti tyrannum.

Mentonis. Quæritis, quis hæc fecit vulnera? Ille cuius cecidit me in funere manus. Ita mihi libero & viuere contingat & mori, ita oculos meos filii manus operiant, vt ego inter liberos meos fortior fleri.

Ex altera parte. *Arellii Fusci patris.* Tamdiu cecidit patrem, donec placeret tyranno satelles. quid? Tu tyrannicidium facere non potes, nisi in parricidio exercueris manus? Pater, inquit, adest. malo. non enim tantùm patrem, etiam patronum cecidisti.

Iulii Baßi. Quoniam eò scelerum peruentum est, vt parricidæ pater adsit, non isti in-

aduocationi adſum. defendit quamuis nocentem. Ecquid agnoſcitis indulgentiam illiu? Frater qui maluit perire quàm patrem cædere, infelix cauſam ſuam cum fratre iungebat, exclamat iſte: Nihil illi mandaui. ego tibi & pro illo ſatisfaciam: vt validius, inquit, cæderet. Pro Republ. inquit, feci. Vis tu pudorem habere, nec imputare Reipub. idem quod tyranno? Pater, inquit, mihi adeſt. At mehercules frater non adeſſet. Habuiſti quod tyranno iactares: Frater maluit mori. quiſquis cædendus erat, iſti tradebatur. Tyrannum, inquit, occidi. at patrem quãtulo minùs quàm occidiſti? *Pompeij Silonis.* Gaudeo in ſubſelliis illius eſſe patrem. quomodo enim aliter efficere potuiſſem, vt vulnera eius videret? Non multum refert mea. vbi ſit ab hac parte crimen obiicitur, ab illa oſtenditur. Grauior teſtis eſſe ſolet, qui à reo ſurgit. Talis prorſus pater, quem nemo alius poſſet cædere, niſi amicus eſſe poſſet tyranni. Frater periit, ne parricidium aut faceret, aut videret. In illa præcipitia non minùs, inquam, fratrem fugit quàm tyrannum. *Cornelij Hiſpani.* Deſcendebat cruentus pater, vexato laceratoque corpore vix agnoſcendus, putares duos fuiſſe qui cecidiſſent, fecit quod debebat. qui patrem cecidit, amicum occidit. *Caſtij Pii.* Ego in me confeſſus ſum, pœnam remitto. Miraretur, niſi pro tam bono patre fuiſſet qui mori vellet. Dignus eſt quem inuitum vindicetis: itáne apud vos tantùm crudeles patres vindicantur? Pater, inquit, iuſſit. ergo frater tuus impius fuit, qui patri non paruit. Si quando leniè parcebant ſatellites, aiebat tyrannus: Non ſpectatis quemadmodum patrem ceciderit. Qui patrem ceciderit, manus eius præcidantur. hanc legem moriens laudauit tyrannus. Nouiſſimè inter filium & patrem tyrannus interceſſit. An non quiſquis patrem ceciderit, puniatur. In lege, inquit, nihil excipitur: ſed multa quamuis non excipiantur, intelliguntur. Et ſcriptum legis anguſtum eſt, interpretatio diffuſa eſt; quædam verò tam manifeſta ſunt, vt nullam cautionem deſiderent. Quid legis intereſt, excipere ne fraudi ſit ei qui per inſaniam patrem pulſauit: cùm illi non ſupplicio, ſed remedio opus ſit? Quid opus eſt caueri lege, ne puniatur infans, ſi pulſauerit patrem? quid opus eſt caueri ne puniatur, ſi quis aut patrem ſopitum, aut ſubita corporis grauitate collapſum excitauit: cùm illa non iniuria, ſed medicina fuerit? Nondum de propria, ſed de communi cauſa loquor. Si officioſè quis cecidit patrem, non pulſauit, puniri debet?

DIVISIO. Hanc quæſtionem in partes plures diuiſit; An tutus ſit qui tyranno iubente fecit. Cogitate quàm multa tyrannus exegerit. Pro publica innocentia eſt, non licere hoc quoque tyrannis, vt nos faciant nocentes. Tyranno iubente fecit, inferior fuit ipſo vapulante. Ille non dicitur.

citur facrilegus, qui deorum immortalium dona manibus fuis tulit ad tyrannum, aut qui funeftas tyranni imagines inter effigies deorum immortalium confecrauit. An tutus fit qui patre iubente fecit. Non cecidit, fed paruit. & illud dixit in narrationibus: Stabat contumaci fratter vultu. intellexit non poffe cogi à tyranno. An tutus fit qui pro patria facit: An hic pro patria fecerit. Item, An illo iam tempore cogitationem tyrannicidii habuerit, & hoc animo ceciderit, vt aditum faceret fibi ad amicitiam tyranni. *Montanus* & illam quæftionem vltimam fecit: An etiam fi quid peccatum eft, tanto merito redemptum fit. *Gallio* illam quæftionem primam fecit: An vltio cæfi patris, nullius fit nifi patris. Iniuriam, inquit, me nemo vindicaret, fi à quolibet alieno cæfus effem, & nollem agere iniuriarum: nemo nomine meo ageret atqui nihil intereft: pœna maior eft eius qui cecidit, ius idem eius qui cæfus eft. Contrà ait omnibus actionem dari. non enim priuatam effe iniuriam, fed publicam: itaque nec taxatione defungi damnatum, aut iniuriarum pœna, fed manus pendere: ad omnes patres pertinere hoc exemplum, ad omnes filios, & ad ipfam Rempub. tales effe qui fiant tyranni, certè qui tyrannorum amici. Et vltimas has fecit quæftiones: An fi pio animo fecit, non teneatur: An bono animo fecerit. Et in illa quæftione Latronis, An tutus eft qui patre volente fecerit: Nunc, inquit, fingis in filii patrocinium, fed tunc noluifti. Et adiecit: Ne dixeris idem voluiffe patrem quod tyrannum. Quæritis vtri paruerit? Tyrannus illum amauit, tanquam fibi paruiffet: Pater, inquit, voluit. ita tu non tyranno tantùm, fed patri dignus parricidio vifus es? Cum defcripfiffet impium in fratrem, impium in patrem, adiecit: Tyrannum quoque tunc cùm amare deberes, occidifti.

COLOR. *Montanus* patrem accufatoris declamauit, & hoc colore vfus eft: indulgentiffimum fuiffe in filios patrem: nimiam pietatem eius fuiffe notam tyranno. Itaque illum qui quæreret pudicis dolorem ex impudicitia, contumacibus ex feruitute, piiffimo patri tormentum quæfiffe ex filiorum impietate: & induxit illum animosè loquentem, qui iuffus eft prior patrem cædere. Quid fi non cecidero, inquit, quid facturus es? torquebis? occides? plus eft quod imperas, quàm quod minaris. Certamen erat in vno homine, vtrum plus poffet natura, an tyrannus. Cæde, inquit: nõ cædo. Verbera: non ferio. Hæc fratre audiente. Et illud dixit, cùm promitteret amicitiam tyrannus: Magis præmium exiimui tyranni, quàm imperium. Et cùm defcripfiffet cicatrices patris: Et forma eft adhuc faciei, dixit: ab vtroque cæfum putes. *Montanus* tamen aiebat, nihil poffe melius dici. Ex hac parte tyrannus iubet, ex altera lex vetat. morieris, fi ce-

ſi cecideris: morere, ne cædas. *Caſtius* dixit: Tyrannus imperat vt patrem cædas non eſt nouum: impuliſti facere. Laudaturum me putas? ego verò non laudo. alterius iſta gloria eſt: tu fratrem imitatus es.

Argentarius dixit: Tu patrem cecidiſti, cùm & legem noſſes, & fratrem. *Montanus* dixit: Parricida eſſe voluiſti: violaſti patris corpus, fratris beneficium. Ab altera, hoc colore omnes declamauerunt tanquam patre iubente feciſſet. *Triarius* dixit: In filii mei manus incurri.

Baſſus Iulius: Ego me filii mei manibus cecidi. *Haterius* dixit: Ago gratias tyranno, quòd alterum filium meum cuſtodiri iuſſit, ne mori poſſet.

Caſtius ait in narratione: Tyrannus iubet cædere, expoſita tormenta ſunt. quid faciat? moriatur, inquis. hoc dicis, ne cadit patrem, occidit. *Fuſcus Arellius* dixit: Complecti volo iſtas manus, optimè de me etiam ante tyrannicidium meritas.

Gallio dixit: Viderit quantum tibi ſe putet debere Reſpub. Ego plus me quàm illam debere tibi iudico. difficilius eſt quod me iubente feciſti.

Montanus Votienus dixit in narratione: Si perſeueras fili, fratrem ſequar. Videris vtrùm patrem cædere malis, an occidere. Hanc controuerſiam & ab *Iulio Sabino* bene declamari memini, cum deſcriberet tyrannum occiſum, & eum ingenti gloria ex arce deductum. O te parricidam: niſi poſt tyrannicidium quoque intelligis, quanto melius frater tuus perierit, quam tu occideris. Illud non probaui, quod multa in re ſeuera tentauit ſalſè dicere. Erat autem vrbaniſſimus homo, vt vobis ſæpe narraui, vt quicquid illi in eloquentia deerat, vrbanitate penſaret. Meminimus cùm illum Syriacus Vallius, homo diſertus, accuſaret, & videret Latinum Calumniam teſtem circa coronam iudicii obuerſari, & toties occurrere eunti Syriaco, & quærere, quid haberet ſpei: deinde poſt iudicium, cum Syriacus gratias illi ageret, quod tantam curam ſui egiſſet: At mehercules, inquit, timebam ne vno rhetore plus haberemus. & teſtis productus cùm interrogatus eſſet, an accepiſſet à parte ſeſtertia? dixit quot accepiſſet: an haberet, negauit. Deinde interrogatus, an Calumniam haberet? Ipſe, inquit, negligentiam meam noſti: an habeam, neſcio: accepiſſe me ſcio. & in Domitium nobiliſſimum virum, in conſulatu, cum thermas proſpicientes viam ſacram ædificaſſet, cœpiſſet deinde rhetores circumire, & declamare: Ego, inquit, ſciebam hoc te facturum, & matri tuæ querenti de tua deſidia dixeram, Πρῶτον κολυμβᾶν, δεύτερον δὲ γράμματα. Duas eius vrbanas res præterire non poſſum. Secutus erat in prouinciam Cretam Occium Flamam proconſulem Græci cœperunt in theatro poſtulare, vt Sabinus maximum magiſtratum gereret: Mos autem eſt, barbam capillúmque magiſtratus Creten-

ſium

sum summittere. Surrexit Sabinus, & silentium fecit, deinde ait: Hunc magistratum ego Romæ bis gessi. bis causam dixerat. Græci non bene intellexerunt, sed bene precati, à Cæsare petebant, vt honorem Sabinus & tertiò gereret. Postea deinde offendit illos tota comitum cohors: oppressi sunt in templo ab omni multitudine, quæ postulabat vt Romam Sabinus cum Turdo proficisceretur. Erat inter infames maximè & inuisos homines Turdus. Cùm Turdus promitteret iturum se, vt inde posset exire, Sabinus silentio facto, ait: Ego ad Cæsarem non sum iturus cum mattea. Postea hoc Sabino, cùm causam diceret, obiectum est. Multa illum disertè dixisse memini. Cum introductus esset ex carcere in senatum, postulaturus vt diariam acciperet, tunc dixit de fame questus: nihil onerosum à vobis peto, sed vt me aut mori velitis, aut viuere: atque illud dixit: Nolite, inquit, superbè audire hominem calamitosum.

Sæpe qui misereri potuit, misericordiam rogat.

Et cùm dixisset Seianianos locupletes in carcere esse: Homo, inquit, adhuc indemnatus, vt possim viuere, parricidas panem rogo. Cùm mouisset homines & flebili oratione & diserta, rediit tamen ad sales: rogauit vt in Lautumias transferretur: Ne, inquit, quemquam vestrûm decipiat nomen ipsum Lautumiæ, minimè lauta res est. Hoc retuli, vt & ipsum hominem ex aliqua parte nosseris: & illud sciretis, quàm difficile sit, naturam suam effugere. Quomodo posset ab illo obtineri ne in declamationibus iocaretur, qui iocabatur in miseriis ac periculis suis? in quibus iocari eum non debuisse, quis nescit? potuisse, quis credit?

Murthedius non degenerauit in hac controuersia. nam colorem stultissimum induxit. Voluit, inquit, & hic fratris sequi exemplum: dum retineo, dum luctor, visus est patrem cecidisse. Vnum ex his quos audiui declamantes, scio *Mentonem* vsum non patrono patre sed aduocato. ipsum tyrannicidam induxit dicentem, & colore vsus est: Non iussum se à patre, quia aiebat incredibile omnibus videri patrem coram tyranno cædi se iussisse: sed initum esse tyrannicidæ consilium, vt per hoc ad amicitiam perueniret, per amicitiam ad tyrannicidium. Hæc eius sententia laudata est, cùm describeret se patri manus afferentem: Nihil in toto tyrannicidio difficilius feci. Illud dixit: Iam tum factum esset tyrannicidium, si me frater non reliquisset. Et illud dixit: Vos ego tunc respexi, templa, leges, Resp. nam si me tantùm spectassem, facilè tyrannum effugissem, illâ quâ frater effugerat.

Priui-

Priuignus ab auo raptus nouercæ. Controuersia V.

LEX. De vi sit actio. *Thema.* Quidam duos filios sub nouerca amisit: dubia cruditatis & veneni signa insecuta sunt. Tertium filium maternus auus rapuit, qui ad visendos nepotes ægros non fuerat admissus. quærenti patri per præconem, dixit apud se esse. accusatur de vi.

CONTRA auum. *Iunii Gallionis.* Violentus & impotens senex hominem liberum sinu meo rapuit. quod seruare tibi difficile est, auo dona. Quoties miserum me puer audies? nouerca, quis est? fugitiue reductus es. Habui filiam, quamuis iste vnus filius superfit, fœcundam. Quàm indulgenter puerperia diuisit: natus est filius: dixit, Filius hic meus est. natus est alter: dixit, Hic matris est. natus est tertius: dixit, Hic aui est. Cùm quæreret filium, erant qui suaderent, & dicerent: Tace, meruit excludi. *Cassii Pii.* Quam causam rapiendi habebat impotens senex? nunquid fratres eius occideram? Ignoscite mihi, si tantùm filiæ meæ mandata narro. hanc solam ex meis morientem vidi habui filiam, de omnibus meis, Habui, dicendum.

ALTERA pars. Habitu vagabatur lugubri, sordidáq. prætexta: omnes illius miserebantur: quosdam etiam dicenteis audiui, Quid? iste puer matrem nō habet? patrem non habet? auum non habet? *Arellii Fusci* patris: Tres filios filiæ meæ debes, vnum mihi: sine apud me nutriatur. Quid times? ne non admittare cùm veneris? exposuisse hactenus iuuet. Iam nunc fortuna, aut nouerca narranda est. venit, vidit me, hæsit complexibus meis: puerum osculabar miser, interrogabam de fratribus: dum interrogo, dum fleo, perueneram domum. Rogo ne hoc causam meam peiorem fecerit, quod ille quem rapui, vnicus erat. *Vosieni Montani.* Mittis præconem. adiice illi omnia insignia. hic puer matrem perdidit, fratres amisit, nouercam habet. Affirmo tibi, non indicabit quisquis fuerit. erras, & vehementer erras. filios quos perdidisti, non quæris; quem quæris, non perdidisti. Vera tandem iustior querela est? pater ab auo vnum reperit; auus duos à patre. *Vibii Rufi.* Raptor ille & impotens, dum moriuntur nepotes mei, ad ianuam steti: plus habeo quod auo, quàm quod reo timendum sit. *Fuluii Sparsi.* Vnus perit, alter perit: toties fortunam accusas, nunquam nouercam. Facinus indignum: puer ad supplicium in domo aui à patre quæritur. Ad ægrotantem nepotem veni; non sum admissus: hæc vis vera fuit.

Argentarii. Pater quos consilios habuit, nescio: domi

non fui: amissa filia volui aliquem adoptare ex nepotibus: sed aiebam, Quid necesse est? quoties videre volam, in domum veniam: quoties volam, in domum abducam: agamus tanquam affines. Tres habes filios: diuidamur: & vide quàm non improbam diuisionem desiderem, ex tribus vnum posco. Vtinam omnes, quos perdidit, quæreret! *Blandi.* Cùm tradere vellem puerum, nescio quis exclamauit: Puer, nunc peristi. nihil vobis subtraham. quid ergo? præconi quoque omnia indicaui. *Mentonis.* Rapui nepotem, haberem, redderem, si pater quæreret.

DIVISIO. *Montanus Votienus* in has quæstiones diuisit: An in re vis sit. Nulla, inquit, vis est, quæ arma, quæ pugnam, quæ vulnera non habet. Volo mihi describi comitatum istius tumultus: Quæ turba est? vnus puer, & vnus senex. Rapuisti, inquit, filiū meum. immò nepotem suum sustulit, immò venientem non potui excludere. An si pro illo fuit, fieri vim, quæ facta dicitur, non teneatur qui fecit. Vis iniuriosa damnatur: solet enim esse & salutaris. Cùm latrones aliquid obsiderent, si perfodissem villam armata manu, coniugem, liberos eius rapuissem, accusari possem? Quod viuit puer, beneficium meum est. Et medici alligant, & corporibus nostris, vt medeantur, vim afferunt. An pro illo fuerit rapi. Hoc loco accusatio nouercæ, & insectatio patris tam patienter suos perdentis.

Gallio & illam quæstionem fecit, & priùs sumendā quæstionem putauit ex persona, quàm ex re: An cū auo nepotis nomine agi possit. Non magis, inquit, quàm cum patre filii nomine; non magis quàm cum matre. Habet sua iura natura: & hoc inter auum patremque interest, quod auo suos seruare licet, patri etiam occidere. Non potes, inquit, sic mecum agere tanquam cum alieno, vt dicas: Quid tibi cum illo, qui est incestati filius? tuus heres futurus sit, quem dementem alligaturus est? quædam iura non lege, sed natura nobis attributa. Si nepotem suum auus peccantem aliquid, & inter lasciuos iocos petulantiùs lasciuientem feriret, num iniuriarum quisquam cum illo ageret? Et vltimam illam *Gallio* fecit, cùm tractassent illa: Licet mihi vt prosim facere, deinde huic profuit. An auo ignoscendum sit, cùm pro nepote, affectu latus, fecerit. Hoc loco tractauit, quàm indignum esset damnari illum ab hoc.

Latro duas vltimas quæstiones aliter posuit, & plus complexus est. Etiam si vim fecit, an tamen damnari non possit, si bono animo fecerit. ait enim, & de animo fieri controuersiam auo, & dicere patrem: Non vt nepotem seruaret, fecit, sed vt infamaret vxorem meam, tamquam veneficam; me, tanquam veneficæ emancipatum; cui malè liberi sui committerentur.

COLOR. Colore ergo hoc

Latro

Latro eodem vsus est pro patre, vt diceret, ne viua quidem vxore bene sibi cum socero conueniſſe. ſuas verò profeſſas inimicitias illum geſſiſſe ſecum, languente verò puero, illum veniſſe, cum conuicio, cum vociferatione nefaria, & dicentem & auſpicantem: auctores habere amicos ſe, ne admitteret hominem, non ad officium nepotum, ſed ad inuidiam & contumeliam generi venientem, qui ad ſanos nepotes nunquam dignatus eſſet accedere: medicis verò ſuaſiſſe ne venirent, vt puerum confunderet, & impleret ſuſpicionibus. *Silenus Pompeij* color fuit, vt Latroni videbatur, qui controuerſiæ repugnaret. dixit enim, veniſſe auum ad imbecillum puerum, ad ægros non ſemper proximos admitti: vtique ad eos qui grauiter ægrotant, ſæpe & patrem non admiſſum. Sic auo quoque intempeſtiuè venienti dictum; Nunc non potes: ſtatim cum conuicio abiſſe. in altero idem feciſſe. *Latro* aiebat hunc colorem optimum eſſe, ſi recitaſſet, ſe recipi non poſſe: quia ponatur, Non eſt admiſſus: ſub hoc themate intelligere nos, non hoc illi dictum, Nunc non potes: ſed ex toto, Non potes. *Gallio* vtrumque miſcuit, & hoc colore qui videri non poteſt alioqiun themna euertere, parcius vſus eſt. Dictum eſt, inquit, illi: quieſcit puer: paulum commorare. medici vetuerunt quenquam admitti. ſcitis ſolere dicere illos, Nec ſi pater venerit. Protinus iſte clamare cœpit, Teſtor me non admitti: & tantum non tabellis ſignatis denuntiare. Auum diſtuleram, accuſatorem excluſi. Iterum inquit, venit cum conuicio: Iam vnum occidiſtis, alteru m occiditis. Nihil eſt miſerius, quàm vbi alicui ex miſeria ſua inuidia quæritur. Non eſt admiſſus, cum diceret, ſe nepotem ſuum, non videre velle, ſed inſpicere. Sic egit: Veni non vt iſtum accuſarem, ſed vt me defenderem.

Gallio hoc colore vſus eſt: Non admiſi auum, quia dictum erat mihi, hoc illum animo venire, vt raperet.

Ex altera parte colorem hunc *Caſtius* introduxit: Timuiſſe ſe de puero. Fruſtra, inquit, duos occiderat nouerca, & ait: Vellem ad vos nocentior venirem reus, vellem tres raperem. *Argentarius* hoc colore vſus eſt, rogatum à puero auum. Negabat, inquit, poſſe ſe viuere, ſi in illa relinqueretur domo. *Hiſpanus* hoc colore vſus eſt, affectu eſſe ablatum. Sùſtuli, inquit, nepotem meum. Non potui, inquit. ſatiari oſculis, non potui ab illo tam citò diſtrahi. nolite mirari. poſt longum tempus illum videram.

Albucius hoc colore vſus eſt, vt diceret: Noluiſſe illum in tam infauſta domo educari, ex qua duo iam fratres elati eſſent: ei qui poſtea deceſſit, inter cauſas moriendi caſum fratris fuiſſe. Et ſeruauit hunc colorem, ne quid in nouercam, ne quid in patrem diceret: aiebat, iuſtiſſimum futurum auum, ſi tantum ſe defendere voluiſſet. Quid ergo? quare rapuiſti? amabam. huic

ma-

maximè ab initio animum meum addixeram. In domo vestra nihil præter ipsam domum timui. Si apud me duo decessissent, ex domo mea illum transtulissem. *Marcellum Marcium* aiebat sic narrasse. Puer me secutus est. non criminor vobis illum. quicquid est, potius quam illius periculo fiat: ego rapui. Vbi est? inquit. Viuit, saluus est: veni, cum voles aspicere. Redde, inquit, patri suo. ego asper. Age, monstrabo, si vis, quis ante me tibi filios abstulerit. *Varius Geminus* eundem sensum dixit: Quæ est ista tam fera pietas? quærere tuos tertiò incipis. *Montanus Votienus*, homo rarissimi, etiam si non emendatissimi, ingenii, vitium suum quod in orationibus non euitabat, in scholasticis quoque euitare non potuit: sed in orationibus, quia laxior est materia, minus earundem rerum annotatur iteratio. In scholasticis si eadem sunt quæ dicuntur, quia pauca sunt, notantur. Memini illum pro Galla Numisia apud centumuirostirocinium ponere. Ex vncia heres erat patris sui Galla. obiiciebatur illi veneficium. dixit rem disertissimam, & omnibus seculis duraturam, qua nescio an quicquam melius in eo genere causarum dictum: Vnciam nec filiæ deberi, nec veneficæ. Non fuit contentus, adiecit: In paternis tabulis filiæ locus, aut suus debetur, aut nullus. etiamnum adiecit: Relinquis nocenti nimium, innocenti parum. Ne sic quidem satiare se potuit, adiecit: Non potest filia tam angustè paternis tabulis adhærere; quas aut totas possidere debet, aut totas perdere: & plura multa, quæ memoriâ non repeto. Ex eis quædam in orationem contulit, & alia plura quàm dixerat, adiecit. nihil non ex eis bellum est, si solum sit: nihil non rursus ex eis alteri obstat. Idem in hac declamatione fecisse eum memini. Erras pater, inquit, & vehementer erras. quos perdidisti, nō quæris: quem quæris, non perdidisti. Deinde: Puer iste inuentus perit. Deinde: Quisquis puero fauet, ne inueniatur optet. Deinde: Puer nisi auum sequitur, fratres secuturus est. Desine quærere: quem si inuenietis, sic perdes vt inuenire non possis. Et deinde: Rapuit illum auus, ne caperet nouerca. Et deinde: Vnum tantùm patet ex liberis suis quærit, qui saluus est.

Glycon hunc sensum semel dixit, sed genere corrupto: τοῦτο τὸ παιδίον ὅταν εὑρήσῃ τότε ἀπολέσῃ. Habet hoc *Montanus* vitium. sententias suas repetēdo corrumpit. dum non est contentus, vnam rem semel bene dicere, efficit ne bene dixerit. & propter hoc & alia, quibus orator potest poëtæ similis videri, solebat Scaurus Montanum inter oratores Ouidium vocare. Nam & Ouidius nescit, quod bene cessit relinquere. Non multa referam, quæ Montaniana Scaurus vocabat. Vno hoc contentus ero. Cùm Polyxena esset abducta, vt ad tumu-

tumulum Achillis immolaretur, Hecuba dixit:

- -tinis ipse sepulti
In genus hoc pugnat.

poterat hoc contentus esse. adiecit:

- - - tumulo quoque sensimus hostem.

Nec hoc contentus, adiecit:

Aeacidæ fœcunda fui.

aiebat autem Scaurus: Non minus magnæ virtutem esse, scire desinere, quam scire dicere.

Filia conscia in veneno priuigni.

Controuersia VI.

LEX. Venefica torqueatur, donec conscios indicet. *Thema.* Quidam mortua vxore, ex qua filium habebat, duxit vxorem: & ex ea filiam sustulit. decessit adolescens. accusauit maritus nouercam veneficii. damnata cùm torqueretur, dixit sibi consciam filiam esse. petitur ad supplicium puella. pater defendit.

Pro filia. *Castii Pii.* Non est quod putetis has lacrimas aut filiæ esse, aut me patrem. Non prodesset tibi puella ne hoc quidem, quod te frater amauit, nisi mater odisset. hoc me odisti nouerca, quod scisti consciam me, eligere pœnæ. Dixit, Anteactam eius vitam excutiamus. *Fuluii Sparsi.* Nefaria mulier, filiæ quoque nouerca, ne mori quidem potuit, nisi & occideret. Inter gladiatores victoris quoque condicio pessima est, cum moriente pugnantis. Nullum magis aduersarium timeas, quàm qui viuere non potest, occidere potest. *Vibii Galli.* Concitatissima in mortem rabies est. desperatione vltima in furorem animus impellitur. Quædam feræ tela omnia commordent, & ad mortis auctorem per vulnera sua ruunt. Abscissa missione gladiator, quem armatus fugerat, nudus insequitur. Præcipitati non quod impulit tantùm trahunt, sed quod occurrit: & naturali quodam deploratæ mentis affectu morientibus gratissimum est commori. *Votieni Montani.* Dum filium vindico, vbi grauissimè mihi nocere possit, ostendit. Veneficium simile est mendacio. Sic credibile esse in sorore parricidium creditis? non timeo ne quis hoc in sorore credat, quod ego vix probaui in nouerca. Natam mihi filiam, quasi futuræ pacis obsidem sustuli: aiebam, Dum matris meminit, obliuiscetur nouercæ: at illa dum nouercæ meminit, matris oblita est. Filia, inquit, mihi conscia est. post hanc vocem remissa putares tormenta. similis facta torquenti est. soror fratri venenum dedit? quamdiu luctati sumus vt crederetur nouerca priuigno dedisse. Nouerca quod volueras, consecuta es. damnasse iam pænitet. *Argentarij.* Facio rem, Iudices, non nouam: liberos meos à nouerca vindico. Peto,

to, nō, quia filium vindicaui, filiam perdā nisi succurritis, nouerca vicit, ego victus sum. Duxi, nescio peiorem vxorem an nouercam. hoc mihi carior est, quod tam inuisa matri fuit. *Cornelii Hispani.* Si cessa esset, nemini m expectarē: satis quemadmodum veneficam oderim. instabam tormentis: aiebam, Morere peiùs quàm odisti. Non satis mihi ardere ignes videbantur, non satis insidere verbera. dixi: . Si quid adiicere tormentis tuis possum, puto iubebo filiam afferri. Vocet huc aliquis matrem. quid expauisti puella? quid ad sinus meos refugisti? quid extimuisti tanquam nouercam? *Marylli.* Ne inter supplicia quidem desiit occidere. & hanc quisquam putet non potuisse venenum sine conscia dare? puella, quæ occidisse fratrem dicitur, quid antè peccauit? Nouerca quoque non antè occidit priuignum? Et filia, & bonæ spei est. quæritis argumentum? matri suæ non placet. *Arellii Fusci.* Etiam cineribus tuis infesta est nouerca. quod vnum potest, persequitur sororem tuam. Quid adhuc potest nosse, nisi fratrem? Prosit illi apud vos, quòd illam pater laudat; prosit quòd talis mater accusat. *Mentonis.* Non misereris huius? miserior est quàm frater, ille habuit sine dubio nouercam torqueri. Consecuta es mulier quod voluisti. solus omnium magis sensi nouercam cùm perdidi. *Porcii Latronis.* Habui filium tam bonum, vt illum amare posset etiam nouerca: nisi in eam incidisset quæ posset etiam filiam odisse. Huc mea scelera residerunt, vt parricidium puellare sit. ætas, si magnitudinē rei non intelligit, non est idonea parricidio. Sed venefica, inquit, filia est. Si parentes inspiciuntur, cur non potius patri videatur similis, cui placet, quàm matri, cui displicet? Denique non recuso, quo minus in illa vel matris exigatur imitatio. Illa cum huius ætatis erat, nec nouerca erat, nec venefica. *Albucii Sili.* Duxi vxorem, nullis adhuc inquinatam fabulis: nec miror, innocentem tunc fuisse; adhuc puella erat. *Blandi.* Vt scelerata sit, nempe matri suæ similis est: antè veneficium oportet faciat, quàm parricidium. Filia, inquit, conscia est. Dii te perdant: etiam cùm torqueris, occidisti. Seruus tortus Catonem conscium furti dixit. Quid agitis? vtrum plus creditis tormentis, an Catoni? *Bassonis.* Si conscius à te puella quæretur, nominato patrem. Quod nouerca tam sero, puella tam citò? Filia, inquit, conscia est. Malè pereas: at ego te putabam vnius nouercam. *Titarii.* Filia, inquit, tua conscia est. Videbatur sibi post hanc vocem vicisse. Auitissum fratrem fleuit in funere, totius populi habitum lacrimis suis expressit: itaque illam nouerca peius perire voluit, quàm priuignum. Filia, inquit, conscia est. Hoc vltimum fuit nouercæ veneficium. *Q. Haterii.* Succurrite quæso, ne cùm torta sit quæ filium meū occiderat, filiā etiā, dum torquetur, occi-

occiderit. Liberos semper effero, vnius mulieris aut mẽdacio, aut veneno. Non flet quantum rex satis est. quemadmodum illi extorquebo lacrimas? afferte mihi imaginem fratris. video subito desiderio fletus concitatos. nunquid talem vultum, cum mater torqueretur, habuit?

PARS altera. *Triarij*. Si odissemus te, pateremur cum eiusmodi filia viuere. Quarumdam ferarum catuli cum rabie nascuntur: venena statim à radicibus pestifera sunt. Quantum illi ad scelera ætatis adiecit, quod illam nouerca peperit? Quid illa, quæ fratrem in moram patri sequenti sparsit? Habemus exemplum, quod & sorori conueniat, & virgini.

DIVISIO. *Castius* in duas partes coniecturam diuisit, & primùm quæsiuit, An conscia illi opus fuerit: deinde, Si opus fuit, an hanc habuerit. Non seruauit autem modum. Nam & illum locum diu tractauit, non posse sororem in mortem fratris impelli. Et iterum tam puellam voluit videri, vt nulli esset idonea ministerio. Itaque elegantissime deridebat *Montanus Votienus*, hac controuersia ineptias totum, quod sic declamarent, tanquam hæc quæ nominata est, infans esset: nec intelligerent si tales essent, ne futuram quidẽ ream. Itaque hoc debemus, inquit, proponere nobis puellam eius ætatis: in qua tosta, credibile scelus illud quidem, sed intolerabile esse aiebat. Induxerat Castius matrem dicentem filiæ: Da fratri venenum. *Triarius* multo rem magis ineptam, quia non inuenit illam, sed concupiuit: dum excessus sententiam traxit. Induxerat nouercam dicentem: Da fratri venenum. Fecit illam respondentem, Mater & mihi da. quid enim est tam absurdum, quàm novercam matrem sic locutam cum puella? Da fratri venenum. Non ferebant, nec illam *Triarij* sententiam, qua aliter *Haterius* vsus est, cùm ad epilogum peruenisset. hoc loco debebat reus flere. non flet puella. inueniat quemadmodum fleat aliquis, hoc est imaginem fratris. Illa enim si tam puella est, vt dicat, Mater quid est venenum? non poteit tantæ pietatis esse, vt eam imago fratris in lacrimas concitet. Tantus autem error est in omnibus studiis, maximẽ in eloquentia, cuius regula incerta est, vt vitia quidam sua & intelligant, & ament.

Castius pueriliter se dixisse intelligebat: Mater, quid est venenum? Deridebat enim Murrhedium, qui hanc sententiam imitatus est in epilogo, cum alloqui cœpisset puellam, & diceret: Compone te in periclitantium habitum, profunde lacrimas, manus ad genua demitte, rea es. fecerat respondentem puellam: Pater, quid est rea? Et aiebat Castius: Quod si ad deridendum me dixit, homo venustus fuit. Et ego nunc scio, me ineptam sententiam dicere. Multa autem dico, non quia mihi placent, sed quia audientibus placitura sunt. Et illud *Rufi Vib*. tolera-

tolerabilius aiebat esse, sed & ipsum aliqua obiurgatione dignum. dixerat in epilogo: Nutrix ream tolle. Illud in *Haterio*, qui & promisit oratorem, & præstitit, negabat se posse ferre quod dixerat: Hæc rea non mittenda in exilium, sed ferenda est. Cùm sciret, inquit, in exilium, expo tandos locari solere. quid enim intelligi vult hac sententia, nisi ex toto puellam ambulare non posse vsque in exilium? Verum est, sed nec mater eius potuisset. *Silo* à parte patris comparationem fecit inter se matris & filiæ. totam hac figura declamauit: Non sum, inquit, vobis dicturus, qualis debeat esse venefica: operam perdam, si cœpero describere, debere esse ætate prouectam, vsu exercitatam, inuisam viro, quæ possit etiam filiam occidere. Superuacuum est vti pluribus verbis. in hac ipsa causa habemus veneficæ exemplar: comparemus inter se duas reas. nec est quod quæratis aliquem, qui cognitionem vestram per omnes comparationis parteis ducat. Ego vobis dicam, quomodo illam accusauerim. Ego illi obieci anteactam vitam: vos illi potestis obiicere. Et sic omnia circumiit, & comparando defendit. Illam quæstiunculam, quæ in prima parte tractata erat à quibusdam, Non illi vtique fuisse opus & conscia, sic transcurrit: Aiebat, inquit, tota actione rea hæc, Quam conscíam habueram. ego negabam illi opus fuisse. aiebam, In eadem domo eras, venenum notum erat, nouercæ occasio facilis conniuentis: non eras suspecta, nemo te timebat propter sororem. Ex altera parte hoc vsus est colore: Nouercam video venenum dedisse, vt filia sua sola heres esset: eandem illi & consciam fuisse veneficii, & causam. Omnes declamatores aiebat voluisse aliquid noui dicere, eo loco quo nominabat nouerca filiam consciam. Dixit, inquit, *Hybreas*. τί οὖν ἐψεύσατο κατὰ τῆς ἰδίας θυγατρός; οὐκ, ἀλλὰ κατὰ τῆς ἐμῆς. Hanc sententiam *Fuscus Arellius*, cùm esset ex Asia, non casu dixit, sed transtulit ad verbum quidem: Quid ergo, inquit, mentita est de filia sua? immo de mea. Modestiùs hanc sententiam vertit *Haterius*. Quid ergo? mentita est, quæ nihil lamentabatur de accusatoris sui filia? *Cestius* dixit: Nominauit priuigni sui sororem. *Albucius* dixit: Quid habuit quod dubitaret, an parceret filiæ eius à quo occidebatur, sorori eius quem occiderat? *Triarius* dixit: Quid ergo mater mentita est? tolle matris nomen, post damnationem nouerca est.

Blandus dixit: Nominabo istam quæ patri affuit, istam quæ mortuo fratre ac matre non fleuit. *Silo Pompeius* dixit: Filia, inquit, mihi conscia est. post hoc eundem vultum eius notaui, quem videram moriente priuigno. *Montanus Votienus*, *Marcellum Marciùm*, amicum suum, cuius frequenter mentionem in scriptis suis facit, tanquam hominis diserti, aiebat hanc

dixisse sententiam: Inuenit quomodo damnata accusaret, moriens occideret, torta torqueret. non est hoc indicium, sed alterum nouercæ veneficium. *Latro* dixerat, cùm descripsisset tormenta, Instabam super caput non accusator, sed tortor: ipse ignes subiicie bam: ipse ad intendendum eculeum manus admouebam. Ego non bibam sanguinem illius, non eruam oculos? filium mihi eripuit. nisi citiùs illam oppressissem & filiam abstulisset. *Triarius* dixit: Cum accusarem, obieci veneficium. In vltima parte inter preces meas excitaui puellam ad vltionem fratris sui. Hæc res maximè iudices mouit, hæc maximè nouercam offendit. *Albucius* dixit: Postquàm nominauit filiam, ad me respexit: videlicet vt sciret an satis torsisset. *Nicetes* egregiè dixit in hoc eodem loco: . . . .

. *Montanus* cùm diceret illum locum, quamuis sceleratos parentes, velle tamen innocentes liberos suos esse, dixit: Potest ista filiam veneficam fingere, si potest facere: difficilius est filios inquinare, quàm perdere. & illud: Fauete sæculo, Iudices, cùm ingentia scelera ferat, ne etiam immatura tulerit: fauete. nullum scelus commissum sit, nisi quod solet. faueat, vt potiùs non desierit nouerca parricidium facere, quàm soror cœperit. damnare illam potui, effugere non potui. Serò fecisti nouerca. Si hoc antè dixisses, potuisti præuaricationem pacisci. rectè cum damnareris, animosa eras. rectè nihil potes facere. si qua fides. accusator insidias rex timui, nusquam à sinu meo dimisi puellam, ipse omnes prægustaui cibos. O incauta futuri mortalitas! Postquam ad tortorem perduxi nouercam, timere de filiâ desi.

COLOR. Omnes illo colore vsi sunt, nominatam à nouerca filiam in dolorem patris. *Gallio* plura dixit: Fortasse, inquit, hanc nominauit, vt veros conscios celaret: fortasse, vt quia acerrimè instabat accusator, hoc metu territus finem tormentis imponeret: fortasse in dolore tormentorum stupefacta nesciuit quid loqueretur. Nouissimè dixit, fortasse in hoc, vt quas pœnas veneficii dabat, accusationis exigeret. Illum sensum adiecit: Ex meis hoc affectibus æstimo. cùm tum ira, tum odio furerem, circumspiciebam omnes vltionis vias: oblitus innocentiæ, si proprios habuisset liberos nouerca, occidissem. In hanc ipsam quoties impetum facere volui? sed propter hoc à me tuta erat, quòd à matre non erat.

LIBER

LIBER DECIMVS.

SENECA NOVATO, SENECÆ, MELÆ, FILIIS S.

Qvod vltra mihi molesti sitis, non est. Interrogate, si qua vultis. Sinite me ab istis iuuenilibus studiis ad senectutem meam reuerti. Fateor vobis, iam res tædio est. Primò libenter assilui, velut optimam vitæ meæ partem mihi reducturus: deinde iam pudet, tanquam diu non seriam rem agam. Scholastica studia leuiter tractata delectant: contrectata & propiùs admota, fastidio sunt. Sinite ergo me semel exhaurire memoriam meam, & dimittite vel adactum iureiurando, quod fermè dixisse memini me quæ sciui, quæque audiui, quæque ad hanc rem pertinere credidi. Pertinere autem ad rem non puto, quomodo *L. Magius*, gener T. Liuii, declamauerit, quamuis aliquo tempore suum populum habuit; cùm illum homines non in ipsius honorem laudarent, sed, in soceri ferrent: quomodo L. *Asprenas*, aut *Quintilianus* senex declamauerit: transeo istos, quorum fama cum ipsis extincta est. De *Scauro* si me interrogatis, cùm illum mecum audieritis, iniqui estis. Non noui quenquam, cuius ingenio P. R. pertinaciùs ignouerit. Dicebat negligenter sæpe causam in ipsis subselliis; sæpe dum amicitur, discebat: deinde litiganti similior quam agenti, cupiebat euocare aliquam vocem aduersariorum, & in altercatione vires suas nouerat. Nihil erat illo venustius, nihil paratius: genus dicendi antiquum, verborum quoque non vulgarium grauitas: ipse cultus habitúsque corporis, mirè ad auctoritatem oratoriam aptatus. Sed ex iis omnibus scire posses, non quantum oratorem præstaret Scaurus, sed quantum desereret. Pleræque actiones malæ; in omnibus tamen aliquod magni neglectique ingenii vestigium extabat. rarò aliqua actio bona, sed quam fortunæ imputares. Sed illum longa, immò perpetua desidia eò perduxerat, vt nihil curare vellet, nihil posset. Orationes septem edidit, quæ deinde senatusconsulto côbustæ sunt. Bene cum illis ignis egerat. Sed extant libelli, qui cùm fama eius pugnant, multóque dissolutiores ipsis actionibus. Illas enim cùm destituerit cura, calor adiuuabat; ii caloris minus habent, negligentiæ non minus. Declamantem audiuimus, nouissimè quidem illepidè: ita, vt quod difficillimum erat, sibi displiceret. De *La-*

biens interrogatis. De clamauit non quidem populo, sed egregiè. Non admittebat populum; & quia nondum hæc consuetudo erat inducta, & quia putabat turpe, ac friuolæ iactationis, affectabat censorium supercilium: cùm alius animo esset. magnus orator, qui per multa impedimenta eluctatus, ad famam ingenii, confitentibus magis hominibus peruenerat, quàm volentibus. Summa egestas erat, summa infamia, summum odium. Magna autem debet esse eloquentia, quæ inuitis placeat. cùm ingenia fauor hominum ostendat, fauor alat, quantam vim esse oportet, quæ inter obstantia erumpat? Nemo erat quin, cùm homini omnia obiiceret, ingenio multum tribueret. Color orationis antiquæ, vigor nouæ. Cultus inter nostrum ac prius sæculum medius: vt illum posset vtraque pars sibi vindicare. Libertas tanta, vt libertatis nomen excederet: vt quia passim ordines hominésque laniabat, Rabienus vocaretur. animus per vitia ingens, & ad similitudinem ingenii sui violentus, & qui Pompeianos spiritus nondum in tanta pace posuisset. In hunc primum excogitata est noua pœna. Effectum est enim per inimicos, vt omnes eius libri incenderentur. Res noua & insueta, supplicia de studiis sumi. Bono hercule publico, ista in pœnas ingeniosa crudelitas post Ciceronem inuenta est. Quid enim futurum fuit, si ingenium Ciceronis triumuiris libuisset proscribere? Sunt dii immortales lenti quidem, sed certi vindices generis humani: & magna exempla in caput inuenientium regerunt: vt iustissima patiendi vice, quod quisque alieno excogitauit supplicio, sæpe excipiat suo. Quæ vos dementissimi hómines tanta vecordia agit? parum videlicet in pœnas notæ crudelitatis est? Conquiritis in vosmetipsos noua, quibus pereatis. & si quid ab omni patientia rerum natura subduxit, sicut ingenium memoriámque nominis, inuenitis quemadmodum perducatis ad eandem rem corporis mala. Facem studiis subdere, & in monumenta disciplinarum animaduertere, quẫta & quàm non contenta certâ materiâ sæuitia est? Dii melius, quod eo sæculo ista ingeniorum supplicia cœperunt, quo & ingenia desierunt. Eius qui hàc in scripta Labieni sententiam dixerat, postea viuentis adhuc scripta combusta sunt: iã non malo exemplo, quia suo. Non tulit hanc Labienus contumeliam, nec superstes esse ingenio suo voluit, sed in monumenta se maiorum suorum ferri iussit, atque ita includi: veritus scilicet, ne ignis qui nomini suo subiectus erat, corpori negaretur: non finiuit tantum seipse, sed etiam sepeliuit. Memini aliquando cùm recitaret historiam, magnam partem conuoluisse, & dixisse: Hæc quæ transeo, post mortem meam legentur. Quanta in illis libertas fuit, quam etiam Labienus extimuit? *Cassii Seueri*, hominis

Labieno

Labieno iunstissimi, bellè dicta res ferebatur. Illo tempore quo libri Labieni ex S.C. vrebantur: Nunc me, inquit, viuum vri oportet, qui illos edidici. Monstrabo vobis bellum libellum, quem à Gallione vestro petatis. Recitauit rescriptum Labieni pro Bathillo Mæcenate, in quo suspicietis adolescentis animum, illos dentes ad mordendum prouocantis. Puto, iam nihil, quod interrogetis, restat.

Musa rhetor, quem interdum soletis audire, licet Mela meus contrahat frõtem, multum habuit ingenii, nihil cordis. Omnia vsque ad vltimum tumorem perducta, vt non extra sanitatem, sed extra naturam essent. Quis enim ferret hominem de siphonibus dicentem, Cælo repluunt: de sparsionibus, Odoratos imbres: & in cultum viridium, Cælatas siluas: & in pictura, Nemora surgentia? Aut illud quod de subitis mortibus meminí eum dicentem, cùm vos me illò perduxissetis: Quicquid auium volitat, quicquid piscium natat, quicquid ferarum discurrit, nostris sepelitur ventribus. Quære nunc, cur subitò moriamur. Mortibus viuimus. Non ergo & si iam manumissus erat, debuit de corio eius nobis satisfieri. Non sum ex iudicibus seuerissimis, qui omnia ad exactã regulam redigã. Multa donanda ingeniis puto: sed donanda vitia, non portenta sunt. Si qua tamen tolerabiliter dicta sunt, non subtraham, ne plura videantur. vel subiicietis vos. *Oscus* non incommodè dixit, sed sibi nocuit: dum nihil vne schemate dicere cupit, oratio eius non figurata erat, sed praua. Itaque non inurbanè *Pacatus* rhetor, cùm illi Massiliæ manè occurrisset, schemate illum salutauit. Poteram, inquit, dicere: Aue Osce. Ipse ab eloquentia multum aberat, natus ad contumelias omnium ingeniis inurendas. Nulli non impressit aliquid, quod effugere non posset. Ille Passieno, prima eius syllaba in Græcum mutata, obscænum nomen imposuit, declamatori subtili, sed arido. ille Sparso dixit, scholam communem cum rhetore quodam habentis Tu potes controuersiam intelligere, qui non intelligis te laterem lauare? *Sparsus* autem dicebat valenter, sed durè. Ad imitationem Latronis se direxerat: non tamen vnquam similis illi erat, nisi cùm eadem diceret. Vtebatur suis verbis, Latronis sententiis. Cum *Basso* certamen illi fuit, quem vos quoque audistis, homine diserto: cui demptram velim quam confectabatur amaritudinem & simulationem actionis oratoriæ. Nihil indecentius, quàm vbi scholasticus quod non nouit, imitatur. Amabam itaque *Capitonem*, cuius declamatio est de Popilio hæc quæ meo Latroni subiicitur. Bona fide scholasticus erat, in his declamationibus quæ illi bene cesserunt, nulli non post primum Tetracolon præferendus. Primum Tetracolon quorum faciam, quæritis? Latronis, Fusci, Albucii, Gallionis. Hi quoties conflixis-

Lugens pauperis filius diuitem sequens. Controuersia I.

LEX. Iniuriarum sit actio. *Thema* Quidam cùm haberet filium, & diuitem inimicum, occisus, inspoliatus inuentus est Adolescens sordidatus diuitem sequebatur. Diues eduxit eum in ius; & postulauit, si quid suspicaretur, accusaret se. Pauper ait: Accusabo, cùm potero: & nihilominus sordidatus diuitem sequebatur. Cùm peteret honores diues, repulsus est. Accusat iniuriarum pauperem.

PRO paupere. *Vibii Galli.* Gratias ago diuiti, quòd quos odit, reos iam facere contentus est. interdiu publico nobis interdicitur. quærite quid nocte fiat.. Non ambulabis, inquit, eadem via qua ego: non calcabis vestigia mea, non offeres delicatis oculis sordidatam vestem: non flebis inuito me, non tacebis. perieramus, si hic magistratus esset. *Albucii Sili.* Quod sordidatus fui, luctus est: quod fleui, pietas est: quod nòn accusaui, timoris est: quod repulsus est, vestrum est. Non taceam, qui adhuc viuo, quòd tacui? Nostis populi loquacis suspiciones. Quare iste honores illo viuo nunquam petiit? ego verò omnes quæso, omnes vt me in inquisitionem paternæ mortis adiuuent: & ad tua genua diues venissem, nisi timerem, ne inuidiam tibi fieri diceres: & iam pridem hoc animo sequor, occasionem loquendi capto: nec mehercules possum dicere, inhumanitate tua fieri quod non audeo. sed vitium me meum sequitur. Taceo. vtinam hoc vitium habuisset & pater! dum liberè loquitur, multos offendit: neque te puto solum in ciuitate habuit inimicum. Vt iste ait, causam meam populo probaui. *Iulii Basi.* Quando autem istis diuitibus non sordidati sumus? Accusa, inquit, pauper diuitem, egens candidatum. Ego accusem? ambulare mihi meo arbitrio non licet. In ius vocauit. Reum, inquit, me perage, perora. Quis accusare sic loquentem potest? Cur, inquit, me sequeris? quasi aliud iter pauperes, aliud diuites habeant. *Castii Pii.* Non essem reus, si accusassem. barba demissa, sordidatus cum criminibus meis ad vos veni. Omnia licet fiant, non desinam inquirere percussorem: & fortasse iam inueni. Quam subitò pater meus in media ciuitate: Quid me intueris? quid obseruas, quid dicam? subductus est? *Arellii Fusci* patris. Incedere magno comitatu, splendido cultu, non est fortunæ meæ: ista diuites possunt: satis est, si viuimus. Cùm spoliatum cadauer non sit, quis fuerit percussor, nescio. quisquis fuit, quasi diues spolia

spolia contempsit. Quare, inquit, me sequeris per publicum? facinus indignum commissum est: diues & pauper per eadem vestigia incessimus. *Osti.* Accusa, inquit. vbi est qui primò cœperat? Vellem pater meus quoque à te non discessisset. viueret. Quare, inquit, me reum non facis? quia accusatorem me non times. Mortuo patre, timeo ne quis iniuriam sibi fieri putet, si dixero, Occisus est pater meus: à quo? si permittis, nescio. *Iunij Gallionis.* Quid ille accusanti fecisset, qui persequitur tacentem? cur non agis quia vis tecum agi. Nunquid nunc tibi iniuriam facio sordidatus? quod reo licet, lugenti non licet? Quid potui patri meo minus præstare? in honorem eius vestem mutaui. *Fuluij Sparsi.* Sordidatus es, inquit, fles. hoc dicis: Pauperis occisi filius pauper es. Pater meus in media ciuitate saluis legibus occisus est. quis hoc sine lacrimis narrare possit? non deponam has sordes, nisi inuenero cui induam. Quis occidit patrem meum? nescio. Nihil ampliùs testari possum, quàm hanc vocem meam: Adhuc nescio. Delibero interim, vt induam vestem quàm patri meo reliquit percussor. Cur me sequeris? Magistratus post terga sua non summouent. *Argentarij.* Non vis patrem meum fleam? lacessere nos vltro non solebat. *Clodij Turrini* patris. Quare, inquit, sordes sumpsisti? quid igitur? Ne lugebo qui dem quem vindicare non possum? nulli iniuriam facio nisi patri, quem adhuc tacitus fleo. *Porcij Latronis.* Cuius necessarius, ita crudeliter interempti patris dolor est. Nihil fortius est, quàm quod gemit. Accusa, inquit me. Vnde tam securus es? inuenisse videris, quis alius occiderit. Non erat præda quam grassator sequeretur, sed erat firmissimum ignoti monumentum, contumax aduersus fastidium diuitiarum innocentia. Hæc ab inimico petita sunt spolia. Nescio quomodo miserum esse interdum in miseria iuuat, & plerunque omnis dolor per lacrimas effluit. Nimium funere nostro exultat. Non solebat viuo illo prouocare nos vt reus fieret. Si quis omnium mortalium miseriarum inter necessarias super occisum patrem lacrimas, increditam adhuc inertiam miratus est, in hac indignitate præsentis periculi omnem suam ponat admirationem. Si pauper accusandi diuitis animo non sumpsit, miramini? quia tacet, reus est. Per has lacrimas, per hunc squalorem, per hæc necessaria omnibus periclitantibus instrumenta, non inuidiosum vestræ misericordiæ præmium petimus, vt absoluto sic esse tanquam reo liceat. Potens ille & gratiosus, & quod ne ipse quidem negat, diues fuit, & qui nihil vnquam sibi putaret timendum, etiam reo. Crescere deinde in dies odium alterius impotentiâ, alterius libertate. Diues nihil aliud quàm nos pauperes existimare; nos nihil aliud quàm innocentes, inter quotidianas acies semper inuicti.

uicti. quis de nostra interim morte cogitauerit, nescio: quod dissimulari non potest, scio quis optauerit. Venit iste cum turba clientium & parasitorum, & aduersus paupertatem totam regiam suam effundit. Cur me non accusas? non postulas? vix temperabat quin diceret: Quid ego in te accusatorem non audeam, qui occidendum eum curaui, qui tantùm mecum litigauerat? Ciuitates plærumque finitimæ inter repentinam discordiam bello tument. Inter ciuilia bella tantum in vltionem satis est, quantum quisque ad maledicendum occupauit. M. Cicero qua violentia in absentiam Metelli strepit? M. Cato Pulchro obiiciente furtorum crimina, audiuit. Quæ maior indignitas esse potuit illius sæculi, quàm aut Pulcher accusator, aut reus Cato? In Cn. Pompeium terra marique victorem fuit qui carmen componeret, vno, vt ait, digito caput scalpentem. Fuit aliquis qui licentia carminis tres auratos currus contemneret. M. Bruti sacratissimam eloquentiam lacerat, cùm quidam eius ciuili sanguine non inquinatas solùm manus, sed infectas ait: atque ille tamen cùm tres consulatus, ac tres triumphos scinderet, adeò non timuit ne esset reus, vt etiam disertus esse curauerit. Solus hic est in vestra ciuitate innocentior Catone, nobilior Metello, fortior Pompeio.

DIVISIO. *Latro* sic diuisit, An in te iniuria sit. Nulla, inquit, iniuria est. Sordidatus sum, inquam: multi faciunt: omnia iniuriæ genera comprehensa sunt. Pulsare non licet, conuicium facere contra bonos mores non licet. Hoc loco *Scaurus* dixit: Noua formula iniuriarum componitur, quòd nihil contra bonos mores fecit. Etiam si in re iniuria est; An si non malo animo fecit, tutus sit: An malo animo faciat. Hoc *Latro* in duas quæstiones diuisit. An, si credidit, ob hoc ipsum patrem suum occisum, & propter hoc secutus est, ignoscendum illi sit. Deinde, An credidit. *Gallio* illam primam fecit quæstionem: An, quod liceat cuiquam facere, si faciat, iniuria non teneatur.* Licet, inquit, flere; licet ambulare qua velis, sumere nihil, inquit, vt & alienum iniuriarum facere. Sordidatus es, non queror: sed si sordes tuæ inuidiam mihi concitant, queror.

COLOR. De colore quæsitum est. Quidam apertè inuecti sunt in diuitem: quidam ex toto nihil dixerunt: quidam secuti sunt mediã viam. Cùm præter hæc nihil sit, *Latro* volebat videri inuenisse quartum genus, vt hoc modo in diuitem diceret: Tu quidem non fecisti, sed tamen ego habui causas propter quas possem decipi, & de te aliquid frustrà suspicari, quia inspoliatus pauper inuectus est. Hoc est autem medium illud genus, nec dimittendi diuitem, nec accusandi. Nam & dimittere non debet, quem distulit: & accusare propter hoc ipsum non debet, quia distulit. *Albutius* nihil dixit in diuitem.

Hoc colore declamauit: Committit iniuriarum, inquit, si quem non postulauit, accusat. Quare, inquit, sequeris me? vt aliquando mei miserearis, vt desinas afflictam domum persequi, vt scias me in hoc habitu accusare non posse, vt concupiscas gloriam vindicatæ mortis. Tu solus potes, si voles, inuenire quis occiderit, tu accusare. At me quidam propter hoc suspectum habet. Potes discutere istam suspicionem, quære quis fecerit. Vt scias, inquit, te inuidiam mihi facere: cùm dixissem, Accusa me: non negasti te accusaturum, sed respondisti, Accusabo cùm potero. Ignosce mihi, non magis adhuc quemquam accusare possum, quàm absoluere. Quæro quis fecerit. Hæc leuia argumenta sunt, hæc vana sunt quæ alios tangunt: quod inimicus est, quod ille inspoliatus inuentus est, non est quare accusem, est quare suspicer. *Rufus Vibius* hoc colore posuit: Sordidatus sum, lugeo: sequor te, vt tutior sim: timeo nescio quem illum qui patrē meum occîdit. Scio me, quamdiu tecum sum, perire non posse. Dum hunc colorem sequitur *Murrhedius*, ineptissimè dixit: Quare te sequor? pater meus, quia solus inambulabat, occisus est. *Osci* color non placuit Gallioni. Sequor, inquit, vt inueniam quis fecerit. hoc mecum cogito: Quisquis est ille qui fecit, volet hoc inimico imputare, ad diuitem veniet. Multo, inquit, hoc iniuriosius est, si inquirēdi causa facit, si non tantùm inconuicium, sed periculum diuitis sequitur. *Gallio* subtiliter agendum putauit, & ad positionem controuersiæ colorem actionis dirigendum, vt diceret: Suspicor à te patrem meum occisum. quis enim illum alius oderat magis? quis impotens alius est? vestem enim illius sine dubio nescio quis percussor nō concupiscebat. Dicet aliquis: Quid ergo? si inimicus est, protinus interfector est? non ideo non accuso. *Hispo Romanus* palam accusauit, & dixit: Non causam sibi deesse, sed vires. etiam hanc sententiam in prooemio magno cum assensu hominum dixit: Eum accusatorem habeo, qui securum non esse miratur. *Bassus Iulius* in hac controuersia dixit: Quare me sequeris per publicum? facinus indignum, Iudices, factum est: pauper & diues eandem terram calcamus. Consectari autem solebat res sordidas, & inueniebat qui illas vnicè suspiceret. Memini illum declamantem declarasse controuersiam de lenone, qui decem iuuenibus denuntiauit, ne in lupanar accederent, & foueam igne repletam terra superiecta obruit, in quam adolescentibus lapsis & cōsumptis accusatur Reip. læsæ. Apud illum declamantem Albucius fastidiosus auditor, eos quibus inuidere poterat, admirabatur. Hanc Bassi sententiam non mehercules referrem, si canem ad ostium alligasses. Idem Latronis illas sententias aiebat tumidas magis esse quàm fortes. Summa hominum admiratione

ratione circumferebantur: Lugent argumenta patres, & ossa liberorum coniecturam diuidunt. Et illam: *Producta sacerdos tuam. Et illam: Super cineres liberorum nostrorum. lupanar* de quantum est. Ipse vtique laudabat: itaq. docuerat. Nam in hac ipsa controuersia ne Bassus quidem videbatur aliquid dixisse sordidius. dixit ipse: Itane peribunt decem iuuenes propter dipondios tuos? *Euclemon* à filii parte, cùm patrem suum narrasset soluni sine comite oppressum & occisum, dixit: . . . . . *Hermagoras* dixit . . . . Illud in narratione . . . . *Artemon* dixit . . . .

Vir fortis non cedens forti patri. Controuersia II.

LEX. Vir fortis, quod præmium volet, optet: Plures, iudicio contendant. *Thema*. Pater & filius fortiter fecerunt. Petit pater à filio, vt sibi cederet. ille non vult. iudicio contendit. vicit patrem. petit pro præmio statuam patri: pater ipsum abdicat. *Iunij Gallionis*. Dubito quid de eucutu huius iudicii optem, cùm crimen meum sit, vicisse. Videtis, quemadmodum in hoc quoque iudicio opera sua iactat: & miratur, quisquam, si hoc patre natus, gloriæ cupidior est? Faciles habetis partes: viros fortes iungite. Diffidemus, quia nimium similes sumus. cùm exiremus in aciem, aiebat; Si adolescens essem, nemo pugnaret fortiùs. Maiorum quoque suorum virtutes referebat, sed omnibus se præferebat. Cùm ad ætatem tuam peruenero, non contendam cum illo: quamuis si exemplum tuum sequi voluero, etiam cum filio contêdam. Quia patriæ iudicium habeo, patris perdidi. Dicam abdicanti, Non luxuriabor, non amabo: hanc emendationem criminum meorum non possum promittere. Ego verò pugnabo & fortiter, & fortissimè. Vidi patrem iam senem loricam induentem: multum est pugnare cum exemplo. Iudicium vocatur, quo pater, & filius spolia contulimus. Ecce amitto: ego tibi cedere possum, seni non possum. Quod contendi, legis: quod vici, iudicum: quod pugnaui, patris est. volui cedere: concurrerunt iuuenes, ætatis causa agebatur. Vici non filius patrem, sed iuuenis senem. Ego vici, sed omnes patri gratulati sunt. parui adolescens, magnis exemplis deceptus sum, dum cogito mecum Horatium Etruscas acies corpore suo summouentem, & Mucium in hostilia arma ruentem: & dum te Deci cogito, qui & ipse noluisti patri cedere: transibo in subsellia tua, complectar inuitum. licet repugnes, fortior sum. *Fuluii Sparsi* Necesse fuit mihi fortiter militare; pugnan-

pugnandum hab.bam non imperatori tantùm,sed patri. Si tu vicisses,diceretur:Patri cessit: abdicationem enim ti muit. Solebas enim semper optare, vt contingeret tibi habere filium meliorem. Iudicium vocas duplicem domus nostræ triumphum.

Clodij Turrini. Tu Mucio diceres, Non est quod ostendas istam manum: tu Scipioni post deletam Carthaginem. Tace. Loquax est virtus, nec ostendit se tantùm, sed ingerit. Aiunt etiam nunc quidam, Pater cessit filio, & in hoc abdicat, vt verum videatur fuisse certamen. Opta pater, vt & à nepote vincaris. Postea,inquit,fortiter pugnare poteris. vnde scio? vulneribus me senem feci. Quis te felicior? tu omnes vicisti, te filius: quanto honestiùs modò pater & filius inter se contenderant, honestiorem facturus victum vter vicisset. Dubito quid faciam,taceam?sed silentium videtur confessio. Narrem virtutes meas? sed illud quoque nouum accidit mihi, quod vni mihi abdicato meas narrare non concessit. Processi in aciem coram patre. Fortiter, inquit, pugna. Turpe est adolescenti,vinci à sene. Auidus sum gloriæ:hoc si vitium est,paternum est. fortis sum: nunquid improbas pater? At iam abdicabis si viro fortissimo sum fortior, dicam tamen audacter, Fortissimus sum: nec timeo in ea ciuitate hoc crimen, in qua fortes etiam senes nouimus. *Iulij Bassi.* Ad te quoque ignominiæ meæ pars redundat. Pudeat te pater, si à filio abdicando victus es. *Arellij Fusci.* Ignosce.iuuenis errauit: ambitiosus non ero,cùm senex fuero. *Gauij Silonis.* Vtrum putas vicisse?ego præmium tantum habeo,tu & præmium, & virum fortem. Permittente lege fecit,immò in eadem re & habet legem, & timet.Contrà ait: Si quid fecit quod non licet, lex vindicabit: sed quicquid licet, non oportet. Pater non queritur de scelere filii, sed de officio. Deinde vtatur quisque sua lege:tibi illud licuit, & mihi hoc licet. abdicare liberos liceat. est aliqua lex quæ filio patrem præferat?Si potest abdicari, etiam propter id quod lege permittente fecit: an abdicari etiam propter hoc non possit,quod præmium accepit. Non potest, inquit, in ea re priuatim puniri, in qua publicè honoratur. Eidem rei non potest præmium dari, & nota denuntiari. Cetera iura puto paterno imperio subiecta esse:hoc ius maius est ceteris, quod victoria summa virtute quæritur. Non potes propter hanc legem filium abdicare, propter quam à filio victus es. Si potest abdicare, an debeat: hoc diuisit: An etiam si non debeat cum patre contendere, ignoscendum tamen sit,si adolescens gloriæ cupiditate lapsus est. Deinde, an contendere debuerit. Tum, inquit,& honestum certamen erat, & tutum. Quid enim est gloriosius quàm aut virum fortem vincere,aut vinci à filio? si non debuisset contendere, non vicisset. Et potuit fieri, vt si hic tibi cessisset, alius

quis

quis ad certamen procederet, qui nunc non processit: quia sciebat nihil sibi profuturum si te vicisset, cùm deberet à filio tuo vinci: nulla laus tua fuisset.apparuisset enim illam victoriam non viri fortis fuisse,sed patris.Silentio virtutes nostræ transissent: nunc illustratus es,dum conferuntur. *Turrinus* hoc loco bellè dixit: Plures tibi inuidere cœperunt, postquam victus es. Itaque noui generis res accidit. filius vicerat. Omnes aiebant: O felicem patrem. Nouissimam fecit quæstionem, An etiam si quid iudicio peccauit, præmio emendauerit: Hoc loco dixit *Gallio* illam sententiam, quæ valdè excepta est:Cùm diu deprecatus esset,ait,si nihil profecero, quid me facturum putas?.ad templa iturum, aut ad deos supplicem?ad tuas statuas confugiam.

DIVISIO. *Silo Pompeius* tentauit & in hac controuersia illam quæstionem,quam in omnibus virorum fortium abdicationibus putabat esse tenendam, An vir fortis abdicari possit. aiebat in nulla magis cõtrouersia illam posse tractari. Non potes,inquit, eum abdicare,qui te potest vincere. Miraris, si patria lege subducitur, quâ & comparatur & præfertur?

COLOR. Colorem pro adolescente *Gallio* illum dixit: Meæ, inquit iuuenis, ætatis causa agi videbatur, cùm dubitaret exaudisse quendam dicentem, Nihil agis,ego tibi cedo,illi non cedo. *Castius* hoc colore vsus est, putasse se ipsi patri honestius hoc esse, certè domui, laudes vtriusque in foro inspici. *Montanus Votienus* ait: Cognoui non quid imperares, sed quid præcepisses: dixeras semper, cùm me hortareris ad gloriam, vt nulli cederem. Inuidiosa omnibus in illo iudicio fortuna tua videbatur, cùm quæreretur,vtrum pugnasses felicius, an genuisses? Non est quod putes me visum illis fortiorem: decepti sunt, pater. iudicauerunt non quod erat, sed quod te malle crediderunt.

Argentarius ait:Occasionem beneficii quæstu non concupiui acciperes præmium habet alter, alter accipit. *Fusius Arellius* pater ait:Si nauigare imperasses, per hibernos fluctus egissem ratem:si peregrinari, nihil fuisset iubente te durum. hanc rem imperabas difficilem forti viro, vinci.

Blandus hoc colore narrauit:Pater mihi obiecit, quòd illi vna re non cesserim? Ego multiplicabo crimina mea. Nunquam illi, quoties rectè faciendum fuit,cessi: semper volui videri frugalior, videri volui laboriosior. nam cùm ad vires ventum erat, etiam ipse cedebat: non ego illum vincebam,sed ætas. *Turrinus* hoc colore vsus est: Voloi,inquit,cedere:sed erant qui dicerent, non licere. Hoc enim modo legem saluberrimam tolli.Disputaturi contra præmium patris videbantur, & dicturi:Non licet inter se cedere fortibus: non ipsorum tantùm caussa agitur, sed publica. Omnium interest scire, quis sit fortissimus. His voci-

vocibus hominum missus sum ad id certamen, in quo ad istum vtraque pertineret victoria. Quid putatis me dictu rum? fortiorem me visum? falsum est, cùm hoc quoque, quod ego fortis eram, istius esset. Quid ergo? quare vicerim, quæritis? Visum est ad ruborem totius iuuentutis pertinere, neminem pugnasse fortius, quàm senem. Et cùm dixisset, se præmia in patrem contulisse: dixit, Vici te pater: sed nempe vici tibi.

Albucius hoc colore narrauit: Noluit, inquit, videri per collusionem patri titulum fortissimi viri contigisse. Non cessi ante iudicium: vt in iudicio cederem. & feci. Nihil aliud quàm laudaui patrem, virtutes eius retuli: visus sum propter hoc ipsum præmio dignus. *Silo Gauius* ait: Solebas mihi pater inter dignorum virorum exempla narrare quædam etiam domestica. aiebas autem: Patrem fortem virum habuisti: vide vt tu sis fortior. processi tecum in aciem, nec illinc inulti redimus. omnis gloria in vna domo erat. Iubebat Respubl. fortes viros recognoscere. O quantam ego cupiditatem gloriæ in patre meo vidi, quàm iuuenilem! Contendere me vetabat imperio, iubebat exemplo. Ventum est in iudicium. omnium quas ego noui, res inuidiosissima. quærebatur de patre meo: vtrum fortior esset, an felicior.

Ossus hoc colore narrauit. Erant qui accederent, & dicerent: Roga patrem tuum, cedat tibi. non est vtile Reip. hostium excitare animos. Excitabuntur, si scierint, neminem in hac ciuitate esse fortiorem quàm senem: illi me coëgerunt, quasi tunc quoque aliquid præstiturus essem reip. venire in iudicium: in quo quid habet? ego sum iudicatus iunior. *Deno* dixit: Timeo ne ob hoc ipsum patri vilior fiam. ego sciam an vsquam gloriosus sit. *Triarius* hoc colore vsus est: In iudicio volui tibi cedere, vt non imperasse videreris, sed vicisse. & cessi. defunctoriè causam meam egi: sed notum sit illum cedere. quia parum est illi, non putabat. *Nicetes* in hac controuersia dixit:

. . . . . .

SCAVRVS hunc sensum aliter dixit: O si auus meus interesset iudicio! quàm libenter spectaret & discordiam nostram! Clamasset mihi: Non est quod cedas, ipse mihi nunquam cessit. *Labienus* partem patris declamauit, & dixit, quod etiam desertoribus licet: Nolo habitare cum aduersario meo: non capit idem contubernium fortem virum & victum. Statuam, inquit, tibi posui, immo, ne possem vnquam me victum obliuisci, ignominiam meam in æs incidisti.

Demens.

Demens qui mori coëgit filiam.
Controuersia III.

LEx. Dementiæ sit actio. *Thema.* Bello ciuili quædam virum secuta est, cùm in diuersa parte haberet patrem, & fratrem, victis partibus suis, & occiso marito, venit ad patrem: non recepta in domum, dixit: Quemadmodum tibi vis satisfaciam? Ille respondit: Morere. suspendit se ante ianuam eius. Accusatur pater à filio dementiæ.

CONTRA patrem. *Porcij Latronis.* Sic sibi satisfieri ne victor quidem voluit: excusauit victos, qui restituit. Quoniam reposcis vitam, quam dedisti, accipe. nullum fuit in proscriptione mulieris caput.

Osci. Inquinasti filiæ sanguine penates. quãquam quid dico penates? tanquam in domo perierit. Allatum ad se Cæsar Pompeii caput, fleuit. hoc illi propter filiã præstitit.

ARELLII *Fusci.* Quemadmodum tibi vis faciam satis? hoc ipso satisfecisse debuerat. filiam habuit piam, & in maritum & in patrem. Alterum vsque in mortem secuta est: alteri etiam per mortem satisfecit. quàm periculosè eum offendo, qui simul irasci cœpit, nescit ignoscere? *Claudij Turrini* patris. Morere. Quid aliud meruerat, si satisfacere noller? Nisi occupasses soror, fortasse pater tibi satisfecisset. Hoc certum habeo. vnusquisq; vestrûm suadebat puellæ: Ad iratum venis. In quas putes te compone blanditias: roga, deprecare: si nihil proficies, habes quemadmodum cogas: morituram te denuntia. hoc quod ignouisti victor, ad viros pertinet: illi tibi gratias agunt. nam feminas, ne si irascereris quidem, proscripsisses. Quare secuta es virum? Adeò tibi vetera exempla exciderunt bonarum coniugum, quibus filiam solebas sanus hortari? Aliqua spiritum viri redemit suo, aliqua se supra ardentis rogum misit. impendisset se puella viro, nisi seruasset patri. *Fuluii Sparsi.* Filia ante limen paternum in cruore suo volutatura quid exhorruisti? paterna satisfactio est. Nostis domus nostræ legem: aut dicendum mihi, aut moriendum est. Qualis est ista satisfactio, qua filia exoratum patrem sibi non sentit? *Albucii Sili.* Vtræ meliores partes essent, soli videbantur iudicare dii posse. Si vis satisfacere mihi, mórere. Quod ad me attinet, irascare malo. Si parricidium est, fuisse in diuersis partibus, nunquã defendisset apud Cæsarem Ligariũ Cicero. Marce Tulli, quã leue iudicasti crimen, de quo confessus es. Dona filiam, si misericors es, deprecanti: si hostis, edicto: si pater, naturæ: si iudex, causæ: si iratus es, fratri.

Butteonis.

Butleonis. Ante ipsum limen domus decessit, ne dubitari posset, vtrum marito perisset, an patri. vbi studuisti? vbi audisti? nego te istuc in bello didicisse *Marylli*. Meruerat, inquit, mori. etiam num accusas? certè iam tibi satisfactum est. O nouum monstrum! irato victore viuendum est; exorato patre moriendum est. *Paßieni*. Vtinam interuenissem! non satisfecisses sola patri. furiosum te dicerem, si pro genero non rogasses. Secutus est gener diuersas partes, vxor suas.

Labieni. Hoc obsequio consequatur denique, vt intra domum moriatur. M. Cato, quo viro nihil speciosius ciuilis tempestas abstulit, potuit beneficio Cæsaris viuere, sicut Tullius, si voluisset. Optima ciuilis belli defensio, obliuio est. *Musæ*. Allato ad se capite Cn. Pompeii, Cæsar auertisse oculos dicitur: quod tu ne in morte filiæ quidem fecisti. *Cornelii Hispani*. Peruagata est illa crudelis belli fortuna omnem ordinem, & vsque ad vltimæ plebis supplicia descendit. nihil in ciuitate nostra immune victoris iræ, præter feminas, fuit. Hanc laudem miseræ vrbi seruare licuit. At tu pater, vt victor insanis. *Mentonis*. Semel repulsa, iterum redit: iterum repulsa, tertiò rogat: non fatigatur, scite exorari, etiam hosteis. O te crudelem, nisi iam tibi & pro genero satisfactum est. Non ignoro in quanto periculo sim. Nescit placari iratus, & hoc etiam si filiæ excanduit. *Triarij*. An non exorares victorem pro alio patri? Morere. Illi quoque quibus an imaduerrere in damnatos necesse est, non dicunt, Morere: sed, Age lege. crudelitatem imperii verbo mitiore subducunt.

PARS altera. *Turrinus Clodius* bellè dixit: Nolite mirari, si durioribus vtar: non sum processurus vltra verba: minabor, deinde ignoscam. fecit & victor.

DIVISIO. *Latro* vsus est in hac controuersia, illa vulgata quæstione: An possit agi cum patre ob vllam aliam rem, quàm ob dementiam. Impotens sum, immitis; non tamen demens. Mores tuos patri debes approbare, non patris exigere. Dic, Desipis, nihil intelligis. Ego sanitatis meæ, si potuero, argumēta colligam: dicam in senato non stultè sententiam: Quid tibi videor fecisse dementer? Partes malè egi? damnare non potes patrem propter verba, immò propter verbum. Si damnari dementiæ aliquis pater, etiam non demens, ob aliquod improbandum factum potest, an hic possit. Hoc in duo diuisit. An etiam si hoc animo dixit, vt filiam mori vellet, damnandus tamen non sit. Hic accusatio filiæ, contrarias parteis à patre sequentis, cùm illam ipsa natura publicis excepisset malis. Animaduertit Manlius in filium, & victorem; animaduertit Brutus in liberos non factos hosteis, sed futuros. Vide an sub his exemplis fortius loqui liceat. Deinde, An non eo animo dixerit, vt eam mori vellet.

vellet. Dixit, inquit, iratus, cùm vellet castigare, non occidere. *Gallio* & illam quæstionem fecit, An non ob id puella perierit, quòd pater illi tam durè responderit. Periit, inquit, propter desiderium viri: alioquin vnius verbi amaritudinem morte pensasset? Immo mulier præceps, temeraria, insano flagrans amore & attonito, quæ virum patre relicto secuta fuerat, res viri consecuta est. *Silo Pompeius* huic quæstioni præponebat illam, ex qua in hanc transitus sit, An etiam si propter hoc verbum patris periit, damnari tamen pater non debeat. nec enim euentus imputari debet cuiusque rei, sed consilium. Si post hoc verbum puella vixisset, nunquid patrem dementiæ damnare posses? atqui hoc verbo si quid factum est, non à patre, sed à puella factum est. Non oportet autem illius temeritatem, dementiam videri patris. Post hanc quæstionem faciebat illam, An ob hoc perierit.

COLOR. Color à parte accusatoris simplex est: ait patrem durum fuisse, crudelem, bono publico eum fuisse periturum. Dixit durè, inquit, eo vultu, ea affirmatione, vt videretur non iubere tantùm, sed occidere. Hoc loco dixit *Turrinus Clodius*: Hoc post bellum immo post edictum: & adiecit, Nunc intelligit Resp. imperator, quantum tibi debeat, cui sine sanguine satisfactum est. Omnes enim dixerunt, patre nolente illam nupsisse. *Gallio* dixit: Nondum mihi videbatur scire quid meruisset. Volui illam intelligere crimen suum.

Castius hoc loco: Contumaciter, inquit, rogauit, sic quomodo periit: non vultu demisso, non summissioribus verbis, nondum tanquam victa. Primum quare ad me non fratrem suum misit? an etiam fratri irascitur?

Argentarius. Nos duces exorauimus, quorum liberi in diuersis partibus fuerant: diximus, Ignosce nobis seueris esse, si licuerit esse secuis. Quid peccaui, quod filiam ex hostium castris venientem non primo verbo recepi?

Turrinus Clodius ait: Volui fratrem sorori dare beneficium, eo durius loquar, vt ille me pro sorore sua deprecetur. Primum quare me solum rogat, cùm debeat duobus satisfacere? *Silo Gauius* dixit? Volui, inquam, ut ora torquere: sine, inquam, iterum ac tertiò roget. Nec mitissimus quidem victor statim ignouit. *Labienus* ait: Non sum statim exoratus: & si vixisset, non essem fractus primis vocibus eius: ne tertiò quidem rogatus, aut quartò. At victor citò exoratus est. Noli mirari: facilius est ignoscere bello quàm parricidio.

Hispanus de morte eius hoc dixit: Iterum illam nobis vir abduxit. *Albucius*, Tutò me, ait, putaui loqui fortius. non dubitaui enim quin frater illi dicturus esset: Non est quod timeas, exorabitur; si difficilior erit, illum ego rogabo: & si rogasses, adolescens, fecis-

fecissem: non magis tibi ego, quàm sorori tuæ maritus. *Montanus Votienus* dixit. Nō est quod putes illam cecidisse irâ patris, cui vixerat, periit. illa se cui addixit, impendit. Et eundem sensum in argumentis, cùm dixit non propter patrem illam periisse. Quid ergo, inquis? propter quem? Scis illam virum habuisse, pro quo mori posset.

Debilitans expositos. Controuersia IV.

LEX. Reip. læsæ sit actio. *Thema*. Quidam expositos debilitabat, & debilitatos mendicare cogebat, ac mercedem exigebat ab eis. Reip. læsæ accusatur.

CONTRA debilitatem expositos. *Portii Latronis*. AEstimate, quale sit scelus istius, in quo læsi patres liberos suos aut vt agnoscāt, aut recipiant, etiam confessas iniurias tacent. Vectigalis istius crudelitas fuit, eo magis quòd omnes præter istum misericordes sumus: Mendicares, nisi tot mendicos fecisses. Effecit scelestus iste, vt nouo more nihil esset miserius expositis, quàm tolli parentibus, quàm agnoscere. *Castii Seueri*: Huic cæci innitentes baculis vagantur, huic trunca brachia circumferuntur, huic conuulsi pedum articuli sunt, & torti tali: huic elisa crura: illius, inuiolatis pedibus cruribusque, femina contudit: aliter in quemque sæuiens ossifragus iste, alterius brachia amputat, alterius eneruat: alium distorquet, alium delumbat: alterius diminutas scapulas in deforme tuber extundit, & risum in crudelitate captat. Produc agedum familiam semiuiuam, tremulam, debilem, cæcam, mancam, famelicam: ostende nobis captiuos tuos. Volo mehercules nosse illum specum tuum, illam humanarum calamitatum officinam, illud infantium spoliarium: sua cuique calamitas tanquam ars assignatur. Huic recta membra sunt: &, si nemo obstet naturæ, proceritas micabit. Ita frangatur, vt humo se alleuare non possit, sed pedum crurûmque resolutis vertebris repret: huic extirpentur radicitus: huic speciosa facies est; potest formosus mendicus esse. reliqua membra inualida sint, vt fortunæ iniquitas in beneficia sua sæuientis, magis hominum animos peruellat. Sine satellitibus tyrannus calamitates humanas dispensat.

Vibij Galli. Intuemini debilia infelicium membra, nescio qua tabe consumpta: illi præcisas manus, illi erutos oculos, illi contractos pedes. Quid exhorrescitis? sic iste miseretur: tot membra franguntur, vt vnum ventrem impleant: & ô nouum mōstrum, integer alitur, debiles alunt.

Albucii Sili. Perissent, inquit. ita. non sic infeliciùs supersunt, quàm perituri fuerant? Perissent, inquit. interroga patres, vtrum maluerint. Eruantur, inquit, oculi illius, huius

huius præcidantur manus. Quid si aliquis ex istis futurus sit tyrannicida? quid si sacerdos? Nec puto incredibile in hac fortuna loquor. Certè ex hac turba origo Romanæ gentis apparuit. Egregius educator plus acceptum crudelitati, quàm expensum misericordiæ refert. *Triarij*. Perissent, inquit. Puto, experieris nos non esse crudeles. tamen nemo non nostrum, cùm istis stipem porrigeret, mortem precatus est. Surge tu debilis: conatur, & corruit. Surge tu mute: sed quid excitaris? rogare non potes. Surge tu cæce: sed ad quorum eas genua nescis. O te inter omnes debiles ante hoc iudicium felicissimum, quòd istum dominum non videbas: in hoc iudicio infelicissimum, quòd istum reum non vides. Expositos aluerunt etiam feræ, satis futuræ mites si præterissent. *Cornelii Hispani*. Ergo si illis temporibus iste carnifex apparuisset, conditorem suum Roma non haberet. Timeo ne hoc prosit reo, quòd nemo ex his quenquam videri vult suum. *Iulii Baßi*. Intuemini vtranque partem, & ei succurrite quæ miserabilior est. liceat videre mercenarios tuos. hic cæcus est, hic debilis, hic mutus. his tu mori non permittis? Vis in te iudices more tuo misericordes sint? tuo exemplo? *Argentarii*. Quorum cùm vbique audiantur preces, in sua tantũ causa cessant. Adiiciamus aliquid ad quæstũ. deme huic oculos, illi manus. *Arellii Fusci* patris. Præcidatur, inquit, lingua. genus est rogandi, rogare non posse. Miseremini horum omnium, Iudices. & miseremini etiam singulorum solitis.

Cestii Pii. Vt hanc causam susciperem, ne ab eis quidem rogatus sum, pro quibus ago. quid enim miseri rogare sciunt, nisi stipem? quid infelix iste peccauit aliud, quàm quòd natus est? *Clodii Turrini* patris. Age, si quis agnouerit suum, petes alimenta, tanquam alueris? non est quod tin eas, nemo agnoscet. O miserum, si quis alimenta suo dat: ô miserum, si negat. Ita nos istis vindictam negaturos putas, quibus ne id quidem negamus, quod tibi daturi sint? Et quod est indignissimum, crudelis cùm sit, misericordiâ publicâ viuit. Venite miseri, & hodie primùm vobis rogate. *Mentonis*. Errant miseri circa parentum suorum domos: & fortasse aliquisà patre alimẽta non impetrat. Nulli plus reddunt integra mancipia. Cur tu tam exiguum refers? . . . . . . poterat, vt non rogares, vt non acciperes: spiritum tibi non relinquerem, nisi crudelior futurus essem te relinquendo. Tibi captura quotidiana non respondet. apparet te nondum hominibus satis miserum videri. *Gauii Silonis*. Tu, inquit, in illa vicinia mendicabis: tu ad limen accedes: & crudelis, miseris parentum domos demonstrat, hic non facilè stipem impetrat, etiamnum aliquid illi detrahatur.

Iunii Gallionis. Serua oculos, vt videat quẽ roget: serua manus,

nus, vt habeat quibus stipem accipiat. Occurrunt nuptis omnia dira: sacris publicis tristia auspicia: feriatis maximè ac sollemnibus & hilaritati dicatis diebus semianimes isti greges oberrant: à te fortasse aliquis acceptam stipem portat ad deos.

Fuluij Sparsi Scio, Iudices, variis quemque causis ad accusandum solere compelli. quosdam ambitio gloriæ, quam ex damnato petierunt, prouocauit: alios odia & simultates protraxerunt. Non dubito fuisse quosdam, qui præmium peterent, ego omnibus ceteros impellentibus causis vaco. Quæ enim gloria est in tam sordido reo? quæ simultates, vt non eas quoque contraxisse pudeat? aut quod præmium, cùm stimulant ii qui se alere non possunt? Non is est qui rogare nesciat. etiam docere solet. Quos affectus vestros optare debeam, nescio: si misericordiæ propiores fueritis, crimina rei vobis ostendam, si . . . fuerit. At reum hunc nos publicè pascimus. Exigitur à te talio, non habes totidem membra, quot debes. Lupa oblita feritatis placidior, velut fœtibus suis, præbuisse vbera fertur. Sic lupa venit ad infantes. expectemus hominem. Gratulor tibi Roma, quod in conditores tuos homo non incidit. Ergo cùm de publica misericordia cogitares, tam crudelis esse potuisti? Proxima, inquit, die hic plurimum retulit. faciendus est huic similis alter; hic satis retulit. fiat & alius miser ad hoc exemplum. Ite nunc, inquit, & alimenta mihi quærite. Tu, inquit, qui oculos non habes, per oculos rogato. Tu, inquit, qui manus perdidisti, per manus rogato: tu per illa membra quæ trahis debilia: per ea quisque quæ non habet, ambiat. O miseros, qui sic rogant! miseriores, qui sic rogantur! Ecce, nescio quis; Meus, inquit, filius si viueret, huic fortassis similis esset. Num, inquit, ego meum transfiu? Alius inquit: Potuit meus in eundem incidere dominum. quid si incidit? omnes omnibus conferunt, dum vnusquisque timet ne suo neget.

PARS altera. *Arellij Fusci.* Debilitasti, inquit. plus illis patres nocuerant.

DIVISIO. *Latro* sic diuisit, An læsa sit Resp. Primum quod Reip. crimen constare oportet: deinde tunc reum quæri. An læsa sit Resp. non solet argumentis probari, manifesta statim Reip. damna sunt, si muri diruti sunt, si classis incensa est, si exercitus amissus, si vectigalia deminuta. hoc damnum quod tu obiicis, non videbat. Dic mihi, quando Remp. læsit? cùm vnum expositum debilitauit. atqui etiam qui occidit vnum, non tamen Reip. læsæ tenetur reus, sed cædis: etiam qui duos, etiam qui plures. Dic mihi, quis numerus efficiat vt læsa videatur Resp. Duo debilitantur, nondum Resp. Infantes perdidit; & infelices. Potuerunt, inquit, duces fieri: potuerunt etiam sacrilegi esse & homicidæ: potue-

cauerunt & perire. Attamen crudelem rem facit & lanista, nec damnatur Reip. læsæ: & leno, qui cogit inuitas pati stuprum, nec lædit Remp. Ego nunc non laudari reum desidero, sed absolui: noceat hoc illi, cùm honores petit. Potest aliquis & non esse homo honestus, & esse innocens reus. Deinde an læsa sit Resp. an ab hoc læsa sit. Non à me, inquit, sed à parentibus qui proiecerunt. Hic crudelis, et multum illis abstulerit, vitam reddidit. Contra, ait, illi singulos exponunt, tu omnes debilitas: illi spem, tu instrumenta viuendi detrahis. Deinde, An teneatur Reip. læsæ, si fecit quod ei facere licet. Non potuit, inquit, vlla res lege damnari, quæ legi innititur. Si domum meam diruam, nunquid dices me Remp. lædere? Et poteras describere, quàm inhumanum sit, illos parietes maiorum in nostram vsque perductos memoriam, in hostilem modum deiici. in agris meis arbusta succidere velim. Deinde, An hoc licuerit illi facere. licuit, inquit. Expositi, inquit, in nullo numero sunt: serui sunt: hoc legum latori visum est. denique si non licet, habent legem talionis. agere singuli iniuriarum possunt. Reip. quidem læsæ non potest agi eorum nomine, qui extra Remp. sunt. Non potest pro omnibus agi, pro quibus singulis non potest. Scio quosdam putare quæstionem esse, An possit à priuato homine lædi Resp. *Sparsum* certè ita declamare memini, Quod si quisquam recipit, & illam recipiet: An à muliere possit, an à sene, an à paupere possit: quorum nihil vnquam quæritur. Sed dici tamen solet, quomodo cùm illa quæstio tractatur, An Resp. læsa sit, toties reus in argumenta non læsæ Reip. non dicit: ne potuit quidem lædi à priuato, à paupere, ab ægro, ab infante. *Gallio* fecit illam quæstionem, An in expositis lædi possit Resp. Non potest, inquit. An lædi possit in aliqua sui parte: hæc nulla Reip. pars est. non in censu illos inuenies, non in testamentis. Sed hæc quoque in illam incurrit, An Resp. læsa sit. dicitur enim: Ne lædi quidem potuit in eis quos non habebat.

COLOR. Pro illo qui debilitat expositos, pauci admodum dixerunt. Dixit *Gallio*, & hoc colore vsus est: Egentem hominem, & qui ne se quidem alere, nedum alios posset, sustulisse eos, qui iam relicti sine spe vix spiritum traherent: quibus non iniuria fieret, si aliquid detraheretur: sed beneficium daretur, si vita seruaretur. Faciant inuidiam, alicui oculos deesse, alicui manus. dicant, dum hoc quoque dicant, illum per hunc viuere. Gallio illud quoque in argumentis tentauit; Adeò, inquit, hæc res non nocuit Reip. vt possit videri etiam profuisse. Pauciores erunt qui exponant filios.

Turrinus Clodius hoc colore vsus est: Multos patres exponere solos inutiles partus. Nascuntur, inquit, quidam statim

statim aliqua parte corporis multati infirmi, & in nullam spem idonei: quos parentes sui proiiciunt magis, quàm exponunt: aliqui etiam vernulas, aut omine infausto editos, aut corpore inualidos abiiciunt. Ex his aliquos hic sustulit, & eas partes quæ cuique possent miserabiliores esse, miseratus abstulit; stipem rogant, & vnius misericordia viuunt, omnium aluntur. At res fœda est, mendicos habere, à mendicis ali, inter debiles versari. Age, non pudet vos ex hoc producere contubernio reum, à quo dicatis læsam Remp. & sic descendit ad argumenta, vt diceret: Quomodo hic potuit lædere? *Silo Pompeius* illo colore vsus est: Misericordem hunc fuisse, voluisse vitam dare, sed non potuisse alere: itaque eo compulsum, vt vnusquisque aliquam partem corporis pro toto dependeret. *Labienus* tam disertè declamauit partem eius qui debilitabat expositos, quàm nemo alteram partem: cùm illam omnes disertissimi viri, vel ad experimenta suarum virium dixerint. Illum autem locum vehementissimè dixit, vacare homines huic cogitationi, vt curent quid homo mendicus inter mendicos faciat. Principes, inquit, viri contra naturam diuitias suas exercent: castratorum greges habent, exoletos suos vt ad longiorem patientiam impudicitiæ idonei sint, amputant. Et quia ipsos pudet viros esse, id agunt vt quàm paucissimi sint. His nemo succurrit delicatis & formosis debilibus. Curatis quis ex solitudine infantes auferat, perituros nisi auferantur: non curatis quod isti beati solitudines suas ingenuorum ergastulis excolunt: non curatis quòd iuuenum miserorum simplicitatem circumueniût, & speciosissimum quemque maximè idoneum castris in ludum coniiciunt. In mentem vobis venit misereri horum, quòd membra non habeant? quid illorum, quòd frustrà habent? Hoc genere insectatus sæculi vitia, egregia figura, inquinatum & infamem reum, maiorum criminum impunitate defendit. Celebris hæc apud Græcos controuersia est. Multa ab illis pulchrè dicta sunt, à quibus non abstinuerunt nostri manus: multa corruptè, quibus non cesserunt. *Nicetes* dixit . . . . Hunc dix sensum *P. Asprenas*, eodem modo, vno verbo propriore vsus: Hos alit, qui alimenta poscit; quibus crudelis est, qui negat. Circa hunc sensum et & ille à *Quinctiliano* dictu.: Nescio vtrumne vos miserabiliores dicam, quòd alimenta accipitis, an quòd huic datis. Accipitis enim, quia debiles estis. Ei datis per quem debiles estis. *Addeus* rhetor . . . . Hunc sensum quidam Latini dixerunt: sed sic, vt putem illos non mutuatos hanc sententiam, sed imitatos. *Blandus* dixit: Porrigit aliqua mendico rogata stipem: vtique si peperit: si exposuit. O quàm misera cogitatio porrigentis est: Hic fortasse meus est. *Oscus* dixit:

dixit: Qui iam porrexit pluribus stipem, suo negat. *Arellius Fuscus* dixit: Alit rogata filium mater: misera, si scit suum esse: misera, si nescit.

Artemon dixit . . . . Hanc sententiam *Latro Porcius* viriliùs dixit, qui non potest furto susp... esse. Græcus enim & contemne bat & ignorabat cùm describsisset debiles artus omnium, & alios incursantes, alios repentes, adiecit Prô dii boni, ab his aliquis aliter integer ΔΑΜΑCCOMBΡΟΣ dixit . . . . Hunc sensum *Cassius* transtulit. Effecisti, inquit, vt maius periculum esset educari, quàm exponi. *Fuscus Arellius* aliter dixit: Illa adhuc in miseræ fortis infantia imebantur, feræ, serpentésque, & inimicus teneris artubus rigor, & inopias inter expositorum pericula non numerabamus educatorem. *Glycon* corruptam dixit sententiam: . . . . Sed nostri quoque bene insanierunt. *Murrhedius* dixit: Producitur miserorum longus ordo, maior pars se sine se trahit. Et *Licinius Nepos*: Vt soluendo sis in pœnas, quoties tibi renascendum est? Illud *Sparsus* dixit, quod non corruptum tantùm, sed contrarium dicebat esse Montanus: Solus plura habes membra, quàm tot hominibus reliquisti. Ita enim hic potest videri læsisse rempublicam, si multi sunt debilitati. Apparet autem non multos esse, si plura habet membra, quàm debilitatis reliquit. Et illud æquè ab illo aiebat corruptè dictum: Pro dii, erunt plures mendici quam membra. Græcas sententias in hoc refero, vt possitis æstimare, primùm quàm facilis Græcæ eloquentiæ in Latinum transitus sit, & quàm omne, quod bene potest dici, commune omnibus gentibus sit: deinde, vt ingenia ingeniis conferatis, & cogitetis Latinam linguam facultatis non minus habere, licentiæ minus. *Labieni* sententiam separaui, quia locuti de illa homines erant. Sed vbi quotidianum diurnum & mendicantium quæstus recognoscit. Tu hodie minus attulisti. credo lora. gaudeo me non omnes emancasse. Quid fles? quid rogas? plus retulisses, si sic rogasses. Dixerat & illam sententiam: Date miseris, quod vnum percipere gaudium possunt. Aliquis ex illis damnatum istum videat, aliquis audiat. *Glycon* dixit: . . . . *Vinicius* summus amator Ouidii, hunc aiebat sensum disertissimè apud Nasonem Ouidium esse positum, quem ad fingendas similes sententias aiebat esse memoria tenendum. occiso Achille hoc epiphonema apponit:

Quod Priamus gaudere senex post Hectora posset,
Hoc fuit. - - -

Cassius Seuerus dixerat: Ostende nobis captiuos. *Iulius Bassus* dixerat: Ostende nobis mercenarios tuos. *Labienus* commodiùs videbatur dixisse: Ostende

Ostende nobis alumnos tuos. *P. Asprenates* dixit: Cùm induxisset stipem porrigentem mendico, O infelicem patrem: & hoc qui dicit, fortasse pater est.

Parrhasii Prometheus.

Controuersia V.

Lex. Læsæ religionis sit actio. *Thema*. Parrhasius pictor Atheniensis, cùm Philippus captiuos Olynthios venderet, emit vnum ex his senem. perduxit Athenas, torsit. & ad exemplar eius pinxit Promethea. Olynthius in tormentis perit. ille tabulam in templo Mineruæ posuit. accusatur religionis læsæ.

Contra Parrhasium. *Gauii Silonis*. Infelix senex vidit iacenteis diuulsæ patriæ ruinas: abstractus à coniuge super exustæ Olynthi cinerem stetit. Iam ad figurandum Promethea satis tristis est. Prô Iupiter! quem enim meliùs inuocem aduersus Parrhasium, quàm quem imitatus est? Olynthium tantùm picturæ tuæ excipio. Num quis vt naufragium pingeret, mersit? Cæditur. parum est. Inuritur: etiãnum parum est. laniatur. hoc, inquit, in irato Philippo satis est; sed nondum in irato Ioue. *Iulii Bassi*. Producitur. Superuacuum est, inquit: nondum quantum satis Prometheo, potest gemere. Vltima Olynthii deprecatio est: Atheniensis redde me Philippo. Non est istud donum, sacrilegium est. Seruus, inquit, meus fuit. Putes Philippum loqui. Aedem Mineruæ tanquam castra Macedonum fugiuè. *Clodii Turrini*. Parum, inquit, tristis est. cur, nisi quia Atheniensem dominum sortitus est? Dabo tibi Parrhasi, maiora tormenta, duc illum ad iacentem Olynthum, duc illò vbi liberos, vbi domum perdidit: scis certè quàm tristem illum emeris. Olynthiis vrbem aperuimus, templa præclusimus. ergo nemo Olynthius tortus esset, si omnes illos Macedones emissent? Torquetur. hoc nec sub Philippo factum est. moritur: hoc nec sub Ioue. *Argentarii*. Hoc hospitio Olynth. Athenis exceptus est. tantum. ergo Olynthius possit, Parrhasius quid? non & oculos nostros torquet? ibi ponit tabulam, vbi fortasse nos tabulam fœderis posuimus. Hoc Promethea facere est, non pingere. Aiebat tortoribus: Sic intendite, sic istum quem fecit, cùm maximè vultum seruate: sit sibi ipsi exemplar. *Cassii Pii*. Emi, inquit. immo si Atheniensis es, redemisti. si nescis Parrhasi, in isto templo pro Olynthiis dona soluuntur. Crudelis ille Græciæ carnifex, illum tamen nihil ampliùs, quàm vendidit. producitur nobilis senex, longa miseriarum tabe confectus, reductis introrsus oculis, tam tristis, quasi iam tortus esset. Vt

Vt admoueri sibi cathenas vidit: Superuacuæ, inquit, sunt; si ad alium dominum peruenissem, Athenas fugerem. Illud tibi in nullo Olynthio permitto; nisi Lasthenem emeris. *Triarij*. Corrupisti duo maxima Promethei munera, ignem & hominem. Quemcunque præco flentem viderat, sciebat te emptorem: miserabantur omnes. Te fortasse ipse Philippus reduci iussisset, si Atheniensem vidisset emptorem: quod ego fabulosum esse non dubito. Sed verum vult Parrhasius, eligat: parum piè, aut infami auctione imitatus est. Clamabat iste: Nondum satis tristis es: nondum satis, inquam, adiecisti ad priorem voltum. talis in auctione Philippus.

Musæ. Narraturus sum Olynthii senis ignes, verbera, tormenta. aliquis me nunc queri de Philippo putat. Dii deæque te perdant, misericordem Philippum fecisti. Si isti creditis, iratum Iouem imitatus est: si nobis, iratum Philippum vicit. Pinge Philippum crudelem, oculo effosso, iaculo perfracto, per tot damna à diis immortalibus tortum. *Cornelii Hispani*. Vltima membrorum meorum tabes, tormentis immoritur. Parrhasi quid agis? non seruas propositum. hoc supra Promethea est. tantum patiendum est, pingente Parrhasio, quantum irato Ioue. *Arellii Fusci* patris. Pinge Promethea, sed homines facientem, sed igneis diuidentem: pinge, sed inter munera potiùs, quàm inter tormenta. Inter altaria, Olynthii senis crucem posuit. Miserrime senex, fortè ex seruis tuis aliquis felicius seruit: vtique felicior est, quisquis Macedoni seruit. *Fuluii Sparsi*. Si ad currendum profectus es, queror: quod vtinam Philippe his auctionem cum exceptione fecisses, ne quis Atheniensis emeret. Non vidit Phidias Iouem: fecit tamen velut tonantem. Nec stetit ante oculos eius Minerua: dignus tamen illa arte animus & concepit deos, & exhibuit. Quid facturi sumus, si bellum volueris pingere? diuersas virorum statuemus acies, & in mutua vulnera armabimus manus, victi sequentur, victores cruenti reuertentur? Ne Parrhasii manus ludat temerè coloribus, internecioni humanæ timendum est. Si necesse est aliquem torqueri, eme nocentem seruum, vt eodem tempore ex eo exemplum sumas & supplicium. Statuitur ex altera parte Parrhasius cum coloribus, ex altera tortor cum ignibus, flagellis, eculeis. Ista aut videntem, aut expectantem Parrhasi, parum tristem putas? Dicebat miser: Non prodidi patriam. Athenienses, si nihil merui, succurrite; si merui, reddite Philippo. Inter ista Parrhasius dubium est studiosiùs pingat, an ille sæuiat, torqueat, verberet. Sic iste carnifex colores temperat. Quid ais? parum tristis videtur, quem Philippus vendidit, emit Parrhasius? Etiamnum torque, etiamnum benè habet, sic tene. Iste vultus esse debuit lacerati, hic morientis.

Percii Latronis. Si videtur tibi, istis muneribus aram Misericordiæ orna. Nemo ergo ex Olynthiis miseriùs seruit, quàm qui Atheniensem dominum sortitus est. Miser vbicunque Philippum non viderat, pacem putabat. Alliga, inquit, aiebat: Solutus apud Philippum fuit. *Albucii Sili.* Expecta dum Euthycrates aut Lasthenes capiatur. Phintias omnia Parrhasio torqere digna fecit. Philippus quoque vendidisse contentus est. Producitur senex nobilis, flens, respiciens patriam: placuit isti vultus, habuit aliquid Promethei simile, etiam antequam torqueat, diligenter agit causam, vt Philippus. Olynthio non est: ego pecuniam perdidi, redi ad auctorem. Propter hominem Prometheus distortus, propter Promethea homines ne torseris. Philippus sic rogabatur. Liceat Olynthiis viuere. Parrhasius aliter rogatur, Olynthiis mori liceat. Tristem volo facere. Nemo faciet, si Philippus non fecit.

DIVISIO. Hanc controuersiam magna pars declamatorum sic dixit, vt non controuersiam diuideret, sed accusationem: quomodo solent ordinare actionem suam in foro, qui primo loco accusant. In scholastica, quia non duobus dicitur locis, semper non dicendum tantùm, sed respondendum est. obiiciunt quod hominem torserit, quod Olynthium, quod deorum supplicia imitatus sit, quod tabulam in tẽplo Mineruæ posuerit. Si Parrhasius responsurus non est, satis bene diuidunt. Nihil est autem turpius, quàm aut eam controuersiam declamare, in qua nihil ab altera parte responderi poterit: aut non refellere, si responderi potest. *Gallio* ferè similem diuisionem in Parrhasio habuit ei quam habuerat in illa controuersia, cuius mentio est in hoc ipso libro: debilitabat expositos, detractis quibusdam. Diuisit autem sic: An læsa sit religio. quid perdidit, inquit? nihil. Nondum de iure cõtrouersiam facio. Perdidit vnum senem Olynthus: fac Atheniensem. non agės mecum reipublicæ læsæ, si Atheniensem senatorem occidero, sed cædis. Ita, verùm Atheniensium corrumpitur opinio. misericordia semper censi sumus. Nunquam vnius facto publica fama corrumpitur. Solidior est opinio Atheniensium, quàm vt lab factari vllo modo possit. Læsa est, inquit, respublica. Si quis Olynthi depositum negauerit, videbitur, vt existimo, non rempublicam sed hominem læsisse. Olynthiis hoc tribuisti, vt eodem loco essent quo Athenienses. Læsisti, inquis, rempublicam, lædunt remp. qui aliquid illi auferunt, non qui adiiciunt: qui diruunt templa, non qui ornant. Peccauerunt ergo & sacerdotes, qui tabulam receperunt. quare tamen non reciperent? Deorum adulteria picta sunt, positæ sunt picturæ Herculis liberos occidentis. Deinde, an ob id accusari possit læsæ Reip. quod ei facere licuit. Ea lege persequere, qua nõ licuit. dicis mihi: Hoc facere non oportet.

oportet. huic rei æstimatio immensa est; itaque nulla vindicta est. Et id tantum ponitur, quod non licet. Satis abundéque est, si opifex rerum imperitus ad legem innocens est. An hoc ei facere licuerit. Hoc in illa diuiditur, An Olynthius fuerit apud Athenienses, etiam antequam fieret decretum. Seruus, inquit, est meus, quem ego emi belli iure. Vobis Athenienses expedit: alioquin imperium vestrum in antiquos fines redigitur, quicquid est bello partum. Et est contra. At ille seruus alii emptori esse potest, Atheniensi non. Quid enim si Atheniensem à Philippo emisses? Atqui sciebas Olynthios nobis coniunctos esse fœdere. Vt scias, inquit, seruos fuisse, decretum postea factum est Atheniensium, quo iuberentur & liberi & ciues esse. Quare hoc illis ius, si iam habebant, dabatur? Deinde, an decreto hoc non contineatur, liberi vt fiant, sed vt esse liberi iudicentur. Hoc censuimus Olynthios ciues nostros esse. ita & ille ciuis noster fuit. Non, inquit: nam decretum in futurum factum est, non in præteritum. Vis hoc scire? Non quisquis Olynthium seruum habuit, accusabitur, quòd ciuem in sua seruitute tenuerit. Si, quis hunc inter necessaria seruilium officiorum ministeria percussit, aut cecidit, iniuriarum accusabitur? Atqui quãtum ad ius attinet, nihil interest, occiderit, an ceciderit. Nam aut nec cædere licuit, aut & occidere.

COLOR. A parte Parrhasii fecit hunc colorem, emptum esse a Parrhasio senem, inutilem, expiraturum. Si verum vultis, inquit, non occidit illum, sed deficientis, & alioqui expiraturi morte vsus est. Torsit, inquit, tamen: si loci causa, obiice. nempe crudelitatis pretium Athenæ habent. In argumentis dixit, quantum semper artibus licuisset: medicos, vt vim ignoratam morbi cognoscerent, viscera rescidisse: hodie cadauerum artus rescindi, vt neruorum articulorúmque positio cognosci possit. *Albucius* hoc colore. Calamitosum fuisse, orbum palam mortem optantem: nec aliter illum Philippus vendidisset, nisi putasset, illi pœnam esse viuere. *Silo Pompeius* putabat commodius esse, si hoc animo iisset Parrhasius ad auctionem, vt aliquem in hunc vsum emeret. poterit enim videri, elegisse vilissimum & maximè inutilem.

Fusco Arellio placebat, emptum quidem illum in alios vsus: sed cùm deficeret, & mori vellet, in id quod vnum ex cadauere artifex poterat, impensum. *Gallio* ad neutrum se alligauit, nec dixit, quo animo emisset. *Gallionis* color intolerabilis est dixit enim, senem ex noxiis Olynthiis emisse. Quod si licet illi fingere, non video quare non eadem opera dicat, consciũ proditionis Lasthenis fuisse, & se pœnæ causa torsisse. *Hispo Romanus* ignorantiam illam excusauit. Pictor, inquam, intra officinam suam clausus, qui hæc tãtum vulgaria iura nouerit,

in seruum nihil non domino licere, pictori nihil non pingere, mancipium suum operi suo impendit. Non omnia, inquit, narras: Olynthius fuit ille qui periit. Quid autem ad rem pertinet, cuius nationis seruus fuerit? Audes, inquit, seruum dicere Olynthium? etiam, post bellum, & ante decretum. alioquin quod vos illis dedistis beneficium, nisi quod iam illos nec torquere licet, nec occidere? Græci nefas putauerunt, pro Parrhasio dicere: omnes illum accusauerunt, in eosdem sensus incurrerunt. *Glycon* dixit . *Triarius* hoc ex aliqua parte cùm surriperet, inflexit. Hos aiebat *Seuerus Cassius*, qui hoc facerent, similes sibi videri furibus, alienis poculis ansas mutantibus. Multi sunt, qui detracto verbo, aut mutato, aut adiecto, putant se alienas sententias lucrifecisse. *Triarius* autem sic vertit, Corrupisse duo maxima Promethei munera, ignem & hominem. sed egregiè illam surripuerunt, *Euctemon* qui dixit, Προμηθεῦ ὅπι σέλες πῦρ καὶ ἄνθρωπον, sanius quàm *Glycon*. . . *Damus* corruptissimè. . . hic est *Craton*, venustissimus homo, & pro * homo & professus. *Asinius* qui bellum cum omnibus Atticis gerebat, cùm donaret illi Cæsar talentum, in quo xxiiii. sestertia sunt Atheniensium more, ἢ πρόσθες, φησίν, ἢ ἄφελε, ἵνα μὴ ἀττικὸν ᾖ. hic Cæsari, quòd illum nunquam nisi mense Decembri audiret, dixit . . . . & cùm commendaretur à Cæsare Passieno, nec curaret, interroganti, quare non complecteretur tanti viri gratiam: ἡλίου καίοντος λύχνον οὐχ ἅπτω. Sæpe solebat apud Cæsarem cum Timagene confligere homine accidæ linguæ, & qui nimis liber erat: puto quia diu non fuerat ex captiuo cocus, ex coco lecticarius, ex lecticario vsque ad amicitiam Cæsaris felix, vsque eò vtranque fortunam contempsit, & in qua erat, & in qua fuerat, vt cùm illi multis de causis iratus Cæsar interdixisset domo, combureret historias rerum ab illo gestarum: quasi & ipse illi ingenio suo interdiceret, disertus homo & dicax: à quo multa improbè, sed venustè dicta, ne modum excedam, excurro, & ad Parrhasium reuertor. *Nicetes* dixit: .

Hispo Romanus dixit: Ignes, ferrum, tormenta: pictoris ista an Philippi officina est. *Sparsi* sententia in descriptione picturæ habet aliquid corrupti: & vbicunque sanguine opus est, humano vtitur: dixit enim quod fieri non potest. Illum locum omnes tentauerunt, Quid si volueris bellum pingere? Quid si incendium? Quid si parricidium? A Græcis *Dorion* furiosè dixit . Sed nihil est quod minus ferri possit, quàm quod à *Metrodoro* dictum est. . . .

Triarius dixit: Nondum dignum irato Ioue gemuisti. *Haterius* dixit saniùs: Nondum vultus ad fabulam conuenit. & illud: Parrhasi, vt omnia fiant ad exemplum, viuat

erat qui tortus est. Sed si vultis audire, supra quod non possit procedere insanis. *Licinius Nepos* ait: Si vultis dignè punire Parrhasium, ipse se pingat. Non minus stultè *AEmilianus* quidam Græcus rhetor: quod genus stultorum amabilissimum est. *Hexarida* fatuus dixit . . . . . .

. *Otho Pater* cùm pro Parrhasio diceret, in hoc colore derisus est: Quia conciderant, inquit, per proditores Olynthii, volui pingere iratum proditori suo Iouem. *Gargius* multo stultiùs, quare Promethei Parrhasius supplicium pinxisset. Ego, inquit, ardente Olyntho non odissem ighium auctorem? *Latronis* illa celebris sententia est, quam *Sparsus* quoque subtractis quibusdam verbis dixit in descriptione mortuorum: Parrhasi, emorior, sic tene. hanc sententiam aiunt & *Dioclem Carystium* dixisse non eodem modo . . *Hispo* rideon honeste *Romanus* fecit: multo enim vehementiùs insanit, quàm nostri fanatici.

Voluit videri volturios ad tabulam Parrhasii aduolare, fabula eleganti ad turpem sententiam perductus. Traditur enim Zeuxin, vt puto, pinxisse puerum, vuam tenentem: & cùm tanta esset similitudo vuæ, vt etiam aues aduolarent operi, quendam ex præsentibus dixisse; aues malè existimare de tabula: non fuisse enim aduolaturas, si puer similis esset. *Zeuxin* aiunt obleuisse vuam, & seruasse illud quod melius erat in tabula, non quod similius. *Spyridio* æquè familiariter in templum volturios subire putauit, quàm passeres aut columbas. Dixit n. σαρκοφάγα σου ἔτι γραφὴ καὶ τὰ ζῶα Sed nolo Romanos in illa re vinci. Restituet aciem *Murrhedius*, qui dixit: Pinge Triptolemum, qui iunctis draconibus sulcauit auras. Inter illos, qui de Prometheo corruptè aliquid dixerant, & *Apaturius* locum sibi vindicat. dixit enim: O . . . . .

Fur accusator proditoris. Controuersia VI.

LEX. Iniuriarum sit actio. *Lex.* Fur concione prohibeatur. *Thema.* Quidam cùm diuitem postulasset proditionis, noctu parietem domus eius perfodit, & scrinium, in quo missæ erant ab hostibus litteræ, sustulit. Damnatus est diues. Concionari cùm vellet accusator, à magistratu prohibitus est. Agit iniuriarum.

PRO Fure. *Porcii Latronis.* Id solum sustuli, quod fur reliquisset. nihil tam fur timuit, quàm ne dominus res suas non agnosceret. Fac mihi inuidiam. prodidi furtum meum. ago magistratui isti gratias: cum ad illum furtum meum detulissem, furem summoueri non iussit. Ruentem ciuitatis statũ vnius parietis ruina reposui. *Osci.* Sollicitus

erat ne, quod perdiderat, quæreretur. Iudices, tu profiteor. multos furti conſcios habeo: at illud tantò illi oſtendi, hoc furtum non ſolus habeo. Furtum eſt, quod timet dominus agnoſcere? potui non eſſe pauper, habui quod magno venderem. Teneo ecce epiſtolas, in quibus manifeſta proditionis argumenta ſunt, in quibus hoſtium conſilia. Te interrogo: ſi furtum eſt, repono. *Muſæ.* Furtum vocas, quod qui perdiderat, negabat ſuum? furtum feci, ſed ex hoſtibus. *Clodii Turrini.* Furtum vocas, quod qui perdiderat, ſupplicium tulit; qui ſurripuerat, præmium? Veri permiſiſſetis loqui, ſi eodem tempore fur veniſſet & dominus? Potui remp. magno vendere vel proditori. *Arellii Fuſci patris.* Mille nauium duces furto Troiam cepiſtis. Si bene furto euertuntur vrbes, quanto melius ſeruantur? Si non indicauero cuius ſit, nemo cognoſcet. *Vibii Ruſi.* Cuius ego ſi potuiſſem, non parietem tantum, ſed pectus ipſum perfodiſſem. Nondum totum cõſummaui officium: non eſt tã anguſta Reſpublica, vt ab vno opprimi poſſit. *Caſtii Pii.* Nolite à me omnia exigere quæ ſcio. multa ſunt, quædam & in contione dicenda. Hoc furtum liberos veſtros docete. Rogo vos Iudices, per furtum meum, quoties furtum meum protuli, tacet dominus, ego fur? Ecce altera iniuria. Non tu, inquit, perfodiſti domum? Tace, ego noui iſta melius. Narrare ſoleo, non negare quæ ſcio. In forum veni, narraui nocturnam expeditionẽ meam. Conuenerant omnes, tanquam ad contionem. Cur me ſubmoues ante actionem, cùm nec proditores inauditi pereant? O furtum in contione narrandum! proditoris vigilantiſſimum pectus, & in exitia noſtra ſemper ſollicitum, publica fata ſopierant. Ita etiam miniſtros eius alligauerat ſomnus, vt mihi liceret eligere quod tollerem. Diruere mihi videbar hoſtium muros. Furtum vocas, quo nihil melius tuo anno factum eſt. Nemo fur Rempub. cogitat. nihil non licet pro Rep. facere.

Pars altera, pro magiſtratu. Quale id ſpectaculum fuit? compoſuerat inter ſe fortuna Reip. furem, & proditorem. vt vidit inutile furtum ſuum, prodidit, vt nobis venderet quod nulli poterat. Tàm callidus fur, vt etiam proditori poſſet imponere. Conſilium videri vult felicitatem furti ſui. Lex quæ nocturnum furem occidi quoquo modo iubet, non de damnato tantùm ſed de fure loquitur. Odit hoc vitium. nec immeritò: non multum abeſt à proditore. Suſtulit quod non elegit, ſed quod illi fatum publicæ felicitatis obiecit. Vno tempore & proditorem nobis oſtendit, & furem, qui diuitem compilare mallet, quàm damnare. Effregit domum manu ſuſpẽſa. Scias illum non tunc primùm feciſſe. Suſtulit, non quod voluit, ſed quod potuit. Bono exemplo damnatus proditor, malo inuentus.

Libri X Controuerſiarum Finis.

M. AN-

M. ANNÆI SENECÆ

ORATORIS ET RHETORIS

SVASORIARVM

Liber vnus.

Suasoria prima.

FINITAM vt cuiq; rei magnitudinem natura dederat, dedit & modū. nihil infinitum eſt, niſi Oceanus. *Auitus.* Fertiles in Oceano iacere terras, vltráq; Oceanum rurſus alia litora, alium naſci orbem; nec vſquam naturam rerum deſinere, ſed ſemper inde, vbi deſiſſe videatur, nouam exurgere: facilè iſta finguntur, quia Oceanus nauigari non poteſt. Satis ſit haſtenus viciſſe Alexandro, qua mundo lucere ſatis eſt. Intra has terras cælum Hercules meruit. Stat immotum mare, & quaſi deficientis in ſuo fine naturæ pigra moles, nouæ ac terribiles figuræ, magna etiam Oceano portenta, quæ profunda iſta vaſtitas nutrit, confuſa lux alta caligine, & interceptus tenebris dies, ipſum verò graue & defixum mare, & aut nulla aut ignota ſidera. Ita eſt Alexander rerum natura; poſt omnia Oceanus, poſt Oceanum nihil.

Argentarii. Reſiſte, orbis te tuus reuocat: vicimus qua lucet. nihil tantum eſt, quod ego Alexandri periculo petam. *Pompeii Silonis.* Venit ille dies, Alexander, exoptatus, quo tibi operæ eſt adeſſe. iidem ſunt termini & regni tui, & mundi. *Oſci.* Tempus eſt Alexandrum cum orbe & cum ſole deſinere. quod noueram, vici: nunc concupiſco quod neſcio. Quæ tam feræ gentes fuerunt, quæ non Alexandrum poſito genu adorârint? Qui tam horridi montes, quorum non iuga victor miles calcauerit? Vltra Liberi patris tropæa conſtitimus. Non quærimus orbem, ſed amittimus. Immenſum, & humanæ intentatum experientiæ pelagus, totius orbis vinculum, terrarumque cuſtodia, inagitata remis vaſtitas, litora modò ſæuiente fluctu inquieta, modò fugiente deſerta. tætra caligo remittet fluctus. Neſcio quid humanis natura ſubduxit oculis; extrema nox obruit. *Muſæ.*

Fœda belluarum magnitudo,

profundum testantur Alexander, nihil vltra esse quod vincas: reuertere.

Albucii Sili. Terræ quoque suum finem habent, & ipsius mundi aliquis occasus est. nihil infinitum est. modum magnitudini facere debes, cùm fortuna non facit. Magni pectoris est inter secunda moderatio. Eundem fortuna victoriæ tuæ, quem natura finem facit. Imperium tuum cludit Oceanus. O quantum magnitudo tua rerum quoque naturam supergressa est! Alexander orbi magnus est: Alexandro orbis angustus est. aliquis etiam magnitudini modus est. Non procedit vltra spatia sua cælum. Maria intra terminos suos agitantur. quicquid ad summum peruenit, incremento non reliquit locum. Non magis quicquam vltra Alexandrum nouimus, quàm vltra Oceanum. *Marylli.* Maria sequimur: terras cui tradimus? orbem quem non noui quæro, quem vici relinquo.

Fabiani. Quæ ista toto pelago infusa caligo? Nauigantem tibi videtur admittere, quæ prospicientem quoque excludit? Non hæc India est. nec terribilis ferarum ille conuentus. immanes propone belluas. aspice quibus procellis fluctibúsque sæuiat, quas ad litora vndas agat. tantus ventorum, tanta conuulsi funditus maris insania est: nulla præsens nauigantibus statio est, nihil salutare, nihil notum. rudis & imperfecta natura penitus recessit. Ista maria ne illi quidem perierunt, qui fugiebant Alexandrum. Sacrum quidem terris natura circumfudit Oceanum. Illi qui jam siderum collegerunt metas, & annuas hiemis atque æstatis vices ad certam legem redegerunt, quibus ignota nulla pars mundi est: de Oceano tamen dubitant, vtrúmne terras velut vinculum circumfluat, an in suum colligatus orbem, & in hos per quos nauigatur sinus, quasi spiramenta quædam magnitudinis exæstuet: ignem post se, cuius augmentum ipse sit, habeat, an spiritum. Quid agitis commilitones? regem domitorémque generis humani, magnum Alexandrum eo demittitis, quod adhuc quid sit disputatur? Memento Alexander, matrem in orbe victo adhuc magis quàm pacato relinquis.

DIVISIO. Aiebat *Cestius* hoc genus suasoriarum aliter declamandum esse, quàm suadendum. Non eodem modo in libera ciuitate dicendam esse sententiam, quo apud reges: quibus etiam quæ prosunt, ita tamen vt delectent, suadenda sunt. Et inter reges ipsos esse discrimen: quosdam magis aut minus rerum vsum habere. Veritatem facti Alexandrum exisse. Quosdam superbissimos, & supra mortalis animi modum elatos cerni. mus. Denique vt alia dimittantur argumenta, ipsa suasoria insolentiam eius coarguit, orbis illum suus non capit: itaque nihil dicendum aiebat, nisi cum summa veneratione regis, ne accideret idem quod præceptori eius Callisthenei accidit, quem occidit

cîdit propter intempestiuè liberos sales. Nam cùm se deum vellet videri, & vulneratus esset, viso sanguine eius philosophus mirari se dixerat, quòd non esset ἰχὼρ οἷόσπέρ τε ῥέει μακάρεσσι θεοῖσι. Ille se ab hac vrbanitate lancea vindicauit. Eleganter in C. Cassii epistola quadam ad M. Ciceronem missa positum. multum iocatur de stultitia Cn. Pompeii adolescentis, qui in Hispania contraxit exercitum, & ad Mundam acie victus est. Deinde ait: Nos quidem illum deridemus, sed timeo ne ille nos gladio ἀντιμυκτηρίσῃ. In omnibus regibus hæc vrbanitas extimescenda est. Aiebat itaque, apud Alexandrum ita dicendam esse sententiam, vt multa adulatione animus eius permulceretur. Seruandum tamen aliquem modum; ne nobis accideret tale aliquid, quale accidit Atheniensibus, cùm publicæ eorum blanditiæ non tantùm deprehensæ, sed & castigatæ sunt. Nam cùm Antonius vellet se Liberum patrem dici, & hoc nomen statuis subscribi iuberet, habitu quoque & comitatu Liberum imitaretur, occurrerunt venienti ei Athenienses cum coniugibus & liberis, & Διόνυσον salutauerunt. Bene illis cesserat, si nasus Atticus ibi substitisset. dixerunt despondere ipsos in matrimonium Mineruam suam, & rogauerunt vt duceret. At Antonius ait ductúrum, sed dotis nomine imperare se illis mille talenta. Tum ex Græculis quidam ait: κύριε, ὁ Ζεὺς τὴν μητέρα σοῦ Σεμέλην ἄπροικον ἔχει. Huic quidem impune fuit; sed Atheniensium sponsalia mille talentis æstimata sunt. quæ cùm exigerentur, complures contumeliosi libelli proponebantur: quidam etiam ipsi Antonio tradebantur: sicut ille qui subscriptus statuæ eius fuit, cùm & eodem tempore Octauiam vxorem haberet, & Cleopatram: Octauia RES TVAS TIBI HABE. Bellissimam tamen rem Dellius dixit, quem Messalla Coruinus desultorem bellorum ciuilium vocat, quia ab Dolabella ad Cassium transiturus, salutem sibi pactus est, si Dolabellam occidisset: & à Cassio deinde transiuit ad Antonium: nouissimè ab Antonio transfugit ad Cæsarem. Hic est Dellius, cuius epistolæ lasciuæ ad Cleopatram feruntur. Cùm Athenienses tempus peterent ad pecuniam conferendam, nec exorarent, Dellius ait: Et tamen scito illos tibi annuam, bimam trimam diem debere. Longiùs me fabellarum dulcedo produxit. Itaque ad propositum reuertar. Aiebat Cæstius, magnis cum laudibus Alexandri hanc suasoriam esse dicendam: quam sic diuisit, vt primum diceret, etiam si nauigari posset Oceanus, nauigandum non esse: satis gloriæ quæsitum; regenda esse & disponenda quæ in transitu vicisset: consulendum militi, tot victoriis lasso a

de matre illi cogitandum: & alias causas complures subiecit. Deinde illam quæstionem subiecit, ne nauigari quidem Oceanum posse.

Fabianus philosophus primam fecit quæstionem eandem; Etiam si nauigari posset Oceanus, nauigandum non esse. At rationem aliam primam fecit: modum imponendum esse rebus secundis. hic dixit sententiam: Illa demum magna est felicitas, quæ arbitrio suo constitit. Dixit deinde locum de varietate fortunæ: & cùm descripsisset nihil stabile esse, omnia fluitare, & incertis motibus modò attolli, modò deprimi, absorberi terras, & maria siccari, montes subsidere: deinde exempla rerum è fastigio suo deuolutarum, adiecit: Sine potiùs rerum naturam, quàm fortunam tuam deficere. Secundam quoque quæstionem aliter tractauit. Diuisit enim illam sic, vt primùm negaret vllas in Oceano, aut trans Oceanum esse terras habitabiles: deinde si essent, perueniri tamen ad illas non posse. Hic difficultatem ignoti maris, naturam non patientem nauigationis: Nouissimè vt possit perueniri, tanti tamen non esse. Hic dixit incerta peti, certa deseri, desciturας gentes, si Alexandrum rerum naturæ terminos supergressum notuisset. Hic matrem memorauit, de qua dixit, quomodo illa trepidauit, etiam quod Granicum transiturus esset. *Glyconis* celebris sententia est: ταῦτα οὐκ ἔστι Σιμόεις, οὐδὲ Γράνικος· τοῦτο εἰ μὴ τι κακὸν ἦν, οὐκ ἂν ὕστατον ἔκειτο. Hoc omnes imitari voluerunt. *Plution* dixit. . . *Artemon* dixit: . . . *Apaturius* dixit: ἐντεῦθεν . . .

μεγαλοφόρας ἀνατολὰς. ἐνθάδε εἰς τὰς ἀοράτους δύσεις. *Cestius* descripsit: Fremit Oceanus, quasi indignetur, quòd terras relinquas. Corruptissimam rem omnium, quæ vnquam dictæ sunt, ex quo homines diserti insanire cœperunt, putabant Aoriones esse in metaphrasi dicta Homeri: Tum excæcatus Cyclops saxum in mare reiecit. Hæc quomodo ex corruptis eò perueniant, vt & magna, nec tamen sana sint, aiebat *Mæcenas*, apud Virgilium intelligi posse. Tumidum est. Virgilius quidem ait:

Rapit haud partem exiguam
montis.---

ita magnitudini se dat. Sed vt non impudenter discedat à fide: est inflatum. Virgilius ait de nauibus, credas innare reuulsas Cycladas: non dicit hoc fieri, sed videri. propitiis auribus auditur, quamuis incredibile est, quod excusatur antequam dicitur. Multo corruptiorem sententiam *Menestrati* cuiusdam declamatoris, non abiecti suis temporibus, nactus sum in hac ipsa suasoria, cùm describeret belluarum in Oceano nascentium magnitudinem. Efficit hæc sententiam, vt ignoscamus ei, qui dixit, ipsis Charybdi & Scylla maius portentum, Charybdin ipsius maris naufragium videri: & ne in mare se-

mel...

mel insaniret, quid ibi potest esse salui, vbi ipsum mare perit? *Damasettus* induxit matrem loquentem, cùm describeret assiduè prioribus periculis noua superuenisse. *Barbarus* dixit, cùm introduxisset exensantem se exercitum Macedonum, hunc sensum. *Fuscus Arellius* dixit: Testor ante orbem tibi tuum deesse, quàm militem. *Latro* sedens hanc dixit: Nō excusauit militem, sed dixit: Dum sequor, quis mihi promittit hostem, quis terram, quis diem, quis mare? Da vbi castra ponam, vbi signa ponam Reliqui parentes, reliqui liberos; commeatum peto: nunquid immaturè ab Oceano? Latini declamatores in Oceani descriptione non nimis viguerunt, nam aut tumidè scripserunt, aut curiosè. Nemo illorum potuit tanto spiritu dicere, quanto Pedo, qui nauigante Germanico dixit:

Iam pridem post terga diem solemq́; relictum,
Iam pridem notis extorres finibus orbis,
Per non concessas audaces ire tenebras,
Hesperij metas extremaque litora mundi.
Nunc illum pigris immania monstra sub vndis
Qui ferat Oceanum, qui sauas vndique Pristis,
Æquoreosq́; canes ratibus consurgere prensis.
Accumulat fragor ipse metus, iam sidere limo
Nauigia, & rapido desertam flamine classem,
Seq; feris credunt per inertia fata marinis
Iam non felici laniandos sorte relinqui.
Atque aliquis prora spectat sublimis ab alta
Aëra pugnaci luctatus rumpere visu.
Vt nil erepto valuit dinoscere mundo,
Obstructo taleis effundit pectore voces:
Quo ferimur? fruit ipse dies, orbemq́; relictum
Vltima perpetuis claudit natura tenebris.
An ne alio positas vltra sub cardine gentes,
Atque alium libris intactum quarimus orbem?
Dij reuocant, rerumq́; vetant cognoscere finem
Mortaleis oculos: aliena quid aquora remis
Et sacras violamus aquas, diuumq́; quietas
Turbamus sedes?

Ex Græcis declamatoribus nulli meliùs hæc suasoria processit, quàm *Glyconi*. Sed non minus multa magnificè dixit, quā corruptè. Vtriusque vobis faciam potestatem. Et volebam vos experiri, non adiiciendo iudicium meum, nec separando à corruptis sana. potuisset etenim fieri, vt vos illa magis laudaretis quæ insaniunt: & nihilominus potest fieri, quamuis distinxerim. Illa bellè dixit: sed fecit quod solebat, vt sententiam adiectione superuacua atque tumida perderet. Adiecit enim illud: ΓΑΡΑΡΑ βοᾷ τόχος ὑγίαιν ει γῆ, ἐγ᾽ ἶσαι Ναυτικὰς θάλασσα. Quosdam iudices dubios sui habet, ego non dubito contrà sententiā ferre.

maria contegit. Nunquam in solido fietit superba felicitas:& ingentium imperiorum magna fastigia obliuione fragilitatis humanæ collapsa sunt. Scias licet ad finem peruenisse, quæ ad inuidiam perducta sunt. Maria terrásque, rerum natura statione mutauit sua. moriamur trecenti; vt hic primum inuenerit quod mutare non possit. Si tandem amens placiturum consilium erat, cur non potiùs in turba fugimus?

Porcii Latronis. In hoc scilicet morati sumus, vt agmen fugientium cogeremus? furori terga vertitis. Sciamus saltem quis sit iste, quem fugimus: vicit. At victoria dedecus elui potest. Vt omnia fortiter fiant, feliciter cadant: multum tamen nomini nostro detractum est iam Lacones, quòd, an fugeremus, deliberauimus. Vt enim non moriamur, quâtum ad me quidem pertinet, post hanc deliberationem nihil aliud timeo, quàm ne reuertamur. Arma nobis fabulæ excutiont? Nunc nunc pugnemus. Latuisset virtus inter Trœzenios: cęteri quidem fugerunt. Si me quidem interrogatis quid sentiam, ego in nostrum & in Græciæ patrocinium loquar: electi sumus, non relicti. *Ali Sabini*. Turpe est cuilibet viro fugisse: Laconi etiam deliberasse.

Marylli. In hoc restitimus, ne in turba fugientium lateremus. habent quemadmodum se excusent Trœzenii Græciæ: munitas Thermopylas satis putauimus, cùm relinqueremus illic Lacones. *Cassij Pij*. Quàm turpe fugere iudicastis Lacones, tamdiu non fugiendo? Omnibus sua decora sunt. Athenæ eloquentia inclytæ sunt, Thebæ sacris, Sparta armis. Ideò hanc Eurotas amnis circumfluit, qui pueritiam indurat ad futuræ militiæ patientiam: ideo Taygetæ montis difficilia nisi Laconibus iuga: ideo Hercule gloriamur operibus cælum merito: ideo muri nostri arma sunt. O graue maiorum virtutis dedecus: Lacones se numerant, non æstimant. Videmus quanta turba sit : vt habeat certe Sparta etiam si non fortes milites, at nuntios veros: ita ne bello quidem, sed nuntio vincimur. Meritò Hercules omnia contempsit, quem Lacones audire non sustinent. Si vincere Xerxem non licet, viuere liceat. Volo scire quem fugiam. Adhuc non sum ex vlla parte Atheniensium similis, non muris, nec educatione : nihil prius illorum imitabor, quàm fugam?

Pompeii Silonis. Xerxes multos secum adducit, Thermopylæ paucos recipiunt: erimus inter hostes fugacissimi, inter fugaces tardissimi: nihil refert quantas gentes in nostrum orbem Oriens effuderit, quantúmque nationum secum Xerxes trahat: tot ad nos pertinent, quot locus ceperit. *Cornelii Hispani*. Pro Sparta venimus, pro Græcia stemus: vincamus hostes, socios iam vicimus: sciat iste insolens Barbarus, nihil esse difficilius, quàm Laconis armati latus fodere. Ego verò quod Trœzenii discesserunt, gau-

gaudeo: liberas nobis relinquere Thermopylas. Nil erit quo.lvirtuti nostræ se opponat, quod inferat: non latebit in turba Lacu: quocunque Xerxes aspexerit, Spartanum videbit. *Blandi.* Referam præcepta matrum: Aut in his, aut cum his. Minùs turpe est, à bello inermem reuerti, quam armatum fugere. Referam captiuorum verba? captus Laco: Occide, inquit, non seruio: potui non capi, si fugere voluissem. Describite terrores Persicos: omnia ista cùm mitteremur, audiuimus. Videat trecentos Xerxes, & sciat quanti bellum æstimatum sit, quanto aptus numero locus. Reuertamur ne nuntii quidem, nisi nouissimi. Quis fugerit nescio. Hus mihi Sparta commilitones dedit.

Descriptio Thermopylarum. Nunc me delectat, quòd fugerunt Trœzenii: angustas mihi Thermopylas fecerant.

Contrà Cornelii Spatini At ego maximum dedecus futurum Reip. nostræ arbitror, si Xerxes nihil prius in Græcia vicerit quàm Laconas: ne te stem quidem virtutis nostræ habere possumus. id de nobis credetur, quod hostes narrauerint. Habetis consilium meum, idem autem meum, quod totius Græciæ: si quis aliud suadet, non fortes vos esse, sed perditos gaudet. *Claudii Marcelli.* Non vincent nos, sed obruent. Satisfecimus nomini: multum vel gessimus: ante nos rerum natura victa est.

Divisio. Huius suasoriæ feci mentionem, non quia in ea subtilitatis erat aliquid, quod vos excitare posset; sed vt sciretis quàm nitidè *Fuscus* dixisset, vel quàm licenter ipse sententiam feram. Vestri arbitrii erit, vtrum explicationes eius luxuriosas putetis, an (vt poeta Pollio Asinius aiebat) hoc non esse suadere, sed inuidere, nec volo nihil fuisse &* iuuenis te amo, tanquam has explicationes Fusci, quas nemo nostrûm non alius alia inclinatione vocis, velut sua quisque modulatione cantabat. At quia semel in mentionem incidi Fusci, ex omnibus suasoriis celebres descriptiunculas subtexam, etiam si nihil occurrerit, quod quisquam alius nisi suasor dilexerit. Diuisione autem hac suasoria Fuscus vsus est illa vulgari; vt diceret, non esse honestum fugere, etiamsi tutum esset: deinde æquè periculosum esse fugere, & pugnare. nouissimè, periculosum esse fugere. pugnantibus hostes timendos; fugientibus, & hostes & suos. *Cestius* primam partem sic transiit, quasi nemo dubitaret, an turpe esset fugere: deinde illo transiit, an non esset necesse. Hæc sunt, inquit, quæ vos confundunt, hostes, sociorum paucitas. Non quidem hæ suasoriæ. Sed in hac materia disertissima illa fertur sententia *Dorionis*, cùm posuisset hoc dixisse trecentis Leonidam, quod puto etiam apud Herodotum esse: ὅτι ἀριστᾶτε ὡς ἐν ᾅδου δειπνήσοντες. *Sabinus Asylius*, venustissimus inter rhetores scurra, cùm hanc sententiam Leonidæ retulis-

tolisset, ait: Ego illi ad prandium promisissem, ad cenam renuntiassem. *Attalus* Stoicus, qui solum vertit a Seiano circumscriptus, magnæ vir eloquentiæ, ex philosophis, quos nostra ætas vidit, longè & subtilissimus & facundissimus, cum tam magna & nobili sententia certauit, ut mihi dixisse videatur animosius quam prior. Occurrit mihi sensus in eiusmodi materia, à *Cornelio Seuero* dictus, tanquam de Romanis, nescio an parum fortiter. Edicta in posterum diem pugna, epulanteis milites inducit, & ait:

...stratique per herbam,
Hic meus est, dixere, dies. ...

Elegantissimè quidem affectum animorum incerta sorte pēdentiū expressit, sed parum Romani animi seruata est magnitudo. Cenant enim tanquam crastinum desperent. Quantus illis Laconibus animus erat, his qui non poterant dicere: Hic dies est meus. Illud Porcellus grammaticus arguebat in hoc versu quasi soloecismum, quod cùm plures induxisset, diceret, Hic meus est dies: non, Dies hic est noster. & in sententia optima accusabat id, quod erat optimum muta enim, vt Noster sit, peribit omnis versus elegantia: in quo hoc est decentissimum, quod ex communi sermone trahitur, nam quasi prouerbii loco est, Hic dies meus est. & cùm ad sensum retuleris, ne Grammaticorum quidem calumnia ab omnibus magnis ingeniis submouenda, habebit locum. Dixerunt enim non omnes simul, tanquam in chorum manu ducente Grammatico, sed singuli ex his: Hic meus est dies. Sed vt reuertar ad Leonidam & trecentos, pulcherrima illa fertur *Glyconis* sententia . . . . In hac ipsa suasoria non sanè *refero memoria* vllam sententiam Græci cuiusquam, nisi *Damæ*, ...

De positione loci eleganter dixit *Aretius*, cùm angustias loci facundissimè descripsisset, Natus trecentis locus. *Castius* cum descripsisset honores, quos habituri essent, si pro patria cecidissent: adiecit, Per sepulchra nostra iurabitur. *Nicetas* longè disertius hanc phantasiam mouit, & adiecit: Nisi antiquior fuisset Xerxes quàm Demosthenes Ciptoy * cui dicere hanc suam dixit sententiam, aut certè non deprehensam, cùm descripsisset opportunitatem loci, & tuta vndique pugnantium latera, & angustias à tergo positas, sed aduersas hostibus. *Potamon* magnus declamator fuit Mitylenis, qui eodem tempore viguit, quo *Lesbocles* magni nominis & nomini respondentis ingenii, in quibus quanta fuerit animorum diuersitas in simili fortuna, puto vobis indicandum: multo magis, quia ad vitam pertinet, quàm si ad eloquentiam pertineret. Vterique filius iisdem diebus decessit. Lesboclès scholam soluit, nemo vnquam ampliore animo se gessit. Potamon à funere filii contulit se in scholam, & declа-

declamauit. Vtrúque tamẽ affectum temperandum puto: hic asperius tulit fortunam quàm patrem decebat, ille mollius. Verùm Potamon cùm suasoriam de trecentis diceret, tractabat, quàm turpiter fecissent Lacones, hoc ipsum quod deliberassent de fuga: & sic nouissimè clausit. Insanierunt in hac suasoria multi circa Othryaden.

Marrhedius qui dixit, Fugerunt Athenienses: non enim Othryada nostri litteras didicerant. *Sarranius* dixit: Othryades qui periit vt falleret, reuixit vt vinceret.

Licinius Nepos: Cum exemplo vobis etiam mortuis vincendum fuit. *Antonius Atticus* inter plures sententias, videtur palmam meruisse. dixit enim: Othryades pæne à sepulcro victor digitis vulnera gessit, vt tropæa Laconum inscriberet, dignum Spartano sacramento virum, cuius ne litteræ quidem fuere sine sanguine. *Cestius Crispus*. Municipalis Gatozeos dixit post relatum exemplum; Othryade. dicebat, municipalis, aliud ceteros, aliud Laconas decet: nos sine deliciis educamur, sine muris viuimus, sine vita vincimus. *Senecio* fuit, cuius nomen ad vos potuit peruenisse, ingenti confusi ac turbulenti, qui cupiebat grandia dicere, adeò vt nouissimè huius rei morbo & teneretur & rideretur. nam & seruos nolebat habere, nisi grandes; & argentea vasa, non nisi grandia. Credatis mihi velim non iocanti, eò peruenit insania eius, vt calceos quoque maiores sumeret, ficus non esset nisi mariscas. Concubinam ingentis staturæ habebat. omnia grandia probabat: ei impositum est cognomen, vel, vt Messala ait, cognomentum, & vocari cœpit Senecio Grandio. Is in hac suasoria cùm posuisset contradictionem, ait: Omnes qui missi erant à Græcia, fugerunt, sublatis manibus, insistens summis digitis (sic enim solebat, quo grandior fieret) exclamat: Gaudeo, gaudeo. mirantibus nobis quid tantum boni illi contigisset, adiecit: Totus Xerxes meus erit. Idem dixit: Iste qui classibus suis maria surripuit, qui terras circumscripsit, dilatauit profundum, nouam rerum naturæ faciem imperat. Ponat sanè contra cælum astra, commilitones habeo deos. *Seuianus* multo potentius dixit: Terras armis obsidet, cælum sagittis, maria vinculis: Lacones nisi succurritis, mundus captus est. Decentissimi generis stultam sententiam referam *Victoris Statorij*, municipis mei, cuius fabulis memoria dignissimis aliquis suasoria occasione cõtradictionem sumpsit. At, inquit, trecenti sumus: & ita respondet: Trecenti, sed viri, sed armati, sed Lacones, sed ad Thermopylas. Nunquam vidi plures trecentis. *Latro* in hac suasoria, cùm tractasset omnia quæ materia capiebat, posse ipsos & vincere, posse certè inuictos reuerti, & beneficio locitum illam sententiam: Si nihil aliud, erimus certè belli mora. Postea memini auditorem Latronis

Abronum Sylonem, patrem huius Sylonis, qui Pantomimis fabulas scripsit, & ingenium grande non tantùm deseruit, sed posuit; recitare carmen in quo agnouimus sensum Latronis in his versibus:

Ite agite ô Danai, magnum
Pæana canentes:
Ite triumphantes: belli mora concidit Hector.

Tam diligentes tum auditores erant, ne dicam tam maligni, vt vnius verba surripi non possent. At nunc cuilibet orationes inuertere tuto licet pro suis. Sed vt sciatis, sensum bene dictum dici tamen posse melius, notate præ ceteris, quanto decentius Virgilius dixerit hoc, quod valde erat celebre:

---- *belli mora concidit Hector.*

Item:

quicquid apud duræ cessatum est mœnia Troiæ,
Hectoris Æneæque manu victoria Graiûm Hæsit.

Messala aiebat, hic Virgilium debuisse desinere: quod sequitur, *Et in decimum vestigia rettulit annum*, explementum esse. *Mæcenas* hoc etiam priori comparabat. Sed vt ad Thermopylas reuertar, *Diocles Carystius* dixit . . . . *Apaturius* dixit . . . . .

Corno testimonium stuporis reddendum est, qui dixit: Quid si iam Xerxes ad nos suo mari nauigat? fugiamus antequam nobis terra surripiatur. Hic est Coruus, qui cùm tentaret scholam Romæ Sunio illi qui Iudæos subegerat, declamauit controuersiam, de ea quæ apud matronas disserebat, liberos non esse tollendos, & ob hoc accusatur Reip. læsæ. In hac controuersia, sententia eius hæc ridebatur: Inter pyxides & redolentis animæ medicamina constitit mitrata contio. Sed si vultis, historicum quoque vobis fatuum dabo.

Thuscus ille, qui Scaurum Mamercum, in quo Scaurorum familia extincta est, maiestatis reum fecerat, homo quàm improbi animi, tam infelicis ingenii, cùm hanc suasoriam declamaret, dixit: Expectemus, si nihil aliud, hoc effecturi, ne insolens barbarus dicat: Veni, vidi, vici. cum hoc post multos annos D. Iulius victo Pharnace dixerit. *Dario* dixit . . .

Andreas aiebat Nicocratis Lacedæmonii insignem hanc sententiam fuisse futuram, si media intercideretur. Sed ne vos diutiùs Infatuem, qui prædixeram me Fusci Arellii explicationes subiectorum, finem suasoriæ faciam: quarum nimius cultus, & fracta compositio poterit vos offendere, cùm ad meam ætatem veneritis. Interim non dubito, quin nunc vos ipsa, quæ offensura sunt, vitia delectent.

Suasoria III.

DEliberat Agamemnon, an Iphigeniam immolet; negante Calchante aliter navigari posse. *Arellii Fusci.* Non in aliam condicionem Deus fudit æquora, quàm ut omnis ex voto iret dies. Nec ea sors mari tantùm est, ceterùm ipsa non sub eadem condicione sidera sunt. alia negatis imbribus exurunt solum, & miseri cremata agricolæ legunt semina; & hæc interdum annua lex est: aliis serena clauduntur, & omne cælum nubilo grave, subsidit solum, & creditum sibi terra non retinet: alius incertis sideribus cursus est, & variantur tempora, neque soles nimis urgent, neque ultra debitum imbres cadunt; quicquid asperatum æstu est, quicquid nimio defluxit imbre, invicem temperatur altero: sive ita natura disposuit, sive (ut ferunt) luna cursu gerit, quæ sive plena lucis suæ est, splendénsque pariter assurgit in cornua, imbres prohibet; sive occupata nubilo, sordidiorem ostendit orbem suum, nō antè finit quàm in lucem redit: sive ne lunæ quidem ipsa potentia est, sed flatus qui occupavere annum, tenent quicquid bonum est: extra iussum Dei tutum fuit adultero mare. An non potero vindicare adulteram? prior est filius pudicæ. Ne quid virginitati bonus timerem, persequebar adulterum. Victa Troia virginibus hostium parcam, nihil adhuc virgo Priami timet. *Cestii Pii.* Vos ergo ad hanc diem immortales innoco, sic reclusuri estis maria? Obdate potiùs. Ne Priami quidem liberos immolaturus es. Describe nunc tempestatem. Omnia ista patimur, nec parricidium fecimus. Quod hoc sacrum est, virginis ore templo virginem occidere? libentius hanc sacerdotem habebit quàm victimam. *Cornelii Hispani.* Infestæ, inquit, sunt tempestates, & sæviunt maria; neque adhuc parricidium feci. Ista maria si numine suo Deus regeret, adulteris clauderentur. *Marulli.* Si non datur nobis ad bellum iter, revertamur ad liberos. *Argentarii.* Iterum in malum familiæ nostræ fatale revolvimur, propter adulteram fratris liberi pereunt: ista mercede nollem reverti. At Priamus bellū pro adultero filio gerat.

DIVISIO. Hanc suasoriam sic divisit *Fuscus*, ut diceret, etiam si aliter navigare non possent, non esse faciendum. & sic tractavit, ut negaret faciendum, quia homicidium esset, quia parricidium, quia plus impenderetur quàm peteretur. Peti adulteram, impendi Iphigeniam; vindicari adulterium, committi parricidium. Deinde dixit, etiam si non immolasset, navigaturum. Illam enim moram naturæ maris & ventorum esse, deorum voluntatem ab hominibus non intelligi. Hoc *Cestius* diligenter divisit. Dixit enim, deos rebus humanis non interponere arbitrium suum: & si in-

si interponant, voluntatem eorum ab homine non intelligi: vt intelligatur, non posse fata reuocari: si non sint fata, sacra profutura: si sint, non posse mutari. *Silo Pompeius*, etiam si quod esset diuinandi genus certum, auguriis negauit credendum. quare ergo si nescit Calchas, affirmat primum, & scire se putat? Hic communem locum dixit in omnes qui affectarent scientiam: deinde irascitur sibi, inuitus militat, quærit sibi tam magno testimonio apud omnes gentes fidem in ea descriptione. Primum in hac suasoria *Fuscus Arellius* Virgilii versus voluit imitari. Valdè autem longè petit, & pæne repugnat materiæ, certe non desideranti inseruit. Ait enim de luna, quæ sue plena lucis suæ est, splendensque pariter assurgit in cornua, imbres prohibet: siue occupata nubilo sordidiorem ostendit orbem suum, non antè finit quàm vicem reddit. At Virgilius hæc quanto simplicius & beatius dixit:

Luna reuertentes cum primum collegit ignes,
Si nigrum obscuro comprehenderit aëra cornu,
Maximus agricolis, pelagóque parabitur imber.

Et rursus:

Sin ortu in quarto (námque is certissimus auctor)
Plena, neque obtusis per cælum cornibus ibit.

Solebat autem ex Virgilio Fuscus multa trahere, vt Mæcenati imputaret. Toties enim pro beneficio narrabat, in aliqua se Virgiliana descriptione placuisse: sicuti in hac ipsa suasoria dixit: Cur ille inter eius ministerium placuit? cur hoc os Deus elegit? cur hoc potissimùm sortitur poësis? quod tantum non impiè aiebat se imitatum Virgilium: Plena Deo? Solet autem Gallio noster hoc aptissimè ponere. Memini vnà nos ab auditione Nicetis ad Messalam venisse. Nicetes suo impetu valde Græcis placuit. Quærebat à Gallione Messala, quid illi visus esset Nicetes? Gallio ait, Plena Deo. quoties audierat aliquem ex his declamatoribus, quos scholasticl caldos vocant, statim dicebat, Plena Deo. Ipse Messala nunquam aliter cum ab hominis auditione venientem interrogabat, quàm vt diceret: Nunquid plena Deo? Itaque hoc ipsi tam familiare erat, vt inuito quoque excideret. Apud Cæsarem cùm mentio esset de ingenio Haterii, consuetudine, prolapsus dixit: Et ille erit plena Deo. Quærenti deinde quid hoc esse vellet, versum Virgilii retulit, & quomodo hoc semel sibi apud Messalã excidisset, & nunquam postea potuisset excidere. Tiberius ipse Theodoreus offendebatur Nicetis ingenio, atq; delectatus est fabula Gallionis: hoc autem dicebat Gallio, Nasoni suo valde placuisse: itaq. fecisse quod in multis aliis versibus Virgilius fecerat, nõ surripiẽdi causa, sed palam imitandi. hoc animo vt vellet agnosci: esse autẽ in tragœdia eius: Feror huc illuc vt plena Deo.

Iam

Iam vultis ad Fuscum reuertar, & descriptionibus eius vos satiabo. Hæc potissimùm ex his quas in similitudinis tractatione posuit, cùm diceret, omnino non concessam futurorum scientiam.

Suasoria IV.

DEliberat Alexander Magnus, an Babyloniam intret, cùm denuntiatum esset illi responso augurís periculum. *Arellii Fusci.* Quis est qui futurorum scientiam sibi vindicet? nouæ oportet sortis sit, qui iubente Deo canat, non eodem contentus sit vtero, quo imprudentes nascimur: quandam imaginem Dei præferat, qui iussa exhibeat Dei. sic est. Tantum enim regem, tantiq. rectorem orbis esse in metu cogit: magnus iste & supra humanæ sortis habitum oportet sit, cui liceat terrere Alexandrum: ponat iste suos inter sidera patres, & originem cælo trahat. agnoscat suum vatem Deus, non eodem claudatur vitæ fine, ætate magna, extra omnem futurorum necessitatem caput sit, quod gentibus futura præcipiat. Si vera sunt ista, quid ita non huic studio seruit omnis ætas? Cur non ab infantia, rerum naturam deósque, qua licet, visimus? cùm pateant nobis sidera, & interesse numinibus liceat, quid ita inutili desidemus facundia? aut periculosis atteritur armis manus? an melius alio pignore quàm futuri scientia, ingenia surrexerint? Qui verò in media se, vt prædicant, fatorum misere pignora, natales inquirunt, & prima mediorum annorum habent initia, quo ierint motu sidera, in quas discurrerint parteis: contrâne Deus steterit: an placidus affulserit sol: an plenam lucem, an initia surgentis acceperint: an abdiderit in noctem obscurum caput luna: Saturnus nascentem, an ad bella Mars militem, an negotiosum in quæstus Mercurius exceperit: an blanda annuerit nascenti Venus: an ex humili in sublime Iupiter tulerit: Existimant tot circa vnum caput tumultuanteis deos Futura nuntiant. Plærosque dixere victuros, & nihil metuentes oppressit dies: aliis dedere finem propinquum, at illi superfuere. Egentes, inutilis animæ, felices nascentibus annos spoponderunt: at fortuna in omnem properauit iniuriam. Incertæ enim sortis viuimus: vnicuique ista pro ingenio finguntur, non ex scientiæ vi. Deerit aliquis toto orbe locus, qui te victorem non viderit? Babylone cluditur cui patuit Oceanus?

DIVISIO. In hac suasoria nihil aliud tractasse Fuscum scio, quàm easdem quas supra retuli, quæstiones, ad scientiam futuri pertinentes. Illud quod nos delectauit, præterire non possum. Declamitabat *Fuscus Arellius* controuer-

[contr]ouersiam, de illa quæ postea quam ter mortuos pepererat, somniasse se dixit, vt in luco pareret. Valdè in vos contumeliosus fuero, si totam controuersiam, quam ego intelligo me dicere, Fuscus declamaret, & apertè, aut non agnoscentis puerum, tractaret locum contra somnia, & deorum prouidentiam, & malè de magnitudine deorum dixisset mereri eum, qui illos circa puerperas mitteret. summis clamoribus dixit illum Virgilii versum:

Scilicet is superis labor est, ea cura quietos
Sollicitat. ---

Auditor Fusci quidam, cuius pudori parco, cùm hanc suasoriam de Alexandro ante Fuscum diceret, putauit æquè bellè poni versum eundem. dixit:

Scilicet is superis labor est, ea cura quietos
Sollicitat. ---

Fuscus illi ait: Si hoc dixisses audiente Alexandro, scires apud Virgilium & illum versum esse:

--- *capulo tenus abdidit ensem.*

Et quia soletis mihi molesti esse de Fusco, quid fuerit quare nemo videretur dixisse cultius, ingeram vobis Fuscinas explicationes. Dicebat autem suasorias libentissimè, & frequentiùs Græcas quàm Latinas. *Hybreas* in hac suasoria dixit: οἷον ἴσχυσε Βαβυλὼν μάντιν ὀχύρωμα.

Suasoria V.

DEliberant Athenienses, an tropæa Persica tollant, Xerxe minante rediturum, nisi tollerentur. *Arellii* [Fus]*ci.* Pudet me victoriæ veteræ: sic fugatum creditis Xerxem, vt reuerti possit? tot cæsa millia, nihil ex hac acie relictum minanti, nisi quod vix sequi fugientem possit. toties mersa classis. Quid Marathona? quid Salamina referam? Pudet dicere. dubitamus adhuc an vicerimus. Xerxes veniet? At nescio quomodo languet circa memoriam iacturæ animus, & disturbata arma non repetit. Prior enim metus, futuri pignus esset. amissa, ne audeat amissurum monent. Vt in gaudia interdum surgit animus, & spem ex præsenti metitur, ita aduersis frangitur. Omnis est sic animum dies: vbi ignominia spem premit, vbi nullam meminit aciem, nisi quæ fugerit, errat circa damna sua, & quæ malè expertus est, vota deponit. Si venturus esset, non minaretur. Suis ira ardet ignibus, & impacta non soluitur. Non denuntiaret, si venturus esset: neque armaret nos nuntio, nec instigaret victricem Græciam, nec sollicitaret arma felicia: magis superueniret improuidis. nam & arma indenuntiata moueret. Quantumcunque Oriens valuit, primo in Græciam impetu effu-

admodum venerit. appareat etiam, quēadmodum redierit. *Triarius* omni dimissa diuisione, tantùm exultauit quod audierit Xerxen venire ad se, ipsis nouam victoriam, noua tropæa. *Silo Pompeius* venusto genere sententiæ vsus est: Nisi tollitis, inquit, tropæa, ego veniam. huc ait Xerxes: Nisi hæc tropæa tollitis, alia ponetis. Alteram partem solus *Gallio* declamauit, & hortatus est ad tollenda tropæa. dixit, gloriæ nihil detrahi: mãsuram enim memoriam victoriæ, quæ perpetua esset: ipsa tropæa & tempestatibus & ætate consumi: bellum suscipiendum fuisse pro libertate, pro coniugibus, pro liberis: Pro re superuacua, & nihil noctura, si fieret non esse suscipiendum. Hic dixit, vtique venturum Xerxen: & descripsit aduersos ipsos deos tumentem: deinde habere illum magnas vires: neque omnes illum copias in Græciam produxisse, nec omnes in Græcia perdidisse: timendam esse fortunæ varietatem: exhaustas esse Græciæ vires: nec posse iam pati alterum bellum. illi esse immēsam multitudinem hominum. Hoc loco disertissimam sentētiam dixit, quæ vel in oratione, vel in historia ponitur: Diutius illi perire possunt, quàm nos vincere.

Suasoria VI.

DELIBERAT Cicero, an Antonium deprecetur. *Q. Aterius.* Sciant posteri, potuisse Antonio seruire Rempublicam, non potuisse Ciceronem. Laudandus erit tibi Antonius: in hac causa etiam Ciceronē verba deficient. Crede mihi, cùm diligenter te custodieris, faciet tamen Antonius quod Cicero non tacere non possit. Si intelligis Cicero, non dicit, Roga vt viuas: sed, Roga vt seruias. quēadmodum autem hunc senatum intrare poteris exhaustum crudeliter, repletum turpiter? Intrare autem tu senatum voles, in quo non Cn. Pompeium visurus es, non M. Catonem, non Lucullos, non Hortensium, non Lentulum atque Marcellum: non tuos, inquam, Coss. Hircium & Pansam? Cicero, quid in alieno sæculo tibi? Iam nostra peracta sunt. M. Cato solus maximus viuendi moriendique exemplum, mori maluit quàm rogare: nec erat Antonium rogaturus, & illas quoque ad vltimum diem puras à ciuili sanguine manus, in se infestas, acerrimè armauit: Scipio cùm gladium poni iussus foret, dicitur abdidisse se. quærentibus qui in nauem transierant militibus imperatorem: Imperator, inquit, bene se habet. Victus vocem victoris emisit. Vetat, inquit, Milo rogari iudices. Vir clarissimus nunc & Antonium rogat.

Portij Latronis. Ergo loquitur imperator Cicero, vt non timeat Antonius: loquatur vnquam Antonius, vt Cicero timeat? Ciuilis sanguis

sanguinis Syllana sitis in ciuitatem redit, & ad triumphalem hastam pro vectigalibus ciuium Romanorum mortes locantur. Iniusta bella albo Pharsalica, ac Mundensi Mutinensisque ruina vincitur, consularia capita auro rependuntur. Tuis verbis Cicero vtendum est: O tempora, o mores! videbis ardentes crudelitate simul ac superbia oculos: videbis illum non hominis, sed belli ciuilis vultum: videbis illas fauces, per quas Cn. Pompeii bona transierunt: illa latera, illam totius corporis gladiatoriam firmitatẽ: videbis illum pro tribunali loco, quem magister equitum cùm raptaretur, præerat, vomitu fœdauerat. Supplex accidens genibus deprecaberis, & ore, cui se debet salus publica, humilia in adulationem verba submittes? Pudeat Verrem quoque, qui à proscriptus fortiùs perit.

Cyri Marylli AEserníni. Occurrat tibi Cato tuus, cuius à te laudata mors est. Quicquam ergo tanti putas, vt vitam Antonio debeas?

Cassii Pii. Si ad desiderium populi respicis Cicero, quandoque perieris, parum vixisti: si ad res gestas, satis vixisti: si ad iniurias fortunæ & præsentem Reipublicæ statum, nimium diu vixisti: si ad memoriam operum tuorum, semper victurus es. *Pompeij Silonis.* Scias licet, tibi non expedire viuere, si Antonius permittit vt viuas. Tacebis ergo proscribente Antonio? & Rempublicam laniante? & ne gemitus quidem tuus liber erit? Malo populus Romanus mortuum Ciceronem, quàm viuum desideret.

Triarii. Quæ Charybdis est tam vorax? Charybdin dico, quæ si fuit, animal vnum fuit. Vix mediius fidius Oceanus tot res támque diuersas vno tempore absorbere potuisset. Huic tu sæuienti putas Ciceronem posse subduci?

Arellii Fusci. Ab armis ad arma discurritur: foris victores, domi trucidamur. dum in sanguine intestinos hostis incubat, quis non hoc populi Romani statu, Ciceronem vt viuat, cogi putat? Rogabis Cicero turpiter Antonium, frustra? Non te ignobilis tumulus abscondet: idem virtutis tuæ qui finis est immortalium: humanorum operum custos memoria, quæ mansuri vita perpetua est, in omnia sæcula sacratum dabit. Nihil aliud intercidet, quàm corpus fragilitatis caducæ, morbis obnoxium, casibus expositum, proscriptionibus obiectum. Animus verò diuina origine haustus, cui nec senectus vlla nec mors, onero corporis vinculis exsolutus, ad sedes suas & cognata sidera recurret. Et tamen si ad ætatem, annorúmque, nunquam obseruatum viris fortibus, numerum respicimus, sexaginta supergressus es: nec potes videri non nimis vixisse, qui moreris Reipublicæ superstes. Vidimus furentia toto orbe ciuilia arma, & post Italicas Pharsalicásque acies Romanum sanguinem hausit AEgyptus: quid indignamur in Ciceronem Antonio licere?

Sic

Sic in Pompeium Alexandrino licuit. An non occiduntur, qui ad indignos confugiunt? *Cornelij Hispani.* Proscriptus est ille, quorum sententiam secutus est: tota tabula tuæ morti proluditur: alter fratrem proscribi, alter auunculum patitur: quid habes spei? Vt Cicero periret, tot parricidia facta sunt. Repete, age, tot patrocinia, tot clientelas, & maximum beneficiorum tuorum teipsum: iam intelliges Ciceronem in mortem cogi posse, in preces non posse. *Argentarij.* Explicantur triumuiralis regni delicata conuiuia, & popina tributo gentium instruitur: ipse vino & somno marcidos deficienteis oculos ad capita proscriptorum leuat. Iam ad ista non satis est dicere, O hominem nequam!

DIVISIO. *Latro* sic hanc diuisit omnem suasoriam: Etiam si impetrares vitam ab Antonio, non est tanti rogare: deinde, impetrare non potes. In priore illa parte posuit: Turpe esset cuilibet Romano, nedum Ciceroni, vitam rogare. Hoc loco omnium, qui vltrò mortem apprehēdissent, exempla posuit: deinde inutilis illi sua vita futura proponitur, morte grauior, detracta libertate. Hic omnem acerbitatem seruitutis futuræ descripsit: deinde non futurum fidei impetratæ beneficium. Hic cùm dixisset, Aliquid erit quod Antonium offendat, aut factum tuum, aut dictum, aut silentium, aut vultus; adiecit sententiam: Haud enim placiturus es. *Albutius* aliter diuisit, primam partem fecit, moriendum esse Ciceroni, etiam si nemo proscriberet. hæc infectatio temporum fuit. deinde moriendum est: ille enim se sua sponte conficeret, quia moriendum esset, etiam si mori noluisset: graues odiorum causis esse: maximam causam proscriptionis ipsum esse Ciceronem. Et solus ex declamatoribus tentauit dicere, non vnum illi esse Antonium infestum. Hoc loco dixit illam sententiam: Si cui ex triumuiris non es inuisus, grauis es. Et illa sententia valde excepta est: Roga Ciceronem, exora vnum, vt tribus seruias. *Castius* sic diuisit: Mori tibi vtile est, honestum est, necesse est, vt liber & illibatæ dignitatis consummes vitam. Hic illam sententiam dixit audacem: Vt numereris cum Catone, qui seruire nec Antonio quidem nondum domino potuit. *Marcellus* hunc sensum de Catone melius: Vsque eò ne omnia cum fortuna populi Romani conuersa sunt, vt aliquis deliberet, verum satius sit viuere cum Antonio, an mori cum Catone? Sed ad diuisionem Castii reuertamur. Dixit vtile esse, ne etiam cruciatus corporis pateretur: non simplici illum modo periturum, si in Antonii manus incidisset. & in hac parte cum descripsisset contumelias insultantium Ciceroni, & verbera & tormenta, dixit illam multum laudatam sententiam: Tu mehercules Cicero, cùm veneris ad Antonium, mortem rogabis.

Varius Geminus sic diuisit:

Hortarer te, si alterutrum vtique faciendum esset, aut moriendum, aut rogandum, vt moreteris potiùs, quàm rogares. & omnia complexus est, quæ à ceteris dicta erant: sed addidit & tertium: adhortatus est illum ad fugam, illic esse M. Brutum, illic C. Cassium, illic Sex. Pompeium. Et adiecit illam sententiam, quam *Cassius Seuerus* vnice mirabatur: Quid deficiemus? & Respub. suos triumuiros habet. Deinde etiam quas petere posset regiones, percucurrit: Siciliam dixit vindicatam esse ab illo, Ciliciam à proconsule egregie administratam, familiares studiis eius & Achaiam & Asiam, Deiotari regnum obligatum beneficiis, Ægyptum & habere beneficii memoriam, & agere perfidiæ pœnitentiam: sed maximè illum in Asiam & Macedoniam hortatus est in Cassii & in Bruti castra. Item *Cassius Seuerus* aiebat, alios declamasse, *Varium Geminum* vnum consilium dedisse.

Alteram partem pauci declamauerunt. nemo ausus est Ciceronem ad deprecandum Antonium hortari: bene de Ciceronis animo iudicauerunt. *Geminus Varius* declamauit alteram quoque partē. & ait: Spero me Ciceroni meo persuasurum vt velit viuere, quod grandia loquitur. & dicit: Mors nec immatura consulari, nec misera sapienti, non mouet me: idiotam petit. Ego bellè mores hominis noui: faciet, rogabit. nam quod ad seruitutem pertinet, non recusabit: iam collum tritum habet, & Pompeius illum, & Cæsar subiecerunt. Veteranum mancipium videtis. & complura alia dixit scurrilia, vt illi mos erat. Diuisit sic, vt diceret, non turpiter rogaturum, non frustrà rogaturum. In priori parte illud posuit, non esse turpe, ciuem victorem rogari à victo: hic quam multi rogassent C. Cæsarem, hic & Ligarium. deinde iniquum esse quidem, Ciceronem satisfacere, qui prior illum proscripsisset, qui & indicasset ab eo semper nasci satisfactionem, ac dato rogari. Deinde non pro vita illum, sed pro Republica rogaturum: satis illum sibi vixisse, Reipublicæ parum. In sequenti parte dixit, exorari solere inimicos, ipsum exoratum à Vatinio. C. quoque Verri affuisse: facilius exorari Antonium posse: qui cùm tertius esset, ne quis è tribus hanc iā speciosam clementiæ occasionem præteriret; fortassè irasci Antonium, qui ne tanti quidem putasset illum quem rogaret. Fuga quàm periculosa esset, cùm descripsisset, adiecit: Quocunque peruenisset, seruiendum illi esse: ferendam aut Cassii violentiam, aut Bruti superbiam, aut Pompeii stultitiam. Quando in hanc suasoriam incidimus, non alienum puto, indicare quomodo quisque se ex historicis aduersus memoriā Ciceronis gesserit. Namque Cicero nec tam timidus fuerit vt rogaret Antonium, nec tam stultus vt exorari posse speraret, nemo dubitat, excepto

Asinio

Asinio Pollione, qui infensissimus famæ Ciceronis permansit, & is etiam occasionem scholasticis dedit. Solent enim scholastici declamatore ponere. . . . . . .

Alia suasoria pro Cicerone.

DELIBERAT Cicero, an promittente salutem Antonio orationes suas comburat. Hæc inepte ficta, cuilibet videri potest. Pollio vult illam veram videri: ita enim dixit in illa oratione, quam pro Lamia dedit.

Asinii Pollionis. Itaque nunquam perficeret: nec mora fuit quin eiuraret, suas esse, quas cupidissime effuderat orationes in Antonium: multiplicésque numero & accuratius scriptas illis contrarias edere, ac vel ipse palam pro concione recitare, pollicebatur: ceteraque his alia sordidiora multo: vt tibi facile liqueret, hoc totum adeo falsum esse, vt ne ipse quidem Pollio in historiis suis ponere ausus sit. Huic certè actioni eius pro Lamia qui interfuerunt, negant eum hæc dixisse (nec enim mentiri sub triumvirorum conscientia sustinebat) sed postea composuisse. Nolo autem vos, iuuenes mei, contristari, quod à declamatoribus ad historicos transeo: satisfaciam vobis, & fortasse efficiam vt his sententiis lectis solidis, & verum habentibus, recedatis æquiores. Hoc si tamen recta via consequi non potero, decipere vos cogar, velut salutarem pueris daturus potionē absinthi ati poculi. Liuius adeò detrectationis consilium habuisse Ciceronē non dicit, vt neget tēpus habuisse. Ita enim ait. *Liuii*. M. Cicero sub aduentum triumuirorum cesserat vrbe, pro certo habēs id quod erat, non magis Antonio eripi se, quàm Cæsari Cassiū & Brutum posse: primò in Tusculanum fugit: inde trāsuersis itinerib. in Formianū, vt ab Caieta nauim cōscensurus, proficiscitur. Vnde aliquoties in altū prouectū cū modò venti aduersi retulissent, modò ipse iactationem nauis cæco voluēte fluctu pati non posset, tædium tandē eum & fugæ & vitæ cepit: regressúsq. ad superiorem villam, quæ paulo plus mille passibus à mari abest, Moriar, inquit, in patria sæpe seruata. Satis constat, seruos fortiter fideliterq. paratos fuisse ad dimicandum: ipsum deponi lecticam, & quietos pati, quod sors iniqua cogeret, iussisse: Prominenti ex lectica, præbētique immotam ceruicem, caput præcisum est. Nec satis stolidæ crudelitati militum fuit. manus quoque scripsisse in Antonium aliquid exprobrantes, præciderunt. Ita relatum caput ad Antonium, iussuque eius inter duas manus in rostris positum, vbi ille consul, vbi sæpe consularis, vbi eo ipso anno aduersus Antonium, quanta nulla vnquam humana vox, cum admiratione eloquentiæ auditus fuerat: vix attollentes lacrimis oculos homines intueri trucidata membra eius poterāt. Bassus Aufidius, & ipse nihil de

animo Ciceronis dubitauit, quin fortiter se morti non præbuerit tantùm, sed obtulerit. *Aufidii Baßi.* Cicero paulum remoto velo postquam armatos vidit: Ego verò consisto, ait: accede veterane; & si hoc saltem putes rectè facere, incide ceruicem. Trementi deinde, dubitantique: Quid si ad me, inquit, primum venisfetis? Cremutius Cordus & ipse ait, Ciceronem cum cogitasset, vtrùmne Brutum, an Cassium, an Sextum Pompeium peteret, omnia illi displicuisse, præter mortem.

Cremutii Cordi. Quibus visis lætus Antonius, cum peractam proscriptionem suam dixisset esse: quippe non satiatus modo cædendis ciuibus, sed defectus quoque, iussit pro rostris exponi. Itaque quo sæpius ille ingenti circumfusus turba processerat, quæ paulo ante coluerat piis concionibus, quibus multorum capita seruauerat, tum per artus suos latus aliter ac solitus erat, à ciuibus suis conspectus est, prætendenti capiti, oriq. eius inspersa sanie; breui ante princeps senatus Romanique nominis titulus, tum pretium interfectoris sui. Præcipue tamen soluit pectora omnium in lacrimas gemitúsque, visa ad caput eius deligata manus dextera, diuinæ eloquentiæ ministra: ceterorúmque cædes priuatos luctus excitauerunt, illa vna communem.

Brutidij Nigri. Elapsus interim altera parte villæ Cicero, lectica per agros ferebatur. sed vt vidit appropinquare notum sibi militem, Popilium nomine, memor defensum à se, lætiore vultu aspexit. at ille, victoribus idipsum imputaturus, occupat facinus, capútque decisum, nihil in vltimo fine vitæ facientis, quod alterutram in partem posset notari, Antonio portat; oblitus se paulo ante defensum ab illo. Et hic voluit positi in rostris capitis miserabilem faciem describere, sed magnitudine rei obrutus est. Item *Brutidij Nigri.* Vt verò, iussu Antonii inter duas manus positum in rostris caput conspectum est, quo toties auditum erat loco, dato gemitu & fletu maximi viri, inferiæ, nec vt solet, ita depositi in rostris corporis concio audiuit, sed ipsa narrauit. Nulla non pars fori aliquo actionis inclytæ signata vestigio erat. Nemo non aliquod eius in se meritum fatebatur: hoc certe publicum beneficium palam erat, illam miserrimi temporis seruitutem ac aleam delatam in Antonium. Quoties magni alicuius mors ab historicis narrata est, toties ferè totius consummatio vitæ, & quasi funebris laudatio redditur. hoc semel atque iterum à Thucydide factum, idem in paucissimis personis vsurpatum à Sallustio, Liuius benigniùs omnibus magnis viris præstitit. Sequentes historici multo id effusiùs fecerunt. Ciceroni hoc, vt Græco verbo vtar, ἐπιτάφιον Liuius reddit. *T. Liuij.* Vixit tres & sexaginta annos; vt, si vis afuisset, ne immatura quidem mors videri possit. ingenium & operibus & præmiis

rtis operum felix : ipse fortunæ diu prosperæ, & in longo tenore felicitatis, magnis interim ictus vulneribus, exilio, ruina partium pro quibus steterat, filiæ morte, exitu tam tristi atque acerbo, omnium aduersorum nihil vt viro dignum erat, tulit, præter mortem. quæ verè æstimanti minus indigna videri potuit, quod à victore inimico nil crudelius passurus erat, quam quod eiusdem fortunæ compos ipse fecisset. Si quis tamen virtutibus vitia pensarit, vir magnus, acer, memorabilis fuit, & in cuius laudes sequendas Cicerone laudatore opus fuerit. Vt est natura candidissimus omnium magnorum ingeniorum æstimator T. Liuius, plenissimum testimonium Ciceroni reddidit. Cordi Cremutii non est operæ, deferre etiam redditam Ciceroni laudationem. Nihil enim in ipsa Cicerone dignum est: ac ne hoc quidem, quod pæne maximum est, tolerabile est. *Cremutij Cordi.* Priuatas enim simultates deponendas interdum putabat, publicas nunquam. Vides credendam eius non solum magnitudinem virtutum, sed multitudinem quoque conspiciendam.

Aufidij Baßi. Sic M. Cicero decessit, vir natus ad Reipub. salutem: quæ diu defensa, & administrata, in senectute demum è manibus eius elabitur, non ipsius vitio læsa, quod nihil in salute eius aliud illi, quàm si caruisset Antonio, placuit. Vixit sexaginta & tres annos, ita vt semper aut peteret alterum, aut inuicem peteretur: nullamq. rem rarius quam diem illum, quo nullius interesset ipsum mori, vidit. Pollio quoque Asinius, qui Verrem Ciceronis reum fortissime morientem tradidit, Ciceronis mortem solus ex omnibus maligne narrat; testimonium tamen, quamuis inuitus, plenum ei reddit. *Asinii Pollionis.* Huius ergo viri tot tantisque operibus mansuris in omne æuum, prædicare de ingenio, atque industria superuacuum est. Natura autem pariter atque fortuna obsecuta est. Ei quidem facies decora ad senectutem, prosperáque permansit valetudo: tum pax diutina, cuius instructus erat artibus, contigit. namque à prisca seueritate iudicis exacti, maximorum noxiorum multitudo prouenit, quos obstrictos patrocinio incolumes plærosque habebat. Iam felicissima consulatus ei sors petendi & gerendi. magna munera, deûm consilio, industriaque. vtinam moderatius secundas res, & fortius aduersas ferre potuisset! namque vtræque cùm venerant ei, mutari eas non posse rebatur. Inde sunt inuidiæ tępestates coortæ graues in eum, certiórque inimicis aggrediendi fiducia: maiore enim simultates appetebat animo, quàm gerebat. Sed quando mortalium nulli virtus perfecta contigit, qua maior pars vitæ atque ingenii stetit, ea iudicandum de homine est. Atque ego ne miserandi quidem exitus eum fuisse iudicarem, nisi ipse tam mi-

miseram mortem putaret. Affirmare vobis possum, nihil esse in historiis eius hoc, quem retuli, loco disertius: vt mihi tunc non laudasse Ciceronem, sed certasse cum Cicerone videatur. Nec hoc deterrendi causa dico, ne historias eius legere concupiscatis: concupiscite, & pœnas Ciceroni dabitis. Nemo tamen ex tot disertissimis viris melius Ciceronis mortem deplorauit, quàm Cornelius Seuerus.

Cornelii Seueri.

Oraque magnanimûm spirantia pane virorum
In rostris iacuere suis: sed enim abstulit omnis,
Tamquam sola foret, rapti Ciceronis imago.
Tunc redeunt animis ingentia Consulis acta,
Iurataque manus, deprensaque fœdera noxæ,
Patriciúmque nefas: est tunc & pœna Cethegi,
Deiectúsque redit votis Catilina nefandis.
Quid fauor aut cœtus, pleni quid honoribus anni
Profuerunt? sacris exacta quid artibus ata?
Abstulit vna dies aui decus, ictaque luctu
Conticuit Latia tristis facundia lingua,
Vnica sollicitis quondam tutela salúsque,
Egregium semper patriæ caput: ille senatus
Vindex, ille fori, legum ritúsque, togaque,
Publica vox eius aternum obmutuit armis.
Informes vultus, sparsamque cruore nefando
Canitiem, sacrásque manus, operúmque ministras
Tantorum pedibus ciuis proiecta superbis
Proculcauit ouans: nec lubrica fata, deósque
Respexit. nullo luet hoc Antonius auo.
Hac nec in AEmathio mitis victoria Perse,
Nec te dire Syphax, non fecit in hoste Philippo:
Inque triumphato ludibria cuncta Iugurtha
Adfuerant, nostraque cadens ferus Hannibal ira,
Membra tamen Stygias tulit inuiolata sub vmbras.

Non laudabo municipem nostrum bono versu, ex quo hic multo melior Cornelii Seueri processit:

Conticuit Latia tristis facundia lingua.

Sextilius Ena fuit homo ingeniosus magis quàm eruditus, inæqualis poëta, & penè quibusdam locis talis, quales esse Cicero Cordubenses poëtas ait, pingue quiddam sonantes atque peregrinum. Is hanc ipsam proscriptionem recitaturus in domo Messalæ Coruini, *Pollionem Asinium* aduocauerat: & in principio hunc versum non sine assensu recitauit: *Deflendus Cicero est, Latiaque silentia lingua.* Pollio Asinius non æquo animo tulit, & ait: Messala, tu quid tibi liberum sit in domo tua, videris: ego istum auditurus non sum, cui mutus videor. atque ita consurrexit, ne interesset recitationi eorum: quod Cornelium scio, cui non æquè displicuisse hunc versum, quàm Pollioni, apparet: quod meliorem quidē, sed non dissi-

dissimilem illi & ipse composuit. Si hic desiero, scio futurum vt vos desinatis eo loco legere, quo ego à scholasticis recessi. Ergo vt librum velitis vsque ad vmbilicum reuoluere, adiiciam suasoriam proximae similem.

Alia suasoria, ad Ciceronem pertinens.

Deliberat Cicero, an scripta sua comburat, promittente Antonio incolumitatem, si fecisset.

Q. Aterius. Non feres Antonium: intolerabilis in malo ingenio felicitas est: nihilque cupientes magis accendit, quàm prosperae turpitudinis conscientia. Difficile est. Non feres, inquam, & iterum irritare inimicum in mortem tuam cupies. Quod ad me quidem pertinet, multum à Cicerone absum: tamen non taedet tantùm me vitae meae, sed pudet: ne propter hoc quidem pertinet multum à Cicerone. Ingenium tuum amas, quod illud Antonius plus odit quàm te. Remittere ait se tibi vt viuas: commentus, quemadmodum eripiat etiam quo vixeras. Crudelior est pactio Antonii, quàm proscriptio. Ingenium erat, in quod nihil iuris haberent triumuiralia arma. Commentus est Antonius, quemadmodum quod non poterat cum Cicerone proscribere, tolleret per Ciceronem. Hortarer te Cicero, vt vitam magni aestimares, si libertas suum in ciuitate haberet locum, si suum in libertate eloquentia, si non ciuium ceruicibus luderetur. Nunc vt scias nihil melius esse, quàm mori, vitam tibi Antonius promittit: pendet nefariae proscriptionis tabula: tot praetorii, tot consulares, tot equestris ordinis viri perierunt: nemo relinquitur, nisi qui seruire possit. Nescio an hoc tempore viuere velis Cicero: nemo est cum quo velis. Meritò hercules illo tempore vixisti, quo Caesar vltrò te rogauit vt viueres sine vlla pactione: quo tempore non quidem stabat Respublica, sed in boni principis sinum ceciderat.

Castii Pii. Numquid opinio me fefellit? intellexit Antonius, saluis eloquentiae monumentis, non posse Ciceronem mori. ad pactionem vocaris: qua pactione melior in te pars tui peritur. Accommoda mihi paulisper eloquentiam. Ciceronem periturum rogo. Si te audissent Caesar & Pompeius, neque iniissent turpem societatem, neque diremissent: si vtri vnquam consilio tuo voluissent, neque Pompeius Caesarem, neque Caesar Pompeium deseruisset. Quid consulatum salutarem vrbi, quid exilium consulatu honestius, quid prouocatam inter initia adolescentiae libertatem tyrociniis tuis Syllanam potentiam, quid Antonium auulsum, Catilinam Reipublicae redditum? Ignosce, Cicero,

vtriusq. collegæ mancipium, noster dominus. *Argentarii* Nihil Antonio credendum est. mentior: quid enim iste non potest, qui occidere Ciceronem potest? qui seruare, nisi crudeliùs, quàm occidebat, non potest? Ignoscentem tibi illum putas, qui ingenio tuo irascitur? ab hoc tu speras vitam, cui nondum verba tua exciderunt? Vt corpus quod fragile & caducum est, seruetur; pereat ingenium quod æternum est? ego mirabar, si non supplicio crudelior esset Antonii venia. P. Scipionem à maioribus suis desciscentem generosa mors in numerum Scipionum reposuit. Mortem tibi remittit, vt id pereat quod solum in te immortale est. Qualis est pactio? Aufertur Ciceroni ingenium sine vita; promittuntur obliuione nominis tui pauci seruitutis anni. Non ille te viuere vult, sed facere ingenii tui superstitem. Viue, vt Cicero audiat Lepidum, Cicero audiat Antonium, nemo Ciceronem? Pati poteris: vt quod in te optimum habes, ante te effe.. ::s? Sine durare post te ingenium tuum. perpetuam Antonii proscriptionem.

Arellii Fusci. Quoad humanum genus incolume manserit, quamdiu vsus litteris, honor summæ eloquentiæ pretium erit: quamdiu reip. nostræ aut fortuna steterit, aut memoria durauerit, admirabile posteris vigebit ingenium, & vno proscriptus sæculo proscribes Antonium omnibus. Crede mihi, vilissima pars tui est, quæ tibi vel eripi, vel donari potest. Ille verus est Cicero, quem proscribi Antonius non putat, nisi à Cicerone posse. Non ille tibi remittit proscriptionem, sed tolli desiderat suam. Si fidem deceperit Antonius, morieris: si præstiterit, serues. Quod ad me attinet, fallere malo. Per te M. Tulli, per quatuor & sexaginta annos pulchrè actos, per salutarem Reip. consulatum, per æternam, si pateris, ingenii tui memoriam, per Rempublicam, quæ, ne quid te putes carum relinquere, ante te periit, oro & obtestor, ne moriaris, confessus quòd nolueris mori.

Hvivs suasoriæ alteram partem neminem scio declamasse: omnes pro libris Ciceronis solliciti fuerunt, nemo pro ipso, cum adeo illa pars non sit mala, vt Cicero, si hæc condicio ei lata fuisset, deliberaturus non fuerit. Itaque hanc suasoriam nemo declamauit efficacius quam *Silo Pompeius.* non enim ad illa speciosa se contulit, ad quæ *Cassius:* qui dixit, hoc grauius esse supplicium quam mortem, & ideo hoc Antonium eligere; breuem esse vitam homini, multo magis seni. ita memoriæ consulendum, quæ magnis viris æternitatem promitteret. nō qualibet mercede vitam redimendam: & has conditiones intolerabiles esse. omnia potiùs subeunda, quàm monumenta ingenii sui ipsum exurere. Iniuriam illum facturum populo Romano, cuius lin-

linguam in tantū extulisset, vt insolentis Græciæ studia tanto antecederet eloquentia, quanto fortuna: iniuriam facturum generi humano: pœnitentiam illum acturum tam carè spiritus empti, cùm in seruitute senescendum fuisset. in hoc vnum eloquentia vtendum, vt laudaret Antonium. Male cum illi ait,* dare vitam, eripi ingenium. *Silo Pompeius* sic egit, vt diceret, Antonium non pacisci, sed illudere: non esse illam condicionem, sed contumeliam. combustis enim libris, nihilominus occisurum. nō esse tam stultum Antonium, vt putaret ad rem pertinere, libros à Cicerone cōburi, cuius scripta per totum orbem celebrarentur, & hoc petere eum quod posset ipse facere: nisi fortè non esset in scripta Ciceronis is qui esset in Ciceronem. Quare nihil aliud eum agere, quàm vt ille Cicero multa fortiter de mortis cōtemptu locutus, ad turpes condiciones perductus occideretur. Antonium illi non vitam cum condicione promittere, sed mortem sub infamia quærere. Itaque quod turpiter postea passurus esset, nunc illum fortiter debere pati. Et hæc suasoria insignita est. Dixit enim sententiam Cacozeliæ genere humillimo & sordidissimo, quod detractu aut adiectione syllabæ facit sensum. Pro facinus indignum! peribit ergo quod Cicero scripsit, manebit quod Antonius proscripsit? Apud Cæstium prætorem declamabat hanc suasoriam *Surdinus*, ingeniosus adulescens, à quo Græcæ fabulæ eleganter in Latinum sermonem conuersæ sunt. Solebat dulces sententias dicere, frequentiùs tamen prædulces & infractas. In hac suasoria cùm iusiurandum bellis sensibus prioribus complexus esset, adiecit: Ita te legam. *Cæstius*, homo nasutissimus, dissimulauit exaudisse se, vt adulescentem ornatum quasi imprudens obiurgaret. Quid dixisti? quid? ita te fruar. Erat autem Cæstius nullius quidem ingenii, Ciceroni etiam infestus: quod illi non impunè cessit. nam cùm M. Tull. filius Cic. Asiam obtineret, homo qui nihil ex paterno ingenio habuit præter vrbanitatem, cenabat apud eum Cæstius. M. Tull. & natura memoriam dempserat, & ebrietas, si quid ex ea supererat, subducebat: subinde interrogabat, Quis ille vocaretur, qui in imo recumberet? & cùm sæpe subiectum nomen Cæstii excidisset, nouissime seruus, vt aliqua nota memoriam eius faceret certiorem, interroganti domino, quis ille esset qui in imo recumberet, ait: Hic Cæstius, qui patrem tuum negabat litteras scisse. afferri protinus flagra iussit, & Ciceroni vt oportuit, de corio Cæstii satisfecit. Erat autem etiam ibi Pietas. Niger, & Corula Hybriæ disertissimi viri filio male apud se causam agenti; ΑΤΗΜΗΟΝ ΠΑΤΗΡ ΩΝ & cum in quadam postulatione Hybrias d paritate stultorum locum ad litteram omnibus agnoscen-

tibus

tibus diceret: Age, inquit, non putas me scripta didicisse patris mei: Quousque tandem abutere Catilina patientia nostra? *Gargonius* amabilissimus in hac suasoria dixit duas res, quibus stultiores ne ipse quidem vnquam dixerat. vnam in principio. nam cùm cœpisset scholasticorum frequentissimo iam more à iureiurando, & dixisset multa: Ita quàm primum tantum timeat, quantum potest; ita aut totus viuat Cicero, aut totus moriatur, vt ego quæ hodie pro Ciceronis ingenio dixero, nulla pactione delebo. Alteram rem dixit, cùm exempla referret eorum qui fortiter perierant: Iuba & Petreius, mutuis vulneribus concurrerunt, & mortes fœnerauerunt.

Suasoriarum finis.

FRAGMENTA EX LIBRIS SENECÆ QVI INTERCIDERVNT.

Quinctilianus cap. III. lib. VIII.

NOSTRI autem in iungẽdo, aut deriuando paulum aliquid ausi, vix in hoc satis recipiuntur. Nam memini iuuenis admodum inter Pomponium & Senecam etiam præfationibus esse tractatum, an gradus eliminat apud Attium in tragœdia dici oportuisset.

Cap. v. eiusdem libri.

Facit quasdam sententias sola geminatio, qualis est Senecæ in eo scripto, quod Nero ad senatum misit occisa matre, cum se periclitatum videri vellet: Saluum me esse adhuc nec credo, nec gaudeo.

Cap. II. lib. IX.

Nam vero, & præcipue declamatores, audacius, nec mehercules sine motu quodam imaginantur, ut Seneca in controuersia, cuius summa est, quòd pater filium & nouercam, inducente altero filio, in adulterio deprehensos occidit. Duc: sequor. accipe hanc senilem manum, & quocunque vis imprime. *Et paulo post:* Aspice, *inquit*, quod diu non credidisti. Ego vero non video, nox oboritur, & crassa caligo. *Habet hæc figura manifestius aliquid. Non enim narrari res, sed agi videtur.*

Ibidem.

Nam in totum iurare, nisi ubi necesse est graui viro, parum conuenit. Et est à Seneca dictum eleganter, non patronorum hoc esse, sed testium.

Plinius Nat. Hist. lib. VI. cap. XVII.

Seneca etiam apud nos tentata India commendatione, LX. amnes eius prodidit, gentes duodeuiginti centumque. Par labor sit montes enumerare.

Cap. LIII. lib. IX.

Æui piscium memorandum nuper exemplum accepimus. Pausilypum villa est Campaniæ haud procul Neapoli, in ea

in Cæsaris piscinis à Pollione Vedio conclusum piscem, sexagesimum post annum expirasse scribit Annæus Seneca, duobus aliis æqualibus eius ex eodem genere, etiam tunc viuentibus.

A Gellius cap. II. lib. XII Noct. Atticarum.

Mihi de omni Seneca ingenio, deque omni scripto, iudicium censuramque facere non necessum est: sed quod de M. Cicerone, & Q. Ennio, & P. Virgilio indicauit, ea res cuiusmodi sit, ad considerandum ponemus. In lib. enim 22. Epistolarum moralium quas ad Lucilium composuit, deridiculos versus Q. Ennium de Cethego antiquo viro fecisse hos dicit:

——Dictus ollis popularibus olim,
Qui tum viuebant homines, atque æuom agitabant,
Flos delibatus populi & suada medulla.

Ac deinde scribit de iisdem versibus verba hæc: Admiror eloquentissimos viros, & deditos Ennio, pro optimis ridicula laudasse. Cicero certe inter bonos eius versus & hos refert. *Atque id etiam de Cicerone dicit:* Non miror, *inquit*, fuisse qui hos versus scriberet, cum fuerit qui laudaret: nisi forte Cicero summus orator agebat causam suam, & volebat hos versus videri bonos. *Paulo post:* Apud ipsum quoque, *inquit Seneca*, Ciceronem inuenies etiam in prosa oratione quædam, ex quibus intelligas illum non perdidisse operam, quòd Ennium legit. *Ponit deinde quæ apud Ciceronem reprehendat quasi Enniana, quòd ita scripserit in libris de republica, vt Menelao Laconi quadam fuit suauiloquens iucunditas. & quod alio in loco dixerit, Breuiloquentiam in dicendo colat. Deinde:* Non fuit, *inquit Seneca*, Ciceronis hoc vitium, sed temporis. necesse erat hæc dici, cum illa legerentur. *Deinde adscribit Ciceronem hæc ipsa interposuisse ad effugiendam infamiam nimis lasciuæ orationis & nitidæ. De Virgilio quoque eodem in loco verba hæc ponit:* Virgilius quoque noster non ex alia causa duros quosdam versus, & enormes, & aliquid supra mensuram trahentes interposuit, quàm vt Ennianus populus agnosceret in nouo carmine antiquitatis aliquid. *Addit non multo post ex Seneca:* Quidam sunt tam magni sensus Q. Ennii, vt licet scripti sint inter hircosos, possint tamen inter vnguentatos placere. *Et cum reprehendisset versus quos supra de Cethego posuimus,* Qui huiusmodi, *inquit*, versus amant, liceat sibi eosdem admirari & Sotertici lectos. *Dignus sanè Seneca videatur lectione ac studio adolescentium, qui honorem coloremque veteris orationis Soterici lectis compararit, quasi minima scilicet gratia & relictu iam contemptis. Audias tamen commemorari ac referri pauca quædam quæ ipse idem Seneca benè dixerit: quale est illud quod in hominem auarum & auidum & pecuniæ sitientem dixit:* Quid enim refert quantum habeas? multo illud plus est quod non

non habes. *Bene hoc sane, bene, &c.*

Tertullianus de anima c. xx.

Et hic itaque concludamus omnia naturalia animæ, ut substantiua eius, ipsi inesse, & cum ipsa procedere atque proficere ex ex quo ipsa censetur. Sicut & Seneca sæpe noster, Insita sunt nobis omnium artium & ætatum semina: magisterque ex occulto Deus producit ingenia. *ex seminibus scilicet insitis & occultis per infantiam, quæ sunt intellectus.*

Cap. xlii.

Multo constrictius Seneca, Post mortem, *ait*, omnia finiuntur, etiam ipsa.

De resurrectione carnis.

Nihil esse post mortem Epicuri schola est. Ait & Seneca omnia post mortem finiri, etiam ipsam.

Lactantius diuinarum institutionum lib. i. cap. iv.

Annaus quoque Seneca, qui ex Romanis vel acerrimus Stoicus fuit, quàm sæpe summum Deum merita laude prosequitur? Nam cùm de immatura morte dissereret, Non intelligis, *inquit*, auctoritatem, ac maiestatem iudicis tui? Rectoris orbis terrarum, cœlique & deorum omnium Deus: à quo ista numina, quæ singula adoramus & colimus, suspensa sunt. *Item in exhortationibus*, Hic, cùm prima fundamenta molis pulcherrimæ iaceret, & hoc ordiretur, quo neque maius quicquam nouit natura, nec melius, vt omnia sub ducibus suis irent, quamuis ipse per totum se corpus intenderat, tamen ministros regni sui deos genuit. *Et quã multa alia de Deo nostris similia locutus est quæ nunc differo, quod aliis locis opportuniora sunt.*

Cap. vii.

Et est illud verum, quod dixisse in exhortationibus Senecam suprà retuli, genuisse regni sui ministros Deum.

Eodem Cap. vii.

Quod Seneca vir acutus in exhortationibus suis vidit. Nos, *inquit*, aliunde pendemus. Itaque ad aliquem respicimus, cui quod est optimum in nobis, debeamus. Alius nos edidit, alius instruxit: Deus ipse se fecit.

Eiusdem lib. Cap. xvi.

Non illepidè Seneca in libris moralibus philosophiæ, Quid ergo est, *inquit*, quare apud poëtas salacissimus Iupiter desierit liberos tollere? Vtrùm sexagenarius factus est, & illi lex Papia fibulam imposuit? An impetrauit ius trium liberorum? An tandem illi venit in mentem, Ab alio expectes, alteri quod feceris? & timet, ne quis sibi faciat, quod ipse Saturno.

Lib. ii. cap. iv.

Meritò igitur etiam senum stultitiam Seneca deridet. Non *inquit*, bis pueri sumus (vt vulgo dicitur) sed semper. Verùm hoc interest, quòd maiora nos ludimus.

Cap. ix.

Melius igitur Seneca omnium Stoicorum acutissimus, qui vidit nihil aliud esse naturam, quàm Deum: Ergo, *inquit*, Deum non laudabimus, cui naturalis est virtus? Nec enim illã didicit ex vllo. Immo laudabimus. quamuis enim naturalis illi sit, sibi illam dedit, quoniam

De-

Deus ipse natura est.

Lib. III. cap. XV.

Eodem ductus errore Seneca (quis enim veram viam teneret, errante Cicerone?) Philosophia, *inquit*, nihil aliud est, quam recta viuendi ratio: vel, honestè viuendi scientia: vel, ars rectè vitæ agendæ. Non errabimus, si dixerimus, philosophiā esse legem bene honestéq. viuendi. Et qui dixerit illā regulā vitæ, suū illi nomē reddiderit.

Ibidem.

Idem Seneca in exhortationibus: Plerique, *inquit*, Philosophorum tales sunt, vt sint diserti in conuicium suum. quos si audias in auaritiam, in libidinem, in ambitionem perorantes, professionis indicium putes: adeò redundant in ipsos maledicta in publicum missa, quos non aliter intueri decet, quàm medicos, quorum tituli remedia habent, pyxides venena.

Ibidem.

Faciet sapiens, *inquit idem Seneca*, etiam quæ non probabit, vt etiam ad maiora transitum inueniat: nec relinquet bonos mores, sed tempori aptabit: & quibus alii vtuntur in gloriam, aut voluptatem, vtetur agendæ rei causa. *Et paulo post*: Omnia quæ luxuriosi faciunt, quæque imperiti, faciet & sapiens, sed non eodem modo eodēq. proposito.

Cap. XVI. eiusdem libri.

Et Seneca: Nondum sunt, *inquit*, mille anni, ex quo initia sapientiæ nota sunt. *Multis ergo seculis humanum genus sine ratione vixit.*

Cap. XXIII.

Fuisse Seneca inter Stoicos ait, qui deliberaret, vtrum ne Soli quoque suos populos daret: inepte scilicet qui dubitauerit.

Cap. XXV.

Platonem quidem redemisse Anniceris quidam traditur sestertiis VIII. *Itaque insectatus est conuiciis redemptorem Seneca, quòd paruo Platonem æstimauerit.*

Lib. V. cap. XIV.

Rectè igitur Seneca, incongruentiam hominibus obiectans, ait: Summa virtus illis videtur magnus animus. & iidem eum, qui contemnit mortem, pro furioso habent. quod est vtiq. summæ peruersitatis.

Lib. VI. cap. XVII.

Item Seneca in libris moralis Philosophiæ dicentis: Hic est ille homo honestus, non apice, purpuráve, non lictorum insignis ministerio, sed nulla re minor: qui cùm mortem in vicino videt, non sic perturbatur, tanquam rem nouam viderit; qui, siue toto corpore tormenta patienda sunt, siue flamma ore recipienda est, siue extendendæ per patibulum manus, non quærit quid patiatur, sed quàm bene. *Qui autem Deum colit, hæc patitur, nec timet.*

Cap. XXIV. lib. VI.

Nec lucrari se quisquam putet, si delicti conscium non habebit: scit enim illa omnia, in cuius cōspectu viuimus: nec si vniuersos homines, celare possumus, cui nihil absconditum, nihil potest esse secretum quod: Exhortationes suas Seneca mirabili sententia terminauit: Magnū, *inquit*, nescio

nescio quid, maiúsque quàm cogitari potest, numen est. cui viuendo operam damus, huic nos approbemus. Nihil prodest inclusam esse conscientiam. patemus Deo. *Quid verius dici potest ab eo qui Deum nosset, quàm dictum est ab homine vera religionis ignaro?*

Ibidem.

Idem in eiusdem operis primo: Quid agis? *inquit*, quid machinaris? quid abscondis? Custos te tuus sequitur. Alium tibi peregrinatio subduxit, alium mors, alium valetudo: hæret hic, quo carere nunquam potes. Quid locum abditum legis, & arbitros remoues? Putas tibi contigisse, vt oculos omnium effugias? Demens, quid tibi prodest non habere conscium, habenti conscientiam?

Lib. VII. cap. XV.

Non insciè Seneca Romana vrbis tempora distribuit in atates. Primam enim dixit infantiam sub rege Romulo fuisse, à quo & genita, & quasi educata sit Roma: deinde pueritiam sub ceteris regibus, à quibus & aucta sit, & disciplinis pluribus, institutisq́; formata: at verò Tarquinio regnante cum iam quasi adulta esse cœpisset, seruitium non tulisse, & reiecto superba dominationis iugo, maluisse legibus obtemperare, quàm regibus: cumque esset adolescentia eius fine Punici belli terminata, tum denique confirmatis viribus cœpisse iuuenescere: Sublata enim Carthagine, qua tam diu amula Imperij fuit, manus suas in totum orbem terra mariq́; porrexit: donec regibus cunctis, & nationibus imperio subiugatis, cum iam bellorum materia deficeret, viribus suis male vteretur, quibus se ipsa confecit. Hac fuit prima eius senectus, cùm bellis lacerata ciuilibus, atque intestino malo pressa, rursus ad regimen singularis imperij recidit, quasi ad alteram infantiam reuoluta. Amissa enim libertate, quàm Bruto duce & auctore defenderat, ita consenuit, tanquam sustentare se ipsa non valeret, nisi adminiculo regentium niteretur.

B. Hieronymus aduersus Iouinianum libro primo.

Claudia virgo Vestalis, cum in suspicionem venisset stupri, & simulachrum matris Idaa in vado Tyberis hareret, ad comprobādam pudicitiam suam fertur cingulo duxisse nauem, quam multa millia hominum trahere nequiuerant. Melius tamen, *inquit Lucani poëta patruus*, cum illa esset actum, si hoc quod euenit, ornamentum potius exploratæ fuisset pudicitiæ, quam dubiæ patrocinium.

Eodem libro.

Scripserunt Aristoteles, & Plutarchus, & noster Seneca de matrimonio libros, ex quibus & superiora nonnulla sunt, & ista qua subiicimus. Amor forma oblinio est, & insania proximus,

fœ-

fœdum minimèq; conueniẽs animo sospiti vitium, turbat consilia, altos & generosos spiritus frangit, à magnis cogitationibus ad humillimas detrahit: querulos, iracundos, temerarios, durè imperiosos: seruiliter blandos, omnibus inutiles, ipsi nouißime amori facit. Nam cum fruendi cupiditate insatiabili flagrat, plura tempora suspicionibus, lacrymis, conquestionibus perdit, odium sui facit, & ipse nouißime sibi odio est.

Paulo infra.

Refert præterea Seneca, cognouisse se quendam ornatum hominem, qui exiturus in publicum, fascia vxoris pectus colligabat, & ne puncto quidem hora absentiæ eius carere poterat; potionemq; nullam nisi alterius tactam labris, vir & vxor hauriebant: alia deinceps non minus inepta facientes, in qua improuida vis ardentis affectus erumpebat.

B. Augustinus epist. LIV. ad Macedonium.

Merito ait Seneca, qui temporibus Apostolorum fuit, cuius etiam quadam ad Paulum Apostolum leguntur epistola, Omnes odit, qui malos odit.

De ciuitate Dei lib. VI. cap. X.

Libertas sanè quæ huic defuit, ne istam vrbanam Theologiam theatrica simillimam, apertè sicut illam reprehendere auderet, Annæo Seneca, quem nonnullis indiciis inuenimus Apostolorum nostrorum claruisse temporibus, non quidem ex toto, verum ex aliqua parte non defuit. Affuit enim scribenti, viuenti defuit. Nam in eo libro quem contra superstitiones condidit, multo copiosius ac vehementius reprehendit ipse ciuilem istam & vrbanam theologiam, quàm Varro theatricam atque fabulosam. Cùm enim de simulachris ageret, Sacros, *inquit,* immortales, inuiolabilésque deos in materia vilissima atque immobili dedicant. Habitus illis hominum, ferarumque, & piscium, quidam vero mixtos ex diuersis corporibus induunt. Numina vocant, quæ si spiritu accepto subitò occurrerent, monstra haberentur. *Deinde aliquanto post, cum Theologiam naturalem prædicans, quorundam philosophorum sententias digeßisset, opposuit sibi quæstionem, & ait,* Hoc loco dicet aliquis: Credam ego cœlum & terram deos esse, & supra lunam alios, infra alios? Ego feram aut Platonem, aut Peripateticum Stratonem, quorum alter fecit Deum sine corpore, alter sine animo? *Et ad hoc respondens,* Quid tandem? *inquit:* veriora tibi videntur T. Tatii, aut Romuli, aut Tullii Hostilii somnia? Cluacinam T. Tatius dedicauit deam, Picum Tiberinumque Romulus, Hostilius Pauorem atque Pallorem teterrimos

rimos hominũ affectus: quorum alter mentis territæ motus est, alter corporis, nec morbus quidem, sed color. Hæc numina potiùs credes, & cœlo recipies? *De ipsis verò vitiis crudeliter, turpibus, quàm liberè scripsit!* Ille, *inquit*, viriles sibi partes amputat, ille lacertos secat. Vbi iratos deos timent, qui sic propitios habere merentur? dii autem nullo ipsi debent coli genere, si & hoc volunt. Tantus est perturbatæ mentis & sedibus suis pulsæ furor, vt sic dii placentur, quemadmodum ne homines quidem sæuiunt. Teterrimi, & in fabulas traditæ crudelitatis tyranni, lacerauerunt aliquorum membra, neminem sua lacerare iusserunt. In regiæ libidinis voluptatem castrati sunt quidam; sed nemo sibi, ne vir esset, iubente domino, manus intulit. Seipsi in templis contrucidant, vulneribus suis ac sanguine supplicant. Si cui intueri vacet quæ faciunt, quæque patiuntur, inueniet tam indecora honestis, tam indigna liberis, tam dissimilia sanis, vt nemo fuerit dubitaturus furere eos, si cum paucioribus furerent: nunc sanitatis patrocinium est insanientium turba. *Iam illa quæ in ipso Capitolio fieri solere commemorat, & intrepidè omnino coarguit, quis credat nisi ab irridentibus aut furentibus fieri? Nam cùm in sacris Aegyptiis Osirim lugeri perditum, mox autem de inuento magnum esse gaudium derisisset, cùm perditio eius inuentioque fingatur, dolor tamen ille atque lætitia ab eis qui nihil perdiderunt, nihilque inuenerunt, veraciter exprimatur.* Huic tamen, *inquit*, furori certum tempus est. Tolerabile est, semel in anno insanire. In Capitolium peruenî, pudebit publicatæ dementiæ, quod sibi vanus furor attribuit officii. Alius numina Deo subiicit, alius horas Ioui nunciat, alius lictor est, alius vnctor, qui vano motu brachiorum imitatur vnguentem. Sunt quæ Iunoni ac Mineruæ capillos disponant, longè à templo non tantùm à simulachro stantes, digitos mouent ornantium modo. Sunt quæ speculum teneant, sunt quæ ad vadimonia sua deos aduocent: sunt qui libellos offerant, & illos causam suam doceant. Doctus Archimimus senex iam decrepitus quotidie in Capitolio mimum agebat, quasi dii libenter spectarent quem homines desierant. Omne illic artificum genus operantium diis immortalibus desidet. *Et paulò post:* Hi tamen, *inquit*, etiamsi superuacuum vsum, non turpem nec infamem Deo promittunt. Sedent quædam in Capitolio, quæ se à Ioue amari putant: nec Iunonis quidem, si credere poëtis velis, iracundissimæ respectû terrentur. *Hanc libertatem Varro non habuit: tantummodo poëticam theologiam reprehendere ausus est, ciuilem non ausus est, quam iste concidit. Sed si verum attendamus, deteriora sunt templa, vbi hæc aguntur, quàm theatra, vbi finguntur. Vnde in his sacris ciuilis theologia has par-*

tis potiùs eligit Seneca sapienti, vt eas in animi religione non habeat, sed in actibus fingat. Ait enim: Quæ omnia sapiens seruabit tanquam legibus iussa, non tanquam diis grata. *Et paulo post:* Quid quod & matrimonia, *inquit*, deorum iungimus, & ne piè quidem, fratrum scilicet & sororum? Bellonam Marti collocamus: Vulcano Venerem: Neptuno Salaciam: quosdam tamen cœlibes relinquimus, quasi conditio defecerit: præsertim cùm quadam viduæ sint, vt Populonia, vel Fulgora, & diua Rumina, quibus non miror petitorem defuisse. Omnem istam ignobilem deorum turbam, quam longo æuo, longa superstitio congessit, sic, *inquit*, adorabimus, vt meminerimus, cultum eius magis ad morem, quàm ad rem pertinere. *Nec leges ergo illa, nec mos in ciuili theologia id instituerunt, quod diis gratum esset, vel ad rem pertineret: sed iste quem Philosophi quasi liberum fecerunt, tamen quia illustris populi Romani Senator erat, colebat quod reprehendebat, agebat quod arguebat; quod culpabat, adorabat.*

Cap. XI. de eodem Seneca.

Hic inter alias ciuilis theologiæ superstitiones reprehendit etiam sacramenta Iudæorum, & maximè sabbata: inutiliter id eos facere affirmans, quod per illos singulos septem interpositos dies septimam ferè partem ætatis suæ perdant vacando, & multa in tempore vrgentia non agendo lædantur. Christianos tamen tam tunc Iudæis inimicissimos, in neutram partem commemorare ausus est, ne vel laudaret contra suæ patriæ veterem consuetudinem, vel reprehenderet contra propriam forsitan voluntatem.

Scriptor vitæ P. Virgilii Maronis.

Seneca tradidit, Iulium Montanum poëtam solitum dicere, inuolaturum se quadam Virgilio, si & vocem posset, & os, & hypocrisim. eosdem enim versus, eo pronunciante, bene sonare, sine illo, inanescere quasi mutos.

Seruius in V I. Æneid.

Seneca scripsit de situ & sacris AEgyptiorum, hic dicit circa Sienem extremam AEgypti partem

partem esse locum, quem Philas, hoc est, Amicas vocant, ideo quòd illic est placata ab AEgyptiis Isis, quibus irascebatur, quòd membra mariti Osiridis non inueniebat, quem frater Typhon occiderat. Quæ inuenta postea cum sepelire vellet, elegit vicina paludis tutissimum locum, quem ad transitum constat esse difficilem. limosa enim est & papyris referta.

Idem Seruius in IX. Æneid.

Ganges fluuius Indiæ est, qui secundùm Senecam in situ Indiæ nouem alueis fluit, secundùm Melonem septem: qui tamen & ipse commemorat nonnullos dicere, quòd tribus alueis fluat.

FINIS.